ฯ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

ขุทฺทกนิกาเย

ชาตก-อฏฺฐกถา

จตุตฺถ ภาโค

๑๐. ทสกนิปาโต

[๔๓๙] ๑. จตุทฺวารชาตกวณฺณนา

จตุทฺวารมิทํ นครนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ ทุพฺพจภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุ นวกนิปาตสฺส ปฐมชาตเก วิตฺถาริตเมวฯ อิธ ปน สตฺถา ตํ ภิกฺขุํ ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ ทุพฺพโจ’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจํ, ภนฺเต’’ติ วุตฺเต ‘‘ปุพฺเพปิ ตฺวํ ภิกฺขุ ทุพฺพจตาย ปณฺฑิตานํ วจนํ อกตฺวา ขุรจกฺกํ อาปาเทสี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต กสฺสปทสพลสฺส กาเล พาราณสิยํ อสีติโกฏิวิภวสฺส เสฏฺฐิโน เอโก ปุตฺโต มิตฺตวินฺทโก นาม อโหสิฯ ตสฺส มาตาปิตโร โสตาปนฺนา อเหสุํ, โส ปน ทุสฺสีโล อสฺสทฺโธฯ อถ นํ อปรภาเค ปิตริ กาลกเต มาตา กุฏุมฺพํ วิจาเรนฺตี อาห – ‘‘ตาต, ตยา ทุลฺลภํ มนุสฺสตฺตํ ลทฺธํ, ทานํ เทหิ, สีลํ รกฺขาหิ, อุโปสถกมฺมํ กโรหิ, ธมฺมํ สุณาหี’’ติฯ อมฺม, น มยฺหํ ทานาทีหิ อโตฺถ, มา มํ กิญฺจิ อวจุตฺถ, อหํ ยถากมฺมํ คมิสฺสามีติฯ เอวํ วทนฺตมฺปิ นํ เอกทิวสํ ปุณฺณมุโปสถทิวเส มาตา อาห – ‘‘ตาต, อชฺช อภิลกฺขิโต มหาอุโปสถทิวโส, อชฺช อุโปสถํ สมาทิยิตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา สพฺพรตฺตึ ธมฺมํ สุตฺวา เอหิ, อหํ เต สหสฺสํ ทสฺสามี’’ติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ ธนโลเภน อุโปสถํ สมาทิยิตฺวา ภุตฺตปาตราโส วิหารํ คนฺตฺวา ทิวสํ วีตินาเมตฺวา รตฺตึ ยถา เอกมฺปิ ธมฺมปทํ กณฺณํ น ปหรติ, ตถา เอกสฺมึ ปเทเส นิปชฺชิตฺวา นิทฺทํ โอกฺกมิตฺวา ปุนทิวเส ปาโตว มุขํ โธวิตฺวา เคหํ คนฺตฺวา นิสีทิฯ

มาตา ปนสฺส ‘‘อชฺช เม ปุตฺโต ธมฺมํ สุตฺวา ปาโตว ธมฺมกถิกเตฺถรํ อาทาย อาคมิสฺสตี’’ติ ยาคุํ ขาทนียํ โภชนียํ ปฏิยาเทตฺวา อาสนํ ปญฺญเปตฺวา ตสฺสาคมนํ ปฏิมาเนนฺตี ตํ เอกกํ อาคตํ ทิสฺวา ‘‘ตาต, ธมฺมกถิโก เกน น อานีโต’’ติ วตฺวา ‘‘น มยฺหํ ธมฺมกถิเกน อโตฺถ’’ติ วุตฺเต ‘‘เตน หิ ยาคุํ ปิวา’’ติ อาหฯ โส ‘‘ตุเมฺหหิ มยฺหํ สหสฺสํ ปฏิสฺสุตํ, ตํ ตาว เม เทถ, ปจฺฉา ปิวิสฺสามี’’ติ อาหฯ ‘‘ปิว, ตาต, ปจฺฉา ทสฺสามี’’ติฯ ‘‘คเหตฺวาว ปิวิสฺสามี’’ติฯ อถสฺส มาตา สหสฺสภณฺฑิกํ ปุรโต ฐเปสิฯ โส ยาคุํ ปิวิตฺวา สหสฺสภณฺฑิกํ คเหตฺวา โวหารํ กโรนฺโต น จิรเสฺสว วีสสตสหสฺสํ อุปฺปาเทสิฯ อถสฺส เอตทโหสิ – ‘‘นาวํ อุปฏฺฐเปตฺวา โวหารํ กริสฺสามี’’ติฯ โส นาวํ อุปฏฺฐเปตฺวา ‘‘อมฺม, อหํ นาวาย โวหารํ กริสฺสามี’’ติ อาหฯ อถ นํ มาตา ‘‘ตฺวํ ตาต, เอกปุตฺตโก, อิมสฺมึ ฆเร ธนมฺปิ พหุ, สมุทฺท อเนกาทีนโว, มา คมี’’ติ นิวาเรสิฯ โส ‘‘อหํ คมิสฺสาเมว, น สกฺกา มํ นิวาเรตุ’’นฺติ วตฺวา ‘‘อหํ ตํ, ตาต, วาเรสฺสามี’’ติ มาตรา หเตฺถ คหิโต หตฺถํ วิสฺสชฺชาเปตฺวา มาตรํ ปหริตฺวา ปาเตตฺวา อนฺตรํ กตฺวา คนฺตฺวา นาวาย สมุทฺทํ ปกฺขนฺทิฯ

นาวา สตฺตเม ทิวเส มิตฺตวินฺทกํ นิสฺสาย สมุทฺทปิฏฺเฐ นิจฺจลา อฏฺฐาสิฯ กาฬกณฺณิสลากา กริยมานา มิตฺตวินฺทกเสฺสว หเตฺถ ติกฺขตฺตุํ ปติฯ อถสฺส อุฬุมฺปํ ทตฺวา ‘‘อิมํ เอกํ นิสฺสาย พหู มา นสฺสนฺตู’’ติ ตํ สมุทฺทปิฏฺเฐ ขิปึสุฯ ตาวเทว นาวา ชเวน มหาสมุทฺทํ ปกฺขนฺทิฯ โสปิ อุฬุเมฺป นิปชฺชิตฺวา เอกํ ทีปกํ ปาปุณิฯ ตตฺถ ผลิกวิมาเน จตโสฺส เวมานิกเปติโย อทฺทสฯ ตา สตฺตาหํ ทุกฺขํ อนุภวนฺติ, สตฺตาหํ สุขํ ฯ โส ตาหิ สทฺธึ สตฺตาหํ ทิพฺพสมฺปตฺตึ อนุภวิฯ อถ นํ ตา ทุกฺขานุภวนตฺถาย คจฺฉมานา ‘‘สามิ, มยํ สตฺตเม ทิวเส อาคมิสฺสาม, ยาว มยํ อาคจฺฉาม, ตาว อนุกฺกณฺฐมาโน อิเธว วสา’’ติ วตฺวา อคมํสุฯ โส ตณฺหาวสิโก หุตฺวา ตสฺมิํเยว ผลเก นิปชฺชิตฺวา ปุน สมุทฺทปิฏฺฐิน คจฺฉโนฺต อปรํ ทีปกํ ปตฺวา ตตฺถ รชตวิมาเน อฏฺฐ เวมานิกเปติโย ทิสฺวา เอเตเนว อุปาเยน อปรสฺมิํ ทีปเก มณิวิมาเน โสฬส, อปรสฺมิํ ทีปเก กนกวิมาเน ทฺวตฺติํส เวมานิกเปติโย ทิสฺวา ตาหิ สทฺธึ ทิพฺพสมฺปตฺตึ อนุภวิตฺวา ตาสมฺปิ ทุกฺขํ อนุภวิตุํ คตกาเล ปุน สมุทฺทปิฏฺฐิน คจฺฉโนฺต เอกํ ปาการปริกฺขิตฺตํ จตุทฺวารํ นครํ อทฺทสฯ อุสฺสทนิรโย กิเรส, พหูนํ เนรยิกสตฺตานํ กมฺมกรณานุภวนฏฺฐานํ มิตฺตวินฺทกสฺส อลงฺกตปฏิยตฺตนครํ วิย หุตฺวา อุปฏฺฐาสิฯ

โส ‘‘อิมํ นครํ ปวิสิตฺวา ราชา ภวิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ขุรจกฺกํ อุกฺขิปิตฺวา สีเส ปจฺจมานํ เนรยิกสตฺตํ อทฺทสฯ อถสฺส ตํ ตสฺส สีเส ขุรจกฺกํ ปทุมํ วิย หุตฺวา อุปฏฺฐาสิฯ อุเร ปญฺจงฺคิกพนฺธนํ อุรจฺฉทปสาธนํ หุตฺวา สีสโต คลนฺตํ โลหิตํ โลหิตจนฺทนวิเลปนํ วิย หุตฺวา ปริเทวนสโทฺท มธุรสโร คีตสโทฺท วิย หุตฺวา อุปฏฺฐาสิฯ โส ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘โภ ปุริส, จิรํ ตยา ปทุมํ ธาริตํ, เทหิ เม เอต’’นฺติ อาหฯ ‘‘สมฺม, นยิทํ ปทุมํ, ขุรจกฺกํ เอต’’นฺติฯ ‘‘ตฺวํ มยฺหํ อทาตุกามตาย เอวํ วทสี’’ติฯ เนรยิกสโตฺต จิเนฺตสิ ‘‘มยฺหํ กมฺมํ ขีณํ ภวิสฺสติ, อิมินาปิ มยา วิย มาตรํ ปหริตฺวา อาคเตน ภวิตพฺพํ, ทสฺสามิสฺส ขุรจกฺก’’นฺติฯ อถ นํ ‘‘เอหิ โภ, คณฺห อิม’’นฺติ วตฺวา ขุรจกฺกํ ตสฺส สีเส ขิปิ, ตํ ตสฺส มตฺถกํ ปิสมานํ ภสฺสิฯ ตสฺมิํ ขเณ มิตฺตวินฺทโก ตสฺส ขุรจกฺกภาวํ ญตฺวา ‘‘ตว ขุรจกฺกํ คณฺห, ตว ขุรจกฺกํ คณฺหา’’ติ เวทนาปฺปโตฺต ปริเทวิ, อิตโร อนฺตรธายิฯ ตทา โพธิสโตฺต รุกฺขเทวตา หุตฺวา มหเนฺตน ปริวาเรน อุสฺสทจาริกํ จรมาโน ตํ ฐานํ ปาปุณิฯ มิตฺตวินฺทโก ตํ โอโลเกตฺวา ‘‘สามิ เทวราช, อิทํ มํ จกฺกํ สณฺหกรณิยํ วิย ติลานิ ปิสมานํ โอตรติ, กิํ นุ โข มยา ปาปํ ปกต’’นฺติ ปุจฺฉโนฺต เทฺว คาถา อภาสิ –

๑. ‘‘จตุทฺวารมิทํ นครํ, อายสํ ทฬฺหปาการํ;
โอรุทฺธปฏิรุโทฺธสฺมิ, กิํ ปาปํ ปกตํ มยาฯ

๒. ‘‘สเพฺพ อปิหิตา ทฺวารา, โอรุโทฺธสฺมิ ยถา ทิโช;
กิมาธิกรณํ ยกฺข, จกฺกาภินิหโต อห’’นฺติฯ

ตตฺถ **ทฬฺหปาการ**นฺติ ถิรปาการํฯ ‘‘ทฬฺหโตรณ’’นฺติปิ ปาโฐ, ถิรทฺวารนฺติ อโตฺถฯ **โอรุทฺธปฏิรุโทฺธสฺมี**ติ อโนฺต กตฺวา สมนฺตา ปากาเรน รุโทฺธ, ปลายนฏฺฐานํ น ปญฺญายติฯ **กิํ ปาปํ ปกต**นฺติ กิํ นุ โข มยา ปาปกมฺมํ กตํฯ **อปิหิตา**ติ ถกิตาฯ **ยถา ทิโช**ติ ปญฺชเร ปกฺขิโตฺต สกุโณ วิยฯ **กิมาธิกรณ**นฺติ กิํ การณํฯ **จกฺกาภินิหโต**ติ จเกฺกน อภินิหโตฯ

อถสฺส เทวราชา การณํ กเถตุํ ฉ คาถา อภาสิ –

๓. ‘‘ลทฺธา สตสหสฺสานิ, อติเรกานิ วีสติ;
อนุกมฺปกานํ ญาตีนํ, วจนํ สมฺม นากริฯ

๔. ‘‘ลงฺฆึ สมุทฺทํ ปกฺขนฺทิ, สาครํ อปฺปสิทฺธิกํ;
จตุพฺภิ อฏฺฐชฺฌคมา, อฏฺฐาหิปิ จ โสฬสฯ

๕. ‘‘โสฬสาหิ จ พาตฺตึส, อติจฺฉํ จกฺกมาสโท;
อิจฺฉาหตสฺส โปสสฺส, จกฺกํ ภมติ มตฺถเกฯ

๖. ‘‘อุปริวิสาลา ทุปฺปูรา, อิจฺฉา วิสฏฺคามินี;
เย จ ตํ อนุคิชฺฌนฺติ, เต โหนฺติ จกฺกธาริโนฯ

๗. ‘‘พหุภณฺฑํ อวหาย, มคฺคํ อปฺปฏิเวกฺขิย;
เยสเญฺจตํ อสงฺขาตํ, เต โหนฺติ จกฺกธาริโนฯ

๘. ‘‘กมฺมํ สเมกฺข วิปุลญฺจ โภคํ, อิจฺฉํ น เสเวยฺย อนตฺถสํหิตํ;
กเรยฺย วากฺยํ อนุกมฺปกานํ, ตํ ตาทิสํ นาติวเตฺตยฺย จกฺก’’นฺติฯ

ตตฺถ **ลทฺธา สตสหสฺสานิ, อติเรกานิ วีสตี**ติ ตฺวํ อุโปสถํ กตฺวา มาตุ สนฺติกา สหสฺสํ คเหตฺวา โวหารํ กโรนฺโต สตสหสฺสานิ จ อติเรกานิ วีสติสหสฺสานิ ลภิตฺวาฯ **นากรี**ติ เตน ธเนน อสนฺตุฏฺโฐ นาวาย สมุทฺทํ ปวิสนฺโต สมุเทฺท อาทีนวญฺจ กเถตฺวา มาตฺยา วาริยมาโนปิ อนุกมฺปกานํ ญาตีนํ วจนํ น กโรสิ, โสตาปนฺนํ มาตรํ ปหริตฺวา อนฺตรํ กตฺวา นิกฺขโนฺตเยวาสีติ ทีเปติฯ

ลงฺฆินฺติ นาวํ อุลฺลงฺฆนสมตฺถํฯ **ปกฺขนฺที**ติ ปกฺขโนฺทสิฯ **อปฺปสิทฺธิกนฺ**ติ มนฺทสิทฺธึ วินาสพหุลํฯ **จตุพฺภิ อฏฺฐา**ติ อถ นํ นิสฺสาย ฐิตาย นาวาย ผลกํ ทตฺวา สมุเทฺท ขิโตฺตปิ ตฺวํ มาตรํ นิสฺสาย เอกทิวสํ กตสฺส อุโปสถกมฺมสฺส นิสฺสเนฺทน ผลิกวิมาเน จตโสฺส อิตฺถิโย ลภิตฺวา ตโต รชตวิมาเน อฏฺฐ, มณิวิมาเน โสฬส, กนกวิมาเน ทฺวตฺตึส อธิคโตสีติฯ **อติจฺฉํ จกฺกมาสโท**ติ อถ ตฺวํ ยถาลเทฺธน อสนฺตุโฏฺฐ ‘‘อตฺร อุตฺตริตรํ ลภิสฺสามี’’ติ เอวํ ลทฺธํ ลทฺธํ อติกฺกมนโลภสงฺขาตาย อติจฺฉาย สมนฺนาคตตฺตา อติโชฺฉ ปาปปุคฺคโล ตสฺส อุโปสถกมฺมสฺส ขีณตฺตา ทฺวตฺตึส อิตฺถิโย อติกฺกมิตฺวา อิมํ เปตนครํ อาคนฺตฺวา ตสฺส มาตุปหารทานอกุสลสฺส นิสฺสเนฺทน อิทํ ขุรจกฺกํ สมฺปโตฺตสิฯ ‘‘อตฺริจฺฉ’’นฺติปิ ปาโฐ, อตฺร อตฺร อิจฺฉมาโนติ อโตฺถฯ ‘‘อตฺริจฺฉา’’ติปิ ปาโฐ, อตฺริจฺฉายาติ อโตฺถฯ **ภมตี**ติ ตสฺส เต อิจฺฉาหตสฺส โปสสฺส อิทํ จกฺกํ มตฺถกํ ปิสมานํ อิทานิ กุมฺภการจกฺกํ วิย มตฺถเก ภมตีติ อโตฺถฯ

เย จ ตํ อนุคิชฺฌนฺตีติ ตณฺหา นาเมสา คจฺฉนฺตี อุปรูปริ วิสาลา โหติ, สมุโทฺท วิย จ ทุปฺปูรา, รูปาทีสุ ตสฺส ตสฺส อิจฺฉนอิจฺฉาย วิสฏฺคามินี, ตํ เอวรูปํ ตณฺหํ เย จ อนุคิชฺฌนฺติ คิทฺธา คธิตา หุตฺวา ปุนปฺปุนํ อลฺลียนฺติฯ **เต โหนฺติ จกฺกธาริโน**ติ เต เอวํ ปจฺจนฺตา ขุรจกฺกํ ธาเรนฺติฯ **พหุภณฺฑนฺ**ติ มาตาปิตูนํ สนฺตกํ พหุธนํ โอหายฯ **มคฺคนฺ**ติ คนฺตพฺพํ อปฺปสิทฺธิกํ สมุทฺทมคฺคํ อปจฺจเวกฺขิตฺวา ยถา ตฺวํ ปฏิปโนฺน, เอวเมว อเญฺญสมฺปิ เยสเญฺจตํ อสงฺขาตํ อวีมํสิตํ, เต ยถา ตฺวํ ตเถว ตณฺหาวสิกา หุตฺวา ธนํ ปหาย คมนมคฺคํ อนเปกฺขิตฺวา ปฏิปนฺนา จกฺกธาริโน โหนฺติฯ **กมฺมํ สเมกฺข**ติ ตสฺมา ปณฺฑิโต ปุริโส อตฺตนา กตฺตพฺพกมฺมํ ‘‘สโทสํ นุ โข, นิโทฺทส’’นฺติ สเมกฺขยฺย ปจฺจเวเกฺขยฺยฯ **วิปุลญฺจ โภคนฺ**ติ อตฺตโน ธมฺมลทฺธํ ธนราสิมฺปิ สเมกฺขยฺยฯ **นาติวเตฺตยฺยา**ติ ตํ ตาทิสํ ปุคฺคลํ อิทํ จกฺกํ น อติวเตฺตยฺย นาวตฺถเรยฺยฯ ‘‘นาติวเตฺตตี’’ติปิ ปาโฐ, นาวตฺถรตีติ อโตฺถฯ

ตํ สุตฺวา มิตฺตวินฺทโก ‘‘อิมินา เทวปุเตฺตน มยา กตกมฺมํ ตถโต ญาตํ, อยํ มยฺหํ ปจฺจน ปมาณมฺปิ ชานิสฺสติ, ปุจฺฉามิ น’’นฺติ จิเนฺตตฺวา นวมํ คาถมาห –

๙. ‘‘กีวจิรํ นุ เม ยกฺข, จกฺกํ สิรสิ ฐสฺสติ;
กติ วสฺสสหสฺสานิ, ตํ เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิโต’’ติฯ

อถสฺส กเถนฺโต มหาสโตฺต ทสมํ คาถมาห –

๑๐. ‘‘อติสโร ปจฺจสโร, มิตฺตวินฺท สุโณหิ เม;
จกฺกํ เต สิรสิ มาวิทฺธํ, น ตํ ชีวํ ปโมกฺขสี’’ติฯ

ตตฺถ **อติสโร**ติ อติสรีติปิ อติสโร, อติสริสฺสตีติปิ อติสโรฯ **ปจฺจสโร**ติ ตเสฺสว เววจนํฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – สมฺม มิตฺตวินฺทก, สุโณหิ เม วจนํ, ตฺวญฺหิ อติทารุณสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อติสโร, ตสฺส ปน น สกฺกา วสฺสคณนาย วิปาโก ปญฺญาเปตุนฺติ อปริมาณํ อติมหนฺตํ วิปากทุกฺขํ สริสฺสสิ ปฏิปชฺชิสฺสสีติ อติสโรฯ เตน เต ‘‘เอตฺตกานิ วสฺสสหสฺสานี’’ติ วตฺตุํ น สโกฺกมิฯ **สิรสิมาวิทฺธ**นฺติ ยํ ปน เต อิทํ จกฺกํ สิรสฺมิํ อาวิทฺธํ กุมฺภการจกฺกมิว ภมติฯ **น ตํ ชีวํ ปโมกฺขสี**ติ ตํ ตฺวํ ยาว เต กมฺมวิปาโก น ขียติ, ตาว ชีวมาโน น ปโมกฺขสิ, กมฺมวิปาเก ปน ขีเณ อิทํ จกฺกํ ปหาย ยถากมฺมํ คมิสฺสสีติฯ

อิทํ วตฺวา เทวปุโตฺต อตฺตโน เทวฏฺฐานเมว คโต, อิตโรปิ มหาทุกฺขํ ปฏิปชฺชิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา มิตฺตวินฺทโก อยํ ทุพฺพจภิกฺขุ อโหสิ, เทวราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

จตุทฺวารชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๔๔๐] ๒. กณฺหชาตกวณฺณนา

กโณฺห วตายํ ปุริโสติ อิทํ สตฺถา กปิลวตฺถุํ อุปนิสฺสาย นิโคฺรธาราเม วิหรโนฺต สิตปาตุกมฺมํ อารพฺภ กเถสิฯ ตทา กิร สตฺถา สายนฺหสมเย นิโคฺรธาราเม ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต ชงฺฆวิหารํ อนุจงฺกมมาโน อญฺญตรสฺมิํ ปเทเส สิตํ ปาตฺวากาสิฯ อานนฺทเตฺถโร ‘‘โก นุ โข เหตุ, โก ปจฺจโย ภควโต สิตสฺส ปาตุกมฺมาย, น อเหตุ ตถาคตา สิตํ ปาตุกโรนฺติ, ปุจฺฉิสฺสามิ ตาวา’’ติ อญฺชลิํ ปคฺคยฺห สิตการณํ ปุจฺฉิฯ อถสฺส สตฺถา ‘‘ภูตปุพฺพํ, อานนฺท, กโณฺห นาม อิสิ อโหสิ, โส อิมสฺมิํ ภูมิปฺปเทเส วิหาสิ ฌายี ฌานรโต, ตสฺส สีลเตเชน สกฺกสฺส ภวนํ กมฺปี’’ติ สิตการณํ วตฺวา ตสฺส วตฺถุโน อปากฏตฺตา เถเรน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต พาราณสิยํ เอเกน อสีติโกฏิวิภเวน อปุตฺตเกน พฺราหฺมเณน สีลํ สมาทิยิตฺวา ปุเตฺต ปตฺถิเต โพธิสโตฺต ตสฺส พฺราหฺมณิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺติฯ กาฬวณฺณตฺตา ปนสฺส นามคฺคหณทิวเส ‘‘กณฺหกุมาโร’’ติ นามํ อกํสุฯ โส โสฬสวสฺสกาเล มณิปฏิมา วิย โสภคฺคปฺปโตฺต หุตฺวา ปิตรา สิปฺปุคฺคหณตฺถาย เปสิโต ตกฺกสิลายํ สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคเหตฺวา ปจฺจาคจฺฉิฯ อถ นํ ปิตา อนุรูเปน ทาเรน สํโยเชสิฯ โส อปรภาเค มาตาปิตูนํ อจฺจเยน สพฺพิสฺสริยํ ปฏิปชฺชิฯ อเถกทิวสํ รตนโกฏฺฐาคารานิ วิโลเกตฺวา วรปลฺลงฺกมชฺฌคโต สุวณฺณปฏฺฏํ อาหราเปตฺวา ‘‘เอตฺตกํ ธนํ อสุเกน อุปฺปาทิตํ, เอตฺตกํ อสุเกนา’’ติ ปุพฺพญาตีหิ สุวณฺณปเฏฺฏ ลิขิตานิ อกฺขรานิ ทิสฺวา จิเนฺตสิ ‘‘เยหิ อิมํ ธนํ อุปฺปาทิตํ, เต น ปญฺญายนฺติ, ธนเมว ปญฺญายติ, เอโกปิ อิทํ ธนํ คเหตฺวา คโต นาม นตฺถิ, น โข ปน สกฺ

กา ธนภณฺฑิกํ พนฺธิตฺวา ปรโลกํ คนฺตุํฯ ปญฺจนฺนํ เวรานํ สาธารณภาเวน หิ อสารสฺส ธนสฺส ทานํ สาโร, พหุโรคสาธารณภาเวน อสารสฺส สรีรสฺส สีลวนฺเตสุ อภิวาทนาทิกมฺมํ สาโร, อนิจฺจาภิภูตภาเวน อสารสฺส ชีวิตสฺส อนิจฺจาทิวเสน วิปสฺสนาโยโค สาโร, ตสฺมา อสาเรหิ โภเคหิ สารคฺคหณตฺถํ ทานํ ทสฺสามี''ติฯ

โส อาสนา วุฏฺฐาย รญฺโญ สนฺติกํ คนฺตฺวา ราชานํ อาปุจฺฉิตฺวา มหาทานํ ปวตฺเตสิฯ ยาว สตฺตมา ทิวสา ธนํ อปริกฺขียมานํ ทิสฺวา ''กึ เม ธเนน, ยาว มํ ชรา นาภิภวติ, ตาวเทว ปพฺพชิตฺวา อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพตฺเตตฺวา พฺรหฺมโลกปรายโณ ภวิสฺสามี''ติ จินฺเตตฺวา เคเห สพฺพทฺวารานิ วิวราเปตฺวา ''ทินฺนํ เม, หรนฺตู''ติ อสุจึ วิย ชิคุจฺฉนฺโต วตฺถุกาเม ปหาย มหาชนสฺส โรทนฺตสฺส ปริเทวนฺตสฺส นครา นิกฺขมิตฺวา หิมวนฺตปเทสํ ปวิสิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อตฺตโน วสนตฺถาย รมณียํ ภูมิภาคํ โอโลเกนฺโต อิมํ ฐานํ ปตฺวา ''อิธ วสิสฺสามี''ติ เอกํ อินฺทวารุณีรุกฺขํ โคจรคามํ อธิฏฺฐาย ตสฺเสว รุกฺขสฺส มูเล วิหาสิฯ คามนฺตเสนาสนํ ปหาย อารญฺญิโก อโหสิ, ปณฺณสาลํ อกตฺวา รุกฺขมูลิโก อโหสิ, อพฺภกาสิโก เนสชฺชิโกฯ สเจ นิปชฺชิตุกาโม, ภูมิยํเยว นิปชฺชติ, ทนฺตมูสลิโก หุตฺวา อนคฺคิปกฺกเมว ขาทติ, ถุสปริกฺขิตฺตํ กิญฺจิ น ขาทติ, เอกทิวสํ เอกวารเมว ขาทติ, เอกาสนิโก อโหสิฯ ขมาย ปถวีอาปเตชวายุสโม หุตฺวา เอเต เอตฺตเก ธุตงฺคคุเณ สมาทาย วตฺตติ, อิมสฺมึ กิร ชาตเก โพธิสตฺโต ปรมปฺปิจฺโฉ อโหสิฯ โส น จิรสฺเสว อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพตฺเตตฺวา ฌานกีฬํ กีฬนฺโต ตตฺเถว วสติ, ผลาผลตฺถมฺปิ อญฺญตฺถ น คจฺฉติ, รุกฺขสฺส ผลิตกาเล ผลํ ขาทติ, ปุปฺผิตกาเล ปุปฺผํ ขาทติ, สปตฺตกาเล ปตฺตานิ ขาทติ, นิปฺปตฺตกาเล ปปฏิกํ ขาทติฯ เอวํ ปรมสนฺตุฏฺโฐ หุตฺวา อิมสฺมึ ฐาเน จิรํ วสติฯ

โส เอกทิวสํ ปุพฺพณฺหสมเย ตสฺส รุกฺขสฺส ปกฺกานิ ผลานิ คณฺหิ, คณฺหนฺโต ปน โลลุปฺปจาเรน อุฏฺฐาย อญฺญสฺมึ ปเทเส น คณฺหาติ, ยถานิสินฺโนว หตฺถํ ปสาเรตฺวา หตฺถปฺปสารณฏฺฐาเน ฐิตานิ ผลานิ สํหรติ, เตสุปิ มนาปามนาปํ อวิจินิตฺวา สมฺปตฺตสมฺปตฺตเมว คณฺหาติฯ เอวํ ปรมสนฺตุฏฺฐสฺส ตสฺส สีลเตเชน สกฺกสฺส ปณฺฑุกมฺพลสิลาสนํ อุณฺหาการํ ทเสฺสสิฯ ตํ กิร สกฺกสฺส อายุกฺขเยน วา อุณฺหํ โหติ ปุญฺญกฺขเยน วา, อญฺญสฺมึ วา มหานุภาวสตฺเต ตํ ฐานํ ปตฺเถนฺเต, ธมฺมิกานํ วา มหิทฺธิกสมณพฺราหฺมณานํ สีลเตเชน อุณฺหํ โหติฯ สกฺโก ''โก นุ โข มํ ฐานา จาเวตุกาโม''ติ อาวชฺเชตฺวา อิมสฺมึ ปเทเส วสนฺตํ กณฺหํ อิสึ รุกฺขผลานิ อุจฺจินนฺตํ ทิสฺวา จินฺเตสิ ''อยํ อิสิ โฆรตโป ปรมชิตินฺทฺริโย, อิมํ ธมฺมกถาย สีหนาทํ นทาเปตฺวา สุการณํ สุตฺวา วเรน สนฺตเปฺปตฺวา อิมมสฺส รุกฺขํ ธุวผลํ กตฺวา อาคมิสฺสามี''ติฯ โส มหนฺเตนานุภาเวน สีฆํ โอตริตฺวา ตสฺมึ รุกฺขมูเล ตสฺส ปิฏฺฐิปเสฺส ฐตฺวา ''อตฺตโน อวณฺเณ กถิเต กุชฺฌิสฺสติ นุ โข, โน''ติ วีมํสนฺโต ปฐมํ คาถมาห –

๑๑. ''กโณฺห วตายํ ปุริโส, กณฺหํ ภุญฺชติ โภชนํ;
กเณฺห ภูมิปเทสสฺมึ, น มยฺหํ มนโส ปิโย''ติฯ

ตตฺถ **กโณฺห**ติ กาฬวโณฺณฯ **โภชน**นฺติ รุกฺขผลโภชนํฯ

กโณฺห อิสิ สกฺกสฺส วจนํ สุตฺวา ''โก นุ โข มยา สทฺธึ กเถตี''ติ ทิพฺพจกฺขุนา อุปธาเรนฺโต ''สโกฺก''ติ ญตฺวา อนิวตฺติตฺวา อโนโลเกตฺวาว ทุติยํ คาถมาห –

๑๒. ''น กโณฺห ตจสา โหติ, อนฺโตสาโร หิ พฺราหฺมโณ;
ยสฺมึ ปาปานิ กมฺมานิ, ส เว กโณฺห สุชมฺปตี''ติฯ

ตตฺถ **ตจสา**ติ ตเจน กโณฺห นาม น โหตีติ อโตฺถฯ **อโนฺตสาโร**ติ อพฺภนฺตเร สีลสมาธิปญฺญาวิมุตฺติวิมุตฺติญาณทสฺสนสาเรหิ สมนฺนาคโตฯ เอวรูโป หิ พาหิตปาปตฺตา พฺราหฺมโณ นาม โหติฯ **ส เว**ติ ยสฺมิํ ปน ปาปานิ กมฺมานิ อตฺถิ, โส ยตฺถ กตฺถจิ กุเล ชาโตปิ เยน เกนจิ สรีรวเณฺณน สมนฺนาคโตปิ กาฬโกวฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา อิเมสํ สตฺตานํ กณฺหภาวกรานิ ปาปกมฺมานิ เอกวิธาทิเภเทหิ วิตฺถาเรตฺวา สพฺพานิปิ ตานิ ครหิตฺวา สีลาทโย คุเณ ปสํสิตฺวา อากาเส จนฺทํ อุฎฺฐาเปโนฺต วิย สกฺกสฺส ธมฺมํ เทเสสิฯ สโกฺก ตสฺส ธมฺมกถํ สุตฺวา ปมุทิโต โสมนสฺสชาโต มหาสตฺตํ วเรน นิมเนฺตโนฺต ตติยํ คาถมาห –

๑๓. ‘‘เอตสฺมิํ เต สุลปิเต, ปติรูเป สุภาสิเต;
วรํ พฺราหฺมณ เต ทมฺมิ, ยํ กิญฺจิ มนสิจฺฉสี’’ติฯ

ตตฺถ **เอตสฺมิ**นฺติ ยํ อิทํ ตยา สพฺพญฺญุพุเทฺธน วิย สุลปิตํ, ตสฺมิํ สุลปิเต ตุมฺหากเมว อนุจฺฉวิกตฺตา ปติรูเป สุภาสิเต ยํ กิญฺจิ มนสา อิจฺฉสิ, สพฺพํ เต ยํ วรํ อิจฺฉิตํ ปตฺถิตํ, ตํ ทมฺมีติ อโตฺถฯ

ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต จิเนฺตสิ ‘‘อยํ กิํ นุ โข อตฺตโน อวเณฺณ กถิเต กุชฺฌิสฺสติ, โนติ มํ วีมํสโนฺต มยฺหํ ฉวิวณฺณญฺจ โภชนญฺจ วสนฎฺฐานญฺจ ครหิตฺวา อิทานิ มยฺหํ อกุทฺธภาวํ ญตฺวา ปสนฺนจิโตฺต วรํ เทติ, มํ โข ปเนส ‘สกฺกิสฺสริยพฺรหฺมิสฺสริยานํ อตฺถาย พฺรหฺมจริยํ จรตี’ติปิ มเญฺญยฺย, ตตฺรสฺส นิกฺกงฺขภาวตฺถํ มยฺหํ ปเรสุ โกโธ วา โทโส วา มา อุปฺปชฺชตุ, ปรสมฺปตฺติยํ โลโภ วา ปเรสุ สิเนโห วา มา อุปฺปชฺชตุ, มชฺฌโตฺตว ภเวยฺยนฺติ อิเม มยา จตฺตาโร วเร คเหตุํ วฎฺฎตี’’ติฯ โส ตสฺส นิกฺกงฺขภาวตฺถาย จตฺตาโร วเร คณฺหโนฺต จตุตฺถํ คาถมาห –

๑๔. ‘‘วรเญฺจ เม อโท สกฺก, สพฺพภูตานมิสฺสร;
สุนิโกฺกธํ สุนิโทฺทสํ, นิโลฺลภํ วุตฺติมตฺตโน;
นิเสฺนหมภิกงฺขามิ, เอเต เม จตุโร วเร’’ติฯ

ตตฺถ **วรเญฺจ เม อโท สกฺกา**ติ สเจ ตฺวํ มยฺหํ วรํ อทาสิฯ **สุนิโกฺกธ**นฺติ อกุชฺฌนวเสน สุฎฺฐุ นิโกฺกธํฯ **สุนิโทฺทส**นฺติ อทุสฺสนวเสน สุฎฺฐุ นิโทฺทสํฯ **นิโลฺลภ**นฺติ ปรสมฺปตฺตีสุ นิโลฺลภํฯ **วุตฺติมตฺตโน**ติ เอวรูปํ อตฺตโน วุตฺติํฯ **นิเสฺนห**นฺติ ปุตฺตธีตาทีสุ วา สวิญฺญาณเกสุ ธนธญฺญาทีสุ วา อวิญฺญาณเกสุ อตฺตโน สนฺตเกสุปิ นิเสฺนหํ อปคตโลภํฯ **อภิกงฺขามี**ติ เอวรูปํ อิเมหิ จตูหเงฺคหิ สมนฺนาคตํ อตฺตโน วุตฺติํ อภิกงฺขามิฯ **เอเต เม จตุโร วเร**ติ เอเต นิโกฺกธาทิเก จตุโร มยฺหํ วเร เทหีติฯ

กิํ ปเนส น ชานาติ ‘‘ยถา น สกฺกา สกฺกสฺส สนฺติเก วรํ คเหตฺวา วเรน โกธาทโย หนิตุ’’นฺติฯ โน น ชานาติ, สเกฺก โข ปน วรํ เทเนฺต น คณฺหามีติ วจนํ น ยุตฺตนฺติ ตสฺส จ นิกฺกงฺขภาวตฺถาย คณฺหิ ฯ ตโต สโกฺก จิเนฺตสิ ‘‘กณฺหปณฺฑิโต วรํ คณฺหโนฺต อติวิย อนวเชฺช วเร คณฺหิ, เอเตสุ วเรสุ คุณโทสํ เอตเมว ปุจฺฉิสฺสามี’’ติฯ อถ นํ ปุจฺฉโนฺต ปญฺจมํ คาถมาห –

๑๕. ‘‘กินฺนุ โกเธ วา โทเส วา, โลเภ เสฺนเห จ พฺราหฺมณ;
อาทีนวํ ตฺวํ ปสฺสสิ, ตํ เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิโต’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – พฺราหฺมณ กึ นุ โข ตฺวํ โกเธ โทเส โลเภ เสฺนเห จ อาทีนวํ ปสฺสสิ, ตํ ตาว เม ปุจฺฉิโต อกฺขาหิ, น หิ มยํ เอตฺถ อาทีนวํ ชานามาติฯ

อถ นํ มหาสโตฺต ‘‘เตน หิ สุณาหี’’ติ วตฺวา จตโสฺส คาถา อภาสิ –

๑๖. ‘‘อโปฺป หุตฺวา พหุ โหติ, วฑฺฒเต โส อขนฺติโช;
อาสงฺคี พหุปายาโส, ตสฺมา โกธํ น โรจเยฯ

๑๗. ‘‘ทุฎฺฐสฺส ผรุสา วาจา, ปรามาโส อนนฺตรา;
ตโต ปาณิ ตโต ทโณฺฑ, สตฺถสฺส ปรมา คติ;
โทโส โกธสมุฎฺฐาโน, ตสฺมา โทสํ น โรจเยฯ

๑๘. ‘‘อาโลปสาหสาการา, นิกตี วญฺจนานิ จ;
ทิสฺสนฺติ โลภธเมฺมสุ, ตสฺมา โลภํ น โรจเยฯ

๑๙. ‘‘เสฺนหสงฺคถิตา คนฺถา, เสนฺติ มโนมยา ปุถู;
เต ภุสํ อุปตาเปนฺติ, ตสฺมา เสฺนหํ น โรจเย’’ติฯ

ตตฺถ **อขนฺติโช**ติ โส อนธิวาสกชาติกสฺส อขนฺติโต ชาโต โกโธ ปฐมํ ปริโตฺต หุตฺวา ปจฺฉา พหุ โหติ อปราปรํ วฑฺฒติฯ ตสฺส วฑฺฒนภาโว **ขนฺติวาทีชาตเกน** (ชา. ๑.๔.๔๙ อาทโย) เจว **จูฬธมฺมปาลชาตเกน** (ชา. ๑.๕.๔๔ อาทโย) จ วเณฺณตโพฺพฯ อปิจ ติสฺสามจฺจสฺสเปตฺถ ภริยํ อาทึ กตฺวา สพฺพํ สปริชนํ มาเรตฺวา ปจฺฉา อตฺตโน มาริตวตฺถุ กเถตพฺพํฯ **อาสงฺคี**ติ อาสงฺคกรโณฯ ยสฺส อุปฺปชฺชติ, ตํ อาสตฺตํ ลคฺคิตํ กโรติ, ตํ วตฺถุํ วิสฺสเชฺชตฺวา คนฺตุํ น เทติ, นิวตฺติตฺวา อโกฺกสนาทีนิ กาเรติฯ **พหุปายาโส**ติ พหุนา กายิกเจตสิกทุกฺขสงฺขาเตน อุปายาเสน กิลมเถน สมนฺนาคโตฯ โกธํ นิสฺสาย หิ โกธวเสน อริยาทีสุ กตวีติกฺกมา ทิฎฺฐธเมฺม เจว สมฺปราเย จ วธพนฺธวิปฺปฎิสาราทีนิ เจว ปญฺจวิธพนฺธนกมฺมกรณาทีนิ จ พหูนิ ทุกฺขานิ อนุภวนฺตีติ โกโธ พหุปายาโส นามฯ **ตสฺมา**ติ ยสฺมา เอส เอวํ อเนกาทีนโว, ตสฺมา โกธํ น โรเจมิฯ

ทุฎฺฐสฺสาติ กุชฺฌนลกฺขเณน โกเธน กุชฺฌิตฺวา อปรภาเค ทุสฺสนลกฺขเณน โทเสน ทุฎฺฐสฺส ปฐมํ ตาว ‘‘อเร, ทาส, เปสฺสา’’ติ ผรุสวาจา นิจฺฉรติ, วาจาย อนนฺตรา อากฑฺฒนวิกฑฺฒนวเสน หตฺถปรามาโส, ตโต อนนฺตรา อุปกฺกมนวเสน ปาณิ ปวตฺตติ, ตโต ทโณฺฑ, ทณฺฑปฺปหาเร อติกฺกมิตฺวา ปน เอกโตธารอุภโตธารสฺส สตฺถสฺส ปรมา คติ, สพฺพปริยนฺตา สตฺถนิปฺผตฺติ โหติฯ ยทา หิ สเตฺถน ปรํ ชีวิตา โวโรเปตฺวา ปจฺฉา เตเนว สเตฺถน อตฺตานํ ชีวิตา โวโรเปติ, ตทา โทโส มตฺถกปฺปโตฺต โหติฯ **โทโส โกธสมุฎฺฐาโน**ติ ยถา อนมฺพิลํ ตกฺกํ วา กญฺชิกํ วา ปริณามวเสน ปริวตฺติตฺวา อมฺพิลํ โหติ, ตํ เอกชาติกมฺปิ สมานํ อมฺพิลํ อนมฺพิลนฺติ นานา วุจฺจติ, ตถา ปุพฺพกาเล โกโธ ปริณมิตฺวา อปรภาเค โทโส โหติฯ โส อกุสลมูลเตฺตน เอกชาติโกปิ สมาโน โกโธ โทโสติ นานา วุจฺจติฯ ยถา อนมฺพิลโต อมฺพิลํ, เอวํ โสปิ โกธโต สมุฎฺฐาตีติ โกธสมุฎฺฐาโนฯ **ตสฺมา**ติ ยสฺมา เอวํ อเนกาทีนโว โทโส, ตสฺมา โทสมฺปิ น โรเจมิฯ

อาโลปสาหสาการาติ ทิวา ทิวเสฺสว คามํ ปหริตฺวา วิลุมฺปนานิ จ อาวุธํ สรีเร ฐเปตฺวา ‘‘อิทํ นาม เม เทหี’’ติ สาหสาการา จฯ **นิกตี วญฺจนานิ จา**ติ ปติรูปกํ ทเสฺสตฺวา ปรสฺสหรณํ นิกติ นาม, สา อสุวณฺณเมว ‘‘สุวณฺณ’’นฺติ กูฎกหาปณํ ‘‘กหาปโณ’’ติ ทตฺวา ปรสนฺ

ตกคฺคหเณ ทฎฺฐพฺพาฯ ปฏิภานวเสน ปน อุปายกุสลตาย ปรสนฺตกคฺคหณํ วญฺจนํ นามฯ ต เสฺสวํ ปวตฺติ ทฎฺฐพฺพา – เอโก กิร อุชฺชาติโก คามิกปุริโส อรญฺญโต สสกํ อาเนตฺวา นทีตีเร ฐเปตฺวา นฺหายิตุํ โอตริฯ อเถโก ธุตฺโต ตํ สสกํ สีเส กตฺวา นฺหายิตุํ โอติโณฺณฯ อิตโร อุตฺตริ ตฺวา สสกํ อปสฺสโนฺต อิโต จิโต จ วิโลเกสิฯ ตเมนํ ธุตฺโต ''กิํ โภ วิโลเกสี''ติ วตฺวา ''อิมสฺมิํ เม ฐาเน สสโก ฐปิโต, ตํ น ปสฺสามี''ติ วุเตฺต ''อนฺธพาล, ตฺวํ น ชานาสิ, สสกา นาม นทีตีเร ฐปิตา ปลายนฺติ, ปสฺส อหํ อตฺตโน สสกํ สีเส ฐเปตฺวาว นฺหายามี''ติ อาหฯ โส อปฺปฏิภาน ตาย ''เอวํ ภวิสฺสตี''ติ ปกฺกามิฯ เอกกหาปเณน มิคโปตกํ คเหตฺวา ปุน ตํ ทตฺวา ทฺวิกหา ปณคฺฆนกสฺส มิคสฺส คหิตวตฺถุเปตฺถ กเถตพฺพํฯ **ทิสฺสนฺติ โลภธเมฺมสู**ติ สกฺก, อิเม อาโล ปาทโย ปาปธมฺมา โลภสภาเวสุ โลภาภิภูเตสุ สเตฺตสุ ทิสฺสนฺติฯ น หิ อลุทฺธา เอวรูปานิ กมฺ มานิ กโรนฺติฯ เอวํ โลโภ อเนกาทีนโว, ตสฺมา โลภมฺปิ น โรเจมิฯ

เสฺนหสงฺคถิตา คนฺถาติ อารมฺมเณสุ อลฺลียนลกฺขเณน เสฺนเหน สงฺคถิตา ปุนปฺปุนํ อุปฺปาทวเสน ฆฎิตา สุเตฺตน ปุปฺผานิ วิย พทฺธา นานปฺปกาเรสุ อารมฺมเณสุ ปวตฺตมานา อภิ ชฺฌากายคนฺถาฯ **เสนฺติ มโนมยา ปุถู**ติ เต ปุถูสุ อารมฺมเณสุ อุปฺปนฺนา สุวณฺณาทีหิ นิพฺพตฺ ตานิ สุวณฺณาทิมยานิ อาภรณาทีนิ วิย มเนน นิพฺพตฺตตฺตา มโนมยา อภิชฺฌากายคนฺถา เตสุ อารมฺมเณสุ เสนฺติ อนุเสนฺติฯ **เต ภุสํ อุปตาเปนฺตี**ติ เต เอวํ อนุสยิตา พลวตาปํ ชเนนฺตา ภุสํ อุปตาเปนฺติ อติกิลเมนฺติฯ เตสํ ปน ภุสํ อุปตาปเน ''สลฺลวิโทฺธว รุปฺปตี''ติ (สุ. นิ. ๗๗๓) คาถาย วตฺถุ, ''ปิยชาติกา หิ คหปติ, โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา ปิยปฺปภฺติกา'' (ม. นิ. ๒.๓๕๓), ''ปิยโต ชายตี โสโก''ติอาทีนิ (ธ. ป. ๒๑๒) สุตฺตานิ จ อาหริตพฺพานิฯ อปิจ มงฺคลโพธิสตฺตสฺส ทารเก ทตฺวา พลวโสเกน หทยํ ผลิ, เวสฺสนฺตรโพธิสตฺตสฺส มหนฺตํ โท มนสฺสํ อุทปาทิฯ เอวํ ปูริตปารมีนํ มหาสตฺตานํ เปมํ อุปตาปํ กโรติเยวฯ อยํ เสฺนเห อาทีน โว, ตสฺมา เสฺนหมฺปิ น โรเจมีติฯ

สโกฺก ปญฺหวิสฺสชฺชนํ สุตฺวา ''กณฺหปณฺฑิต ตยา อิเม ปญฺหา พุทฺธลีฬฺหาย สาธุกํ กถิตา, อติวิย ตุโฎฺฐสฺมิ เต, อปรมฺปิ วรํ คณฺหาหี''ติ วตฺวา ทสมํ คาถมาห –

๒๐. ''เอตสฺมิํ เต สุลปิเต, ปติรูเป สุภาสิเต;
วรํ พฺราหฺมณ เต ทมฺมิ, ยํ กิญฺจิ มนสิจฺฉสี''ติฯ

ตโต โพธิสโตฺต อนนฺตรคาถมาห –

๒๑. ''วรเญฺจ เม อโท สกฺก, สพฺพภูตานมิสฺสร;
อรเญฺญ เม วิหรโต, นิจฺจํ เอกวิหาริโน;
อาพาธา มา อุปฺปเชฺชยฺยุํ, อนฺตรายกรา ภุสา''ติฯ

ตตฺถ **อนฺตรายกรา ภุสา**ติ อิมสฺส เม ตโปกมฺมสฺส อนฺตรายกราฯ

ตํ สุตฺวา สโกฺก ''กณฺหปณฺฑิโต วรํ คณฺหโนฺต น อามิสสนฺนิสฺสิตํ คณฺหาติ, ตโปกมฺมนิสฺ สิตเมว คณฺหาตี''ติ จิเนฺตตฺวา ภิโยฺยโสมตฺตาย ปสโนฺน อปรมฺปิ วรํ ททมาโน อิตรํ คาถมาห –

๒๒. ''เอตสฺมิํ เต สุลปิเต, ปติรูเป สุภาสิเต;
วรํ พฺราหฺมณ เต ทมฺมิ, ยํ กิญฺจิ มนสิจฺฉสี''ติฯ

โพธิสโตฺตปิ วรคฺคหณาปเทเสน ตสฺส ธมฺมํ เทเสนฺโต โอสานคาถมาห –

๒๓. ‘‘วรเณฺจ เม อโท สกฺก, สพฺพภูตานมิสฺสร;
น มโน วา สรีรํ วา, มํ-กเต สกฺก กสฺสจิ;
กทาจิ อุปหเญฺญถ, เอตํ สกฺก วรํ วเร’’ติฯ

ตตฺถ **มโน วา**ติ มโนทฺวารํ วาฯ **สรีรํ วา**ติ กายทฺวารํ วา, วจีทฺวารมฺปิ เอเตสํ คหเณน คหิตเมวาติ เวทิตพฺพํฯ **มํ-กเต**ติ มม การณาฯ **อุปหเญฺญถา**ติ อุปฆาตํ อาปเชฺชยฺย อปริสุทฺธํ อสฺสฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – สกฺก เทวราช, มม การณา มํ นิสฺสาย มม อนตฺถกามตาย กสฺสจิ สตฺตสฺส กิสฺมิญฺจิ กาเล อิทํ ติวิธมฺปิ กมฺมทฺวารํ น อุปหเญฺญถ, ปาณาติปาตาทีหิ ทสหิ อกุสลกมฺมปเถหิ วิมุตฺตํ ปริสุทฺธเมว ภเวยฺยาติฯ

อิติ มหาสโตฺต ฉสฺปิ ฐาเนสุ วรํ คณฺหโนฺต เนกฺขมฺมนิสฺสิตเมว คณฺหิ, ชานาติ เจส ‘‘สรีรํ นาม พฺยาธิธมฺมํ, น ตํ สกฺกา สเกฺกน อพฺยาธิธมฺมํ กาตุ’’นฺติฯ สตฺตานญฺหิ ตีสุ ทฺวาเรสุ ปริสุทฺธภาโว อสกฺกายโตฺตว, เอวํ สเนฺตปิ ตสฺส ธมฺมเทสนตฺถํ อิเม วเร คณฺหิฯ สโกฺกปิ ตํ รุกฺขํ ธุวผลํ กตฺวา มหาสตฺตํ วนฺทิตฺวา สิรสิ อญฺชลิํ ปติฎฺฐเปตฺวา ‘‘อโรคา อิเธว วสถา’’ติ วตฺวา สกฎฺฐานเมว คโตฯ โพธิสโตฺตปิ อปริหีนชฺฌาโน พฺรหฺมโลกูปโค อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘อานนฺท, ปุเพฺพ มยา นิวุตฺถภูมิปฺปเทโส เจโส’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา สโกฺก อนุรุโทฺธ อโหสิ, กณฺหปณฺฑิโต ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

กณฺหชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๔๔๑] ๓. จตุโปสถิกชาตกวณฺณนา

๒๔-๓๘. **โย โกปเนเยฺย**ติ อิทํ จตุโปสถิกชาตกํ **ปุณฺณกชาตเก** อาวิ ภวิสฺสติฯ

จตุโปสถิกชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๔๔๒] ๔. สงฺขชาตกวณฺณนา

พหุสฺสุโตติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต สพฺพปริกฺขารทานํ อารพฺภ กเถสิฯ สาวตฺถิยํ กิเรโก อุปาสโก ตถาคตสฺส ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ปสนฺนจิโตฺต สฺวาตนาย นิมเนฺตตฺวา อตฺตโน ฆรทฺวาเร มณฺฑปํ กาเรตฺวา อลงฺกริตฺวา ปุนทิวเส ตถาคตสฺส กาลํ อาโรจาเปสิฯ สตฺถา ปญฺจสตภิกฺขุปริวาโร ตตฺถ คนฺตฺวา ปญฺญเตฺต อาสเน นิสีทิฯ อุปาสโก สปุตฺตทาโร สปริชโน พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส มหาทานํ ทตฺวา ปุน สฺวาตนายาติ เอวํ สตฺตาหํ นิมเนฺตตฺวา มหาทานํ ปวเตฺตตฺวา สตฺตเม ทิวเส สพฺพปริกฺขารํ อทาสิฯ ตํ ปน ททมาโน อุปาหนทานํ อุสฺสนฺนํ กตฺวา อทาสิฯ ทสพลสฺส ทิโนฺน อุปาหนสงฺฆาโฎ สหสฺสคฺฆนโก อโหสิ, ทฺวินฺนํ อคฺคสาวกานํ ปญฺจสตคฺฆนโก, เสสานํ ปญฺจนฺนํ ภิกฺขุสตานํ สตคฺฆนโกฯ อิติ โส สพฺพปริกฺขารทานํ ทตฺวา อตฺตโน ปริสาย สทฺธิํ ภควโต สนฺติเก นิสีทิฯ อถสฺส สตฺถา มธุเรน สเรน อนุโมทนํ กโรโนฺต ‘‘อุปาสก, อุฬารํ เต สพฺพปริกฺขารทานํ, อตฺตมโน โหหิ, ปุเพฺพ อนุปฺปเนฺน พุเทฺธ ปเจฺจกพุทฺธสฺส เอกํ อุปาหนสงฺฆาฎํ ทตฺวา นาวาย ภินฺนาย อปฺปติเฎฺฐ มหาสมุเทฺทปิ อุปาหนทานนิสฺสเนฺทน ปติฎฺฐํ ลภิํสุ, ตฺวํ ปน พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส สพฺพปริกฺขารทานํ อทาสิ, ตสฺส เต อุปาหนทานสฺส ผลํ กสฺมา น ปติฎฺฐา ภวิสฺสตี’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต อยํ พาราณสี โมฬินี นาม อโหสิฯ โมฬินินคเร พฺรหฺมทตฺโต รชฺชํ กาเรนฺโต สโงฺข นาม พฺราหฺมโณ อโฑฺฒ มหทฺธโน มหาโภโค ปหูตวิตฺตุปกรโณ ปหูตธนธญฺญสุวณฺณรชโต จตูสุ นครทฺวาเรสุ นครมเชฺฌ นิเวสนทฺวาเร จาติ ฉสุ ฐาเนสุ ฉ ทานสาลาโย กาเรตฺวา เทวสิกํ ฉสตสหสฺสานิ วิสฺสเชฺชโนฺต กปณทฺธิกานํ มหาทานํ ปวเตฺตสิฯ โส เอกทิวสํ จิเนฺตสิ “อหํ เคเห ธเน ขีเณ ทาตุํ น สกฺขิสฺสามิ, อปริกฺขีเณเยว ธเน นาวาย สุวณฺณภูมิํ คนฺตฺวา ธนํ อาหริสฺสามี’’ติฯ โส นาวํ พนฺธาเปตฺวา ภณฺฑสฺส ปูราเปตฺวา ปุตฺตทารํ อามเนฺตตฺวา “ยาวาหํ อาคจฺฉามิ , ตาว เม ทานํ อนุปจฺฉินฺทิตฺวา ปวเตฺตยฺยาถา’’ติ วตฺวา ทาสกมฺมกรปริวุโต ฉตฺตํ อาทาย อุปาหนํ อารุยฺห มชฺฌนฺหิกสมเย ปฏฺฐนคามาภิมุโข ปายาสิฯ ตสฺมิํ ขเณ คนฺธมาทเน เอโก ปเจฺจกพุโทฺธ อาวเชฺชตฺวา ตํ ธนาหรณตฺถาย คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา “มหาปุริโส ธนํ อาหริตุํ คจฺฉติ, ภวิสฺสติ นุ โข อสฺส สมุเทฺท อนฺตราโย, โน’’ติ อาวเชฺชตฺวา “ภวิสฺสตี’’ติ ญตฺวา “เอส มํ ทิสฺวา ฉตฺตญฺจ อุปาหนญฺจ มยฺหํ ทตฺวา อุปาหนทานนิสฺสเนฺทน สมุเทฺท ภินฺนาย นาวาย ปติฎฺฐํ ลภิสฺสติ, กริสฺสามิสฺส อนุคฺคห’’นฺติ อากาเสนาคนฺตฺวา ตสฺสาวิทูเร โอตริตฺวา จณฺฑวาตาตเป องฺคารสนฺถรสทิสํ อุณฺหวาลุกํ มทฺทโนฺต ตสฺส อภิมุโข อาคจฺฉิฯ

โส ตํ ทิสฺวาว “ปุญฺญเกฺขตฺตํ เม อาคตํ, อชฺช มยา เอตฺถ ทานพีชํ โรเปตุํ วฎฺฎตี’’ติ ตุฏฺฐจิโตฺต เวเคน ตํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา “ภเนฺต, มยฺหํ อนุคฺคหตฺถาย โถกํ มคฺคา โอกฺกมฺม อิมํ รุกฺขมูลํ อุปสงฺกมถา’’ติ วตฺวา ตสฺมิํ รุกฺขมูลํ อุปสงฺกมเนฺต รุกฺขมูเล วาลุกํ อุสฺสาเปตฺวา อุตฺตราสงฺคํ ปญฺญเปตฺวา ปเจฺจกพุทฺธํ นิสีทาเปตฺวา วนฺทิตฺวา วาสิตปริสฺสาวิเตน อุทเกน ปาเท โธวิตฺวา คนฺธเตเลน มเกฺขตฺวา อตฺตโน อุปาหนา โอมุญฺจิตฺวา ปโปฺผเฎตฺวา คนฺธเตเลน มเกฺขตฺวา ตสฺส ปาเทสุ ปฏิมุญฺจิตฺวา “ภเนฺต, อิมา อุปาหนา อารุยฺห ฉตฺตํ มตฺถเก กตฺวา คจฺฉถา’’ติ ฉตฺตุปาหนํ อทาสิฯ โส อสฺส อนุคฺคหตฺถาย ตํ คเหตฺวา ปสาทสํวฑฺฒนตฺถํ ปสฺสนฺตเสฺสวสฺส อุปฺปติตฺวา คนฺธมาทนเมว อคมาสิฯ โพธิสโตฺตปิ ตํ ทิสฺวา อติวิย ปสนฺนจิโตฺต ปฏฺฐนํ คนฺตฺวา นาวํ อภิรุหิฯ อถสฺส มหาสมุทฺทํ ปฏิปนฺนสฺส สตฺตเม ทิวเส นาวา วิวรํ อทาสิ, อุทกํ อุสฺสิญฺจิตุํ นาสกฺขิํสุฯ มหาชโน มรณภยภีโต อตฺตโน อตฺตโน เทวตา นมสฺสิตฺวา มหาวิรวํ วิรวิฯ มหาสโตฺต เอกํ อุปฎฺฐากํ คเหตฺวา สกลสรีรํ เตเลน มเกฺขตฺวา สปฺปินา สทฺธิํ สกฺขรจุณฺณํ ยาวทตฺถํ ขาทิตฺวา ตมฺปิ ขาทาเปตฺวา เตน สทฺธิํ กูปกยฎฺฐิมตฺถกํ อารุยฺห “อิมาย ทิสาย อมฺหากํ นคร’’นฺติ ทิสํ ววตฺถเปตฺวา มจฺฉกจฺฉปปริปนฺถโต อตฺตานํ โมเจโนฺต เตน สทฺธิํ อุสภมตฺตํ อติกฺกมิตฺวา ปติฯ มหาชโน วินาสํ ปาปุณิฯ มหาสโตฺต ปน อุปฎฺฐาเกน สทฺธิํ สมุทฺทํ ตริตุํ อารภิฯ ตสฺส ตรนฺตเสฺสว สตฺตโม ทิวโส ชาโตฯ โส ตสฺมิมฺปิ กาเล โลโณทเกน มุขํ วิกฺขาเลตฺวา อุโปสถิโก อโหสิเยวฯ

ตทา ปน จตูหิ โลกปาเลหิ มณิเมขลา นาม เทวธีตา “สเจ สมุเทฺท นาวาย ภินฺนาย ติสรณคตา วา สีลสมฺปนฺนา วา มาตาปิตุปฏฺฐากา วา มนุสฺสา ทุกฺขปฺปตฺตา โหนฺติ, เต รเกฺขยฺยาสี’’ติ สมุเทฺท อารกฺขณตฺถาย ฐปิตา โหติฯ สา อตฺตโน อิสฺสริเยน สตฺตาหมนุภวิตฺวา ปมชฺชิตฺวา สตฺตเม ทิวเส สมุทฺทํ โอโลเกนฺตี สีลาจารสํยุตฺตํ สงฺขพฺราหฺมณํ ทิสฺวา “อิมสฺส สตฺตโม ทิวโส สมุเทฺท ปติตสฺส, สเจ โส มริสฺสติ อติวิย คารยฺหา เม ภวิสฺสตี’’ติ สํวิคฺคมานหทยา หุตฺวา เอกํ สุวณฺณปาติํ นานคฺครสโภชนสฺส ปูเรตฺวา วาตเวเคน ตตฺถ คนฺตฺวา ตสฺส ปุรโต อากาเส ฐตฺวา “พฺราหฺมณ, ตฺวํ สตฺตาหํ นิราหาโร, อิทํ ทิพฺพโภชนํ ภุญฺชา’’ติ อาหฯ โส ตํ โอโลเกตฺวา “อปเนหิ ตว ภตฺตํ, อหํ อุโปสถิโก’’ติ อาหฯ อถสฺส อุปฎฺฐาโก ปจฺฉโต อาคโต เทวตํ อทิสฺวา สทฺทเมว สุตฺวา “อยํ พฺราหฺมโณ ปกติสุขุมาโล สตฺตาหํ นิราหารตาย ทุกฺขิโต มรณภเยน วิลปติ มเญฺญ, อสฺสาเสสฺสามิ น’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๓๙. ‘‘พหุสฺสุโต สุตธมฺมสิ สงฺข, ทิฏฺฐา ตยา สมณพฺราหฺมณา จ;
อถกฺขเณ ทสฺสยเส วิลาปํ, อโญฺญ นุ โก เต ปฏิมนฺตโก มยา’’ติฯ

ตตฺถ **สุตธมฺมสี**ติ ธมฺมปิ ตยา ธมฺมิกสมณพฺราหฺมณานํ สนฺติเก สุโต อสิฯ **ทิฏฺฐา ตยา**ติ เตสํ ปจฺจเย เทเนฺตน เวยฺยาวจฺจํ กโรเนฺตน ธมฺมิกสมณพฺราหฺมณา จ ตยา ทิฏฺฐาฯ เอวํ อกโรเนฺต หิ ปสฺสเนฺตปิ เต น ปสฺสติเยวฯ **อถกฺขเณ**ติ อถ อกฺขเณ สลฺลปเนฺตสฺส กสฺสจิ อภาเวน วจนสฺส อโนกาเสฯ **ทสฺสยเส**ติ ‘‘อหํ อุโปสถิโก’’ติ วทเนฺต วิลาปํ ทเสฺสสิฯ **ปฏิมนฺตโก**ติ มยา อโญฺญ โก ตว ปฏิมนฺตโก ปฏิวจนทายโก, กิํการณา เอวํ วิปฺปลปสีติ?

โส ตสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘อิมสฺส เทวตา น ปญฺญายติ มเญฺญ’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘สมฺม, นาหํ มรณสฺส ภายามิ, อตฺถิ ปน เม อโญฺญ ปฏิมนฺตโก’’ติ วตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๔๐. ‘‘สุพฺภู สุภา สุปฺปฏิมุกฺกกมฺพุ, ปคฺคยฺห โสวณฺณมยาย ปาติยา;
‘ภุญฺชสฺสุ ภตฺตํ’ อิติ มํ วเทติ, สทฺธาวิตฺตา, ตมหํ โนติ พฺรูมี’’ติฯ

ตตฺถ **สุพฺภู**ติ สุภมุขาฯ **สุภา**ติ ปาสาทิกา อุตฺตมรูปธราฯ **สุปฺปฏิมุกฺกกมฺพู**ติ ปฏิมุกฺก สุวณฺณาลงฺการาฯ **ปคฺคยฺหา**ติ สุวณฺณปาติยา ภตฺตํ คเหตฺวา อุกฺขิปิตฺวาฯ **สทฺธาวิตฺตา**ติ สทฺธา เจว ตุฏฺฐจิตฺตา จฯ ‘‘สทฺธํ จิตฺต’’นฺติปิ ปาโฐ, ตสฺสโตฺถ **สทฺธ**นฺติ สทฺทหนฺตํ, **จิตฺต**นฺติ ตุฏฺฐจิตฺตํฯ **ตมหํ โนตี**ติ ตมหํ เทวตํ อุโปสถิกตฺตา ปฏิกฺขิปโนฺต โนติ พฺรูมิ, น วิปฺปลปามิ สมฺมาติฯ

อถสฺส โส ตติยํ คาถมาห –

๔๑. ‘‘เอตาทิสํ พฺราหฺมณ ทิสฺวาน ยกฺขํ, ปุเจฺฉยฺย โปโส สุขมาสิสาโน;
อุเฏฺฐหิ นํ ปญฺชลิกาภิปุจฺฉ, เทวี นุสิ ตฺวํ อุท มานุสี นู’’ติฯ

ตตฺถ **สุขมาสิสาโน**ติ เอตาทิสํ ยกฺขํ ทิสฺวา อตฺตโน สุขํ อาสีสโนฺต ปณฺฑิโต ปุริโส ‘‘อมฺหากํ สุขํ ภวิสฺสติ, น ภวิสฺสตี’’ติ ปุเจฺฉยฺยฯ **อุเฏฺฐหี**ติ อุทกโต อุฏฺฐานาการํ ทเสฺสโนฺต อุฏฺฐหฯ **ปญฺชลิกาภิปุจฺฉา**ติ อญฺชลิโก หุตฺวา อภิปุจฺฉฯ **อุท มานุสี**ติ อุทาหุ มหิทฺธิกา มานุสี ตฺวนฺติฯ

โพธิสโตฺต ‘‘ยุตฺตํ กเถสี’’ติ ตํ ปุจฺฉโนฺต จตุตฺถํ คาถมาห –

๔๒. ‘‘ยํ ตฺวํ สุเขนาภิสเมกฺขเส มํ, ภุญฺชสฺสุ ภตฺตํ อิติ มํ วเทสิ;
ปุจฺฉามิ ตํ นาริ มหานุภาเว, เทวี นุสิ ตฺวํ อุท มานุสี นู’’ติฯ

ตตฺถ **ยํ ตฺว**นฺติ ยสฺมา ตฺวํ สุเขน มํ อภิสเมกฺขเส, ปิยจกฺขูหิ โอโลเกสิฯ **ปุจฺฉามิ ต**นฺติ เตน การเณน ตํ ปุจฺฉามิฯ

ตโต เทวธีตา เทฺว คาถา อภาสิ –

๔๓. ‘‘เทวี อหํ สงฺข มหานุภาวา, อิธาคตา สาครวาริมเชฺฌ;
อนุกมฺปิกา โน จ ปทุฏฺฐจิตฺตา, ตเวว อตฺถาย อิธาคตาสฺมิฯ

๔๔. ‘‘อิธนฺนปานํ สยนาสนญฺจ, ยานานิ นานาวิวิธานิ สงฺข;

สพฺพสฺส ตฺยาหํ ปฏิปาทยามิ, ยํ กิญฺจิ ตุยฺหํ มนสาภิปตฺถิต''นฺติฯ

ตตฺถ **อิธา**ติ อิมสฺมึ มหาสมุเทฺทฯ **นานาวิวิธานี**ติ พหูนิ จ อเนกปฺปการานิ จ หตฺถิยานอสฺสยานาทีนิ อตฺถิฯ **สพฺพสฺส ตฺยาห**นฺติ ตสฺส อนฺนปานาทิโน สพฺพสฺส สามิกํ กตฺวา ตํ เต อนฺนปานาทึ ปฏิปาทยามิ ททามิฯ **ยํ กิญฺจี**ติ อญฺญมฺปิ ยํ กิญฺจิ มนสา อิจฺฉิตํ, ตํ สพฺพํ เต ทมฺมีติฯ

ตํ สุตฺวา มหาสตฺโต ''อยํ เทวธีตา สมุทฺทปิฏฺเฐ มยฺหํ 'อิทญฺจิทญฺจ ทมฺมี'ติ วทติ, กึ นุ โข เอสา มยา กเตน ปุญฺญกมฺเมน ทาตุกามา, อุทาหุ อตฺตโน พเลน, ปุจฺฉิสฺสามิ ตาว น''นฺติ จินฺเตตฺวา ปุจฺฉนฺโต สตฺตมํ คาถมาห –

๔๕. ''ยํ กิญฺจิ ยิฏฺฐญฺจ หุตญฺจ มยฺหํ, สพฺพสฺส โน อิสฺสรา ตฺวํ สุคเตฺต;
สุโสฺสณิ สุพฺภมุ สุวิลคฺคมเชฺฌ, กิสฺส เม กมฺมสฺส อยํ วิปาโก''ติฯ

ตตฺถ **ยิฏฺฐ**นฺติ ทานวเสน ยชิตํฯ **หุต**นฺติ อาหุนปาหุนวเสน ทินฺนํฯ **สพฺพสฺส โน อิสฺสรา ตฺว**นฺติ ตสฺส อมฺหากํ ปุญฺญกมฺมสฺส ตฺวํ อิสฺสรา, ''อิมสฺส อยํ วิปาโก, อิมสฺส อย''นฺติ พฺยากริตุํ สมตฺถาติ อโตฺถฯ **สุโสฺสณี**ติ สุนฺทรอูรุลกฺขเณฯ **สุพฺภมู**ติ สุนฺทรภมุเก ฯ **สุวิลคฺคมเชฺฌ**ติ สุฏฺฐุวิลคฺคิตตนุมเชฺฌฯ **กิสฺส เม**ติ มยา กตกเมฺมสุ กตรกมฺมสฺส อยํ วิปาโก, เยนาหํ อปฺปติเฏฺฐ สมุเทฺท ปติฏฺฐํ ลภามีติฯ

ตํ สุตฺวา เทวธีตา ''อยํ พฺราหฺมโณ 'ยํ เตน กุสลํ กตํ, ตํ กมฺมํ น ชานาตี'ติ อญฺญาย ปุจฺฉติ มเญฺญ, กถยิสฺสามิ ทานิสฺสา''ติ ตํ กเถนฺตี อฏฺฐมํ คาถมาห –

๔๖. ''ฆเมฺม ปเถ พฺราหฺมณ เอกภิกฺขุํ, อุคฺฆฏฺฏปาทํ ตสิตํ กิลนฺตํ;
ปฏิปาทยี สงฺข อุปาหนานิ, สา ทกฺขิณา กามทุหา ตวชฺชา''ติฯ

ตตฺถ **เอกภิกฺขุ**นฺติ เอกํ ปเจฺจกพุทฺธํ สนฺธายาหฯ **อุคฺฆฏฺฏปาท**นฺติ อุณฺหวาลุกาย ฆฏฺฏิตปาทํฯ **ตสิต**นฺติ ปิปาสิตํฯ **ปฏิปาทยี**ติ ปฏิปาเทสิ, โยเชสีติ อโตฺถฯ **กามทุหา**ติ สพฺพกามทายิกาฯ

ตํ สุตฺวา มหาสตฺโต ''เอวรูเปปิ นาม อปฺปติเฏฺฐ มหาสมุเทฺท มยา ทินฺนอุปาหนทานํ มม สพฺพกามททํ ชาตํ, อโห สุทินฺนํ เม ปเจฺจกพุทฺธสฺส ทาน''นฺติ ตุฏฺฐจิโตฺต นวมํ คาถมาห –

๔๗.''สา โหตุ นาวา ผลกูปปนฺนา, อนวสฺสุตา เอรกวาตยุตฺตา;
อญฺญสฺส ยานสฺส น เหตฺถ ภูมิ, อเชฺชว มํ โมฬินึ ปาปยสฺสู''ติฯ

ตสฺสโตฺถ – เทวเต, เอวํ สเนฺต มยฺหํ เอกํ นาวํ มาเปหิ, ขุทฺทกํ ปน เอกโทณิกนาวํ มาเปหิ, ยํ นาวํ มาเปสฺสสิ, สา โหตุ นาวา พหูหิ สุสิพฺพิเตหิ ผลเกหิ อุปปนฺนา, อุทกปเวสนสฺสาภาเวน อนวสฺสุตา, เอรเกน สมฺมา คเหตฺวา คจฺฉเนฺตน วาเตน ยุตฺตา, ฐเปตฺวา ทิพฺพนาวํ อญฺญสฺส ยานสฺส เอตฺถ ภูมิ นตฺถิ, ตาย ปน ทิพฺพนาวาย อเชฺชว มํ โมฬินินครํ ปาปยสฺสูติฯ

เทวธีตา ตสฺส วจนํ สุตฺวา ตุฏฺฐจิตฺตา สตฺตรตนมยํ นาวํ มาเปสิฯ สา ทีฆโต อฏฺฐอุสภา อโหสิ วิตฺถารโต จตุอุสภา, คมฺภีรโต วีสติยฏฺฐิกาฯ ตสฺสา อินฺทนีลมยา ตโย กูปกา, โสวณฺณมยานิ โยตฺตานิ รชตมยานิ ปตฺตานิ โสวณฺณมยานิ จ ผิยาริตฺตานิ อเหสุํฯ เทวตา ตํ

นาวํ สตฺตนฺนํ รตนานํ ปูเรตฺวา พฺราหฺมณํ อาลิงฺคิตฺวา อลงฺกตนาวาย อาโรเปสิ, อุปฏฺฐากํ ปนสฺส น โอโลเกสิฯ พฺราหฺมโณ อตฺตนา กตกลฺยาณโต ตสฺส ปตฺติํ อทาสิ, โส อนุโมทิฯ ตทา เทวตา ตมฺปิ อาลิงฺคิตฺวา นาวาย ปติฏฺฐาเปสิฯ อถ นํ นาวํ โมฬินินครํ เนตฺวา พฺราหฺมณสฺส ฆเร ธนํ ปติฏฺฐาเปตฺวา อตฺตโน วสนฏฺฐานเมว อคมาสิฯ สตฺถา อภิสมฺพุทฺโธ หุตฺวา –

๔๘. ‘‘สา ตตฺถ วิตฺตา สุมนา ปตีตา, นาวํ สุจิตฺตํ อภินิมฺมินิตฺวา;
อาทาย สงฺขํ ปุริเสน สทฺธิํ, อุปานยี นครํ สาธุรมฺม’’นฺติฯ –

อิมํ โอสานคาถํ อภาสิฯ

ตตฺถ **สา**ติ ภิกฺขเว, สา เทวตา ตตฺถ สมุทฺทมชฺเฌ ตสฺส วจนํ สุตฺวา วิตฺติสงฺขาตาย ปีติยา สมนฺนาคตตฺตา **วิตฺตาฯ สุมนา**ติ สุนฺทรมนา ปาโมชฺเชน ปตีตจิตฺตา หุตฺวา วิจิตฺรนาวํ นิมฺมินิตฺวา พฺราหฺมณํ ปริจารเกน สทฺธิํ อาทาย **สาธุรมฺมํ** อติรมณียํ นครํ อุปานยีติฯ

พฺราหฺมโณปิ ยาวชีวํ อปริมิตธนํ เคหํ อชฺฌาวสนฺโต ทานํ ทตฺวา สีลํ รกฺขิตฺวา ชีวิตปริโยสาเน สปริโส เทวนครํ ปริปูเรสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน อุปาสโก โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ

ตทา เทวธีตา อุปฺปลวณฺณา อโหสิ, อุปฏฺฐากปุริโส อานนฺโท, สงฺขพฺราหฺมโณ ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

สงฺขชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๔๔๓] ๕. จูฬโพธิชาตกวณฺณนา

โย เต อิมํ วิสาลกฺขินฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ โกธนํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร ภิกฺขุ นิยฺยานิเก พุทฺธสาสเน ปพฺพชิตฺวาปิ โกธํ นิคฺคเหตุํ นาสกฺขิ, โกธโน อโหสิ อุปายาสพหุโล, อปฺปมฺปิ วุตฺโต สมาโน อภิสชฺชิ กุปฺปิ พฺยาปชฺชิ ปติฏฺฐยิฯ สตฺถา ตสฺส โกธนภาวํ สุตฺวา ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ โกธโน’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจํ ภนฺเต’’ติ วุตฺเต ‘‘ภิกฺขุ โกโธ นาม วาเรตพฺโพ, เอวรูโป หิ อิธโลเก จ ปรโลเก จ อนตฺถการโก, ตฺวํ นิโกฺกธสฺส พุทฺธสฺส สาสเน ปพฺพชิตฺวา กสฺมา กุชฺฌสิ, โปราณกปณฺฑิตา พาหิรสาสเน ปพฺพชิตฺวาปิ โกธํ น กริํสู’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต อญฺญตรสฺมิํ กาสินิคเม เอโก พฺราหฺมโณ อฑฺฒฺโฒ มหทฺธโน มหาโภโค อปุตฺตโก อโหสิ, ตสฺส พฺราหฺมณี ปุตฺตํ ปเตฺถสิฯ ตทา โพธิสตฺโต พฺรหฺมโลกา จวิตฺวา ตสฺสา กุจฺฉิยํ นิพฺพตฺติ, ตสฺส นามคฺคหณทิวเส ‘‘โพธิกุมาโร’’ติ นามํ กริํสุฯ ตสฺส วยปฺปตฺตกาเล ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา ปจฺจาคตสฺส อนิจฺฉนฺตเสฺสว มาตาปิตโร สมานชาติกา กุลา กุมาริกํ อาเนสุํฯ สาปิ พฺรหฺมโลกา จุตาว อุตฺตมรูปธรา เทวจฺฉรปฏิภาคาฯ เตสํ อนิจฺฉมานานเญฺญว อญฺญมญฺญํ อาวาหวิวาหํ กริํสุฯ อุภินฺนํ ปเนเตสํ กิเลสสมุทาจาโร นาม น ภูตปุพฺโพ, สํราควเสน อญฺญมญฺญสฺส โอโลกนํ นาม นาโหสิ, สุปิเนปิ เมถุนธมฺโม นาม น ทิฏฺฐปุพฺโพ, เอวํ ปริสุทฺธสีลา อเหสุํฯ

อถาปรภาเค มหาสโตฺต มาตาปิตูสุ กาลกเตสุ เตสํ สรีรกิจฺจํ กตฺวา ตํ ปโกฺกสิตฺวา ‘‘ภเทฺท, ตฺวํ อิมํ อสีติโกฏิธนํ คเหตฺวา สุเขน ชีวาหี’’ติ อาหฯ ‘‘กึ กริสฺสถ ตุเมฺห ปน, อยฺยปุตฺตา’’ติ? ‘‘มยฺหํ ธเนน กิจฺจํ นตฺถิ, หิมวนฺตปเทสํ ปวิสิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อตฺตโน ปติฏฺฐํ กริสฺสามี’’ติฯ ‘‘กึ ปน อยฺยปุตฺต ปพฺพชฺชา นาม ปุริสานเญฺญว วฏฺฏตี’’ติ? ‘‘อิตฺถีนมฺปิ วฏฺฏติ, ภเทฺท’’ติฯ ‘‘เตน หิ อหํ ตุเมฺหหิ ฉฑฺฑิตเขฬํ น คณฺหิสฺสามิ, มยฺหมฺปิ ธเนน กิจฺจํ นตฺถิ, อหมฺปิ ปพฺพชิสฺสามี’’ติฯ ‘‘สาธุ, ภเทฺท’’ติฯ เต อุโภปิ มหาทานํ ทตฺวา นิกฺขมิตฺวา รมณีเย ภูมิภาเค อสฺสมํ กตฺวา ปพฺพชิตฺวา อุญฺฉาจริยาย ผลาผเลหิ ยาเปนฺตา ตตฺถ ทสมตฺตานิ สํวจฺฉรานิ วสึสุ, ฌานํ ปน เนสํ น ตาว อุปฺปชฺชติฯ เต ตตฺถ ปพฺพชฺชาสุเขเนว ทส สํวจฺฉเร วสิตฺวา โลณมฺพิลเสวนตฺถาย ชนปทจาริกํ จรนฺตา อนุปุเพฺพน พาราณสึ ปตฺวา ราชุยฺยาเน วสึสุฯ

อเถกทิวสํ ราชา อุยฺยานปาลํ ปณฺณาการํ อาทาย อาคตํ ทิสฺวา ‘‘อุยฺยานกีฬิกํ กีฬิสฺสาม, อุยฺยานํ โสเธหี’’ติ วตฺวา เตน โสธิตํ สชฺชิตํ อุยฺยานํ มหเนฺตน ปริวาเรน อคมาสิฯ ตสฺมึ ขเณ เต อุโภปิ ชนา อุยฺยานสฺส เอกปเสฺส ปพฺพชฺชาสุเขน วีตินาเมตฺวา นิสินฺนา โหนฺติฯ อถ ราชา อุยฺยาเน วิจรโนฺต เต อุโภปิ นิสินฺนเก ทิสฺวา ปรมปาสาทิกํ อุตฺตมรูปธรํ ปริพฺพาชิกํ โอโลเกโนฺต ปฏิพทฺธจิโตฺต อโหสิฯ โส กิเลสวเสน กมฺปโนฺต ‘‘ปุจฺฉิสฺสามิ ตาว, อยํ ปริพฺพาชิกา อิมสฺส กึ โหตี’’ติ โพธิสตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘ปพฺพชิต อยํ เต ปริพฺพาชิกา กึ โหตี’’ติ ปุจฺฉิฯ มหาราช, กิญฺจิ น โหติ, เกวลํ เอกปพฺพชฺชาย ปพฺพชิตา, อปิจ โข ปน เม คิหิกาเล ปาทปริจาริกา อโหสีติฯ ตํ สุตฺวา ราชา ‘‘อยํ กิเรตสฺส กิญฺจิ น โหติ, อปิจ โข ปน คิหิกาเล ปาทปริจาริกา กิรสฺส อโหสิ , สเจ ปนาหํ อิสฺสริยพเลน คเหตฺวา คเจฺฉยฺยํ, กึ นุ โข เอส กริสฺสติ, ปริคฺคณฺหิสฺสามิ ตาว น’’นฺติ จิเนฺตตฺวา อุปสงฺกมิตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๔๙. ‘‘โย เต อิมํ วิสาลกฺขึ, ปิยํ สํมฺหิตภาสินึ;
อาทาย พลา คเจฺฉยฺย, กึ นุ กยิราสิ พฺราหฺมณา’’ติฯ

ตตฺถ **สํมฺหิตภาสินิ**นฺติ มนฺทหสิตภาสินึฯ **พลา คเจฺฉยฺยา**ติ พลกฺกาเรน อาทาย คเจฺฉยฺยฯ **กึ นุ กยิราสี**ติ ตสฺส ตฺวํ พฺราหฺมณ กึ กเรยฺยาสีติ?

อถสฺส กถํ สุตฺวา มหาสโตฺต ทุติยํ คาถมาห –

๕๐. ‘‘อุปฺปเชฺช เม น มุเจฺจยฺย, น เม มุเจฺจยฺย ชีวโต;
รชํว วิปุลา วุฏฺฐิ, ขิปฺปเมว นิวารเย’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – มหาราช, สเจ อิมํ คเหตฺวา คจฺฉเนฺต กิสฺมิญฺจิ มม อพฺภนฺตเร โกโป อุปฺปเชฺชยฺย, โส เม อโนฺต อุปฺปชฺชิตฺวา น มุเจฺจยฺย, ยาวาหํ ชีวามิ, ตาว เม น มุเจฺจยฺยฯ นาสฺส อโนฺต ฆนสนฺนิวาเสน ปติฏฺฐาตุํ ทสฺสามิ, อถ โข ยถา อุปฺปนฺนํ รชํ วิปุลา เมฆวุฏฺฐิ ขิปฺปํ นิวาเรติ, ตถา ขิปฺปเมว นํ เมตฺตาภาวนาย นิคฺคเหตฺวา วาเรสฺสามีติฯ

เอวํ มหาสโตฺต สีหนาทํ นทิฯ ราชา ปนสฺส กถํ สุตฺวาปิ อนฺธพาลตาย ปฏิพทฺธํ อตฺตโน จิตฺตํ นิวาเรตุํ อสโกฺกโนฺต อญฺญตรํ อมจฺจํ อาณาเปสิ ‘‘อิมํ ปริพฺพาชิกํ ราชนิเวสนํ เนหี’’ติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ ปฏิสฺสุณิตฺวา ‘‘อธโมฺม โลเก วตฺตติ, อยุตฺต’’นฺติอาทีนิ วตฺวา ปริเทวมานํเยว นํ อาทาย ปายาสิฯ โพธิสโตฺต ตสฺสา ปริเทวนสทฺทํ สุตฺวา เอกวารํ โอโลเกตฺวา ปุน น โอโลเกสิฯ ตํ โรทนฺตึ ปริเทวนฺตึ ราชนิเวสนเมว นยึสุฯ โสปิ พาราณสิราชา อุยฺยาเน ปปญฺจํ อกตฺ

วาว สีฆตรํ คนฺตฺวา ตํ ปริพฺพาชิกํ ปโกฺกสาเปตฺวา มหนฺเตน ยเสน นิมเนฺตสิฯ สา ยสสฺส อ คุณํ ปพฺพชาย เอว คุณํ กเถสิฯ ราชา เกนจิ ปริยาเยน ตสฺสา มนํ อลภโนฺต ตํ เอกสฺมิํ คเพฺภ กาเรตฺวา จิเนฺตสิ ''อยํ ปริพฺพาชิกา เอวรูปํ ยสํ น อิจฺฉติ, โสปิ ตาปโส เอวรูปํ มาตุคามํ ค เหตฺวา คจฺฉเนฺต กุชฺฌิตฺวา โอโลกิตมตฺตมฺปิ น อกาสิ, ปพฺพชิตา โข ปน พหุมายา โหนฺติ, กิญฺจิ ปโยเชตฺวา อนตฺถมฺปิ เม กเรยฺย, คจฺฉามิ ตาว ชานามิ กิํ กโรโนฺต นิสิโนฺน''ติ สณฺฐาตุํ อสโกฺกโนฺต อุยฺยานํ อคมาสิฯ โพธิสโตฺตปิ จีวรํ สิพฺพโนฺต นิสีทิฯ ราชา มนฺทปริวาโรว ปทสทฺทํ อกโรโนฺต สณิกํ อุปสงฺกมิฯ โพธิสโตฺต ราชานํ อโนโลเกตฺวา จีวรเมว สิพฺพิฯ ราชา ''อยํ กุชฺฌิตฺวา มยา สทฺธิํ น สลฺลปตี''ติ มญฺญมาโน ''อยํ กูฏตาปโส 'โกธสฺส อุปฺปชฺ ชิตุํ น ทสฺสามิ, อุปฺปนฺนมฺปิ นํ ขิปฺปเมว นิคฺคณฺหิสฺสามี'ติ ปฐมเมว คชฺชิตฺวา อิทานิ โกเธน ถ โทฺธ หุตฺวา มยา สทฺธิํ น สลฺลปตี''ติ สญฺญาย ตติยํ คาถมาห –

๕๑. ''ยํ นุ ปุเพฺพ วิกตฺถิโตฺถ, พลมฺหิว อปสฺสิโต;
สฺวชฺช ตุณฺหิกโต ทานิ, สงฺฆาฏิํ สิพฺพมจฺฉสี''ติฯ

ตตฺถ **พลมฺหิว อปสฺสิโต**ติ พลนิสฺสิโต วิย หุตฺวาฯ **ตุณฺหิกโต**ติ กิญฺจิ อวทโนฺตฯ **สิพฺพมจฺฉสี**ติ สิพฺพโนฺต อจฺฉสิฯ

ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต ''อยํ ราชา โกธวเสน มํ นาลปตีติ มญฺญติ, กเถสฺสามิ ทานิสฺส อุปฺ ปนฺนสฺส โกธสฺส วสํ อคตภาว''นฺติ จิเนฺตตฺวา จตุตฺถํ คาถมาห –

๕๒. ''อุปฺปชฺชิ เม น มุจฺจิตฺถ, น เม มุจฺจิตฺถ ชีวโต;
รชํว วิปุลา วุฏฺฐิ, ขิปฺปเมว นิวารยิ''นฺติฯ

ตสฺสโตฺถ – มหาราช, อุปฺปชฺชิ เม, น น อุปฺปชฺชิ, น ปน เม มุจฺจิตฺถ, นาสฺส ปวิสิตฺวา หทเย ฐาตุํ อทาสิํ, อิติ โส มม ชีวโต น มุจฺจิเตฺถว, รชํ วิปุลา วุฏฺฐิ วิย ขิปฺปเมว นํ นิวาเรสินฺ ติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ''กิํ นุ โข เอส โกปเมว สนฺธาย วทติ, อุทาหุ อญฺญํ กิญฺจิ สิปฺปํ สนฺธาย กเถสิ, ปุจฺฉิสฺสามิ ตาว น''นฺติ จิเนฺตตฺวา ปุจฺฉโนฺต ปญฺจมํ คาถมาห –

๕๓. ''กิํ เต อุปฺปชฺชิ โน มุจฺจิ, กิํ เต น มุจฺจิ ชีวโต;
รชํว วิปุลา วุฏฺฐิ, กตมํ ตํ นิวารยี''ติฯ

ตตฺถ **กิํ เต อุปฺปชฺชิ โน มุจฺจี**ติ กิํ ตว อุปฺปชฺชิ เจว น มุจฺจิ จฯ

ตํ สุตฺวา โพธิสโตฺต ''มหาราช, เอวํ โกโธ พหุอาทีนโว มหาวินาสทายโก, เอโส มม อุปฺปชฺชิ, อุปฺปนฺนญฺจ นํ เมตฺตาภาวนาย นิวาเรสิ''นฺติ โกเธ อาทีนวํ ปกาเสโนฺต –

๕๔. ''ยมฺหิ ชาเต น ปสฺสติ, อชาเต สาธุ ปสฺสติ;
โส เม อุปฺปชฺชิ โน มุจฺจิ, โกโธ ทุเมฺมธโคจโรฯ

๕๕. ''เยน ชาเตน นนฺทนฺติ, อมิตฺตา ทุกฺขเมสิโน;
โส เม อุปฺปชฺชิ โน มุจฺจิ, โกโธ ทุเมฺมธโคจโรฯ

๕๖. ''ยสฺมิญฺจ ชายมานมฺหิ, สทตฺถํ นาวพุชฺฌติ;

โส เม อุปฺปชฺชิ โน มุจฺจิ, โกโธ ทุเมฺมธโคจโรฯ

๕๗. ‘‘เยนาภิภูโต กุสลํ ชหาติ, ปรกฺกเร วิปุลญฺจาปิ อตฺถํ;
ส ภีมเสโน พลวา ปมทฺที, โกโธ มหาราช น เม อมุจฺจถฯ

๕๘. ‘‘กฏฺฐสฺมิํ มตฺถมานสฺมิํ, ปาวโก นาม ชายติ;
ตเมว กฏฺฐํ ฑหติ, ยสฺมา โส ชายเต คินิฯ

๕๙. ‘‘เอวํ มนฺทสฺส โปสสฺส, พาลสฺส อวิชานโต;
สารมฺภา ชายเต โกโธ, โสปิ เตเนว ฑยฺหติฯ

๖๐. ‘‘อคฺคีว ติณกฏฺฐสฺมิํ, โกโธ ยสฺส ปวฑฺฒติ;
นิหียติ ตสฺส ยโส, กาฬปกฺเขว จนฺทิมาฯ

๖๑. ‘‘อเนโธ ธูมเกตูว, โกโธ ยสฺสูปสมฺมติ;
อาปูรติ ตสฺส ยโส, สุกฺกปกฺเขว จนฺทิมา’’ติฯ – อิมา คาถา อาห;

ตตฺถ **น ปสฺสตี**ติ อตฺตตฺถมฺปิ น ปสฺสติ, ปเคว ปรตฺถํฯ **สาธุ ปสฺสตี**ติ อตฺตตฺถํ ปรตฺถํ อุภยตฺถมฺปิ สาธุ ปสฺสติฯ **ทุเมฺมธโคจโร**ติ นิปฺปญฺญานํ อาธารภูโต โคจโรฯ **ทุกฺขเมสิโน**ติ ทุกฺขํ อิจฺฉนฺตาฯ **สทตฺถ**นฺติ อตฺตโน อตฺถภูตํ อตฺถโต เจว ธมฺมโต จ วุทฺธิํฯ **ปรกฺกเร**ติ วิปุลมฺปิ อตฺถํ อุปฺปนฺนํ ปรโต กาเรติ, อปเนติ, น เม อิมินา อโตฺถติ วทติฯ **ส ภีมเสโน**ติ โส โกโธ ภีมาย ภยชนนิยา มหติยา กิเลสเสนาย สมนฺนาคโตฯ **ปมทฺที**ติ อตฺตโน พลวภาเวน อุฬาเรปิ สเตฺต คเหตฺวา อตฺตโน วเส กรเณน มทฺทนสมโตฺถฯ **น เม อมุจฺจถา**ติ มม สนฺติกา โมกฺขํ น ลภติ, หทเย วา ปน เม ขีรํ วิย มุหุตฺตํ ทธิภาเวน น ปติฏฺฐหิตฺถาติปิ อโตฺถฯ

กฏฺฐสฺมิํ มตฺถมานสฺมินฺติ อรณีสหิเตน มตฺถิยมาเน, ‘‘มทฺทมานสฺมิ’’นฺติปิ ปาโฐฯ **ยสฺมา**ติ ยโต กฏฺฐา ชายติ, ตเมว ฑหติฯ **คินี**ติ อคฺคิฯ **พาลสฺส อวิชานโต**ติ พาลสฺส อวิชานนฺตสฺสฯ **สารมฺภา ชายเต**ติ อหํ ตฺวนฺติ อากฑฺฒนวิกฑฺฒนํ กโรนฺตสฺส กรณุตฺตริยลกฺขณา สารมฺภา อรณีมตฺถนา วิย ปาวโก โกโธ ชายติฯ **โสปิ เตเนวา**ติ โสปิ พาโล เตเนว โกเธน กฏฺฐํ วิย อคฺคินา ฑยฺหติฯ **อเนโธ ธูมเกตูวา**ติ อนินฺธโน อคฺคิ วิยฯ **ตสฺสา**ติ ตสฺส อธิวาสนขนฺติยา สมนฺนาคตสฺส ปุคฺคลสฺส สุกฺกปกฺข จโนฺท วิย ลโทฺธ ยโส อปราปรํ อาปูรตีติฯ

ราชา มหาสตฺตสฺส ธมฺมกถํ สุตฺวา ตุโฏฺฐ เอกํ อมจฺจํ อาณาเปตฺวา ปริพฺพาชิกํ อาหราเปตฺวา ‘‘ภเนฺต นิโกฺกธตาปส, อุโภปิ ตุเมฺห ปพฺพชฺชาสุเขน วีตินาเมนฺตา อิเธว อุยฺยาเน วสถ, อหํ โว ธมฺมิกํ รกฺขาวรณคุตฺติํ กริสฺสามี’’ติ วตฺวา ขมาเปตฺวา วนฺทิตฺวา ปกฺกามิฯ เต อุโภปิ ตเตฺถว วสิํสุฯ อปรภาเค ปริพฺพาชิกา กาลมกาสิฯ โพธิสโตฺต ตสฺสา กาลกตาย หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพเตฺตตฺวา จตฺตาโร พฺรหฺมวิหาเร ภาเวตฺวา พฺรหฺมโลกปรายโณ อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน โกธโน ภิกฺขุ อนาคามิผเล ปติฏฺฐหิฯ

ตทา ปริพฺพาชิกา ราหุลมาตา อโหสิ, ราชา อานโนฺท, ปริพฺพาชโก ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

[๔๔๔] ๖. กณฺหทีปายนชาตกวณฺณนา

สตฺตาหเมวาหนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ **กุสชาตเก** (ชา. ๒.๒๐.๑ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติฯ สตฺถา ตํ ภิกฺขุํ ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ อุกฺกณฺฐิโตสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจํ ภนฺเต’’ติ วุตฺเต ‘‘ภิกฺขุ โปราณกปณฺฑิตา อนุปฺปเนฺน พุเทฺธ พาหิรกปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อติเรกปญฺญาสวสฺสานิ อนภิรตา พฺรหฺมจริยํ จรนฺตา หิโรตฺตปฺปเภทภเยน อตฺตโน อุกฺกณฺฐิตภาวํ น กสฺสจิ กเถสุํ, ตฺวํ กสฺมา เอวรูเป นิยฺยานิกสาสเน ปพฺพชิตฺวา มาทิสสฺส ครุโน พุทฺธสฺส สมฺมุเข ฐตฺวา จตุปริสมเชฺฌ อุกฺกณฺฐิตภาวํ อาวิ กโรสิ, กิมตฺถํ อตฺตโน หิโรตฺตปฺปํ น รกฺขสี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต วํสรเฏฺฐ โกสมฺพิยํ นาม นคเร โกสมฺพโก นาม ราชา รชฺชํ กาเรสิฯ ตทา อญฺญตรสฺมิํ นิคเม เทฺว พฺราหฺมณา อสีติโกฏิธนวิภวา อญฺญมญฺญํ ปิยสหายกา กาเมสุ โทสํ ทิสฺวา มหาทานํ ปวเตฺตตฺวา อุโภปิ กาเม ปหาย มหาชนสฺส โรทนฺตสฺส ปริเทวนฺตสฺส นิกฺขมิตฺวา หิมวนฺตปเทเส อสฺสมปทํ กตฺวา ปพฺพชิตฺวา อุญฺฉาจริยาย วนมูลผลาผเลน ยาเปนฺตา ปณฺณาส วสฺสานิ วสิํสุ, ฌานํ อุปฺปาเทตุํ นาสกฺขิํสุฯ เต ปณฺณาสวสฺสจฺจเยน โลณมฺพิลเสวนตฺถาย ชนปทํ จรนฺตา กาสิรฏฺฐํ สมฺปาปุณิํสุฯ ตตฺร อญฺญตรสฺมิํ นิคมคาเม ทีปายนตาปสสฺส คิหิสหาโย มณฺฑพฺโย นาม อตฺถิ, เต อุโภปิ ตสฺส สนฺติกํ อคมํสุฯ โส เต ทิสฺวาว อตฺตมโน ปณฺณสาลํ กาเรตฺวา อุโภปิ เต จตูหิ ปจฺจเยหิ อุปฏฺฐหิฯ เต ตตฺถ ตีณิ จตฺตาริ วสฺสานิ วสิตฺวา ตํ อาปุจฺฉิตฺวา จาริกํ จรนฺตา พาราณสิํ ปตฺวา อติมุตฺตกสุสาเน วสิํสุฯ ตตฺถ ทีปายโน ยถาภิรนฺตํ วิหริตฺวา ปุน ตเสฺสว สหายสฺส สนฺติกํ คโตฯ มณฺฑพฺยตาปโส ตเตฺถว วสิฯ

อเถกทิวสํ เอโก โจโร อโนฺตนคเร โจริกํ กตฺวา ธนสารํ อาทาย นิกฺขโนฺต ‘‘โจโร’’ติ ญตฺวา ปฏิพุเทฺธหิ ฆรสฺสามิเกหิ เจว อารกฺขมนุเสฺสหิ จ อนุพโทฺธ นิทฺธมเนน นิกฺขมิตฺวา เวเคน สุสานํ ปวิสิตฺวา ตาปสสฺส ปณฺณสาลทฺวาเร ภณฺฑิกํ ฉเฑฺฑตฺวา ปลายิ ฯ มนุสฺสา ภณฺฑิกํ ทิสฺวา ‘‘อเร ทุฎฺฐชฏิล, ตฺวํ รตฺติํ โจริกํ กตฺวา ทิวา ตาปสรูเปน จรสี’’ติ ตเชฺชตฺวา โปเถตฺวา ตํ อาทาย เนตฺวา รโญฺญ ทสฺสยิํสุฯ ราชา อนุปปริกฺขิตฺวาว ‘‘คจฺฉถ, นํ สูเล อุตฺตาเสถา’’ติ อาหฯ เต ตํ สุสานํ เนตฺวา ขทิรสูลํ อาโรปยิํสุ, ตาปสสฺส สรีเร สูลํ น ปวิสติฯ ตโต นิมฺพสูลํ อาหริํสุ, ตมฺปิ น ปวิสติฯ อยสูลํ อาหริํสุ, ตมฺปิ น ปวิสติฯ ตาปโส ‘‘กิํ นุ โข เม ปุพฺพกมฺม’’นฺติ โอโลเกสิ, อถสฺส ชาติสฺสรญาณํ อุปฺปชฺชิ, เตน ปุพฺพกมฺมํ โอโลเกตฺวา อทฺทสฯ กิํ ปนสฺส ปุพฺพกมฺมนฺติ? โกวิฬารสูเล มกฺขิกาเวธนํฯ โส กิร ปุริมภเว วฑฺฒกิปุโตฺต หุตฺวา ปิตุ รุกฺขตจฺฉนฏฺฐานํ คนฺตฺวา เอกํ มกฺขิกํ คเหตฺวา โกวิฬารสลากาย สูเล วิย วิชฺฌิฯ ตเมนํ ปาปกมฺมํ อิมํ ฐานํ ปตฺวา คณฺหิฯ โส ‘‘น สกฺกา อิโต ปาปา มยา มุจฺจิตุ’’นฺติ ญตฺวา ราชปุริเส อาห ‘‘สเจ มํ สูเล อุตฺตาเสตุกามตฺถ, โกวิฬารสูลํ อาหรถา’’ติฯ เต ตถา กตฺวา ตํ สูเล อุตฺตาเสตฺวา อารกฺขํ ทตฺวา ปกฺกมิํสุฯ

อารกฺขกา ปฏิจฺฉนฺนา หุตฺวา ตสฺส สนฺติกํ อาคจฺฉเนฺต โอโลเกนฺติฯ ตทา ทีปายโน ‘‘จิรทิโฏฺฐ เม สหาโย’’ติ มณฺฑพฺยสฺส สนฺติกํ อาคจฺฉโนฺต ‘‘สูเล อุตฺตาสิโต’’ติ ตํ ทิวสเญฺญว อนฺตรามเคฺค สุตฺวา ตํ ฐานํ คนฺตฺวา เอกมนฺตํ ฐิโต ‘‘กิํ สมฺม การโกสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อการโกมฺหี’’ติ วุเตฺต ‘‘อตฺตโน มโนปโทสํ รกฺขิตุํ สกฺขิ, นาสกฺขี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘สมฺม, เยหิ อหํ คหิโต, เนว เตสํ, น รโญฺญ อุปริ มยฺหํ มโนปโทโส อตฺถี’’ติฯ ‘‘เอวํ สเนฺต ตาทิสสฺส สีลวโต ฉายา มยฺหํ สุขา’’ติ วตฺวา ทีปายโน สูลํ นิสฺสาย นิสีทิฯ อถสฺส สรีเร มณฺฑพฺยสฺส สรีรโต โลหิตพินฺ

ทูนิ ปตึสุฯ ตานิ สุวณฺณวณฺณสรีเร ปติตปติตานิ สุสฺสิตฺวา กาฬกานิ อุปฺปชฺชึสุฯ ตโต ปฏฺฐาเยว โส กณฺหทีปายโน นาม อโหสิฯ โส สพฺพรตฺตึ ตเถว นิสีทิฯ

ปุนทิวเส อารกฺขปุริสา อาคนฺตฺวา ตํ ปวตฺตึ รโญฺญ อาโรเจสุํฯ ราชา ''อนิสาเมตฺวาว เม กต''นฺติ เวเคน ตตฺถ คนฺตฺวา ''ปพฺพชิต, กสฺมา สูลํ นิสฺสาย นิสิโนฺนสี''ติ ทีปายนํ ปุจฺฉิฯ มหาราช, อิมํ ตาปสํ รกฺขโนฺต นิสิโนฺนมฺหิฯ กึ ปน ตฺวํ มหาราช, อิมสฺส การกภาวํ วา อการกภาวํ วา ญตฺวา เอวํ กาเรสีติ? โส กมฺมสฺส อโสธิตภาวํ อาจิกฺขิฯ อถสฺส โส ''มหาราช, รญฺญา นาม นิสมฺมการินา ภวิตพฺพํ , อลโส คิหี กามโภคี น สาธู''ติอาทีนิ วตฺวา ธมฺมํ เทเสสิฯ ราชา มณฺฑพฺยสฺส นิโทฺทสภาวํ ญตฺวา ''สูลํ หรถา''ติ อาณาเปสิฯ สูลํ หรนฺตา หริตุํ น สกฺขึสุฯ มณฺฑโพฺย อาห – ''มหาราช, อหํ ปุเพฺพ กตกมฺมโทเสน เอวรูปํ ภยํ สมฺปโตฺต, มม สรีรโต สูลํ หริตุํ น สกฺกา, สเจ มยฺหํ ชีวิตํ ทาตุกาโม, กกจํ อาหราเปตฺวา อิมํ สูลํ จมฺมสมํ ฉินฺทาเปหี''ติฯ ราชา ตถา กาเรสิฯ อโนฺตสรีเร สูโล อโนฺตเยว อโหสิฯ ตทา กิร โส สุขุมํ โกวิฬารสลากํ คเหตฺวา มกฺขิกาย วจฺจมคฺคํ ปเวเสสิ, ตํ ตสฺส อโนฺตสรีเรเยว อโหสิฯ โส เตน การเณน อมริตฺวา อตฺตโน อายุกฺขเยเนว มริ, ตสฺมา อยมฺปิ น มโตฯ ราชา ตาปเส วนฺทิตฺวา ขมาเปตฺวา อุโภปิ อุยฺยาเน วสาเปโนฺต ปฏิชคฺคิ, ตโต ปฏฺฐาย มณฺฑโพฺย อาณิมณฺฑโพฺย นาม ชาโตฯ โส ราชานํ อุปนิสฺสาย ตเตฺถว วสิ, ทีปายโน ปน ตสฺส วณํ ผาสุกํ กตฺวา อตฺตโน คิหิสหายมณฺฑพฺยสฺส สนฺติกเมว คโตฯ

ตํ ปณฺณสาลํ ปวิสนฺตํ ทิสฺวา เอโก ปุริโส สหายสฺส อาโรเจสิฯ โส สุตฺวาว ตุฏฺฐจิโตฺต สปุตฺตทาโร พหู คนฺธมาลเตลผาณิตาทีนิ อาทาย ตํ ปณฺณสาลํ คนฺตฺวา ทีปายนํ วนฺทิตฺวา ปาเท โธวิตฺวา เตเลน มเกฺขตฺวา ปานกํ ปาเยตฺวา อาณิมณฺฑพฺยสฺส ปวตฺตึ สุณโนฺต นิสีทิฯ อถสฺส ปุโตฺต ยญฺญทตฺตกุมาโร นาม จงฺกมนโกฏิยํ เคณฺฑุเกน กีฬิ, ตตฺร เจกสฺมึ วมฺมิเก อาสีวิโส วสติฯ กุมารสฺส ภูมิยํ ปหฏเคณฺฑุโก คนฺตฺวา วมฺมิกพิเล อาสีวิสสฺส มตฺถเก ปติฯ โส อชานโนฺต พิเล หตฺถํ ปเวเสสิฯ อถ นํ กุโทฺธ อาสีวิโส หเตฺถ ฑํสิฯ โส วิสเวเคน มุจฺฉิโต ตเตฺถว ปติฯ อถสฺส มาตาปิตโร สเปฺปน ฑฏฺฐภาวํ ญตฺวา กุมารกํ อุกฺขิปิตฺวา ตาปสสฺส สนฺติกํ อาเนตฺวา ปาทมูเล นิปชฺชาเปตฺวา ''ภเนฺต, ปพฺพชิตา นาม โอสธํ วา ปริตฺตํ วา ชานนฺติ, ปุตฺตกํ โน อาโรคํ กโรถา''ติ อาหํสุฯ อหํ โอสธํ น ชานามิ, นาหํ เวชฺชกมฺมํ กริสฺสามีติฯ ''เตน หิ ภเนฺต, อิมสฺมึ กุมารเก เมตฺตํ กตฺวา สจฺจกิริยํ กโรถา''ติ วุเตฺต ตาปโส ''สาธุ, สจฺจกิริยํ กริสฺสามี''ติ วตฺวา ยญฺญทตฺตสฺส สีเส หตฺถํ ฐเปตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๖๒. ''สตฺตาหเมวาหํ ปสนฺนจิโตฺต, ปุญฺญตฺถิโก อาจรึ พฺรหฺมจริยํ;
อถาปรํ ยํ จริตํ มเมทํ, วสฺสานิ ปญฺญาส สมาธิกานิ;
อกามโกวาปิ อหํ จรามิ, เอเตน สเจฺจน สุวตฺถิ โหตุ;
หตํ วิสํ ชีวตุ ยญฺญทโตฺต''ติฯ

ตตฺถ **อถาปรํ ยํ จริต**นฺติ ตสฺมา สตฺตาหา อุตฺตริ ยํ มม พฺรหฺมจริยํฯ **อกามโกวาปี**ติ ปพฺพชฺชํ อนิจฺฉโนฺตเยวฯ **เอเตน สเจฺจน สุวตฺถิ โหตู**ติ สเจ อติเรกปญฺญาสวสฺสานิ อนภิรติวาสํ วสเนฺตน มยา กสฺสจิ อนาโรจิตภาโว สจฺจํ, เอเตน สเจฺจน ยญฺญทตฺตกุมารสฺส โสตฺถิภาโว โหตุ, ชีวิตํ ปฏิลภตูติฯ

อถสฺส สห สจฺจกิริยาย ยญฺญทตฺตสฺส ถนปฺปเทสโต อุทฺธํ วิสํ ภสฺสิตฺวา ปถวึ ปาวิสิฯ กุมาโร อกฺขีนิ อุมฺมีเลตฺวา มาตาปิตโร โอโลเกตฺวา ''อมฺมตาตา''ติ วตฺวา ปริวตฺติตฺวา นิปชฺ

ชิฯ อถสฺส ปิตรํ กณฺหทีปายโน อาห – ‘‘มยา ตาว มม พลํ กตํ, ตฺวมฺปิ อตฺตโน พลํ กโรหี’’ติฯ โส ‘‘อหมฺปิ สจฺจกิริยํ กริสฺสามี’’ติ ปุตฺตสฺส อุเร หตฺถํ ฐเปตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๖๓. ‘‘ยสฺมา ทานํ นาภินนฺทิํ กทาจิ, ทิสฺวานหํ อติถิํ วาสกาเล;
น จาปิ เม อปฺปิยตํ อเวทุํ, พหุสฺสุตา สมณพฺราหฺมณา จ;
อกามโกวาปิ อหํ ททามิ, เอเตน สเจฺจน สุวตฺถิ โหตุ;
หตํ วิสํ ชีวตุ ยญฺญทตฺโต’’ติฯ

ตตฺถ **วาสกาเล**ติ วสนตฺถาย เคหํ อาคตกาเลฯ **น จาปิ เม อปฺปิยตํ อเวทุ**นฺติ พหุสฺสุตาปิ สมณพฺราหฺมณา ‘‘อยํ เนว ทานํ อภินนฺทติ น อเมฺห’’ติ อิมํ มม อปฺปิยภาวํ เนว ชานิํสุฯ อหญฺหิ เต ปิยจกฺขูหิเยว โอโลเกมีติ ทีเปติฯ **เอเตน สเจฺจนา**ติ สเจ อหํ ทานํ ททมาโน วิปากํ อสทฺทหิตฺวา อตฺตโน อนิจฺฉาย ทมฺมิ, อนิจฺฉนภาวํ มม ปเร น ชานนฺติ, เอเตน สเจฺจน สุวตฺถิ โหตูติ อโตฺถฯ

เอวํ ตสฺส สจฺจกิริยาย สห กฎิโต อุทฺธํ วิสํ ภสฺสิตฺวา ปถวิํ ปาวิสิฯ กุมาโร อุฎฺฐาย นิสีทิ, ฐาตุํ ปน น สโกฺกติฯ อถสฺส ปิตา มาตรํ อาห ‘‘ภเทฺท, มยา อตฺตโน พลํ กตํ, ตฺวํ อิทานิ สจฺจกิริยํ กตฺวา ปุตฺตสฺส อุฎฺฐาย คมนภาวํ กโรหี’’ติฯ ‘‘สามิ, อตฺถิ มยฺหํ เอกํ สจฺจํ, ตว ปน สนฺติเก กเถตุํ น สโกฺกมี’’ติฯ ‘‘ภเทฺท, ยถา ตถา เม ปุตฺตํ อโรคํ กโรหี’’ติฯ สา ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฎิจฺฉิตฺวา สจฺจํ กโรนฺตี ตติยํ คาถมาห –

๖๔. ‘‘อาสีวิโส ตาต ปหูตเตโช, โย ตํ อฑํสี พิลรา อุทิจฺจ;
ตสฺมิญฺจ เม อปฺปิยตาย อชฺช, ปิตรญฺจ เต นตฺถิ โกจิ วิเสโส;
เอเตน สเจฺจน สุวตฺถิ โหตุ, หตํ วิสํ ชีวตุ ยญฺญทโตฺต’’ติฯ

ตตฺถ **ตาตา**ติ ปุตฺตํ อาลปติฯ **ปหูตเตโช**ติ พลววิโสฯ **พิลรา**ติ วิวรา, อยเมว วา ปาโฐฯ **อุทิจฺจา**ติ อุฎฺฐหิตฺวา, วมฺมิกพิลโต อุฎฺฐายาติ อโตฺถฯ **ปิตรญฺจ เต**ติ ปิตริ จ เตฯ อฎฺฐกถายํ ปน อยเมว ปาโฐฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ‘‘ตาต, ยญฺญทตฺต ตสฺมิญฺจ อาสีวิเส ตว ปิตริ จ อปฺปิยภาเวน มยฺหํ โกจิ วิเสโส นตฺถิฯ ตญฺจ ปน อปฺปิยภาวํ ฐเปตฺวา อชฺช มยา โกจิ ชานาปิตปุโพฺพ นาม นตฺถิ, สเจ เอตํ สจฺจํ, เอเตน สเจฺจน ตว โสตฺถิ โหตู’’ติฯ

สห จ สจฺจกิริยาย สพฺพํ วิสํ ภสฺสิตฺวา ปถวิํ ปาวิสิฯ ยญฺญทโตฺต นิพฺพิเสน สรีเรน อุฎฺฐาย กีฬิตุํ อารโทฺธฯ เอวํ ปุเตฺต อุฎฺฐิเต มณฺฑโพฺย ทีปายนสฺส อชฺฌาสยํ ปุจฺฉโนฺต จตุตฺถํ คาถมาห –

๖๕. ‘‘สนฺตา ทนฺตาเยว ปริพฺพชนฺติ, อญฺญตฺร กณฺหา นตฺถากามรูปา;
ทีปายน กิสฺส ชิคุจฺฉมาโน, อกามโก จรสิ พฺรหฺมจริย’’นฺติฯ

ตสฺสโตฺถ – เย เกจิ ขตฺติยาทโย กาเม ปหาย อิธ โลเก ปพฺพชนฺติ, เต อญฺญตฺร กณฺหา ภวนฺตํ กณฺหํ ฐเปตฺวา อเญฺญ อกามรูปา นาม นตฺถิ, สเพฺพ ฌานภาวนาย กิเลสานํ สมิตตฺตา สนฺตา, จกฺขาทีนิ ทฺวารานิ ยถา นิพฺพิเสวนานิ โหนฺติ, ตถา เตสํ ทมิตตฺตา ทนฺตา หุตฺวา อภิรตาว พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ, ตฺวํ ปน ภเนฺต ทีปายน, กิํการณา ตปํ ชิคุจฺฉมาโน อกามโก หุตฺวา พฺรหฺมจริยํ จรสิ, กสฺมา ปุน น อคารเมว อชฺฌาวสสีติฯ

อถสฺส โส การณํ กเถโนฺต ปญฺจมํ คาถมาห –

๖๖. ‘‘สทฺธาย นิกฺขมฺม ปุนํ นิวตฺโต, โส เอฬมูโคว พาโล วตายํ;
เอตสฺส วาทสฺส ชิคุจฺฉมาโน, อกามโก จรามิ พฺรหฺมจริยํ;
วิญฺญุปฺปสตฺถญฺจ สตญฺจ ฐานํ, เอวมฺปหํ ปุญฺญกโร ภวามี’’ติฯ

ตสฺสตฺโถ – กโณฺห กมฺมญฺจ ผลญฺจ สทฺทหิตฺวา ตาว มหนฺตํ วิภวํ ปหาย อคารา นิกฺขมิตฺวา ยํ ชหิ, ปุน ตทตฺถเมว นิวตฺโตฯ โส อยํ เอฬมูโค คามทารโก วิย พาโล วตาติ อิมํ วาทํ ชิคุจฺฉมาโน อหํ อตฺตโน หิโรตฺตปฺปเภทภเยน อนิจฺฉมาโนปิ พฺรหฺมจริยํ จรามิฯ กิญฺจ ภิโยฺย ปพฺพชฺชาปุญฺญญฺจ นาเมตํ วิญฺญูหิ พุทฺธาทีหิ ปสตฺถํ, เตสํเยว จ สตํ นิวาสฎฺฐานํฯ เอวํ อิมินาปิ การเณน อหํ ปุญฺญกโร ภวามิ, อสฺสุมุโขปิ รุทมาโน พฺรหฺมจริยํ จรามิเยวาติฯ

เอวํ โส อตฺตโน อชฺฌาสยํ กเถตฺวา ปุน มณฺฑพฺยํ ปุจฺฉโนฺต ฉฎฺฐํ คาถมาห –

๖๗. ‘‘สมเณ ตุวํ พฺราหฺมเณ อทฺธิเก จ, สนฺตปฺปยาสิ อนฺนปาเนน ภิกฺขํ;
โอปานภูตํว ฆรํ ตว ยิทํ, อเนฺนน ปาเนน อุเปตรูปํ;
อถ กิสฺส วาทสฺส ชิคุจฺฉมาโน, อกามโก ทานมิมํ ททาสี’’ติฯ

ตตฺถ **ภิกฺขนฺ**ติ ภิกฺขาย จรนฺตานํ ภิกฺขญฺจ สมฺปาเทตฺวา ททาสิฯ **โอปานภูตํวา**ติ จตุมหาปเถ ขตสาธารณโปกฺขรณี วิยฯ

ตโต มณฺฑโพฺย อตฺตโน อชฺฌาสยํ กเถโนฺต สตฺตมํ คาถมาห –

๖๘. ‘‘ปิตโร จ เม อาสุํ ปิตามหา จ, สทฺธา อหุํ ทานปตี วทญฺญู;
ตํ กุลฺลวตฺตํ อนุวตฺตมาโน, มาหํ กุเล อนฺติมคนฺธโน อหุํ;
เอตสฺส วาทสฺส ชิคุจฺฉมาโน, อกามโก ทานมิมํ ททามี’’ติฯ

ตตฺถ ‘‘อาสุ’’นฺติ ปทสฺส ‘‘สทฺธา’’ติ อิมินา สมฺพโนฺธ, สทฺธา อเหสุนฺติ อโตฺถฯ **อหุนฺ**ติ สทฺธา หุตฺวา ตโต อุตฺตริ ทานเชฎฺฐกา เจว ‘‘เทถ กโรถา’’ติ วุตฺตวจนสฺส อตฺถชานนกา จ อเหสุํฯ **ตํ กุลฺลวตฺตนฺ**ติ ตํ กุลวตฺตํ, อฎฺฐกถายํ ปน อยเมว ปาโฐฯ **มาหํ กุเล อนฺติมคนฺธโน อหุนฺ**ติ ‘‘อหํ อตฺตโน กุเล สพฺพปจฺฉิมโก เจว กุลปลาโป จ มา อหุ’’นฺติ สลฺลเกฺขตฺวา เอตํ ‘‘กุลอนฺติโม กุลปลาโป’’ติ วาทํ ชิคุจฺฉมาโน ทานํ อนิจฺฉโนฺตปิ อิทํ ทานํ ททามีติ ทีเปติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา มณฺฑโพฺย อตฺตโน ภริยํ ปุจฺฉมาโน อฎฺฐมํ คาถมาห –

๖๙. ‘‘ทหริํ กุมาริํ อสมตฺถปญฺญํ, ยํ ตานยิํ ญาติกุลา สุคเตฺต;
น จาปิ เม อปฺปิยตํ อเวทิ, อญฺญตฺร กามา ปริจารยนฺตา;
อถ เกน วเณฺณน มยา เต โภติ, สํวาสธโมฺม อหุ เอวรูโป’’ติฯ

ตตฺถ **อสมตฺถปญฺญนฺ**ติ กุฎุมฺพํ วิจาเรตุํ อปฺปฎิพลปญฺญํ อติตรุณิเญฺญว สมานํฯ **ยํ ตานยินฺ**ติ ยํ ตํ อานยิํ, อหํ ทหริเมว สมานํ ตํ ญาติกุลโต อาเนสินฺติ วุตฺตํ โหติฯ **อญฺญตฺร กามา ปริจารยนฺตา**ติ เอตฺตกํ กาลํ วินา กาเมน อนิจฺฉาย มํ ปริจารยนฺตาปิ อตฺตโน อปฺปิยตํ มํ น ชานาเปสิ, สมฺปิยายมานรูปาว ปริจริฯ **เกน วเณฺณนา**ติ เกน การเณนฯ **โภตี**ติ ตํ อาลปติฯ **เอวรูโป**ติ อาสีวิสสมานปฎิกูลภาเวน มยา สทฺธิํ ตว สํวาสธโมฺม เอวรูโป ปิยสํวาโส วิย กถํ ชาโตติฯ

อถสฺส สา กเถนฺตี นวมํ คาถมาห –

๗๐. ‘‘อารา ทูเร นยิธ กทาจิ อตฺถิ, ปรมฺปรา นาม กุเล อิมสฺมึ;
ตํ กุลฺลวตฺตํ อนุวตฺตมานา, มาหํ กุเล อนฺติมคนฺธินี อหุํ;
เอตสฺส วาทสฺส ชิคุจฺฉมานา, อกามิกา ปทฺธจรามฺหิ ตุยฺห’’นฺติฯ

ตตฺถ **อารา ทูเร**ติ อญฺญมญฺญเววจนํฯ อติทูเรติ วา ทเสฺสนฺตี เอวมาหฯ **อิธา**ติ นิปาตมตฺตํ, น กทาจีติ อโตฺถฯ **ปรมฺปรา**ติ ปุริสปรมฺปราฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – สามิ, อิมสฺมึ อมฺหากํ ญาติกุเล ทูรโต ปฏฺฐาย ยาว สตฺตมา กุลปริวฏฺฏา ปุริสปรมฺปรา นาม น กทาจิ อตฺถิ, เอกิตฺถิยาปิ สามิกํ ฉเฑฺฑตฺวา อโญฺญ ปุริโส คหิตปุโพฺพ นาม นตฺถีติฯ **ตํ กุลฺลวตฺต**นฺติ อหมฺปิ ตํ กุลวตฺตํ กุลปเวณึ อนุวตฺตมานา อตฺตโน กุเล ปจฺฉิมิกา ปลาลภูตา มา อหุนฺติ สลฺลเกฺขตฺวา เอตํ กุลอนฺติมา กุลคนฺธินีติ วาทํ ชิคุจฺฉมานา อกามิกาปิ ตุยฺหํ ปทฺธจรามฺหิ เวยฺยาวจฺจการิกา ปาทปริจาริกา ชาตามฺหีติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ‘‘มยา สามิกสฺส สนฺติเก อภาสิตปุพฺพํ คุยฺหํ ภาสิตํ, กุเชฺฌยฺยปิ เม อยํ, อมฺหากํ กุลูปกตาปสสฺส สมฺมุเขเยว ขมาเปสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ขมาเปนฺตี ทสมํ คาถมาห –

๗๑. ‘‘มณฺฑพฺย ภาสึ ยมภาสเนยฺยํ, ตํ ขมฺยตํ ปุตฺตกเหตุ มชฺช;
ปุตฺตเปมา น อิธ ปรตฺถิ กิญฺจิ, โส โน อยํ ชีวติ ยญฺญทโตฺต’’ติฯ

ตตฺถ **ตํ ขมฺยต**นฺติ ตํ ขมยตุฯ **ปุตฺตกเหตุ มชฺชา**ติ ตํ มม ภาสิตํ อชฺช อิมสฺส ปุตฺตสฺส เหตุ ขมยตุฯ **โส โน อย**นฺติ ยสฺส ปุตฺตสฺส การณา มยา เอตํ ภาสิตํ, โส โน ปุโตฺต ชีวติ, อิมสฺส ชีวิตลาภภาเวน เม ขม สามิ, อชฺชโต ปฏฺฐาย ตว วสวตฺตินี ภวิสฺสามีติฯ

อถ นํ มณฺฑโพฺย ‘‘อุเฏฺฐหิ ภเทฺท, ขมามิ เต, อิโต ปน ปฏฺฐาย มา ผรุสจิตฺตา อโหสิ, อหมฺปิ เต อปฺปิยํ น กริสฺสามี’’ติ อาหฯ โพธิสโตฺต มณฺฑพฺยํ อาห – ‘‘อาวุโส, ตยา ทุสฺสงฺฆรํ ธนํ สงฺฆริตฺวา กมฺมญฺจ ผลญฺจ อสทฺทหิตฺวา ทานํ ททเนฺตน อยุตฺตํ กตํ, อิโต ปฏฺฐาย ทานํ สทฺทหิตฺวา เทหี’’ติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา โพธิสตฺตํ อาห – ‘‘ภเนฺต, ตยา อมฺหากํ ทกฺขิเณยฺยภาเว ฐตฺวา อนภิรเตน พฺรหฺมจริยํ จรเนฺตน อยุตฺตํ กตํ, อิโต ปฏฺฐาย อิทานิ ยถา ตยิ กตการา มหปฺผลา โหนฺติ, เอวํ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา สุทฺธจิโตฺต อภิรโต หุตฺวา พฺรหฺมจริยํ จราหี’’ติฯ เต มหาสตฺตํ วนฺทิตฺวา อุฏฺฐาย อคมํสุฯ ตโต ปฏฺฐาย ภริยา สามิเก สเสฺนหา อโหสิ, มณฺฑโพฺย ปสนฺนจิโตฺต สทฺธาย ทานํ อทาสิฯ โพธิสโตฺต อนภิรตึ วิโนเทตฺวา ฌานาภิญฺญํ อุปฺปาเทตฺวา พฺรหฺมโลกปรายโณ อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน อุกฺกณฺฐิโต ภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ ฯ ตทา มณฺฑโพฺย อานโนฺท อโหสิ, ภริยา วิสาขา, ปุโตฺต ราหุโล, อาณิมณฺฑโพฺย สาริปุโตฺต, กณฺหทีปายโน ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

กณฺหทีปายนชาตกวณฺณนา ฉฏฺฐาฯ

[๔๔๕] ๗. นิโคฺรธชาตกวณฺณนา

น วาหเมตํ ชานามีติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต เทวทตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ เอกทิวสญฺหิ ภิกฺขู เตน ‘‘อาวุโส เทวทตฺต, สตฺถา ตว พหูปกาโร, ตฺวญฺหิ สตฺถารํ นิสฺสาย ปพฺพชฺชํ

ลภิ อุปสมฺปทํ ลภิ, เตปิฏกํ พุทฺธวจนํ อุคฺคณฺหิ, ฌานํ อุปฺปาเทสิ, ลาภสกฺกาโรปิ เต ทสพล เสฺสว สนฺตโก''ติ ภิกฺขูหิ วุตฺเต ติณสลากํ อุกฺขิปิตฺวา ''เอตฺตกมฺปิ สมเณน โคตเมน มยฺหํ กตํ คุณํ น ปสฺสามี''ติ วุตฺเต ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ''กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''อิมาย นามา''ติ วุตฺเต ''น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุ เพฺพปิ เทวทโตฺต อกตญฺญู มิตฺตทุพฺภี''ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต ราชคเห มคธมหาราชา นาม รชฺชํ กาเรสิฯ ตทา ราชคหเสฏฺฐิ อตฺตโน ปุตฺตสฺส ชนปทเสฏฺฐิโน ธีตรํ อาเนสิ, สา วญฺฌา อโหสิฯ อถสฺสา อปรภาเค สกฺกาโร ปริหายิฯ ''อมฺหากํ ปุตฺตสฺส เคเห วญฺฌิตฺถิยา วสนฺติยา กถํ กุลวํโส วฑฺฒิสฺสตี''ติ ยถา สา สุณาติ, เอวมฺปิ กถํ สมุฏฺฐาเปนฺติฯ สา ตํ สุตฺวา ''โหตุ คพฺภินิอาลยํ กตฺวา เอเต วเญฺจสฺสามี''ติ จิเนฺตตฺวา อตฺตโน อตฺถจาริกํ ธาตึ อาห ''อมฺม, คพฺภินิโย นาม กิญฺจ กิญฺจ กโรนฺตี''ติ คพฺภินิปริหารํ ปุจฺฉิตฺวา อุตุนิกาเล ปฏิจฺฉาเทตฺวา อมฺพิลาทิรุจิกา หุตฺวา หตฺถปาทานํ อุทฺธุมายนกาเล หตฺถปาทปิฏฺฐิโย โกฏฺฏาเปตฺวา พหลํ กาเรสิ, ทิวเส ทิวเสปิ ปิโลติกาเวฐเนน จ อุทรวฑฺฒนํ วเฑฺฒสิ, ถนมุขานิ กาฬานิ กาเรสิ, สรีรกิจฺจํ กโรนฺตีปิ อญฺญตฺร ตสฺสา ธาติยา อเญฺญสํ สมฺมุขฏฺฐาเน น กโรติฯ สามิโกปิสฺสา คพฺภปริหารํ อทาสิฯ เอวํ นว มาเส วสิตฺวา ''อิทานิ ชนปเท ปิตุ ฆรํ คนฺตฺวา วิชายิสฺสามี''ติ สสฺุเร อาปุจฺฉิตฺวา รถมารุหิตฺวา มหเนฺตน ปริวาเรน ราชคหา นิกฺขมิตฺวา มคฺคํ ปฏิปชฺชิฯ ตสฺสา ปน ปุรโต เอโก สโตฺถ คจฺฉติฯ สเตฺถน วสิตฺวา คตฏฺฐานํ เอสา ปาตราสกาเล ปาปุณาติฯ

อเถกทิวสํ ตสฺมึ สเตฺถ เอกา ทุคฺคติตฺถี รตฺติยา เอกสฺมึ นิโคฺรธมูเล ปุตฺตํ วิชายิตฺวา ปาโตว สเตฺถ คจฺฉเนฺต ''อหํ วินา สเตฺถน คนฺตุํ น สกฺขิสฺสามิ, สกฺกา โข ปน ชีวนฺติยา ปุตฺตํ ลภิตุ''นฺติ นิโคฺรธมูลชาเล ชลาพุเญฺจว คพฺภมลญฺจ อตฺถริตฺวา ปุตฺตํ ฉเฑฺฑตฺวา อคมาสิฯ ทารกสฺสปิ เทวตา อารกฺขํ คณฺหึสุฯ โส หิ น โย วา โส วา, โพธิสโตฺตเยวฯ โส ปน ตทา ตาทิสํ ปฏิสนฺธึ คณฺหิฯ อิตรา ปาตราสกาเล ตํ ฐานํ ปตฺวา ''สรีรกิจฺจํ กริสฺสามี''ติ ตาย ธาติยา สทฺธึ นิโคฺรธมูลํ คตา สุวณฺณวณฺณํ ทารกํ ทิสฺวา ''อมฺม, นิปฺผนฺนํ โน กิจฺจ''นฺติ ปิโลติกาโย อปเนตฺวา อุจฺฉงฺคปเทสํ โลหิเตน จ คพฺภมเลน จ มเกฺขตฺวา อตฺตโน คพฺภวุฏฺฐานํ อาโรเจสิฯ ตาวเทว นํ สาณิยา ปริกฺขิปิตฺวา หฏฺฐตุฏฺฐา สปริชโน ราชคหํ ปณฺณํ เปเสสิฯ อถสฺสา สสฺสุสฺสุรา วิชาตกาลโต ปฏฺฐาย ''ปิตุ กุเล กึ กริสฺสติ, อิเธว อาคจฺฉตู''ติ เปสยึสุฯ สา ปฏินิวตฺติตฺวา ราชคหเมว ปาวิสิฯ ตตฺถ ตํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ทารกสฺส นามํ กโรนฺตา นิโคฺรธมูเล ชาตตฺตา ''นิโคฺรธกุมาโร''ติ นามํ กรึสุฯ ตํ ทิวสเญฺญว อนุเสฏฺฐิสุณิสาปิ วิชายนตฺถาย กุลฆรํ คจฺฉนฺตี อนฺตรามเคฺค เอกิสฺสา รุกฺขสาขาย เหฏฺฐา ปุตฺตํ วิชายิ, ตสฺส ''สาขกุมาโร''ติ นามํ กรึสุฯ ตํ ทิวสเญฺญว เสฏฺฐึ นิสฺสาย วสนฺตสฺส ตุนฺนการสฺส ภริยาปิ ปิโลติกนฺตเร ปุตฺตํ วิชายิ, ตสฺส ''โปตฺติโก''ติ นามํ กรึสุฯ

มหาเสฏฺฐิ อุโภปิ เต ทารเก ''นิโคฺรธกุมารสฺส ชาตทิวสเญฺญว ชาตา''ติ อาณาเปตฺวา เตเนว สทฺธึ สํวเฑฺฒสิฯ เต เอกโต วฑฺฒิตฺวา วยปฺปตฺตา ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา สิปฺปํ อุคฺคณฺหึสุฯ อุโภปิ เสฏฺฐิปุตฺตา อาจริยสฺส เทฺว สหสฺสานิ อทํสุฯ นิโคฺรธกุมาโร โปตฺติกสฺส อตฺตโน สนฺติเก สิปฺปํ ปฏฺฐเปสิฯ เต นิปฺผนฺนสิปฺปา อาจริยํ อาปุจฺฉิตฺวา นิกฺขนฺตา ''ชนปทจาริกํ จริสฺสามา''ติ อนุปุเพฺพน พาราณสึ ปตฺวา เอกสฺมึ รุกฺขมูเล นิปชฺชึสุฯ ตทา พาราณสิรโญฺญ กาลกตสฺส สตฺตโม ทิวโส, ''เสฺว ผุสฺสรถํ โยเชสฺสามา''ติ นคเร เภรึ จราเปสุํฯ เตสุปิ สหาเยสุ รุกฺขมูเล นิปชฺชิตฺวา นิทฺทายเนฺตสุ โปตฺติโก ปจฺจูสกาเล อุฏฺฐาย นิโคฺรธกุมารสฺส ปาเท ปริมชฺชโนฺต นิสีทิฯ ตสฺมึ รุเกฺข วุตฺถกุกฺกุเฏสุ อุปริกุกฺกุโฏ เหฏฺฐากุกฺกุฏสฺส สรีเร วจฺจํ ปาเตสิฯ

อถ นํ โส ‘‘เกเนตํ ปาติต’’นฺติ อาหฯ ‘‘สมฺม, มา กุชฺฌิ, มยา อชานเนฺตน ปาติต’’นฺติ อาหฯ ‘‘อเร, ตฺวํ มม สรีรํ อตฺตโน วจฺจฏฺฐานํ มญฺญสิ, กึ มม ปมาณํ น ชานาสี’’ติฯ อถ นํ อิตโร ‘‘อเร ตฺวํ ‘อชานเนฺตน เม กต’นฺติ วุเตฺตปิ กุชฺฌสิเยว, กึ ปน เต ปมาณ’’นฺติ อาหฯ ‘‘โย มํ มาเรตฺวา มํสํ ขาทติ, โส ปาโตว สหสฺสํ ลภติ, ตสฺมา อหํ มานํ กโรมี’’ติฯ อถ นํ อิตโร ‘‘อเร เอตฺตกม เตฺตน ตฺวํ มานํ กโรสิ, มํ ปน มาเรตฺวา โย ถูลมํสํ ขาทติ, โส ปาโตว ราชา โหติ, โย มชฺฌิมมํสํ ขาทติ, โส เสนาปติ, โย อฏฺฐินิสฺสิตํ ขาทติ, โส ภณฺฑาคาริโก โหตี’’ติ อาหฯ

โปตฺติโก เตสํ กถํ สุตฺวา ‘‘กึ โน สหเสฺสน, รชฺชเมว วร’’นฺติ สณิกํ รุกฺขํ อภิรุหิตฺวา อุปริ สยิตกุกฺกุฏํ คเหตฺวา มาเรตฺวา องฺคาเร ปจิตฺวา ถูลมํสํ นิโคฺรธสฺส อทาสิ, มชฺฌิมมํสํ สาขสฺส อทาสิ, อฏฺฐิมํสํ อตฺตนา ขาทิฯ ขาทิตฺวา ปน ‘‘สมฺม นิโคฺรธ, ตฺวํ อชฺช ราชา ภวิสฺสสิ, สมฺม สาข, ตฺวํ เสนาปติ ภวิสฺสสิ, อหํ ปน ภณฺฑาคาริโก ภวิสฺสามี’’ติ วตฺวา ‘‘กถํ ชานาสี’’ติ ปุโฏฺฐ ตํ ปวตฺตึ อาโรเจสิฯ เต ตโยปิ ชนา ปาตราสเวลาย พาราณสึ ปวิสิตฺวา เอกสฺส พฺราหฺมณสฺส เคเห สปฺปิสกฺกรยุตฺตํ ปายาสํ ภุญฺชิตฺวา นครา นิกฺขมิตฺวา อุยฺยานํ ปวิสึสุฯ นิโคฺรธกุมาโร สิลาปเฏฺฏ นิปชฺชิ , อิตเร เทฺว พหิ นิปชฺชึสุฯ ตสฺมึ สมเย ปญฺจ ราชกกุธภณฺฑานิ อโนฺต ฐเปตฺวา ผุสฺสรถํ วิสฺสเชฺชสุํฯ ตตฺถ วิตฺถารกถา **มหาชนกชาตเก** (ชา. ๒.๒๒.๑๒๓ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติฯ ผุสฺสรโถ อุยฺยานํ คนฺตฺวา นิวตฺติตฺวา อาโรหนสชฺโช หุตฺวา อฏฺฐาสิฯ ปุโรหิโต ‘‘อุยฺยาเน ปุญฺญวตา สเตฺตน ภวิตพฺพ’’นฺติ อุยฺยานํ ปวิสิตฺวา กุมารํ ทิสฺวา ปาทนฺตโต สาฏกํ อปเนตฺวา ปาเทสุ ลกฺขณานิ อุปธาเรตฺวา ‘‘ติฏฺฐตุ พาราณสิยํ รชฺชํ, สกลชมฺพุทีปสฺส อธิปติ ราชา ภวิตุํ ยุโตฺต’’ติ สพฺพตาลาวจเร ปคฺคณฺหาเปสิฯ นิโคฺรธกุมาโร ปพุชฺฌิตฺวา มุขโต สาฏกํ อปเนตฺวา มหาชนํ โอโลเกตฺวา ปริวตฺติตฺวา นิปโนฺน โถกํ วีตินาเมตฺวา สิลาปเฏฺฏ ปลฺลเงฺกน นิสีทิฯ อถ นํ ปุโรหิโต ชณฺณุนา ปติฏฺฐาย ‘‘รชฺชํ เต เทว ปาปุณาตี’’ติ วตฺวา ‘‘‘สาธู’’ติ วุเตฺต ตเตฺถว รตนราสิมฺหิ ฐเปตฺวา อภิสิญฺจิฯ โส รชฺชํ ปตฺวา สาขสฺส เสนาปติฏฺฐานํ ทตฺวา มหเนฺตน สกฺกาเรน นครํ ปาวิสิ, โปตฺติโกปิ เตหิ สทฺธิเญฺญว อคมาสิฯ ตโต ปฏฺฐาย มหาสโตฺต พาราณสิยํ ธเมฺมน รชฺชํ กาเรสิฯ

โส เอกทิวสํ มาตาปิตูนํ สริตฺวา สาขํ อาห – ‘‘สมฺม, น สกฺกา มาตาปิตูหิ วินา วตฺติตุํ, มหเนฺตน ปริวาเรน คนฺตฺวา มาตาปิตโร โน อาเนหี’’ติฯ สาโข ‘‘น เม ตตฺถ คมนกมฺมํ อตฺถี’’ติ ปฏิกฺขิปิฯ ตโต โปตฺติกํ อาณาเปสิฯ โส ‘‘สาธู’’ติ ตตฺถ คนฺตฺวา นิโคฺรธสฺส มาตาปิต โร ‘‘ปุโตฺต โว รเชฺช ปติฏฺฐิโต, เอถ คจฺฉามา’’ติ อาหฯ เต ‘‘อตฺถิ โน ตาว วิภวมตฺตํ, อลํ ตตฺถ คมเนนา’’ติ ปฏิกฺขิปึสุฯ สาขสฺสปิ มาตาปิตโร อโวจ, เตปิ น อิจฺฉึสุฯ อตฺตโน มาตาปิต โร อโวจ, ‘‘มยํ ตาต ตุนฺนการกเมฺมน ชีวิสฺสาม อล’’นฺติ ปฏิกฺขิปึสุฯ โส เตสํ มนํ อลภิตฺวา พา ราณสิเมว ปจฺจาคนฺตฺวา ‘‘เสนาปติสฺส ฆเร มคฺคกิลมถํ วิโนเทตฺวา ปจฺฉา นิโคฺรธสหายํ ปสฺ สิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ตสฺส นิเวสนทฺวารํ คนฺตฺวา ‘‘สหาโย กิร เต โปตฺติโก นาม อาคโตติ เส นาปติสฺส อาโรเจหี’’ติ โทฺวาริกํ อาห, โส ตถา อกาสิฯ สาโข ปน ‘‘อยํ มยฺหํ รชฺชํ อทตฺวา สหายนิโคฺรธสฺส อทาสี’’ติ ตสฺมึ เวรํ พนฺธิฯ โส ตํ กถํ สุตฺวาว กุโทฺธ อาคนฺตฺวา ‘‘โก อิมสฺส สหาโย อุมฺมตฺตโก ทาสิปุโตฺต, คณฺหถ น’’นฺติ วตฺวา หตฺถปาทชณฺณุกปฺปเรหิ โกฏฺฏาเปตฺวา คีวายํ คาหาเปตฺวา นีหราเปสิฯ

โส จิเนฺตสิ ‘‘สาโข มม สนฺติกา เสนาปติฏฺฐานํ ลภิตฺวา อกตญฺญู มิตฺตทุพฺภี, มํ โกฏฺฏา เปตฺวา นีหราเปสิ, นิโคฺรโธ ปน ปณฺฑิโต กตญฺญู สปฺปุริโส, ตเสฺสว สนฺติกํ คมิสฺสามี’’ติฯ โส ราชทฺวารํ คนฺตฺวา ‘‘เทว, โปตฺติโก กิร นาม เต สหาโย ทฺวาเร ฐิโต’’ติ รโญฺญ อาโรจาเปสิฯ ราชา ปโกฺกสาเปตฺวา ตํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา อาสนา วุฏฺฐาย ปจฺจุคฺคนฺตฺวา ปฏิสนฺถารํ กตฺวา

มสฺสุกมฺมาทีนิ การาเปตฺวา สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิเตน ปริภุตฺตนานคฺครสโภชเนน เตน สทฺธึ สุขนิสิโนฺน มาตาปิตูนํ ปวตฺตึ ปุจฺฉิตฺวา อนาคมนภาวํ สุณิฯ สาโขปิ ‘‘โปตฺติโก มํ รโญฺญ สนฺติเก ปริภิเนฺทยฺย , มยิ ปน คเต กิญฺจิ วตฺตุํ น สกฺขิสฺสตี’’ติ ตเตฺถว อคมาสิฯ โปตฺติโก ตสฺส สนฺติเกเยว ราชานํ อามเนฺตตฺวา ‘‘เทว, อหํ มคฺคกิลโนฺต ‘สาขสฺส เคหํ คนฺตฺวา วิสฺสมิตฺวา อิธาคมิสฺสามี’ติ อคมึฯ อถ มํ สาโข ‘นาหํ ตํ ชานามี’ติ วตฺวา โกฏฺฏาเปตฺวา คีวายํ คาหาเปตฺวา นีหราเปสีติ สทฺทเหยฺยาสิ ตฺวํ เอต’’นฺติ วตฺวา ติโสฺส คาถา อภาสิ –

๗๒. ‘‘น วาหเมตํ ชานามิ, โก วายํ กสฺส วาติ วา;
ยถา สาโข วทิ เอว, นิโคฺรธ กินฺติ มญฺญสิฯ

๗๓. ‘‘ตโต คลวินีเตน, ปุริสา นีหริํสุ มํ;
ทตฺวา มุขปหารานิ, สาขสฺส วจนํกราฯ

๗๔. ‘‘เอตาทิสํ ทุมฺมตินา, อกตญฺญุน ทุพฺภินา;
กตํ อนริยํ สาเขน, สขินา เต ชนาธิปา’’ติฯ

ตตฺถ **กินฺติ มญฺญสี**ติ ยถา มํ สาโข อจริ, กึ ตฺวมฺปิ เอวเมว มญฺญสิ, อุทาหุ อญฺญถา มญฺญสิ, มํ สาโข เอวํ วเทยฺยาติ สทฺทหสิ, ตํ น สทฺทหสีติ อธิปฺปาโยฯ **คลวินีเตนา**ติ คลคฺคาเหนฯ **ทุพฺภินา**ติ มิตฺตทุพฺภินาฯ

ตํ สุตฺวา นิโคฺรโธ จตโสฺส คาถา อภาสิ –

๗๕. ‘‘น วาหเมตํ ชานามิ, นปิ เม โกจิ สํสติ;
ยํ เม ตฺวํ สมฺม อกฺขาสิ, สาเขน การณํ กตํฯ

๗๖. ‘‘สขีนํ สาชีวกโร, มม สาขสฺส จูภยํ;
ตฺวํ โนสิสฺสริยํ ทาตา, มนุเสฺสสุ มหนฺตตํ;
ตยามา ลพฺภิตา อิทฺธิ, เอตฺถ เม นตฺถิ สํสโยฯ

๗๗. ‘‘ยถาปิ พีชมคฺคิมฺหิ, ฑยฺหติ น วิรูหติ;
เอวํ กตํ อสปฺปุริเส, นสฺสติ น วิรูหติฯ

๗๘. ‘‘กตญฺญุมฺหิ จ โปสมฺหิ, สีลวเนฺต อริยวุตฺติเน;
สุเขเตฺต วิย พีชานิ, กตํ ตมฺหิ น นสฺสตี’’ติฯ

ตตฺถ **สํสตี**ติ อาจิกฺขติฯ **การณํ กต**นฺติ อากฑฺฒนวิกฑฺฒนโปถนโกฏฺฏนสงฺขาตํ การณํ กตนฺติ อโตฺถฯ **สขีนํ สาชีวกโร**ติ สมฺม, โปตฺติก ตฺวํ สหายกานํ สุอาชีวกโร ชีวิกาย อุปฺปาเทตาฯ **มม สาขสฺส จูภย**นฺติ มยฺหญฺจ สาขสฺส จ อุภินฺนมฺปิ สขีนนฺติ อโตฺถฯ **ตฺวํ โนสิสฺสริย**นฺติ ตฺวํ โน อสิ อิสฺสริยํ ทาตา, ตว สนฺติกา อิมา สมฺปตฺตี อเมฺหหิ ลทฺธาฯ **มหนฺตต**นฺติ มหนฺตภาวํฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา เอตฺตกํ กเถเนฺต นิโคฺรเธ สาโข ตเตฺถว อฏฺฐาสิฯ อถ นํ ราชา ‘‘สาข อิมํ โปตฺติกํ สญฺชานาสี’’ติ ปุจฺฉิฯ โส ตุณฺหี อโหสิฯ อถสฺส ราชา ทณฺฑํ อาณาเปโนฺต อฏฺฐมํ คาถมาห –

๗๙.‘‘อิมํ ชมฺมํ เนกติกํ, อสปฺปุริสจินฺตกํ;
หนนฺตุ สาขํ สตฺตีหิ, นาสฺส อิจฺฉามิ ชีวิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **ชมฺม**นฺติ ลามกํฯ **เนกติก**นฺติ วญฺจกํฯ

ตํ สุตฺวา โปตฺติโก ‘‘มา เอส พาโล มํ นิสฺสาย นสฺสตู’’ติ จินฺเตตฺวา นวมํ คาถมาห –

๘๐. ‘‘ขมตสฺส มหาราช, ปาณา น ปฏิอานยา;
ขม เทว อสปฺปุริสสฺส, นาสฺส อิจฺฉามหํ วธ’’นฺติฯ

ตตฺถ **ขมตสฺสา**ติ ขมตํ อสฺส, เอตสฺส อสปฺปุริสสฺส ขมถาติ อโตฺถฯ **น ปฏิอานยา**ติ มตสฺส นาม ปาณา ปฏิอาเนตุํ น สกฺกาฯ

ราชา ตสฺส วจนํ สุตฺวา สาขสฺส ขมิ, เสนาปติฏฺฐานมฺปิ โปตฺติกเสฺสว ทาตุกาโม อโหสิ , โส ปน น อิจฺฉิฯ อถสฺส สพฺพเสนานีนํ วิจารณารหํ ภณฺฑาคาริกฏฺฐานํ นาม อทาสิฯ ปุเพฺพ กิเรตํ ฐานนฺตรํ นาโหสิ, ตโต ปฏฺฐาย ชาตํฯ อปรภาเค โปตฺติโก ภณฺฑาคาริโก ปุตฺตธีตาหิ วฑฺฒมาโน อตฺตโน ปุตฺตธีตานํ โอวาทวเสน โอสานคาถมาห –

๘๑. ‘‘นิโคฺรธเมว เสเวยฺย, น สาขมุปสํวเส;
นิโคฺรธสฺมิํ มตํ เสโยฺย, ยเญฺจ สาขสฺมิ ชีวิต’’นฺติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘เอวํ, ภิกฺขเว, เทวทโตฺต ปุเพฺพปิ อกตญฺญเยวา’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา สาโข เทวทโตฺต อโหสิ, โปตฺติโก อานโนฺท, นิโคฺรโธ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

นิโคฺรธชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๔๔๖] ๘. ตกฺกลชาตกวณฺณนา

น ตกฺกลา สนฺติ น อาลุวานีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ ปิตุโปสกํ อุปาสกํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร ทลิทฺทกุเล ปจฺจาชาโต มาตริ กาลกตาย ปาโตว อุฏฺฐาย ทนฺตกฏฺฐมุโขทกทานาทีนิ กโรโนฺต ภติํ วา กสิํ วา กตฺวา ลทฺธวิภวานุรูเปน ยาคุภตฺตาทีนิ สมฺปาเทตฺวา ปิตรํ โปเสสิฯ อถ นํ ปิตา อาห – ‘‘ตาต, ตฺวํ เอกโกว อโนฺต จ พหิ จ กตฺตพฺพํ กโรสิ, เอกํ เต กุลทาริกํ อาเนสฺสามิ, สา เต เคเห กตฺตพฺพํ กริสฺสตี’’ติฯ ‘‘ตาต, อิตฺถิโย นาม ฆรํ อาคตาเนว มยฺหํ, น ตุมฺหากํ จิตฺตสุขํ กริสฺสนฺติ, มา เอวรูปํ จินฺตยิตฺถ, อหํ ยาวชีวํ ตุเมฺห โปเสตฺวา ตุมฺหากํ อจฺจเยน ชานิสฺสามี’’ติฯ อถสฺส ปิตา อนิจฺฉมานเสฺสว เอกํ กุมาริกํ อาเนสิฯ สา สสุรสฺส จ สามิกสฺส จ อุปการิกา อโหสิ นีจวุตฺติฯ สามิโกปิสฺสา ‘‘มม ปิตุ อุปการิกา’’ติ ตุสฺสิตฺวา ลทฺธํ ลทฺธํ มนาปํ อาหริตฺวา เทติ, สาปิ ตํ สสฺสุรเสฺสว อุปนาเมสิฯ สา อปรภาเค จิเนฺตสิ ‘‘มยฺหํ สามิโก ลทฺธํ ลทฺธํ ปิตุ อทตฺวา มยฺหเมว เทติ, อทฺธา ปิตริ นิเสฺนโห ชาโต, อิมํ มหลฺลกํ เอเกนุปาเยน มม สามิกสฺส ปฏิกฺกูลํ กตฺวา เคหา นิกฺกฑฺฒาเปสฺสามี’’ติฯ

สา ตโต ปฏฺฐาย อุทกํ อติสีตํ วา อจฺจุณฺหํ วา, อาหารํ อติโลณํ วา อโลณํ วา , ภตฺตํ อุตฺตณฺฑุลํ วา อติกิลินฺนํ วาติ เอวมาทีนิ ตสฺส โกธุปฺปตฺติการณานิ กตฺวา ตสฺมิํ กุชฺฌเนฺต ‘‘โก อิมํ มหลฺลกํ อุปฏฺฐาตุํ สกฺขิสฺสตี’’ติ ผรุสานิ วตฺวา กลหํ วเฑฺฒสิฯ ตตฺถ ตตฺถ เขฬปิณฺฑาทีนิ ฉเฑฺฑตฺวาปิ สามิกํ อุชฺฌาเปสิ ‘‘ปสฺส ปิตุ กมฺมํ, ‘อิทญฺจิทญฺจ มา กรี’ติ วุ

เตฺต กุชฺฌติ, อิมสฺมึ เคเห ปิตรํ วา วสาเปหิ มํ วา''ติฯ อถ นํ โส ''ภเทฺท, ตฺวํ ทหรา ยตฺถ กตฺถจิ ชีวิตุํ สกฺขิสฺสสิ, มยฺหํ ปิตา มหลฺลโก, ตฺวํ ตสฺส อสหนฺตี อิมมฺหา เคหา นิกฺขมา''ติ อาหฯ สา ภีตา ''อิโต ปฏฺฐาย เอวํ น กริสฺสามี''ติ สสุรสฺส ปาเทสุ ปติตฺวา ขมาเปตฺวา ปกตินิยาเมเนว ปฏิชคฺคิตุํ อารภิฯ อถ โส อุปาสโก ปุริมทิวเสสุ ตาย อุพฺพาโฬฺห สตฺถุ สนฺติกํ ธมฺมสฺสวนาย อคนฺตฺวา ตสฺสา ปกติยา ปติฏฺฐิตกาเล อคมาสิฯ อถ นํ สตฺถา ''กึ, อุปาสก, สตฺตฏฺฐ ทิวสานิ ธมฺมสฺสวนาย นาคโตสี''ติ ปุจฺฉิฯ โส ตํ การณํ กเถสิฯ สตฺถา ''อิทานิ ตาว ตสฺสา กถํ อคฺคเหตฺวา ปิตรํ น นีหราเปสิ, ปุพฺเพ ปน เอติสฺสา กถํ คเหตฺวา ปิตรํ อามกสุสานํ เนตฺวา อาวาฏํ ขณิตฺวา ตตฺถ นํ ปกฺขิปิตฺวา มารณกาเล อหํ สตฺตวสฺสิโก หุตฺวา มาตาปิตูนํ คุณํ กเถตฺวา ปิตุฆาตกกมฺมา นิวาเรสึ, ตทา ตฺวํ มม กถํ สุตฺวา ตว ปิตรํ ยาวชีวํ ปฏิชคฺคิตฺวา สคฺคปรายโณ ชาโต, สฺวายํ มยา ทินฺโน โอวาโท ภวนฺตรคตมฺปิ น วิชหติ, อิมินา การเณน ตสฺสา กถํ อคฺคเหตฺวา อิทานิ ตยา ปิตา น นีหโฏ''ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต อญฺญตรสฺมึ กาสิคาเม เอกสฺส กุลสฺส ฆเร เอกปุตฺตโก อโหสิ นาเมน สวิฏฺฐโก นามฯ โส มาตาปิตโร ปฏิชคฺคนฺโต อปรภาเค มาตริ กาลกตาย ปิตรํ โปเสสีติ สพฺพํ วตฺถุ ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุนิยาเมเนว กเถตพฺพํฯ อยํ ปเนตฺถ วิเสโสฯ ตทา สา อิตฺถี ''ปสฺส ปิตุ กมฺมํ, 'อิทญฺจิทญฺจ มา กรี'ติ วุตฺเต กุชฺฌตี''ติ วตฺวา ''สามิ, ปิตา เต จโณฺฑ ผรุโส นิจฺจํ กลหํ กโรติ, ชราชิโณฺณ พฺยาธิปีฬิโต น จิรเสฺสว มริสฺสติ, อหญฺจ เอเตน สทฺธึ เอกเคเห วสิตุํ น สโกฺกมิ, สยเมฺปส กติปาเหน มริสฺสติเยว, ตฺวํ เอตํ อามกสุสานํ เนตฺวา อาวาฏํ ขณิตฺวา ตตฺถ นํ ปกฺขิปิตฺวา กุทฺทาเลน สีสํ ฉินฺทิตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา อุปริ ปํสุนา ฉาเทตฺวา อาคจฺฉาหี''ติ อาหฯ โส ตาย ปุนปฺปุนํ วุจฺจมาโน ''ภเทฺท, ปุริสมารณํ นาม ภาริยํ, กถํ นํ มาเรสฺสามี''ติ อาหฯ ''อหํ เต อุปายํ อาจิกฺขิสฺสามี''ติฯ ''อาจิกฺข ตาวา''ติฯ ''สามิ, ตฺวํ ปจฺจูสกาเล ปิตุ นิสินฺนฏฺฐานํ คนฺตฺวา ยถา สเพฺพ สุณนฺติ, เอวํ มหาสทฺทํ กตฺวา 'ตาต, อสุกคาเม ตุมฺหากํ อุทฺธารณโก อตฺถิ, มยิ คเต น เทติ, ตุมฺหากํ อจฺจเยน น ทสฺสเตว, เสฺว ยานเก นิสีทิตฺวา ปาโตว คจฺฉิสฺสามา'ติ วตฺวา เตน วุตฺตเวลายเมว อุฏฺฐาย ยานกํ โยเชตฺวา ตตฺถ นิสีทาเปตฺวา อามกสุสานํ เนตฺวา อาวาฏํ ขณิตฺวา โจเรหิ อจฺฉินฺนสทฺทํ กตฺวา มาเรตฺวา อาวาเฏ ปกฺขิปิตฺวา สีสํ ฉินฺทิตฺวา นฺหายิตฺวา อาคจฺฉา''ติฯ

สวิฏฺฐโก ''อเตฺถส อุปาโย''ติ ตสฺสา วจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ยานกํ คมนสชฺชํ อกาสิฯ ตสฺส ปเนโก สตฺตวสฺสิโก ปุโตฺต อตฺถิ ปณฺฑิโต พฺยโตฺตฯ โส มาตุ วจนํ สุตฺวา ''มยฺหํ มาตา ปาปธมฺมา ปิตรํ เม ปิตุฆาตกมฺมํ กาเรติ, อหํ อิมสฺส ปิตุฆาตกมฺมํ กาตุํ น ทสฺสามี''ติ สณิกํ คนฺตฺวา อยฺยเกน สทฺธึ นิปชฺชิฯ สวิฏฺฐโกปิ อิตราย วุตฺตเวลาย ยานกํ โยเชตฺวา ''เอหิ, ตาต, อุทฺธารํ โสเธสฺสามา''ติ ปิตรํ ยานเก นิสีทาเปสิฯ กุมาโรปิ ปฐมตรํ ยานกํ อภิรุหิฯ สวิฏฺฐโก ตํ นิวาเรตุํ อสโกฺกโนฺต เตเนว สทฺธึ อามกสุสานํ คนฺตฺวา ปิตรญฺจ กุมารเกน สทฺธึ เอกมเนฺต ฐเปตฺวา สยํ โอตริตฺวา กุทฺทาลปิฏกํ อาทาย เอกสฺมึ ปฏิจฺฉนฺนฏฺฐาเน จตุรสฺสาวาฏํ ขณิตุํ อารภิฯ กุมารโก โอตริตฺวา ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา อชานโนฺต วิย กถํ สมุฏฺฐาเปตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๘๒. ''น ตกฺกลา สนฺติ น อาลุวานิ, น พิฬาลิโย น กฬมฺพานิ ตาต;
เอโก อรญฺญมฺหิ สุสานมเชฺฌ, กิมตฺถิโก ตาต ขณาสิ กาสุ''นฺติฯ

ตตฺถ **น ตกฺกลา สนฺตี**ติ ปิณฺฑาลุกนฺทา น สนฺติฯ **อาลุวานี**ติ อาลุวกนฺทาฯ **พิฬาลิโย**ติ พิฬาริวลฺลิกนฺทาฯ **กฬมฺพานี**ติ ตาลกนฺทาฯ

อถสฺส ปิตา ทุติยํ คาถมาห –

๘๓. ‘‘ปิตามโห ตาต สุทุพฺพโล เต, อเนกพฺยาธีหิ ทุเขน ผุโฏฺฐ;
ตมชฺชหํ นิขณิสฺสามิ โสเพฺภ, น หิสฺส ตํ ชีวิตํ โรจยามี’’ติฯ

ตตฺถ **อเนกพฺยาธีหี**ติ อเนเกหิ พฺยาธีหิ อุปฺปเนฺนน ทุเกฺขน ผุโฏฺฐฯ **น หิสฺส ต**นฺติ อหญฺหิ ตสฺส ตว ปิตามหสฺส ตํ ทุชฺชีวิตํ น อิจฺฉามิ, ‘‘เอวรูปา ชีวิตา มรณเมวสฺส วร’’นฺติ มญฺญมาโน ตํ โสเพฺภ นิขณิสฺสามีติฯ

ตํ สุตฺวา กุมาโร อุปฑฺฒํ คาถมาห –

๘๔. ‘‘สงฺกปฺปเมตํ ปฏิลทฺธ ปาปกํ, อจฺจาหิตํ กมฺม กโรสิ ลุทฺท’’นฺติฯ
ตสฺสโตฺถ – ตาต, ตฺวํ ‘‘ปีตรํ ทุกฺขา ปโมเจสฺสามี’’ติ มรณทุเกฺขน โยเชโนฺต เอตํ ปาปกํ สงฺกปฺปํ ปฏิลทฺธา ตสฺส จ สงฺกปฺปวเสน หิตํ อติกฺกมฺม ฐิตตฺตา อจฺจาหิตํ กมฺมํ กโรสิ ลุทฺทนฺติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา กุมาโร ปิตุ หตฺถโต กุทฺทาลํ คเหตฺวา อวิทูเร อญฺญตรํ อาวาฏํ ขณิตุํ อารภิฯ อถ นํ ปิตา อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘กสฺมา, ตาต, อาวาฏํ ขณสี’’ติ ปุจฺฉิฯ โส ตสฺส กเถโนฺต ตติยํ คาถมาห –

‘‘มยาปิ ตาต ปฏิลจฺฉเส ตุวํ, เอตาทิสํ กมฺม ชรูปนีโต;
ตํ กุลวตฺตํ อนุวตฺตมาโน, อหมฺปิ ตํ นิขณิสฺสามิ โสเพฺภ’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – ตาต, อหมฺปิ เอตสฺมิํ โสเพฺภ ตํ มหลฺลกกาเล นิขณิสฺสามิ, อิติ โข ตาต, มยาปิ กเต อิมสฺมิํ โสเพฺภ ตุวํ ชรูปนีโต เอตาทิสํ กมฺมํ ปฏิลจฺฉเส, ยํ เอตํ ตยา ปวตฺติตํ กุลวตฺตํ, ตํ อนุวตฺตมาโน วยปฺปโตฺต ภริยาย สทฺธิํ วสโนฺต อหมฺปิ ตํ นิขณิสฺสามิ โสเพฺภติฯ

อถสฺส ปิตา จตุตฺถํ คาถมาห –

๘๕. ‘‘ผรุสาหิ วาจาหิ ปกุพฺพมาโน, อาสชฺช มํ ตฺวํ วทเส กุมาร;
ปุโตฺต มมํ โอรสโก สมาโน, อหีตานุกมฺปี มม ตฺวํสิ ปุตฺตา’’ติฯ

ตตฺถ **ปกุพฺพมาโน**ติ อภิภวโนฺตฯ **อาสชฺชา**ติ ฆเฏฺฏตฺวาฯ

เอวํ วุเตฺต ปณฺฑิตกุมารโก เอกํ ปฏิวจนคาถํ, เทฺว อุทานคาถาติ ติโสฺส คาถา อภาสิ –

๘๖. ‘‘น ตาหํ ตาต อหิตานุกมฺปี, หิตานุกมฺปี เต อหมฺปิ ตาต;
ปาปญฺจ ตํ กมฺม ปกุพฺพมานํ, อรหามิ โน วารยิตุํ ตโตฯ

๘๗.‘‘โย มาตรํ วา ปิตรํ สวิฏฺฐ, อทูสเก หิํสติ ปาปธโมฺม;
กายสฺส เภทา อภิสมฺปรายํ, อสํสยํ โส นิรยํ อุเปติฯ

๘๘. ‘‘โย มาตรํ วา ปิตรํ สวิฏฺฐ, อเนฺนน ปาเนน อุปฏฺฐหาติ;
กายสฺส เภทา อภิสมฺปรายํ, อสํสยํ โส สุคติํ อุเปตี’’ติฯ –

อิมํ ปน ปุตฺตสฺส ธมฺมกถํ สุตฺวา ปิตา อฎฺฐมํ คาถมาห –

๘๙. ‘‘น เม ตฺวํ ปุตฺต อหิตานุกมฺปี, หิตานุกมฺปี เม ตฺวํสิ ปุตฺต;
อหญฺจ ตํ มาตรา วุจฺจมาโน, เอตาทิสํ กมฺม กโรมิ ลุทฺท’’นฺติฯ

ตตฺถ **อหญฺจ ตํ มาตรา**ติ อหญฺจ เต มาตรา, อยเมว วา ปาโฐฯ

ตํ สุตฺวา กุมาโร ‘‘ตาต, อิตฺถิโย นาม อุปฺปเนฺน โทเส อนิคฺคยฺหมานา ปุนปฺปุนํ ปาปํ กโรนฺติ, มม มาตา ยถา ปุน เอวรูปํ น กโรติ, ตถา นํ ปณาเมตุํ วฏฺฏตี’’ติ นวมํ คาถมาห –

๙๐. ‘‘ยา เต สา ภริยา อนริยรูปา, มาตา มเมสา สกิยา ชเนตฺติ;
นิทฺธาปเย ตญฺจ สกา อคารา, อญฺญมฺปิ เต สา ทุขมาวเหยฺยา’’ติฯ

สวิฏฺฐโก ปณฺฑิตปุตฺตสฺส กถํ สุตฺวา โสมนสฺสชาโต หุตฺวา ‘‘คจฺฉาม, ตาตา’’ติ สทฺธึ ปุเตฺตน จ ปิตรา จ ยานเก นิสีทิตฺวา ปายาสิฯ สาปิ โข อนาจารา ‘‘นิกฺขนฺตา โน เคหา กาฬกณฺณี’’ติ หฏฺฐตุฏฺฐา อลฺลโคมเยน เคหํ อุปลิมฺปิตฺวา ปายาสํ ปจิตฺวา อาคมนมคฺคํ โอโลเกนฺตี เต อาคจฺฉเนฺต ทิสฺวา ‘‘นิกฺขนฺตํ กาฬกณฺณึ ปุน คเหตฺวา อาคโต’’ติ กุชฺฌิตฺวา ‘‘อเร นิกติก, นิกฺขนฺตํ กาฬกณฺณึ ปุน อาทาย อาคโตสี’’ติ ปริภาสิฯ สวิฏฺฐโก กิญฺจิ อวตฺวา ยานกํ โมเจตฺวา ‘‘อนาจาเร กึ วเทสี’’ติ ตํ สุโกฏฺฏิตํ โกเฏฺฏตฺวา ‘‘อิโต ปฏฺฐาย มา อิมํ เคหํ ปาวิสี’’ติ ปาเท คเหตฺวา นิกฺกฑฺฒิฯ ตโต ปิตรญฺจ ปุตฺตญฺจ นฺหาเปตฺวา สยมฺปิ นฺหายิตฺวา ตโยปิ ปายาสํ ปริภุญฺชึสุฯ สาปิ ปาปธมฺมา กติปาหํ อญฺญสฺมึ เคเห วสิฯ ตสฺมึ กาเล ปุโตฺต ปิตรํ อาห – ‘‘ตาต, มม มาตา เอตฺตเกน น พุชฺฌติ, ตุเมฺห มม มาตุ มงฺกุภาวกรณตฺถํ ‘อสุกคามเก มม มาตุลธีตา อตฺถิ , สา มยฺหํ ปิตรญฺจ ปุตฺตญฺจ มญฺจ ปฏิชคฺคิสฺสติ, ตํ อาเนสฺสามี’ติ วตฺวา มาลาคนฺธาทีนิ อาทาย ยานเกน นิกฺขมิตฺวา เขตฺตํ อนุวิจริตฺวา สายํ อาคจฺฉถา’’ติฯ โส ตถา อกาสิฯ

ปฏิวิสฺสกกุเล อิตฺถิโย ‘‘สามิโก กิร เต อญฺญํ ภริยํ อาเนตุํ อสุกคามํ นาม คโต’’ติ ตสฺสา อาจิกฺขึสุฯ สา ‘‘ทานิมฺหิ นฏฺฐา, นตฺถิ เม ปุน โอกาโส’’ติ ภีตา ตสิตา หุตฺวา ‘‘ปุตฺตเมว ยาจิสฺสามี’’ติ ปณฺฑิตปุตฺตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ตสฺส ปาเทสุ ปติตฺวา ‘‘ตาต, ตํ ฐเปตฺวา อโญฺญ มม ปฏิสรณํ นตฺถิ, อิโต ปฏฺฐาย ตว ปิตรญฺจ ปิตามหญฺจ อลงฺกตเจติยํ วิย ปฏิชคฺคิสฺสามิ, ปุน มยฺหํ อิมสฺมึ ฆเร ปเวสนํ กโรหี’’ติ อาหฯ โส ‘‘สาธุ, อมฺม, สเจ ปุน เอวรูปํ น กริสฺสถ, กริสฺสามิ, อปฺปมตฺตา โหถา’’ติ วตฺวา ปิตุ อาคตกาเล ทสมํ คาถมาห –

๙๑. ‘‘ยา เต สา ภริยา อนริยรูปา, มาตา มเมสา สกิยา ชเนตฺติ;
ทนฺตา กเรณูว วสูปนีตา, สา ปาปธมฺมา ปุนราวชาตู’’ติฯ

ตตฺถ **กเรณูวา**ติ ตาต, อิทานิ สา อาเนญฺชการณํ การิกา หตฺถินี วิย ทนฺตา วสํ อุปนีตา นิพฺพิเสวนา ชาตาฯ **ปุนราคชาตู**ติ ปุน อิมํ เคหํ อาคจฺฉตูติฯ

เอวํ โส ปิตุ ธมฺมํ กเถตฺวา คนฺตฺวา มาตรํ อาเนสิฯ สา สามิกญฺจ สสุรญฺจ ขมาเปตฺวา ตโต ปฏฺฐาย ทนฺตา ธเมฺมน สมนฺนาคตา หุตฺวา สามิกญฺจ สสุรญฺจ ปุตฺตญฺจ ปฏิชคฺคิฯ อุโภปิ จ ปุตฺตสฺส โอวาเท ฐตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กริตฺวา สคฺคปรายณา อเหสุํฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน ปิตุโปสโก โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ ตทา ปิตา จ ปุโตฺต จ สุณิสา จ เตเยว อเหสุํ, ปณฺฑิตกุมาโร ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

[๔๔๗] ๙. มหาธมฺมปาลชาตกวณฺณนา

กึ เต วตนฺติ อิทํ สตฺถา ปฐมคมเนน กปิลปุรํ คนฺตฺวา นิโคฺรธาราเม วิหรโนฺต ปิตุ นิเวสเน รโญฺญ อสทฺทหนํ อารพฺภ กเถสิฯ ตทา หิ สุโทฺธทนมหาราชา วีสติสหสฺสภิกฺขุปริวารสฺส ภควโต อตฺตโน นิเวสเน ยาคุขชฺชกํ ทตฺวา อนฺตราภเตฺต สโมฺมทนียํ กถํ กเถโนฺต ‘‘ภเนฺต, ตุมฺหากํ ปธานกาเล เทวตา อาคนฺตฺวา อากาเส ฐตฺวา ‘ปุโตฺต เต สิทฺธตฺถกุมาโร อปฺปาหารตาย มโต’ติ มยฺหํ อาโรเจสุ’’นฺติ อาหฯ สตฺถารา จ ‘‘สทฺทหิ, มหาราชา’’ติ วุเตฺต ‘‘น สทฺทหึ, ภเนฺต, อากาเส ฐตฺวา กเถนฺติโยปิ เทวตา, ‘มม ปุตฺตสฺส โพธิตเล พุทฺธตฺตํ อปฺปตฺวา ปรินิพฺพานํ นาม นตฺถี’ติ ปฏิกฺขิปิ’’นฺติ อาหฯ ‘‘มหาราช, ปุเพฺพปิ ตวํ มหาธมฺมปาลกาเลปิ ‘ปุโตฺต เต มโต อิมานิสฺส อฏฺฐีนี’ติ ทเสฺสตฺวา วทนฺตสฺสปิ ทิสาปาโมกฺขาจริยสฺส ‘อมฺหากํ กุเล ตรุณกาเล กาลกิริยา นาม นตฺถี’ติ น สทฺทหิ, อิทานิ ปน กสฺมา สทฺทหิสฺสสี’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต กาสิรเฏฺฐ ธมฺมปาลคาโม นาม อโหสิฯ โส ธมฺมปาลกุลสฺส วสนตาย เอตํ นามํ ลภิฯ ตตฺถ ทสนฺนํ กุสลกมฺมปถานํ ปาลนโต ‘‘ธมฺมปาโล’’เตฺวว ปญฺญาโต พฺราหฺมโณ ปฏิวสติ, ตสฺส กุเล อนฺตมโส ทาสกมฺมกราปิ ทานํ เทนฺติ, สีลํ รกฺขนฺติ, อุโปสถกมฺมํ กโรนฺติฯ ตทา โพธิสโตฺต ตสฺมึ กุเล นิพฺพตฺติ, ‘‘ธมฺมปาลกุมาโร’’เตฺววสฺส นามํ กรึสุฯ อถ นํ วยปฺปตฺตํ ปิตา สหสฺสํ ทตฺวา สิปฺปุคฺคหณตฺถาย ตกฺกสิลํ เปเสสิฯ โส ตตฺถ คนฺตฺวา ทิสาปาโมกฺขาจริยสฺส สนฺติเก สิปฺปํ อุคฺคณฺหิ, ปญฺจนฺนํ มาณวกสตานํ เชฏฺฐเนฺตวาสิโก อโหสิฯ ตทา อาจริยสฺส เชฏฺฐปุโตฺต กาลมกาสิฯ อาจริโย มาณวกปริวุโต ญาติคเณน สทฺธึ โรทโนฺต กนฺทโนฺต สุสาเน ตสฺส สรีรกิจฺจํ กาเรติฯ ตตฺถ อาจริโย จ ญาติวโคฺค จสฺส อเนฺตวาสิกา จ โรทนฺติ ปริเทวนฺติ, ธมฺมปาโลเยเวโก น โรทติ น ปริเทวติฯ อปิจ โข ปน เตสุ ปญฺจสเตสุ มาณเวสุ สุสานา อาคมฺม อาจริยสฺส สนฺติเก นิสีทิตฺวา ‘‘อโห เอวรูโป นาม อาจารสมฺปโนฺน ตรุณมาณโว ตรุณกาเลเยว มาตาปิตูหิ วิปฺปยุโตฺต มรณปฺปโตฺต’’ติ วทเนฺตสุ ‘‘สมฺมา, ตุเมฺห ‘ตรุโณ’ติ ภณถ, อถ กสฺมา ตรุณกาเลเยว มรติ, นนุ อยุตฺตํ ตรุณกาเล มริตุ’’นฺติ อาหฯ

อถ นํ เต อาหํสุ ‘‘กึ ปน สมฺม, ตวํ อิเมสํ สตฺตานํ มรณภาวํ น ชานาสี’’ติ? ชานามิ, ตรุณกาเล ปน น มรนฺติ, มหลฺลกกาเลเยว มรนฺตีติฯ นนุ อนิจฺจา สเพฺพ สงฺขารา หุตฺวา อภาวิโนติ? ‘‘สจฺจํ อนิจฺจา, ทหรกาเล ปน สตฺตา น มรนฺติ, มหลฺลกกาเล มรนฺติ, อนิจฺจตํ ปาปุณนฺตี’’ติฯ ‘‘กึ สมฺม, ธมฺมปาล, ตุมฺหากํ เคเห น เกจิ มรนฺตี’’ติ? ‘‘ทหรกาเล ปน น มรนฺติ, มหลฺลกกาเลเยว มรนฺตี’’ติฯ ‘‘กึ ปเนสา ตุมฺหากํ กุลปเวณี’’ติ? ‘‘อาม กุลปเวณี’’ติฯ มาณวา ตํ ตสฺส กถํ อาจริยสฺส อาโรเจสุํฯ อถ นํ โส ปโกฺกสาเปตฺวา ปุจฺฉิ ‘‘สจฺจํ กิร ตาต ธมฺมปาล, ตุมฺหากํ กุเล ทหรกาเล น มียนฺตี’’ติ? ‘‘สจฺจํ อาจริยา’’ติฯ โส ตสฺส วจนํ สุตฺวา จิเนฺตสิ ‘‘อยํ อติวิย อจฺฉริยํ วทติ, อิมสฺส ปิตุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ปุจฺฉิตฺวา สเจ เอตํ สจฺจํ, อหมฺปิ ตเมว ธมฺมํ ปูเรสฺสามี’’ติฯ โส ปุตฺตสฺส กตฺตพฺพกิจฺจํ กตฺวา สตฺตฏฺฐทิวสจฺจเยน ธมฺมปาลํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ตาต, อหํ ขิปฺปํ อาคมิสฺสามิ, ยาว มมาคมนา อิเม มาณเว สิปฺปํ วาเจหี’’ติ วตฺวา เอกสฺส เอฬกสฺส อฏฺฐีนิ คเหตฺวา โธวิตฺวา ปสิพฺพเก กตฺวา เอกํ จูฬุปฏฺฐากํ อาทาย ตกฺกสิลโต นิกฺขมิตฺวา อนุปุเพฺพน ตํ คามํ ปตฺวา ‘‘กตรํ มหาธมฺมปาลสฺส เคห’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา คนฺตฺวา ทฺวาเร อฏฺฐาสิฯ พฺราหฺมณสฺส ทาสมนุเสฺสสุ โย โย ปฐมํ อทฺทส, โส โส อาจริยสฺส หตฺถโต ฉตฺตํ คณฺหิ, อุปาหนํ คณฺหิ, อุปฏฺฐากสฺสปิ หตฺถโต ปสิพฺพกํ คณฺหิฯ ‘‘ปุตฺตสฺส โว ธมฺมปาลกุมา

รสฺส อาจริโย ทฺวาเร ฐิโตติ กุมารสฺส ปิตุ อาโรเจถา’’ติ จ วุตฺตา ‘‘สาธู’’ติ คนฺตฺวา อาโรจยึสุฯ โส เวเคน ทฺวารมูลํ คนฺตฺวา ‘‘อิโต เอถา’’ติ ตํ ฆรํ อภิเนตฺวา ปลฺลงฺเก นิสีทาเปตฺวา สพฺพํ ปาทโธวนาทิกิจฺจํ อกาสิฯ

อาจริโย ภุตฺตโภชโน สุขกถาย นิสินฺนกาเล ‘‘พฺราหฺมณ, ปุตฺโต เต ธมฺมปาลกุมาโร ปญฺญวา ติณฺณํ เวทานํ อฏฺฐารสนฺนญฺจ สิปฺปานํ นิปฺผตฺตึ ปตฺโต, อปิจ โข ปเนเกน อผาสุเกน ชีวิตกฺขยํ ปตฺโต, สเพฺพ สงฺขารา อนิจฺจา, มา โสจิตฺถา’’ติ อาหฯ พฺราหฺมโณ ปาณึ ปหริตฺวา มหาหสิตํ หสิฯ ‘‘กึ นุ พฺราหฺมณ, หสสี’’ติ จ วุตฺเต ‘‘มยฺหํ ปุตฺโต น มรติ, อโญฺญ โกจิ มโต ภวิสฺสตี’’ติ อาหฯ ‘‘พฺราหฺมณ, ปุตฺโตเยว เต มโต, ปุตฺตเสฺสว เต อฏฺฐีนิ ทิสฺวา สทฺทหา’’ติ อฏฺฐีนิ นีหริตฺวา ‘‘อิมานิ เต ปุตฺตสฺส อฏฺฐีนี’’ติ อาหฯ เอตานิ เอฬกสฺส วา สุนขสฺส วา ภวิสฺสนฺติ, มยฺหํ ปน ปุตฺโต น มรติ, อมฺหากาญฺหิ กุเล ยาว สตฺตมา กุลปริวฏฺฏา ตรุณกาเล มตปุพฺพา นาม นตฺถิ, ตฺวํ มุสา ภณสีติฯ ตสฺมึ ขเณ สเพฺพปิ ปาณึ ปหริตฺวา มหาหสิตํ หสึสุฯ อาจริโย ตํ อจฺฉริยํ ทิสฺวา โสมนสฺสปฺปตฺโต หุตฺวา ‘‘พฺราหฺมณ, ตุมฺหากํ กุลปเวณิยํ ทหรานํ อมรเณน น สกฺกา อเหตุเกน ภวิตุํ, เกน โว การเณน ทหรา น มียนฺตี’’ติ ปุจฺฉโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๙๒. ‘‘กึ เต วตํ กึ ปน พฺรหฺมจริยํ, กิสฺส สุจิณฺณสฺส อยํ วิปาโก;
อกฺขาหิ เม พฺราหฺมณ เอตมตฺถํ, กสฺมา นุ ตุมฺหํ ทหรา น มียเร’’ติฯ

ตตฺถ **วต**นฺติ วตสมาทานํฯ **พฺรหฺมจริย**นฺติ เสฏฺฐจริยํฯ **กิสฺส สุจิณฺณสฺสา**ติ ตุมฺหากํ กุเล ทหรานํ อมรณํ นาม กตรสุจริตสฺส วิปาโกติฯ

ตํ สุตฺวา พฺราหฺมโณ เยสํ คุณานํ อานุภาเวน ตสฺมึ กุเล ทหรา น มียนฺติ, เต วณฺณยโนฺต –

๙๓. ‘‘ธมฺมํ จราม น มุสา ภณาม, ปาปานิ กมฺมานิ ปริวชฺชยาม;
อนริยํ ปริวเชฺชมุ สพฺพํ, ตสฺมา หิ อมฺหํ ทหรา น มียเรฯ

๙๔. ‘‘สุโณม ธมฺมํ อสตํ สตญฺจ, น จาปิ ธมฺมํ อสตํ โรจยาม;
หิตฺวา อสเนฺต น ชหาม สเนฺต, ตสฺมา หิ อมฺหํ ทหรา น มียเรฯ

๙๕. ‘‘ปุเพฺพว ทานา สุมนา ภวาม, ททมฺปิ เว อตฺตมนา ภวาม;
ทตฺวาปิ เว นานุตปฺปาม ปจฺฉา, ตสฺมา หิ อมฺหํ ทหรา น มียเรฯ

๙๖. ‘‘สมเณ มยํ พฺราหฺมเณ อทฺธิเก จ, วนิพฺพเก ยาจนเก ทลิเทฺท;
อเนฺนน ปาเนน อภิตปฺปยาม, ตสฺมา หิ อมฺหํ ทหรา น มียเรฯ

๙๗. ‘‘มยญฺจ ภริยํ นาติกฺกมาม, อเมฺห จ ภริยา นาติกฺกมนฺติ;
อญฺญตฺร ตาหิ พฺรหฺมจริยํ จราม, ตสฺมา หิ อมฺหํ ทหรา น มียเรฯ

๙๘. ‘‘ปาณาติปาตา วิรมาม สเพฺพ, โลเก อทินฺนํ ปริวชฺชยาม;
อมชฺชปา โนปิ มุสา ภณาม, ตสฺมา หิ อมฺหํ ทหรา น มียเรฯ

๙๙. ‘‘เอตาสุ เว ชายเร สุตฺตมาสุ, เมธาวิโน โหนฺติ ปหูตปญฺญา;
พหุสฺสุตา เวทคุโน จ โหนฺติ, ตสฺมา หิ อมฺหํ ทหรา น มียเรฯ

๑๐๐.“มาตา ปิตา จ ภคินี ภาตโร จ, ปุตฺตา จ ทารา จ มยญฺจ สเพฺพ;
ธมฺมํ จราม ปรโลกเหตุ, ตสฺมา หิ อมฺหํ ทหรา น มียเรฯ

๑๐๑.“ทาสา จ ทาโสฺย อนุชีวิโน จ, ปริจารกา กมฺมกรา จ สเพฺพ;
ธมฺมํ จรนฺติ ปรโลกเหตุ, ตสฺมา หิ อมฺหํ ทหรา น มียเร”ติฯ –

อิมา คาถา อาหฯ

ตตฺถ **ธมฺมํ จรามา**ติ ทสกุสลกมฺมปถธมฺมํ จราม, อตฺตโน ชีวิตเหตุ อนฺตมโส กุนฺถกิปิลฺลิกมฺปิ ชีวิตา น โวโรเปม, ปรภณฺฑํ โลภจิเตฺตน น โอโลเกมาติ สพฺพํ วิตฺถาเรตพฺพํฯ มุสาวาโท เจตฺถ มุสาวาทิสฺส อกรณปาปํ นาม นตฺถีติ อุสฺสนฺนวเสน ปุน วุโตฺตฯ เต กิร หสาธิปฺปาเยนปิ มุสา น ภณนฺติฯ **ปาปานี**ติ สพฺพานิ นิรยคามิกมฺมานิฯ **อนริยน**ฺติ อริยครหิตํ สพฺพํ อสุนฺทรํ อปริสุทฺธํ กมฺมํ ปริวชฺชยามฯ **ตสฺมา หิ อมฺหน**ฺติ เอตฺถ **หิ**-กาโร นิปาตมโตฺต, เตน การเณน อมฺหากํ ทหรา น มียนฺติ, อนฺตรา อกาลมรณํ นาม โน นตฺถีติ อโตฺถฯ “ตสฺมา อมฺห”นฺติปิ ปาโฐฯ **สุโณมา**ติ มยํ กิริยวาทานํ สปฺปุริสานํ กุสลทีปนมฺปิ อสปฺปุริสานํ อกุสลทีปนมฺปิ ธมฺมํ สุโณม , โส ปน โน สุตมตฺตโกว โหติ, ตํ น โรจยามฯ เตหิ ปน โน สทฺธิํ วิคฺคโห วา วิวาโท วา มา โหตูติ ธมฺมํ สุณาม, สุตฺวาปิ หิตฺวา อสเนฺต สเนฺต วตฺตาม, เอกมฺปิ ขณํ น ชหาม สเนฺต, ปาปมิเตฺต ปหาย กลฺยาณมิตฺตเสวิโนว โหมาติฯ

สมเณ มยํ พฺราหฺมเณติ มยํ สมิตปาเป พาหิตปาเป ปเจฺจกพุทฺธสมณพฺราหฺมเณปิ อวเสสธมฺมิกสมณพฺราหฺมเณปิ อทฺธิกยาจเก เสสชเนปิ อนฺนปาเนน อภิตเปฺปมาติ อโตฺถฯ ปาฬิยํ ปน อยํ คาถา “ปุเพฺพว ทานา”ติ คาถาย ปจฺฉโต อาคตาฯ **นาติกฺกมามา**ติ อตฺตโน ภริยํ อติกฺกมิตฺวา พหิ อญฺญํ มิจฺฉาจารํ น กโรมฯ **อญฺญตฺร ตาหี**ติ ตา อตฺตโน ภริยา ฐเปตฺวา เสสอิตฺถีสุ พฺรหฺมจริยํ จราม, อมฺหากํ ภริยาปิ เสสปุริเสสุ เอวเมว วตฺตนฺติฯ **ชายเร**ติ ชายนฺติฯ **สุตฺตมาสู**ติ สุสีลาสุ อุตฺตมิตฺถีสุฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – เย เอตาสุ สมฺปนฺนสีลาสุ อุตฺตมิตฺถีสุ อมฺหากํ ปุตฺตา ชายนฺติ, เต เมธาวิโนติ เอวํปการา โหนฺติ, กุโต เตสํ อนฺตรา มรณํ, ตสฺมาปิ อมฺหากํ กุเล ทหรา น มรนฺตีติฯ **ธมฺมํ จรามา**ติ ปรโลกตฺถาย ติวิธสุจริตธมฺมํ จรามฯ **ทาโสฺย**ติ ทาสิโยฯ

อวสาเน –

๑๐๒.“ธโมฺม หเว รกฺขติ ธมฺมจาริํ, ธโมฺม สุจิโณฺณ สุขมาวหติ;
เอสานิสํโส ธเมฺม สุจิเณฺณ, น ทุคฺคติํ คจฺฉติ ธมฺมจารีฯ

๑๐๓.“ธโมฺม หเว รกฺขติ ธมฺมจาริํ, ฉตฺตํ มหนฺตํ วิย วสฺสกาเล;
ธเมฺมน คุโตฺต มม ธมฺมปาโล, อญฺญสฺส อฏฺฐีนิ สุขี กุมาโร”ติฯ –

อิมาหิ ทฺวีหิ คาถาหิ ธมฺมจารีนํ คุณํ กเถสิฯ

ตตฺถ **รกฺขตี**ติ ธโมฺม นาเมโส รกฺขิโต อตฺตโน รกฺขิตํ ปฏิรกฺขติฯ **สุขมาวหตี**ติ เทวมนุสฺสสุขเญฺจว นิพฺพานสุขญฺจ อาวหติฯ **น ทุคฺคติน**ฺติ นิรยาทิเภทํ ทุคฺคติํ น คจฺฉติฯ เอวํ พฺราหฺมณ, มยํ ธมฺมํ รกฺขาม, ธโมฺมปิ อเมฺห รกฺขตีติ ทเสฺสติฯ **ธเมฺมน คุโตฺต**ติ มหาฉตฺตสทิเสน อตฺตนา โคปิตธเมฺมน คุโตฺตฯ **อญฺญสฺส อฏฺฐีนี**ติ ตยา อานีตานิ อฏฺฐีนิ อญฺญสฺส เอฬกสฺส วา สุนขสฺส วา อฏฺฐีนิ ภวิสฺสนฺติ, ฉเฑฺฑเถตานิ, มม ปุโตฺต สุขี กุมาโรติฯ

ตํ สุตฺวา อาจริโย ‘‘มยฺหํ อาคมนํ สุอาคมนํ, สผลํ, โน นิปฺผล’’นฺติ สญฺชาตโสมนสฺโส ธมฺมปาลสฺส ปิตรํ ขมาเปตฺวา ‘‘มยา อาคจฺฉเนฺตน ตุมฺหากํ วีมํสนตฺถาย อิมานิ เอฬกอฏฺฐีนิ อาภตานิ, ปุโตฺต เต อโรโคเยว, ตุมฺหากํ รกฺขิตธมฺมํ มยฺหมฺปิ เทถา’’ติ ปเณฺณ ลิขิตฺวา กติปาหํ ตตฺถ วสิตฺวา ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา ธมฺมปาลํ สพฺพสิปฺปานิ สิกฺขาเปตฺวา มหเนฺตน ปริวาเรน เปเสสิฯ

สตฺถา สุโทฺธทนมหาราชสฺส อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน ราชา อนาคามิผเล ปติฎฺฐหิฯ ตทา มาตาปิตโร มหาราชกุลานิ อเหสุํ, อาจริโย สาริปุโตฺต, ปริสา พุทฺธปริสา, ธมฺมปาลกุมาโร ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

มหาธมฺมปาลชาตกวณฺณนา นวมาฯ

[๔๔๘] ๑๐. กุกฺกุฎชาตกวณฺณนา

นาสฺมเส กตปาปมฺหีติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต เทวทตฺตสฺส วธาย ปริสกฺกนํ อารพฺภ กเถสิฯ ธมฺมสภายญฺหิ ภิกฺขู เทวทตฺตสฺส อคุณกถํ สมุฎฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, เทวทโตฺต ธนุคฺคหาทิปโยชเนน ทสพลสฺส วธตฺถเมว อุปายํ กโรตี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ เอส มยฺหํ วธาย ปริสกฺกิเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต โกสมฺพิยํ โกสมฺพโก นาม ราชา รชฺชํ กาเรสิฯ ตทา โพธิสโตฺต เอกสฺมิํ เวฬุวเน กุกฺกุฎโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา อเนกสตกุกฺกุฎปริวาโร อรเญฺญ วสติ, ตสฺสาวิทูเร เอโก เสโน วสติ ฯ โส อุปาเยน เอเกกํ กุกฺกุฎํ คเหตฺวา ขาทโนฺต ฐเปตฺวา โพธิสตฺตํ เสเส ขาทิ, โพธิสโตฺต เอกโกว อโหสิฯ โส อปฺปมโตฺต เวลาย โคจรํ คเหตฺวา เวฬุวนํ ปวิสิตฺวา วสติฯ โส เสโน ตํ คณฺหิตุํ อสโกฺกโนฺต ‘‘เอเกน นํ อุปาเยน อุปลาเปตฺวา คณฺหิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ตสฺสาวิทูเร สาขาย นิลียิตฺวา ‘‘สมฺม กุกฺกุฎราช, ตฺวํ มยฺหํ กสฺมา ภายสิ, อหํ ตยา สทฺธิํ วิสฺสาสํ กตฺตุกาโม, อสุกสฺมิํ นาม ปเทเส สมฺปนฺนโคจโร, ตตฺถ อุโภปิ โคจรํ คเหตฺวา อญฺญมญฺญํ ปิยสํวาสํ วสิสฺสามา’’ติ อาหฯ อถ นํ โพธิสโตฺต อาห ‘‘สมฺม, มยฺหํ ตยา สทฺธิํ วิสฺสาโส นาม นตฺถิ, คจฺฉ ตฺว’’นฺติฯ ‘‘สมฺม, ตฺวํ มยา ปุเพฺพ กตปาปตาย น สทฺทหสิ, อิโต ปฎฺฐาย เอวรูปํ น กริสฺสามี’’ติฯ ‘‘น มยฺหํ ตาทิเสน สหาเยนโตฺถ, คจฺฉ ตฺว’’นฺติฯ อิติ นํ ยาวตติยํ ปฎิกฺขิปิตฺวา ‘‘เอเตหิ อเงฺคหิ สมนฺนาคเตน ปุคฺคเลน สทฺธิํ วิสฺสาโส นาม กาตุํ น วฎฺฎตี’’ติ วนฆฎํ อุนฺนาเทโนฺต เทวตาสุ สาธุการํ ททมานาสุ ธมฺมกถํ สมุฎฺฐาเปโนฺต –

๑๐๔. ‘‘นาสฺมเส กตปาปมฺหิ, นาสฺมเส อลิกวาทิเน;
นาสฺมเส อตฺตตฺถปญฺญมฺหิ, อติสเนฺตปิ นาสฺมเสฯ

๑๐๕. ‘‘ภวนฺติ เหเก ปุริสา, โคปิปาสิกชาติกา;
ฆสนฺติ มเญฺญ มิตฺตานิ, วาจาย น จ กมฺมุนาฯ

๑๐๖. ‘‘สุกฺขญฺชลิปคฺคหิตา , วาจาย ปลิคุณฺฐิตา;
มนุสฺสเผคฺคู นาสีเท, ยสฺมิํ นตฺถิ กตญฺญุตาฯ

๑๐๗. ‘‘น หิ อญฺญญฺญจิตฺตานํ, อิตฺถีนํ ปุริสาน วา;
นานาวิกตฺวา สํสคฺคํ, ตาทิสมฺปิ จ นาสฺมเสฯ

๑๐๘.‘‘อนริยกมฺมโมกฺกนฺตํ, อเถตํ สพฺพฆาตินํ;
นิสิตํว ปฏิจฺฉนฺนํ, ตาทิสมฺปิ จ นาสฺมเสฯ

๑๐๙.‘‘มิตฺตรูเปนิเธกเจฺจ, สาขเลฺยน อเจตสา;
วิวิเธหิ อุปายนฺติ, ตาทิสมฺปิ จ นาสฺมเสฯ

๑๑๐.‘‘อามิสํ วา ธนํ วาปิ, ยตฺถ ปสฺสติ ตาทิโส;
ทุพฺภึ กโรติ ทุเมฺมโธ, ตญฺจ หนฺตฺวาน คจฺฉตี’’ติฯ – อิมา คาถา อาห;

ตตฺถ **นาสฺมเส**ติ นาสฺสเสฯ อยเมว วา ปาโฐ, น วิสฺสเสติ วุตฺตํ โหติฯ **กตปาปมฺหี**ติ ปฐมํ กตปาเป ปุคฺคเลฯ **อลิกวาทิเน**ติ มุสาวาทิมฺหิปิ น วิสฺสเสฯ ตสฺส หิ อกตฺตพฺพํ นาม ปาปํ นตฺถิฯ **นาสฺมเส อตฺตตฺถปญฺญมฺหี**ติ อตฺตโน อตฺถาย เอว ยสฺส ปญฺญา เสฺนหวเสน น ภชติ, ธนตฺถิโกว ภชติ, ตสฺมึ อตฺตตฺถปเญฺญปิ น วิสฺสเสฯ **อติสเนฺต**ติ อโนฺต อุปสเม อวิชฺชมาเนเยว จ พหิ อุปสมทสฺสเนน อติสเนฺต วิย ปฏิจฺฉนฺนกมฺมเนฺตปิ พิลปฏิจฺฉนฺนอาสีวิสสทิเส กุหกปุคฺคเลฯ **โคปิปาสิกชาติกา**ติ คุนฺนํ ปิปาสกชาติกา วิย, ปิปาสิตโคสทิสาติ วุตฺตํ โหติฯ ยถา ปิปาสิตคาโว ติตฺถํ โอตริตฺวา มุขปูรํ อุทกํ ปิวนฺติ, น ปน อุทกสฺส กตฺตพฺพยุตฺตกํ กโรนฺติ, เอวเมว เอกเจฺจ ‘‘อิทญฺจิทญฺจ กริสฺสามา’’ติ มธุรวจเนน มิตฺตานิ ฆสนฺติ, ปิยวจนานุจฺฉวิกํ ปน น กโรนฺติ, ตาทิเสสุ วิสฺสาโส มหโต อนตฺถาย โหตีติ ทีเปติฯ

สุกฺขญฺชลิปคฺคหิตาติ ปคฺคหิตตุจฺฉอญฺชลิโนฯ **วาจาย ปลิคุณฺฐิตา**ติ ‘‘อิทํ ทสฺสาม, อิทํ กริสฺสามา’’ติ วจเนน ปฏิจฺฉาทิกาฯ **มนุสฺสเผคฺคู**ติ เอวรูปา อสารกา มนุสฺสา มนุสฺสเผคฺคู นามฯ **นาสีเท**ติ น อาสีเท เอวรูเป น อุปคเจฺฉยฺยฯ **ยสฺมึ นตฺถี**ติ ยสฺมิญฺจ ปุคฺคเล กตญฺญุตา นตฺถิ, ตมฺปิ นาสีเทติ อโตฺถฯ **อญฺญญฺญจิตฺตานนฺ**ติ อเญฺญนเญฺญน จิเตฺตน สมนฺนาคตานํ , ลหุจิตฺตานนฺติ อโตฺถฯ เอวรูปานํ อิตฺถีนํ วา ปุริสานํ วา น วิสฺสเสติ ทีเปติฯ **นานาวิกตฺวา สํสคฺคนฺ**ติ โยปิ น สกฺกา อนุปคนฺตฺวา เอตสฺส อนฺตรายํ กาตุนฺติ อนฺตรายกรณตฺถํ นานาการเณหิ สํสคฺคมาวิกตฺวา ทฬฺหํ กริตฺวา ปจฺฉา อนฺตรายํ กโรติ, ตาทิสมฺปิ ปุคฺคลํ นาสฺมเส น วิสฺสเสยฺยาติ ทีเปติฯ

อนริยกมฺมโมกฺกนฺตติ อนริยานํ ทุสฺสีลานํ กมฺมํ โอตริตฺวา ฐิตํฯ **อเถตนฺ**ติ อถิรํ อปฺปติฏฺฐิตวจนํฯ **สพฺพฆาตินนฺ**ติ โอกาสํ ลภิตฺวา สเพฺพสํ อุปฆาตกรํฯ **นิสิตํว ปฏิจฺฉนฺนนฺ**ติ โกสิยา วา ปิโลติกาย วา ปฏิจฺฉนฺนํ นิสิตขคฺคมิวฯ **ตาทิสมฺปี**ติ เอวรูปมฺปิ อมิตฺตํ มิตฺตปติรูปกํ น วิสฺสเสยฺยฯ **สาขเลฺยนา**ติ มฏฺฐวจเนนฯ **อเจตสา**ติ อจิตฺตเกนฯ วจนเมว หิ เนสํ มฏฺฐํ, จิตฺตํ ปน ถทฺธํ ผรุสํฯ **วิวิเธหี**ติ วิวิเธหิ อุปาเยหิ โอตาราเปกฺขา อุปคจฺฉนฺติฯ **ตาทิสมฺปี**ติ โย เอเตหิ อมิเตฺตหิ มิตฺตปติรูปเกหิ สทิโส โหติ, ตมฺปิ น วิสฺสเสติ อโตฺถฯ **อามิสนฺ**ติ ขาทนียโภชนียํฯ **ธนนฺ**ติ มญฺจปฏิปาทกํ อาทึ กตฺวา อวเสสํฯ **ยตฺถ ปสฺสตี**ติ สหายกเคเห ยสฺมึ ฐาเน ปสฺสติฯ **ทุพฺภึ กโรตี**ติ ทุพฺภิจิตฺตํ อุปฺปาเทติ, ตํ ธนํ หรติฯ **ตญฺจ หนฺตฺวานา**ติ ตญฺจ สหายกมฺปิ เฉตฺวา คจฺฉติฯ อิติ อิมา สตฺต คาถา กุกฺกุฏราชา กเถสิฯ

๑๑๑.‘‘มิตฺตรูเปน พหโว, ฉนฺนา เสวนฺติ สตฺตโว;
ชเห กาปุริเส เหเต, กุกฺกุโฏ วิย เสนกํฯ

๑๑๒.‘‘โย จ อุปฺปติตํ อตฺถํ, น ขิปฺปมนุพุชฺฌติ;
อมิตฺตวสมเนฺวติ, ปจฺฉา จ มนุตปฺปติฯ

๑๑๓. ‘‘โย จ อุปฺปติตํ อตฺถํ, ขิปฺปเมว นิโพธติ;
มุจฺจเต สตฺตุสมฺพาธา, กุกฺกุโฏ วิย เสนกาฯ

๑๑๔. ‘‘ตํ ตาทิสํ กูฏมิโวฑฺฑิตํ วเน, อธมฺมิกํ นิจฺจวิธํสการินํ;
อารา วิวเชฺชยฺย นโร วิจกฺขโณ, เสนํ ยถา กุกฺกุโฏ วํสกานเน’’ติฯ –

อิมา จตโสฺส ธมฺมราเชน ภาสิตา อภิสมฺพุทฺธคาถาฯ

ตตฺถ **ชเห กาปุริเส เหเต**ติ ภิกฺขเว, เอเต กาปุริเส ปณฺฑิโต ชเหยฺยฯ **ห**-กาโร ปเนตฺถ นิปาตมตฺตํฯ **ปจฺฉา จ มนุตปฺปตี**ติ ปจฺฉา จ อนุตปฺปติฯ **กูฏมิโวฑฺฑิต**นฺติ วเน มิคานํ พนฺธนตฺถาย กูฏปาสํ วิย โอฑฺฑิตํฯ **นิจฺจวิธํสการิน**นฺติ นิจฺจํ วิทฺธํสนกรํฯ **วํสกานเน**ติ ยถา วํสวเน กุกฺกุโฏ เสนํ วิวเชฺชติ, เอวํ วิจกฺขโณ ปาปมิเตฺต วิวเชฺชยฺยฯ

โสปิ ตา คาถา วตฺวา เสนํ อามเนฺตตฺวา ‘‘สเจ อิมสฺมิํ ฐาเน วสิสฺสสิ, ชานิสฺสามิ เต กตฺตพฺพ’’นฺติ ตเชฺชสิฯ เสโน ตโต ปลายิตฺวา อญฺญตฺร คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘เอวํ ภิกฺขเว เทวทโตฺต ปุเพฺพปิ มยฺหํ วธาย ปริสกฺกี’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา เสโน เทวทโตฺต อโหสิ, กุกฺกุโฏ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

กุกฺกุฏชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

[๔๔๙] ๑๑. มฏฺฐกุณฺฑลีชาตกวณฺณนา

อลงฺกโต มฏฺฐกุณฺฑลีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ มตปุตฺตํ กุฎุมฺพิกํ อารพฺภ กเถสิฯ สาวตฺถิยํ กิเรกสฺส พุทฺธุปฏฺฐากสฺส กุฎุมฺพิกสฺส ปิยปุโตฺต กาลมกาสิฯ โส ปุตฺตโสกสมปฺปิโต น นฺหายติ น ภุญฺชติ น กมฺมเนฺต วิจาเรติ, น พุทฺธุปฏฺฐานํ คจฺฉติ, เกวลํ ‘‘ปิยปุตฺตก, มํ โอหาย ปฐมตรํ คโตสี’’ติอาทีนิ วตฺวา วิปฺปลปติฯ สตฺถา ปจฺจูสสมเย โลกํ โอโลเกโนฺต ตสฺส โสตาปตฺติผลูปนิสฺสยํ ทิสฺวา ปุนทิวเส ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต สาวตฺถิยํ ปิณฺฑาย จริตฺวา กตภตฺตกิโจฺจ ภิกฺขู อุโยฺยเชตฺวา อานนฺทเตฺถเรน ปจฺฉาสมเณน ตสฺส ฆรทฺวารํ อคมาสิฯ สตฺถุ อาคตภาวํ กุฎุมฺพิกสฺส อาโรเจสุํฯ อถสฺส เคหชโน อาสนํ ปญฺญเปตฺวา สตฺถารํ นิสีทาเปตฺวา กุฎุมฺพิกํ ปริคฺคเหตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ อาเนสิฯ ตํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสินฺนํ สตฺถา กรุณาสีตเลน วจเนน อามเนฺตตฺวา ‘‘กิํ, อุปาสก, ปุตฺตกํ อนุโสจสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อาม, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘อุปาสก, โปราณกปณฺฑิตา ปุเตฺต กาลกเต โสกสมปฺปิตา วิจรนฺตาปิ ปณฺฑิตานํ กถํ สุตฺวา ‘อลพฺภนียฏฺฐาน’นฺติ ตถโต ญตฺวา อปฺปมตฺตกมฺปิ โสกํ น กริํสู’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต เอกสฺส มหาวิภวสฺส พฺราหฺมณสฺส ปุโตฺต ปญฺจทสโสฬสวสฺสกาเล เอเกน พฺยาธินา ผุโฏฺฐ กาลํ กตฺวา เทวโลเก นิพฺพตฺติฯ พฺราหฺมโณ ตสฺส กาลกิริยโต ปฏฺฐาย สุสานํ คนฺตฺวา ฉาริกปุญฺชํ อาวิชฺฌโนฺต ปริเทวติ, สพฺพกมฺมเนฺต ปริจฺจชิตฺวา โสกสมปฺปิโต วิจรติฯ ตทา เทวปุโตฺต อนุวิจรโนฺต ตํ ทิสฺวา ‘‘เอกํ อุปมํ กตฺวา โสกํ หริสฺสามี’’ติ ตสฺส สุสานํ คนฺตฺวา ปริเทวนกาเล ตเสฺสว ปุตฺตวณฺณี หุตฺวา สพฺพาภรณปฏิมณฺฑิโต เอกสฺมิํ ปเทเส ฐตฺวา อุโภ หเตฺถ สีเส ฐเปตฺวา มหาสเทฺทน ปริเทวิฯ พฺราหฺมโณ สทฺทํ สุตฺวา ตํ โอโลเกตฺวา ปุตฺตเปมํ ปฏิลภิตฺวา ตสฺส สนฺติเก ฐตฺวา ‘‘ตาต มาณว, อิมสฺมิํ สุสานมเชฺฌ กสฺมา ปริเทวสี’’ติ ปุจฺฉโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๑๑๕. ‘‘อลงฺกโต มฏฺฐกุณฺฑลี, มาลธารี หริจนฺทนุสฺสโท;
พาหา ปคฺคยฺห กนฺทสิ, วนมชฺฌ กึ ทุกฺขิโต ตุว’’นฺติฯ

ตตฺถ **อลงฺกโต**ติ นานาภรณวิภูสิโตฯ **มฏฺฐกุณฺฑลี**ติ กรณปรินิฏฺฐิเตหิ มเฏฺฐหิ กุณฺฑเลหิ สมนฺนาคโตฯ **มาลธารี**ติ วิจิตฺรกุสุมมาลธโรฯ **หริจนฺทนุสฺสโท**ติ สุวณฺณวเณฺณน จนฺทเนน อนุลิโตฺตฯ **วนมชฺฌ**ติ สุสานมชฺฌฯ **กึ ทุกฺขิโต ตุว**นฺติ กึการณา ทุกฺขิโต ตุวํ, อาจิกฺข, อหํ เต ยํ อิจฺฉสิ, ตํ ทสฺสามีติ อาหฯ

อถสฺส กเถโนฺต มาณโว ทุติยํ คาถมาห –

๑๑๖. ‘‘โสวณฺณมโย ปภสฺสโร, อุปฺปโนฺน รถปญฺชโร มม;
ตสฺส จกฺกยุคํ น วินฺทามิ, เตน ทุเกฺขน ชหามิ ชีวิต’’นฺติฯ

พฺราหฺมโณ สมฺปฏิจฺฉโนฺต ตติยํ คาถมาห –

๑๑๗. ‘‘โสวณฺณมยํ มณีมยํ, โลหมยํ อถ รูปิยามยํ;
ปาวท รถํ กริสฺสามิ เต, จกฺกยุคํ ปฏิปาทยามิ ต’’นฺติฯ

ตตฺถ **ปาวทา**ติ ยาทิเสน เต อโตฺถ ยาทิสํ โรเจสิ, ตาทิสํ วท, อหํ เต รถ กริสฺสามิฯ **ปฏิปาทยามิ ต**นฺติ ตํ ปญฺชรานุรูปํ จกฺกยุคํ อธิคจฺฉาเปมิฯ

ตํ สุตฺวา มาณเวน กถิตาย คาถาย ปฐมปาทํ สตฺถา อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา กเถสิ, เสสํ มาณโวฯ

๑๑๘. ‘‘โส มาณโว ตสฺส ปาวทิ, จนฺทสูริยา อุภเยตฺถ ภาตโร;
โสวณฺณมโย รโถ มม, เตน จกฺกยุเคน โสภตี’’ติฯ

พฺราหฺมโณ ตทนนฺตรํ อาห –

๑๑๙. ‘‘พาโล โข ตฺวํสิ มาณว, โย ตฺวํ ปตฺถยสิ อปตฺถิยํ;
มญฺญามิ ตุวํ มริสฺสสิ, น หิ ตฺวํ ลจฺฉสิ จนฺทสูริเย’’ติฯ –

พฺราหฺมเณน วุตฺตคาถาย **อปตฺถิย**นฺติ อปเตฺถตพฺพํฯ

ตโต มาณโว อาห –

๑๒๐. ‘‘คมนาคมนมฺปิ ทิสฺสติ, วณฺณธาตุ อุภเยตฺถ วีถิโย;
เปโต ปน เนว ทิสฺสติ, โก นุ โข กนฺทตํ พาลฺยตโร’’ติฯ

มาณเวน วุตฺตคาถาย **คมนาคมน**นฺติ อุคฺคมนญฺจ อตฺถคมนญฺจฯ วโณฺณเยว วณฺณธาตุฯ **อุภเยตฺถ วีถิโย**ติ เอตฺถ อากาเส ‘‘อยํ จนฺทสฺส วีถิ, อยํ สูริยสฺส วีถี’’ติ เอวํ อุภยคมนาคมนภูมิโยปิ ปญฺญายนฺติฯ **เปโต ปนา**ติ ปรโลกํ คตสโตฺต ปน น ทิสฺสเตวฯ **โก นุ โข**ติ เอวํ สเนฺต อมฺหากํ ทฺวินฺนํ กนฺทนฺตานํ โก นุ โข พาลฺยตโรติฯ

เอวํ มาณเว กเถเนฺต พฺราหฺมโณ สลฺลเกฺขตฺวา คาถมาห –

๑๒๑. ‘‘สจฺจํ โข วเทสิ มาณว, อหเมว กนฺทตํ พาลฺยตโร;
จนฺทํ วิย ทารโก รุทํ, เปตํ กาลกตาภิปตฺถเย’’ติฯ

ตตฺถ **จนฺทํ วิย ทารโก**ติ ยถา ทหโร คามทารโก ‘‘จนฺทํ เทถา’’ติ จนฺทสฺสตฺถาย โรเทยฺย, เอวํ อหมฺปิ เปตํ กาลกตํ อภิปตฺเถมีติฯ

อิติ พฺราหฺมโณ มาณวสฺส กถาย นิโสฺสโก หุตฺวา ตสฺส ถุตึ กโรโนฺต เสสคาถา อภาสิ –

๑๒๒. ‘‘อาทิตฺตํ วต มํ สนฺตํ, ฆตสิตฺตํว ปาวกํ;
วารินา วิย โอสิญฺจํ, สพฺพํ นิพฺพาปเย ทรํฯ

๑๒๓. ‘‘อพฺพหี วต เม สลฺลํ, ยมาสิ หทยสฺสิตํ;
โย เม โสกปเรตสฺส, ปุตฺตโสกํ อปานุทิฯ

๑๒๔. ‘‘โสหํ อพฺพูฬฺหสโลฺลสฺมิ, วีตโสโก อนาวิโล;
น โสจามิ น โรทามิ, ตว สุตฺวาน มาณวา’’ติฯ

อถ นํ มาณโว ‘‘พฺราหฺมณ, ยสฺสตฺถาย ตฺวํ โรทสิ, อหํ เต ปุโตฺต, อหํ เทวโลเก นิพฺพโตฺต, อิโต ปฏฺฐาย มา มํ อนุโสจิ, ทานํ เทหิ, สีลํ รกฺขาหิ, อุโปสถํ กโรหี’’ติ โอวทิตฺวา สกฏฺฐานเมว คโตฯ พฺราหฺมโณปิ ตโสฺสวาเท ฐตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา กาลกโต เทวโลเก นิพฺพตฺติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนหิ, สจฺจปริโยสาเน กุฏุมฺพิโก โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯตทา ธมฺมเทสกเทวปุโตฺต อหเมว อโหสินฺติฯ

มฏฺฐกุณฺฑลีชาตกวณฺณนา เอกาทสมาฯ

[๔๕๐] ๑๒. พิลารโกสิยชาตกวณฺณนา

อปจนฺตาปีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ ทานวิตฺตํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร ภควโต ธมฺมเทสนํ สุตฺวา สาสเน ปพฺพชิตฺวา ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺฐาย ทานวิโตฺต อโหสิ ทานชฺฌาสโย, ปตฺตปริยาปนฺนมฺปิ ปิณฺฑปาตํ อญฺญสฺส อทตฺวา น ภุญฺชิ, อนฺตมโส ปานียมฺปิ ลภิตฺวา อญฺญสฺส อทตฺวา น ปิวิ, เอวํ ทานาภิรโต อโหสิฯ อถสฺส ธมฺมสภายํ ภิกฺขู คุณกถํ กเถสุํฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ตํ ภิกฺขุํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ ทานวิโตฺต ทานชฺฌาสโย’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจํ, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘ภิกฺขเว อยํ ปุเพฺพ อสฺสโทฺธ อโหสิ อปฺปสโนฺน, ติณเคฺคน เตลพินฺทุมฺปิ อุทฺธริตฺวา กสฺสจิ น อทาสิ, อถ นํ อหํ ทเมตฺวา นิพฺพิเสวนํ กตฺวา ทานผลํ ญาเปสึ, ตเมว ทานนินฺนํ จิตฺตํ ภวนฺตเรปิ น ปชหตี’’ติ วตฺวา ภิกฺขูหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต เสฏฺฐิกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต กุฏุมฺพํ สณฺฐเปตฺวา ปิตุ อจฺจเยน เสฏฺฐิฏฺฐานํ ปตฺวา เอกทิวสํ ธนวิโลกนํ กตฺวา ‘‘ธนํ ปญฺญายติ, เอตสฺส อุปฺปาทกา น ปญฺญายนฺติ, อิมํ ธนํ วิสฺสเชฺชตฺวา มหาทานํ ทาตุํ วฏฺฏตี’’ติ ทานสาลํ กาเรตฺวา ยาวชีวํ มหาทานํ ปวเตฺตตฺวา อายุปริโยสาเน ‘‘อิทํ ทานวตฺตํ มา อุปจฺฉินฺที’’ติ ปุตฺตสฺส โอวาทํ ทตฺวา ตาวตึสภวเน สโกฺก หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ ปุโตฺตปิสฺส ตเถว ทานํ ทตฺวา ปุตฺตํ โอวทิตฺวา อายุปริโยสาเน จโนฺท เทวปุโตฺต หุตฺวา นิพฺพตฺติ, ตสฺส ปุโตฺต สูริโย หุตฺวา นิพฺพตฺติ, ตสฺสปิ ปุโตฺต มาตลิสงฺคาหโก หุตฺวา นิพฺพตฺติ, ตสฺส ปุโตฺต ปญฺจสิ

โข คนฺธพฺพเทวปุโตฺต หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ ฉโฏฺฐ ปน อสฺสโทฺธ อโหสิ ถทฺธจิโตฺต นิเสฺนโห มจฺฉรี, ทานสาลํ วิทฺธํเสตฺวา ฌาเปตฺวา ยาจเก โปเถตฺวา นีหราเปสิ, กสฺสจิ ติณเคฺคน อุทฺธริตฺวา เตลพินฺทุมฺปิ น เทติฯ ตทา สโกฺก เทวราชา อตฺตโน ปุพฺพกมฺมํ โอโลเกตฺวา ‘‘ปวตฺตติ นุ โข เม ทานวํโส, อุทาหุ โน’’ติ อุปธาเรโนฺต ‘‘ปุโตฺต เม ทานํ ปวเตฺตตฺวา จโนฺท หุตฺวา นิพฺพตฺติ, ตสฺส ปุโตฺต สูริโย, ตสฺส ปุโตฺต มาตลิ, ตสฺส ปุโตฺต ปญฺจสิโข คนฺธพฺพเทวปุโตฺต หุตฺวา นิพฺพตฺติ, ฉโฏฺฐ ปน ตํ วํสํ อุปจฺฉินฺที’’ติ ปสฺสิฯ

อถสฺส เอตทโหสิ ‘‘อิมํ ปาปธมฺมํ ทเมตฺวา ทานผลํ ชานาเปตฺวา อาคมิสฺสามี’’ติฯ โส จนฺทสูริยมาตลิปญฺจสิเข ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘สมฺมา, อมฺหากํ วํเส ฉโฏฺฐ กุลวํสํ สมุจฺฉินฺทิตฺวา ทานสาลํ ฌาเปตฺวา ยาจเก นีหราเปสิ, น กสฺสจิ กิญฺจิ เทติ, เอถ นํ ทเมสฺสามา’’ติ เตหิ สทฺธึ พาราณสึ อคมาสิฯ ตสฺมึ ขเณ เสฏฺฐิ ราชุปฏฺฐานํ กตฺวา อาคนฺตฺวา สตฺตเม ทฺวารโกฏฺฐเก อนฺตรวีถึ โอโลเกโนฺต จงฺกมติฯ สโกฺก ‘‘ตุเมฺห มม ปวิฏฺฐกาเล ปจฺฉโต ปฏิปาฏิยา อาคจฺฉถา’’ติ วตฺวา คนฺตฺวา เสฏฺฐิสฺส สนฺติเก ฐตฺวา ‘‘โภ มหาเสฏฺฐิ, โภชนํ เม เทหี’’ติ อาหฯ ‘‘พฺราหฺมณ นตฺถิ ตว อิธ ภตฺตํ, อญฺญตฺถ คจฺฉา’’ติฯ ‘‘โภ มหาเสฏฺฐิ, พฺราหฺมเณหิ ภเตฺต ยาจิเต น ทาตุํ น ลพฺภตี’’ติฯ ‘‘พฺราหฺมณ, มม เคเห ปกฺกมฺปิ ปจิตพฺพมฺปิ ภตฺตํ นตฺถิ, อญฺญตฺถ คจฺฉา’’ติฯ ‘‘มหาเสฏฺฐิ, เอกํ เต สิโลกํ กเถสฺสามิ, ตํ สุณาหี’’ติฯ ‘‘นตฺถิ มยฺหํ ตว สิโลเกนโตฺถ, มา อิธ ติฏฺฐา’’ติฯ สโกฺก ตสฺส กถํ อสุณโนฺต วิย เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๒๕. ‘‘อปจนฺตาปิ ทิจฺฉนฺติ, สโนฺต ลทฺธาน โภชนํ;
กิเมว ตฺวํ ปจมาโน, ยํ น ทชฺชา น ตํ สมํฯ

๑๒๖. ‘‘มเจฺฉรา จ ปมาทา จ, เอวํ ทานํ น ทียติ;
ปุญฺญํ อากงฺขมาเนน, เทยฺยํ โหติ วิชานตา’’ติฯ

ตาสํ อโตฺถ – มหาเสฏฺฐิ อปจนฺตาปิ สโนฺต สปฺปุริสา ภิกฺขาจริยาย ลทฺธมฺปิ โภชนํ ทาตุํ อิจฺฉนฺติ, น เอกกา ปริภุญฺชนฺติฯ กิเมว ตฺวํ ปจมาโน ยํ น ทเทยฺยาสิ, น ตํ สมํ, ตํ ตว อนุรูปํ อนุจฺฉวิกํ น โหติฯ ทานญฺหิ มเจฺฉเรน จ ปมาเทน จาติ ทฺวีหิ โทเสหิ น ทียติ, ปุญฺญํ อากงฺขมาเนน วิชานตา ปณฺฑิตมนุเสฺสน ทาตพฺพเมว โหตีติฯ

โส ตสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘เตน หิ เคหํ ปวิสิตฺวา นิสีท, โถกํ ลจฺฉสี’’ติ อาหฯ สโกฺก ปวิสิตฺวา เต สิโลเก สชฺฌายโนฺต นิสีทิฯ อถ นํ จโนฺท อาคนฺตฺวา ภตฺตํ ยาจิฯ ‘‘นตฺถิ เต ภตฺตํ, คจฺฉา’’ติ จ วุโตฺต ‘‘มหาเสฏฺฐิ อโนฺต เอโก พฺราหฺมโณ นิสิโนฺน, พฺราหฺมณวาจนกํ มเญฺญ ภวิสฺสติ, อหมฺปิ ภวิสฺสามี’’ติ วตฺวา ‘‘นตฺถิ พฺราหฺมณวาจนกํ, นิกฺขมา’’ติ วุจฺจมาโนปิ ‘‘มหาเสฏฺฐิ อิงฺฆ ตาว สิโลกํ สุณาหี’’ติ เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๒๗. ‘‘ยเสฺสว ภีโต น ททาติ มจฺฉรี, ตเทวาททโต ภยํ;
ชิฆจฺฉา จ ปิปาสา จ, ยสฺส ภายติ มจฺฉรี;
ตเมว พาลํ ผุสติ, อสฺมึ โลเก ปรมฺหิ จฯ

๑๒๘. ‘‘ตสฺมา วิเนยฺย มเจฺฉรํ, ทชฺชา ทานํ มลาภิภู;
ปุญฺญานิ ปรโลกสฺมึ, ปติฏฺฐา โหนฺติ ปาณิน’’นฺติฯ

ตตฺถ **ยสฺส ภายตี**ติ ‘‘อหํ อเญฺญสํ ทตฺวา สยํ ชิฆจฺฉิโต จ ปิปาสิโต จ ภวิสฺสามี’’ติ ยสฺสา ชิฆจฺฉาย ปิปาสาย ภายติฯ **ตเมวา**ติ ตเญฺญว ชิฆจฺฉาปิปาสาสงฺขาตํ ภยํ เอตํ พาลํ

นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตฏฺฐาเน อิธโลเก ปรโลเก จ ผุสติ ปีเฬติ, อจฺจนฺตทาลิทฺทิยํ ปาปุณาติฯ **มลาภิภู**ติ มจฺฉริยมลํ อภิภวนฺตฯ

ตสฺสปิ วจนํ สุตฺวา ‘‘เตน หิ ปวิส, โถกํ ลภิสฺสสี’’ติ อาหฯ โสปิ ปวิสิตฺวา สกฺกสฺส สนฺติเก นิสีทิฯ ตโต โถกํ วีตินาเมตฺวา สูริโย อาคนฺตฺวา ภตฺตํ ยาจโนฺต เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๒๙.‘‘ทุทฺททํ ททมานานํ, ทุกฺกรํ กมฺม กุพฺพตํ;
อสโนฺต นานุกุพฺพนฺติ, สตํ ธโมฺม ทุรนฺนโยฯ

๑๓๐.‘‘ตสฺมา สตญฺจ อสตํ, นานา โหติ อิโต คติ;
อสโนฺต นิรยํ ยนฺติ, สโนฺต สคฺคปรายณา’’ติฯ

ตตฺถ **ทุทฺททนฺ**ติ ทานํ นาม ทุทฺททํ มเจฺฉรํ อภิภวิตฺวา ทาตพฺพโต, ตํ ททมานานํฯ **ทุกฺกรนฺ**ติ ตเทว ทานกมฺมํ ทุกฺกรํ ยุทฺธสทิสํ, ตํ กุพฺพตํฯ **นานุกุพฺพนฺตี**ติ อสปฺปุริสา ทานผลํ อชานนฺตา เตสํ คตมคฺคํ นานุคจฺฉนฺติฯ **สตํ ธโมฺม**ติ สปฺปุริสานํ โพธิสตฺตานํ ธโมฺม อเญฺญหิ ทุรนุคโมฯ **อสโนฺต**ติ มจฺฉริยวเสน ทานํ อทตฺวา อสปฺปุริสา นิรยํ ยนฺติฯ

เสฏฺฐิ คเหตพฺพคหณํ อปสฺสโนฺต ‘‘เตน หิ ปวิสิตฺวา พฺราหฺมณานํ สนฺติเก นิสีท, โถกํ ลจฺฉสี’’ติ อาหฯ ตโต โถกํ วีตินาเมตฺวา มาตลิ อาคนฺตฺวา ภตฺตํ ยาจิตฺวา ‘‘นตฺถี’’ติ วจนมตฺตกาลเมว สตฺตมํ คาถมาห –

๑๓๑.‘‘อปฺปเสฺมเก ปเวจฺฉนฺติ, พหุเนเก น ทิจฺฉเร;
อปฺปสฺมา ทกฺขิณา ทินฺนา, สหเสฺสน สมํ มิตา’’ติฯ

ตตฺถ **อปฺปเสฺมเก ปเวจฺฉนฺตี**ติ มหาเสฏฺฐิ เอกเจฺจ ปณฺฑิตปุริสา อปฺปสฺมิมฺปิ เทยฺยธเมฺม ปเวจฺฉนฺติ, ททนฺติเยวาติ อโตฺถฯ พหุนาปิ เทยฺยธเมฺมน สมนฺนาคตา เอเก สตฺตา **น ทิจฺฉเร** น ททนฺติฯ **ทกฺขิณา**ติ กมฺมญฺจ ผลญฺจ สทฺทหิตฺวา ทินฺนทานํฯ **สหเสฺสน สมํ มิตา**ติ เอวํ ทินฺนา กฏจฺฉุภตฺตมตฺตาปิ ทกฺขิณา สหสฺสทาเนน สทฺธิํ มิตา, มหาผลตฺตา สหสฺสทานสทิสาว โหตีติ อโตฺถฯ

ตมฺปิ โส ‘‘เตน หิ ปวิสิตฺวา นิสีทา’’ติ อาหฯ ตโต โถกํ วีตินาเมตฺวา ปญฺจสิโข อาคนฺตฺวา ภตฺตํ ยาจิตฺวา ‘‘นตฺถิ คจฺฉา’’ติ วุเตฺต ‘‘อหํ น คตปุโพฺพ, อิมสฺมิํ เคเห พฺราหฺมณวาจนกํ ภวิสฺสติ มเญฺญ’’ติ ตสฺส ธมฺมกถํ อารภโนฺต อฏฺฐมํ คาถมาห –

๑๓๒.‘‘ธมฺมํ จเร โยปิ สมุญฺฉกํ จเร, ทารญฺจ โปสํ ททมปฺปกสฺมิํ;
สตํ สหสฺสานํ สหสฺสยาคินํ, กลมฺปิ นาคฺฆนฺติ ตถาวิธสฺส เต’’ติฯ

ตตฺถ **ธมฺมนฺ**ติ ติวิธสุจริตธมฺมํฯ **สมุญฺฉกนฺ**ติ คาเม วา อามกปกฺกภิกฺขาจริยํ อรเญฺญ วา ผลาผลหรณสงฺขาตํ อุญฺฉํ โย จเรยฺย, โสปิ ธมฺมเมว จเรฯ **ทารญฺจ โปสนฺ**ติ อตฺตโน จ ปุตฺตทารํ โปเสโนฺตเยวฯ **ททมปฺปกสฺมินฺ**ติ ปริเตฺต วา เทยฺยธเมฺม ธมฺมิกสมณพฺราหฺมณานํ ททมาโน ธมฺมํ จเรติ อโตฺถฯ **สตํ สหสฺสานํ สหสฺสยาคินนฺ**ติ ปรํ โปเถตฺวา วิเหเฐตฺวา สหเสฺสน ยาคํ ยชนฺตานํ สหสฺสยาคีนํ อิสฺสรานํ สตสหสฺสมฺปิฯ **กลมฺปิ นาคฺฆนฺติ ตถาวิธสฺส เต**ติ เตสํ สตสหสฺสสงฺขาตานํ สหสฺสยาคีนํ ยาคา ตถาวิธสฺส ธเมฺมน สเมน เทยฺยธมฺมํ อุปฺปาเทตฺวา เทนฺตสฺส ทุคฺคตมนุสฺสสฺส โสฬสิํ กลํ น อคฺฆนฺตีติฯ

เสฏฺฐิ ปญฺจสิขสฺส กถํ สุตฺวา สลฺลเกฺขสิฯ อถ นํ อนคฺฆการณํ ปุจฺฉโนฺต นวมํ คาถมาห –

๑๓๓. “เกเนส ยโญฺญ วิปุโล มหคฺฆโต, สเมน ทินฺนสฺส น อคฺฆเมติ;
กถํ สตํ สหสฺสานํ สหสฺสยาคินํ, กลมฺปิ นาคฺฆนฺติ ตถาวิธสฺส เต”ติฯ

ตตฺถ **ยโญฺญ**ติ ทานยาโค สตสหสฺสปริจฺจาควเสน วิปุโล, วิปุลตฺตาว มหคฺฆโตฯ **สเมน ทินฺนสฺสา**ติ ธเมฺมน ทินฺนสฺส เกน การเณน อคฺฆํ น อุเปติฯ **กถํ สตํ สหสฺสาน**นฺติ พฺราหฺมณ, กถํ สหสฺสยาคีนํ ปุริสานํ พหูนํ สหสฺสานํ สตสหสฺสสงฺขาตา อิสฺสรา ตถาวิธสฺส ธเมฺมน อุปฺปาเทตฺวา ทายกสฺส เอกสฺส ทุคฺคตมนุสฺสสฺส กลํ นาคฺฆนฺตีติฯ

อถสฺส กเถโนฺต ปญฺจสิโข โอสานคาถมาห –

๑๓๔. “ททนฺติ เหเก วิสเม นิวิฏฺฐา, เฉตฺวา วธิตฺวา อถ โสจยิตฺวา;
สา ทกฺขิณา อสฺสุมุขา สทณฺฑา, สเมน ทินฺนสฺส น อคฺฆเมติ;
เอวํ สตํ สหสฺสานํ สหสฺสยาคินํ, กลมฺปิ นาคฺฆนฺติ ตถาวิธสฺส เต”ติฯ

ตตฺถ **วิสเม**ติ วิสเม กายกมฺมาทิมฺหิ นิวิฏฺฐาฯ **เฉตฺวา**ติ กิลเมตฺวาฯ **วธิตฺวา**ติ มาเรตฺวาฯ **โสจยิตฺวา**ติ สโสเก กตฺวาฯ

โส ปญฺจสิขสฺส ธมฺมกถํ สุตฺวา “เตน หิ คจฺฉ, เคหํ ปวิสิตฺวา นิสีท, โถกํ ลจฺฉสี”ติ อาหฯ โสปิ คนฺตฺวา เตสํ สนฺติเก นิสีทิฯ ตโต พิลารโกสิโย เสฏฺฐิ เอกํ ทาสึ อามเนฺตตฺวา “เอเตสํ พฺราหฺมณานํ ปลาปวีหีนํ นาฬึ นาฬึ เทหี”ติ อาหฯ สา วีหี คเหตฺวา พฺราหฺมเณ อุปสงฺกมิตฺวา “อิเม อาทาย ยตฺถ กตฺถจิ ปจาเปตฺวา ภุญฺชถา”ติ อาหฯ “น อมฺหากํ วีหินา อโตฺถ, น มยํ วีหึ อามสามา”ติฯ “อยฺย, วีหึ กิเรเต นามสนฺตี”ติ? “เตน หิ เตสํ ตณฺฑุเล เทหี”ติฯ สา ตณฺฑุเล อาทาย คนฺตฺวา “พฺราหฺมณา ตณฺฑุเล คณฺหถา”ติ อาหฯ “มยํ อามกํ น ปฏิคฺคณฺหามา”ติฯ “อยฺย, อามกํ กิร น คณฺหนฺตี”ติฯ “เตน หิ เตสํ กโรฏิยํ วเฑฺฒตฺวา โคภตฺตํ เทหี”ติฯ สา เตสํ กโรฏิยํ วเฑฺฒตฺวา มหาโคณานํ ปกฺกภตฺตํ อาหริตฺวา อทาสิฯ ปญฺจปิ ชนา กพเฬ วเฑฺฒตฺวา มุเข ปกฺขิปิตฺวา คเล ลคฺคาเปตฺวา อกฺขีนิ ปริวเตฺตตฺวา วิสฺสฏฺฐสญฺญา มตา วิย นิปชฺชิํสุฯ ทาสี เต ทิสฺวา “มตา ภวิสฺสนฺตี”ติ ภีตา คนฺตฺวา เสฏฺฐิโน อาโรเจสิ “อยฺย, เต พฺราหฺมณา โคภตฺตํ คิลิตุํ อสโกฺกนฺตา มตา”ติฯ

โส จิเนฺตสิ “อิทานิ อยํ ปาปธโมฺม สุขุมาลพฺราหฺมณานํ โคภตฺตํ ทาเปสิ, เต ตํ คิลิตุํ อสโกฺกนฺตา มตาติ มํ ครหิสฺสนฺตี”ติฯ ตโต ทาสึ อาห – “ขิปฺปํ คนฺตฺวา เอเตสํ กโรฏิเกสุ ภตฺตํ หริตฺวา นานคฺครสํ สาลิภตฺตํ วเฑฺฒหี”ติฯ สา ตถา อกาสิฯ เสฏฺฐิ อนฺตรวีถึ ปฏิปนฺนมนุเสฺส ปโกฺกสาเปตฺวา “อหํ มม ภุญฺชนนิยาเมน เอเตสํ พฺราหฺมณานํ ภตฺตํ ทาเปสึ, เอเต โลเภน มหเนฺต ปิเณฺฑ กตฺวา ภุญฺชมานา คเล ลคฺคาเปตฺวา มตา, มม นิโทฺทสภาวํ ชานาถา”ติ วตฺวา ปริสํ สนฺนิปาเตสิฯ มหาชเน สนฺนิปติเต พฺราหฺมณา อุฏฺฐาย มหาชนํ โอโลเกตฺวา “ปสฺสถิมสฺส เสฏฺฐิสฺส มุสาวาทิตํ, ‘อมฺหากํ อตฺตโน ภุญฺชนภตฺตํ ทาเปสิ’นฺติ วทติ, ปฐมํ โคภตฺตํ อมฺหากํ ทตฺวา อเมฺหสุ มเตสุ วิย นิปเนฺนสุ อิมํ ภตฺตํ วฑฺฒาเปสี”ติ วตฺวา อตฺตโน มุเขหิ คหิตภตฺตํ ภูมิยํ ปาเตตฺวา ทเสฺสสุํฯ มหาชโน เสฏฺฐึ ครหิ “อนฺธพาล, อตฺตโน กุลวํสํ นาเสสิ, ทานสาลํ ฌาเปสิ, ยาจเก คีวายํ คเหตฺวา นีหราเปสิ, อิทานิ อิเมสํ สุขุมาลพฺราหฺมณานํ ภตฺตํ เทโนฺต โคภตฺตํ ทาเปสิ, ปรโลกํ คจฺฉโนฺต ตว ฆเร วิภวํ คีวายํ พนฺธิตฺวา คมิสฺสสิ มเญฺญ”ติฯ

ตสฺมึ ขเณ สโกฺก มหาชนํ ปุจฺฉิ ‘‘ชานาถ, ตุเมฺห อิมสฺมึ เคเห ธนํ กสฺส สนฺตก’’นฺติ? ‘‘น ชานามา’’ติฯ ‘‘อิมสฺมึ นคเร อสุกกาเล พาราณสิยํ มหาเสฏฺฐิ นาม ทานสาลํ กาเรตฺวา มหาทานํ ปวตฺตยี’’ติ สุตปุพฺพํ ตุเมฺหหีติฯ ‘‘อาม สุณามา’’ติฯ ‘‘อหํ โส เสฏฺฐิ, ทานํ ทตฺวา สโกฺก เทวราชา หุตฺวา ปุโตฺตปิ เม ตํ วํสํ อวินาเสตฺวา ทานํ ทตฺวา จโนฺท เทวปุโตฺต หุตฺวา นิพฺพโตฺต, ตสฺส ปุโตฺต สูริโย, ตสฺส ปุโตฺต มาตลิ, ตสฺส ปุโตฺต ปญฺจสิโข คนฺธพฺพเทวปุโตฺต หุตฺวา นิพฺพโตฺตฯ เตสุ อยํ จโนฺท, อยํ สูริโย, อยํ มาตลิสงฺคาหโก, อยํ อิมสฺส ปาปธมฺมสฺส ปิตา ปญฺจสิโข คนฺธพฺพเทวปุโตฺต, เอวํ พหุคุณํ เอตํ ทานํ นาม, กตฺตพฺพเมว กุสลํ ปณฺฑิเตหี’’ติ กเถโนฺต มหาชนสฺส กงฺขเจฺฉทนตฺถํ อากาเส อุปฺปติตฺวา มหเนฺตนานุภาเวน มหเนฺตน ปริวาเรน ชลมานสรีรา อฎฺฐํสุ, สกลนครํ ปชฺชลนฺตํ วิย อโหสิฯ สโกฺก มหาชนํ อามเนฺตตฺวา ‘‘มยํ อตฺตโน ทิพฺพสมฺปตฺตึ ปหาย อาคจฺฉโนฺต อิมํ กุลวํสนาสกรํ ปาปธมฺมพิลารโกสิยํ นิสฺสาย อาคตา, อยํ ปาปธโมฺม อตฺตโน กุลวํสํ นาเสตฺวา ทานสาลํ ฌาเปตฺวา ยาจเก คีวายํ คเหตฺวา นีหราเปตฺวา อมฺหากํ วํสํ สมุจฺฉินฺทิ, ‘อยํ อทานสีโล หุตฺวา นิรเย นิพฺพเตฺตยฺยา’ติ อิมสฺส อนุกมฺปาย อาคตามฺหา’’ติ วตฺวา ทานคุณํ ปกาเสโนฺต มหาชนสฺส ธมฺมํ เทเสสิฯ พิลารโกสิโย สิรสฺมึ อญฺชลึ ปติฎฺฐเปตฺวา ‘‘เทว, อหํ อิโต ปฎฺฐาย โปราณกุลวํสํ อนาสาเปตฺวา ทานํ ปวเตฺตสฺสามิ, อชฺช อาทึ กตฺวา อนฺตมโส อุทกทนฺตโปนํ อุปาทาย อตฺตโน ลทฺธาหารํ ปรสฺส อทตฺวา น ขาทิสฺสามี’’ติ สกฺกสฺส ปฎิญฺญํ อทาสิฯ สโกฺก ตํ ทเมตฺวา นิพฺพิเสวนํ กตฺวา ปญฺจสุ สีเลสุ ปติฎฺฐเปตฺวา จตฺตาโร เทวปุเตฺต อาทาย สกฎฺฐานเมว คโตฯ โสปิ เสฏฺฐิ ยาวชีวํ ทานํ ทตฺวา ตาวตึสภวเน นิพฺพตฺติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘เอวํ, ภิกฺขเว, อยํ ภิกฺขุ ปุเพฺพ อสฺสโทฺธ อโหสิ กสฺสจิ กิญฺจิ อทาตา, อหํ ปน นํ ทเมตฺวา ทานผลํ ชานาเปสึ, ตเมว จิตฺตํ ภวนฺตรคตมฺปิ น ชหาตี’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา เสฏฺฐิ อยํ ทานปติโก ภิกฺขุ อโหสิ, จโนฺท สาริปุโตฺต, สูริโย โมคฺคลฺลาโน, มาตลิ กสฺสโป, ปญฺจสิโข อานโนฺท, สโกฺก ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

พิลารโกสิยชาตกวณฺณนา ทฺวาทสมาฯ

[๔๕๑] ๑๓. จกฺกวากชาตกวณฺณนา

วณฺณวา อภิรูโปสีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ โลลภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร จีวราทีหิ อติโตฺต ‘‘กหํ สงฺฆภตฺตํ, กหํ นิมนฺตน’’นฺติ ปริเยสโนฺต วิจรติ, อามิสกถายเมว อภิรมติฯ อถเนํ เปสลา ภิกฺขู ตสฺสานุคฺคเหน สตฺถุ อาโรเจสุํฯ สตฺถา ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ โลโล’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจํ, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘ภิกฺขุ กสฺมา เอวรูเป นิยฺยานิกสาสเน ปพฺพชิตฺวา โลโล อโหสิ, โลลภาโว จ นาม ปาปโก, ปุเพฺพปิ ตฺวํ โลลภาวํ นิสฺสาย พาราณสิยํ หตฺถิกุณปาทีหิ อติโตฺต มหาอรญฺญํ ปวิโฎฺฐ’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต เอโก โลลกาโก พาราณสิยํ หตฺถิกุณปาทีหิ อติโตฺต ‘‘อรญฺญํ นุ โข กีทิส’’นฺติ อรญฺญํ คนฺตฺวา ตตฺถปิ ผลาผเลหิ อสนฺตุโฎฺฐ คงฺคายตีรํ คนฺตฺวา วิจรโนฺต ชยมฺปติเก จกฺกวาเก ทิสฺวา ‘‘อิเม สกุณา อติวิย โสภนฺติ, อิเม อิมสฺมึ คงฺคาตีเร พหุํ มจฺฉมํสํ ขาทนฺติ มเญฺญ, อิเม ปฎิปุจฺฉิตฺวา มยาปิ อิเมสํ โภชนํ โคจรํ ขาทิตฺวา วณฺณวเนฺตน ภวิตุํ วฎฺฎตี’’ติ เตสํ อวิทูเร นิสีทิตฺวา จกฺกวากํ ปุจฺฉโนฺต เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๓๕. ‘‘วณฺณวา อภิรูโปสิ, ฆโน สญฺชาตโรหิโต;
จกฺกวาก สุรูโปสิ, วิปฺปสนฺนมุขินฺทฺริโยฯ

๑๓๖.‘‘ปาฐีนํ ปาวุสํ มจฺฉํ, พลชํ มุญฺชโรหิตํ;
คงฺคาย ตีเร นิสิโนฺน, เอวํ ภุญฺชสิ โภชน’’นฺติฯ

ตตฺถ **ฆโน**ติ ฆนสรีโรฯ **สญฺชาตโรหิโต**ติ อุตฺตตฺตสุวณฺณํ วิย สุฏฺฐุชาตโรหิตวโณฺณฯ **ปาฐีน**นฺติ ปาฐีนนามกํ ปาสาณมจฺฉํฯ **ปาวุส**นฺติ มหามุขมจฺฉํ, ‘‘ปาหุส’’นฺติปิ ปาโฐฯ **พลช**นฺติ พลชมจฺฉํฯ **มุญฺชโรหิต**นฺติ มุญฺชมจฺฉญฺจ โรหิตมจฺฉญฺจฯ **เอวํ ภุญฺชสี**ติ เอวรูปํ โภชนํ มเญฺญ ภุญฺชสีติ ปุจฺฉติฯ

จกฺกวาโก ตสฺส วจนํ ปฏิกฺขิปโนฺต ตติยํ คาถมาห –

๑๓๗.‘‘น วาหเมตํ ภุญฺชามิ, ชงฺคลาโนทกานิ วา;
อญฺญตฺร เสวาลปณกา, เอตํ เม สมฺม โภชน’’นฺติฯ

ตสฺสโตฺถ – อหํ สมฺม, อญฺญตฺร เสวาลา จ ปณกา จ เสสานิ ชงฺคลานิ วา โอทกานิ วา มํสานิ อาทาย เอตํ โภชนํ น ภุญฺชามิ, ยํ ปเนตํ เสวาลปณกํ, เอตํ เม สมฺม, โภชนนฺติฯ

ตโต กาโก เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๓๘.‘‘น วาหเมตํ สทฺทหามิ, จกฺกวากสฺส โภชนํ;
อหมฺปิ สมฺม ภุญฺชามิ, คาเม โลณิยเตลิยํฯ

๑๓๙.‘‘มนุเสฺสสุ กตํ ภตฺตํ, สุจิํ มํสูปเสจนํ;
น จ เม ตาทิโส วโณฺณ, จกฺกวาก ยถา ตุว’’นฺติฯ

ตตฺถ **ยถา ตุว**นฺติ ยถา ตุวํ โสภคฺคปฺปโตฺต สรีรวโณฺณ, ตาทิโส มยฺหํ วโณฺณ นตฺถิ, เอเตน การเณน อหํ ตว ‘‘เสวาลปณกํ มม โภชน’’นฺติ วทนฺตสฺส วจนํ น สทฺทหามีติฯ

อถสฺส จกฺกวาโก ทุพฺพณฺณการณํ กเถตฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต เสสคาถา อภาสิ –

๑๔๐.‘‘สมฺปสฺสํ อตฺตนิ เวรํ, หิํสยํ มานุสิํ ปชํ;
อุตฺรโสฺต ฆสสี ภีโต, เตน วโณฺณ ตเวทิโสฯ

๑๔๑.‘‘สพฺพโลกวิรุโทฺธสิ, ธงฺก ปาเปน กมฺมุนา;
ลโทฺธ ปิโณฺฑ น ปีเณติ, เตน วโณฺณ ตเวทิโสฯ

๑๔๒.‘‘อหมฺปิ สมฺม ภุญฺชามิ, อหิํสํ สพฺพปาณินํ;
อโปฺปสฺสุโกฺก นิราสงฺกี, อโสโก อกุโตภโยฯ

๑๔๓.‘‘โส กรสฺสุ อานุภาวํ, วีติวตฺตสฺสุ สีลิยํ;
อหิํสาย จร โลเก, ปิโย โหหิสิ มํมิวฯ

๑๔๔.‘‘โย น หนฺติ น ฆาเตติ, น ชินาติ น ชาปเย;
เมตฺตํโส สพฺพภูเตสุ, เวรํ ตสฺส น เกนจี’’ติฯ

ตตฺถ **สมฺปสฺส**นฺติ สมฺม กาก ตุวํ ปเรสุ อุปฺปนฺนํ อตฺตนิ เวรจิตฺตํ สมฺปสฺสมาโน มานุสิํ ปชํ หิํสโนฺต วิเหเฐโนฺตฯ **อุตฺรโสฺต**ติ ภีโตฯ **ฆสสี**ติ ภุญฺชสิฯ เตน เต เอทิโส พีภจฺฉวโณฺณ ชา

โตฯ **ธงฺกา**ติ กากํ อาลปติฯ **ปิโณฺฑ**ติ โภชนํฯ **อหึสํ สพฺพปาณินนฺ**ติ อหํ ปน สพฺพสเตฺต อหึสนฺโต ภุญฺชามีติ วทติฯ **โส กรสฺสุ อานุภาวนฺ**ติ โส ตฺวมฺปิ วีริยํ กโรหิ, อตฺตโน สีลิยสงฺขาตํ ทุสฺสีลภาวํ วีติวตฺตสฺสุฯ **อหึสายา**ติ อหึสาย สมนฺนาคโต หุตฺวา โลเก จรฯ **ปิโย โหหิสิ มํมิวา**ติ เอวํ สเนฺต มยา สทิโสว โลกสฺส ปิโย โหหิสิฯ **น ชินาตี**ติ ธนชานิํ น กโรติฯ **น ชาปเย**ติ อเญฺญปิ น กาเรติฯ **เมตฺตํโส**ติ เมตฺตโกฏฺฐาโส เมตฺตจิโตฺตฯ **น เกนจี**ติ เกนจิ เอกสเตฺตนปิ สทฺธิํ ตสฺส เวรํ นาม นตฺถีติฯ

ตสฺมา สเจ โลกสฺส ปิโย ภวิตุํ อิจฺฉสิ, สพฺพเวเรหิ วิรมาหีติ เอวํ จกฺกวาโก กากสฺส ธมฺมํ เทเสสิฯ กาโก ‘‘ตุเมฺห อตฺตโน โคจรํ มยฺหํ น กเถถ, กา กา’’ติ วสฺสโนฺต อุปฺปติตฺวา พาราณสิยํ อุกฺการภูมิยเญฺญว โอตริฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน โลลภิกฺขุ อนาคามิผเล ปติฏฺฐหิฯ ตทา กาโก โลลภิกฺขุ อโหสิ, จกฺกวากี ราหุลมาตา, จกฺกวาโก ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

จกฺกวากชาตกวณฺณนา เตรสมาฯ

[๔๕๒] ๑๔. ภูริปญฺญชาตกวณฺณนา

๑๔๕-๑๕๔. **สจฺจํ กิรา**ติ อิทํ ภูริปญฺญชาตกํ **มหาอุมงฺคชาตเก** (ชา. ๒.๒๒.๕๙๐ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติฯ

ภูริปญฺญชาตกวณฺณนา จุทฺทสมาฯ

[๔๕๓] ๑๕. มหามงฺคลชาตกวณฺณนา

กิํสุ นโรติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต **มหามงฺคลสุตฺตํ** (ขุ. ปา. ๕.๑ อาทโย) อารพฺภ กเถสิฯ ราชคหนครสฺมิญฺหิ เกนจิเทว กรณีเยน สนฺถาคาเร สนฺนิปติตสฺส มหาชนสฺส มเชฺฌ เอโก ปุริโส ‘‘อชฺช เม มงฺคลกิริยา อตฺถี’’ติ อุฎฺฐาย อคมาสิฯ อปโร ตสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘อยํ ‘มงฺคล’นฺติ วตฺวาว คโต, กิํ เอตํ มงฺคลํ นามา’’ติ อาห ฯ ตมโญฺญ ‘‘อภิมงฺคลรูปทสฺสนํ มงฺคลํ นามฯ เอกโจฺจ หิ กาลเสฺสว อุฎฺฐาย สพฺพเสตํ อุสภํ วา ปสฺสติ, คพฺภินิตฺถิํ วา โรหิตมจฺฉํ วา ปุณฺณฆฏํ วา นวนีตํ วา โคสปฺปิํ วา อหตวตฺถํ วา ปายาสํ วา ปสฺสติ, อิโต อุตฺตริ มงฺคลํ นาม นตฺถี’’ติ อาหฯ เตน กถิตํ เอกเจฺจ ‘‘สุกถิต’’นฺติ อภินนฺทิํสุฯ อปโร ‘‘เนตํ มงฺคลํ, สุตํ นาม มงฺคลํฯ เอกโจฺจ หิ ‘ปุณฺณา’ติ วทนฺตานํ สุณาติ, ตถา ‘วฑฺฒา’ติ ‘วฑฺฒมานา’ติ สุณาติ, ‘ภุญฺชา’ติ ‘ขาทา’ติ วทนฺตานํ สุณาติ, อิโต อุตฺตริ มงฺคลํ นาม นตฺถี’’ติ อาหฯ เตน กถิตมฺปิ เอกเจฺจ ‘‘สุกถิต’’นฺติ อภินนฺทิํสุฯ อปโร ‘‘น เอตํ มงฺคลํ, มุตํ นาม มงฺคลํฯ เอกโจฺจ หิ กาลเสฺสว อุฎฺฐาย ปถวิํ อามสติ, หริตติณํ อลฺลโคมยํ ปริสุทฺธสาฏกํ โรหิตมจฺฉํ สุวณฺณรชตภาชนํ อามสติ, อิโต อุตฺตริ มงฺคลํ นาม นตฺถี’’ติ อาหฯ เตน กถิตมฺปิ เอกเจฺจ ‘‘สุกถิต’’นฺติ อภินนฺทิํสุฯ เอวํ ทิฏฺฐมงฺคลิกา สุตมงฺคลิกา มุตมงฺคลิกาติ ติโสฺสปิ ปริสา หุตฺวา อญฺญมญฺญํ สญฺญาเปตุํ นาสกฺขิํสุ, ภุมฺมเทวตา อาทิํ กตฺวา ยาว พฺรหฺมโลกา ‘‘อิทํ มงฺคล’’นฺติ ตถโต น ชานิํสุฯ

สโกฺก จิเนฺตสิ ‘‘อิมํ มงฺคลปญฺหํ สเทวเก โลเก อญฺญตฺร ภควตา อโญฺญ กเถตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถิ, ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา อิมํ ปญฺหํ ปุจฺฉิสฺสามี’’ติฯ โส รตฺติภาเค สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา อญฺชลิํ ปคฺคยฺห ‘‘พหู เทวา มนุสฺสา จา’’ติ ปญฺหํ ปุจฺฉิฯ อถสฺส สตฺถา ทฺวาทสหิ คาถาหิ อฏฺฐติํส มหามงฺคลานิ กเถสิฯ มงฺคลสุเตฺต วินิวฏฺฏเนฺตเยว โกฏิสตสหสฺสมตฺตา เทวตา อรหตฺตํ ปาปุณิํสุ, โสตาปนฺนาทีนํ คณนปโถ นตฺถิฯ สโกฺก มงฺคลํ สุตฺวา

สกฏฺฐานเมว คโตฯ สตฺถารา มงฺคเล กถิเต สเทวโก โลโก ‘‘สุกถิต’’นฺติ อภินนฺทิฯ ตทา ธมฺมสภายํ ตถาคตสฺส คุณกถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, สตฺถา อเญฺญสํ อวิสยํ มงฺคลปญฺหํ สเทวกสฺส โลกสฺส จิตฺตํ คเหตฺวา กุกฺกุจฺจํ ฉินฺทิตฺวา คคนตเล จนฺทํ อุฏฺฐาเปนฺโต วิย กเถสิ, เอวํ มหาปโญฺญ, อาวุโส, ตถาคโต’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุตฺเต ‘‘อนจฺฉริยํ, ภิกฺขเว, อิทาเนว สโมฺพธิปฺปตฺตสฺส มม มงฺคลปญฺหกถนํ, สฺวาหํ โพธิสตฺตจริยํ จรโนฺตปิ เทวมนุสฺสานํ กงฺขํ ฉินฺทิตฺวา มงฺคลปญฺหํ กเถสิ’’นฺติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต เอกสฺมิํ คาเม วิภวสมฺปนฺนสฺส พฺราหฺมณสฺส กุเล นิพฺพตฺติ, ‘‘รกฺขิตกุมาโร’’ติสฺส นามํ อกํสุฯ โส วยปฺปโตฺต ตกฺกสิลายํ อุคฺคหิตสิปฺโป กตทารปริคฺคโห มาตาปิตูนํ อจฺจเยน รตนวิโลกนํ กตฺวา สํวิคฺคมานโส มหาทานํ ปวเตฺตตฺวา กาเม ปหาย หิมวนฺตปเทเส ปพฺพชิตฺวา ฌานาภิญฺญํ นิพฺพเตฺตตฺวา วนมูลผลาหาโร เอกสฺมิํ ปเทเส วาสํ กเปฺปสิฯ อนุปุเพฺพนสฺส ปริวาโร มหา อโหสิ, ปญฺจ อเนฺตวาสิกสตานิ อเหสุํฯ อเถกทิวสํ เต ตาปสา โพธิสตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา ‘‘อาจริย, วสฺสารตฺตสมเย หิมวนฺตโต โอตริตฺวา โลณมฺพิลเสวนตฺถาย ชนปทจาริกํ คจฺฉาม, เอวํ โน สรีรญฺจ ถิรํ ภวิสฺสติ, ชงฺฆวิหาโร จ กโต ภวิสฺสตี’’ติ อาหํสุฯ เต ‘‘เตน หิ ตุเมฺห คจฺฉถ, อหํ อิเธว วสิสฺสามี’’ติ วุเตฺต ตํ วนฺทิตฺวา หิมวนฺตา โอตริตฺวา จาริกํ จรมานา พาราณสิํ ปตฺวา ราชุยฺยาเน วสิํสุฯ เตสํ มหาสกฺการสมฺมาโน อโหสิฯ อเถกทิวสํ พาราณสิยํ สนฺถาคาเร สนฺนิปติเต มหาชนกาเย มงฺคลปโญฺห สมุฏฺฐาติฯ สพฺพํ ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุนเยเนว เวทิตพฺพํฯ

ตทา ปน มนุสฺสานํ กงฺขํ ฉินฺทิตฺวา มงฺคลปญฺหํ กเถตุํ สมตฺถํ อปสฺสโนฺต มหาชโน อุยฺยานํ คนฺตฺวา อิสิคณํ มงฺคลปญฺหํ ปุจฺฉิฯ อิสโย ราชานํ อามเนฺตตฺวา ‘‘มหาราช, มยํ เอตํ กเถตุํ น สกฺขิสฺสาม, อปิจ โข อมฺหากํ อาจริโย รกฺขิตตาปโส นาม มหาปโญฺญ หิมวเนฺต วสติ, โส สเทวกสฺส โลกสฺส จิตฺตํ คเหตฺวา เอตํ มงฺคลปญฺหํ กเถสฺสตี’’ติ วทิํสุฯ ราชา ‘‘ภเนฺต, หิมวโนฺต นาม ทูเร ทุคฺคโมว, น สกฺขิสฺสาม มยํ ตตฺถ คนฺตุํ, สาธุ วต ตุเมฺหเยว อาจริยสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ปุจฺฉิตฺวา อุคฺคณฺหิตฺวา ปุนาคนฺตฺวา อมฺหากํ กเถถา’’ติ อาหฯ เต ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อาจริยสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา กตปฏิสนฺถารา อาจริเยน รโญฺญ ธมฺมิกภาเว ชนปทจาริเตฺต จ ปุจฺฉิเต ตํ ทิฏฺฐมงฺคลาทีนํ อุปฺปตฺติํ อาทิโต ปฏฺฐาย กเถตฺวา รโญฺญ ยาจนาย จ อตฺตโน ปญฺหสวนตฺถํ อาคตภาวํ ปกาเสตฺวา ‘‘สาธุ โน ภเนฺต, มงฺคลปญฺหํ ปากฏํ กตฺวา กเถถา’’ติ ยาจิํสุฯ ตโต เชฏฺฐเนฺตวาสิโก อาจริยํ ปุจฺฉโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๑๕๕. ‘‘กิํสุ นโร ชปฺปมธิจฺจ กาเล, กํ วา วิชฺชํ กตมํ วา สุตานํ;
โส มโจฺจ อสฺมิญฺจ ปรมฺหิ โลเก, กถํ กโร โสตฺถาเนน คุโตฺต’’ติฯ

ตตฺถ **กาเล**ติ มงฺคลปตฺถนกาเลฯ **วิชฺช**นฺติ เวทํฯ **สุตาน**นฺติ สิกฺขิตพฺพยุตฺตกปริยตฺตีนํฯ **อสฺมิญฺจา**ติ เอตฺถ **จา**ติ นิปาตมตฺตํฯ **โสตฺถาเนนา**ติ โสตฺถิภาวาวเหน มงฺคเลนฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ‘‘อาจริย, ปุริโส มงฺคลํ อิจฺฉโนฺต มงฺคลกาเล กิํสุ นาม ชปฺปโนฺต ตีสุ เวเทสุ กตรํ วา เวทํ กตรํ วา สุตานํ อนฺตเร สุตปริยตฺติํ อธียิตฺวา โส มโจฺจ อิมสฺมิญฺจ โลเก ปรมฺหิ จ กถํ กโร เอเตสุ ชปฺปาทีสุ กิํ เกน นิยาเมน กโรโนฺต โสตฺถาเนน นิรปราธมงฺคเลน คุโตฺต รกฺขิโต โหติ, ตํ อุภยโลกหิตํ คเหตฺวา ฐิตมงฺคลํ อมฺหากํ กเถหี’’ติฯ

เอวํ เชฏฺฐเนฺตวาสิเกน มงฺคลปญฺหํ ปุโฏฺฐ มหาสโตฺต เทวมนุสฺสานํ กงฺขํ ฉินฺทโนฺต ‘‘อิทญฺจิทญฺจ มงฺคล’’นฺติ พุทฺธลีฬฺหาย มงฺคลํ กเถโนฺต อาห –

๑๕๖. ‘‘ยสฺส เทวา ปิตโร จ สเพฺพ, สรีสปา สพฺพภูตานิ จาปิ;
เมตฺตาย นิจฺจํ อปจิตานิ โหนฺติ, ภูเตสุ เว โสตฺถานํ ตทาหู’’ติฯ

ตตฺถ **ยสฺสา**ติ ยสฺส ปุคฺคลสฺสฯ **เทวา**ติ ภุมฺมเทเว อาทึ กตฺวา สเพฺพปิ กามาวจรเทวาฯ **ปิตโร จา**ติ ตตฺุตฺตริ รูปาวจรพฺรหฺมาโนฯ **สรีสปา**ติ ทีฆชาติกาฯ **สพฺพภูตานิ จาปี**ติ วุตฺตาวเสสานิ จ สพฺพานิปิ ภูตานิฯ **เมตฺตาย นิจฺจํ อปจิตานิ โหนฺตี**ติ เอเต สเพฺพ สตฺตา ทสทิสาผรณวเสน ปวตฺตาย อปฺปนาปฺปตฺตาย เมตฺตาภาวนาย อปจิตา โหนฺติฯ **ภูเตสุ เว**ติ ตํ ตสฺส ปุคฺคลสฺส สพฺพสเตฺตสุ โสตฺถานํ นิรนฺตรํ ปวตฺตํ นิรุปทฺทวมงฺคลํ อาหุฯ เมตฺตาวิหารี หิ ปุคฺคโล สเพฺพสํ ปิโย โหติ ปรูปกฺกเมน อวิโกปิโยฯ อิติ โส อิมินา มงฺคเลน รกฺขิโต โคปิโต โหตีติฯ

อิติ มหาสโตฺต ปฐมํ มงฺคลํ กเถตฺวา ทุติยาทีนิ กเถโนฺต –

๑๕๗. ‘‘โย สพฺพโลกสฺส นิวาตวุตฺติ, อิตฺถีปุมานํ สหทารกานํ;
ขนฺตา ทุรุตฺตานมปฺปฏิกูลวาที, อธิวาสนํ โสตฺถานํ ตทาหุฯ

๑๕๘. ‘‘โย นาวชานาติ สหายมเตฺต, สิเปฺปน กุลฺยาหิ ธเนน ชจฺจา;
รุจิปโญฺญ อตฺถกาเล มตีมา, สหาเยสุ เว โสตฺถานํ ตทาหุฯ

๑๕๙. ‘‘มิตฺตานิ เว ยสฺส ภวนฺติ สโนฺต, สํวิสฺสตฺถา อวิสํวาทกสฺส;
น มิตฺตทุพฺภี สํวิภาคี ธเนน, มิเตฺตสุ เว โสตฺถานํ ตทาหุฯ

๑๖๐. ‘‘ยสฺส ภริยา ตุลฺยวยา สมคฺคา, อนุพฺพตา ธมฺมกามา ปชาตา;
โกลินิยา สีลวตี ปติพฺพตา, ทาเรสุ เว โสตฺถานํ ตทาหุฯ

๑๖๑. ‘‘ยสฺส ราชา ภูตปติ ยสสฺสี, ชานาติ โสเจยฺยํ ปรกฺกมญฺจ;
อเทฺวชฺฌตา สุหทยํ มมนฺติ, ราชูสุ เว โสตฺถานํ ตทาหุฯ

๑๖๒. ‘‘อนฺนญฺจ ปานญฺจ ททาติ สโทฺธ, มาลญฺจ คนฺธญฺจ วิเลปนญฺจ;
ปสนฺนจิโตฺต อนุโมทมาโน, สเคฺคสุ เว โสตฺถานํ ตทาหุฯ

๑๖๓. ‘‘ยมริยธเมฺมน ปุนนฺติ วุทฺธา, อาราธิตา สมจริยาย สโนฺต;
พหุสฺสุตา อิสโย สีลวโนฺต, อรหนฺตมเชฺฌ โสตฺถานํ ตทาหู’’ติฯ –

อิมา คาถา อภาสิฯ

ตตฺถ **นิวาตวุตฺตี**ติ มุทุจิตฺตตาย สพฺพโลกสฺส นีจวุตฺติ โหติฯ **ขนฺตา ทุรุตฺตาน**นฺติ ปเรหิ วุตฺตานํ ทุฎฺฐวจนานํ อธิวาสโก โหติฯ **อปฺปฏิกูลวาที**ติ ‘‘อโกฺกจฺฉิ มํ, อวธิ ม’’นฺติ ยุคคฺคาหํ อกโรโนฺต อนุกูลเมว วทติฯ **อธิวาสน**นฺติ อิทํ อธิวาสนํ ตสฺส โสตฺถานํ นิรุปทฺทวมงฺคลํ ปณฺฑิตา วทนฺติฯ

สหายมเตฺตติ สหาเย จ สหายมเตฺต จฯ ตตฺถ สหปํสุกีฬิตา สหายา นาม, ทส ทฺวาทส วสฺสานิ เอกโต วุตฺถา สหายมตฺตา นาม, เต สเพฺพปิ ‘‘อหํ สิปฺปวา, อิเม นิสิปฺปา’’ติ เอวํ สิเปฺปน วา ‘‘อหํ กุลีโน, อิเม น กุลีนา’’ติ เอวํ กุลสมฺปตฺติสงฺขาตาหิ กุลฺยาหิ วา, ‘‘อหํ อโฑฺฒ, อิเม ทุคฺคตา’’ติ เอวํ ธเนน วา, ‘‘อหํ ชาติสมฺปโนฺน, อิเม ทุชฺชาตา’’ติ เอวํ ชจฺจา วา นาวชา

นาติฯ **รุจิปโญฺญ**ติ สาธุปโญฺญ สุนฺทรปโญฺญ ฯ **อตฺถกาเล**ติ กสฺสจิเทว อตฺถสฺส การณสฺส อุปฺปนฺนกาเลฯ **มตีมา**ติ ตํ ตํ อตฺถํ ปริจฺฉินฺทิตฺวา วิจารณสมตฺถตาย มติมา หุตฺวา เต สหาเย นาวชานาติฯ **สหาเยสู**ติ ตํ ตสฺส อนวชานนํ สหาเยสุ โสตฺถานํ นามาติ โปราณกปณฺฑิตา อาหุฯ เตน หิ โส นิรปราธมงฺคเลน อิธโลเก จ ปรโลเก จ คุโตฺต โหติฯ ตตฺถ ปณฺฑิเต สหาเย นิสฺสาย โสตฺถิภาโว **กุสนาฬิชาตเกน** (ชา. ๑.๑.๑๒๑ อาทโย) กเถตโพฺพฯ

สโนฺตติ ปณฺฑิตา สปฺปุริสา ยสฺส มิตฺตานิ ภวนฺติฯ **สํวิสฺสตฺถา**ติ ฆรํ ปวิสิตฺวา อิจฺฉิติจฺฉิตเสฺสว คหณวเสน วิสฺสาสมาปนฺนาฯ **อวิสํวาทกสฺสา**ติ อวิสํวาทนสีลสฺสฯ **น มิตฺตทุพฺภี**ติ โย จ มิตฺตทุพฺภี น โหติฯ **สํวิภาคี ธเนนา**ติ อตฺตโน ธเนน มิตฺตานํ สํวิภาคํ กโรติฯ **มิเตฺตสู**ติ มิเตฺต นิสฺสาย ลทฺธพฺพํ ตสฺส ตํ มิเตฺตสุ โสตฺถานํ นาม โหติฯ โส หิ เอวรูเปหิ มิเตฺตหิ รกฺขิโต โสตฺถึ ปาปุณาติฯ ตตฺถ มิเตฺต นิสฺสาย โสตฺถิภาโว **มหาอุกฺกุสชาตกา**ทีหิ (ชา. ๑.๑๔.๔๔ อาทโย) กเถตโพฺพฯ

ตุลฺยวยาติ สมานวยาฯ **สมคฺคา**ติ สมคฺควาสาฯ **อนุพฺพตา**ติ อนฺวตฺติตาฯ **ธมฺมกามา**ติ ติวิธสุจริตธมฺมํ โรเจติฯ **ปชาตา**ติ วิชายินี, น วณฺฌาฯ **ทาเรสู**ติ เอเตหิ สีลคุเณหิ สมนฺนาคเต มาตุคาเม เคเห วสเนฺต สามิกสฺส โสตฺถิ โหตีติ ปณฺฑิตา กเถนฺติฯ ตตฺถ สีลวนฺตํ มาตุคามํ นิสฺสาย โสตฺถิภาโว **มณิโจรชาตก-** (ชา. ๑.๒.๘๗ อาทโย) **สมฺพุลชาตก-** (ชา. ๑.๑๖.๒๙๗ อาทโย) **ขณฺฑหาลชาตเกหิ** (ชา. ๒.๒๒.๙๘๒ อาทโย) กเถตโพฺพฯ

โสเจยฺยนฺติ สุจิภาวํฯ **อเทฺวชฺฌตา**ติ อเทฺวชฺฌตาย น เอส มยา สทฺธึ ภิชฺชิตฺวา ทฺวิธาภวิสฺสตีติ เอวํ อเทฺวชฺฌภาเวน ยํ ชานาติฯ **สุหทยํ มมนฺ**ติ สุหโท อยํ มมนฺติ จ ยํ ชานาติฯ **ราชูสุ เว**ติ เอวํ ราชูสุ เสวกานํ โสตฺถานํ นามาติ ปณฺฑิตา กเถนฺติฯ **ททาติ สโทฺธ**ติ กมฺมญฺจ ผลญฺจ สทฺทหิตฺวา ททาติฯ **สเคฺคสุ เว**ติ เอวํ สเคฺค เทวโลเก โสตฺถานํ นิรปราธมงฺคลนฺติ ปณฺฑิตา กเถนฺติ, ตํ เปตวตฺถุวิมานวตฺถูหิ วิตฺถาเรตฺวา กเถตพฺพํฯ

ปุนนฺติ วุทฺธาติ ยํ ปุคฺคลํ ญาณวุทฺธา อริยธเมฺมน ปุนนฺติ ปริโสเธนฺติฯ **สมจริยายา**ติ สมฺมาปฏิปตฺติยาฯ **พหุสฺสุตา**ติ ปฏิเวธพหุสฺสุตาฯ **อิสโย**ติ เอสิตคุณาฯ **สีลวโนฺต**ติ อริยสีเลน สมนฺนาคตาฯ **อรหนฺตมเชฺฌ**ติ อรหนฺตานํ มเชฺฌ ปฏิลภิตพฺพํ ตํ โสตฺถานนฺติ ปณฺฑิตา กเถนฺติฯ อรหโนฺต หิ อตฺตนา ปฏิวิทฺธมคฺคํ อาจิกฺขิตฺวา ปฏิปาเทนฺตา อาราธกํ ปุคฺคลํ อริยมเคฺคน ปุนนฺติ, โสปิ อรหาว โหติฯ

เอวํ มหาสโตฺต อรหเตฺตน เทสนาย กูฏํ คณฺหโนฺต อฏฺฐหิ คาถาหิ อฏฺฐ มหามงฺคลานิ กเถตฺวา เตสเญฺญว มงฺคลานํ ถุตึ กโรโนฺต โอสานคาถมาห –

> ๑๖๔.‘‘เอตานิ โข โสตฺถานานิ โลเก, วิญฺญุปฺปสตฺถานิ สุขุทฺรยานิ;
> ตานีธ เสเวถ นโร สปโญฺญ, น หิ มงฺคเล กิญฺจนมตฺถิ สจฺจ’’นฺติฯ

ตตฺถ **น หิ มงฺคเล**ติ ตสฺมึ ปน ทิฏฺฐสุตมุตปฺปเภเท มงฺคเล กิญฺจนํ เอกมงฺคลมฺปิ สจฺจํ นาม นตฺถิ, นิพฺพานเมว ปเนกํ ปรมตฺถสจฺจนฺติฯ

อิสโย ตานิ มงฺคลานิ สุตฺวา สตฺตฏฺฐทิวสจฺจเยน อาจริยํ อาปุจฺฉิตฺวา ตเตฺถว อคมํสุฯ ราชา เตสํ สนฺติกํ คนฺตฺวา ปุจฺฉิฯ เต ตสฺส อาจริเยน กถิตนิยาเมน มงฺคลปญฺหํ กเถตฺวา หิมวนฺตเมว อาคมํสุฯ ตโต ปฏฺฐาย โลเก มงฺคลํ ปากฏํ อโหสิฯ มงฺคเลสุ วตฺติตฺวา มตมตา

สคฺคปถํ ปูเรสุํฯ โพธิสโตฺต จตฺตาโร พฺรหฺมวิหาเร ภาเวตฺวา อิสิคณํ อาทาย พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปาหํ มงฺคลปญฺหํ กเถสิ’’นฺติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา อิสิคโณ พุทฺธปริสา อโหสิ , มงฺคลปญฺหปุจฺฉโก เชฎฺฐเนฺตวาสิโก สาริปุโตฺต, อาจริโย ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

มหามงฺคลชาตกวณฺณนา ปนฺนรสมาฯ

[๔๕๔] ๑๖. ฆฏปณฺฑิตชาตกวณฺณนา

อุเฎฺฐหิ กณฺหาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต มตปุตฺตํ กุฎุมฺพิกํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ มฎฺฐกุณฺฑลิสทิสเมวฯ อิธ ปน สตฺถา ตํ อุปาสกํ ‘‘กิํ, อุปาสก, โสจสี’’ติ วตฺวา ‘‘อาม, ภเนฺต’’นฺติ วุเตฺต ‘‘อุปาสก, โปราณกปณฺฑิตา ปณฺฑิตานํ กถํ สุตฺวา มตปุตฺตํ นานุโสจิํสู’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต อุตฺตรปเถ กํสโภเค อสิตญฺชนนคเร มหากํโส นาม ราชา รชฺชํ กาเรสิฯ ตสฺส กํโส จ, อุปกํโส จาติ เทฺว ปุตฺตา อเหสุํ, เทวคพฺภา นาม เอกา ธีตาฯ ตสฺสา ชาตทิวเส เนมิตฺตกา พฺราหฺมณา ‘‘เอติสฺสา กุจฺฉิยํ นิพฺพตฺตปุตฺตา กํสโคตฺตํ กํสวํสํ นาเสสฺสนฺตี’’ติ พฺยากริํสุฯ ราชา พลวสิเนเหน ธีตรํ วินาเสตุํ นาสกฺขิ, ‘‘ภาตโร ชานิสฺสนฺตี’’ติ ยาวตายุกํ ฐตฺวา กาลมกาสิฯ ตสฺมิํ กาลกเต กํโส ราชา อโหสิ, อุปกํโส อุปราชาฯ เต จินฺตยิํสุ ‘‘สเจ มยํ ภคินิํ นาเสสฺสาม, คารยฺหา ภวิสฺสาม, เอตํ กสฺสจิ อทตฺวา นิสฺสามิกํ กตฺวา ปฎิชคฺคิสฺสามา’’ติฯ เต เอกถูณกํ ปาสาทํ กาเรตฺวา ตํ ตตฺถ วสาเปสุํฯ นนฺทิโคปา นาม ตสฺสา ปริจาริกา อโหสิฯ อนฺธกเวโณฺฑ นาม ทาโส ตสฺสา สามิโก อารกฺขมกาสิฯ

ตทา อุตฺตรมธุราย มหาสาคโร นาม ราชา รชฺชํ กาเรสิฯ ตสฺส สาคโร, อุปสาคโร จาติ เทฺว ปุตฺตา อเหสุํฯ เตสุ ปิตุ อจฺจเยน สาคโร ราชา อโหสิ, อุปสาคโร อุปราชาฯ โส อุปกํสสฺส สหายโก เอกาจริยกุเล เอกโต อุคฺคหิตสิโปฺปฯ โส สาครสฺส ภาตุ อเนฺตปุเร ทุพฺภิตฺวา ภายมาโน ปลายิตฺวา กํสโภเค อุปกํสสฺส สนฺติกํ อคมาสิฯ อุปกํโส ตํ รโญฺญ ทเสฺสสิ, ราชา ตสฺส มหนฺตํ ยสํ อทาสิฯ โส ราชุปฎฺฐานํ คจฺฉโนฺต เทวคพฺภาย นิวาสํ เอกถมฺภํ ปาสาทํ ทิสฺวา ‘‘กเสฺสโส นิวาโส’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ตํ การณํ สุตฺวา เทวคพฺภาย ปฎิพทฺธจิโตฺต อโหสิฯ เทวคพฺภาปิ เอกทิวสํ ตํ อุปกํเสน สทฺธิํ ราชุปฎฺฐานํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ‘‘โก เอโส’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘มหาสาครสฺส ปุโตฺต อุปสาคโร นามา’’ติ นนฺทิโคปาย สนฺติกา สุตฺวา ตสฺมิํ ปฎิพทฺธจิตฺตา อโหสิฯ อุปสาคโร นนฺทิโคปาย ลญฺชํ ทตฺวา ‘‘ภคินิ, สกฺขิสฺสสิ เม เทวคพฺภํ ทเสฺสตุ’’นฺติ อาหฯ สา ‘‘น เอตํ สามิ, ครุก’’นฺติ วตฺวา ตํ การณํ เทวคพฺภาย อาโรเจสิฯ สา ปกติยาว ตสฺมิํ ปฎิพทฺธจิตฺตา ตํ วจนํ สุตฺวา ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฎิจฺฉิตฺวา นนฺทิโคปา อุปสาครสฺส สญฺญํ ทตฺวา รตฺติภาเค ตํ ปาสาทํ อาโรเปสิฯ โส เทวคพฺภาย สทฺธิํ สํวาสํ กเปฺปสิฯ อถ เนสํ ปุนปฺปุนํ สํวาเสน เทวคพฺภา คพฺภํ ปฎิลภิฯ

อปรภาเค ตสฺสา คพฺภปติฎฺฐานํ ปากฎํ อโหสิฯ ภาตโร นนฺทิโคปํ ปุจฺฉิํสุ, สา อภยํ ยาจิตฺวา ตํ อนฺตรํ กเถสิฯ เต สุตฺวา ‘‘ภคินิํ นาเสตุํ น สกฺกา, สเจ ธีตรํ วิชายิสฺสติ, ตมฺปิ น นาเสสฺสาม, สเจ ปน ปุโตฺต ภวิสฺสติ, นาเสสฺสามา’’ติ จิเนฺตตฺวา เทวคพฺภํ อุปสาครเสฺสว อทํสุฯ สา ปริปุณฺณคพฺภา ธีตรํ วิชายิฯ ภาตโร สุตฺวา หฎฺฐตุฎฺฐา ตสฺสา ‘‘อญฺชนเทวี’’ติ นามํ กริํสุฯ เตสํ โภควฑฺฒมานํ นาม โภคคามํ อทํสุฯ อุปสาคโร เทวคพฺภํ คเหตฺวา โภควฑฺฒ

มานคาเม วสิฯ เทวคพฺภาย ปุนปิ คโพฺภ ปติฏฺฐาสิ, นนฺทิโคปาปิ ตํ ทิวสเมว คพฺภํ ปฏิลภิฯ ตาสุ ปริปุณฺณคพฺภาสุ เอกทิวสเมว เทวคพฺภา ปุตฺตํ วิชายิ, นนฺทิโคปา ธีตรํ วิชายิฯ เทวคพฺภา ปุตฺตสฺส วินาสนภเยน ปุตฺตํ นนฺทิโคปาย รหเสฺสน เปเสตฺวา ตสฺสา ธีตรํ อาหราเปสิฯ ตสฺสา วิชาตภาวํ ภาติกานํ อาโรเจสุํฯ เต ''ปุตฺตํ วิชาตา, ธีตร''นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ''ธีตร''นฺติ วุเตฺต ''เตน หิ โปเสถา''ติ อาหํสุฯ เอเตนุปาเยน เทวคพฺภา ทส ปุเตฺต วิชายิ, ทส ธีตโร นนฺทิโคปา วิชายิฯ ทส ปุตฺตา นนฺทิโคปาย สนฺติเก วฑฺฒนฺติ, ธีตโร เทวคพฺภายฯ ตํ อนฺตรํ โกจิ น ชานาติฯ เทวคพฺภาย เชฏฺฐปุโตฺต วาสุเทโว นาม อโหสิ, ทุติโย พลเทโว, ตติโย จนฺทเทโว, จตุโตฺถ สูริยเทโว, ปญฺจโม อคฺคิเทโว, ฉโฏฺฐ วรุณเทโว, สตฺตโม อชฺชุโน, อฏฺฐโม ปชฺชุโน, นวโม ฆฏปณฺฑิโต, ทสโม องฺกุโร นาม อโหสิฯ เต อนฺธกเวณฺฑทาสปุตฺตา ทส ภาติกา เจฏกาติ ปากฏา อเหสุํฯ

เต อปรภาเค วุฑฺฒิมนฺวาย ถามพลสมฺปนฺนา กกฺขฬา ผรุสา หุตฺวา วิโลปํ กโรนฺตา วิจรนฺติ , รโญฺญ คจฺฉเนฺต ปณฺณาการมฺปิ วิลุมฺปเนฺตฯ มนุสฺสา สนฺนิปติตฺวา ''อนฺธกเวณฺฑทาสปุตฺตา ทส ภาติกา รฏฺฐํ วิลุมฺปนฺตี''ติ ราชงฺคเณ อุปโกฺกสึสุฯ ราชา อนฺธกเวณฺฑํ ปโกฺกสาเปตฺวา ''กสฺมา ปุเตฺตหิ วิโลปํ การาเปสี''ติ ตเชฺชสิฯ เอวํ ทุติยมฺปิ ตติยมฺปิ มนุเสฺสหิ อุปโกฺกเสเต ราชา ตํ สนฺตเชฺชสิฯ โส มรณภยภีโต ราชานํ อภยํ ยาจิตฺวา ''เทว, เอเต น มยฺหํ ปุตฺตา, อุปสาครสฺส ปุตฺตา''ติ ตํ อนฺตรํ อาโรเจสิฯ ราชา ภีโต ''เกน เต อุปาเยน คณฺหามา''ติ อมเจฺจ ปุจฺฉิตฺวา ''เอเต, เทว, มลฺลยุทฺธวิตฺตกา, นคเร ยุทฺธํ กาเรตฺวา ตตฺถ เน ยุทฺธมณฺฑลํ อาคเต คาหาเปตฺวา มาเรสฺสามา''ติ วุเตฺต จารุรญฺจ, มุฏฺฐิกญฺจาติ เทฺว มเล โปเสตฺวา ''อิโต สตฺตเม ทิวเส ยุทฺธํ ภวิสฺสตี''ติ นคเร เภรึ จราเปตฺวา ราชงฺคเณ ยุทฺธมณฺฑลํ สชฺชาเปตฺวา อกฺขวาฏํ กาเรตฺวา ยุทฺธมณฺฑลํ อลงฺการาเปตฺวา ธชปฏากํ พนฺธาเปสิฯ สกลนครํ สงฺขุภิฯ จกฺกาติจกฺกํ มญฺจาติมญฺจํ พนฺธิตฺวา จารุรมุฏฺฐิกา ยุทฺธมณฺฑลํ อาคนฺตฺวา วคฺคนฺตา คชฺชนฺตา อโปฺผเฏนฺตา วิจรึสุฯ ทส ภาติกาปิ อาคนฺตฺวา รชกวีถึ วิลุมฺปิตฺวา วณฺณสาฏเก นิวาเสตฺวา คนฺธาปเณสุ คนฺธํ , มาลาการาปเณสุ มาลํ วิลุมฺปิตฺวา วิลิตฺตคตฺตา มาลธาริโน กตกณฺณปูรา วคฺคนฺตา คชฺชนฺตา อโปฺผเฏนฺตา ยุทฺธมณฺฑลํ ปวิสึสุฯ

ตสฺมึ ขเณ จารุโร อโปฺผเฏโนฺต วิจรติฯ พลเทโว ตํ ทิสฺวา ''น นํ หเตฺถน ฉุปิสฺสามี''ติ หตฺถิสาลโต มหนฺตํ หตฺถิโยตฺตํ อาหริตฺวา วคฺคิตฺวา คชฺชิตฺวา โยตฺตํ ขิปิตฺวา จารุรํ อุทเร เวเฐตฺวา เทฺว โยตฺตโกฏิโย เอกโต กตฺวา วเตฺตตฺวา อุกฺขิปิตฺวา สีสมตฺถเก ภเมตฺวา ภูมิยํ โปเถตฺวา พหิ อกฺขวาเฏ ขิปิฯ จารุเร มเต ราชา มุฏฺฐิกมลฺลํ อาณาเปสิฯ โส อุฏฺฐาย วคฺคิตฺวา คชฺชิตฺวา อโปฺผเฏสิฯ พลเทโว ตํ โปเถตฺวา อฏฺฐีนิ สญฺจุเณฺณตฺวา ''อมโลฺลมฺหิ, อมโลฺลมฺหี''ติ วทนฺตเมว ''นาหํ ตว มลฺลภาวํ วา อมลฺลภาวํ วา ชานามี''ติ หเตฺถ คเหตฺวา ภูมิยํ โปเถตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา พหิ อกฺขวาเฏ ขิปิฯ มุฏฺฐิโก มรโนฺต ''ยโกฺข หุตฺวา ตํ ขาทิตุํ ลภิสฺสามี''ติ ปตฺถนํ ปฏฺฐเปสิฯ โส กาลมตฺติกอฏวิยํ นาม ยโกฺข หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ ราชา ''คณฺหถ ทส ภาติเก เจฏเก''ติ อุฏฺฐหิ ฯ ตสฺมึ ขเณ วาสุเทโว จกฺกํ ขิปิฯ ตํ ทฺวินฺนมฺปิ ภาติกานํ สีสานิ ปาเตสิฯ มหาชโน ภีตตสิโต ''อวสฺสยา โน โหถา''ติ เตสํ ปาเทสุ ปติตฺวา นิปชฺชิฯ เต เทฺวปิ มาตุเล มาเรตฺวา อสิตญฺชนนคเร รชฺชํ คเหตฺวา มาตาปิตโร ตตฺถ กตฺวา ''สกลชมฺพุทีเป รชฺชํ คณฺหิสฺสามา''ติ นิกฺขมิตฺวา อนุปุเพฺพน กาลโยนกรโญฺญ นิวาสํ อยุชฺฌนครํ คนฺตฺวา ตํ ปริกฺขิปิตฺวา ฐิตํ ปริขารุกฺขคหนํ วิทฺธํเสตฺวา ปาการํ ภินฺทิตฺวา ราชานํ คเหตฺวา ตํ รชฺชํ อตฺตโน หตฺถคตํ กตฺวา ทฺวารวตึ ปาปุณึสุฯ ตสฺส ปน นครสฺส เอกโต สมุโทฺท เอกโต ปพฺพโต, อมนุสฺสปริคฺคหิตํ กิร ตํ อโหสิฯ

ตสฺส อารกฺขํ คเหตฺวา ฐิตยโกฺข ปจฺจามิเตฺต ทิสฺวา คทฺรภเวเสน คทฺรภรวํ รวติฯ ตสฺมิํ ขเณ ยกฺขานุภาเวน สกลนครํ อุปฺปติตฺวา มหาสมุเทฺท เอกสฺมิํ ทีปเก ติฏฺฐติฯ ปจฺจามิเตฺตสุ คเตสุ ปุนาคนฺตฺวา สกฏฺฐาเนเยว ปติฏฺฐาติฯ ตทาปิ โส คทฺรโภ เตสํ ทสนฺนํ ภาติกานํ อาคมนํ ญตฺวา คทฺรภรวํ รวิฯ นครํ อุปฺปติตฺวา ทีปเก ปติฏฺฐาย เตสุ นครํ อทิสฺวา นิวตฺตเนฺตสุ ปุนาคนฺตฺวา สกฏฺฐาเน ปติฏฺฐาสิฯ เต ปุน นิวตฺติํสุ, ปุนปิ คทฺรโภ ตเถว อกาสิฯ เต ทฺวารวติ นคเร รชฺชํ คณฺหิตุํ อสโกฺกนฺตา กณฺหทีปายนสฺส อิสิโน สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ‘‘ภเนฺต, มยํ ทฺวารวติยํ รชฺชํ คเหตุํ น สโกฺกม, เอกํ โน อุปายํ กโรถา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘ปริขาปิเฏฺฐ อสุกสฺมิํ นาม ฐาเน เอโก คทฺรโภ จรติฯ โส หิ อมิเตฺต ทิสฺวา วิรวติ, ตสฺมิํ ขเณ นครํ อุปฺปติตฺวา คจฺฉติ, ตุเมฺห ตสฺส ปาเท คณฺหถ, อยํ โว นิปฺผชฺชนูปาโย’’ติ วุเตฺต ตาปสํ วนฺทิตฺวา คนฺตฺวา คทฺรภสฺส ปาเทสุ คเหตฺวา นิปติตฺวา ‘‘สามิ, ฐเปตฺวา ตุเมฺห อโญฺญ อมฺหากํ อวสฺสโย นตฺถิ, อมฺหากํ นครํ คณฺหนกาเล มา รวิตฺถา’’ติ ยาจิํสุฯ คทฺรโภ ‘‘น สกฺกา น วิรวิตุํ, ตุเมฺห ปน ปฐมตรํ อาคนฺตฺวา จตฺตาโร ชนา มหนฺตานิ อยนงฺคลานิ คเหตฺวา จตูสุ นครทฺวาเรสุ มหเนฺต อยขาณุเก ภูมิยํ อาโกเฏตฺวา นครสฺส อุปฺปตนกาเล นงฺคลานิ คเหตฺวา นงฺคลพทฺธํ อยสงฺขลิกํ อยขาณุเก พเนฺธยฺยาถ, นครํ อุปฺปติตุํ น สกฺขิสฺสตี’’ติ อาหฯ

เต ‘‘สาธู’’ติ วตฺวา ตสฺมิํ อวิรวเนฺตเยว นงฺคลานิ อาทาย จตูสุ นครทฺวาเรสุ ขาณุเก ภูมิยํ อาโกเฏตฺวา อฏฺฐํสุฯ ตสฺมิํ ขเณ คทฺรโภ วิรวิ, นครํ อุปฺปติตุมารภิฯ จตูสุ ทฺวาเรสุ ฐิตา จตูหิ อยนงฺคเลหิ คเหตฺวา นงฺคลพทฺธา อยสงฺขลิกา ขาณุเกสุ พนฺธิํสุ, นครํ อุปฺปติตุํ นาสกฺขิฯ ทส ภาติกา ตโต นครํ ปวิสิตฺวา ราชานํ มาเรตฺวา รชฺชํ คณฺหิํสุฯ เอวํ เต สกลชมฺพุทีเป เตสฏฺฐิยา นครสหเสฺสสุ สพฺพราชาโน จเกฺกน ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา ทฺวารวติยํ วสมานา รชฺชํ ทส โกฏฺฐาเส กตฺวา วิภชิํสุ, ภคินิํ ปน อญฺชนเทวิํ น สริํสุฯ ตโต ปุน ‘‘เอกาทส โกฏฺฐาเส กโรมา’’ติ วุเตฺต องฺกุโร ‘‘มม โกฏฺฐาสํ ตสฺสา เทถ, อหํ โวหารํ กตฺวา ชีวิสฺสามิ, เกวลํ ตุเมฺห อตฺตโน ชนปเท มยฺหํ สุงฺกํ วิสฺสเชฺชถา’’ติ อาหฯ เต ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตสฺส โกฏฺฐาสํ ภคินิยา ทตฺวา สทฺธิํ ตาย นว ราชาโน ทฺวารวติยํ วสิํสุฯ องฺกุโร ปน วณิชฺชมกาสิฯ เอวํ เตสุ อปราปรํ ปุตฺตธีตาหิ วฑฺฒมาเนสุ อทฺธาเน คเต มาตาปิตโร กาลมกํสุฯ

ตทา กิร มนุสฺสานํ วีสติวสฺสสหสฺสายุกกาโล อโหสิฯ ตทา วาสุเทวมหาราชสฺส เอโก ปุโตฺต กาลมกาสิฯ ราชา โสกปเรโต สพฺพกิจฺจานิ ปหาย มญฺจสฺส อฏนิํ ปริคฺคเหตฺวา วิลปโนฺต นิปชฺชิฯ ตสฺมิํ กาเล ฆฏปณฺฑิโต จิเนฺตสิ ‘‘ฐเปตฺวา มํ อโญฺญ โกจิ มม ภาตุ โสกํ หริตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถิ, อุปาเยนสฺส โสกํ หริสฺสามี’’ติฯ โส อุมฺมตฺตกเวสํ คเหตฺวา ‘‘สสํ เม เทถ, สสํ เม เทถา’’ติ อากาสํ อุโลฺลเกโนฺต สกลนครํ วิจริฯ ‘‘ฆฏปณฺฑิโต อุมฺมตฺตโก ชาโต’’ติ สกลนครํ สงฺขุภิฯ ตสฺมิํ กาเล โรหิเณยฺโย นาม อมโจฺจ วาสุเทวรโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา เตน สทฺธิํ กถํ สมุฏฺฐาเปโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๑๖๕. ‘‘อุเฏฺฐหิ กณฺห กิํ เสสิ, โก อโตฺถ สุปเนน เต;
โยปิ ตุยฺหํ สโก ภาตา, หทยํ จกฺขุ จ ทกฺขิณํ;
ตสฺส วาตา พลียนฺติ, ฆโฏ ชปฺปติ เกสวา’’ติฯ

ตตฺถ **กณฺหา**ติ โคเตฺตนาลปติ, กณฺหายนโคโตฺต กิเรสฯ **โก อโตฺถ**ติ กตรา นาม วฑฺฒิฯ **หทยํ จกฺขุ จ ทกฺขิณ**นฺติ หทเยน เจว ทกฺขิณจกฺขุนา จ สมาโนติ อโตฺถฯ **ตสฺส วาตา พลียนฺตี**ติ ตสฺส หทยํ อปสฺมารวาตา อวตฺถรนฺตีติ อโตฺถฯ **ชปฺปตี**ติ ‘‘สสํ เม เทถา’’ติ วิปฺปลปติฯ **เกสวา**ติ โส กิร เกสโสภนตาย ‘‘เกสวา’’ติ ปญฺญายิตฺถ, เตน ตํ นาเมนาลปติฯ

เอวํ อมเจฺจน วุเตฺต ตสฺส อุมฺมตฺตกภาวํ ญตฺวา สตฺถา อภิสมฺพุทฺโธ หุตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๑๖๖. ‘‘ตสฺส ตํ วจนํ สุตฺวา, โรหิเณยฺยสฺส เกสโว;
ตรมานรูโป วุฏฺฐาสิ, ภาตุโสเกน อฏฺฏิโต’’ติฯ

ราชา อุฏฺฐาย สีฆํ ปาสาทา โอตริตฺวา ฆฏปณฺฑิตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา อุโภสุ หเตฺถสุ ทฬฺหํ คเหตฺวา เตน สทฺธึ สลฺลปโนฺต ตติยํ คาถมาห –

๑๖๗. ‘‘กึ นุ อุมฺมตฺตรูโปว, เกวลํ ทฺวารกํ อิมํ;
สโส สโสติ ลปสิ, โก นุ เต สสมาหรี’’ติฯ

ตตฺถ **เกวลํ ทฺวารกํ อิม**นฺติ กสฺมา อุมฺมตฺตโก วิย หุตฺวา สกลํ อิมํ ทฺวารวตินครํ วิจรโนฺต ‘‘สโส สโส’’ติ ลปสิฯ โก ตว สสํ หริ, เกน เต สโส คหิโตติ ปุจฺฉติฯ

โส รญฺญา เอวํ วุเตฺตปิ ปุนปฺปุนํ ตเทว วจนํ วทติฯ ราชา ปุน เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๖๘. ‘‘โสวณฺณมยํ มณีมยํ, โลหมยํ อถ รูปิยามยํ;
สงฺขสิลาปวาฬมยํ, การยิสฺสามิ เต สสํฯ

๑๖๙. ‘‘สนฺติ อเญฺญปิ สสกา, อรเญฺญ วนโคจรา;
เตปิ เต อานยิสฺสามิ, กีทิสํ สสมิจฺฉสี’’ติฯ

ตตฺรายํ สเงฺขปโตฺถ – เตสุ สุวณฺณมยาทีสุ ยํ อิจฺฉสิ, ตํ วท, อหํ เต กาเรตฺวา ทสฺสามิ, อถาปิ เต น โรเจสิ, อเญฺญปิ อรเญฺญ วนโคจรา สสกา อตฺถิ, เตปิ เต อานยิสฺสามิ, วท ภทฺรมุข, กีทิสํ สสมิจฺฉสีติฯ

รโญฺญ กถํ สุตฺวา ฆฏปณฺฑิโต ฉฏฺฐํ คาถมาห –

๑๗๐. ‘‘น จาหเมเต อิจฺฉามิ, เย สสา ปถวิสฺสิตา;
จนฺทโต สสมิจฺฉามิ, ตํ เม โอหร เกสวา’’ติฯ

ตตฺถ **โอหรา**ติ โอตาเรหิฯ

ราชา ตสฺส กถํ สุตฺวา ‘‘นิสฺสํสยํ เม ภาตา อุมฺมตฺตโกว ชาโต’’ติ โทมนสฺสปฺปโตฺต สตฺตมํ คาถมาห –

๑๗๑. ‘‘โส นูน มธุรํ ญาติ, ชีวิตํ วิชหิสฺสสิ;
อปตฺถิยํ โย ปตฺถยสิ, จนฺทโต สสมิจฺฉสี’’ติฯ

ตตฺถ **ญาตี**ติ กนิฏฺฐํ อาลปโนฺต อาหฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ‘‘ตาต, มยฺหํ ปิยญาติ โส ตฺวํ นูน อติมธุรํ อตฺตโน ชีวิตํ วิชหิสฺสสิ, โย อปเตฺถตพฺพํ ปตฺถยสี’’ติฯ

ฆฏปณฺฑิโต รโญฺญ วจนํ สุตฺวา นิจฺจโล ฐตฺวา ‘‘ภาติก, ตฺวํ จนฺทโต สสกํ ปเตฺถนฺตสฺส ตํ อลภิตฺวา ชีวิตกฺขยภาวํ ชานโนฺต กึ การณา มตปุตฺตํ อนุโสจสี’’ติ วตฺวา อฏฺฐมํ คาถมาห –

๑๗๒. เอวํ เจ กณฺห ชานาสิ, ยทญฺญมนุสาสสิ;
กสฺมา ปุเร มตํ ปุตฺตํ, อชฺชาปิ มนุโสจสี’’ติฯ

ตตฺถ **เอวนฺ**ติ อิทํ อลพฺภเนยฺยฏฺฐานํ นาม น ปเตฺถตพฺพนฺติ ยทิ เอวํ ชานาสิฯ **ยทญฺญมนุสาสสี**ติ เอวํ ชานนฺโตว ยทิ อญฺญํ อนุสาสสีติ อโตฺถฯ **ปุเร**ติ อถ กสฺมา อิโต จตุมาสมตฺถเก มตปุตฺตํ อชฺชาปิ อนุโสจสีติ วทติฯ

เอวํ โส อนฺตรวีถิยํ ฐิตโกว ‘‘ภาติก, อหํ ตาว ปญฺญายมานํ ปเตฺถมิ, ตฺวํ ปน อปญฺญายมานสฺส โสจสี’’ติ วตฺวา ตสฺส ธมฺมํ เทเสนฺโต ปุน เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๗๓. ‘‘ยํ น ลพฺภา มนุเสฺสน, อมนุเสฺสน วา ปุน;
ชาโต เม มา มรี ปุโตฺต, กุโต ลพฺภา อลพฺภิยํฯ

๑๗๔. น มนฺตา มูลเภสชฺชา, โอสเธหิ ธเนน วา;
สกฺกา อานยิตุํ กณฺห, ยํ เปตมนุโสจสี’’ติฯ

ตตฺถ **ยนฺ**ติ ภาติก ยํ เอวํ ชาโต เม ปุโตฺต มา มรีติ มนุเสฺสน วา เทเวน วา ปุน น ลพฺภา น สกฺกา ลทฺธุํ, ตํ ตฺวํ ปเตฺถสิ, ตเทตํ กุโต ลพฺภา เกน การเณน สกฺกา ลทฺธุํ, น สกฺกาติ ทีเปติฯ กสฺมา? ยสฺมา อลพฺภิยํ, อลพฺภเนยฺยฏฺฐานญฺหิ นาเมตนฺติ อโตฺถฯ **มนฺตา**ติ มนฺตปโยเคนฯ **มูลเภสชฺชา**ติ มูลเภสเชฺชนฯ **โอสเธหี**ติ นานาวิโธสเธหิฯ **ธเนน วา**ติ โกฏิสตสเงฺขฺยนปิ ธเนน วาฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ‘‘ยํ ตฺวํ เปตมนุโสจสิ, ตํ เอเตหิ มนฺตปโยคาทีหิ อาเนตุํ น สกฺกา’’ติฯ

ราชา ตํ สุตฺวา ‘‘ยุตฺตํ, ตาต, สลฺลกฺขิตํ เม, มม โสกหรณตฺถาย ตยา อิทํ กต’’นฺติ ฆฏปณฺฑิตํ วเณฺณโนฺต จตโสฺส คาถา อภาสิ –

๑๗๕. ยสฺส เอตาทิสา อสฺสุ, อมจฺจา ปุริสปณฺฑิตา;
ยถา นิชฺฌาปเย อชฺช, ฆโฏ ปุริสปณฺฑิโตฯ

๑๗๖. ‘‘อาทิตฺตํ วต มํ สนฺตํ, ฆตสิตฺตํว ปาวกํ;
วารินา วิย โอสิญฺจํ, สพฺพํ นิพฺพาปเย ทรํฯ

๑๗๗. ‘‘อพฺพหี วต เม สลฺลํ, ยมาสิ หทยสฺสิตํ;
โย เม โสกปเรตสฺส, ปุตฺตโสกํ อปานุทิฯ

๑๗๘. โสหํ อพฺพูฬฺหสโลฺลสฺมิ, วีตโสโก อนาวิโล;
น โสจามิ น โรทามิ, ตว สุตฺวาน มาณวา’’ติฯ

ตตฺถ ปฐมคาถาย สเงฺขปโตฺถ – ยถา เยน การเณน อชฺช มํ ปุตฺตโสกปเรตํ ฆโฏ ปุริสปณฺฑิโต โสกหรณตฺถาย นิชฺฌาปเย นิชฺฌาเปสิ โพเธสิฯ ยสฺส อญฺญสฺสปิ เอตาทิสา ปุริสปณฺฑิตา อมจฺจา อสฺสุ, ตสฺส กุโต โสโกติฯ เสสคาถา วุตฺตตฺถาเยวฯ

อวสาเน –

๑๗๙. ‘‘เอวํ กโรนฺติ สปฺปญฺญา, เย โหนฺติ อนุกมฺปกา;

นิวตฺตยนฺติ โสกมฺหา, ฆโฏ เชฏฺฐํว ภาตร''นฺติฯ –

อยํ อภิสมฺพุทฺธคาถา อุตฺตานตฺถาเยวฯ

เอวํ ฆฏกุมาเรน วีตโสเก กเต วาสุเทเว รชฺชํ อนุสาสเนฺต ทีฆสฺส อทฺธุโน อจฺจเยน ทสภาติกปุตฺตา กุมารา จินฺตยึสุ ''กณฺหทีปายนํ 'ทิพฺพจกฺขุโก'ติ วทนฺติ, วีมํสิสฺสาม ตาว น''นฺติฯ เต เอกํ ทหรกุมารํ อลงฺกริตฺวา คพฺภินิอากาเรน ทเสฺสตฺวา อุทเร มสูรกํ พนฺธิตฺวา ตสฺส สนฺติกํ เนตฺวา ''ภเนฺต, อยํ กุมาริกา กึ วิชายิสฺสตี''ติ ปุจฺฉึสุฯ ตาปโส ''ทสภาติกราชูนํ วินาสกาโล ปโตฺต, มยฺหํ นุ โข อายุสงฺขาโร กีทิโส โหตี''ติ โอโลเกโนฺต ''อเชฺชว มรณํ ภวิสฺสตี''ติ ญตฺวา ''กุมารา อิมินา ตุมฺหากํ โก อโตฺถ''ติ วตฺวา ''กเถเถว โน, ภเนฺต''ติ นิพโทฺธ ''อยํ อิโต สตฺตเม ทิวเส ขทิรฆฏิกํ วิชายิสฺสติ, ตาย วาสุเทวกุลํ นสฺสิสฺสติ, อปิจ โข ปน ตุเมฺห ตํ ขทิรฆฏิกํ คเหตฺวา ฌาเปตฺวา ฉาริกํ นทิยํ ปกฺขิเปยฺยาถา''ติ อาหฯ อถ นํ เต ''กูฏชฏิล, ปุริโส วิชายนโก นาม นตฺถี''ติ วตฺวา ตนฺตรชฺชุกํ นาม กมฺมกรณํ กตฺวา ตเตฺถว ชีวิตกฺขยํ ปาปยึสุฯ ราชาโน กุมาเร ปโกฺกสาเปตฺวา ''กึ การณา ตาปสํ มารยิตฺถา''ติ ปุจฺฉิตฺวา สพฺพํ สุตฺวา ภีตา ตสฺส อารกฺขํ ทตฺวา สตฺตเม ทิวเส ตสฺส กุจฺฉิโต นิกฺขนฺตํ ขทิรฆฏิกํ ฌาเปตฺวา ฉาริกํ นทิยํ ขิปึสุฯ สา นทิยา วุยฺหมานา มุขทฺวาเร เอกปเสฺส ลคฺคิ, ตโต เอรกํ นิพฺพตฺติฯ

อเถกทิวสํ เต ราชาโน ''สมุทฺทกีฬํ กีฬิสฺสามา''ติ มุขทฺวารํ คนฺตฺวา มหามณฺฑปํ การาเปตฺวา อลงฺกตมณฺฑเป ขาทนฺตา ปิวนฺตา กีฬาวเสเนว ปวตฺตหตฺถปาทปรามาสา ทฺวิธา ภิชฺชิตฺวา มหากลหํ กรึสุฯ อเถโก อญฺญํ มุคฺครํ อลภโนฺต เอรกวนโต เอกํ เอรกปตฺตํ คณฺหิฯ ตํ คหิตมตฺตเมว ขทิรมุสลํ อโหสิฯ โส เตน มหาชนํ โปเถสิ ฯ อถเญฺญหิ สเพฺพหิ คหิตคหิตํ ขทิรมุสลเมว อโหสิฯ เต อญฺญมญฺญํ ปหริตฺวา มหาวินาสํ ปาปุณึสุฯ เตสุ มหาวินาสํ วินสฺสเนฺตสุ วาสุเทโว จ พลเทโว จ ภคินี อญฺชนเทวี จ ปุโรหิโต จาติ จตฺตาโร ชนา รถํ อภิรุหิตฺวา ปลายึสุ, เสสา สเพฺพปิ วินฏฺฐาฯ เตปิ จตฺตาโร รเถน ปลายนฺตา กาฬมตฺติกอฏวึ ปาปุณึสุฯ โส หิ มุฏฺฐิกมโลฺล ปตฺถนํ กตฺวา ยโกฺข หุตฺวา ตตฺถ นิพฺพโตฺต พลเทวสฺส อาคตภาวํ ญตฺวา ตตฺถ คามํ มาเปตฺวา มลฺลเวสํ คเหตฺวา ''โก ยุชฺฌิตุกาโม''ติ วคฺคโนฺต คชฺชโนฺต อโปฺผเฏโนฺต วิจริฯ พลเทโว ตํ ทิสฺวาว ''ภาติก, อหํ อิมินา สทฺธึ ยุชฺฌิสฺสามี''ติ วตฺวา วาสุเทเว วาเรเนฺตเยว รถา โอรุยฺห ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา วคฺคโนฺต คชฺชโนฺต อโปฺผเฏสิฯ อถ นํ โส ปสาริตหเตฺถเยว คเหตฺวา มูลกนฺทํ วิย ขาทิฯ วาสุเทโว ตสฺส มตภาวํ ญตฺวา ภคินิญฺจ ปุโรหิตญฺจ อาทาย สพฺพรตฺตึ คนฺตฺวา สูริโยทเย เอกํ ปจฺจนฺตคามํ ปตฺวา ''อาหารํ ปจิตฺวา อาหรถา''ติ ภคินิญฺจ ปุโรหิตญฺจ คามํ ปหิณิตฺวา สยํ เอกสฺมึ คจฺฉนฺตเร ปฏิจฺฉโนฺน นิปชฺชิฯ

อถ นํ ชรา นาม เอโก ลุทฺทโก คจฺฉํ จลนฺตํ ทิสฺวา ''สูกโร เอตฺถ ภวิสฺสตี''ติ สญฺญาย สตฺตึ ขิปิตฺวา ปาเท วิชฺฌิตฺวา ''โก มํ วิชฺฌี''ติ วุเตฺต มนุสฺสสฺส วิทฺธภาวํ ญตฺวา ภีโต ปลายิตุํ อารภิ ฯ ราชา สตึ ปจฺจุปฏฺฐเปตฺวา อุฏฺฐาย ''มาตุล, มา ภายิ, เอหี''ติ ปโกฺกสิตฺวา อาคตํ ''โกสิ นาม ตฺว''นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ''อหํ สามิ, ชรา นามา''ติ วุเตฺต ''ชราย วิโทฺธ มริสฺสตีติ กิร มํ โปราณา พฺยากรึสุ, นิสฺสํสยํ อชฺช มยา มริตพฺพ''นฺติ ญตฺวา ''มาตุล, มา ภายิ, เอหิ ปหารํ เม พนฺธา''ติ เตน ปหารมุขํ พนฺธาเปตฺวา ตํ อุโยฺยเชสิฯ พลวเวทนา ปวตฺตึสุ, อิตเรหิ อาภตํ อาหารํ ปริภุญฺชิตุํ นาสกฺขิฯ อถ เต อามเนฺตตฺวา ''อชฺช อหํ มริสฺสามิ, ตุเมฺห ปน สุขุมาลา อญฺญํ กมฺมํ กตฺวา ชีวิตุํ น สกฺขิสฺสถ, อิมํ วิชฺชํ สิกฺขถา''ติ เอกํ วิชฺชํ สิกฺขาเปตฺวา เต อุโยฺยเชตฺวา ตเตฺถว ชีวิตกฺขยํ ปาปุณิฯ เอวํ อญฺชนเทวึ ฐเปตฺวา สเพฺพว วินาสํ ปาปุณึสูติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘อุปาสก, เอวํ โปราณกปณฺฑิตา ปณฺฑิตานํ กถํ สุตฺวา อตฺตโน ปุตฺตโสกํ หรึสุ, มา จินฺตยี’’ติ วตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน อุปาสโก โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ ตทา โรหิเณยฺย อานโนฺท อโหสิ, วาสุเทโว สาริปุตฺโต, อวเสสา พุทฺธปริสา, ฆฏปณฺฑิโต ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

ฆฏปณฺฑิตชาตกวณฺณนา โสฬสมาฯ

อิติ โสฬสชาตกปฏิมณฺฑิตสฺส

ทสกนิปาตชาตกสฺส อตฺถวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ชาตกุทฺทานํ –

จตุทฺวาโร กณฺหุโปโส, สงฺข โพธิ ทีปายโน;
นิโคฺรธ ตกฺกล ธมฺม-ปาโล กุกฺกุฏ กุณฺฑลี;
พิลาร จกฺก ภูริ จ, มงฺคล ฆฏ โสฬสฯ

ทสกนิปาตวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๑. เอกาทสกนิปาโต

[๔๕๕] ๑. มาตุโปสกชาตกวณฺณนา

ตสฺส นาคสฺส วิปฺปวาเสนาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต มาตุโปสกภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุ สามชาตกวตฺถุสทิสเมวฯ สตฺถา ปน ภิกฺขู อามนฺเตตฺวา ‘‘มา ภิกฺขเว, เอตํ ภิกฺขุํ อุชฺฌายิตฺถ, โปราณกปณฺฑิตา ติรจฺฉานโยนิยํ นิพฺพตฺตาปิ มาตรา วิยุตฺตา สตฺตาหํ นิราหารตาย สุสฺสมานา ราชารหํ โภชนํ ลภิตฺวาปิ ‘มาตรา วินา น ภุญฺชิสฺสามา’ติ มาตรํ ทิสฺวาว โคจรํ คณฺหึสู’’ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตมาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต หิมวนฺตปเทเส หตฺถิโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา สพฺพเสโต อโหสิ อภิรูโป ทสฺสนีโย ปาสาทิโก ลกฺขณสมฺปนฺโน อสีติหตฺถิสหสฺสปริวาโรฯ โส ชราชิณฺณํ มาตรํ โปเสสิ, มาตา ปนสฺส อนฺธาฯ โส มธุรมธุรานิ ผลาผลานิ หตฺถีนํ ทตฺวา มาตุ สนฺติกํ เปเสสิฯ หตฺถี ตสฺสา อทตฺวา อตฺตนาว ขาทนฺติฯ โส ปริคฺคณฺหนฺโต ตํ ปวตฺตึ ญตฺวา ‘‘ยูถํ ฉฑฺเฑตฺวา มาตรเมว โปเสสฺสามี’’ติ รตฺติภาเค อเญฺญสํ หตฺถีนํ อชานนฺตานํ มาตรํ คเหตฺวา จโณฺฑรณปพฺพตปาทํ คนฺตฺวา เอกํ นฬินึ อุปนิสฺสาย ฐิตาย ปพฺพตคุหายํ มาตรํ ฐเปตฺวา โปเสสิฯ อเถโก พาราณสิวาสี วนจรโก มคฺคมูฬฺโห ทิสํ ววตฺถเปตุํ อสโกฺกนฺโต มหนฺเตน สเทฺทน ปริเทวิฯ โพธิสตฺโต ตสฺส สทฺทํ สุตฺวา ‘‘อยํ ปุริโส อนาโถ, น โข ปน เมตํ ปติรูปํ, ยํ เอส มยิ ฐิเต อิธ วินเสฺสยฺยา’’ติ ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ตํ ภเยน ปลายนฺตํ ทิสฺวา ‘‘อโมฺภ ปุริส, นตฺถิ เต มํ นิสฺสาย ภยํ, มา ปลายิ, กสฺมา ตฺวํ ปริเทวนฺโต วิจรสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สามิ, อหํ มคฺคมูฬฺโห, อชฺช เม สตฺตโม ทิวโส’’ติ วุเตฺต ‘‘โภ ปุริส, มา ภายิ, อหํ ตํ มนุสฺสปเถ ฐเปสฺสามี’’ติ ตํ อตฺตโน ปิฏฺฐิยํ นิสีทาเปตฺวา อรญฺญา นีหริตฺวา นิวตฺติฯ โสปิ ปาโป ‘‘นครํ คนฺตฺวา รโญฺญ อาโรเจสฺสามี’’ติ รุกฺขสญฺญํ ปพฺพตสญฺญํ กโรนฺโตว นิกฺขมิตฺวา พาราณสึ อคมาสิฯ

ตสฺมึ กาเล รโญฺญ มงฺคลหตฺถี กาลมกาสิฯ ราชา ‘‘สเจ เกนจิ กตฺถจิ โอปวยฺหํ กาตุํ ยุตฺตรูโป หตฺถี ทิโฏฺฐ อตฺถิ, โส อาจิกฺขตู’’ติ เภรึ จราเปสิฯ โส ปุริโส ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘มยา, เทว, ตุมฺหากํ โอปวโยฺห ภวิตุํ ยุตฺตรูโป สพฺพเสโต สีลวา หตฺถิราชา ทิโฏฺฐ, อหํ มคฺคํ ทเสฺสสฺสามิ, มยา สทฺธึ หตฺถาจริเย เปเสตฺวา ตํ คณฺหาเปถา’’ติ อาหฯ ราชา ‘‘สาธู’’ติ ‘‘อิมํ มคฺคเทสกํ กตฺวา อรญฺญํ คนฺตฺวา อิมินา วุตฺตํ หตฺถินาคํ อาเนถา’’ติ เตน สทฺธึ มหนฺเตน ปริวาเรน หตฺถาจริยํ เปเสสิฯ โส เตน สทฺธึ คนฺตฺวา โพธิสตฺตํ นฬินึ ปวิสิตฺวา โคจรํ คณฺหนฺตํ ปสฺสิฯ โพธิสโตฺตปิ หตฺถาจริยํ ทิสฺวา ‘‘อิทํ ภยํ น อญฺญโต อุปฺปนฺนํ, ตสฺส ปุริสสฺส สนฺติกา อุปฺปนฺนํ ภวิสฺสติ, อหํ โข ปน มหาพโล หตฺถิสหสฺสมฺปิ วิทฺธํเสตุํ สมโตฺถ โหมิ, กุชฺฌิตฺวา สรฏฺฐกํ เสนาวาหนํ นาเสตุํ, สเจ ปน กุชฺฌิสฺสามิ, สีลํ เม ภิชฺชิสฺสติ, ตสฺมา อชฺช สตฺตีหิ โกฏฺฏิยมาโนปิ น กุชฺฌิสฺสามี’’ติ อธิฏฺฐาย สีสํ นาเมตฺวา นิจฺจโลว อฏฺฐาสิฯ หตฺถาจริโย ปทุมสรํ โอตริตฺวา ตสฺส ลกฺขณสมฺปตฺตึ ทิสฺวา ‘‘เอหิ ปุตฺตา’’ติ รชตทามสทิสาย โสณฺฑาย คเหตฺวา สตฺตเม ทิวเส พาราณสึ ปาปุณิฯ โพธิสตฺตมาตา ปน ปุเตฺต อนาคจฺฉเนฺต ‘‘ปุโตฺต เม ราชราชมหามตฺตาทีหิ นีโต ภวิสฺสติ, อิทานิ ตสฺส วิปฺปวาเสน อยํ วนสโณฺฑ วฑฺฒิสฺสตี’’ติ ปริเทวมานา เทฺว คาถา อภาสิ –

๑. ‘‘ตสฺส นาคสฺส วิปฺปวาเสน, วิรูฬฺห สลฺลกี จ กุฏชา จ;
กุรุวินฺทกรวีรา ภิสสามา จ, นิวาเต ปุปฺผิตา จ กณิการาฯ

๒. ‘‘โกจิเทว สุวณฺณกายุรา, นาคราชํ ภรนฺติ ปิเณฺฑน;
ยตฺถ ราชา ราชกุมาโร วา, กวจมภิเหสฺสติ อฉมฺภิโต’’ติฯ

ตตฺถ **วิรูฬฺหา**ติ วฑฺฒิตา นาม, นเตฺถตฺถ สํสโยติ อสํสยวเสเนวมาหฯ **สลฺลกี จ กุฏชา จา**ติ อินฺทสาลรุกฺขา จ กุฏชรุกฺขา จฯ **กุรุวินฺทกรวีรา ภิสสามา จา**ติ กุรุวินฺทรุกฺขา จ กรวีร นามกานิ มหาติณานิ จ ภิสานิ จ สามากานิ จาติ อโตฺถฯ เอเต จ สเพฺพ อิทานิ วฑฺฒิสฺสนฺตีติ ปริเทวติฯ **นิวาเต**ติ ปพฺพตปาเทฯ **ปุปฺผิตา**ติ มม ปุเตฺตน สาขํ ภญฺชิตฺวา อขาทิยมานา กณิการาปิ ปุปฺผิตา ภวิสฺสนฺตีติ วุตฺตํ โหติฯ **โกจิเทวา**ติ กตฺถจิเทว คาเม วา นคเร วาฯ **สุวณฺณกายุรา**ติ สุวณฺณาภรณา ราชราชมหามตฺตาฯ **ภรนฺติ ปิเณฺฑนา**ติ อชฺช มาตุโปสกํ นาคราชํ ราชารหสฺส โภชนสฺส สุวฑฺฒิเตน ปิเณฺฑน โปเสนฺติฯ **ยตฺถา**ติ ยสฺมิํ นาคราเช ราชา นิสีทิตฺวาฯ **กวจมภิเหสฺสตี**ติ สงฺคามํ ปวิสิตฺวา ปจฺจามิตฺตานํ กวจํ อภิหนิสฺสติ ภินฺทิสฺสติฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ‘‘ยตฺถ มม ปุเตฺต นิสิโนฺน ราชา วา ราชกุมาโร วา อฉมฺภิโต หุตฺวา สปตฺตานํ กวจํ หนิสฺสติ, ตํ เม ปุตฺตํ นาคราชานํ สุวณฺณาภรณา อชฺช ปิเณฺฑน ภรนฺตี’’ติฯ

หตฺถาจริโยปิ อนฺตรามเคฺคว รโญฺญ สาสนํ เปเสสิฯ ตํ สุตฺวา ราชา นครํ อลงฺการาเปสิฯ หตฺถาจริโย โพธิสตฺตํ กตคนฺธปริภณฺฑํ อลงฺกตปฏิยตฺตํ หตฺถิสาลํ เนตฺวา วิจิตฺรสาณิยา ปริกฺขิปาเปตฺวา รโญฺญ อาโรจาเปสิฯ ราชา นานคฺครสโภชนํ อาทาย คนฺตฺวา โพธิสตฺตสฺส ทาเปสิฯ โส ‘‘มาตรํ วินา โคจรํ น คณฺหิสฺสามี’’ติ ปิณฺฑํ น คณฺหิฯ อถ นํ ยาจโนฺต ราชา ตติยํ คาถมาห –

๓. ‘‘คณฺหาหิ นาค กพฬํ, มา นาค กิสโก ภว;
พหูนิ ราชกิจฺจานิ, ตานิ นาค กริสฺสสี’’ติฯ

ตํ สุตฺวา โพธิสโตฺต จตุตฺถํ คาถมาห –

๔. ‘‘สา นูนสา กปณิกา, อนฺธา อปริณายิกา;
ขาณุํ ปาเทน ฆเฎฺฏติ, คิริํ จโณฺฑรณํ ปตี’’ติฯ

ตตฺถ **สา นูนสา**ติ มหาราช, นูน สา เอสาฯ **กปณิกา**ติ ปุตฺตวิโยเคน กปณาฯ **ขาณุ**นฺติ ตตฺถ ตตฺถ ปติตํ รุกฺขกลิงฺครํฯ **ฆเฎฺฏตี**ติ ปริเทวมานา ตตฺถ ตตฺถ ปาเทน โปเถนฺตี นูน ปาเทน หนติ ฯ **คิริํ จโณฺฑรณํ ปตี**ติ จโณฺฑรณปพฺพตาภิมุขี, ปพฺพตปาเท ปริปฺผนฺทมานาติ อโตฺถฯ

อถ นํ ปุจฺฉโนฺต ราชา ปญฺจมํ คาถมาห –

๕. ‘‘กา นุ เต สา มหานาค, อนฺธา อปริณายิกา;
ขาณุํ ปาเทน ฆเฎฺฏติ, คิริํ จโณฺฑรณํ ปตี’’ติฯ

โพธิสโตฺต ฉฎฺฐํ คาถมาห –

๖. ‘‘มาตา เม สา มหาราช, อนฺธา อปริณายิกา;
ขาณุํ ปาเทน ฆเฎฺฏติ, คิริํ จโณฺฑรณํ ปตี’’ติฯ

ราชา ฉฎฺฐคาถาย ตมตฺถํ สุตฺวา มุญฺจาเปโนฺต สตฺตมํ คาถมาห –

๗. ‘‘มุญฺจเถตํ มหานาคํ, โยยํ ภรติ มาตรํ;
สเมตุ มาตรา นาโค, สห สเพฺพหิ ญาติภี’’ติฯ

ตตฺถ **โยยํ ภรตี**ติ อยํ นาโค ‘‘อหํ, มหาราช, อนฺธํ มาตรํ โปเสมิ, มยา วินา มยฺหํ มาตา ชีวิตกฺขยํ ปาปุณิสฺสติ, ตาย วินา มยฺหํ อิสฺสริเยน อโตฺถ นตฺถิ, อชฺช เม มาตุ โคจรํ อลภนฺติยา สตฺตโม ทิวโส’’ติ วทติ, ตสฺมา โย อยํ มาตรํ ภรติ, เอตํ มหานาคํ ขิปฺปํ มุญฺจถฯ **สเพฺพหิ ญาติภี**ติ สทฺธิํ เอส มาตรา สเมตุ สมาคจฺฉตูติฯ

อฎฺฐมนวมา อภิสมฺพุทฺธคาถา โหนฺติ –

๘. ‘‘มุโตฺต จ พนฺธนา นาโค, มุตฺตมาทาย กุญฺชโร;
มุหุตฺตํ อสฺสาสยิตฺวา, อคมา เยน ปพฺพโตฯ

๙. ‘‘ตโต โส นฬินิํ คนฺตฺวา, สีตํ กุญฺชรเสวิตํ;
โสณฺฑายูทกมาหตฺวา, มาตรํ อภิสิญฺจถา’’ติฯ

โส กิร นาโค พนฺธนา มุโตฺต โถกํ วิสฺสมิตฺวา รโญฺญ ทสราชธมฺมคาถาย ธมฺมํ เทเสตฺวา ‘‘อปฺปมโตฺต โหหิ, มหาราชา’’ติ โอวาทํ ทตฺวา มหาชเนน คนฺธมาลาทีหิ ปูชิยมาโน นครา นิกฺขมิตฺวา ตทเหว ตํ ปทุมสรํ ปตฺวา ‘‘มม มาตรํ โคจรํ คาหาเปตฺวาว สยํ คณฺหิสฺสามี’’ติ พหุํ ภิสมุฬาลํ อาทาย โสณฺฑปูรํ อุทกํ คเหตฺวา คุหาเลณโต นิกฺขมิตฺวา คุหาทฺวาเร นิสินฺนาย มาตุยา สนฺติกํ คนฺตฺวา สตฺตาหํ นิราหารตาย มาตุ สรีรสฺส ผสฺสปฏิลาภตฺถํ อุปริ อุทกํ สิญฺจิ, ตมตฺถํ อาวิกโรโนฺต สตฺถา เทฺว คาถา อภาสิฯ โพธิสตฺตสฺส มาตาปิ ‘‘เทโว วสฺสตี’’ติ สญฺญาย ตํ อโกฺกสนฺตี ทสมํ คาถมาห –

๑๐. ‘‘โกยํ อนริโย เทโว, อกาเลนปิ วสฺสติ;
คโต เม อตฺรโช ปุโตฺต, โย มยฺหํ ปริจารโก’’ติฯ

ตตฺถ **อตฺรโช**ติ อตฺตโต ชาโตฯ

อถ นํ สมสฺสาเสโนฺต โพธิสโตฺต เอกาทสมํ คาถมาห –

๑๑. ‘‘อุเฎฺฐหิ อมฺม กิํ เสสิ, อาคโต ตฺยาหมตฺรโช;
มุโตฺตมฺหิ กาสิราเชน, เวเทเหน ยสสฺสินา’’ติฯ

ตตฺถ **อาคโต ตฺยาห**นฺติ อาคโต เต อหํฯ **เวเทเหนา**ติ ญาณสมฺปเนฺนนฯ **ยสสฺสินา**ติ มหาปริวาเรน เตน รญฺญา มงฺคลหตฺถิภาวาย คหิโตปิ อหํ มุโตฺต, อิทานิ ตว สนฺติกํ อาคโต อุเฎฺฐหิ โคจรํ คณฺหาหีติฯ

สา ตุฎฺฐมานสา รโญฺญ อนุโมทนํ กโรนฺตี โอสานคาถมาห –

๑๒. ‘‘จิรํ ชีวตุ โส ราชา, กาสีนํ รฎฺฐวฑฺฒโน;
โย เม ปุตฺตํ ปโมเจสิ, สทา วุทฺธาปจายิก’’นฺติฯ

ตทา ราชา โพธิสตฺตสฺส คุเณ ปสีทิตฺวา นฬินิยา อวิทูเร คามํ มาเปตฺวา โพธิสตฺตสฺส จ มาตุ จสฺส นิพทฺธํ วตฺตํ ปฎฺฐเปสิฯ อปรภาเค โพธิสโตฺต มาตริ กาลกตาย ตสฺสา สรีรปริหารํ

กตฺวา การณฺฑกอสฺสมปทํ นาม คโตฯ ตสฺมึ ปน ฐาเน หิมวนฺตโต โอตริตฺวา ปญฺจสตา อิสโย วสึสุ, ตํ วตฺตํ เตสํ อทาสิฯ ราชา โพธิสตฺตสฺส สมานรูปํ สิลาปฏิมํ กาเรตฺวา มหาสกฺการํ ปวเตฺตสิ ฯ สกลชมฺพุทีปวาสิโน อนุสํวจฺฉรํ สนฺนิปติตฺวา หตฺถิมหํ นาม กรึสุฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน มาตุโปสกภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ ตทา ราชา อานโนฺท อโหสิ, ปาปปุริโส เทวทโตฺต, หตฺถาจริโย สาริปุโตฺต, มาตา หตฺถินี มหามายา, มาตุโปสกนาโค ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

มาตุโปสกชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๔๕๖] ๒. ชุณฺหชาตกวณฺณนา

สุโณหิ มยฺหํ วจนํ ชนินฺทาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อานนฺทเตฺถรํ ลทฺธวเร อารพฺภ กเถสิฯ ปฐมโพธิยญฺหิ วีสติ วสฺสานิ ภควโต อนิพทฺธุปฏฺฐากา อเหสุํฯ เอกทา เถโร นาคสมาโล, เอกทา นาคิโต, เอกทา อุปวาโณ, เอกทา สุนกฺขโตฺต, เอกทา จุโนฺท, เอกทา นโนฺท, เอกทา สาคโต, เอกทา เมฆิโย ภควนฺตํ อุปฏฺฐหิฯ อเถกทิวสํ ภควา ภิกฺขู อามเนฺตสิ ‘‘ภิกฺขเว, อิทานิมฺหิ มหลฺลโก, เอกเจฺจ ภิกฺขู ‘อิมินา มเคฺคน คจฺฉามา’ติ วุเตฺต อเญฺญน คจฺฉนฺติ, เอกเจฺจ มยฺหํ ปตฺตจีวรํ ภูมิยํ นิกฺขิปนฺติ, นิพทฺธุปฏฺฐากํ เม เอกํ ภิกฺขุํ ชานาถา’’ติฯ ‘‘ภเนฺต, อหํ อุปฏฺฐหิสฺสามิ, อหํ อุปฏฺฐหิสฺสามี’’ติ สิรสิ อญฺชลึ กตฺวา อุฏฺฐิเต สาริปุตฺตเตฺถราทโย ‘‘ตุมฺหากํ ปตฺถนา มตฺถกํ ปตฺตา, อล’’นฺติ ปฏิกฺขิปิฯ ตโต ภิกฺขู อานนฺทเตฺถรํ ‘‘ตฺวํ อาวุโส, อุปฏฺฐากฏฺฐานํ ยาจาหี’’ติ อาหํสุฯ เถโร ‘‘สเจ เม ภเนฺต, ภควา อตฺตนา ลทฺธจีวรํ น ทสฺสติ, ปิณฺฑปาตํ น ทสฺสติ, เอกคนฺธกุฏิยํ วสิตุํ น ทสฺสติ, มํ คเหตฺวา นิมนฺตนํ น คมิสฺสติ, สเจ ปน ภควา มยา คหิตํ นิมนฺตนํ คมิสฺสติ, สเจ อหํ ติโรรฏฺฐา ติโรชนปทา ภควนฺตํ ทฏฺฐุํ อาคตํ ปริสํ อาคตกฺขเณเยว ทเสฺสตุํ ลภิสฺสามิ , ยทา เม กงฺขา อุปฺปชฺชติ, ตสฺมึ ขเณเยว ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตุํ ลภิสฺสามิ, สเจ ยํ ภควา มม ปรมฺมุขา ธมฺมํ กเถติ, ตํ อาคนฺตฺวา มยฺหํ กเถสฺสติ, เอวาหํ ภควนฺตํ อุปฏฺฐหิสฺสามี’’ติ อิเม จตฺตาโร ปฏิเกฺขเป จตโสฺส จ อายาจนาติ อฏฺฐ วเร ยาจิ, ภควาปิสฺส อทาสิฯ

โส ตโต ปฏฺฐาย ปญฺจวีสติ วสฺสานิ นิพทฺธุปฏฺฐาโก อโหสิฯ โส ปญฺจสุ ฐาเนสุ เอตทเคฺค ฐปนํ ปตฺวา อาคมสมฺปทา, อธิคมสมฺปทา, ปุพฺพเหตุสมฺปทา, อตฺตตฺถปริปุจฺฉาสมฺปทา, ติตฺถวาสสมฺปทา, โยนิโสมนสิการสมฺปทา, พุทฺธูปนิสฺสยสมฺปทาติ อิมาหิ สตฺตหิ สมฺปทาหิ สมนฺนาคโต พุทฺธสฺส สนฺติเก อฏฺฐวรทายชฺชํ ลภิตฺวา พุทฺธสาสเน ปญฺญาโต คคนมเชฺฌ จโนฺท วิย ปากโฏ อโหสิฯ อเถกทิวสํ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, ตถาคโต อานนฺทเตฺถรํ วรทาเนน สนฺตเปฺปสี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปาหํ อานนฺทํ วเรน สนฺตเปฺปสึ, ปุเพฺพปาหํ ยํ ยํ เอส ยาจิ, ตํ ตํ อทาสึเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต ตสฺส ปุโตฺต ชุณฺหกุมาโร นาม หุตฺวา ตกฺกสิลายํ สิปฺปํ อุคฺคเหตฺวา อาจริยสฺส อนุโยคํ ทตฺวา รตฺติภาเค อนฺธกาเร อาจริยสฺส ฆรา นิกฺขมิตฺวา อตฺตโน นิวาสฏฺฐานํ เวเคน คจฺฉโนฺต อญฺญตรํ พฺราหฺมณํ ภิกฺขํ จริตฺวา อตฺตโน นิวาสฏฺฐานํ คจฺฉนฺตํ อปสฺสโนฺต พาหุนา ปหริตฺวา ตสฺส ภตฺตปาตึ ภินฺทิ, พฺราหฺมโณ ปติตฺวา วิรวิฯ กุมาโร การุเญฺญน นิวตฺติตฺวา ตํ หเตฺถ คเหตฺวา อุฏฺฐาเปสิฯ พฺราหฺมโณ ‘‘ตยา,

ตาต, มม ภิกฺขาภาชนํ ภินฺนํ, ภตฺตมูลํ เม เทหี’’ติ อาหฯ กุมาโร ‘‘พฺราหฺมณ, น ทานาหํ ตว ภตฺตมูลํ ทาตุํ สโกฺกมิ, อหํ โข ปน กาสิกรโญฺญ ปุโตฺต ชุณฺหกุมาโร นาม, มยิ รเชฺช ปติฏฺฐิเต อาคนฺตฺวา มํ ธนํ ยาเจยฺยาสี’’ติ วตฺวา นิฏฺฐิตสิโปฺป อาจริยํ วนฺทิตฺวา พาราณสิํ คนฺตฺวา ปิตุ สิปฺปํ ทเสฺสสิฯ ปิตา ‘‘ชีวเนฺตน เม ปุโตฺต ทิโฏฺฐ, ราชภูตมฺปิ นํ ปสฺสิสฺสามี’’ติ รเชฺช อภิสิญฺจิฯ โส ชุณฺหราชา นาม หุตฺวา ธเมฺมน รชฺชํ กาเรสิฯ พฺราหฺมโณ ตํ ปวตฺติํ สุตฺวา ‘‘อิทานิ มม ภตฺตมูลํ อาหริสฺสามี’’ติ พาราณสิํ คนฺตฺวา ราชานํ อลงฺกตนครํ ปทกฺขิณํ กโรนฺตเมว ทิสฺวา เอกสฺมิํ อุนฺนตปฺปเทเส ฐิโต หตฺถํ ปสาเรตฺวา ชยาเปสิฯ อถ นํ ราชา อโนโลเกตฺวาว อติกฺกมิฯ พฺราหฺมโณ เตน อทิฏฺฐภาวํ ญตฺวา กถํ สมุฏฺฐาเปโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๑๓. ‘‘สุโณหิ มยฺหํ วจนํ ชนินฺท, อเตฺถน ชุณฺหมฺหิ อิธานุปโตฺต;
น พฺราหฺมเณ อทฺธิเก ติฏฺฐมาเน, คนฺตพฺพมาหุ ทฺวิปทินฺท เสฏฺฐา’’ติฯ

ตตฺถ **ชุณฺหมฺหี**ติ มหาราช, ตยิ ชุณฺหมฺหิ อหํ เอเกน อเตฺถน อิธานุปฺปโตฺต, น นิกฺการณา อิธาคโตมฺหีติ ทีเปติฯ **อทฺธิเก**ติ อทฺธานํ อาคเตฯ **คนฺตพฺพ**นฺติ ตํ อทฺธิกํ อทฺธานมาคตํ ยาจมานํ พฺราหฺมณํ อโนโลเกตฺวาว คนฺตพฺพนฺติ ปณฺฑิตา น อาหุ น กเถนฺตีติฯ

ราชา ตสฺส วจนํ สุตฺวา หตฺถิํ วชิรงฺกุเสน นิคฺคเหตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๑๔. ‘‘สุโณมิ ติฏฺฐามิ วเทหิ พฺรเหฺม, เยนาสิ อเตฺถน อิธานุปโตฺต;
กํ วา ตฺวมตฺถํ มยิ ปตฺถยาโน, อิธาคโม พฺรเหฺม ตทิงฺฆ พฺรูหี’’ติฯ

ตตฺถ **อิงฺฆา**ติ โจทนเตฺถ นิปาโตฯ

ตโต ปรํ พฺราหฺมณสฺส จ รโญฺญ จ วจนปฏิวจนวเสน เสสคาถา กถิตา –

๑๕. ‘‘ททาหิ เม คามวรานิ ปญฺจ, ทาสีสตํ สตฺต ควํสตานิ;
ปโรสหสฺสญฺจ สุวณฺณนิเกฺข, ภริยา จ เม สาทิสี เทฺว ททาหิฯ

๑๖. ‘‘ตโป นุ เต พฺราหฺมณ ภิํสรูโป, มนฺตา นุ เต พฺราหฺมณ จิตฺตรูปา;
ยกฺขา นุ เต อสฺสวา สนฺติ เกจิ, อตฺถํ วา เม อภิชานาสิ กตฺตํฯ

๑๗. ‘‘น เม ตโป อตฺถิ น จาปิ มนฺตา, ยกฺขาปิ เม อสฺสวา นตฺถิ เกจิ;
อตฺถมฺปิ เต นาภิชานามิ กตฺตํ, ปุเพฺพ จ โข สงฺคติมตฺตมาสิฯ

๑๘. ‘‘ปฐมํ อิทํ ทสฺสนํ ชานโต เม, น ตาภิชานามิ อิโต ปุรตฺถา;
อกฺขาหิ เม ปุจฺฉิโต เอตมตฺถํ, กทา กุหิํ วา อหุ สงฺคโม โนฯ

๑๙. ‘‘คนฺธารราชสฺส ปุรมฺหิ รเมฺม, อวสิมฺหเส ตกฺกสีลายํ เทว;
ตตฺถนฺธการมฺหิ ติมีสิกายํ, อํเสน อํสํ สมฆฏฺฏยิมฺหฯ

๒๐. ‘‘เต ตตฺถ ฐตฺวาน อุโภ ชนินฺท, สาราณิยํ วีติสารยิมฺห ตตฺถ;
สาเยว โน สงฺคติมตฺตมาสิ, ตโต น ปจฺฉา น ปุเร อโหสิฯ

๒๑. ‘‘ยทา กทาจิ มนุเชสุ พฺรเหฺม, สมาคโม สปฺปุริเสน โหติ;
น ปณฺฑิตา สงฺคติสนฺถวานิ, ปุเพฺพ กตํ วาปิ วินาสยนฺติฯ

๒๒. ‘‘พาลาว โข สงฺคติสนฺถวานิ, ปุเพฺพ กตํ วาปิ วินาสยนฺติ;
พหุมฺปิ พาเลสุ กตํ วินสฺสติ, ตถา หิ พาลา อกตญฺญุรูปาฯ

๒๓. ‘‘ธีรา จ โข สงฺคติสนฺถวานิ, ปุเพฺพ กตํ วาปิ น นาสยนฺติ;
อปฺปมฺปิ ธีเรสุ กตํ น นสฺสติ, ตถา หิ ธีรา สุกตญฺญุรูปาฯ

๒๔. ‘‘ททามิ เต คามวรานิ ปญฺจ, ทาสีสตํ สตฺต ควํสตานิ;
ปโรสหสฺสญฺจ สุวณฺณนิเกฺข, ภริยา จ เต สาทิสี เทฺว ททามิฯ

๒๕. ‘‘เอวํ สตํ โหติ สเมจฺจ ราช, นกฺขตฺตราชาริว ตารกานํ;
อาปูรตี กาสิปตี ตถาหํ, ตยาปิ เม สงฺคโม อชฺช ลโทฺธ’’ติฯ

ตตฺถ **สาทิสี**ติ รูปวณฺณชาติกุลปเทเสน มยา สาทิสี เอกสทิสา เทฺว มหายสา ภริยา จ เม เทหีติ อโตฺถฯ **กิํสรูโป**ติ กิํ นุ เต พฺราหฺมณ พลวรูปสีลาจารคุณสงฺขาตํ ตโปกมฺมํ อตฺถีติ ปุจฺฉติฯ **มนฺตา นุ เต**ติ อุทาหุ วิจิตฺรรูปา สพฺพตฺถสาธกา มนฺตา เต อตฺถิฯ **อสฺสวา**ติ วจนการกา อิจฺฉิติจฺฉิตทายกา ยกฺขา วา เต เกจิ สนฺติฯ **กตฺต**นฺติ กตํ, อุทาหุ ตยา กตํ กิญฺจิ มม อตฺถํ อภิชานาสีติ ปุจฺฉติฯ **สงฺคติมตฺต**นฺติ สมาคมมตฺตํ ตยา สทฺธิํ ปุเพฺพ มม อาสีติ วทติฯ **ชานโต เม**ติ ชานนฺตสฺส มม อิทํ ปฐมํ ตว ทสฺสนํฯ **น ตาภิชานามี**ติ น ตํ อภิชานามิฯ **ติมีสิกาย**นฺติ พหลติมิรายํ รตฺติยํฯ **เต ตตฺถ ฐตฺวานา**ติ เต มยํ ตสฺมิํ อํเสน อํสํ ฆฎฺฎิตฎฺฐาเน ฐตฺวา **วีติสารยิมฺห ตตฺถา**ติ ตสฺมิํเยว ฐาเน สริตพฺพยุตฺตกํ กถํ วีติสารยิมฺห, อหํ ‘‘ภิกฺขาภาชนํ เม ตยา ภินฺนํ, ภตฺตมูลํ เม เทหี’’ติ อวจํ, ตฺวํ ‘‘อิทานาหํ ตว ภตฺตมูลํ ทาตุํ น สโกฺกมิ, อหํ โข ปน กาสิกรโญฺญ ปุโตฺต ชุณฺหกุมาโร นาม, มยิ รเชฺช ปติฎฺฐิเต อาคนฺตฺวา มํ ธนํ ยาเจยฺยาสี’’ติ อวจาติ อิมํ สารณียกถํ กริมฺหาติ อาหฯ **สาเยว โน สงฺคติมตฺตมาสี**ติ เทว, อมฺหากํ สาเยว อญฺญมญฺญํ สงฺคติมตฺตมาสิ, เอกมุหุตฺติกมโหสีติ ทีเปติฯ **ตโต**ติ ตโต ปน ตํมุหุตฺติกมิตฺตธมฺมโต ปจฺฉา วา ปุเร วา กทาจิ อมฺหากํ สงฺคติ นาม น ภูตปุพฺพาฯ

น ปณฺฑิตาติ พฺราหฺมณ ปณฺฑิตา นาม ตํมุหุตฺติกํ สงฺคติํ วา จิรกาลสนฺถวานิ วา ยํ กิญฺจิ ปุเพฺพ กตคุณํ วา น นาเสนฺติฯ **พหุมฺปี**ติ พหุกมฺปิ ฯ **อกตญฺญุรูปา**ติ ยสฺมา พาลา อกตญฺญุสภาวา, ตสฺมา เตสุ พหุมฺปิ กตํ นสฺสตีติ อโตฺถฯ **สุกตญฺญุรูปา**ติ สุฎฺฐุ กตญฺญุสภาวาฯ เอตฺถาปิ ตตฺถาปิ **ตถา หี**ติ **หิ**-กาโร การณโตฺถฯ **ททามิ เต**ติ พฺราหฺมเณน ยาจิตยาจิตํ ททโนฺต เอวมาหฯ **เอวํ สต**นฺติ พฺราหฺมโณ รโญฺญ อนุโมทนํ กโรโนฺต วทติ, สตํ สปฺปุริสานํ เอกวารมฺปิ สเมจฺจ สงฺคติ นาม เอวํ โหติฯ **นกฺขตฺตราชาริวา**ติ เอตฺถ **ร**-กาโร นิปาตมตฺตํฯ **ตารกาน**นฺติ ตารกคณมเชฺฌฯ **กาสิปตี**ติ ราชานมาลปติฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ‘‘เทว, กาสิรฎฺฐาธิปติ ยถา จโนฺท ตารกานํ มเชฺฌ ฐิโต ตารกคณปริวุโต ปาฎิปทโต ปฎฺฐาย ยาว ปุณฺณมา อาปูรติ, ตถา อหมฺปิ อชฺช ตยา ทิเนฺนหิ คามวราทีหิ อาปูรามี’’ติฯ **ตยาปิ เม**ติ มยา ปุเพฺพ ตยา สทฺธิํ ลโทฺธปิ สงฺคโม อลโทฺธว, อชฺช ปน มม มโนรถสฺส นิปฺผนฺนตฺตา มยา ตยา สห สงฺคโม ลโทฺธ นามาติ นิปฺผนฺนํ เม ตยา สทฺธิํ มิตฺตผลนฺติ วทติฯ โพธิสโตฺต ตสฺส มหนฺตํ ยสํ อทาสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปาหํ อานนฺทํ วเรน สนฺตเปฺปสิํ เยวา’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา พฺราหฺมโณ อานโนฺท อโหสิ, ราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

[๔๕๗] ๓. ธมฺมเทวปุตฺตชาตกวณฺณนา

ยโสกโร ปุญฺญกโรหมสฺมีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เทวทตฺตสฺส ปถวิปเวสนํ อารพฺภ กเถสิฯ ตทา หิ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ''อาวุโส, เทวทตฺโต ตถาคเตน สทฺธึ ปฏิวิรุชฺฌิตฺวา ปถวึ ปวิฏฺโฐ''ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ''กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''อิมาย นามา''ติ วุตฺเต ''น อิทาเนเวส, ภิกฺขเว, มม ชินจกฺเก ปหารํ ทตฺวา ปถวึ ปวิฏฺโฐ, ปุพฺเพปิ ธมฺมจกฺเก ปหารํ ทตฺวา ปถวึ ปวิสิตฺวา อวีจิปรายโณ ชาโตเยวา''ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต กามาวจรเทวโลเก ธมฺโม นาม เทวปุตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺติ, เทวทตฺโต อธมฺโม นามฯ เตสุ ธมฺโม ทิพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิโต ทิพฺพรถวรมภิรุยฺห อจฺฉราคณปริวุโต มนุสฺเสสุ สายมาสํ ภุญฺชิตฺวา อตฺตโน อตฺตโน ฆรทฺวาเร สุขกถาย นิสินฺเนสุ ปุณฺณมุโปสถทิวเส คามนิคมชนปทราชธานีสุ อากาเส ฐตฺวา ''ปาณาติปาตาทีหิ ทสหิ อกุสลกมฺมปเถหิ วิรมิตฺวา มาตุปฏฺฐานธมฺมํ ปิตุปฏฺฐานธมฺมํ ติวิธสุจริตธมฺมญฺจ ปูเรถ , เอวํ สคฺคปรายณา หุตฺวา มหนฺตํ ยสํ อนุภวิสฺสถา''ติ มนุสฺเส ทส กุสลกมฺมปเถ สมาทเปนฺโต ชมฺพุทีปํ ปทกฺขิณํ กโรติฯ อธมฺโม ปน เทวปุตฺโต ''ปาณํ หนถา''ติอาทินา นเยน ทส อกุสลกมฺมปเถ สมาทเปนฺโต ชมฺพุทีปํ วามํ กโรติฯ อถ เตสํ อากาเส รถา สมฺมุขา อเหสุํฯ อถ เนสํ ปริสา ''ตุมฺเห กสฺส, ตุมฺเห กสฺสา''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''มยํ ธมฺมสฺส, มยํ อธมฺมสฺสา''ติ วตฺวา มคฺคา โอกฺกมิตฺวา ทฺวิธา ชาตาฯ ธมฺโมปิ อธมฺมํ อามนฺเตตฺวา ''สมฺม, ตฺวํ อธมฺโม, อหํ ธมฺโม, มคฺโค มยฺหํ อนุจฺฉวิโก, ตว รถํ โอกฺกาเมตฺวา มยฺหํ มคฺคํ เทหี''ติ ปฐมํ คาถมาห –

๒๖. ''ยโสกโร ปุญฺญกโรหมสฺมิ, สทาตฺถุโต สมณพฺราหฺมณานํ;
มคฺคารโห เทวมนุสฺสปูชิโต, ธมฺโม อหํ เทหิ อธมฺม มคฺค''นฺติฯ

ตตฺถ **ยโสกโร**ติ อหํ เทวมนุสฺสานํ ยสทายโกฯ ทุติยปเทปิ เอเสว นโยฯ **สทาตฺถุโต**ติ สทา ถุโต นิจฺจปสตฺโถฯ ตโต ปรา –

๒๗. ''อธมฺมยานํ ทฬฺหมารุหิตฺวา, อสนฺตสนฺโต พลวาหมสฺมิ;
ส กิสฺส เหตุมฺหิ ตวชฺช ทชฺชํ, มคฺคํ อหํ ธมฺม อทินฺนปุพฺพํฯ

๒๘. ''ธมฺโม หเว ปาตุรโหสิ ปุพฺเพ, ปจฺฉา อธมฺโม อุทปาทิ โลเก;
เชฏฺโฐ จ เสฏฺโฐ จ สนนฺตโน จ, อุยฺยาหิ เชฏฺฐสฺส กนิฏฺฐ มคฺคาฯ

๒๙. ''น ยาจนาย นปิ ปาติรูปา, น อรหตา เตหํ ทเทยฺยํ มคฺคํ;
ยุทฺธญฺจ โน โหตุ อุภินฺนมชฺช, ยุทฺธมฺหิ โย เชสฺสติ ตสฺส มโคฺคฯ

๓๐. ''สพฺพา ทิสา อนุวิสโฏหมสฺมิ, มหพฺพโล อมิตยโส อตุโลฺย;
คุเณหิ สเพฺพหิ อุเปตรูโป, ธโมฺม อธมฺม ตฺวํ กถํ วิเชสฺสสิฯ

๓๑. ''โลเหน เว หญฺญติ ชาตรูปํ, น ชาตรูเปน หนนฺติ โลหํ;
สเจ อธโมฺม หญฺฉติ ธมฺมมชฺช, อโย สุวณฺณํ วิย ทสฺสเนยฺยํฯ

๓๒. ''สเจ ตฺวํ ยุทฺธพโล อธมฺม, น ตุยฺห วุฑฺฒา จ ครู จ อตฺถิ;

มคฺคญฺจ เต ทมฺมิ ปิยาปฺปิเยน, วาจาทุรุตฺตานิปิ เต ขมามี’’ติฯ –

อิมา ฉ คาถา เตสเญฺญว วจนปฏิวจนวเสน กถิตาฯ

ตตฺถ **ส กิสฺส เหตุมฺหิ ตวชฺช ทชฺช**นฺติ โสมฺหิ อหํ อธโมฺม อธมฺมยานํ รถํ อารุโฬฺห อภีโต พลวาฯ กึการณา อชฺช โภ ธมฺม, กสฺสจิ อทินฺนปุพฺพํ มคฺคํ ตุยฺหํ ทมฺมีติฯ **ปุเพฺพ**ติ ปฐมกปฺปิกกาเล อิมสฺมึ โลเก ทสกุสลกมฺมปถธโมฺม จ ปุเพฺพ ปาตุรโหสิ, ปจฺฉา อธโมฺมฯ **เชโฎฺฐ จา**ติ ปุเร นิพฺพตฺตภาเวน อหํ เชโฎฺฐ จ เสโฎฺฐ จ โปราณโก จ, ตฺวํ ปน กนิโฎฺฐ, ตสฺมา มคฺคา อุยฺยาหีติ วทติฯ **นปิ** ปาติรูปาติ อหญฺหิ เต เนว ยาจนาย น ปติรูปวจเนน มคฺคารหตาย มคฺคํ ทเทยฺยํฯ **อนุวิสโฏ**ติ อหํ จตโสฺส ทิสา จตโสฺส อนุทิสาติ สพฺพา ทิสา อตฺตโน คุเณน ปตฺถโฏ ปญฺญาโต ปากโฏฯ **โลเหนา**ติ อยมุฏฺฐิเกนฯ **หญฺฉตี**ติ หนิสฺสติฯ **ตุวํ ยุทฺธพโล อธมฺมา**ติ สเจ ตฺวํ ยุทฺธพโลสิ อธมฺมฯ **วุฑฺฒา จ ครู จา**ติ ยทิ ตุยฺหํ ‘‘อิเม วุฑฺฒา, อิเม ครู ปณฺฑิตา’’ติ เอวํ นตฺถิฯ **ปิยาปฺปิเยนา**ติ ปิเยนาปิ อปฺปิเยนาปิ ททโนฺต ปิเยน วิย เต มคฺคํ ททามีติ อโตฺถฯ

โพธิสเตฺตน ปน อิมาย คาถาย กถิตกฺขเณเยว อธโมฺม รเถ ฐาตุํ อสโกฺกโนฺต อวํสิโร ปถวิยํ ปติตฺวา ปถวิยา วิวเร ทิเนฺน คนฺตฺวา อวีจิมฺหิเยว นิพฺพตฺติฯ เอตมตฺถํ วิทิตฺวา ภควา อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา เสสคาถา อภาสิ –

๓๓. ‘‘อิทญฺจ สุตฺวา วจนํ อธโมฺม, อวํสิโร ปติโต อุทฺธปาโท;
ยุทฺธตฺถิโก เจ น ลภามิ ยุทฺธํ, เอตฺตาวตา โหติ หโต อธโมฺมฯ

๓๔. ‘‘ขนฺตีพโล ยุทฺธพลํ วิเชตฺวา, หนฺตฺวา อธมฺมํ นิหนิตฺว ภูมฺยา;
ปายาสิ วิโตฺต อภิรุยฺห สนฺทนํ, มเคฺคเนว อติพโล สจฺจนิกฺกโมฯ

๓๕. ‘‘มาตา ปิตา สมณพฺราหฺมณา จ, อสมฺมานิตา ยสฺส สเก อคาเร;
อิเธว นิกฺขิปฺป สรีรเทหํ, กายสฺส เภทา นิรยํ วชนฺติ เต;
ยถา อธโมฺม ปติโต อวํสิโรฯ

๓๖. ‘‘มาตา ปิตา สมณพฺราหฺมณา จ, สุสมฺมานิตา ยสฺส สเก อคาเร;
อิเธว นิกฺขิปฺป สรีรเทหํ, กายสฺส เภทา สุคตึ วชนฺติ เต;
ยถาปิ ธโมฺม อภิรุยฺห สนฺทน’’นฺติฯ

ตตฺถ **ยุทฺธตฺถิโก เจ**ติ อยํ ตสฺส วิลาโป, โส กิเรวํ วิลปโนฺตเยว ปติตฺวา ปถวึ ปวิโฏฺฐ ฯ **เอตฺตาวตา**ติ ภิกฺขเว, ยาวตา ปถวึ ปวิโฏฺฐ, ตาวตา อธโมฺม หโต นาม โหติฯ **ขนฺตีพโล**ติ ภิกฺขเว, เอวํ อธโมฺม ปถวึ ปวิโฏฺฐ อธิวาสนขนฺตีพโล ตํ ยุทฺธพลํ วิเชตฺวา วธิตฺวา ภูมิยํ นิหนิตฺวา ปาเตตฺวา วิตฺตชาตตาย **วิโตฺต** อตฺตโน รถํ อารุยฺห มเคฺคเนว **สจฺจนิกฺกโม** ตถปรกฺกโม ธมฺมเทวปุโตฺต ปายาสิฯ **อสมฺมานิตา**ติ อสกฺกตาฯ **สรีรเทห**นฺติ อิมสฺมึเยว โลเก สรีรสงฺขาตํ เทหํ นิกฺขิปิตฺวาฯ **นิรยํ วชนฺตี**ติ ยสฺส ปาปปุคฺคลสฺส เอเต สกฺการารหา เคเห อสกฺกตา, ตถารูปา ยถา อธโมฺม ปติโต อวํสิโร, เอวํ อวํสิรา นิรยํ วชนฺตีติ อโตฺถฯ **สุคตึ วชนฺตี**ติ ยสฺส ปเนเต สกฺกตา, ตาทิสา ปณฺฑิตา ยถาปิ ธโมฺม สนฺทนํ อภิรุยฺห เทวโลกํ คโต, เอวํ สุคตึ วชนฺตีติฯ

สตฺถา เอวํ ธมฺมํ เทเสตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ เทวทโตฺต มยา สทฺธึ ปฏิวิรุชฺฌิตฺวา ปถวึ ปวิโฏฺฐ’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา อธโมฺม เทวปุโตฺต เทวทโตฺต อโหสิ, ปริสาปิสฺส เทวทตฺตปริสา, ธโมฺม ปน อหเมว, ปริสา พุทฺธปริสาเยวา’’ติฯ

ธมฺมเทวปุตฺตชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๔๕๘] ๔. อุทยชาตกวณฺณนา

เอกา นิสินฺนาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ **กุสชาตเก** (ชา. ๒.๒๐.๑ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติฯ สตฺถา ปน ตํ ภิกฺขุํ ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ อุกฺกณฺฐิโตสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจํ, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘ภิกฺขุ กสฺมา กิเลสวเสน เอวรูเป นิยฺยานิกสาสเน ปพฺพชิตฺวา อุกฺกณฺฐิโตสิ? โปราณกปณฺฑิตา สมิเทฺธ ทฺวาทสโยชนิเก สุรุนฺธนนคเร รชฺชํ กาเรนฺตา เทวจฺฉรปฏิภาคาย อิตฺถิยา สทฺธึ สตฺต วสฺสสตานิ เอกคเพฺภ วสนฺตาปิ อินฺทฺริยานิ ภินฺทิตฺวา โลภวเสน น โอโลเกสุ’’นฺติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต กาสิรเฏฺฐ สุรุนฺธนนคเร กาสิราชา รชฺชํ กาเรสิ, ตสฺส เนว ปุโตฺต, น ธีตา อโหสิฯ โส อตฺตโน เทวิโย ‘‘ปุเตฺต ปเตฺถถา’’ติ อาหฯ อคฺคมเหสีปิ รโญฺญ วจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตถา อกาสิฯ ตทา โพธิสโตฺต พฺรหฺมโลกา จวิตฺวา ตเสฺสว รโญฺญ อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺติฯ อถสฺส มหาชนสฺส หทยํ วเฑฺฒตฺวา ชาตภาเวน ‘‘อุทยภโทฺท’’ติ นามํ กรึสุฯ กุมารสฺส ปทสา จรณกาเล อโญฺญปิ สโตฺต พฺรหฺมโลกา จวิตฺวา ตเสฺสว รโญฺญ อญฺญตราย เทวิยา กุจฺฉิมฺหิ กุมาริกา หุตฺวา นิพฺพตฺติ, ตสฺสาปิ ‘‘อุทยภทฺทา’’ติ นามํ กรึสุฯ กุมาโร วยปฺปโตฺต สพฺพสิปฺปนิปฺผตฺตึ ปาปุณิ , ชาตพฺรหฺมจารี ปน อโหสิ, สุปินเนฺตนปิ เมถุนธมฺมํ น ชานาติ, น ตสฺส กิเลเสสุ จิตฺตํ อลฺลียิฯ ราชา ปุตฺตํ รเชฺช อภิสิญฺจิตุกาโม ‘‘กุมารสฺส อิทานิ รชฺชสุขเสวนกาโล, นาฏกาปิสฺส ปจฺจุปฏฺฐาเปสฺสามี’’ติ สาสนํ เปเสสิฯ โพธิสโตฺต ‘‘น มยฺหํ รเชฺชน โตฺถ, กิเลเสสุ เม จิตฺตํ น อลฺลียตี’’ติ ปฏิกฺขิปิตฺวา ปุนปฺปุนํ วุจฺจมาโน รตฺตชมฺพุนทมยํ อิตฺถิรูปํ กาเรตฺวา ‘‘เอวรูปํ อิตฺถึ ลภมาโน รชฺชํ สมฺปฏิจฺฉิสฺสามี’’ติ มาตาปิตูนํ เปเสสิฯ เต ตํ สุวณฺณรูปกํ สกลชมฺพุทีปํ ปริหราเปตฺวา ตถารูปํ อิตฺถึ อลภนฺตา อุทยภทฺทํ อลงฺกาเรตฺวา ตสฺส สนฺติเก ฐเปสุํฯ สา ตํ สุวณฺณรูปกํ อภิภวิตฺวา อฏฺฐาสิฯ อถ เนสํ อนิจฺฉมานานเญฺญว เวมาติกํ ภคินึ อุทยภทฺทกุมาริํ อคฺคมเหสึ กตฺวา โพธิสตฺตํ รเชฺช อภิสิญฺจึสุฯ เต ปน เทฺวปิ พฺรหฺมจริยวาสเมว วสึสุฯ

อปรภาเค มาตาปิตูนํ อจฺจเยน โพธิสโตฺต รชฺชํ กาเรสิฯ อุโภ เอกคเพฺภ วสมานาปิ โลภวเสน อินฺทฺริยานิ ภินฺทิตฺวา อญฺญมญฺญํ น โอโลเกสุํ, อปิจ โข ปน ‘‘โย อเมฺหสุ ปฐมตรํ กาลํ กโรติ, โส นิพฺพตฺตฏฺฐานโต อาคนฺตฺวา ‘อสุกฏฺฐาเน นิพฺพโตฺตสฺมี’ติ อาโรเจตู’’ติ สงฺครมกํสุฯ อถ โข โพธิสโตฺต อภิเสกโต สตฺตวสฺสสตจฺจเยน กาลมกาสิฯ อโญฺญ ราชา นาโหสิ, อุทยภทฺทายเยว อาณา ปวตฺติฯ อมจฺจา รชฺชํ อนุสาสึสุฯ โพธิสโตฺตปิ จุติกฺขเณ ตาวตึสภวเน สกฺกตฺตํ ปตฺวา ยสมหนฺตตาย สตฺตาหํ อนุสฺสริตุํ นาสกฺขิฯ อิติ โส มนุสฺสคณนาย สตฺตวสฺสสตจฺจเยน อาวเชฺชตฺวา ‘‘อุทยภทฺทํ ราชธีตรํ ธเนน วีมํสิตฺวา สีหนาทํ นทาเปตฺวา ธมฺมํ เทเสตฺวา สงฺครํ โมเจตฺวา อาคมิสฺสามี’’ติ จิเนฺตสิฯ ตทา กิร มนุสฺสานํ ทสวสฺสสหสฺสายุกกาโล โหติฯ ราชธีตาปิ ตํ ทิวสํ รตฺติภาเค ปิหิเตสุ ทฺวาเรสุ ฐปิตอารเกฺข สตฺตภูมิกปาสาทวรตเล อลงฺกตสิริคเพฺภ เอกิกาว นิจฺจลา อตฺตโน สีลํ อาวชฺชมานา นิสีทิฯ อถ สโกฺก สุวณฺณมาสกปูรํ เอกํ สุวณฺณปาติํ อาทาย อาคนฺตฺวา สยนคเพฺภเยว ปาตุภวิตฺวา เอกมนฺตํ ฐิโต ตาย สทฺธึ สลฺลปโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๓๗. ‘‘เอกา นิสินฺนา สุจิ สญฺญตูรู, ปาสาทมารุยฺห อนินฺทิตงฺคี;
ยาจามิ ตํ กินฺนรเนตฺตจกฺขุ, อิเมกรตฺตึ อุภโย วเสมา’’ติฯ

ตตฺถ **สุจี**ติ สุจิวตฺถนิวตฺถาฯ **สญฺญตูรู**ติ สุฏฺฐุ ฐปิตอูรู, อิริยาปถํ สณฺฐเปตฺวา สุจิวตฺถา เอกิกาว นิสินฺนาสีติ วุตฺตํ โหติฯ **อนินฺทิตงฺคี**ติ ปาทนฺตโต ยาว เกสคฺคา อนินฺทิตสรีรา ปรมโสภคฺคปฺปตฺตสรีราฯ **กินฺนรเนตฺตจกฺขู**ติ ตีหิ มณฺฑเลหิ ปญฺจหิ จ ปสาเทหิ อุปโสภิตตฺตา กินฺนรานํ เนตฺตสทิเสหิ จกฺขูหิ สมนฺนาคเตฯ **อิเมกรตฺติ**นฺติ อิมํ เอกรตฺตํ อชฺช อิมสฺมึ อลงฺกตสยนคพฺเภ เอกโต วเสยฺยามาติ ยาจติฯ

ตโต ราชธีตา เทฺว คาถา อภาสิ –

๓๘. ‘‘โอกิณฺณนฺตรปริขํ, ทฬฺหมฏฺฏาลโกฏฺฐกํ;
รกฺขิตํ ขคฺคหตฺเถหิ, ทุปฺปเวสมิทํ ปุรํฯ

๓๙. ‘‘ทหรสฺส ยุวิโน จาปิ, อาคโม จ น วิชฺชติ;
อถ เกน นุ วณฺเณน, สงฺคมํ อิจฺฉเส มยา’’ติฯ

ตตฺถ **โอกิณฺณนฺตรปริข**นฺติ อิทํ ทฺวาทสโยชนิกํ สุรุนฺธนปุรํ อนฺตรนฺตรา อุทกปริขานํ กทฺทมปริขานํ สุกฺขปริขานํ โอกิณฺณตฺตา โอกิณฺณนฺตรปริขํฯ **ทฬฺหมฏฺฏาลโกฏฺฐก**นฺติ ถิรตเรหิ อฏฺฏาลเกหิ ทฺวารโกฏฺฐเกหิ จ สมนฺนาคตํฯ **ขคฺคหตฺเถหี**ติ อาวุธหตฺเถหิ ทสหิ โยธสหเสฺสหิ รกฺขิตํฯ **ทุปฺปเวสมิทํ ปุร**นฺติ อิทํ สกลปุรมฺปิ ตสฺส อโนฺต มาปิตํ มยฺหํ นิวาสปุรมฺปิ อุภยํ กสฺสจิ ปวิสิตุํ น สกฺกาฯ **อาคโม จา**ติ อิธ อิมาย เวลาย ตรุณสฺส วา โยพฺพนปฺปตฺตสฺส วา ถามสมฺปนฺนโยธสฺส วา อญฺญสฺส วา มหนฺตมฺปิ ปณฺณาการํ คเหตฺวา อาคจฺฉนฺตสฺส อาคโม นาม นตฺถิฯ **สงฺคม**นฺติ อถ ตฺวํ เกน การเณน อิมาย เวลาย มยา สห สมาคมํ อิจฺฉสีติฯ

อถ สโกฺก จตุตฺถํ คาถมาห –

๔๐. ‘‘ยโกฺขหมสฺมิ กลฺยาณิ, อาคโตสฺมิ ตวนฺติเก;
ตฺวํ มํ นนฺทย ภทฺทเนฺต, ปุณฺณกํสํ ททามิ เต’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – กลฺยาณิ, สุนฺทรทสฺสเน อหเมโก เทวปุโตฺต เทวตานุภาเวน อิธาคโต, ตฺวํ อชฺช มํ นนฺทย โตเสหิ, อหํ เต อิมํ สุวณฺณมาสกปุณฺณํ สุวณฺณปาตึ ททามีติฯ

ตํ สุตฺวา ราชธีตา ปญฺจมํ คาถมาห –

๔๑. ‘‘เทวํว ยกฺขํ อถ วา มนุสฺสํ, น ปตฺถเย อุทยมติจฺจ อญฺญํ;
คเจฺฉว ตฺวํ ยกฺข มหานุภาว, มา จสฺสุ คนฺตฺวา ปุนราวชิตฺถา’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – อหํ เทวราช, เทวํ วา ยกฺขํ วา อุทยํ อติกฺกมิตฺวา อญฺญํ น ปเตฺถมิ, โส ตฺวํ คเจฺฉว, มา อิธ อฏฺฐาสิ, น เม ตยา อาภเตน ปณฺณากาเรน อโตฺถ, คนฺตฺวา จ มา อิมํ ฐานํ ปุนราวชิตฺถาติฯ

โส ตสฺสา สีหนาทํ สุตฺวา อฏฺฐตฺวา คตสทิโส หุตฺวา ตเตฺถว อนฺตรหิโต อฏฺฐาสิฯ โส ปุนทิวเส ตาย เวลายเมว สุวณฺณมาสกปูรํ รชตปาตึ อาทาย ตาย สทฺธึ สลฺลปโนฺต ฉฏฺฐํ คาถมาห –

๔๒. ‘‘ยา สา รติ อุตฺตมา กามโภคินํ, ยํเหตุ สตฺตา วิสมํ จรนฺติ;
มา ตํ รตึ ชียิ ตุวํ สุจิมฺหิเต, ททามิ เต รูปิยํ กํสปูร’’นฺติฯ

ตสฺสตฺโถ – ภทฺเท, ราชธีเต ยา เอสา กามโภคิสตฺตานํ รตีสุ เมถุนกามรติ นาม อุตฺตมา รติ, ยสฺสา รติยา การณา สตฺตา กายทุจฺจริตาทิวิสมํ จรนฺติ, ตํ รตึ ตุวํ ภทฺเท, สุจิมฺหิเต มนาปหสิเต มา ชียิ, อหมฺปิ อาคจฺฉนฺโต น ตุจฺฉหตฺโถ อาคโต, หิยฺโย สุวณฺณมาสกปูรํ สุวณฺณปาตึ อาหรึ, อชฺช รูปิยปาตึ, อิมํ เต อหํ รูปิยปาตึ สุวณฺณปูรํ ททามีติฯ

ราชธีตา จินฺเตสิ ‘‘อยํ กถาสลฺลาปํ ลภนฺโต ปุนปฺปุนํ อาคมิสฺสติ, น ทานิ เตน สทฺธึ กเถสฺสามี’’ติฯ สา กิญฺจิ น กเถสิฯ

สโกฺก ตสฺสา อกถิตภาวํ ญตฺวา ตเตฺถว อนฺตรหิโต หุตฺวา ปุนทิวเส ตายเมว เวลาย โลหปาตึ กหาปณปูรํ อาทาย ‘‘ภทฺเท, ตุวํ มํ กามรติยา สนฺตเปฺปหิ, อิมํ เต กหาปณปูรํ โลหปาตึ ทสฺสามี’’ติ อาหฯ ตํ ทิสฺวา ราชธีตา สตฺตมํ คาถมาห –

๔๓. ‘‘นารึ นโร นิชฺฌปยํ ธเนน, อุกฺกํสตี ยตฺถ กโรติ ฉนฺทํ;
วิปจฺจนีโก ตว เทวธมฺโม, ปจฺจกฺขโต โถกตเรน เอสี’’ติฯ

ตสฺสตฺโถ – โภ ปุริส, ตุวํ ชโฬฯ นโร หิ นาม นารึ กิเลสรติการณา ธเนน นิชฺฌาเปนฺโต สญฺญาเปนฺโต ยตฺถ นาริยา ฉนฺทํ กโรติ, ตํ อุกฺกํสติ วเณฺณตฺวา โถเมตฺวา พหุตเรน ธเนน ปโลเภติ, ตุยฺหํ ปเนโส เทวสภาโว วิปจฺจนีโก, ตฺวญฺหิ มยา ปจฺจกฺขโต โถกตเรน เอสิ, ปฐมทิวเส สุวณฺณปูรํ สุวณฺณปาตึ อาหริตฺวา, ทุติยทิวเส สุวณฺณปูรํ รูปิยปาตึ, ตติยทิวเส กหาปณปูรํ โลหปาตึ อาหรสีติฯ

ตํ สุตฺวา สโกฺก ‘‘ภทฺเท ราชกุมาริ, อหํ เฉกวาณิโช น นิรตฺถเกน อตฺถํ นาเสมิ, สเจ ตุวํ อายุนา วา วเณฺณน วา วเฑฺฒยฺยาสิ, อหํ เต ปณฺณาการํ วเฑฺฒตฺวา อาหเรยฺยํ, ตุวํ ปน ปริหายเสว, เตนาหมฺปิ ธนํ ปริหาเปมี’’ติ วตฺวา ติโสฺส คาถา อภาสิ –

๔๔. ‘‘อายุ จ วโณฺณ จ มนุสฺสโลเก, นิหียติ มนุชานํ สุคเตฺต;
เตเนว วเณฺณน ธนมฺปิ ตุยฺหํ, นิหียติ ชิณฺณตราสิ อชฺชฯ

๔๕. ‘‘เอวํ เม เปกฺขมานสฺส, ราชปุตฺติ ยสสฺสินิ;
หายเตว ตว วโณฺณ, อโหรตฺตานมจฺจเยฯ

๔๖. ‘‘อิมินาว ตุวํ วยสา, ราชปุตฺติ สุเมธเส;
พฺรหฺมจริยํ จเรยฺยาสิ, ภิโยฺย วณฺณวตี สิยา’’ติฯ

ตตฺถ **นิหียตี**ติ ปริสฺสาวเน อาสิตฺตอุทกํ วิย ปริหายติฯ มนุสฺสโลกสฺมิญฺหิ สตฺตา ชีวิเตน วเณฺณน จกฺขุปสาทาทีหิ จ ทิเน ทิเน ปริหายเนฺตวฯ **ชิณฺณตราสี**ติ มม ปฐมํ อาคตทิวเส ปวตฺตญฺหิ เต อายุ หิโยฺย ทิวสํ น ปาปุณิ, กุฐาริยา ฉินฺนํ วิย ตเตฺถว นิรุชฺฌิ, หิโยฺย ปวตฺตมฺปิ อชฺชทิวสํ น ปาปุณิ, หิโยฺยว กุฐาริยา ฉินฺนํ วิย นิรุชฺฌิ, ตสฺมา อชฺช ชิณฺณตราสิ ชาตาฯ **เอวํ เม**ติ ติฏฺฐตุ หิโยฺย จ ปรหิโยฺย จ, อเชฺชว ปน มยฺหํ เอวํ เปกฺขมานเสฺสว หายเตว ตว วโณฺณฯ **อโหรตฺตานมจฺจเย**ติ อิโต ปฏฺฐาย รตฺตินฺทิเวสุ วีติวเตฺตสุ อโหรตฺตานํ อจฺจเยน อปณฺณตฺติกภาวเมว คมิสฺสสีติ ทเสฺสติฯ **อิมินาวา**ติ ตสฺมา ภทฺเท, สเจ ตุวํ อิมินา วเยเนว อิมสฺมึ สุว

ณฺณวเณฺณ สรีเร รชาย อวิลุเตฺตเยว เสฏฺฐจริยํ จเรยฺยาสิ, ปพฺพชิตฺวา สมณธมฺมํ กเรยฺยาสิฯ **ภิโยฺย วณฺณวตี สิยา**ติ อติเรกตรวณฺณา ภเวยฺยาสีติฯ

ตโต ราชธีตา อิตรํ คาถมาห –

๔๗. ‘‘เทวา น ชีรนฺติ ยถา มนุสฺสา, คเตฺตสุ เตสํ วลิโย น โหนฺติ;
ปุจฺฉามิ ตํ ยกฺข มหานุภาว, กถํ นุ เทวาน สรีรเทโห’’ติฯ

ตตฺถ **สรีรเทโห**ติ สรีรสงฺขาโต เทโห, เทวานํ สรีรํ กถํ น ชีรติ, อิทํ อหํ ตํ ปุจฺฉามีติ วทติฯ

อถสฺสา กเถโนฺต สโกฺก อิตรํ คาถมาห –

๔๘. ‘‘เทวา น ชีรนฺติ ยถา มนุสฺสา, คเตฺตสุ เตสํ วลิโย น โหนฺติ;
สุเว สุเว ภิยฺยตโรว เตสํ, ทิโพฺพ จ วโณฺณ วิปุลา จ โภคา’’ติฯ

ตตฺถ **ยถา มนุสฺสา**ติ ยถา มนุสฺสา ชีรนฺตา รูเปน วเณฺณน โภเคน จกฺขุปสาทาทีหิ จ ชีรนฺติ, น เอวํ เทวาฯ เตสญฺหิ คเตฺตสุ วลิโยปิ น สนฺติ, มฎฺฐกญฺจนปฎฺฎมิว สรีรํ โหติฯ **สุเว สุเว**ติ ทิวเส ทิวเสฯ **ภิยฺยตโรวา**ติ อติเรกตโรว เตสํ ทิโพฺพ จ วโณฺณ วิปุลา จ โภคา โหนฺติ, มนุเสฺสสุ หิ รูปปริหานิ จิรชาตภาวสฺส สกฺขิ, เทเวสุ อติเรกรูปสมฺปตฺติ จ อติเรกปริวารสมฺปตฺติ จฯ เอวํ อปริหานธโมฺม นาเมส เทวโลโก ฯ ตสฺมา ตฺวํ ชรํ อปฺปตฺวาว นิกฺขมิตฺวา ปพฺพช, เอวํ ปริหานิยสภาวา มนุสฺสโลกา จวิตฺวา อปริหานิยสภาวํ เอวรูปํ เทวโลกํ คมิสฺสสีติฯ

สา เทวโลกสฺส วณฺณํ สุตฺวา ตสฺส คมนมคฺคํ ปุจฺฉนฺตี อิตรํ คาถมาห –

๔๙. ‘‘กึสูธ ภีตา ชนตา อเนกา, มโคฺค จ เนกายตนํ ปวุโตฺต;
ปุจฺฉามิ ตํ ยกฺข มหานุภาว, กตฺถฎฺฐิโต ปรโลกํ น ภาเย’’ติฯ

ตตฺถ **กึสูธ ภีตา**ติ เทวราช, อยํ ขตฺติยาทิเภทา อเนกา ชนตา กึภีตา กสฺส ภเยน ปริหานิยสภาวา มนุสฺสโลกา เทวโลกํ น คจฺฉตีติ ปุจฺฉติฯ **มโคฺค**ติ เทวโลกคามิมโคฺคฯ อิธ ปน ‘‘กิ’’นฺติ อาหริตฺวา ‘‘โก’’ติ ปุจฺฉา กาตพฺพาฯ อยเญฺหตฺถ อโตฺถ ‘‘อเนกติตฺถายตนวเสน ปณฺฑิเตหิ ปวุโตฺต เทวโลกมโคฺค โก กตโร’’ติ วุโตฺตฯ **กตฺถฎฺฐิโต**ติ ปรโลกํ คจฺฉโนฺต กตรสฺมึ มเคฺค ฐิโต น ภายตีติฯ

อถสฺสา กเถโนฺต สโกฺก อิตรํ คาถมาห –

๕๐. ‘‘วาจํ มนญฺจ ปณิธาย สมฺมา, กาเยน ปาปานิ อกุพฺพมาโน;
พหุนฺนปานํ ฆรมาวสโนฺต, สโทฺธ มุทู สํวิภาคี วทญฺญู;
สงฺคาหโก สขิโล สณฺหวาโจ, เอตฺถฎฺฐิโต ปรโลกํ น ภาเย’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – ภเทฺท, อุทเย วาจํ มนญฺจ สมฺมา ฐเปตฺวา กาเยน ปาปานิ อกโรโนฺต อิเมทส กุสลกมฺมปเถ สมาทาย วตฺตโนฺต พหุอนฺนปาเน ปหูตเทยฺยธเมฺม ฆเร วสโนฺต ‘‘ทานสฺส วิปาโก อตฺถี’’ติ สทฺธาย สมนฺนาคโต มุทุจิโตฺต ทานสํวิภาคตาย **สํวิภาคี** ปพฺพชิตา ภิกฺขาย จรมานา วทนฺติ นาม, เตสํ ปจฺจยทาเนน ตสฺส วาทสฺส ชานนโต **วทญฺญู** จตูหิ สงฺคหวตฺถูหิ

สงฺคหตาย **สงฺคาหโก** ปิยวาทิตาย **สขิโล** มฏฺฐวจนตาย **สณฺหวาโจ เอตฺถ** เอตฺตเก คุณราสิมฺหิ ฐิโต ปรโลกํ คจฺฉนฺโต น ภายตีติฯ

ตโต ราชธีตา ตํ ตสฺส วจนํ สุตฺวา ถุตึ กโรนฺตี อิตรํ คาถมาห –

๕๑. ‘‘อนุสาสสิ มํ ยกฺข, ยถา มาตา ยถา ปิตา;
อุฬารวณฺณ ปุจฺฉามิ, โก นุ ตฺวมสิ สุพฺรหา’’ติฯ

ตสฺสตฺโถ – ยถา มาตาปิตโร ปุตฺตเก อนุสาสนฺติ, ตถา มํ อนุสาสสิฯ อุฬารวณฺณ โสภคฺคปฺปตฺตรูปทารก โก นุ อสิ ตฺวํ เอวํ อจฺจุคฺคตสรีโรติฯ

ตโต โพธิสตฺโต อิตรํ คาถมาห –

๕๒. ‘‘อุทโยหมสฺมิ กลฺยาณิ, สงฺครตฺตา อิธาคโต;
อามนฺต โข ตํ คจฺฉามิ, มุตฺโตสฺมิ ตว สงฺครา’’ติฯ

ตสฺสตฺโถ – กลฺยาณทสฺสเน อหํ ปุริมภเว ตว สามิโก อุทโย นาม ตาวตึสภวเน สโกฺกหุตฺวา นิพฺพตฺโต, อิธาคจฺฉนฺโต น กิเลสวเสนาคโต, ตํ วีมํสิตฺวา ปน สงฺครํ โมเจสฺสามีติ สงฺครตฺตา ปุเพฺพ สงฺครสฺส กตตฺตา อาคโตสฺมิ, อิทานิ ตํ อามเนฺตตฺวา คจฺฉามิ, มุตฺโตสฺมิ ตว สงฺคราติฯ

ราชธีตา อสฺสสิตฺวา ‘‘สามิ, ตฺวํ อุทยภทฺทราชา’’ติ อสฺสุธารา ปวตฺตยมานา ‘‘อหํ ตุเมฺหหิ วินา วสิตุํ น สโกฺกมิ, ยถา ตุมฺหากํ สนฺติเก วสามิ, ตถา มํ อนุสาสถา’’ติ วตฺวา อิตรํ คาถํ อภาสิ –

๕๓. ‘‘สเจ โข ตฺวํ อุทโยสิ, สงฺครตฺตา อิธาคโต;
อนุสาส มํ ราชปุตฺต, ยถาสฺส ปุน สงฺคโม’’ติฯ

อถ นํ อนุสาสโนฺต มหาสโตฺต จตโสฺส คาถา อภาสิ –

๕๔. ‘‘อติปตติ วโย ขโณ ตเถว, ฐานํ นตฺถิ ธุวํ จวนฺติ สตฺตา;
ปริชียติ อทฺธุวํ สรีรํ, อุทเย มา ปมาท จรสฺสุ ธมฺมํฯ

๕๕. ‘‘กสิณา ปถวี ธนสฺส ปูรา, เอกเสฺสว สิยา อนญฺญเธยฺยา;
ตํ จาปิ ชหติ อวีตราโค, อุทเย มา ปมาท จรสฺสุ ธมฺมํฯ

๕๖. ‘‘มาตา จ ปิตา จ ภาตโร จ, ภริยา ยาปิ ธเนน โหติ กีตา;
เต จาปิ ชหนฺติ อญฺญมญฺญํ, อุทเย มา ปมาท จรสฺสุ ธมฺมํฯ

๕๗.‘‘กาโย ปรโภชนนฺติ ญตฺวา, สํสาเร สุคติญฺจ ทุคฺคติญฺจ;
อิตฺตรวาโสติ ชานิยาน, อุทเย มา ปมาท จรสฺสุ ธมฺม’’นฺติฯ

ตตฺถ **อติปตตี**ติ อติวิย ปตติ, สีฆํ อติกฺกมติฯ **วโย**ติ ปฐมวยาทิติวิโธปิ วโยฯ **ขโณ ตเถวา**ติ อุปฺปาทฏฺฐิติภงฺคกฺขโณปิ ตเถว อติปตติฯ อุภเยนปิ ภิโนฺน อิเมสํ สตฺตานํ อายุสงฺขาโร นาม สีฆโสตา นที วิย อนิวตฺตโนฺต สีฆํ อติกฺกมตีติ ทเสฺสติฯ **ฐานํ นตฺถี**ติ ‘‘อุปฺปนฺนา สงฺขารา อภิชฺชิตฺวา ติฏฺฐนฺตู’’ติ ปตฺถนายปิ เตสํ ฐานํ นาม นตฺถิ, ธุวํ เอกํเสเนว พฺุทธํ ภควนฺ

ตํ อาทึ กตฺวา สเพฺพปิ สตฺตา จวนฺติ, ‘‘ธุวํ มรณํ, อทฺธุวํ ชีวิต’’นฺติ เอวํ มรณสฺสตึ ภาเวหีติ ทีเปติฯ **ปริชียตี**ติ อิทํ สุวณฺณวณฺณมฺปิ สรีรํ ชีรเตว, เอวํ ชานาหิฯ **มา ปมาท**นฺติ ตสฺมา ตฺวํ อุทยภเทฺท มา ปมาทํ อาปชฺชิ, อปฺปมตฺตา หุตฺวา ทสกุสลกมฺมปถธมฺมํ จราหีติฯ

กสิณาติ สกลาฯ **เอกเสฺสวา**ติ ยทิ เอกเสฺสว รโญฺญ, ตสฺมึ เอกสฺมึเยว อนญฺญาธีนา อสฺสฯ **ตํ จาปิ ชหติ อวีตราโค**ติ ตณฺหาวสิโก ปุคฺคโล เอตฺตเกนปิ ยเสน อติโตฺต มรณกาเล อวีตราโคว ตํ วิชหติฯ เอวํ ตณฺหาย อปูรณียภาวํ ชานาหีติ ทีเปติฯ **เต จาปี**ติ มาตา ปุตฺตํ, ปุโตฺต มาตรํ, ปิตา ปุตฺตํ, ปุโตฺต ปิตรํ, ภาตา ภคินึ, ภคินี ภาตรํ, ภริยา สามิกํ, สามิโก ภริยนฺติ เอเต อญฺญมญฺญํ ชหนฺติ, นานา โหนฺติฯ เอวํ สตฺตานํ นานาภาววินาภาวํ ชานาหีติ ทีเปติฯ

ปรโภชนนฺติ วิวิธานํ กากาทีนํ ปรสตฺตานํ โภชนํฯ **อิตฺตรวาโส**ติ ยา เอสา อิมสฺมึ สํสาเร มนุสฺสภูตา สุคฺคติ จ ติรจฺฉานภูตา ทุคฺคติ จ, เอตํ อุภยมฺปิ ‘‘อิตฺตรวาโส’’ติ ชานิตฺวา มา ปมาทํ, จรสฺสุ ธมฺมํฯ อิเมสํ สตฺตานํ นานาฐานโต อาคนฺตฺวา เอกสฺมึ ฐาเน สมาคโม ปริโตฺต, อิเม สตฺตา อปฺปกสฺมึเยว กาเล เอกโต วสนฺติ, ตสฺมา อปฺปมตฺตา โหหีติฯ

เอวํ มหาสโตฺต ตสฺสา โอวาทมทาสิฯ สาปิ ตสฺส ธมฺมกถาย ปสีทิตฺวา ถุตึ กโรนฺตี โอสานคาถมาห –

๕๘. ‘‘สาธุ ภาสติยํ ยโกฺข, อปฺปํ มจฺจาน ชีวิตํ;
กสิรญฺจ ปริตฺตญฺจ, ตญฺจ ทุเกฺขน สํยุตํ;
สาหํ เอกา ปพฺพชิสฺสามิ, หิตฺวา กาสึ สุรุนฺธน’’นฺติฯ

ตตฺถ **สาธู**ติ ‘‘อปฺปํ มจฺจาน ชีวิต’’นฺติ ภาสมาโน อยํ เทวราชา สาธุ ภาสติฯ กึการณา? อิทญฺหิ กสิรญฺจ ทุกฺขํ อสฺสาทรหิตํ, ปริตฺตญฺจ น พหุกํ อิตฺตรกาลํฯ สเจ หิ กสิรมฺปิ สมานํ ทีฆกาลํ ปวเตฺตยฺย, ปริตฺตกมฺปิ สมานํ สุขํ ภเวยฺย, อิทํ ปน กสิรเญฺจว ปริตฺตญฺจ สกเลน วฎฺฎทุเกฺขน สํยุตํ สนฺนิหิตํฯ **สาห**นฺติ สา อหํฯ **สุรุนฺธน**นฺติ สุรุนฺธนนครญฺจ กาสิรฎฺฐญฺจ ฉเฑฺฑตฺวา เอกิกาว ปพฺพชิสฺสามีติ อาหฯ

โพธิสโตฺต ตสฺสา โอวาทํ ทตฺวา สกฎฺฐานเมว คโตฯ สาปิ ปุนทิวเส อมเจฺจ รชฺชํ ปฎิจฺฉาเปตฺวา อโนฺตนคเรเยว รมณีเย อุยฺยาเน อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ธมฺมํ จริตฺวา อายุปริโยสาเน ตาวตึสภวเน โพธิสตฺตสฺส ปาทปริจาริกา หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐหิฯ ตทา ราชธีตา ราหุลมาตา อโหสิ, สโกฺก ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

อุทยชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๔๕๙] ๕. ปานียชาตกวณฺณนา

มิโตฺต มิตฺตสฺสาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต กิเลสนิคฺคหํ อารพฺภ กเถสิฯ เอกสฺมิญฺหิ สมเย สาวตฺถิวาสิโน ปญฺจสตา คิหิสหายกา ตถาคตสฺส ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ปพฺพชิตฺวา อุปสมฺปนฺนา อโนฺตโกฎิสนฺถาเร วสนฺตา อฑฺฒรตฺตสมเย กามวิตกฺกํ วิตเกฺกสุํฯ สพฺพํ เหฎฺฐา วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํฯ ภควโต อาณตฺติยา ปนายสฺมตา อานเนฺทน ภิกฺขุสเงฺฆ สนฺนิปาติเต

สตฺถา ปญฺญตฺตาสเน นิสีทิตฺวา อโนทิสฺสกํ กตฺวา ‘‘กามวิตกฺกํ วิตกฺกยิตฺถา’’ติ อวตฺวา สพฺพสงฺคาหิกวเสเนว ‘‘ภิกฺขเว, กิเลโส ขุทฺทโก นาม นตฺถิ, ภิกฺขุนา นาม อุปฺปนฺนุปฺปนฺนา กิเลสา นิคฺคเหตพฺพา, โปราณกปณฺฑิตา อนุปฺปเนฺนปิ พุเทฺธ กิเลเส นิคฺคเหตฺวา ปเจฺจกโพธิญาณํ ปตฺตา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต กาสิรเฎฺฐ เอกสฺมิํ คามเก เทฺว สหายกา ปานียตุมฺพานิ อาทาย เขตฺตํ คนฺตฺวา เอกมนฺตํ ฐเปตฺวา เขตฺตํ โกเฎฺฎตฺวา ปิปาสิตกาเล อาคนฺตฺวา ปานียํ ปิวนฺติฯ เตสุ เอโก ปานียตฺถาย อาคนฺตฺวา อตฺตโน ปานียํ รกฺขเนฺต อิตรสฺส ตุมฺพโต ปิวิตฺวา สายํ อรญฺญา นิกฺขมิตฺวา นฺหายิตฺวา ฐิโต ‘‘อตฺถิ นุ โข เม กายทฺวาราทีหิ อชฺช กิญฺจิ ปาปํ กต’’นฺติ อุปธาเรเนฺต เถเนตฺวา ปานียสฺส ปิวิตภาวํ ทิสฺวา สํเวคปฺปโตฺต หุตฺวา ‘‘อยํ ตณฺหา วฑฺฒมานา มํ อปาเยสุ ขิปิสฺสติ, อิมํ กิเลสํ นิคฺคณฺหิสฺสามี’’ติ ปานียสฺส เถเนตฺวา ปิวิตภาวํ อารมฺมณํ กตฺวา วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา ปเจฺจกโพธิญาณํ นิพฺพเตฺตตฺวา ปฎิลทฺธคุณํ อาวเชฺชเนฺต อฎฺฐาสิฯ อถ นํ อิตโร นฺหายิตฺวา อุฎฺฐิโต ‘‘เอหิ, สมฺม, ฆรํ คจฺฉามา’’ติ อาหฯ ‘‘คจฺฉ ตฺวํ, มม ฆเรน กิจฺจํ นตฺถิ, ปเจฺจกพุทฺธา นาม มย’’นฺติฯ ‘‘ปเจฺจกพุทฺธา นาม ตุมฺหาทิสา น โหนฺตี’’ติฯ ‘‘อถ กีทิสา ปเจฺจกพุทฺธา โหนฺตี’’ติ? ‘‘ทฺวงฺคุลเกสา กาสายวตฺถวสนา อุตฺตรหิมวเนฺต นนฺทมูลกปพฺภาเร วสนฺตี’’ติฯ โส สีสํ ปรามสิ, ตํ ขณเญฺญวสฺส คิหิลิงฺคํ อนฺตรธายิ, สุรตฺตทุปฎฺฎํ นิวตฺถเมว, วิชฺชุลตาสทิสํ กายพนฺธนํ พทฺธเมว, อลตฺตกปาฎลวณฺณํ อุตฺตราสงฺคจีวรํ เอกํสํ กตเมว, เมฆวณฺณํ ปํสุกูลจีวรํ ทกฺขิณอํสกูเฎ ฐปิตเมว, ภมรวโณฺณ มตฺติกาปโตฺต วามอํสกูเฎ ลคฺคิโตว อโหสิฯ โส อากาเส ฐตฺวา ธมฺมํ เทเสตฺวา อุปฺปติตฺวา นนฺทมูลกปพฺภาเรเยว โอตริฯ

อปโรปิ กาสิคาเมเยว กุฎุมฺพิโก อาปเณ นิสิโนฺน เอกํ ปุริสํ อตฺตโน ภริยํ อาทาย คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ตํ อุตฺตมรูปธรํ อิตฺถิํ อินฺทฺริยานิ ภินฺทิตฺวา โอโลเกตฺวา ปุน จิเนฺตสิ ‘‘อยํ โลโภ วฑฺฒมาโน มํ อปาเยสุ ขิปิสฺสตี’’ติ สํวิคฺคมานโส วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา ปเจฺจกโพธิญาณํ นิพฺพเตฺตตฺวา อากาเส ฐิโต ธมฺมํ เทเสตฺวา นนฺทมูลกปพฺภารเมว คโตฯ

อปเรปิ กาสิคามวาสิโนเยว เทฺว ปิตาปุตฺตา เอกโต มคฺคํ ปฎิปชฺชิํสุฯ อฎวีมุเข ปน โจรา อุฎฺฐิตา โหนฺติฯ เต ปิตาปุเตฺต ลภิตฺวา ปุตฺตํ คเหตฺวา ‘‘ธนํ อาหริตฺวา ตว ปุตฺตํ คณฺหา’’ติ ปิตรํ วิสฺสเชฺชนฺติ, เทฺว ภาตโร ลภิตฺวา กนิฎฺฐํ คเหตฺวา เชฎฺฐํ วิสฺสเชฺชนฺติ, อาจริยเนฺตวาสิเก ลภิตฺวา อาจริยํ คเหตฺวา อเนฺตวาสิกํ วิสฺสเชฺชนฺติ, อเนฺตวาสิโก สิปฺปโลเภน ธนํ อาหริตฺวา อาจริยํ คณฺหิตฺวา คจฺฉติฯ อถ เต ปิตาปุตฺตาปิ ตตฺถ โจรานํ อุฎฺฐิตภาวํ ญตฺวา ‘‘ตฺวํ มํ ‘ปิตา’ติ มา วท, อหมฺปิ ตํ ‘ปุโตฺต’ติ น วกฺขามี’’ติ กติกํ กตฺวา โจเรหิ คหิตกาเล ‘‘ตุเมฺห อญฺญมญฺญํ กิํ โหถา’’ติ ปุฎฺฐา ‘‘น กิญฺจิ โหมา’’ติ สมฺปชานมุสาวาทํ กริํสุฯ เตสุ อฎวิโต นิกฺขมิตฺวา สายํ นฺหายิตฺวา ฐิเตสุ ปุโตฺต อตฺตโน สีลํ โสเธโนฺต ตํ มุสาวาทํ ทิสฺวา ‘‘อิทํ ปาปํ วฑฺฒมานํ มํ อปาเยสุ ขิปิสฺสติ, อิมํ กิเลสํ นิคฺคณฺหิสฺสามี’’ติ วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา ปเจฺจกโพธิญาณํ นิพฺพเตฺตตฺวา อากาเส ฐิโต ปิตุ ธมฺมํ เทเสตฺวา นนฺทมูลกปพฺภารเมว คโตฯ

อปโรปิ กาสิคาเมเยว ปน เอโก คามโภชโก มาฆาตํ การาเปสิฯ อถ นํ พลิกมฺมกาเล มหาชโน สนฺนิปติตฺวา อาห ‘‘สามิ, มยํ มิคสูกราทโย มาเรตฺวา ยกฺขานํ พลิกมฺมํ กริสฺสาม, พลิกมฺมกาโล เอโส’’ติฯ ตุมฺหากํ ปุเพฺพ กรณนิยาเมเนว กโรถาติ มนุสฺสา พหุํ ปาณาติปาตมกํสุฯ โส พหุํ มจฺฉมํสํ ทิสฺวา ‘‘อิเม มนุสฺสา เอตฺตเก ปาเณ มาเรนฺตา มเมเวกสฺส วจเนน

มารยึสู’’ติ กุกฺกุจฺจํ กตฺวา วาตปานํ นิสฺสาย ฐิตโกว วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา ปเจฺจกโพธิญาณํ นิพฺพเตฺตตฺวา อากาเส ฐิโต มหาชนสฺส ธมฺมํ เทเสตฺวา นนฺทมูลกปพฺภารเมว คโตฯ

อปโรปิ กาสิรเฏฺฐเยว คามโภชโก มชฺชวิกฺกยํ วาเรตฺวา ‘‘สามิ, ปุพฺเพ อิมสฺมึ กาเล สุราฉโณ นาม โหติ, กึ กโรมา’’ติ มหาชเนน วุโตฺต ‘‘ตุมฺหากํ โปราณกนิยาเมเนว กโรถา’’ติ อาหฯ มนุสฺสา ฉณํ กตฺวา สุรํ ปิวิตฺวา กลหํ กโรนฺตา หตฺถปาเท ภญฺชิตฺวา สีสํ ภินฺทิตฺวา กเณฺณ ฉินฺทิตฺวา พหุทเณฺฑน พชฺฌึสุฯ คามโภชโก เต ทิสฺวา จิเนฺตสิ ‘‘มยิ อนนุชานเนฺต อิเม อิมํ ทุกฺขํ น วินฺทยฺยุ’’นฺติฯ โส เอตฺตเกน กุกฺกุจฺจํ กตฺวา วาตปานํ นิสฺสาย ฐิตโกว วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา ปเจฺจกโพธิญาณํ นิพฺพเตฺตตฺวา ‘‘อปฺปมตฺตา โหถา’’ติ อากาเส ฐตฺวา ธมฺมํ เทเสตฺวา นนฺทมูลกปพฺภารเมว คโตฯ

อปรภาเค เต ปญฺจ ปเจฺจกพุทฺธา ภิกฺขาจารตฺถาย พาราณสิทฺวาเร โอตริตฺวา สุนิวตฺถา สุปารุตา ปาสาทิเกหิ อภิกฺกมาทีหิ ปิณฺฑาย จรนฺตา ราชทฺวารํ สมฺปาปุณึสุฯ ราชา เต ทิสฺวา ปสนฺนจิโตฺต ราชนิเวสนํ ปเวเสตฺวา ปาเท โธวิตฺวา คนฺธเตเลน มเกฺขตฺวา ปณีเตน ขาทนียเยน โภชนียเยน ปริวิสิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิตฺวา ‘‘ภเนฺต, ตุมฺหากํ ปฐมวเย ปพฺพชฺชา โสภติ, อิมสฺมึ วเย ปพฺพชนฺตา กถํ กาเมสุ อาทีนวํ ปสฺสิตฺถ, กึ โว อารมฺมณํ อโหสี’’ติ ปุจฺฉิฯ เต ตสฺส กเถนฺตา –

๕๙. ‘‘มิโตฺต มิตฺตสฺส ปานียํ, อทินฺนํ ปริภุญฺชิสํ;
เตน ปจฺฉา วิชิคุจฺฉึ, ตํ ปาปํ ปกตํ มยา;
มา ปุน อกรํ ปาปํ, ตสฺมา ปพฺพชิโต อหํฯ

๖๐. ‘‘ปรทารญฺจ ทิสฺวาน, ฉโนฺท เม อุทปชฺชถ;
เตน ปจฺฉา วิชิคุจฺฉึ, ตํ ปาปํ ปกตํ มยา;
มา ปุน อกรํ ปาปํ, ตสฺมา ปพฺพชิโต อหํฯ

๖๑. ‘‘ปิตรํ เม มหาราช, โจรา อคณฺหุ กานเน;
เตสาหํ ปุจฺฉิโต ชานํ, อญฺญถา นํ วิยากริํฯ

๖๒. ‘‘เตน ปจฺฉา วิชิคุจฺฉึ, ตํ ปาปํ ปกตํ มยา;
มา ปุน อกรํ ปาปํ, ตสฺมา ปพฺพชิโต อหํฯ

๖๓. ‘‘ปาณาติปาตมกรุํ, โสมยาเค อุปฎฺฐิเต;
เตสาหํ สมนุญฺญาสิํฯ

๖๔. ‘‘เตน ปจฺฉา วิชิคุจฺฉึ, ตํ ปาปํ ปกตํ มยา;
มา ปุน อกรํ ปาปํ, ตสฺมา ปพฺพชิโต อหํฯ

๖๕. ‘‘สุราเมรยมาธุกา, เย ชนา ปฐมาสุ โน;
พหูนํ เต อนตฺถาย, มชฺชปานมกปฺปยุํ;
เตสาหํ สมนุญฺญาสิํฯ

๖๖. ‘‘เตน ปจฺฉา วิชิคุจฺฉึ, ตํ ปาปํ ปกตํ มยา;
มา ปุน อกรํ ปาปํ, ตสฺมา ปพฺพชิโต อห’’นฺติฯ –

อิมา ปฏิปาฏิยา ปญฺจ คาถา อภาสิํสุฯ ราชาปิ เอกเมกสฺส พฺยากรณํ สุตฺวา ‘‘ภนฺเต, อยํ ปพฺพชฺชา ตุมฺหากํ เยวานุจฺฉวิกา’’ติ ถุติมกาสิฯ

ตตฺถ **มิโตฺต มิตฺตสฺสา**ติ มหาราช, อหํ เอกสฺส มิโตฺต หุตฺวา ตสฺส มิตฺตสฺส สนฺตกํ ปานียํ อิมินา นิยาเมเนว ปริภุญฺชิํฯ **ตสฺมา**ติ ยสฺมา ปุถุชฺชนา นาม ปาปกมฺมํ กโรนฺติ, ตสฺมา อหํ **มา ปุน อกรํ ปาปํ,** ตํ ปาปํ อารมฺมณํ กตฺวา ปพฺพชิโตมฺหิฯ **ฉโนฺท**ติ มหาราช, อิมินาว นิยาเมน มม ปรทารํ ทิสฺวา กาเม ฉโนฺท อุปฺปชฺชิฯ **อคณฺหู**ติ อคณฺหิํสุฯ **ชานนฺ**ติ เตสํ โจรานํ ‘‘อยํ กิํ เต โหตี’’ติ ปุจฺฉิโต ชานโนฺตเยว ‘‘น กิญฺจิ โหตี’’ติ อญฺญถา พฺยากาสิํฯ **โสมยาเค**ติ นวจเนฺท อุฏฺฐิเต โสมยาคํ นาม ยกฺขพลิํ กริํสุ, ตสฺมิํ อุปฏฺฐิเตฯ **สมนุญฺญาสิ**นฺติ สมนุโญฺญ อาสิํฯ **สุราเมรยมาธุกา**ติ ปิฏฺฐสุราทิสุรญฺจ ปุปฺผาสวาทิเมรยญฺจ ปกฺกมธุ วิย มธุรํ มญฺญมานาฯ **เย ชนา ปฐมาสุ โน**ติ เย โน คาเม ชนา ปฐมํ เอวรูปา อาสุํ อเหสุํฯ **พหูนํ เต**ติ เต เอกทิวสํ เอกสฺมิํ ฉเณ ปเตฺต พหูนํ อนตฺถาย มชฺชปานํ อกปฺปยิํสุฯ

ราชา เตสํ ธมฺมํ สุตฺวา ปสนฺนจิโตฺต จีวรสาฏเก จ เภสชฺชานิ จ ทตฺวา ปเจฺจกพุเทฺธ อุโยฺยเชสิฯ เตปิ ตสฺส อนุโมทนํ กตฺวา ตเตฺถว อคมํสุฯ ตโต ปฏฺฐาย ราชา วตฺถุกาเมสุ วิรโตฺต อนเปโกฺข หุตฺวา นานคฺครสโภชนํ ภุญฺชิตฺวา อิตฺถิโย อนาลปิตฺวา อโนโลเกตฺวา วิรตฺตจิโตฺต อุฏฺฐาย สิริคพฺภํ ปวิสิตฺวา นิสิโนฺน เสตภิตฺติยํ กสิณปริกมฺมํ กตฺวา ฌานํ นิพฺพเตฺตสิฯ โส ฌานปฺปโตฺต กาเม ครหโนฺต –

๖๗. ‘‘ธิรตฺถุ สุพหู กาเม, ทุคฺคเนฺธ พหุกณฺฏเก;
เย อหํ ปฏิเสวโนฺต, นาลภิํ ตาทิสํ สุข’’นฺติฯ – คาถมาห;

ตตฺถ **พหุกณฺฏเก**ติ พหู ปจฺจามิเตฺตฯ **เย อห**นฺติ โย อหํ, อยเมว วา ปาโฐฯ **ตาทิส**นฺติ เอตาทิสํ กิเลสรหิตํ ฌานสุขํฯ

อถสฺส อคฺคมเหสี ‘‘อยํ ราชา ปเจฺจกพุทฺธานํ ธมฺมกถํ สุตฺวา อุกฺกณฺฐิตรูโป อโหสิ, อเมฺหหิ สทฺธิํ อกเถตฺวาว สิริคพฺภํ ปวิโฏฺฐ, ปริคฺคณฺหิสฺสามิ ตาว น’’นฺติ จิเนฺตตฺวา สิริคพฺภทฺวาเร ฐิตา รโญฺญ กาเมสุ ครหนฺตสฺส อุทานํ สุตฺวา ‘‘มหาราช, ตฺวํ กาเม ครหสิ, กามสุขสทิสํ นาม สุขํ นตฺถี’’ติ กาเม วเณฺณนฺตี อิตรํ คาถมาห –

๖๘. ‘‘มหสฺสาทา สุขา กามา, นตฺถิ กามา ปรํ สุขํ;
เย กาเม ปฏิเสวนฺติ, สคฺคํ เต อุปปชฺชเร’’ติฯ

ตตฺถ **มหสฺสาทา**ติ มหาราช, เอเต กามา นาม มหาอสฺสาทา, อิโต อุตฺตริํ อญฺญํ สุขํ นตฺถิฯ กามเสวิโน หิ อปาเย อนุปคมฺม สเคฺค นิพฺพตฺตนฺตีติ อโตฺถฯ

ตํ สุตฺวา โพธิสโตฺต ตสฺสา ‘‘นสฺส วสลิ, กิํ กเถสิ, กาเมสุ สุขํ นาม กุโต อตฺถิ, วิปริณามทุกฺขา เอเต’’ติ ครหโนฺต เสสคาถา อภาสิ –

๖๙. ‘‘อปฺปสฺสาทา ทุขา กามา, นตฺถิ กามา ปรํ ทุขํ;
เย กาเม ปฏิเสวนฺติ, นิรยํ เต อุปปชฺชเรฯ

๗๐. ‘‘อสี ยถา สุนิสิโต, เนตฺติํโสว สุปายิโก;
สตฺตีว อุรสิ ขิตฺตา, กามา ทุกฺขตรา ตโตฯ

๗๑. ‘‘องฺคาราน๋ว ชลิตํ, กาสุํ สาธิกโปริสํ;
ผาล๋ว ทิวสํตตฺตํ, กามา ทุกฺขตรา ตโตฯ

๗๒. ‘‘วิสํ ยถา หลาหลํ, เตลํ ปกฺกุถิตํ ยถา;
ตมฺพโลหวิลีน๋ว, กามา ทุกฺขตรา ตโต’’ติฯ

ตตฺถ **เนตฺติํโส**ติ นิกฺกรุโณ, อิทมฺปิ เอกสฺส ขคฺคสฺส นามํฯ **ทุกฺขตรา**ติ เอวํ ชลิตงฺคารกาสุํ วา ทิวสํ ตตฺตํ ผาลํ วา ปฏิจฺจ ยํ ทุกฺขํ อุปฺปชฺชติ, ตโตปิ กามาเยว ทุกฺขตราติ อตฺโถฯ อนนฺตรคาถาย ยถา เอตานิ วิสาทีนิ ทุกฺขาวหนโต ทุกฺขานิ, เอวํ กามาปิ ทุกฺขา, ตํ ปน กามทุกฺขํ อิตเรหิ ทุเกฺขหิ ทุกฺขตรนฺติ อตฺโถฯ

เอวํ มหาสโตฺต เทวิยา ธมฺมํ เทเสตฺวา อมเจฺจ สนฺนิปาเตตฺวา ‘‘โภโนฺต อมจฺจา, ตุเมฺห รชฺชํ ปฏิปชฺชถ, อหํ ปพฺพชิสฺสามี’’ติ วตฺวา มหาชนสฺส โรทนฺตสฺส ปริเทวนฺตสฺส อุฎฺฐาย อากาเส ฐตฺวา โอวาทํ ทตฺวา อนิลปเถเนว อุตฺตรหิมวนฺตํ คนฺตฺวา รมณีเย ปเทเส อสฺสมํ มาเปตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อายุปริโยสาเน พฺรหฺมโลกปรายโณ อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘ภิกฺขเว, กิเลโส ขุทฺทโก นาม นตฺถิ, อปฺปมตฺตโกปิ ปณฺฑิเตหิ นิคฺคหิตโพฺพเยวา’’ติ วตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน ปญฺจสตา ภิกฺขู อรหเตฺต ปติฎฺฐหิํสุฯ ตทา ปเจฺจกพุทฺธา ปรินิพฺพายิํสุ, เทวี ราหุลมาตา อโหสิ, ราชา ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

ปานียชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

[๔๖๐] ๖. ยุธญฺจยชาตกวณฺณนา

มิตฺตามจฺจปริพฺยูฬฺหนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต มหาภินิกฺขมนํ อารพฺภ กเถสิฯ เอกทิวสญฺหิ ธมฺมสภายํ สนฺนิปติตา ภิกฺขู ‘‘อาวุโส, สเจ ทสพโล อคารํ อชฺฌาวสิสฺส, สกลจกฺกวาฬคเพฺภ จกฺกวตฺติราชา อภวิสฺส สตฺตรตนสมนฺนาคโต จตุริทฺธีหิ สมิโทฺธ ปโรสหสฺสปุตฺตปริวาโร , โส เอวรูปํ สิริวิภวํ ปหาย กาเมสุ โทสํ ทิสฺวา อฑฺฒรตฺตสมเย ฉนฺนสหาโยว กณฺฏกมารุยฺห นิกฺขมิตฺวา อโนมนทีตีเร ปพฺพชิตฺวา ฉพฺพสฺสานิ ทุกฺกรการิกํ กตฺวา สมฺมาสโมฺพธิํ ปโตฺต’’ติ สตฺถุ คุณกถํ กถยิํสุฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, ตถาคโต อิทาเนว มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขโนฺต, ปุเพฺพปิ ทฺวาทสโยชนิเก พาราณสินคเร รชฺชํ ปหาย นิกฺขโนฺตเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต รมฺมนคเร สพฺพทโตฺต นาม ราชา อโหสิฯ อยญฺหิ พาราณสี **อุทยชาตเก** (ชา. ๑.๑๑.๓๗ อาทโย) **สุรุนฺธนนครํ** นาม ชาตา, **จูฬสุตโสมชาตเก** (ชา. ๒.๑๗.๑๙๕ อาทโย) **สุทสฺสนํ** นาม, **โสณนนฺทชาตเก** (ชา. ๒.๒๐.๙๒ อาทโย) **พฺรหฺมวฑฺฒนํ** นาม, **ขณฺฑหาลชาตเก** (ชา. ๒.๒๒.๙๘๒ อาทโย) **ปุปฺผวตี** นาม, **สงฺขพฺราหฺมณชาตเก** (ชา. ๑.๑๐.๓๙ อาทโย) **โมฬินี** นาม, อิมสฺมิํ ปน ยุธญฺจยชาตเก **รมฺมนครํ** นาม อโหสิฯ เอวมสฺสา กทาจิ นามํ ปริวตฺตติฯ ตตฺถ สพฺพทตฺตรโญฺญ ปุตฺตสหสฺสํ อโหสิฯ ยุธญฺจยสฺส นาม เชฎฺฐปุตฺตสฺส อุปรชฺชํ อทาสิฯ โส ทิวเส ทิวเส มหาทานํ ปวเตฺตสิฯ เอวํ คจฺฉเนฺต กาเล โพธิสโตฺต เอกทิวสํ ปาโตว รถวรมารุยฺห มหเนฺตน สิริวิภเวน อุยฺยานกีฬํ คจฺฉโนฺต รุกฺขคฺคติณคฺคสาขคฺคมกฺกฎกสุตฺตชาลาทีสุ มุตฺตาชาลากาเรน ลคฺคิตอุสฺสวพินฺทูนิ ทิสฺวา ‘‘สมฺม สารถิ, กิํ นาเมต’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘เอเต เทว, หิมสมเย ปตนกอุสฺสวพินฺทูนิ นามา’’ติ สุตฺวา ทิว

สภาคํ อุยฺยาเน กีฬิตฺวา สายนฺหกาเล ปจฺจาคจฺฉโนฺต เต อทิสฺวาว ‘‘สมฺม สารถิ, กหํ นุ โข เอเต อุสฺสวพินฺทู, น เต อิทานิ ปสฺสามี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘เทว, เต สูริเย อุคฺคจฺฉเนฺต สเพฺพว ภิชฺชิตฺวา ปถวิยํ ปตนฺตี’’ติ สุตฺวา สํเวคปฺปโตฺต หุตฺวา ‘‘อิเมสํ สตฺตานํ ชีวิตสงฺขาราปิ ติณเคฺค อุสฺสวพินฺทุสทิสาว, มยา พฺยาธิชรามรเณหิ อปีฬิเตเยว มาตาปิตโร อาปุจฺฉิตฺวา ปพฺพชิตุํ วฎฺฎตี’’ติ อุสฺสวพินฺทุเมว อารมฺมณํ กตฺวา อาทิเตฺต วิย ตโย ภเว ปสฺสโนฺต อตฺตโน เคหํ อคนฺตฺวา อลงฺกตปฎิยตฺตาย วินิจฺฉยสาลาย นิสินฺนสฺส ปิตุ สนฺติกํเยว คนฺตฺวา ปิตรํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ ฐิโต ปพฺพชฺชํ ยาจโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๗๓. ‘‘มิตฺตามจฺจปริพฺยูฬฺหํ , อหํ วเนฺท รเถสภํ;
ปพฺพชิสฺสามหํ ราช, ตํ เทโว อนุมญฺญตู’’ติฯ

ตตฺถ **ปริพฺยูฬฺหนฺ**ติ ปริวาริตํฯ **ตํ เทโว**ติ ตํ มม ปพฺพชฺชํ เทโว อนุชานาตูติ อโตฺถฯ

อถ นํ ราชา นิวาเรโนฺต ทุติยํ คาถมาห –

๗๔. ‘‘สเจ เต อูนํ กาเมหิ, อหํ ปริปูรยามิ เต;
โย ตํ หิํ สติ วาเรมิ, มา ปพฺพช ยุธญฺจยา’’ติฯ

ตํ สุตฺวา กุมาโร ตติยํ คาถมาห –

๗๕. ‘‘น มตฺถิ อูนํ กาเมหิ, หิํสิตา เม น วิชฺชติ;
ทีปญฺจ กาตุมิจฺฉามิ, ยํ ชรา นาภิกีรตี’’ติฯ

ตตฺถ **ทีปญฺจา**ติ ตาต เนว มยฺหํ กาเมหิ อูนํ อตฺถิ, น มํ หิํสโนฺต โกจิ วิชฺชติ, อหํ ปน ปรโลกคมนาย อตฺตโน ปติฎฺฐํ กาตุมิจฺฉามิฯ กีทิสํ? **ยํ ชรา นาภิกีรติ** น วิทฺธํเสติ, ตมหํ กาตุมิจฺฉามิ, อมตมหานิพฺพานํ คเวสิสฺสามิ, น เม กาเมหิ อโตฺถ, อนุชานาถ มํ, มหาราชาติ วทติฯ

อิติ ปุนปฺปุนํ กุมาโร ปพฺพชฺชํ ยาจิ, ราชา ‘‘มา ปพฺพชา’’ติ วาเรติฯ ตมตฺถมาวิกโรโนฺต สตฺถา อุปฑฺฒํ คาถมาห –

๗๖. ‘‘ปุโตฺต วา ปิตรํ ยาเจ, ปิตา วา ปุตฺตโมรส’’นฺติฯ
ตตฺถ **วา**-กาโร สมฺปิณฺฑนโตฺถฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ‘‘เอวํ, ภิกฺขเว, ปุโตฺต จ ปิตรํ ยาจติ, ปิตา จ โอรสํ ปุตฺตํ ยาจตี’’ติฯ

เสสํ อุปฑฺฒคาถํ ราชา อาห –

‘‘เนคโม ตํ ยาเจ ตาต, มา ปพฺพช ยุธญฺจยา’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – อยํ เต ตาต นิคมวาสิมหาชโน ยาจติ, นครชโนปิ มา ตฺวํ ปพฺพชาติฯ

กุมาโร ปุนปิ ปญฺจมํ คาถมาห –

๗๗.‘‘มา มํ เทว นิวาเรหิ, ปพฺพชนฺตํ รเถสภ;
มาหํ กาเมหิ สมฺมโตฺต, ชราย วสมนฺวคู’’ติฯ

ตตฺถ **วสมนฺวคู**ติ มา อหํ กาเมหิ สมฺมโตฺต ปมโตฺต ชราย วสคามี นาม โหมิ, วฏฺฏทุกฺขํ ปน เขเปตฺวา ยถา จ สพฺพญฺญุตญฺญาณปฺปฏิวิชฺฌนโก โหมิ,ฯ ตถา มํ โอโลเกหีติ อธิปฺปาโยฯ

เอวํ วุเตฺต ราชา อปฺปฏิภาโณ อโหสิฯ มาตา ปนสฺส ‘‘ปุโตฺต เต, เทวิ, ปิตรํ ปพฺพชฺชํ อนุชานาเปตี’’ติ สุตฺวา ‘‘กึ ตุเมฺห กเถถา’’ติ นิรสฺสาเสน มุเขน สุวณฺณสิวิกาย นิสีทิตฺวา สีฆํ วินิจฺฉยฎฺฐานํ คนฺตฺวา ยาจมานา ฉฎฺฐํ คาถมาห –

๗๘.‘‘อหํ ตํ ตาต ยาจามิ, อหํ ปุตฺต นิวารเย;
จิรํ ตํ ทฎฺฐุมิจฺฉามิ, มา ปพฺพช ยุธญฺจยา’’ติฯ

ตํ สุตฺวา กุมาโร สตฺตมํ คาถมาห –

๗๙.‘‘อุสฺสาโวว ติณคฺคมฺหิ, สูริยุคฺคมนํ ปติ;
เอวมายุ มนุสฺสานํ, มา มํ อมฺม นิวารยา’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – อมฺม, ยถา ติณเคฺค อุสฺสวพินฺทุ สูริยสฺส อุคฺคมนํ ปติฎฺฐาตุํ น สโกฺกติ, ปถวิยํ ปตติ, เอวํ อิเมสํ สตฺตานํ ชีวิตํ ปริตฺตํ ตาวกาลิกํ อจิรฎฺฐิติกํ, เอวรูเป โลกสนฺนิวาเส กถํ ตฺวํ จิรํ มํ ปสฺสสิ, มา มํ นิวาเรหีติฯ

เอวํ วุเตฺตปิ สา ปุนปฺปุนํ ยาจิเยวฯ ตโต มหาสโตฺต ปิตรํ อามเนฺตตฺวา อฎฺฐมํ คาถมาห –

๘๐. ‘‘ตรมาโน อิมํ ยานํ, อาโรเปตุ รเถสภ;
มา เม มาตา ตรนฺตสฺส, อนฺตรายกรา อหู’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – ตาต รเถสภ, อิมํ มม มาตรํ ตรมาโน ปุริโส สุวณฺณสิวิกายานํ อาโรเปตุ, มา เม ชาติชราพฺยาธิมรณกนฺตารํ ตรนฺตสฺส อติกฺกมนฺตสฺส มาตา อนฺตรายกรา อหูติฯ

ราชา ปุตฺตสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘คจฺฉ, ภเทฺท, ตว สิวิกาย นิสีทิตฺวา รติวฑฺฒนปาสาทํ อภิรุหา’’ติ อาหฯ สา ตสฺส วจนํ สุตฺวา ฐาตุํ อสโกฺกนฺตี นารีคณปริวุตา คนฺตฺวา ปาสาทํ อภิรุหิตฺวา ‘‘กา นุ โข ปุตฺตสฺส ปวตฺตี’’ติ วินิจฺฉยฎฺฐานํ โอโลเกนฺตี อฎฺฐาสิฯ โพธิสโตฺต มาตุ คตกาเล ปุน ปิตรํ ยาจิฯ ราชา ปฎิพาหิตุํ อสโกฺกโนฺต ‘‘เตน หิ ตาต, ตว มนํ มตฺถกํ ปาเปหิ, ปพฺพชาหี’’ติ อนุชานิฯ รโญฺญ อนุญฺญาตกาเล โพธิสตฺตสฺส กนิโฎฺฐ ยุธิฎฺฐิลกุมาโร นาม ปิตรํ วนฺทิตฺวา ‘‘ตาต, มยฺหํ ปพฺพชฺชํ อนุชานาถา’’ติ อนุชานาเปสิฯ อุโภปิ ภาตโร ปิตรํ วนฺทิตฺวา กาเม ปหาย มหาชนปริวุตา วินิจฺฉยโต นิกฺขมึสุฯ เทวีปิ มหาสตฺตํ โอโลเกตฺวา ‘‘มม ปุเตฺต ปพฺพชิเต รมฺมนครํ ตุจฺฉํ ภวิสฺสตี’’ติ ปริเทวมานา คาถาทฺวยมาห –

๘๑. ‘‘อภิธาวถ ภทฺทเนฺต, สุญฺญํ เหสฺสติ รมฺมกํ;
ยุธญฺจโย อนุญฺญาโต, สพฺพทเตฺตน ราชินาฯ

๘๒. ‘‘โยหุ เสโฎฺฐ สหสฺสสฺส, ยุวา กญฺจนสนฺนิโภ;
โสยํ กุมาโร ปพฺพชิโต, กาสายวสโน พลี’’ติฯ

ตตฺถ **อภิธาวถา**ติ ปริวาเรตฺวา ฐิตา นาริโย สพฺพา เวเคน ธาวถาติ อาณาเปติฯ **ภทฺทเนฺต**ติ เอวํ คนฺตฺวา ‘‘ภทฺทํ ตว โหตู’’ติ วทถฯ **รมฺมก**นฺติ รมฺมนครํ สนฺธายาหฯ **โยหุ เสโฎฺฐ**ติ โย รโญฺญ ปุโตฺต สหสฺสสฺส เสโฎฺฐ อโหสิ, โส ปพฺพชิโตติ ปพฺพชฺชาย คจฺฉนฺตํ สนฺธาเยวมาหฯ

โพธิสโตฺตปิ น ตาว ปพฺพชติฯ โส หิ มาตาปิตโร วนฺทิตฺวา กนิฎฺฐํ ยุธิฎฺฐิลกุมารํ คเหตฺวา นครา นิกฺขมฺม มหาชนํ นิวเตฺตตฺวา อุโภปิ ภาตโร หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา มโนรเม ฐาเน อสฺสมปทํ กริตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ฌานาภิญฺญํ นิพฺพเตฺตตฺวา วนมูลผลาทีหิ ยาวชีวํ ยาเปตฺวา พฺรหฺมโลกปรายณา อเหสุํฯ ตมตฺถํ โอสาเน อภิสมฺพุทฺธคาถาย ทีเปติ –

๘๓. ‘‘อุโภ กุมารา ปพฺพชิตา, ยุธญฺจโย ยุธิฎฺฐิโล;
ปหาย มาตาปิตโร, สงฺคํ เฉตฺวาน มจฺจุโน’’ติฯ

ตตฺถ **มจฺจุโน**ติ มารสฺสฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ภิกฺขเว, ยุธญฺจโย จ ยุธิฎฺฐิโล จ เต อุโภปิ กุมารา มาตาปิตโร ปหาย มารสฺส สนฺตกํ ราคโทสโมหสงฺคํ ฉินฺทิตฺวา ปพฺพชิตาติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ‘‘น ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ ตถาคโต รชฺชํ ฉเฑฺฑตฺวา ปพฺพชิโตเยวา’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา มาตาปิตโร มหาราชกุลานิ อเหสุํ, ยุธิฎฺฐิลกุมาโร อานโนฺท, ยุธญฺจโย ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ยุธญฺจยชาตกวณฺณนา ฉฎฺฐาฯ

[๔๖๑] ๗. ทสรถชาตกวณฺณนา

เอถ ลกฺขณ สีตา จาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ มตปิติกํ กุฎุมฺพิกํ อารพฺภ กเถสิฯ โส หิ ปิตริ กาลกเต โสกาภิภูโต สพฺพกิจฺจานิ ปหาย โสกานุวตฺตโกว อโหสิฯ สตฺถา ปจฺจูสสมเย โลกํ โอโลเกโนฺต ตสฺส โสตาปตฺติผลูปนิสฺสยํ ทิสฺวา ปุนทิวเส สาวตฺถิยํ ปิณฺฑาย จริตฺวา กตภตฺตกิโจฺจ ภิกฺขู อุโยฺยเชตฺวา เอกํ ปจฺฉาสมณํ คเหตฺวา ตสฺส เคหํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา นิสินฺนํ มธุรวจเนน อาลปโนฺต ‘‘กิํ โสจสิ อุปาสกา’’ติ วตฺวา ‘‘อาม, ภเนฺต, ปิตุโสโก มํ พาธตี’’ติ วุเตฺต ‘‘อุปาสก, โปราณกปณฺฑิตา อฎฺฐวิเธ โลกธเมฺม ตถโต ชานนฺตา ปิตริ กาลกเต อปฺปมตฺตกมฺปิ โสกํ น กริํสู’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ ทสรถมหาราชา นาม อคติคมนํ ปหาย ธเมฺมน รชฺชํ กาเรสิฯ ตสฺส โสฬสนฺนํ อิตฺถิสหสฺสานํ เชฎฺฐิกา อคฺคมเหสี เทฺว ปุเตฺต เอกญฺจ ธีตรํ วิชายิฯ เชฎฺฐปุโตฺต รามปณฺฑิโต นาม อโหสิ, ทุติโย ลกฺขณกุมาโร นาม, ธีตา สีตา เทวี นามฯ อปรภาเค มเหสี กาลมกาสิฯ ราชา ตสฺสา กาลกตาย จิรตรํ โสกวสํ คนฺตฺวา อมเจฺจหิ สญฺญาปิโต ตสฺสา กตฺตพฺพปริหารํ กตฺวา อญฺญํ อคฺคมเหสิฎฺฐาเน ฐเปสิฯ สา รโญฺญ ปิยา อโหสิ มนาปาฯ สาปิ อปรภาเค คพฺภํ คณฺหิตฺวา ลทฺธคพฺภปริหารา ปุตฺตํ วิชายิ, ‘‘ภรตกุมาโร’’ติสฺส นามํ อกํสุฯ ราชา ปุตฺตสิเนเหน ‘‘ภเทฺท, วรํ เต ทมฺมิ, คณฺหาหี’’ติ อาหฯ สา คหิตกํ กตฺวา ฐเปตฺวา กุมารสฺส สตฺตฎฺฐวสฺสกาเล ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘เทว, ตุเมฺหหิ มยฺหํ ปุตฺตสฺส วโร ทิโนฺน, อิทานิสฺส วรํ เทถา’’ติ อาหฯ คณฺห, ภเทฺทติฯ ‘‘เทว, ปุตฺตสฺส เม รชฺชํ เทถา’’ติ วุเตฺต ราชา อจฺฉรํ ปหริตฺวา ‘‘นสฺส, วสลิ, มยฺหํ เทฺว ปุตฺตา อคฺคิกฺขนฺธา วิย ชลนฺติ, เต มาราเปตฺวา ตว ปุตฺตสฺส รชฺชํ ยาจสี’’ติ ตเชฺชสิฯ สา ภีตา สิริคพฺภํ ปวิสิตฺวา อเญฺญสุปิ ทิวเสสุ ราชานํ ปุนปฺปุนํ รชฺชเมว ยาจิฯ

ราชา ตสฺสา ตํ วรํ อทตฺวาว จินฺเตสิ ‘‘มาตุคาโม นาม อกตญฺญู มิตฺตทุพฺภี, อยํ เม กูฏปณฺณํ วา กูฏลญฺชํ วา กตฺวา ปุตฺเต ฆาตาเปยฺยา’’ติฯ โส ปุตฺเต ปโกฺกสาเปตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจตฺวา ‘‘ตาตา, ตุมฺหากํ อิธ วสนฺตานํ อนฺตราโยปิ ภเวยฺย, ตุเมฺห สามนฺตรชฺชํ วา อรญฺญํ วา คนฺตฺวา มม มรณกาเล อาคนฺตฺวา กุลสนฺตกํ รชฺชํ คเณฺหยฺยาถา’’ติ วตฺวา ปุน เนมิตฺตเก พฺราหฺมเณ ปโกฺกสาเปตฺวา อตฺตโน อายุปริเจฺฉทํ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อญฺญานิ ทฺวาทส วสฺสานิ ปวตฺติสฺสตี’’ติ สุตฺวา ‘‘ตาตา, อิโต ทฺวาทสวสฺสจฺจเยน อาคนฺตฺวา ฉตฺตํ อุสฺสาเปยฺยาถา’’ติ อาหฯ เต ‘‘สาธู’’ติ วตฺวา ปิตรํ วนฺทิตฺวา โรทนฺตา ปาสาทา โอตริํสุฯ สีตา เทวี ‘‘อหมฺปิ ภาติเกหิ สทฺธิํ คมิสฺสามี’’ติ ปิตรํ วนฺทิตฺวา โรทนฺตี นิกฺขมิฯ ตโยปิ ชนา มหาปริวารา นิกฺขมิตฺวา มหาชนํ นิวเตฺตตฺวา อนุปุเพฺพน หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา สมฺปโนฺนทเก สุลภผลาผเล ปเทเส อสฺสมํ มาเปตฺวา ผลาผเลน ยาเปนฺตา วสิํสุฯ

ลกฺขณปณฺฑิโต จ สีตา จ รามปณฺฑิตํ ยาจิตฺวา ‘‘ตุเมฺห อมฺหากํ ปิตุฏฺฐาเน ฐิตา, ตสฺมา อสฺสเมเยว โหถ, มยํ ผลาผลํ อาหริตฺวา ตุเมฺห โปเสสฺสามา’’ติ ปฏิญฺญํ คณฺหิํสุฯ ตโต ปฏฺฐาย รามปณฺฑิโต ตเตฺถว โหติฯ อิตเร เทฺว ผลาผลํ อาหริตฺวา ตํ ปฏิชคฺคิํสุฯ เอวํ เตสํ ผลาผเลน ยาเปตฺวา วสนฺตานํ ทสรถมหาราชา ปุตฺตโสเกน นวเม สํวจฺฉเร กาลมกาสิฯ ตสฺส สรีรกิจฺจํ กาเรตฺวา เทวี ‘‘อตฺตโน ปุตฺตสฺส ภรตกุมารสฺส ฉตฺตํ อุสฺสาเปถา’’ติ อาหฯ อมจฺจา ปน ‘‘ฉตฺตสฺสามิกา อรเญฺญ วสนฺตี’’ติ น อทํสุฯ ภรตกุมาโร ‘‘มม ภาตรํ รามปณฺฑิตํ อรญฺญโต อาเนตฺวา ฉตฺตํ อุสฺสาเปสฺสามี’’ติ ปญฺจราชกกุธภณฺฑานิ คเหตฺวา จตุรงฺคินิยา เสนาย ตสฺส วสนฏฺฐานํ ปตฺวา อวิทูเร ขนฺธาวารํ กตฺวา ตตฺถ นิวาเสตฺวา กติปเยหิ อมเจฺจหิ สทฺธิํ ลกฺขณปณฺฑิตสฺส จ สีตาย จ อรญฺญํ คตกาเล อสฺสมปทํ ปวิสิตฺวา อสฺสมปททฺวาเร ฐปิตกญฺจนรูปกํ วิย รามปณฺฑิตํ นิราสงฺกํ สุขนิสินฺนํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ ฐิโต รโญฺญ ปวตฺติํ อาโรเจตฺวา สทฺธิํ อมเจฺจหิ ปาเทสุ ปติตฺวา โรทติฯ รามปณฺฑิโต ปน เนว โสจิ, น ปริเทวิ, อินฺทฺริยวิการมตฺตมฺปิสฺส นาโหสิฯ ภรตสฺส ปน โรทิตฺวา นิสินฺนกาเล สายนฺหสมเย อิตเร เทฺว ผลาผลํ อาทาย อาคมิํสุฯ รามปณฺฑิโต จินฺเตสิ ‘‘อิเม ทหรา มยฺหํ วิย ปริคฺคณฺหนปญฺญา เอเตสํ นตฺถิ, สหสา ‘ปิตา โว มโต’ติ วุเตฺต โสกํ สนฺธาเรตุํ อสโกฺกนฺตานํ หทยมฺปิ เตสํ ผเลยฺย, อุปาเยน เต อุทกํ โอตาเรตฺวา เอตํ ปวตฺติํ อาโรเจสฺสามี’’ติฯ อถ เนสํ ปุรโต เอกํ อุทกฏฺฐานํ ทเสฺสตฺวา ‘‘ตุเมฺห อติจิเรน อาคตา, อิทํ โว ทณฺฑกมฺมํ โหตุ, อิมํ อุทกํ โอตริตฺวา ติฏฺฐถา’’ติ อุปฑฺฒคาถํ ตาว อาห –

๘๔. ‘‘เอถ ลกฺขณ สีตา จ, อุโภ โอตรโถทก’’นฺติฯ
ตสฺสโตฺถ – เอถ ลกฺขณ สีตา จ อาคจฺฉถ, อุโภปิ โอตรถ อุทกนฺติ;

เต เอกวจเนเนว โอตริตฺวา อฏฺฐํสุฯ อถ เนสํ ปิตุ ปวตฺติํ อาโรเจโนฺต เสสํ อุปฑฺฒคาถมาห –

‘‘เอวายํ ภรโต อาห, ราชา ทสรโถ มโต’’ติฯ

เต ปิตุ มตสาสนํ สุตฺวาว วิสญฺญา อเหสุํฯ ปุนปิ เนสํ กเถสิ, ปุนปิ เต วิสญฺญา อเหสุนฺติ เอวํ ยาวตติยํ วิสญฺญิตํ ปเตฺต เต อมจฺจา อุกฺขิปิตฺวา อุทกา นีหริตฺวา ถเล นิสีทาเปตฺวา ลทฺธสฺสาเสสุ เตสุ สเพฺพ อญฺญมญฺญํ โรทิตฺวา ปริเทวิตฺวา นิสีทิํสุฯ ตทา ภรตกุมาโร จิเนฺตสิ – ‘‘มยฺหํ ภาตา ลกฺขณกุมาโร จ ภคินี จ สีตา เทวี ปิตุ มตสาสนํ สุตฺวาว โสกํ สนฺธาเรตุํ น สโกฺกนฺติ, รามปณฺฑิโต ปน เนว โสจติ, น ปริเทวติ, กิํ นุ โข ตสฺส อโสจนการณํ, ปุจฺฉิสฺสามิ น’’นฺติฯ โส ตํ ปุจฺฉโนฺต ทุติยํ คาถมาห –

๘๕. ‘‘เกน รามปฺปภาเวน, โสจิตพฺพํ น โสจสิ;
ปิตรํ กาลกตํ สุตฺวา, น ตํ ปสหเต ทุข’’นฺติฯ

ตตฺถ **ปภาเวนา**ติ อานุภาเวนฯ **น ตํ ปสหเต ทุข**นฺติ เอวรูปํ ทุกฺขํ เกน การเณน ตํ น ปีเฬติ, กึ เต อโสจนการณํ, กเถหิ ตาว นนฺติฯ

อถสฺส รามปณฺฑิโต อตฺตโน อโสจนการณํ กเถนฺโต –

๘๖. ‘‘ยํ น สกฺกา นิปาเลตุํ, โปเสน ลปตํ พหุํ;
ส กิสฺส วิญฺญู เมธาวี, อตฺตานมุปตาปเยฯ

๘๗.‘‘ทหรา จ หิ วุฑฺฒา จ, เย พาลา เย จ ปณฺฑิตา;
อฑฺฒา เจว ทลิทฺทา จ, สเพฺพ มจฺจุปรายณาฯ

๘๘. ‘‘ผลานมิว ปกฺกานํ, นิจฺจํ ปตนโต ภยํ;
เอวํ ชาตาน มจฺจานํ, นิจฺจํ มรณโต ภยํฯ

๘๙. ‘‘สายเมเก น ทิสฺสนฺติ, ปาโต ทิฎฺฐา พหุชฺชนา;
ปาโต เอเก น ทิสฺสนฺติ, สายํ ทิฎฺฐา พหุชฺชนาฯ

๙๐. ‘‘ปริเทวยมาโน เจ, กิญฺจิทตฺถํ อุทพฺพเห;
สมฺมูโฬฺห หึสมตฺตานํ, กยิรา ตํ วิจกฺขโณฯ

๙๑. ‘‘กิโส วิวโณฺณ ภวติ, หึสมตฺตานมตฺตโน;
น เตน เปตา ปาเลนฺติ, นิรตฺถา ปริเทวนาฯ

๙๒. ‘‘ยถา สรณมาทิตฺตํ, วารินา ปรินิพฺพเย;
เอวมฺปิ ธีโร สุตวา, เมธาวี ปณฺฑิโต นโร;
ขิปฺปมุปฺปติตํ โสกํ, วาโต ตูลํว ธํสเยฯ

๙๓. ‘‘มโจฺจ เอโกว อเจฺจติ, เอโกว ชายเต กุเล;
สํโยคปรมาเตฺวว, สโมฺภคา สพฺพปาณินํฯ

๙๔. ‘‘ตสฺมา หิ ธีรสฺส พหุสฺสุตสฺส, สมฺปสฺสโต โลกมิมํ ปรญฺจ;
อญฺญาย ธมฺมํ หทยํ มนญฺจ, โสกา มหนฺตาปิ น ตาปยนฺติฯ

๙๕. ‘‘โสหํ ทสฺสญฺจ โภกฺขญฺจ, ภริสฺสามิ จ ญาตเก;
เสสญฺจ ปาลยิสฺสามิ, กิจฺจเมตํ วิชานโต’’ติฯ –

อิมาหิ ทสหิ คาถาหิ อนิจฺจตํ ปกาเสติฯ

ตตฺถ **นิปาเลตุ**นฺติ รกฺขิตุํฯ **ลปต**นฺติ ลปนฺตานํฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ‘‘ตาต ภรต, ยํ สตฺตานํ ชีวิตํ พหุมฺปิ วิลปนฺตานํ ปุริสานํ เอเกนาปิ มา อุจฺฉิชฺชีติ น สกฺกา รกฺขิตุํ, โส ทานิ มาทิโส อฎฺฐ โลกธเมฺม ตถโต ชานโนฺต วิญฺญู เมธาวี ปณฺฑิโต มรณปริโยสานชีวิเตสุ สเตฺตสุ กิสฺส อตฺตานมุปตาปเย, กึการณา อนุปกาเรน โสกทุเกฺขน อตฺตานํ สนฺตาเปยฺยา’’ติฯ

ทหรา จาติ คาถา ‘‘มจฺจุ นาเมส ตาต ภรต, เนว สุวณฺณรูปกสทิสานํ ทหรานํ ขตฺติยกุมารกาทีนํ, น วุฑฺฒิปฺปตฺตานํ มหาโยธานํ, น พาลานํ ปุถุชฺชนสตฺตานํ, น พุทฺธาทีนํ ปณฺฑิตานํ, น จกฺกวตฺติอาทีนํ อิสฺสรานํ, น นิทฺธนานํ ทลิทฺทาทีนํ ลชฺชติ, สเพฺพปิเม สตฺตา มจฺจุปรายณา มรณมุเข สํภคฺควิภคฺคา ภวนฺติเยวา’’ติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตาฯ

นิจฺจํ ปตนโตติ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยถา หิ ตาต ภรต, ปกฺกานํ ผลานํ ปกฺกกาลโต ปฎฺฐาย ‘‘อิทานิ วณฺฎา ฉิชฺชิตฺวา ปติสฺสนฺติ, อิทานิ ปติสฺสนฺตี’’ติ ปตนโต ภยํ นิจฺจํ ธุวํ เอกํสิกเมว ภวติ, เอวํ อาสงฺกนียโต เอวํ ชาตานํ มจฺจานมฺปิ เอกํสิกํเยว มรณโต ภยํ, นตฺถิ โส ขโณ วา ลโย วา ยตฺถ เตสํ มรณํ น อาสงฺกิตพฺพํ ภเวยฺยาติฯ

สายนฺติ วิกาเลฯ อิมินา รตฺติภาเค จ ทิฎฺฐานํ ทิวสภาเค อทสฺสนํ, ทิวสภาเค จ ทิฎฺฐานํ รตฺติภาเค อทสฺสนํ ทีเปติฯ **กิญฺจิทตฺถ**นฺติ ‘‘ปิตา เม, ปุโตฺต เม’’ติอาทีหิ ปริเทวมาโนว โปโส สมฺมูโฬฺห อตฺตานํ หึสโนฺต กิลเมโนฺต อปฺปมตฺตกมฺปิ อตฺถํ อาหเรยฺยฯ **กยิรา ตํ วิจกฺขโณ**ติ อถ ปณฺฑิโต ปุริโส เอวํ ปริเทวํ กเรยฺย, ยสฺมา ปน ปริเทวโนฺต มตํ วา อาเนตุํ อญฺญํ วา ตสฺส วฑฺฒิํ กาตุํ น สโกฺกติ, ตสฺมา นิรตฺถกตฺตา ปริเทวิตสฺส ปณฺฑิตา น ปริเทวนฺติฯ

อตฺตานมตฺตโนติ อตฺตโน อตฺตภาวํ โสกปริเทวทุเกฺขน หึสโนฺตฯ **น เตนา**ติ เตน ปริเทเวน ปรโลกํ คตา สตฺตา น ปาเลนฺติ น ยาเปนฺติฯ **นิรตฺถา**ติ ตสฺมา เตสํ มตสตฺตานํ อยํ ปริเทวนา นิรตฺถกาฯ **สรณ**นฺติ นิวาสเคหํฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยถา ปณฺฑิโต ปุริโส อตฺตโน วสนาคาเร อาทิเตฺต มุหุตฺตมฺปิ โวสานํ อนาปชฺชิตฺวา ฆฎสเตน ฆฎสหเสฺสน วารินา นิพฺพาปยเตว, เอวํ ธีโร อุปฺปติตํ โสกํ ขิปฺปเมว นิพฺพาปเยฯ ตูลํ วิย จ วาโต ยถา สณฺฐาตุํ น สโกฺกติ, เอวํ ธํสเย วิทฺธํเสยฺยาติ อโตฺถฯ

มโจฺจ เอโกว อเจฺจตีติ เอตฺถ ตาต ภรต, อิเม สตฺตา กมฺมสฺสกา นาม, ตถา หิ อิโต ปรโลกํ คจฺฉโนฺต สโตฺต เอโกว อเจฺจติ อติกฺกมติ, ขตฺติยาทิกุเล ชายมาโนปิ เอโกว คนฺตฺวา ชายติฯ ตตฺถ ตตฺถ ปน ญาติมิตฺตสํโยเคน ‘‘อยํ เม ปิตา, อยํ เม มาตา, อยํ เม มิโตฺต’’ติ สํโยคปรมาเตฺวว สโมฺภคา สพฺพปาณีนํ, ปรมเตฺถน ปน ตีสุปิ ภเวสุ กมฺมสฺสกาเวเต สตฺตาติ อโตฺถฯ

ตสฺมาติ ยสฺมา เอเตสํ สตฺตานํ ญาติมิตฺตสํโยคํ ญาติมิตฺตปริโภคมตฺตํ ฐเปตฺวา อิโต ปรํ อญฺญํ นตฺถิ, ตสฺมาฯ **สมฺปสฺสโต**ติ อิมญฺจ ปรญฺจ โลกํ นานาภาววินาภาวเมว สมฺมา ปสฺสโตฯ **อญฺญาย ธมฺม**นฺติ อฎฺฐวิธโลกธมฺมํ ชานิตฺวาฯ **หทยํ มนญฺจา**ติ อิทํ อุภยมฺปิ จิตฺตเสฺสว นามํฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ –

> ‘‘ลาโภ อลาโภ ยโส อยโส จ, นินฺทา ปสํสา จ สุขญฺจ ทุกฺขํ;
> เอเต อนิจฺจา มนุเชสุ ธมฺมา, มา โสจ กิํ โสจสิ โปฎฺฐปาทา’’ติฯ (ชา. ๑.๔.๑๑๔) –

อิเมสํ อฎฺฐนฺนํ โลกธมฺมานํ เยน เกนจิ จิตฺตํ ปริยาทียติ, ตสฺส จ อนิจฺจตํ ญตฺวา ฐิตสฺส ธีรสฺส ปิตุปุตฺตมรณาทิวตฺถุกา มหนฺตาปิ โสกา หทยํ น ตาปยนฺตีติฯ เอตํ วา อฎฺฐวิธํ โลกธมฺมํ ญตฺวา ฐิตสฺส หทยวตฺถุญฺจ มนญฺจ มหนฺตาปิ โสกา น ตาปยนฺตีติ เอวเมฺปตฺถ อโตฺถ ทฎฺฐโพฺพฯ

โสหํ ทสฺสญฺจ โภกฺขญฺจาติ คาถาย – ตาต ภรต, อนฺธพาลานํ สตฺตานํ วิย มม โรทน ปริเทวนํ นาม น อนุจฺฉวิกํ, อหํ ปน ปิตุ อจฺจเยน ตสฺส ฐาเน ฐตฺวา กปณาทีนํ ทานารหานํ ทานํ, ฐานนฺตรารหานํ ฐานนฺตรํ, ยสารหานํ ยสํ ทสฺสามิ, ปิตรา เม ปริภุตฺตนเยน อิสฺสริยํ ปริภุญฺชิสฺสามิ, ญาตเก จ โปเสสฺสามิ, อวเสสญฺจ อโนฺตปริชนาทิกํ ชนํ ปาเลสฺสามิ, ธมฺมิกสมณพฺราหฺมณานํ ธมฺมิกํ รกฺขาวรณคุตฺตึ กริสฺสามีติ เอวญฺหิ ชานโต ปณฺฑิตปุริสสฺส อนุรูปํ กิจฺจนฺติ อโตฺถฯ

ปริสา อิมํ รามปณฺฑิตสฺส อนิจฺจตาปกาสนํ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา นิโสฺสกา อเหสุํฯ ตโต ภรตกุมาโร รามปณฺฑิตํ วนฺทิตฺวา ‘‘พาราณสิรชฺชํ สมฺปฏิจฺฉถา’’ติ อาหฯ ตาต ลกฺขณญฺจ, สีตาเทวิญฺจ คเหตฺวา คนฺตฺวา รชฺชํ อนุสาสถาติฯ ตุเมฺห ปน, เทวาติฯ ตาต, มม ปิตา ‘‘ทฺวาทสวสฺสจฺจเยน อาคนฺตฺวา รชฺชํ กาเรยฺยาสี’’ติ มํ อโวจ, อหํ อิทาเนว คจฺฉโนฺต ตสฺส วจนกโร นาม น โหมิ, อญฺญานิปิ ตีณิ วสฺสานิ อติกฺกมิตฺวา อาคมิสฺสามีติฯ ‘‘เอตฺตกํ กาลํ โก รชฺชํ กาเรสฺสตี’’ติ? ‘‘ตุเมฺห กาเรถา’’ติฯ ‘‘น มยํ กาเรสฺสามา’’ติฯ ‘‘เตน หิ ยาว มมาคมนา อิมา ปาทุกา กาเรสฺสนฺตี’’ติ อตฺตโน ติณปาทุกา โอมุญฺจิตฺวา อทาสิฯ เต ตโยปิ ชนา ปาทุกา คเหตฺวา รามปณฺฑิตํ วนฺทิตฺวา มหาชนปริวุตา พาราณสึ อคมํสุฯ ตีณิ สํวจฺฉรานิ ปาทุกา รชฺชํ กาเรสุํฯ อมจฺจา ติณปาทุกา ราชปลฺลเงฺก ฐเปตฺวา อฑฺฑํ วินิจฺฉินนฺติฯ สเจ ทุพฺพินิจฺฉิโต โหติ, ปาทุกา อญฺญมญฺญํ ปฏิหญฺญนฺติฯ ตาย สญฺญาย ปุน วินิจฺฉินนฺติฯ สมฺมา วินิจฺฉิตกาเล ปาทุกา นิสฺสทฺทา สนฺนิสีทนฺติฯ รามปณฺฑิโต ติณฺณํ สํวจฺฉรานํ อจฺจเยน อรญฺญา นิกฺขมิตฺวา พาราณสินครํ ปตฺวา อุยฺยานํ ปาวิสิฯ ตสฺส อาคมนภาวํ ญตฺวา กุมารา อมจฺจคณปริวุตา อุยฺยานํ คนฺตฺวา สีตํ อคฺคมเหสึ กตฺวา อุภินฺนมฺปิ อภิเสกํ อกํสุฯ เอวํ อภิเสกปฺปโตฺต มหาสโตฺต อลงฺกตรเถ ฐตฺวา มหเนฺตน ปริวาเรน นครํ ปวิสิตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา จนฺทกปาสาทวรสฺส มหาตลํ อภิรุหิฯ ตโต ปฏฺฐาย โสฬส วสฺสสหสฺสานิ ธเมฺมน รชฺชํ กาเรตฺวา อายุปริโยสาเน สคฺคปุรํ ปูเรสิฯ

๙๖. ‘‘ทส วสฺสสหสฺสานิ, สฏฺฐิ วสฺสสตานิ จ;
กมฺพุคีโว มหาพาหุ, ราโม รชฺชมการยี’’ติฯ –

อยํ อภิสมฺพุทฺธคาถา ตมตฺถํ ทีเปติฯ

ตตฺถ **กมฺพุคีโว**ติ สุวณฺณาฬิงฺคสทิสคีโวฯ สุวณฺณญฺหิ กมฺพูติ วุจฺจติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน กุฏุมฺพิโก โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ ตทา ทสรถมหาราชา สุโทฺธทนมหาราชา อโหสิ, มาตา มหามายาเทวี, สีตา ราหุลมาตา, ภรโต อานโนฺท, ลกฺขโณ สาริปุโตฺต, ปริสา พุทฺธปริสา, รามปณฺฑิโต ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

ทสรถชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๔๖๒] ๘. สํวรชาตกวณฺณนา

ชานโนฺต โน มหาราชาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ โอสฺสฏฺฐวีริยํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร สาวตฺถิวาสี กุลปุโตฺต สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ปพฺพชิตฺวา ลทฺธูปสมฺปโท อาจริยุปชฺฌายวตฺตํ ปูเรโนฺต อุภยานิ ปาติโมกฺขานิ ปคุณานิ กตฺวา ปริปุณฺณปญฺจวโสฺส กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา ‘‘อรเญฺญ วสิสฺสามี’’ติ อาจริยุปชฺฌาเย อาปุจฺฉิตฺวา โกสลรเฏฺฐ เอกํ ปจฺจนฺตคามํ คนฺตฺวา ตตฺถ อิริยาปเถ ปสนฺนมนุเสฺสหิ ปณฺณสาลํ กตฺวา อุปฏฺฐิยมาโน วสฺสํ

อุปคนฺตฺวา ยุญฺชโนฺต ฆเฏโนฺต วายมโนฺต อจฺจารเทฺธน วีริเยน เตมาสํ กมฺมฏฺฐานํ ภาเวตฺวา โอภาสมตฺตมฺปิ อุปฺปาเทตุํ อสโกฺกโนฺต จิเนฺตสิ “อทฺธา อหํ สตฺถารา เทสิเตสุ จตูสุ ปุคฺคเลสุ ปทปรโม, กิํ เม อรญฺญวาเสน, เชตวนํ คนฺตฺวา ตถาคตสฺส รูปสิริํ ปสฺสโนฺต มธุรธมฺมเทสนํ สุณโนฺต วีตินาเมสฺสามี”ติฯ โส วีริยํ โอสฺสชิตฺวา ตโต นิกฺขโนฺต อนุปุเพฺพน เชตวนํ คนฺตฺวา อาจริยุปชฺฌาเยหิ เจว สนฺทิฏฺฐสมฺภเตฺตหิ จ อาคมนการณํ ปุโฏฺฐ ตมตฺถํ กเถตฺวา เตหิ “กสฺมา เอวมกาสี”ติ ครหิตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ เนตฺวา “กิํ, ภิกฺขเว, อนิจฺฉมานํ ภิกฺขุํ อานยิตฺถา”ติ วุเตฺต “อยํ, ภเนฺต, วีริยํ โอสฺสชิตฺวา อาคโต”ติ อาโรจิเต สตฺถา “สจฺจํ กิรา”ติ ปุจฺฉิตฺวา “สจฺจํ, ภเนฺต”ติ วุเตฺต “กสฺมา ภิกฺขุ วีริยํ โอสฺสชิ, อิมสฺมิญฺหิ สาสเน นิพฺพีริยสฺส กุสีตปุคฺคลสฺส อคฺคผลํ อรหตฺตํ นาม นตฺถิ, อารทฺธวีริยา อิมํ ธมฺมํ อาราเธนฺติ, ตฺวํ โข ปน ปุเพฺพ วีริยวา โอวาทกฺขโม, เตเนว การเณน พาราณสิรโญฺญ ปุตฺตสตสฺส สพฺพกนิโฏฺฐ หุตฺวาปิ ปณฺฑิตานํ โอวาเท ฐตฺวา เสตจฺฉตฺตํ ปโตฺตสี”ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต สํวรกุมาโร นาม ปุตฺตสตสฺส สพฺพกนิโฏฺฐ อโหสิฯ ราชา เอเกกํ ปุตฺตํ “สิกฺขิตพฺพยุตฺตกํ สิกฺขาเปถา”ติ เอเกกสฺส อมจฺจสฺส อทาสิฯ สํวรกุมารสฺส อาจริโย อมโจฺจ โพธิสโตฺต อโหสิ ปณฺฑิโต พฺยโตฺต ราชปุตฺตสฺส ปิตุฏฺฐาเน ฐิโตฯ อมจฺจา สิกฺขิตสิเปฺป ราชปุเตฺต รโญฺญ ทเสฺสสุํฯ ราชา เตสํ ชนปทํ ทตฺวา อุโยฺยเชสิฯ สํวรกุมาโร สพฺพสิปฺปสฺส นิปฺผตฺติํ ปตฺวา โพธิสตฺตํ ปุจฺฉิ “ตาต, สเจ มํ ปิตา ชนปทํ เปเสติ, กิํ กโรมี”ติ? “ตาต, ตฺวํ ชนปเท ทียมาเน ตํ อคฺคเหตฺวา ‘เทว อหํ สพฺพกนิโฏฺฐ, มยิปิ คเต ตุมฺหากํ ปาทมูลํ ตุจฺฉํ ภวิสฺสติ, อหํ ตุมฺหากํ ปาทมูเลเยว วสิสฺสามี’ติ วเทยฺยาสี”ติฯ อเถกทิวสํ ราชา สํวรกุมารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสินฺนํ ปุจฺฉิ “กิํ ตาต, สิปฺปํ เต นิฏฺฐิต”นฺติ? “อาม, เทวา”ติฯ “ตุยฺหมฺปิ ชนปทํ เทมี”ติฯ “เทว ตุมฺหากํ ปาทมูลํ ตุจฺฉํ ภวิสฺสติ, ปาทมูเลเยว วสิสฺสามี”ติฯ ราชา ตุสฺสิตฺวา “สาธู”ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ โส ตโต ปฏฺฐาย รโญฺญ ปาทมูเลเยว หุตฺวา ปุนปิ โพธิสตฺตํ ปุจฺฉิ “ตาต อญฺญํ กิํ กโรมี”ติ? “ตาต ราชานํ เอกํ ปุราณุยฺยานํ ยาจาหี”ติฯ โส “สาธู”ติ อุยฺยานํ ยาจิตฺวา ตตฺถ ชาตเกหิ ปุปฺผผเลหิ นคเร อิสฺสรชนํ สงฺคณฺหิตฺวา ปุน “กิํ กโรมี”ติ ปุจฺฉิฯ “ตาต, ราชานํ อาปุจฺฉิตฺวา อโนฺตนคเร ภตฺตเวตนํ ตฺวเมว เทหี”ติฯ โส ตถา กตฺวา อโนฺตนคเร กสฺสจิ กิญฺจิ อหาเปตฺวา ภตฺตเวตนํ ทตฺวา ปุน โพธิสตฺตํ ปุจฺฉิตฺวา ราชานํ วิญฺญาเปตฺวา อโนฺตนิเวสเน ทาสโปริสานมฺปิ หตฺถีนมฺปิ อสฺสานมฺปิ พลกายสฺสปิ วตฺตํ อปริหาเปตฺวา อทาสิ, ติโรชนปเทหิ อาคตานํ ทูตาทีนํ นิวาสฏฺฐานาทีนิ วาณิชานํ สุงฺกนฺติ สพฺพกรณียานิ อตฺตนาว อกาสิฯ เอวํ โส มหาสตฺตสฺส โอวาเท ฐตฺวา สพฺพํ อโนฺตชนญฺจ พหิชนญฺจ นาคเร จ รฏฺฐวาสิโน จ อาคนฺตุเก จ อายวตฺตเน จ เตน เตน สงฺคหวตฺถุนา อาพนฺธิตฺวา สงฺคณฺหิ, สเพฺพสํ ปิโย อโหสิ มนาโปฯ

อปรภาเค ราชานํ มรณมเญฺจ นิปนฺนํ อมจฺจา ปุจฺฉิํสุ “เทว, ตุมฺหากํ อจฺจเยน เสตจฺฉตฺตํ กสฺส เทมา”ติ? “ตาต, มม ปุตฺตา สเพฺพปิ เสตจฺฉตฺตสฺส สามิโนวฯ โย ปน ตุมฺหากํ มนํ คณฺหาติ, ตเสฺสว เสตจฺฉตฺตํ ทเทยฺยาถา”ติฯ เต ตสฺมิํ กาลกเต ตสฺส สรีรปริหารํ กตฺวา สตฺตเม ทิวเส สนฺนิปติตฺวา “รญฺญา ‘โย ตุมฺหากํ มนํ คณฺหาติ, ตสฺส เสตจฺฉตฺตํ อุสฺสาเปยฺยาถา’ติ วุตฺตํ, อมฺหากญฺจ อยํ สํวรกุมาโร มนํ คณฺหาตี”ติ ญาตเกหิ ปริวาริตา ตสฺส กญฺจนมาลํ เสตจฺฉตฺตํ อุสฺสาปยิํสุฯ สํวรมหาราชา โพธิสตฺตสฺส โอวาเท ฐตฺวา ธเมฺมน รชฺชํ กาเรสิฯ อิตเร เอกูนสตกุมารา “ปิตา กิร โน กาลกโต, สํวรกุมารสฺส กิร เสตจฺฉตฺตํ อุสฺสาเปสุํ, โส สพฺพกนิโฏฺฐ, ตสฺส ฉตฺตํ น ปาปุณาติ, สพฺพเชฏฺฐกสฺส ฉตฺตํ อุสฺสาเปสฺสามา”ติ เอกโต อาคนฺตฺวา “ฉตฺตํ วา โน เทตุ, ยุทฺธํ วา”ติ สํวรมหาราชสฺส ปณฺณํ เปเสตฺวา นครํ อุปรุนฺธิํสุฯ ราชา โพธิสตฺตสฺส ตํ ปวตฺติํ อาโรเจตฺวา “อิทานิ กิํ กโรมา”ติ ปุจฺฉิฯ มหาราช, ตว ภาติเกหิ สทฺธิํ

ยุชฺฌนกิจฺจํ นตฺถิ, ตุวํ ปิตุ สนฺตกํ ธนํ สตโกฏฺฐาเส กาเรตฺวา เอกูนสตํ ภาติกานํ เปเสตฺวา ‘‘อิมํ ตุมฺหากํ โกฏฺฐาสํ ปิตุ สนฺตกํ คณฺหถ, นาหํ ตุเมฺหหิ สทฺธึ ยุชฺฌามี’’ติ สาสนํ ปหิณาหีติฯ โส ตถา อกาสิฯ อถสฺส สพฺพเชฏฺฐภาติโก อุโปสถกุมาโร นาม เสเส อามเนฺตตฺวา ‘‘ตาตา, ราชานํ นาม อภิภวิตุํ สมตฺถา นาม นตฺถิ, อยญฺจ โน กนิฏฺฐภาติโก ปฏิสตฺตุปิ หุตฺวา น ติฏฺฐติ, อมฺหากํ ปิตุ สนฺตกํ ธนํ เปเสตฺวา ‘นาหํ ตุเมฺหหิ สทฺธึ ยุชฺฌามี’ติ เปเสสิ, น โข ปน มยํ สเพฺพปิ เอกกฺขเณ ฉตฺตํ อุสฺสาเปสฺสาม, เอกเสฺสว ฉตฺตํ อุสฺสาเปสฺสาม, อยเมว ราชา โหตุ, เอถ ตํ ปสฺสิตฺวา ราชกุฏุมฺพํ ปฏิจฺฉาเทตฺวา อมฺหากํ ชนปทเมว คจฺฉามา’’ติ อาหฯ อถ เต สเพฺพปิ กุมารา นครทฺวารํ วิวราเปตฺวา ปฏิสตฺตุโน อหุตฺวา นครํ ปวิสึสุฯ

ราชาปิ เตสํ อมเจฺจหิ ปณฺณาการํ คาหาเปตฺวา ปฏิมคฺคํ เปเสติฯ กุมารา นาติมหเนฺตน ปริวาเรน ปตฺติกาว อาคนฺตฺวา ราชนิเวสนํ อภิรุหิตฺวา สํวรมหาราชสฺส นิปจฺจการํ ทเสฺสตฺวา นีจาสเน นิสีทึสุฯ สํวรมหาราชา เสตจฺฉตฺตสฺส เหฏฺฐา สีหาสเน นิสีทิ, มหโนฺต ยโส มหนฺตํ สิริโสภคฺคํ อโหสิ, โอโลกิโตโลกิตฏฺฐานํ กมฺปิฯ อุโปสถกุมาโร สํวรมหาราชสฺส สิริวิภวํ โอโลเกตฺวา ‘‘อมฺหากํ ปิตา อตฺตโน อจฺจเยน สํวรกุมารสฺส ราชภาวํ ญตฺวา มเญฺญ อมฺหากํ ชนปเท ทตฺวา อิมสฺส น อทาสี’’ติ จิเนฺตตฺวา เตน สทฺธึ สลฺลปโนฺต ติโสฺส คาถา อภาสิ –

๙๗. ‘‘ชานโนฺต โน มหาราช, ตว สีลํ ชนาธิโป;
อิเม กุมาเร ปูเชโนฺต, น ตํ เกนจิ มญฺญถฯ

๙๘. ‘‘ติฏฺฐเนฺต โน มหาราเช, อทุ เทเว ทิวงฺคเต;
ญาตี ตํ สมนุญฺญึสุ, สมฺปสฺสํ อตฺถมตฺตโนฯ

๙๙. ‘‘เกน สํวร วเตฺตน, สญฺชาเต อภิติฏฺฐสิ;
เกน ตํ นาติวตฺตนฺติ, ญาติสงฺฆา สมาคตา’’ติฯ

ตตฺถ **ชานโนฺต โน**ติ ชานโนฺต นุฯ **ชนาธิโป**ติ อมฺหากํ ปิตา นริโนฺทฯ **อิเม**ติ อิเม เอกูนสเต กุมาเรฯ ปาฬิโปตฺถเกสุ ปน ‘‘อเญฺญ กุมาเร’’ติ ลิขิตํฯ **ปูเชโนฺต**ติ เตน เตน ชนปเทน มาเนโนฺตฯ **น ตํ เกนจี**ติ ขุทฺทเกนาปิ เกนจิ ชนปเทน ตํ ปูเชตพฺพํ น มญฺญิตฺถ, ‘‘อยํ มม อจฺจเยน ราชา ภวิสฺสตี’’ติ ญตฺวา มเญฺญ อตฺตโน ปาทมูเลเยว วาเสสีติฯ **ติฏฺฐเนฺต โน**ติ ติฏฺฐเนฺต นุ, ธรมาเนเยว นูติ ปุจฺฉติ, **อทุ เทเว**ติ อุทาหุ อมฺหากํ ปิตริ ทิวงฺคเต อตฺตโน อตฺถํ วุฑฺฒึ ปสฺสนฺตา สทฺธึ ราชการเกหิ เนคมชานปเทหิ ญาตโย ตํ ‘‘ราชา โหหี’’ติ สมนุญฺญึสุฯ **วเตฺตนา**ติ สีลาจาเรนฯ **สญฺชาเต อภิติฏฺฐสี**ติ สมานชาติเก เอกูนสตภาตโร อภิภวิตฺวา ติฏฺฐสิฯ **นาติวตฺตนฺตี**ติ น อภิภวนฺติฯ

ตํ สุตฺวา สํวรมหาราชา อตฺตโน คุณํ กเถโนฺต ฉ คาถา อภาสิ –

๑๐๐.‘‘น ราชปุตฺต อุสูยามิ, สมณานํ มเหสินํ;
สกฺกจฺจํ เต นมสฺสามิ, ปาเท วนฺทามิ ตาทินํฯ

๑๐๑.‘‘เต มํ ธมฺมคุเณ ยุตฺตํ, สุสฺสูสมนุสูยกํ;
สมณา มนุสาสนฺติ, อิสี ธมฺมคุเณ รตาฯ

๑๐๒.‘‘เตสาหํ วจนํ สุตฺวา, สมณานํ มเหสินํ;
น กิญฺจิ อติมญฺญามิ, ธเมฺม เม นิรโต มโนฯ

๑๐๓. ‘‘หตฺถาโรหา อนีกฏฺฐา, รถิกา ปตฺติการกา;
เตสํ นปฺปฏิพนฺธามิ, นิวิฏฺฐํ ภตฺตเวตนํฯ

๑๐๔. ‘‘มหามตฺตา จ เม อตฺถิ, มนฺติโน ปริจารกา;
พาราณสึ โวหรนฺติ, พหุมํสสุโรทนํฯ

๑๐๕. ‘‘อโถปิ วาณิชา ผีตา, นานารเฏฺฐหิ อาคตา;
เตสุ เม วิหิตา รกฺขา, เอวํ ชานาหุโปสถา’’ติฯ

ตตฺถ **น ราชปุตฺตา**ติ อหํ ราชปุตฺต, กญฺจิ สตฺตํ ‘‘อยํ สมฺปตฺติ อิมสฺส มา โหตู’’ติ น อุสูยามิฯ **ตาทิน**นฺติ ตาทิลกฺขณยุตฺตานํ สมิตปาปตาย สมณานํ มหนฺตานํ สีลกฺขนฺธาทีนํ คุณานํ เอสิตตาย มเหสีนํ ธมฺมิกสมณพฺราหฺมณานํ ปณฺจปติฏฺฐิเตน ปาเท วนฺทามิ, ทานํ ททนฺโต ธมฺมิกญฺจ เนสํ รกฺขาวรณคุตฺตึ ปจฺจุปฏฺฐเปนฺโต สกฺกจฺจํ เต นมสฺสามิ, มเนน สมฺปิยายนฺโต จ ปูเชมีติ อโตฺถฯ **เต มนฺ**ติ เต สมณา มํ ‘‘อยํ ธมฺมโกฏฺฐาเส ยุตฺตปยุโตฺต สุสฺสูสํ อนุสูยโก’’ติ ตถโต ญตฺวา มํ ธมฺมคุเณ ยุตฺตํ สุสฺสูสํ อนุสูยกํ อนุสาสนฺติ, ‘‘อิทํ กร, อิทํ มา กรี’’ติ โอวทนฺตีติ อโตฺถฯ **เตสาห**นฺติ เตสํ อหํฯ **หตฺถาโรหา**ติ หตฺถึ อารุยฺห ยุชฺฌนกา โยธาฯ **อนีกฏฺฐา**ติ หตฺถานีกาทีสุ ฐิตาฯ **รถิกา**ติ รถโยธาฯ **ปตฺติการกา**ติ ปตฺติโนวฯ **นิวิฏฺฐ**นฺติ ยํ เตหิ สชฺชิตํ ภตฺตญฺจ เวตนญฺจ, อหํ ตํ นปฺปฏิพนฺธามิ, อปริหาเปตฺวา ททามีติ อโตฺถฯ

มหามตฺตาติ ภาติก, มยฺหํ มหาปญฺญา มเนฺตสุ กุสลา มหาอมจฺจา เจว อวเสสมนฺติโน จ ปริจารกา อตฺถิฯ อิมินา อิมํ ทเสฺสติ ‘‘ตุเมฺห มนฺตสมฺปเนฺน ปณฺฑิเต อาจริเย น ลภิตฺถ, อมฺหากํ ปน อาจริยา ปณฺฑิตา อุปายกุสลา, เต โน เสตจฺฉเตฺตน โยเชสุ’’นฺติฯ **พาราณสิ**นฺติ ภาติก, มม ฉตฺตํ อุสฺสาปิตกาลโต ปฏฺฐาย ‘‘อมฺหากํ ราชา ธมฺมิโก อนุวทฺธมาสํ เทโว วสฺสติ, เตน สสฺสานิ สมฺปชฺชนฺติ, พาราณสิยํ พหุํ ขาทิตพฺพยุตฺตกํ มจฺฉมํสํ ปายิตพฺพยุตฺตกํ สุโรทกญฺจ ชาต’’นฺติ เอวํ รฏฺฐวาสิโน พหุมํสสุโรทกํ กตฺวา พาราณสึ โวหรนฺติฯ **ผีตา**ติ หตฺถิรตนอสฺสรตนมุตฺตรตนาทีนิ อาหริตฺวา นิรุปทฺทวา โวหารํ กโรนฺตา ผีตา สมิทฺธาฯ **เอวํ ชานาหี**ติ ภาติก อุโปสถ อหํ อิเมหิ เอตฺตเกหิ การเณหิ สพฺพกนิโฏฺฐปิ หุตฺวา มม ภาติเก อภิภวิตฺวา เสตจฺฉตฺตํ ปโตฺต, เอวํ ชานาหีติฯ

อถสฺส คุณํ สุตฺวา อุโปสถกุมาโร เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๐๖. ‘‘ธเมฺมน กิร ญาตีนํ, รชฺชํ กาเรหิ สํวร;
เมธาวี ปณฺฑิโต จาสิ, อโถปิ ญาตินํ หิโตฯ

๑๐๗. ‘‘ตํ ตํ ญาติปริพฺยูฬฺหํ, นานารตนโมจิตํ;
อมิตฺตา นปฺปสหนฺติ, อินฺทํว อสุราธิโป’’ติฯ

ตตฺถ **ธเมฺมน กิร ญาตีน**นฺติ ตาต สํวร มหาราช, ธเมฺมน กิร ตฺวํ เอกูนสตานํ ญาตีนํ อตฺตโน เชฏฺฐภาติกานํ อานุภาวํ อภิภวสิ, อิโต ปฏฺฐาย ตฺวเมว รชฺชํ กาเรหิ, ตฺวเมว เมธาวี เจว ปณฺฑิโต จ ญาตีนญฺจ หิโตติ อโตฺถฯ **ตํ ต**นฺติ เอวํ วิวิธคุณสมฺปนฺนํ ตํฯ **ญาติปริพฺยูฬฺห**นฺติ อเมฺหหิ เอกูนสเตหิ ญาตเกหิ ปริวาริตํฯ **นานารตนโมจิต**นฺติ นานารตเนหิ โอจิตํ สญฺจิตํ พหุรตนสญฺจยํฯ **อสุราธิโป**ติ ยถา ตาวตึเสหิ ปริวาริตํ อินฺทํ อสุรราชา นปฺปสหติ, เอวํ อเมฺหหิ อารกฺขํ กโรเนฺตหิ ปริวาริตํ ตํ ติโยชนสติเก กาสิรเฏฺฐ ทฺวาทสโยชนิกาย พาราณสิยา รชฺชํ กาเรนฺตํ อมิตฺตา นปฺปสหนฺตีติ ทีเปติฯ

สํวรมหาราชา สเพฺพสมฺปิ ภาติกานํ มหนฺตํ ยสํ อทาสิฯ เต ตสฺส สนฺติเก มาสฑฺฒมาสํ วสิตฺวา ‘‘มหาราช ชนปเทสุ โจเรสุ อุฏฺฐหเนฺตสุ มยํ ชานิสฺสาม, ตฺวํ รชฺชสุขํ อนุภวา’’ติ วตฺวา อตฺตโน อตฺตโน ชนปทํ คตาฯ ราชาปิ โพธิสตฺตสฺส โอวาเท ฐตฺวา อายุปริโยสาเน เทวนครํ ปูเรโนฺต อคมาสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘ภิกฺขุ เอวํ ตฺวํ ปุเพฺพ โอวาทกฺขโม, อิทานิ กสฺมา วีริยํ น อกาสี’’ติ วตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน โส ภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ

ตทา สํวรมหาราชา อยํ ภิกฺขุ อโหสิ, อุโปสถกุมาโร สาริปุโตฺต, เสสภาติกา เถรานุเถรา, ปริสา พุทฺธปริสา, โอวาททายโก อมโจฺจ ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

สํวรชาตกวณฺณนา อฏฺฐมาฯ

[๔๖๓] ๙. สุปฺปารกชาตกวณฺณนา

อุมฺมุชฺชนฺติ นิมุชฺชนฺตีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ปญฺญาปารมิํ อารพฺภ กเถสิฯ เอกทิวสญฺหิ สายนฺหสมเย ตถาคตสฺส ธมฺมํ เทเสตุํ นิกฺขมนํ อาคมยมานา ภิกฺขู ธมฺมสภายํ นิสีทิตฺวา ‘‘อาวุโส, อโห สตฺถา มหาปโญฺญ ปุถุปโญฺญ หาสปโญฺญ ชวนปโญฺญ ติกฺขปโญฺญ นิเพฺพธิกปโญฺญ ตตฺร ตตฺร อุปายปญฺญาย สมนฺนาคโต วิปุลาย ปถวีสมาย, มหาสมุโทฺท วิย คมฺภีราย, อากาโส วิย วิตฺถิณฺณาย, สกลชมฺพุทีปสฺมิญฺหิ อุฏฺฐิตปโญฺห ทสพลํ อติกฺกมิตฺวา คนฺตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถิฯ ยถา มหาสมุเทฺท อุฏฺฐิตอูมิโย เวลํ นาติกฺกมนฺติ, เวลํ ปตฺวาว ภิชฺชนฺติ, เอวํ น โกจิ ปโญฺห ทสพลํ อติกฺกมติ, สตฺถุ ปาทมูลํ ปตฺวา ภิชฺชเตวา’’ติ ทสพลสฺส มหาปญฺญาปารมิํ วเณฺณสุํฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, ตถาคโต อิทาเนว ปญฺญวา, ปุเพฺพปิ อปริปเกฺก ญาเณ ปญฺญวาว, อโนฺธ หุตฺวาปิ มหาสมุเทฺท อุทกสญฺญาย ‘อิมสฺมิํ อิมสฺมิํ สมุเทฺท อิทํ นาม อิทํ นาม รตน’นฺติ อญฺญาสี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต กุรุรเฏฺฐ กุรุราชา นาม รชฺชํ กาเรสิ, กุรุกจฺฉํ นาม ปฏฺฏนคาโม อโหสิฯ ตทา โพธิสโตฺต กุรุกเจฺฉ นิยามกเชฏฺฐกสฺส ปุโตฺต หุตฺวา นิพฺพตฺติ ปาสาทิโก สุวณฺณวโณฺณ, ‘‘สุปฺปารกกุมาโร’’ติสฺส นามํ กริํสุฯ โส มหเนฺตน ปริวาเรน วฑฺฒโนฺต โสฬสวสฺสกาเลเยว นิยามกสิเปฺป นิปฺผตฺติํ ปตฺวา อปรภาเค ปิตุ อจฺจเยน นิยามกเชฏฺฐโก หุตฺวา นิยามกกมฺมํ อกาสิ, ปณฺฑิโต ญาณสมฺปโนฺน อโหสิฯ เตน อารุฬฺหนาวาย พฺยาปตฺติ นาม นตฺถิฯ ตสฺส อปรภาเค โลณชลปหฏานิ เทฺวปิ จกฺขูนิ นสฺสิํสุฯ โส ตโต ปฏฺฐาย นิยามกเชฏฺฐโก หุตฺวาปิ นิยามกกมฺมํ อกตฺวา ‘‘ราชานํ นิสฺสาย ชีวิสฺสามี’’ติ ราชานํ อุปสงฺกมิฯ อถ นํ ราชา อคฺฆาปนิยกเมฺม ฐเปสิฯ โส ตโต ปฏฺฐาย รโญฺญ หตฺถิรตนอสฺสรตนมุตฺตสารมณิสาราทีนิ อคฺฆาเปสิฯ

อเถกทิวสํ ‘‘รโญฺญ มงฺคลหตฺถี ภวิสฺสตี’’ติ กาฬปาสาณกูฏวณฺณํ เอกํ วารณํ อาเนสุํฯ ตํ ทิสฺวา ราชา ‘‘ปณฺฑิตสฺส ทเสฺสถา’’ติ อาหฯ อถ นํ ตสฺส สนฺติกํ นยิํสุฯ โส หเตฺถน ตสฺส สรีรํ ปริมชฺชิตฺวา ‘‘นายํ มงฺคลหตฺถี ภวิตุํ อนุจฺฉวิโก, ปาเทหิ วามนธาตุโก เอส, เอตญฺหิ มาตา วิชายมานา องฺเกน สมฺปฏิจฺฉิตุํ นาสกฺขิ, ตสฺมา ภูมิยํ ปติตฺวา ปจฺฉิมปาเทหิ วามนธาตุโก โหตี’’ติ อาหฯ หตฺถิํ คเหตฺวา อาคเต ปุจฺฉิํสุฯ เต ‘‘สจฺจํ ปณฺฑิโต กเถตี’’ติ วทิํสุฯ ตํ การณํ ราชา สุตฺวา ตุโฏฺฐ ตสฺส อฏฺฐ กหาปเณ ทาเปสิฯ

ปุเนกทิวสํ ‘‘รโญฺ มงฺคลอโสฺส ภวิสฺสตี’’ติ เอกํ อสฺสํ อานยึสุฯ ตมฺปิ ราชา ปณฺฑิตสฺส สนฺติกํ เปเสสิฯ โส ตมฺปิ หเตฺถน ปรามสิตฺวา ‘‘อยํ มงฺคลอโสฺส ภวิตุํ น ยุโตฺต, เอตสฺส หิ ชาตทิวเสเยว มาตา มริ, ตสฺมา มาตุ ขีรํ อลภโนฺต น สมฺมา วฑฺฒิโต’’ติ อาหฯ สาปิสฺส กถา สจฺจาว อโหสิฯ ตมฺปิ สุตฺวา ราชา ตุสฺสิตฺวา อฎฺฐ กหาปเณ ทาเปสิฯ อเถกทิวสํ ‘‘รโญฺ มงฺคลรโถ ภวิสฺสตี’’ติ รถํ อาหรึสุฯ ตมฺปิ ราชา ตสฺส สนฺติกํ เปเสสิฯ โส ตมฺปิ หเตฺถน ปรามสิตฺวา ‘‘อยํ รโถ สุสิรรุเกฺขน กโต, ตสฺมา รโญฺ นานุจฺฉวิโก’’ติ อาหฯ สาปิสฺส กถา สจฺจาว อโหสิฯ ราชา ตมฺปิ สุตฺวา อเฎฺฐว กหาปเณ ทาเปสิฯ อถสฺส มหคฺฆํ กมฺพลรตนํ อาหรึสุฯ ตมฺปิ ตเสฺสว เปเสสิฯ โส ตมฺปิ หเตฺถน ปรามสิตฺวา ‘‘อิมสฺส มูสิกจฺฉินฺนํ เอกฎฺฐานํ อตฺถี’’ติ อาหฯ โสเธนฺตา ตํ ทิสฺวา รโญฺ อาโรเจสุํฯ ราชา สุตฺวา ตุสฺสิตฺวา อเฎฺฐว กหาปเณ ทาเปสิฯ

โส จิเนฺตสิ ‘‘อยํ ราชา เอวรูปานิปิ อจฺฉริยานิ ทิสฺวา อเฎฺฐว กหาปเณ ทาเปสิ, อิมสฺส ทาโย นฺหาปิตทาโย, นฺหาปิตชาติโก ภวิสฺสติ, กึ เม เอวรูเปน ราชุปฎฺฐาเนน, อตฺตโน วสนฎฺฐานเมว คมิสฺสามี’’ติฯ โส กุรุกจฺฉปฎฺฎนเมว ปจฺจาคมิฯ ตสฺมึ ตตฺถ วสเนฺต วาณิชา นาวํ สเชฺชตฺวา ‘‘กํ นิยามกํ กริสฺสามา’’ติ มเนฺตสุํฯ ‘‘สุปฺปารกปณฺฑิเตน อารุฬฺหนาวา น พฺยาปชฺชติ, เอส ปณฺฑิโต อุปายกุสโล, อโนฺธ สมาโนปิ สุปฺปารกปณฺฑิโตว อุตฺตโม’’ติ ตํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘นิยามโก โน โหหี’’ติ วตฺวา ‘‘ตาตา, อหํ อโนฺธ, กถํ นิยามกกมฺมํ กริสฺสามี’’ติ วุเตฺต ‘‘สามิ, อนฺธาปิ ตุเมฺหเยว อมฺหากํ อุตฺตมา’’ติ ปุนปฺปุนํ ยาจิยมาโน ‘‘สาธุ ตาตา, ตุเมฺหหิ อาโรจิตสญฺญาย นิยามโก ภวิสฺสามี’’ติ เตสํ นาวํ อภิรุหิฯ เต นาวาย มหาสมุทฺทํ ปกฺขนฺทึสุฯ นาวา สตฺต ทิวสานิ นิรุปทฺทวา อคมาสิ, ตโต อกาลวาตํ อุปฺปาติตํ อุปฺปชฺชิ, นาวา จตฺตาโร มาเส ปกติสมุทฺทปิเฎฺฐ วิจริตฺวา ขุรมาลีสมุทฺทํ นาม ปตฺตาฯ ตตฺถ มจฺฉา มนุสฺสสมานสรีรา ขุรนาสา อุทเก อุมฺมุชฺชนิมุชฺชํ กโรนฺติฯ วาณิชา เต ทิสฺวา มหาสตฺตํ ตสฺส สมุทฺทสฺส นามํ ปุจฺฉนฺตา ปฐมํ คาถมาหํสุ –

๑๐๘. ‘‘อุมฺมุชฺชนฺติ นิมุชฺชนฺติ, มนุสฺสา ขุรนาสิกา;
สุปฺปารกํ ตํ ปุจฺฉาม, สมุโทฺท กตโม อย’’นฺติฯ

เอวํ เตหิ ปุโฎฺฐ มหาสโตฺต อตฺตโน นิยามกสุเตฺตน สํสนฺทิตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๑๐๙. ‘‘กุรุกจฺฉา ปยาตานํ, วาณิชานํ ธเนสินํ;
นาวาย วิปฺปนฎฺฐาย, ขุรมาลีติ วุจฺจตี’’ติฯ

ตตฺถ **ปยาตาน**นฺติ กุรุกจฺฉปฎฺฎนา นิกฺขมิตฺวา คจฺฉนฺตานํฯ **ธเนสิน**นฺติ ตุมฺหากํ วาณิชานํ ธนํ ปริเยสนฺตานํฯ **นาวาย วิปฺปนฎฺฐายา**ติ ตาต ตุมฺหากํ อิมาย วิเทสํ ปกฺขนฺทนาวาย กมฺมการกํ ปกติสมุทฺทํ อติกฺกมิตฺวา สมฺปโตฺต อยํ สมุโทฺท ‘‘ขุรมาลี’’ติ วุจฺจติ, เอวเมตํ ปณฺฑิตา กเถนฺตีติฯ

ตสฺมึ ปน สมุเทฺท วชิรํ อุสฺสนฺนํ โหติฯ มหาสโตฺต ‘‘สจาหํ ‘อยํ วชิรสมุโทฺท’ติ เอวํ เอเตสํ กเถสฺสามิ, โลเภน พหุํ วชิรํ คณฺหิตฺวา นาวํ โอสีทาเปสฺสนฺตี’’ติ เตสํ อนาจิกฺขิตฺวาว นาวํ ลคฺคาเปตฺวา อุปาเยเนกํ โยตฺตํ คเหตฺวา มจฺฉคหณนิยาเมน ชาลํ ขิปาเปตฺวา วชิรสารํ อุทฺธริตฺวา นาวายํ ปกฺขิปิตฺวา อญฺญํ อปฺปคฺฆภณฺฑํ ฉฑฺฑาเปสิฯ นาวา ตํ สมุทฺทํ อติกฺกมิตฺวา ปุรโต อคฺคิมาลึ นาม คตาฯ โส ปชฺชลิตอคฺคิกฺขโนฺธ วิย มชฺฌนฺหิกสูริโย วิย จ โอภาสํ มุญฺจโนฺต อฎฺฐาสิฯ วาณิชา –

๑๑๐.“ยถา อคฺคีว สูริโยว, สมุโทฺท ปฏิทิสฺสติ;
สุปฺปารกํ ตํ ปุจฺฉาม, สมุโทฺท กตโม อย”นฺติฯ – คาถาย ตํ ปุจฺฉิํสุ;

มหาสโตฺตปิ เตสํ อนนฺตรคาถาย กเถสิ –

๑๑๑.“กุรุกจฺฉา ปยาตานํ, วาณิชานํ ธเนสินํ;
นาวาย วิปฺปนฏฺฐาย, อคฺคิมาลีติ วุจฺจตี”ติฯ

ตสฺมิํ ปน สมุเทฺท สุวณฺณํ อุสฺสนฺนํ อโหสิฯ มหาสโตฺต ปุริมนเยเนว ตโตปิ สุวณฺณํ คาหาเปตฺวา นาวายํ ปกฺขิปาเปสิฯ นาวา ตมฺปิ สมุทฺทํ อติกฺกมิตฺวา ขีรํ วิย ทธิํ วิย จ โอภาสนฺตํ ทธิมาลิํ นาม สมุทฺทํ ปาปุณิฯ วาณิชา –

๑๑๒.“ยถา ทธีว ขีรํว, สมุโทฺท ปฏิทิสฺสติ;
สุปฺปารกํ ตํ ปุจฺฉาม, สมุโทฺท กตโม อย”นฺติฯ –

คาถาย ตสฺสปิ นามํ ปุจฺฉิํสุฯ

มหาสโตฺต อนนฺตรคาถาย อาจิกฺขิ –

๑๑๓.“กุรุกจฺฉา ปยาตานํ, วาณิชานํ ธเนสินํ;
นาวาย วิปฺปนฏฺฐาย, ทธิมาลีติ วุจฺจตี”ติฯ

ตสฺมิํ ปน สมุเทฺท รชตํ อุสฺสนฺนํ อโหสิฯ โส ตมฺปิ อุปาเยน คาหาเปตฺวา นาวายํ ปกฺขิปาเปสิ ฯ นาวา ตมฺปิ สมุทฺทํ อติกฺกมิตฺวา นีลกุสติณํ วิย สมฺปนฺนสสฺสํ วิย จ โอภาสมานํ นีลวณฺณํ กุสมาลิํ นาม สมุทฺทํ ปาปุณิฯ วาณิชา –

๑๑๔.“ยถา กุโสว สโสฺสว, สมุโทฺท ปฏิทิสฺสติ;
สุปฺปารกํ ตํ ปุจฺฉาม, สมุโทฺท กตโม อย”นฺติฯ –

คาถาย ตสฺสปิ นามํ ปุจฺฉิํสุฯ

โส อนนฺตรคาถาย อาจิกฺขิ –

๑๑๕.“กุรุกจฺฉา ปยาตานํ, วาณิชานํ ธเนสินํ;
นาวาย วิปฺปนฏฺฐาย, กุสมาลีติ วุจฺจตี”ติฯ

ตสฺมิํ ปน สมุเทฺท นีลมณิรตนํ อุสฺสนฺนํ อโหสิฯ โส ตมฺปิ อุปาเยเนว คาหาเปตฺวา นาวายํ ปกฺขิปาเปสิฯ นาวา ตมฺปิ สมุทฺทํ อติกฺกมิตฺวา นฬวนํ วิย เวฬุวนํ วิย จ ขายมานํ นฬมาลิํ นาม สมุทฺทํ ปาปุณิฯ วาณิชา –

๑๑๖.“ยถา นโฬว เวฬูว, สมุโทฺท ปฏิทิสฺสติ;
สุปฺปารกํ ตํ ปุจฺฉาม, สมุโทฺท กตโม อย”นฺติฯ –

คาถาย ตสฺสปิ นามํ ปุจฺฉิํสุฯ

มหาสโตฺต อนนฺตรคาถาย กเถสิ –

๑๑๗. กุรุกจฺฉา ปยาตานํ, วาณิชานํ ธเนสินํ;
นาวาย วิปฺปนฏฺฐาย, นฬมาลีติ วุจฺจตี''ติฯ

ตสฺมึ ปน สมุเทฺท มสารคลฺลํ เวฬุริยํ อุสฺสนฺนํ อโหสิฯ โส ตมฺปิ อุปาเยน คาหาเปตฺวา นาวายํ ปกฺขิปาเปสิฯ อปโร นโย – **นโฬ**ติ วิจฺฉิกนโฬปิ กกฺกฏกนโฬปิ, โส รตฺตวโณฺณ โหติฯ **เวฬู**ติ ปน ปวาฬเสฺสตํ นามํ, โส จ สมุโทฺท ปวาฬุสฺสโนฺน รโตฺตภาโส อโหสิ, ตสฺมา ''ยถา นโฬว เวฬุวา''ติ ปุจฺฉึสุฯ มหาสโตฺต ตโต ปวาฬํ คาหาเปสีติฯ

วาณิชา นฬมาลึ อติกฺกนฺตา พลวามุขสมุทฺทํ นาม ปสฺสึสุฯ ตตฺถ อุทกํ กฑฺฒิตฺวา กฑฺฒิตฺวา สพฺพโต ภาเคน อุคฺคจฺฉติฯ ตสฺมึ สพฺพโต ภาเคน อุคฺคเต อุทกํ สพฺพโต ภาเคน ฉินฺนปปาตมหาโสโพฺภ วิย ปญฺญายติ, อูมิยา อุคฺคตาย เอกโต ปปาตสทิสํ โหติ, ภยชนโน สโทฺท อุปฺปชฺชติ โสตานิ ภินฺทโนฺต วิย หทยํ ผาเลโนฺต วิย จฯ ตํ ทิสฺวา วาณิชา ภีตตสิตา –

๑๑๘. ''มหพฺภโย ภึสนโก, สโทฺท สุยฺยติมานุโส;
ยถา โสโพฺภ ปปาโตว, สมุโทฺท ปฏิทิสฺสติ;
สุปฺปารกํ ตํ ปุจฺฉาม, สมุโทฺท กตโม อย''นฺติฯ –

คาถาย ตสฺสปิ นามํ ปุจฺฉึสุฯ

ตตฺถ **สุยฺยติมานุโส**ติ สุยฺยติ อมานุโส สโทฺทฯ

๑๑๙. ''กุรุกจฺฉา ปยาตานํ, วาณิชานํ ธเนสินํ;
นาวาย วิปฺปนฏฺฐาย, พลวามุขีติ วุจฺจตี''ติฯ –

โพธิสโตฺต อนนฺตรคาถาย ตสฺส นามํ อาจิกฺขิตฺวา ''ตาตา, อิมํ พลวามุขสมุทฺทํ ปตฺวา นิวตฺติตุํ สมตฺถา นาวา นาม นตฺถิ, อยํ สมฺปตฺตนาวํ นิมุชฺชาเปตฺวา วินาสํ ปาเปตี''ติ อาหฯ ตญฺจ นาวํ สตฺต มนุสฺสสตานิ อภิรุหึสุฯ เต สเพฺพ มรณภยภีตา เอกปฺปหาเรเนว อวีจิมฺหิ ปจฺจมานสตฺตา วิย อติการุญฺญํ รวํ มุญฺจึสุฯ มหาสโตฺต ''ฐเปตฺวา มํ อโญฺญ เอเตสํ โสตฺถิภาวํ กาตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถิ, สจฺจกิริยาย เตสํ โสตฺถึ กริสฺสามี''ติ จิเนฺตตฺวา เต อามเนฺตตฺวา อาห – ''ตาตา, ขิปฺปํ มํ คโนฺธทเกน นฺหาเปตฺวา อหตวตฺถานิ นิวาสาเปตฺวา ปุณฺณปาติํ สเชฺชตฺวา นาวาย ธุเร ฐเปถา''ติฯ เต เวเคน ตถา กรึสุฯ มหาสโตฺต อุโภหิ หเตฺถหิ ปุณฺณปาติํ คเหตฺวา นาวาย ธุเร ฐิโต สจฺจกิริยํ กโรโนฺต โอสานคาถมาห –

๑๒๐. ''ยโต สรามิ อตฺตานํ, ยโต ปโตฺตสฺมิ วิญฺญุตํ;
นาภิชานามิ สญฺจิจฺจ, เอกปาณมฺปิ หึสิตํ;
เอเตน สจฺจวเชฺชน, โสตฺถึ นาวา นิวตฺตตู''ติฯ

ตตฺถ **ยโต**ติ ยโต ปฏฺฐาย อหํ อตฺตานํ สรามิ, ยโต ปฏฺฐาย จมฺหิ วิญฺญุตํ ปโตฺตติ อโตฺถฯ **เอกปาณมฺปิ หึสิต**นฺติ เอตฺถนฺตเร สญฺจิจฺจ เอกํ กุนฺถกิปิลฺลิกปาณมฺปิ หึสิตํ นาภิชานามิฯ เทสนามตฺตเมเวตํ, โพธิสโตฺต ปน ติณสลากมฺปิ อุปาทาย มยา ปรสนฺตกํ น คหิตปุพฺพํ, โลภวเสน ปรทารํ น โอโลกิตปุพฺพํ, มุสา น ภาสิตปุพฺพา, ติณเคฺคนาปิ มชฺชํ น ปิวิตปุพฺพนฺติ เอวํ ปญฺจสีลวเสน ปน สจฺจกิริยํ อกาสิ, กตฺวา จ ปน ปุณฺณปาติยา อุทกํ นาวาย ธุเร อภิสิญฺจิฯ

จตฺตาโร มาเส วิเทสํ ปกฺขนฺทนาวา นิวตฺติตฺวา อิทฺธิมา วิย สจฺจานุภาเวน เอกทิวเสเนว กุรุกจฺฉปฏฺฏนํ อคมาสิฯ คนฺตฺวา จ ปน ถเลปิ อฏฺฐุสภมตฺตํ ฐานํ ปกฺขนฺทิตฺวา นาวิกสฺส ฆรทฺวาเรเยว อฏฺฐาสิฯ มหาสโตฺต เตสํ วาณิชานํ สุวณฺณรชตมณิปวาฬมุตฺตวชิรานิ ภาเชตฺวา อทาสิฯ ‘‘เอตฺตเกหิ โว รตเนหิ อลํ, มา ปุน สมุทฺทํ ปวิสถา’’ติ เตสํ โอวาทํ ทตฺวา ยาวชีวํ ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา เทวปุรํ ปูเรสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘เอวํ, ภิกฺขเว, ปุเพฺพปิ ตถาคโต มหาปโญฺญเยวา’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ปริสา พุทฺธปริสา อเหสุํ, สุปฺปารกปณฺฑิโต ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สุปฺปารกชาตกวณฺณนา นวมาฯ

ชาตกุทฺทานํ –

มาตุโปสก ชุโณฺห จ, ธมฺม อุทย ปานีโย;
ยุธญฺจโย ทสรโถ, สํวโร จ สุปฺปารโก;
เอกาทสนิปาตมฺหิ, สงฺคีตา นว ชาตกาฯ

เอกาทสกนิปาตวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๒. ทฺวาทสกนิปาโต

[๔๖๔] ๑. จูฬกุณาลชาตกวณฺณนา

๑-๑๒. ลุทฺธานํ ลหุจิตฺตานนฺติ อิทํ ชาตกํ **กุณาลชาตเก** (ชา. ๒.๒๑.กุณาลชาตก) อาวิ ภวิสฺสติ;

จูฬกุณาลชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๔๖๕] ๒. ภทฺทสาลชาตกวณฺณนา

กา ตฺวํ สุเทฺธหิ วเตฺถหีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ญาตตฺถจริยํ อารพฺภ กเถสิฯ สาวตฺถิยญฺหิ อนาถปิณฺฑิกสฺส นิเวสเน ปญฺจนฺนํ ภิกฺขุสตานํ นิพทฺธโภชนํ ปวตฺตติ, ตถา วิสาขาย จ โกสลรโญฺญ จฯ ตตฺถ ปน กิญฺจาปิ นานคฺครสโภชนํ ทียติ, ภิกฺขูนํ ปเนตฺถ โกจิ วิสฺสาสิโก นตฺถิ, ตสฺมา ภิกฺขู ราชนิเวสเน น ภุญฺชนฺติ, ภตฺตํ คเหตฺวา อนาถปิณฺฑิกสฺส วา วิสาขาย วา อเญฺญสํ วา วิสฺสาสิกานํ ฆรํ คนฺตฺวา ภุญฺชนฺติฯ ราชา เอกทิวสํ ปณฺณาการํ อาหฏํ ‘‘ภิกฺขูนํ เทถา’’ติ ภตฺตคฺคํ เปเสตฺวา ‘‘ภตฺตเคฺค ภิกฺขู นตฺถี’’ติ วุเตฺต ‘‘กหํ คตา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อตฺตโน วิสฺสาสิกเคเหสุ นิสีทิตฺวา ภุญฺชนฺตี’’ติ สุตฺวา ภุตฺตปาตราโส สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘ภเนฺต, โภชนํ นาม กึ ปรม’’นฺติ ปุจฺฉิฯ วิสฺสาสปรมํ มหาราช, กญฺชิกมตฺตกมฺปิ วิสฺสาสิเกน ทินฺนํ มธุรํ โหตีติฯ ภเนฺต, เกน ปน สทฺธึ ภิกฺขูนํ วิสฺสาโส โหตีติ? ‘‘ญาตีหิ วา เสกฺขกุเลหิ วา, มหาราชา’’ติฯ ตโต ราชา จิเนฺตสิ ‘‘เอกํ สกฺยธีตรํ อาเนตฺวา อคฺคมเหสึ กริสฺสามิ, เอวํ มยา สทฺธึ ภิกฺขูนํ ญาตเก วิย วิสฺสาโส ภวิสฺสตี’’ติฯ โส อุฏฺฐายาสนา อตฺตโน นิเวสนํ คนฺตฺวา กปิลวตฺถุํ ทูตํ เปเสสิ ‘‘ธีตรํ เม เทถ, อหํ ตุเมฺหหิ สทฺธึ ญาติภาวํ อิจฺฉามี’’ติฯ

สากิยา ทูตวจนํ สุตฺวา สนฺนิปติตฺวา มนฺตยึสุ ‘‘มยํ โกสลรโญฺญ อาณาปวตฺติฏฺฐาเน วสาม, สเจ ทาริกํ น ทสฺสาม, มหนฺตํ เวรํ ภวิสฺสติ, สเจ ทสฺสาม, กุลวํโส โน ภิชฺชิสฺสติ, กึ นุ โข กาตพฺพ’’นฺติฯ อถ เน มหานาโม อาห – ‘‘มา จินฺตยิตฺถ, มม ธีตา วาสภขตฺติยา นาม นาคมุณฺฑาย นาม ทาสิยา กุจฺฉิสฺมึ นิพฺพตฺติฯ สา โสฬสวสฺสุเทฺทสิกา อุตฺตมรูปธรา โสภคฺคปฺปตฺตา ปิตุ วํเสน ขตฺติยชาติกา, ตมสฺส ‘ขตฺติยกญฺญา’ติ เปเสสฺสามา’’ติฯ สากิยา ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ทูเต ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘สาธุ, ทาริกํ ทสฺสาม, อิทาเนว นํ คเหตฺวา คจฺฉถา’’ติ อาหํสุฯ ทูตา จิเนฺตสุํ ‘‘อิเม สากิยา นาม ชาตึ นิสฺสาย อติมานิโน, ‘สทิสี โน’ติ วตฺวา อสทิสิมฺปิ ทเทยฺยุํ, เอเตหิ สทฺธึ เอกโต ภุญฺชมานเมว คณฺหิสฺสามา’’ติฯ เต เอวมาหํสุ ‘‘มยํ คเหตฺวา คจฺฉนฺตา ยา ตุเมฺหหิ สทฺธึ เอกโต ภุญฺชติ, ตํ คเหตฺวา คมิสฺสามา’’ติฯ สากิยา เตสํ นิวาสฏฺฐานํ ทาเปตฺวา ‘‘กึ กริสฺสามา’’ติ จินฺตยึสุฯ มหานาโม อาห – ‘‘ตุเมฺห มา จินฺตยิตฺถ, อหํ อุปายํ กริสฺสามิ, ตุเมฺห มม โภชนกาเล วาสภขตฺติยํ อลงฺกริตฺวา อาเนตฺวา มยา เอกสฺมึ กพเฬ คหิตมเตฺต ‘เทว, อสุกราชา ปณฺณํ ปหิณิ, อิมํ ตาว สาสนํ สุณาถา’ติ ปณฺณํ ทเสฺสยฺยาถา’’ติฯ เต ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตสฺมึ ภุญฺชมาเน กุมาริกํ อลงฺกรึสุฯ

มหานาโม ‘‘ธีตรํ เม อาเนถ, มยา สทฺธึ ภุญฺชตู’’ติ อาหฯ อถ นํ อลงฺกริตฺวา ตาวเทว โถกํ ปปญฺจํ กตฺวา อานยึสุฯ สา ‘‘ปิตรา สทฺธึ ภุญฺชิสฺสามี’’ติ เอกปาติยํ หตฺถํ โอตาเรสิฯ มหานาโมปิ ตาย สทฺธึ เอกปิณฺฑํ คเหตฺวา มุเข ฐเปสิฯ ทุติยปิณฺฑาย หเตฺถ ปสาริเต ‘‘เทว, อสุกรญฺญา ปณฺณํ ปหิตํ, อิมํ ตาว สาสนํ สุณาถา’’ติ ปณฺณํ อุปนาเมสุํฯ มหานาโม ‘‘อมฺม, ตฺวํ ภุญฺชาหี’’ติ ทกฺขิณหตฺถํ ปาติยาเยว กตฺวา วามหเตฺถน คเหตฺวา ปณฺณํ โอโลเกสิฯ ตสฺส ตํ สาสนํ อุปธาเรนฺตเสฺสว อิตรา ภุญฺชิฯ โส ตสฺสา ภุตฺตกาเล หตฺถํ โธวิตฺวา มุขํ วิกฺขาเลสิฯ ตํ ทิสฺวา ทูตา ‘‘นิจฺฉเยเนสา เอตสฺส ธีตา’’ติ นิฏฺฐมคมํสุ, น ตํ อนฺตรํ ชานิตุํ สกฺขึสุฯ มหานา

โม มหเนฺตน ปริวาเรน ธีตรํ เปเสสิฯ ทูตาปิ นํ สาวตฺถึ เนตฺวา ‘‘อยํ กุมาริกา ชาติสมฺปนฺนา มหานามสฺส ธีตา’’ติ วทึสุฯ ราชา ตุสฺสิตฺวา สกลนครํ อลงฺการาเปตฺวา ตํ รตนราสิมฺหิ ฐเปตฺวา อคฺคมเหสิฏฺฐาเน อภิสิญฺจาเปสิฯ สา รญฺโญ ปิยา อโหสิ มนาปาฯ

อถสฺสา น จิรสฺเสว คพฺโภ ปติฏฺฐหิฯ ราชา คพฺภปริหารมทาสิฯ สา ทสมาสจฺจเยน สุวณฺณวณฺณํ ปุตฺตํ วิชายิฯ อถสฺส นามคฺคหณทิวเส ราชา อตฺตโน อยฺยกสฺส สนฺติกํ เปเสสิ ‘‘สกฺยราชธีตา วาสภขตฺติยา ปุตฺตํ วิชายิ, กิมสฺส นามํ กโรมา’’ติฯ ตํ ปน สาสนํ คเหตฺวา คโต อมจฺโจ โถกํ พธิรธาตุโก, โส คนฺตฺวา รญฺโญ อยฺยกสฺสาโรเจสิฯ โส ตํ สุตฺวา ‘‘วาสภขตฺติยา ปุตฺตํ อวิชายิตฺวาปิ สพฺพํ ชนํ อภิภวติ, อิทานิ ปน อติวิย รญฺโญ วลฺลภา ภวิสฺสตี’’ติ อาหฯ โส พธิรอมจฺโจ ‘‘วลฺลภา’’ติ วจนํ ทุสฺสุตํ สุตฺวา ‘‘วิฏฏูโภ’’ติ สลฺลกฺเขตฺวา ราชานํ อุปคนฺตฺวา ‘‘เทว, กุมารสฺส กิร ‘วิฏฏูโภ’ติ นามํ กโรถา’’ติ อาหฯ ราชา ‘‘โปราณกํ โน กุลทตฺติกํ นามํ ภวิสฺสตี’’ติ จินฺเตตฺวา ‘‘วิฏฏูโภ’’ติ นามํ อกาสิฯ ตโต ปฏฺฐาย กุมาโร กุมารปริหาเรน วฑฺฒนฺโต สตฺตวสฺสิกกาเล อเญฺญสํ กุมารานํ มาตามหกุลโต หตฺถิรูปกอสฺสรูปกาทีนิ อาหริยมานานิ ทิสฺวา มาตรํ ปุจฺฉิ ‘‘อมฺม, อเญฺญสํ มาตามหกุลโต ปณฺณาการโร อาหริยติ, มยฺหํ โกจิ กิญฺจิ น เปเสสิ, กึ ตฺวํ นิมฺมาตา นิปฺปิตาสี’’ติ? อถ นํ สา ‘‘ตาต, สกฺยราชาโน มาตามหา ทูเร ปน วสนฺติ, เตน เต กิญฺจิ น เปเสนฺตี’’ติ วตฺวา วเญฺจสิฯ

ปุน โสฬสวสฺสิกกาเล ‘‘อมฺม, มาตามหกุลํ ปสฺสิตุกาโมมฺหี’’ติ วตฺวา ‘‘อลํ ตาต, กึ ตตฺถ คนฺตฺวา กริสฺสสี’’ติ วาริยมาโนปิ ปุนปฺปุนํ ยาจิฯ อถสฺส มาตา ‘‘เตน หิ คจฺฉาหี’’ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ โส ปิตุ อาโรเจตฺวา มหเนฺตน ปริวาเรน นิกฺขมิฯ วาสภขตฺติยา ปุเรตรํ ปณฺณํ เปเสสิ ‘‘อหํ อิธ สุขํ วสามิ, สามิโน กิญฺจิ อนฺตรํ มา ทสฺสยึสู’’ติฯ สากิยา วิฏฏูภสฺส อาคมนํ ญตฺวา ‘‘วนฺทิตุํ น สกฺกา’’ติ ตสฺส ทหรทหเร กุมารเก ชนปทํ ปหิณึสุฯ กุมาเร กปิลวตฺถุํ สมฺปตฺเต สากิยา สนฺถาคาเร สนฺนิปตึสุฯ กุมาโร สนฺถาคารํ คนฺตฺวา อฏฺฐาสิฯ อถ นํ ‘‘อยํ เต, ตาต, มาตามโห, อยํ มาตุโล’’ติ วทึสุ โส สเพฺพ วนฺทมาโน วิจริฯ โส ยาวปิฏฺฐิยา รุชนปฺปมาณา วนฺทิตฺวา เอกมฺปิ อตฺตานํ วนฺทมานํ อทิสฺวา ‘‘กึ นุ โข มํ วนฺทนฺตา นตฺถี’’ติ ปุจฺฉิฯ สากิยา ‘‘ตาต, ตว กนิฏฺฐกุมารา ชนปทํ คตา’’ติ วตฺวา ตสฺส มหนฺตํ สกฺการํ กรึสุฯ โส กติปาหํ วสิตฺวา มหเนฺตน ปริวาเรน นิกฺขมิฯ อเถกา ทาสี สนฺถาคาเร เตน นิสินฺนผลกํ ‘‘อิทํ วาสภขตฺติยาย ทาสิยา ปุตฺตสฺส นิสินฺนผลก’’นฺติ อโกฺกสิตฺวา ปริภาสิตฺวา ขีโรทเกน โธวิฯ เอโก ปุริโส อตฺตโน อาวุธํ ปมุสฺสิตฺวา นิวโตฺต ตํ คณฺหเนฺต วิฏฏูภกุมารสฺส อโกฺกสนสทฺทํ สุตฺวา ตํ อนฺตรํ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘วาสภขตฺติยา ทาสิยา กุจฺฉิสฺมึ มหานามสกฺกสฺส ชาตา’’ติ ญตฺวา คนฺตฺวา พลกายสฺส กเถสิฯ ‘‘วาสภขตฺติยา กิร ทาสิยา ธีตา’’ติ มหาโกลาหลํ อโหสิฯ

กุมาโร ตํ สุตฺวา ‘‘เอเต ตาว มม นิสินฺนผลกํ ขีโรทเกน โธวนฺตุ, อหํ ปน รเชฺช ปติฏฺฐิตกาเล เอเตสํ คลโลหิตํ คเหตฺวา มม นิสินฺนผลกํ โธวิสฺสามี’’ติ จิตฺตํ ปฏฺฐเปสิฯ ตสฺมึ สาวตฺถึ คเต อมจฺจา สพฺพํ ปวตฺตึ รญฺโญ อาโรเจสุํฯ ราชา ‘‘สเพฺพ มยฺหํ ทาสิธีตรํ อทํสู’’ติ สากิยานํ กุชฺฌิตฺวา วาสภขตฺติยาย จ ปุตฺตสฺส จ ทินฺนปริหารํ อจฺฉินฺทิตฺวา ทาสทาสีหิ ลทฺธพฺพปริหารมตฺตเมว ทาเปสิฯ ตโต กติปาหจฺจเยน สตฺถา ราชนิเวสนํ อาคนฺตฺวา นิสีทิฯ ราชา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ‘‘ภเนฺต, ตุมฺหากํ กิร ญาตเกหิ ทาสิธีตา มยฺหํ ทินฺนา, เตนสฺสา อหํ สปุตฺตาย ปริหารํ อจฺฉินฺทิตฺวา ทาสทาสีหิ ลทฺธพฺพปริหารมตฺตเมว ทาเปสิ’’นฺติ อาหฯ สตฺถา ‘‘อยุตฺตํ, มหาราช, สากิเยหิ กตํ, ททเนฺตหิ นาม สมานชาติกา ทาตพฺพา อสฺสฯ ตํ ปน มหาราช, วทามิ วาสภขตฺติยา ขตฺติยราชธีตา ขตฺติยสฺส รญฺโญ เคเห อภิเสกํ ลภิ, วิฏฏูโภปิ ขตฺติยราชานเมว ปฏิจฺจ ชาโต, มาตุโคตฺตํ นาม กึ กริสฺสติ, ปิตุโคตฺตเมว ปมาณนฺติ โปราณกปณฺฑิตา

ทลิทฺทิตฺถิยา กฏฺฐหาริกายปิ อคฺคมเหสิฏฺฐานํ อทํสุ, ตสฺสา จ กุจฺฉิมฺหิ ชาตกุมาโร ทฺวาทส โยชนิกาย พาราณสิยา รชฺชํ กตฺวา กฏฺฐวาหนราชา นาม ชาโต''ติ **กฏฺฐวาหนชาตกํ** (ชา. ๑.๑.๗) กเถสิ ฯ ราชา สตฺถุ ธมฺมกถํ สุตฺวา ''ปิตุโคตฺตเมว กิร ปมาณ''นฺติ สุตฺวา ตุสฺสิตฺวา มาตาปุตฺตานํ ปกติปริหารเมว ทาเปสิฯ

รโญฺญ ปน พนฺธุโล นาม เสนาปติ มลฺลิกํ นาม อตฺตโน ภริยํ วญฺฌํ ''ตว กุลฆรเมว คจฺฉาหี''ติ กุสินารเมว เปเสสิฯ สา ''สตฺถารํ ทิสฺวาว คมิสฺสามี''ติ เชตวนํ ปวิสิตฺวา ตถาคตํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ ฐิตา ''กหํ คจฺฉสี''ติ จ ปุฏฺฐา ''สามิโก เม, ภนฺเต, กุลฆรํ เปเสสี''ติ วตฺวา ''กสฺมา''ติ วุตฺตา ''วญฺฌา อปุตฺติกา, ภนฺเต''ติ วตฺวา สตฺถารา ''ยทิ เอวํ คมนกิจฺจํ นตฺถิ, นิวตฺตาหี''ติ วุตฺตา ตุฏฺฐา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา นิเวสนเมว ปุน อคมาสิฯ ''กสฺมา นิวตฺตสี''ติ ปุฏฺฐา ''ทสพเลน นิวตฺติตามฺหี''ติ อาหฯ เสนาปติ ''ทิฏฺฐํ ภวิสฺสติ ตถาคเตน การณ''นฺติ อาหฯ สา น จิรสฺเสว คพฺภํ ปฏิลภิตฺวา อุปฺปนฺนโทหฬา ''โทหโฬ เม อุปฺปโนฺน''ติ อาโรเจสิฯ ''กึ โทหโฬ''ติ? ''เวสาลิยา นคเร ลิจฺฉวิราชานํ อภิเสกมงฺคลโปกฺขรณึ โอตริตฺวา นฺหตฺวา ปานียํ ปิวิตุกามามฺหิ, สามี''ติฯ เสนาปติ ''สาธู''ติ วตฺวา สหสฺสถามธนุํ คเหตฺวา ตํ รถํ อาโรเปตฺวา สาวตฺถิโต นิกฺขมิตฺวา รถํ ปาเชโนฺต เวสาลึ ปาวิสิฯ

ตสฺมิญฺจ กาเล โกสลรโญฺญ พนฺธุลเสนาปตินา สทฺธึ เอกาจริยกุเล อุคฺคหิตสิปฺโป มหาลิ นาม ลิจฺฉวี อโนฺธ ลิจฺฉวีนํ อตฺถญฺจ ธมฺมญฺจ อนุสาสโนฺต ทฺวารสมีเป วสติฯ โส รถสฺส อุมฺมาเร ปฏิฆฏฺฏนสทฺทํ สุตฺวา ''พนฺธุลมลฺลสฺส รถปตนสโทฺท เอโส, อชฺช ลิจฺฉวีนํ ภยํ อุปฺปชฺชิสฺสตี''ติ อาหฯ โปกฺขรณิยา อโนฺต จ พหิ จ อารกฺขา พลวา, อุปริ โลหชาลํ ปตฺถฏํ, สกุณานมฺปิ โอกาโส นตฺถิฯ เสนาปติ ปน รถา โอตริตฺวา อารกฺขเก ขคฺเคน ปหรโนฺต ปลาเปตฺวา โลหชาลํ ฉินฺทิตฺวา อโนฺตโปกฺขรณิยํ ภริยํ โอตาเรตฺวา นฺหาเปตฺวา ปาเยตฺวา สยมฺปิ นฺหตฺวา มลฺลิกํ รถํ อาโรเปตฺวา นครา นิกฺขมิตฺวา อาคตมเคฺคเนว ปายาสิฯ อารกฺขกา คนฺตฺวา ลิจฺฉวีนํ อาโรเจสุํฯ ลิจฺฉวิราชาโน กุชฺฌิตฺวา ปญฺจ รถสตานิ อารุยฺห ''พนฺธุลมลฺลํ คณฺหิสฺสามา''ติ นิกฺขมิสุฯ ตํ ปวตฺตึ มหาลิสฺส อาโรเจสุํฯ มหาลิ ''มา คมิตฺถ, โส หิ โว สเพฺพ ฆาตยิสฺสตี''ติ อาหฯ เตปิ ''มยํ คมิสฺสามเยวา''ติ วทึสุฯ เตน หิ จกฺกสฺส ยาว นาภิโต ปถวึ ปวิฏฺฐฏฺฐานํ ทิสฺวา นิวเตฺตยฺยาถ, ตโต อนิวตฺตนฺตา ปุรโต อสนิสทฺทํ วิย สุณิสฺสถ, ตมฺหา ฐานา นิวเตฺตยฺยาถ, ตโต อนิวตฺตนฺตา ตุมฺหากํ รถธุเรสุ ฉิทฺทํ ปสฺสิสฺสถ, ตมฺหา ฐานา นิวเตฺตยฺยาถ, ปุรโต มาคมิตฺถาติฯ เต ตสฺส วจเนน อนิวตฺติตฺวา ตํ อนุพนฺธึสุเยวฯ

มลฺลิกา ทิสฺวา ''รถา, สามิ, ปญฺญายนฺตี''ติ อาหฯ เตน หิ เอกสฺส รถสฺส วิย ปญฺญายนกาเล มม อาโรเจยฺยาสีติฯ สา ยทา สเพฺพ เอโก วิย หุตฺวา ปญฺญายึสุ, ตทา ''เอกเมว สามิ รถสีสํ ปญฺญายตี''ติ อาหฯ พนฺธุโล ''เตน หิ อิมา รสฺมิโย คณฺหาหี''ติ ตสฺสา รสฺมิโย ทตฺวา รเถ ฐิโตว ธนุํ อาโรเปติ, รถจกฺกํ ยาว นาภิโต ปถวึ ปาวิสิ, ลิจฺฉวิโน ตํ ฐานํ ทิสฺวาปิ น นิวตฺตึสุฯ อิตโร โถกํ คนฺตฺวา ชิยํ โปเถสิ, อสนิสโทฺท วิย อโหสิฯ เต ตโตปิ น นิวตฺตึสุ, อนุพนฺธนฺตา คจฺฉเนฺตวฯ พนฺธุโล รเถ ฐิตโกว เอกํ สรํ ขิปิฯ โส ปญฺจนฺนํ รถสตานํ รถสีสํ ฉิทฺทํ กตฺวา ปญฺจ ราชสตานิ ปริกรพนฺธนฏฺฐาเน วิชฺฌิตฺวา ปถวึ ปาวิสิฯ เต อตฺตโน วิทฺธภาวํ อชานิตฺวา ''ติฏฺฐ เร, ติฏฺฐ เร''ติ วทนฺตา อนุพนฺธึสุเยวฯ พนฺธุโล รถํ ฐเปตฺวา ''ตุเมฺห มตกา, มตเกหิ สทฺธึ มยฺหํ ยุทฺธํ นาม นตฺถี''ติ อาหฯ เต ''มตกา นาม อมฺหาทิสา เนว โหนฺตี''ติ วทึสุฯ ''เตน หิ สพฺพปจฺฉิมสฺส ปริกรํ โมเจถา''ติฯ เต โมจยึสุฯ โส มุตฺตมเตฺตเยว มริตฺวา ปติโตฯ อถ เน ''สเพฺพปิ ตุเมฺห เอวรูปา, อตฺตโน ฆรานิ คนฺตฺวา สํวิธาตพฺพํ สํวิทหิตฺวา ปุตฺตทาเร อนุสาสิตฺวา สนฺนาหํ โมเจถา''ติ อาหฯ เต ตถา กตฺวา สเพฺพ ชีวิตกฺขยํ ปตฺตาฯ

พนฺธุโลปิ มลฺลิกํ สาวตฺถึ อาเนสิฯ สา โสฬสกฺขตฺตุํ ยมเก ปุเตฺต วิชายิ, สเพฺพปิ สูรา ถามสมฺปนฺนา อเหสุํ, สพฺพสิเปฺป นิปฺผตฺตึ ปาปุณึสุฯ เอเกกสฺสปิ ปุริสสหสฺสปริวาโร อโหสิ ฯ ปิตรา สทฺธึ ราชนิเวสนํ คจฺฉเนฺตหิ เตเหว ราชงฺคณํ ปริปูริฯ อเถกทิวสํ วินิจฺฉเย กูฏฏฺฏฏ ปราชิตา มนุสฺสา พนฺธุลํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา มหารวํ วิรวนฺตา วินิจฺฉยอมจฺจานํ กูฏฏฺฏการณํ ตสฺส อาโรเจสุํฯ โสปิ วินิจฺฉยํ คนฺตฺวา ตํ อฑฺฑํ ตีเรตฺวา สามิกเมว สามิกํ, อสฺสามิกเมว อสฺสามิกํ อกาสิฯ มหาชโน มหาสเทฺทน สาธุการํ ปวเตฺตสิฯ ราชา ‘‘กิมิท’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ตมตฺถํ สุตฺวา ตุสฺสิตฺวา สเพฺพปิ เต อมเจฺจ หาเรตฺวา พนฺธุลเสฺสว วินิจฺฉยํ นิยฺยาเทสิฯ โส ตโต ปฏฺฐาย สมฺมา วินิจฺฉินิฯ ตโต โปราณกวินิจฺฉยิกา ลญฺชํ อลภนฺตา อปฺปลาภา หุตฺวา ‘‘พนฺธุโล รชฺชํ ปเตฺถตี’’ติ ราชกุเล ปริภินฺทึสุฯ ราชา ตํ กถํ คเหตฺวา จิตฺตํ นิคฺคเหตุํ นาสกฺขิ, ‘‘อิมสฺมึ อิเธว ฆาติยมาเน ครหา เม อุปฺปชฺชิสฺสตี’’ติ ปุน จิเนฺตตฺวา ‘‘ปยุตฺตปุริเสหิ ปจฺจนฺตํ ปหราเปตฺวา เต ปลาเปตฺวา นิวตฺตกาเล อนฺตรามเคฺค ปุเตฺตหิ สทฺธึ มาเรตุํ วฏฺฏตี’’ติ พนฺธุลํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ปจฺจโนฺต กิร กุปิโต, ตว ปุเตฺตหิ สทฺธึ คนฺตฺวา โจเร คณฺหาหี’’ติ ปหิณิตฺวา ‘‘เอเตฺถวสฺส ทฺวตฺตึสาย ปุเตฺตหิ สทฺธึ สีสํ ฉินฺทิตฺวา อาหรถา’’ติ เตหิ สทฺธึ อเญฺญปิ สมเตฺถ มหาโยเธ เปเสสิฯ ตสฺมึ ปจฺจนฺตํ คจฺฉเนฺตเยว ‘‘เสนาปติ กิร อาคจฺฉตี’’ติ สุตฺวาว ปยุตฺตกโจรา ปลายึสุฯ โส ตํ ปเทสํ อาวาสาเปตฺวา ชนปทํ สณฺฐเปตฺวา นิวตฺติฯ

อถสฺส นครโต อวิทูเร ฐาเน เต โยธา ปุเตฺตหิ สทฺธึ สีสํ ฉินฺทึสุฯ ตํ ทิวสํ มลฺลิกาย ปญฺจหิ ภิกฺขุสเตหิ สทฺธึ เทฺว อคฺคสาวกา นิมนฺติตา โหนฺติฯ อถสฺสา ปุพฺพณฺหสมเย ‘‘สามิกสฺส เต สทฺธึ ปุเตฺตหิ สีสํ ฉินฺทึสู’’ติ ปณฺณํ อาหริตฺวา อทํสุฯ สา ตํ ปวตฺตึ ญตฺวา กสฺสจิ กิญฺจิ อวตฺวา ปณฺณํ อุจฺฉเงฺค กตฺวา ภิกฺขุสงฺฆเมว ปริวิสิฯ อถสฺสา ปริจาริกา ภิกฺขูนํ ภตฺตํ ทตฺวา สปฺปิจาฏึ อาหรนฺติโย เถรานํ ปุรโต จาฏึ ภินฺทึสุฯ ธมฺมเสนาปติ ‘‘อุปาสิเก, เภทนธมฺมํ ภินฺนํ, น จิเนฺตตพฺพ’’นฺติ อาหฯ สา อุจฺฉงฺคโต ปณฺณํ นีหริตฺวา ‘‘ทฺวตฺตึสปุเตฺตหิ สทฺธึ ปิตุ สีสํ ฉินฺนนฺติ เม อิมํ ปณฺณํ อาหรึสุ, อหํ อิทํ สุตฺวาปิ น จิเนฺตมิ, สปฺปิจาฏิยา ภินฺนาย กึ จิเนฺตมิ, ภเนฺต’’ติ อาหฯ ธมฺมเสนาปติ ‘‘อนิมิตฺตมนญฺญาต’’นฺติอาทีนิ (สุ. นิ. ๕๗๙) วตฺวา ธมฺมํ เทเสตฺวา อุฏฺฐายาสนา วิหารํ อคมาสิฯ สาปิ ทฺวตฺตึส สุณิสาโย ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ตุมฺหากํ สามิกา อตฺตโน ปุริมกมฺมผลํ ลภึสุ, ตุเมฺห มา โสจิตฺถ มา ปริเทวิตฺถ, รโญฺญ อุปริ มโนปโทสํ มา กริตฺถา’’ติ โอวทิฯ

รโญฺญ จรปุริสา ตํ กถํ สุตฺวา เตสํ นิโทฺทสภาวํ รโญฺญ กถยึสุฯ ราชา สํเวคปฺปโตฺต ตสฺสา นิเวสนํ คนฺตฺวา มลฺลิกญฺจ สุณิสาโย จสฺสา ขมาเปตฺวา มลฺลิกาย วรํ อทาสิฯ สา ‘‘คหิโต เม โหตู’’ติ วตฺวา ตสฺมึ คเต มตกภตฺตํ ทตฺวา นฺหตฺวา ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา ‘‘เทว, ตุเมฺหหิ เม วโร ทิโนฺน, มยฺหญฺจ อเญฺญน อโตฺถ นตฺถิ, ทฺวตฺตึสาย เม สุณิสานํ มม จ กุลฆรคมนํ อนุชานาถา’’ติ อาหฯ ราชา สมฺปฏิจฺฉิฯ สา ทฺวตฺตึสาย สุณิสานํ สกกุลํ เปเสตฺวา สยํ กุสินารนคเร อตฺตโน กุลฆรํ อคมาสิฯ ราชา พนฺธุลเสนาปติโน ภาคิเนยฺยสฺส ทีฆการายนสฺส นาม เสนาปติฏฺฐานํ อทาสิฯ โส ปน ‘‘มาตุโล เม อิมินา มาริโต’’ติ รโญฺญ โอตารํ คเวสโนฺต วิจรติฯ ราชาปิ นิปฺปราธสฺส พนฺธุลสฺส มาริตกาลโต ปฏฺฐาย วิปฺปฏิสารี จิตฺตสฺสาทํ น ลภติ, รชฺชสุขํ นานุโภติฯ

ตทา สตฺถา สากิยานํ เวฬุํ นาม นิคมํ อุปนิสฺสาย วิหรติฯ ราชา ตตฺถ คนฺตฺวา อารามโต อวิทูเร ขนฺธาวารํ นิวาเสตฺวา ‘‘มหเนฺตน ปริวาเรน สตฺถารํ วนฺทิสฺสามา’’ติ วิหารํ คนฺตฺวา ปญฺจ ราชกกุธภณฺฑานิ ทีฆการายนสฺส ทตฺวา เอกโกว คนฺธกุฏึ ปาวิสิฯ สพฺพํ **ธมฺมเจติยสุตฺต**นิยาเมเนว (ม. นิ. ๒.๓๖๔ อาทโย) เวทิตพฺพํฯ ตสฺมึ คนฺธกุฏึ ปวิเฏฺฐ ทีฆการายโน

ตานิ ปญฺจ ราชกกุธภณฺฑานิ คเหตฺวา วิฏฏูภํ ราชานํ กตฺวา รโญฺญ เอกํ อสฺสํ เอกญฺจ อุปฏฺฐานการิกํ มาตุคามํ นิวเตฺตตฺวา สาวตฺถึ อคมาสิฯ ราชา สตฺถารา สทฺธึ ปิยกถํ กเถตฺวา นิกฺขโนฺต เสนํ อทิสฺวา ตํ มาตุคามํ ปุจฺฉิตฺวา ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา ‘‘อหํ ภาคิเนยฺยํ อชาตสตฺตุํ อาทาย อาคนฺตฺวา วิฏฏูภํ คเหสฺสามี’’ติ ราชคหนครํ คจฺฉโนฺต วิกาเล ทฺวาเรสุ ปิหิเตสุ นครํ ปวิสิตุํ อสโกฺกโนฺต เอกิสฺสาย สาลาย นิปชฺชิตฺวา วาตาตเปน กิลโนฺต รตฺติภาเค ตเตฺถว กาลมกาสิฯ วิภาตาย รตฺติยา ‘‘เทว โกสลนรินฺท, อิทานิ อนาโถสิ ชาโต’’ติ วิลปนฺติยา ตสฺสา อิตฺถิยา สทฺทํ สุตฺวา รโญฺญ อาโรเจสุํฯ โส มาตุลสฺส มหเนฺตน สกฺกาเรน สรีรกิจฺจํ กาเรสิฯ

วิฏฏูโภปิ รชฺชํ ลภิตฺวา ตํ เวรํ สริตฺวา ‘‘สเพฺพปิ สากิเย มาเรสฺสามี’’ติ มหติยา เสนาย นิกฺขมิฯ ตํ ทิวสํ สตฺถา ปจฺจูสสมเย โลกํ โวโลเกโนฺต ญาติสงฺฆสฺส วินาสํ ทิสฺวา ‘‘ญาติสงฺคหํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ จิเนฺตตฺวา ปุพฺพณฺหสมเย ปิณฺฑาย จริตฺวา ปิณฺฑปาตปฏิกฺกโนฺต คนฺธกุฏิยํ สีหเสยฺยํ กเปฺปตฺวา สายนฺหสมเย อากาเสน คนฺตฺวา กปิลวตฺถุสามเนฺต เอกสฺมิํ กพรจฺฉาเย รุกฺขมูเล นิสีทิฯ ตโต อวิทูเร วิฏฏูภสฺส รชฺชสีมาย อโนฺต สนฺทจฺฉาโย นิโคฺรธรุโกฺข อตฺถิ, วิฏฏูโภ สตฺถารํ ทิสฺวา อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา ‘‘ภเนฺต, กิํการณา เอวรูปาย อุณฺหเวลาย อิมสฺมิํ กพรจฺฉาเย รุกฺขมูเล นิสีทถ, เอตสฺมิํ สนฺทจฺฉาเย นิโคฺรธรุกฺขมูเล นิสีทถ, ภเนฺต’’ติ วตฺวา ‘‘โหตุ, มหาราช, ญาตกานํ ฉายา นาม สีตลา’’ติ วุเตฺต ‘‘ญาตกานํ รกฺขณตฺถาย สตฺถา อาคโต ภวิสฺสตี’’ติ จิเนฺตตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา สาวตฺถิเมว ปจฺจาคมิฯ สตฺถาปิ อุปฺปติตฺวา เชตวนเมว คโตฯ

ราชา สากิยานํ โทสํ สริตฺวา ทุติยํ นิกฺขมิตฺวา ตเถว สตฺถารํ ปสฺสิตฺวา ปุน นิวตฺติตฺวา ตติยวาเร นิกฺขมิตฺวา ตเตฺถว สตฺถารํ ปสฺสิตฺวา นิวตฺติฯ จตุตฺถวาเร ปน ตสฺมิํ นิกฺขเนฺต สตฺถา สากิยานํ ปุพฺพกมฺมํ โอโลเกตฺวา เตสํ นทิยํ วิสปกฺขิปนปาปกมฺมสฺส อปฺปฏิพาหิรภาวํ ญตฺวา จตุตฺถวาเร น อคมาสิฯ วิฏฏูภราชา ขีรปายเก ทารเก อาทิํ กตฺวา สเพฺพ สากิเย ฆาเตตฺวา คลโลหิเตน นิสินฺนผลกํ โธวิตฺวา ปจฺจาคมิฯ สตฺถริ ตติยวาเร คมนโต ปจฺจาคนฺตฺวา ปุนทิวเส ปิณฺฑาย จริตฺวา นิฏฺฐาปิตภตฺตกิเจฺจ คนฺธกุฏิยํ ปวิสเนฺต ทิสาหิ สนฺนิปติตา ภิกฺขู ธมฺมสภายํ นิสีทิตฺวา ‘‘อาวุโส, สตฺถา อตฺตานํ ทเสฺสตฺวา ราชานํ นิวเตฺตตฺวา ญาตเก มรณภยา โมเจสิ, เอวํ ญาตกานํ อตฺถจโร สตฺถา’’ติ ภควโต คุณกถํ กถยิํสุฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว ตถาคโต ญาตกานํ อตฺถํ จรติ, ปุเพฺพปิ จริเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทโตฺต นาม ราชา ทส ราชธเมฺม อโกเปตฺวา ธเมฺมน รชฺชํ กาเรโนฺต เอกทิวสํ จิเนฺตสิ ‘‘ชมฺพุทีปตเล ราชาโน พหุถมฺภเกสุ ปาสาเทสุ วสนฺติ, ตสฺมา พหูหิ ถเมฺภหิ ปาสาทกรณํ นาม อนจฺฉริยํ, ยํนูนาหํ เอกถมฺภกํ ปาสาทํ กาเรยฺยํ, เอวํ สพฺพราชูนํ อคฺคราชา ภวิสฺสามี’’ติฯ โส วฑฺฒกี ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘มยฺหํ โสภคฺคปฺปตฺตํ เอกถมฺภกํ ปาสาทํ กโรถา’’ติ อาหฯ เต ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา อุชู มหเนฺต เอกถมฺภกปาสาทารเห พหู รุเกฺข ทิสฺวา ‘‘อิเม รุกฺขา สนฺติ, มโคฺค ปน วิสโม, น สกฺกา โอตาเรตุํ, รโญฺญ อาจิกฺขิสฺสามา’’ติ จิเนฺตตฺวา ตถา อกํสุฯ ราชา ‘‘เกนจิ อุปาเยน สณิกํ โอตาเรถา’’ติ วตฺวา ‘‘เทว, เยน เกนจิ อุปาเยน น สกฺกา’’ติ วุเตฺต ‘‘เตน หิ มม อุยฺยาเน เอกํ รุกฺขํ อุปธาเรถา’’ติ อาหฯ วฑฺฒกี อุยฺยานํ คนฺตฺวา เอกํ สุชาตํ อุชุกํ คามนิคมปูชิตํ ราชกุลโตปิ ลทฺธพลิกมฺมํ มงฺคลสาลรุกฺขํ ทิสฺวา รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจสุํฯ ราชา ‘‘อุยฺยาเน รุโกฺข นาม มม ปฏิพโทฺธ, คจฺฉถ โภ ตํ ฉินฺทถา’’ติ อาหฯ เต ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา คนฺธมาลาทิหตฺถา อุยฺยานํ คนฺตฺวา รุเกฺข คนฺธปญฺจงฺคุลิกํ ทตฺวา สุเตฺตน ปริกฺขิปิตฺวา ปุปฺผกณฺณิกํ พนฺธิตฺวา

ทีปํ ชาเลตฺวา พลิกมฺมํ กตฺวา ‘‘อิโต สตฺตเม ทิวเส อาคนฺตฺวา รุกฺขํ ฉินฺทิสฺสาม, ราชา ฉินฺทาเปติ, อิมสฺมึ รุกฺเข นิพฺพตฺตเทวตา อญฺญตฺถ คจฺฉตุ, อมฺหากํ โทโส นตฺถี’’ติ สาเวสุํฯ

อถ ตสฺมึ นิพฺพโตฺต เทวปุโตฺต ตํ วจนํ สุตฺวา ‘‘นิสฺสํสยํ อิเม วฑฺฒกี อิมํ รุกฺขํ ฉินฺทิสฺสนฺติ, วิมานํ เม นสฺสิสฺสติ, วิมานปริยนฺติกเมว โข ปน มยฺหํ ชีวิตํ, อิมญฺจ รกฺขํ ปริวาเรตฺวา ฐิเตสุ ตรุณสาลรุเกฺขสุ นิพฺพตฺตานํ มม ญาติเทวตานมฺปิ พหูนิ วิมานานิ นสฺสิสฺสนฺติฯ วิมานปริยนฺติกเมว มม ญาตีนํ เทวตานมฺปิ ชีวิตํ, น โข ปน มํ ตถา อตฺตโน วินาโส พาธติ, ยถา ญาตีนํ, ตสฺมา เนสํ มยา ชีวิตํ ทาตุํ วฎฺฎตี’’ติ จิเนฺตตฺวา อฑฺฒรตฺตสมเย ทิพฺพาลงฺการปฎิมณฺฑิโต รโญฺญ สิริคพฺภํ ปวิสิตฺวา สกลคพฺภํ เอโกภาสํ กตฺวา อุสฺสิสกปเสฺส โรทมาโน อฎฺฐาสิฯ ราชา ตํ ทิสฺวา ภีตตสิโต เตน สทฺธึ สลฺลปโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๑๓. ‘‘กา ตฺวํ สุเทฺธหิ วเตฺถหิ, อเฆ เวหายสํ ฐิตา;
เกน ตฺยาสฺสูนิ วตฺตนฺติ, กุโต ตํ ภยมาคต’’นฺติฯ

ตตฺถ **กา ตฺว**นฺติ นาคยกฺขสุปณฺณสกฺกาทีสุ กา นาม ตฺวนฺติ ปุจฺฉติฯ **วเตฺถหี**ติ วจนมตฺตเมเวตํ, สเพฺพปิ ปน ทิพฺพาลงฺกาเร สนฺธาเยวมาหฯ **อเฆ**ติ อปฺปฎิเฆ อากาเสฯ **เวหายส**นฺติ ตเสฺสว เววจนํฯ **เกน ตฺยาสฺสูนิ วตฺตนฺตี**ติ เกน การเณน ตว อสฺสูนิ วตฺตนฺติฯ **กุโต**ติ ญาติวิโยคธนวินาสาทีนํ กึ นิสฺสาย ตํ ภยมาคตนฺติ ปุจฺฉติฯ

ตโต เทวราชา เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๔. ‘‘ตเวว เทว วิชิเต, ภทฺทสาโลติ มํ วิทู;
สฎฺฐิ วสฺสสหสฺสานิ, ติฎฺฐโต ปูชิตสฺส เมฯ

๑๕. ‘‘การยนฺตา นครานิ, อคาเร จ ทิสมฺปติ;
วิวิเธ จาปิ ปาสาเท, น มํ เต อจฺจมญฺญิสุํ;

ยเถว มํ เต ปูเชสุํ, ตเถว ตฺวมฺปิ ปูชยา’’ติฯ

ตตฺถ **ติฎฺฐโต**ติ สกลพาราณสินคเรหิ เจว คามนิคเมหิ จ ตยา จ ปูชิตสฺส นิจฺจํ พลิกมฺมญฺจ สกฺการญฺจ ลภนฺตสฺส มยฺหํ อิมสฺมึ อุยฺยาเน ติฎฺฐนฺตสฺส เอตฺตโก กาโล คโตติ ทเสฺสติฯ **นครานี**ติ นครปฎิสงฺขรณกมฺมานิฯ **อคาเรจา**ติ ภูมิเคหานิฯ **ทิสมฺปตี**ติ ทิสานํ ปติ, มหาราชฯ **น มํ เต**ติ เต นครปฎิสงฺขรณาทีนิ กโรนฺตา อิมสฺมึ นคเร โปราณกราชาโน มํ นาติมญฺญิสุํ นาติกฺกมึสุ น วิเหฐยึสุ, มม นิวาสรุกฺขํ ฉินฺทิตฺวา อตฺตโน กมฺมํ น กรึสุ, มยฺหํ ปน สกฺการเมว กรึสูติ อวจฯ **ยเถวา**ติ ตสฺมา ยเถว เต โปราณกราชาโน มํ ปูชยึสุ, เอโกปิ อิมํ รุกฺขํ น ฉินฺทาเปสิ, ตฺวญฺจาปิ มํ ตเถว ปูชย, มา เม รุกฺขํ เฉทยีติฯ

ตโต ราชา เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๖. ‘‘ตํ อิวาหํ น ปสฺสามิ, ถูลํ กาเยน เต ทุมํ;
อาโรหปริณาเหน, อภิรูโปสิ ชาติยาฯ

๑๗. ‘‘ปาสาทํ การยิสฺสามิ, เอกตฺถมฺภํ มโนรมํ;
ตตฺถ ตํ อุปเนสฺสามิ, จิรํ เต ยกฺข ชีวิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **กาเยนา**ติ ปมาเณนฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ตว ปมาเณน ตํ วิย ถูลํ มหนฺตํ อญฺญํ ทุมํ น ปสฺสามิ, ตฺวเญฺญว ปน อาโรหปริณาเหน สุชาตสงฺขาตาย สมสณฺฐานอุชุภาวปฺปการาย ชาติยา จ อภิรูโป โสภคฺคปฺปตฺโต เอกถมฺภปาสาทารโหติฯ **ปาสาท**นฺติ ตสฺมา ตํ เฉทาเปตฺวา อหํ ปาสาทํ การาเปสฺสาเมวฯ **ตตฺถ ต**นฺติ ตํ ปนาหํ สมฺม เทวราช, ตตฺถ ปาสาเท อุปเนสฺสามิ, โส ตฺวํ มยา สทฺธึ เอกโต วสโนฺต อคฺคคนฺธมาลาทีนิ ลภโนฺต สกฺการปฺปตฺโต สุขํ ชีวิสฺสสิ, นิวาสฏฺฐานาภาเวน เม วินาโส ภวิสฺสตีติ มา จินฺตยิ, จิรํ เต ยกฺข ชีวิตํ ภวิสฺสตีติฯ

ตํ สุตฺวา เทวราชา เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๘. ‘‘เอวํ จิตฺตํ อุทปาทิ, สรีเรน วินาภาโว;
ปุถุโส มํ วิกนฺติตฺวา, ขณฺฑโส อวกนฺตถฯ

๑๙. ‘‘อเคฺค จ เฉตฺวา มเชฺฌ จ, ปจฺฉา มูลมฺหิ ฉินฺทถ;
เอวํ เม ฉิชฺชมานสฺส, น ทุกฺขํ มรณํ สิยา’’ติฯ

ตตฺถ **เอวํ จิตฺตํ อุทปาที**ติ ยทิ เอวํ จิตฺตํ ตว อุปฺปนฺนํฯ **สรีเรน วินาภาโว**ติ ยทิ เต มม สรีเรน ภทฺทสาลรุเกฺขน สทฺธึ มม วินาภาโว ปตฺถิโตฯ **ปุถุโส**ติ พหุธาฯ **วิกนฺติตฺวา**ติ ฉินฺทิตฺวาฯ **ขณฺฑโส**ติ ขณฺฑาขณฺฑํ กตฺวา อวกนฺตถฯ **อเคฺค จา**ติ อวกนฺตนฺตา ปน ปฐมํ อเคฺค, ตโต มเชฺฌ เฉตฺวา สพฺพปจฺฉา มูเล ฉินฺทถฯ เอวญฺหิ เม ฉิชฺชมานสฺส น ทุกฺขํ มรณํ สิยา, สุขํ นุ ขณฺฑโส ภเวยฺยาติ ยาจติฯ

ตโต ราชา เทฺว คาถา อภาสิ –

๒๐. ‘‘หตฺถปาทํ ยถา ฉิเนฺท, กณฺณนาสญฺจ ชีวโต;
ตโต ปจฺฉา สิโร ฉิเนฺท, ตํ ทุกฺขํ มรณํ สิยาฯ

๒๑. ‘‘สุขํ นุ ขณฺฑโส ฉินฺนํ, ภทฺทสาล วนปฺปติ;
กึเหตุ กึ อุปาทาย, ขณฺฑโส ฉินฺนมิจฺฉสี’’ติฯ

ตตฺถ **หตฺถปาท**นฺติ หเตฺถ จ ปาเท จฯ **ตํ ทุกฺข**นฺติ เอวํ ปฏิปาฏิยา ฉิชฺชนฺตสฺส โจรสฺส ตํ มรณํ ทุกฺขํ สิยาฯ **สุขํ นู**ติ สมฺม ภทฺทสาล, วชฺฌปฺปตฺตา โจรา สุเขน มริตุกามา สีสเจฺฉทํ ยาจนฺติ, น ขณฺฑโส เฉทนํ, ตฺวํ ปน เอวํ ยาจสิ, เตน ตํ ปุจฺฉามิ ‘‘สุขํ นุ ขณฺฑโส ฉินฺน’’นฺติฯ **กึเหตู**ติ ขณฺฑโส ฉินฺนํ นาม น สุขํ, การเณน ปเนตฺถ ภวิตพฺพนฺติ ตํ ปุจฺฉโนฺต เอวมาหฯ

อถสฺส อาจิกฺขโนฺต ภทฺทสาโล เทฺว คาถา อภาสิ –

๒๒. ‘‘ยญฺจ เหตุมุปาทาย, เหตุํ ธมฺมูปสํหิตํ;
ขณฺฑโส ฉินฺนมิจฺฉามิ, มหาราช สุโณหิ เมฯ

๒๓. ‘‘ญาตี เม สุขสํวทฺธา, มม ปเสฺส นิวาตชา;
เตปิหํ อุปหึเสยฺยํ, ปเรสํ อสุโขจิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **เหตุํ ธมฺมูปสํหิต**นฺติ มหาราช, ยํ เหตุสภาวยุตฺตเมว, น เหตุปติรูปกํ, เหตุํ อุปาทาย อารพฺภ สนฺธายาหํ ขณฺฑโส ฉินฺนมิจฺฉามิ, ตํ โอหิตโสโต สุโณหีติ อโตฺถฯ **ญาตี เม**ติ มม ภทฺทสาลรุกฺขสฺส ฉายาย สุขสํวทฺธา มม ปเสฺส ตรุณสาลรุเกฺขสุ นิพฺพตฺตา มยา กตวาต

ปริตฺตาณตฺตา นิวาตชา มม ญาตกา เทวสงฺฆา อตฺถิ, เต อหํ วิสาลสาขวิฏโป มูเล ฉินฺทิตฺวา ปตโนฺต อุปหึเสยฺยํ, สํภคฺควิมาเน กโรโนฺต วินาเสยฺยนฺติ อโตฺถฯ **ปเรสํ อสุโขจิต**นฺติ เอวํ สเนฺต มยา เตสํ ปเรสํ ญาติเทวสงฺฆานํ อสุขํ ทุกฺขํ โอจิตํ วฑฺฒิตํ, น จาหํ เตสํ ทุกฺขกาโม, ตสฺมา ภทฺทสาลํ ขณฺฑโส ขณฺฑโส ฉินฺทาเปมีติ อยเมตฺถาธิปฺปาโยฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ''ธมฺมิโก วตายํ, เทวปุโตฺต, อตฺตโน วิมานวินาสโตปิ ญาตีนํ วิมานวินาสํ น อิจฺฉติ, ญาตีนํ อตฺถจริยํ จรติ, อภยมสฺส ทสฺสามี''ติ ตุสฺสิตฺวา โอสานคาถมาห –

๒๔. ''เจเตยฺยรูปํ เจเตสิ, ภทฺทสาล วนปฺปติ;
หิตกาโมสิ ญาตีนํ, อภยํ สมฺม ทมฺมิ เต''ติฯ

ตตฺถ **เจเตยฺยรูปํ เจเตสี**ติ ญาตีสุ มุทุจิตฺตตาย จิเนฺตโนฺต จิเนฺตตพฺพยุตฺตกเมว จิเนฺตสิฯ เฉเทยฺยรูปํ เฉเทสีติปิ ปาโฐฯ ตสฺสโตฺถ – ขณฺฑโส ฉินฺนมิจฺฉโนฺต เฉเทตพฺพยุตฺตกเมว เฉเทสีติฯ **อภย**นฺติ เอตสฺมิํ เต สมฺม, คุเณ ปสีทิตฺวา อภยํ ททามิ, น เม ปาสาเทนโตฺถ, นาหํ ตํ เฉทาเปสฺสามิ, คจฺฉ ญาติสงฺฆปริวุโต สกฺกตครุกโต สุขํ ชีวาติ อาหฯ

เทวราชา รโญฺญ ธมฺมํ เทเสตฺวา อคมาสิฯ ราชา ตโสฺสวาเท ฐตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา สคฺคปุรํ ปูเรสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ''เอวํ, ภิกฺขเว, ปุเพฺพปิ ตถาคโต ญาตตฺถจริยํ อจริเยวา''ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ''ตทา ราชา อานโนฺท อโหสิ, ตรุณสาเลสุ นิพฺพตฺตเทวตา พุทฺธปริสา, ภทฺทสาลเทวราชา ปน อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

ภทฺทสาลชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๔๖๖] ๓. สมุทฺทวาณิชชาตกวณฺณนา

กสนฺติ วปนฺติ เต ชนาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เทวทตฺตสฺส ปญฺจ กุลสตานิ คเหตฺวา นิรเย ปติตภาวํ อารพฺภ กเถสิฯ โส หิ อคฺคสาวเกสุ ปริสํ คเหตฺวา ปกฺกเนฺตสุ โสกํ สนฺธาเรตุํ อสโกฺกโนฺต อุณฺหโลหิเต มุขโต นิกฺขเนฺต พลวเวทนาปีฬิโต ตถาคตสฺส คุณํ อนุสฺสริตฺวา ''อหเมว นว มาเส ตถาคตสฺส อนตฺถํ จิเนฺตสิํ, สตฺถุ ปน มยิ ปาปจิตฺตํ นาม นตฺถิ, อสีติมหาเถรานมฺปิ มยิ อาฆาโต นาม นตฺถิ, มยา กตกเมฺมน อหเมว อิทานิ อนาโถ ชาโต, สตฺถาราปิมฺหิ วิสฺสโฎฺฐ มหาเถเรหิปิ ญาติเสเฎฺฐน ราหุลเตฺถเรนปิ สกฺยราชกุเลหิปิ, คนฺตฺวา สตฺถารํ ขมาเปสฺสามี''ติ ปริสาย สญฺญํ ทตฺวา อตฺตานํ ปญฺจเกน คาหาเปตฺวา รตฺติํ รตฺติํ คจฺฉโนฺต โกสลรฎฺฐํ สมฺปาปุณิฯ อานนฺทเตฺถโร สตฺถุ อาโรเจสิ ''เทวทโตฺต กิร, ภเนฺต, ตุมฺหากํ ขมาเปตุํ อาคจฺฉตี''ติฯ ''อานนฺท, เทวทโตฺต มม ทสฺสนํ น ลภิสฺสตี''ติฯ

อถ ตสฺมิํ สาวตฺถินครทฺวารํ สมฺปเตฺต ปุน เถโร อาโรเจสิ, ภควาปิ ตเถว อวจฯ ตสฺส เชตวเน โปกฺขรณิยา สมีปํ อาคตสฺส ปาปํ มตฺถกํ ปาปุณิ, สรีเร ฑาโห อุปฺปชฺชิ, นฺหตฺวา ปานียํ ปิวิตุกาโม หุตฺวา ''มญฺจกโต มํ อาวุโส โอตาเรถ, ปานียํ ปิวิสฺสามี''ติ อาหฯ ตสฺส โอตาเรตฺวา ภูมิยํ ฐปิตมตฺตสฺส จิตฺตสฺสาเท อลเทฺธเยว มหาปถวี วิวรมทาสิฯ ตาวเทว ตํ อวีจิโต อคฺคิชาลา อุฎฺฐาย ปริกฺขิปิตฺวา คณฺหิฯ โส ''ปาปกมฺมํ เม มตฺถกํ ปตฺต''นฺติ ตถาคตสฺส คุเณ อนุสฺสริตฺวา –

''อิเมหิ อฎฺฐีหิ ตมคฺคปุคฺคลํ, เทวาติเทวํ นรทมฺมสารถิํ;

สมนฺตจกฺขุํ สตปุญฺญลกฺขณํ, ปาเณหิ พุทฺธํ สรณํ อุเปมี’’ติฯ (มิ. ป. ๔.๑.๓) –

อิมาย คาถาย สรเณ ปติฏฺฐหโนฺต อวีจิปรายโณ อโหสิฯ ตสฺส ปน ปญฺจ อุปฏฺฐากกุลสตานิ อเหสุํฯ ตานิปิ ตปฺปกฺขิกานิ หุตฺวา ทสพลํ อโกฺกสิตฺวา อวีจิมฺหิเยว นิพฺพตฺตึสุฯ เอวํ โส ตานิ ปญฺจ กุลสตานิ คณฺหิตฺวา อวีจิมฺหิ ปติฏฺฐิโตฯ

อเถกทิวสํ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, เทวทโตฺต ปาโป ลาภสกฺการคิทฺธตาย สมฺมาสมฺพุเทฺธ อฏฺฐาเน โกปํ พนฺธิตฺวา อนาคตภยมโนโลเกตฺวา ปญฺจหิ กุลสเตหิ สทฺธิํ อวีจิปรายโณ ชาโต’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น ภิกฺขเว, อิทาเนว เทวทโตฺต ลาภสกฺการคิโทฺธ หุตฺวา อนาคตภยํ น โอโลเกสิ, ปุเพฺพปิ อนาคตภยํ อโนโลเกตฺวา ปจฺจุปฺปนฺนสุขคิเทฺธน สทฺธิํ ปริสาย มหาวินาสํ ปโตฺต’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต พาราณสิโต อวิทูเร กุลสหสฺสนิวาโส มหาวฑฺฒกีคาโม อโหสิฯ ตตฺถ วฑฺฒกี ‘‘ตุมฺหากํ มญฺจํ กริสฺสาม, ปีฐํ กริสฺสาม, เคหํ กริสฺสามา’’ติ วตฺวา มนุสฺสานํ หตฺถโต พหุํ อิณํ คเหตฺวา กิญฺจิ กาตุํ น สกฺขิํสุฯ มนุสฺสา ทิฏฺฐทิฏฺฐวฑฺฒกี โจเทนฺติ ปลิพุทฺธนฺติฯ เต อิณายิเกหิ อุปทฺทุตา สุขํ วสิตุํ อสโกฺกนฺตา ‘‘วิเทสํ คนฺตฺวา ยตฺถ กตฺถจิ วสิสฺสามา’’ติ อรญฺญํ ปวิสิตฺวา รุเกฺข ฉินฺทิตฺวา มหติํ นาวํ พนฺธิตฺวา นทิํ โอตาเรตฺวา อาหริตฺวา คามโต คาวุตฑฺฒโยชนมเตฺต ฐาเน ฐเปตฺวา อฑฺฒรตฺตสมเย คามํ อาคนฺตฺวา ปุตฺตทารมาทาย นาวฏฺฐานํ คนฺตฺวา นาวํ อารุยฺห อนุกฺกเมน มหาสมุทฺทํ ปวิสิตฺวา วาตเวเคน วิจรนฺตา สมุทฺทมเชฺฌ เอกํ ทีปกํ ปาปุณิํสุฯ ตสฺมิํ ปน ทีปเก สยํชาตสาลิอุจฺฉุกทลิอมฺพชมฺพุปนสตาลนาฬิเกราทีนิ วิวิธผลานิ อตฺถิ, อญฺญตโร ปภินฺนนาโว ปุริโส ปฐมตรํ ตํ ทีปกํ ปตฺวา สาลิภตฺตํ ภุญฺชมาโน อุจฺฉุอาทีนิ ขาทมาโน ถูลสรีโร นโคฺค ปรูฬฺหเกสมสฺสุ ตสฺมิํ ทีปเก ปฏิวสติฯ

วฑฺฒกี จินฺตยิํสุ ‘‘สเจ อยํ ทีปโก รกฺขสปริคฺคหิโต ภวิสฺสติ, สเพฺพปิ อเมฺห วินาสํ ปาปุณิสฺสาม, ปริคฺคณฺหิสฺสาม ตาว น’’นฺติฯ อถ สตฺตฏฺฐ ปุริสา สูรา พลวโนฺต สนฺนทฺธปญฺจาวุธา หุตฺวา โอตริตฺวา ทีปกํ ปริคฺคณฺหิํสุฯ ตสฺมิํ ขเณ โส ปุริโส ภุตฺตปาตราโส อุจฺฉุรสํ ปิวิตฺวา สุขปฺปโตฺต รมณีเย ปเทเส รชตปฏฺฏสทิเส วาลุกตเล สีตจฺฉายาย อุตฺตานโก นิปชฺชิตฺวา ‘‘ชมฺพุทีปวาสิโน กสนฺตา วปนฺตา เอวรูปํ สุขํ น ลภนฺติ, ชมฺพุทีปโต มยฺหํ อยเมว ทีปโก วร’’นฺติ คายมาโน อุทานํ อุทาเนสิฯ อถ สตฺถา ภิกฺขู อามเนฺตตฺวา ‘‘โส ภิกฺขเว ปุริโส อิมํ อุทานํ อุทาเนสี’’ติ ทเสฺสโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๒๕. ‘‘กสนฺติ วปนฺติ เต ชนา, มนุชา กมฺมผลูปชีวิโน;
นยิมสฺส ทีปกสฺส ภาคิโน, ชมฺพุทีปา อิทเมว โน วร’’นฺติฯ

ตตฺถ **เต ชนา**ติ เต ชมฺพุทีปวาสิโน ชนาฯ **กมฺมผลูปชีวิโน**ติ นานากมฺมานํ ผลูปชีวิโน สตฺตาฯ

อถ เต ทีปกํ ปริคฺคณฺหนฺตา ปุริสา ตสฺส คีตสทฺทํ สุตฺวา ‘‘มนุสฺสสโทฺท วิย สุยฺยติ, ชานิสฺสาม น’’นฺติ สทฺทานุสาเรน คนฺตฺวา ตํ ปุริสํ ทิสฺวา ‘‘ยโกฺข ภวิสฺสตี’’ติ ภีตตสิตา สเร สนฺนหิํสุฯ โสปิ เต ทิสฺวา อตฺตโน วธภเยน ‘‘นาหํ, สามิ, ยโกฺข, ปุริโสมฺหิ, ชีวิตํ เม เทถา’’ติ ยาจโนฺต ‘‘ปุริสา นาม ตุมฺหาทิสา นคฺคา น โหนฺตี’’ติ วุเตฺต ปุนปฺปุนํ ยาจิตฺวา มนุสฺสภาวํ

วิญฺญาเปสิฯ เต ตํ ปุริสํ อุปสงฺกมิตฺวา สโมฺมทนียํ กถํ สุตฺวา ตสฺส ตตฺถ อาคตนิยามํ ปุจฺฉึสุฯ โสปิ สพฺพํ เตสํ กเถตฺวา ‘‘ตุเมฺห อตฺตโน ปุญฺญสมฺปตฺติยา อิธาคตา , อยํ อุตฺตมทีโป, น เอตฺถ สหเตฺถน กมฺมํ กตฺวา ชีวนฺติ, สยํชาตสาลีนเญฺจว อุจฺฉุอาทีนเญฺจตฺถ อโนฺต นตฺถีติ อนุกฺกณฺฐนฺตา วสถา’’ติ อาหฯ อิธ ปน วสนฺตานํ อมฺหากํ อโญฺญ ปริปโนฺถ นตฺถิ, อญฺญํ ภยํ เอตฺถ นตฺถิ, อยํ ปน อมนุสฺสปริคฺคหิโต, อมนุสฺสา ตุมฺหากํ อุจฺจารปสฺสาวํ ทิสฺวา กุเชฺฌยฺยุํ, ตสฺมา ตํ กโรนฺตา วาลุกํ วิยูหิตฺวา วาลุกาย ปฏิจฺฉาเทยฺยาถ, เอตฺตกํ อิธ ภยํ, อญฺญํ นตฺถิ, นิจฺจํ อปฺปมตฺตา ภเวยฺยาถาติฯ เต ตตฺถ วาสํ อุปคจฺฉึสุฯ ตสฺมึ ปน กุลสหเสฺส ปญฺจนฺนํ ปญฺจนฺนํ กุลสตานํ เชฏฺฐกา เทฺว วฑฺฒกี อเหสุํฯ เตสุ เอโก พาโล อโหสิ รสคิโทฺธ, เอโก ปณฺฑิโต รเสสุ อนลฺลีโนฯ

อปรภาเค สเพฺพปิ เต ตตฺถ สุขํ วสนฺตา ถูลสรีรา หุตฺวา จินฺตยึสุ ‘‘จิรํ ปีตา โน สุรา, อุจฺฉุรเสน เมรยํ กตฺวา ปิวิสฺสามา’’ติฯ เต เมรยํ กาเรตฺวา ปิวิตฺวา มทวเสน คายนฺตา นจฺจนฺตา กีฬนฺตา ปมตฺตา ตตฺถ ตตฺถ อุจฺจารปสฺสาวํ กตฺวา อปฺปฏิจฺฉาเทตฺวา ทีปกํ เชคุจฺฉํ ปฏิกูลํ กรึสุฯ เทวตา ‘‘อิเม อมฺหากํ กีฬามณฺฑลํ ปฏิกูลํ กโรนฺตี’’ติ กุชฺฌิตฺวา ‘‘มหาสมุทฺทํ อุตฺตราเปตฺวา ทีปกโธวนํ กริสฺสามา’’ติ มเนฺตตฺวา ‘‘อยํ กาฬปโกฺข, อชฺช อมฺหากํ สมาคโม จ ภิโนฺน, อิโต ทานิ ปนฺนรสเม ทิวเส ปุณฺณมีอุโปสถทิวเส จนฺทสฺสุคฺคมนเวลาย สมุทฺทํ อุพฺพเตฺตตฺวา สเพฺพปิเม ฆาเตสฺสามา’’ติ ทิวสํ ฐปยึสุฯ อถ เนสํ อนฺตเร เอโก ธมฺมิโก เทวปุโตฺต ‘‘มา อิเม มม ปสฺสนฺตสฺส นสฺสึสู’’ติ อนุกมฺปาย เตสุ สายมาสํ ภุญฺชิตฺวา ฆรทฺวาเร สุขกถาย นิสิเนฺนสุ สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิโต สกลทีปํ เอโกภาสํ กตฺวา อุตฺตราย ทิสาย อากาเส ฐตฺวา ‘‘อโมฺภ วฑฺฒกี, เทวตา ตุมฺหากํ กุทฺธาฯ อิมสฺมึ ฐาเน มา วสิตฺถ, อิโต อฑฺฒมาสจฺจเยน หิ เทวตา สมุทฺทํ อุพฺพเตฺตตฺวา สเพฺพว ตุเมฺห ฆาเตสฺสนฺติ, อิโต นิกฺขมิตฺวา ปลายถา’’ติ วตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๒๖. ‘‘ติปญฺจรตฺตูปคตมฺหิ จเนฺท, เวโค มหา เหหิติ สาครสฺส;
อุปฺลวิสฺสํ ทีปมิมํ อุฬารํ, มา โว วธี คจฺฉถ เลณมญฺญ’’นฺติฯ

ตตฺถ **อุปฺลวิสฺส**นฺติ อิมํ ทีปกํ อุปฺลวโนฺต อโชฺฌตฺถรโนฺต อภิภวิสฺสติฯ **มา โว วธี**ติ โส สาครเวโค ตุเมฺห มา วธิฯ

อิติ โส เตสํ โอวาทํ ทตฺวา อตฺตโน ฐานเมว คโตฯ ตสฺมึ คเต อปโร สาหสิโก กกฺขโฬ เทวปุโตฺต ‘‘อิเม อิมสฺส วจนํ คเหตฺวา ปลาเยยฺยุํ, อหํ เนสํ คมนํ นิวาเรตฺวา สเพฺพปิเม มหาวินาสํ ปาเปสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ทิพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิโต สกลทีปํ เอโกภาสํ กโรโนฺต อาคนฺตฺวา ทกฺขิณาย ทิสาย อากาเส ฐตฺวา ‘‘เอโก เทวปุโตฺต อิธาคโต, โน’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อาคโต’’ติ วุเตฺต ‘‘โส โว กึ กเถสี’’ติ วตฺวา ‘‘อิมํ นาม, สามี’’ติ วุเตฺต ‘‘โส ตุมฺหากํ อิธ นิวาสํ น อิจฺฉติ, โทเสน กเถติ, ตุเมฺห อญฺญตฺถ อคนฺตฺวา อิเธว วสถา’’ติ วตฺวา เทฺว คาถา อภาสิ –

๒๗. ‘‘น ชาตุยํ สาครวาริเวโค, อุปฺลวิสฺสํ ทีปมิมํ อุฬารํ;
ตํ เม นิมิเตฺตหิ พหูหิ ทิฏฺฐํ, มา ภายถ กึ โสจถ โมทถโวฺหฯ

๒๘. ‘‘ปหูตภกฺขํ พหุอนฺนปานํ, ปตฺตตฺถ อาวาสมิมํ อุฬารํ;
น โว ภยํ ปฏิปสฺสามิ กิญฺจิ, อาปุตฺตปุเตฺตหิ ปโมทถโวฺห’’ติฯ

ตตฺถ **น ชาตุยน**ฺติ น ชาตุ อยํฯ **มา เภถา**ติ มา ภายิตฺถฯ **โมทถโวฺห**ติ ปโมทิตา ปีติโสมนสฺสชาตา โหถฯ **อาปุตฺตปุเตฺตหี**ติ ยาว ปุตฺตานมฺปิ ปุเตฺตหิ ปโมทถ, นตฺถิ โว อิมสฺมึ ฐาเน ภยนฺติฯ

เอวํ โส อิมาหิ ทฺวีหิ คาถาหิ เต อสฺสาเสตฺวา ปกฺกามิฯ ตสฺส ปกฺกนฺตกาเล ธมฺมิกเทวปุตฺตสฺส วจนํ อนาทิยโนฺต พาลวฑฺฒกี ''สุณนฺตุ เม, โภโนฺต, วจน''นฺติ เสสวฑฺฒกี อามเนฺตตฺวา ปญฺจมํ คาถมาห –

๒๙. ''โย เทโวยํ ทกฺขิณายํ ทิสายํ, เขมนฺติ ปโกฺกสติ ตสฺส สจฺจํ;
น อุตฺตโร เวทิ ภยาภยสฺส, มา เภถ กึ โสจถ โมทถโวฺห''ติฯ

ตตฺถ **ทกฺขิณาย**นฺติ ทกฺขิณาย, อยเมว วา ปาโฐฯ

ตํ สุตฺวา รสคิทฺธา ปญฺจสตา วฑฺฒกี ตสฺส พาลสฺส วจนํ อาทิยึสุฯ อิตโร ปน ปณฺฑิตวฑฺฒกี ตสฺส วจนํ อนาทิยโนฺต เต วฑฺฒกี อามเนฺตตฺวา จตโสฺส คาถา อภาสิ –

๓๐. ''ยถา อิเม วิปฺปวทนฺติ ยกฺขา, เอโก ภยํ สํสติ เขมเมโก;
ตทิงฺฆ มยฺหํ วจนํ สุณาถ, ขิปฺปํ ลหุํ มา วินสฺสิมฺห สเพฺพฯ

๓๑. ''สเพฺพ สมาคมฺม กโรม นาวํ, โทณึ ทฬฺหํ สพฺพยนฺตูปปนฺนํ;
สเจ อยํ ทกฺขิโณ สจฺจมาห, โมฆํ ปฏิโกฺกสติ อุตฺตโรยํ;
สา เจว โน เหหิติ อาปทตฺถา, อิมญฺจ ทีปํ น ปริจฺจเชมฯ

๓๒. ''สเจ จ โข อุตฺตโร สจฺจมาห, โมฆํ ปฏิโกฺกสติ ทกฺขิโณยํ;
ตเมว นาวํ อภิรุยฺห สเพฺพ, เอวํ มยํ โสตฺถิ ตเรมุ ปารํฯ

๓๓. ''น เว สุคณฺหํ ปฐเมน เสฏฺฐํ, กนิฏฺฐมาปาถคตํ คเหตฺวา;
โย จีธ ตจฺฉํ ปวิเจยฺย คณฺหติ, ส เว นโร เสฏฺฐมุเปติ ฐาน''นฺติฯ

ตตฺถ **วิปฺปวทนฺตี**ติ อญฺญมญฺญํ วิรุทฺธํ วทนฺติฯ **ลหุ**นฺติ ปุริมสฺส อตฺถทีปนํฯ **โทณิ**นฺติ คมฺภีรํ มหานาวํฯ **สพฺพยนฺตูปปนฺน**นฺติ สเพฺพหิ ผิยาริตฺตาทีหิ ยเนฺตหิ อุปปนฺนํฯ **สา เจว โน เหหิติ อาปทตฺถา**ติ สา จ โน นาวา ปจฺฉาปิ อุปฺปนฺนาย อาปทาย อตฺถา ภวิสฺสติ, อิมญฺจ ทีปํ น ปริจฺจชิสฺสามฯ **ตเรมู**ติ ตริสฺสามฯ **น เว สุคณฺห**นฺติ น เว สุเขน คณฺหิตพฺพํฯ **เสฏฺฐ**นฺติ อุตฺตมํ ตถํ สจฺจํฯ **กนิฏฺฐ**นฺติ ปฐมวจนํ อุปาทาย ปจฺฉิมวจนํ กนิฏฺฐํ นามฯ อิธาปิ ''น เว สุคณฺห''นฺติ อนุวตฺตเตวฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – อโมฺภ วฑฺฒกี, เยน เกนจิ ปฐเมน วุตฺตวจนํ ''อิทเมว เสฏฺฐํ ตถํ สจฺจ''นฺติ สุขํ น คณฺหิตพฺพเมว, ยถา จ ตํ, เอวํ กนิฏฺฐํ คจฺฉา วุตฺตวจนมฺปิ ''อิทเมว ตถํ สจฺจ''นฺติ น คณฺหิตพฺพํฯ ยํ ปน โสตวิสยํ อาปาถคตํ โหติ, ตํ อาปาถคตํ คเหตฺวา โย อิธ ปณฺฑิตปุริโส ปุริมวจนญฺจ ปจฺฉิมวจนญฺจ ปวิเจยฺย วิจินิตฺวา ตีเรตฺวา อุปปริกฺขิตฺวา ตจฺฉํ คณฺหาติ, ยํ ตถํ สจฺจํ สภาวภูตํ, ตเทว ปจฺจกฺขํ กตฺวา คณฺหาติฯ **ส เว นโร เสฏฺฐมุเปติ ฐาน**นฺติ โส อุตฺตมํ ฐานํ อุเปติ อธิคจฺฉติ วินฺทติ ลภตีติฯ

โส เอวญฺจ ปน วตฺวา อาห – ''อโมฺภ, มยํ ทฺวินฺนมฺปิ เทวตานํ วจนํ กริสฺสาม, นาวํ ตาว สเชฺชยฺยามฯ สเจ ปฐมสฺส วจนํ สจฺจํ ภวิสฺสติ, ตํ นาวํ อภิรุหิตฺวา ปลายิสฺสาม, อถ อิตรสฺส วจนํ สจฺจํ ภวิสฺสติ, นาวํ เอกมเนฺต ฐเปตฺวา อิเธว วสิสฺสามา''ติฯ เอวํ วุเตฺต พาลวฑฺฒกี ''อ

โมฺภ, ตฺวํ อุทกปาติยํ สุสุมารํ ปสฺสสิ, อตีว ทีฆํ ปสฺสสิ, ปฐมเทวปุตฺโต อเมฺหสุ โทสวเสน กเถสิ, ปจฺฉิโม สิเนเหเนว, อิมํ เอวรูปํ วรทีปํ ปหาย กุหึ คมิสฺสาม, สเจ ปน ตฺวํ คนฺตุกาโม, ตว ปริสํ คณฺหิตฺวา นาวํ กโรหิ, อมฺหากํ นาวาย กิจฺจํ นตฺถี’’ติ อาหฯ ปณฺฑิโต อตฺตโน ปริสํ คเหตฺวา นาวํ สเชฺชตฺวา นาวาย สพฺพูปกรณานิ อาโรเปตฺวา สปริโส นาวาย อฏฺฐาสิฯ

ตโต ปุณฺณมทิวเส จนฺทสฺส อุคฺคมนเวลาย สมุทฺทโต อูมิ อุตฺตริตฺวา ชาณุกปมาณา หุตฺวา ทีปกํ โธวิตฺวา คตาฯ ปณฺฑิโต สมุทฺทสฺส อุตฺตรณภาวํ ญตฺวา นาวํ วิสฺสเชฺชสิฯ พาลวฑฺฒกิปกฺขิกานิ ปญฺจ กุลสตานิ ‘‘สมุทฺทโต อูมิ ทีปโธวนตฺถาย อาคตา, เอตฺตกเมว เอต’’นฺติ กเถนฺตา นิสีทึสุฯ ตโต ปฏิปาฏิยา กฏิปฺปมาณา ปุริสปฺปมาณา ตาลปฺปมาณา สตฺตตาลปฺปมาณา สาครอูมิ ทีปกมฺปิ วุยฺหมานา อาคญฺฉิฯ ปณฺฑิโต อุปายกุสลตาย รเส อลโคฺค โสตฺถินา คโต, พาลวฑฺฒกี รสคิเทฺธน อนาคตภยํ อโนโลเกนฺต ปญฺจหิ กุลสเตหิ สทฺธึ วินาสํ ปโตฺตฯ

อิโต ปรา สานฺสาสนี ตมตฺถํ ทีปยมานา ติโสฺส อภิสมฺพุทฺธคาถา โหนฺติ –

๓๔. ‘‘ยถาปิ เต สาครวาริมเชฺฌ, สกมฺมุนา โสตฺถิ วหึสุ วาณิชา;
อนาคตตฺถํ ปฏิวิชฺฌิยาน, อปฺปมฺปิ นาเจฺจติ ส ภูริปโญฺญฯ

๓๕. ‘‘พาลา จ โมเหน รสานุคิทฺธา, อนาคตํ อปฺปฏิวิชฺฌิยตฺถํ;
ปจฺจุปฺปเนฺน สีทนฺติ อตฺถชาเต, สมุทฺทมเชฺฌ ยถา เต มนุสฺสาฯ

๓๖. ‘‘อนาคตํ ปฏิกยิราถ กิจฺจํ, ‘มา มํ กิจฺจํ กิจฺจกาเล พฺยเธสิ’;
ตํ ตาทิสํ ปฏิกตกิจฺจการึ, น ตํ กิจฺจํ กิจฺจกาเล พฺยเธตี’’ติฯ

ตตฺถ **สกมฺมุนา**ติ อนาคตภยํ ทิสฺวา ปุเรตรํ กเตน อตฺตโน กเมฺมนฯ **โสตฺถิ วหึสู**ติ เขเมน คมึสุฯ **วาณิชา**ติ สมุเทฺท วิจรณภาเวน วฑฺฒกี วุตฺตาฯ **ปฏิวิชฺฌิยานา**ติ เอวํ, ภิกฺขเว , ปฐมตรํ กตฺตพฺพํ อนาคตํ อตฺถํ ปฏิวิชฺฌิตฺวา อิธโลเก ภูริปโญฺญ กุลปุโตฺต อปฺปมตฺตกมฺปิ อตฺตโน อตฺถํ น อเจฺจติ นาติวตฺตติ, น หาเปตีติ อโตฺถฯ **อปฺปฏิวิชฺฌิยตฺถ**นฺติ อปฺปฏิวิชฺฌิตฺวา อตฺถํ, ปฐมเมว กตฺตพฺพํ อกตฺวาติ อโตฺถฯ **ปจฺจุปฺปเนฺน**ติ ยทา ตํ อนาคตํ อตฺถชาตํ อุปฺปชฺชติ, ตทา ตสฺมึ ปจฺจุปฺปเนฺน **สีทนฺติ,** อเตฺถ ชาเต อตฺตโน ปติฏฺฐํ น ลภนฺติ, สมุเทฺท เต พาลวฑฺฒกี มนุสฺสา วิย วินาสํ ปาปุณนฺติฯ

อนาคตนฺติ ภิกฺขเว, ปณฺฑิตปุริโส อนาคตํ ปฐมตรํ กตฺตพฺพกิจฺจํ สมฺปรายิกํ วา ทิฏฺฐธมฺมิกํ วา **ปฏิกยิราถ,** ปุเรตรเมว กเรยฺยฯ กึการณา? **มา มํ กิจฺจํ กิจฺจกาเล พฺยเธสิ,** ปุเร กตฺตพฺพญฺหิ ปุเร อกยิรมานํ ปจฺฉา ปจฺจุปฺปนฺนภาวปฺปตฺตํ อตฺตโน กิจฺจกาเล กายจิตฺตาพาเธน พฺยเธติ, ตํ มํ มา พฺยเธสีติ ปฐมเมว นํ ปณฺฑิโต กเรยฺยฯ **ตํ ตาทิส**นฺติ ยถา ปณฺฑิตํ ปุริสํฯ **ปฏิกตกิจฺจการิ**นฺติ ปฏิกเจฺจว กตฺตพฺพกิจฺจการินํฯ **ตํ กิจฺจํ กิจฺจกาเล**ติ อนาคตํ กิจฺจํ กยิรมานํ ปจฺฉา ปจฺจุปฺปนฺนภาวปฺปตฺตํ อตฺตโน กิจฺจกาเล กายจิตฺตาพาธกาเล ตาทิสํ ปุริมํ น พฺยเธติ น พาธติฯ กสฺมา? ปุเรเยว กตตฺตาติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ เทวทโตฺต ปจฺจุปฺปนฺนสุเข ลโคฺค อนาคตภยํ อโนโลเกตฺวา สปริโส วินาสํ ปโตฺต’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา พาลวฑฺฒกี เทวทโตฺต อโหสิ, ทกฺขิณทิสาย ฐิโต อธมฺมิกเทวปุโตฺต โกกาลิโก, อุตฺตรทิสาย ฐิโต ธมฺมิกเทวปุโตฺต สาริปุโตฺต, ปณฺฑิตวฑฺฒกี ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

[๔๖๗] ๔. กามชาตกวณฺณนา

กามํ กามยมานสฺสาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อญฺญตรํ พฺราหฺมณํ อารพฺภ กเถสิฯ เอโก กิร สาวตฺถิวาสี พฺราหฺมโณ อจิรวตีตีเร เขตฺตกรณตฺถาย อรญฺญํ โกเฏสิฯ สตฺถา ตสฺส อุปนิสฺสยํ ทิสฺวา สาวตฺถึ ปิณฺฑาย ปวิสโนฺต มคฺคา โอกฺกมฺม เตน สทฺธึ ปฏิสนฺถารํ กตฺวา ‘‘กึ กโรสิ พฺราหฺมณา’’ติ วตฺวา ‘‘เขตฺตฏฺฐานํ โกฏาเปมิ โภ, โคตมา’’ติ วุตฺเต ‘‘สาธุ, พฺราหฺมณ, กมฺมํ กโรหี’’ติ วตฺวา อคมาสิฯ เอเตเนว อุปาเยน ฉินฺนรุเกฺข หาเรตฺวา เขตฺตสฺส โสธนกาเล กสนกาเล เกทารพนฺธนกาเล วปนกาเลติ ปุนปฺปุนํ คนฺตฺวา เตน สทฺธึ ปฏิสนฺถารมกาสิฯ วปนทิวเส ปน โส พฺราหฺมโณ ‘‘อชฺช, โภ โคตม, มยฺหํ วปฺปมงฺคลํ, อหํ อิมสฺมึ สเสฺส นิปฺผเนฺน พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส มหาทานํ ทสฺสามี’’ติ อาหฯ สตฺถา ตุณฺหีภาเวน อธิวาเสตฺวา ปกฺกามิฯ ปุเนกทิวสํ พฺราหฺมโณ สสฺสํ โอโลเกโนฺต อฏฺฐาสิฯ สตฺถาปิ ตตฺถ คนฺตฺวา ‘‘กึ กโรสิ พฺราหฺมณา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สสฺสํ โอโลเกมิ โภ โคตมา’’ติ วุตฺเต ‘‘สาธุ พฺราหฺมณา’’ติ วตฺวา ปกฺกามิฯ ตทา พฺราหฺมโณ จิเนฺตสิ ‘‘สมโณ โคตโม อภิณฺหํ อาคจฺฉติ, นิสฺสํสยํ ภเตฺตน อตฺถิโก, ทสฺสามหํ ตสฺส ภตฺต’’นฺติฯ ตเสฺสวํ จิเนฺตตฺวา เคหํ คตทิวเส สตฺถาปิ ตตฺถ อคมาสิฯ อถ พฺราหฺมณสฺส อติวิย วิสฺสาโส อโหสิฯ อปรภาเค ปริณเต สเสฺส ‘‘เสฺว เขตฺตํ ลายิสฺสามี’’ติ สนฺนิฏฺฐานํ กตฺวา นิปเนฺน พฺราหฺมเณ อจิรวติยา อุปริ สพฺพรตฺตึ กรกวสฺสํ วสฺสิฯ มโหโฆ อาคนฺตฺวา เอกนาฬิมตฺตมฺปิ อนวเสสํ กตฺวา สพฺพํ สสฺสํ สมุทฺทํ ปเวเสสิฯ พฺราหฺมโณ โอฆมฺหิ ปติเต สสฺสวินาสํ โอโลเกตฺวา สกภาเวน สณฺฐาตุํ นาโหสิ, พลวโสกาภิภูโต หเตฺถน อุรํ ปหริตฺวา ปริเทวมาโน โรทโนฺต นิปชฺชิฯ

สตฺถา ปจฺจูสสมเย โสกาภิภูตํ พฺราหฺมณํ ทิสฺวา ‘‘พฺราหฺมณสฺสาวสฺสโย ภวิสฺสามี’’ติ ปุนทิวเส สาวตฺถิยํ ปิณฺฑาย จริตฺวา ปิณฺฑปาตปฏิกฺกโนฺต ภิกฺขู วิหารํ เปเสตฺวา ปจฺฉาสมเณน สทฺธึ ตสฺส เคหทฺวารํ อคมาสิฯ พฺราหฺมโณ สตฺถุ อาคตภาวํ สุตฺวา ‘‘ปฏิสนฺถารตฺถาย เม สหาโย อาคโต ภวิสฺสตี’’ติ ปฏิลทฺธสฺสาโส อาสนํ ปญฺญเปสิฯ สตฺถา ปวิสิตฺวา ปญฺญตฺตาสเน นิสีทิตฺวา ‘‘พฺราหฺมณ, กสฺมา ตฺวํ ทุมฺมโนสิ, กึ เต อผาสุก’’นฺติ ปุจฺฉิฯ โภ โคตม, อจิรวตีตีเร มยา รุกฺขเจฺฉทนโต ปฏฺฐาย กตํ กมฺมํ ตุเมฺห ชานาถ, อหํ ‘‘อิมสฺมึ สเสฺส นิปฺผเนฺน ตุมฺหากํ ทานํ ทสฺสามี’’ติ วิจรามิ, อิทานิ เม สพฺพํ ตํ สสฺสํ มโหโฆ สมุทฺทเมว ปเวเสสิ, กิญฺจิ อวสิฏฺฐํ นตฺถิ, สกฏสตมตฺตํ ธญฺญํ วินฏฺฐํ, เตน เม มหาโสโก อุปฺปโนฺนติฯ ‘‘กึ ปน, พฺราหฺมณ, โสจนฺตสฺส นฏฺฐํ ปุนาคจฺฉตี’’ติฯ ‘‘โน เหตํ โภ โคตมา’’ติฯ ‘‘เอวํ สเนฺต กสฺมา โสจสิ, อิเมสํ สตฺตานํ ธนธญฺญํ นาม อุปฺปชฺชนกาเล อุปฺปชฺชติ, นสฺสนกาเล นสฺสติ, กิญฺจิ สงฺขารคตํ อนสฺสนธมฺมํ นาม นตฺถิ, มา จินฺตยี’’ติฯ อิติ นํ สตฺถา สมสฺสาเสตฺวา ตสฺส สปฺปายธมฺมํ เทเสโนฺต **กามสุตฺตํ** (สุ. นิ. ๗๗๒ อาทโย) กเถสิฯ สุตฺตปริโยสาเน โสจโนฺต พฺราหฺมโณ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ สตฺถา ตํ นิโสฺสกํ กตฺวา อุฏฺฐายาสนา วิหารํ อคมาสิฯ ‘‘สตฺถา อสุกํ นาม พฺราหฺมณํ โสกสลฺลสมปฺปิตํ นิโสฺสกํ กตฺวา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาเปสี’’ติ สกลนครํ อญฺญาสิฯ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, ทสพโล พฺราหฺมเณน สทฺธึ มิตฺตํ กตฺวา วิสฺสาสิโก หุตฺวา อุปาเยเนว ตสฺส โสกสลฺลสมปฺปิตสฺส ธมฺมํ เทเสตฺวา ตํ นิโสฺสกํ กตฺวา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาเปสี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปาหํ เอตํ นิโสฺสกมกาสี’’นฺติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺตสฺส รโญฺญ เทฺว ปุตฺตา อเหสุํฯ โส เชฏฺฐกสฺส อุปรชฺชํ อทาสิ, กนิฏฺฐสฺส เสนาปติฏฺฐานํฯ อปรภาเค พฺรหฺมทตฺเต กาลกเต อมจฺจา เชฏฺฐกสฺส อภิเสกํ ปฏฺฐเปสุํฯ โส "น มยฺหํ รชฺเชนตฺโถ, กนิฏฺฐสฺส เม เทถา"ติ วตฺวา ปุนปฺปุนํ ยาจิยมาโนปิ ปฏิกฺขิปิตฺวา กนิฏฺฐสฺส อภิเสเก กเต "น เม อิสฺสริเยนตฺโถ"ติ อุปรชฺชาทีนิปิ น อิจฺฉิฯ "เตน หิ สาทูนิ โภชนานิ ภุญฺชนฺโต อิเธว วสาหี"ติ วุตฺเตปิ "น เม อิมสฺมึ นคเร กิจฺจํ อตฺถี"ติ พาราณสิโต นิกฺขมิตฺวา ปจฺจนฺตํ คนฺตฺวา เอกํ เสฏฺฐิกุลํ นิสฺสาย สหตฺเถน กมฺมํ กโรนฺโต วสิฯ เต อปรภาเค ตสฺส ราชกุมารภาวํ ญตฺวา กมฺมํ กาตุํ นาทํสุ, กุมารปริหาเรเนว ตํ ปริหรึสุฯ อปรภาเค ราชกมฺมิกา เขตฺตปฺปมาณคฺคหณตฺถาย ตํ คามํ อคมํสุฯ เสฏฺฐิ ราชกุมารํ อุปสงฺกมิตฺวา "สามิ, มยํ ตุเมฺห โปเสม, กนิฏฺฐภาติกสฺส ปณฺณํ เปเสตฺวา อมฺหากํ พลึ หาเรถา"ติ อาหฯ โส "สาธู"ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา "อหํ อสุกเสฏฺฐิกุลํ นาม อุปนิสฺสาย วสามิ, มํ นิสฺสาย เอเตสํ พลึ วิสฺสเชฺชหี"ติ ปณฺณํ เปเสสิฯ ราชา "สาธู"ติ วตฺวา ตถา กาเรสิฯ

อถ นํ สกลคามวาสิโนปิ ชนปทวาสิโนปิ อุปสงฺกมิตฺวา "มยํ ตุมฺหากเญฺญว พลึ ทสฺสาม, อมฺหากมฺปิ สุงฺกํ วิสฺสชฺชาเปหี"ติ อาหํสุฯ โส เตสมฺปิ อตฺถาย ปณฺณํ เปเสตฺวา วิสฺสชฺชาเปสิฯ ตโต ปฏฺฐาย เต ตเสฺสว พลึ อทํสุฯ อถสฺส มหาลาภสกฺกาโร อโหสิ, เตน สทฺธิเญฺญวสฺส ตณฺหาปิ มหตี ชาตาฯ โส อปรภาเคปิ สพฺพํ ชนปทํ ยาจิ, อุปฑฺฒรชฺชํ ยาจิ, กนิโฏฺฐปิ ตสฺส อทาสิเยวฯ โส ตณฺหาย วฑฺฒมานาย อุปฑฺฒรเชฺชนปิ อสนฺตุโฏฺฐ "รชฺชํ คณฺหิสฺสามี"ติ ชนปทปริวุโต ตํ นครํ คนฺตฺวา พหินคเร ฐตฺวา "รชฺชํ วา เม เทตุ ยุทฺธํ วา"ติ กนิฏฺฐสฺส ปณฺณํ ปหิณิฯ กนิโฏฺฐ จิเนฺตสิ "อยํ พาโล ปุเพฺพ รชฺชมฺปิ อุปรชฺชาทีนิปิ ปฏิกฺขิปิตฺวา อิทานิ 'ยุเทฺธน คณฺหามี'ติ วทติ, สเจ โข ปนาหํ อิมํ ยุเทฺธน มาเรสฺสามิ, ครหา เม ภวิสฺสติ, กึ เม รเชฺชนา"ติฯ อถสฺส "อลํ ยุเทฺธน, รชฺชํ คณฺหตู"ติ เปเสสิฯ โส รชฺชํ คณฺหิตฺวา กนิฏฺฐสฺส อุปรชฺชํ ทตฺวา ตโต ปฏฺฐาย รชฺชํ กาเรนฺโต ตณฺหาวสิโก หุตฺวา เอเกน รเชฺชน อสนฺตุโฏฺฐ เทฺว ตีณิ รชฺชานิ ปเตฺถตฺวา ตณฺหาย โกฏึ นาทฺทสฯ

ตทา สโกฺก เทวราชา "เก นุ โข โลเก มาตาปิตโร อุปฏฺฐหนฺติ, เก ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กโรนฺติ, เก ตณฺหาวสิกา"ติ โอโลเกนฺโต ตสฺส ตณฺหาวสิกภาวํ ญตฺวา "อยํ พาโล พาราณสิรเชฺชนปิ น ตุสฺสติ, อหํ สิกฺขาเปสฺสามิ น"นฺติ มาณวกเวเสน ราชทฺวาเร ฐตฺวา "เอโก อุปายกุสโล มาณโว ทฺวาเร ฐิโต"ติ อาโรจาเปตฺวา "ปวิสตู"ติ วุเตฺต ปวิสิตฺวา ราชานํ ชยาเปตฺวา "กึการณา อาคโตสี"ติ วุเตฺต "มหาราช ตุมฺหากํ กิญฺจิ วตฺตพฺพํ อตฺถิ, รโห ปจฺจาสีสามี"ติ อาหฯ สกฺกานุภาเวน ตาวเทว มนุสฺสา ปฏิกฺกมึสุฯ อถ นํ มาณโว "อหํ, มหาราช, ผีตานิ อากิณฺณมนุสฺสานิ สมฺปนฺนพลวาหนานิ ตีณิ นครานิ ปสฺสามิ, อหํ เต อตฺตโน อานุภาเวน เตสุ รชฺชํ คเหตฺวา ทสฺสามิ, ปปญฺจํ อกตฺวา สีฆํ คนฺตุํ วฏฺฏตี"ติ อาหฯ โส ตณฺหาวสิโก ราชา "สาธู"ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา สกฺกานุภาเวน "โก วา ตฺวํ, กุโต วา อาคโต, กึ วา เต ลทฺธุํ วฏฺฏตี"ติ น ปุจฺฉิฯ โสปิ เอตฺตกํ วตฺวา ตาวตึสภวนเมว อคมาสิฯ

ราชา อมเจฺจ ปโกฺกสาเปตฺวา "เอโก มาณโว 'อมฺหากํ ตีณิ รชฺชานิ คเหตฺวา ทสฺสามี'ติ อาห, ตํ ปโกฺกสถ, นคเร เภรึ จราเปตฺวา พลกายํ สนฺนิปาตาเปถ, ปปญฺจํ อกตฺวา ตีณิ รชฺชานิ คณฺหิสฺสามี"ติ วตฺวา "กึ ปน เต, มหาราช, ตสฺส มาณวสฺส สกฺกาโร วา กโต, นิวาสฏฺฐานํ วา ปุจฺฉิต"นฺติ วุเตฺต "เนว สกฺการํ อกาสึ, น นิวาสฏฺฐานํ ปุจฺฉึ, คจฺฉถ นํ อุปธาเรถา"ติ อาหฯ อุปธาเรนฺตา นํ อทิสฺวา "มหาราช, สกลนคเร มาณวํ น ปสฺสามา"ติ อาโรเจสุํฯ ตํ สุตฺวา ราชา โทมนสฺสชาโต "ตีสุ นคเรสุ รชฺชํ นฏฺฐํ, มหเนฺตนมฺหิ ยเสน ปริหีโน, 'เนว เม ปริพฺพยํ อทาสิ, น จ ปุจฺฉิ นิวาสฏฺฐาน'นฺติ มยฺหํ กุชฺฌิตฺวา มาณโว อนาคโต ภวิสฺสตี"ติ

ปุนปฺปุนํ จิเนฺตสิฯ อถสฺส ตณฺหาวสิกสฺส สรีเร ฑาโห อุปฺปชฺชิ, สรีเร ปริฑยฺหเนฺต อุทรํ โข เภตฺวา โลหิตปกฺขนฺทิกา อุทปาทิฯ เอกํ ภาชนํ ปวิสติ, เอกํ นิกฺขมติ, เวชฺชา ติกิจฺฉิตุํ น สโกฺกนฺติ, ราชา กิลมติฯ อถสฺส พฺยาธิตภาโว สกลนคเร ปากโฏ อโหสิฯ

ตทา โพธิสโตฺต ตกฺกสิลโต สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา พาราณสินคเร มาตาปิตูนํ สนฺติกํ อาคโต ตํ รโญฺญ ปวตฺติํ สุตฺวา ‘‘อหํ ติกิจฺฉิสฺสามี’’ติ ราชทฺวารํ คนฺตฺวา ‘‘เอโก กิร ตรุณมาณโว ตุเมฺห ติกิจฺฉิตุํ อาคโต’’ติ อาโรจาเปสิฯ ราชา ‘‘มหนฺตมหนฺตา ทิสาปาโมกฺขเวชฺชาปิ มํ ติกิจฺฉิตุํ น สโกฺกนฺติ, กิํ ตรุณมาณโว สกฺขิสฺสติ, ปริพฺพยํ ทตฺวา วิสฺสเชฺชถ น’’นฺติ อาหฯ ตํ สุตฺวา มาณโว ‘‘มยฺหํ เวชฺชกเมฺมน เวตนํ นตฺถิ, อหํ ติกิจฺฉามิ, เกวลํ เภสชฺชมูลมตฺตํ เทตู’’ติ อาหฯ ตํ สุตฺวา ราชา ‘‘สาธู’’ติ ปโกฺกสาเปสิฯ มาณโว ราชานํ วนฺทิตฺวา ‘‘มา ภายิ, มหาราช, อหํ เต ติกิจฺฉามิ, อปิจ โข ปน เม โรคสฺส สมุฎฺฐานํ อาจิกฺขาหี’’ติ อาหฯ ราชา หรายมาโน ‘‘กิํ เต สมุฎฺฐาเนน, เภสชฺชํ เอว กโรหี’’ติ อาหฯ มหาราช, เวชฺชา นาม ‘‘อยํ พฺยาธิ อิมํ นิสฺสาย สมุฎฺฐิโต’’ติ ญตฺวา อนุจฺฉวิกํ เภสชฺชํ กโรนฺตีติฯ ราชา ‘‘สาธุ ตาตา’’ติ สมุฎฺฐานํ กเถโนฺต ‘‘เอเกน มาณเวน อาคนฺตฺวา ตีสุ นคเรสุ รชฺชํ คเหตฺวา ทสฺสามี’’ติอาทิํ กตฺวา สพฺพํ กเถตฺวา ‘‘อิติ เม ตาต, ตณฺหํ นิสฺสาย พฺยาธิ อุปฺปโนฺน, สเจ ติกิจฺฉิตุํ สโกฺกสิ, ติกิจฺฉาหี’’ติ อาหฯ กิํ ปน มหาราช, โสจนาย ตานิ นครานิ สกฺกา ลทฺธุนฺติ? ‘‘น สกฺกา ตาตา’’ติฯ ‘‘เอวํ สเนฺต กสฺมา โสจสิ, มหาราช, สพฺพเมว หิ สวิญฺญาณกาวิญฺญาณกวตฺถุํ อตฺตโน กายํ อาทิํ กตฺวา ปหาย คมนียํ , จตูสุ นคเรสุ รชฺชํ คเหตฺวาปิ ตฺวํ เอกปฺปหาเรเนว น จตโสฺส ภตฺตปาติโย ภุญฺชิสฺสสิ, น จตูสุ สยเนสุ สยิสฺสสิ, น จตฺตาริ วตฺถยุคานิ อจฺฉาเทสฺสสิ, ตณฺหาวสิเกน นาม ภวิตุํ น วฎฺฎติ, อยญฺหิ ตณฺหา นาม วฑฺฒมานา จตูหิ อปาเยหิ มุจฺจิตุํ น เทตีติฯ

อิติ นํ มหาสโตฺต โอวทิตฺวา อถสฺส ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมา คาถา อภาสิ –

๓๗. ‘‘กามํ กามยมานสฺส, ตสฺส เจ ตํ สมิชฺฌติ;
อทฺธา ปีติมโน โหติ, ลทฺธา มโจฺจ ยทิจฺฉติฯ

๓๘. ‘‘กามํ กามยมานสฺส, ตสฺส เจ ตํ สมิชฺฌติ;
ตโต นํ อปรํ กาเม, ฆเมฺม ตณฺหํว วินฺทติฯ

๓๙. ‘‘ควํว สิงฺคิโน สิงฺคํ, วฑฺฒมานสฺส วฑฺฒติ;
เอวํ มนฺทสฺส โปสสฺส, พาลสฺส อวิชานโต;
ภิโยฺย ตณฺหา ปิปาสา จ, วฑฺฒมานสฺส วฑฺฒติฯ

๔๐. ‘‘ปถพฺยา สาลิยวกํ, ควาสฺสํ ทาสโปริสํ;
ทตฺวา จ นาลเมกสฺส, อิติ วิทฺวา สมํ จเรฯ

๔๑. ‘‘ราชา ปสยฺห ปถวิํ วิชิตฺวา, สสาครนฺตํ มหิมาวสโนฺต;
โอรํ สมุทฺทสฺส อติตฺตรูโป, ปารํ สมุทฺทสฺสปิ ปตฺถเยถฯ

๔๒. ‘‘ยาว อนุสฺสรํ กาเม, มนสา ติตฺติ นาชฺฌคา;
ตโต นิวตฺตา ปฎิกฺกมฺม ทิสฺวา, เต เว สุติตฺตา เย ปญฺญาย ติตฺตาฯ

๔๓. ‘‘ปญฺญาย ติตฺตินํ เสฎฺฐํ, น โส กาเมหิ ตปฺปติ;

ปญฺญาย ติตฺตํ ปุริสํ, ตณฺหา น กุรุเต วสํฯ

๔๔. ‘‘อปจิเนเถว กามานํ, อปฺปิจฺฉสฺส อโลลุโป;
สมุทฺทมโตฺต ปุริโส, น โส กาเมหิ ตปฺปติฯ

๔๕. ‘‘รถกาโรว จมฺมสฺส, ปริกนฺตํ อุปาหนํ;
ยํ ยํ จชติ กามานํ, ตํ ตํ สมฺปชฺชเต สุขํ;
สพฺพเญฺจ สุขมิเจฺฉยฺย, สเพฺพ กาเม ปริจฺจเช’’ติฯ

ตตฺถ **กาม**นฺติ วตฺถุกามมฺปิ กิเลสกามมฺปิฯ **กามยมานสฺสา**ติ ปตฺถยมานสฺสฯ **ตสฺส เจ ตํ สมิชฺฌตี**ติ ตสฺส ปุคฺคลสฺส ตํ กามิตวตฺถุ สมิชฺฌติ เจ, นิปฺผชฺชติ เจติ อโตฺถฯ **ตโต นํ อปรํ กาเม**ติ เอตฺถ **น**นฺติ นิปาตมตฺตํฯ **อปร**นฺติ ปรภาคทีปนํฯ **กาเม**ติ อุปโยคพหุวจนํฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – สเจ กามํ กามยมานสฺส ตํ กามิตวตฺถุ สมิชฺฌติ, ตสฺมิํ สมิเทฺธ ตโต ปรํ โส ปุคฺคโล กามยมาโน ยถา นาม **ฆเมฺม** คิมฺหกาเล วาตาตเปน กิลโนฺต **ตณฺหํ วินฺทติ,** ปานียปิปาสํ ปฏิลภติ, เอวํ ภิโยฺย กามตณฺหาสงฺขาเต กาเม วินฺทติ ปฏิลภติ, รูปตณฺหาทิกา ตณฺหา จสฺส วฑฺฒติเยวาติฯ **ควํวา**ติ โครูปสฺส วิยฯ **สิงฺคิโน**ติ มตฺถกํ ปทาเลตฺวา อุฎฺฐิตสิงฺคสฺสฯ **มนฺทสฺสา**ติ มนฺทปญฺญสฺสฯ **พาลสฺสา**ติ พาลธเมฺม ยุตฺตสฺสฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยถา วจฺฉกสฺส วฑฺฒนฺตสฺส สรีเรเนว สทฺธิํ สิงฺคํ วฑฺฒติ, เอวํ อนฺธพาลสฺสปิ อปฺปตฺตกามตณฺหา จ ปตฺตกามปิปาสา จ อปราปรํ วฑฺฒตีติฯ

สาลิยวกนฺติ สาลิเขตฺตยวเขตฺตํฯ เอเตน สาลิยวาทิกํ สพฺพํ ธญฺญํ ทเสฺสติ, ทุติยปเทน สพฺพํ ทฺวิปทจตุปฺปทํ ทเสฺสติฯ ปฐมปเทน วา สพฺพํ อวิญฺญาณกํ, อิตเรน สวิญฺญาณกํฯ **ทตฺวา จา**ติ ทตฺวาปิฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ติฎฺฐนฺตุ ตีณิ รชฺชานิ, สเจ โส มาณโว อญฺญํ วา สกลมฺปิ ปถวิํ สวิญฺญาณกาวิญฺญาณกรตนปูรํ กสฺสจิ ทตฺวา คเจฺฉยฺย, อิทมฺปิ เอตฺตกํ วตฺถุ เอกเสฺสว อปริยนฺตํ, เอวํ ทุปฺปูรา เอสา ตณฺหา นามฯ **อิติ วิทฺวา สมํ จเร**ติ เอวํ ชานโนฺต ปุริโส ตณฺหาวสิโก อหุตฺวา กายสมาจาราทีนิ ปูเรโนฺต จเรยฺยฯ

โอรนฺติ โอริมโกฎฺฐาสํ ปตฺวา เตน อติตฺตรูโป ปุน สมุทฺทปารมฺปิ ปตฺถเยถฯ เอวํ ตณฺหาวสิกสตฺตา นาม ทุปฺปูราติ ทเสฺสติฯ **ยาววา**ติ อนิยามิตปริเจฺฉโทฯ **อนุสฺสร**นฺติ อนุสฺสรโนฺตฯ **นาชฺฌคา**ติ น วินฺทติฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – มหาราช, ปุริโส อปริยเนฺตปิ กาเม มนสา อนุสฺสรโนฺต ติตฺติํ น วินฺทติ, ปตฺตุกาโมว โหติ, เอวํ กาเมสุ สตฺตานํ ตณฺหา วฑฺฒเตวฯ **ตโต นิวตฺตา**ติ ตโต ปน วตฺถุกามกิเลสกามโต จิเตฺตน นิวตฺติตฺวา กาเยน ปฎิกฺกมฺม ญาเณน อาทีนวํ ทิสฺวา เย ปญฺญาย ติตฺตา ปริปุณฺณา, เต ติตฺตา นามฯ

ปญฺญาย ติตฺตินํ เสฎฺฐนฺติ ปญฺญาย ติตฺตีนํ อยํ ปริปุณฺณเสโฎฺฐ, อยเมว วา ปาโฐฯ **น โส กาเมหิ ตปฺปตี**ติ ‘‘น หี’’ติปิ ปาโฐฯ ยสฺมา ปญฺญาย ติโตฺต ปุริโส กาเมหิ น ปริฑยฺหตีติ อโตฺถฯ **น กุรุเต วส**นฺติ ตาทิสญฺหิ ปุริสํ ตณฺหา วเส วเตฺตตุํ น สโกฺกติ, เสฺวว ปน ตณฺหาย อาทีนวํ ทิสฺวา สรภงฺคมาณโว วิย จ อฑฺฒมาสกราชา วิย จ ตณฺหาวเส น ปวตฺตตีติ อโตฺถฯ **อปจิเนเถวา**ติ วิทฺธํเสเถวฯ **สมุทฺทมโตฺต**ติ มหติยา ปญฺญาย สมนฺนาคตตฺตา สมุทฺทปฺปมาโณฯ โส มหเนฺตน อคฺคินาปิ สมุโทฺท วิย กิเลสกาเมหิ น ตปฺปติ น ฑยฺหติฯ

รถกาโรติ จมฺมกาโรฯ **ปริกนฺต**นฺติ ปริกนฺตโนฺตฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยถา จมฺมกาโร อุปาหนํ ปริกนฺตโนฺต ยํ ยํ จมฺมสฺส อคยฺหูปคฎฺฐานํ โหติ, ตํ ตํ จชิตฺวา อุปาหนํ กตฺวา อุปาหนมูลํ

ลภิตฺวา สุขิโต โหติ, เอวเมว ปณฺฑิโต จมฺมการสตฺถสทิสาย ปญฺญาย กนฺตโนฺต ยํ ยํ โอธิํ กามานํ จชติ, เตน เตนสฺส กาโมธินา รหิตํ ตํ ตํ กายกมฺมํ วจีกมฺมํ มโนกมฺมญฺจ สุขํ สมฺปชฺชติ วิคตทรถํ, สเจ ปน สพฺพมฺปิ กายกมฺมาทิสุขํ วิคตปริฬาหเมว อิเจฺฉยฺย, กสิณํ ภาเวตฺวา ฌานํ นิพฺพเตฺตตฺวา สเพฺพ กาเม ปริจฺจเชติฯ

โพธิสตฺตสฺส ปน อิมํ คาถํ กเถนฺตสฺส รโญฺญ เสตจฺฉตฺตํ อารมฺมณํ กตฺวา โอทาตกสิณชฺฌานํ อุทปาทิ, ราชาปิ อโรโค อโหสิฯ โส ตุฎฺฐ สยนา วุฎฺฐหิตฺวา ‘‘เอตฺตกา เวชฺชา มํ ติกิจฺฉิตุํ นาสกฺขิํสุ, ปณฺฑิตมาณโว ปน อตฺตโน ญาโณสเธน มํ นิโรคํ อกาสี’’ติ เตน สทฺธิํ สลฺลปโนฺต ทสมํ คาถมาห –

๔๖. ‘‘อฎฺฐ เต ภาสิตา คาถา, สพฺพา โหนฺติ สหสฺสิยา;
ปฎิคณฺห มหาพฺรเหฺม, สาเธตํ ตว ภาสิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **อฎฺฐา**ติ ทุติยคาถํ อาทิํ กตฺวา กามาทีนวสํยุตฺตา อฎฺฐฯ **สหสฺสิยา**ติ สหสฺสารหาฯ **ปฎิคณฺหา**ติ อฎฺฐ สหสฺสานิ คณฺหฯ **สาเธตํ ตว ภาสิต**นฺติ สาธุ เอตํ ตว วจนํฯ

ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต เอกาทสมํ คาถมาห –

๔๗. ‘‘น เม อโตฺถ สหเสฺสหิ, สเตหิ นหุเตหิ วา;
ปจฺฉิมํ ภาสโต คาถํ, กาเม เม น รโต มโน’’ติฯ

ตตฺถ **ปจฺฉิม**นฺติ ‘‘รถกาโรว จมฺมสฺสา’’ติ คาถํฯ **กาเม เม น รโต มโน**ติ อิมํ คาถํ ภาสมานเสฺสว มม วตฺถุกาเมปิ กิเลสกาเมปิ มโน นาภิรมามิฯ อหญฺหิ อิมํ คาถํ ภาสมาโน อตฺตโนว ธมฺมเทสนาย ฌานํ นิพฺพเตฺตสิํ, มหาราชาติฯ

ราชา ภิโยฺยโสมตฺตาย ตุสฺสิตฺวา มหาสตฺตํ วเณฺณโนฺต โอสานคาถมาห –

๔๘. ‘‘ภทฺรโก วตายํ มาณวโก, สพฺพโลกวิทู มุนิ;
โย อิมํ ตณฺหํ ทุกฺขชนนิํ, ปริชานาติ ปณฺฑิโต’’ติฯ

ตตฺถ **ทุกฺขชนนิ**นฺติ สกลวฎฺฎทุกฺขชนนิํฯ **ปริชานาตี**ติ ปริชานิ ปริจฺฉินฺทิ, ลุญฺจิตฺวา นีหรีติ โพธิสตฺตํ วเณฺณโนฺต เอวมาหฯ

โพธิสโตฺตปิ ‘‘มหาราช, อปฺปมโตฺต หุตฺวา ธมฺมํ จรา’’ติ ราชานํ โอวทิตฺวา อากาเสน หิมวนฺตํ คนฺตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ยาวตายุกํ ฐตฺวา พฺรหฺมวิหาเร ภาเวตฺวา อปริหีนชฺฌาโน หุตฺวา พฺรหฺมโลกูปโค อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘เอวํ, ภิกฺขเว, ปุเพฺพปาหํ เอตํ พฺราหฺมณํ นิโสฺสกมกาสิ’’นฺติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ราชา เอส พฺราหฺมโณ อโหสิ, ปณฺฑิตมาณโว ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

กามชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๔๖๘] ๕. ชนสนฺธชาตกวณฺณนา

ทส ขลูติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต โกสลรโญฺญ โอวาทตฺถาย กเถสิฯ เอกสฺมิญฺหิ กาเล ราชา อิสฺสริยมทมโตฺต กิเลสสุขนิสฺสิโต วินิจฺฉยมฺปิ น ปฏฺฐเปสิ, พุทฺธุปฏฺฐานมฺปิ ปมชฺชิฯ โส เอกทิวเส ทสพลํ อนุสฺสริตฺวา ''สตฺถารํ วนฺทิสฺสามี''ติ ภุตฺตปาตราโส รถวรมารุยฺห วิหารํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา นิสีทิฯ อถ นํ สตฺถา ''กึ มหาราช จิรํ น ปญฺญายสี''ติ วตฺวา ''พหุกิจฺจตาย โน ภเนฺต พุทฺธุปฏฺฐานสฺส โอกาโส น ชาโต''ติ วุเตฺต ''มหาราช, มาทิเส นาม โอวาททายเก สพฺพญฺญุพุเทฺธ ธุรวิหาเร วิหรเนฺต อยุตฺตํ ตว ปมชฺชิตุํ, รญฺญา นาม ราชกิเจฺจสุ อปฺปมเตฺตน ภวิตพฺพํ, รฏฺฐวาสีนํ มาตาปิตุสเมน อคติคมนํ ปหาย ทส ราชธเมฺม อโกเปเนฺตน รชฺชํ กาเรตุํ วฏฺฏติ, รโญฺญ หิ ธมฺมิกภาเว สติ ปริสาปิสฺส ธมฺมิกา โหนฺติ, อนจฺฉริยํ โข ปเนตํ, ยํ มยิ อนุสาสเนฺต ตฺวํ ธเมฺมน รชฺชํ กาเรยฺยาสิ, โปราณกปณฺฑิตา อนุสาสกอาจริเย อวิชฺชมาเนปิ อตฺตโน มติยาว ติวิธสุจริตธเมฺม ปติฏฺฐาย มหาชนสฺส ธมฺมํ เทเสตฺวา สคฺคปถํ ปูรยมานา อคมํสู''ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต ตสฺส อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺติ, ''ชนสนฺธกุมาโร''ติสฺส นามํ กรึสุฯ อถสฺส วยปฺปตฺตสฺส ตกฺกสิลโต สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา อาคตกาเล ราชา สพฺพานิ พนฺธนาคารานิ โสธาเปตฺวา อุปรชฺชํ อทาสิฯ โส อปรภาเค ปิตุ อจฺจเยน รเชฺช ปติฏฺฐาย จตูสุ นครทฺวาเรสุ นครมเชฺฌ ราชทฺวาเร จาติ ฉ ทานสาลาโย การาเปตฺวา ทิวเส ทิวเส ฉ สตสหสฺสานิ ปริจฺจชิตฺวา สกลชมฺพุทีปํ สโงฺขเภตฺวา มหาทานํ ปวเตฺตโนฺต พนฺธนาคารานิ นิจฺจํ วิวฏานิ การาเปตฺวา ธมฺมภณฺฑิกํ โสธาเปตฺวา จตูหิ สงฺคหวตฺถูหิ โลกํ สงฺคณฺหโนฺต ปญฺจ สีลานิ รกฺขโนฺต อุโปสถวาสํ วสโนฺต ธเมฺมน รชฺชํ กาเรสิฯ อนฺตรนฺตรา จ รฏฺฐวาสิโน สนฺนิปาตาเปตฺวา ''ทานํ เทถ, สีลํ สมาทิยถ, ภาวนํ ภาเวถ, ธเมฺมน กมฺมเนฺต จ โวหาเร จ ปโยเชถ, ทหรกาเลเยว สิปฺปานิ อุคฺคณฺหถ, ธนํ อุปฺปาเทถ, คามกูฏกมฺมํ วา ปิสุณวาจากมฺมํ วา มา กริตฺถ, จณฺฑา ผรุสา มา อหุวตฺถ, มาตุปฏฺฐานํ ปิตุปฏฺฐานํ ปูเรถ, กุเล เชฏฺฐาปจายิโน ภวถา''ติ ธมฺมํ เทเสตฺวา มหาชเน สุจริตธเมฺม ปติฏฺฐาเปสิฯ โส เอกทิวสํ ปนฺนรสีอุโปสเถ สมาทินฺนุโปสโถ ''มหาชนสฺส ภิโยฺย หิตสุขตฺถาย อปฺปมาทวิหารตฺถาย ธมฺมํ เทเสสฺสามี''ติ จิเนฺตตฺวา นคเร เภรึ จราเปตฺวา อตฺตโน โอโรเธ อาทึ กตฺวา สพฺพนครชนํ สนฺนิปาตาเปตฺวา ราชงฺคเณ อลงฺกริตฺวา อลงฺกตรตนมณฺฑปมเชฺฌ สุปญฺญตฺตวรปลฺลเงฺก นิสีทิตฺวา ''อโมฺภ, นครวาสิโน ตุมฺหากํ ตปนีเย จ อตปนีเย จ ธเมฺม เทเสสฺสามิ, อปฺปมตฺตา หุตฺวา โอหิตโสตา สกฺกจฺจํ สุณาถา''ติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสสิฯ

สตฺถา สจฺจปริภาวิตํ มุขรตนํ วิวริตฺวา ตํ ธมฺมเทสนํ มธุเรน สเรน โกสลรโญฺญ อาวิ กโรโนฺต –

๔๙. ''ทส ขลุ อิมานิ ฐานานิ, ยานิ ปุเพฺพ อกริตฺวา;
ส ปจฺฉา มนุตปฺปติ, อิเจฺจวาห ชนสโนฺธฯ

๕๐. ''อลทฺธา วิตฺตํ ตปฺปติ, ปุเพฺพ อสมุทานิตํ;
น ปุเพฺพ ธนเมสิสฺสํ, อิติ ปจฺฉานุตปฺปติฯ

๕๑. ''สกฺยรูปํ ปุเร สนฺตํ, มยา สิปฺปํ น สิกฺขิตํ;
กิจฺฉา วุตฺติ อสิปฺปสฺส, อิติ ปจฺฉานุตปฺปติฯ

๕๒. ''กูฏเวที ปุเร อาสึ, ปิสุโณ ปิฏฺฐิมํสิโก;
จโณฺฑ จ ผรุโส จาปิ, อิติ ปจฺฉานุตปฺปติฯ

๕๓. ‘‘ปาณาติปาตี ปุเร อาสึ, ลุทฺโท จาปิ อนาริโย;
ภูตานํ นาปจายิสฺสํ, อิติ ปจฺฉานุตปฺปติฯ

๕๔. ‘‘พหูสุ วต สนฺตีสุ, อนาปาทาสุ อิตฺถิสุ;
ปรทารํ อเสวิสฺสํ, อิติ ปจฺฉานุตปฺปติฯ

๕๕. ‘‘พหุมฺหิ วต สนฺตมฺหิ, อนฺนปาเน อุปฏฺฐิเต;
น ปุพฺเพ อททํ ทานํ, อิติ ปจฺฉานุตปฺปติฯ

๕๖. ‘‘มาตรํ ปิตรํ จาปิ, ชิณฺณกํ คตโยพฺพนํ;
ปหุ สนฺโต น โปสิสฺสํ, อิติ ปจฺฉานุตปฺปติฯ

๕๗.‘‘อาจริยมนุสตฺถารํ , สพฺพกามรสาหรํ;
ปิตรํ อติมญฺญิสฺสํ, อิติ ปจฺฉานุตปฺปติฯ

๕๘. ‘‘สมเณ พฺราหฺมเณ จาปิ, สีลวนฺเต พหุสฺสุเต;
น ปุพฺเพ ปยิรุปาสิสฺสํ, อิติ ปจฺฉานุตปฺปติฯ

๕๙. ‘‘สาธุ โหติ ตโป จิโณฺณ, สนฺโต จ ปยิรุปาสิโต;
น จ ปุพฺเพ ตโป จิโณฺณ, อิติ ปจฺฉานุตปฺปติฯ

๖๐. ‘‘โย จ เอตานิ ฐานานิ, โยนิโส ปฏิปชฺชติ;
กรํ ปุริสกิจฺจานิ, ส ปจฺฉา นานุตปฺปตี’’ติฯ – อิมา คาถา อาห;

ตตฺถ **ฐานานี**ติ การณานิฯ **ปุพฺเพ**ติ ปฐมเมว อกริตฺวาฯ **ส ปจฺฉา มนุตปฺปตี**ติ โส ปฐมํ กตฺตพฺพานํ อการโก ปุคฺคโล ปจฺฉา อิธโลเกปิ ปรโลเกปิ ตปฺปติ กิลมติฯ ‘‘ปจฺฉา วา อนุตปฺปตี’’ติปิ ปาโฐฯ **อิเจฺจวาหา**ติ อิติ เอวํ อาหาติ ปทเจฺฉโท, อิติ เอวํ ราชา ชนสนฺธ อโวจฯ อิจฺจสฺสุหาติปิ ปาโฐฯ ตตฺถ อสฺสุ-กาโร นิปาตมตฺตํ อิติ อสฺสุ อาหาติ ปทเจฺฉโทฯ อิทานิ ตานิ ทส ตปนียการณานิ ปกาเสตุํ โพธิสตฺตสฺส ธมฺมกถา โหติฯ ตตฺถ **ปุพฺเพ**ติ ปฐมเมว ตรุณกาเล ปรกฺกมํ กตฺวา **อสมุทานิตํ** อสมฺภตํ ธนํ มหลฺลกกาเล อลภิตฺวา ตปฺปติ โสจติ, ปเร จ สุขิเต ทิสฺวา สยํ ทุกฺขํ ชีวโนฺต ‘‘ปุพฺเพ ธนํ น ปริเยสิสฺส’’นฺติ เอวํ ปจฺฉา อนุตปฺปติ, ตสฺมา มหลฺลกกาเล สุขํ ชีวิตุกามา ทหรกาเลเยว ธมฺมิกานิ กสิกมฺมาทีนิ กตฺวา ธนํ ปริเยสถาติ ทเสฺสติฯ

ปุเร สนฺตนฺติ ปุเร ทหรกาเล อาจริเย ปยิรุปาสิตฺวา มยา กาตุํ สกฺกยรูปํ สมานํ หตฺถิสิปฺปาทิกํ กิญฺจิ สิปฺปํ น สิกฺขิตํฯ **กิจฺฉา**ติ มหลฺลกกาเล อสิปฺปสฺส ทุกฺขา ชีวิตวุตฺติ, เนว สกฺกา ตทา สิปฺปํ สิกฺขิตุํ, ตสฺมา มหลฺลกกาเล สุขํ ชีวิตุกามา ตรุณกาเลเยว สิปฺปํ สิกฺขถาติ ทเสฺสติฯ **กูฏเวที**ติ กูฏชานนโก คามกูฏโก วา โลกสฺส อนตฺถการโก วา ตุลากูฏาทิการโก วา กูฏฏฺฏการโก วาติ อโตฺถฯ **อาสิ**นฺติ เอวรูโป อหํ ปุพฺเพ อโหสึฯ **ปิสุโณ**ติ เปสุญฺญการโณฯ **ปิฏฺฐิมํสิโก**ติ ลญฺชํ คเหตฺวา อสามิเก สามิเก กโรโนฺต ปเรสํ ปิฏฺฐิมํสขาทโกฯ **อิติ ปจฺฉา**ติ เอวํ มรณมเญฺจ นิปโนฺน อนุตปฺปติ , ตสฺมา สเจ นิรเย น วสิตุกามาตฺถ, มา เอวรูปํ ปาปกมฺมํ กริตฺถาติ โอวทติฯ

ลุทฺทติ ทารุโณฯ **อนาริโย**ติ น อริโย นีจสมาจาโรฯ **นาปจายิสฺส**นฺติ ขนฺติเมตฺตานุทฺทยวเสน นีจวุตฺติโก นาโหสึฯ เสสํ ปุริมนเยเนว โยเชตพฺพํฯ **อนาปาทาสู**ติ อาปาทานํ

อาปาโท, ปริคฺคโหติ อโตฺถฯ นตฺถิ อาปาโท ยาสํ ตา อนาปาทา, อเญฺญหิ อกตปริคฺคหาสูติ อโตฺถฯ **อุปฎฺฐิเต**ติ ปจฺจุปฎฺฐิเตฯ **น ปุเพฺพ**ติ อิโต ปุเพฺพ ทานํ น อททํฯ **ปหุ สโนฺต**ติ ธนพเลนาปิ กายพเลนาปิ โปสิตุํ สมโตฺถ ปฎิพโล สมาโนฯ **อาจริย**นฺติ อาจาเร สิกฺขาปนโต อิธ ปิตา ''อาจริโย''ติ อธิเปฺปโตฯ **อนุสตฺถาร**นฺติ อนุสาสกํฯ **สพฺพกามรสาหร**นฺติ สเพฺพ วตฺถุกามรเส อาหริตฺวา โปสิตารํฯ **อติมญฺญิสฺส**นฺติ ตสฺส โอวาทํ อคณฺหโนฺต อติกฺกมิตฺวา มญฺญิสฺสํฯ

น ปุเพฺพติ อิโต ปุเพฺพ ธมฺมิกสมณพฺราหฺมเณปิ คิลานาคิลาเนปิ จีวราทีนิ ทตฺวา อปฺปฎิชคฺคเนน น ปยิรุปาสิสฺสํฯ **ตโป**ติ สุจริตตโปฯ **สโนฺต**ติ ตีหิ ทฺวาเรหิ อุปสโนฺต สีลวาฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ติวิธสุจริตสงฺขาโต ตโป จิโณฺณ เอวรูโป จ อุปสโนฺต ปยิรุปาสิโต นาม สาธุสุนฺทโรฯ **น ปุเพฺพ**ติ มยา ทหรกาเล เอวรูโป ตโป น จิโณฺณ, อิติ ปจฺฉา ชราชิโณฺณ มรณภยตชฺชิโต อนุตปฺปติ โสจติฯ สเจ ตุเมฺห เอวํ น โสจิตุกามา, ตโปกมฺมํ กโรถาติ วทติฯ **โย จ เอตานี**ติ โย ปน เอตานิ ทส การณานิ ปฐมเมว อุปาเยน ปฎิปชฺชติ สมาทาย วตฺตติ, ปุริเสหิ กตฺตพฺพานิ ธมฺมิกกิจฺจานิ กโรโนฺต โส อปฺปมาทวิหารี ปุริโส ปจฺฉา นานุตปฺปติ, โสมนสฺสปฺปโตฺตว โหตีติฯ

อิติ มหาสโตฺต อนฺวทฺธมาสํ อิมินา นิยาเมน มหาชนสฺส ธมฺมํ เทเสสิฯ มหาชโนปิสฺส โอวาเท ฐตฺวา ตานิ ทส ฐานานิ ปูเรตฺวา สคฺคปรายโณว อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ''เอวํ, มหาราช, โปราณกปณฺฑิตา อนาจริยกาปิ อตฺตโน มติยาว ธมฺมํ เทเสตฺวา มหาชนํ สคฺคปเถ ปติฎฺฐาเปสุ''นฺติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ''ตทา ปริสา พุทฺธปริสา อเหสุํ, ชนสนฺธราชา ปน อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

ชนสนฺธชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

[๔๖๙] ๖. มหากณฺหชาตกวณฺณนา

กโณฺห กโณฺห จาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต โลกตฺถจริยํ อารพฺภ กเถสิฯ เอกทิวสญฺหิ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ นิสีทิตฺวา ''ยาวญฺจิทํ, อาวุโส, สตฺถา พหุชนหิตาย ปฎิปโนฺน อตฺตโน ผาสุวิหารํ ปหาย โลกเสฺสว อตฺถํ จรติ, ปรมาภิสโมฺพธิํ ปตฺวา สยํ ปตฺตจีวรมาทาย อฎฺฐารสโยชนมคฺคํ คนฺตฺวา ปญฺจวคฺคิยเตฺถรานํ **ธมฺมจกฺกํ** (สํ. นิ. ๕.๑๐๘๑; มหาว. ๑๓ อาทโย; ปฎิ. ม. ๒.๓๐) ปวเตฺตตฺวา ปญฺจมิยา ปกฺขสฺส **อนตฺตลกฺขณสุตฺตํ** (สํ. นิ. ๓.๕๙; มหาว. ๒๐ อาทโย) กเถตฺวา สเพฺพสํ อรหตฺตํ อทาสิฯ อุรุเวลํ คนฺตฺวา เตภาติกชฎิลานํ อฑฺฒุฑฺฒานิ ปาฎิหาริยสหสฺสานิ ทเสฺสตฺวา ปพฺพาเชตฺวา คยาสีเส **อาทิตฺตปริยายํ** (สํ. นิ. ๔.๒๓๕; มหาว. ๕๔) กเถตฺวา ชฎิลสหสฺสานํ อรหตฺตํ อทาสิ, มหากสฺสปสฺส ตีณิ คาวุตานิ ปจฺจุคฺคมนํ คนฺตฺวา ตีหิ โอวาเทหิ อุปสมฺปทํ อทาสิฯ เอโก ปจฺฉาภตฺตํ ปญฺจจตฺตาลีสโยชนมคฺคํ คนฺตฺวา ปุกฺกุสาติกุลปุตฺตํ อนาคามิผเล ปติฎฺฐาเปสิ, มหากปฺปินสฺส วีสโยชนสตํ ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวา อรหตฺตํ อทาสิ, เอโก ปจฺฉาภตฺตํ ติํสโยชนมคฺคํ คนฺตฺวา ตาว กกฺขฬํ ผรุสํ องฺคุลิมาลํ อรหเตฺต ปติฎฺฐาเปสิ, ติํสโยชนมคฺคํ คนฺตฺวา อาฬวกํ ยกฺขํ โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐาเปตฺวา กุมารสฺส โสตฺถิํ อกาสิฯ ตาวติํสภวเน เตมาสํ วสโนฺต อสีติยา เทวตาโกฎีนํ ธมฺมาภิสมยํ สมฺปาเทสิ, พฺรหฺมโลกํ คนฺตฺวา พกพฺรหฺมุโน ทิฎฺฐิํ ภินฺทิตฺวา ทสนฺนํ พฺรหฺมสหสฺสานํ อรหตฺตํ อทาสิ, อนุสํวจฺฉรํ ตีสุ มณฺฑเลสุ จาริกํ จรมาโน อุปนิสฺสยสมฺปนฺนานํ มนุสฺสานํ สรณานิ เจว สีลานิจ มคฺคผลานิ จ เทติ, นาคสุปณฺณาทีนมฺปิ นานปฺปการํ อตฺถํ จรตี''ติ ทสพลสฺส โลกตฺถจริยคุณํ กถยิํสุฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ''กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา''ติ ปุจฺฉิตฺ

วา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุตฺต ‘‘อนจฺฉริยํ, ภิกฺขเว, โสหํ อิทานิ อภิสโมฺพธึ ปตฺวา โลกสฺส อตฺถํ จเรยฺยํ, ปุเพฺพ สราคกาเลปิ โลกสฺส อตฺถํ อจริ’’นฺติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต กสฺสปสมฺมาสมฺพุทฺธกาเล พาราณสิยํ อุสีนโก นาม ราชา รชฺชํ กาเรสิฯ กสฺสปสมฺมาสมฺพุเทฺธ จตุสจฺจเทสนาย มหาชนํ กิเลสพนฺธนา โมเจตฺวา นิพฺพานนครํ ปูเรตฺวา ปรินิพฺพุเต ทีฆสฺส อทฺธุโน อจฺจเยน สาสนํ โอสกฺกิฯ ภิกฺขู เอกวีสติยา อเนสนาหิ ชีวิกํ กเปฺปนฺติ, ภิกฺขู คิหิสํสคฺคํ กโรนฺติ, ปุตฺตธีตาทีหิ วฑฺฒนฺติฯ ภิกฺขุนิโยปิ คิหิสํสคฺคํ กโรนฺติ, ปุตฺตธีตาทีหิ วฑฺฒนฺติฯ ภิกฺขู ภิกฺขุธมฺมํ, ภิกฺขุนิโย ภิกฺขุนิธมฺมํ, อุโปสกา อุปาสกธมฺมํ, อุปาสิกา อุปาสิกธมฺมํ, พฺราหฺมณา พฺราหฺมณธมฺมํ วิสฺสเชฺชสุํฯ เยภุเยฺยน มนุสฺสา ทส อกุสลกมฺมปเถ สมาทาย วตฺติํสุ, มตมตา อปาเยสุ ปริปูเรสุํฯ ตทา สโกฺก เทวราชา นเว นเว เทเว อปสฺสโนฺต มนุสฺสโลกํ โอโลเกตฺวา มนุสฺสานํ อปาเยสุ นิพฺพตฺติตภาวํ ญตฺวา สตฺถุ สาสนํ โอสกฺกิตํ ทิสฺวา ‘‘กิํ นุ กริสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘อเตฺถโก อุปาโย, มหาชนํ ตาเสตฺวา ภีตภาวํ ญตฺวา ปจฺฉา อสฺสาเสตฺวา ธมฺมํ เทเสตฺวา โอสกฺกิตํ สาสนํ ปคฺคยฺห อปรมฺปิ วสฺสสหสฺสํ ปวตฺตนการณํ กริสฺสามี’’ติ สนฺนิฎฺฐานํ กตฺวา มาตลิเทวปุตฺตํ โมจปฺปมาณทาฐํ จตูหิ ทาฐาหิ วินิคฺคตรสฺมิยา ภยานกํ กตฺวา คพฺภินีนํ ทสฺสเนเนว คพฺภปาตนสมตฺถํ โฆรรูปํ อาชาเนยฺยปฺปมาณํ กาฬวณฺณํ มหากณฺหสุนขํ มาเปตฺวา ปญฺจพนฺธเนน พนฺธิตฺวา รตฺตมาลํ กเณฺฐ ปิฬนฺธิตฺวา รชฺชุโกฎิกํ อาทาย สยํ เทฺว กาสายานิ นิวาเสตฺวา ปจฺฉามุเข ปญฺจธา เกเส พนฺธิตฺวา รตฺตมาลํ ปิฬนฺธิตฺวา อาโรปิตปวาฬวณฺณชิยํ มหาธนุํ คเหตฺวา วชิรคฺคนาราจํ นเขน ปริวเฎฺฎโนฺต วนจรกเวสํ คเหตฺวา นครโต โยชนมเตฺต ฐาเน โอตริตฺวา ‘‘นสฺสติ โลโก, นสฺสติ โลโก’’ติ ติกฺขตฺตุํ สทฺทํ อนุสาเวตฺวา มนุเสฺส อุตฺตาเสตฺวา นครูปจารํ ปตฺวา ปุน สทฺทมกาสิฯ

มนุสฺสา สุนขํ ทิสฺวา อุตฺรสฺตา นครํ ปวิสิตฺวา ตํ ปวตฺติํ รโญฺญ อาโรเจสุํฯ ราชา สีฆํ นครทฺวารานิ ปิทหาเปสิฯ สโกฺกปิ อฎฺฐารสหตฺถํ ปาการํ อุลฺลงฺฆิตฺวา สุนเขน สทฺธิํ อโนฺตนคเร ปติฎฺฐหิฯ มนุสฺสา ภีตตสิตา ปลายิตฺวา เคหานิ ปวิสิตฺวา นิลียิํสุฯ มหากโณฺหปิ ทิฎฺฐทิเฎฺฐ มนุเสฺส อุปธาวิตฺวา สนฺตาเสโนฺต ราชนิเวสนํ อคมาสิฯ ราชงฺคเณ มนุสฺสา ภเยน ปลายิตฺวา ราชนิเวสนํ ปวิสิตฺวา ทฺวารํ ปิทหิํสุฯ อุสีนกราชาปิ โอโรเธ คเหตฺวา ปาสาทํ อภิรุหิฯ มหากโณฺห สุนโข ปุริมปาเท อุกฺขิปิตฺวา วาตปาเน ฐตฺวา มหาภุสฺสิตํ ภุสฺสิฯ ตสฺส สโทฺท เหฎฺฐา อวีจิํ, อุปริ ภวคฺคํ ปตฺวา สกลจกฺกวาฬํ เอกนินฺนาทํ อโหสิฯ **วิธุรชาตเก** (ชา. ๒.๒๒.๑๓๔๖ อาทโย) หิ ปุณฺณกยกฺขรโญฺญ, **กุสชาตเก** (ชา. ๒.๒๐.๑ อาทโย) กุสรโญฺญ, **ภูริทตฺตชาตเก** (ชา. ๒.๒๒.๗๘๔ อาทโย) สุทสฺสนนาครโญฺญ, อิมสฺมิํ มหากณฺหชาตเก อยํ สโทฺทติ อิเม จตฺตาโร สทฺทา ชมฺพุทิเป มหาสทฺทา นาม อเหสุํฯ

นครวาสิโน ภีตตสิตา หุตฺวา เอกปุริโสปิ สเกฺกน สทฺธิํ กเถตุํ นาสกฺขิ, ราชาเยว สติํ อุปฎฺฐาเปตฺวา วาตปานํ นิสฺสาย สกฺกํ อามเนฺตตฺวา ‘‘อโมฺภ ลุทฺทก, กสฺมา เต สุนโข ภุสฺสตี’’ติ อาหฯ ‘‘ฉาตภาเวน, มหาราชา’’ติฯ ‘‘เตน หิ ตสฺส ภตฺตํ ทาเปสฺสามี’’ติ อโนฺตชนสฺส จ อตฺตโน จ ปกฺกภตฺตํ สพฺพํ ทาเปสิฯ ตํ สพฺพํ สุนโข เอกกพฬํ วิย กตฺวา ปุน สทฺทมกาสิฯ ปุน ราชา ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิทานิปิ เม สุนโข ฉาโตเยวา’’ติ สุตฺวา หตฺถิอสฺสาทีนํ ปกฺกภตฺตํ สพฺพํ อาหราเปตฺวา ทาเปสิฯ ตสฺมิํ เอกปฺปหาเรเนว นิฎฺฐาปิเต สกลนครสฺส ปกฺกภตฺตํ ทาเปสิฯ ตมฺปิ โส ตเถว ภุญฺชิตฺวา ปุน สทฺทมกาสิฯ ราชา ‘‘น เอส สุนโข, นิสฺสํสยํ เอส ยโกฺข ภวิสฺสติ, อาคมนการณํ ปุจฺฉิสฺสามี’’ติ ภีตตสิโต หุตฺวา ปุจฺฉโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๖๑. ‘‘กโณฺห กโณฺห จ โฆโร จ, สุกฺกทาโฐ ปภาสวา;

พโทฺธ ปญฺจหิ รชฺชูหิ, กึ รวิ สุนโข ตวา’’ติฯ

ตตฺถ **กโณฺห กโณฺห**ติ ภยวเสน ทฬฺหีวเสน วา อาเมฑิตํฯ **โฆโร**ติ ปสฺสนฺตานํ ภยชนโกฯ **ปภาสวา**ติ ทาฐา นิกฺขนฺตรํสิปภาเสน ปภาสวาฯ **กึ รวี**ติ กึ วิรวิฯ ตเวส เอวรูโป กกฺขโฬ สุนโข กึ กโรติ, กึ มิเค คณฺหาติ, อุทาหุ เต อมิเตฺต, กึ เต อิมินา, วิสฺสเชฺชหิ นนฺติ อธิปฺปาเยเนวมาหฯ

ตํ สุตฺวา สโกฺก ทุติยํ คาถมาห –

๖๒. ‘‘นายํ มิคานมตฺถาย, อุสีนก ภวิสฺสติ;
มนุสฺสานํ อนโย หุตฺวา, ตทา กโณฺห ปโมกฺขตี’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – อยญฺหิ ‘‘มิคมํสํ ขาทิสฺสามี’’ติ อิธ นาคโต, ตสฺมา มิคานํ อโตฺถ น ภวิสฺสติ, มนุสฺสมํสํ ปน ขาทิตุํ อาคโต, ตสฺมา เตสํ อนโย มหาวินาสการโก หุตฺวา ยทา อเนน มนุสฺสา วินาสํ ปาปิตา ภวิสฺสนฺติ, ตทา อยํ กโณฺห ปโมกฺขติ, มม หตฺถโต มุจฺจิสฺสตีติฯ

อถ นํ ราชา ‘‘กึ ปน เต โภ ลุทฺทก-สุนโข สเพฺพสํเยว มนุสฺสานํ มํสํ ขาทิสฺสติ, อุทาหุ ตว อมิตฺตานเญฺญวา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อมิตฺตานเญฺญว เม, มหาราชา’’ติ วุเตฺต ‘‘เก ปน อิธ เต อมิตฺตา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อธมฺมาภิรตา วิสมจาริโน, มหาราชา’’ติ วุเตฺต ‘‘กเถหิ ตาว เน อมฺหาก’’นฺติ ปุจฺฉิฯ อถสฺส กเถโนฺต เทวราชา ทส คาถา อภาสิ –

๖๓. ‘‘ปตฺตหตฺถา สมณกา, มุณฺฑา สงฺฆาฏิปารุตา;
นงฺคเลหิ กสิสฺสนฺติ, ตทา กโณฺห ปโมกฺขติฯ

๖๔. ‘‘ตปสฺสินิโย ปพฺพชิตา, มุณฺฑา สงฺฆาฏิปารุตา;
ยทา โลเก คมิสฺสนฺติ, ตทา กโณฺห ปโมกฺขติฯ

๖๕. ‘‘ทีโฆตฺตโรฏฺฐา ชฏิลา, ปงฺกทนฺตา รชสฺสิรา;
อิณํ โจทาย คจฺฉนฺติ, ตทา กโณฺห ปโมกฺขติฯ

๖๖. ‘‘อธิจฺจ เวเท สาวิตฺตึ, ยญฺญตนฺตญฺจ พฺราหฺมณา;
ภติกาย ยชิสฺสนฺติ, ตทา กโณฺห ปโมกฺขติฯ

๖๗. ‘‘มาตรํ ปิตรํ จาปิ, ชิณฺณกํ คตโยพฺพนํ;
ปหู สโนฺต น ภรนฺติ, ตทา กโณฺห ปโมกฺขติฯ

๖๘. ‘‘มาตรํ ปิตรํ จาปิ, ชิณฺณกํ คตโยพฺพนํ;
พาลา ตุเมฺหติ วกฺขนฺติ, ตทา กโณฺห ปโมกฺขติฯ

๖๙. ‘‘อาจริยภริยํ สขิํ, มาตุลานิํ ปิตุจฺฉกิํ;
ยทา โลเก คมิสฺสนฺติ, ตทา กโณฺห ปโมกฺขติฯ

๗๐. ‘‘อสิจมฺมํ คเหตฺวาน, ขคฺคํ ปคฺคยฺห พฺราหฺมณา;
ปนฺถฆาตํ กริสฺสนฺติ, ตทา กโณฺห ปโมกฺขติฯ

๗๑. ‘‘สุกฺกจฺฉวี เวธเวรา, ถูลพาหู อปาตุภา;

มิตฺตเภทํ กริสฺสนฺติ, ตทา กโณฺห ปโมกฺขติฯ

๗๒. ‘‘มายาวิโน เนกติกา, อสปฺปุริสจินฺตกา;
ยทา โลเก ภวิสฺสนฺติ, ตทา กโณฺห ปโมกฺขตี’’ติฯ

ตตฺถ **สมณกา**ติ ‘‘มยํ สมณามฺหา’’ติ ปฏิญฺญามตฺตเกน หีฬิตโวหาเรเนวมาหฯ **กสิสฺสนฺตี**ติ เต ตทาปิ กสนฺติเยวฯ อยํ ปน อชานโนฺต วิย เอวมาหฯ อยญฺหิสฺส อธิปฺปาโย – เอเต เอวรูปา ทุสฺสีลา มม อมิตฺตา, ยทา มม สุนเขน เอเต มาเรตฺวา มํสํ ขาทิตํ ภวิสฺสติ, ตทา เอส กโณฺห อิโต ปญฺจรชฺชุพนฺธนา ปโมกฺขตีติฯ อิมินา อุปาเยน สพฺพคาถาสุ อธิปฺปายโยชนา เวทิตพฺพาฯ

ปพฺพชิตาติ พุทฺธสาสเน ปพฺพชิตาฯ **คมิสฺสนฺตี**ติ อคารมเชฺฌ ปญฺจ กามคุเณ ปริภุญฺชนฺติโย วิจริสฺสนฺติฯ **ทีโฆตฺตโรฏฺฐา**ติ ทาฐิกานํ วฑฺฒิตตฺตา ทีฆุตฺตโรฏฺฐาฯ **ปงฺกทนฺตา**ติ ปเงฺกน มเลน สมนฺนาคตทนฺตาฯ **อิณํ โจทายา**ติ ภิกฺขาจริยาย ธนํ สํหริตฺวา วฑฺฒิยา อิณํ ปโยเชตฺวา ตํ โจเทตฺวา ตโต ลเทฺธน ชีวิกํ กเปฺปนฺตา ยทา คจฺฉนฺตีติ อโตฺถฯ

สาวิตฺตินฺติ สาวิตฺติญฺจ อธิยิตฺวาฯ **ยญฺญตนฺตญฺจา**ติ ยญฺญวิธายกตนฺตํ, ยญฺญํ อธิยิตฺวาติ อโตฺถฯ **ภติกายา**ติ เต เต ราชราชมหามเตฺต อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘ตุมฺหากํ ยญฺญํ ยชิสฺสาม, ธนํ เทถา’’ติ เอวํ ภติอตฺถาย ยทา ยญฺญํ ยชิสฺสนฺติฯ **ปหู สโนฺต**ติ ภริตุํ โปเสตุํ สมตฺถา สมานาฯ **พาลา ตุเมฺห**ติ ตุเมฺห พาลา น กิญฺจิ ชานาถาติ ยทา วกฺขนฺติฯ **คมิสฺสนฺตี**ติ โลกธมฺมเสวนวเสน คมิสฺสนฺติฯ **ปนฺถฆาต**นฺติ ปเนฺถ ฐตฺวา มนุเสฺส มาเรตฺวา เตสํ ภณฺฑคฺคหณํฯ

สุกฺกจฺฉวีติ กสาวจุณฺณาทิฆํสเนน สมุฏฺฐาปิตสุกฺกจฺฉวิวณฺณาฯ **เวธเวรา**ติ วิธวา อปติกา, ตาหิ วิธวาหิ เวรํ จรนฺตีติ เวธเวราฯ **ถูลพาหู**ติ ปาทปริมทฺทนาทีหิ สมุฏฺฐาปิตมํสตาย มหาพาหูฯ **อปาตุภา**ติ อปาตุภาววา, ธนุปฺปาทรหิตาติ อโตฺถฯ **มิตฺตเภท**นฺติ มิตฺเภทํ, อยเมว วา ปาโฐฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยทา เอวรูปา อิตฺถิธุตฺตา ‘‘อิมา อเมฺห น ชหิสฺสนฺตี’’ติ สหิรญฺญา วิธวา อุปคนฺตฺวา สํวาสํ กเปฺปตฺวา ตาสํ สนฺตกํ ขาทิตฺวา ตาหิ สทฺธึ มิตฺตเภทํ กริสฺสนฺติ , วิสฺสาสํ ภินฺทิตฺวา อญฺญํ สหิรญฺญํ คมิสฺสนฺติ, ตทา เอส เต โจเร สเพฺพว ขาทิตฺวา มุจฺจิสฺสติฯ **อสปฺปุริสจินฺตกา**ติ อสปฺปุริสจิเตฺตหิ ปรทุกฺขจินฺตนสีลาฯ **ตทา**ติ ตทา สเพฺพปิเม ฆาเตตฺวา ขาทิตมํโส กโณฺห ปโมกฺขตีติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ‘‘อิเม มยฺหํ, มหาราช, อมิตฺตา’’ติ เต เต อธมฺมการเก ปกฺขนฺทิตฺวา ขาทิตุกามตํ วิย กตฺวา ทเสฺสติฯ โส ตโต มหาชนสฺส อุตฺรสฺตกาเล สุนขํ รชฺชุยา อากฑฺฒิตฺวา ฐปิตํ วิย กตฺวา ลุทฺทกเวสํ วิชหิตฺวา อตฺตโน อานุภาเวน อากาเส ชลมาโน ฐตฺวา ‘‘มหาราช, อหํ สโกฺก เทวราชา, ‘อยํ โลโก วินสฺสตี’ติ อาคโต, ปมตฺตา หิ มหาชนา, อธมฺมํ วตฺติตฺวา มตมตา สมฺปติ อปาเย ปูเรนฺติ, เทวโลโก ตุจฺโฉ วิย วิโต, อิโต ปฏฺฐาย อธมฺมิเกสุ กตฺตพฺพํ อหํ ชานิสฺสามิ, ตฺวํ อปฺปมโตฺต โหหิ, มหาราชา’’ติ จตูหิ สตารหคาถาหิ ธมฺมํ เทเสตฺวา มนุสฺสานํ ทานสีเลสุ ปติฏฺฐาเปตฺวา โอสกฺกิตสาสนํ อญฺญํ วสฺสสหสฺสํ ปวตฺตนสมตฺถํ กตฺวา มาตลึ อาทาย สกฏฺฐานเมว คโตฯ มหาชนา ทานสีลาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา เทวโลเก นิพฺพตฺตึสุฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘เอวํ ภิกฺขเว ปุเพฺพปาหํ โลกสฺส อตฺถเมว จรามี’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา มาตลิ อานโนฺท อโหสิ, สโกฺก ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

มหากณฺหชาตกวณฺณนา ฉฏฺฐาฯ

[๔๗๐] ๗. โกสิยชาตกวณฺณนา

๗๓-๙๓. โกสิยชาตกํ **สุธาโภชนชาตเก** (ชา. ๒.๒๑.๑๙๒ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติฯ

โกสิยชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๔๗๑] ๘. เมณฺฑกปญฺหชาตกวณฺณนา

๙๔-๑๐๕. เมณฺฑกปญฺหชาตกํ **อุมงฺคชาตเก** (ชา. ๒.๒๒.๕๙๐ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติฯ

เมณฺฑกปญฺหชาตกวณฺณนา อฏฺฐมาฯ

[๔๗๒] ๙. มหาปทุมชาตกวณฺณนา

นาทฏฺฐา ปรโต โทสนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต จิญฺจมาณวิกํ อารพฺภ กเถสิฯ ปฐมโพธิยญฺหิ ทสพลสฺส ปุถุภูเตสุ สาวเกสุ อปริมาเณสุ เทวมนุสฺเสสุ อริยภูมึ โอกฺกนฺเตสุ ปตฺถเฏสุ คุณสมุทเยสุ มหาลาภสกฺกาโร อุทปาทิฯ ติตฺถิยา สูริยุคฺคมเน ขโชฺชปนกสทิสา อเหสุํ หตลาภสกฺการาฯ เต อนฺตรวีถิยํ ฐตฺวา ‘‘กึ สมโณ โคตโมว พุโทฺธ, มยมฺปิ พุทฺธา, กึ ตเสฺสว ทินฺนํ มหปฺผลํ, อมฺหากมฺปิ ทินฺนํ มหปฺผลเมว, อมฺหากมฺปิ เทถ กโรถา’’ติ เอวํ มนุเสฺส วิญฺญาเปนฺตาปิ ลาภสกฺการํ อลภนฺตา รโห สนฺนิปติตฺวา ‘‘เกน นุ โข อุปาเยน สมณสฺส โคตมสฺส มนุสฺสานํ อนฺตเร อวณฺณํ อุปฺปาเทตฺวา ลาภสกฺการํ นาเสยฺยามา’’ติ มนฺตยึสุฯ ตทา สาวตฺถิยํ จิญฺจมาณวิกา นาเมกา ปริพฺพาชิกา อุตฺตมรูปธรา โสภคฺคปฺปตฺตา เทวจฺฉรา วิยฯ ตสฺสา สรีรโต รสฺมิโย นิจฺฉรนฺติฯ อเถโก ขรมนฺตี เอวมาห – ‘‘จิญฺจมาณวิกํ ปฏิจฺจ สมณสฺส โคตมสฺส อวณฺณํ อุปฺปาเทตฺวา ลาภสกฺการํ นาเสสฺสามา’’ติฯ เต ‘‘อเตฺถโส อุปาโย’’ติ สมฺปฏิจฺฉึสุฯ อถ สา ติตฺถิยารามํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา อฏฺฐาสิ, ติตฺถิยา ตาย สทฺธึ น กเถสุํฯ สา ‘‘โก นุ โข เม โทโส’’ติ ยาวตติยํ ‘‘วนฺทามิ อยฺยา’’ติ วตฺวา ‘‘อยฺยา, โก นุ โข เม โทโส, กึ มยา สทฺธึ น กเถถา’’ติ อาหฯ ‘‘ภคินิ, สมณํ โคตมํ อเมฺห วิเหเฐนฺตํ หตลาภสกฺกาเร กตฺวา วิจรนฺตํ น ชานาสี’’ติฯ ‘‘นาหํ ชานามิ อยฺยา, มยา กึ ปเนตฺถ กตฺตพฺพนฺติฯ สเจ ตฺวํ ภคินิ, อมฺหากํ สุขมิจฺฉสิ, อตฺตานํ ปฏิจฺจ สมณสฺส โคตมสฺส อวณฺณํ อุปฺปาเทตฺวา ลาภสกฺการํ นาเสหี’’ติฯ

สา ‘‘สาธุ อยฺยา, มยฺหเมเวโส ภาโร, มา จินฺตยิตฺถา’’ติ วตฺวา ปกฺกมิตฺวา อิตฺถิมายาสุ กุสลตาย ตโต ปฏฺฐาย สาวตฺถิวาสีนํ ธมฺมกถํ สุตฺวา เชตวนา นิกฺขมนสมเย อินฺทโคปกวณฺณํ ปฏํ ปารุปิตฺวา คนฺธมาลาทิหตฺถา เชตวนาภิมุขี คจฺฉนฺตี ‘‘อิมาย เวลาย กุหึ คจฺฉสี’’ติ วุเตฺต ‘‘กึ ตุมฺหากํ มม คมนฏฺฐาเนนา’’ติ วตฺวา เชตวนสมีเป ติตฺถิยาราเม วสิตฺวา ปาโตว ‘‘อคฺควนฺทนํ วนฺทิสฺสามา’’ติ นครา นิกฺขมเนฺต อุปาสกชเน เชตวเน วุตฺถา วิย หุตฺวา นครํ ปวิสติฯ ‘‘กุหึ วุตฺถาสี’’ติ วุเตฺต ‘‘กึ ตุมฺหากํ มม วุตฺถฏฺฐาเนนา’’ติ วตฺวา มาสฑฺฒมาสจฺจเยน ปุจฺฉิยมานา ‘‘เชตวเน สมเณน โคตเมน สทฺธึ เอกคนฺธกุฏิยา วุตฺถามฺหี’’ติ อาหฯ ปุถุชฺชนานํ ‘‘สจฺจํ นุ โข เอตํ, โน’’ติ กงฺขํ อุปฺปาเทตฺวา เตมาสจตุมาสจฺจเยน ปิโลติกาหิ อุทรํ เวเฐตฺวา คพฺภินิวณฺณํ ทเสฺสตฺวา อุปริ รตฺตปฏํ ปารุปิตฺวา ‘‘สมณํ โคตมํ ปฏิจฺจ คโพฺภ เม ลโทฺธ’’ติ อนฺธพาเล คาหาเปตฺวา อฏฺฐนวมาสจฺจเยน อุทเร ทารุมณฺฑลิกํ พนฺธิตฺวา อุปริ รตฺตปฏํ ปารุปิตฺวา หตฺถปาทปิฏฺฐิโย โคหนุเกน โกฏฺฏาเปตฺวา อุสฺสเท ทเสฺสตฺวา กิลนฺตินฺทฺริยา หุตฺวา สายนฺหสมเย ตถาคเต อลงฺกตธมฺมาสเน นิสีทิตฺวา ธมฺมํ เทเสเนฺต ธมฺมสภํ คนฺตฺวา ตถาคตสฺส ปุรโต ฐตฺวา ‘‘มหาสมณ, มหาชนสฺส ตาว ธมฺมํ เทเสสิ, มธุโร เต สโทฺท, สุผุสิตํ ทนฺตาวรณํ,

อหํ ปน ตํ ปฏิจฺจ คพฺภํ ลภิตฺวา ปริปุณฺณคพฺภา ชาตา, เนว เม สูติฆรํ ชานาสิ, น สปฺปิเตลาที นิ, สยํ อกโรนฺต อุปฏฺฐากานมฺปิ อญฺญตรํ โกสลราชานํ วา อนาถปิณฺฑิกํ วา วิสาขํ อุปาสิกํ วา ''อิมิสฺสา จิญฺจมาณวิกาย กตฺตพฺพยุตฺตํ กโรหี'ติ น วทสิ, อภิรมิตุํเยว ชานาสิ, คพฺภปริ หารํ น ชานาสี''ติ คูถปิณฺฑํ คเหตฺวา จนฺทมณฺฑลํ ทูเสตุํ วายมนฺตี วิย ปริสมเชฺฌ ตถาคตํ อ โกฺกสิฯ ตถาคโต ธมฺมกถํ ฐเปตฺวา สีโห วิย อภินทนฺโต ''ภคินิ, ตยา กถิตสฺส ตถภาวํ วา อตถภาวํ วา อหเญฺจว ตฺวญฺจ ชานามา''ติ อาหฯ อาม, สมณ, ตยา จ มยา จ ญาตภาเวเนตํ ชาตนฺติฯ

ตสฺมิํ ขเณ สกฺกสฺส ภวนํ อุณฺหาการํ ทเสฺสสิฯ โส อาวชฺชมาโน ''จิญฺจมาณวิกา ตถาคตํ อภูเตน อโกฺกสตี''ติ ญตฺวา ''อิมํ วตฺถุํ โสเธสฺสามี''ติ จตูหิ เทวปุเตฺตหิ สทฺธิํ อา คมิฯ เทวปุตฺตา มูสิกโปตกา หุตฺวา ทารุมณฺฑลิกสฺส พนฺธนรชฺชุเก เอกปฺปหาเรเนว ฉินฺทิํสุ, ปารุตปฏํ วาโต อุกฺขิปิ, ทารุมณฺฑลิกํ ปตมานํ ตสฺสา ปาทปิฏฺฐิยํ ปติ, อุโภ อคฺคปาทา ฉิชฺชิํ สุฯ มนุสฺสา อุฏฺฐาย ''กาฬกณฺณิ, สมฺมาสมฺพุทฺธํ อโกฺกสสี''ติ สีเส เขฬํ ปาเตตฺวา เลฑฺฑุทณฺฑาทิหตฺถา เชตวนา นีหริํสุฯ อถสฺสา ตถาคตสฺส จกฺขุปถํ อติกฺกนฺตกาเล มหา ปถวี ภิชฺชิตฺวา วิวรมทาสิ, อวีจิโต อคฺคิชาลา อุฏฺฐหิฯ สา กุลทตฺติยํ กมฺพลํ ปารุปมานา วิย คนฺตฺวา อวีจิมฺหิ นิพฺพตฺติฯ อญฺญติตฺถิยานํ ลาภสกฺกาโร ปริหายิ, ทสพลสฺส ภิโยฺยโสมตฺ ตาย วฑฺฒิฯ ปุนทิวเส ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ''อาวุโส, จิญฺจมาณวิกา เอวํ อุฬารคุณํ อคฺคทกฺขิเณยฺยํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ อภูเตน อโกฺกสิตฺวา มหาวินาสํ ปตฺตา''ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ''กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''อิมาย นามา''ติ วุเตฺต ''น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ เอสา มํ อภูเตน อโกฺกสิตฺวา มหาวินาสํ ปตฺตา''ติ วตฺวา อตีตํ อา หริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต ตสฺส อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺติ, ผุลฺลปทุมสสฺสิริกมุขตฺตา ปนสฺส ''ปทุมกุมาโร''เตฺวว นามํ กริํสุฯ โส วยปฺปโตฺต ตกฺกสิลายํ คนฺตฺวา สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา อาคมิฯ อถสฺส มาตา กาลมกาสิฯ ราชา อญฺญํ อคฺคมเหสิํ กตฺวา ปุตฺตสฺส อุปรชฺชํ อทาสิฯ อปรภาเค ราชา ปจฺจนฺตํ กุปิตํ วูปสเมตุํ อคฺคมเหสิํ อาห ''ภเทฺท, อิเธว วส, อหํ ปจฺจนฺตํ กุปิตํ วูปสเมตุํ คจฺฉามี''ติ วตฺวา ''นาหํ อิเธว วสิสฺสามิ, อหมฺปิ คมิสฺสามี''ติ วุเตฺต ยุทฺธภูมิยา อาทีนวํ ทเสฺสตฺวา ''ยาว มมาคมนา อนุกฺกณฺฐมานา วส, อหํ ปทุมกุมารํ ยถา ตว กตฺตพฺพกิเจฺจสุ อปฺปมโตฺต โหติ, เอวํ อาณา เปตฺวา คมิสฺสามี''ติ วตฺวา ตถา กตฺวา คนฺตฺวา ปจฺจามิเตฺต ปลาเปตฺวา ชนปทํ สนฺตเปฺปตฺวา ปจฺจาคนฺตฺวา พหินคเร ขนฺธาวารํ นิวาเสสิ ฯ โพธิสโตฺต ปิตุ อาคตภาวํ ญตฺวา นครํ อลงฺกา ราเปตฺวา ราชเคหํ ปฏิชคฺคาเปตฺวา เอกโกว ตสฺสา สนฺติกํ อคมาสิฯ

สา ตสฺส รูปสมฺปตฺติํ ทิสฺวา ปฏิพทฺธจิตฺตา อโหสิฯ โพธิสโตฺต ตํ วนฺทิตฺวา ''อมฺม, กิํ อมฺ หากํ กตฺตพฺพ''นฺติ ปุจฺฉิฯ อถ นํ ''อมฺมาติ มํ วทสี''ติ อุฏฺฐาย หเตฺถ คเหตฺวา ''สยนํ อภิรุ หา''ติ อาหฯ ''กิํการณา''ติ? ''ยาว ราชา น อาคจฺฉติ, ตาว อุโภปิ กิเลสรติยา รมิสฺสา มา''ติฯ ''อมฺม, ตฺวํ มม มาตา จ สสามิกา จ, มยา สปริคฺคโห มาตุคาโม นาม กิเลสวเสน อินฺ ทฺริยานิ ภินฺทิตฺวา น โอโลกิตปุโพฺพ, กถํ ตยา สทฺธิํ เอวรูปํ กิลิฏฺฐกมฺมํ กริสฺสามี''ติฯ สา เทฺว ตโย วาเร กเถตฺวา ตสฺมิํ อนิจฺฉมาเน ''มม วจนํ น กโรสี''ติ อาหฯ ''อาม, น กโรมี''ติฯ ''เตน หิ รโญฺญ กเถตฺวา สีสํ เต ฉินฺทาเปสฺสามี''ติฯ มหาสโตฺต ''ตว รุจิํ กโรหี''ติ วตฺวา ตํ ลชฺชา เปตฺวา ปกฺกามิฯ

สา ภีตตสิตา จินฺเตสิ ‘‘สเจ อยํ ปฐมํ ปิตุ อาโรเจสฺสติ, ชีวิตํ เม นตฺถิ, อหเมว ปุเรตรํ กเถสฺสามี’’ติ ภตฺตํ อภุญฺชิตฺวา กิลิฏฺฐโลมวตฺถํ นิวาเสตฺวา สรีเร นขราชิโย ทเสฺสตฺวา ‘‘กุหึ เทวีติ รโญฺญ ปุจฺฉนกาเล ‘คิลานา’ติ กเถยฺยาถา’’ติ ปริจาริกานํ สญฺญํ ทตฺวา คิลานาลยํ กตฺวา นิปชฺชิฯ ราชาปิ นครํ ปทกฺขิณํ กตฺวา นิเวสนํ อารุยฺห ตํ อปสฺสนฺโต ‘‘กุหึ เทวี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘คิลานา’’ติ สุตฺวา สิริคพฺภํ ปวิสิตฺวา ‘‘กึ เต เทวิ, อผาสุก’’นฺติ ปุจฺฉิฯ สา ตสฺส วจนํ อสุณนฺตี วิย หุตฺวา เทฺว ตโย วาเร ปุจฺฉิตา ‘‘มหาราช, กสฺมา กเถสิ, ตุณฺหี โหหิ, สสามิกอิตฺถิโย นาม มาทิสา น โหนฺตี’’ติ วตฺวา ‘‘เกน ตฺวํ วิเหฐิตาสิ, สีฆํ เม กเถหิ , สีสมสฺส ฉินฺทิสฺสามี’’ติ วุเตฺต ‘‘กํสิ ตฺวํ, มหาราช, นคเร ฐเปตฺวา คโต’’ติ วตฺวา ‘‘ปทุมกุมาร’’นฺติ วุเตฺต ‘‘โส มยฺหํ วสนฏฺฐานํ อาคนฺตฺวา ‘ตาต, มา เอวํ กโรหิ, อหํ ตว มาตา’ติ วุจฺจมาโนปิ ‘ฐเปตฺวา มํ อโญฺญ ราชา นตฺถิ, อหํ ตํ เคเห กริตฺวา กิเลสรติยา รมิสฺสามี’ติ มํ เกเสสุ คเหตฺวา อปราปรํ ลุญฺจิตฺวา อตฺตโน วจนํ อกโรนฺตึ มํ ปาเตตฺวา โกเฏฺฏตฺวา คโต’’ติ อาหฯ

ราชา อนุปปริกฺขิตฺวาว อาสีวิโส วิย กุโทฺธ ปุริเส อาณาเปสิ ‘‘คจฺฉถ, ภเณ, ปทุมกุมารํ พนฺธิตฺวา อาเนถา’’ติฯ เต นครํ อวตฺถรนฺตา วิย ตสฺส เคหํ คนฺตฺวา ตํ พนฺธิตฺวา ปหริตฺวา ปจฺฉาพาหํ คาฬฺหพนฺธนํ พนฺธิตฺวา รตฺตกณเวรมาลํ คีวายํ ปฏิมุญฺจิตฺวา วชฺฌํ กตฺวา อานยิํสุฯ โส ‘‘เทวิยา อิทํ กมฺม’’นฺติ ญตฺวา ‘‘โภ ปุริสา, นาหํ รโญฺญ โทสการโก, นิปฺปราโธหมสฺมี’’ติ วิลปโนฺต อาคจฺฉติฯ สกลนครํ สํขุพฺภิตฺวา ‘‘ราชา กิร มาตุคามสฺส วจนํ คเหตฺวา มหาปทุมกุมารํ ฆาตาเปสี’’ติ สนฺนิปติตฺวา ราชกุมารสฺส ปาทมูเล นิปติตฺวา ‘‘อิทํ เต สามิ, อนนุจฺฉวิก’’นฺติ มหาสเทฺทน ปริเทวิฯ อถ นํ เนตฺวา รโญฺญ ทเสฺสสุํฯ ราชา ทิสฺวาว จิตฺตํ นิคฺคณฺหิตุํ อสโกฺกโนฺต ‘‘อยํ อราชาว ราชลีฬํ กโรติ, มม ปุโตฺต หุตฺวา อคฺคมเหสิยา อปรชฺฌติ, คจฺฉถ นํ โจรปปาเต ปาเตตฺวา วินาสํ ปาเปถา’’ติ อาหฯ มหาสโตฺต ‘‘น มยฺหํ, ตาต, เอวรูโป อปราโธ อตฺถิ, มาตุคามสฺส วจนํ คเหตฺวา มา มํ นาเสหี’’ติ ปิตรํ ยาจิฯ โส ตสฺส กถํ น คณฺหิฯ

ตโต โสฬสสหสฺสา อเนฺตปุริกา ‘‘ตาต มหาปทุมกุมาร, อตฺตโน อนนุจฺฉวิกํ อิทํ ลทฺธ’’นฺติ มหาวิรวํ วิรวิํสุฯ สเพฺพ ขตฺติยมหาสาลาทโยปิ อมจฺจปริชนาปิ ‘‘เทว, กุมาโร สีลาจารคุณสมฺปโนฺน วํสานุรกฺขิโต รชฺชทายาโท, มา นํ มาตุคามสฺส วจนํ คเหตฺวา อนุปปริกฺขิตฺวาว วินาเสหิ, รญฺญา นาม นิสมฺมการินา ภวิตพฺพ’’นฺติ วตฺวา สตฺต คาถา อภาสิํสุ –

๑๐๖. ‘‘นาทฏฺฐา ปรโต โทสํ, อณุํ ถูลานิ สพฺพโส;
อิสฺสโร ปณเย ทณฺฑํ, สามํ อปฺปฏิเวกฺขิยฯ

๑๐๗. ‘‘โย จ อปฺปฏิเวกฺขิตฺวา, ทณฺฑํ กุพฺพติ ขตฺติโย;
สกณฺฏกํ โส คิลติ, ชจฺจโนฺธว สมกฺขิกํฯ

๑๐๘. ‘‘อทณฺฑิยํ ทณฺฑยติ, ทณฺฑิยญฺจ อทณฺฑิยํ;
อโนฺธว วิสมํ มคฺคํ, น ชานาติ สมาสมํฯ

๑๐๙. ‘‘โย จ เอตานิ ฐานานิ, อณุํ ถูลานิ สพฺพโส;
สุทิฏฺฐมนุสาเสยฺย, ส เว โวหริตุ มรหติฯ

๑๑๐. ‘‘เนกนฺตมุทุนา สกฺกา, เอกนฺตติขิเณน วา;
อตฺตํ มหเนฺต ฐเปตุํ, ตสฺมา อุภยมาจเรฯ

๑๑๑. ‘‘ปริภูโต มุทุ โหติ, อติติโกฺข จ เวรวา;

เอตญฺจ อุภยํ ญตฺวา, อนุมชฺฌํ สมาจเรฯ

๑๑๒.“พหุมฺปิ รโตฺต ภาเสยฺย, ทุโฏฺฐปิ พหุ ภาสติ;
น อิตฺถิการณา ราช, ปุตฺตํ ฆาเตตุมรหสี”ติฯ

ตตฺถ **นาทฏฺฐา**ติ น อทิสฺวาฯ **ปรโต**ติ ปรสฺสฯ **สพฺพโส**ติ สพฺพานิฯ **อณุํถูลานี**ติ ขุทฺทกมหนฺตานิ วชฺชานิฯ **สามํ อปฺปฏิเวกฺขิยา**ติ ปรสฺส วจนํ คเหตฺวา อตฺตโน ปจฺจกฺขํ อกตฺวา ปถวิสฺสโร ราชา ทณฺฑํ น ปณเย น ปฏฺฐเปยฺยฯ มหาสมฺมตราชกาลสฺมิญฺหิ สตโต อุตฺตริ ทโณฺฑ นาม นตฺถิ, ตาฬนครหณปพฺพาชนโต อุทฺธํ หตฺถปาทเจฺฉทนฆาตนํ นาม นตฺถิ, ปจฺฉา กกฺขฬราชูนํเยว กาเล เอตํ อุปฺปนฺนํ, ตํ สนฺธาย เต อมจฺจา “เอกเนฺตเนว ปรสฺส โทสํ สามํ อทิสฺวา กาตุํ น ยุตฺต”นฺติ กเถนฺตา เอวมาหํสุฯ

โย จ อปฺปฏิเวกฺขิตฺวาติ มหาราช, เอวํ อปฺปฏิเวกฺขิตฺวา โทสานุจฺฉวิเก ทเณฺฑ ปเณตเพฺพ โย ราชา อคติคมเน ฐิโต ตํ โทสํ อปฺปฏิเวกฺขิตฺวา หตฺถเจฺฉทาทิทณฺฑํ กโรติ, โส อตฺตโน ทุกฺขการณํ กโรโนฺต สกณฺฏกํ โภชนํ คิลติ นาม, ชจฺจโนฺธ วิย จ สมกฺขิกํ ภุญฺชติ นามฯ **อทณฺฑิย**นฺติ โย อทณฺฑิยํ อทณฺฑปเณตพฺพญฺจ ทเณฺฑตฺวา ทณฺฑิยญฺจ ทณฺฑปเณตพฺพํ อทเณฺฑตฺวา อตฺตโน รุจิเมว กโรติ, โส อโนฺธ วิย วิสมํ มคฺคํ ปฏิปโนฺน, น ชานาติ สมาสมํ, ตโต ปาสาณาทีสุ ปกฺขลโนฺต อโนฺธ วิย จตูสุ อปาเยสุ มหาทุกฺขํ ปาปุณาตีติ อโตฺถฯ **เอตานิ ฐานานี**ติ เอตานิ ทณฺฑิยาทณฺฑิยการณานิ เจว ทณฺฑิยการเณสุปิ อณุํถูลานิ จ สพฺพานิ สุทิฏฺฐํ ทิสฺวา อนุสาเสยฺย, ส เว โวหริตุํ รชฺชมนุสาสิตุํ อรหตีติ อโตฺถฯ

อตฺตํ มหเนฺต ฐเปตุนฺติ เอวรูโป อนุปฺปเนฺน โภเค อุปฺปาเทตฺวา อุปฺปเนฺน ถาวเร กตฺวา อตฺตานํ มหเนฺต อุฬาเร อิสฺสริเย ฐเปตุํ น สโกฺกตีติ อโตฺถฯ **มุทู**ติ มุทุราชา รฏฺฐวาสีนํ ปริภูโต โหติ อวญฺญาโต, โส รชฺชํ นิโจฺจรํ กาตุํ น สโกฺกติฯ **เวรวา**ติ อติติกฺขสฺส ปน สเพฺพปิ รฏฺฐวาสิโน เวริโน โหนฺตีติ โส เวรวา นาม โหติฯ **อนุมชฺฌ**นฺติ อนุภูตํ มุทุติขิณภาวานํ มชฺฌํ สมาจเร, อมุทุ อติโกฺข หุตฺวา รชฺชํ กาเรยฺยาติ อโตฺถฯ **น อิตฺถิการณา**ติ ปาปํ ลามกํ มาตุคามํ นิสฺสาย วํสานุรกฺขกํ ฉตฺตทายาทํ ปุตฺตํ ฆาเตตุํ นารหสิ, มหาราชาติฯ

เอวํ นานาการเณหิ กเถนฺตาปิ อมจฺจา อตฺตโน กถํ คาหาเปตุํ นาสกฺขิํสุฯ โพธิสโตฺตปิ ยาจโนฺต อตฺตโน กถํ คาหาเปตุํ นาสกฺขิฯ อนฺธพาโล ปน ราชา “คจฺฉถ นํ โจรปปาเต ขิปถา”ติ อาณาเปโนฺต อฏฺฐมํ คาถมาห –

๑๑๓.“สโพฺพว โลโก เอกโต, อิตฺถี จ อยเมกิกา;
เตนาหํ ปฏิปชฺชิสฺสํ, คจฺฉถ ปกฺขิปเถว ต”นฺติฯ

ตตฺถ **เตนาห**นฺติ เยน การเณน สโพฺพ โลโก เอกโต กุมารเสฺสว ปโกฺข หุตฺวา ฐิโต, อยญฺจ อิตฺถี เอกิกาว, เตน การเณน อหํ อิมิสฺสา วจนํ ปฏิปชฺชิสฺสํ, คจฺฉถ ตํ ปพฺพตํ อาโรเปตฺวา ปปาเต ขิปเถวาติฯ

เอวํ วุเตฺต โสฬสสหสฺสาสุ ราชอิตฺถีสุ เอกาปิ สกภาเวน สณฺฐาตุํ นาสกฺขิ, สกลนครวาสิโน พาหา ปคฺคยฺห กนฺทิตฺวา เกเส วิกิรยมานา วิลปิํสุฯ ราชา “อิเม อิมสฺส ปปาเต ขิปนํ ปฏิพาเหยฺยุ”นฺติ สปริวาโร คนฺตฺวา มหาชนสฺส ปริเทวนฺตเสฺสว นํ อุทฺธํปาทํ อวํสิรํ กตฺวา คาหาเปตฺวา ปปาเต ขิปาเปสิฯ อถสฺส เมตฺตานุภาเวน ปพฺพเต อธิวตฺถา เทวตา “มา ภายิ มหาปทุมา”ติ ตํ สมสฺสาเสตฺวา อุโภหิ หเตฺถหิ คเหตฺวา หทเย ฐเปตฺวา ทิพฺพสมฺผสฺสํ ผราเปตฺ

วา โอตริตฺวา ปพฺพตปาเท ปติฏฺฐิตนาคราชสฺส ผณคพฺเภ ฐเปสิฯ นาคราชา โพธิสตฺตํ นาคภวนํ เนตฺวา อตฺตโน ยสํ มเชฺฌ ภินฺทิตฺวา อทาสิฯ โส ตตฺถ เอกสํวจฺฉรํ วสิตฺวา ‘‘มนุสฺสปถํ คมิสฺสามี’’ติ วตฺวา ‘‘กตรํ ฐาน’’นฺติ วุเตฺต ‘‘หิมวนฺตํ คนฺตฺวา ปพฺพชิสฺสามี’’ติ อาหฯ นาคราชา ‘‘สาธู’’ติ ตํ คเหตฺวา มนุสฺสปเถ ปติฏฺฐาเปตฺวา ปพฺพชิตปริกฺขาเร ทตฺวา สกฏฺฐานเมว คโตฯ โสปิ หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ฌานาภิญฺญํ นิพฺพเตฺตตฺวา วนมูลผลาหาโร ตตฺถ ปฏิวสติฯ

อเถโก พาราณสิวาสี วนจรโก ตํ ฐานํ ปเตฺต มหาสตฺตํ สญฺชานิตฺวา ‘‘นนุ ตฺวํ เทว, มหาปทุมกุมาโร’’ติ วตฺวา ‘‘อาม, สมฺมา’’ติ วุเตฺต ตํ วนฺทิตฺวา กติปาหํ ตตฺถ วสิตฺวา พาราณสึ คนฺตฺวา รโญฺญ อาโรเจสิ ‘‘เทว, ปุโตฺต เต หิมวนฺตปเทเส อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ปณฺณสาลายํ วสติ, อหํ ตสฺส สนฺติเก วสิตฺวา อาคโต’’ติฯ ‘‘ปจฺจกฺขโต เต ทิโฎฺฐ’’ติ? ‘‘อาม เทวา’’ติฯ ราชา มหาพลกายปริวุโต ตตฺถ คนฺตฺวา วนปริยเนฺต ขนฺธาวารํ พนฺธิตฺวา อมจฺจคณปริวุโต ปณฺณสาลํ คนฺตฺวา กญฺจนรูปสทิสํ ปณฺณสาลทฺวาเร นิสินฺนํ มหาสตฺตํ ทิสฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ อมจฺจาปิ วนฺทิตฺวา ปฏิสนฺถารํ กตฺวา นิสีทิํสุฯ โพธิสโตฺตปิ ราชานํ ปฏิปุจฺฉิตฺวา ปฏิสนฺถารมกาสิฯ อถ นํ ราชา ‘‘ตาต, มยา ตฺวํ คมฺภีเร ปปาเต ขิปาปิโต, กถํ สชีวิโตสี’’ติ ปุจฺฉโนฺต นวมํ คาถมาห –

๑๑๔. ‘‘อเนกตาเล นรเก, คมฺภีเร จ สุทุตฺตเร;
ปาติโต คิริทุคฺคสฺมิํ, เกน ตฺวํ ตตฺถ นามรี’’ติฯ

ตตฺถ **อเนกตาเล**ติ อเนกตาลปฺปมาเณฯ **นามรี**ติ น อมริฯ

ตโตปรํ –

๑๑๕. ‘‘นาโค ชาตผโณ ตตฺถ, ถามวา คิริสานุโช;
ปจฺจคฺคหิ มํ โภเคหิ, เตนาหํ ตตฺถ นามริํฯ

๑๑๖. ‘‘เอหิ ตํ ปฏิเนสฺสามิ, ราชปุตฺต สกํ ฆรํ;
รชฺชํ กาเรหิ ภทฺทเนฺต, กิํ อรเญฺญ กริสฺสสิฯ

๑๑๗. ‘‘ยถา คิลิตฺวา พฬิสํ, อุทฺธเรยฺย สโลหิตํ;
อุทฺธริตฺวา สุขี อสฺส, เอวํ ปสฺสามิ อตฺตนํฯ

๑๑๘. ‘‘กิํ นุ ตฺวํ พฬิสํ พฺรูสิ, กิํ ตฺวํ พฺรูสิ สโลหิตํ;
กิํ นุ ตฺวํ อุพฺภตํ พฺรูสิ, ตํ เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิโตฯ

๑๑๙. ‘‘กามาหํ พฬิสํ พฺรูมิ, หตฺถิอสฺสํ สโลหิตํ;
จตฺตาหํ อุพฺภตํ พฺรูมิ, เอวํ ชานาหิ ขตฺติยา’’ติฯ –

อิมาสุ ปญฺจสุ เอกนฺตริกา ติโสฺส คาถา โพธิสตฺตสฺส, เทฺว รโญฺญฯ

ตตฺถ **ปจฺจคฺคหิ ม**นฺติ ปพฺพตปตนกาเล เทวตาย ปริคฺคเหตฺวา ทิพฺพสมฺผเสฺสน สมสฺสาเสตฺวา อุปนีตํ มํ ปฏิคฺคณฺหิ, คเหตฺวา จ ปน นาคภวนํ อาเนตฺวา มหนฺตํ ยสํ ทตฺวา ‘‘มนุสฺสปถํ มํ เนหี’’ติ วุโตฺต มํ มนุสฺสปถํ อาเนสิฯ อหํ อิธาคนฺตฺวา ปพฺพชิโต, อิติ เตน เทวตาย จ นาคราชสฺส จ อานุภาเวน อหํ ตตฺถ นามรินฺติ สพฺพํ อาโรเจสิฯ

เอหีติ ราชา ตสฺส วจนํ สุตฺวา โสมนสฺสปฺปตฺโต หุตฺวา ‘‘ตาต, อหํ พาลภาเวน อิตฺถิยา วจนํ คเหตฺวา เอวํ สีลาจารสมฺปนฺเนน ตยิ อปรชฺฌึ, ขมาหิ เม โทส’’นฺติ ปาเทสุ นิปติตฺวา ‘‘อุฏฺเฐหิ, มหาราช, ขมาม เต โทสํ, อิโต ปรํ ปุน มา เอวํ อนิสมฺมการี ภเวยฺยาสี’’ติ วุตฺเต ‘‘ตาต, ตฺวํ อตฺตโน กุลสนฺตกํ เสตจฺฉตฺตํ อุสฺสาเปตฺวา รชฺชํ อนุสาสนฺโต มยฺหํ ขมสิ นามา’’ติ เอวมาหฯ

อุทฺธริตฺวาติ หทยวกฺกาทีนิ อสมฺปตฺตเมว ตํ อุทฺธริตฺวา สุขี อสฺสฯ **เอวํ ปสฺสามิ อตฺตน**นฺติ อตฺตานํ มหาราช, เอวํ อหมฺปิ ปุน โสตฺถิภาวปฺปตฺตํ คิลิตพฬิสํ ปุริสมิว อตฺตานํ ปสฺสามีติฯ **‘‘กึ นุ ตฺว’’**นฺติ อิทํ ราชา ตมตฺถํ วิตฺถารโต โสตุํ ปุจฺฉติฯ **กามาห**นฺติ ปญฺจ กามคุเณ อหํฯ **หตฺถิอสฺสํ สโลหิต**นฺติ เอวํ หตฺถิอสฺสรถวาหนํ สตฺตรตนาทิวิภวํ ‘‘สโลหิต’’นฺติ พฺรูมิฯ **จตฺตาห**นฺติ จตฺตํ อหํ, ยทา ตํ สพฺพมฺปิ จตฺตํ โหติ ปริจฺจตฺตํ, ตํ ทานาหํ ‘‘อุพฺภต’’นฺติ พฺรูมิฯ

‘‘อิติ โข, มหาราช, มยฺหํ รเชฺชน กิจฺจํ นตฺถิ, ตฺวํ ปน ทส ราชธมฺเม อโกเปตฺวา อคติคมนํ ปหาย ธมฺเมน รชฺชํ กาเรหี’’ติ มหาสตฺโต ปิตุ โอวาทํ อทาสิฯ โส ราชา โรทิตฺวา ปริเทวิตฺวา นครํ คจฺฉนฺโต อนฺตรามคฺเค อมเจฺจ ปุจฺฉิฯ ‘‘อหํ กํ นิสฺสาย เอวรูเปน อาจารคุณสมฺปนฺเนน ปุตฺเตน วิโยคํ ปตฺโต’’ติ? ‘‘อคฺคมเหสึ, เทวา’’ติฯ ราชา ตํ อุทฺธํปาทํ คาหาเปตฺวา โจรปปาเต ขิปาเปตฺวา นครํ ปวิสิตฺวา ธมฺเมน รชฺชํ กาเรสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘เอวํ, ภิกฺขเว, ปุเพฺพเปสา มํ อโกฺกสิตฺวา มหาวินาสํ ปตฺตา’’ติ วตฺวา –

๑๒๐.‘‘จิญฺจมาณวิกา มาตา, เทวทตฺโต จ เม ปิตา;
อานนฺโท ปณฺฑิโต นาโค, สาริปุตฺโต จ เทวตา;
ราชปุตฺโต อหํ อาสึ, เอวํ ธาเรถ ชาตก’’นฺติฯ –

โอสานคาถาย ชาตกํ สโมธาเนสิฯ

มหาปทุมชาตกวณฺณนา นวมาฯ

[๔๗๓] ๑๐. มิตฺตามิตฺตชาตกวณฺณนา

กานิ กมฺมานีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต โกสลรโญฺญ อตฺถจรกํ อมจฺจํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร รโญฺญ พหูปกาโร อโหสิฯ อถสฺส ราชา อติเรกสมฺมานํ กาเรสิฯ อวเสสา นํ อสหมานา ‘‘เทว, อสุโก นาม อมโจฺจ ตุมฺหากํ อนตฺถการโก’’ติ ปริภินฺทึสุฯ ราชา ตํ ปริคฺคณฺหนฺโต กิญฺจิ โทสํ อทิสฺวา ‘‘อหํ อิมสฺส กิญฺจิ โทสํ น ปสฺสามิ, กถํ นุ โข สกฺกา มยา อิมสฺส มิตฺตภาวํ วา อมิตฺตภาวํ วา ชานิตุ’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ‘‘อิมํ ปญฺหํ ฐเปตฺวา ตถาคตํ อโญฺญ ชานิตุํ น สกฺขิสฺสติ, คนฺตฺวา ปุจฺฉิสฺสามี’’ติ ภุตฺตปาตราโส สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘ภเนฺต, กถํ นุ โข สกฺกา ปุริเสน อตฺตโน มิตฺตภาวํ วา อมิตฺตภาวํ วา ชานิตุ’’นฺติ ปุจฺฉิฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘ปุเพฺพปิ มหาราช, ปณฺฑิตา อิมํ ปญฺหํ จิเนฺตตฺวา ปณฺฑิเต ปุจฺฉิตฺวา เตหิ กถิตวเสน ญตฺวา อมิเตฺต วเชฺชตฺวา มิเตฺต เสวึสู’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต ตสฺส อตฺถธมฺมานุสาสโก อมโจฺจ อโหสิฯ ตทา พาราณสิรโญฺญ เอกํ อตฺถจรกํ อมจฺจํ เสสา ปริภินฺทึสุฯ ราชา ตสฺส โทสํ อปสฺสโนฺต ‘‘กถํ นุ โข สกฺกา มิตฺตํ วา อมิตฺตํ วา ญาตุ’’นฺติ มหาสตฺตํ ปุจฺฉโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๑๒๑. ‘‘กานิ กมฺมานิ กุพฺพานํ, กถํ วิญฺญู ปรกฺกเม;
อมิตฺตํ ชาเนยฺย เมธาวี, ทิสฺวา สุตฺวา จ ปณฺฑิโต’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – กานิ กมฺมานิ กโรนฺตํ เมธาวี ปณฺฑิโต ปุริโส จกฺขุนา ทิสฺวา วา โสเตน สุตฺวา วา ‘‘อยํ มยฺหํ อมิโตฺต’’ติ ชาเนยฺย, ตสฺส ชานนตฺถาย กถํ วิญฺญู ปรกฺกเมยฺยาติฯ

อถสฺส อมิตฺตลกฺขณํ กเถโนฺต อาห –

๑๒๒. ‘‘น นํ อุมฺหยเต ทิสฺวา, น จ นํ ปฏินนฺทติ;
จกฺขูนิ จสฺส น ททาติ, ปฏิโลมญฺจ วตฺตติฯ

๑๒๓. ‘‘อมิเตฺต ตสฺส ภชติ, มิเตฺต ตสฺส น เสวติ;
วณฺณกาเม นิวาเรติ, อโกฺกสเนฺต ปสํสติฯ

๑๒๔. ‘‘คุยฺหญฺจ ตสฺส นกฺขาติ, ตสฺส คุยฺหํ น คูหติ;
กมฺมํ ตสฺส น วเณฺณติ, ปญฺญสฺส นปฺปสํสติฯ

๑๒๕. ‘‘อภเว นนฺทติ ตสฺส, ภเว ตสฺส น นนฺทติ;
อเจฺฉรํ โภชนํ ลทฺธา, ตสฺส นุปฺปชฺชเต สติ;
ตโต นํ นานุกมฺปติ, อโห โสปิ ลเภยฺยิโตฯ

๑๒๖. ‘‘อิเจฺจเต โสฬสาการา, อมิตฺตสฺมิํ ปติฏฺฐิตา;
เยหิ อมิตฺตํ ชาเนยฺย, ทิสฺวา สุตฺวา จ ปณฺฑิโต’’ติฯ

มหาสโตฺต อิมา ปญฺจ คาถา วตฺวาน ปุน –

๑๒๗. ‘‘กานิ กมฺมานิ กุพฺพานํ, กถํ วิญฺญู ปรกฺกเม;
มิตฺตํ ชาเนยฺย เมธาวี, ทิสฺวา สุตฺวา จ ปณฺฑิโต’’ติฯ –

อิมาย คาถาย มิตฺตลกฺขณํ ปุโฏฺฐ เสสคาถา อภาสิ –

๑๒๘. ‘‘ปวุตฺถํ ตสฺส สรติ, อาคตํ อภินนฺทติ;
ตโต เกลายิโต โหติ, วาจาย ปฏินนฺทติฯ

๑๒๙. ‘‘มิเตฺต ตเสฺสว ภชติ, อมิเตฺต ตสฺส น เสวติ;
อโกฺกสเนฺต นิวาเรติ, วณฺณกาเม ปสํสติฯ

๑๓๐. ‘‘คุยฺหญฺจ ตสฺส อกฺขาติ, ตสฺส คุยฺหญฺจ คูหติ;
กมฺมญฺจ ตสฺส วเณฺณติ, ปญฺญํ ตสฺส ปสํสติฯ

๑๓๑. ‘‘ภเว จ นนฺทติ ตสฺส, อภเว ตสฺส น นนฺทติ;
อเจฺฉรํ โภชนํ ลทฺธา, ตสฺส อุปฺปชฺชเต สติ;
ตโต นํ อนุกมฺปติ, อโห โสปิ ลเภยฺยิโตฯ

๑๓๒. ‘‘อิเจฺจเต โสฬสาการา, มิตฺตสฺมิํ สุปฺปติฏฺฐิตา;
เยหิ มิตฺตญฺจ ชาเนยฺย, ทิสฺวา สุตฺวา จ ปณฺฑิโต’’ติฯ

ตตฺถ **น นํ อุมฺหยเต ทิสฺวา**ติ ตํ มิตฺตํ มิตฺตปติรูปโก ทิสฺวา สิตํ น กโรติ, ปหฏฺฐาการํ น ทเสฺสติฯ **น จ นํ ปฏินนฺทตี**ติ ตสฺส กถํ ปคฺคณฺหโนฺต น ปฏินนฺทติ น ตุสฺสติฯ **จกฺขูนิ จสฺส น ททาตี**ติ โอโลเกนฺตํ น โอโลเกติฯ **ปฏิโลมญฺจา**ติ ตสฺส กถํ ปฏิปฺผรติ ปฏิสตฺตุ โหติฯ **วณฺณกาเม**ติ ตสฺส วณฺณํ ภณเนฺตฯ **นกฺขาตี**ติ อตฺตโน คุยฺหํ ตสฺส น อาจิกฺขติฯ **กมฺมํ ตสฺสา**ติ เตน กตกมฺมํ น วณฺณยติฯ **ปญฺญสฺสา**ติ อสฺส ปญฺญํ นปฺปสํสติ, ญาณสมฺปทํ น ปสํสติฯ **อภเว**ติ อวฑฺฒิยํฯ **ตสฺส นุปฺปชฺชเต สตี**ติ ตสฺส มิตฺตปติรูปกสฺส ‘‘มม มิตฺตสฺสปิ อิโต ทสฺสามี’’ติ สติ น อุปฺปชฺชติฯ **นานุกมฺปตี**ติ มุทุจิเตฺตน น จิเนฺตติฯ **ลเภยฺยิโต**ติ ลเภยฺย อิโตฯ **อาการา**ติ การณานิฯ **ปวุตฺถ**นฺติ วิเทสคตํ ฯ **เกลายิโต**ติ เกลายติ มมายติ ปเตฺถติ ปิเหติ อิจฺฉตีติ อโตฺถฯ **วาจายา**ติ มธุรวจเนน ตํ สมุทาจรโนฺต ปฏินนฺทติ ตุสฺสติฯ เสสํ วุตฺตปฏิปกฺขนเยน เวทิตพฺพํฯ ราชา มหาสตฺตสฺส กถาย อตฺตมโน หุตฺวา ตสฺส มหนฺตํ ยสํ อทาสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘เอวํ, มหาราช, ปุเพฺพเปส ปโญฺห สมุฏฺฐหิ, ปณฺฑิตาว นํ กถยิํสุ, อิเมหิ ทฺวตฺติํสาย อากาเรหิ มิตฺตามิโตฺต ชานิตโพฺพ’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ราชา อานโนฺท อโหสิ, ปณฺฑิตามโจฺจ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

มิตฺตามิตฺตชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

ชาตกุทฺทานํ –

กุณาลํ ภทฺทสาลญฺจ, สมุทฺทวาณิช ปณฺฑิตํ;
ชนสนฺธํ มหากณฺหํ, โกสิยํ สิริมนฺตกํฯ

ปทุมํ มิตฺตามิตฺตญฺจ, อิเจฺจเต ทส ชาตเก;
สงฺคายิํสุ มหาเถรา, ทฺวาทสมฺหิ นิปาตเกฯ

ทฺวาทสกนิปาตวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๓. เตรสกนิปาโต

[๔๗๔] ๑. อมฺพชาตกวณฺณนา

อหาสิ เม อมฺพผลานิ ปุเพฺพติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เทวทตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ เทวทตฺโต หิ ‘‘อหํ พุทฺโธ ภวิสฺสามิ, มยฺหํ สมโณ โคตโม เนว อาจริโย น อุปชฺฌาโย’’ติ อาจริยํ ปจฺจกฺขาย ฌานปริหีโน สงฺฆํ ภินฺทิตฺวา อนุปุเพฺพน สาวตฺถึ อาคจฺฉนฺโต พหิเชตวเน ปถวิยา วิวเร ทินฺเนน อวีจึ ปาวิสิฯ ตทา ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, เทวทตฺโต อาจริยํ ปจฺจกฺขาย มหาวินาสํ ปตฺโต, อวีจิมหานิรเย นิพฺพตฺโต’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุตฺเต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ เทวทตฺโต อาจริยํ ปจฺจกฺขาย มหาวินาสํ ปตฺโตเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต ตสฺส ปุโรหิตกุลํ อหิวาตโรเคน วินสฺสิฯ เอโกว ปุตฺโต ภิตฺตึ ภินฺทิตฺวา ปลาโตฯ โส ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา ทิสาปาโมกฺขสฺสาจริยสฺส สนฺติเก ตโย เวเท จ อวเสสสิปฺปานิ จ อุคฺคเหตฺวา อาจริยํ วนฺทิตฺวา นิกฺขโนฺต ‘‘เทสจาริตฺตํ ชานิสฺสามี’’ติ จรโนฺต เอกํ ปจฺจนฺตนครํ ปาปุณิฯ ตํ นิสฺสาย มหาจณฺฑาลคามโก อโหสิฯ ตทา โพธิสตฺโต ตสฺมึ คาเม ปฏิวสติ, ปณฺฑิโต พฺยตฺโต อกาเล ผลํ คณฺหาปนมนฺตํ ชานาติฯ โส ปาโตว วุฏฺฐาย กาชํ อาทาย ตโต คามา นิกฺขิมิตฺวา อรเญฺญ เอกํ อมฺพรุกฺขํ อุปสงฺกมิตฺวา สตฺตปทมตฺถเก ฐิโต ตํ มนฺตํ ปริวเตฺตตฺวา อมฺพรุกฺขํ เอเกน อุทกปสเตน ปหรติฯ รุกฺขโต ตงฺขเณเยฺยว ปุราณปณฺณานิ ปตนฺติ, นวานิ อุฏฺฐหนฺติ, ปุปฺผานิ ปุปฺผิตฺวา ปตนฺติ, อมฺพผลานิ อุฏฺฐาย มุหุเตฺตเนว ปจฺจิตฺวา มธุรานิ โอชวนฺตานิ ทิพฺพรสสทิสานิ หุตฺวา รุกฺขโต ปตนฺติฯ มหาสโตฺต ตานิ อุจฺจินิตฺวา ยาวทตฺถํ ขาทิตฺวา กาชํ ปูราเปตฺวา เคหํ คนฺตฺวา ตานิ วิกฺกิณิตฺวา ปุตฺตทารํ โปเสสิฯ

โส พฺราหฺมณกุมาโร มหาสตฺตํ อกาเล อมฺพปกฺกานิ อาหริตฺวา วิกฺกิณนฺตํ ทิสฺวา ‘‘นิสฺสํสเยน เตหิ มนฺตพเลน อุปฺปเนฺนหิ ภวิตพฺพํ, อิมํ ปุริสํ นิสฺสาย อิทํ อนคฺฆมนฺตํ ลภิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา มหาสตฺตสฺส อมฺพานิ อาหรณนิยามํ ปริคฺคณฺหโนฺต ตถโต ญตฺวา ตสฺมึ อรญฺญโต อนาคเตเยว ตสฺส เคหํ คนฺตฺวา อชานโนฺต วิย หุตฺวา ตสฺส ภริยํ ‘‘กุหึ อโยฺย, อาจริโย’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อรญฺญํ คโต’’ติ วุตฺเต ตํ อาคตํ อาคมยมาโนว ฐตฺวา อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา หตฺถโต ปจฺฉึ คเหตฺวา อาหริตฺวา เคเห ฐเปสิฯ มหาสโตฺต ตํ โอโลเกตฺวา ภริยํ อาห – ‘‘ภเทฺท, อยํ มาณโว มนฺตตฺถาย อาคโต, ตสฺส หเตฺถ มโนฺต น สฺสติ, อสปฺปุริโส เอโส’’ติฯ มาณโวปิ ‘‘อหํ อิมํ มนฺตํ อาจริยสฺส อุปการโก หุตฺวา ลภิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ตโต ปฏฺฐาย ตสฺส เคเห สพฺพกิจฺจานิ กโรติฯ ทารูนิ อาหรติ, วีหึ โกเฏฺฏติ, ภตฺตํ ปจติ, ทนฺตกฏฺฐมุขโธวนาทีนิ เทติ, ปาทํ โธวติฯ

เอกทิวสํ มหาสเตฺตน ‘‘ตาต มาณว, มญฺจปาทานํ เม อุปธานํ เทหี’’ติ วุเตฺต อญฺญํ อปสฺสิตฺวา สพฺพรตฺตึ อูรุมฺหิ ฐเปตฺวา นิสีทิฯ อปรภาเค มหาสตฺตสฺส ภริยา ปุตฺตํ วิชายิฯ ตสฺสา ปสูติกาเล ปริกมฺมํ สพฺพมกาสิฯ สา เอกทิวสํ มหาสตฺตํ อาห ‘‘สามิ, อยํ มาณโว ชาติสมฺปโนฺน หุตฺวา มนฺตตฺถาย อมฺหากํ เวยฺยาวจฺจํ กโรติ, เอตสฺส หเตฺถ มโนฺต ติฏฺฐตุ วา มา วา, เทถ ตสฺส มนฺต’’นฺติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตสฺส มนฺตํ ทตฺวา เอวมาห – ‘‘ตาต, อนคฺฆยํ มโนฺต, ตว อิมํ นิสฺสาย มหาลาภสกฺกาโร ภวิสฺสติ, รญฺญา วา ราชมหามเตฺตน วา ‘โก เต อาจริโย’ติ ปุฏฺฐกาเล มา มํ นิคูหิโตฺถ, สเจ หิ ‘จณฺฑาลสฺส เม สนฺติกา มโนฺต คหิโต’ติ ลชฺชโนฺต ‘พฺราหฺมณมหาสาโล เม อาจริโย’ติ กเถสฺสสิ, อิมสฺส มนฺตสฺส ผลํ น ลภิสฺส

สี’’ติฯ โส ‘‘กึ การณา ตํ นิคูหิสฺสามิ, เกนจิ ปฺฏฺฐกาเล ตุเมฺหเยว กเถสฺสามี’’ติ วตฺวา ตํ วนฺทิตฺวา จณฺฑาลคามโต นิกฺขมิตฺวา มนฺตํ วีมํสิตฺวา อนุปุพฺเพน พาราณสึ ปตฺวา อมฺพานิ วิกฺกิณิตฺวา พหุํ ธนํ ลภิฯ

อเถกทิวสํ อุยฺยานปาโล ตสฺส หตฺถโต อมฺพํ กิณิตฺวา รโญฺญ อทาสิฯ ราชา ตํ ปริภุญฺชิตฺวา ‘‘กุโต สมฺม, ตยา เอวรูปํ อมฺพํ ลทฺธ’’นฺติ ปุจฺฉิฯ เทว, เอโก มาณโว อกาลอมฺพผลานิ อาเนตฺวา วิกฺกิณาติ, ตโต เม คหิตนฺติฯ เตน หิ ‘‘อิโต ปฏฺฐาย อิเธว อมฺพานิ อาหรตู’’ติ นํ วเทหีติฯ โส ตถา อกาสิฯ มาณโวปิ ตโต ปฏฺฐาย อมฺพานิ ราชกุลํ หรติฯ อถ รญฺญา ‘‘อุปฏฺฐหม’’นฺติ วุตฺเต ราชานํ อุปฏฺฐหนฺโต พหุํ ธนํ ลภิตฺวา อนุกฺกเมน วิสฺสาสิโก ชาโตฯ อถ นํ เอกทิวสํ ราชา ปุจฺฉิ ‘‘มาณว, กุโต อกาเล เอวํ วณฺณคนฺธรสสมฺปนฺนานิ อมฺพานิ ลภสิ, กึ เต นาโค วา สุปโณฺณ วา เทโว วา โกจิ เทติ, อุทาหุ มนฺตพลํ เอต’’นฺติ? ‘‘น เม มหาราช, โกจิ เทติ, อนคฺฆ ปน เม มโนฺต อตฺถิ, ตเสฺสว พล’’นฺติฯ ‘‘เตน หิ มยมฺปิ เต เอกทิวสํ มนฺตพลํ ทฏฺฐุกามา’’ติฯ ‘‘สาธุ, เทว, ทเสฺสสฺสามี’’ติฯ ราชา ปุนทิวเส เตน สทฺธึ อุยฺยานํ คนฺตฺวา ‘‘ทเสฺสหี’’ติ อาหฯ โส ‘‘สาธู’’ติ อมฺพรุกฺขํ อุปคนฺตฺวา สตฺตปทมตฺถเก ฐิโต มนฺตํ ปริวเตฺตตฺวา รุกฺขํ อุทเกน ปหริฯ ตงฺขณเญฺญว อมฺพรุโกฺข เหฏฺฐา วุตฺตนิยาเมเนว ผลํ คเหตฺวา มหาเมโฆ วิย อมฺพวสฺสํ วสฺสิฯ มหาชโน สาธุการํ อทาสิ, เจลุเกฺขปา ปวตฺตึสุฯ

ราชา อมฺพผลานิ ขาทิตฺวา ตสฺส พหุํ ธนํ ทตฺวา ‘‘มาณวก, เอวรูโป เต อจฺฉริยมโนฺต กสฺส สนฺติเก คหิโต’’ติ ปุจฺฉิฯ มาณโว ‘‘สจาหํ ‘จณฺฑาลสฺส สนฺติเก’ติ วกฺขามิ, ลชฺชิตพฺพกํ ภวิสฺสติ, มญฺจ ครหิสฺสนฺติ, มโนฺต โข ปน เม ปคุโณ, อิทานิ น นสฺสิสฺสติ, ทิสาปาโมกฺขํ อาจริยํ อปทิสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา มุสาวาทํ กตฺวา ‘‘ตกฺกสิลายํ ทิสาปาโมกฺขาจริยสฺส สนฺติเก คหิโต เม’’ติ วทโนฺต อาจริยํ ปจฺจกฺขาสิฯ ตงฺขณเญฺญว มโนฺต อนฺตรธายิฯ ราชา โสมนสฺสชาโต ตํ อาทาย นครํ ปวิสิตฺวา ปุนทิวเส ‘‘อมฺพานิ ขาทิสฺสามี’’ติ อุยฺยานํ คนฺตฺวา มงฺคลสิลาปเฏฺฏ นิสีทิตฺวา มาณว, อมฺพานิ อาหราติ อาหฯ โส ‘‘สาธู’’ติ อมฺพํ อุปคนฺตฺวา สตฺตปทมตฺถเก ฐิโต ‘‘มนฺตํ ปริวเตฺตสฺสามี’’ติ มเนฺต อนุปฏฺฐหเนฺต อนฺตรหิตภาวํ ญตฺวา ลชฺชิโต อฏฺฐาสิฯ ราชา ‘‘อยํ ปุพฺเพ ปริสมเชฺฌเยว อมฺพานิ อาหริตฺวา อมฺหากํ เทติ, ฆนเมฆวสฺสํ วิย อมฺพวสฺสํ วสฺสาเปติ, อิทานิ ถโทฺธ วิย ฐิโต, กึ นุ โข การณ’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ตํ ปุจฺฉโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๑. ‘‘อหาสิ เม อมฺพผลานิ ปุเพฺพ, อณูนิ ถูลานิ จ พฺรหฺมจาริ;
เตเหว มเนฺตหิ น ทานิ ตุยฺหํ, ทุมปฺผลา ปาตุภวนฺติ พฺรเหฺม’’ติฯ

ตตฺถ **อหาสี**ติ อาหริฯ **ทุมปฺผลา**ติ รุกฺขผลานิฯ

ตํ สุตฺวา มาณโว ‘‘สเจ ‘อชฺช อมฺพผลํ น คณฺหามี’ติ วกฺขามิ, ราชา เม กุชฺฌิสฺสติ, มุสาวาเทน นํ วเญฺจสฺสามี’’ติ ทุติยํ คาถมาห –

๒. ‘‘นกฺขตฺตโยคํ ปฏิมานยามิ, ขณํ มุหุตฺตญฺจ มเนฺต น ปสฺสํ;
นกฺขตฺตโยคญฺจ ขณญฺจ ลทฺธา, อทฺธา หริสฺสมฺพผลํ ปหูต’’นฺติฯ

ตตฺถ **อทฺธาหริสฺสมฺพผล**นฺติ อทฺธา อมฺพผลํ อาหริสฺสามิฯ

ราชา ‘‘อยํ อญฺญทา นกฺขตฺตโยคํ น วทติ, กึ นุ โข เอต’’นฺติ ปุจฺฉโนฺต เทฺว คาถา อภาสิ –

๓. ‘‘นกฺขตฺตโยคํ น ปฺเร อภาณิ, ขณํ มุหุตฺตํ น ปฺเร อสํสิ;
สยํ หรี อมฺพผลํ ปหูตํ, วเณฺณน คเนฺธน รเสนุเปตํฯ

๔. ‘‘มนฺตาภิชเปฺปน ปฺเร หิ ตุยฺหํ, ทุมปฺผลา ปาตุภวนฺติ พฺรเหฺม;
สฺวาชฺช น ปาเรสิ ชปฺปมฺปิ มนฺตํ, อยํ โส โก นาม ตวชฺช ธโมฺม’’ติฯ

ตตฺถ **น ปาเรสี**ติ น สโกฺกสิฯ **ชปฺปมฺปี**ติ ชปฺปโนฺตปิ ปริวเตฺตโนฺตปิฯ **อยํ โส**ติ อยเมว โส ตว สภาโว อชฺช โก นาม ชาโตติฯ

ตํ สุตฺวา มาณโว ‘‘น สกฺกา ราชานํ มุสาวาเทน วเญฺจตุํ, สเจปิ เม สภาเว กถิเต อาณํ กเรยฺย, กโรตุ, สภาวเมว กเถสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา เทฺว คาถา อภาสิ –

๕. ‘‘จณฺฑาลปุโตฺต มม สมฺปทาสิ, ธเมฺมน มเนฺต ปกติญฺจ สํสิ;
มา จสฺสุ เม ปุจฺฉิโต นามโคตฺตํ, คุยฺหิโตฺถ อตฺถํ วิชเหยฺย มโนฺตฯ

๖. ‘‘โสหํ ชนิเนฺทน ชนมฺหิ ปุโฎฺฐ, มกฺขาภิภูโต อลิกํ อภาณิํ;
‘มนฺตา อิเม พฺราหฺมณสฺสา’ติ มิจฺฉา, ปหีนมโนฺต กปโณ รุทามี’’ติฯ

ตตฺถ **ธเมฺมนา**ติ สเมน การเณน อปฺปฏิจฺฉาเทตฺวาว อทาสิฯ **ปกติญฺจ สํสี**ติ ‘‘มา เม ปุจฺฉิโต นามโคตฺตํ คุยฺหิโตฺถ, สเจ คูหสิ , มนฺตา เต นสฺสิสฺสนฺตี’’ติ เตสํ นสฺสนปกติญฺจ มยฺหํ สํสิฯ **พฺราหฺมณสฺสาติ มิจฺฉา**ติ ‘‘พฺราหฺมณสฺส สนฺติเก มยา อิเม มนฺตา คหิตา’’ติ มิจฺฉาย อภณิํ, เตน เม เต มนฺตา นฏฺฐา, สฺวาหํ ปหีนมโนฺต อิทานิ กปโณ รุทามีติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ‘‘อยํ ปาปธโมฺม เอวรูปํ รตนมนฺตํ น โอโลเกสิ, เอวรูปสฺมิญฺหิ อุตฺตมรตนมเนฺต ลเทฺธ ชาติ กิํ กริสฺสตี’’ติ กุชฺฌิตฺวา ตสฺส ครหโนฺต –

๗. ‘‘เอรณฺฑา ปุจิมนฺทา วา, อถ วา ปาลิภทฺทกา;
มธุํ มธุตฺถิโก วิเนฺท, โส หิ ตสฺส ทุมุตฺตโมฯ

๘. ‘‘ขตฺติยา พฺราหฺมณา เวสฺสา, สุทฺทา จณฺฑาลปุกฺกุสา;
ยมฺหา ธมฺมํ วิชาเนยฺย, โส หิ ตสฺส นรุตฺตโมฯ

๙. ‘‘อิมสฺส ทณฺฑญฺจ วธญฺจ ทตฺวา, คเล คเหตฺวา ขลยาถ ชมฺมํ;
โย อุตฺตมตฺถํ กสิเรน ลทฺธํ, มานาติมาเนน วินาสยิตฺถา’’ติฯ –

อิมา คาถา อาหฯ

ตตฺถ **มธุตฺถิโก**ติ มธุอตฺถิโก ปุริโส อรเญฺญ มธุํ โอโลเกโนฺต เอเตสํ รุกฺขานํ ยโต มธุํ ลภติ, โสว ทุโม ตสฺส ทุมุตฺตโม นามฯ ตเถว ขตฺติยาทีสุ ยมฺหา ปุริสา ธมฺมํ การณํ ยุตฺตํ อตฺถํ วิชาเนยฺย, โสว ตสฺส อุตฺตโม นโร นามฯ **อิมสฺส ทณฺฑญฺจา**ติ อิมสฺส ปาปธมฺมสฺส สพฺพสฺสหรณทณฺฑญฺจ เวฬุเปสิกาทีหิ ปิฏฺฐิจมฺมํ อุปฺปาเฏตฺวา วธญฺจ ทตฺวา อิมํ ชมฺมํ คเล คเหตฺวา ขลยาถ, ขลิการตฺตํ ปาเปตฺวา นิทฺธมถ นิกฺกฑฺฒถ, กิํ อิมินา อิธ วสเนฺตนาติฯ

ราชปุริสา ตถา กตฺวา ‘‘ตวาจริยสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ตํ อาราเธตฺวาว สเจ ปุน มเนฺต ลภิสฺสสิ, อิธ อาคเจฺฉยฺยาสิ, โน เจ, อิมํ ทิสํ มา โอโลเกยฺยาสี’’ติ ตํ นิพฺพิสยมกํสุฯ โส อนาโถ

หุตฺวา ‘‘ฐเปตฺวา อาจริยํ น เม อญฺญํ ปฏิสรณํ อตฺถิ, ตเสฺสว สนฺติกํ คนฺตฺวา ตํ อาราเธตฺวา ปุน มนฺตํ ยาจิสฺสามี’’ติ โรทโนฺต ตํ คามํ อคมาสิฯ อถ นํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา มหาสโตฺต ภริยํ อามเนฺตตฺวา ‘‘ภเทฺท, ปสฺส ตํ ปาปธมฺมํ ปริหีนมนฺตํ ปุน อาคจฺฉนฺต’’นฺติ อาหฯ โส มหาสตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสิโนฺน ‘‘กิํการณา อาคโตสี’’ติ ปุโฎฺฐ ‘‘อาจริย, มุสาวาทํ กตฺวา อาจริยํ ปจฺจกฺขิตฺวา มหาวินาสํ ปโตฺตมฺหี’’ติ วตฺวา อจฺจยํ ทเสฺสตฺวา ปุน มเนฺต ยาจโนฺต –

๑๐. ‘‘ยถา สมํ มญฺญมาโน ปเตยฺย, โสพฺภํ คุหํ นรกํ ปูติปาทํ;
รชฺชูติ วา อกฺกเม กณฺหสปฺปํ, อโนฺธ ยถา โชติมธิฎฺฐเหยฺย;
เอวมฺปิ มํ ตํ ขลิตํ สปญฺญ, ปหีนมนฺตสฺส ปุนปฺปทาหี’’ติฯ – คาถมาห;

ตตฺถ **ยถา สม**นฺติ ยถา ปุริโส อิทํ สมํ ฐานนฺติ มญฺญมาโน โสพฺภํ วา คุหํ วา ภูมิยา ผลิตฎฺฐานสงฺขาตํ นรกํ วา ปูติปาทํ วา ปเตยฺยฯ **ปูติปาโท**ติ หิมวนฺตปเทเส มหารุเกฺข สุสฺสิตฺวา มเต ตสฺส มูเลสุ ปูติเกสุ ชาเตสุ ตสฺมิํ ฐาเน มหาอาวาโฎ โหติ, ตสฺส นามํฯ **โชติมธิฎฺฐเหยฺยา**ติ อคฺคิํ อกฺกเมยฺยฯ **เอวมฺปี**ติ เอวํ อหมฺปิ ปญฺญาจกฺขุโน อภาวา อโนฺธ ตุมฺหากํ วิเสสํ อชานโนฺต ตุเมฺหสุ ขลิโต, ตํ มํ ขลิตํ วิทิตฺวา **สปญฺญ** ญาณสมฺปนฺน ปหีนมนฺตสฺส มม ปุนปิ เทถาติฯ

อถ นํ อาจริโย ‘‘ตาต, กิํ กเถสิ, อโนฺธ หิ สญฺญาย ทินฺนาย โสพฺภาทีนิ ปริหรติ, มยา ปฐมเมว ตว กถิตํ, อิทานิ กิมตฺถํ มม สนฺติกํ อาคโตสี’’ติ วตฺวา –

๑๑. ‘‘ธเมฺมน มนฺตํ ตว สมฺปทาสิํ, ตุวมฺปิ ธเมฺมน ปฎิคฺคเหสิ;
ปกติมฺปิ เต อตฺตมโน อสํสิํ, ธเมฺม ฐิตํ ตํ น ชเหยฺย มโนฺตฯ

๑๒. ‘‘โย พาล-มนฺตํ กสิเรน ลทฺธํ, ยํ ทุลฺลภํ อชฺช มนุสฺสโลเก;
กิญฺจาปิ ลทฺธา ชีวิตุํ อปฺปปโญฺญ, วินาสยี อลิกํ ภาสมาโนฯ

๑๓. ‘‘พาลสฺส มูฬฺหสฺส อกตญฺญุโน จ, มุสา ภณนฺตสฺส อสญฺญตสฺส;
มเนฺต มยํ ตาทิสเก น เทม, กุโต มนฺตา คจฺฉ น มยฺหํ รุจฺจสี’’ติฯ –

อิมา คาถา อาหฯ

ตตฺถ **ธเมฺมนา**ติ อหมฺปิ ตว อาจริยภาคํ หิรญฺญํ วา สุวณฺณํ วา อคฺคเหตฺวา ธเมฺมเนว มนฺตํ สมฺปทาสิํ, ตุวมฺปิ กิญฺจิ อทตฺวา ธเมฺมน สเมเนว ปฎิคฺคเหสิฯ **ธเมฺม ฐิต**นฺติ อาจริยปูชกธเมฺม ฐิตํฯ **ตาทิสเก**ติ ตถารูเป อกาลผลคณฺหาปเก มเนฺต น เทม, คจฺฉ น เม รุจฺจสีติฯ

โส เอวํ อาจริเยน อุโยฺยชิโต ‘‘กิํ มยฺหํ ชีวิเตนา’’ติ อรญฺญํ ปวิสิตฺวา อนาถมรณํ มริฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ เทวทโตฺต อาจริยํ ปจฺจกฺขาย มหาวินาสํ ปโตฺต’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา อกตญฺญู มาณโว เทวทโตฺต อโหสิ, ราชา อานโนฺท, จณฺฑาลปุโตฺต ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

อมฺพชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๔๗๕] ๒. ผนฺทนชาตกวณฺณนา

กุฐาริหโตฺถ ปุริโสติ อิทํ สตฺถา โรหิณีนทีตีเร วิหรโนฺต ญาตกานํ กลหํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ ปน **กุณาลชาตเก** (ชา. ๒.๒๑.กุณาลชาตก) อาวิ ภวิสฺสติฯ ตทา ปน สตฺถา ญาตเก อามเนฺตตฺวา – มหาราชา, อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต พหินคเร วฑฺฒกิคาโม อโหสิฯ ตเตฺรโก พฺราหฺมณวฑฺฒกี อรญฺญโต ทารูนิ อาหริตฺวา รถํ กตฺวา ชีวิกํ กเปฺปสิฯ ตทา หิมวนฺตปเทเส มหาผนฺทนรุโกฺข อโหสิ ฯ เอโก กาฬสีโห โคจรํ ปริเยสิตฺวา อาคนฺตฺวา ตสฺส มูเล นิปชฺชิฯ อถสฺส เอกทิวสํ วาเต ปหรเนฺต เอโก สุกฺขทณฺฑโก ปติตฺวา ขเนฺธ อวตฺถาสิฯ โส โถกํ ขเนฺธน รุชเนฺตน ภีตตสิโต อุฎฺฐาย ปกฺขนฺทิตฺวา ปุน นิวโตฺต อาคตมคฺคํ โอโลเกโนฺต กิญฺจิ อทิสฺวา ‘‘อโญฺญ มํ สีโห วา พฺยโคฺฆ วา อนุพนฺธโนฺต นตฺถิ, อิมสฺมิํ ปน รุเกฺข นิพฺพตฺตเทวตา มํ เอตฺถ นิปชฺชนฺตํ น สหติ มเญฺญ, โหตุ ชานิสฺสามี’’ติ อฎฺฐาเน โกปํ พนฺธิตฺวา รุกฺขํ ปหริตฺวา ‘‘เนว ตว รุกฺขสฺส ปตฺตํ ขาทามิ, น สาขํ ภญฺชามิ, อิธ อเญฺญ มิเค วสเนฺต สหสิ, มํ น สหสิ, โก มยฺหํ โทโส อตฺถิ, กติปาหํ อาคเมหิ, สมูลํ เต รุกฺขํ อุปฺปาเฎตฺวา ขณฺฑาขณฺฑิกํ เฉทาเปสฺสามี’’ติ รุกฺขเทวตํ ตเชฺชตฺวา เอกํ ปุริสํ อุปธาเรโนฺต วิจริฯ ตทา โส พฺราหฺมณวฑฺฒกี เทฺว ตโย มนุเสฺส อาทาย รถทารูนํ อตฺถาย ยานเกน ตํ ปเทสํ คนฺตฺวา เอกสฺมิํ ฐาเน ยานกํ ฐเปตฺวา วาสิผรสุหโตฺถ รุเกฺข อุปธาเรโนฺต ผนฺทนสมีปํ อคมาสิฯ กาฬสีโห ตํ ทิสฺวา ‘‘อชฺช, มยา ปจฺจามิตฺตสฺส ปิฎฺฐิํ ทฎฺฐุํ วฎฺฎตี’’ติ คนฺตฺวา รุกฺขมูเล อฎฺฐาสิ ฯ วฑฺฒกี จ อิโต จิโต โอโลเกตฺวา ผนฺทนสมีเปน ปายาสิฯ โส ‘‘ยาว เอโส นาติกฺกมติ, ตาวเทวสฺส กเถสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๑๔. ‘‘กุฐาริหโตฺถ ปุริโส, วนโมคยฺห ติฎฺฐสิ;
ปุโฎฺฐ เม สมฺม อกฺขาหิ, กิํ ทารุํ เฉตฺตุมิจฺฉสี’’ติฯ

ตตฺถ **ปุริโส**ติ ตฺวํ กุฐาริหโตฺถ เอโก ปุริโส อิมํ วนํ โอคยฺห ติฎฺฐสีติฯ

โส ตสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘อจฺฉริยํ วต โภ, น วต เม อิโต ปุเพฺพ มิโค มนุสฺสวาจํ ภาสโนฺต ทิฎฺฐปุโพฺพ, เอส รถานุจฺฉวิกํ ทารุํ ชานิสฺสติ, ปุจฺฉิสฺสามิ น’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๑๕. ‘‘อิโสฺส วนานิ จรสิ, สมานิ วิสมานิ จ;
ปุโฎฺฐ เม สมฺม อกฺขาหิ, กิํ ทารุํ เนมิยา ทฬฺห’’นฺติฯ

ตตฺถ **อิโสฺส**ติ ตฺวมฺปิ เอโก กาฬสีโห วนานิ จรสิ, ตฺวํ รถานุจฺฉวิกํ ทารุํ ชานิสฺสสีติฯ

ตํ สุตฺวา กาฬสีโห ‘‘อิทานิ เม มโนรโถ มตฺถกํ ปาปุณิสฺสตี’’ติ จิเนฺตตฺวา ตติยํ คาถมาห –

๑๖. ‘‘เนว สาโล น ขทิโร, นาสฺสกโณฺณ กุโต ธโว;
รุโกฺข จ ผนฺทโน นาม, ตํ ทารุํ เนมิยา ทฬฺห’’นฺติฯ

โส ตํ สุตฺวา โสมนสฺสชาโต ‘‘สุทิวเสน วตมฺหิ อชฺช อรญฺญํ ปวิโฎฺฐ, ติรจฺฉานคโต เม รถานุจฺฉวิกํ ทารุํ อาจิกฺขติ, อโห สาธู’’ติ ปุจฺฉโนฺต จตุตฺถํ คาถมาห –

๑๗. ‘‘กีทิสานิสฺส ปตฺตานิ, ขโนฺธ วา ปน กีทิโส;
ปุโฎฺฐ เม สมฺม อกฺขาหิ, ยถา ชาเนมุ ผนฺทน’’นฺติฯ

อถสฺส โส อาจิกฺขโนฺต เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๘. ‘‘ยสฺส สาขา ปลมฺพนฺติ, นมนฺติ น จ ภญฺชเร;
โส รุกฺข ผนฺทโน นาม, ยสฺส มูเล อหํ ฐิโตฯ

๑๙. ‘‘อรานํ จกฺกนาภีนํ, อีสาเนมิรถสฺส จ;
สพฺพสฺส เต กมฺมนิโย, อยํ เหสฺสติ ผนฺทโน’’ติฯ

ตตฺถ **‘‘อราน’’**นฺติ อิทํ โส ‘‘กทาเจส อิมํ รุกฺขํ น คเณฺหยฺย, คุณมฺปิสฺส กเถสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา เอวมาหฯ ตตฺถ **อีสาเนมิรถสฺส จา**ติ อีสาย จ เนมิยา จ เสสสฺส จ รถสฺส สพฺพสฺส เต เอส กมฺมนิโย กมฺมกฺขโม ภวิสฺสตีติฯ

โส เอวํ อาจิกฺขิตฺวา ตุฎฺฐมานโส เอกมเนฺต วิจริ, วฑฺฒกีปิ รุกฺขํ ฉินฺทิตุํ อารภิฯ รุกฺขเทวตา จิเนฺตสิ ‘‘มยา เอตสฺส อุปริ น กิญฺจิ ปาติตํ, อยํ อฎฺฐาเน อาฆาตํ พนฺธิตฺวา มม วิมานํ นาเสติ, อหญฺจ วินสฺสิสฺสามิ, เอเกนุปาเยน อิมญฺจ อิสฺสํ วินาเสสฺสามี’’ติฯ สา วนกมฺมิกปุริโส วิย หุตฺวา ตสฺส สนฺติกํ อาคนฺตฺวา ปุจฺฉิ ‘‘โภ ปุริส มนาโป เต รุกฺข ลโทฺธ, อิมํ ฉินฺทิตฺวา กึ กริสฺสสี’’ติ? ‘‘รถเนมึ กริสฺสามี’’ติฯ ‘‘อิมินา รุเกฺขน รโถ ภวิสฺสตี’’ติ เกน เต อกฺขาตนฺติฯ ‘‘เอเกน กาฬสีเหนา’’ติฯ ‘‘สาธุ สุฎฺฐุ เตน อกฺขาตํ, อิมินา รุเกฺขน รโถ สุนฺทโร ภวิสฺสติ, กาฬสีหสฺส คลจมฺมํ อุปฺปาเฎตฺวา จตุรงฺคุลมเตฺต ฐาเน อยปเฎฺฎน วิย เนมิมณฺฑเล ปริกฺขิเตฺต เนมิ จ ถิรา ภวิสฺสติ, พหุญฺจ ธนํ ลภิสฺสสี’’ติฯ ‘‘กาฬสีหจมฺมํ กุโต ลจฺฉามี’’ติ? ‘‘ตฺวํ พาลโกสิ, อยํ ตว รุโกฺข วเน ฐิโต น ปลายติ, ตฺวํ เยน เต รุโกฺข อกฺขาโต, ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘สามิ ตยา ทสฺสิตรุกฺขํ กตรฎฺฐาเน ฉินฺทามี’ติ วเญฺจตฺวา อาเนหิ, อถ นํ นิราสงฺกํ ‘อิธ จ เอตฺถ จ ฉินฺทา’ติ มุขตุณฺฑํ ปสาเรตฺวา อาจิกฺขนฺตํ ติขิเณน มหาผรสุนา โกเฎฺฎตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา จมฺมํ อาทาย วรมํสํ ขาทิตฺวา รุกฺขํ ฉินฺทา’’ติ เวรํ อเปฺปสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อิมา คาถา อาห –

๒๐. ‘‘อิติ ผนฺทนรุโกฺขปิ, ตาวเท อชฺฌภาสถ;
มยฺหมฺปิ วจนํ อตฺถิ, ภารทฺวาช สุโณหิ เมฯ

๒๑. ‘‘อิสฺสสฺส อุปกฺขนฺธมฺหา, อุกฺกจฺจ จตุรงฺคุลํ;
เตน เนมึ ปสาเรสิ, เอวํ ทฬฺหตรํ สิยาฯ

๒๒. ‘‘อิติ ผนฺทนรุโกฺขปิ, เวรํ อเปฺปสิ ตาวเท;
ชาตานญฺจ อชาตานํ, อิสฺสานํ ทุกฺขมาวหี’’ติฯ

ตตฺถ **ภารทฺวาชา**ติ ตํ โคเตฺตน อาลปติฯ **อุปกฺขนฺธมฺหา**ติ ขนฺธโตฯ **อุกฺกจฺจา**ติ อุกฺกนฺติตฺวาฯ

วฑฺฒกี รุกฺขเทวตาย วจนํ สุตฺวา ‘‘อโห อชฺช มยฺหํ มงฺคลทิวโส’’ติ กาฬสีหํ ฆาเตตฺวา รุกฺขํ เฉตฺวา ปกฺกามิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๒๓. ‘‘อิเจฺจวํ ผนฺทโน อิสฺสํ, อิโสฺส จ ปน ผนฺทนํ;
อญฺญมญฺญํ วิวาเทน, อญฺญมญฺญมฆาตยุํฯ

๒๔. ‘‘เอวเมว มนุสฺสานํ, วิวาโท ยตฺถ ชายติ;
มยูรนจฺจํ นจฺจนฺติ, ยถา เต อิสฺสผนฺทนาฯ

๒๕. ‘‘ตํ โว วทามิ ภทฺทํ โว, ยาวเนฺตตฺถ สมาคตา;
สโมฺมทถ มา วิวทถ, มา โหถ อิสฺสผนฺทนาฯ

๒๖. ‘‘สามคฺคิเมว สิเกฺขถ, พุเทฺธเหตํ ปสํสิตํ;
สามคฺคิรโต ธมฺมโฏฺฐ, โยคเกฺขมา น ธํสตี’’ติฯ

ตตฺถ **อฆาตยุ**นฺติ ฆาตาเปสุํฯ **มยูรนจฺจํ นจฺจนฺตี**ติ มหาราชา ยตฺถ หิ มนุสฺสานํ วิวาโท โหติ, ตตฺถ ยถา นาม มยูรา นจฺจนฺตา ปฎิจฺฉาเทตพฺพํ รหสฺสงฺคํ ปากฎํ กโรนฺติ, เอวํ มนุสฺสา อญฺญมญฺญสฺส รนฺธํ ปกาเสนฺตา มยูรนจฺจํ นจฺจนฺติ นามฯ ยถา เต อิสฺสผนฺทนา อญฺญมญฺญสฺส รนฺธํ ปกาเสนฺตา นจฺจึสุ นามฯ **ตํ โว**ติ เตน การเณน ตุเมฺห วทามิฯ **ภทฺทํ โว**ติ ภทฺทํ ตุมฺหากํ โหตุฯ **ยาวเนฺตตฺถา**ติ ยาวโนฺต เอตฺถ อิสฺสผนฺทนสทิสา มา อหุวตฺถฯ **สามคฺคิเมว สิเกฺขถา**ติ สมคฺคภาวเมว ตุเมฺห สิกฺขถ, อิทํ ปญฺญาวุเทฺธหิ ปณฺฑิเตหิ ปสํสิตํฯ **ธมฺมโฏฺฐ**ติ สุจริตธเมฺม ฐิโตฯ **โยคเกฺขมา น ธํสตี**ติ โยเคหิ เขมา นิพฺพานา น ปริหายตีติ นิพฺพาเนน เทสนากูฎํ คณฺหิฯ สกฺยราชาโน ธมฺมกถํ สุตฺวา สมคฺคา ชาตาฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ ‘‘ตทา ตํ การณํ วิทิตฺวา ตสฺมึ วนสเณฺฑ นิวุตฺถเทวตา อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ผนฺทนชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๔๗๖] ๓. ชวนหํสชาตกวณฺณนา

อิเธว หํส นิปตาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต **ทฬฺหธมฺมธนุคฺคหสุตฺตนฺตเทสนํ** (สํ. นิ. ๒.๒๒๘) อารพฺภ กเถสิฯ ภควตา หิ –

> ‘‘เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, จตฺตาโร ทฬฺหธมฺมา ธนุคฺคหา สุสิกฺขิตา กตหตฺถา กตูปาสนา จตุทฺทิสา ฐิตา อสฺสุ, อถ ปุริโส อาคเจฺฉยฺย ‘อหํ อิเมสํ จตุนฺนํ ทฬฺหธมฺมานํ ธนุคฺคหานํ สุสิกฺขิตานํ กตหตฺถานํ กตูปาสนานํ จตุทฺทิสา กเณฺฑ ขิเตฺต อปติฎฺฐิเต ปถวิยํ คเหตฺวา อาหริสฺสามี’ติฯ ‘‘ตํ กึ มญฺญถ, ภิกฺขเว, ‘ชวโน ปุริโส ปรเมน ชเวน สมนฺนาคโต’ติ อลํ วจนายา’’ติ? ‘‘เอวํ ภเนฺต’’ติฯ ยถา จ, ภิกฺขเว, ตสฺส ปุริสสฺส ชโว, ยถา จ จนฺทิมสูริยานํ ชโว, ตโต สีฆตโรฯ ยถา จ, ภิกฺขเว, ตสฺส ปุริสสฺส ชโว, ยถา จ จนฺทิมสูริยานํ ชโว, ยถา จ ยา เทวตา จนฺทิมสูริยานํ ปุรโต ธาวนฺติ, ตาสํ เทวตานํ ชโว, ตโต สีฆตรํ อายุสงฺขารา ขียนฺติ, ตสฺมาติห, ภิกฺขเว, เอวํ สิกฺขิตพฺพํ ‘อปฺปมตฺตา วิหริสฺสามา’ติฯ เอวญฺหิ โว, ภิกฺขเว, สิกฺขิตพฺพ’’นฺติ –

อิมสฺส สุตฺตสฺส กถิตทิวสโต ทุติยทิวเส ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฎฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, สตฺถา อตฺตโน พุทฺธวิสเย ฐตฺวา อิเมสํ สตฺตานํ อายุสงฺขาเร อิตฺตเร ทุพฺพเล กตฺวา ปริทีเปโนฺต ปุถุชฺชนภิกฺขู อติวิย สนฺตาสํ ปาเปสิ, อโห พุทฺธพลํ นามา’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘อนจฺฉริยํ, ภิกฺขเว, สฺวาหํ อิทานิ สพฺพญฺญุตํ ปโตฺต อายุสงฺขารานํ อิตฺตรภาวํ ทเสฺสตฺวา ภิกฺขู สํเวเชตฺวา ธมฺมํ เทเสมิ, มยา หิ ปุเพฺพ อเหตุกหํสโยนิยํ นิพฺพเตฺตนปิ อายุสงฺขารานํ อิตฺตรภาวํ ทเสฺสตฺวา พาราณสิราชานํ อาทึ กตฺวา สกลราชปริสํ สํเวเชตฺวา ธโมฺม เทสิโต’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต ชวนหํสโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา นวุติหํสสหสฺสปริวุโต จิตฺตกูเฎ ปฎิวสติฯ โส เอกทิวสํ ชมฺพุทีปตเล เอกสฺมึ สเร สปริวาโร

สยํชาตสาลึ ขาทิตฺวา อากาเส สุวณฺณกิลญฺชํ ปตฺถรโนฺต วิย มหเนฺตน ปริวาเรน พาราณสินครสฺส มตฺถเกน มนฺทมนฺทาย วิลาสคติยา จิตฺตกูฏํ คจฺฉติฯ อถ นํ พาราณสิราชา ทิสฺวา ‘‘อิมินาปิ มาทิเสน รญฺญา ภวิตพฺพ’’นฺติ อมจฺจานํ วตฺวา ตสฺมึ สิเนหํ อุปฺปาเทตฺวา มาลาคนฺธวิเลปนํ คเหตฺวา มหาสตฺตํ โอโลเกตฺวา สพฺพตูริยานิ ปคฺคณฺหาเปสิฯ มหาสโตฺต อตฺตโน สกฺการํ กโรนฺตํ ทิสฺวา หํเส ปุจฺฉิ ‘‘ราชา , มม เอวรูปํ สกฺการํ กโรโนฺต กึ ปจฺจาสีสตี’’ติ? ‘‘ตุเมฺหหิ สทฺธึ มิตฺตภาวํ เทวา’’ติฯ ‘‘เตน หิ รโญฺญ อเมฺหหิ สทฺธึ มิตฺตภาโว โหตู’’ติ รญฺญา สทฺธึ มิตฺตภาวํ กตฺวา ปกฺกามิฯ อเถกทิวสํ รโญฺญ อุยฺยานํ คตกาเล อโนตตฺตทหํ คนฺตฺวา เอเกน ปเกฺขน อุทกํ, เอเกน จนฺทนจุณฺณํ อาทาย อาคนฺตฺวา ราชานํ เตน อุทเกน นฺหาเปตฺวา จนฺทนจุเณฺณน โอกิริตฺวา มหาชนสฺส ปสฺสนฺตเสฺสว สปริวาโร จิตฺตกูฏํ อคมาสิฯ ตโต ปฎฺฐาย ราชา มหาสตฺตํ ทฎฺฐุกาโม หุตฺวา ‘‘สหาโย เม อชฺช อาคมิสฺสติ, สหาโย เม อชฺช อาคมิสฺสตี’’ติ อาคมนมคฺคํ โอโลเกโนฺต อจฺฉติฯ

ตทา มหาสตฺตสฺส กนิฎฺฐา เทฺว หํสโปตกา ‘‘สูริเยน สทฺธึ ชวิสฺสามา’’ติ มเนฺตตฺวา มหาสตฺตสฺส อาโรเจสุํ ‘‘มยํ สูริเยน สทฺธึ ชวิสฺสามา’’ติฯ ‘‘ตาตา, สูริยชโว นาม สีโฆ, สูริเยน สทฺธึ ชวิตุํ น สกฺขิสฺสถ, อนฺตราว วินสฺสิสฺสถ, มา คมิตฺถา’’ติฯ เต ทุติยมฺปิ ตติยมฺปิ ยาจึสุ, โพธิสโตฺตปิ เต ยาวตติยํ วาเรสิเยวฯ เต มานถทฺธา อตฺตโน พลํ อชานนฺตา มหาสตฺตสฺส อนาจิกฺขิตฺวาว ‘‘สูริเยน สทฺธึ ชวิสฺสามา’’ติ สูริเย อนุคฺคเตเยว คนฺตฺวา ยุคนฺธรมตฺถเก นิสีทึสุฯ มหาสโตฺต เต อทิสฺวา ‘‘กหํ นุ โข คตา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา จิเนฺตสิ ‘‘เต สูริเยน สทฺธึ ชวิตุํ น สกฺขิสฺสนฺติ, อนฺตราว วินสฺสิสฺสนฺติ, ชีวิตํ เตสํ ทสฺสามี’’ติฯ โสปิ คนฺตฺวา ยุคนฺธรมตฺถเกเยว นิสีทิฯ อถ อุคฺคเต สูริยมณฺฑเล หํสโปตกา อุปฺปติตฺวา สูริเยน สทฺธึ ปกฺขนฺทึสุ, มหาสโตฺตปิ เตหิ สทฺธึ ปกฺขนฺทิฯ กนิฎฺฐภาติโก ยาว ปุพฺพณฺหสมยา ชวิตฺวา กิลมิ, ปกฺขสนฺธีสุ อคฺคิอุฎฺฐานกาโล วิย อโหสิฯ โส โพธิสตฺตสฺส สญฺญํ อทาสิ ‘‘ภาติก, น สโกฺกมี’’ติฯ อถ นํ มหาสโตฺต ‘‘มา ภายิ, ชีวิตํ เต ทสฺสามี’’ติ ปกฺขปญฺชเรน ปริกฺขิปิตฺวา อสฺสาเสตฺวา จิตฺตกูฎปพฺพตํ เนตฺวา หํสานํ มเชฺฌ ฐเปตฺวา ปุน ปกฺขนฺทิตฺวา สูริยํ ปตฺวา อิตเรน สทฺธึ ปายาสิฯ โสปิ ยาว อุปกฎฺฐมชฺฌนฺหิกา สูริเยน สทฺธึ ชวิตฺวา กิลมิ, ปกฺขสนฺธีสุ อคฺคิอุฎฺฐานกาโล วิย อโหสิฯ ตทา โพธิสตฺตสฺส สญฺญํ อทาสิ ‘‘ภาติก, น สโกฺกมี’’ติฯ ตมฺปิ มหาสโตฺต ตเถว สมสฺสาเสตฺวา ปกฺขปญฺชเรนาทาย จิตฺตกูฎเมว อคมาสิฯ ตสฺมึ ขเณ สูริโย นภมชฺฌํ ปาปุณิฯ

อถ มหาสโตฺต ‘‘มม อชฺช สรีรพลํ วีมํสิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา เอกเวเคน ปกฺขนฺทิตฺวา ยุคนฺธรมตฺถเก นิสีทิตฺวา ตโต อุปฺปติตฺวา เอกเวเคน สูริยํ ปาปุณิตฺวา กาเลน ปุรโต, กาเลน ปจฺฉโต ชวิตฺวา จิเนฺตสิ ‘‘มยฺหํ สูริเยน สทฺธึ ชวนํ นาม นิรตฺถกํ อโยนิโสมนสิการสมฺภูตํ, กึ เม อิมินา, พาราณสึ คนฺตฺวา มม สหายกสฺส รโญฺญ อตฺถยุตฺตํ ธมฺมยุตฺตํ กถํ กเถสฺสามี’’ติฯ โส นิวตฺติตฺวา สูริเย นภมชฺฌํ อนติกฺกเนฺตเยว สกลจกฺกวาฬคพฺภํ อนฺตเนฺตน อนุสํยายิตฺวา เวคํ ปริหาเปโนฺต สกลชมฺพุทีปํ อนฺตเนฺตน อนุสํยายิตฺวา พาราณสึ ปาปุณิฯ ทฺวาทสโยชนิกํ สกลนครํ หํสจฺฉนฺนํ วิย อโหสิ, ฉิทฺทํ นาม น ปญฺญายิ, อนุกฺกเมน เวเค ปริหายเนฺต อากาเส ฉิทฺทานิ ปญฺญายึสุฯ มหาสโตฺต เวคํ ปริหาเปตฺวา อากาสโต โอตริตฺวา สีหปญฺชรสฺส อภิมุขฎฺฐาเน อฎฺฐาสิฯ ราชา ‘‘อาคโต เม สหาโย’’ติ โสมนสฺสปฺปโตฺต ตสฺส นิสีทนตฺถาย กญฺจนปีฐํ ปญฺญเปตฺวา ‘‘สมฺม, ปวิส, อิธ นิสีทา’’ติ วตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๒๗. ‘‘อิเธว หํส นิปต, ปิยํ เม ตว ทสฺสนํ;
อิสฺสโรสิ อนุปฺปโตฺต, ยมิธตฺถิ ปเวทยา’’ติฯ

ตตฺถ **“อิธา”**ติ กญฺจนปีฐํ สนฺธายาหฯ **นิปตาติ** นิสีทฯ **อิสฺสโรสี**ติ ตฺวํ อิมสฺส ฐานสฺส อิสฺสโร สามิ หุตฺวา อาคโตสีติ วทติฯ **ยมิธตฺถิ ปเวทยา**ติ ยํ อิมสฺมึ นิเวสเน อตฺถิ, ตํ อปริสงฺกโนฺต อมฺหากํ กเถหีติฯ

มหาสโตฺต กญฺจนปีเฐ นิสีทิฯ ราชา สตปากสหสฺสปาเกหิ เตเลหิ ตสฺส ปกฺขนฺตรานิ มเกฺขตฺวา กญฺจนตฏฺฏเก มธุลาเช จ มธุโรทกญฺจ สกฺขโรทกญฺจ ทาเปตฺวา มธุรปฏิสนฺถารํ กตฺวา ‘‘สมฺม, ตฺวํ เอกโกว อาคโตสิ, กุหึ อคมิตฺถา’’ติ ปุจฺฉิฯ โส ตํ ปวตฺติํ วิตฺถาเรน กเถสิฯ อถ นํ ราชา อาห ‘‘สมฺม, มมปิ สูริเยน สทฺธึ ชวิตเวคํ ทเสฺสหี’’ติฯ มหาราช, น สกฺกา โส เวโค ทเสฺสตุนฺติฯ เตน หิ เม สริกฺขกมตฺตํ ทเสฺสหีติฯ สาธุ, มหาราช, สริกฺขกมตฺตํ ทเสฺสสฺสามิ, อกฺขณเวธี ธนุคฺคเห สนฺนิปาเตหีติฯ ราชา สนฺนิปาเตสิฯ มหาสโตฺต จตฺตาโร ธนุคฺคเห คเหตฺวา นิเวสนา โอรุยฺห ราชงฺคเณ สิลาถมฺภํ นิขณาเปตฺวา อตฺตโน คีวายํ ฆณฺฏํ พนฺธาเปตฺวา สิลาถมฺภมตฺถเก นิสีทิตฺวา จตฺตาโร ธนุคฺคเห ถมฺภํ นิสฺสาย จตุทฺทิสาภิมุเข ฐเปตฺวา ‘‘มหาราช, อิเม จตฺตาโร ชนา เอกปฺปหาเรเนว จตุทฺทิสาภิมุขา จตฺตาริ กณฺฑานิ ขิปนฺตุ, ตานิ อหํ ปถวิํ อปฺปตฺตาเนว อาหริตฺวา เอเตสํ ปาทมูเล ปาเตสฺสามิฯ มม กณฺฑคหณตฺถาย คตภาวํ ฆณฺฏสทฺทสญฺญาย ชาเนยฺยาสิ, มํ ปน น ปสฺสิสฺสสี’’ติ วตฺวา เตหิ เอกปฺปหาเรเนว ขิตฺตกณฺฑานิ อาหริตฺวา เตสํ ปาทมูเล ปาเตตฺวา สิลาถมฺภมตฺถเก นิสินฺนเมว อตฺตานํ ทเสฺสตฺวา ‘‘ทิโฏฺฐ เต, มหาราช, มยฺหํ เวโค’’ติ วตฺวา ‘‘มหาราช, อยํ เวโค มยฺหํ เนว อุตฺตโม, มชฺฌิโม, ปริโตฺต ลามกเวโค เอส, เอวํ สีโฆ, มหาราช, อมฺหากํ เวโค’’ติ อาหฯ

อถ นํ ราชา ปุจฺฉิ ‘‘สมฺม, อตฺถิ ปน ตุมฺหากํ เวคโต อโญฺญ สีฆตโร เวโค’’ติ? ‘‘อาม, มหาราช, อมฺหากํ อุตฺตมเวคโตปิ สตคุเณน สหสฺสคุเณน สตสหสฺสคุเณน อิเมสํ สตฺตานํ อายุสงฺขารา สีฆตรํ ขียนฺติ ภิชฺชนฺติ, ขยํ คจฺฉนฺตี’’ติ ขณิกนิโรธวเสน รูปธมฺมานํ นิโรธํ ทเสฺสติ, ตโต นามธมฺมานํฯ ราชา มหาสตฺตสฺส กถํ สุตฺวา มรณภยภีโต สติํ ปจฺจุปฏฺฐาเปตุํ อสโกฺกโนฺต ภูมิยํ ปติ, มหาชโน อุตฺราสํ ปโตฺต อโหสิฯ รโญฺญ มุขํ อุทเกน สิญฺจิตฺวา สติํ ลภาเปสิฯ อถ นํ มหาสโตฺต ‘‘มหาราช, มา ภายิ, มรณสฺสติํ ภาเวหิ, ธมฺมํ จราหิ, ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กโรหิ, อปฺปมโตฺต โหหิ, เทวา’’ติ โอวทิฯ อถ ราชา ‘‘สามิ, มยํ ตุมฺหาทิเสน ญาณพลสมฺปเนฺนน อาจริเยน วินา วสิตุํ น สกฺขิสฺสาม, จิตฺตกูฏํ อคนฺตฺวา มยฺหํ ธมฺมํ เทเสโนฺต มยฺหํ โอวาทาจริโย หุตฺวา อิเธว วสาหี’’ติ ยาจโนฺต เทฺว คาถา อภาสิ –

๒๘. ‘‘สวเนน เอกสฺส ปิยา ภวนฺติ, ทิสฺวา ปเนกสฺส วิเยติ ฉโนฺท;
ทิสฺวา จ สุตฺวา จ ปิยา ภวนฺติ, กจฺจินฺนุ เม ปียสิ ทสฺสเนนฯ

๒๙. ‘‘สวเนน ปิโย เมสิ, ภิโยฺย จาคมฺม ทสฺสนํ;
เอวํ ปิยทสฺสโน เม, วส หํส มมนฺติเก’’ติฯ

ตาสํ อโตฺถ – สมฺม หํสราช สวเนน เอกสฺส เอกเจฺจ ปิยา โหนฺติ, ‘‘เอวํ คุโณ นามา’’ติ สุตฺวา สวเนน ปิยายติ, เอกสฺส ปน เอกเจฺจ ทิสฺวาว ฉโนฺท วิคจฺฉติ, เปมํ อนฺตรธายติ , ขาทิตุํ อาคตา ยกฺขา วิย อุปฏฺฐหนฺติ, เอกสฺส เอกเจฺจ ทิสฺวา จ สุตฺวา จ ปิยา โหนฺติ, เตน ตํ ปุจฺฉามิฯ **กจฺจินฺนุ เม ปียสิ ทสฺสเนนา**ติ กจฺจิ นุ ตฺวํ มํ ปิยายสิ, มยฺหํ ปน ตฺวํ สวเนน ปิโยว, ทสฺสนํ ปนาคมฺม อติปิโยวฯ เอวํ มม ปิยทสฺสโน สมาโน จิตฺตกูฏํ อคนฺตฺวา อิธ มม สนฺติเก วสาติฯ

โพธิสโตฺต อาห –

๓๐. ‘‘วเสยฺยาม ตวาคาเร, นิจฺจํ สกฺกตปูชิตา;
มโตฺต จ เอกทา วเชฺช, หํสราชํ ปจนฺตุ เม’’ติฯ

ตตฺถ **มโตฺต จ เอกทา**ติ มหาราช, มยํ ตว ฆเร นิจฺจํ ปูชิตา วเสยฺยาม, ตฺวํ ปน กทาจิ สุรามทมโตฺต มํสขาทนตฺถํ ‘‘หํสราชํ ปจนฺตุ เม’’ติ วเทยฺยาสิ, อถ เอวํ ตว อนุชีวิโน มํ มาเรตฺวา ปเจยฺยุํ, ตทาหํ กึ กริสฺสามีติฯ

อถสฺส ราชา ‘‘เตน หิ มชฺชเมว น ปิวิสฺสามี’’ติ ปฏิญฺญํ ทาตุํ อิมํ คาถมาห –

๓๑. ‘‘ธิรตฺถุ ตํ มชฺชปานํ, ยํ เม ปิยตรํ ตยา;
น จาปิ มชฺชํ ปิสฺสามิ, ยาว เม วจฺฉสี ฆเร’’ติฯ

ตโต ปรํ โพธิสโตฺต ฉ คาถา อาห –

๓๒. ‘‘สุวิชานํ สิงฺคาลานํ, สกุณานญฺจ วสฺสิตํ;
มนุสฺสวสฺสิตํ ราช, ทุพฺพิชานตรํ ตโตฯ

๓๓. ‘‘อปิ เจ มญฺญตี โปโส, ญาติ มิโตฺต สขาติ วา;
โย ปุเพฺพ สุมโน หุตฺวา, ปจฺฉา สมฺปชฺชเต ทิโสฯ

๓๔. ‘‘ยสฺมึ มโน นิวิสติ, อวิทูเร สหาปิ โส;
สนฺติเกปิ หิ โส ทูเร, ยสฺมึ นาวิสเต มโนฯ

๓๕. ‘‘อโนฺตปิ โส โหติ ปสนฺนจิโตฺต, ปารํ สมุทฺทสฺส ปสนฺนจิโตฺต;
อโนฺตปิ โส โหติ ปทุฏฺฐจิโตฺต, ปารํ สมุทฺทสฺส ปทุฏฺฐจิโตฺตฯ

๓๖. ‘‘สํวสนฺตา วิวสนฺติ, เย ทิสา เต รเถสภ;
อารา สโนฺต สํวสนฺติ, มนสา รฏฺฐวฑฺฒนฯ

๓๗. ‘‘อติจิรํ นิวาเสน, ปิโย ภวติ อปฺปิโย;
อามนฺต โข ตํ คจฺฉาม, ปุรา เต โหม อปฺปิยา’’ติฯ

ตตฺถ **วสฺสิต**นฺติ มหาราช, ติรจฺฉานคตา อุชุหทยา, เตน เตสํ วสฺสิตํ สุวิชานํ, มนุสฺสา ปน กกฺขฬา, ตสฺมา เตสํ วจนํ ทุพฺพิชานตรนฺติ อโตฺถฯ **โย ปุเพฺพ**ติ โย ปุคฺคโล ปฐมเมว อตฺตมโน หุตฺวา ‘‘ตฺวํ มยฺหํ ญาตโก มิโตฺต ปาณสโม สขา’’ติ อปิ เอวํ มญฺญติ, เสฺวว ปจฺฉา ทิโส เวรี สมฺปชฺชติ, เอวํ ทุพฺพิชานํ นาม มนุสฺสหทยนฺติฯ **นิวิสตี**ติ มหาราช, ยสฺมึ ปุคฺคเล เปมวเสน มโน นิวิสติ, โส ทูเร วสโนฺตปิ อวิทูเร สหาปิ วสติเยว นามฯ ยสฺมึ ปน ปุคฺคเล มโน น นิวิสติ อเปติ, โส สนฺติเก วสโนฺตปิ ทูเรเยวฯ

อโนฺตปิ โส โหตีติ มหาราช, โย สหาโย ปสนฺนจิโตฺต, โส จิเตฺตน อลฺลีนตฺตา ปารํ สมุทฺทสฺส วสโนฺตปิ อโนฺตเยว โหติฯ โย ปน ปทุฏฺฐจิโตฺต, โส จิเตฺตน อนลฺลีนตฺตา อโนฺต วสโนฺตปิ ปารํ สมุทฺทสฺส นามฯ **เย ทิสา เต**ติ เย เวริโน ปจฺจตฺถิกา, เต เอกโต วสนฺตาปิ ทูเร วสนฺติเยว นามฯ สโนฺต ปน ปณฺฑิตา อารา ฐิตาปิ เมตฺตาภาวิเตน มนสา อาวเชฺชนฺตา สํวสนฺติเยวฯ **ปุรา เต โหมา**ติ ยาว ตว อปฺปิยา น โหม, ตาวเทว ตํ อามเนฺตตฺวา คจฺฉามาติ วทติฯ

อถ นํ ราชา อาห –

๓๘. ‘‘เอวํ เจ ยาจมานานํ, อญฺชลึ นาวพุชฺฌสิ;
ปริจารกานํ สตํ, วจนํ น กโรสิ โน;
เอวํ ตํ อภิยาจาม, ปุน กยิราสิ ปริยาย’’นฺติฯ

ตตฺถ **เอวํ เจ**ติ สเจ หํสราช, เอวํ อญฺชลึ ปคฺคยฺห ยาจมานานํ อมฺหากํ อิมํ อญฺชลึ นาวพุชฺฌสิ, ตว ปริจารกานํ สมานานํ วจนํ น กโรสิ, อถ นํ เอวํ ยาจามฯ **ปุน กยิราสิ ปริยาย**นฺติ กาเลน กาลํ อิธ อาคมนาย วารํ กเรยฺยาสีติ อโตฺถฯ

ตโต โพธิสโตฺต อาห –

๓๙. ‘‘เอวํ เจ โน วิหรตํ, อนฺตราโย น เหสฺสติ;
ตุยฺหํ จาปิ มหาราช, มยฺหญฺจ รฎฺฐวฑฺฒน;
อเปฺปว นาม ปเสฺสมุ, อโหรตฺตานมจฺจเย’’ติฯ

ตตฺถ **เอวํ เจ โน**ติ มหาราช, มา จินฺตยิตฺถ, สเจ อมฺหากมฺปิ เอวํ วิหรนฺตานํ ชีวิตนฺตราโย น ภวิสฺสติ, อเปฺปว นาม อุโภ อญฺญมญฺญํ ปสฺสิสฺสาม, อปิจ ตฺวํ มยา ทินฺนํ โอวาทเมว มม ฐาเน ฐเปตฺวา เอวํ อิตฺตรชีวิเต โลกสนฺนิวาเส อปฺปมโตฺต หุตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กโรโนฺต ทส ราชธเมฺม อโกเปตฺวา ธเมฺมน รชฺชํ กาเรหิ, เอวญฺหิ เม โอวาทํ กโรโนฺต มํ ปสฺสิสฺสติเยวาติฯ เอวํ มหาสโตฺต ราชานํ โอวทิตฺวา จิตฺตกูฎปพฺพตเมว คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘เอวํ, ภิกฺขเว, ปุเพฺพ ติรจฺฉานโยนิยํ นิพฺพเตฺตนปิ มยา อายุสงฺขารานํ ทุพฺพลภาวํ ทเสฺสตฺวา ธโมฺม เทสิโต’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ราชา อานโนฺท อโหสิ, กนิโฎฺฐ โมคฺคลฺลาโน, มชฺฌิโม สาริปุโตฺต, เสสหํสคณา พุทฺธปริสา, ชวนหํโส ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ชวนหํสชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๔๗๗] ๔. จูฬนารทชาตกวณฺณนา

น เต กฎฺฐานิ ภินฺนานีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ถุลฺลกุมาริกาปโลภนํ อารพฺภ กเถสิฯ สาวตฺถิวาสิโน กิเรกสฺส กุลสฺส ปนฺนรสโสฬสวสฺสุเทฺทสิกา ธีตา อโหสิ โสภคฺคปฺปตฺตา, น จ นํ โกจิ วาเรสิฯ อถสฺสา มาตา จิเนฺตสิ ‘‘มม ธีตา วยปฺปตฺตา, น จ นํ โกจิ วาเรติ, อามิเสน มจฺฉํ วิย เอตาย เอกํ สากิยภิกฺขุํ ปโลเภตฺวา อุปฺปพฺพาเชตฺวา ตํ นิสฺสาย ชีวิสฺสามี’’ติฯ ตทา จ สาวตฺถิวาสี เอโก กุลปุโตฺต สาสเน อุรํ ทตฺวา ปพฺพชิตฺวา อุปสมฺปนฺนกาลโต ปฎฺฐาย สิกฺขากามตํ ปหาย อาลสิโย สรีรมณฺฑนมนุยุโตฺต วิหาสิฯ มหาอุปาสิกา เคเห ยาคุขาทนียโภชนียานิ สมฺปาเทตฺวา ทฺวาเร ฐตฺวา อนฺตรวีถิยา คจฺฉเนฺตสุ ภิกฺขูสุ เอกํ ภิกฺขุํ รสตณฺหาย พนฺธิตฺวา คเหตุํ สกฺกุเณยฺยรูปํ อุปธาเรนฺตี เตปิฎกอาภิธมฺมิกวินยธรานํ มหเนฺตน ปริวาเรน คจฺฉนฺตานํ อนฺตเร กญฺจิ คยฺหุปคํ อทิสฺวา เตสํ ปจฺฉโต คจฺฉนฺตานํ มธุรธมฺมกถิกานํ อจฺฉินฺนวลาหกสทิสานํ ปิณฺฑปาติกานมฺปิ อนฺตเร กญฺจิ อทิสฺวาว เอกํ ยาว พหิ อปงฺคา อกฺขีนิ อเญฺชตฺวา เกเส โอสเณฺหตฺวา ทุกูลนฺตรวาสกํ นิวาเสตฺวา ฆฎิตมฎฺฐํ จีวรํ ปารุปิตฺวา มณิวณฺณปตฺตํ อาทาย มโนรมํ ฉตฺตํ ธารยมานํ วิสฺสฎฺฐินฺทฺริยํ กายทฬฺหิพหุลํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ‘‘อิมํ สกฺกา คณฺหิตุ’’นฺติ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ปตฺตํ คเหตฺวา ‘‘เอถ , ภเนฺต’’ติ ฆรํ อาเนตฺ

วา นิสีทาเปตฺวา ยาคุอาทีหิ ปริวิสิตฺวา กตภตฺตกิจฺจํ ตํ ภิกฺขุํ ‘‘ภนฺเต, อิโต ปฏฺฐาย อิเธวาค เจฺฉยฺยาถา’’ติ อาหฯ โสปิ ตโต ปฏฺฐาย ตเตฺถว คนฺตฺวา อปรภาเค วิสฺสาสิโก อโหสิฯ

อเถกทิวสํ มหาอุปาสิกา ตสฺส สวนปเถ ฐตฺวา ‘‘อิมสฺมิํ เคเห อุปโภคปริโภคมตฺตา อตฺถิ, ตถารูโป ปน เม ปุโตฺต วา ชามาตา วา เคหํ วิจาริตุํ สมโตฺถ นตฺถี’’ติ อาหฯ โส ตสฺสา วจนํ สุตฺวา ‘‘กิมตฺถํ นุ โข กเถตี’’ติ โถกํ หทเย วิโทฺธ วิย อโหสิฯ สา ธีตรํ อาห ‘‘อิมํ ปโลเภตฺวา ตว วเส วตฺตาเปหี’’ติฯ สา ตโต ปฏฺฐาย มณฺฑิตปสาธิตา อิตฺถิกุตฺตวิลาเสหิ ตํ ปโลเภสิฯ ถุลฺลกุมาริกาติ น จ ถูลสรีรา ทฏฺฐพฺพา, ถูลา วา โหตุ กิสา วา, ปญฺจกามคุณิกรา เคน ปน ถูลตาย ‘‘ถุลฺลกุมาริกา’’ติ วุจฺจติฯ โส ทหโร กิเลสวสิโก หุตฺวา ‘‘น ทานาหํ พุทฺธ สาสเน ปติฏฺฐาตุํ สกฺขิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘วิหารํ คนฺตฺวา ปตฺตจีวรํ นิยฺยาเทตฺวา อสุกฏฺฐานํ นาม คมิสฺสามิ, ตตฺร เม วตฺถานิ เปเสถา’’ติ วตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา ปตฺตจีวรํ นิยฺยาเทตฺวา ‘‘อุกฺ กณฺฐิโตสฺมี’’ติ อาจริยุปชฺฌาเย อาหฯ เต ตํ อาทาย สตฺถุ สนฺติกํ เนตฺวา ‘‘อยํ ภิกฺขุ อุกฺกณฺฐิ โต’’ติ อาโรเจสุํฯ สตฺถา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ อุกฺกณฺฐิโตสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจํ, ภเนฺต’’ติ วุ เตฺต ‘‘เกน อุกฺกณฺฐาปิโตสี’’ติ วตฺวา ‘‘ถุลฺลกุมาริกาย, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘ภิกฺขุ ปุเพฺพเปสา ตว อรเญฺญ วสนฺตสฺส พฺรหฺมจริยนฺตรายํ กตฺวา มหนฺตํ อนตฺถมกาสิ, ปุน ตฺวํ เอตเมว นิสฺสาย กสฺมา อุกฺกณฺฐิโตสี’’ติ วตฺวา ภิกฺขูหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต กาสิรเฏฺฐ มหาโภเค พฺ ราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา อุคฺคหิตสิโปฺป กุฏุมฺพํ สณฺฐเปสิ, อถสฺส ภริยา เอกํ ปุตฺตํ วิชายิตฺ วา กาลมกาสิฯ โส ‘‘ยเถว เม ปิยภริยาย, เอวํ มยฺหมฺปิ มรณํ อาคมิสฺสติ, กิํ เม ฆราวาเสน, ปพฺพ ชิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา กาเม ปหาย ปุตฺตํ อาทาย หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา เตน สทฺธิํ อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ฌานาภิญฺญา นิพฺพเตฺตตฺวา วนมูลผลาหาโร อรเญฺญ วิหาสิฯ ตทา ปจฺจนฺตวาสิ โน โจรา ชนปทํ ปวิสิตฺวา คามํ ปหริตฺวา กรมเร คเหตฺวา ภณฺฑิกํ อุกฺขิปาเปตฺวา ปุน ปจฺจนฺตํ ปาปยิํสุฯ เตสํ อนฺตเร เอกา อภิรูปา กุมาริกา เกราฏิกปญฺญาย สมนฺนาคตา จิเนฺตสิ ‘‘อิเม อ เมฺห คเหตฺวา ทาสิโภเคน ปริภุญฺชิสฺสนฺติ, เอเกน อุปาเยน ปลายิตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ สา ‘‘สามิ, สรีรกิจฺจํ กาตุกามามฺหิ, โถกํ ปฏิกฺกมิตฺวา ติฏฺฐถา’’ติ วตฺวา โจเร วเญฺจตฺวา ปลายิตฺวา อรญฺญํ ปวิสนฺตี โพธิสตฺตสฺส ปุตฺตํ อสฺสเม ฐเปตฺวา ผลาผลตฺถาย คตกาเล ปุพฺพณฺหสมเย ตํ อสฺสมํ ปาปุณิตฺวา ตํ ตาปสกุมารํ กามรติยา ปโลเภตฺวา สีลมสฺส ภินฺทิตฺวา อตฺตโน วเส ว เตฺตตฺวา ‘‘กิํ เต อรญฺญวาเสน, เอหิ คามํ คนฺตฺวา วสิสฺสาม, ตตฺร หิ รูปาทโย กามคุณา สุล ภา’’ติ อาหฯ โสปิ ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ‘‘ปิตา ตาว เม อรญฺญโต ผลาผลํ อาหริตุํ คโต, ตํ ทิสฺวา อุโภปิ เอกโตว คมิสฺสามา’’ติ อาหฯ

สา จิเนฺตสิ – ‘‘อยํ ตรุณทารโก น กิญฺจิ ชานาติ, ปิตรา ปนสฺส มหลฺลกกาเล ปพฺพชิ เตน ภวิตพฺพํ, โส อาคนฺตฺวา ‘อิธ กิํ กโรสี’ติ มํ โปเถตฺวา ปาเท คเหตฺวา กฑฺฒิตฺวา อรเญฺญ ขิปิสฺสติ, ตสฺมิํ อนาคเตเยว ปลายิสฺสามี’’ติฯ อถ นํ ‘‘อหํ ปุรโต คจฺฉามิ, ตฺวํ ปจฺฉา อาคเจฺฉยฺ ยาสี’’ติ วตฺวา มคฺคสญฺญํ อาจิกฺขิตฺวา ปกฺกามิฯ โส ตสฺสา คตกาลโต ปฏฺฐาย อุปฺปนฺนโทมน โสฺส ยถา ปุเร กิญฺจิ วตฺตํ อกตฺวา สสีสํ ปารุปิตฺวา อโนฺตปณฺณสาลาย ปชฺฌายโนฺต นิปชฺชิฯ มหาสโตฺต ผลาผลํ อาทาย อาคนฺตฺวา ตสฺสา ปทวลญฺชํ ทิสฺวา ‘‘อยํ มาตุคามสฺส ปทวลโญฺช, ‘‘ปุตฺตสฺส มม สีลํ ภินฺนํ ภวิสฺสตี’’ติ จิเนฺตโนฺต ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา ผลาผลํ โอ ตาเรตฺวา ปุตฺตํ ปุจฺฉโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๔๐. ‘‘น เต กฏฺฐานิ ภินฺนานิ, น เต อุทกมาภตํ;

อคฺคีปิ เต น หาปิโต, กึ นุ มโนฺทว ฌายสี’’ติฯ

ตตฺถ **อคฺคีปิ เต น หาปิโต**ติ อคฺคิปิ เต น ชาลิโตฯ **มโนฺทวา**ติ นิปฺปโญฺญ อนฺธพาโล วิยฯ

โส ปิตุ กถํ สุตฺวา อุฎฺฐาย ปิตรํ วนฺทิตฺวา คารเวเนว อรญฺญวาเส อนุสฺสาหํ ปเวเทโนฺต คาถาทฺวยมาห –

๔๑. ‘‘น อุสฺสเห วเน วตฺถุํ, กสฺสปามนฺตยามิ ตํ;
ทุโกฺข วาโส อรญฺญมฺหิ, รฎฺฐํ อิจฺฉามิ คนฺตเวฯ

๔๒. ‘‘ยถา อหํ อิโต คนฺตฺวา, ยสฺมิํ ชนปเท วสํ;
อาจารํ พฺรเหฺม สิเกฺขยฺยํ, ตํ ธมฺมํ อนุสาส ม’’นฺติฯ

ตตฺถ **กสฺสปามนฺตยามิ ต**นฺติ กสฺสป อามนฺตยามิ ตํฯ **คนฺตเว**ติ คนฺตุํฯ **อาจาร**นฺติ ยสฺมิํ ชนปเท วสามิ, ตตฺถ วสโนฺต ยถา อาจารํ ชนปทจาริตฺตํ สิเกฺขยฺยํ ชาเนยฺยํ, ตํ ธมฺมํ อนุสาส โอวทาหีติ วทติฯ

มหาสโตฺต ‘‘สาธุ, ตาต, เทสจาริตฺตํ เต กเถสฺสามี’’ติ วตฺวา คาถาทฺวยมาห –

๔๓. ‘‘สเจ อรญฺญํ หิตฺวาน, วนมูลผลานิ จ;
รเฎฺฐ โรจยเส วาสํ, ตํ ธมฺมํ นิสาเมหิ เมฯ

๔๔. ‘‘วิสํ มา ปฎิเสวิโตฺถ, ปปาตํ ปริวชฺชย;
ปเงฺก จ มา วิสีทิโตฺถ, ยโตฺต จาสีวิเส จเร’’ติฯ

ตตฺถ **ธมฺม**นฺติ สเจ รฎฺฐวาสํ โรเจสิ, เตน หิ ตฺวํ ชนปทจาริตฺตํ ธมฺมํ นิสาเมหิฯ **ยโตฺต จาสีวิเส**ติ อาสีวิสสฺส สนฺติเก ยโตฺต ปฎิยโตฺต จเรยฺยาสิ, สโกฺกโนฺต อาสีวิสํ ปริวเชฺชยฺยาสีติ อโตฺถฯ

ตาปสกุมาโร สํขิเตฺตน ภาสิตสฺส อตฺถํ อชานโนฺต ปุจฺฉิ –

๔๕. ‘‘กึ นุ วิสํ ปปาโต วา, ปโงฺก วา พฺรหฺมจารินํ;
กํ ตฺวํ อาสีวิสํ พฺรูสิ, ตํ เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิโต’’ติฯ

อิตโรปิสฺส พฺยากาสิ –

๔๖. ‘‘อาสโว ตาต โลกสฺมิํ, สุรา นาม ปวุจฺจติ;
มนุโญฺญ สุรภี วคฺคุ, สาทุ ขุทฺทรสูปโม;
วิสํ ตทาหุ อริยา เส, พฺรหฺมจริยสฺส นารทฯ

๔๗. ‘‘อิตฺถิโย ตาต โลกสฺมิํ, ปมตฺตํ ปมเถนฺติ ตา;
หรนฺติ ยุวิโน จิตฺตํ, ตูลํ ภฎฺฐํว มาลุโต;
ปปาโต เอโส อกฺขาโต, พฺรหฺมจริยสฺส นารทฯ

๔๘. ‘‘ลาโภ สิโลโก สกฺกาโร, ปูชา ปรกุเลสุ จ;

ปโงฺก เอโส จ อกฺขาโต, พฺรหฺมจริยสฺส นารทฯ

๔๙. ‘‘สสตฺถา ตาต ราชาโน, อาวสนฺติ มหึ อิมํ;
เต ตาทิเส มนุสฺสินฺท, มหนฺต ตาต นารทฯ

๕๐. ‘‘อิสฺสรานํ อธิปตีนํ, น เตสํ ปาทโต จเร;
อาสีวิโสติ อกฺขาโต, พฺรหฺมจริยสฺส นารทฯ

๕๑. ‘‘ภตฺตโตฺถ ภตฺตกาเล จ, ยํ เคหมุปสงฺกเม;
ยเทตฺถ กุสลํ ชญฺญา, ตตฺถ ฆาเสสนํ จเรฯ

๕๒. ‘‘ปวิสิตฺวา ปรกุลํ, ปานตฺถํ โภชนาย วา;
มิตํ ขาเท มิตํ ภุเญฺช, น จ รูเป มนํ กเรฯ

๕๓. ‘‘โคฏฺฐํ มชฺชํ กิราฏญฺจ, สภา นิกิรณานิ จ;
อารกา ปริวเชฺชหิ, ยานีว วิสมํ ปถ’’นฺติฯ

ตตฺถ **อาสโว**ติ ปุปฺผาสวาทิฯ **วิสํ ตทาหู**ติ ตํ อาสวสงฺขาตํ สุรํ อริยา ‘‘พฺรหฺมจริยสฺส วิส’’นฺติ วทนฺติฯ **ปมตฺตน**ฺติ มุฏฺฐสฺสตึฯ **ตูลํ ภฏฺฐํวา**ติ รุกฺขา ภสฺสิตฺวา ปติตตูลํ วิยฯ **อกฺขาโต**ติ พุทฺธาทีหิ กถิโตฯ **สิโลโก**ติ กิตฺติวโณฺณฯ **สกฺกาโร**ติ อญฺชลิกมฺมาทิฯ **ปูชา**ติ คนฺธมาลาทีหิ ปูชาฯ **ปโงฺก**ติ เอส โอสีทาปนเฏฺฐน ‘‘ปโงฺก’’ติ อกฺขาโตฯ **มหนฺต**ติ มหนฺตภาวปฺปเตฺตฯ **น เตสํ ปาทโต จเร**ติ เตสํ สนฺติเก น จเร, ราชกุลูปโก น ภเวยฺยาสีติ อโตฺถฯ ราชาโน หิ อาสีวิสา วิย มุหุเตฺตเนว กุชฺฌิตฺวา อนยพฺยสนํ ปาเปนฺติฯ อปิจ อเนฺตปุรปฺปเวสเน วุตฺตาทีนวเสนเปตฺถ อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ

ภตฺตโตฺถติ ภเตฺตน อตฺถิโก หุตฺวาฯ **ยเทตฺถ กุสล**นฺติ ยํ เตสุ อุปสงฺกมิตเพฺพสุ เคเหสุ กุสลํ อนวชฺชํ ปญฺจอโคจรรหิตํ ชาเนยฺยาสิ, ตตฺถ ฆาเสสนํ จเรยฺยาสีติ อโตฺถฯ **น จ รูเป มนํ กเร**ติ ปรกุเล มตฺตญฺญู หุตฺวา โภชนํ ภุญฺชโนฺตปิ ตตฺถ อิตฺถิรูเป มนํ มา กเรยฺยาสิ, มา จกฺขุํ อุมฺมีเลตฺวา อิตฺถิรูเป นิมิตฺตํ คเณฺหยฺยาสีติ วทติฯ **โคฏฺฐํ มชฺชํ กิราฏ**นฺติ อยํ โปตฺถเกสุ ปาโฐ, อฏฺฐกถายํ ปน ‘‘โคฏฺฐํ มชฺชํ กิราสญฺจา’’ติ วตฺวา **‘‘โคฏฺฐ**นฺติ คุนฺนํ ฐิตฏฺฐานํฯ **มชฺช**นฺติ ปานาคารํฯ **กิราส**นฺติ ธุตฺตเกราฏิกชน’’นฺติ วุตฺตํฯ **สภา นิกิรณานิ จา**ติ สภาโย จ หิรญฺญสุวณฺณานํ นิกิรณฏฺฐานานิ จฯ **อารกา**ติ เอตานิ สพฺพานิ ทูรโต ปริวเชฺชยฺยาสิฯ **ยานีวา**ติ สปฺปิเตลยาเนน คจฺฉโนฺต วิสมํ มคฺคํ วิยฯ

มาณโว ปิตุ กเถนฺตเสฺสว สตึ ปฏิลภิตฺวา ‘‘ตาต, อลํ เม มนุสฺสปเถนา’’ติ อาหฯ อถสฺส ปิตา เมตฺตาทิภาวนํ อาจิกฺขิฯ โส ตโสฺสวาเท ฐตฺวา น จิรเสฺสว ฌานาภิญฺญา นิพฺพเตฺตสิฯ อุโภปิ ปิตาปุตฺตา อปริหีนชฺฌานา กาลํ กตฺวา พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺตึสุฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา สา กุมาริกา อยํ กุมาริกา อโหสิ, ตาปสกุมาโร อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ, ปิตา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

จูฬนารทชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๔๗๘] ๕. ทูตชาตกวณฺณนา

ทูเต เต พฺรเหฺม ปาเหสินฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อตฺตโน ปญฺญาปสํสนํ อารพฺภ กเถสิฯ ธมฺมสภายํ ภิกฺขู กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘ปสฺสถ, อาวุโส, ทสพลสฺส อุปายโกสลฺลํ, นนฺทสฺส สกฺยปุตฺตสฺส อจฺฉราคณํ ทเสฺสตฺวา อรหตฺตํ อทาสิ, จูฬปนฺถกสฺส ปิโลติกํ ทตฺวา สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ อทาสิ, กมฺมารปุตฺตสฺส ปทุมํ ทเสฺสตฺวา อรหตฺตํ อทาสิ, เอวํ นานาอุปาเยหิ สเตฺต วิเนตี’’ติ ฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, ตถาคโต อิทาเนว ‘อิมินา อิทํ โหตี’ติ อุปายกุสโล, ปุเพฺพปิ อุปายกุสโลเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต ชนปโท อหิรโญฺญ อโหสิฯ โส หิ ชนปทํ ปีเฬตฺวา ธนเมว สํกฑฺฒิฯ ตทา โพธิสโตฺต กาสิคาเม พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา ‘‘ปจฺฉา ธเมฺมน ภิกฺขํ จริตฺวา อาจริยธนํ อาหริสฺสามี’’ติ วตฺวา สิปฺปํ ปฏฺฐเปตฺวา นิฏฺฐิตสิโปฺป อนุโยคํ ทตฺวา ‘‘อาจริย, ตุมฺหากํ ธนํ อาหริสฺสามี’’ติ อาปุจฺฉิตฺวา นิกฺขมฺม ชนปเท จรโนฺต ธเมฺมน สเมน ปริเยสิตฺวา สตฺต นิเกฺข ลภิตฺวา ‘‘อาจริยสฺส ทสฺสามี’’ติ คจฺฉโนฺต อนฺตรามเคฺค คงฺคํ โอตริตุํ นาวํ อภิรุหิฯ ตสฺส ตตฺถ นาวาย วิปริวตฺตมานาย ตํ สุวณฺณํ อุทเก ปติฯ โส จิเนฺตสิ ‘‘ทุลฺลภํ หิรญฺญํ, ชนปเท ปุน อาจริยธเน ปริเยสิยมาเน ปปโญฺจ ภวิสฺสติ, ยํนูนาหํ คงฺคาตีเรเยว นิราหาโร นิสีเทยฺยํ, ตสฺส เม นิสินฺนภาวํ อนุปุเพฺพน ราชา ชานิสฺสติ, ตโต อมเจฺจ เปเสสฺสติ, อหํ เตหิ สทฺธึ น มเนฺตสฺสามิ, ตโต ราชา สยํ อาคมิสฺสติ, อิมินา อุปาเยน ตสฺส สนฺติเก อาจริยธนํ ลภิสฺสามี’’ติฯ โส คงฺคาตีเร อุตฺตริสาฏกํ ปารุปิตฺวา ยญฺญสุตฺตํ พหิ ฐเปตฺวา รชตปฏฺฏวเณฺณ วาลุกตเล สุวณฺณปฏิมา วิย นิสีทิฯ ตํ นิราหารํ นิสินฺนํ ทิสฺวา มหาชโน ‘‘กสฺมา นิสิโนฺนสี’’ติ ปุจฺฉิ, กสฺสจิ น กเถสิฯ ปุนทิวเส ทฺวารคามวาสิโน ตสฺส ตตฺถ นิสินฺนภาวํ สุตฺวา อาคนฺตฺวา ปุจฺฉึสุ, เตสมฺปิ น กเถสิฯ เต ตสฺส กิลมถํ ทิสฺวา ปริเทวนฺตา ปกฺกมึสุฯ ตติยทิวเส นครวาสิโน อาคมึสุ, จตุตฺถทิวเส นครโต อิสฺสรชนา, ปญฺจมทิวเส ราชปุริสาฯ ฉฏฺฐทิวเส ราชา อมเจฺจ เปเสสิ, เตหิปิ สทฺธึ น กเถสิฯ สตฺตมทิวเส ราชา ภยฏฺฏิโต หุตฺวา ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ปุจฺฉโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๕๔. ‘‘ทูเต เต พฺรเหฺม ปาเหสึ, คงฺคาตีรสฺมิ ฌายโต;
เตสํ ปุโฏฺฐ น พฺยากาสิ, ทุกฺขํ คุยฺหมตํ นุ เต’’ติฯ

ตตฺถ **ทุกฺขํ คุยฺหมตํ นุ เต**ติ กึ นุ โข, พฺราหฺมณ, ยํ ตว ทุกฺขํ อุปฺปนฺนํ, ตํ เต คุยฺหเมว มตํ, น อญฺญสฺส อาจิกฺขิตพฺพนฺติฯ

ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต ‘‘มหาราช, ทุกฺขํ นาม หริตุํ สมตฺถเสฺสว อาจิกฺขิตพฺพํ, น อญฺญสฺสา’’ติ วตฺวา สตฺต คาถา อภาสิ –

๕๕. ‘‘สเจ เต ทุกฺขมุปฺปเชฺช, กาสีนํ รฏฺฐวฑฺฒน;
มา โข นํ ตสฺส อกฺขาหิ, โย ตํ ทุกฺขา น โมจเยฯ

๕๖. ‘‘โย ตสฺส ทุกฺขชาตสฺส, เอกงฺคมปิ ภาคโส;
วิปฺปโมเจยฺย ธเมฺมน, กามํ ตสฺส ปเวทยฯ

๕๗. ‘‘สุวิชานํ สิงฺคาลานํ, สกุณานญฺจ วสฺสิตํ;
มนุสฺสวสฺสิตํ ราช, ทุพฺพิชานตรํ ตโตฯ

๕๘. ‘‘อปิ เจ มญฺญตี โปโส, ญาติ มิโตฺต สขาติ วา;

โย ปุเพฺพ สุมโน หุตฺวา, ปจฺฉา สมฺปชฺชเต ทิโสฯ

๕๙. ‘‘โย อตฺตโน ทุกฺขมนานุปุฏฺโฐ, ปเวทเย ชนฺตุ อกาลรูเป;
อานนฺทิโน ตสฺส ภวนฺติ มิตฺตา, หิเตสิโน ตสฺส ทุขี ภวนฺติฯ

๖๐. ‘‘กาลญฺจ ญตฺวาน ตถาวิธสฺส, เมธาวินํ เอกมนํ วิทิตฺวา;
อเกฺขยฺย ติพฺพานิ ปรสฺส ธีโร, สณฺหํ คิรํ อตฺถวตึ ปมุเญฺจฯ

๖๑. ‘‘สเจ จ ชญฺญา อวิสยฺหมตฺตโน, น เต หิ มยฺหํ สุขาคมาย;
เอโกว ติพฺพานิ สเหยฺย ธีโร, สจฺจํ หิโรตฺตปฺปมเปกฺขมาโน’’ติฯ

ตตฺถ **อุปฺปเชฺช**ติ สเจ ตว อุปฺปเชฺชยฺยฯ **มา อกฺขา**หีติ มา กเถหิฯ **ทุพฺพิชานตรํ ตโต**ติ ตโต ติรจฺฉานคตวสฺสิตโตปิ ทุพฺพิชานตรํ, ตสฺมา ตถโต อชานิตฺวา หริตุํ อสมตฺถสฺส อตฺตโน ทุกฺขํ น กเถตพฺพเมวาติฯ **อปิ เจ**ติ คาถา วุตฺตตฺถาวฯ **อนานุปุโฏฺฐ**ติ ปุนปฺปุนํ ปุโฏฺฐฯ **ปเวทเย**ติ กเถติฯ **อกาลรูเป**ติ อกาเลฯ **กาล**นฺติ อตฺตโน คุยฺหสฺส กถนกาลํฯ **ตถาวิธสฺสา**ติ ปณฺฑิตปุริสํ อตฺตนา สทฺธึ เอกมนํ วิทิตฺวา ตถาวิธสฺส อาจิเกฺขยฺยฯ **ติพฺพานี**ติ ทุกฺขานิฯ

สเจติ ยทิ อตฺตโน ทุกฺขํ อวิสยฺหํ อตฺตโน วา ปเรสํ วา ปุริสกาเรน อเตกิจฺฉํ ชาเนยฺยฯ **เต หี**ติ เต เอว โลกปเวณิกา, อฏฺฐโลกธมฺมาติ อโตฺถฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – อถ อยํ โลกปเวณี น มยฺหํ เอว สุขาคมาย อุปฺปนฺนา, อฏฺฐหิ โลกธเมฺมหิ ปริมุโตฺต นาม นตฺถิ, เอวํ สเนฺต สุขเมว ปเตฺถเนฺตน ปรสฺส ทุกฺขาโรปนํ นาม น ยุตฺตํ, เนตํ หิโรตฺตปฺปสมฺปเนฺนน กตฺตพฺพํ, อตฺถิ จ เม หิรี โอตฺตปฺปนฺติ สจฺจํ สํวิชฺชมานํ อตฺตนิ หิโรตฺตปฺปํ อเปกฺขมาโนว อญฺญสฺส อนาโรเจตฺวา เอโกว ติพฺพานิ สเหยฺย ธีโรติฯ

เอวํ มหาสโตฺต สตฺตหิ คาถาหิ รโญฺญ ธมฺมํ เทเสตฺวา อตฺตโน อาจริยธนสฺส ปริเยสิตภาวํ ทเสฺสโนฺต จตโสฺส คาถา อภาสิ –

๖๒. ‘‘อหํ รเฏฺฐ วิจรโนฺต, นิคเม ราชธานิโย;
ภิกฺขมาโน มหาราช, อาจริยสฺส ธนตฺถิโกฯ

๖๓. ‘‘คหปตี ราชปุริเส, มหาสาเล จ พฺราหฺมเณ;
อลตฺถํ สตฺต นิกฺขานิ, สุวณฺณสฺส ชนาธิป;
เต เม นฏฺฐา มหาราช, ตสฺมา โสจามหํ ภุสํฯ

๖๔. ‘‘ปุริสา เต มหาราช, มนสานุวิจินฺติตา;
นาลํ ทุกฺขา ปโมเจตุํ, ตสฺมา เตสํ น พฺยาหริํฯ

๖๕. ‘‘ตฺวญฺจ โข เม มหาราช, มนสานุวิจินฺติโต;
อลํ ทุกฺขา ปโมเจตุํ, ตสฺมา ตุยฺหํ ปเวทยิ’’นฺติฯ

ตตฺถ **ภิกฺขมาโน**ติ เอเต คหปติอาทโย ยาจมาโนฯ **เต เม**ติ เต สตฺต นิกฺขา มม คงฺคํ ตรนฺตสฺส นฏฺฐา, คงฺคายํ ปติตาฯ **ปุริสา เต**ติ มหาราช, ตว ทูตปุริสาฯ **อนุวิจินฺติตา**ติ ‘‘นาลํ อิเม มํ ทุกฺขา โมเจตุ’’นฺติ มยา ญาตาฯ **ตสฺมา**ติ เตน การเณน เตสํ อตฺตโน ทุกฺขํ นาจิกฺขิํฯ **ปเวทยิ**นฺติ กเถสิํฯ

ราชา ตสฺส ธมฺมกถํ สุตฺวา ‘‘มา จินฺตยิ, พฺราหฺมณ, อหํ เต อาจริยธนํ ทสฺสามี’’ติ ทฺวิคุณธนมทาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา โอสานคาถมาห –

๖๖. ‘‘ตสฺสาทาสิ ปสนฺนโตฺต, กาสีนํ รฏฺฐวฑฺฒโน;
ชาตรูปมเย นิกฺเข, สุวณฺณสฺส จตุทฺทสา’’ติฯ

ตตฺถ **ชาตรูปมเย**ติ เต สุวณฺณสฺส จตุทฺทส นิกฺเข ชาตรูปมเยเยว อทาสิ, น ยสฺส วา ตสฺส วา สุวณฺณสฺสาติ อโตฺถฯ

มหาสโตฺต รโญฺญ โอวาทํ ทตฺวา อาจริยสฺส ธนํ ทตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ราชาปิ ตโสฺสวาเท ฐิโต ธเมฺมน รชฺชํ กาเรตฺวา อุโภปิ ยถากมฺมํ คตาฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ ตถาคโต อุปายกุสโลเยวา’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ราชา อานโนฺท อโหสิ, อาจริโย สาริปุโตฺต, พฺราหฺมณมาณโว ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ทูตชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

[๔๗๙] ๖. กาลิงฺคโพธิชาตกวณฺณนา

ราชา กาลิโงฺค จกฺกวตฺตีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อานนฺทเตฺถเรน กตํ มหาโพธิปูชํ อารพฺภ กเถสิฯ เวเนยฺยสงฺคหตฺถาย หิ ตถาคเต ชนปทจาริกํ ปกฺกเนฺต สาวตฺถิวาสิโน คนฺธมาลาทิหตฺถา เชตวนํ คนฺตฺวา อญฺญํ ปูชนียฏฺฐานํ อลภิตฺวา คนฺธกุฎิทฺวาเร ปาเตตฺวา คจฺฉนฺติ, เต อุฬารปาโมชฺชา น โหนฺติฯ ตํ การณํ ญตฺวา อนาถปิณฺฑิโก ตถาคตสฺส เชตวนํ อาคตกาเล อานนฺทเตฺถรสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘ภเนฺต, อยํ วิหาโร ตถาคเต จาริกํ ปกฺกเนฺต นิปจฺจโย โหติ, มนุสฺสานํ คนฺธมาลาทีหิ ปูชนียฏฺฐานํ น โหติ, สาธุ, ภเนฺต, ตถาคตสฺส อิมมตฺถํ อาโรเจตฺวา เอกสฺส ปูชนียฏฺฐานสฺส สกฺกุเณยฺยภาวํ ชานาถา’’ติ อาหฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฎิจฺฉิตฺวา ตถาคตํ ปุจฺฉิ ‘‘กติ นุ โข, ภเนฺต, เจติยานี’’ติ? ‘‘ตีณิ อานนฺทา’’ติฯ ‘‘กตมานิ, ภเนฺต, ตีณี’’ติ? ‘‘สารีริกํ ปาริโภคิกํ อุทฺทิสฺสก’’นฺติฯ ‘‘สกฺกา ปน, ภเนฺต, ตุเมฺหสุ ธรเนฺตสุเยว เจติยํ กาตุ’’นฺติฯ ‘‘อานนฺท, สารีริกํ น สกฺกา กาตุํฯ ตญฺหิ พุทฺธานํ ปรินิพฺพานกาเล โหติ, อุทฺทิสฺสกํ อวตฺถุกํ มมายนมตฺตเมว โหติ, พุเทฺธหิ ปริภุโตฺต มหาโพธิรุโกฺข พุเทฺธสุ ธรเนฺตสุปิ เจติยเมวา’’ติฯ ‘‘ภเนฺต, ตุเมฺหสุ ปกฺกเนฺตสุ เชตวนวิหาโร อปฺปฏิสรโณ โหติ, มหาชโน ปูชนียฏฺฐานํ น ลภติ, มหาโพธิโต พีชํ อาหริตฺวา เชตวนทฺวาเร โรเปสฺสามิ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘สาธุ, อานนฺท, โรเปหิ, เอวํ สเนฺต เชตวเน มม นิพทฺธวาโส วิย ภวิสฺสตี’’ติฯ

เถโร โกสลนรินฺทสฺส อนาถปิณฺฑิกสฺส วิสาขาทีนญฺจ อาโรเจตฺวา เชตวนทฺวาเร โพธิโรปนฏฺฐาเน อาวาฏํ ขณาเปตฺวา มหาโมคฺคลฺลานเตฺถรํ อาห – ‘‘ภเนฺต, อหํ เชตวนทฺวาเร โพธึ โรเปสฺสามิ, มหาโพธิโต เม โพธิปกฺกํ อาหรถา’’ติฯ เถโร ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อากาเสน โพธิมณฺฑํ คนฺตฺวา วณฺฏา ปริคลนฺตํ ปกฺกํ ภูมึ อสมฺปตฺตเมว จีวเรน สมฺปฏิจฺฉิตฺวา คเหตฺวา อานนฺทเตฺถรสฺส อทาสิฯ อานนฺทเตฺถโร ‘‘อชฺช โพธึ โรเปสฺสามี’’ติ โกสลราชาทีนํ อาโรเจสิฯ ราชา สายนฺหสมเย มหเนฺตน ปริวาเรน สพฺพูปกรณานิ คาหาเปตฺวา อาคมิ, ตถา อนาถปิณฺฑิโก วิสาขา จ อโญฺญ จ สทฺโธ ชโนฯ เถโร มหาโพธิโรปนฏฺฐาเน มหนฺตํ สุวณฺณกฏาหํ ฐเปตฺวา เหฏฺฐา ฉิทฺทํ กาเรตฺวา คนฺธกลลสฺส ปูเรตฺวา ‘‘อิทํ โพธิปกฺกํ โรเปหิ, มหาราชา’’ติ รโญฺญ อทาสิฯ โส จิเนฺตสิ ‘‘รชฺชํ นาม น สพฺพกาลํ อมฺหากํ หเตฺถ ติฏฺฐติ, อิทํ มยา อนาถปิณฺฑิเกน โรปาเปตุํ วฏฺฏตี’’ติ ฯ โส ตํ โพธิปกฺกํ มหาเสฏฺฐิสฺส หเตฺถ ฐเปสิฯ อนาถ

ปิณฺฑิโก คนฺธกลลํ วิยูหิตฺวา ตตฺถ ปาเตสิฯ ตสฺมึ ตสฺส หตฺถโต มุตฺตมตฺตเยว สเพฺพสํ ปสฺสนฺตานเญฺญว นงฺคลสีสปฺปมาโณ โพธิขนฺโธ ปณฺณาสหตฺถุเพฺพโธ อุฏฺฐหิ, จตูสุ ทิสาสุ อุทฺธญฺจาติ ปญฺจ มหาสาขา ปณฺณาสหตฺถาว นิกฺขมึสุฯ อิติ โส ตงฺขณเญฺญว วนปฺปติเชฏฺฐโก หุตฺวา อฏฺฐาสิฯ ราชา อฏฺฐารสมเตฺต สุวณฺณรชตฆเฏ คโนฺธทเกน ปูเรตฺวา นีลุปฺปลหตฺถกาทิปฏิมณฺฑิเต มหาโพธึ ปริกฺขิปิตฺวา ปุณฺณฆเฏ ปฏิปาฏิยา ฐเปสิ, สตฺตรตนมยํ เวทิกํ กาเรสิ, สุวณฺณมิสฺสกํ วาลุกํ โอกิริ, ปาการปริเกฺขปํ กาเรสิ, สตฺตรตนมยํ ทฺวารโกฏฺฐกํ กาเรสิ, สกฺกาโร มหา อโหสิฯ

เถโร ตถาคตํ อุปสงฺกมิตฺวา ''ภเนฺต, ตุเมฺหหิ มหาโพธิมูเล สมาปนฺนสมาปตฺตึ มยา โรปิตโพธิมูเล นิสีทิตฺวา มหาชนสฺส หิตตฺถาย สมาปชฺชถา''ติ อาหฯ ''อานนฺท, กึ กเถสิ, มยิ มหาโพธิมูเล สมาปนฺนสมาปตฺตึ สมาปชฺชิตฺวา นิสิเนฺน อโญฺญ ปเทโส ธาเรตุํ น สโกฺกตี''ติฯ ''ภเนฺต, มหาชนสฺส หิตตฺถาย อิมสฺส ภูมิปฺปเทสสฺส ธุวนิยาเมน สมาปตฺติสุเขน ตํ โพธิมูลํ ปริภุญฺชถา''ติฯ สตฺถา เอกรตฺตึ สมาปตฺติสุเขน ปริภุญฺชิฯ เถโร โกสลราชาทีนํ กเถตฺวา โพธิมหํ นาม กาเรสิฯ โสปิ โข โพธิรุกฺโข อานนฺทเตฺถเรน โรปิตตฺตา **อานนฺทโพธิ**เยวาติ ปญฺญายิตฺถฯ ตทา ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ''อาวุโส อายสฺมา อานโนฺท ธรเนฺตเยว ตถาคเต โพธึ โรเปตฺวา มหาปูชํ กาเรสิ , อโห มหาคุโณ เถโร''ติ ฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ''กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''อิมาย นามา''ติ วุเตฺต ''น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ อานโนฺท สปริวาเรสุ จตูสุ มหาทีเปสุ มนุเสฺส คเหตฺวา พหุคนฺธมาลาทีนิ อาหริตฺวา มหาโพธิมเณฺฑ โพธิมหํ กาเรสิเยวา''ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต กลิงฺครเฏฺฐ ทนฺตปุรนคเร กาลิโงฺค นาม ราชา รชฺชํ กาเรสิฯ ตสฺส มหากาลิโงฺค, จูฬกาลิโงฺคติ เทฺว ปุตฺตา อเหสุํฯ เนมิตฺตกา ''เชฏฺฐปุโตฺต ปิตุ อจฺจเยน รชฺชํ กาเรสฺสติ, กนิโฏฺฐ ปน อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ภิกฺขาย จริสฺสติ, ปุโตฺต ปนสฺส จกฺกวตฺตี ภวิสฺสตี''ติ พฺยากรึสุฯ อปรภาเค เชฏฺฐปุโตฺต ปิตุ อจฺจเยน ราชา อโหสิ, กนิโฏฺฐ ปน อุปราชาฯ โส ''ปุโตฺต กิร เม จกฺกวตฺตี ภวิสฺสตี''ติ ปุตฺตํ นิสฺสาย มานํ อกาสิฯ ราชา อสหโนฺต ''จูฬกาลิงฺคํ คณฺหา''ติ เอกํ อตฺถจรกํ อาณาเปสิฯ โส คนฺตฺวา ''กุมาร, ราชา ตํ คณฺหาเปตุกาโม, ตว ชีวิตํ รกฺขาหี''ติ อาหฯ โส อตฺตโน ลญฺชนมุทฺทิกญฺจ สุขุมกมฺพลญฺจ ขคฺคญฺจาติ อิมานิ ตีณิ อตฺถจรกามจฺจสฺส ทเสฺสตฺวา ''อิมาย สญฺญาย มม ปุตฺตสฺส รชฺชํ ทเทยฺยาถา''ติ วตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา รมณีเย ภูมิภาเค อสฺสมํ กตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา นทีตีเร วาสํ กเปฺปสิฯ

มทฺทรเฏฺฐปิ สาคลนคเร มทฺทรโญฺญ อคฺคมเหสี ธีตรํ วิชายิฯ ตํ เนมิตฺตกา ''อยํ ภิกฺขํ จริตฺวา ชีวิกํ กเปฺปสฺสติ, ปุโตฺต ปนสฺสา จกฺกวตฺตี ภวิสฺสตี''ติ พฺยากรึสุฯ สกลชมฺพุทีเป ราชาโน ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา เอกปฺปหาเรเนว อาคนฺตฺวา สาคลนครํ รุนฺธึสุฯ มทฺทราชา จิเนฺตสิ ''สจาหํ อิมํ เอกสฺส ทสฺสามิ, เสสราชาโน กุชฺฌิสฺสนฺติ, มม ธีตรํ รกฺขิสฺสามี''ติ ธีตรญฺจ ภริยญฺจ คเหตฺวา อญฺญาตกเวเสน ปลายิตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา จูฬกาลิงฺคกุมารสฺส อสฺสมปทโต อุปริภาเค อสฺสมํ กตฺวา ปพฺพชิตฺวา อุญฺฉาจริยาย ชีวิกํ กเปฺปโนฺต ตตฺถ ปฏิวสติฯ มาตาปิตโร ''ธีตรํ รกฺขิสฺสามา''ติ ตํ อสฺสมปเท กตฺวา ผลาผลตฺถาย คจฺฉนฺติฯ สา เตสํ คตกาเล นานาปุปฺผานิ คเหตฺวา ปุปฺผจุมฺพฏกํ กตฺวา คงฺคาตีเร ฐปิตโสปานปนฺติ วิย ชาโต เอโก สุปุปฺผิโต อมฺพรุกฺโข อตฺถิ, ตํ อภิรุหิตฺวา กีฬิตฺวา ปุปฺผจุมฺพฏกํ อุทเก ขิปิฯ ตํ เอกทิวสํ คงฺคายํ นฺหายนฺตสฺส จูฬกาลิงฺคกุมารสฺส สีเส ลคฺคิฯ โส ตํ โอโลเกตฺวา ''อิทํ เอกาย อิตฺถิยา กตํ, โน จ โข มหลฺลิกาย, ตรุณกุมาริกาย กตกมฺมํ, วีมํสิสฺสามิ ตาว น''นฺติ กิเลสวเสน อุปริคงฺคํ คนฺตฺวา ตสฺสา อมฺพรุเกฺข นิสีทิตฺวา มธุเรน สเรน คายนฺติยา สทฺทํ สุตฺวา รุกฺขมูลํ คนฺตฺวา ตํ ทิสฺวา

‘‘ภเทฺท, กา นาม ตฺว’’นฺติ อาหฯ ‘‘มนุสฺสิตฺถีหมสฺมิ สามี’’ติ ฯ ‘‘เตน หิ โอตราหี’’ติฯ ‘‘น สกฺกา สามิ, อหํ ขตฺติยา’’ติฯ ‘‘ภเทฺท, อหมฺปิ ขตฺติโยเยว, โอตราหี’’ติฯ สามิ, น วจนมตฺตเนว ขตฺติโย โหติ, ยทิสิ ขตฺติโย, ขตฺติยมายํ กเถหี’’ติฯ เต อุโภปิ อญฺญมญฺญํ ขตฺติยมายํ กถยิํสุฯ ราชธีตา โอตริฯ

เต อญฺญมญฺญํ อชฺฌาจารํ จริํสุฯ สา มาตาปิตูสุ อาคเตสุ ตสฺส กาลิงฺคราชปุตฺตภาวเญฺจว อรญฺญํ ปวิฎฺฐการณญฺจ วิตฺถาเรน เตสํ กเถสิฯ เต ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฎิจฺฉิตฺวา ตํ ตสฺส อทํสุฯ เตสํ ปิยสํวาเสน วสนฺตานํ ราชธีตา คพฺภํ ลภิตฺวา ทสมาสจฺจเยน ธญฺญปุญฺญลกฺขณสมฺปนฺนํ ปุตฺตํ วิชายิ, ‘‘กาลิโงฺค’’ติสฺส นามํ อกํสุฯ โส วยปฺปโตฺต ปิตุ เจว อยฺยกสฺส จ สนฺติเก สพฺพสิปฺปานํ นิปฺผตฺติํ ปาปุณิฯ อถสฺส ปิตา นกฺขตฺตโยควเสน ภาตุ มตภาวํ ญตฺวา ‘‘ตาต, มา ตฺวํ อรเญฺญ วส, เปเตฺตโยฺย เต มหากาลิโงฺค กาลกโต, ตฺวํ ทนฺตปุรนครํ คนฺตฺวา กุลสนฺตกํ สกลรชฺชํ คณฺหาหี’’ติ วตฺวา อตฺตนา อานีตํ มุทฺทิกญฺจ กมฺพลญฺจ ขคฺคญฺจ ทตฺวา ‘‘ตาต, ทนฺตปุรนคเร อสุกวีถิยํ อมุหากํ อตฺถจรโก อมโจฺจ อตฺถิ, ตสฺส เคเห สยนมเชฺฌ โอตริตฺวา อิมานิ ตีณิ รตนานิ ตสฺส ทเสฺสตฺวา มม ปุตฺตภาวํ อาจิกฺข, โส ตํ รเชฺช ปติฎฺฐาเปสฺสตี’’ติ อุโยฺยเชสิฯ โส มาตาปิตโร จ อยฺยกายฺยิเก จ วนฺทิตฺวา ปุญฺญมหิทฺธิยา อากาเสน คนฺตฺวา อมจฺจสฺส สยนปิเฎฺฐเยว โอตริตฺวา ‘‘โกสิ ตฺว’’นฺติ ปุโฎฺฐ ‘‘จูฬกาลิงฺคสฺส ปุโตฺตมฺหี’’ติ อาจิกฺขิตฺวา ตานิ รตนานิ ทเสฺสสิฯ อมโจฺจ ราชปริสาย อาโรเจสิฯ อมจฺจา นครํ อลงฺการาเปตฺวา ตสฺส เสตจฺฉตฺตํ อุสฺสาปยิํสุฯ

อถสฺส กาลิงฺคภารทฺวาโช นาม ปุโรหิโต ตสฺส ทส จกฺกวตฺติวตฺตานิ อาจิกฺขิฯ โส ตํ วตฺตํ ปูเรสิฯ อถสฺส ปนฺนรสอุโปสถทิวเส จกฺกทหโต จกฺกรตนํ, อุโปสถกุลโต หตฺถิรตนํ, วลาหกกุลโต อสฺสรตนํ, เวปุลฺลปพฺพตโต มณิรตนํ อาคมิ, อิตฺถิรตนคหปติรตนปริณายกรตนานิ ปาตุภวนฺติฯ โส สกลจกฺกวาฬคพฺภ รชฺชํ คณฺหิตฺวา เอกทิวสญฺจ ฉตฺติํสโยชนาย ปริสาย ปริวุโต สพฺพเสตํ เกลาสกูฎปฎิภาคํ หตฺถิํ อารุยฺห มหเนฺตน สิริวิลาเสน มาตาปิตูนํ สนฺติกํ ปายาสิฯ อถสฺส สพฺพพุทฺธานํ ชยปลฺลงฺกสฺส ปถวีนาภิภูตสฺส มหาโพธิมณฺฑสฺส อุปริภาเค นาโค คนฺตุํ นาสกฺขิฯ ราชา ปุนปฺปุนํ โจเทสิ, โส นาสกฺขิเยวฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา ปฐมํ คาถมาห –

๖๗. ‘‘ราชา กาลิโงฺค จกฺกวตฺติ, ธเมฺมน ปถวิมนุสาสํ;
อคมา โพธิสมีปํ, นาเคน มหานุภาเวนา’’ติฯ

อถ รโญฺญ ปุโรหิโต รญฺญา สทฺธิํ คจฺฉโนฺต ‘‘อากาเส อาวรณํ นาม นตฺถิ, กิํ นุ โข ราชา หตฺถิํ เปเสตุํ น สโกฺกติ , วีมํสิสฺสามี’’ติ อากาสโต โอรุยฺห สพฺพพุทฺธานํเยว ชยปลฺลงฺกํ ปถวีนาภิมณฺฑลภูตํ ภูมิภาคํ ปสฺสิฯ ตทา กิร ตตฺถ อฎฺฐราชกรีสมเตฺต ฐาเน เกสมสฺสุมตฺตมฺปิ ติณํ นาม นตฺถิ, รชตปฎฺฎวณฺณวาลุกา วิปฺปกิณฺณา โหนฺติ, สมนฺตา ติณลตาวนปฺปติโย โพธิมณฺฑํ ปทกฺขิณํ กตฺวา อาวเฎฺฎตฺวา โพธิมณฺฑาภิมุขาว อฎฺฐํสุฯ พฺราหฺมโณ ตํ ภูมิภาคํ โอโลเกตฺวา ‘‘อิทญฺหิ สพฺพพุทฺธานํ สพฺพกิเลสวิทฺธํสนฎฺฐานํ, อิมสฺส อุปริภาเค สกฺกาทีหิปิ น สกฺกา คนฺตุ’’นฺติ จิเนฺตตฺวา กาลิงฺครโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา โพธิมณฺฑสฺส วณฺณํ กเถตฺวา ราชานํ ‘‘โอตรา’’ติ อาหฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อิมา คาถา อาห –

๖๘. ‘‘กาลิโงฺค ภารทฺวาโช จ, ราชานํ กาลิงฺคํ สมณโกลญฺญํ;
จกฺกํ วตฺตยโต ปริคฺคเหตฺวา, ปญฺชลี อิทมโวจฯ

๖๙. ‘‘ปโจฺจโรห มหาราช, ภูมิภาโค ยถา สมณฺคฺคโต;
อิธ อนธิวรา พุทฺธา, อภิสมฺพุทฺธา วิโรจนฺติฯ

๗๐. ‘‘ปทกฺขิณโต อาวฏฺฏา, ติณลตา อสฺมึ ภูมิภาคสฺมึ;
ปถวิยา นาภิยํ มโณฺฑ, อิติ โน สุตํ มเนฺต มหาราชฯ

๗๑. ‘‘สาครปริยนฺตาย, เมทินิยา สพฺพภูตธรณิยา;
ปถวิยา อยํ มโณฺฑ, โอโรหิตฺวา นโม กโรหิฯ

๗๒. ‘‘เย เต ภวนฺติ นาคา จ, อภิชาตา จ กุญฺชรา;
เอตฺตาวตา ปเทสํ เต, นาคา เนว มุปยนฺติฯ

๗๓. ‘‘อภิชาโต นาโค กามํ, เปเสหิ กุญฺชรํ ทนฺตึ;
เอตฺตาวตา ปเทโส, สกฺกา นาเคน มุปคนฺตุํฯ

๗๔. ‘‘ตํ สุตฺวา ราชา กาลิโงฺค, เวยฺยญฺชนิกวโจ นิสาเมตฺวา;
สเมฺปเสสิ นาคํ ญสฺสาม, มยํ ยถิมสฺสิทํ วจนํฯ

๗๕. ‘‘สเมฺปสิโต จ รญฺญา, นาโค โกโญฺจว อภินทิตฺวาน;
ปฏิสกฺกิตฺวา นิสีทิ, ครุํว ภารํ อสหมาโน’’ติฯ

ตตฺถ **สมณโกลญฺญ**นฺติ ตาปสานํ ปุตฺตํฯ **จกฺกํ วตฺตยโต**ติ จกฺกํ วตฺตยมานํ, จกฺกวตฺตินฺติ อโตฺถฯ **ปริคฺคเหตฺวา**ติ ภูมิภาคํ วีมํสิตฺวาฯ **สมณฺคฺคโต**ติ สพฺพพุเทฺธหิ วณฺณิโตฯ **อนธิวรา**ติ อตุลฺยา อปฺปเมยฺยาฯ **วิโรจนฺตี**ติ วิหตสพฺพกิเลสนฺธการา ตรุณสูริยา วิย อิธ นิสินฺนา วิโรจนฺติฯ **ติณลตา**ติ ติณานิ จ ลตาโย จฯ **มโณฺฑ**ติ จตุนหุตาธิกทฺวิโยชนสตสหสฺสพหลาย ปถวิยา มโณฺฑ สาโร นาภิภูโต อจลฏฺฐานํ, กเปฺป สณฺฐหเนฺต ปฐมํ สณฺฐหติ, วินสฺสเนฺต ปจฺฉา วินสฺสติฯ **อิติ โน สุต**นฺติ เอวํ อเมฺหหิ ลกฺขณมนฺตวเสน สุตํฯ **โอโรหิตฺวา**ติ อากาสโต โอตริตฺวา อิมสฺส สพฺพพุทฺธานํ กิเลสวิทฺธํสนฏฺฐานสฺส **นโม กโรหิ,** ปูชาสกฺการํ กโรหิฯ

เย เตติ เย จกฺกวตฺติรโญฺญ หตฺถิรตนสงฺขาตา อุโปสถกุเล นิพฺพตฺตนาคาฯ **เอตฺตาวตา**ติ สเพฺพปิ เต เอตฺตกํ ปเทสํ เนว อุปยนฺติ, โกฏฺฏิยมานาปิ น อุปคจฺฉนฺติเยวฯ **อภิชาโต**ติ โคจริยาทีนิ อฏฺฐ หตฺถิกุลานิ อภิภวิตฺวา อติกฺกมิตฺวา อุโปสถกุเล ชาโตฯ **กุญฺชร**นฺติ อุตฺตมํฯ **เอตฺตาวตา**ติ เอตฺตโก ปเทโส สกฺกา เอเตน นาเคน อุปคนฺตุํ, อิโต อุตฺตริ น สกฺกา, อภิกงฺขโนฺต วชิรงฺกุเสน สญฺญํ ทตฺวา เปเสหีติฯ **เวยฺยญฺชนิกวโจ นิสาเมตฺวา**ติ ภิกฺขเว, โส ราชา ตสฺส ลกฺขณปาฐกสฺส เวยฺยญฺชนิกสฺส กาลิงฺคภารทฺวาชสฺส วโจ นิสาเมตฺวา อุปธาเรตฺวา ‘‘ญสฺสาม มยํ ยถา อิมสฺส วจนํ ยทิ วา สจฺจํ ยทิ วา อลิก’’นฺติ วีมํสโนฺต นาคํ เปเสสีติ อโตฺถฯ **โกโญฺจว อภินทิตฺวานา**ติ ภิกฺขเว, โส นาโค เตน รญฺญา วชิรงฺกุเสน โจเทตฺวา เปสิโต โกญฺจสกุโณ วิย นทิตฺวา ปฏิสกฺกิตฺวา โสณฺฑํ อุกฺขิปิตฺวา คีวํ อุนฺนาเมตฺวา ครุํ ภารํ วหิตุํ อสโกฺกโนฺต วิย อากาเสเยว นิสีทิฯ

โส เตน ปุนปฺปุนํ วิชฺฌิยมาโน เวทนํ สหิตุํ อสโกฺกโนฺต กาลมกาสิฯ ราชา ปนสฺส มตภาวํ อชานโนฺต ปิเฎฺฐ นิสิโนฺนว อโหสิฯ กาลิงฺคภารทฺวาโช ‘‘มหาราช, ตว นาโค นิรุโทฺธ, อญฺญํ หตฺถึ สงฺกมา’’ติ อาหฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา ทสมํ คาถมาห –

๗๖. ‘‘กาลิงฺคภารทฺวาโช , นาคํ ขีณายุกํ วิทิตฺวาน;
ราชานํ กาลิงฺคํ, ตรมาโน อชฺฌภาสิตฺถ;
อญฺญํ สงฺกม นาคํ, นาโค ขีณายุโก มหาราชา’’ติฯ

ตตฺถ **นาโค ขีณายุโก**ติ นาโค เต ชีวิตกฺขยํ ปตฺโต, ยํ กิญฺจิ กโรเนฺตน น สกฺกา ปิเฏฺฐ นิสิเนฺนน โพธิมณฺฑมตฺถเกน คนฺตุํฯ **อญฺญํ นาคํ สงฺกมา**ติ รโญฺญ ปุญฺญิทฺธิพเลน อโญฺญ นาโค อุโปสถกุลโต อาคนฺตฺวา ปิฏฺฐึ อุปนาเมสิฯ

ราชา ตสฺส ปิฏฺฐิยํ นิสีทิฯ ตสฺมึ ขเณ มตหตฺถี ภูมิยํ ปติฯ ตมตฺถํ ปกาเสเนฺต สตฺถา อิตรํ คาถมาห –

๗๗.‘‘ตํ สุตฺวา กาลิโงฺค, ตรมาโน สงฺกมี นาคํ;
สงฺกเนฺตว รเญฺญ นาโค, ตเตฺถว ปติ ภุมฺยา;
เวยฺยญฺชนิกวโจ, ยถา ตถา อหุ นาโค’’ติฯ

อถ ราชา อากาสโต โอรุยฺห โพธิมณฺฑํ โอโลเกตฺวา ปาฏิหาริยํ ทิสฺวา ภารทฺวาชสฺส ถุตึ กโรโนฺต อาห –

๗๘. ‘‘กาลิโงฺค ราชา กาลิงฺคํ, พฺราหฺมณํ เอตทโวจ;
ตฺวเมว อสิ สมฺพุโทฺธ, สพฺพญฺญู สพฺพทสฺสาวี’’ติฯ

พฺราหฺมโณ ตํ อนธิวาเสโนฺต อตฺตานํ นีจฏฺฐาเน ฐเปตฺวา พุเทฺธเยว อุกฺขิปิตฺวา วเณฺณสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อิมา คาถา อภาสิ –

๗๙.‘‘ตํ อนธิวาเสโนฺต กาลิงฺค, พฺราหฺมโณ อิทมโวจ;
เวยฺยญฺชนิกา หิ มยํ, พุทฺธา สพฺพญฺญุโน มหาราชฯ

๘๐. ‘‘สพฺพญฺญู สพฺพวิทู จ, พุทฺธา น ลกฺขเณน ชานนฺติ;
อาคมพลสา หิ มยํ, พุทฺธา สพฺพํ ปชานนฺตี’’ติฯ

ตตฺถ **เวยฺยญฺชนิกา**ติ มหาราช, มยํ พฺยญฺชนํ ทิสฺวา พฺยากรณสมตฺถา สุตพุทฺธา นาม, พุทฺธา ปน สพฺพญฺญู สพฺพวิทูฯ พุทฺธา หิ อตีตาทิเภทํ สพฺพํ ชานนฺติ เจว ปสฺสนฺติ จ, สพฺพญฺญุตญฺญาเณน เต สพฺพํ ชานนฺติ, น ลกฺขเณนฯ มยํ ปน อาคมพลสา อตฺตโน สิปฺปพเลเนว ชานาม, ตญฺจ เอกเทสเมว, พุทฺธา ปน สพฺพํ ปชานนฺตีติฯ

ราชา พุทฺธคุเณ สุตฺวา โสมนสฺสปฺปตฺโต หุตฺวา สกลจกฺกวาฬวาสิเกหิ พหุคนฺธมาลํ อาหราเปตฺวา มหาโพธิมเณฺฑ สตฺตาหํ วสิตฺวา มหาโพธิปูชํ กาเรสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อิมํ คาถาทฺวยมาห –

๘๑. ‘‘มหยิตฺวา สโมฺพธึ, นานาตุริเยหิ วชฺชมาเนหิ;
มาลาวิเลปนํ อภิหริตฺวา, อถ ราชา มนุปายาสิฯ

๘๒. ‘‘สฏฺฐิ วาหสหสฺสานิ, ปุปฺผานํ สนฺนิปาตยิ;
ปูเชสิ ราชา กาลิโงฺค, โพธิมณฺฑมนุตฺตร’’นฺติฯ

ตตฺถ **มนุปายาสี**ติ มาตาปิตูนํ สนฺติกํ อคมาสิฯ โส มหาโพธิมณฺฑ อฏฺฐารสหตฺถํ สุวณฺณตฺถมฺภํ อุสฺสาเปสิฯ ตสฺส สตฺตรตนมยา เวทิกา กาเรสิ, รตนมิสฺสกํ วาลุกํ โอกิราเปตฺวา ปาการปริกฺขิตฺตํ กาเรสิ, สตฺตรตนมยํ ทฺวารโกฏฺฐกํ กาเรสิ, เทวสิกํ ปุปฺผานํ สฏฺฐิวาหสหสฺสานิ สนฺนิปาตยิ, เอวํ โพธิมณฺฑํ ปูเชสิฯ ปาฬิยํ ปน ''สฏฺฐิ วาหสหสฺสานิ ปุปฺผาน''นฺติ เอตฺตกเมว อาคตํฯ

เอวํ มหาโพธิปูชํ กตฺวา มาตาปิตโร อยฺยกายฺยิเก จ อาทาย ทนฺตปุรเมว อาเนตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ตาวตึสภวเน นิพฺพตฺติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ''น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุพฺเพปิ อานนฺโท โพธิปูชํ กาเรสิเยวา''ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ''ตทา มาณวกกาลิงฺโค อานนฺโท อโหสิ, กาลิงฺคภารทฺวาโช ปน อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

กาลิงฺคโพธิชาตกวณฺณนา ฉฏฺฐาฯ

[๔๘๐] ๗. อกิตฺติชาตกวณฺณนา

อกิตฺตึ ทิสฺวา สมฺมนฺตนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ สาวตฺถิวาสึ ทานปตึ อุปาสกํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร สตฺถารํ นิมเนฺตตฺวา สตฺตาหํ พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส มหาทานํ ทตฺวา ปริโยสานทิวเส อริยสงฺฆสฺส สพฺพปริกฺขาเร อทาสิฯ อถสฺส สตฺถา ปริสมเชฺฌเยว อนุโมทนํ กโรนฺโต ''อุปาสก, มหา เต ปริจฺจาโค, อโห ทุกฺกรํ ตยา กตํ, อยญฺหิ ทานวํโส นาม โปราณกปณฺฑิตานํ วํโส, ทานํ นาม คิหินาปิ ปพฺพชิเตนาปิ ทาตพฺพเมวฯ โปราณกปณฺฑิตา ปน ปพฺพชิตฺวา อรญฺญ วสนฺตาปิ อโลณกํ วิธูปนํ อุทกมตฺตสิตฺตํ การปณฺณํ ขาทมานาปิ สมฺปตฺตยาจกานํ ยาวทตฺถํ ทตฺวา สยํ ปีติสุเขน ยาปยึสู''ติ วตฺวา ''ภเนฺต, อิทํ ตาว สพฺพปริกฺขารทานํ มหาชนสฺส ปากฏํ, ตุเมฺหหิ วุตฺตํ อปากฏํ, ตํ โน กเถถา''ติ เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต อสีติโกฏิวิภวสฺส พฺราหฺมณมหาสาลสฺส กุเล นิพฺพตฺติ, ''อกิตฺตี''ติสฺส นามํ กริํสุฯ ตสฺส ปทสา คมนกาเล ภคินีปิ ชายิ, ''ยสวตี''ติสฺสา นามํ กริํสุฯ มหาสตฺโต โสฬสวสฺสกาเล ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา ปจฺจาคมิฯ อถสฺส มาตาปิตโร กาลมกํสุฯ โส เตสํ เปตกิจฺจานิ กาเรตฺวา ธนวิโลกนํ กโรนฺโต ''อสุโก นาม เอตฺตกํ ธนํ สณฺฐเปตฺวา อตีโต, อสุโก เอตฺตก''นฺติ วจนํ สุตฺวา สํวิคฺคมานโส หุตฺวา ''อิทํ ธนเมว ปญฺญายติ, น ธนสฺส สํหารกา, สเพฺพ อิมํ ธนํ ปหาเยว คตา, อหํ ปน ตํ อาทาย คมิสฺสามี''ติ ภคินึ ปโกฺกสาเปตฺวา ''ตฺวํ อิมํ ธนํ ปฏิปชฺชาหี''ติ อาห ฯ ''ตุมฺหากํ ปน โก อชฺฌาสโย''ติ? ''ปพฺพชิตุกาโมมฺหี''ติฯ ''ภาติก, อหํ ตุเมฺหหิ ฉฑฺฑิตํ เขฬํ น สิรสา สมฺปฏิจฺฉามิ, น เม อิมินา อโตฺถ, อหมฺปิ ปพฺพชิสฺสามี''ติฯ โส ราชานํ อาปุจฺฉิตฺวา เภริํ จราเปสิ ''ธเนน อตฺถิกา อกิตฺติปณฺฑิตสฺส เคหํ อาคจฺฉนฺตู''ติฯ

โส สตฺตาหํ มหาทานํ ปวเตฺตตฺวา ธเน อขียมาเน จิเนฺตสิ ''อิเม สงฺขารา ขียนฺติ, กึ เม ธนกีฬาย, อตฺถิกา ตํ คณฺหิสฺสนฺตี''ติ นิเวสนทฺวารํ วิวริตฺวา ''ทินฺนเญฺญว หรนฺตู''ติ สหิรญฺญสุวณฺณํ เคหํ ปหาย ญาติมณฺฑลสฺส ปริเทวนฺตสฺส ภคินึ คเหตฺวา พาราณสิโต นิกฺขมิฯ เยน ทฺวาเรน นิกฺขมิ, ตํ อกิตฺติทฺวารํ นาม ชาตํ, เยน ติเตฺถน นทึ โอติโณฺณ, ตมฺปิ อกิตฺติติตฺถํ นาม ชาตํฯ โส เทฺว ตีณิ โยชนานิ คนฺตฺวา รมณีเย ฐาเน ปณฺณสาลํ กตฺวา ภคินิยา สทฺธึ ปพฺพชิฯ ตสฺส ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺฐาย พหุคามนิคมราชธานิวาสิโน ปพฺพชึสุฯ มหาปริวาโร

อโหสิ, มหาลาภสกฺกาโร นิพฺพตฺติ, พุทฺธุปฺปาทกาโล วิย ปวตฺติฯ อถ มหาสตฺโต ‘‘อยํ ลาภสกฺกาโร มหา, ปริวาโรปิ มหนฺโต, มยา เอกเกเนว วิหริตุํ วฏฺฏตี’’ติ จินฺเตตฺวา อเวลาย อนฺตมโส ภคินิมฺปิ อชานาเปตฺวา เอกโกว นิกฺขมิตฺวา อนุปุพฺเพน ทมิฬรฏฺฐํ ปตฺวา กาวีรปฏฺฏนสมีเป อุยฺยาเน วิหรนฺโต ฌานาภิญฺญาโย นิพฺพเตฺตสิฯ ตตฺราปิสฺส มหาลาภสกฺกาโร อุปฺปชฺชิฯ โส ตํ ชิคุจฺฉิตฺวา ฉเฑฺฑตฺวา อากาเสน คนฺตฺวา นาคทีปสมีเป การทีเป โอตริฯ ตทา การทีโป อหิทีโป นาม อโหสิฯ โส ตตฺถ มหนฺตํ การรุกฺขํ อุปนิสฺสาย ปณฺณสาลํ มาเปตฺวา วาสํ กเปฺปสิฯ ตตฺถ ตสฺส วสนภาวํ น โกจิ ชานาติฯ อถสฺส ภคินี ภาตรํ คเวสมานา อนุปุพฺเพน ทมิฬรฏฺฐํ ปตฺวา ตํ อทิสฺวา เตน วสิตฏฺฐาเนเยว วสิ, ฌานํ ปน นิพฺพเตฺตตุํ นาสกฺขิฯ

มหาสตฺโต อปฺปิจฺฉตาย กตฺถจิ อคนฺตฺวา ตสฺส รุกฺขสฺส ผลกาเล ผลานิ ขาทติ, ปตฺตกาเล ปตฺตานิ อุทกสิตฺตานิ ขาทติฯ ตสฺส สีลเตเชน สกฺกสฺส ปณฺฑุกมฺพลสิลาสนํ อุณฺหาการํ ทเสฺสสิฯ สโกฺก ‘‘โก นุ โข มํ ฐานา จาเวตุกาโม’’ติ อาวเชฺชโนฺต อกิตฺติปณฺฑิตํ ทิสฺวา ‘‘กิมตฺถํ เอส ตาปโส สีลานิ รกฺขติ, สกฺกตฺตํ นุ โข ปเตฺถติ, อุทาหุ อญฺญํ, วีมํสิสฺสามิ นํฯ อยญฺหิ ทุเกฺขน ชีวิกํ กเปฺปสิ, อุทกสิตฺตานิ การปณฺณานิ ขาทติ, สเจ สกฺกตฺตํ ปเตฺถติ, อตฺตโน สิตฺตปตฺตานิ มยฺหํ ทสฺสติ, โน เจ, น ทสฺสตี’’ติ พฺราหฺมณวเณฺณน ตสฺส สนฺติกํ อคมาสิฯ โพธิสโตฺต การปณฺณานิ เสเทตฺวา โอตาเรตฺวา ‘‘สีตลภูตานิ ขาทิสฺสามี’’ติ ปณฺณสาลทฺวาเร นิสีทิฯ อถสฺส ปุรโต สโกฺก ภิกฺขาย อฏฺฐาสิฯ มหาสโตฺต ตํ ทิสฺวา โสมนสฺสปฺปโตฺต หุตฺวา ‘‘ลาภา วต เม, โยหํ ยาจกํ ปสฺสามิ, อชฺช เม มโนรถํ มตฺถกํ ปาเปตฺวา ทานํ ทสฺสามี’’ติ ปกฺกภาชเนเนว อาทาย คนฺตฺวา ‘‘อิทํ เม ทานํ สพฺพญฺญุตญฺญาณสฺส ปจฺจโย โหตู’’ติ อตฺตโน อเสเสตฺวาว ตสฺส ภาชเน ปกฺขิปิฯ พฺราหฺมโณ ตํ คเหตฺวา โถกํ คนฺตฺวา อนฺตรธายิฯ มหาสโตฺตปิ ตสฺส ทตฺวา ปุน อปจิตฺวา ปีติสุเขเนว วีตินาเมตฺวา ปุนทิวเส ปจิตฺวา ตเตฺถว ปณฺณสาลทฺวาเร นิสีทิฯ

สโกฺก ปุน พฺราหฺมณเวเสน อคมาสิฯ ปุนปิสฺส ทตฺวา มหาสโตฺต ตเถว วีตินาเมสิฯ ตติยทิวเสปิ ตเถว ทตฺวา ‘‘อโห เม ลาภา วต, การปณฺณานิ นิสฺสาย มหนฺตํ ปุญฺญํ ปสุต’’นฺติ โสมนสฺสปฺปโตฺต ตโย ทิวเส อนาหารตาย ทุพฺพโลปิ สมาโน มชฺฌนฺหิกสมเย ปณฺณสาลโต นิกฺขมิตฺวา ทานํ อาวเชฺชโนฺต ปณฺณสาลทฺวาเร นิสีทิฯ สโกฺกปิ จิเนฺตสิ ‘‘อยํ พฺราหฺมโณ ตโย ทิวเส นิราหาโร หุตฺวา เอวํ ทุพฺพโลปิ ทานํ เทโนฺต ตุฏฺฐจิโตฺตว เทติ, จิตฺตสฺส อญฺญถตฺตมฺปิ นตฺถิ, อหํ อิมํ ‘อิทํ นาม ปเตฺถตฺวา เทตี’ติ น ชานามิ, ปุจฺฉิตฺวา อชฺฌาสยมสฺส สุตฺวา ทานการณํ ชานิสฺสามี’’ติฯ โส มชฺฌนฺหิเก วีติวเตฺต มหเนฺตน สิริโสภเคฺคน คคนตเล ตรุณสูริโย วิย ชลมาโน อาคนฺตฺวา มหาสตฺตสฺส ปุรโตว ฐตฺวา ‘‘อโมฺภ ตาปส, เอวํ อุณฺหวาเต ปหรเนฺต เอวรูเป โลณชลปริกฺขิเตฺต อรเญฺญ กิมตฺถํ ตโปกมฺมํ กโรสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา ปฐมํ คาถมาห –

๘๓. ‘‘อกิตฺติํ ทิสฺวา สมฺมนฺตํ, สโกฺก ภูตปตี พฺรวิ;
กิํ ปตฺถยํ มหาพฺรเหฺม, เอโก สมฺมสิ ฆมฺมนี’’ติฯ

ตตฺถ **กิํ ปตฺถย**นฺติ กิํ มนุสฺสสมฺปตฺติํ ปเตฺถโนฺต, อุทาหุ สกฺกสมฺปตฺติอาทีนํ อญฺญตรนฺติฯ

มหาสโตฺต ตํ สุตฺวา สกฺกภาวญฺจสฺส ญตฺวา ‘‘นาหํ เอตา สมฺปตฺติโย ปเตฺถมิ, สพฺพญฺญุตํ ปน ปเตฺถโนฺต ตโปกมฺมํ กโรมี’’ติ ปกาเสตุํ ทุติยํ คาถมาห –

๘๔. ‘‘ทุโกฺข ปุนพฺภโว สกฺก, สรีรสฺส จ เภทนํ;
สโมฺมหมรณํ ทุกฺขํ, ตสฺมา สมฺมามิ วาสวา’’ติฯ

ตตฺถ **ตสฺมา**ติ ยสฺมา ปุนปฺปุนํ ชาติ ขนฺธานํ เภทนํ สโมฺมหมรณญฺจ ทุกฺขํ, ตสฺมา ยเตฺถ ตานิ นตฺถิ, ตํ นิพฺพานํ ปเตฺถโนฺต อิธ สมฺมามีติ เอวํ อตฺตโน นิพฺพานชฺฌาสยตํ ทีเปติฯ

ตํ สุตฺวา สโกฺก ตุฎฺฐมานโส ‘‘สพฺพภเวสุ กิรายํ อุกฺกณฺฐิโต นิพฺพานตฺถาย อรเญฺญ วิหรติ, วรมสฺส ทสฺสามี’’ติ วเรน นิมเนฺตโนฺต ตติยํ คาถมาห –

๘๕. ‘‘เอตสฺมิํ เต สุลปิเต, ปติรูเป สุภาสิเต;
วรํ กสฺสป เต ทมฺมิ, ยํ กิญฺจิ มนสิจฺฉสี’’ติฯ

ตตฺถ **ยํ กิญฺจิ มนสิจฺฉสี**ติ ยํ มนสา อิจฺฉสิ, ตํ ทมฺมิ, วรํ คณฺหาหีติฯ

มหาสโตฺต วรํ คณฺหโนฺต จตุตฺถํ คาถมาห –

๘๖. ‘‘วรเญฺจ เม อโท สกฺก, สพฺพภูตานมิสฺสร;
เยน ปุเตฺต จ ทาเร จ, ธนธญฺญํ ปิยานิ จ;
ลทฺธา นรา น ตปฺปนฺติ, โส โลโภ น มยี วเส’’ติฯ

ตตฺถ **วรเญฺจ เม อโท**ติ สเจ วรํ มยฺหํ เทสิฯ **ปิยานิ จา**ติ อญฺญานิ จ ยานิ ปิยภณฺฑานิฯ **น ตปฺปนฺตี**ติ ปุนปฺปุนํ ปุตฺตาทโย ปเตฺถนฺติเยว, น ติตฺติํ อุปคจฺฉนฺติฯ **น มยี วเส**ติ มยิ มา วสตุ มา อุปฺปชฺชตุฯ

อถสฺส สโกฺก ตุสฺสิตฺวา อุตฺตริมฺปิ วรํ เทโนฺต มหาสโตฺต จ วรํ คณฺหโนฺต อิมา คาถา อภาสิํสุ –

๘๗.‘‘เอตสฺมิํ เต สุลปิเต, ปติรูเป สุภาสิเต;
วรํ กสฺสป เต ทมฺมิ, ยํ กิญฺจิ มนสิจฺฉสิฯ

๘๘. ‘‘วรเญฺจ เม อโท สกฺก, สพฺพภูตานมิสฺสร;
เขตฺตํ วตฺถุํ หิรญฺญญฺจ, ควาสฺสํ ทาสโปริสํ;
เยน ชาเตน ชียนฺติ, โส โทโส น มยี วเสฯ

๘๙. ‘‘เอตสฺมิํ เต สุลปิเต, ปติรูเป สุภาสิเต;
วรํ กสฺสป เต ทมฺมิ, ยํ กิญฺจิ มนสิจฺฉสิฯ

๙๐. ‘‘วรเญฺจ เม อโท สกฺก, สพฺพภูตานมิสฺสร;
พาลํ น ปเสฺส น สุเณ, น จ พาเลน สํวเส;
พาเลนลฺลาปสลฺลาปํ, น กเร น จ โรจเยฯ

๙๑. ‘‘กิํ นุ เต อกรํ พาโล, วท กสฺสป การณํ;
เกน กสฺสป พาลสฺส, ทสฺสนํ นาภิกงฺขสิฯ

๙๒. ‘‘อนยํ นยติ ทุเมฺมโธ, อธุรายํ นิยุญฺชติ;
ทุนฺนโย เสยฺยโส โหติ, สมฺมา วุโตฺต ปกุปฺปติ;

วินยํ โส น ชานาติ, สาธุ ตสฺส อทสฺสนํฯ

๙๓. ‘‘เอตสฺมึ เต สุลปิเต, ปติรูเป สุภาสิเต;
วรํ กสฺสป เต ทมฺมิ, ยํ กิญฺจิ มนสิจฺฉสิฯ

๙๔. ‘‘วรเญฺจ เม อโท สกฺก, สพฺพภูตานมิสฺสร;
ธีรํ ปเสฺส สุเณ ธีรํ, ธีเรน สห สํวเส;
ธีเรนลฺลาปสลฺลาปํ, ตํ กเร ตญฺจ โรจเยฯ

๙๕. ‘‘กึ นุ เต อกรํ ธีโร, วท กสฺสป การณํ;
เกน กสฺสป ธีรสฺส, ทสฺสนํ อภิกงฺขสิฯ

๙๖. ‘‘นยํ นยติ เมธาวี, อธุรายํ น ยุญฺชติ;
สุนโย เสยฺยโส โหติ, สมฺมา วุตฺโต น กุปฺปติ;
วินยํ โส ปชานาติ, สาธุ เตน สมาคโมฯ

๙๗.‘‘เอตสฺมึ เต สุลปิเต, ปติรูเป สุภาสิเต;
วรํ กสฺสป เต ทมฺมิ, ยํ กิญฺจิ มนสิจฺฉสิฯ

๙๘. ‘‘วรเญฺจ เม อโท สกฺก, สพฺพภูตานมิสฺสร;
ตโต รตฺยา วิวสาเน, สูริยุคฺคมนํ ปติ;
ทิพฺพา ภกฺขา ปาตุภเวยฺยุํ, สีลวโนฺต จ ยาจกาฯ

๙๙.‘‘ททโต เม น ขีเยถ, ทตฺวา นานุตเปยฺยหํ;
ททํ จิตฺตํ ปสาเทยฺยํ, เอตํ สกฺก วรํ วเรฯ

๑๐๐.‘‘เอตสฺมึ เต สุลปิเต, ปติรูเป สุภาสิเต;
วรํ กสฺสป เต ทมฺมิ, ยํ กิญฺจิ มนสิจฺฉสิฯ

๑๐๑.‘‘วรเญฺจ เม อโท สกฺก, สพฺพภูตานมิสฺสร;
น มํ ปุน อุเปยฺยาสิ, เอตํ สกฺก วรํ วเรฯ

๑๐๒.‘‘พหูหิ วตจริยาหิ, นรา จ อถ นาริโย;
ทสฺสนํ อภิกงฺขนฺติ, กึ นุ เม ทสฺสเน ภยํฯ

๑๐๓.‘‘ตํ ตาทิสํ เทววณฺณํ, สพฺพกามสมิทฺธินํ;
ทิสฺวา ตโป ปมเชฺชยฺยํ, เอตํ เต ทสฺสเน ภย’’นฺติฯ

ตตฺถ **เยน ชาเตนา**ติ เยน จิเตฺตน ชาเตน กุทฺธา สตฺตา ปาณวธาทีนํ กตตฺตา ราชทณฺฑวเสน วิสขาทนาทีหิ วา อตฺตโน มรณวเสน เอตานิ เขตฺตาทีนิ ชียนฺติ, โส โทโส มยิ น วเสยฺยาติ ยาจติฯ **น สุเณ**ติ อสุกฎฺฐาเน นาม วสตีติปิ อิเมหิ การเณหิ น สุเณยฺยํฯ **กึ นุ เต อกร**นฺติ กึ นุ ตว พาเลน มาตา มาริตา, อุทาหุ ตว ปิตา, อญฺญํ วา ปน เต กึ นาม อนตฺถํ พาโล อกรํฯ

อนยํ นยตีติ อการณํ ‘‘การณ’’นฺติ คณฺหาติ, ปาณาติปาตาทีนิ กตฺวา ชีวิกํ กเปฺปสฺสามีติ เอวรูปานิ อนตฺถกมฺมานิ จิเนฺตติฯ **อธุราย**นฺติ สทฺธาธุรสีลธุรปญฺญาธุเรสุ อโยเชตฺวา อ

โยเค นิยุญฺชติฯ **ทุนฺนโย เสยฺยโส โหตี**ติ ทุนฺนโยว ตสฺส เสโยฺย โหติฯ ปญฺจ ทุสฺสีลกมฺมานิ สมาทาย วตฺตนเมว เสโยฺยติ คณฺหาติ, หิตปฏิปตฺติยา วา ทุนฺนโย โหติ เนตุํ อสกฺกุเณโยฺยฯ **สมฺมา วุโตฺต**ติ เหตุนา การเณน วุโตฺต กุปฺปติฯ **วินย**นฺติ ‘‘เอวํ อภิกฺกมิตพฺพ’’นฺติอาทิกํ อาจารวินยํ น ชานาติ, โอวาทญฺจ น สมฺปฏิจฺฉติฯ **สาธุ ตสฺสา**ติ เอเตหิ การเณหิ ตสฺส อทสฺสนเมว สาธุฯ

สูริยุคฺคมนํ ปตีติ สูริยุคฺคมนเวลายฯ **ทิพฺพา ภกฺขา**ติ ทิพฺพโภชนํ **ยาจกา**ติ ตสฺส ทิพฺพโภชนสฺส ปฏิคฺคาหกาฯ **วตจริยาหี**ติ ทานสีลอุโปสถกเมฺมหิฯ **ทสฺสนํ อภิกงฺขนฺตี**ติ ทสฺสนํ มม อภิกงฺขนฺติฯ **ตํ ตาทิส**นฺติ เอวรูปํ ทิพฺพาลงฺการวิภูสิตํฯ **ปมเชฺชยฺย**นฺติ ปมาทํ อาปเชฺชยฺยํฯ ตว สิริสมฺปตฺตึ ปเตฺถยฺยํ, เอวํ นิพฺพานตฺถาย ปวตฺติเต ตโปกเมฺม สกฺกฏฺฐานํ ปเตฺถโนฺต ปมโตฺต นาม ภเวยฺยํ, เอตํ ตว ทสฺสเน มยฺหํ ภยนฺติฯ

สโกฺก ‘‘สาธุ, ภเนฺต, อิโต ปฏฺฐาย น เต สนฺติกํ อาคมิสฺสามา’’ติ ตํ วนฺทิตฺวา ขมาเปตฺวา ปกฺกามิฯ มหาสโตฺต ยาวชีวํ ตเตฺถว วสโนฺต พฺรหฺมวิหาเร ภาเวตฺวา พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา สโกฺก อนุรุโทฺธ อโหสิ, อกิตฺติปณฺฑิโต ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

อกิตฺติชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๔๘๑] ๘. ตกฺการิยชาตกวณฺณนา

อหเมว ทุพฺภาสิตํ ภาสิ พาโลติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต โกกาลิกํ อารพฺภ กเถสิฯ เอกสฺมิญฺหิ อโนฺตวเสฺส เทฺว อคฺคสาวกา คณํ ปหาย วิวิตฺตาวาสํ วสิตุกามา สตฺถารํ อาปุจฺฉิตฺวา โกกาลิกรเฏฺฐ โกกาลิกสฺส วสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา ตํ เอวมาหํสุ ‘‘อาวุโส โกกาลิก, ตํ นิสฺสาย อมฺหากํ, อเมฺห จ นิสฺสาย ตว ผาสุวิหาโร ภวิสฺสติ, อิมํ เตมาสํ อิธ วเสยฺยามา’’ติฯ ‘‘โก ปนาวุโส, มํ นิสฺสาย ตุมฺหากํ ผาสุวิหาโร’’ติฯ สเจ ตฺวํ อาวุโส ‘‘เทฺว อคฺคสาวกา อิธ วิหรนฺตี’’ติ กสฺสจิ นาโรเจยฺยาสิ, มยํ สุขํ วิหเรยฺยาม, อยํ ตํ นิสฺสาย อมฺหากํ ผาสุวิหาโรติฯ ‘‘อถ ตุเมฺห นิสฺสาย มยฺหํ โก ผาสุวิหาโร’’ติ? ‘‘มยํ ตุยฺหํ อโนฺตเตมาสํ ธมฺมํ วาเจสฺสาม, ธมฺมกถํ กเถสฺสาม, เอส ตุยฺหํ อเมฺห นิสฺสาย ผาสุวิหาโร’’ติฯ ‘‘วสถาวุโส, ยถาชฺฌาสเยนา’’ติฯ โส เตสํ ปติรูปํ เสนาสนํ อทาสิฯ เต ผลสมาปตฺติสุเขน สุขํ วสึสุฯ โกจิ เนสํ ตตฺถ วสนภาวํ น ชานาติฯ

เต วุตฺถวสฺสา ปวาเรตฺวา ‘‘อาวุโส, ตํ นิสฺสาย สุขํ วุตฺถามฺห, สตฺถารํ วนฺทิตุํ คจฺฉามา’’ติ ตํ อาปุจฺฉึสุฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา เต อาทาย ธุรคาเม ปิณฺฑาย จริฯ เถรา กตภตฺตกิจฺจา คามโต นิกฺขมึสุฯ โกกาลิโก เต อุโยฺยเชตฺวา นิวตฺติตฺวา มนุสฺสานํ อาโรเจสิ ‘‘อุปาสกา, ตุเมฺห ติรจฺฉานสทิสา, เทฺว อคฺคสาวเก เตมาสํ ธุรวิหาเร วสเนฺต น ชานิตฺถ, อิทานิ เต คตา’’ติฯ มนุสฺสา ‘‘กสฺมา ปน, ภเนฺต, อมฺหากํ นาโรจิตฺถา’’ติ วตฺวา พหุํ สปฺปิเตลาทิเภสชฺชเญฺจว วตฺถจฺฉาทนญฺจ คเหตฺวา เถเร อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา ‘‘ขมถ โน, ภเนฺต, มยํ ตุมฺหากํ อคฺคสาวกภาวํ น ชานาม, อชฺช โน โกกาลิกภทนฺตสฺส วจเนน ญาตา, อมฺหากํ อนุกมฺปาย อิมานิ เภสชฺชวตฺถจฺฉาทนานิ คณฺหถา’’ติ อาหํสุฯ

โกกาลิโก ‘‘เถรา อปฺปิจฺฉา สนฺตุฏฺฐา, อิมานิ วตฺถานิ อตฺตนา อคฺคเหตฺวา มยฺหํ ทสฺสนฺตี’’ติ จิเนฺตตฺวา อุปาสเกหิ สทฺธึเยว เถรานํ สนฺติกํ คโตฯ เถรา ภิกฺขุปริปาจิตตฺตา ตโต กิญฺจิ

เนว อตฺตนา คณฺหึสุ, น โกกาลิกสฺส ทาเปสุํฯ อุปาสกา ‘‘ภเนฺต, อิทานิ อคณฺหนฺตา ปุน อมฺหากํ อนุกมฺปาย อิธ อาคเจฺฉยฺยาถา’’ติ ยาจึสุฯ เถรา อนธิวาเสตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ อคมึสุฯ โกกาลิโก ‘‘อิเม เถรา อตฺตนา อคณฺหนฺตา มยฺหํ น ทาเปสุ’’นฺติ อาฆาตํ พนฺธิฯ เถราปิ สตฺถุ สนฺติเก โถกํ วสิตฺวา อตฺตโน ปริวาเร ปญฺจภิกฺขุสเต จ อาทาย ภิกฺขุสหเสฺสน สทฺธึ จาริกํ จรมานา โกกาลิกรฎฺฐํ ปตฺตาฯ เต อุปาสกา ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวา เถเร อาทาย ตเมว วิหารํ เนตฺวา เทวสิกํ มหาสกฺการํ กรึสุฯ ปหุตํ เภสชฺชวตฺถจฺฉาทนํ อุปฺปชฺชิ, เถเรหิ สทฺธึ อาคตภิกฺขู จีวรานิ วิจาเรนฺตา สทฺธึ อาคตานํ ภิกฺขูนเญฺญว เทนฺติ , โกกาลิกสฺส น เทนฺติ, เถราปิ ตสฺส น ทาเปนฺติฯ โกกาลิโก จีวรํ อลภิตฺวา ‘‘ปาปิจฺฉา สาริปุตฺตโมคฺคลฺลานา, ปุเพฺพ ทียมานํ ลาภํ อคฺคเหตฺวา อิทานิ คณฺหนฺติ, ปูเรตุํ น สกฺกา, อเญฺญ น โอโลเกนฺตี’’ติ เถเร อโกฺกสติ ปริภาสติฯ เถรา ‘‘อยํ อเมฺห นิสฺสาย อกุสลํ ปสวตี’’ติ สปริวารา นิกฺขมิตฺวา ‘‘อญฺญํ, ภเนฺต, กติปาหํ วสถา’’ติ มนุเสฺสหิ ยาจิยมานาปิ นิวตฺติตุํ น อิจฺฉึสุฯ

อเถโก ทหโร ภิกฺขุ อาห – ‘‘อุปาสกา, กถํ เถรา วสิสฺสนฺติ, ตุมฺหากํ กุลูปโก เถโร อิธ อิเมสํ วาสํ น สหตี’’ติฯ เต ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘ภเนฺต, ตุเมฺห กิร เถรานํ อิธ วาสํ น สหถ, คจฺฉถ เน ขมาเปตฺวา นิวเตฺตถ, สเจ น นิวเตฺตถ, ปลายิตฺวา อญฺญตฺถ วสถา’’ติ อาหํสุฯ โส อุปาสกานํ ภเยน คนฺตฺวา เถเร ยาจิฯ เถรา ‘‘คจฺฉาวุโส, น มยํ นิวตฺตามา’’ติ ปกฺกมึสุฯ โส เถเร นิวเตฺตตุํ อสโกฺกโนฺต วิหารเมว ปจฺจาคโตฯ อถ นํ อุปาสกา ปุจฺฉึสุ ‘‘นิวตฺติตา เต, ภเนฺต, เถรา’’ติฯ ‘‘นิวเตฺตตุํ นาสกฺขึ อาวุโส’’ติฯ อถ นํ ‘‘อิมสฺมึ ปาปธเมฺม วสเนฺต อิธ เปสลา ภิกฺขู น วสิสฺสนฺติ, นิกฺกฑฺฒาม น’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ‘‘ภเนฺต, มา ตฺวํ อิธ วสิ, อเมฺห นิสฺสาย ตุยฺหํ กิญฺจิ นตฺถี’’ติ อาหํสุฯ โส เตหิ นิกฺกฑฺฒิโต ปตฺตจีวรมาทาย เชตวนํ คนฺตฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘ปาปิจฺฉา, ภเนฺต, สาริปุตฺตโมคฺคลฺลานา, ปาปิกานํ อิจฺฉานํ วสํ คตา’’ติ อาหฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘มา เหวํ โกกาลิก, อวจ, มา เหวํ โกกาลิก อวจ, ปสาเทหิ โกกาลิก, สาริปุตฺตโมคฺคลฺลาเนสุ จิตฺตํ, เต เปสลา ภิกฺขู’’ติ วาเรติฯ วาริโตปิ โกกาลิโก ‘‘ตุเมฺห, ภเนฺต, ตุมฺหากํ อคฺคสาวกานํ สทฺทหถ, อหํ ปจฺจกฺขโต อทฺทสํ, ปาปิจฺฉา เอเต ปฎิจฺฉนฺนกมฺมนฺตา ทุสฺสีลา’’ติ วตฺวา ยาวตติยํ สตฺถารา วาริโตปิ ตเถว วตฺวา อุฎฺฐายาสนา ปกฺกามิฯ ตสฺส ปกฺกนฺตมตฺตเสฺสว สกลสรีเร สาสปมตฺตา ปิฬกา อุฎฺฐหิตฺวา อนุปุเพฺพน วฑฺฒิตฺวา เพฬุวปกฺกมตฺตา หุตฺวา ภิชฺชิตฺวา ปุพฺพโลหิตานิ ปคฺฆรึสุฯ โส นิตฺถุนโนฺต เวทนาปฺปโตฺต เชตวนทฺวารโกฎฺฐเก นิปชฺชิฯ ‘‘โกกาลิเกน เทฺว อคฺคสาวกา อกฺกุฎฺฐา’’ติ ยาว พฺรหฺมโลกา เอกโกลาหลํ อโหสิฯ

อถสฺส อุปชฺฌาโย ตุรู นาม พฺรหฺมา ตํ การณํ ญตฺวา ‘‘เถเร ขมาเปสฺสามี’’ติ อาคนฺตฺวา อากาเส ฐตฺวา ‘‘โกกาลิก, ผรุสํ เต กมฺมํ กตํ, อคฺคสาวเก ปสาเทหี’’ติ อาหฯ ‘‘โก ปน ตฺวํ อาวุโส’’ติ? ‘‘ตุรู พฺรหฺมา นามาห’’นฺติฯ ‘‘นนุ ตฺวํ, อาวุโส, ภควตา อนาคามีติ พฺยากโต, อนาคามี จ อนาวตฺติธโมฺม อสฺมา โลกาติ วุตฺตํ, ตฺวํ สงฺการฎฺฐาเน ยโกฺข ภวิสฺสสี’’ติ มหาพฺรหฺมํ อปสาเทสิฯ โส ตํ อตฺตโน วจนํ คาหาเปตุํ อสโกฺกโนฺต ‘‘ตว วาจาย ตฺวเญฺญว ปญฺญายิสฺสสี’’ติ วตฺวา สุทฺธาวาสเมว คโตฯ โกกาลิโกปิ กาลํ กตฺวา ปทุมนิรเย อุปฺปชฺชิฯ ตสฺส ตตฺถ นิพฺพตฺตภาวํ ญตฺวา สหมฺปติพฺรหฺมา ตถาคตสฺส อาโรเจสิ, สตฺถา ภิกฺขูนํ อาโรเจสิฯ ภิกฺขู ตสฺส อคุณํ กเถนฺตา ธมฺมสภายํ กถํ สมุฎฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, โกกาลิโก กิร สาริปุตฺตโมคฺคลฺลาเน อโกฺกสิตฺวา อตฺตโน มุขํ นิสฺสาย ปทุมนิรเย อุปฺปโนฺน’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว โกกาลิโก วจเนน หโต อตฺตโน มุขํ นิสฺสาย ทุกฺขํ อนุโภติ, ปุเพฺพปิ เอส อตฺตโน มุขํ นิสฺสาย ทุกฺขํ อนุโภสิเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต ตสฺส ปุโรหิโต ปิงฺคโล นิกฺขนฺตทาโฐ อโหสิฯ ตสฺส พฺราหฺมณี อเญฺญน พฺราหฺมเณน สทฺธึ อติจริ, โสปิ ตาทิโสวฯ ปุโรหิโต พฺราหฺมณึ ปุนปฺปุนํ วาเรโนฺตปิ วาเรตุํ อสโกฺกโนฺต จิเนฺตสิ ‘‘อิมํ มม เวรึ สหตฺถา มาเรตุํ น สกฺกา, อุปาเยน นํ มาเรสฺสามี’’ติฯ โส ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา อาห ‘‘มหาราช, ตว นครํ สกลชมฺพุทีเป อคฺคนครํ, ตฺวํ อคฺคราชา, เอวํ อคฺครโญฺญ นาม ตว ทกฺขิณทฺวารํ ทุยุตฺตํ อวมงฺคล’’นฺติฯ ‘‘อาจริย, อิทานิ กึ กาตพฺพ’’นฺติ? ‘‘มงฺคลํ กตฺวา โยเชตพฺพ’’นฺติฯ ‘‘กึ ลทฺธุํ วฎฺฎตี’’ติฯ ‘‘ปุราณทฺวารํ หาเรตฺวา มงฺคลยุตฺตานิ ทารูนิ คเหตฺวา นครปริคฺคาหกานํ ภูตานํ พลึ ทตฺวา มงฺคลนกฺขเตฺตน ปติฎฺฐาเปตุํ วฎฺฎตี’’ติฯ ‘‘เตน หิ เอวํ กโรถา’’ติฯ ตทา โพธิสโตฺต ตกฺการิโย นาม มาณโว หุตฺวา ตสฺส สนฺติเก สิปฺปํ อุคฺคณฺหาติฯ ปุโรหิโต ปุราณทฺวารํ หาเรตฺวา นวํ นิฎฺฐาเปตฺวา ราชานํ อาห – ‘‘นิฎฺฐิตํ, เทว, ทฺวารํ, เสฺว ภทฺทกํ นกฺขตฺตํ, ตํ อนติกฺกมิตฺวา พลึ กตฺวา ทฺวารํ ปติฎฺฐาเปตุํ วฎฺฎตี’’ติฯ ‘‘อาจริย, พลิกมฺมตฺถาย กึ ลทฺธุํ วฎฺฎตี’’ติ? ‘‘เทว, มเหสกฺขํ ทฺวารํ มเหสกฺขาหิ เทวตาหิ ปริคฺคหิตํ, เอกํ ปิงฺคลํ นิกฺขนฺตทาฐํ อุภโตวิสุทฺธํ พฺราหฺมณํ มาเรตฺวา ตสฺส มํสโลหิเตน พลึ กตฺวา สรีรํ เหฎฺฐา ขิปิตฺวา ทฺวารํ ปติฎฺฐาเปตพฺพํ, เอวํ ตุมฺหากญฺจ นครสฺส จ วุฑฺฒิ ภวิสฺสตี’’ติฯ ‘‘สาธุ อาจริย, เอวรูปํ พฺราหฺมณํ มาเรตฺวา ทฺวารํ ปติฎฺฐาเปหี’’ติฯ

โส ตุฎฺฐมานโส ‘‘เสฺว ปจฺจามิตฺตสฺส ปิฎฺฐึ ปสฺสิสฺสามี’’ติ อุสฺสาหชาโต อตฺตโน เคหํ คนฺตฺวา มุขํ รกฺขิตุํ อสโกฺกโนฺต ตุริตตุริโต ภริยํ อาห – ‘‘ปาเป จณฺฑาลิ อิโต ปฎฺฐาย เกน สทฺธึ อภิรมิสฺสสิ, เสฺว เต ชารํ มาเรตฺวา พลิกมฺมํ กริสฺสามี’’ติฯ ‘‘นิรปราธํ กิํการณา มาเรสฺสสี’’ติ? ราชา ‘‘กฬารปิงฺคลสฺส พฺราหฺมณสฺส มํสโลหิเตน พลิกมฺมํ กตฺวา นครทฺวารํ ปติฎฺฐาเปหี’’ติ อาห, ‘‘ชาโร จ เต กฬารปิงฺคโล, ตํ มาเรตฺวา พลิกมฺมํ กริสฺสามี’’ติฯ สา ชารสฺส สนฺติกํ สาสนํ ปาเหสิ ‘‘ราชา กิร กฬารปิงฺคลํ พฺราหฺมณํ มาเรตฺวา พลึ กาตุกาโม, สเจ ชีวิตุกาโม, อเญฺญปิ ตยา สทิเส พฺราหฺมเณ คเหตฺวา กาลเสฺสว ปลายสฺสู’’ติฯ โส ตถา อกาสิฯ ตํ นคเร ปากฎํ อโหสิ, สกลนครโต สเพฺพ กฬารปิงฺคลา ปลายิํสุฯ

ปุโรหิโต ปจฺจามิตฺตสฺส ปลาตภาวํ อชานิตฺวา ปาโตว ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘เทว, อสุกฎฺฐาเน กฬารปิงฺคโล พฺราหฺมโณ อตฺถิ, ตํ คณฺหาเปถา’’ติ อาหฯ ราชา อมเจฺจ เปเสสิฯ เต ตํ อปสฺสนฺตา อาคนฺตฺวา ‘‘ปลาโต กิรา’’ติ อาโรเจสุํฯ ‘‘อญฺญตฺถ อุปธาเรถา’’ติ สกลนครํ อุปธาเรนฺตาปิ น ปสฺสิํสุฯ ตโต ‘‘อญฺญํ อุปธาเรถา’’ติ วุเตฺต ‘‘เทว, ฐเปตฺวา ปุโรหิตํ อโญฺญ เอวรูโป นตฺถี’’ติ วทิํสุฯ ปุโรหิตํ น สกฺกา มาเรตุนฺติฯ ‘‘เทว, กึ กเถถ, ปุโรหิตสฺส การณา อชฺช ทฺวาเร อปฺปติฎฺฐาปิเต นครํ อคุตฺตํ ภวิสฺสติ, อาจริโย กเถโนฺต ‘‘อชฺช นกฺขตฺตํ อติกฺกมิตฺวา อิโต สํวจฺฉรจฺจเยน นกฺขตฺตํ ลภิสฺสตี’’ติ กเถสิ, สํวจฺฉรํ นคเร อทฺวารเก ปจฺจตฺถิกานํ โอกาโส ภวิสฺสติ, อิมํ มาเรตฺวา อเญฺญน พฺยเตฺตน พฺราหฺมเณน พลิกมฺมํ กาเรตฺวา ทฺวารํ ปติฎฺฐาเปสฺสามา’’ติฯ ‘‘อตฺถิ ปน อโญฺญ อาจริยสทิโส ปณฺฑิโต พฺราหฺมโณ’’ติ? ‘‘อตฺถิ เทว, ตสฺส อเนฺตวาสี ตกฺการิยมาณโว นาม, ตสฺส ปุโรหิตฎฺฐานํ ทตฺวา มงฺคลํ กโรถา’’ติฯ

ราชา ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา สมฺมานํ กาเรตฺวา ปุโรหิตฎฺฐานํ ทตฺวา ตถา กาตุํ อาณาเปสิฯ โส มหเนฺตน ปริวาเรน นครทฺวารํ อคมาสิฯ ปุโรหิตํ ราชานุภาเวน พนฺธิตฺวา อานยิํสุฯ มหาสโตฺต ทฺวารฎฺฐปนฎฺฐาเน อาวาฎํ ขณาเปตฺวา สาณึ ปริกฺขิปาเปตฺวา อาจริเยน สทฺธึ อโนฺตสาณิยํ อฎฺฐาสิฯ อาจริโย อาวาฎํ โอโลเกตฺวา อตฺตโน ปติฎฺฐํ อลภโนฺต ‘‘อโตฺถ ตาว เม นิปฺผาทิโต อโหสิ, พาลตฺตา ปน มุขํ รกฺขิตุํ อสโกฺกโนฺต เวเคน ปาปิตฺถิยา กเถสึ, อตฺตนาว อตฺตโน วโธ อาภโต’’ติ มหาสตฺตํ อาลปโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๑๐๔. “อหเมว ทุพฺภาสิตํ ภาสิ พาโล, เภโกวรเญฺญ อหิมวฺหายมาโน;
ตกฺการิเย โสพฺภมิมํ ปตามิ, น กิเรว สาธุ อติเวลภาณี”ติฯ

ตตฺถ **ทุพฺภาสิตํ ภาสี**ติ ทุพฺภาสิตํ ภาสึฯ **เภโกวา**ติ ยถา อรเญฺญ มณฺฑูโก วสฺสนฺโต อตฺตโน ขาทกํ อหึ อวฺหายมาโน ทุพฺภาสิตํ ภาสติ นาม, เอวํ อหเมว ทุพฺภาสิตํ ภาสึฯ **ตกฺการิเย**ติ ตสฺส นามํ, ตกฺการิยาติ อิตฺถิลิงฺคํ นามํ, เตเนว ตํ อาลปนฺโต เอวมาหฯ

ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต ทุติยํ คาถมาห –

๑๐๕. “ปโปฺปติ มโจฺจ อติเวลภาณี, พนฺธํ วธํ โสกปริทฺทวญฺจ;
อตฺตานเมว ครหาสิ เอตฺถ, อาเจร ยํ ตํ นิขณนฺติ โสเพฺภ”ติฯ

ตตฺถ **อติเวลภาณี**ติ เวลาติกฺกนฺตํ ปมาณาติกฺกนฺตํ กตฺวา กถนํ นาม น สาธุ, อติเวลภาณี ปุริโส น สาธูติ อโตฺถฯ **โสกปริทฺทวญฺจา**ติ อาจริย, เอวเมว อติเวลภาณี ปุริโส วธํ พนฺธญฺจ โสกญฺจ มหเนฺตน สเทฺทน ปริเทวญฺจ ปโปฺปติฯ **ครหาสี**ติ ปรํ อครหิตฺวา อตฺตานํ เยว ครเหยฺยาสิฯ **เอตฺถา**ติ เอตสฺมึ การเณฯ **อาเจร ยํ ต**นฺติ อาจริย, เยน การเณน ตํ นิขณนฺติ โสเพฺภ, ตํ ตยาว กตํ, ตสฺมา อตฺตานเมว ครเหยฺยาสีติ วทติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา “อาจริย, วาจํ อรกฺขิตฺวา น เกวลํ ตฺวเมว ทุกฺขปฺปโตฺต, อโญฺญปิ ทุกฺขปฺปโตฺตเยวา”ติ วตฺวา อตีตํ อาหริตฺวา ทเสฺสสิฯ

ปุเพฺพ กิร พาราณสิยํ กาฬี นาม คณิกา อโหสิ, ตสฺสา ตุณฺฑิโล นาม ภาตาฯ กาฬี เอกทิวสํ สหสฺสํ คณฺหาติฯ ตุณฺฑิโล ปน อิตฺถิธุโตฺต สุราธุโตฺต อกฺขธุโตฺต อโหสิฯ สา ตสฺส ธนํ เทติ, โส ลทฺธํ ลทฺธํ วินาเสติฯ สา ตํ วาเรนฺตีปิ วาเรตุํ นาสกฺขิฯ โส เอกทิวสํ ชูตปราชิโต นิวตฺถวตฺถานิ ทตฺวา กฎสารกขณฺฑํ นิวาเสตฺวา ตสฺสา เคหํ อาคมิ ฯ ตาย จ ทาสิโย อาณตฺตา โหนฺติ “ตุณฺฑิลสฺส อาคตกาเล กิญฺจิ อทตฺวา คีวายํ นํ คเหตฺวา นีหเรยฺยาถา”ติฯ ตา ตถา กรึสุฯ โส ทฺวารมูเล โรทโนฺต อฎฺฐาสิฯ

อเถโก เสฎฺฐิปุโตฺต นิจฺจกาลํ กาฬิยา สหสฺสํ อาหราเปโนฺต ทิสฺวา “กสฺมา ตุณฺฑิล โรทสี”ติ ปุจฺฉิฯ “สามิ, ชูตปราชิโต มม ภคินิยา สนฺติกํ อาคโตมฺหิ, ตํ มํ ทาสิโย คีวายํ คเหตฺวา นีหรึสู”ติฯ “เตน หิ ติฎฺฐ, ภคินิยา เต กเถสฺสามี”ติ โส คนฺตฺวา “ภาตา เต กฎสารกขณฺฑํ นิวาเสตฺวา ทฺวารมูเล ฐิโต, วตฺถานิสฺส กิมตฺถํ น เทสี”ติ อาหฯ “อหํ ตาว น เทมิ, สเจ ปน เต สิเนโห อตฺถิ, ตฺวํ เทหี”ติฯ ตสฺมึ ปน คณิกาย ฆเร อิทํจาริตฺตํ – อาภตสหสฺสโต ปญฺจสตานิ คณิกาย โหนฺติ, ปญฺจสตานิ วตฺถคนฺธมาลมูลานิ โหนฺติฯ อาคตปุริสา ตสฺมึ ฆเร ลทฺธวตฺถานิ นิวาเสตฺวา รตฺตึ วสิตฺวา ปุนทิวเส คจฺฉนฺตา อาภตวตฺถาเนว นิวาเสตฺวา คจฺฉนฺติฯ ตสฺมา โส เสฎฺฐิปุโตฺต ตาย ทินฺนวตฺถานิ นิวาเสตฺวา อตฺตโน สาฎเก ตุณฺฑิลสฺส ทาเปสิฯ โส นิวาเสตฺวา นทโนฺต คชฺชโนฺต คนฺตฺวา สุราเคหํ ปาวิสิฯ กาฬีปิ ทาสิโย อาณาเปสิ “เสฺว เอตสฺส คมนกาเล วตฺถานิ อจฺฉิเนฺทยฺยาถา”ติฯ ตา ตสฺส นิกฺขมนกาเล อิโต จิโต จ อุปธาวิตฺวา วิลุมฺปมานา สาฎเก คเหตฺวา “อิทานิ ยาหิ กุมารา”ติ นคฺคํ กตฺวา วิสฺสเชฺชสุํฯ โส นโคฺคว นิกฺขมิฯ ชโน ปริหาสํ กโรติฯ โส ลชฺชิตฺวา “มยาเวตํ กตํ, อหเมว อตฺตโน มุขํ รกฺขิตุํ นาสกฺขิ”นฺติ ปริเทวิฯ อิทํ ตาว ทเสฺสตุํ ตติยํ คาถมาห –

๑๐๖. “กิเมวหํ ตุณฺฑิลมนุปุจฺฉึ, กเรยฺย สํ ภาตรํ กาฬิกายํ;
นโคฺควหํ วตฺถยุคญฺจ ชีโน, อยมฺปิ อโตฺถ พหุตาทิโสวา”ติฯ

ตตฺถ **พหุตาทิโสวา**ติ เสฏฺฐิปุตฺโต หิ อตฺตนา กเตน ทุกฺขํ ปตฺโต, ตฺวมฺปิ ตสฺมา อยมฺปิ ตุยฺหํ ทุกฺขปฺปตฺติ อโตฺถฯ พหูหิ การเณหิ ตาทิโสวฯ

อปโรปิ พาราณสิยํ อชปาลานํ ปมาเทน โคจรภูมิยํ ทฺวีสุ เมณฺฑเกสุ ยุชฺฌเนฺตสุ เอโก กุลิงฺคสกุโณ ‘‘อิเม ทานิ ภิเนฺนหิ สีเสหิ มริสฺสนฺติ, วาเรสฺสามิ เตติ มาตุลา มา ยุชฺฌถา’’ติ วาเรตฺวา เตสํ กถํ อคฺคเหตฺวา ยุชฺฌนฺตานเญฺญว ปิฏฺฐิยมฺปิ สีเสปิ นิสีทิตฺวา ยาจิตฺวา วาเรตุํ อสโกฺกเนฺต ‘‘เตน หิ มํ มาเรตฺวา ยุชฺฌถา’’ติ อุภิเนฺนมฺปิ สีสนฺตรํ ปาวิสิฯ เต อญฺญมญฺญํ ยุชฺฌิํสุเยวฯ โส สณฺหกรณิยํ ปิสิโต วิย อตฺตนา กเตเนว วินาสํ ปตฺโตฯ อิทมฺปิ อปรํ การณํ ทเสฺสตุํ จตุตฺถํ คาถมาห –

๑๐๗. ‘‘โย ยุชฺฌมานานมยุชฺฌมาโน, เมณฺฑนฺตรํ อจฺจุปตี กุลิโงฺค;
โส ปิํสิโต เมณฺฑสิเรหิ ตตฺถ, อยมฺปิ อโตฺถ พหุตาทิโสวา’’ติฯ

ตตฺถ **เมณฺฑนฺตร**นฺติ เมณฺฑานํ อนฺตรํฯ **อจฺจุปตี**ติ อติคนฺตฺวา อุปฺปติ, อากาเส สีสานํ เวมชฺฌํ อฏฺฐาสีติ อโตฺถฯ **ปิํสิโต**ติ ปีฬิโตฯ

อปเรปิ พาราณสิวาสิโน โคปาลกา ผลิตํ ตาลรุกฺขํ ทิสฺวา เอกํ ตาลผลตฺถาย รุกฺขํ อาโรเปสุํฯ ตสฺมิํ ผลานิ ปาเตเนฺต เอโก กณฺหสโปฺป วมฺมิกา นิกฺขมิตฺวา ตาลรุกฺขํ อารุหิฯ เหฏฺฐา ปติฏฺฐิตา ทเณฺฑหิ ปหรนฺตา นิวาเรตุํ นาสกฺขิํสุฯ เต ‘‘สโปฺป ตาลํ อภิรุหตี’’ติ อิตรสฺส อาจิกฺขิํสุฯ โส ภีโต มหาวิรวํ วิรวิฯ เหฏฺฐา ฐิตา เอกํ ถิรสาฏกํ จตูสุ กเณฺณสุ คเหตฺวา ‘‘อิมสฺมิํ สาฏเก ปตา’’ติ อาหํสุฯ โส ปตโนฺต จตุนฺนมฺปิ อนฺตเร สาฏกมเชฺฌ ปติฯ ตสฺส ปน ปาตนเวเคน เต สนฺธาเรตุํ อสโกฺกนฺตา อญฺญมญฺญํ สีเสหิ ปหริตฺวา ภิเนฺนหิ สีเสหิ ชีวิตกฺขยํ ปตฺตาฯ อิทมฺปิ การณํ ทเสฺสโนฺต ปญฺจมํ คาถมาห –

๑๐๘. ‘‘จตุโร ชนา โปตฺถกมคฺคเหสุํ, เอกญฺจ โปสํ อนุรกฺขมานา;
สเพฺพว เต ภินฺนสิรา สยิํสุ, อยมฺปิ อโตฺถ พหุตาทิโสวา’’ติฯ

ตตฺถ **โปตฺถก**นฺติ สาณสาฏกํฯ **สเพฺพว เต**ติ เตปิ จตฺตาโร ชนา อตฺตนา กเตเนว ภินฺนสีสา สยิํสุฯ

อปเรปิ พาราณสิวาสิโน เอฬกโจรา รตฺติํ เอกํ อชํ เถเนตฺวา ‘‘ทิวา อรเญฺญ ขาทิสฺสามา’’ติ ตสฺสา อวสฺสนตฺถาย มุขํ พนฺธิตฺวา เวฬุคุเมฺพ ฐเปสุํฯ ปุนทิวเส ตํ ขาทิตุํ คจฺฉนฺตา อาวุธํ ปมุสฺสิตฺวา อคมํสุฯ เต ‘‘อชํ มาเรตฺวา มํสํ ปจิตฺวา ขาทิสฺสาม, อาหรถาวุธ’’นฺติ เอกสฺสปิ หเตฺถ อาวุธํ อทิสฺวา ‘‘วินา อาวุเธน เอตํ มาเรตฺวาปิ มํสํ คเหตุํ น สกฺกา, วิสฺสเชฺชถ นํ, ปุญฺญมสฺส อตฺถี’’ติ วิสฺสเชฺชสุํฯ ตทา เอโก นฬกาโร เวฬุํ คเหตฺวา ‘‘ปุนปิ อาคนฺตฺวา คเหสฺสามี’’ติ นฬการสตฺถํ เวฬุคุมฺพนฺตเร ฐเปตฺวา ปกฺกามิฯ อชา ‘‘มุตฺตามฺหี’’ติ ตุสฺสิตฺวา เวฬุมูเล กีฬมานา ปจฺฉิมปาเทหิ ปหริตฺวา ตํ สตฺถํ ปาเตสิฯ โจรา สตฺถสทฺทํ สุตฺวา อุปธาเรนฺตา ตํ ทิสฺวา ตุฏฺฐมานสา อชํ มาเรตฺวา มํสํ ขาทิํสุฯ อิติ ‘‘สาปิ อชา อตฺตนา กเตเนว มตา’’ติ ทเสฺสตุํ ฉฏฺฐํ คาถมาห –

๑๐๙. ‘‘อชา ยถา เวฬุคุมฺพสฺมิํ พทฺธา, อวกฺขิปนฺตี อสิมชฺฌคจฺฉิ;
เตเนว ตสฺสา คลกาวกนฺตํ, อยมฺปิ อโตฺถ พหุตาทิโสวา’’ติฯ

ตตฺถ **อวกฺขิปนฺตี**ติ กีฬมานา ปจฺฉิมปาเท ขิปนฺตีฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ‘‘อตฺตโน วจนํ รกฺขิตฺวา มิตภาณิโน นาม มรณทุกฺขา มุจฺจนฺตี’’ติ ทเสฺสตฺวา **กินฺนรวตฺถุํ** อาหริฯ

พาราณสิวาสี กิเรโก ลุทฺทโก หิมวนฺตํ คนฺตฺวา เอเกนุปาเยน ชยมฺปติเก เทฺว กินฺนเร คเหตฺวา อาเนตฺวา รโญฺญ อทาสิฯ ราชา อทิฎฺฐปุเพฺพ กินฺนเร ทิสฺวา ตุสฺสิตฺวา ‘‘ลุทฺท, อิเมสํ โก คุโณ’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘เทว, เอเต มธุเรน สเทฺทน คายนฺติ, มนุญฺญํ นจฺจนฺติ, มนุสฺสา เอวํ คายิตุญฺจ นจฺจิตุญฺจ น ชานนฺตี’’ติฯ ราชา ลุทฺทสฺส พหุํ ธนํ ทตฺวา กินฺนเร ‘‘คายถ นจฺจถา’’ติ อาหฯ กินฺนรา ‘‘สเจ มยํ คายนฺตา พฺยญฺชนํ ปริปุณฺณํ กาตุํ น สกฺขิสฺสาม, ทุคฺคีตํ โหติ, อเมฺห ครหิสฺสนฺติ วธิสฺสนฺติ, พหุํ กเถนฺตานญฺจ ปน มุสาวาโทปิ โหตี’’ติ มุสาวาทภเยน รญฺญา ปุนปฺปุนํ วุตฺตาปิ น คายึสุ น นจฺจึสุฯ ราชา กุชฺฌิตฺวา ‘‘อิเม มาเรตฺวา มํสํ ปจิตฺวา อาหรถา’’ติ อาณาเปโนฺต สตฺตมํ คาถมาห –

๑๑๐. ‘‘อิเม น เทวา น คนฺธพฺพปุตฺตา, มิคา อิเม อตฺถวสํ คตา เม;
เอกญฺจ นํ สายมาเส ปจนฺตุ, เอกํ ปุนปฺปาตราเส ปจนฺตู’’ติฯ

ตตฺถ **มิคา อิเม**ติ อิเม สเจ เทวา คนฺธพฺพา วา ภเวยฺยุํ, นเจฺจยฺยุเญฺจว คาเยยฺยุญฺจ, อิเม ปน มิคา ติรจฺฉานคตาฯ **อตฺถวสํ คตา เม**ติ อตฺถํ ปจฺจาสีสเนฺตน ลุเทฺทน อานีตตฺตา อตฺถวเสน มม หตฺถํ คตาฯ เอเตสุ เอกํ สายมาเส, เอกํ ปาตราเส ปจนฺตูติฯ

กินฺนรี จิเนฺตสิ ‘‘ราชา กุโทฺธ นิสฺสํสยํ มาเรสฺสติ, อิทานิ กเถตุํ กาโล’’ติ อฎฺฐมํ คาถมาห –

๑๑๑. ‘‘สตํ สหสฺสานิ ทุภาสิตานิ, กลมฺปิ นาคฺฆนฺติ สุภาสิตสฺส;
ทุพฺภาสิตํ สงฺกมาโน กิเลโส, ตสฺมา ตุณฺหี กิมฺปุริสา น พาลฺยา’’ติฯ

ตตฺถ **สงฺกมาโน กิเลโส**ติ กทาจิ อหํ ภาสมาโน ทุพฺภาสิตํ ภาเสยฺยํ, เอวํ ทุพฺภาสิตํ สงฺกมาโน กิลิสฺสติ กิลมติฯ **ตสฺมา**ติ เตน การเณน ตุมฺหากํ น คายึ, น พาลภาเวนาติฯ

ราชา กินฺนริยา ตุสฺสิตฺวา อนนฺตรํ คาถมาห –

๑๑๒. ‘‘ยา เมสา พฺยาหาสิ ปมุญฺจเถตํ, คิริญฺจ นํ หิมวนฺตํ นยนฺตุ;
อิมญฺจ โข เทนฺตุ มหานสาย, ปาโตว นํ ปาตราเส ปจนฺตู’’ติฯ

ตตฺถ **ยา เมสา**ติ ยา เม เอสาฯ **เทนฺตู**ติ มหานสตฺถาย เทนฺตุฯ

กินฺนโร รโญฺญ วจนํ สุตฺวา ‘‘อยํ มํ อกเถนฺตํ อวสฺสํ มาเรสฺสติ, อิทานิ กเถตุํ วฎฺฎตี’’ติ อิตรํ คาถมาห –

๑๑๓. ‘‘ปชฺชุนฺนนาถา ปสโว, ปสุนาถา อยํ ปชา;
ตฺวํ นาโถสิ มหาราช, นาโถหํ ภริยาย เม;
ทฺวินฺนมญฺญตรํ ญตฺวา, มุโตฺต คเจฺฉยฺย ปพฺพต’’นฺติฯ

ตตฺถ **ปชฺชุนฺนนาถา ปสโว**ติ ติณภกฺขา ปสโว เมฆนาถา นามฯ **ปสุนาถา อยํ ปชา**ติ อยํ ปน มนุสฺสปชา ปญฺจโครเสน อุปชีวนฺตี ปสุนาถา ปสุปติฎฺฐาฯ **ตฺวํ นาโถสี**ติ ตฺวํ มม ปติฎฺฐา อสิฯ **นาโถหนฺ**ติ มม ภริยาย อหํ นาโถ, อหมสฺสา ปติฎฺฐาฯ **ทฺวินฺนมญฺญตรํ ญตฺวา,**

มุโตฺต คเจฺฉยฺย ปพฺพตนฺติ อมฺหากํ ทฺวินฺนํ อนฺตเร เอโก เอกํ มตํ ญตฺวา สยํ มรณโต มุโตฺต หิมวนฺตํ คเจฺฉยฺย, ชีวมานา ปน มยํ อญฺญมญฺญํ น ชหาม, ตสฺมา สเจปิ อิมํ หิมวนฺตํ เปเสตุกาโม, มํ ปฐมํ มาเรตฺวา ปจฺฉา เปเสหีติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ‘‘มหาราช, น มยํ ตว วจนํ อกาตุกามตาย ตุณฺหี อหุมฺห, มยํ กถาย ปน โทสํ ทิสฺวา น กถยิมฺหา’’ติ ทีเปโนฺต อิมํ คาถาทฺวยมาห –

๑๑๔.‘‘น เว นินฺทา สุปริวชฺชเยถ, นานา ชนา เสวิตพฺพา ชนินฺท;
เยเนว เอโก ลภเต ปสํสํ, เตเนว อโญฺญ ลภเต นินฺทิตารํฯ

๑๑๕.‘‘สโพฺพ โลโก ปริจิโตฺต อติจิโตฺต, สโพฺพ โลโก จิตฺตวา สมฺหิ จิเตฺต;
ปเจฺจกจิตฺตา ปุถุ สพฺพสตฺตา, กสฺสีธ จิตฺตสฺส วเสน วเตฺต’’ติฯ

ตตฺถ **สุปริวชฺชเยถา**ติ มหาราช, นินฺทา นาม สุเขน ปริวเชฺชตุํ น สกฺกาฯ **นานา ชนา**ติ นานาฉนฺทา ชนาฯ **เยเนวา**ติ เยน สีลาทิคุเณน เอโก ปสํสํ ลภติ, เตเนว อโญฺญ นินฺทิตารํ ลภติฯ อมฺหากญฺหิ กินฺนรานํ อนฺตเร กถเนน ปสํสํ ลภติ, มนุสฺสานํ อนฺตเร นินฺทํ, อิติ นินฺทา นาม ทุปฺปริวชฺชิยา, สฺวาหํ กถํ ตว สนฺติกา ปสํสํ ลภิสฺสามีติฯ

สโพฺพ โลโก ปริจิโตฺตติ มหาราช, อสปฺปุริโส นาม ปาณาติปาตาทิจิเตฺตน, สปฺปุริโส ปาณาติปาตา เวรมณิ อาทิจิเตฺตน อติจิโตฺตติ, เอวํ สโพฺพ โลโก ปริจิโตฺต อติจิโตฺตติ อโตฺถฯ **จิตฺตวา สมฺหิ จิเตฺต**ติ สโพฺพ ปน โลโก อตฺตโน หีเนน วา ปณีเตน วา จิเตฺตน จิตฺตวา นามฯ **ปเจฺจกจิตฺตา**ติ ปาฎิเยกฺกจิตฺตา ปุถุปฺปเภทา สเพฺพ สตฺตาฯ เตสุ กเสฺสกสฺส ตว วา อญฺญสฺส วา จิเตฺตน กินฺนรี วา มาทิโส วา อโญฺญ วา วเตฺตยฺย, ตสฺมา ‘‘อยํ มม จิตฺตวเสน น วตฺตตี’’ติ, มา มยฺหํ กุชฺฌิฯ สพฺพสตฺตา หิ อตฺตโน จิตฺตวเสน คจฺฉนฺติ, เทวาติฯ กิมฺปุริโส รโญฺญ ธมฺมํ เทเสสิฯ

ราชา ‘‘สภาวเมว กเถติ ปณฺฑิโต กินฺนโร’’ติ โสมนสฺสปฺปโตฺต หุตฺวา โอสานคาถมาห –

๑๑๖.‘‘ตุณฺหี อหู กิมฺปุริโส สภริโย, โย ทานิ พฺยาหาสิ ภยสฺส ภีโต;
โส ทานิ มุโตฺต สุขิโต อโรโค, วาจากิเรวตฺถวตี นราน’’นฺติฯ

ตตฺถ **วาจากิเรวตฺถวตี นราน**นฺติ วาจาคิรา เอว อิเมสํ สตฺตานํ อตฺถวตี หิตาวหา โหตีติ อโตฺถฯ

ราชา กินฺนเร สุวณฺณปญฺชเร นิสีทาเปตฺวา ตเมว ลุทฺทํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘คจฺฉ ภเณ, คหิตฎฺฐาเนเยว วิสฺสเชฺชหี’’ติ วิสฺสชฺชาเปสิฯ มหาสโตฺตปิ ‘‘อาจริย, เอวํ กินฺนรา วาจํ รกฺขิตฺวา ปตฺตกาเล กถิเตน สุภาสิเตเนว มุตฺตา, ตฺวํ ปน ทุกฺกถิเตน มหาทุกฺขํ ปโตฺต’’ติ อิทํ อุทาหรณํ ทเสฺสตฺวา ‘‘อาจริย, มา ภายิ, ชีวิตํ เต อหํ ทสฺสามี’’ติ อสฺสาเสสิ, ‘‘อปิจ โข ปน ตุเมฺหมํ รเกฺขยฺยาถา’’ติวุเตฺต ‘‘น ตาว นกฺขตฺตโยโค ลพฺภตี’’ติ ทิวสํ วีตินาเมตฺวา มชฺฌิมยามสมนนฺตเร มตํ เอฬกํ อาหราเปตฺวา ‘‘พฺราหฺมณ, ยตฺถ กตฺถจิ คนฺตฺวา ชีวาหี’’ติ กญฺจิ อชานาเปตฺวา อุโยฺยเชตฺวา เอฬกมํเสน พลิํ กตฺวา ทฺวารํ ปติฎฺฐาเปสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ โกกาลิโก วาจาย หโต เยวา’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา กฬารปิงฺคโล โกกาลิโก อโหสิ, ตกฺการิยปณฺฑิโต ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ตกฺการิยชาตกวณฺณนา อฎฺฐมาฯ

[๔๘๒] ๙. รุรุมิคราชชาตกวณฺณนา

ตสฺส คามวรํ ทมฺมีติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต เทวทตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร ภิกฺขูหิ ‘‘พหูปกาโร เต อาวุโส, เทวทตฺตสตฺถา, ตฺวํ ตถาคตํ นิสฺสาย ปพฺพชฺชํ ลภิ, ตีณิ ปิฏกานิ อุคฺคณฺหิ, ลาภสกฺการํ ปาปุณี’’ติ วุโตฺต ‘‘อาวุโส, สตฺถารา มม ติณคฺคมโตฺตปิ อุปกาโร น กโต, อหํ สยเมว ปพฺพชึ, สยํ ตีณิ ปิฏกานิ อุคฺคณฺหึ, สยํ ลาภสกฺการํ ปาปุณิ’’นฺติ กเถสิฯ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฎฺฐาเปสุํ ‘‘อกตญฺญู อาวุโส, เทวทโตฺต อกตเวที’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, เทวทโตฺต อิทาเนว อกตญฺญู, ปุเพฺพปิ อกตญฺญูเยว, ปุเพฺพเปส มยา ชีวิเต ทิเนฺนปิ มม คุณมตฺตํ น ชานาตี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต เอโก อสีติโกฎิวิภโว เสฎฺฐิ ปุตฺตํ ลภิตฺวา ‘‘มหาธนโก’’ติสฺส, นามํ กตฺวา ‘‘สิปฺปํ อุคฺคณฺหโนฺต มม ปุโตฺต กิลมิสฺสตี’’ติ น กิญฺจิ สิปฺปํ อุคฺคณฺหาเปสิฯ โส คีตนจฺจวาทิตขาทนโภชนโต อุทฺธํ น กิญฺจิ อญฺญาสิฯ ตํ วยปฺปตฺตํ ปติรูเปน ทาเรน สํโยเชตฺวา มาตาปิตโร กาลมกํสุฯ โส เตสํ อจฺจเยน อิตฺถิธุตฺตสุราธุตฺตาทีหิ ปริวุโต นานาพฺยสนมุเขหิ อิณํ อาทาย ตํ ทาตุํ อสโกฺกโนฺต อิณายิเกหิ โจทิยมาโน จิเนฺตสิ ‘‘กึ มยฺหํ ชีวิเตน, เอเกนมฺหิ อตฺตภาเวน อโญฺญ วิย ชาโต, มตํ เม เสโยฺย’’ติฯ โส อิณายิเก อาห – ‘‘ตุมฺหากํ อิณปณฺณานิ คเหตฺวา อาคจฺฉถ, คงฺคาตีเร เม นิทหิตํ กุลสนฺตกํ ธนํ อตฺถิ, ตํ โว ทสฺสามี’’ติฯ เต เตน สทฺธึ อคมํสุฯ โส ‘‘อิธ ธน’’นฺติ นิธิฎฺฐานํ อาจิกฺขโนฺต วิย ‘‘คงฺคายํ ปติตฺวา มริสฺสามี’’ติ ปลายิตฺวา คงฺคายํ ปติฯ โส จณฺฑโสเตน วุยฺหโนฺต การุญฺญรวํ วิรวิฯ

ตทา มหาสโตฺต รุรุมิคโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา ปริวารํ ฉเฑฺฑตฺวา เอกโกว คงฺคานิวตฺตเน รมณีเย สาลมิสฺสเก สุปุปฺผิตอมฺพวเน วสติ อุโปสถํ อุปวุตฺถายฯ ตสฺส สรีรจฺฉวิ สุมชฺชิตกญฺจนปฎฺฎวณฺณา อโหสิ, หตฺถปาทา ลาขารสปริกมฺมกตา วิย, นงฺคุฎฺฐํ จามรีนงฺคุฎฺฐํ วิย, สิงฺคานิ รชตทามสทิสานิ, อกฺขีนิ สุมชฺชิตมณิคุฬิกา วิย, มุขํ โอทหิตฺวา ฐปิตรตฺตกมฺพลเคณฺฑุกํ วิยฯ เอวรูปํ ตสฺส รูปํ อโหสิฯ โส อฑฺฒรตฺตสมเย ตสฺส การุญฺญสทฺทํ สุตฺวา ‘‘มนุสฺสสโทฺท สูยติ, มา มยิ ธรเนฺต มรตุ, ชีวิตมสฺส ทสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา สยนคุมฺพา อุฎฺฐาย นทีตีรํ คนฺตฺวา ‘‘อโมฺภ ปุริส, มา ภายิ, ชีวิตํ เต ทสฺสามี’’ติ อสฺสาเสตฺวา โสตํ ฉินฺทโนฺต คนฺตฺวา ตํ ปิฎฺฐิยํ อาโรเปตฺวา ตีรํ ปาเปตฺวา อตฺตโน วสนฎฺฐานํ เนตฺวา ผลาผลานิ ทตฺวา ทฺวีหตีหจฺจเยน ‘‘โภ ปุริส, อหํ ตํ อิโต อรญฺญโต นีหริตฺวา พาราณสิมเคฺค ฐเปสฺสามิ, ตฺวํ โสตฺถินา คมิสฺสสิ, อปิจ โข ปน ตฺวํ ‘อสุกฎฺฐาเน นาม กญฺจนมิโค วสตี’ติ ธนการณา มํ รโญฺญ เจว ราชมหามตฺตสฺส จ มา อาจิกฺขาหี’’ติ อาหฯ โส ‘‘สาธุ สามี’’ติ สมฺปฎิจฺฉิฯ

มหาสโตฺต ตสฺส ปฎิญฺญํ คเหตฺวา ตํ อตฺตโน ปิฎฺฐิยํ อาโรเปตฺวา พาราณสิมเคฺค โอตาเรตฺวา นิวตฺติฯ ตสฺส พาราณสิปวิสนทิวเสเยว เขมา นาม รโญฺญ อคฺคมเหสี ปจฺจูสกาเล สุปินเนฺต สุวณฺณวณฺณํ มิคํ อตฺตโน ธมฺมํ เทเสนฺตํ ทิสฺวา จิเนฺตสิ ‘‘สเจ เอวรูโป มิโค น ภเวยฺย, นาหํ สุปิเน ปเสฺสยฺยํ, อทฺธา ภวิสฺสติ, รโญฺญ อาโรเจสฺสามี’’ติฯ สา ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘มหาราช, อหํ สุวณฺณวณฺณํ มิคํ ปสฺสิตุํ อิจฺฉามิ, สุวณฺณวณฺณมิคสฺส ธมฺมํ โสตุกา

มามฺหิ, ลภิสฺสามิ เจ, ชีเวยฺยํ, โน เจ, นตฺถิ เม ชีวิต''นฺติ อาหฯ ราชา ตํ อสฺสาเสตฺวา ''สเจ มนุสฺสโลเก อตฺถิ, ลภิสฺสสี''ติ วตฺวา พฺราหฺมเณ ปกฺโกสาเปตฺวา ''สุวณฺณวณฺณา มิคา นาม โหนฺตี''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''อาม, เทว, โหนฺตี''ติ สุตฺวา อลงฺกตหตฺถิกฺขนฺเธ สุวณฺณจงฺโกฏเก สหสฺสถวิกํ ฐเปตฺวา โย สุวณฺณวณฺณํ มิคํ อาจิกฺขิสฺสติ, ตสฺส สทฺธึ สหสฺสถวิกสุวณฺณจงฺโกฏเกน ตญฺจ หตฺถึ ตโต จ อุตฺตริ ทาตุกาโม หุตฺวา สุวณฺณปฏฺเฏ คาถํ ลิขาเปตฺวา เอกํ อมจฺจํ ปกฺโกสาเปตฺวา ''เอหิ ตาต, มม วจเนน อิมํ คาถํ นครวาสีนํ กเถหี''ติ อิมสฺมึ ชาตเก ปฐมํ คาถมาห –

๑๑๗. ''ตสฺส คามวรํ ทมฺมิ, นาริโย จ อลงฺกตา;
โย เม ตํ มิคมกฺขาติ, มิคานํ มิคมุตฺตม''นฺติฯ

อมโจ สุวณฺณปฏฺฏํ คเหตฺวา สกลนคเร วาจาเปสิฯ อถ โส เสฏฺฐิปุตฺโต พาราณสึ ปวิสนฺโต ตํ กถํ สุตฺวา อมจฺจสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ''อหํ รญฺโญ เอวรูปํ มิคํ อาจิกฺขิสฺสามิ, มํ รญฺโญ ทเสฺสหี''ติ อาหฯ อมโจ หตฺถิกฺขนฺธโต โอตริตฺวา ตํ รญฺโญ สนฺติกํ เนตฺวา ''อยํ กิร, เทว, ตํ มิคํ อาจิกฺขิสฺสตี''ติ ทเสฺสสิฯ ราชา ''สจฺจํ อโมฺภ ปุริสา''ติ ปุจฺฉิฯ โส ''สจฺจํ มหาราช, ตฺวํ เอตํ ยสํ มยฺหํ เทหี''ติ วทนฺโต ทุติยํ คาถมาห –

๑๑๘. ''มยฺหํ คามวรํ เทหิ, นาริโย จ อลงฺกตา;
อหํ เต มิคมกฺขิสฺสํ, มิคานํ มิคมุตฺตม''นฺติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ตสฺส มิตฺตทุพฺภิสฺส ตุสฺสิตฺวา ''อโพฺภ กุหึ โส มิโค วสตี''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''อสุกฏฺฐาเน นาม เทวา''ติ วุตฺเต ตเมว มคฺคเทสกํ กตฺวา มหเนฺตน ปริวาเรน ตํ ฐานํ อคมาสิฯ อถ นํ โส มิตฺตทุพฺภี ''เสนํ, เทว, สนฺนิสีทาเปหี''ติ วตฺวา สนฺนิสินฺนาย เสนาย เอโส, เทว, สุวณฺณมิโค เอตสฺมึ วเน วสตี''ติ หตฺถํ ปสาเรตฺวา อาจิกฺขโนฺต ตติยํ คาถมาห –

๑๑๙. ''เอตสฺมึ วนสณฺฑสฺมึ, อมฺพา สาลา จ ปุปฺผิตา;
อินฺทโคปกสญฺฉนฺนา, เอเตฺถโส ติฏฺฐเต มิโค''ติฯ

ตตฺถ **อินฺทโคปกสญฺฉนฺนา**ติ เอตสฺส วนสณฺฑสฺส ภูมิ อินฺทโคปกวณฺณาย รตฺตาย สุขสมฺผสฺสาย ติณชาติยา สญฺฉนฺนา, สสกุจฺฉิ วิย มุทุกา, เอตฺถ เอตสฺมึ รมณีเย วนสเณฺฑ เอโส ติฏฺฐตีติ ทเสฺสติฯ

ราชา ตสฺส วจนํ สุตฺวา อมเจ อาณาเปสิ ''ตสฺส มิคสฺส ปลายิตุํ อทตฺวา ขิปฺปํ อาวุธหเตฺถหิ ปุริเสหิ สทฺธึ วนสณฺฑํ ปริวาเรถา''ติฯ เต ตถา กตฺวา อุนฺนทึสุฯ ราชา กติปเยหิ ชเนหิ สทฺธึ เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิ, โสปิสฺส อวิทูเร อฏฺฐาสิฯ มหาสโตฺต ตํ สทฺทํ สุตฺวา จิเนฺตสิ ''มหโนฺต พลกายสโทฺท, ตมฺหา เม ปุริสา ภเยน อุปฺปเนฺนน ภวิตพฺพ''นฺติ ฯ โส อุฏฺฐาย สกลปริสํ โอโลเกตฺวา รญฺโญ ฐิตฏฺฐานํ ทิสฺวา ''รญฺโญ ฐิตฏฺฐาเนเยว เม โสตฺถิ ภวิสฺสติ, เอเตฺถว มยา คนฺตุํ วฏฺฏตี''ติ จิเนฺตตฺวา ราชาภิมุโข ปายาสิฯ ราชา ตํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ''นาคพโล มิโค อวตฺถรโนฺต วิย อาคเจฺฉยฺย, สรํ สนฺนยฺหิตฺวา อิมํ มิคํ สนฺตาเสตฺวา สเจ ปลายติ, วิชฺฌิตฺวา ทุพฺพลํ กตฺวา คณฺหิสฺสามี''ติ ธนุํ อาโรเปตฺวา โพธิสตฺตาภิมุโข อโหสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อิมํ คาถาทฺวยมาห –

๑๒๐. ''ธนุํ อเทฺวชฺฌํ กตฺวาน, อุสุํ สนฺนยฺหุปาคมิ;
มิโค จ ทิสฺวา ราชานํ, ทูรโต อชฺฌภาสถฯ

๑๒๑. ‘‘อาคเมหิ มหาราช, มา มํ วิชฺฌิ รเถสภ;
โก นุ เต อิทมกฺขาสิ, เอเตฺถโส ติฏฺฐเต มิโค’’ติฯ

ตตฺถ **อเทฺวชฺฌํ กตฺวานา**ติ ชิยาย จ สเรน จ สทฺธิํ เอกเมว กตฺวาฯ **สนฺนยฺหา**ติ สนฺนยฺหิตฺวาฯ **อาคเมหี**ติ ‘‘ติฏฺฐ, มหาราช, มา มํ วิชฺฌิ, ชีวคฺคาหเมว คณฺหาหี’’ติ มธุราย มนุสฺสวาจาย อภาสิฯ

ราชา ตสฺส มธุรกถาย พนฺธิตฺวา ธนุํ โอตาเรตฺวา คารเวน อฏฺฐาสิฯ มหาสโตฺตปิ ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา มธุรปฏิสนฺถารํ กตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ มหาชโนปิ สพฺพาวุธานิ ฉเฑฺฑตฺวา อาคนฺตฺวา ราชานํ ปริวาเรสิฯ ตสฺมิํ ขเณ มหาสโตฺต สุวณฺณกิงฺกิณิกํ จาเลโนฺต วิย มธุเรน สเรน ราชานํ ปุจฺฉิ ‘‘โก นุ เต อิทมกฺขาสิ, เอเตฺถโส ติฏฺฐเต มิโค’’ติ? ตสฺมิํ ขเณ ปาปปุริโส โถกํ ปฏิกฺกมิตฺวา โสตปเถว อฏฺฐาสิฯ ราชา ‘‘อิมินา เม ทสฺสิโต’’ติ กเถโนฺต ฉฏฺฐํ คาถมาห –

๑๒๒. ‘‘เอส ปาปจโร โปโส, สมฺม ติฏฺฐติ อารกา;
โสยํ เม อิทมกฺขาสิ, เอเตฺถโส ติฏฺฐเต มิโค’’ติฯ

ตตฺถ **ปาปจโร**ติ วิสฺสฏฺฐาจาโรฯ

ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต ตํ มิตฺตทุพฺภิํ ครหิตฺวา รญฺญา สทฺธิํ สลฺลปโนฺต สตฺตมํ คาถมาห –

๑๒๓. ‘‘สจฺจํ กิเรว มาหํสุ, นรา เอกจฺจิยา อิธ;
กฏฺฐํ นิปฺลวิตํ เสโยฺย, น เตฺวเวกจฺจิโย นโร’’ติฯ

ตตฺถ **นิปฺลวิต**นฺติ อุตฺตาริตํฯ **เอกจฺจิโย**ติ เอกโจฺจ ปน มิตฺตทุพฺภี ปาปปุคฺคโล อุทเก ปตโนฺตปิ อุตฺตาริโต น เตฺวว เสโยฺยฯ กฏฺฐญฺหิ นานปฺปกาเรน อุปการาย สํวตฺตติ, มิตฺตทุพฺภี ปน ปาปปุคฺคโล วินาสาย, ตสฺมา ตโต กฏฺฐเมว วรตรนฺติ โปราณกปณฺฑิตา กถยิํสุ, มยา ปน เตสํ วจนํ น กตนฺติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา อิตรํ คาถมาห –

๑๒๔. ‘‘กิํ นุ รุรุ ครหสิ มิคานํ, กิํ ปกฺขีนํ กิํ ปน มานุสานํ;
ภยํ หิ มํ วินฺทตินปฺปรูปํ, สุตฺวาน ตํ มานุสิํ ภาสมาน’’นฺติฯ

ตตฺถ **มิคาน**นฺติ มิคานมญฺญตรํ ครหสิ, อุทาหุ ปกฺขีนํ, มานุสานนฺติ ปุจฺฉิฯ **ภยญฺหิ มํ วินฺทตี**ติ ภยํ มํ ปฏิลภติ, อหํ อตฺตนิ อนิสฺสโร ภยสนฺตโก วิย โหมิฯ **อนปฺปรูป**นฺติ มหนฺตํฯ

ตโต มหาสโตฺต ‘‘มหาราช, น มิคํ, น ปกฺขิํ ครหามิ, มนุสฺสํ ปน ครหามี’’ติ ทเสฺสโนฺต นวมํ คาถมาห –

๑๒๕. ‘‘ยมุทฺธริํ วาหเน วุยฺหมานํ, มโหทเก สลิเล สีฆโสเต;
ตโตนิทานํ ภยมาคตํ มม, ทุกฺโข หเว ราช อสพฺภิ สงฺคโม’’ติฯ

ตตฺถ **วาหเน**ติ ปติตปติเต วหิตุํ สมเตฺถ คงฺคาวเหฯ **มโหทเก สลิเล**ติ มหาอุทเก มหาสลิเลติ อเตฺถฯ อุภเยนาปิ คงฺคาวหเสฺสว พหุอุทกตํ ทเสฺสติฯ **ตโตนิทาน**นฺติ มหาราช, โย

มยฺหํ ตยา ทสฺสิโต ปุริโส, เอโส มยา คงฺคาย วุยฺหมาโน อฑฺฒรตฺตสมเย การุญฺญรวํ วิรว
นฺโต อุทฺธริโต, ตโตนิทานํ เม อิทมชฺช ภยํ อาคตํ, อสปฺปุริเสหิ สมาคโม นาม ทุกฺโข, มหารา
ชาติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ตสฺส กุชฺฌิตฺวา “เอวํ พหูปการสฺส นาม คุณํ น ชานาติ, วิชฺฌิตฺวา นํ ชีวิ
ตกฺขยํ ปาเปสฺสามี”ติ ทสมํ คาถมาห –

๑๒๖. “โสหํ จตุปฺปตฺตมิมํ วิหงฺคมํ, ตนุจฺฉิทํ หทเย โอสฺสชามิ;
หนามิ ตํ มิตฺตทุพฺภึ อกิจฺจการึ, โย ตาทิสํ กมฺมกตํ น ชาเน”ติฯ

ตตฺถ **จตุปฺปตฺต**นฺติ จตูหิ วาชปเตฺตหิ สมนฺนาคตํฯ **วิหงฺคม**นฺติ อากาสคามึฯ **ตนุ
จฺฉิท**นฺติ สรีรฉินฺทนํฯ **โอสฺสชามี**ติ เอตสฺส หทเย วิสฺสเชฺชมิฯ

ตโต มหาสโตฺต “มา เอส มํ นิสฺสาย นสฺสตู”ติ จิเนฺตตฺวา เอกาทสมํ คาถมาห –

๑๒๗. “ธีรสฺส พาลสฺส หเว ชนินฺท, สโนฺต วธํ นปฺปสํสนฺติ ชาตุ;
กามํ ฆรํ คจฺฉตุ ปาปธโมฺม, ยญฺจสฺส ภฏฺฐํ ตเทตสฺส เทหิ;
อหญฺจ เต กามกโร ภวามี”ติฯ

ตตฺถ **กาม**นฺติ กาเมน ยถารุจิยา อตฺตโน ฆรํ คจฺฉตุฯ **ยญฺจสฺส ภฏฺฐํ ตเทตสฺส เทหี**ติ
ยญฺจ ตสฺส “อิทํ นาม เต ทสฺสามี”ติ ตยา กถิตํ, ตํ ตสฺส เทหิฯ **กามกโร**ติ อิจฺฉากโร, ยํ อิจฺฉ
สิ, ตํ กโรหิ, มํสํ วา เม ขาท, กีฬามิคํ วา กโรหิ, สพฺพตฺถ เต อนุกูลวตฺตี ภวิสฺสามีติ อโตฺถฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ตุฏฺฐมานโส มหาสตฺตสฺส ถุตึ กโรโนฺต อนนฺตรํ คาถมาห –

๑๒๘. “อทฺธา รุรู อญฺญตโร สตํ โส, โย ทุพฺภโต มานุสสฺส น ทุพฺภิ;
กามํ ฆรํ คจฺฉตุ ปาปธโมฺม, ยญฺจสฺส ภฏฺฐํ ตเทตสฺส ทมฺมิ;
อหญฺจ เต กามจารํ ททามี”ติฯ

ตตฺถ **สตํ โส**ติ อทฺธา ตฺวํ สตํ ปณฺฑิตานํ อญฺญตโรฯ **กามจาร**นฺติ อหํ ตว ธมฺมกถาย ป
สีทิตฺวา ตุยฺหํ กามจารํ อภยํ ททามิ, อิโต ปฏฺฐาย ตุเมฺห นิพฺภยา ยถารุจิยา วิหรถาติ มหา
สตฺตสฺส วรํ อทาสิฯ

อถ นํ มหาสโตฺต “มหาราช, มนุสฺสา นาม อญฺญํ มุเขน ภาสนฺติ, อญฺญํ กาเยน กโรนฺ
ตี”ติ ปริคฺคณฺหโนฺต เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๒๙. “สุวิชานํ สิงฺคาลานํ, สกุณานญฺจ วสฺสิตํ;
มนุสฺสวสฺสิตํ ราช, ทุพฺพิชานตรํ ตโตฯ

๑๓๐. “อปิ เจ มญฺญตี โปโส, ญาติ มิโตฺต สขาติ วา;
โย ปุเพฺพ สุมโน หุตฺวา, ปจฺฉา สมฺปชฺชเต ทิโส”ติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา “มิคราช, มา มํ เอวํ มญฺญิ, อหญฺหิ รชฺชํ ชหโนฺตปิ น ตุยฺหํ ทินฺนวรํ
ชหิสฺสํ, สทฺทหถ, มยฺห”นฺติ วรํ อทาสิฯ มหาสโตฺต ตสฺส สนฺติเก วรํ คณฺหโนฺต อตฺตานํ อาทึ
กตฺวา สพฺพสตฺตานํ อภยทานํ วรํ คณฺหิฯ ราชาปิ ตํ วรํ ทตฺวา โพธิสตฺตํ นครํ เนตฺวา มหา

สตฺตญฺจ นครญฺจ อลงฺการาเปตฺวา เทวิยา ธมฺมํ เทสาเปสิฯ มหาสโตฺต เทวึ อาทึ กตฺวา รโญฺญ จ ราชปริสาย จ มธุราย มนุสฺสภาสาย ธมฺมํ เทเสตฺวา ราชานํ ทสหิ ราชธเมฺมหิ โอวทิตฺวา มหาชนํ อนุสาสิตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา มิคคณปริวุโต วาสํ กเปฺปสิฯ ราชา ‘‘สเพฺพสํ สตฺตานํ อภยํ ทมฺมี’’ติ นคเร เภรึ จราเปสิฯ ตโต ปฎฺฐาย มิคปกฺขีนํ โกจิ หตฺถํ ปสาเรตุํ สมโตฺถ นาม นาโหสิฯ มิคคโณ มนุสฺสานํ สสฺสานิ ขาทติ, โกจิ วาเรตุํ น สโกฺกติฯ มหาชโน ราชงฺคณํ คนฺตฺวา อุปโกฺกสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อิมํ คาถมาห –

๑๓๑.‘‘สมาคตา ชานปทา, เนคมา จ สมาคตา;
มิคา สสฺสานิ ขาทนฺติ, ตํ เทโว ปฎิเสธตู’’ติฯ

ตตฺถ **ตํ เทโว**ติ ตํ มิคคณํ เทโว ปฎิเสธตูติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา คาถาทฺวยมาห –

๑๓๒.‘‘กามํ ชนปโท มาสิ, รฎฺฐญฺจาปิ วินสฺสตุ;
น เตฺววาหํ รุรุํ ทุเพฺภ, ทตฺวา อภยทกฺขิณํฯ

๑๓๓.‘‘มา เม ชนปโท อาสิ, รฎฺฐญฺจาปิ วินสฺสตุ;
น เตฺววาหํ มิคราชสฺส, วรํ ทตฺวา มุสา ภเณ’’ติฯ

ตตฺถ **มาสี**ติ กามํ มยฺหํ ชนปโท มา โหตุฯ **รุรุ**นฺติ น เตฺวว อหํ สุวณฺณวณฺณสฺส รุรุมิคราชสฺส อภยทกฺขิณํ ทตฺวา ทุพฺภิสฺสามีติฯ

มหาชโน รโญฺญ วจนํ สุตฺวา กิญฺจิ วตฺตุํ อวิสหโนฺต ปฎิกฺกมิฯ สา กถา วิตฺถาริกา อโหสิฯ ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต มิคคณํ สนฺนิปาตาเปตฺวา ‘‘อิโต ปฎฺฐาย มนุสฺสานํ สสฺสานิ มา ขาทถา’’ติ โอวทิตฺวา ‘‘อตฺตโน เขเตฺตสุ ปณฺณสญฺญํ พนฺธนฺตู’’ติ มนุสฺสานํ โฆสาเปสิฯ เต ตถา พนฺธึสุ, ตาย สญฺญาย มิคา ยาวชฺชตนา สสฺสานิ น ขาทนฺติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ เทวทโตฺต อกตญฺญูเยวา’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ ‘‘ตทา เสฎฺฐิปุโตฺต เทวทโตฺต อโหสิ, ราชา อานโนฺท, รุรุมิคราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

รุรุมิคราชชาตกวณฺณนา นวมาฯ

[๔๘๓] ๑๐. สรภมิคชาตกวณฺณนา

อาสีเสเถว ปุริโสติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อตฺตนา สํขิเตฺตน ปุจฺฉิตปญฺหสฺส ธมฺมเสนาปติโน วิตฺถาเรน พฺยากรณํ อารพฺภ กเถสิฯ กทา ปน สตฺถา เถรํ สํขิเตฺตน ปญฺหํ ปุจฺฉีติ? เทโวโรหเนฯ ตตฺรายํ สเงฺขปโต อนุปุพฺพิกถาฯ ราชคหเสฎฺฐิโน หิ สนฺตเก จนฺทนปเตฺต อายสฺมตา ปิโณฺฑลภารทฺวาเชน อิทฺธิยา คหิเต สตฺถา ภิกฺขูนํ อิทฺธิปาฎิหาริยกรณํ ปฎิกฺขิปิฯ ตทา ติตฺถิยา ‘‘ปฎิกฺขิตฺตํ สมเณน โคตเมน อิทฺธิปาฎิหาริยกรณํ, อิทานิ สยมฺปิ น กริสฺสตี’’ติ จิเนฺตตฺวา มงฺกุภูเตหิ อตฺตโน สาวเกหิ ‘‘กึ, ภเนฺต, อิทฺธิยา ปตฺตํ น คณฺหถา’’ติ วุจฺจมานา ‘‘เนตํ อาวุโส, อมฺหากํ ทุกฺกรํ, ฉวสฺส ปน ทารุปตฺตสฺสตฺถาย อตฺตโน สณฺหสุขุมคุณํ โก คิหีนํ ปกาเสสฺสตีติ น คณฺหิมฺห, สมณา ปน สกฺยปุตฺติยา โลลตาย อิทฺธึ ทเสฺสตฺวา คณฺหึสุฯ มา ‘อมฺหากํ อิทฺธิกรณํ ภาโร’ติ จินฺตยิตฺถ, มยญฺหิ ติฎฺฐนฺตุ สมณสฺส โคตมสฺส สาว

กา, อากงฺขมานา ปน สมเณน โคตเมน สทฺธึ อิทฺธึ ทเสฺสสฺสาม, สเจ หิ สมโณ โคตโม เอกํ ปาฏิหาริยํ กริสฺสติ, มยํ ทฺวิคุณํ กริสฺสามา’’ติ กถยึสุฯ

ตํ สุตฺวา ภิกฺขู ภควโต อาโรเจสุํ ‘‘ภนฺเต, ติตฺถิยา กิร ปาฏิหาริยํ กริสฺสนฺตี’’ติฯ สตฺถา ‘‘ภิกฺขเว, กโรนฺตุ, อหมฺปิ กริสฺสามี’’ติ อาหฯ ตํ สุตฺวา พิมฺพิสาโร อาคนฺตฺวา ภควนฺตํ ปุจฺฉิ ‘‘ภนฺเต, ปาฏิหาริยํ กิร กริสฺสถา’’ติ? ‘‘อาม, มหาราชา’’ติฯ ‘‘นนุ, ภนฺเต, สิกฺขาปทํ ปญฺญตฺต’’นฺติฯ ‘‘มหาราช, ตํ มยา สาวกานํ ปญฺญตฺตํ, พุทฺธานํ ปน สิกฺขาปทํ นาม นตฺถิฯ ‘‘ยถา หิ, มหาราช, ตว อุยฺยาเน ปุปฺผผลํ อเญฺญสํ วาริตํ, น ตว, เอวํสมฺปทมิทํ ทฏฺฐพฺพ’’นฺติฯ ‘‘กตฺถ ปน, ภนฺเต, ปาฏิหาริยํ กริสฺสถา’’ติ? ‘‘สาวตฺถินครทฺวาเร กณฺฑมฺพรุกฺขมูเล’’ติฯ ‘‘อเมฺหหิ ตตฺถ กึ กตฺตพฺพ’’นฺติ? ‘‘นตฺถิ กิญฺจิ มหาราชา’’ติฯ ปุนทิวเส สตฺถา กตภตฺตกิจฺโจ จาริกํ ปกฺกามิฯ มนุสฺสา ‘‘กุหึ, ภนฺเต, สตฺถา คจฺฉตี’’ติ ปุจฺฉนฺติฯ ‘‘สาวตฺถินครทฺวาเร กณฺฑมฺพรุกฺขมูเล ติตฺถิยมทฺทนํ ยมกปาฏิหาริยํ กาตุ’’นฺติ เตสํ ภิกฺขู กถยนฺติฯ มหาชโน ‘‘อจฺฉริยรูปํ กิร ปาฏิหาริยํ ภวิสฺสติ, ปสฺสิสฺสาม น’’นฺติ ฆรทฺวารานิ ฉเฑฺฑตฺวา สตฺถารา สทฺธึเยว อคมาสิฯ

อญฺญติตฺถิยา ‘‘มยมฺปิ สมณสฺส โคตมสฺส ปาฏิหาริยกรณฏฺฐาเน ปาฏิหาริยํ กริสฺสามา’’ติ อุปฏฺฐาเกหิ สทฺธึ สตฺถารเมว อนุพนฺธึสุฯ สตฺถา อนุปุเพฺพน สาวตฺถึ คนฺตฺวา รญฺญา ‘‘ปาฏิหาริยํ กิร, ภนฺเต, กริสฺสถา’’ติ ปุจฺฉิโต ‘‘กริสฺสามี’’ติ วตฺวา ‘‘กทา, ภนฺเต’’ติ วุตฺเต ‘‘อิโต สตฺตเม ทิวเส อาสาฬฺหิปุณฺณมาสิย’’นฺติ อาหฯ ‘‘มณฺฑปํ กโรมิ ภนฺเต’’ติ? ‘‘อลํ มหาราช, มม ปาฏิหาริยกรณฏฺฐาเน สกฺโก เทวราชา ทฺวาทสโยชนิกํ รตนมณฺฑปํ กริสฺสตี’’ติฯ ‘‘เอตํ การณํ นคเร อุโคฺฆสาเปมิ, ภนฺเต’’ติ? ‘‘อุโคฺฆสาเปหิ มหาราชา’’ติฯ ราชา ธมฺมโฆสกํ อลงฺกตหตฺถิปิฏฺฐึ อาโรเปตฺวา ‘‘ภควา กิร สาวตฺถินครทฺวาเร กณฺฑมฺพรุกฺขมูเล ติตฺถิยมทฺทนํ ปาฏิหาริยํ กริสฺสติ อิโต สตฺตเม ทิวเส’’ติ ยาว ฉฏฺฐทิวสา เทวสิกํ โฆสนํ กาเรสิฯ ติตฺถิยา ‘‘กณฺฑมฺพรุกฺขมูเล กิร กริสฺสตี’’ติ สามิกานํ ธนํ ทตฺวา สาวตฺถิสามนฺเต อมฺพรุกฺเข ฉินฺทาปยึสุฯ ธมฺมโฆสโก ปุณฺณมีทิวเส ปาโตว ‘‘อชฺช, ภควโต ปาฏิหาริยํ ภวิสฺสตี’’ติ อุโคฺฆเสสิฯ เทวตานุภาเวน สกลชมฺพุทีเป ทฺวาเร ฐตฺวา อุโคฺฆสิตํ วิย อโหสิฯ เย เย คนฺตุํ จิตฺตํ อุปฺปาเทนฺติ, เต เต สาวตฺถึ ปตฺตเมว อตฺตานํ ปสฺสึสุ, ทฺวาทสโยชนิกา ปริสา อโหสิฯ

สตฺถา ปาโตว สาวตฺถึ ปิณฺฑาย ปวิสิตุํ นิกฺขมิฯ คโณฺฑ นาม อุยฺยานปาโล ปิณฺฑิปกฺกเมว กุมฺภปมาณํ มหนฺตํ อมฺพปกฺกํ รโญฺญ หรโนฺต สตฺถารํ นครทฺวาเร ทิสฺวา ‘‘อิทํ ตถาคตเสฺสว อนุจฺฉวิก’’นฺติ อทาสิฯ สตฺถา ปฏิคฺคเหตฺวา ตเตฺถว เอกมนฺตํ นิสิโนฺน ปริภุญฺชิตฺวา ‘‘อานนฺท, อิมํ อมฺพฏฺฐึ อุยฺยานปาลกสฺส อิมสฺมึ ฐาเน โรปนตฺถาย เทหิ, เอส กณฺฑโมฺพ นาม ภวิสฺสตี’’ติ อาหฯ เถโร ตถา อกาสิฯ อุยฺยานปาโล ปํสุํ วิยูหิตฺวา โรเปสิฯ ตงฺขณเญฺญว อฏฺฐึ ภินฺทิตฺวา มูลานิ โอตรึสุ, นงฺคลสีสปมาโณ รตฺตงฺกุโร อุฏฺฐหิ, มหาชนสฺส โอโลเกนฺตเสฺสว ปณฺณาสหตฺถกฺขโนฺธ ปณฺณาสหตฺถสาโข อุเพฺพธโต จ หตฺถสติโก อมฺพรุโกฺข สมฺปชฺชิ, ตาวเทวสฺส ปุปฺผานิ จ ผลานิ จ อุฏฺฐหึสุฯ โส มธุกรปริวุโต สุวณฺณวณฺณผลภริโต นภํ ปูเรตฺวา อฏฺฐาสิ, วาตปฺปหรณกาเล มธุรปกฺกานิ ปตึสุฯ ปจฺฉา อาคจฺฉนฺตา ภิกฺขู ปริภุญฺชิตฺวาว อาคมึสุฯ

สายนฺหสมเย สโกฺก เทวราชา อาวเชฺชโนฺต ‘‘สตฺถุ รตนมณฺฑปกรณํ อมฺหากํ ภาโร’’ติ ญตฺวา วิสฺสกมฺมเทวปุตฺตํ เปเสตฺวา ทฺวาทสโยชนิกํ นีลุปฺปลสญฺฉนฺนํ สตฺตรตนมณฺฑปํ กาเรสิฯ เอวํ ทสสหสฺสจกฺกวาฬเทวตา สนฺนิปตึสุฯ สตฺถา ติตฺถิยมทฺทนํ อสาธารณํ สาวเกหิ ยมก

ปาฏิหาริยํ กตฺวา พหุชนสฺส ปสนฺนภาวํ ญตฺวา โอรุยฺห พุทฺธาสเน นิสิโนฺน ธมฺมํ เทเสสิฯ วีสติ ปาณโกฏิโย อมตปานํ ปิวิํสุฯ ตโต ‘‘ปุริมพุทฺธา ปน ปาฏิหาริยํ กตฺวา กตฺถ คจฺฉนฺตี’’ติ อาวเชฺชโนฺต ‘‘ตาวติํสภวน’’นฺติ ญตฺวา พุทฺธาสนา อุฎฺฐาย ทกฺขิณปาทํ ยุคนฺธรมุทฺธนิ ฐเปตฺวา วามปาเทน สิเนรุมตฺถกํ อกฺกมิตฺวา ปาริจฺฉตฺตกมูเล ปณฺฑุกมฺพลสิลายํ วสฺสํ อุปคนฺตฺวา อโนฺตเตมาสํ เทวานํ อภิธมฺมปิฎกํ กเถสิฯ ปริสา สตฺถุ คตฎฺฐานํ อชานนฺตี ‘‘ทิสฺวาว คมิสฺสามา’’ติ ตเตฺถว เตมาสํ วสิฯ อุปกฎฺฐาย ปวารณาย มหาโมคฺคลฺลานเตฺถโร คนฺตฺวา ภควโต อาโรเจสิฯ อถ นํ สตฺถา ปุจฺฉิ ‘‘กหํ ปน เอตรหิ สาริปุโตฺต’’ติ? ‘‘เอโส, ภเนฺต, ปาฏิหาริเย ปสีทิตฺวา ปพฺพชิเตหิ ปญฺจหิ ภิกฺขุสเตหิ สทฺธิํ สงฺกสฺสนครทฺวาเร วสี’’ติฯ ‘‘โมคฺคลฺลาน, อหํ อิโต สตฺตเม ทิวเส สงฺกสฺสนครทฺวาเร โอตริสฺสามิ, ตถาคตํ ทฎฺฐุกามา สงฺกสฺสนคเร เอกโต สนฺนิปตนฺตู’’ติฯ เถโร ‘‘สาธู’’ติ ปฏิสฺสุณิตฺวา อาคนฺตฺวา ปริสาย อาโรเจตฺวา สกลปริสํ สาวตฺถิโต ติํสโยชนํ สงฺกสฺสนครํ เอกมุหุเตฺตเนว ปาเปสิฯ

สตฺถา วุตฺถวโสฺส ปวาเรตฺวา ‘‘มหาราช, มนุสฺสโลกํ คมิสฺสามี’’ติ สกฺกสฺส อาโรเจสิฯ สโกฺก วิสฺสกมฺมํ อามเนฺตตฺวา ‘‘ทสพลสฺส มนุสฺสโลกคมนตฺถาย ตีณิ โสปานานิ กโรหี’’ติ อาหฯ โส สิเนรุมตฺถเก โสปานสีสํ สงฺกสฺสนครทฺวาเร ธุรโสปานํ กตฺวา มเชฺฌ มณิมยํ, เอกสฺมิํ ปเสฺส รชตมยํ, เอกสฺมิํ ปเสฺส สุวณฺณมยนฺติ ตีณิ โสปานานิ มาเปสิ, สตฺตรตนมยา เวทิกาปริเกฺขปาฯ สตฺถา โลกวิวรณํ ปาฏิหาริยํ กตฺวา มเชฺฌ มณิมเยน โสปาเนน โอตริฯ สโกฺก ปตฺตจีวรํ อคฺคเหสิ, สุยาโม วาลพีชนิํ, สหมฺปติ มหาพฺรหฺมา ฉตฺตํ ธาเรสิ, ทสสหสฺสจกฺกวาฬเทวตา ทิพฺพคนฺธมาลาทีหิ ปูชยิํสุฯ สตฺถารํ ธุรโสปาเน ปติฎฺฐิตํ ปฐมเมว สาริปุตฺตเตฺถโร วนฺทิ, ปจฺฉา เสสปริสาฯ ตสฺมิํ สมาคเม สตฺถา จิเนฺตสิ ‘‘โมคฺคลฺลาโน ‘อิทฺธิมา’ติ ปากโฎ, อุปาลิ ‘วินยธโร’ติฯ สาริปุตฺตสฺส ปน มหาปญฺญคุโณ อปากโฎ, ฐเปตฺวา มํ อโญฺญ เอเตน สทิโส สมปโญฺญ นาม นตฺถิ, ปญฺญาคุณมสฺส ปากฎํ กริสฺสามี’’ติ ปฐมํ ตาว ปุถุชฺชนานํ วิสเย ปญฺหํ ปุจฺฉิ, ตํ ปุถุชฺชนาว กถยิํสุ ตโต โสตาปนฺนานํ วิสเย ปญฺหํ ปุจฺฉิ, ตมฺปิ โสตาปนฺนาว กถยิํสุ, ปุถุชฺชนา น ชานิํสุฯ เอวํ สกทาคามิวิสเย อนาคามิวิสเย ขีณาสววิสเย มหาสาวกวิสเย จ ปญฺหํ ปุจฺฉิ, ตมฺปิ เหฎฺฐิมา เหฎฺฐิมา น ชานิํสุ, อุปริมา อุปริมาว กถยิํสุฯ อคฺคสาวกวิสเย ปุฎฺฐปญฺหมฺปิ อคฺคสาวกาว กถยิํสุ, อเญฺญ น ชานิํสุฯ ตโต สาริปุตฺตเตฺถรสฺส วิสเย ปญฺหํ ปุจฺฉิ, ตํ เถโรว กเถสิ, อเญฺญ น ชานิํสุฯ

มนุสฺสา ‘‘โก นาม เอส เถโร สตฺถารา สทฺธิํ กเถสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘ธมฺมเสนาปติ สาริปุตฺตเตฺถโร นามา’’ติ สุตฺวา ‘‘อโห มหาปโญฺญ’’ติ วทิํสุฯ ตโต ปฎฺฐาย เทวมนุสฺสานํ อนฺตเร เถรสฺส มหาปญฺญคุโณ ปากโฎ ชาโตฯ อถ นํ สตฺถา –

> ‘‘เย จ สงฺขาตธมฺมาเส, เย จ เสขา ปุถู อิธ;
> เตสํ เม นิปโก อิริยํ, ปุโฎฺฐ ปพฺรูหิ มาริสา’’ติฯ (สุ. นิ. ๑๐๔๔; จูฬนิ. อชิตมาณวปุจฺฉา ๖๓; เนตฺติ. ๑๔) –

พุทฺธวิสเย ปญฺหํ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมสฺส นุ โข สาริปุตฺต, สํขิเตฺตน ภาสิตสฺส กถํ วิตฺถาเรน อโตฺถ ทฎฺฐโพฺพ’’ติ อาหฯ เถโร ปญฺหํ โอโลเกตฺวา ‘‘สตฺถา มํ เสขาเสขานํ ภิกฺขูนํ อาคมนปฏิปทํ ปุจฺฉตี’’ติ ปเญฺห นิกฺกโงฺข หุตฺวา ‘‘อาคมนปฏิปทา นาม ขนฺธาทิวเสน พหูหิ มุเขหิ สกฺกา กเถตุํ, กถํ นุ โข กเถโนฺต สตฺถุ อชฺฌาสยํ คณฺหิตุํ สกฺขิสฺสามี’’ติ อชฺฌาสเย กงฺขิฯ สตฺถา ‘‘สาริปุโตฺต ปเญฺห นิกฺกโงฺข, อชฺฌาสเย ปน เม กงฺขติ, มยา นเย อทิเนฺน กเถตุํ น สกฺขิสฺสติ, นยมสฺส ทสฺสามี’’ติ นยํ ททโนฺต ‘‘ภูตมิทํ สาริปุตฺต สมนุปสฺสา’’ติ อาหฯ เอวํ กิรสฺส

อโหสิ ‘‘สาริปุตฺต มม อชฺฌาสยํ คเหตฺวา กเถนฺต ขนฺธวเสน กเถสฺสตี’’ติฯ เถรสฺส สห นย ทาเนน โส ปโญฺห นยสเตน นยสหสฺเสน อุปฏฺฐาสิฯ โส สตฺถารา ทินฺนนเย ฐตฺวา พุทฺธวิสเย ปญฺหํ กเถสิฯ

สตฺถา ทฺวาทสโยชนิกาย ปริสาย ธมฺมํ เทเสสิฯ ตึส ปาณโกฏิโย อมตปานํ ปิวึสุฯ สตฺถา ปริสํ อุยฺโยเชตฺวา จาริกํ จรนฺโต อนุปุพฺเพน สาวตฺถึ คนฺตฺวา ปุนทิวเส สาวตฺถิยํ ปิณฺฑาย จริตฺวา ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺโต ภิกฺขูหิ วตฺเต ทสฺสิเต คนฺธกุฏึ ปาวิสิฯ สายนฺหสมเย ภิกฺขู เถรสฺส คุณกถํ กเถนฺตา ธมฺมสภายํ นิสีทึสุ ‘‘มหาปโญฺญ, อาวุโส, สาริปุตฺโต ปุถุปโญฺญ ชวนปโญฺญ ติกฺขปโญฺญ นิพฺเพธิกปโญฺญ ทสพเลน สํขิตฺเตน ปุจฺฉิตปญฺหํ วิตฺถาเรน กเถสี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุตฺเต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุพฺเพปิ เอส สํขิตฺเตน ภาสิตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ กเถสิเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต สรภมิคโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา อรเญฺญ วสติฯ ราชา มิควิตฺตโก อโหสิ ถามสมฺปนฺโน, อญฺญํ มนุสฺสํ ‘‘มนุสฺโส’’ติปิ น คเณติฯ โส เอกทิวสํ มิควํ คนฺตฺวา อมเจฺจ อาห – ‘‘ยสฺส ปเสฺสน มิโค ปลายติ, เตน โส ทโณฺฑ ทาตโพฺพ’’ติฯ เต จินฺตยึสุ ‘‘กทาจิ เวมเชฺฌ ฐิตมิคํ วิชฺฌนฺติ, กทาจิ อุฏฺฐิตํ, กทาจิ ปลายนฺตมฺปิ, อชฺช ปน เยน เกนจิ อุปาเยน รโญฺญ ฐิตฏฺฐานเญฺญว อาโรเปสฺสามา’’ติฯ จิเนฺตตฺวา จ ปน กติกํ กตฺวา รโญฺญ ธุรมคฺคํ อทํสุฯ เต มหนฺตํ คุมฺพํ ปริกฺขิปิตฺวา มุคฺคราทีหิ ภูมิํ โปถยึสุฯ ปฐมเมว สรภมิโค อุฏฺฐาย ติกฺขตฺตุํ คุมฺพํ อนุปริคนฺตฺวา ปลายโนกาสํ โอโลเกนฺโต เสสทิสาสุ มนุเสฺส พาหาย พาหํ ธนุนา ธนุํ อาหจฺจ นิรนฺตเร ฐิเต ทิสฺวา รโญฺญ ฐิตฏฺฐาเนเยว โอกาสํ อทฺทสฯ โส อุมฺมีลิเตสุ อกฺขีสุ วาลุกํ ขิปมาโน วิย ราชานํ อภิมุโข อคมาสิฯ ราชา ตํ ลหุสมฺปตฺตํ ทิสฺวา สรํ อุกฺขิปิตฺวา วิชฺฌิฯ สรภมิคา นาม สรํ วเญฺจตุํ เฉกา โหนฺติ, สเร อภิมุขํ อาคจฺฉเนฺต เวคํ หาเปตฺวา ติฏฺฐนฺติ, ปจฺฉโต อาคจฺฉเนฺต เวเคน ปุรโต ชวนฺติ, อุปริภาเคน าคจฺฉเนฺต ปิฏฺฐิํ นาเมนฺติ, ปเสฺสนาคจฺฉเนฺต โถกํ อปคจฺฉนฺติ, กุจฺฉิํ สนฺธายาคจฺฉเนฺต ปริวตฺติตฺวา ปตนฺติ, สเร อติกฺกเนฺต วาตจฺฉินฺนวลาหกเวเคน ปลายนฺติฯ

โสปิ ราชา ตสฺมิํ ปริวตฺติตฺวา ปติเต ‘‘สรภมิโค เม วิโทฺธ’’ติ นาทํ มุญฺจิฯ สรโภ อุฏฺฐาย วาตเวเคน ปลายิฯ พลมณฺฑลํ ภิชฺชิตฺวา อุโภสุ ปเสฺสสุ ฐิตอมจฺจา สรภํ ปลายมานํ ทิสฺวา เอกโต หุตฺวา ปุจฺฉิํสุ ‘‘มิโค กสฺส ฐิตฏฺฐานํ อภิรุหี’’ติ? ‘‘รโญฺญ ฐิตฏฺฐาน’’นฺติ ฯ ‘‘ราชา ‘วิโทฺธ เม’ติ วทติ, โกเนน วิโทฺธ, นิพฺพิรโชฺฌ โภ อมฺหากํ ราชา, ภูมิเนน วิทฺธา’’ติ เต นานปฺปการเรน รญฺญา สทฺธิํ เกฬิํ กริํสุฯ ราชา จิเนฺตสิ ‘‘อิเม มํ ปริหสนฺติ, น มม ปมาณํ ชานนฺตี’’ติ คาฬฺหํ นิวาเสตฺวา ปตฺติโกว ขคฺคํ อาทาย ‘‘สรภํ คณฺหิสฺสามี’’ติ เวเคน ปกฺขนฺทิฯ อถ นํ ทิสฺวา ตีณิ โยชนานิ อนุพนฺธิฯ สรโภ อรญฺญํ ปาวิสิ, ราชาปิ ปาวิสิฯ ตตฺถ สรภมิคสฺส คมนมคฺเค สฏฺฐิหตฺถมโตฺต มหาปูติปาทนรกาวาโฏ อตฺถิ, โส ตึสหตฺถมตฺตํ อุทเกน ปุโณฺณ ติเณหิ จ ปฏิจฺฉโนฺนฯ สรโภ อุทกคนฺธํ ฆายิตฺวาว อาวาฏภาวํ ญตฺวา โถกํ โอสกฺกิตฺวา คโตฯ ราชา ปน อุชุกเมว คจฺฉโนฺต ตสฺมิํ ปติฯ

สรโภ ตสฺส ปทสทฺทํ อสุณโนฺต นิวตฺติตฺวา ตํ อปสฺสโนฺต ‘‘นรกาวาเฏ ปติโต ภวิสฺสตี’’ติ ญตฺวา อาคนฺตฺวา โอโลเกโนฺต ตํ คมฺภีรอุทเก อปติฏฺฐํ กิลมนฺตํ ทิสฺวา เตน กตํ อปราธํ หทเย อกตฺวา สญฺชาตการุโญฺญ ‘‘มา มยิ ปสฺสเนฺตว ราชา นสฺสตุ, อิมมฺหา ทุกฺขา นํ โมเจสฺสามี’’ติ อาวาฏตีเร ฐิโต ‘‘มา ภายิ, มหาราช, มหนฺตา ทุกฺขา ตํ โมเจสฺสามี’’ติ วตฺวา

อตฺตโน ปิยปุตฺตํ อุทฺธริตุํ อุสฺสาหํ กโรโนฺต วิย ตสฺสุทฺธรณตฺถาย สิลาย โยคฺคํ กตฺวาว “วิชฺฌิสฺสามี”ติ อาคตํ ราชานํ สฏฺฐิหตฺถา นรกา อุทฺธริตฺวา อสฺสาเสตฺวา ปิฏฺฐึ อาโรเปตฺวา อรญฺญา นีหริตฺวา เสนาย อวิทูเร โอตาเรตฺวา โอวาทมสฺส ทตฺวา ปญฺจสุ สีเลสุ ปติฏฺฐาเปสิฯ ราชา มหาสตฺตํ วินา วสิตุํ อสโกฺกโนฺต อาห “สามิ สรภมิคราช, มยา สทฺธึ พาราณสึ เอหิ, ทฺวาทสโยชนิกาย เต พาราณสิยํ รชฺชํ ทมฺมิ, ตํ กาเรหี”ติฯ “มหาราช, มยํ ติรจฺฉานคตา, น เม รเชฺชนโตฺถ, สเจ เต มยิ สิเนโห อตฺถิ, มยา ทินฺนานิ สีลานิ รกฺขโนฺต รฏฺฐวาสิโนปิ สีลํ รกฺขาเปหี”ติ ตํ โอวทิตฺวา อรญฺญเมว ปาวิสิฯ

โส อสฺสุปุเณฺณหิ เนเตฺตหิ ตสฺส คุณํ สรโนฺตว เสนํ ปาปุณิตฺวา เสนงฺคปริวุโต นครํ คนฺตฺวา “อิโต ปฏฺฐาย สกลนครวาสิโน ปญฺจ สีลานิ รกฺขนฺตู”ติ ธมฺมเภรึ จราเปสิฯ มหาสเตฺตน ปน อตฺตโน กตคุณํ กสฺสจิ อกเถตฺวา สายเณฺห นานคฺครสโภชนํ ภุญฺชิตฺวา อลงฺกตสยเน สยิตฺวา ปจฺจูสกาเล มหาสตฺตสฺส คุณํ สริตฺวา อุฏฺฐาย สยนปิฏฺเฐ ปลฺลเงฺกน นิสีทิตฺวา ปีติปุเณฺณน หทเยน ฉหิ คาถาหิ อุทาเนสิ –

๑๓๔. “อาสีเสเถว ปุริโส, น นิพฺพิเนฺทยฺย ปณฺฑิโต;
ปสฺสามิ โวหํ อตฺตานํ, ยถา อิจฺฉึ ตถา อหุฯ

๑๓๕. “อาสีเสเถว ปุริโส, น นิพฺพิเนฺทยฺย ปณฺฑิโต;
ปสฺสามิ โวหํ อตฺตานํ, อุทกา ถลมุพฺภตํฯ

๑๓๖. “วายเมเถว ปุริโส, น นิพฺพิเนฺทยฺย ปณฺฑิโต;
ปสฺสามิ โวหํ อตฺตานํ, ยถา อิจฺฉึ ตถา อหุฯ

๑๓๗. “วายเมเถว ปุริโส, น นิพฺพิเนฺทยฺย ปณฺฑิโต;
ปสฺสามิ โวหํ อตฺตานํ, อุทกา ถลมุพฺภตํฯ

๑๓๘. “ทุกฺขูปนีโตปิ นโร สปโญฺญ, อาสํ น ฉิเนฺทยฺย สุขาคมาย;
พหู หิ ผสฺสา อหิตา หิตา จ, อวิตกฺกิตา มจฺจุมุปพฺพชนฺติฯ

๑๓๙. “อจินฺติตมฺปิ ภวติ, จินฺติตมฺปิ วินสฺสติ;
น หิ จินฺตามยา โภคา, อิตฺถิยา ปุริสสฺส วา”ติฯ

ตตฺถ **อาสีเสเถว ปุริโส**ติ อาสเจฺฉทกกมฺมํ อกตฺวา อตฺตโน กเมฺมสุ อาสํ กโรเถว น อุกฺกเณฺฐยฺยฯ **ยถา อิจฺฉิ**นฺติ อหญฺหิ สฏฺฐิหตฺถา นรกา อุฏฺฐานํ อิจฺฉึ, โสมฺหิ ตเถว ชาโต, ตโต อุฏฺฐิโตเยวาติ ทีเปติฯ **อหิตา หิตา จา**ติ ทุกฺขผสฺสา จ สุขผสฺสา จ, “มรณผสฺสา ชีวิตผสฺสา จา”ติปิ อโตฺถ, สตฺตานญฺหิ มรณผโสฺส อหิโต ชีวิตผโสฺส หิโต, เตสํ อวิตกฺกิโต อจินฺติโตปิ มรณผโสฺส อาคจฺฉตีติ ทเสฺสติฯ **อจินฺติ ตมฺปี**ติ มยา “อาวาเฏ ปติสฺสามี”ติ น จินฺติตํ, “สรภํ มาเรสฺสามี”ติ จินฺติตํ, อิทานิ ปน เม จินฺติตํ นฏฺฐํ, อจินฺติตเมว ชาตํฯ **โภคา**ติ ยสปริวาราฯ เอเต จินฺตามยา น โหนฺติ, ตสฺมา ญาณวตา วีริยเมว กาตพฺพํฯ วีริยวโต หิ อจินฺติตมฺปิ โหติเยวฯ

ตเสฺสวํ อุทานํ อุทาเนนฺตเสฺสว อรุณํ อุฏฺฐหิฯ ปุโรหิโต จ ปาโตว สุขเสยฺยปุจฺฉนตฺถํ อาคนฺตฺวา ราชทฺวาเร ฐิโต ตสฺส อุทานคีตสทฺทํ สุตฺวา จิเนฺตสิ “ราชา หิโยฺย มิควํ อคมาสิ, ตตฺถ สรภมิคํ วิรโทฺธ ภวิสฺสติ, ตโต อมเจฺจหิ อวหสิยมาโน ‘มาเรตฺวา นํ อาหริสฺสามี’ติ ขตฺติ

ยมาเนน ตํ อนุพนฺธนฺต สฏฺฐิหเตฺถ นรเก ปติโต ภวิสฺสติ, ทยาลุนา สรภราเชน รโญฺญ โทสํ อจินฺเตตฺวา ราชา อุทฺธริโต ภวิสฺสติ, เตน มเญฺญ อุทานํ อุทาเนตี''ติฯ เอวํ พฺราหฺมณสฺส รโญฺญ ปริปุณฺณพฺยญฺชนํ อุทานํ สุตฺวา สุมชฺชิเต อาทาเส มุขํ โอโลเกนฺตสฺส ฉายา วิย รญฺญา จ สรเภน จ กตการณํ ปากฏํ อโหสิฯ โส นขเคฺคน ทฺวารํ อาโกเฏสิฯ ราชา ''โก เอโส''ติ ปุจฺฉิฯ ''อหํ เทว ปุโรหิโต''ติฯ อถสฺส ทฺวารํ วิวริตฺวา ''อิโต เอหาจริยา''ติ อาหฯ โส ปวิสิตฺวา ราชานํ ชยาเปตฺวา เอกมนฺตํ ฐิโต ''อหํ, มหาราช, ตยา อรเญฺญ กตการณํ ชานามิ, ตฺวํ เอกํ สรภมิคํ อนุพนฺธนฺต นรเก ปติโต, อถ นํ โส สรโภ สิลาย โยคฺคํ กตฺวา นรกโต อุทฺธริ, โส ตฺวํ ตสฺส คุณํ อนุสฺสริตฺวา อุทานํ อุทาเนสี''ติ วตฺวา เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๔๐.''สรภํ คิริทุคฺคสฺมึ, ยํ ตฺวํ อนุสรี ปุเร;
อลีนจิตฺตสฺส ตฺวํ, วิกฺกนฺตมนุชีวสิฯ

๑๔๑.''โย ตํ วิทุคฺคา นรกา สมุทฺธริ, สิลาย โยคฺคํ สรโภ กริตฺวา;
ทุกฺขูปนีตํ มจฺจุมุขา ปโมจยิ, อลีนจิตฺตํ ต มิคํ วเทสี''ติฯ

ตตฺถ **อนุสรี**ติ อนุพนฺธิฯ **วิกฺกนฺต**นฺติ อุทฺธรณตฺถาย กตปรกฺกมํฯ **อนุชีวสี**ติ อุปชีวสิ, ตสฺสานุภาเวน ตยา ชีวิตํ ลทฺธนฺติ อโตฺถฯ **สมุทฺธรี**ติ อุทฺธริฯ **ต มิคํ วเทสี**ติ ตํ สุวณฺณสรภมิคํ อิธ สิริสยเน นิสิโนฺน วเณฺณสิฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ''อยํ มยา สทฺธึ น มิควํ คโต, สพฺพํ ปวตฺตึ ชานาติ, กถํ นุ โข ชานาติ, ปุจฺฉิสฺสามิ น''นฺติ จินฺเตตฺวา นวมํ คาถมาห –

๑๔๒.''กึ ตฺวํ นุ ตเตฺถว ตทา อโหสิ, อุทาหุ เต โกจิ นํ เอตทกฺขา;
วิวฏจฺฉโทฺท นุสิ สพฺพทสฺสี, ญาณํ นุ เต พฺราหฺมณ ภึสรูป''นฺติฯ

ตตฺถ **ภึสรูป**นฺติ กึ นุ เต ญาณํ พลวชาติกํ, เตเนตํ ชานาสีติฯ

พฺราหฺมโณ ''นาหํ สพฺพญฺญุพุโทฺธ, พฺยญฺชนํ อมเกฺขตฺวา ตยา กถิตคาถานํ ปน มยฺหํ อโตฺถ อุปฏฺฐาตี''ติ ทีเปโนฺต ทสมํ คาถมาห –

๑๔๓.''น เจวหํ ตตฺถ ตทา อโหสึ, น จาปิ เม โกจิ นํ เอตทกฺขา;
คาถาปทานญฺจ สุภาสิตานํ, อตฺถํ ตทาเนนฺติ ชนินฺท ธีรา''ติฯ

ตตฺถ **สุภาสิตาน**นฺติ พฺยญฺชนํ อมเกฺขตฺวา สุฏฺฐุ ภาสิตานํฯ **อตฺถํ ตทาเนนฺตี**ติ โย เตสํ อโตฺถ, ตํ อาเนนฺติ อุปธาเรนฺตีติฯ

ราชา ตสฺส ตุสฺสิตฺวา พหุํ ธนํ อทาสิฯ ตโต ปฏฺฐาย ทานาทิปุญฺญาภิรโต อโหสิ, มนุสฺสาปิ ปุญฺญาภิรตา หุตฺวา มตมตา สคฺคเมว ปูรยึสุฯ อเถกทิวสํ ราชา ''ลกฺขํ วิชฺฌิสฺสามี''ติ ปุโรหิตมาทาย อุยฺยานํ คโตฯ ตทา สโกฺก เทวราชา พหู นเว เทเว จ เทวกญฺญาโย จ ทิสฺวา ''กึ นุ โข การณ''นฺติ อาวเชฺชโนฺต สรภมิเคน นรกา อุทฺธริตฺวา รโญฺญ สีเลสุ ปติฏฺฐาปิตภาวํ ญตฺวา ''รโญฺญ อานุภาเวน มหาชโน ปุญฺญานิ กโรติ, เตน เทวโลโก ปริปูรติ, อิทานิ โข ปน ราชา ลกฺขํ วิชฺฌิตุํ อุยฺยานํ คโต, ตํ วีมํสิตฺวา สีหนาทํ นทาเปตฺวา สรภมิคสฺส คุณํ กถาเปตฺวา อตฺตโน จ สกฺกภาวํ ชานาเปตฺวา อากาเส ฐิโต ธมฺมํ เทเสตฺวา เมตฺตาย เจว ปญฺจนฺนํ สีลานญฺจ คุณํ กเถตฺวา อาคมิสฺสามี''ติ จินฺเตตฺวา อุยฺยานํ อคมาสิฯ ราชาปิ ''ลกฺขํ วิชฺฌิสฺ

สามี’’ติ ธนุํ อาโรเปตฺวา สรํ สนฺนยฺหิฯ ตสฺมิํ ขเณ สโกฺก รโญฺญ จ ลกฺขสฺส จ อนฺตเร อตฺตโน อานุภาเวน สรภํ ทเสฺสสิฯ ราชา ตํ ทิสฺวา สรํ น มุญฺจิฯ อถ นํ สโกฺก ปุโรหิตสฺส สรีเร อธิมุจฺจิตฺวา คาถํ อภาสิ –

๑๔๔. ‘‘อาทาย ปตฺติํ ปรวิริยฆาติํ, จาเป สรํ กิํ วิจิกิจฺฉเส ตุวํ;
นุโนฺน สโร สรภํ หนฺตุ ขิปฺปํ, อนฺนญฺหิ เอตํ วรปญฺญ รโญฺญ’’ติฯ

ตตฺถ **ปตฺติ**นฺติ วาชปเตฺตหิ สมนฺนาคตํฯ **ปรวิริยฆาติ**นฺติ ปเรสํ วีริยฆาตกํฯ **จาเป สร**นฺติ เอตํ ปตฺตสหิตํ สรํ จาเป อาทาย สนฺนยฺหิตฺวา อิทานิ ตฺวํ กิํ วิจิกิจฺฉสิฯ **หนฺตู**ติ ตยา วิสฺสโฎฺฐ หุตฺวา เอส สโร ขิปฺปํ อิมํ สรภํ หนตุฯ **อนฺนญฺหิ เอต**นฺติ วรปญฺญ, มหาราช, สรโภ นาม รโญฺญ อาหาโร ภโกฺขติ อโตฺถฯ

ตโต ราชา คาถมาห –

๑๔๕. ‘‘อทฺธา ปชานามิ อหมฺปิ เอตํ, อนฺนํ มิโค พฺราหฺมณ ขตฺติยสฺส;
ปุเพฺพ กตญฺจ อปจายมาโน, ตสฺมา มิคํ สรภํ โน หนามี’’ติฯ

ตตฺถ **ปุเพฺพ กตญฺจา**ติ พฺราหฺมณ, อหเมตํ เอกํเสน ชานามิ ยถา มิโค ขตฺติยสฺส อนฺนํ, ปุเพฺพ ปน อิมินา มยฺหํ กตคุณํ ปูเชมิ, ตสฺมา ตํ น หนามีติฯ

ตโต สโกฺก คาถาทฺวยมาห –

๑๔๖. ‘‘เนโส มิโค มหาราช, อสุเรโส ทิสมฺปติ;
เอตํ หนฺตฺวา มนุสฺสินฺท, ภวสฺสุ อมราธิโปฯ

๑๔๗. ‘‘สเจ จ ราชา วิจิกิจฺฉเส ตุวํ, หนฺตุํ มิคํ สรภํ สหายกํ;
สปุตฺตทาโร นรวีรเสฎฺฐ, คนฺตา ตุวํ เวตรณิํ ยมสฺสา’’ติฯ

ตตฺถ **อสุเรโส**ติ อสุโร เอโส, อสุรเชฎฺฐโก สโกฺก เอโสติ อธิปฺปาเยน วทติฯ **อมราธิโป**ติ ตฺวํ เอตํ สกฺกํ มาเรตฺวา สยํ สโกฺก เทวราชา โหหีติ วทติฯ **เวตรณิํ ยมสฺสา**ติ ‘‘สเจ เอตํ ‘สหาโย เม’ติ จิเนฺตตฺวา น มาเรสฺสสิ, สปุตฺตทาโร ยมสฺส เวตรณินิรยํ คโต ภวิสฺสสี’’ติ นํ ตาเสสิฯ

ตโต ราชา เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๔๘. ‘‘กามํ อหํ ชานปทา จ สเพฺพ, ปุตฺตา จ ทารา จ สหายสงฺฆา;
คเจฺฉมุ ตํ เวตรณิํ ยมสฺส, น เตฺวว หโญฺญ มม ปาณโท โยฯ

๑๔๙. ‘‘อยํ มิโค กิจฺฉคตสฺส มยฺหํ, เอกสฺส กตฺตา วิวนสฺมิ โฆเร;
ตํ ตาทิสํ ปุพฺพกิจฺจํ สรโนฺต, ชานํ มหาพฺรเหฺม กถํ หเนยฺย’’นฺติฯ

ตตฺถ **มม ปาณโท โย**ติ พฺราหฺมณ, โย มม ปาณทโท เยน เม ปิยํ ชีวิตํ ทินฺนํ, นรกํ ปวิสเนฺตน มยา โส น เตฺวว หโญฺญ น หนิตโพฺพ, อวโชฺฌ เอโสติ วทติฯ **เอกสฺส กตฺตา วิวนสฺมิ โฆเร**ติ ทารุเณ อรเญฺญ ปวิฎฺฐสฺส สโต เอกสฺส อสหายกสฺส มม กตฺตา การโก ชีวิตสฺส ทายโก, สฺวาหํ ตํ อิมินา กตํ ตาทิสํ ปุพฺพกิจฺจํ สรโนฺตเยว ตํ คุณํ ชานโนฺตเยว กถํ หเนยฺยํฯ

อถ สโกฺก ปุโรหิตสฺส สรีรโต อปคนฺตฺวา สกฺกตฺตภาวํ มาเปตฺวา อากาเส ฐตฺวา รโญฺญ คุณํ ปกาเสนฺโต คาถาทฺวยมาห –

๑๕๐."มิตฺตาภิราธี จิรเมว ชีว, รชฺชํ อิมํ ธมฺมคุเณ ปสาส;
นารีคเณหิ ปริจาริยนฺโต, โมทสฺสุ รฏฺเฐ ติทิเวว วาสโวฯ

๑๕๑."อโกฺกธโน นิจฺจปสนฺนจิโตฺต, สพฺพาติถี ยาจโยโค ภวิตฺวา;
ทตฺวา จ ภุตฺวา จ ยถานุภาวํ, อนินฺทิโต สคฺคมุเปหิ ฐาน"นฺติฯ

ตตฺถ **มิตฺตาภิราธี**ติ มิเตฺต อาราเธนฺโต โตเสนฺโต เตสุ อทุพฺภมาโนฯ **สพฺพาติถี**ติ สเพฺพ ธมฺมิกสมณพฺราหฺมเณ อติถี ปาหุนเกเยว กตฺวา ปริหรโนฺต ยาจิตพฺพยุตฺตโก หุตฺวาฯ **อนินฺทิโต**ติ ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กรเณน ปมุทิโต เทวโลเกน อภินนฺทิโต หุตฺวา สคฺคฏฺฐานํ อุเปหีติฯ

เอวํ วตฺวา สโกฺก "อหํ มหาราชํ ตํ ปริคฺคณฺหิตุํ อาคโต, ตฺวํ อตฺตานํ ปริคฺคณฺหิตุํ นาทาสิ, อปฺปมโตฺต โหหี"ติ ตํ โอวทิตฺวา สกฏฺฐานเมว คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา "น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ สาริปุโตฺต สํขิเตฺตน ภาสิตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ ชานาติเยวา"ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – "ตทา ราชา อานโนฺท อโหสิ, ปุโรหิโต สาริปุโตฺต, สรภมิโค ปน อหเมว อโหสิ"นฺติฯ

สรภมิคชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

ชาตกุทฺทานํ –

อมฺพ ผนฺทน ชวน, นารท ทูต กลิงฺคา;
อกิตฺติ ตกฺการิยํ รุรุ, สรภํ ทส เตรเสฯ

เตรสกนิปาตวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๔. ปกิณฺณกนิปาโต

[๔๘๔] ๑. สาลิเกทารชาตกวณฺณนา

สมฺปนฺนํ สาลิเกทารนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต มาตุโปสกภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุ **สามชาตเก** (ชา. ๒.๒๒.๒๙๖ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติฯ สตฺถา ปน ตํ ภิกฺขุํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ คิหี โปเสสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจํ, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘กึ เต โหนฺตี’’ติ วตฺวา ‘‘มาตาปิตโร เม, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘สาธุ ภิกฺขุ, โปราณกปณฺฑิตา ติรจฺฉานา หุตฺวา สุวโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวาปิ ชิเณฺณ มาตาปิตโร กุลาวเก นิปชฺชาเปตฺวา มุขตุณฺฑเกน โคจรํ อาหริตฺวา โปเสสุ’’นฺติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต ราชคเห มคธราชา นาม รชฺชํ กาเรสิฯ ตทา นครโต ปุพฺพุตฺตรทิสาย สาลิทฺทิโย นาม พฺราหฺมณคาโม อโหสิฯ ตสฺส ปุพฺพุตฺตรทิสาย มคธเขตฺตํ อตฺถิ, ตตฺถ โกสิยโคโตฺต นาม สาลิทฺทิยวาสี พฺราหฺมโณ สหสฺสกรีสมตฺตํ เขตฺตํ คเหตฺวา สาลึ วปาเปสิฯ อุฎฺฐิเต จ ปน สเสฺส วตึ ถิรํ กาเรตฺวา กสฺสจิ ปณฺณาสกรีสมตฺตํ, กสฺสจิ สฎฺฐิกรีสมตฺตนฺติ เอวํ ปญฺจสตกรีสมตฺตํ เขตฺตํ อตฺตโน ปุริสานํเยว อารกฺขณตฺถาย ทตฺวา เสสํ ปญฺจสตกรีสมตฺตํ เขตฺตํ ภตึ กตฺวา เอกสฺส ภตกสฺส อทาสิฯ โส ตตฺถ กุฎึ กตฺวา รตฺตินฺทิวํ วสติฯ เขตฺตสฺส ปน ปุพฺพุตฺตรทิสาภาเค เอกสฺมึ สานุปพฺพเต มหนฺตํ สิมฺพลิวนํ อตฺถิ, ตตฺถ อเนกานิ สุวสตานิ วสนฺติฯ ตทา โพธิสโตฺต ตสฺมึ สุวสเงฺฆ สุวรโญฺญ ปุโตฺต หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ โส วยปฺปโตฺต อภิรูโป ถามสมฺปโนฺน สกฎนาภิปมาณสรีโร อโหสิฯ อถสฺส ปิตา มหลฺลกกาเล ‘‘อหํ อิทานิ ทูรํ คนฺตุํ น สโกฺกมิ, ตฺวํ อิมํ คณํ ปริหรา’’ติ คณํ นิยฺยาเทสิฯ โส ปุนทิวสโต ปฎฺฐาย มาตาปิตูนํ โคจรตฺถาย คนฺตุํ นาทาสิ, สุวคณํ ปริหรโนฺต หิมวนฺตํ คนฺตฺวา สยํชาตสาลิวเน ยาวทตฺถํ สาลึ ขาทิตฺวา อาคมนกาเล มาตาปิตูนํ ปโหนกํ โคจรํ อาหริตฺวา มาตาปิตโร โปเสสิฯ

อถสฺส เอกทิวสํ สุวา อาโรเจสุํ ‘‘ปุเพฺพ อิมสฺมึ กาเล มคธเขเตฺต สาลิ ปจฺจติ, อิทานิ กึ นุ โข ชาต’’นฺติ? ‘‘เตน หิ ชานาถา’’ติ เทฺว สุเว ปหิณึสุฯ เต คนฺตฺวา มคธเขเตฺต โอตรนฺตา ตสฺส ภติยา รกฺขณปุริสสฺส เขเตฺต โอตริตฺวา สาลึ ขาทิตฺวา เอกํ สาลิสีสํ อาทาย สิมฺพลิวนํ คนฺตฺวา สาลิสีสํ มหาสตฺตสฺส ปาทมูเล ฐเปตฺวา ‘‘ตตฺถ เอวรูโป สาลี’’ติ วทึสุฯ โส ปุนทิวเส สุวคณปริวุโต ตตฺถ คนฺตฺวา ตสฺมึ ภตกสฺส เขเตฺต โอตริฯ โส ปน ปุริโส สุเว สาลึ ขาทเนฺต ทิสฺวา อิโต จิโต จ ธาวิตฺวา วาเรโนฺตปิ วาเรตุํ น สโกฺกติฯ เสสา สุวา ยาวทตฺถํ สาลึ ขาทิตฺวา ตุจฺฉมุขาว คจฺฉนฺติฯ สุวราชา ปน พหูนิ สาลิสีสานิ เอกโต กตฺวา เตหิ ปริวุโต หุตฺวา อาหริตฺวา มาตาปิตูนํ เทติฯ สุวา ปุนทิวสโต ปฎฺฐาย ตเตฺถว สาลึ ขาทึสุฯ อถ โส ปุริโส ‘‘สเจ อิเม อญฺญํ กติปาหํ เอวํ ขาทิสฺสนฺติ, กิญฺจิ น ภวิสฺสติ, พฺราหฺมโณ สาลึ อคฺฆาเปตฺวา มยฺหํ อิณํ กริสฺสติ, คนฺตฺวา ตสฺส อาโรเจสฺสามี’’ติ สาลิมุฎฺฐินา สทฺธึ ตถารูปํ ปณฺณาการํ คเหตฺวา สาลิทฺทิยคามํ คนฺตฺวา พฺราหฺมณํ ปสฺสิตฺวา วนฺทิตฺวา ปณฺณาการํ ทตฺวา เอกมนฺตํ ฐิโต ‘‘กึ, โภ ปุริส, สมฺปนฺนํ สาลิเขตฺต’’นฺติ ปุโฎฺฐ ‘‘อาม, พฺราหฺมณ, สมฺปนฺน’’นฺติ วตฺวา เทฺว คาถา อภาสิ –

๑. ‘‘สมฺปนฺนํ สาลิเกทารํ, สุวา ภุญฺชนฺติ โกสิย;
ปฎิเวเทมิ เต พฺรเหฺม, น เน วาเรตุมุสฺสเหฯ

๒. ‘‘เอโก จ ตตฺถ สกุโณ, โย เนสํ สพฺพสุนฺทโร;
ภุตฺวา สาลึ ยถากามํ, ตุเณฺฑนาทาย คจฺฉตี’’ติฯ

ตตฺถ **สมฺปนฺน**นฺติ ปริปุณฺณํ อเวกลฺลํฯ **สาลิเกทาร**นฺติ สาลิเขตฺตํฯ **สพฺพสุนฺทโร**ติ สเพฺพหิ โกฏฺฐาเสหิ สุนฺทโร รตฺตตุโณฺฑ ชิญฺชุกสนฺนิภอกฺขิ รตฺตปาโท ตีหิ รตฺตราชีหิ ปริกฺขิตฺตคีโว มหามยูรปมาโณ โส ยาวทตฺถํ สาลิํ ขาทิตฺวา อญฺญํ ตุเณฺฑน คเหตฺวา คจฺฉตีติฯ

พฺราหฺมโณ ตสฺส กถํ สุตฺวา สุวราเช สิเนหํ อุปฺปาเทตฺวา เขตฺตปาลํ ปุจฺฉิ ‘‘อโมฺภ ปุริส, ปาสํ โอเฑฺฑตุํ ชานาสี’’ติ? ‘‘อาม, ชานามี’’ติฯ อถ นํ คาถาย อชฺฌภาสิ –

๓. ‘‘โอเฑฺฑนฺตุ วาลปาสานิ, ยถา พเชฺฌถ โส ทิโช;
ชีวญฺจ นํ คเหตฺวาน, อานเยหิ มมนฺติเก’’ติฯ

ตตฺถ **โอเฑฺฑนฺตู**ติ โอฑฺฑยนฺตุฯ **วาลปาสานี**ติ อสฺสวาลาทิรชฺชุมยปาสานิฯ **ชีวญฺจ น**นฺติ ชีวนฺตํ เอว นํฯ **อานเยหี**ติ อาเนหิฯ

ตํ สุตฺวา เขตฺตปาโล สาลิํ อคฺฆาเปตฺวา อิณสฺส อกตภาเวน ตุโฏฺฐ คนฺตฺวา อสฺสวาเล วเฎฺฏตฺวา ‘‘อชฺช อิมสฺมิํ ฐาเน โอตริสฺสตี’’ติ สุวรโญฺญ โอตรณฎฺฐานํ สลฺลเกฺขตฺวา ปุนทิวเส ปาโตว จาฏิปมาณํ ปญฺชรํ กตฺวา ปาสญฺจ โอเฑฺฑตฺวา สุวานํ อาคมนํ โอโลเกโนฺต กุฏิยํ นิสีทิฯ สุวราชาปิ สุวคณปริวุโต อาคนฺตฺวา อโลลุปฺปจารตาย หิโยฺย ขาทิตฎฺฐาเน โอฑฺฑิตปาเส ปาทํ ปเวเสโนฺตว โอตริฯ โส อตฺตโน พทฺธภาวํ ญตฺวา จิเนฺตสิ ‘‘สจาหํ อิทาเนว พทฺธรวํ รวิสฺสามิ, ญาตกาเม ภยตชฺชิตา โคจรํ อคฺคเหตฺวาว ปลายิสฺสนฺติ, ยาว เอเตสํ โคจรคฺคหณํ, ตาว อธิวาเสสฺสามี’’ติฯ โส เตสํ สุหิตภาวํ ญตฺวา มรณภยตชฺชิโต หุตฺวา ติกฺขตฺตุํ พทฺธรวํ รวิฯ อถ สเพฺพ เต สุวา ปลายิํสุฯ สุวราชา ‘‘เอตฺตเกสุ เม ญาตเกสุ นิวตฺติตฺวา โอโลเกโนฺต เอโกปิ นตฺถิ, กิํ นุ โข มยา ปาปํ กต’’นฺติ วิลปโนฺต คาถมาห –

๔. ‘‘เอเต ภุตฺวา ปิวิตฺวา จ, ปกฺกมนฺติ วิหงฺคมา;
เอโก พโทฺธสฺมิ ปาเสน, กิํ ปาปํ ปกตํ มยา’’ติฯ

เขตฺตปาโล สุวราชสฺส พทฺธรวํ สุวานญฺจ อากาเส ปกฺขนฺทนสทฺทํ สุตฺวา ‘‘กิํ นุ โข’’ติ กุฏิยา โอรุยฺห ปาสาฎฺฐานํ คนฺตฺวา สุวราชานํ ทิสฺวา ‘‘ยเสฺสว เม ปาโส โอฑฺฑิโต, เสฺวว พโทฺธ’’ติ ตุฎฺฐมานโส สุวราชานํ ปาสโต โมเจตฺวา เทฺว ปาเท เอกโต พนฺธิตฺวา ทฬฺหํ อาทาย สาลิทฺทิยคามํ คนฺตฺวา สุวราชํ พฺราหฺมณสฺส อทาสิฯ พฺราหฺมโณ พลวสิเนเหน มหาสตฺตํ อุโภหิ หเตฺถหิ ทฬฺหํ คเหตฺวา องฺเก นิสีทาเปตฺวา เตน สทฺธิํ สลฺลปโนฺต เทฺว คาถา อภาสิ –

๕. ‘‘อุทรํ นูน อเญฺญสํ, สุว อโจฺจทรํ ตว;
ภุตฺวา สาลิํ ยถากามํ, ตุเณฺฑนาทาย คจฺฉสิฯ

๖. ‘‘โกฎฺฐํ นุ ตตฺถ ปูเรสิ, สุว เวรํ นุ เต มยา;
ปุโฎฺฐ เม สมฺม อกฺขาหิ, กุหิํ สาลิํ นิทาหสี’’ติฯ

ตตฺถ **อุทรํ นูนา**ติ อเญฺญสํ อุทรํ อุทรเมว มเญฺญ, ตว อุทรํ ปน อติอุทรํฯ **ตตฺถา**ติ ตสฺมิํ สิมฺพลิวเนฯ **ปูเรสี**ติ วสฺสารตฺตตฺถาย ปูเรสิฯ **นิทาหสี**ติ นิธานํ กตฺวา ฐเปสิ, ‘‘นิธียสี’’ติปิ ปาโฐฯ

ตํ สุตฺวา สุวราชา มธุราย มนุสฺสภาสาย สตฺตมํ คาถมาห –

๗. ‘‘น เม เวรํ ตยา สทฺธิํ, โกโฎฺฐ มยฺหํ น วิชฺชติ;

อิณํ มุญฺจามิณํ ทมฺมิ, สมฺปโตฺต โกฏสิมฺพลึ;
นิธิมฺปิ ตตฺถ นิทหามิ, เอวํ ชานาหิ โกสิยา’’ติฯ

ตตฺถ **อิณํ มุญฺจามิณํ ทมฺมี**ติ ตว สาลึ หริตฺวา อิณํ มุญฺจามิ เจว ทมฺมิ จาติ วทติฯ **นิธิมฺปี**ติ เอกํ ตตฺถ สิมฺพลิวเน อนุคามิกนิธิมฺปิ นิทหามิฯ

อถ นํ พฺราหฺมโณ ปุจฺฉิ –

๘. ‘‘กีทิสํ เต อิณทานํ, อิณโมโกฺข จ กีทิโส;
นิธินิธานมกฺขาหิ, อถ ปาสา ปโมกฺขสี’’ติฯ

ตตฺถ **อิณทาน**นฺติ อิณสฺส ทานํฯ **นิธินิธาน**นฺติ นิธิโน นิธานํฯ

เอวํ พฺราหฺมเณน ปุโฏฺฐ สุวราชา ตสฺส พฺยากโรโนฺต จตโสฺส คาถา อภาสิ –

๙. ‘‘อชาตปกฺขา ตรุณา, ปุตฺตกา มยฺห โกสิย;
เต มํ ภตา ภริสฺสนฺติ, ตสฺมา เตสํ อิณํ ทเทฯ

๑๐. ‘‘มาตา ปิตา จ เม วุทฺธา, ชิณฺณกา คตโยพฺพนา;
เตสํ ตุเณฺฑน หาตูน, มุเญฺจ ปุพฺพกตํ อิณํฯ

๑๑. ‘‘อเญฺญปิ ตตฺถ สกุณา, ขีณปกฺขา สุทุพฺพลา;
เตสํ ปุญฺญตฺถิโก ทมฺมิ, ตํ นิธึ อาหุ ปณฺฑิตาฯ

๑๒. ‘‘อีทิสํ เม อิณทานํ, อิณโมโกฺข จ อีทิโส;
นิธินิธานมกฺขามิ, เอวํ ชานาหิ โกสิยา’’ติฯ

ตตฺถ **หาตูนา**ติ หริตฺวาฯ **ตํ นิธิ**นฺติ ตํ ปุญฺญกมฺมํ ปณฺฑิตา อนุคามิกนิธึ นาม กเถนฺติฯ **นิธินิธาน**นฺติ นิธิโน นิธานํ, ‘‘นิธานนิธิ’’นฺติปิ ปาโฐ, อยเมวโตฺถฯ

พฺราหฺมโณ มหาสตฺตสฺส ธมฺมกถํ สุตฺวา ปสนฺนจิโตฺต เทฺว คาถา อภาสิฯ

๑๓. ‘‘ภทฺทโก วตยํ ปกฺขี, ทิโช ปรมธมฺมิโก;
เอกเจฺจสุ มนุเสฺสสุ, อยํ ธโมฺม น วิชฺชติฯ

๑๔. ‘‘ภุญฺช สาลึ ยถากามํ, สห สเพฺพหิ ญาติภิ;
ปุนาปิ สุว ปเสฺสมุ, ปิยํ เม ตว ทสฺสน’’นฺติฯ

ตตฺถ **ภุญฺช สาลิ**นฺติ อิโต ปฏฺฐาย นิพฺภโย หุตฺวา ภุญฺชาติ กรีสสหสฺสมฺปิ ตเสฺสว นิยฺยาเทโนฺต เอวมาหฯ **ปเสฺสมู**ติ อตฺตโน รุจิยา อาคตํ อเญฺญสุปิ ทิวเสสุ ตํ ปเสฺสยฺยามาติฯ

เอวํ พฺราหฺมโณ มหาสตฺตํ ยาจิตฺวา ปิยปุตฺตํ วิย มุทุจิเตฺตน โอโลเกโนฺต ปาทโต พนฺธนํ โมเจตฺวา สตปากเตเลน ปาเท มเกฺขตฺวา ภทฺทปีเฐ นิสีทาเปตฺวา กญฺจนตฏฺฏเก มธุลาเช ขาทาเปตฺวา สกฺขโรทกํ ปาเยสิฯ อถสฺส สุวราชา ‘‘อปฺปมโตฺต โหหิ, พฺราหฺมณา’’ติ วตฺวา โอวาทํ เทโนฺต อาห –

๑๕. ‘‘ภุตฺตญฺจ ปีตญฺจ ตวสฺสมมฺหิ, รตี จ โน โกสิย เต สกาเส;
นิกฺขิตฺตทเณฺฑสุ ททาหิ ทานํ, ชิเณฺณ จ มาตาปิตโร ภรสฺสู’’ติฯ

ตตฺถ **ตวสฺสมมฺหีติ** ตว นิเวสเนฯ **รตีติ** อภิรติฯ

ตํ สุตฺวา พฺราหฺมโณ ตุฏฺฐมานโส อุทานํ อุทาเนโนฺต คาถมาห –

๑๖. ‘‘ลกฺขี วต เม อุทปาทิ อชฺช, โย อทฺทสาสึ ปวรํ ทิชานํ;
สุวสฺส สุตฺวาน สุภาสิตานิ, กาหามิ ปุญฺญานิ อนปฺปกานี’’ติฯ

ตตฺถ **ลกฺขีติ** สิรีปิ ปุญฺญมฺปิ ปญฺญาปิฯ

มหาสโตฺต พฺราหฺมเณน อตฺตโน ทินฺนํ กรีสสหสฺสมตฺตํ ปฏิกฺขิปิตฺวา อฏฺฐกรีสเมว คณฺหิฯ พฺราหฺมโณ ถเมฺภ นิขนิตฺวา ตสฺส เขตฺตํ นิยฺยาเทตฺวา คนฺธมาลาทีหิ ปูเชตฺวา ขมาเปตฺวา ‘‘คจฺฉ สามิ, อสฺสุมุเข โรทมาเน มาตาปิตโร อสฺสาเสหี’’ติ วตฺวา ตํ อุโยฺยเชสิฯ โส ตุฏฺฐมานโส สาลิสีสํ อาทาย คนฺตฺวา มาตาปิตูนํ ปุรโต นิกฺขิปิตฺวา ‘‘อมฺมตาตา, อุเฏฺฐถา’’ติ อาหฯ เต อสฺสุมุขา โรทมานา อุฎฺฐหิํสุ, ตาวเทว สุวคณา สนฺนิปติตฺวา ‘‘กถํ มุโตฺตสิ, เทวา’’ติ ปุจฺฉิํสุฯ โส เตสํ สพฺพํ วิตฺถารโต กเถสิฯ โกสิโยปิ สุวรโญฺญ โอวาทํ สุตฺวา ตโต ปฏฺฐาย ธมฺมิกสมณพฺราหฺมณานํ มหาทานํ ปฏฺฐเปสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา โอสานคาถมาห –

๑๗. ‘‘โส โกสิโย อตฺตมโน อุทโคฺค, อนฺนญฺจ ปานญฺจภิสงฺขริตฺวา;
อเนฺนน ปาเนน ปสนฺนจิโตฺต, สนฺตปฺปยิ สมณพฺราหฺมเณ จา’’ติฯ

ตตฺถ **สนฺตปฺปยีติ** คหิตคหิตานิ ภาชนานิ ปูเรโนฺต สนฺตเปฺปสีติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘เอวํ ภิกฺขุ มาตาปิตูนํ โปสนํ นาม ปณฺฑิตานํ วํโส’’ติ วตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน โส ภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ ตทา สุวคณา พุทฺธปริสา อเหสุํ, มาตาปิตโร มหาราชกุลานิ, เขตฺตปาโล ฉโนฺน, พฺราหฺมโณ อานโนฺท, สุวราชา ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

สาลิเกทารชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๔๘๕] ๒. จนฺทกินฺนรีชาตกวณฺณนา

อุปนียติทํ มเญฺญติ อิทํ สตฺถา กปิลวตฺถุปุรํ อุปนิสฺสาย นิโคฺรธาราเม วิหรโนฺต ราชนิเวสเน ราหุลมาตรํ อารพฺภ กเถสิฯ อิทํ ปน ชาตกํ ทูเรนิทานโต ปฏฺฐาย กเถตพฺพํฯ สา ปเนสา นิทานกถา ยาว ลฏฺฐิวเน อุรุเวลกสฺสปสีหนาทา **อปณฺณกชาตเก** กถิตา, ตโต ปรํ ยาว กปิลวตฺถุคมนา **เวสฺสนฺตรชาตเก** อาวิ ภวิสฺสติฯ สตฺถา ปน ปิตุ นิเวสเน นิสีทิตฺวา อนฺตรภตฺตสมเย **มหาธมฺมปาลชาตกํ** (ชา. ๑.๑๐.๙๒ อาทโย) กเถตฺวา กตภตฺตกิโจฺจ ‘‘ราหุลมาตุ นิเวสเน นิสีทิตฺวา ตสฺสา คุณํ วเณฺณโนฺต **จนฺทกินฺนรีชาตกํ** (ชา. ๑.๑๔.๑๘ อาทโย) กเถสฺสามี’’ติ ราชานํ ปตฺตํ คาหาเปตฺวา ทฺวีหิ อคฺคสาวเกหิ สทฺธิํ ราหุลมาตุ นิเวสนฎฺฐานํ ปายาสิฯ ตทา ตสฺสา สมฺมุขา จตฺตาลีสสหสฺสนาฏกิตฺถิโย วสนฺติ ตาสุ ขตฺติยกญฺญานํเยว นวุติอธิกสหสฺสํฯ สา ตถาคตสฺส อาคมนํ ญตฺวา ‘‘สพฺพา กาสาวาเนว นิวาเสนฺตู’’ติ ตาสํ อาโรจาเปสิฯ ตา ตถา กริํสุฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ปญฺญตฺตาสเน นิสีทิฯ อถ ตา

สพฺพาปิ เอกปฺปหาเรเนว วิรวึสุ, มหาปริเทวสทฺโท อโหสิฯ ราหุลมาตาปิ ปริเทวิตฺวา โสกํ วิโนเทตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ราชคเตน พหุมาเนน สคารเวน นิสีทิฯ ราชา ตสฺสา คุณกถํ อารภิ, ‘‘ภนฺเต, มม สุณฺหา ‘ตุเมฺหหิ กาสาวานิ นิวตฺถานี’ติ สุตฺวา กาสาวาเนว นิวาเสสิ, ‘มาลาทีนิ ปริจฺจตฺตานี’ติ สุตฺวา มาลาทีนิ ปริจฺจชิ, ‘ภูมิยํ สยตี’ติ สุตฺวา ภูมิสยนาว ชาตา, ตุมฺหากํ ปพฺพชิตกาเล วิธวา หุตฺวา อเญฺญหิ ราชูหิ เปสิตํ ปณฺณาการํ น คณฺหิ, เอวํ ตุเมฺหสุ อสํหีรจิตฺตา เอสา’’ติ นานปฺปการเรหิ ตสฺสา คุณกถํ กเถสิฯ สตฺถา ‘‘อนจฺฉริยํ, มหาราช, ยํ เอสา อิทานิ มม ปจฺฉิเม อตฺตภาเว มยิ สสิเนหา อสํหีรจิตฺตา อนญฺญเนยฺยา ภเวยฺยฯ เอสา ติรจฺฉานโยนิยํ นิพฺพตฺตาปิ มยิ อสํหีรจิตฺตา อนญฺญเนยฺยา อโหสี’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต มหาสโตฺต หิมวนฺตปเทเส กินฺนรโยนิยํ นิพฺพตฺติ, จนฺทา นามสฺส ภริยาฯ เต อุโภปิ จนฺทนามเก รชตปพฺพเต วสึสุฯ ตทา พาราณสิราชา อมจฺจานํ รชฺชํ นิยฺยาเทตฺวา เทฺว กาสายานิ นิวาเสตฺวา สนฺนทฺธปญฺจาวุโธ เอกโกว หิมวนฺตํ ปาวิสิฯ โส มิคมํสํ ขาทโนฺต เอกํ ขุทฺทกนทึ อนุสญฺจรโนฺต อุทฺธํ อภิรุหิฯ จนฺทปพฺพตวาสิโน กินฺนรา วสฺสารตฺตสมเย อโนตริตฺวา ปพฺพเตเยว วสนฺติ, นิทาฆสมเย โอตรนฺติฯ ตทา จ โส จนฺทกินฺนโร อตฺตโน ภริยาย สทฺธึ โอตริตฺวา เตสุ เตสุ ฐาเนสุ คเนฺธ วิลิมฺปโนฺต ปุปฺผเรณุํ ขาทโนฺต ปุปฺผปเฎ นิวาเสโนฺต ปารุปโนฺต ลตาโทลาหิ กีฬโนฺต มธุรสฺสเรน คายโนฺต ตํ ขุทฺทกนทึ ปตฺวา เอกสฺมึ นิวตฺตนฏฺฐาเน โอตริตฺวา อุทเก ปุปฺผานิ วิกิริตฺวา อุทกกีฬํ กีฬิตฺวา ปุปฺผปเฎ นิวาเสตฺวา ปารุปิตฺวา รชตปฏฺฏวณฺณาย วาลุกาย ปุปฺผาสนํ ปญฺญเปตฺวา เอกํ เวฬุํ ทณฺฑกํ คเหตฺวา สยเน นิสีทิ ฯ ตโต จนฺทกินฺนโร เวฬุํ วาเทโนฺต มธุรสเทฺทน คายิฯ จนฺทกินฺนรี มุทุหเตฺถ นาเมตฺวา ตสฺส อวิทูเร ฐิตา นจฺจิ เจว คายิ จฯ โส ราชา เตสํ สทฺทํ สุตฺวา ปทสทฺทํ อสาเวโนฺต สณิกํ คนฺตฺวา ปฏิจฺฉเนฺน ฐตฺวา เต กินฺนเร ทิสฺวา กินฺนริยา ปฏิพทฺธจิโตฺต หุตฺวา ‘‘ตํ กินฺนรํ วิชฺฌิตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา อิมาย สทฺธึ สํวาสํ กเปฺปสฺสามี’’ติ ฐตฺวา จนฺทกินฺนรํ วิชฺฌิฯ โส เวทนาปฺปโตฺต ปริเทวมาโน จตโสฺส คาถา อภาสิ –

๑๘. ‘‘อุปนียติทํ มเญฺญ, จเนฺท โลหิตมทฺทเน;
อชฺช ชหามิ ชีวิตํ, ปาณา เม จเนฺท นิรุชฺฌนฺติฯ

๑๙. ‘‘โอสีทิ เม ทุกฺขํ หทยํ, เม ฑยฺหเต นิตมฺมามิ;
ตว จนฺทิยา โสจนฺติยา, น นํ อเญฺญหิ โสเกหิฯ

๒๐. ‘‘ติณมิว วนมิว มิลายามิ, นที อปริปุณฺณาว สุสฺสามิ;
ตว จนฺทิยา โสจนฺติยา, น นํ อเญฺญหิ โสเกหิฯ

๒๑. ‘‘วสฺสมิว สเร ปาเท, อิมานิ อสฺสูนิ วตฺตเร มยฺหํ;
ตว จนฺทิยา โสจนฺติยา, น นํ อเญฺญหิ โสเกหี’’ติฯ

ตตฺถ **อุปนียตีติ** สนฺตติวิเจฺฉทํ อุปนียติฯ **อิทนฺติ** ชีวิตํฯ **ปาณา เมติ** ภเทฺท, จเนฺท มม ชีวิตปาณา นิรุชฺฌนฺติฯ **โอสีทิ เมติ** ชีวิตํ เม โอสีทติฯ **นิตมฺมามีติ** อติกิลมามิฯ **ตว จนฺทิยาติ** อิทํ มม ทุกฺขํ, น นํ อเญฺญหิ โสเกหิ, อถ โข ตว จนฺทิยา โสจนฺติยา โสกเหตุ ยสฺมา ตฺวํ มม วิโยเคน โสจิสฺสสิ, ตสฺมาติ อโตฺถฯ **ติณมิว วนมิว มิลายามีติ** ตตฺตปาสาเณ ขิตฺตติณ

มิว มูลฉินฺนวนมิว มิลายามีติ วทติฯ **สเร ปาเท**ติ ยถา นาม ปพฺพตปาเท ปติตวสฺสํ สริตฺวา อจฺฉินฺนธารํ วตฺตติฯ

มหาสโตฺต อิมาหิ จตูหิ คาถาหิ ปริเทวิตฺวา ปุปฺผสยเน นิปโนฺนว สตึ วิสฺสเชฺชตฺวา ปริวตฺติฯ ราชา ปติฏฺฐิโตวฯ อิตรา มหาสเตฺต ปริเทวเนฺต อตฺตโน รติยา มตฺตา หุตฺวา ตสฺส วิทฺธภาวํ น ชานาติ, วิสญฺญํ ปน นํ ปริวตฺติตฺวา นิปนฺนํ ทิสฺวา ‘‘กึ นุ โข เม ปิยสามิกสฺส ทุกฺข’’นฺติ อุปธาเรนฺตี ปหารมุขโต ปคฺฆรนฺตํ โลหิตํ ทิสฺวา ปิยสามิเก อุปฺปนฺนํ พลวโสกํ สนฺธาเรตุํ อสโกฺกนฺตี มหาสเทฺทน ปริเทวิฯ ราชา ‘‘กินฺนโร มโต ภวิสฺสตี’’ติ นิกฺขมิตฺวา อตฺตานํ ทเสฺสสิฯ จนฺทา ตํ ทิสฺวา ‘‘อิมินา เม โจเรน ปิยสามิโก วิโทฺธ ภวิสฺสตี’’ติ กมฺปมานา ปลายิตฺวา ปพฺพตมตฺถเก ฐตฺวา ราชานํ ปริภาสนฺตี ปญฺจ คาถา อภาสิ –

๒๒. ‘‘ปาโป โขสิ ราชปุตฺต, โย เม อิจฺฉิตํ ปตึ วรากิยา;
วิชฺฌสิ วนมูลสฺมึ, โสยํ วิโทฺธ ฉมา เสติฯ

๒๓. ‘‘อิมํ มยฺหํ หทยโสกํ, ปฏิมุญฺจตุ ราชปุตฺต ตว มาตา;
โย มยฺหํ หทยโสโก, กิมฺปุริสํ อเวกฺขมานายฯ

๒๔. ‘‘อิมํ มยฺหํ หทยโสกํ, ปฏิมุญฺจตุ ราชปุตฺต ตว ชายา;
โย มยฺหํ หทยโสโก, กิมฺปุริสํ อเวกฺขมานายฯ

๒๕. ‘‘มา จ ปุตฺตํ มา จ ปตึ, อทฺทกฺขิ ราชปุตฺต ตว มาตา;
โย กิมฺปุริสํ อวธิ, อทูสกํ มยฺห กามา หิฯ

๒๖. ‘‘มา จ ปุตฺตํ มา จ ปตึ, อทฺทกฺขิ ราชปุตฺต ตว ชายา;
โย กิมฺปุริสํ อวธิ, อทูสกํ มยฺห กามา หี’’ติฯ

ตตฺถ **วรากิยา**ติ กปณายฯ **ปฏิมุญฺจตู**ติ ปฏิลภตุ ผุสตุ ปาปุณาตุฯ **มยฺห กามา หี**ติ มยฺหํ กาเมนฯ

ราชา นํ ปญฺจหิ คาถาหิ ปริภาสิตฺวา ปพฺพตมตฺถเก ฐิตํเยว อสฺสาเสโนฺต คาถมาห –

๒๗. ‘‘มา ตฺวํ จเนฺท โรทิ มา โสปิ, วนติมิรมตฺตกฺขิ;
มม ตฺวํ เหหิสิ ภริยา, ราชกุเล ปูชิตา นารีภี’’ติฯ

ตตฺถ **จเนฺท**ติ มหาสตฺตสฺส ปริเทวนกาเล นามสฺส สุตตฺตา เอวมาหฯ **วนติมิรมตฺตกฺขี**ติ วนติมิรปุปฺผสมานอกฺขิฯ **ปูชิตา นารีภี**ติ โสฬสนฺนํ อิตฺถิสหสฺสานํ เชฏฺฐิกา อคฺคมเหสี เหสฺสสิฯ

จนฺทา ตสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘ตฺวํ กึ มํ วเทสี’’ติ สีหนาทํ นทนฺตี อนนฺตรคาถมาห –

๒๘. ‘‘อปิ นูนหํ มริสฺสํ, นาหํ ราชปุตฺต ตว เหสฺสํ;
โย กิมฺปุริสํ อวธิ, อทูสกํ มยฺห กามา หี’’ติฯ

ตตฺถ **อปิ นูนหนฺ**ติ อปิ เอกํเสเนว อหํ มริสฺสํฯ

โส ตสฺสา วจนํ สุตฺวา นิจฺฉนฺทราโค หุตฺวา อิตรํ คาถมาห –

๒๙. ‘‘อปิ ภีรุเก อปิ ชีวิตุกามิเก, กิมฺปุริสิ คจฺฉ หิมวนฺตํ;
ตาลีสตครโภชนา, อเญฺญ ตํ มิคา รมิสฺสนฺตี’’ติฯ

ตตฺถ **อปิ ภีรุเก**ติ ภีรุชาติเกฯ **ตาลีสตครโภชนา**ติ ตฺวํ ตาลีสปตฺตตครปตฺตโภชนา มิคี, ตสฺมา อเญฺญ ตํ มิคา รมิสฺสนฺติ, น ตฺวํ ราชกุลารหา, คจฺฉาติ นํ อวจ, วตฺวา จ ปน นิรเปโกฺข หุตฺวา ปกฺกามิฯ

สา ตสฺส คตภาวํ ญตฺวา โอรุยฺห มหาสตฺตํ อาลิงฺคิตฺวา ปพฺพตมตฺถกํ อาโรเปตฺวา ปพฺพตตเล นิปชฺชาเปตฺวา สีสมสฺส อตฺตโน อูรูสุ กตฺวา พลวปริเทวํ ปริเทวมานา ทฺวาทส คาถา อภาสิ –

๓๐. ‘‘เต ปพฺพตา ตา จ กนฺทรา, ตา จ คิริคุหาโย ตเถว ติฏฺฐนฺติ;
ตเตฺถว ตํ อปสฺสนฺตี, กิมฺปุริส กถํ อหํ กสฺสํฯ

๓๑. ‘‘เต ปณฺณสนฺถตา รมณียา, วาฬมิเคหิ อนุจิณฺณา;
ตเตฺถว ตํ อปสฺสนฺตี, กิมฺปุริส กถํ อหํ กสฺสํฯ

๓๒. ‘‘เต ปุปฺผสนฺถตา รมณียา, วาฬมิเคหิ อนุจิณฺณา;
ตเตฺถว ตํ อปสฺสนฺตี, กิมฺปุริส กถํ อหํ กสฺสํฯ

๓๓. ‘‘อจฺฉา สวนฺติ คิริวนนทิโย, กุสุมาภิกิณฺณโสตาโย;
ตเตฺถว ตํ อปสฺสนฺตี, กิมฺปุริส กถํ อหํ กสฺสํฯ

๓๔. ‘‘นีลานิ หิมวโต ปพฺพตสฺส, กูฏานิ ทสฺสนียานิ;
ตเตฺถว ตํ อปสฺสนฺตี, กิมฺปุริส กถํ อหํ กสฺสํฯ

๓๕. ‘‘ปีตานิ หิมวโต ปพฺพตสฺส, กูฏานิ ทสฺสนียานิ;
ตเตฺถว ตํ อปสฺสนฺตี, กิมฺปุริส กถํ อหํ กสฺสํฯ

๓๖. ‘‘ตมฺพานิ หิมวโต ปพฺพตสฺส, กูฏานิ ทสฺสนียานิ;
ตเตฺถว ตํ อปสฺสนฺตี, กิมฺปุริส กถํ อหํ กสฺสํฯ

๓๗. ‘‘ตุงฺคานิ หิมวโต ปพฺพตสฺส, กูฏานิ ทสฺสนียานิ;
ตเตฺถว ตํ อปสฺสนฺตี, กิมฺปุริส กถํ อหํ กสฺสํฯ

๓๘. ‘‘เสตานิ หิมวโต ปพฺพตสฺส, กูฏานิ ทสฺสนียานิ;
ตเตฺถว ตํ อปสฺสนฺตี, กิมฺปุริส กถํ อหํ กสฺสํฯ

๓๙. ‘‘จิตฺรานิ หิมวโต ปพฺพตสฺส, กูฏานิ ทสฺสนียานิ;
ตเตฺถว ตํ อปสฺสนฺตี, กิมฺปุริส กถํ อหํ กสฺสํฯ

๔๐. ‘‘ยกฺขคณเสวิเต คนฺธมาทเน, โอสเธภิ สญฺฉเนฺน;
ตเตฺถว ตํ อปสฺสนฺตี, กิมฺปุริส กถํ อหํ กสฺสํฯ

๔๑. ‘‘กิมฺปุริสเสวิเต คนฺธมาทเน, โอสเธภิ สญฺฉเนฺน;
ตเตฺถว ตํ อปสฺสนฺตี, กิมฺปุริส กถํ อหํ กสฺส’’นฺติฯ

ตตฺถ **เต ปพฺพตา**ติ เยสุ มยํ เอกโตว อภิรมิมฺห, อิเม เต ปพฺพตา ตา จ กนฺทรา ตา จ คิริคุหาโย ตเถว ฐิตาฯ เตสุ อหํ อิทานิ **ตํ อปสฺสนฺตี กถํ กสฺสํ,** กึ กริสฺสามิ, เตสุ ปุปฺผผลปลฺลวาทิโสภํ ตํ อปสฺสนฺตี กถํ อธิวาเสตุํ สกฺขิสฺสามีติ ปริเทวติฯ **ปณฺณสนฺถตา**ติ ตาลีสปตฺตาทิคนฺธปณฺณสนฺถราฯ **อจฺฉา**ติ วิปฺปสโนฺนทกาฯ **นีลานี**ติ นีลมณิมยานิฯ **ปีตานี**ติ โสวณฺณมยานิฯ **ตมฺพานี**ติ มโนสิลมยานิฯ **ตุงฺคานี**ติ อุจฺจานิ ติขิณคฺคานิฯ **เสตานี**ติ รชตมยานิฯ **จิตฺรานี**ติ สตฺตรตนมิสฺสกานิฯ **ยกฺขคณเสวิเต**ติ ภุมฺมเทวตาหิ เสวิเตฯ

อิติ สา ทฺวาทสหิ คาถาหิ ปริเทวิตฺวา มหาสตฺตสฺส อุเร หตฺถํ ฐเปตฺวา สนฺตาปภาวํ ญตฺวา ''จโนฺท ชีวติเยว, เทวุชฺฌานกมฺมํ กตฺวา ชีวิตมสฺส ทสฺสามี''ติ จิเนฺตตฺวา ''กึ นุ โข โลกปาลา นาม นตฺถิ, อุทาหุ วิปฺปวุตฺถา, อทุ มตา , เต เม ปิยสามิกํ น รกฺขนฺตี''ติ เทวุชฺฌานกมฺมํ อกาสิฯ ตสฺสา โสกเวเคน สกฺกสฺส อาสนํ อุณฺหํ อโหสิฯ สโกฺก อาวเชฺชโนฺต ตํ การณํ ญตฺวา พฺราหฺมณวเณฺณน เวเคเนว อาคนฺตฺวา กุณฺฑิกโต อุทกํ คเหตฺวา มหาสตฺตํ อาสิญฺจิฯ ตาวเทว วิสํ อนฺตรธายิ, วโณ รุหิ, อิมสฺมึ ฐาเน วิโทฺธติปิ น ปญฺญายิฯ มหาสโตฺต สุขิโต อุฎฺฐาสิฯ จนฺทา ปิยสามิกํ อโรคํ ทิสฺวา โสมนสฺสปฺปตฺตา สกฺกสฺส ปาเท วนฺทนฺตี อนนฺตรคาถมาห –

๔๒. ''วเนฺท เต อยิรพฺรเหฺม, โย เม อิจฺฉิตํ ปตึ วรากิยา;
อมเตน อภิสิญฺจิ, สมาคตาสฺมิ ปิยตเมนา''ติฯ

ตตฺถ **อมเตนา**ติ อุทกํ ''อมต''นฺติ มญฺญมานา เอวมาหฯ **ปิยตเมนา**ติ ปิยตเรน, อยเมว วา ปาโฐฯ

สโกฺก เตสํ โอวาทมทาสิ ''อิโต ปฎฺฐาย จนฺทปพฺพตโต โอรุยฺห มนุสฺสปถํ มา คมิตฺถ, อิเธว วสถา''ติฯ เอวญฺจ ปน วตฺวา เต โอวทิตฺวา สกฎฺฐานเมว คโตฯ จนฺทาปิ ''กึ โน สามิ อิมินา ปริปนฺถฎฺฐาเนน, เอหิ จนฺทปพฺพตเมว คจฺฉามา''ติ วตฺวา โอสานคาถมาห –

๔๓. ''วิจราม ทานิ คิริวนนทิโย, กุสุมาภิกิณฺณโสตาโย;
นานาทุมวสนาโย, ปิยํวทา อญฺญมญฺญสฺสา''ติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ''น อิทาเนว, ปุเพฺพเปสา มยิ อสํหีรจิตฺตา อนญฺญเนยฺยา เอวา''ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ''ตทา ราชา เทวทโตฺต อโหสิ, สโกฺก อนุรุโทฺธ, จนฺทา ราหุลมาตา, จนฺทกินฺนโร ปน อหเมว อโหสี''นฺติฯ

จนฺทกินฺนรีชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๔๘๖] ๓. มหาอุกฺกุสชาตกวณฺณนา

อุกฺกา จิลาจา พนฺธนฺตีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต มิตฺตพนฺธกอุปาสกํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร สาวตฺถิยํ ปริชิณฺณสฺส กุลสฺส ปุโตฺต สหายํ เปเสตฺวา อญฺญตรํ กุลธีตรํ วาราเปตฺวา ''อตฺถิ ปนสฺส อุปฺปนฺนกิจฺจํ นิตฺถรณสมโตฺถ มิโตฺต วา สหาโย วา''ติ วุเตฺต ''นตฺถี''ติ วตฺวา ''เตน หิ มิเตฺต ตาว พนฺธตู''ติ วุเตฺต ตสฺมึ โอวาเท ฐตฺวา ปฐมํ ตาว จตูหิ โทวาริเกหิ สทฺธึ เมตฺตึ อกาสิ, อถานุปุเพฺพน นครคุตฺติกคณกมหามตฺตาทีหิ สทฺธึ เมตฺตึ กตฺวา เสนาปตินาปิ อุปราเชนาปิ สทฺธึ เมตฺตึ อกาสิฯ เตหิ ปน สทฺธึ เอกโต หุตฺวา รญฺญา สทฺธึ เมตฺตึ อกาสิฯ ตโต อสีติยา มหาเถเรหิ สทฺธึ อานนฺทเตฺถเรนปิ สทฺธึ เอกโต หุตฺวา ตถาคเตน สทฺธึ เมตฺตึ อกาสิฯ อถ นํ สตฺถา สรเณสุ จ สีเลสุ จ ปติฎฺฐาเปสิ, ราชาปิสฺส อิสฺสริยมทาสิฯ โส มิตฺต

พนฺธโกเยวาติ ปากโฏ ชาโตฯ อถสฺส ราชา มหนฺตํ เคหํ ทตฺวา อาวาหมงฺคลํ กาเรสิฯ ราชานํ อาทึ กตฺวา มหาชโน ปณฺณาการํ ปหิณิฯ อถสฺส ภริยา รญฺญา ปหิตํ ปณฺณาการํ อุปราชสฺส, อุปราเชน ปหิตํ ปณฺณาการํ เสนาปติสฺสาติ เอเตน อุปาเยน สกลนครวาสิโน อาพนฺธิตฺวา คณฺหิฯ สตฺตเม ทิวเส มหาสกฺการํ กตฺวา ทสพลํ นิมนฺเตตฺวา ปญฺจสตสฺส พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส มหาทานํ ทตฺวา ภตฺตกิจฺจาวสาเน สตฺถารา กถิตํ อนุโมทนํ สุตฺวา อุโภปิ ชยมฺปติกา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสุฯ

ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ''อาวุโส, มิตฺตพนฺธกอุปาสโก อตฺตโน ภริยํ นิสฺสาย ตสฺสา วจนํ กตฺวา สเพฺพหิ เมตฺตึ กตฺวา รโญฺญ สนฺติกา มหนฺตํ สกฺการํ ลภิ, ตถาคเตน ปน สทฺธึ เมตฺตึ กตฺวา อุโภปิ ชยมฺปติกา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐิตา''ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ''กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''อิมาย นามา''ติ วุตฺเต ''น, ภิกฺขเว, อิทาเนว โส เอตํ มาตุคามํ นิสฺสาย มหนฺตํ ยสํ สมฺปตฺโต, ปุเพฺพ ติรจฺฉานโยนิยํ นิพฺพตฺโตปิ ปเนส เอติสฺสา วจเนน พหูหิ สทฺธึ เมตฺตึ กตฺวา ปุตฺตโสกโต มุตฺโตเยวา''ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต เอกเจฺจ ปจฺจนฺตวาสิโน ยตฺถ ยตฺถ พหุํ มํสํ ลภนฺติ, ตตฺถ ตตฺถ คามํ นิวาเสตฺวา อรเญฺญ จริตฺวา มิคาทโย มาเรตฺวา มํสํ อาหริตฺวา ปุตฺตทาเร โปเสนฺติฯ เตสํ คามโต อวิทูเร มหาชาตสฺสสโร อตฺถิฯ ตสฺส ทกฺขิณปเสฺส เอโก เสนสกุโณ, ปจฺฉิมปเสฺส เอกา เสนสกุณี, อุตฺตรปเสฺส สีโห มิคราชา, ปาจีนปเสฺส อุกฺกุสสกุณราชา วสติฯ ชาตสฺสรมเชฺฌ ปน อุนฺนตฏฺฐาเน กจฺฉโป วสติฯ ตทา เสโน เสนึ ''ภริยา เม โหหี''ติ วทติฯ อถ นํ สา อาห – ''อตฺถิ ปน เต โกจิ มิโตฺต''ติ? ''นตฺถิ ภเทฺท''ติฯ อมฺหากํ อุปฺปนฺนํ ภยํ วา ทุกฺขํ วา หรณสมตฺถํ มิตฺตํ วา สหายํ วา ลทฺธุํ วฏฺฏติ, มิเตฺต ตาว คณฺหาหีติฯ ''เกหิ สทฺธึ เมตฺตึ กโรมิ ภเทฺท''ติ? ปาจีนปเสฺส วสเนฺตน อุกฺกุสราเชน, อุตฺตรปเสฺส สีเหน, ชาตสฺสรมเชฺฌ กจฺฉเปน สทฺธึ เมตฺตึ กโรหีติฯ โส ตสฺสา วจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตถา อกาสิฯ ตทา เต อุโภปิ สํวาสํ กเปฺปตฺวา ตสฺมึเยว สเร เอกสฺมึ ทีปเก กทมฺพรุกฺโข อตฺถิ สมนฺตา อุทเกน ปริกฺขิโตฺต, ตสฺมึ กุลาวกํ กตฺวา ปฏิวสึสุฯ

เตสํ อปรภาเค เทฺว สกุณโปตกา ชายึสุฯ เตสํ ปเกฺขสุ อสญฺชาเตสฺเวว เอกทิวสํ เต ชานปทา ทิวสํ อรเญฺญ จริตฺวา กิญฺจิ อลภิตฺวา ''น สกฺกา ตุจฺฉหเตฺถน ฆรํ คนฺตุํ, มเจฺฉ วา กจฺฉเป วา คณฺหิสฺสามา''ติ สรํ โอตริตฺวา ตํ ทีปกํ คนฺตฺวา ตสฺส กทมฺพสฺส มูเล นิปชฺชิตฺวา มกสาทีหิ ขชฺชมานา เตสํ ปลาปนตฺถาย อรณึ มเนฺถตฺวา อคฺคึ นิพฺพเตฺตตฺวา ธูมํ กรึสุฯ ธูโม อุคฺคนฺตฺวา สกุเณ ปหริ, สกุณโปตกา วิรวึสุฯ ชานปทา ตํ สุตฺวา ''อโมฺภ, สกุณโปตกานํ สูยติ สโทฺท, อุเฏฺฐถ อุกฺกา พนฺธถ, ฉาตา สยิตุํ น สโกฺกม, สกุณมํสํ ขาทิตฺวาว สยิสฺสามา''ติ วตฺวา อคฺคึ ชาเลตฺวา อุกฺกา พนฺธึสุฯ สกุณิกา เตสํ สทฺทํ สุตฺวา ''อิเม อมฺหากํ โปตเก ขาทิตุกามา, มยํ เอวรูปสฺส ภยสฺส หรณตฺถาย มิเตฺต คณฺหิมฺห, สามิกํ อุกฺกุสราชสฺส สนฺติกํ เปเสสฺสามี''ติ จิเนฺตตฺวา ''คจฺฉ, สามิ , ปุตฺตานํ โน อุปฺปนฺนภยํ อุกฺกุสราชสฺส อาโรเจหี''ติ วตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๔๔. ''อุกฺกา จิลาจา พนฺธนฺติ ทีเป, ปชา มมํ ขาทิตุํ ปตฺถยนฺติ;
มิตฺตํ สหายญฺจ วเทหิ เสนก, อาจิกฺข ญาติพฺยสนํ ทิชาน''นฺติฯ

ตตฺถ **จิลาจา**ติ ชานปทาฯ **ทีเป**ติ ทีปกมฺหิฯ **ปชา มมน**ฺติ มม ปุตฺตเกฯ **เสนกา**ติ เสนกสกุณํ นาเมนาลปติฯ **ญาติพฺยสน**นฺติ ปุตฺตานํ พฺยสนํฯ **ทิชาน**นฺติ อมฺหากํ ญาตีนํ ทิชานํ

อิทํ พฺยสนํ อุกฺกุสราชสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา อาจิกฺขาหีติ วทติฯ

โส เวเคน ตสฺส วสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา วสฺสิตฺวา อตฺตโน อาคตภาวํ ชานาเปตฺวา กโต กาโส อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา ‘‘กึการณา อาคโตสี’’ติ ปุโฏฺฐ อาคตการณํ ทเสฺสโนฺต ทุติยํ คาถมาห –

๔๕. ‘‘ทิโช ทิชานํ ปวโรสิ ปกฺขิม, อุกฺกุสราช สรณํ ตํ อุเปม;
ปชา มมํ ขาทิตุํ ปตฺถยนฺติ, ลุทฺทา จิลาจา ภว เม สุขายา’’ติฯ

ตตฺถ **ทิโช**ติ ตฺวํ ทิโช เจว ทิชานํ ปวโร จฯ

อุกฺกุสราชา ‘‘เสนก มา ภายี’’ติ ตํ อสฺสาเสตฺวา ตติยํ คาถมาห –

๔๖. ‘‘มิตฺตํ สหายญฺจ กโรนฺติ ปณฺฑิตา, กาเล อกาเล สุขเมสมานา;
กโรมิ เต เสนก เอตมตฺถํ, อริโย หิ อริยสฺส กโรติ กิจฺจ’’นฺติฯ

ตตฺถ **กาเล อกาเล**ติ ทิวา จ รตฺติญฺจฯ **อริโย**ติ อิธ อาจารอริโย อธิเปฺปโตฯ อาจารสมฺปโนฺน หิ อาจารสมฺปนฺนสฺส กิจฺจํ กโรเตว, กิเมตฺถ กรณียนฺติ วทติฯ

อถ นํ ปุจฺฉิ ‘‘กึ, สมฺม, รุกฺขํ อภิรุฬฺหา จิลาจา’’ติ? น ตาว อภิรุฬฺหา, อุกฺกาเยว พนฺธนฺตีติฯ เตน หิ ตฺวํ สีฆํ คนฺตฺวา มม สหายิกํ อสฺสาเสตฺวา มมาคมนภาวํ อาจิกฺขาหีติฯ โส ตถา อกาสิฯ อุกฺกุสราชาปิ คนฺตฺวา กทมฺพสฺส อวิทูเร จิลาจานํ อภิรุหนํ โอโลเกโนฺต เอกสฺมึ รุกฺขเคฺค นิสีทิตฺวา เอกสฺส จิลาจสฺส อภิรุหนกาเล ตสฺมึ กุลาวกสฺส อวิทูรํ อภิรุเฬฺห สเร นิมุชฺชิตฺวา ปเกฺขหิ จ มุเขน จ อุทกํ อาหริตฺวา อุกฺกาย อุปริ อาสิญฺจิ, สา นิพฺพายิฯ จิลาจา ‘‘อิมญฺจ เสนกสกุณโปตเก จสฺส ขาทิสฺสามี’’ติ โอตริตฺวา ปุน อุกฺกํ ชาลาเปตฺวา อภิรุหิํสุฯ ปุน โส อุกฺกํ วิชฺฌาเปสิฯ เอเตนุปาเยน พทฺธํ พทฺธํ วิชฺฌาเปนฺตเสฺสวสฺส อฑฺฒรโตฺต ชาโตฯ โส อติวิย กิลมิ, เหฏฺฐาอุทเร กิโลมกํ ตนุตํ คตํ, อกฺขีนิ รตฺตานิ ชาตานิฯ ตํ ทิสฺวา สกุณี สามิกํ อาห – ‘‘สามิ, อติวิย กิลโนฺต อุกฺกุสราชา, เอตสฺส โถกํ วิสฺสมนตฺถาย คนฺตฺวา กจฺฉปราชสฺส กเถหี’’ติฯ โส ตสฺสา วจนํ สุตฺวา อุกฺกุสํ อุปสงฺกมิตฺวา คาถาย อชฺฌภาสิ –

๔๗. ‘‘ยํ โหติ กิจฺจํ อนุกมฺปเกน, อริยสฺส อริเยน กตํ ตยีทํ;
อตฺตานุรกฺขี ภว มา อฑยฺหิ, ลจฺฉาม ปุเตฺต ตยิ ชีวมาเน’’ติฯ

ตตฺถ **ตยีท**นฺติ ตยา อิทํ, อยเมว วา ปาโฐฯ

โส ตสฺส วจนํ สุตฺวา สีหนาทํ นทโนฺต ปญฺจมํ คาถมาห –

๔๘. ‘‘ตเวว รกฺขาวรณํ กโรโนฺต, สรีรเภทาปิ น สนฺตสามิ;
กโรนฺติ เหเก สขินํ สขาโร, ปาณํ จชนฺตา สตเมส ธโมฺม’’ติฯ

ฉฏฺฐํ ปน สตฺถา อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา ตสฺส คุณํ วเณฺณโนฺต อาห –

๔๙. ‘‘สุทุกฺกรํ กมฺมมกาสิ, อณฺฑชายํ วิหงฺคโม;
อตฺถาย กุรโร ปุเตฺต, อฑฺฒรเตฺต อนาคเต’’ติฯ

ตตฺถ **กุรโร**ติ อุกฺกุสราชาฯ **ปุเตฺต**ติ เสนกสฺส ปุเตฺต รกฺขนฺโต เตสํ อตฺถาย **อฑฺฒรเตฺต อนาคเต** ยาว ทิยฑฺฒยามา วายามํ กโรนฺโต ทุกฺกรํ อกาสิฯ

เสโนปิ อุกฺกุสํ ‘‘โถกํ วิสฺสมาหิ, สมฺมา’’ติ วตฺวา กจฺฉปสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ตํ อุฎฺฐาเปตฺวา ‘‘กึ, สมฺม, อาคโตสี’’ติ วุโตฺต ‘‘เอวรูปํ นาม ภยํ อุปฺปนฺนํ, อุกฺกุสราชา ปฐมยามโต ปฏฺฐาย วายมโนฺต กิลมิ, เตนมฺหิ ตว สนฺติกํ อาคโต’’ติ วตฺวา สตฺตมํ คาถมาห –

๕๐. ‘‘จุตาปิ เหเก ขลิตา สกมฺมุนา, มิตฺตานุกมฺปาย ปติฎฺฐหนฺติ;
ปุตฺตา มมฎฺฎา คติมาคโตสฺมิ, อตฺถํ จเรโถ มม วาริจรา’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – สามิ, เอกเจฺจ หิ ยสโต วา ธนโต วา จุตาปิ สกมฺมุนา ขลิตาปิ มิตฺตานํ อนุกมฺปาย ปติฎฺฐหนฺติ, มม จ ปุตฺตา อฎฺฎา อาตุรา, เตนาหํ ตํ คตึ ปฎิสรณํ กตฺวา อาคโตสฺมิ, ปุตฺตานํ ชีวิตทานํ ททโนฺต อตฺถํ เม จราหิ วาริจราติฯ

ตํ สุตฺวา กจฺฉโป อิตรํ คาถมาห –

๕๑. ‘‘ธเนน ธเญฺญน จ อตฺตนา จ, มิตฺตํ สหายญฺจ กโรนฺติ ปณฺฑิตา;
กโรมิ เต เสนก เอตมตฺถํ, อริโย หิ อริยสฺส กโรติ กิจฺจ’’นฺติฯ

อถสฺส ปุโตฺต อวิทูเร นิปโนฺน ปิตุ วจนํ สุตฺวา ‘‘มา เม ปิตา กิลมตุ, อหํ ปิตุ กิจฺจํ กริสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา นวมํ คาถมาห –

๕๒. ‘‘อโปฺปสฺสุโกฺก ตาต ตุวํ นิสีท, ปุโตฺต ปิตุ จรติ อตฺถจริยํ;
อหํ จริสฺสามิ ตเวตมตฺถํ, เสนสฺส ปุเตฺต ปริตายมาโน’’ติฯ

อถ นํ ปิตา คาถาย อชฺฌภาสิ –

๕๓. ‘‘อทฺธา หิ ตาต สตเมส ธโมฺม, ปุโตฺต ปิตุ ยํ จเร อตฺถจริยํ;
อเปฺปว มํ ทิสฺวาน ปวฑฺฒกายํ, เสนสฺส ปุตฺตา น วิเหฐเยยฺยุ’’นฺติฯ

ตตฺถ **สตเมส ธโมฺม**ติ ปณฺฑิตานํ เอส ธโมฺมฯ **ปุตฺตา**ติ เสนสฺส ปุเตฺต จิลาจา น เหฐเยยฺยุนฺติฯ

เอวํ วตฺวา มหากจฺฉโป ‘‘สมฺม, มา ภายิ, ตฺวํ ปุรโต คจฺฉ, อิทานาหํ อาคมิสฺสามี’’ติ ตํ อุโยฺยเชตฺวา อุทเก ปติตฺวา กลลญฺจ เสวาลญฺจ สํกฑฺฒิตฺวา อาทาย ทีปกํ คนฺตฺวา อคฺคึ วิชฺฌาเปตฺวา นิปชฺชิฯ จิลาจา ‘‘กึ โน เสนโปตเกหิ, อิมํ กาฬกจฺฉปํ ปริวเตฺตตฺวา มาเรสฺสาม, อยํ โน สเพฺพสํ ปโหสฺสตี’’ติ วลฺลิโย อุทฺธริตฺวา ชิยา คเหตฺวา นิวตฺถปิโลติกาปิ โมเจตฺวา เตสุ เตสุ ฐาเนสุ พนฺธิตฺวา กจฺฉปํ ปริวเตฺตตุํ น สโกฺกนฺติฯ กจฺฉโป เต อากฑฺฒโนฺต คนฺตฺวา คมฺภีรฎฺฐาเน อุทเก ปติฯ เตปิ กจฺฉปโลเภน สทฺธึเยว ปติตฺวา อุทกปุณฺณาย กุจฺฉิยา กิลนฺตา นิกฺขมิตฺวา ‘‘โภ เอเกน โน อุกฺกุเสน ยาว อฑฺฒรตฺตา อุกฺกา วิชฺฌาปิตา, อิทานิ อิมินา กจฺฉเปน อุทเก ปาเตตฺวา อุทกํ ปาเยตฺวา มโหทรา กตมฺห, ปุน อคฺคึ กริตฺวา อรุเณ อุคฺคเตปิ อิเม เสนกโปตเก ขาทิสฺสามา’’ติ อคฺคึ กาตุํ อารภึสุฯ สกุณี เตสํ กถํ สุตฺวา ‘‘สามิ, อิเม ยาย กายจิ เวลาย อมฺหากํ ปุตฺตเก ขาทิตฺวา คมิสฺสนฺติ, สหายสฺส โน สีหสฺส สนฺติกํ คจฺฉาหี’’ติ อาหฯ โส ตงฺขณเญฺญว สีหสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘กึ อเวลาย อาคโตสี’’ติ วุเตฺต อาทิโต ปฏฺฐาย ตํ ปวตฺตึ อาโรเจตฺวา เอกาทสมํ คาถมาห –

๕๔. ‘‘ปสู มนุสฺสา มิควีรเสฏฺฐ, ภยฏฺฏิตา เสฏฺฐมุปพฺพชนฺติ;
ปุตฺตา มมฏฺฏา คติมาคโตสฺมิ, ตฺวํ โนสิ ราชา ภว เม สุขายา’’ติฯ

ตตฺถ **ปสู**ติ สพฺพติรจฺฉาเน อาหฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ‘‘สามิ, มิเคสุ วีริเยน เสฏฺฐ, สพฺพโลกสฺมิญฺหิ สเพฺพ ติรจฺฉานาปิ มนุสฺสาปิ ภยฏฺฏิตา หุตฺวา เสฏฺฐํ อุปคจฺฉนฺติ, มม จ ปุตฺตา อฏฺฏา อาตุราฯ ตสฺมาหํ ตํ คตึ กตฺวา อาคโตมฺหิ, ตฺวํ อมฺหากํ ราชา สุขาย เม ภวาหี’’ติฯ

ตํ สุตฺวา สีโห คาถมาห –

๕๕. ‘‘กโรมิ เต เสนก เอตมตฺถํ, อายามิ เต ตํ ทิสตํ วธาย;
กถญฺหิ วิญฺญู ปหุ สมฺปชาโน, น วายเม อตฺตชนสฺส คุตฺติยา’’ติฯ

ตตฺถ **ตํ ทิสต**นฺติ ตํ ทิสสมูหํ, ตํ ตว ปจฺจตฺถิกคณนฺติ อโตฺถฯ **ปหู**ติ อมิเตฺต หนฺตุํ สมโตฺถฯ **สมฺปชาโน**ติ มิตฺตสฺส ภยุปฺปตฺตึ ชานโนฺตฯ **อตฺตชนสฺสา**ติ อตฺตสมสฺส องฺคสมานสฺส ชนสฺส, มิตฺตสฺสาติ อโตฺถฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ‘‘คจฺฉ ตฺวํ ปุเตฺต สมสฺสาเสหี’’ติ ตํ อุโยฺยเชตฺวา มณิวณฺณํ อุทกํ มทฺทมาโน ปายาสิฯ จิลาจา ตํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ‘‘กุรเรน ตาว อมฺหากํ อุกฺกา วิชฺฌาปิตา, ตถา กจฺฉเปน อเมฺห นิวตฺถปิโลติกานมฺปิ อสฺสามิกา กตา, อิทานิ ปน นฏฺฐมฺหา, สีโห โน ชีวิตกฺขยเมว ปาเปสฺสตี’’ติ มรณภยตชฺชิตา เยน วา เตน วา ปลายึสุฯ สีโห อาคนฺตฺวา รุกฺขมูเลน กิญฺจิ อทฺทสฯ อถ นํ กุรโร จ กจฺฉโป จ เสโน จ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทึสุฯ โส เตสํ มิตฺตานิสํสํ กเถตฺวา ‘‘อิโต ปฏฺฐาย มิตฺตธมฺมํ อภินฺทิตฺวา อปฺปมตฺตา โหถา’’ติ โอวทิตฺวา ปกฺกามิ, เตปิ สกฏฺฐานานิ คตาฯ เสนสกุณี อตฺตโน ปุเตฺต โอโลเกตฺวา ‘‘มิเตฺต นิสฺสาย อเมฺหหิ ทารกา ลทฺธา’’ติ สุขนิสินฺนสมเย เสเนน สทฺธึ สลฺลปนฺตี มิตฺตธมฺมํ ปกาสมานา ฉ คาถา อภาสิ –

๕๖. ‘‘มิตฺตญฺจ กยิราถ สุหทยญฺจ, อยิรญฺจ กยิราถ สุขาคมาย;
นิวตฺถโกโจว สเรภิหนฺตฺวา, โมทาม ปุเตฺตหิ สมงฺคิภูตาฯ

๕๗. ‘‘สกมิตฺตสฺส กเมฺมน, สหายสฺสาปลายิโน;
กูชนฺตมุปกูชนฺติ, โลมสา หทยงฺคมํฯ

๕๘. ‘‘มิตฺตํ สหายํ อธิคมฺม ปณฺฑิโต, โส ภุญฺชตี ปุตฺต ปสุํ ธนํ วา;
อหญฺจ ปุตฺตา จ ปตี จ มยฺหํ, มิตฺตานุกมฺปาย สมงฺคิภูตาฯ

๕๙. ‘‘ราชวตา สูรวตา จ อโตฺถ, สมฺปนฺนสขิสฺส ภวนฺติ เหเต;
โส มิตฺตวา ยสวา อุคฺคตโตฺต, อสฺมึธโลเก โมทติ กามกามีฯ

๖๐. ‘‘กรณียานิ มิตฺตานิ, ทลิเทฺทนาปิ เสนก;
ปสฺส มิตฺตานุกมฺปาย, สมคฺคมฺหา สญาตเกฯ

๖๑. ‘‘สูเรน พลวเนฺตน, โย มิเตฺต กุรุเต ทิโช;
เอวํ โส สุขิโต โหติ, ยถาหํ ตฺวญฺจ เสนกา’’ติฯ

ตตฺถ **มิตฺตญฺจาติ** ยํกิญฺจิ อตฺตโน มิตฺตญฺจ **สุหทยญฺจ** สุหทยสหายญฺจ สามิกสงฺขาตํ **อยิรญฺจ** กโรเถวฯ **นิวตฺถโกโจว สเรภิหนฺตฺวา**ติ เอตฺถ **โกโจ**ติ กวโจฯ ยถา นาม ปฏิมุกฺ

กกวโจ สเร อภิหนติ นิวาเรติ, เอวํ มยมฺปิ มิตฺตพเลน ปจฺจตฺถิเก อภิหนฺตฺวา ปุเตฺตหิ สทฺธึ โมทามาติ วทติฯ **สกมิตฺตสฺส กเมฺมนา**ติ สกสฺส มิตฺตสฺส ปรกฺกเมนฯ **สหายสฺสาปลายิโน**ติ สหายสฺส อปลายิโน มิคราชสฺสฯ **โลมสา**ติ ปกฺขิโน อมฺหากํ ปุตฺตกา มญฺจ ตญฺจ กูชนฺตํ หทยงฺคมํ มธุรสฺสรํ นิจฺฉาเรตฺวา อุปกูชนฺติฯ **สมงฺคิภูตา**ติ เอกฏฺฐาเน ฐิตาฯ

ราชวตา สูรวตา จ อโตฺถติ ยสฺส สีหสทิโส ราชา อุกฺกุสกจฺฉปสทิสา จ สูรา มิตฺตา โหนฺติ, เตน ราชวตา สูรวตา จ อโตฺถ สกฺกา ปาปุณิตุํฯ **ภวนฺติ เหเต**ติ โย จ สมฺปนฺนสโข ปริปุณฺณมิตฺตธโมฺม, ตสฺส เอเต สหายา ภวนฺติฯ **อุคฺคตโตฺต**ติ สิริโสภเคฺคน อุคฺคตสภาโวฯ **อสฺมิํธโลเก**ติ อิธโลกสงฺขาเต อสฺมิํ โลเก โมทติฯ **กามกามี**ติ สามิกํ อาลปติฯ โส หิ กาเม กามนโต กามกามี นามฯ **สมคฺคมฺหา**ติ สมคฺคา ชาตมฺหาฯ **สญาตเก**ติ ญาตเกหิ ปุเตฺตหิ สทฺธิํฯ

เอวํ สา ฉหิ คาถาหิ มิตฺตธมฺมสฺส คุณกถํ กเถสิฯ เต สเพฺพปิ สหายกา มิตฺตธมฺมํ อภินฺทิตฺวา ยาวตายุกํ ฐตฺวา ยถากมฺมํ คตาฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว โส ภริยํ นิสฺสาย สุขปฺปโตฺต, ปุเพฺพปิ สุขปฺปโตฺตเยวา’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา เสโน จ เสนี จ ชยมฺปติกา อเหสุํ, ปุตฺตกจฺฉโป ราหุโล, ปิตา มหาโมคฺคลฺลาโน, อุกฺกุโส สาริปุโตฺต, สีโห ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

มหาอุกฺกุสชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๔๘๗] ๔. อุทฺทาลกชาตกวณฺณนา

ขราชินา ชฏิลา ปงฺกทนฺตาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ กุหกภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ โส หิ นิยฺยานิกสาสเน ปพฺพชิตฺวาปิ จตุปจฺจยตฺถาย ติวิธํ กุหกวตฺถุํ ปูเรสิฯ อถสฺส อคุณํ ปกาเสนฺตา ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฎฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, อสุโก นาม ภิกฺขุ เอวรูเป นิยฺยานิกสาสเน ปพฺพชิตฺวา กุหนํ นิสฺสาย ชีวิกํ กเปฺปตี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพเปส กุหโกเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต ตสฺส ปุโรหิโต อโหสิ ปณฺฑิโต พฺยโตฺตฯ โส เอกทิวสํ อุยฺยานกีฬํ คโต เอกํ อภิรูปํ คณิกํ ทิสฺวา ปฏิพทฺธจิโตฺต ตาย สทฺธิํ สํวาสํ กเปฺปสิฯ สา ตํ ปฏิจฺจ คพฺภํ ปฏิลภิฯ คพฺภสฺส ปติฏฺฐิตภาวํ ญตฺวา ตํ อาห – ‘‘สามิ, คโพฺภ เม ปติฏฺฐิโต, ชาตกาเล นามํ กโรนฺตี อสฺส กิํ นามํ กโรมี’’ติ? โส ‘‘วณฺณทาสิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺตตฺตา น สกฺกา กุลนามํ กาตุ’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ‘‘ภเทฺท, อยํ วาตฆาตรุโกฺข อุทฺทาโล นาม, อิธ ปฏิลทฺธตฺตา ‘อุทฺทาลโก’ติสฺส นามํ กเรยฺยาสี’’ติ วตฺวา องฺคุลิมุทฺทิกํ อทาสิฯ ‘‘สเจ ธีตา โหติ, อิมาย นํ โปเสยฺยาสิ, สเจ ปุโตฺต, อถ นํ วยปฺปตฺตํ มยฺหํ ทเสฺสยฺยาสี’’ติ อาหฯ สา อปรภาเค ปุตฺตํ วิชายิตฺวา ‘‘อุทฺทาลโก’’ติสฺส นามํ อกาสิฯ

โส วยปฺปโตฺต มาตรํ ปุจฺฉิ – ‘‘อมฺม, โก เม ปิตา’’ติ? ‘‘ปุโรหิโต ตาตา’’ติฯ ‘‘ยทิ เอวํ เวเท อุคฺคณฺหิสฺสามี’’ติ มาตุ หตฺถโต มุทฺทิกญฺจ อาจริยภาคญฺจ คเหตฺวา ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา ทิสาปาโมกฺขาจริยสฺส สนฺติเก สิปฺปํ อุคฺคณฺหโนฺต เอกํ ตาปสคณํ ทิสฺวา ‘‘อิเมสํ สนฺติเก วรสิปฺปํ ภวิสฺสติ, ตํ อุคฺคณฺหิสฺสามี’’ติ สิปฺปโลเภน ปพฺพชิตฺวา เตสํ วตฺตปฏิวตฺตํ กตฺวา ‘‘อาจ

ริยา มํ ตุมฺหากํ ชานนสิปฺปํ สิกฺขาเปถา''ติ อาหฯ เต อตฺตโน อตฺตโน ชานนนิยาเมเนว ตํ สิกฺขาเปสุํฯ ปญฺจนฺนํ ตาปสสตานํ เอโกปิ เตน อติเรกปโญฺญ นาโหสิ, เสฺวว เตสํ ปญฺญาย อโคฺคฯ อถสฺส เต สนฺนิปติตฺวา อาจริยฏฺฐานํ อทํสุฯ อถ เน โส อาห – ''มาริสา, ตุเมฺห นิจฺจํ วนมูลผลาหารา อรเญฺญว วสถ, มนุสฺสปถํ กสฺมา น คจฺฉถา''ติ? ''มาริส, มนุสฺสา นาม มหาทานํ ทตฺวา อนุโมทนํ การาเปนฺติ, ธมฺมิํ กถํ ภณาเปนฺติ, ปญฺหํ ปุจฺฉนฺติ, มยํ เตน ภเยน ตตฺถ น คจฺฉามา''ติฯ ''มาริสา, สเจปิ จกฺกวตฺติราชา ภวิสฺสติ, มนํ คเหตฺวา กถนํ นาม มยฺหํ ภาโร, ตุเมฺห มา ภายถา''ติ วตฺวา เตหิ สทฺธิํ จาริกํ จรมาโน อนุปุเพฺพน พาราณสิํ ปตฺวา ราชุยฺยาเน วสิตฺวา ปุนทิวเส สเพฺพหิ สทฺธิํ ทฺวารคาเม ภิกฺขาย จริ, มนุสฺสา มหาทานํ อทํสุฯ ตาปสา ปุนทิวเส นครํ ปวิสิํสุ มนุสฺสา มหาทานํ อทํสุฯ อุทฺทาลกตาปโส ทานานุโมทนํ กโรติ, มงฺคลํ วทติ, ปญฺหํ วิสฺสเชฺชติ, มนุสฺสา ปสีทิตฺวา พหุปจฺจเย อทํสุฯ สกลนครํ ''ปณฺฑิโต คณสตฺถา ธมฺมิกตาปโส อาคโต''ติ สงฺขุภิ, ตํ รโญฺญปิ กถยิํสุฯ

ราชา ''กุหิํ วสตี''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''อุยฺยาเน''ติ สุตฺวา ''สาธุ อชฺช เตสํ ทสฺสนาย คมิสฺสามี''ติ อาหฯ เอโก ปุริโส คนฺตฺวา ''ราชา กิร โว ปสฺสิตุํ อาคจฺฉิสฺสตี''ติ อุทฺทาลกสฺส กเถสิฯ โสปิ อิสิคณํ อามเนฺตตฺวา ''มาริสา, ราชา กิร อาคมิสฺสติ, อิสฺสเร นาม เอกทิวสํ อาราเธตฺวา ยาวชีวํ อลํ โหตี''ติฯ ''กิํ ปน กาตพฺพํ อาจริยา''ติ? โส เอวมาห – ''ตุเมฺหสุ เอกเจฺจ วคฺคุลิวตํ จรนฺตุ, เอกเจฺจ อุกฺกุฏิกปฺปธานมนุยุญฺชนฺตุ, เอกเจฺจ กณฺฏกาปสฺสยิกา ภวนฺตุ, เอกเจฺจ ปญฺจาตปํ ตปนฺตุ, เอกเจฺจ อุทโกโรหนกมฺมํ กโรนฺตุ, เอกเจฺจ ตตฺถ ตตฺถ มเนฺต สชฺฌายนฺตู''ติฯ เต ตถา กริํสุฯ สยํ ปน อฎฺฐ วา ทส วา ปณฺฑิตวาทิโน คเหตฺวา มโนรเม อาธารเก รมณียํ โปตฺถกํ ฐเปตฺวา อเนฺตวาสิกปริวุโต สุปญฺญเตฺต สาปสฺสเย อาสเน นิสีทิฯ ตสฺมิํ ขเณ ราชา ปุโรหิตํ อาทาย มหเนฺตน ปริวาเรน อุยฺยานํ คนฺตฺวา เต มิจฺฉาตปํ จรเนฺต ทิสฺวา ''อปายภยมฺหา มุตฺตา''ติ ปสีทิตฺวา อุทฺทาลกสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ปฏิสนฺถารํ กตฺวา เอกมนฺตํ นิสิโนฺน ตุฏฺฐมานโส ปุโรหิเตน สทฺธิํ สลฺลปโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๖๒. ''ขราชินา ชฏิลา ปงฺกทนฺตา, ทุมฺมกฺขรูปา เย มนฺตํ ชปฺปนฺติ;
กจฺจินฺนุ เต มานุสเก ปโยเค, อิทํ วิทู ปริมุตฺตา อปายา''ติฯ

ตตฺถ **ขราชินา**ติ สขุเรหิ อชินจเมฺมหิ สมนฺนาคตาฯ **ปงฺกทนฺตา**ติ ทนฺตกฏฺฐสฺส อขาทเนน มลคฺคหิตทนฺตาฯ **ทุมฺมกฺขรูปา**ติ อนญฺชิตกฺขา อมณฺฑิตรูปา ลูขสงฺฆาฏิธราฯ **มานุสเก ปโยเค**ติ มนุเสฺสหิ กตฺตพฺพวีริเยฯ **อิทํ วิทู**ติ อิทํ ตปจรณญฺจ มนฺตสชฺฌายนญฺจ ชานนฺตาฯ **อปายา**ติ กจฺจิ อาจริย, อิเม จตูหิ อปาเยหิ มุตฺตาติ ปุจฺฉติฯ

ตํ สุตฺวา ปุโรหิโต ''อยํ ราชา อฏฺฐาเน ปสโนฺน, ตุณฺหี ภวิตุํ น วฏฺฏตี''ติ จิเนฺตตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๖๓. ''ปาปานิ กมฺมานิ กเรถ ราช, พหุสฺสุโต เจ น จเรยฺย ธมฺมํ;
สหสฺสเวโทปิ น ตํ ปฏิจฺจ, ทุกฺขา ปมุเจฺจ จรณํ อปตฺวา''ติฯ

ตตฺถ **พหุสฺสุโต เจ**ติ สเจ มหาราช, ''อหํ พหุสฺสุโตมฺหี''ติ ปคุณเวโทปิ ทสกุสลกมฺมปถธมฺมํ น จเรยฺย, ตีหิ ทฺวาเรหิ ปาปาเนว กเรยฺย, ติฏฺฐนฺตุ ตโย เวทา, สหสฺสเวโทปิ สมาโน ตํ พาหุสจฺจํ ปฏิจฺจ อฎฺฐสมาปตฺติสงฺขาตํ จรณํ อปฺปตฺวา อปายทุกฺขโต น มุเจฺจยฺยาติฯ

ตสฺส วจนํ สุตฺวา อุทฺทาลโก จินฺตสิ ‘‘ราชา ยถา วา ตถา วา อิสิคณสฺส ปสีทิ, อยํ ปน พฺราหฺมโณ จรนฺตํ โคณํ ทเณฺฑน ปหรโนฺต วิย วฑฺฒิตภตฺต กจวรํ ขิปโนฺต วิย กเถสิ, เตน สทฺธึ กเถสฺสามี’’ติฯ โส เตน สทฺธึ กเถโนฺต ตติยํ คาถมาห –

๖๔. ‘‘สหสฺสเวโทปิ น ตํ ปฎิจฺจ, ทุกฺขา ปมุเจฺจ จรณํ อปตฺวา;
มญฺญามิ เวทา อผลา ภวนฺติ, สสํยมํ จรณเญฺญว สจฺจ’’นฺติฯ

ตตฺถ **อผลา**ติ ตว วาเท เวทา จ เสสสิปฺปานิ จ อผลานิ อาปชฺชนฺติ, ตานิ กสฺมา อุคฺคณฺหนฺติ, สีลสํยเมน สทฺธึ จรณเญฺญว เอกํ สจฺจํ อาปชฺชตีติฯ

ตโต ปุโรหิโต จตุตฺถํ คาถมาห –

๖๕. ‘‘น เหว เวทา อผลา ภวนฺติ, สสํยมํ จรณเญฺญว สจฺจํ;
กิตฺติญฺหิ ปโปฺปติ อธิจฺจ เวเท, สนฺติํ ปุณาติ จรเณน ทโนฺต’’ติฯ

ตตฺถ **น เหวา**ติ นาหํ ‘‘เวทา อผลา’’ติ วทามิ, อปิจ โข ปน สสํยมํ จรณํ สจฺจเมว สภาว ภูตํ อุตฺตมํฯ เตน หิ สกฺกา ทุกฺขา มุจฺจิตุํฯ **สนฺติํ ปุณาตี**ติ สมาปตฺติสงฺขาเตน จรเณน ทโนฺต ภยสนฺติกรํ นิพฺพานํ ปาปุณาตีติฯ

ตํ สุตฺวา อุทฺทาลโก ‘‘น สกฺกา อิมินา สทฺธึ ปฎิปกฺขวเสน ฐาตุํ, ‘ปุโตฺต ตวาห’นฺติ วุเตฺต สิเนหํ อกโรโนฺต นาม นตฺถิ, ปุตฺตภาวมสฺส กเถสฺสามี’’ติ จินฺตตฺวา ปญฺจมํ คาถมาห –

๖๖. ‘‘ภจฺจา มาตา ปิตา พนฺธู, เยน ชาโต สเยว โส;
อุทฺทาลโก อหํ โภโต, โสตฺติยากุลวํสโก’’ติฯ

ตตฺถ **ภจฺจา**ติ มาตา จ ปิตา จ เสสพนฺธู จ ภริตพฺพา นามฯ เยน ปน ชาโต, โสเยว โส โหติฯ อตฺตาเยว หิ อตฺตโน ชายติ, อหญฺจ ตยาว อุทฺทาลกรุกฺขมูเล ชนิโต, ตยา วุตฺตเมว นามํ กตํ, อุทฺทาลโก อหํ โภติฯ

โส ‘‘เอกํเสน ตฺวํ อุทฺทาลโกสี’’ติ วุเตฺต ‘‘อามา’’ติ วตฺวา ‘‘มยา เต มาตุ สญฺญาณํ ทินฺนํ, ตํ กุหิ’’นฺติ วุเตฺต ‘‘อิทํ พฺราหฺมณา’’ติ มุทฺทิกํ ตสฺส หเตฺถ ฐเปสิฯ พฺราหฺมโณ มุทฺทิกํ สญฺชานิตฺวา นิจฺฉเยน ‘‘ตฺวํ พฺราหฺมณธมฺมํ ปชานาสี’’ติ วตฺวา พฺราหฺมณธมฺมํ ปุจฺฉโนฺต ฉฎฺฐํ คาถมาห –

๖๗. ‘‘กถํ โภ พฺราหฺมโณ โหติ, กถํ ภวติ เกวลี;
กถญฺจ ปรินิพฺพานํ, ธมฺมโฎฺฐ กินฺติ วุจฺจตี’’ติฯ

อุทฺทาลโกปิ ตสฺส อาจิกฺขโนฺต สตฺตมํ คาถมาห –

๖๘. ‘‘นิรํกตฺวา อคฺคิมาทาย พฺราหฺมโณ, อาโป สิญฺจํ ยชํ อุเสฺสติ ยูปํ;
เอวํกโร พฺราหฺมโณ โหติ เขมี, ธเมฺม ฐิตํ เตน อมาปยิํสู’’ติฯ

ตตฺถ **นิรํกตฺวา อคฺคิมาทายา**ติ นิรนฺตรํ กตฺวา อคฺคิํ คเหตฺวา ปริจรติฯ **อาโป สิญฺจํ ยชํ อุเสฺสติ ยูป**นฺติ อภิเสจนกกมฺมํ กโรโนฺต สมฺมาปาสํ วา วาชเปยฺยํ วา นิรคฺคฬํ วา ยช

โนฺต สุวณฺณยูปํ อุสฺสาเปติฯ **เขมี**ติ เขมปฺปโตฺตฯ **อมาปยิํสู**ติ เตเนว จ การเณน ธเมฺม ฐิตํ กถยิํสุฯ

ตํ สุตฺวา ปุโรหิโต เตน กถิตํ พฺราหฺมณธมฺมํ ครหโนฺต อฎฺฐมํ คาถมาห –

๖๙. ‘‘น สุทฺธิ เสจเนนตฺถิ, นาปิ เกวลี พฺราหฺมโณ;
น ขนฺตี นาปิ โสรจฺจํ, นาปิ โส ปรินิพฺพุโต’’ติฯ

ตตฺถ **เสจเนนา**ติ เตน วุเตฺตสุ พฺราหฺมณธเมฺมสุ เอกํ ทเสฺสตฺวา สพฺพํ ปฎิกฺขิปติฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ‘‘อคฺคิปริจรเณน วา อุทกเสจเนน วา ปสุฆาตยเญฺญน วา สุทฺธิ นาม นตฺถิ, นาปิ เอเตฺตเกน พฺราหฺมโณ เกวลปริปุโณฺณ โหติ, น อธิวาสนขนฺติ, น สีลโสรจฺจํ, นาปิ กิเลสปรินิพฺพาเนน ปรินิพฺพุโต นาม โหตี’’ติฯ

ตโต นํ อุทฺทาลโก ‘‘ยทิ เอวํ พฺราหฺมโณ น โหติ, อถ กถํ โหตี’’ติ ปุจฺฉโนฺต นวมํ คาถมาห –

๗๐. ‘‘กถํ โส พฺราหฺมโณ โหติ, กถํ ภวติ เกวลี;
กถญฺจ ปรินิพฺพานํ, ธมฺมโฎฺฐ กินฺติ วุจฺจตี’’ติฯ

ปุโรหิโตปิสฺส กเถโนฺต อิตรํ คาถมาห –

๗๑. ‘‘อเขตฺตพนฺธู อมโม นิราโส, นิโลฺลภปาโป ภวโลภขีโณ;
เอวํกโร พฺราหฺมโณ โหติ เขมี, ธเมฺม ฐิตํ เตน อมาปยิํสู’’ติฯ

ตตฺถ **อเขตฺตพนฺธู**ติ อเกฺขโตฺต อพนฺธุ, เขตฺตวตฺถุคามนิคมปริคฺคเหน เจว ญาติพนฺธวโคตฺตพนฺธวมิตฺตพนฺธวสหายพนฺธวสิปฺปพนฺธวปริคฺคเหน จ รหิโตฯ **อมโม**ติ สตฺตสงฺขาเรสุ ตณฺหาทิฎฺฐิมมายนรหิโตฯ **นิราโส**ติ ลาภธนปุตฺตชีวิตาสาย รหิโตฯ **นิโลฺลภปาโป**ติ ปาปโลภวิสมโลเภน รหิโตฯ **ภวโลภขีโณ**ติ ขีณภวราโคฯ

ตโต อุทฺทาลโก คาถมาห –

๗๒. ‘‘ขตฺติยา พฺราหฺมณา เวสฺสา, สุทฺทา จณฺฑาลปุกฺกุสา;
สเพฺพว โสรตา ทนฺตา, สเพฺพว ปรินิพฺพุตา;
สเพฺพสํ สีติภูตานํ, อตฺถิ เสโยฺยถ ปาปิโย’’ติฯ

ตตฺถ **อตฺถิ เสโยฺยถ ปาปิโย**ติ เอเต ขตฺติยาทโย สเพฺพปิ โสรจฺจาทีหิ สมนฺนาคตา โหนฺติ, เอวํ ภูตานํ ปน เตสํ อยํ เสโยฺย, อยํ ปาปิโยติ เอวํ หีนุกฺกฎฺฐตา อตฺถิ, นตฺถีติ ปุจฺฉติฯ

อถสฺส ‘‘อรหตฺตุปฺปตฺติโต ปฎฺฐาย หีนุกฺกฎฺฐตา นาม นตฺถี’’ติ ทเสฺสตุํ พฺราหฺมโณ คาถมาห –

๗๓. ‘‘ขตฺติยา พฺราหฺมณา เวสฺสา, สุทฺทา จณฺฑาลปุกฺกุสา;
สเพฺพว โสรตา ทนฺตา, สเพฺพว ปรินิพฺพุตา;
สเพฺพสํ สีติภูตานํ, นตฺถิ เสโยฺยถ ปาปิโย’’ติฯ

อถ นํ ครหโนฺต อุทฺทาลโก คาถาทฺวยมาห –

๗๔. ‘‘ขตฺติยา พฺราหฺมณา เวสฺสา, สุทฺทา จณฺฑาลปุกฺกุสา;
สเพฺพว โสรตา ทนฺตา, สเพฺพว ปรินิพฺพุตาฯ

๗๕. ‘‘สเพฺพสํ สีติภูตานํ, นตฺถิ เสโยฺยถ ปาปิโย;
ปนฎฺฐํ จรสิ พฺรหฺมญฺญํ, โสตฺติยากุลวํสต’’นฺติฯ

ตสฺสโตฺถ – ยทิ เอเตหิ คุเณหิ สมนฺนาคตานํ วิเสโส นตฺถิ, เอโก วโณฺณว โหติ, เอวํ สเนฺต ตฺวํ อุภโต สุชาตภาวํ นาเสโนฺต ปนฎฺฐํ จรสิ พฺรหฺมญฺญํ, จณฺฑาลสโม โหสิ, โสตฺติยกุลวํสตํ นาเสสีติฯ

อถ นํ ปุโรหิโต อุปมาย สญฺญาเปโนฺต คาถาทฺวยมาห –

๗๖. ‘‘นานารเตฺตหิ วเตฺถหิ, วิมานํ ภวติ ฉาทิตํ;
น เตสํ ฉายา วตฺถานํ, โส ราโค อนุปชฺชถฯ

๗๗. ‘‘เอวเมว มนุเสฺสสุ, ยทา สุชฺฌนฺติ มาณวา;
เต สชาตึ ปมุญฺจนฺติ, ธมฺมมญฺญาย สุพฺพตา’’ติฯ

ตตฺถ **วิมาน**นฺติ เคหํ วา มณฺฑปํ วาฯ **ฉายา**ติ เตสํ วตฺถานํ ฉายา โส นานาวิโธ ราโค น อุเปติ, สพฺพา ฉายา เอกวณฺณาว โหนฺติฯ **เอวเมวา**ติ มนุเสฺสสุปิ เอวเมว เอกเจฺจ อญฺญาณ พฺราหฺมณา อการเณเนว จาตุวเณฺณ สุทฺธึ ปญฺญาเปนฺติ, เอสา อตฺถีติ มา คณฺหิฯ ยทา อริยมเคฺคน มาณวา สุชฺฌนฺติ, ตทา เตหิ ปฏิวิทฺธํ นิพฺพานธมฺมํ ชานิตฺวา สุพฺพตา สีลวนฺตา ปณฺฑิตปุริสา เต สชาตึ มุญฺจนฺติฯ นิพฺพานปฺปตฺติโต ปฎฺฐาย หิ ชาติ นาม นิรตฺถกาติฯ

อุทฺทาลโก ปน ปจฺจาหริตุํ อสโกฺกโนฺต อปฺปฏิภาโนว นิสีทิฯ อถ พฺราหฺมโณ ราชานํ อาห – ‘‘สเพฺพ เอเต, มหาราช, กุหกา สกลชมฺพุทีเป โกหเญฺญเนว นาเสนฺติ, อุทฺทาลกํ อุปฺปพฺพาเชตฺวา อุปปุโรหิตํ กโรถ, เสเส อุปฺปพฺพาเชตฺวา ผลกาวุธานิ ทตฺวา เสวเก กโรถา’’ติฯ ‘‘สาธุ, อาจริยา’’ติ ราชา ตถา กาเรสิฯ เต ราชานํ อุปฎฺฐหนฺตาว ยถากมฺมํ คตาฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพเปส กุหโกเยวา’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา อุทฺทาลโก กุหกภิกฺขุ อโหสิ, ราชา อานโนฺท, ปุโรหิโต ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

อุทฺทาลกชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๔๘๘] ๕. ภิสชาตกวณฺณนา

อสฺสํ ควํ รชตํ ชาตรูปนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ ปน **กุสชาตเก** (ชา. ๒.๒๐.๑ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติฯ ตทา ปน สตฺถา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ อุกฺกณฺฐิโตสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจํ, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘กึ ปฏิจฺจา’’ติ วตฺวา ‘‘กิเลสํ, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘ภิกฺขุ เอวรูเป นิยฺยานิกสาสเน ปพฺพชิตฺวา กสฺมา กิเลสํ ปฏิจฺจ อุกฺกณฺฐิโตสิ, โปราณกปณฺฑิตา อนุปฺปเนฺน พุเทฺธ พาหิรกปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา วตฺถุกามกิเลสกาเม อารพฺภ อุปฺปชฺชนกสญฺญํ สปถํ กตฺวา วิหรึสู’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต อสีติโกฏิวิภวสฺส พฺราหฺมณมหาสาลกุลสฺส ปุตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺติ, ‘‘มหากญฺจนกุมาโร’’ติสฺส นามํ กรึสุฯ อถสฺส ปทสาวิจรณกาเล อปโรปิ ปุตฺโต ชายิ, ‘‘อุปกญฺจนกุมาโร’’ติสฺส นามํ กรึสุฯ เอวํ ปฏิปาฏิยา สตฺต ปุตฺตา อเหสุํฯ สพฺพกนิฏฺฐา ปเนกา ธีตา, ตสฺสา ‘‘กญฺจนเทวี’’ติ นามํ กรึสุฯ มหากญฺจนกุมาโร วยปฺปตฺโต ตกฺกสิลโต สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา อาคจฺฉิฯ อถ นํ มาตาปิตโร ฆราวาเสน พนฺธิตุกามา ‘‘อตฺตนา สมานชาติยกุลโต เต ทาริกํ อาเนสฺสาม, ฆราวาสํ สณฺฐเปหี’’ติ วทึสุฯ ‘‘อมฺมตาตา, น มยฺหํ ฆราวาเสนตฺโถ, มยฺหญฺหิ ตโย ภวา อาทิตฺตา วิย สปฺปฏิภยา, พนฺธนาคารํ วิย ปลิพุทฺธา, อุกฺการภูมิ วิย เชคุจฺฉา หุตฺวา อุปฏฺฐหนฺติ, มยา สุปิเนนปิ เมถุนธมฺโม น ทิฏฺฐปุพฺโพ, อเญฺญ โว ปุตฺตา อตฺถิ, เต ฆราวาเสน นิมเนฺตถา’’ติ วตฺวา ปุนปฺปุนํ ยาจิโตปิ สหาเย เปเสตฺวา เตหิ ยาจิโตปิ น อิจฺฉิฯ

อถ นํ สหายา ‘‘สมฺม, กึ ปน ตฺวํ ปเตฺถนฺโต กาเม ปริภุญฺชิตุํ น อิจฺฉสี’’ติ ปุจฺฉึสุฯ โส เตสํ เนกฺขมฺมชฺฌาสยตํ อาโรเจสิฯ ตํ สุตฺวา มาตาปิตโร เสสปุเตฺต นิมเนฺตสุํ, เตปิ น อิจฺฉึสุฯ กญฺจนเทวีปิ น อิจฺฉิเยวฯ อปรภาเค มาตาปิตโร กาลมกํสุฯ มหากญฺจนปณฺฑิโต มาตาปิตูนํ กตฺตพฺพกิจฺจํ กตฺวา อสีติโกฏิธเนน กปณทฺธิกานํ มหาทานํ ทตฺวา ฉ ภาตโร ภคินึ เอกํ ทาสํ เอกํ ทาสึ เอกํ สหายกญฺจ อาทาย มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขมิตฺวา หิมวนฺตํ ปาวิสิฯ เต ตตฺถ เอกํ ปทุมสรํ นิสฺสาย รมณีเย ภูมิภาเค อสฺสมํ กตฺวา ปพฺพชิตฺวา วนมูลผลาหาเรหิ ยาปยึสุฯ เต อรญฺญํ คจฺฉนฺตา เอกโตว คนฺตฺวา ยตฺถ เอโก ผลํ วา ปตฺตํ วา ปสฺสติ, ตตฺถ อิตเรปิ ปโกฺกสิตฺวา ทิฏฺฐสุตาทีนิ กเถนฺตา อุจฺจินนฺติ, คามสฺส กมฺมนฺตฏฺฐานํ วิย โหติฯ อถ อาจริโย มหากญฺจนตาปโส จิเนฺตสิ ‘‘อมฺหากํ อสีติโกฏิธนํ ฉเฑฺฑตฺวา ปพฺพชิตานํ เอวํ โลลุปฺปจารวเสน ผลาผลตฺถาย วิจรณํ นาม อปฺปติรูปํ, อิโต ปฏฺฐาย อหเมว ผลาผลํ อาหริสฺสามี’’ติฯ โส อสฺสมํ ปตฺวา สเพฺพปิ เต สายนฺหสมเย สนฺนิปาเตตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจตฺวา ‘‘ตุเมฺห อิเธว สมณธมฺมํ กโรนฺตา อจฺฉถ, อหํ ผลาผลํ อาหริสฺสามี’’ติ อาหฯ อถ นํ อุปกญฺจนาทโย ‘‘มยํ อาจริย, ตุเมฺห นิสฺสาย ปพฺพชิตา, ตุเมฺห อิเธว สมณธมฺมํ กโรถ, ภคินีปิ โน อิเธว โหตุ, ทาสีปิ ตสฺสา สนฺติเก อจฺฉตุ, มยํ อฏฺฐ ชนา วาเรน ผลาผลํ อาหริสฺสาม, ตุเมฺห ปน ตโย วารมุตฺตาว โหถา’’ติ วตฺวา ปฏิญฺญํ คณฺหึสุฯ

ตโต ปฏฺฐาย อฏฺฐสุปิ ชเนสุ เอเกโก วาเรเนว ผลาผลํ อาหรติฯ เสสา อตฺตโน อตฺตโน ปณฺณสาลายเมว โหนฺติ, อการเณน เอกโต ภวิตุํ น ลภนฺติฯ วารปฺปตฺโต ผลาผลํ อาหริตฺวา เอโก มาฬโก อตฺถิ, ตตฺถ ปาสาณผลเก เอกาทส โกฏฺฐาเส กตฺวา ฆณฺฑิสญฺญํ กตฺวา อตฺตโน โกฏฺฐาสํ อาทาย วสนฏฺฐานํ ปวิสติฯ เสสา ฆณฺฑิสญฺญาย นิกฺขมิตฺวา โลลุปฺปํ อกตฺวา คารวปริหาเรน คนฺตฺวา อตฺตโน ปาปุณนโกฏฺฐาสํ อาทาย วสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา ปริภุญฺชิตฺวา สมณธมฺมํ กโรนฺติฯ เต อปรภาเค ภิสานิ อาหริตฺวา ขาทนฺตา ตตฺตตปา โฆรตปา ปรมาชิตินฺทฺริยา กสิณปริกมฺมํ กโรนฺตา วิหรึสุฯ อถ เตสํ สีลเตเชน สกฺกสฺส ภวนํ กมฺปิฯ สโกฺกปิ อาวเชฺชนฺโต ตํ การณํ ญตฺวา ‘‘กามาธิมุตฺตา นุ โข อิเม อิสโย , โน’’ติ อาสงฺกํ กโรติเยวฯ โส ‘‘อิเม ตาว อิสโย ปริคฺคณฺหิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา อตฺตโน อานุภาเวน มหาสตฺตสฺส โกฏฺฐาสํ ตโย ทิวเส อนฺตรธาเปสิฯ โส ปฐมทิวเส โกฏฺฐาสํ อทิสฺวา ‘‘มม โกฏฺฐาสํ ปมุโฏฺฐ ภวิสฺสตี’’ติ จิเนฺตสิ, ทุติยทิวเส ‘‘มม โทเสน ภวิตพฺพํ, ปณามนวเสน มม โกฏฺฐาสํ น ฐเปสิ มเญฺญ’’ติ จิเนฺตสิ, ตติยทิวเส ‘‘เกน นุ โข การเณน มยฺหํ โกฏฺฐาสํ น ฐเปนฺติ, สเจ เม โทโส อตฺถิ, ขมาเปสฺสามี’’ติ สายนฺหสมเย ฆณฺฑิสญฺญํ อทาสิฯ

สเพฺพ สนฺนิปติตฺวา ‘‘เกน ฒณฺฑิสญฺญา ทินฺนา’’ติ อาหํสุฯ ‘‘มยา ตาตา’’ติฯ ‘‘กึการณา อาจริยา’’ติ? ‘‘ตาตา ตติยทิวเส เกน ผลาผลํ อาภต’’นฺติ? เตสุ เอโก อุฏฺฐาย ‘‘มยา อาจริยา’’ติ วนฺทิตฺวา อฏฺฐาสิฯ โกฏฺฐาเส กโรเนฺตน เต มยฺหํ โกฏฺฐาโส กโตติฯ ‘‘อาม, อาจริย, เชฏฺฐกโกฏฺฐาโส เม กโต’’ติฯ ‘‘หิโยฺย เกนาภต’’นฺติ? ‘‘มยา’’ติ อปโร อุฏฺฐาย วนฺทิตฺวา อฏฺฐาสิฯ โกฏฺฐาสํ กโรโนฺต มํ อนุสฺสรีติฯ ‘‘ตุมฺหากํ เม เชฏฺฐกโกฏฺฐาโส ฐปิโต’’ติฯ ‘‘อชฺช เกนาภต’’นฺติฯ ‘‘มยา’’ติ อปโร อุฏฺฐาย วนฺทิตฺวา อฏฺฐาสิฯ โกฏฺฐาสํ กโรโนฺต มํ อนุสฺสรีติฯ ‘‘ตุมฺหากํ เม เชฏฺฐกโกฏฺฐาโส กโต’’ติฯ ‘‘ตาตา, อชฺช มยฺหํ โกฏฺฐาสํ อลภนฺตสฺส ตติโย ทิวโส, ปฐมทิวเส โกฏฺฐาสํ อทิสฺวา ‘โกฏฺฐาสํ กโรโนฺต มํ ปมุโฏฺฐ ภวิสฺสตี’ติ จิเนฺตสึ, ทุติยทิวเส ‘‘มม โกจิ โทโส ภวิสฺสตี’’ติ จิเนฺตสึ, อชฺช ปน ‘‘สเจ เม โทโส อตฺถิ, ขมาเปสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ฒณฺฑิสญฺญาย ตุเมฺห สนฺนิปาเตสึฯ เอเต ภิสโกฏฺฐาเส ตุเมฺห ‘‘กริมฺหา’’ติ วทถ, อหํ น ลภามิ, เอเตสํ เถเนตฺวา ขาทกํ ญาตุํ วฏฺฏติ, กาเม ปหาย ปพฺพชิตานํ ภิสมตฺตํ เถนนํ นาม อปฺปติรูปนฺติฯ เต ตสฺส กถํ สุตฺวา ‘‘อโห สาหสิกกมฺม’’นฺติ สเพฺพว อุเพฺพคปฺปตฺตา อเหสุํฯ

ตสฺมึ อสฺสมปเท วนเชฏฺฐกรุเกฺข นิพฺพตฺตเทวตาปิ โอตริตฺวา อาคนฺตฺวา เตสํเยว สนฺติเก นิสีทิฯ อาเนญฺชกรณํ การิยมาโน ทุกฺขํ อธิวาเสตุํ อสโกฺกโนฺต อาฬานํ ภินฺทิตฺวา ปลายิตฺวา อรญฺญํ ปวิโฏฺฐ เอโก วารโณ กาเลน กาลํ อิสิคณํ วนฺทติ, โสปิ อาคนฺตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ สปฺปกีฬาปนโก เอโก วานโร อหิตุณฺฑิกสฺส หตฺถโต มุจฺจิตฺวา ปลายิตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา ตเตฺถว อสฺสเม วสติฯ โสปิ ตํ ทิวสํ อิสิคณํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ สโกฺก ‘‘อิสิคณํ ปริคฺคณฺหิสฺสามี’’ติ เตสํ สนฺติเก อทิสฺสมานกาโย อฏฺฐาสิฯ ตสฺมึ ขเณว โพธิสตฺตสฺส กนิโฏฺฐ อุปกญฺจนตาปโส อุฏฺฐายาสนา โพธิสตฺตํ วนฺทิตฺวา เสสานํ อปจิตึ ทเสฺสตฺวา ‘‘อาจริย, อหํ อเญฺญ อปฏฺฐเปตฺวา อตฺตานเญฺญว โสเธตุํ ลภามี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อาม, ลภสี’’ติฯ โส อิสิคณมเชฺฌ ฐตฺวา ‘‘สเจ เต มยา ภิสานิ ขาทิตานิ, เอวรูโป นาม โหตู’’ติ สปถํ กโรโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๗๘.‘‘อสฺสํ ควํ รชตํ ชาตรูปํ, ภริยญฺจ โส อิธ ลภตํ มนาปํ;
ปุเตฺตหิ ทาเรหิ สมงฺคิ โหตุ, ภิสานิ เต พฺราหฺมณ โย อหาสี’’ติฯ

ตตฺถ **‘‘อสฺสํ คว’’**นฺติ อิทํ ‘‘โส ‘ยตฺตกานิ ปิยวตฺถูนิ โหนฺติ, เตหิ วิปฺปโยเค ตตฺตกานิ โสกทุกฺขานิ อุปฺปชฺชนฺตี’ติ วตฺถุกาเม ครหโนฺต อภาสี’’ติ เวทิตพฺพํฯ

ตํ สุตฺวา อิสิคโณ ‘‘มาริส, มา เอวํ กเถถ, อติภาริโย เต สปโถ’’ติ กเณฺณ ปิทหิฯ โพธิสโตฺตปิ นํ ‘‘ตาต, อติภาริโย เต สปโถ, น ตฺวํ ขาทสิ, ตว ปตฺตาสเน นิสีทา’’ติ อาหฯ ตสฺมึ ปฐมํ สปถํ กตฺวา นิสิเนฺน ทุติโยปิ ภาตา สหสา อุฏฺฐาย มหาสตฺตํ วนฺทิตฺวา สปเถน อตฺตานํ โสเธโนฺต ทุติยํ คาถมาห –

๗๙.‘‘มาลญฺจ โส กาสิกจนฺทนญฺจ, ธาเรตุ ปุตฺตสฺส พหู ภวนฺตุ;
กาเมสุ ติพฺพํ กุรุตํ อเปกฺขํ, ภิสานิ เต พฺราหฺมณ โย อหาสี’’ติฯ

ตตฺถ **ติพฺพ**นฺติ วตฺถุกามกิเลสกาเมสุ พหลํ อเปกฺขํ กโรตูติฯ อิทํ โส ‘‘ยเสฺสเตสุ ติพฺพา อเปกฺขา โหนฺติ, โส เตหิ วิปฺปโยเค มหนฺตํ ทุกฺขํ ปาปุณาตี’’ติ ทุกฺขปฏิเกฺขปวเสเนว อาหฯ

ตสฺมึ นิสิเนฺน เสสาปิ อตฺตโน อตฺตโน อชฺฌาสยานุรูเปน ตํ ตํ คาถํ อภาสึสุ –

๘๐. ‘‘ปหูตธโญฺญ กสิมา ยสสฺสี, ปุเตฺต คิหี ธนิมา สพฺพกาเม;
วยํ อปสฺสํ ฆรมาวสาตุ, ภิสานิ เต พฺราหฺมณ โย อหาสิฯ

๘๑. ‘‘โส ขตฺติโย โหตุ ปสยฺหการี, ราชาภิราชา พลวา ยสสฺสี;
ส จาตุรนฺตํ มหิมาวสาตุ, ภิสานิ เต พฺราหฺมณ โย อหาสิฯ

๘๒. ‘‘โส พฺราหฺมโณ โหตุ อวีตราโค, มุหุตฺตนกฺขตฺตปเถสุ ยุตฺโต;
ปูเชตุ นํ รฏฺฐปตี ยสสฺสี, ภิสานิ เต พฺราหฺมณ โย อหาสิฯ

๘๓. ‘‘อชฺฌายกํ สพฺพสมนฺตเวทํ, ตปสฺสินํ มญฺญตุ สพฺพโลโก;
ปูเชนฺตุ นํ ชานปทา สเมจฺจ, ภิสานิ เต พฺราหฺมณ โย อหาสิฯ

๘๔. ‘‘จตุสฺสทํ คามวรํ สมิทฺธํ, ทินฺนญฺหิ โส ภุญฺชตุ วาสเวน;
อวีตราโค มรณํ อุเปตุ, ภิสานิ เต พฺราหฺมณ โย อหาสิฯ

๘๕. ‘‘โส คามณี โหตุ สหายมชฺฌ, นจฺจหิ คีเตหิ ปโมทมาโน;
โส ราชโต พฺยสน มาลตฺถ กิญฺจิ, ภิสานิ เต พฺราหฺมณ โย อหาสิฯ

๘๖. ‘‘ยํ เอกราชา ปถวิํ วิเชตฺวา, อิตฺถีสหสฺสาน ฐเปตุ อคฺคํ;
สีมนฺตินีนํ ปวรา ภวาตุ, ภิสานิ เต พฺราหฺมณ ยา อหาสิฯ

๘๗. ‘‘อิสีนญฺหิ สา สพฺพสมาคตานํ, ภุเญฺชยฺย สาทุํ อวิกมฺปมานา;
จราตุ ลาเภน วิกตฺถมานา, ภิสานิ เต พฺราหฺมณ ยา อหาสิฯ

๘๘. ‘‘อาวาสิโก โหตุ มหาวิหาเร, นวกมฺมิโก โหตุ คชงฺคลายํ;
อาโลกสนฺธิํ ทิวสํ กโรตุ, ภิสานิ เต พฺราหฺมณ โย อหาสิฯ

๘๙. ‘‘โส พชฺฌตู ปาสสเตหิ ฉพฺภิ, รมฺมา วนา นิยฺยตุ ราชธานิํ;
ตุเตฺตหิ โส หญฺญตุ ปาจเนหิ, ภิสานิ เต พฺราหฺมณ โย อหาสิฯ

๙๐. ‘‘อลกฺกมาลี ติปุกณฺณวิโทฺธ, ลฏฺฐีหโต สปฺปมุขํ อุเปตุ;
สกจฺฉพโนฺธ วิสิขํ จราตุ, ภิสานิ เต พฺราหฺมณ โย อหาสี’’ติฯ

ตตฺถ ตติเยน วุตฺตคาถาย **กสิมา**ติ สมฺปนฺนกสิกโมฺมฯ **ปุเตฺต คิหี ธนิมา สพฺพกาเม**ติ ปุเตฺต ลภตุ, คิหี โหตุ, สตฺตวิเธน รตนธเนน ธนิมา โหตุ, รูปาทิเภเท สพฺพกาเม ลภตุฯ **วยํ อปสฺส**นฺติ มหลฺลกกาเล ปพฺพชฺชานุรูปมฺปิ อตฺตโน วยํ อปสฺสโนฺต ปญฺจกามคุณสมิทฺธํ ฆรเมว อาวสตูติฯ อิทํ โส ‘‘ปญฺจกามคุณคิโทฺธ กามคุณวิปฺปโยเคน มหาวินาสํ ปาปุณาตี’’ติ ทเสฺสตุํ กเถสิฯ

จตุเตฺถน วุตฺตคาถาย **ราชาภิราชา**ติ ราชูนํ อนฺตเร อภิราชาติฯ อิทํ โส ‘‘อิสฺสรานํ นาม อิสฺสริเย ปริคลิเต มหนฺตํ ทุกฺขํ อุปฺปชฺชตี’’ติ รเชฺช โทสํ ทเสฺสโนฺต กเถสิฯ ปญฺจเมน วุตฺตคาถาย **อวีตราโค**ติ ปุโรหิตฏฺฐานตณฺหาย สตโณฺหติฯ อิทํ โส ‘‘ปุโรหิตสฺส ปุโรหิตฏฺฐาเน ปริคลิเต มหนฺตํ โทมนสฺสํ อุปฺปชฺชตี’’ติ ทเสฺสตุํ กเถสิฯ ฉเฏฺฐน วุตฺตคาถาย **ตปสฺสิน**นฺติ ตปสีลสมฺปโนฺนติ ตํ มญฺญตุฯ อิทํ โส ‘‘ลาภสกฺการาปคเมน มหนฺตํ โทมนสฺสํ อุปฺปชฺชตี’’ติ ลาภสกฺการครหวเสน กเถสิฯ

สหายตาปเสน วุตฺตคาถาย **จตุสฺสทนฺ**ติ อากิณฺณมนุสฺสตาย มนุเสฺสหิ, ปหูตธญฺญตาย ธเญฺญน, สุลภทารุตาย ทารูหิ, สมฺปนฺนุทกตาย อุทเกนาติ จตูหิ อุสฺสนฺนํ, จตุสฺสทสมนฺนาคตนฺติ อโตฺถฯ **วาสเวนา**ติ วาสเวน ทินฺนํ วิย อจลํ, วาสวโต ลทฺธวรานุภาเวน เอกํ ราชานํ อาราเธตฺวา เตน ทินฺนนฺติปิ อโตฺถฯ **อวีตราโค**ติ กทฺทเม สูกโร วิย กามปเงฺก นิมุโคฺคว หุตฺวาฯ อิติ โสปิ กามานํ อาทีนวํ กเถโนฺต เอวมาหฯ

ทาเสน วุตฺตคาถาย **คามณี**ติ คามเชฎฺฐโกฯ อยมฺปิ กาเม ครหโนฺตเยว เอวมาหฯ กญฺจนเทวิยา วุตฺตคาถาย **ยนฺ**ติ ยํ อิตฺถินฺติ อโตฺถฯ **เอกราชา**ติ อคฺคราชาฯ **อิตฺถิสหสฺสานนฺ**ติ วจนมฎฺฐตาย วุตฺตํ, โสฬสนฺนํ อิตฺถิสหสฺสานํ อคฺคฎฺฐาเน ฐเปตูติ อโตฺถฯ **สีมนฺตินีนนฺ**ติ สีมนฺตธรานํ อิตฺถีนนฺติ อโตฺถฯ อิติ สา อิตฺถิภาเว ฐตฺวาปิ ทุคฺคนฺธคูถราสึ วิย กาเม ครหนฺตีเยว เอวมาหฯ ทาสิยา วุตฺตคาถาย **สพฺพสมาคตานนฺ**ติ สเพฺพสํ สนฺนิปติตานํ มเชฺฌ นิสีทิตฺวา อวิกมฺปมานา อโนสกฺกมานา สาทุรสํ ภุญฺชตูติ อโตฺถฯ ทาสีนํ กิร สามิกสฺส สนฺติเก นิสีทิตฺวา ภุญฺชนํ นาม อปฺปิยํฯ อิติ สา อตฺตโน อปฺปิยตาย เอวมาหฯ **จราตู**ติ จรตุฯ **ลาเภน วิกตฺถมานา**ติ ลาภเหตุ กุหนกมฺมํ กโรนฺตี ลาภสกฺการํ อุปฺปาเทนฺตี จรตูติ อโตฺถฯ อิมินา สา ทาสิภาเว ฐิตาปิ กิเลสกามวตฺถุกาเม ครหติฯ

เทวตาย วุตฺตคาถาย **อาวาสิโก**ติ อาวาสชคฺคนโกฯ **คชงฺคลายนฺ**ติ เอวํนามเก นคเรฯ ตตฺถ กิร ทพฺพสมฺภารา สุลภาฯ **อาโลกสนฺธึ ทิวส**นฺติ เอกทิวเสเนว วาตปานํ กโรตุฯ โส กิร เทวปุโตฺต กสฺสปพุทฺธกาเล คชงฺคลนครํ นิสฺสาย โยชนิเก ชิณฺณมหาวิหาเร อาวาสิกสงฺฆเตฺถโร หุตฺวา ชิณฺณวิหาเร นวกมฺมํ กโรโนฺตเยว มหาทุกฺขํ อนุภวิฯ ตสฺมา ตเทว ทุกฺขํ อารพฺภ เอวมาหฯ หตฺถินา วุตฺตคาถาย **ปาสสเตหี**ติ พหูหิ ปาเสหิฯ **ฉพฺภี**ติ จตูสุ ปาเทสุ คีวาย กฎิภาเค จาติ ฉสุ ฐาเนสุฯ **ตุเตฺตหี**ติ ทฺวิกณฺฑกาหิ ทีฆลฎฺฐีหิฯ **ปาจเนหี**ติ ทสปาจเนหิ องฺกุเสหิ วาฯ โส กิร อตฺตโน อนุภูตทุกฺขเญฺญว อารพฺภ เอวมาหฯ

วานเรน วุตฺตคาถาย **อลกฺกมาลี**ติ อหิตุณฺฑิเกน กเณฺฐ ปริกฺขิปิตฺวา ฐปิตาย อลกฺกมาลาย สมนฺนาคโตฯ **ติปุกณฺณวิโทฺธ**ติ ติปุปิฬนฺธเนน ปิฬนฺธกโณฺณฯ **ลฎฺฐีหโต**ติ สปฺปกีฬํ สิกฺขาปยมาโน ลฎฺฐิยา หโต หุตฺวาฯ เอโสปิ อหิตุณฺฑิกสฺส หเตฺถ อตฺตโน อนุภูตทุกฺขเมว สนฺธาย เอวมาหฯ

เอวํ เตหิ เตรสหิ ชเนหิ สปเถ กเต มหาสโตฺต จิเนฺตสิ ‘‘กทาจิ อิเม ‘อยํ อนฎฺฐเมว นฎฺฐนฺติ กเถตี’ติ มยิ อาสงฺกํ กเรยฺยุํ, อหมฺปิ สปถํ กโรมี’’ติฯ อถ นํ กโรโนฺต จุทฺทสมํ คาถมาห –

๙๑. ‘‘โย เว อนฎฺฐํว นฎฺฐนฺติ จาห, กาเมว โส ลภตํ ภุญฺชตญฺจ;
อคารมเชฺฌ มรณํ อุเปตุ, โย วา โภโนฺต สงฺกติ กญฺจิเทวา’’ติฯ

ตตฺถ **โภโนฺต**ติ อาลปนํฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ภวโนฺต โย อนเฎฺฐ โกฎฺฐาเส ‘‘นฎฺฐํ เม’’ติ วทติ, โย วา ตุเมฺหสุ กญฺจิ อาสงฺกติ, โส ปญฺจ กามคุเณ ลภตุ เจว ภุญฺชตุ จ, รมณียเมว ปพฺพชฺชํ อลภิตฺวา อคารมเชฺฌเยว มรตูติฯ

เอวํ อิสีหิ สปเถ กเต สโกฺก ภายิตฺวา ‘‘อหํ อิเม วีมํสโนฺต ภิสานิ อนฺตรธาเปสึฯ อิเม จ ฉฑฺฑิตเขฬปิณฺฑํ วิย กาเม ครหนฺตา สปถํ กโรนฺติ, กาเม ครหการณํ เต ปุจฺฉิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ทิสฺสมานรูโป โพธิสตฺตํ วนฺทิตฺวา ปุจฺฉโนฺต อนนฺตรํ คาถมาห –

๙๒. ‘‘ยเทสมานา วิจรนฺติ โลเก, อิฏฺฐญฺจ กนฺตญฺจ พหูนเมตํ;
ปิยํ มนุญฺญํ จิธ ชีวโลเก, กสฺมา อิสโย นปฺปสํสนฺติ กาเม’’ติฯ

ตตฺถ **ยเทสมานา**ติ ยํ วตฺถุกามํ กิเลสกามญฺจ กสิโครกฺขาทีหิ สมวิสมกมฺเมหิ ปริเยสมานา สตฺตา โลเก วิจรนฺติ, เอตํ พหูนํ เทวมนุสฺสานํ อิฏฺฐญฺจ กนฺตญฺจ ปิยญฺจ มนุญฺญญฺจ, กสฺมา อิสโย นปฺปสํสนฺติ กาเมติ อโตฺถฯ **‘‘กาเม’’**ติ อิมินา ตํ วตฺถุํ สรูปโต ทเสฺสติฯ

อถสฺส ปญฺหํ วิสฺสเชฺชโนฺต มหาสโตฺต เทฺว คาถา อภาสิ –

๙๓. ‘‘กาเมสุ เว หญฺญเร พชฺฌเร จ, กาเมสุ ทุกฺขญฺจ ภยญฺจ ชาตํ;
กาเมสุ ภูตาธิปตี ปมตฺตา, ปาปานิ กมฺมานิ กโรนฺติ โมหาฯ

๙๔. ‘‘เต ปาปธมฺมา ปสเวตฺว ปาปํ, กายสฺส เภทา นิรยํ วชนฺติ;
อาทีนวํ กามคุเณสุ ทิสฺวา, ตสฺมา อิสโย นปฺปสํสนฺติ กาเม’’ติฯ

ตตฺถ **กาเมสู**ติ กามเหตุ, กาเม นิสฺสาย กายทุจฺจริตาทีนิ กโรนฺตีติ อโตฺถฯ **หญฺญเร**ติ ทณฺฑาทีหิ หญฺญนฺติฯ **พชฺฌเร**ติ รชฺชุพนฺธนาทีหิ พชฺฌนฺติฯ **ทุกฺข**นฺติ กายิกเจตสิกํ อสาตํ ทุกฺขํฯ **ภย**นฺติ อตฺตานุวาทาทิกํ สพฺพมฺปิ ภยํฯ **ภูตาธิปตี**ติ สกฺกํ อาลปติฯ **อาทีนว**นฺติ เอวรูปํ โทสํฯ โส ปเนส อาทีนโว ทุกฺขกฺขนฺธาทีหิ สุเตฺตหิ (ม. นิ. ๑.๑๖๓-๑๘๐) ทีเปตโพฺพฯ

สโกฺก มหาสตฺตสฺส กถํ สุตฺวา สํวิคฺคมานโส อนนฺตรํ คาถมาห –

๙๕. ‘‘วีมํสมาโน อิสิโน ภิสานิ, ตีเร คเหตฺวาน ถเล นิเธสึ;
สุทฺธา อปาปา อิสโย วสนฺติ, เอตานิ เต พฺรหฺมจารี ภิสานี’’ติฯ

ตตฺถ **วิมํสมาโน**ติ ภเนฺต, อหํ ‘‘อิเม อิสโย กามาธิมุตฺตา วา, โน วา’’ติ วีมํสโนฺตฯ **อิสิโน**ติ ตว มเหสิโน สนฺตกานิ ภิสานิฯ **ตีเร คเหตฺวานา**ติ ตีเร นิกฺขิตฺตานิ คเหตฺวา ถเล เอกมเนฺต นิเธสึฯ **สุทฺธา**ติ อิทานิ มยา ตุมฺหากํ สปถกิริยาย ญาตํ ‘‘อิเม อิสโย สุทฺธา อปาปา หุตฺวา วสนฺตี’’ติฯ

ตํ สุตฺวา โพธิสโตฺต คาถมาห –

๙๖. ‘‘น เต นฏา โน ปน กีฬเนยฺยา, น พนฺธวา โน ปน เต สหายา;
กิสฺมึ วุปตฺถมฺภ สหสฺสเนตฺต, อิสีหิ ตฺวํ กีฬสิ เทวราชา’’ติฯ

ตตฺถ **น เต นฏา โน**ติ เทวราช, มยํ ตว นฏา วา กีฬิตพฺพยุตฺตกา วา เกจิ น โหม, นาปิ ตว ญาตกา, น สหายา, อถ ตฺวํ กึ วา อุปตฺถมฺภํ กตฺวา กึ นิสฺสาย อิสีหิ สทฺธึ กีฬสีติ อโตฺถฯ

อถ นํ สโกฺก ขมาเปโนฺต วีสติมํ คาถมาห –

๙๗. ‘‘อาจริโย เมสิ ปิตา จ มยฺหํ, เอสา ปติฏฺฐา ขลิตสฺส พฺรเหฺม;
เอกาปราธํ ขม ภูริปญฺญ, น ปณฺฑิตา โกธพลา ภวนฺตี’’ติฯ

ตตฺถ **เอสา ปติฏฺฐา**ติ เอสา ตว ปาทจฺฉายา อชฺช มม ขลิตสฺส อปรทฺธสฺส ปติฏฺฐา โหตุฯ **โกธพลา**ติ ปณฺฑิตา นาม ขนฺติพลา ภวนฺติ, น โกธพลาติฯ

อถ มหาสโตฺต สกฺกสฺส เทวรโญฺญ ขมิตฺวา สยํ อิสิคณํ ขมาเปโนฺต อิตรํ คาถมาห –

๙๘. ‘‘สฺวาสิตํ อิสินํ เอกรตฺตํ, ยํ วาสวํ ภูตปติทฺทสาม;
สเพฺพว โภโนฺต สุมนา ภวนฺตุ, ยํ พฺราหฺมโณ ปจฺจุปาที ภิสานี’’ติฯ

ตตฺถ **สฺวาสิตํ อิสินํ เอกรตฺต**นฺติ อายสฺมนฺตานํ อิสีนํ เอกรตฺตมฺปิ อิมสฺมิํ อรเญฺญ วสิตํ สุวสิตเมวฯ กิํการณา? ยํ วาสวํ ภูตปติํ อทฺทสาม, สเจ หิ มยํ นคเร อวสิมฺห, อิมํ น อทฺทสามฯ **โภโนฺต**ติ ภวโนฺต สเพฺพปิ สุมนา ภวนฺตุ, ตุสฺสนฺตุ, สกฺกสฺส เทวรโญฺญ ขมนฺตุฯ กิํการณา? **ยํ พฺราหฺมโณ ปจฺจุปาที ภิสานิ,** ยสฺมา ตุมฺหากํ อาจริโย ภิสานิ ปฏิลภีติฯ

สโกฺก อิสิคณํ วนฺทิตฺวา เทวโลกเมว คโตฯ อิสิคโณปิ ฌานาภิญฺญาโย นิพฺพเตฺตตฺวา พฺรหฺมโลกูปโค อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘เอวํ ภิกฺขุ โปราณกปณฺฑิตา สปถํ กตฺวา กิเลเส ปชหิํสู’’ติ วตฺวา สจฺจานิ ปกาเสสิ, สจฺจปริโยสาเน อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ ชาตกํ สโมธาเนโนฺต ปุน สตฺถา ติโสฺส คาถา อภาสิ –

๙๙. ‘‘อหญฺจ สาริปุโตฺต จ, โมคฺคลฺลาโน จ กสฺสโป;
อนุรุโทฺธ ปุโณฺณ อานโนฺท, ตทาสุํ สตฺต ภาตโรฯ

๑๐๐. ‘‘ภคินี อุปฺปลวณฺณา จ, ทาสี ขุชฺชุตฺตรา ตทา;
จิโตฺต คหปติ ทาโส, ยโกฺข สาตาคิโร ตทาฯ

๑๐๑. ‘‘ปาลิเลโยฺย ตทา นาโค, มธุโท เสฏฺฐวานโร;
กาฬุทายี ตทา สโกฺก, เอวํ ธาเรถ ชาตก’’นฺติฯ

ภิสชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

[๔๘๙] ๖. สุรุจิชาตกวณฺณนา

มเหสี สุรุจิโน ภริยาติ อิทํ สตฺถา สาวตฺถิํ อุปนิสฺสาย มิคารมาตุปาสาเท วิหรโนฺต วิสาขาย มหาอุปาสิกาย ลเทฺธ อฏฺฐ วเร อารพฺภ กเถสิฯ สา หิ เอกทิวสํ เชตวเน ธมฺมกถํ สุตฺวา ภควนฺตํ สทฺธิํ ภิกฺขุสเงฺฆน สฺวาตนาย นิมเนฺตตฺวา ปกฺกามิฯ ตสฺสา ปน รตฺติยา อจฺจเยน จาตุทฺทีปิโก มหาเมโฆ ปาวสฺสิ ฯ ภควา ภิกฺขู อามเนฺตตฺวา ‘‘ยถา, ภิกฺขเว, เชตวเน วสฺสติ, เอวํ จตูสุ ทีเปสุ วสฺสติ, โอวสฺสาเปถ, ภิกฺขเว, กายํ, อยํ ปจฺฉิมโก จาตุทฺทีปิโก มหาเมโฆ’’ติ วตฺวา โอวสฺสาปิตกาเยหิ ภิกฺขูหิ สทฺธิํ อิทฺธิพเลน เชตวเน อนฺตรหิโต วิสาขาย โกฏฺฐเก ปาตุรโหสิฯ อุปาสิกา ‘‘อจฺฉริยํ วต โภ, อพฺภุตํ วต โภ, ตถาคตสฺส มหิทฺธิกตา มหานุภาวตา, ยตฺร หิ นาม ชาณุกมเตฺตสุปิ โอเฆสุ วตฺตมาเนสุ กฏิมเตฺตสุปิ โอเฆสุ วตฺตมาเนสุ น หิ นาม เอกภิกฺขุสฺสปิ ปาทา วา จีวรานิ วา อลฺลานิ ภวิสฺสนฺตี’’ติ หฎฺฐา อุทคฺคา พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปริวิสิตฺวา กตภตฺตกิจฺจํ ภควนฺตํ เอตทโวจ ‘‘อฏฺฐาหํ, ภเนฺต, ภควนฺตํ วรานิ ยาจามี’’ติฯ ‘‘อติกฺกนฺตวรา โข, วิสาเข, ตถาคตา’’ติฯ ‘‘ยานิ จ, ภเนฺต, กปฺปิยานิ ยานิ จ อนวชฺชานี’’ติฯ ‘‘วเทหิ วิสาเข’’ติฯ ‘‘อิจฺฉามหํ, ภเนฺต, ภิกฺขุสงฺฆสฺส ยาวชีวํ วสฺสิกสาฏิกํ ทาตุํ, อาคนฺตุกภตฺตํ ทาตุํ, คมิกภตฺตํ ทาตุํ, คิลานภตฺตํ ทาตุํ, คิลานุปฏฺฐากภตฺตํ ทาตุํ, คิลานเภสชฺชํ ทาตุํ, ธุวยาคุํ ทาตุํ, ภิกฺขุนิสงฺฆสฺส ยาวชีวํ อุทกสาฏิกํ ทาตุ’’นฺติฯ

สตฺถา ‘‘กึ ปน ตฺวํ, วิสาเข, อตฺถวสํ สมฺปสฺสมานา ตถาคตํ อฏฺฐ วรานิ ยาจสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ตาย วรานิสํเส กถิเต ‘‘สาธุ สาธุ, วิสาเข, สาธุ โข ตฺวํ, วิสาเข, อิมํ อานิสํสํ สมฺปสฺสมานา ตถาคตํ อฏฺฐ วรานิ ยาจสี’’ติ วตฺวา ‘‘อนุชานามิ เต, วิสาเข, อฏฺฐ วรานี’’ติ อฏฺฐ วเร ทตฺวา อนุโมทนํ กตฺวา ปกฺกามิฯ อเถกทิวสํ สตฺถริ ปุพฺพาราเม วิหรนฺเต ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, วิสาขา มหาอุปาสิกา มาตุคามตฺตภาเว ฐตฺวาปิ ทสพลสฺส สนฺติเก อฏฺฐ วเร ลภิ, อโห มหาคุณา’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุตฺเต ‘‘น, ภิกฺขเว, วิสาขา อิทาเนว มม สนฺติกา วเร ลภติ, ปุพฺเพปิ ลภิเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต มิถิลายํ สุรุจิ นาม ราชา รชฺชํ กาเรนฺโต ปุตฺตํ ปฏิลภิตฺวา ตสฺส ‘‘สุรุจิกุมาโร’’เตฺวว นามํ อกาสิฯ โส วยปฺปตฺโต ‘‘ตกฺกสิลายํ สิปฺปํ อุคฺคณฺหิสฺสามี’’ติ คนฺตฺวา นครทฺวาเร สาลายํ นิสีทิฯ พาราณสิรโญฺญปิ ปุตฺโต พฺรหฺมทตฺตกุมาโร นาม ตเถว คนฺตฺวา สุรุจิกุมารสฺส นิสินฺนผลเกเยว นิสีทิฯ เต อญฺญมญฺญํ ปุจฺฉิตฺวา วิสฺสาสิกา หุตฺวา เอกโตว อาจริยสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา อาจริยภาคํ ทตฺวา สิปฺปํ ปฏฺฐเปตฺวา น จิรสฺเสว นิฏฺฐิตสิปฺปา อาจริยํ อาปุจฺฉิตฺวา โถกํ มคฺคํ เอกโตว คนฺตฺวา เทฺวธาปเถ ฐิตา อญฺญมญฺญํ อาลิงฺคิตฺวา มิตฺตธมฺมานุรกฺขณตฺถํ กติกํ กรึสุ ‘‘สเจ มม ปุตฺโต ชายติ, ตว ธีตา, ตว ปุตฺโต, มม ธีตา, เตสํ อาวาหวิวาหํ กริสฺสามา’’ติฯ เตสุ รชฺชํ กาเรนฺเตสุ สุรุจิมหาราชสฺส ปุตฺโต ชายิ, ‘‘สุรุจิกุมาโร’’เตฺววสฺส นามํ กรึสุฯ พฺรหฺมทตฺตสฺส ธีตา ชายิ, ‘‘สุเมธา’’ติสฺสา นามํ กรึสุฯ

สุรุจิกุมาโร วยปฺปตฺโต ตกฺกสิลายํ คนฺตฺวา สิปฺปํ อุคฺคณฺหิตฺวา อาคจฺฉิฯ อถ นํ ปิตา รเชฺช อภิสิญฺจิตุกาโม หุตฺวา ‘‘สหายสฺส กิร เม พาราณสิรโญฺญ ธีตา อตฺถิ, ตเมวสฺส อคฺคมเหสึ กริสฺสามี’’ติ ตสฺสา อตฺถาย พหุํ ปณฺณาการํ ทตฺวา อมเจฺจ เปเสสิฯ เตสํ อนาคตกาเลเยว พาราณสิราชา เทวึ ปุจฺฉิ ‘‘ภเทฺท, มาตุคามสฺส นาม กึ อติเรกทุกฺข’’นฺติ? ‘‘สปตฺติโรสทุกฺขํ เทวา’’ติฯ ‘‘เตน หิ, ภเทฺท, อมฺหากํ เอกํ ธีตรํ สุเมธาเทวึ ตมฺหา ทุกฺขา โมเจตฺวา โย เอตํ เอกิกเมว คณฺหิสฺสติ, ตสฺส ทสฺสามา’’ติ อาหฯ โส เตหิ อมเจฺจหิ อาคนฺตฺวา ตสฺสา นาเม คหิเต ‘‘ตาตา, กามํ มยา ปุพฺพ มยฺหํ สหายสฺส ปฏิญฺญา กตา, อิมํ ปน มยํ อิตฺถิฆฏาย อนฺตเร น ขิปิตุกามา, โย เอตํ เอกิกเมว คณฺหาติ, ตสฺส ทาตุกามมฺหา’’ติ อาหฯ เต รโญฺญ สนฺติกํ ปหิณึสุฯ ราชา ปน ‘‘อมฺหากํ รชฺชํ มหนฺตํ, สตฺตโยชนิกํ มิถิลนครํ, ตีณิ โยชนสตานิ รฏฺฐปริเจฺฉโท, เหฏฺฐิมเนฺตน โสฬส อิตฺถิสหสฺสานิ ลทฺธุํ วฏฺฏตี’’ติ วตฺวา น โรเจสิฯ

สุรุจิกุมาโร ปน สุเมธาย รูปสมฺปทํ สุตฺวา สวนสํสเคฺคน พชฺฌิตฺวา ‘‘อหํ ตํ เอกิกเมว คณฺหิสฺสามิ, น มยฺหํ อิตฺถิฆฏาย อโตฺถ, ตเมว อาเนนฺตู’’ติ มาตาปิตูนํ เปเสสิฯ เต ตสฺส มนํ อภินฺทิตฺวา พหุํ ธนํ เปเสตฺวา มหเนฺตน ปริวาเรน ตํ อาเนตฺวา กุมารสฺส อคฺคมเหสึ กตฺวา เอกโตว อภิสิญฺจึสุฯ โส สุรุจิมหาราชา นาม หุตฺวา ธเมฺมน รชฺชํ กาเรนฺโต ตาย สทฺธึ ปิยสํวาสํ วสิฯ สา ปน ทส วสฺสสหสฺสานิ ตสฺส เคเห วสนฺตี เนว ปุตฺตํ, น ธีตรํ ลภิฯ อถ นาครา สนฺนิปติตฺวา ราชงฺคเณ อุปโกฺกสิตฺวา ‘‘กิเมต’’นฺติ วุเตฺต ‘‘รโญฺญ โทโส นตฺถิ, วํสานุปาลโก ปน โว ปุตฺโต น วิชฺชติ, ตุมฺหากํ เอกาว เทวี, ราชกุเล จ นาม เหฏฺฐิมเนฺตน โสฬสหิ อิตฺถิสหเสฺสหิ ภวิตพฺพํ, อิตฺถิฆฏํ คณฺห, เทว, อทฺธา ตาสุ ปุญฺญวตี ปุตฺตํ ลภิสฺสตี’’ติ วตฺวา ‘‘ตาตา, กึ กเถถ, ‘อหํ อญฺญํ น คณฺหิสฺสามี’ติ ปฏิญฺญํ ทตฺวา มยา เอสา อานีตา, น สกฺกา มุสาวาทํ กาตุํ, น มยฺหํ อิตฺถิฆฏาย อโตฺถ’’ติ รญฺญา ปฏิกฺขิตฺตา ปกฺกมึสุฯ

สุเมธา ตํ กถํ สุตฺวา ‘‘ราชา ตาว สจฺจวาทิตาย อญฺญา อิตฺถิโย น อาเนสิ, อหเมว ปนสฺส อาเนสฺสามี’’ติ รโญฺญ มาตุสมภริยฏฺฐาเน ฐตฺวา อตฺตโน รุจิยาว ขตฺติยกญฺญานํ สหสฺสํ, อมจฺจกญฺญานํ สหสฺสํ, คหปติกญฺญานํ สหสฺสํ, สพฺพสมยนาฏกิตฺถีนํ สหสฺสนฺติ จตฺตาริ อิตฺถิสหสฺสานิ อาเนสิฯ ตาปิ ทส วสฺสสหสฺสานิ ราชกุเล วสิตฺวา เนว ปุตฺตํ, น ธีตรํ ลภิํสุฯ เอเตเนวุปาเยน อปรานิปิ ติกฺขตฺตุํ จตฺตาริ จตฺตาริ สหสฺสานิ อาเนสิฯ ตาปิ เนว ปุตฺตํ, น ธีตรํ ลภิํสุฯ เอตฺตาวตา โสฬส อิตฺถิสหสฺสานิ อเหสุํฯ จตฺตาลีส วสฺสสหสฺสานิ อติกฺกมิํสุ, ตานิ ตาย เอกิกาย วุตฺถกิ ทสหิ สหเสฺสหิ สทฺธิํ ปญฺญาส วสฺสสหสฺสานิ โหนฺติฯ อถ นาครา สนฺนิปติตฺวา ปุน อุปโกฺกสิตฺวา ‘‘กิเมต’’นฺติ วุเตฺต ‘‘เทว, ตุมฺหากํ อิตฺถิโย ปุตฺตํ ปเตฺถตุํ อาณาเปถา’’ติ วทิํสุฯ ราชา ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ‘‘ตุเมฺห ปุตฺตํ ปเตฺถถา’’ติ อาหฯ ตา ตโต ปฏฺฐาย ปุตฺตํ ปตฺถยมานา นานาเทวตา นมสฺสนฺติ, นานาวตานิ จรนฺติ, ปุโตฺต นุปฺปชฺชเตวฯ อถ ราชา สุเมธํ อาห ‘‘ภเทฺท, ตฺวมฺปิ ปุตฺตํ ปเตฺถหี’’ติฯ สา ‘‘สาธู’’ติ ปนฺนรสอุโปสถ ทิวเส อฏฺฐงฺคสมนฺนาคตํ อุโปสถํ สมาทาย สิริคเพฺภ สีลานิ อาวชฺชมานา กปฺปิยมญฺจเก นิสีทิ ฯ เสสา อชวตโควตา หุตฺวา ปุตฺตํ อลภิตฺวา อุยฺยานํ อคมํสุฯ

สุเมธาย สีลเตเชน สกฺกสฺส ภวนํ กมฺปิฯ ตทา สโกฺก อาวเชฺชโนฺต ‘‘สุเมธา ปุตฺตํ ปเตฺถติ, ปุตฺตมสฺสา ทสฺสามิ, น โข ปน สกฺกา ยํ วา ตํ วา ทาตุํ, อนุจฺฉวิกมสฺสา ปุตฺตํ อุปธาเรสฺสามี’’ติ อุปธาเรโนฺต นฬการเทวปุตฺตํ ปสฺสิฯ โส หิ ปุญฺญสมฺปโนฺน สโตฺต ปุริมตฺตภาเว พาราณสิยํ วสโนฺต วปฺปกาเล เขตฺตํ คจฺฉโนฺต เอกํ ปเจฺจกพุทฺธํ ทิสฺวา ทาสกมฺมกเร ‘‘วปถา’’ติ ปหิณิฯ สยํ นิวตฺติตฺวา ปเจฺจกพุทฺธํ เคหํ เนตฺวา โภเชตฺวา ปุน คงฺคาตีรํ อาเนตฺวา ปุเตฺตน สทฺธิํ เอกโต หุตฺวา อุทุมฺพรภิตฺติปาทํ นฬภิตฺติกํ ปณฺณสาลํ กตฺวา ทฺวารํ โยเชตฺวา จงฺกมํ กตฺวา ปเจฺจกพุทฺธํ ตเตฺถว เตมาสํ วสาเปตฺวา วุตฺถวสฺสํ เทฺว ปิตาปุตฺตา ติจีวเรน อจฺฉาเทตฺวา อุโยฺยเชสุํฯ เอเตเนว นิยาเมน สตฺตฏฺฐ ปเจฺจกพุเทฺธ ตาย ปณฺณสาลาย วสาเปตฺวา ติจีวรานิ อทํสุฯ ‘‘เทฺว ปิตาปุตฺตา นฬการา หุตฺวา คงฺคาตีเร เวฬุํ อุปธาเรนฺตา ปเจฺจกพุทฺธํ ทิสฺวา เอวมกํสู’’ติปิ วทนฺติเยวฯ

เต กาลํ กตฺวา ตาวติํสภวเน นิพฺพตฺติตฺวา ฉสุ กามาวจรสเคฺคสุ อนุโลมปฏิโลเมน มหนฺตํ เทวิสฺสริยํ อนุภวนฺตา วิจรนฺติฯ เต ตโต จวิตฺวา อุปริเทวโลเก นิพฺพตฺติตุกามา โหนฺติฯ สโกฺก ตถา คตภาวํ ญตฺวา เตสุ เอกสฺส วิมานทฺวารํ คนฺตฺวา ตํ อาคนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ฐิตํ อาห – ‘‘มาริส, ตยา มนุสฺสโลกํ คนฺตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ ‘‘มหาราช, มนุสฺสโลโก นาม เชคุโจฺฉ ปฏิกูโล, ตตฺถ ฐิตา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา เทวโลกํ ปเตฺถนฺติ, ตตฺถ คนฺตฺวา กิํ กริสฺสามี’’ติฯ ‘‘มาริส, เทวโลเก ปริภุญฺชิตพฺพสมฺปตฺติํ มนุสฺสโลเก ปริภุญฺชิสฺสสิ, ปญฺจวีสติโยชนุเพฺพเธ นวโยชนอายาเม อฏฺฐโยชนวิตฺถาเร รตนปาสาเท วสิสฺสสิ, อธิวาเสหี’’ติฯ โส อธิวาเสสิฯ สโกฺก ตสฺส ปฏิญฺญํ คเหตฺวา อิสิเวเสน ราชุยฺยานํ คนฺตฺวา ตาสํ อิตฺถีนํ อุปริ อากาเส จงฺกมโนฺต อตฺตานํ ทเสฺสตฺวา ‘‘กสฺสาหํ ปุตฺตวรํ ทมฺมิ, กา ปุตฺตวรํ คณฺหิสฺสตี’’ติ อาหฯ ‘‘ภเนฺต, มยฺหํ เทหิ, มยฺหํ เทหี’’ติ โสฬส อิตฺถิสหสฺสานิ หเตฺถ อุกฺขิปิํสุฯ ตโต สโกฺก อาห – ‘‘อหํ สีลวตีนํ ปุตฺตํ ทมฺมิ, ตุมฺหากํ กิํ สีลํ, โก อาจาโร’’ติฯ ตา อุกฺขิตฺตหเตฺถ สมญฺฉิตฺวา ‘‘สเจ สีลวติยา ทาตุกาโม, สุเมธาย สนฺติกํ คจฺฉาหี’’ติ วทิํสุฯ โส อากาเสเนว คนฺตฺวา ตสฺสา วาสาคาเร สีหปญฺชเร อฏฺฐาสิฯ

อถสฺสา ตา อิตฺถิโย อาโรเจสุํ ‘‘เอถ, เทวิ, สโกฺก เทวราชา ‘ตุมฺหากํ ปุตฺตวรํ ทสฺสามี’ติ อากาเสนาคนฺตฺวา สีหปญฺชเร ฐิโต’’ติฯ สา ครุปริหาเรนาคนฺตฺวา สีหปญฺชรํ อุคฺฆาเฏตฺวา ‘‘สจฺจํ กิร, ภเนฺต, ตุเมฺห สีลวติยา ปุตฺตวรํ เทถา’’ติ อาหฯ ‘‘อาม เทวี’’ติฯ ‘‘เตน หิ มยฺหํ

เทถา’’ติฯ ‘‘กึ ปน เต สีลํ, กเถหิ, สเจ เม รุจฺจติ, ทสฺสามิ เต ปุตฺตวร’’นฺติฯ สา ตสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘เตน หิ สุณาหี’’ติ วตฺวา อตฺตโน สีลคุณํ กเถนฺตี ปนฺนรส คาถา อภาสิ –

๑๐๒.‘‘มเหสี สุรุจิโน ภริยา, อานีตา ปฐมํ อหํ;
ทส วสฺสสหสฺสานิ, ยํ มํ สุรุจิมานยิฯ

๑๐๓.‘‘สาหํ พฺราหฺมณ ราชานํ, เวเทหํ มิถิลคฺคหํ;
นาภิชานามิ กาเยน, วาจาย อุท เจตสา;
สุรุจึ อติมญฺญิตฺถ, อาวิ วา ยทิ วา รโหฯ

๑๐๔.‘‘เอเตน สจฺจวชฺเชน, ปุโตฺต อุปฺปชฺชตํ อิเส;
มุสา เม ภณมานาย, มุทฺธา ผลตุ สตฺตธาฯ

๑๐๕.‘‘ภตฺตุ มม สสฺสุ มาตา, ปิตา จาปิ จ สสฺสุโร;
เต มํ พฺรเหฺม วิเนตาโร, ยาว อฏฺฐํสุ ชีวิตํฯ

๑๐๖.‘‘สาหํ อหิํสารตินี, กามสา ธมฺมจารินี;
สกฺกจฺจํ เต อุปฏฺฐาสิํ, รตฺตินฺทิวมตนฺทิตาฯ

๑๐๗.‘‘เอเตน สจฺจวชฺเชน, ปุโตฺต อุปฺปชฺชตํ อิเส;
มุสา เม ภณมานาย, มุทฺธา ผลตุ สตฺตธาฯ

๑๐๘.‘‘โสฬสิตฺถิสหสฺสานิ , สหภริยานิ พฺราหฺมณ;
ตาสุ อิสฺสา วา โกโธ วา, นาหุ มยฺหํ กุทาจนํฯ

๑๐๙.‘‘หิเตน ตาสํ นนฺทามิ, น จ เม กาจิ อปฺปิยา;
อตฺตานํวานุกมฺปามิ, สทา สพฺพา สปตฺติโยฯ

๑๑๐.‘‘เอเตน สจฺจวชฺเชน, ปุโตฺต อุปฺปชฺชตํ อิเส;
มุสา เม ภณมานาย, มุทฺธา ผลตุ สตฺตธาฯ

๑๑๑.‘‘ทาเส กมฺมกเร เปเสฺส, เย จเญฺญ อนุชีวิโน;
เปเสมิ สหธเมฺมน, สทา ปมุทิตินฺทฺริยาฯ

๑๑๒.‘‘เอเตน สจฺจวชฺเชน, ปุโตฺต อุปฺปชฺชตํ อิเส;
มุสา เม ภณมานาย, มุทฺธา ผลตุ สตฺตธาฯ

๑๑๓.‘‘สมเณ พฺราหฺมเณ จาปิ, อเญฺญ จาปิ วนิพฺพเก;
ตเปฺปมิ อนฺนปาเนน, สทา ปยตปาณินีฯ

๑๑๔.‘‘เอเตน สจฺจวชฺเชน, ปุโตฺต อุปฺปชฺชตํ อิเส;
มุสา เม ภณมานาย, มุทฺธา ผลตุ สตฺตธาฯ

๑๑๕.‘‘จาตุทฺทสิํ ปญฺจทฺทสิํ, ยา จ ปกฺขสฺส อฏฺฐมี;
ปาฏิหาริยปกฺขญฺจ, อฏฺฐงฺคสุสมาคตํ;
อุโปสถํ อุปวสามิ, สทา สีเลสุ สํวุตาฯ

๑๑๖.‘‘เอเตน สจฺจวเชฺชน, ปุโตฺต อุปฺปชฺชตํ อิเส;
มุสา เม ภณมานาย, มุทฺธา ผลตุ สตฺตธา’’ติฯ

ตตฺถ **มเหสี**ติ อคฺคมเหสีฯ **สุรุจิโน**ติ สุรุจิรโญฺญฯ **ปฐมนฺ**ติ โสฬสนฺนํ อิตฺถิสหสฺสานํ สพฺพปฐมํฯ **ยํ มนฺ**ติ ยสฺมิํ กาเล มํ สุรุจิ อานยิ, ตโต ปฏฺฐาย อหํ ทส วสฺสสหสฺสานิ เอกิกาว อิมสฺมิํ เคเห วสิํฯ **อติมญฺญิตฺถา**ติ มุหุตฺตมฺปิ สมฺมุขา วา ปรมฺมุขา วา อติมญฺญินฺติ อิทํ อติกฺกมิตฺวา มญฺญนํ น ชานามิ น สรามิฯ **อิเส**ติ ตํ อาลปติฯ

เต มนฺติ สสฺุโร จ สสฺสุ จาติ เต อุโภปิ มํ **วิเนตาโร,** เตหิ วินีตา อมฺหิ, เต เม ยาว ชีวิํสุ, ตาว โอวาทมทํสุฯ **อหิํสารตินี**ติ อหิํสาสงฺขาตาย รติยา สมนฺนาคตาฯ มยา หิ กุนฺถกิปิลฺลิโกปิ น หิํสิตปุโพฺพฯ **กามสา**ติ เอกเนฺตเนวฯ **ธมฺมจารินี**ติ ทสกุสลกมฺมปเถสุ ปูเรมิฯ **อุปฏฺฐาสินฺ**ติ ปาทปริกมฺมาทีนิ กิจฺจานิ กโรนฺตี อุปฏฺฐหิํฯ

สหภริยานีติ มยา สห เอกสามิกสฺส ภริยภูตานิฯ **นาหู**ติ กิเลสํ นิสฺสาย อิสฺสาธโมฺม วา โกธธโมฺม วา มยฺหํ น ภูตปุโพฺพฯ **หิเตนา**ติ ยํ ตาสํ หิตํ, เตเนว นนฺทามิ, อุเร วุตฺถธีตโร วิย ตา ทิสฺวา ตุสฺสามิฯ **กาจี**ติ ตาสุ เอกาปิ มยฺหํ อปฺปิยา นาม นตฺถิ, สพฺพาปิ ปิยกาเยวฯ **อนุกมฺปามี**ติ มุทุจิเตฺตน สพฺพา โสฬสสหสฺสาปิ ตา อตฺตานํ วิย อนุกมฺปามิฯ

สหธเมฺมนาติ นเยน การเณน โย ยํ กาตุํ สโกฺกติ, ตํ ตสฺมิํ กเมฺม ปโยเชมีติ อโตฺถฯ **ปมุทิตินฺทฺริยา**ติ เปเสนฺตี จ นิจฺจํ ปมุทิตินฺทฺริยาว หุตฺวา เปเสมิ, ‘‘อเร ทุฏฺฐ ทาส อิทํ นาม กโรหี’ติ เอวํ กุชฺฌิตฺวา น เม โกจิ กตฺถจิ เปสิตปุโพฺพฯ **ปยตปาณินี**ติ โธตหตฺถา ปสาริตหตฺถาว หุตฺวาฯ **ปาฏิหาริยปกฺขญฺจา**ติ อฏฺฐมีจาตุทฺทสีปนฺนรสีนํ ปจฺจุคฺคมนานุคฺคมนวเสน จตฺตาโร ทิวสาฯ **สทา**ติ นิจฺจกาลํ ปญฺจสุ สีเลสุ สํวุตา, เตหิ ปิหิตโคปิตตฺตภาวาว โหมีติฯ

เอวํ ตสฺสา คาถาย สเตนปิ สหเสฺสนปิ วณฺณิยมานานํ คุณานํ ปมาณํ นาม นตฺถิ, ตาย ปนฺนรสหิ คาถาหิ อตฺตโน คุณานํ วณฺณิตกาเลเยว สโกฺก อตฺตโน พหุกรณียตาย ตสฺสา กถํ อวิจฺฉินฺทิตฺวา ‘‘ปหูตา อพฺภุตาเยว เต คุณา’’ติ ตํ ปสํสโนฺต คาถาทฺวยมาห –

๑๑๗.‘‘สเพฺพว เต ธมฺมคุณา, ราชปุตฺติ ยสสฺสินิ;
สํวิชฺชนฺติ ตยิ ภเทฺท, เย ตฺวํ กิเตฺตสิ อตฺตนิฯ

๑๑๘.‘‘ขตฺติโย ชาติสมฺปโนฺน, อภิชาโต ยสสฺสิมา;
ธมฺมราชา วิเทหานํ, ปุโตฺต อุปฺปชฺชเต ตวา’’ติฯ

ตตฺถ **ธมฺมคุณา**ติ สภาวคุณา ภูตคุณาฯ **สํวิชฺชนฺตี**ติ เย ตยา วุตฺตา, เต สเพฺพว ตยิ อุปลพฺภนฺติฯ **อภิชาโต**ติ อติชาโต สุทฺธชาโตฯ **ยสสฺสิมา**ติ ยสสมฺปเนฺนน ปริวารสมฺปเนฺนน สมนฺนาคโตฯ **อุปฺปชฺชเต**ติ เอวรูโป ปุโตฺต ตว อุปฺปชฺชิสฺสติ, มา จินฺตยีติฯ

สา ตสฺส วจนํ สุตฺวา โสมนสฺสชาตา ตํ ปุจฺฉนฺตี เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๑๙.‘‘ทุมฺมี รโชชลฺลธโร, อเฆ เวหายสํ ฐิโต;
มนุญฺญํ ภาสเส วาจํ, ยํ มยฺหํ หทยงฺคมํฯ

๑๒๐.‘‘เทวตานุสิ สคฺคมฺหา, อิสิ วาสิ มหิทฺธิโก;
โก วาสิ ตฺวํ อนุปฺปโตฺต, อตฺตานํ เม ปเวทยา’’ติฯ

ตตฺถ **ทุมฺมี**ติ อนญฺชิตามณฺฑิโต สโกฺก อาคจฺฉโนฺต รมณีเยน ตาปสเวเสน อาคโต, ปพฺพชิตเวเสน อาคตตฺตา ปน สา เอวมาหฯ **อเฆ**ติ อปฺปฏิเฆ ฐาเนฯ **ยํ มยฺหนฺ**ติ ยํ เอตํ มนุญฺญํ วาจํ มยฺหํ ภาสสิ, ตํ ภาสมาโน ตฺวํ เทวตานุสิ สคฺคมฺหา อิธาคโตฯ **อิสิ วาสิ มหิทฺธิโก**ติ ยกฺขาทีสุ โก วา ตฺวํ อสิ อิธานุปฺปโตฺต, อตฺตานํ เม ปเวทย, ยถาภูตํ กเถหีติ วทติฯ

สโกฺก ตสฺสา กเถโนฺต ฉ คาถา อภาสิ –

๑๒๑.‘‘ยํ เทวสงฺฆา วนฺทนฺติ, สุธมฺมายํ สมาคตา;
โสหํ สโกฺก สหสฺสโกฺข, อาคโตสฺมิ ตวนฺติเกฯ

๑๒๒.‘‘อิตฺถิโย ชีวโลกสฺมิํ, ยา โหติ สมจารินี;
เมธาวินี สีลวตี, สสฺสุเทวา ปติพฺพตาฯ

๑๒๓.‘‘ตาทิสาย สุเมธาย, สุจิกมฺมาย นาริยา;
เทวา ทสฺสนมายนฺติ, มานุสิยา อมานุสาฯ

๑๒๔.‘‘ตฺวญฺจ ภเทฺท สุจิเณฺณน, ปุเพฺพ สุจริเตน จ;
อิธ ราชกุเล ชาตา, สพฺพกามสมิทฺธินีฯ

๑๒๕.‘‘อยญฺจ เต ราชปุตฺติ, อุภยตฺถ กฏคฺคโห;
เทวโลกูปปตฺตี จ, กิตฺตี จ อิธ ชีวิเตฯ

๑๒๖.‘‘จิรํ สุเมธ สุขินี, ธมฺมมตฺตนิ ปาลย;
เอสาหํ ติทิวํ ยามิ, ปิยํ เม ตว ทสฺสน’’นฺติฯ

ตตฺถ **สหสฺสโกฺข**ติ อตฺถสหสฺสสฺส ตํมุหุตฺตํ ทสฺสนวเสน สหสฺสโกฺขฯ **อิตฺถิโย**ติ อิตฺถีฯ **สมจารินี**ติ ตีหิ ทฺวาเรหิ สมจริยาย สมนฺนาคตาฯ **ตาทิสายา**ติ ตถารูปายฯ **สุเมธายา**ติ สุปญฺญายฯ **อุภยตฺถ กฏคฺคโห**ติ อยํ ตว อิมสฺมิญฺจ อตฺตภาเว อนาคเต จ ชยคฺคาโหฯ เตสุ อนาคเต เทวโลกุปฺปตฺติ จ อิธ ชีวิเต ปวตฺตมาเน กิตฺติ จาติ อยํ อุภยตฺถ กฏคฺคโห นามฯ **ธมฺมนฺ**ติ เอวํ สภาวคุณํ จิรํ อตฺตนิ ปาลยฯ **เอสาหนฺ**ติ เอโส อหํฯ **ปิยํ เม**ติ มยฺหํ ตว ทสฺสนํ ปิยํฯ

เทวโลเก ปน เม กิจฺจกรณียํ อตฺถิ, ตสฺมา คจฺฉามิ, ตฺวํ อปฺปมตฺตา โหหีติ ตสฺสา โอวาทํ ทตฺวา ปกฺกามิฯ นฬการเทวปุโตฺต ปน ปจฺจูสกาเล จวิตฺวา ตสฺสา กุจฺฉิยํ ปฏิสนฺธิํ คณฺหิฯ สา คพฺภสฺส ปติฏฺฐิตภาวํ ญตฺวา รโญฺญ อาโรเจสิ, ราชา คพฺภสฺส ปริหารํ อทาสิฯ สา ทสมาสจฺจเยน ปุตฺตํ วิชายิ, ‘‘มหาปนาโท’’ติสฺส นามํ กริํสุฯ อุภยรฏฺฐวาสิโน ‘‘สามิปุตฺตสฺส โน ขีรมูล’’นฺติ เอเกกํ กหาปณํ ราชงฺคเณ ขิปิํสุ, มหาธนราสิ อโหสิฯ รญฺญา ปฏิกฺขิตฺตาปิ ‘‘สามิปุตฺตสฺส โน วฑฺฒิตกาเล ปริพฺพโย ภวิสฺสตี’’ติ อคฺคเหตฺวาว ปกฺกมิํสุฯ กุมาโร ปน มหาปริวาเรน วฑฺฒิตฺวา วยปฺปโตฺต โสฬสวสฺสกาเลเยว สพฺพสิเปฺปสุ นิปฺผตฺติํ ปาปุณิฯ ราชา ปุตฺตสฺส วยํ โอโลเกตฺวา เทวิํ อาห – ‘‘ภเทฺท, ปุตฺตสฺส เม รชฺชาภิเสกกาโล, รมณียมสฺส ปาสาทํ กาเรตฺวา อภิเสกํ กริสฺสามี’’ติฯ สา ‘‘สาธุ เทวา’’ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ ราชา วตฺถุวิชฺชาจริเย ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ตาตา, วฑฺฒกิํ คเหตฺวา อมฺหากํ นิเวสนโต อวิทูเร ปุตฺตสฺส เม ปาสาทํ มาเปถ, รเชฺชน นํ อภิสิญฺจิสฺสามา’’ติ อาหฯ เต ‘‘สาธุ, เทวา’’ติ ภูมิปฺปเทสํ วีมํสนฺติฯ

ตสฺมึ ขเณ สกฺกสฺส ภวนํ อุณฺหาการํ ทเสฺสสิฯ โส ตํ การณํ ญตฺวา วิสฺสกมฺมํ อามนฺเตตฺวา ‘‘คจฺฉ, ตาต, มหาปนาทกุมารสฺส อายาเมน นวโยชนิกํ, วิตฺถารโต อฏฺฐโยชนิกํ, อุเพฺพเธน ปญฺจวีสติโยชนิกํ, รตนปาสาทํ มาเปหี’’ติ เปเสสิฯ โส วฑฺฒกีเวเสน วฑฺฒกีนํ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘ตุเมฺห ปาตราสํ ภุญฺชิตฺวา เอถา’’ติ เต เปเสตฺวา ทณฺฑเกน ภูมึ ปหริ, ตาวเทว วุตฺตปฺปกาโร สตฺตภูมิโก ปาสาโท อุฎฺฐหิฯ มหาปนาทสฺส ปาสาทมงฺคลํ, ฉตฺตมงฺคลํ, อาวาหมงฺคลนฺติ ตีณิ มงฺคลานิ เอกโตว อเหสุํฯ มงฺคลฏฺฐาเน อุภยรฏฺฐวาสิโน สนฺนิปติตฺวา มงฺคลจฺฉเณน สตฺต วสฺสานิ วีตินาเมสุํฯ เนว เน ราชา อุโยฺยเชสิ, เตสํ วตฺถาลงฺการขาทนียโภชนียาทิ สพฺพํ ราชกุลสนฺตกเมว อโหสิฯ เต สตฺตสํวจฺฉรจฺจเยน อุปโกฺกสิตฺวา สุรุจิมหาราเชน ‘‘กิเมต’’นฺติ ปุฎฺฐา ‘‘มหาราช, อมฺหากํ มงฺคลํ ภุญฺชนฺตานํ สตฺต วสฺสานิ คตานิ, กทา มงฺคลสฺส โอสานํ ภวิสฺสตี’’ติ อาหํสุฯ ตโต ราชา ‘‘ตาตา, ปุเตฺตน เม เอตฺตกํ กาลํ น หสิตปุพฺพํ, ยทา โส หสิสฺสติ, ตทา คมิสฺสถา’’ติ อาหฯ อถ มหาชโน เภรึ จราเปตฺวา นเฏ สนฺนิปาเตสิฯ ฉ นฎสหสฺสานิ สนฺนิปติตฺวา สตฺต โกฏฺฐาสา หุตฺวา นจฺจนฺตา ราชานํ หสาเปตุํ นาสกฺขิํสุฯ ตสฺส กิร ทีฆรตฺตํ ทิพฺพนาฎกานํ ทิฎฺฐตฺตา เตสํ นจฺจํ อมนุญฺญํ อโหสิฯ

ตทา ภณฺฑุกโณฺฑ จ ปณฺฑุกโณฺฑ จาติ เทฺว นาฎกเชฎฺฐกา ‘‘มยํ ราชานํ หสาเปสฺสามา’’ติ ราชงฺคณํ ปวิสิํสุฯ เตสุ ภณฺฑุกโณฺฑ ตาว ราชทฺวาเร มหนฺตํ อตุลํ นาม อมฺพํ มาเปตฺวา สุตฺตคุฬํ ขิปิตฺวา ตสฺส สาขาย ลคฺคาเปตฺวา สุเตฺตน อตุลมฺพํ อภิรุหิฯ อตุลโมฺพติ กิร เวสฺสวณสฺส อโมฺพฯ อถ ตมฺปิ เวสฺสวณสฺส ทาสา คเหตฺวา องฺคปจฺจงฺคานิ ฉินฺทิตฺวา ปาเตสุํ, เสสนาฎกา ตานิ สโมธาเนตฺวา อุทเกน อภิสิญฺจิํสุฯ โส ปุปฺผปฎํ นิวาเสตฺวา จ ปารุปิตฺวา จ นจฺจโนฺตว อุฎฺฐหิฯ มหาปนาโท ตมฺปิ ทิสฺวา เนว หสิฯ ปณฺฑุกโณฺฑ นโฎ ราชงฺคเณ ทารุจิตกํ กาเรตฺวา อตฺตโน ปริสาย สทฺธิํ อคฺคิํ ปาวิสิฯ ตสฺมิํ นิพฺพุเต จิตกํ อุทเกน อภิสิญฺจิํสุฯ โส สปริโส ปุปฺผปฎํ นิวาเสตฺวา จ ปารุปิตฺวา จ นจฺจโนฺตว อุฎฺฐหิฯ ตมฺปิ ทิสฺวา ราชา เนว หสิฯ อิติ ตํ หสาเปตุํ อสโกฺกนฺตา มนุสฺสา อุปทฺทุตา อเหสุํฯ

สโกฺก ตํ การณํ ญตฺวา ‘‘คจฺฉ, ตาต, มหาปนาทํ หสาเปตฺวา เอหี’’ติ เทวนฎํ เปเสสิฯ โส อาคนฺตฺวา ราชงฺคเณ อากาเส ฐตฺวา อุปฑฺฒองฺคํ นาม ทเสฺสสิ, เอโกว หโตฺถ, เอโกว ปาโท, เอกํ อกฺขิ, เอกา ทาฐา นจฺจติ จลติ ผนฺทติ, เสสํ นิจฺจลมโหสิฯ ตํ ทิสฺวา มหาปนาโท โถกํ หสิตํ อกาสิฯ มหาชโน ปน หสโนฺต หสโนฺต หาสํ สนฺธาเรตุํ สติํ ปจฺจุปฎฺฐาเปตุํ อสโกฺกโนฺต องฺคานิ วิสฺสเชฺชตฺวา ราชงฺคเณเยว ปติ, ตสฺมิํ กาเล มงฺคลํ นิฎฺฐิตํฯ เสสเมตฺถ ‘‘ปนาโท นาม โส ราชา, ยสฺส ยูโป สุวณฺณโย’’ติ มหาปนาทชาตเกน วเณฺณตพฺพํฯ ราชา มหาปนาโท ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา อายุปริโยสาเน เทวโลกเมว คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘เอวํ, ภิกฺขเว, วิสาขา ปุเพฺพปิ มม สนฺติกา วรํ ลภิเยวา’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา มหาปนาโท ภทฺทชิ อโหสิ, สุเมธาเทวี วิสาขา, วิสฺสกโมฺม อานโนฺท, สโกฺก ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สุรุจิชาตกวณฺณนา ฉฎฺฐาฯ

[๔๙๐] ๗. ปญฺจุโปสถชาตกวณฺณนา

อโปฺปสฺสุโกฺก ทานิ ตุวํ กโปตาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อุโปสถิเก ปญฺจสเต อุปาสเก อารพฺภ กเถสิฯ ตทา หิ สตฺถา ธมฺมสภายํ จตุปริสมเชฺฌ อลงฺกตพุทฺธาสเน นิสีทิตฺวา มุทุจิเตฺตน ปริสํ โอโลเกตฺวา ‘‘อชฺช อุปาสกานํ กถํ ปฎิจฺจ เทสนา สมุฎฺฐหิสฺสตี’’ติ ญตฺวา อุปาสเก อามนฺเตตฺวา ‘‘อุโปสถิกตฺถ อุปาสกา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อาม , ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘สาธุ โว

กตํ, อุโปสโถ นาเมส โปราณกปณฺฑิตานํ วํโส, โปราณกปณฺฑิตา หิ ราคาทิกิเลสนิคฺคหตฺถํ อุโปสถวาสํ วสึสู’’ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต มคธรฏฺฐาทีนํ ติณฺณํ รฏฺฐานํ อนฺตเร อฏวี อโหสิฯ โพธิสตฺโต มคธรเฏฺฐ พฺราหฺมณมหาสาลกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต กาเม ปหาย นิกฺขมิตฺวา ตํ อฏวึ ปวิสิตฺวา อสฺสมํ กตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา วาสํ กปฺเปสิฯ ตสฺส ปน อสฺสมสฺส อวิทูเร เอกสฺมึ เวฬุคหเน อตฺตโน ภริยาย สทฺธึ กโปตสกุโณ วสติ, เอกสฺมึ วมฺมิเก อหิ, เอกสฺมึ วนคุมฺเพ สิงฺคาโล, เอกสฺมึ วนคุมฺเพ อจฺโฉฯ เต จตฺตาโรปิ กาเลน กาลํ อิสึ อุปสงฺกมิตฺวา ธมฺมํ สุณนฺติฯ

อเถกทิวสํ กโปโต ภริยาย สทฺธึ กุลาวกา นิกฺขมิตฺวา โคจราย ปกฺกามิฯ ตสฺส ปจฺฉโต คจฺฉนฺตึ กโปตึ เอโก เสโน คเหตฺวา ปลายิฯ ตสฺสา วิรวสทฺทํ สุตฺวา กโปโต นิวตฺติตฺวา โอโลเกนฺโต ตํ เตน หริยมานํ ปสฺสิฯ เสโนปิ นํ วิรวนฺตึเยว มาเรตฺวา ขาทิฯ กโปโต ตาย วิโยเคน ราคปริฬาเหน ปริฑยฺหมาโน จินฺเตสิ ‘‘อยํ ราโค มํ อติวิย กิลเมติ, น อิทานิ อิมํ อนิคฺคเหตฺวา โคจราย ปกฺกมิสฺสามี’’ติฯ โส โคจรปถํ ปจฺฉินฺทิตฺวา ตาปสสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ราคนิคฺคหาย อุโปสถํ สมาทิยิตฺวา เอกมนฺตํ นิปชฺชิฯ

สปฺโปปิ ‘‘โคจรํ ปริเยสิสฺสามี’’ติ วสนฏฺฐานา นิกฺขมิตฺวา ปจฺจนฺตคาเม คาวีนํ วิจรณฏฺฐาเน โคจรํ ปริเยสติฯ ตทา คามโภชกสฺส สพฺพเสโต มงฺคลอุสโภ โคจรํ คเหตฺวา เอกสฺมึ วมฺมิกปาเท ชณฺณุนา ปติฏฺฐาย สิเงฺคหิ มตฺติกํ คณฺหนฺโต กีฬติ, สปฺโป คาวีนํ ปทสทฺเทน ภีโต ตํ วมฺมิกํ ปวิสิตุํ ปกฺกนฺโตฯ อถ นํ อุสโภ ปาเทน อกฺกมิฯ โส ตํ กุชฺฌิตฺวา ฑํสิ, อุสโภ ตตฺถว ชีวิตกฺขยํ ปตฺโตฯ คามวาสิโน ‘‘อุสโภ กิร มโต’’ติ สุตฺวา สเพฺพ เอกโต อาคนฺตฺวา โรทิตฺวา กนฺทิตฺวา ตํ คนฺธมาลาทีหิ ปูเชตฺวา อาวาเฏ นิขณิตฺวา ปกฺกมึสุฯ สปฺโป เตสํ คตกาเล นิกฺขมิตฺวา ‘‘อหํ โกธํ นิสฺสาย อิมํ ชีวิตา โวโรเปตฺวา มหาชนสฺส หทเย โสกํ ปเวเสสึ, น ทานิ อิมํ โกธํ อนิคฺคเหตฺวา โคจราย ปกฺกมิสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา นิวตฺติตฺวา ตํ อสฺสมํ คนฺตฺวา โกธนิคฺคหาย อุโปสถํ สมาทิยิตฺวา เอกมนฺตํ นิปชฺชิฯ

สิงฺคาโลปิ โคจรํ ปริเยสนฺโต เอกํ มตหตฺถึ ทิสฺวา ‘‘มหา เม โคจโร ลทฺโธ’’ติ ตุฏฺโฐ คนฺตฺวา โสณฺฑายํ ฑํสิ, ถเมฺภ ทฏฺฐกาโล วิย อโหสิฯ ตตฺถ อสฺสาทํ อลภิตฺวา ทเนฺต ฑํสิ, ปาสาเณ ทฏฺฐกาโล วิย อโหสิฯ กุจฺฉิยํ ฑํสิ, กุสุเล ทฏฺฐกาโล วิย อโหสิฯ นงฺคุเฏฺฐ ฑํสิ, อยสลาเก ทฏฺฐกาโล วิย อโหสิฯ วจฺจมเคฺค ฑํสิ, ฆตปูเว ทฏฺฐกาโล วิย อโหสิฯ โส โลภวเสน ขาทนฺโต อนฺโตกุจฺฉิยํ ปาวิสิ, ตตฺถ ฉาตกาเล มํสํ ขาทติ, ปิปาสิตกาเล โลหิตํ ปิวติ, นิปชฺชนกาเล อนฺตานิ จ ปปฺผาสญฺจ อวตฺถริตฺวา นิปชฺชิฯ โส ‘‘อิเธว เม อนฺนปานญฺจ สยนญฺจ นิปฺผนฺนํ, อญฺญตฺถ กึ กริสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา ตเตฺถว อภิรโต พหิ อนิกฺขมิตฺวา อนฺโตกุจฺฉิยํเยว วสิฯ อปรภาเค วาตาตเปน หตฺถิกุณเป สุกฺขเนฺต กรีสมโคฺค ปิหิโต, สิงฺคาโล อโนฺตกุจฺฉิยํ นิปชฺชมาโน อปฺปมํสโลหิโต ปณฺฑุสรีโร หุตฺวา นิกฺขมนมคฺคํ น ปสฺสิฯ อเถกทิวสํ อกาลเมโฆ วสฺสิ, กรีสมโคฺค เตมิยมาโน มุทุ หุตฺวา วิวรํ ทเสฺสสิฯ สิงฺคาโล ฉิทฺทํ ทิสฺวา ‘‘อติจิรมฺหิ กิลนฺโต, อิมินา ฉิทฺเทน ปลายิสฺสามี’’ติ กรีสมคฺคํ สีเสน ปหริฯ ตสฺส สมฺพาธฏฺฐาเนน เวเคน นิกฺขนฺตสฺส สินฺนสรีรสฺส สพฺพานิ โลมานิ กรีสมเคฺค ลคฺคานิ, ตาลกนฺโท วิย นิโลฺลมสรีโร หุตฺวา นิกฺขมิฯ โส ‘‘โลภํ นิสฺสาย มยา อิทํ ทุกฺขํ อนุภูตํ, น ทานิ อิมํ อนิคฺคเหตฺวา โคจรํ คณฺหิสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา ตํ อสฺสมํ คนฺตฺวา โลภนิคฺคหตฺถาย อุโปสถํ สมาทิยิตฺวา เอกมนฺตํ นิปชฺชิฯ

อโจฺฉปิ อรญฺญา นิกฺขมิตฺวา อตฺริจฺฉาภิภูโต มลฺลรฏฺเฐ ปจฺจนฺตคามํ คโตฯ คามวาสิโน “อโจฺฉ กิร อาคโต”ติ ธนุทณฺฑาทิหตฺถา นิกฺขมิตฺวา เตน ปวิฏฺฐํ คุมฺพํ ปริวาเรสุํฯ โส มหาชเนน ปริวาริตภาวํ ญตฺวา นิกฺขมิตฺวา ปลายิ, ปลายนฺตเมว ตํ ธนูหิ เจว ทณฺฑาทีหิ จ โปเถสุํฯ โส ภิเนฺนน สีเสน โลหิเตน คลเนฺตน อตฺตโน วสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา “อิทํ ทุกฺขํ มม อตฺริจฺฉาโลภวเสน อุปฺปนฺนํ, น ทานิ อิมํ อนิคฺคเหตฺวา โคจรํ คณฺหิสฺสามี”ติ จิเนฺตตฺวา ตํ อสฺสมํ คนฺตฺวา อตฺริจฺฉานิคฺคหาย อุโปสถํ สมาทิยิตฺวา เอกมนฺตํ นิปชฺชิฯ

ตาปโสปิ อตฺตโน ชาตึ นิสฺสาย มานวสิโก หุตฺวา ฌานํ อุปฺปาเทตุํ น สโกฺกติฯ อเถโก ปเจฺจกพุโทฺธ ตสฺส มานนิสฺสิตภาวํ ญตฺวา “อยํ น ลามกสโตฺต, พุทฺธงฺกุโร เอส, อิมสฺมิํเยว ภทฺทกเปฺป สพฺพญฺญุตํ ปาปุณิสฺสติ, อิมสฺส มานนิคฺคหํ กตฺวา สมาปตฺตินิพฺพตฺตนาการํ กริสฺสามี”ติ ตสฺมิํ ปณฺณสาลาย นิสิเนฺนเยว อุตฺตรหิมวนฺตโต อาคนฺตฺวา ตสฺส ปาสาณผลเก นิสีทิฯ โส นิกฺขมิตฺวา ตํ อตฺตโน อาสเน นิสินฺนํ ทิสฺวา มานนิสฺสิตภาเวน อนตฺตมโน หุตฺวา ตํ อุปสงฺกมิตฺวา อจฺฉรํ ปหริตฺวา “นสฺส, วสล, กาฬกณฺณิ, มุณฺฑก, สมณก, กิมตฺถํ มม นิสินฺนผลเก นิสิโนฺนสี”ติ อาหฯ อถ นํ โส “สปฺปุริส, กสฺมา มานนิสฺสิโตสิ, อหํ ปฏิวิทฺธปเจฺจกโพธิญาโณ, ตฺวํ อิมสฺมิํเยว ภทฺทกเปฺป สพฺพญฺญุพุโทฺธ ภวิสฺสสิ, พุทฺธงฺกุโรสิ, ปารมิโย ปูเรตฺวา อาคโต อญฺญํ เอตฺตกํ นาม กาลํ อติกฺกมิตฺวา พุโทฺธ ภวิสฺสสิ, พุทฺธตฺตภาเว ฐิโต สิทฺธโตฺถ นาม ภวิสฺสสี”ติ นามญฺจ โคตฺตญฺจ กุลญฺจ อคฺคสาวกาทโย จ สเพฺพ อาจิกฺขิตฺวา “กิมตฺถํ ตฺวํ มานนิสฺสิโต หุตฺวา ผรุโส โหสิ, นยิทํ ตว อนุจฺฉวิก”นฺติ โอวาทมทาสิฯ โส เตน เอวํ วุโตฺตปิ เนว นํ วนฺทิ, น จ “กทาหํ พุโทฺธ ภวิสฺสามี”ติอาทีนิ ปุจฺฉิฯ อถ นํ ปเจฺจกพุโทฺธ “ตว ชาติยา มม คุณานํ มหนฺตภาวํ ชาน, สเจ สโกฺกสิ, อหํ วิย อากาเส วิจราหี”ติ วตฺวา อากาเส อุปฺปติตฺวา อตฺตโน ปาทปํสุํ ตสฺส ชฏามณฺฑเล วิกิรโนฺต อุตฺตรหิมวนฺตเมว คโตฯ

ตาปโส ตสฺส คตกาเล สํเวคปฺปโตฺต หุตฺวา “อยํ สมโณ เอวํ ครุสรีโร วาตมุเข ขิตฺตตูลปิจุ วิย อากาเส ปกฺขโนฺท, อหํ ชาติมาเนน เอวรูปสฺส ปเจฺจกพุทฺธสฺส เนว ปาเท วนฺทิํ, น จ “กทาหํ พุโทฺธ ภวิสฺสามี’ติ ปุจฺฉิํ, ชาติ นาเมสา กิํ กริสฺสติ, อิมสฺมิํ โลเก สีลจรณเมว มหนฺตํ, อยํ โข ปน เม มาโน วฑฺฒโนฺต นิรยํ อุปเนสฺสติ, น อิทานิ อิมํ มานํ อนิคฺคเหตฺวา ผลาผลตฺถาย คมิสฺสามี”ติ ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา มานนิคฺคหาย อุโปสถํ สมาทาย กฏฺฐตฺถริกาย นิสิโนฺน มหาญาโณ กุลปุโตฺต มานํ นิคฺคเหตฺวา กสิณํ วเฑฺฒตฺวา อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพเตฺตตฺวา นิกฺขมิตฺวา จงฺกมนโกฏิยํ ปาสาณผลเก นิสีทิฯ อถ นํ กโปตาทโย อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิํสุฯ มหาสโตฺต กโปตํ ปุจฺฉิ “ตฺวํ อเญฺญสุ ทิวเสสุ น อิมาย เวลาย อาคจฺฉสิ, โคจรํ ปริเยสสิ, กิํ นุ โข อชฺช อุโปสถิโก ชาโตสี”ติ? “อาม ภเนฺต”ติฯ อถ นํ “เกน การเณนา”ติ ปุจฺฉโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๑๒๗. “อโปฺปสฺสุโกฺก ทานิ ตุวํ กโปต, วิหงฺคม น ตว โภชนโตฺถ;
ขุทํ ปิปาสํ อธิวาสยโนฺต, กสฺมา ภวํโปสถิโก กโปตา”ติฯ

ตตฺถ **อโปฺปสฺสุโกฺก**ติ นิราลโยฯ **น ตว โภชนโตฺถ**ติ กิํ อชฺช ตว โภชเนน อโตฺถ นตฺถิฯ

ตํ สุตฺวา กโปโต เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๒๘. “อหํ ปุเร คิทฺธิคโต กโปติยา, อสฺมิํ ปเทสสฺมิมุโภ รมาม;
อถคฺคหี สากุณิโก กโปติํ, อกามโก ตาย วินา อโหสิํฯ

๑๒๙.“นานาภวา วิปฺปโยเคน ตสฺสา, มโนมยํ เวทน เวทยามิ;
ตสฺมา อหํโปสถํ ปาลยามิ, ราโค มมํ มา ปุนราคมาสี’’ติฯ

ตตฺถ **รมามา**ติ อิมสฺมึ ภูมิภาเค กามรติยา รมามฯ **สากุณิโก**ติ เสนสกุโณฯ

กโปเตน อตฺตโน อุโปสถกมฺมํ วณฺณิเต มหาสโตฺต สปฺปาทีสุ เอเกกํ ปุจฺฉิฯ เตปิ ยถาภูตํ พฺยากรึสุ –

๑๓๐.“อนุชฺชุคามี อุรคา ทุชิวฺห, ทาฐาวุโธ โฆรวิโสสิ สปฺป;
ขุทํ ปิปาสํ อธิวาสยนฺโต, กสฺมา ภวํโปสถิโก นุ ทีฆฯ

๑๓๑.“อุสโภ อหู พลวา คามิกสฺส, จลกฺกกู วณฺณพลูปปนฺโน;
โส มํ อกฺกมิ ตํ กุปิโต อฑํสึ, ทุกฺขาภิตุโนฺณ มรณํ อุปาคาฯ

๑๓๒.“ตโต ชนา นิกฺขมิตฺวาน คามา, กนฺทิตฺวา โรทิตฺวา อปกฺกมึสุ;
ตสฺมา อหํโปสถํ ปาลยามิ, โกโธ มมํ มา ปุนราคมาสิฯ

๑๓๓.“มตาน มํสานิ พหู สุสาเน, มนุญฺญรูปํ ตว โภชเน ตํ;
ขุทํ ปิปาสํ อธิวาสยนฺโต, กสฺมา ภวํโปสถิโก สิงฺคาลฯ

๑๓๔.“ปวิสิ กุจฺฉิํ มหโต คชสฺส, กุณเป รโต หตฺถิมํเสสุ คิโทฺธ;
อุโณฺห จ วาโต ติขิณา จ รสฺมิโย, เต โสสยุํ ตสฺส กรีสมคฺคํฯ

๑๓๕.“กิโส จ ปณฺฑู จ อหํ ภทเนฺต, น เม อหู นิกฺขมนาย มโคฺค;
มหา จ เมโฆ สหสา ปวสฺสิ, โส เตมยี ตสฺส กรีสมคฺคํฯ

๑๓๖.“ตโต อหํ นิกฺขมิสํ ภทเนฺต, จโนฺท ยถา ราหุมุขา ปมุโตฺต;
ตสฺมา อหํโปสถํ ปาลยามิ, โลโภ มมํ มา ปุนราคมาสิฯ

๑๓๗.“วมฺมีกถูปสฺมึ กิปิลฺลิกานิ, นิโปฺปถยโนฺต ตุวํ ปุเร จราสิ;
ขุทํ ปิปาสํ อธิวาสยนฺโต, กสฺมา ภวํโปสถิโก นุ อจฺฉฯ

๑๓๘.“สกํ นิเกตํ อติหีฬยาโน, อตฺริจฺฉตา มลฺลคามํ อคจฺฉิํ;
ตโต ชนา นิกฺขมิตฺวาน คามา, โกทณฺฑเกน ปริโปถยิํสุ มํฯ

๑๓๙.“โส ภินฺนสีโส รุหิรมกฺขิตโงฺค, ปจฺจาคมาสึ สกํ นิเกตํ;
ตสฺมา อหํโปสถํ ปาลยามิ, อตฺริจฺฉตา มา ปุนราคมาสี’’ติฯ

ตตฺถ **อนุชฺชุคามี**ติอาทีหิ ตํ อาลปติฯ **จลกฺกกู**ติ จลมานกกุโธฯ **ทุกฺขาภิตุโณฺณ**ติ โส อุสโภ ทุเกฺขน อภิตุโณฺณ อาตุโร หุตฺวาฯ **พหู**ติ พหูนิฯ **ปวิสี**ติ ปาวิสึฯ **รสฺมิโย**ติ สูริยรสฺมิโยฯ **นิกฺขมิส**นฺติ นิกฺขมึฯ **กิปิลฺลิกานี**ติ อุปจิกาโยฯ **นิโปฺปถยโนฺต**ติ ขาทมาโนฯ **อติหีฬยาโน**ติ อติมญฺญโนฺต นินฺทโนฺต ครหโนฺตฯ **โกทณฺฑเกนา**ติ ธนุทณฺฑเกหิ เจว มุคฺคเรหิ จฯ

เอวํ เต จตฺตาโรปิ อตฺตโน อุโปสถกมฺมํ วเณฺณตฺวา อุฎฺฐาย มหาสตฺตํ วนฺทิตฺวา ‘‘ภเนฺต, ตุเมฺห อเณฺญสุ ทิวเสสุ อิมาย เวลาย ผลาผลตฺถาย คจฺฉถ, อชฺช อคนฺตฺวา กสฺมา อุโปสถิกตฺ

ถา’’ติ ปุจฺฉนฺตา คาถมาหํสุ –

๑๔๐.‘‘ยํ โน อปุจฺฉิตฺถ ตุวํ ภทนฺต, สเพฺพว พฺยากริมฺห ยถาปชานํ;
มยมฺปิ ปุจฺฉาม ตุวํ ภทนฺต, กสฺมา ภวํโปสถิโก นุ พฺรเหฺม’’ติฯ

โสปิ เนสํ พฺยากาสิ –

๑๔๑.‘‘อนูปลิโตฺต มม อสฺสมมฺหิ, ปเจฺจกพุโทฺธ มุหุตฺตํ นิสีทิ;
โส มํ อเวที คติมาคติญฺจ, นามญฺจ โคตฺตํ จรณญฺจ สพฺพํฯ

๑๔๒.‘‘เอวมฺปหํ น วนฺทิ ตสฺส ปาเท, น จาปิ นํ มานคเตน ปุจฺฉิํ;
ตสฺมา อหํโปสถํ ปาลยามิ, มาโน มมํ มา ปุนราคมาสี’’ติฯ

ตตฺถ **ยํ โน**ติ ยํ อตฺถํ ตุวํ อเมฺห อปุจฺฉิฯ **ยถาปชาน**นฺติ อตฺตโน ปชานนนิยาเมน ตํ มยํ พฺยากริมฺหฯ **อนูปลิโตฺต**ติ สพฺพกิเลเสหิ อลิโตฺตฯ **โส มํ อเวที**ติ โส มม อิทานิ คนฺตพฺพฎฺฐานญฺจ คตฎฺฐานญฺจ ‘‘อนาคเต ตุวํ เอวํนาโม พุโทฺธ ภวิสฺสสิ เอวํโคโตฺต, เอวรูปํ เต สีลจรณํ ภวิสฺสตี’’ติ เอวํ นามญฺจ โคตฺตญฺจ จรณญฺจ สพฺพํ มํ อเวทิ ชานาเปสิ, กเถสีติ อโตฺถฯ **เอวมฺปหํ น วนฺที**ติ เอวํ กเถนฺตสฺสปิ ตสฺส อหํ อตฺตโน มานํ นิสฺสาย ปาเท น วนฺทินฺติฯ

เอวํ มหาสโตฺต อตฺตโน อุโปสถการณํ กเถตฺวา เต โอวทิตฺวา อุยฺยเชตฺวา ปณฺณสาลํ ปาวิสิ, อิตเรปิ ยถาฎฺฐานานิ อคมํสุฯ มหาสโตฺต อปริหีนชฺฌาโน พฺรหฺมโลกปรายโณ อโหสิ, อิตเร จ ตโสฺสวาเท ฐตฺวา สคฺคปรายณา อเหสุํฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘เอวํ อุปาสกา, อุโปสโถ นาเมส โปราณกปณฺฑิตานํ วํโส, อุปวสิตโพฺพ อุโปสถวาโส’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา กโปโต อนุรุโทฺธ อโหสิ, อโจฺฉ กสฺสโป, สิงฺคาโล โมคฺคลฺลาโน, สโปฺป สาริปุโตฺต, ตาปโส ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ปญฺจุโปสถชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๔๙๑] ๘. มหาโมรชาตกวณฺณนา

สเจ หิ ตฺยาหํ ธนเหตุ คาหิโตติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ ตญฺหิ ภิกฺขุํ สตฺถา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ อุกฺกณฺฐิโตสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจํ, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘ภิกฺขุ อยํ นนฺทีราโค ตาทิสํ กิํ นาม นาโลเลสฺสติ, น หิ สิเนรุอุพฺพาหนกวาโต สามเนฺต ปุราณปณฺณสฺส ลชฺชติ, ปุเพฺพ สตฺต วสฺสสตานิ อโนฺตกิเลสสมุทาจารํ วาเรตฺวา วิหรเนฺต วิสุทฺธสเตฺตเปส อาโลเลสิเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต ปจฺจนฺตปเทเส โมรสกุณิยา กุจฺฉิมฺหิ ปฎิสนฺธิํ อคฺคเหสิฯ คเพฺภ ปริปากคเต มาตา โคจรภูมิยํ อณฺฑํ ปาเตตฺวา ปกฺกามิฯ อณฺฑญฺจ นาม มาตุ อโรคภาเว สติ อญฺญสฺมิํ ทีฆชาติกาทิปริปเนฺถ จ อวิชฺชมาเน น นสฺสติฯ ตสฺมา ตํ อณฺฑํ กณิการมกุลํ วิย สุวณฺณวณฺณํ หุตฺวา ปริณตกาเล อตฺตโน ธมฺมตาย ภิชฺชิ, สุวณฺณวโณฺณ โมรจฺฉาโป นิกฺขมิฯ ตสฺส เทฺว อกฺขีนิ ชิญฺชุกาผลสทิสานิ, ตุณฺฑํ ปวาฬวณฺณํ, ติโสฺส รตฺตราชิโย คีวํ ปริกฺขิปิตฺวา ปิฎฺฐิมเชฺฌน อคมํสุฯ โส วยปฺปโตฺต ภณฺฑสกฎมตฺตสรีโร อภิรูโป อโหสิฯ ตํ สเพฺพ นีลโมรา สนฺนิปติตฺวา ราชานํ กตฺวา ปริวารยิํสุฯ

โส เอกทิวสํ อุทกโสณฺฑิยํ ปานียํ ปิวโนฺต อตฺตโน รูปสมฺปตฺตึ ทิสฺวา จิเนฺตสิ ‘‘อหํ สพฺพโมเรหิ อติเรกรูปโสโภ, สจาหํ อิเมหิ สทฺธึ มนุสฺสปเถ วสิสฺสามิ, ปริปโนฺถ เม อุปฺปชฺชิสฺสติ, หิมวนฺตํ คนฺตฺวา เอกโกว ผาสุกฎฺฐาเน วสิสฺสามี’’ติฯ โส รตฺติภาเค โมเรสุ ปฎิสลฺลีเนสุ กญฺจิ อชานาเปตฺวา อุปฺปติตฺวา หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา ติโสฺส ปพฺพตราชิโย อติกฺกมฺม จตุตฺถาย ปพฺพตราชิยา เอกสฺมึ อรเญฺญ ปทุมสญฺฉโนฺน ชาตสฺสโร อตฺถิ, ตสฺส อวิทูเร เอกํ ปพฺพตํ นิสฺสาย ฐิโต มหานิโคฺรธรุโกฺข อตฺถิ, ตสฺส สาขาย นิลียิฯ ตสฺส ปน ปพฺพตสฺส เวมเชฺฌ มนาปา คุหา อตฺถิฯ โส ตตฺถ วสิตุกาโม หุตฺวา ตสฺสา ปมุเข ปพฺพตตเล นิลียิฯ ตํ ปน ฐานํ เนว เหฎฺฐาภาเคน อภิรุหิตุํ, น อุปริภาเคน โอตริตุํ สกฺกา, พิฬาลทีฆชาติกมนุสฺสภเยหิ วิมุตฺตํฯ โส ‘‘อิทํ เม ผาสุกฎฺฐาน’’นฺติ ตํ ทิวสํ ตเตฺถว วสิตฺวา ปุนทิวเส ปพฺพตคุหาโต อุฎฺฐาย ปพฺพตมตฺถเก ปุรตฺถาภิมุโข นิสิโนฺน อุเทนฺตํ สูริยมณฺฑลํ ทิสฺวา อตฺตโน ทิวารกฺขาวรณตฺถาย ‘‘อุเทตยํ จกฺขุมา เอกราชา’’ติ ปริตฺตํ กตฺวา โคจรภูมิยํ โอตริตฺวา โคจรํ คเหตฺวา สายํ อาคนฺตฺวา ปพฺพตมตฺถเก ปจฺฉาภิมุโข นิสิโนฺน อตฺถงฺคตํ สูริยมณฺฑลํ ทิสฺวา อตฺตโน รตฺติรกฺขาวรณตฺถาย ‘‘อเปตยํ จกฺขุมา เอกราชา’’ติ ปริตฺตํ กตฺวา เอเตนุปาเยน วสติฯ

อถ นํ เอกทิวสํ เอโก ลุทฺทปุโตฺต อรเญฺญ วิจรโนฺต ปพฺพตมตฺถเก นิสินฺนํ โมรํ ทิสฺวา อตฺตโน นิเวสนํ อาคนฺตฺวา มรณาสนฺนกาเล ปุตฺตํ อาห – ‘‘ตาต, จตุตฺถาย ปพฺพตราชิยา อรเญฺญ สุวณฺณวโณฺณ โมโร อตฺถิ, สเจ ราชา ปุจฺฉติ, อาจิเกฺขยฺยาสี’’ติฯ อเถกสฺมึ ทิวเส พาราณสิรโญฺญ เขมา นาม อคฺคมเหสี ปจฺจูสกาเล สุปินํ ปสฺสิฯ เอวรูโป สุปิโน อโหสิ – ‘‘สุวณฺณวโณฺณ โมโร ธมฺมํ เทเสติ, สา สาธุการํ ทตฺวา ธมฺมํ สุณาติ, โมโร ธมฺมํ เทเสตฺวา อุฎฺฐาย ปกฺกามิ’’ฯ สา ‘‘โมรราชา คจฺฉติ, คณฺหถ น’’นฺติ วทนฺตีเยว ปพุชฺฌิ, ปพุชฺฌิตฺวา จ ปน สุปินภาวํ ญตฺวา ‘‘สุปิโนติ วุเตฺต ราชา น อาทรํ กริสฺสติ, ‘โทหโฬ เม’ติ วุเตฺต กริสฺสตี’’ติ จิเนฺตตฺวา โทหฬินี วิย หุตฺวา นิปชฺชิฯ อถ นํ ราชา อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉิ ‘‘ภเทฺท, กึ เต อผาสุก’’นฺติฯ ‘‘โทหโฬ เม อุปฺปโนฺน’’ติฯ ‘‘กึ อิจฺฉสิ ภเทฺท’’ติ? ‘‘สุวณฺณวณฺณสฺส โมรสฺส ธมฺมํ โสตุํ เทวา’’ติฯ ‘‘ภเทฺท, กุโต เอวรูปํ โมรํ ลจฺฉามี’’ติ? ‘‘เทว, สเจ น ลภามิ, ชีวิตํ เม นตฺถี’’ติฯ ‘‘ภเทฺท, มา จินฺตยิ, สเจ กตฺถจิ อตฺถิ, ลภิสฺสสี’’ติ ราชา นํ อสฺสาเสตฺวา คนฺตฺวา ราชาสเน นิสิโนฺน อมเจฺจ ปุจฺฉิ ‘‘อโมฺภ, เทวี สุวณฺณวณฺณสฺส โมรสฺส ธมฺมํ โสตุกามา, โมรา นาม สุวณฺณวณฺณา โหนฺตี’’ติ? ‘‘พฺราหฺมณา ชานิสฺสนฺติ เทวา’’ติฯ

ราชา พฺราหฺมเณ ปโกฺกสาเปตฺวา ปุจฺฉิฯ พฺราหฺมณา เอวมาหํสุ ‘‘มหาราช ชลเชสุ มจฺฉกจฺฉปกกฺกฎกา, ถลเชสุ มิคา หํสา โมรา ติตฺติรา เอเต ติรจฺฉานคตา จ มนุสฺสา จ สุวณฺณวณฺณา โหนฺตีติ อมฺหากํ ลกฺขณมเนฺตสุ อาคต’’นฺติฯ ราชา อตฺตโน วิชิเต ลุทฺทปุเตฺต สนฺนิปาเตตฺวา ‘‘สุวณฺณวโณฺณ โมโร โว ทิฎฺฐปุโพฺพ’’ติ ปุจฺฉิฯ เสสา ‘‘น ทิฎฺฐปุโพฺพ’’ติ อาหํสุฯ ยสฺส ปน ปิตรา อาจิกฺขิตํ, โส อาห – ‘‘มยาปิ น ทิฎฺฐปุโพฺพ, ปิตา ปน เม ‘อสุกฎฺฐาเน นาม สุวณฺณวโณฺณ โมโร อตฺถี’ติ กเถสี’’ติฯ อถ นํ ราชา ‘‘สมฺม, มยฺหญฺจ เทวิยา จ ชีวิตํ ทินฺนํ ภวิสฺสติ, คนฺตฺวา ตํ พนฺธิตฺวา อาเนหี’’ติ พหุํ ธนํ ทตฺวา อุโยฺยเชสิฯ โส ปุตฺตทารสฺส ธนํ ทตฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา มหาสตฺตํ ทิสฺวา ปาเส โอเฑฺฑตฺวา ‘‘อชฺช พชฺฌิสฺสติ, อชฺช พชฺฌิสฺสตี’’ติ อพชฺฌิตฺวาว มโต, เทวีปิ ปตฺถนํ อลภนฺตี มตาฯ ราชา ‘‘ตํ โมรํ นิสฺสาย ปิยภริยา เม มตา’’ติ กุชฺฌิตฺวา โกธวสิโก หุตฺวา ‘‘หิมวเนฺต จตุตฺถาย ปพฺพตราชิยา สุวณฺณวโณฺณ โมโร จรติ, ตสฺส มํสํ ขาทิตฺวา อชรา อมรา โหนฺตี’’ติ สุวณฺณปเฎฺฎ ลิขาเปตฺวา ตํ ปฎฺฎํ สารมญฺชูสายํ ฐเปตฺวา กาลมกาสิฯ

อถ อโญฺญ ราชา อโหสิฯ โส สุวณฺณปฏฺฏ อกฺขรานิ ทิสฺวา ‘‘อชโร อมโร ภวิสฺสามี’’ติ ตสฺส คหณตฺถาย เอกํ ลุทฺทปุตฺตํ เปเสสิฯ โสปิ ตตฺถ มโตฯ เอวํ ฉ ราชปริวฏฺฏา คตา, ฉ ลุทฺทปุตฺตา หิมวนฺเตเยว มตาฯ สตฺตเมน ปน รญฺญา เปสิโต สตฺตโม ลุทฺโท ‘‘อชฺช อเชฺชวา’’ติ สตฺต สํวจฺฉรานิ พชฺฌิตุํ อสกฺโกนฺโต จินฺเตสิ ‘‘กึ นุ โข อิมสฺส โมรราชสฺส ปาเท ปาสสฺส อสญฺจรณการณ’’นฺติ? อถ นํ ปริคฺคณฺหนฺโต สายํปาตํ ปริตฺตํ กโรนฺตํ ทิสฺวา ‘‘อิมสฺมึ ฐาเน อโญฺญ โมโร นตฺถิ, อิมินา พฺรหฺมจารินา ภวิตพฺพํ, พฺรหฺมจริยานุภาเวน เจว ปริตฺตานุภาเวน จสฺส ปาโท ปาเส น พชฺฌตี’’ติ นยโต ปริคฺคเหตฺวา ปจฺจนฺตชนปทํ คนฺตฺวา เอกํ โมรึ พนฺธิตฺวา ยถา สา อจฺฉราย ปหฏาย วสฺสติ, ปาณิมฺหิ ปหเฏ นจฺจติ, เอวํ สิกฺขาเปตฺวา อาทาย คนฺตฺวา โพธิสตฺตสฺส ปริตฺตกรณโต ปุเรตรเมว ปาสํ โอเฑฺฑตฺวา อจฺฉรํ ปหริตฺวา โมรึ วสฺสาเปสิฯ โมโร ตสฺสา สทฺทํ สุณิ, ตาวเทวสฺส สตฺต วสฺสสตานิ สนฺนิสินฺนกิเลโส ผณํ กริตฺวา ทเณฺฑน ปหฏาสีวิโส วิย อุฏฺฐหิฯ โส กิเลสาตุโร หุตฺวา ปริตฺตํ กาตุํ อสกฺกุณิตฺวาว เวเคน ตสฺสา สนฺติกํ คนฺตฺวา ปาเส ปาทํ ปเวเสนฺโตเยว อากาสา โอตริฯ สตฺต วสฺสสตานิ อสญฺจรณกปาโส ตงฺขณเญฺญว สญฺจริตฺวา ปาทํ พนฺธิฯ

อถ นํ ลุทฺทปุโตฺต ยฏฺฐิอเคฺค โอลมฺพนฺตํ ทิสฺวา จินฺเตสิ ‘‘อิมํ โมรราชํ ฉ ลุทฺทปุตฺตา พนฺธิตุํ นาสกฺขิํสุ, อหมฺปิ สตฺต วสฺสานิ นาสกฺขิํ, อชฺช ปเนส อิมํ โมรึ นิสฺสาย กิเลสาตุโร หุตฺวา ปริตฺตํ กาตุํ อสกฺกุณิตฺวา อาคมฺม ปาเส พโทฺธ เหฏฺฐาสีสโก โอลมฺพติ, เอวรูโป เม สีลวา กิลมิโต, เอวรูปํ รโญฺญ ปณฺณาการตฺถาย เนตุํ อยุตฺตํ, กึ เม รญฺญา ทิเนฺนน สกฺกาเรน, วิสฺสเชฺชสฺสามิ น’’นฺติฯ ปุน จินฺเตสิ ‘‘อยํ นาคพโล ถามสมฺปโนฺน มยิ อุปสงฺกมเนฺต ‘เอส มํ มาเรตุํ อาคจฺฉตี’ติ มรณภยตชฺชิโต ผนฺทมาโน ปาทํ วา ปกฺขํ วา ภิเนฺทยฺย, อนุปคนฺตฺวา ปน ปฏิจฺฉเนฺน ฐตฺวา ขุรเปฺปนสฺส ปาสํ ฉินฺทิสฺสามิ, ตโต สยเมว ยถารุจิยา คมิสฺสตี’’ติฯ โส ปฏิจฺฉเนฺน ฐตฺวา ธนุํ อาโรเปตฺวา ขุรปฺปํ สนฺนยฺหิตฺวา อากฑฺฒิฯ โมโรปิ ‘‘อยํ ลุทฺทโก มํ กิเลสาตุรํ กตฺวา พทฺธภาวํ ญตฺวา นิราสโงฺก อาคจฺฉิสฺสติ, กหํ นุ โข โส’’ติ จินฺเตตฺวา อิโต จิโต จ วิโลเกตฺวา ธนุํ อาโรเปตฺวา ฐิตํ ทิสฺวา ‘‘มาเรตฺวา มํ อาทาย คนฺตุกาโม ภวิสฺสตี’’ติ มญฺญมาโน มรณภยตชฺชิโต หุตฺวา ชีวิตํ ยาจโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๑๔๓. ‘‘สเจ หิ ตฺยาหํ ธนเหตุ คาหิโต, มา มํ วธี ชีวคาหํ คเหตฺวา;
รโญฺญ จ มํ สมฺม อุปนฺติกํ เนหิ, มเญฺญ ธนํ ลจฺฉสินปฺปรูป’’นฺติฯ

ตตฺถ **สเจ หิ ตฺยาห**นฺติ สเจ หิ เต อหํฯ **อุปนฺติกํ เนหี**ติ อุปสนฺติกํ เนหิฯ **ลจฺฉสินปฺปรูป**นฺติ ลจฺฉสิ อนปฺปกรูปํฯ

ตํ สุตฺวา ลุทฺทปุโตฺต จินฺเตสิ – ‘‘โมรราชา, ‘อยํ มํ วิชฺฌิตุกามตาย ขุรปฺปํ สนฺนยฺหี’ติ มญฺญติ, อสฺสาเสสฺสามิ น’’นฺติฯ โส อสฺสาเสโนฺต ทุติยํ คาถมาห –

๑๔๔. ‘‘น เม อยํ ตุยฺห วธาย อชฺช, สมาหิโต จาปธุเร ขุรโปฺป;
ปาสญฺจ ตฺยาหํ อธิปาตยิสฺสํ, ยถาสุขํ คจฺฉตุ โมรราชา’’ติฯ

ตตฺถ **อธิปาตยิสฺส**นฺติ ฉินฺทยิสฺสํฯ

ตโต โมรราชา เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๔๕. ‘‘ยํ สตฺต วสฺสานิ มมานุพนฺธิ, รตฺตินฺทิวํ ขุปฺปิปาสํ สหโนฺต;
อถ กิสฺส มํ ปาสวสูปนีตํ, ปมุตฺตเว อิจฺฉสิ พนฺธนสฺมาฯ

๑๔๖.“ปาณาติปาตา วิรโต นุสชฺช, อภยํ นุ เต สพฺพภูเตสุ ทินฺนํ;
ยํ มํ ตุวํ ปาสวสูปนีตํ, ปมุตฺตเว อิจฺฉสิ พนฺธนสฺมา’’ติฯ

ตตฺถ **ยนฺ**ติ ยสฺมา มํ เอตฺตกํ กาลํ ตุวํ อนุพนฺธิ, ตสฺมา ตํ ปุจฺฉามิ, อถ กิสฺส มํ ปาสวสํ อุปนีตํ พนฺธนสฺมา ปโมเจตุํ อิจฺฉสีติ อโตฺถฯ **วิรโต นุสชฺชา**ติ วิรโต นุสิ อชฺชฯ **สพฺพภูเตสู**ติ สพฺพสตฺตานํฯ

อิโต ปรํ –

๑๔๗.“ปาณาติปาตา วิรตสฺส พฺรูหิ, อภยญฺจ โย สพฺพภูเตสุ เทติ;
ปุจฺฉามิ ตํ โมรราเชตมตฺถํ, อิโต จุโต กึ ลภเต สุขํ โสฯ

๑๔๘.“ปาณาติปาตา วิรตสฺส พฺรูมิ, อภยญฺจ โย สพฺพภูเตสุ เทติ;
ทิเฏฺฐว ธมฺเม ลภเต ปสํสํ, สคฺคญฺจ โส ยาติ สรีรเภทาฯ

๑๔๙.“น สนฺติ เทวา อิติ อาหุ เอเก, อิเธว ชีโว วิภวํ อุเปติ;
ตถา ผลํ สุกตทุกฺกฏานํ, ทตฺตุปญฺญตฺตญฺจ วทนฺติ ทานํ;
เตสํ วโจ อรหตํ สทฺทหาโน, ตสฺมา อหํ สกุเณ พาธยามี’’ติฯ –

อิมา อุตฺตานสมฺพนฺธคาถา ปาฬิเนยน เวทิตพฺพาฯ

ตตฺถ **อิติ อาหุ เอเก**ติ เอกเจฺจ สมณพฺราหฺมณา เอวํ กเถนฺติฯ **เตสํ วโจ อรหตํ สทฺทหาโน**ติ ตสฺส กิร กุลูปกา อุเจฺฉทวาทิโน นคฺคสมณกาฯ เต ตํ ปเจฺจกโพธิญาณสฺส อุปนิสฺสยสมฺปนฺนมฺปิ สตฺตํ อุเจฺฉทวาทํ คณฺหาเปสุํฯ โส เตหิ สํสเคฺคน ‘‘กุสลากุสลํ นตฺถี’’ติ คเหตฺวา สกุเณ มาเรติฯ เอวํ มหาสาวชฺชา เอสา อสปฺปุริสเสวนา นามฯ เตเยว อยํ ‘‘อรหโนฺต’’ติ มญฺญมาโน เอวมาหฯ

ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต ‘‘ตเสฺสว ปรโลกสฺส อตฺถิภาวํ กเถสฺสามี’’ติ ปาสยฏฺฐิยํ อโธสิโร โอลมฺพมาโนว อิมํ คาถมาห –

๑๕๐.“จโนฺท จ สุริโย จ อุโภ สุทสฺสนา, คจฺฉนฺติ โอภาสยมนฺตลิเกฺข;
อิมสฺส โลกสฺส ปรสฺส วา เต, กถํ นุ เต อาหุ มนุสฺสโลเก’’ติฯ

ตตฺถ **อิมสฺสา**ติ กึ นุ เต อิมสฺส โลกสฺส สนฺติ, อุทาหุ ปรโลกสฺสาติฯ ภุมฺมเตฺถ วา เอตํ สามิวจนํฯ **กถํ นุ เต**ติ เอเตสุ วิมาเนสุ จนฺทิมสูริยเทวปุเตฺต กถํ นุ กเถนฺติ, กึ อตฺถีติ กเถนฺติ, อุทาหุ นตฺถีติ, กึ วา เทวา, อุทาหุ มนุสฺสาติ?

ลุทฺทปุโตฺต คาถมาห –

๑๕๑.“จโนฺท จ สุริโย จ อุโภ สุทสฺสนา, คจฺฉนฺติ โอภาสยมนฺตลิเกฺข;
ปรสฺส โลกสฺส น เต อิมสฺส, เทวาติ เต อาหุ มนุสฺสโลเก’’ติฯ

อถ นํ มหาสโตฺต อาห –

๑๕๒.“เอเตฺถว เต นีหตา หีนวาทา, อเหตุกา เย น วทนฺติ กมฺมํ;
ตถา ผลํ สุกตทุกฺกฏานํ, ทตฺตุปญฺญตฺตํ เย จ วทนฺติ ทาน’’นฺติฯ

ตตฺถ **เอเตฺถว เต นิหตา หีนวาทา**ติ สเจ จนฺทิมสูริยา เทวโลเก ฐิตา, น มนุสฺสโลเก, สเจ จ เต เทวา, น มนุสฺสา, เอเตฺถว เอตฺตเก พฺยากรเณ เต ตว กุลูปกา หีนวาทา นีหตา โหนฺติฯ **อเหตุกา** ''วิสุทฺธิยา วา สํกิเลสสฺส วา เหตุภูตํ กมฺมํ นตฺถี''ติ เอวํวาทาฯ **ทตฺตุปญฺญตฺตน**ฺติ เย จ ทานํ ''พาลเกหิ ปญฺญตฺต''นฺติ วทนฺติฯ

โส มหาสเตฺต กเถเนฺต สลฺลเกฺขตฺวา คาถาทฺวยมาห –

๑๕๓. ''อทฺธา หิ สจฺจํ วจนํ ตเวทํ, กถญฺหิ ทานํ อผลํ ภเวยฺย;
ตถา ผลํ สุกตทุกฺกฏานํ, ทตฺตุปญฺญตฺตญฺจ กถํ ภเวยฺยฯ

๑๕๔. ''กถํกโร กินฺติกโร กิมาจรํ, กึ เสวมาโน เกน ตโปคุเณน;
อกฺขาหิ เม โมรราเชตมตฺถํ, ยถา อหํ โน นิรยํ ปเตยฺย''นฺติฯ

ตตฺถ **ทตฺตุปญฺญตฺตญฺจา**ติ ทานญฺจ ทตฺตุปญฺญตฺตํ นาม กถํ ภเวยฺยาติ อโตฺถฯ **กถํกโร**ติ กตรกมฺมํ กโรโนฺตฯ **กินฺติกโร**ติ เกน การเณน กโรโนฺต อหํ นิรยํ น คเจฺฉยฺยํฯ อิตรานิ ตเสฺสว เววจนานิฯ

ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต ''สจาหํ อิมํ ปญฺหํ น กเถสฺสามิ, มนุสฺสโลโก ตุโจฺฉ วิย กโต ภวิสฺสติ, ตเถวสฺส ธมฺมิกานํ สมณพฺราหฺมณานํ อตฺถิภาวํ กเถสฺสามี''ติ จิเนฺตตฺวา เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๕๕. ''เย เกจิ อตฺถิ สมณา ปถพฺยา, กาสายวตฺถา อนคาริยา เต;
ปาโตว ปิณฺฑาย จรนฺติ กาเล, วิกาลจริยา วิรตา หิ สโนฺตฯ

๑๕๖. ''เต ตตฺถ กาเลนุปสงฺกมิตฺวา, ปุจฺฉาหิ ยํ เต มนโส ปิยํ สิยา;
เต เต ปวกฺขนฺติ ยถาปชานํ, อิมสฺส โลกสฺส ปรสฺส จตฺถ''นฺติฯ

ตตฺถ **สโนฺต**ติ สนฺตปาปา ปณฺฑิตา ปเจฺจกพุทฺธาฯ **ยถาปชาน**นฺติ เต ตุยฺหํ อตฺตโน ปชานนนิยาเมน วกฺขนฺติ, กงฺขํ เต ฉินฺทิตฺวา กเถสฺสนฺติฯ **อิมสฺส โลกสฺส ปรสฺส จตฺถ**นฺติ อิมินา นาม กเมฺมน มนุสฺสโลเก นิพฺพตฺตนฺติ, อิมินา เทวโลเก, อิมินา นิรยาทีสูติ เอวํ อิมสฺส จ ปรสฺส จ โลกสฺส อตฺถํ อาจิกฺขิสฺสนฺติ, เต ปุจฺฉาติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา นิรยภเยน ตเชฺชสิฯ โส ปน ปูริตปารมี ปเจฺจกโพธิสโตฺต สูริยรสฺมิสมฺผสฺสํ โอโลเกตฺวา ฐิตํ ปริณตปทุมํ วิย ปริปากคตญาโณ วิจรติฯ โส ตสฺส ธมฺมกถํ สุณโนฺต ฐิตปเทเนว ฐิโต สงฺขาเร ปริคฺคณฺหิตฺวา ติลกฺขณํ สมฺมสโนฺต ปเจฺจกโพธิญาณํ ปฏิวิชฺฌิฯ ตสฺส ปฏิเวโธ จ มหาสตฺตสฺส ปาสโต โมโกฺข จ เอกกฺขเณเยว อโหสิฯ ปเจฺจกพุโทฺธ สพฺพกิเลเส ปทาเลตฺวา ภวปริยเนฺต ฐิโตว อุทานํ อุทาเนโนฺต คาถมาห –

๑๕๗. ''ตจํว ชิณฺณํ อุรโค ปุราณํ, ปณฺฑูปลาสํ หริโต ทุโมว;
เอสปฺปหีโน มม ลุทฺทภาโว, ชหามหํ ลุทฺทกภาวมชฺชา''ติฯ

ตสฺสโตฺถ – ยถา ชิณฺณํ ปุราณํ ตจํ อุรโค ชหติ, ยถา จ หริโต สมฺปชฺชมานนีลปโตฺต ทุโม กตฺถจิ ฐิตํ ปณฺฑุปลาสํ ชหติ, เอวํ อหมฺปิ อชฺช ลุทฺทภาวํ ทารุณภาวํ ชหิตฺวา ฐิโต, โส ทานิ เอส ปหีโน มม ลุทฺทภาโว, สาธุ วต ชหามหํ ลุทฺทกภาวมชฺชาติฯ **ชหามห**นฺติ ปชหึ อหนฺติ อโตฺถฯ

โส อิมํ อุทานํ อุทาเนตฺวา ‘‘อหํ ตาว สพฺพกิเลสพนฺธเนหิ มุตฺโต, นิเวสเน ปน เม พนฺธิตฺวา ฐปิตา พหู สกุณา อตฺถิ, เต กถํ โมเจสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา มหาสตฺตํ ปุจฺฉิ – ‘‘โมรราช, นิเวสเน เม พหู สกุณา พทฺธา อตฺถิ, เต กถํ โมเจสฺสามี’’ติ? ปเจฺจกพุทฺธโตปิ สพฺพญฺญุโพธิสตฺตานเญฺญว อุปายปริคฺคหญาณํ มหนฺตตรํ โหติ, เตน นํ อาห ‘‘ยํ โว มเคฺคน กิเลสขเณฺฑตฺวา ปเจฺจกโพธิญาณํ ปฏิวิทฺธํ, ตํ อารพฺภ สจฺจกิริยํ กโรถ, สกลชมฺพุทีเป พนฺธนคโต สโตฺต นาม น ภวิสฺสตี’’ติฯ โส โพธิสเตฺตน ทินฺนนยทฺวาเร ฐตฺวา สจฺจกิริยํ กโรโนฺต คาถมาห –

๑๕๘. ‘‘เย จาปิ เม สกุณา อตฺถิ พทฺธา, สตานิเนกานิ นิเวสนสฺมิํ;
เตสมฺปหํ ชีวิตมชฺช ทมฺมิ, โมกฺขญฺจ เต ปตฺตา สกํ นิเกต’’นฺติฯ

ตตฺถ **โมกฺขญฺจ เต ปตฺตา**ติ สฺวาหํ โมกฺขํ ปโตฺต ปเจฺจกโพธิญาณํ ปฏิวิชฺฌิตฺวา ฐิโต, เต สเตฺต ชีวิตทาเนน อนุกมฺปามิ, เอเตน สเจฺจนฯ **สกํ นิเกต**นฺติ สเพฺพปิ เต สตฺตา อตฺตโน อตฺตโน วสนฎฺฐานํ คจฺฉนฺตูติ วทติฯ

อถสฺส สจฺจกิริยาสมกาลเมว สเพฺพ พนฺธนา มุจฺจิตฺวา ตุฎฺฐิรวํ รวนฺตา สกฎฺฐานเมว อคมิํสุฯ ตสฺมิํ ขเณ เตสํ เตสํ เคเหสุ พิฬาเล อาทิํ กตฺวา สกลชมฺพุทีเป พนฺธนคโต สโตฺต นาม นาโหสิฯ ปเจฺจกพุโทฺธ หตฺถํ อุกฺขิปิตฺวา สีสํ ปรามสิฯ ตาวเทว คิหิลิงฺคํ อนฺตรธายิ, ปพฺพชิตลิงฺคํ ปาตุรโหสิฯ โส สฎฺฐิวสฺสิกเตฺถโร วิย อากปฺปสมฺปโนฺน อฎฺฐปริกฺขารธโร หุตฺวา ‘‘ตฺวเมว มม ปติฎฺฐา อโหสี’’ติ โมรราชสฺส อญฺชลิํ ปคฺคยฺห ปทกฺขิณํ กตฺวา อากาเส อุปฺปติตฺวา นนฺทมูลกปพฺภารํ อคมาสิฯ โมรราชาปิ ยฎฺฐิอคฺคโต อุปฺปติตฺวา โคจรํ คเหตฺวา อตฺตโน วสนฎฺฐานํ คโตฯ อิทานิ ลุทฺทสฺส สตฺต วสฺสานิ ปาสหตฺถสฺส จริตฺวาปิ โมรราชานํ นิสฺสาย ทุกฺขา มุตฺตภาวํ ปกาเสโนฺต สตฺถา โอสานคาถมาห –

๑๕๙. ‘‘ลุโทฺท จรี ปาสหโตฺถ อรเญฺญ, พาเธตุ โมราธิปติํ ยสสฺสิํ;
พนฺธิตฺวา โมราธิปติํ ยสสฺสิํ, ทุกฺขา ส ปมุจฺจิ ยถาหํ ปมุโตฺต’’ติฯ

ตตฺถ **พาเธตู**ติ มาเรตุํ, อยเมว วา ปาโฐฯ **พนฺธิตฺวา**ติ พนฺธิตฺวา ฐิตสฺส ธมฺมกถํ สุตฺวา ปฎิลทฺธสํเวโค หุตฺวาติ อโตฺถฯ **ยถาห**นฺติ ยถา อหํ สยมฺภุญาเณน มุโตฺต, เอวเมว โสปิ มุโตฺตติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ อรหตฺตํ ปาปุณิฯ ตทา โมรราชา อหเมว อโหสินฺติฯ

มหาโมรชาตกวณฺณนา อฎฺฐมาฯ

[๔๙๒] ๙. ตจฺฉสูกรชาตกวณฺณนา

ยเทสมานา วิจริมฺหาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เทฺว มหลฺลกเตฺถเร อารพฺภ กเถสิฯ มหาโกสโล กิร รโญฺญ พิมฺพิสารสฺส ธีตรํ เทโนฺต ธีตุ นฺหานียมูลตฺถาย กาสิคามํ อทาสิฯ ปเสนทิ ราชา อชาตสตฺตุนา ปิตริ มาริเต ตํ คามํ อจฺฉินฺทิฯ เตสุ ตสฺสตฺถาย ยุชฺฌเนฺตสุ ปฐมํ อชาตสตฺตุสฺส ชโย อโหสิฯ โกสลราชา ปราชยปฺปโตฺต อมเจฺจ ปุจฺฉิ ‘‘เกน นุ โข อุปาเยน อชาตสตฺตุํ คณฺหเยฺยามา’’ติฯ มหาราช, ภิกฺขู นาม มนฺตกุสลา โหนฺติ, จรปุริเส เปเสตฺวา วิหาเร ภิกฺขูนํ กถํ ปริคฺคณฺหิตุํ วฎฺฎตีติฯ ราชา ‘‘สาธู’’ติ ปฎิสฺสุณิตฺวา ‘‘เอถ, ตุเมฺห วิหารํ คนฺตฺวา ปฎิจฺฉนฺนา หุตฺวา ภทนฺตานํ กถํ ปริคฺคณฺหถา’’ติ จรปุริเส ปโยเชสิฯ เชตวเนปิ พหู ราชปุ

ริสา ปพฺพชิตา โหนฺติฯ เตสุ เทฺว มหลฺลกเตฺถรา วิหารปจฺจเนฺต ปณฺณสาลายํ วสนฺติ, เอโก ธนุคฺคหติสฺสเตฺถโร นาม, เอโก มนฺติทตฺตเตฺถโร นามฯ เต สพฺพรตฺตึ สุปิตฺวา ปจฺจูสกาเล ปพุชฺฌึสุฯ

เตสุ ธนุคฺคหติสฺสเตฺถโร อคฺคึ ชาเลตฺวา อาห ‘‘ภเนฺต, มนฺติทตฺตเตฺถรา’’ติฯ ‘‘กึ ภเนฺต’’ติฯ ‘‘นิทฺทายถ ตุเมฺห’’ติฯ ‘‘น นิทฺทายามิ, กึ กาตพฺพ’’นฺติ? ‘‘ภเนฺต, ลาลโก วตายํ โกสลราชา จาฏิมตฺตโภชนเมว ภุญฺชิตุํ ชานาตี’’ติฯ ‘‘อถ กึ ภเนฺต’’ติฯ ‘‘อตฺตโน กุจฺฉิมฺหิ ปาณกมเตฺตน อชาตสตฺตุนา ปราชิโต ราชา’’ติฯ ‘‘กินฺติ ปน ภเนฺต กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ? ‘‘ภเนฺต, มนฺติทตฺตเตฺถร ยุทฺธํ นาม สกฏพฺยูหจกฺกพฺยูหปทุมพฺยูหวเสน ติวิธํฯ เตสุ ภาคิเนยฺยํ อชาตสตฺตุํ คณฺหเนฺตน สกฏพฺยูหํ กตฺวา คณฺหิตุํ วฏฺฏติ, อสุกสฺมึ นาม ปพฺพตกเณฺณ ทฺวีสุ ปเสฺสสุ สูรปุริเส ฐเปตฺวา ปุรโต พลํ ทเสฺสตฺวา อโนฺต ปวิฏฺฐภาวํ ญตฺวา นทิตฺวา วคฺคิตฺวา กุมิเน ปวิฏฺฐมจฺฉํ วิย อโนฺตมุฏฺฐิยํ กตฺวาว นํ คเหตุํ สกฺกา’’ติฯ

ปโยชิตปุริสา ตํ กถํ สุตฺวา รโญฺญ อาโรเจสุํฯ ราชา มหติยา เสนาย คนฺตฺวา ตถา กตฺวา อชาตสตฺตุํ คเหตฺวา สงฺขลิกพนฺธเนน พนฺธิตฺวา กติปาหํ นิมฺมทํ กตฺวา ‘‘ปุน เอวรูปํ มา กรี’’ติ อสฺสาเสตฺวา โมเจตฺวา ธีตรํ วชิรกุมาริํ นาม ตสฺส ทตฺวา มหเนฺตน ปริวาเรน วิสฺสเชฺชสิฯ ‘‘โกสลรโญฺญ ธนุคฺคหติสฺสเตฺถรสฺส สํวิธาเนน อชาตสตฺตุ คหิโต’’ติ ภิกฺขูนํ อนฺตเร กถา สมุฏฺฐหิ, ธมฺมสภายมฺปิ ตเมว กถํ สมุฏฺฐาเปสุํฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ ธนุคฺคหติโสฺส ยุทฺธสํวิธาเน เฉโกเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสินครสฺส ทฺวารคามวาสี เอโก วฑฺฒกี ทารุอตฺถาย อรญฺญํ คนฺตฺวา อาวาเฏ ปติตํ เอกํ สูกรโปตกํ ทิสฺวา อาเนตฺวา ‘‘ตจฺฉสูกโร’’ติสฺส นามํ กตฺวา โปเสสิฯ โส ตสฺส อุปการโก อโหสิฯ ตุเณฺฑน รุเกฺข ปริวเตฺตตฺวา เทติ, ทาฐาย เวเฐตฺวา กาฬสุตฺตํ กฑฺฒติ, มุเขน ฑํสิตฺวา วาสินิขาทนมุคฺคเร อาหรติฯ โส วุฑฺฒิปฺปโตฺต มหาพโล มหาสรีโร อโหสิฯ อถ วฑฺฒกี ตสฺมึ ปุตฺตเปมํ ปจฺจุปฏฺฐาเปตฺวา ‘‘อิมํ อิธ วสนฺตํ โกจิเทว หึเสยฺยา’’ติ อรเญฺญ วิสฺสเชฺชสิฯ โส จิเนฺตสิ ‘‘อหํ อิมสฺมึ อรเญฺญ เอกโกว วสิตุํ น สกฺขิสฺสามิ, ญาตเก ปริเยสิตฺวา เตหิ ปริวุโต วสิสฺสามี’’ติฯ โส วนฆฏาย สูกเร ปริเยสโนฺต พหู สูกเร ทิสฺวา ตุสฺสิตฺวา ติโสฺส คาถา อภาสิ –

๑๖๐. ‘‘ยเทสมานา วิจริมฺห, ปพฺพตานิ วนานิ จ;
อเนฺวสํ วิจริํ ญาตี, เตเม อธิคตา มยาฯ

๑๖๑. ‘‘พหุญฺจิทํ มูลผลํ, ภโกฺข จายํ อนปฺปโก;
รมฺมา จิมา คิรีนโชฺช, ผาสุวาโส ภวิสฺสติฯ

๑๖๒. ‘‘อิเธวาหํ วสิสฺสามิ, สห สเพฺพหิ ญาติภิ;
อโปฺปสฺสุโกฺก นิราสงฺกี, อโสโก อกุโตภโย’’ติฯ

ตตฺถ **ยเทสมานา**ติ ยํ ญาติคณํ ปริเยสนฺตา มยํ วิจริมฺหฯ **อเนฺวส**นฺติ จิรํ วต อเนฺวสโนฺต วิจริํฯ **เตเม**ติ เต อิเมฯ **ภโกฺข**ติ เสฺวว วนมูลผลสงฺขาโต ภโกฺขฯ **อโปฺปสฺสุโกฺก**ติ อนุสฺสุกฺกหุตฺวาฯ

สูกรา ตสฺส วจนํ สุตฺวา จตุตฺถํ คาถมาหํสุ –

๑๖๓.‘‘อญฺญมฺปิ เลณํ ปริเยส, สตฺตุ โน อิธ วิชฺชติ;
โส ตจฺฉ สูกเร หนฺติ, อิธาคนฺตฺวา วรํ วร’’นฺติฯ

ตตฺถ **ตจฺฉาติ** ตํ นาเมนาลปนฺติฯ **วรํ วรนฺติ** สูกเร หนโนฺต ถูลมํสํ วรํ วรเณฺญว หนติฯ

อิโต ปรํ อุตฺตานสมฺพนฺธคาถา ปาฬินเยน เวทิตพฺพา –

๑๖๔.‘‘โก นุมฺหากํ อิธ สตฺตุ, โก ญาตี สุสมาคเต;
ทุปฺปธํเส ปธํเสติ, ตํ เม อกฺขาถ ปุจฺฉิตาฯ

๑๖๕.‘‘อุทฺธคฺคราชี มิคราชา, พลี ทาฐาวุโธ มิโค;
โส ตจฺฉ สูกเร หนฺติ, อิธาคนฺตฺวา วรํ วรํฯ

๑๖๖.‘‘น โน ทาฐา น วิชฺชนฺติ, พลํ กาเย สโมหิตํ;
สเพฺพ สมคฺคา หุตฺวาน, วสํ กาหาม เอกกํฯ

๑๖๗.‘‘หทยงฺคมํ กณฺณสุขํ, วาจํ ภาสสิ ตจฺฉก;
โยปิ ยุเทฺธ ปลาเยยฺย, ตมฺปิ ปจฺฉา หนามเส’’ติฯ

ตตฺถ **โก นุมฺหากนฺติ** อหํ ตุเมฺห ทิสฺวาว ‘‘อิเม สูกรา อปฺปมํสโลหิตา, ภเยน เนสํ ภวิตพฺพ’’นฺติ จิเนฺตสิํ, ตสฺมา เม อาจิกฺขถ, โก นุ อมฺหากํ อิธ สตฺตุฯ **อุทฺธคฺคราชีติ** อุทฺธคฺคาหิ สรีรราชีหิ สมนฺนาคโตฯ พฺยคฺฆํ สนฺธาเยวมาหํสุฯ **โยปีติ** โย อมฺหากํ อนฺตเร เอโกปิ ปลายิสฺสติ, ตมฺปิ มยํ ปจฺฉา หนิสฺสามาติฯ

ตจฺฉสูกโร สเพฺพ สูกเร เอกจิเตฺต กตฺวา ปุจฺฉิ ‘‘กาย เวลาย พฺยโคฺฆ อาคมิสฺสตี’’ติฯ อชฺช ปาโตว เอกํ คเหตฺวา คโต, เสฺว ปาโตว อาคมิสฺสตีติฯ โส ยุทฺธกุสโล ‘‘อิมสฺมิํ ฐาเน ฐิเตน สกฺกา เชตุ’’นฺติ ภูมิสีสํ ปชานาติ, ตสฺมา เอกํ ปเทสํ สลฺลเกฺขตฺวา รตฺติเมว สูกเร โคจรํ คาหาเปตฺวา พลวปจฺจูสโต ปฏฺฐาย ‘‘ยุทฺธํ นาม สกฏพฺยูหาทิวเสน ติวิธํ โหตี’’ติ วตฺวา ปทุมพฺยูหํ สํวิทหติฯ มเชฺฌ ฐาเน ขีรปิวเก สูกรโปตเก ฐเปสิฯ เต ปริวาเรตฺวา เตสํ มาตโร, ตา ปริวาเรตฺวา วญฺฌา สูกริโย, ตาสํ อนนฺตรา สูกรโปตเก, เตสํ อนนฺตรา มกฺุลทาเฐ ตรุณสูกเร, เตสํ อนนฺตรา มหาทาเฐ, เตสํ อนนฺตรา ชิณฺณสูกเร, ตโต ตตฺถ ตตฺถ ทสวคฺคํ วีสติวคฺคํ ติํสวคฺคญฺจ กตฺวา พลคุมฺพํ ฐเปสิฯ อตฺตโน อตฺถาย เอกํ อาวาฏํ, พฺยคฺฆสฺส ปตนตฺถาย เอกํ สุปฺปสณฺฐานํ ปพฺภารํ กตฺวา ขณาเปสิฯ ทฺวินฺนํ อาวาฏานํ อนฺตเร อตฺตโน วสนตฺถาย ปีฐกํ กาเรสิฯ โส ถามสมฺปเนฺน โยธสูกเร คเหตฺวา ตสฺมิํ ตสฺมิํ ฐาเน สูกเร อสฺสาเสโนฺต วิจริฯ ตเสฺสวํ กโรนฺตเสฺสว สูริโย อุคฺคจฺฉติฯ

อถ พฺยคฺฆราชา กูฏชฏิลสฺส อสฺสมปทา นิกฺขมิตฺวา ปพฺพตตเล อฏฺฐาสิฯ ตํ ทิสฺวา สูกรา ‘‘อาคโต โน ภเนฺต เวรี’’ติ วทิํสุฯ มา ภายถ, ยํ ยํ เอส กโรติ, ตํ สพฺพํ สริกฺขา หุตฺวา กโรถาติฯ พฺยโคฺฆ สรีรํ วิธุนิตฺวา โอสกฺกโนฺต วิย ปสฺสาวมกาสิ, สูกราปิ ตเถว กริํสุฯ พฺยโคฺฆ สูกเร โอโลเกตฺวา มหานทํ นทิ, เตปิ ตเถว กริํสุฯ โส เตสํ กิริยํ ทิสฺวา จิเนฺตสิ ‘‘น อิเม ปุพฺพสทิสา, อชฺช มยฺหํ ปฏิสตฺตุโน หุตฺวา วคฺควคฺคา ฐิตา, สํวิทหโก เนสํ เสนานายโกปิ อตฺถิ, อชฺช มยา เอเตสํ สนฺติกํ คนฺตุํ น วฏฺฏตี’’ติ มรณภยตชฺชิโต นิวตฺติตฺวา กูฏชฏิลสฺส สนฺติกํ คโตฯ อถ นํ โส ตุจฺฉหตฺถํ ทิสฺวา นวมํ คาถมาห –

๑๖๘.“ปาณาติปาตา วิรโต นุ อชฺช, อภยํ นุ เต สพฺพภูเตสุ ทินฺนํ;
ทาฐา นุ เต มิควธาย น สนฺติ, โย สงฺฆปโตฺต กปโณว ฌายสี’’ติฯ

ตตฺถ **สงฺฆปโตฺต**ติ โย ตฺวํ สูกรสงฺฆปโตฺต หุตฺวา กิญฺจิ โคจรํ อลภิตฺวา กปโณ วิย ฌายสีติฯ

อถ พฺยโคฺฆ ติโสฺส คาถา อภาสิ –

๑๖๙.“น เม ทาฐา น วิชฺชนฺติ, พลํ กาเย สโมหิตํ;
ญาตี จ ทิสฺวาน สามคฺคี เอกโต, ตสฺมา จ ฌายามิ วนมฺหิ เอกโกฯ

๑๗๐.“อิมสฺสุหํ ยนฺติ ทิโสทิสํ ปุเร, ภยฏฺฏิตา เลณคเวสิโน ปุถุ;
เต ทานิ สงฺคมฺม วสนฺติ เอกโต, ยตฺถฏฺฐิตา ทุปฺปสหชฺช เต มยาฯ

๑๗๑.“ปริณายกสมฺปนฺนา , สหิตา เอกวาทิโน;
เต มํ สมคฺคา หิํเสยฺยุํ, ตสฺมา เนสํ น ปตฺถเย’’ติฯ

ตตฺถ **สามคฺคี เอกโต**ติ สหิตา หุตฺวา เอกโต ฐิเตฯ **อิมสฺสุหนฺ**ติ อิเม สุหํ มยา อกฺขีนิ อุมฺมีเลตฺวา โอโลกิตมตฺตาว ปุเพฺพ ทิโสทิสํ คจฺฉนฺติฯ **ปุถู**ติ วิสุํ วิสุํฯ **ยตฺถฏฺฐิตา**ติ ยสฺมิํ ภูมิภาเค ฐิตาฯ **ปริณายกสมฺปนฺนา**ติ เสนานายเกน สมฺปนฺนาฯ **ตสฺมา เนสํ น ปตฺถเย**ติ เตน การเณน เอเตสํ น ปเตฺถมิฯ

ตํ สุตฺวา กูฏชฏิโล ตสฺส อุสฺสาหํ ชนยโนฺต คาถมาห –

๑๗๒.“เอโกว อิโนฺท อสุเร ชินาติ, เอโกว เสโน หนฺติ ทิเช ปสยฺห;
เอโกว พฺยโคฺฆ มิคสงฺฆปโตฺต, วรํ วรํ หนฺติ พลญฺหิ ตาทิส’’นฺติฯ

ตตฺถ **มิคสงฺฆปโตฺต**ติ มิคคณปโตฺต หุตฺวา วรํ วรํ มิคํ หนฺติฯ **พลญฺหิ ตาทิสนฺ**ติ ตาทิสญฺหิ ตสฺส พลํฯ

อถ พฺยโคฺฆ คาถมาห –

๑๗๓.“น เหว อิโนฺท น เสโน, นปิ พฺยโคฺฆ มิคาธิโป;
สมเคฺค สหิเต ญาตี, น พฺยเคฺฆ กุรุเต วเส’’ติฯ

ตตฺถ **พฺยเคฺฆ**ติ พฺยคฺฆสทิเส หุตฺวา สรีรวิฐนนาทีนิ กตฺวา ฐิเต วเส น กุรุเต, อตฺตโน วเส วตฺตาเปตุํ น สโกฺกตีติ อโตฺถฯ

ปุน ชฏิโล ตํ อุสฺสาเหโนฺต เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๗๔.กุมฺภีลกา สกุณกา, สงฺฆิโน คณจาริโน;
สโมฺมทมานา เอกชฺฌํ, อุปฺปตนฺติ ฑยนฺติ จฯ

๑๗๕.เตสญฺจ ฑยมานานํ, เอเกตฺถ อปสกฺกติ;
ตญฺจ เสโน นิตาเฬติ, เวยฺยคฺฆิเยว สา คตี’’ติฯ

ตตฺถ **กุมฺภีลกา**ติ เอวํนามกา ขุทฺทกสกุณาฯ **อุปฺปตนฺตี**ติ โคจรํ จรนฺตา อุปฺปตนฺติฯ **ฑยนฺติ จา**ติ โคจรํ คเหตฺวา อากาเสน คจฺฉนฺติฯ **เอเกตฺถ อปสกฺกตี**ติ เอโก เอเตสุ โอสกฺกิตฺวา วา เอกปเสฺสน วา วิสุํ คจฺฉติฯ **นิตาเฬตี**ติ ปหริตฺวา คณฺหาติฯ **เวยฺยคฺฆิเยว สา คตี**ติ พฺยคฺฆานํ เอสาติ เวยฺยคฺฆิ, สมคฺคานํ คจฺฉนฺตานมฺปิ เอสา เอวรูปา คติ พฺยคฺฆานํ คติเยว นาม โหติฯ น หิ สกฺกา สเพฺพหิ เอกโตว คนฺตุํ, ตสฺมา โย เอวํ ตตฺถ เอโก คจฺฉติ, ตํ คณฺหาติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ''พฺยคฺฆราช ตฺวํ อตฺตโน พลํ น ชานาสิ, มา ภายิ, เกวลํ ตฺวํ นทิตฺวา ปกฺขนฺท, เทฺว เอกโต คจฺฉนฺตา นาม น ภวิสฺสนฺตี''ติ อุสฺสาเหสิ ฯ โส ตถา อกาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๑๗๖.''อุสฺสาหิโต ชฏิเลน, ลุเทฺทนามิสจกฺขุนา;
ทาฐี ทาฐีสุ ปกฺขนฺทิ, มญฺญมาโน ยถา ปุเร''ติฯ

ตตฺถ **ทาฐี**ติ สยํ ทาฐาวุโธ อิตเรสุ ทาฐาวุเธสุ ปกฺขนฺทิฯ **ยถา ปุเร**ติ ยถา ปุเพฺพ มญฺญติ, ตเถว มญฺญมาโนฯ

โส กิร คนฺตฺวา ปพฺพตตเล ตาว อฏฺฐาสิฯ สูกรา ''ปุนาคโต สามิ, โจโร''ติ ตจฺฉสฺส อาโรเจสุํฯ โส ''มา ภายถา''ติ เต อสฺสาเสตฺวา อุฏฺฐาย ทฺวินฺนํ อาวาฏานํ อนฺตเร ปีฐกาย อฏฺฐาสิฯ พฺยโคฺฆ เวคํ ชเนตฺวา ตจฺฉสูกรํ สนฺธาย ปกฺขนฺทิฯ ตจฺฉสูกโร ปริวตฺติตฺวา ปจฺฉามุโข ปุริมอาวาเฏ ปติฯ พฺยโคฺฆ จ เวคํ สนฺธาเรตุํ อสโกฺกนฺโต คนฺตฺวา สุปฺปปพฺภาเร อาวาเฏ ปติตฺวา ปุญฺชกิโตว อฏฺฐาสิฯ ตจฺฉสูกโร เวเคน อุฏฺฐาย ตสฺส อนฺตรสตฺถิมฺหิ ทาฐํ โอตาเรตฺวา ยาว หทยา ผาเลตฺวา มํสํ ขาทิตฺวา มุเขน ฑํสิตฺวา พหิอาวาเฏ ปาเตตฺวา ''คณฺหถิมํ ทาส''นฺติ อาหฯ ปฐมาคตา เอกวารเมว ตุโณฺฑตารณมตฺตํ ลภึสุ, ปจฺฉา อาคตา อลภิตฺวา ''พฺยคฺฆมํสํ นาม กีทิส''นฺติ วทึสุฯ ตจฺฉสูกโร อาวาฏา อุตฺตริตฺวา สูกเร โอโลเกตฺวา ''กึ นุ โข น ตุสฺสถา''ติ อาหฯ ''สามิ, เอโก ตาว พฺยโคฺฆ คหิโต, อโญฺญ ปเนโก ทสพฺยคฺฆคฺฆนโก อตฺถี''ติ? ''โก นาเมโส''ติ? ''พฺยเคฺฆน อาภตาภตมํสํ ขาทโก กูฏชฏิโล''ติฯ ''เตน หิ เอถ, คณฺหิสฺสาม น''นฺติ เตหิ สทฺธึ เวเคน ปกฺขนฺทิฯ

ชฏิโล ''พฺยโคฺฆ จิรายตี''ติ ตสฺส อาคมนมคฺคํ โอโลเกนฺโต พหู สูกเร อาคจฺฉเนฺต ทิสฺวา ''อิเม พฺยคฺฆํ มาเรตฺวา มม มารณตฺถาย อาคจฺฉนฺติ มเญฺญ''ติ ปลายิตฺวา เอกํ อุทุมฺพรรุกฺขํ อภิรุหิฯ สูกรา ''เอส รุกฺขํ อารุโฬฺห''ติ วทึสุฯ ''กึ รุกฺข''นฺติฯ ''อุทุมฺพรรุกฺข''นฺติฯ ''เตน หิ มา จินฺตยิตฺถ, อิทานิ นํ คณฺหิสฺสามา''ติ ตรุณสูกเร ปโกฺกสิตฺวา รุกฺขมูลตา ปํสุํ อปพฺยูหาเปสิ, สูกรีหิ มุขปูรํ อุทกํ อาหราเปสิ, มหาทาฐสูกเรหิ สมนฺตา มูลานิ ฉินฺทาเปสิฯ เอกํ อุชุกํ โอติณฺณมูลเมว อฏฺฐาสิฯ ตโต เสสสูกเร ''ตุเมฺห อเปถา''ติ อุสฺสาเรตฺวา ชณฺณุเกหิ ปติฏฺฐหิตฺวา ทาฐาย มูลํ ปหริ, ผรสุนา ปหฏํ วิย ฉิชฺชิตฺวา คตํฯ รุโกฺข ปริวตฺติตฺวา ปติฯ ตํ กูฏชฏิลํ ปตนฺตเมว สมฺปฏิจฺฉิตฺวา มํสํ ภเกฺขสุํฯ ตํ อจฺฉริยํ ทิสฺวา รุกฺขเทวตา คาถมาห –

๑๗๗.''สาธุ สมฺพหุลา ญาตี, อปิ รุกฺขา อรญฺญชา;
สูกเรหิ สมเคฺคหิ, พฺยโคฺฆ เอกายเน หโต''ติฯ

ตตฺถ **เอกายเน หโต**ติ เอกคมนสฺมึเยว หโตฯ

อุภินฺนํ ปน เนสํ หตภาวํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อิตรํ คาถมาห –

๑๗๘.พฺราหฺมณเญฺจว พฺยคฺฆญฺจ, อุโภ หนฺตฺวาน สูกรา;
อานนฺทิโน ปมุทิตา, มหานาทํ ปนาทิสุ’’นฺติฯ

ปุน ตจฺฉสูกโร เต ปุจฺฉิ ‘‘อเญฺญปิ โว อมิตฺตา อตฺถี’’ติ? สูกรา ‘‘นตฺถิ, สามี’’ติ วตฺวา ‘‘ตํ อภิสิญฺจิตฺวา ราชานํ กริสฺสามา’’ติ อุทกํ ปริเยสนฺตา ชฏิลสฺส ปานียสงฺขํ ทิสฺวา ตํ ทกฺขิณาวฏฺฏํ สงฺขรตนํ ปูเรตฺวา อุทกํ อภิหริตฺวา ตจฺฉสูกรํ อุทุมฺพรรุกฺขมูเลเยว อภิสิญฺจึสุฯ อภิเสกอุทกํ อาสิตฺตํ, สูกริเมวสฺส อคฺคมเหสึ กรึสุฯ ตโต ปฏฺฐาย อุทุมฺพรภทฺทปีเฐ นิสีทาเปตฺวา ทกฺขิณาวฏฺฏสเงฺขน อภิเสกกรณํ ปวตฺตํฯ ตมฺปิ อตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา โอสานคาถมาห –

๑๗๙.‘‘เต สุ อุทุมฺพรมูลสฺมึ, สูกรา สุสมาคตา;
ตจฺฉกํ อภิสิญฺจึสุ, ตฺวํ โน ราชาสิ อิสฺสโร’’ติฯ

ตตฺถ **เต สู**ติ เต สูกรา, **สุ**-กาโร นิปาตมตฺตํฯ **อุทุมฺพรมูลสฺมิ**นฺติ อุทุมฺพรสฺส มูเลฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ ธนุคฺคหติสฺสเตฺถโร ยุทฺธสํวิทหเน เฉโกเยวา’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา กูฏชฏิโล เทวทโตฺต อโหสิ, ตจฺฉสูกโร ธนุคฺคหติโสฺส, รุกฺขเทวตา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ตจฺฉสูกรชาตกวณฺณนา นวมาฯ
[๔๙๓] ๑๐. มหาวาณิชชาตกวณฺณนา

วาณิชา สมิตึ กตฺวาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต สาวตฺถิวาสิโน วาณิเช อารพฺภ กเถสิฯ เต กิร โวหารตฺถาย คจฺฉนฺตา สตฺถุ มหาทานํ ทตฺวา สรเณสุ จ สีเลสุ จ ปติฏฺฐาย ‘‘ภเนฺต, สเจ อโรคา อาคมิสฺสาม, ปุน ตุมฺหากํ ปาเท วนฺทิสฺสามา’’ติ วตฺวา ปญฺจมเตฺตหิ สกฏสเตหิ นิกฺขมิตฺวา กนฺตารํ ปตฺวา มคฺคํ อสลฺลเกฺขตฺวา มคฺคมูฬฺหา นิรุทเก นิราหาเร อรเญฺญ วิจรนฺตา เอกํ นาคปริคฺคหิตํ นิโคฺรธรุกฺขํ ทิสฺวา สกฏานิ โมเจตฺวา รุกฺขมูเล นิสีทึสุฯ เต ตสฺส อุทกตินฺตานิ วิย นีลานิ สินิทฺธานิ ปตฺตานิ อุทกปุณฺณา วิย จ สาขา ทิสฺวา จินฺตยึสุ ‘‘อิมสฺมึ รุเกฺข อุทกํ สญฺจรนฺตํ วิย ปญฺญายติ, อิมสฺส ปุริมสาขํ ฉินฺทาม, ปานียํ โน ทสฺสตี’’ติฯ อเถโก รุกฺขํ อภิรุหิตฺวา สาขํ ฉินฺทิ, ตโต ตาลกฺขนฺธปฺปมาณา อุทกธารา ปวตฺติฯ เต ตตฺถ นฺหตฺวา ปิวิตฺวา จ ทกฺขิณสาขํ ฉินฺทึสุ, ตโต นานคฺครสโภชนํ นิกฺขมิฯ ตํ ภุญฺชิตฺวา ปจฺฉิมสาขํ ฉินฺทึสุ, ตโต อลงฺกตอิตฺถิโย นิกฺขมึสุฯ ตาหิ สทฺธึ อภิรมิตฺวา อุตฺตรสาขํ ฉินฺทึสุ, ตโต สตฺต รตนานิ นิกฺขมึสุฯ ตานิ คเหตฺวา ปญฺจ สกฏสตานิ ปูเรตฺวา สาวตฺถึ ปจฺจาคนฺตฺวา ธนํ โคเปตฺวา คนฺธมาลาทิหตฺถา เชตวนํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ปูเชตฺวา เอกมนฺตํ นิสินฺนา ธมฺมกถํ สุตฺวา นิมเนฺตตฺวา ปุนทิวเส มหาทานํ ทตฺวา ‘‘ภเนฺต, อิมสฺมึ ทาเน อมฺหากํ ธนทายิกาย รุกฺขเทวตาย ปตฺตึ เทมา’’ติ ปตฺตึ อทํสุฯ สตฺถา นิฏฺฐิตภตฺตกิโจฺจ ‘‘กตรรุกฺขเทวตาย ปตฺตึ เทถา’’ติ ปุจฺฉิฯ วาณิชา นิโคฺรธรุเกฺข ธนสฺส ลทฺธาการํ ตถาคตสฺสาโรเจสุํฯ สตฺถา ‘‘ตุเมฺห ตาว มตฺตญฺญุตาย ตณฺหาวสิกา อหุตฺวา ธนํ ลภิตฺถ, ปุเพฺพ ปน อมตฺตญฺญุตาย ตณฺหาวสิกา ธนญฺจ ชีวิตญฺจ วิชหึสู’’ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสินคเร ตเทว ปน กนฺตารํ เสฺวว นิโคฺรโธฯ วาณิชา มคฺคมูฬฺหา หุตฺวา ตเมว นิโคฺรธํ ปสฺสึสุฯ ตมตฺถํ สตฺถา อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา กเถโนฺต อิมา คาถา อาห –

๑๘๐.‘‘วาณิชา สมิตึ กตฺวา, นานารฏฺฐโต อาคตา;
ธนาหรา ปกฺกมึสุ, เอกํ กตฺวาน คามณิํฯ

๑๘๑. ‘‘เต ตํ กนฺตารมาคมฺม, อปฺปภกฺขํ อโนทกํ;
มหานิโคฺรธมทฺทกฺขุํ, สีตจฺฉายํ มโนรมํฯ

๑๘๒. ‘‘เต จ ตตฺถ นิสีทิตฺวา, ตสฺส รุกฺขสฺส ฉายยา;
วาณิชา สมจินฺเตสุํ, พาลา โมเหน ปารุตาฯ

๑๘๓. ‘‘อลฺลายเต อยํ รุกฺโข, อปิ วารีว สนฺทติ;
อิงฺฆสฺส ปุริมํ สาขํ, มยํ ฉินฺทาม วาณิชาฯ

๑๘๔. ‘‘สา จ ฉินฺนาว ปคฺฆริ, อจฺฉํ วาริํ อนาวิลํ;
เต ตตฺถ นฺหตฺวา ปิวิตฺวา, ยาวติจฺฉิํสุ วาณิชาฯ

๑๘๕. ‘‘ทุติยํ สมจินฺเตสุํ, พาลา โมเหน ปารุตา;
อิงฺฆสฺส ทกฺขิณํ สาขํ, มยํ ฉินฺทาม วาณิชาฯ

๑๘๖. ‘‘สา จ ฉินฺนาว ปคฺฆริ, สาลิมํโสทนํ พหุํ;
อโปฺปทวเณฺณ กุมฺมาเส, สิงฺคิํ วิทลสูปิโยฯ

๑๘๗. ‘‘เต ตตฺถ ภุตฺวา ขาทิตฺวา, ยาวติจฺฉิํสุ วาณิชา;
ตติยํ สมจินฺเตสุํ, พาลา โมเหน ปารุตา;
อิงฺฆสฺส ปจฺฉิมํ สาขํ, มยํ ฉินฺทาม วาณิชาฯ

๑๘๘. ‘‘สา จ ฉินฺนาว ปคฺฆริ, นาริโย สมลงฺกตา;
วิจิตฺรวตฺถาภรณา, อามุตฺตมณิกุณฺฑลาฯ

๑๘๙. ‘‘อปิ สุ วาณิชา เอกา, นาริโย ปณฺณวีสติ;
สมนฺตา ปริวาริํสุ, ตสฺส รุกฺขสฺส ฉายยา;
เต ตาหิ ปริจาเรตฺวา, ยาวติจฺฉิํสุ วาณิชาฯ

๑๙๐. ‘‘จตุตฺถํ สมจินฺเตสุํ, พาลา โมเหน ปารุตา;
อิงฺฆสฺส อุตฺตรํ สาขํ, มยํ ฉินฺทาม วาณิชาฯ

๑๙๑. ‘‘สา จ ฉินฺนาว ปคฺฆริ, มุตฺตา เวฬุริยา พหู;
รชตํ ชาตรูปญฺจ, กุตฺติโย ปฏิยานิ จฯ

๑๙๒. ‘‘กาสิกานิ จ วตฺถานิ, อุทฺทิยานิ จ กมฺพลา;
เต ตตฺถ ภาเร พนฺธิตฺวา, ยาวติจฺฉิํสุ วาณิชาฯ

๑๙๓. ‘‘ปญฺจมํ สมจินฺเตสุํ, พาลา โมเหน ปารุตา;
อิงฺฆสฺส มูลํ ฉินฺทาม, อปิ ภิโยฺย ลภามเสฯ

๑๙๔. ‘‘อถุฏฺฐหิ สตฺถวาโห, ยาจมาโน กตญฺชลี;
นิโคฺรโธ กิํ ปรชฺฌติ, วาณิชา ภทฺทมตฺถุ เตฯ

๑๙๕. ‘‘วาริทา ปุริมา สาขา, อนฺนปานญฺจ ทกฺขิณา;
นาริทา ปจฺฉิมา สาขา, สพฺพกาเม จ อุตฺตรา;
นิโคฺรโธ กิํ ปรชฺฌติ, วาณิชา ภทฺทมตฺถุ เตฯ

๑๙๖.‘‘ยสฺส รุกฺขสฺส ฉายาย, นิสีเทยฺย สเยยฺย วา;
น ตสฺส สาขํ ภเญฺชยฺย, มิตฺตทุโพฺภ หิ ปาปโกฯ

๑๙๗.เต จ ตสฺสานาทิยิตฺวา, เอกสฺส วจนํ พหู;
นิสิตาหิ กุฐารีหิ, มูลโต นํ อุปกฺกมุ’’นฺติฯ

ตตฺถ **สมิติํ กตฺวา**ติ พาราณสิยํ สมาคมํ กตฺวา, พหู เอกโต หุตฺวาติ อโตฺถฯ **ปกฺกมิํสู**ติ ปญฺจหิ สกฎสเตหิ พาราณเสยฺยกํ ภณฺฑํ อาทาย ปกฺกมิํสุฯ **คามณิ**นฺติ เอกํ ปญฺญวนฺตตรํ สตฺถวาหํ กตฺวา ฯ **ฉายยา**ติ ฉายายฯ **อลฺลายเต**ติ อุทกภริโต วิย อโลฺล หุตฺวา ปญฺญายติฯ **ฉินฺนาว ปคฺฆรี**ติ เอโก รุกฺขาโรหนกุสโล อภิรุหิตฺวา ตํ ฉินฺทิ, สา ฉินฺนมตฺตาว ปคฺฆรีติ ทเสฺสติฯ ปรโตปิ เอเสว นโยฯ

อโปฺปทวเณฺณ กุมฺมาเสติ อโปฺปทกปายาสสทิเส กุมฺมาเสฯ **สิงฺคิ**นฺติ สิงฺคิเวราทิกํ อุตฺตริภงฺคํฯ **วิทลสูปิโย**ติ มุคฺคสูปาทโยฯ **วาณิชา เอกา**ติ เอเกกสฺส วาณิชสฺส ยตฺตกา วาณิชา , เตสุ เอเกกสฺส เอเกกาว, สตฺถวาหสฺส ปน สนฺติเก ปญฺจวีสตีติ อโตฺถฯ **ปริวาริํสู**ติ ปริวาเรสุํฯ ตาหิ ปน สทฺธิํเยว นาคานุภาเวน สาณิวิตานสยนาทีนิ ปคฺฆริํสุฯ

กุตฺติโยติ หตฺถตฺถราทโยฯ **ปฎิยานิจา**ติ อุณฺณามยปจฺจตฺถรณานิฯ ‘‘เสตกมฺพลานี’’ติปิ วทนฺติเยวฯ **อุทฺทิยานิ จ กมฺพลา**ติ อุทฺทิยานิ นาม กมฺพลา อตฺถิฯ **เต ตตฺถ ภาเร พนฺธิตฺวา**ติ ยาวตกํ อิจฺฉิํสุ, ตาวตกํ คเหตฺวา ปญฺจ สกฎสตานิ ปูเรตฺวาติ อโตฺถฯ **วาณิชา ภทฺทมตฺถุ เต**ติ เอเกกํ วาณิชํ อาลปโนฺต ‘‘ภทฺทํ เต อตฺถู’’ติ อาหฯ **อนฺนปานญฺจา**ติ อนฺนญฺจ ปานญฺจ อทาสิฯ **สพฺพกาเม จา**ติ สพฺพกาเม จ อทาสิฯ **มิตฺตทุโพฺภ หี**ติ มิตฺตานํ ทุพฺภนปุริโส หิ ปาปโก ลามโก นามฯ **อนาทิยิตฺวา**ติ ตสฺส วจนํ อคฺคเหตฺวาฯ **อุปกฺกมุ**นฺติ โมหาว ฉินฺทิตุํ อารภิํสุฯ

อถ เน ฉินฺทนตฺถาย รุกฺขํ อุปคเต ทิสฺวา นาคราชา จิเนฺตสิ ‘‘อหํ เอเตสํ ปิปาสิตานํ ปานียํ ทาเปสิํ, ตโต ทิพฺพโภชนํ, ตโต สยนาทีนิ เจว ปริจาริกา จ นาริโย, ตโต ปญฺจสตสกฎปูรํ รตนํ, อิทานิ ปนิเม ‘‘รุกฺขํ มูลโต ฉินฺทิสฺสามา’ติ วทนฺติ, อติวิย ลุทฺธา อิเม, ฐเปตฺวา สตฺถวาหํ อวเสเส มาเรตุํ วฎฺฎตี’’ติฯ โส ‘‘เอตฺตกา สนฺนทฺธโยธา นิกฺขมนฺตุ, เอตฺตกา ธนุคฺคหา, เอตฺตกา วมฺมิโน’’ติ เสนํ วิจาเรสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา คาถมาห –

๑๙๘.‘‘ตโต นาคา นิกฺขมิํสุ, สนฺนทฺธา ปณฺณวีสติ;
ธนุคฺคหานํ ติสตา, ฉสหสฺสา จ วมฺมิโน’’ติฯ

ตตฺถ **สนฺนทฺธา**ติ สุวณฺณรชตาทิวมฺมกวจิกาฯ **ธนุคฺคหานํ ติสตา**ติ เมณฺฑวิสาณธนุคฺคหานํ ตีณิ สตานิฯ **วมฺมิโน**ติ เขฎกผลกหตฺถา ฉสหสฺสาฯ

๑๙๙.‘‘เอเต หนถ พนฺธถ, มา โว มุญฺจิตฺถ ชีวิตํ;
ฐเปตฺวา สตฺถวาหํว, สเพฺพ ภสฺมํ กโรถ เน’’ติฯ – อยํ นาคราเชน วุตฺตคาถา;

ตตฺถ **มา โว มุญฺจิตฺถ ชีวิต**นฺติ กสฺสจิ เอกสฺสปิ ชีวิตํ มา มุญฺจิตฺถฯ

นาคา ตถา กตฺวา อตฺถรณาทีนิ ปญฺจสุ สกฎสเตสุ อาโรเปตฺวา สตฺถวาหํ คเหตฺวา สยํ ตานิ สกฎานิ ปาเชนฺตา พาราณสิํ คนฺตฺวา สพฺพํ ธนํ ตสฺส เคเห ปฎิสาเมตฺวา ตํ อาปุจฺฉิตฺวา

อตฺตโน นาคภวนเมว คตาฯ ตมตฺถํ วิทิตฺวา สตฺถา โอวาทวเสน คาถาทฺวยมาห –

๒๐๐.“ตสฺมา หิ ปณฺฑิโต โปโส, สมฺปสฺสํ อตฺถมตฺตโน;
โลภสฺส น วสํ คจฺเฉ, หเนยฺยาริสกํ มนํฯ

๒๐๑.“เอวมาทีนวํ ญตฺวา, ตณฺหา ทุกฺขสฺส สมฺภวํ;
วีตตโณฺห อนาทาโน, สโต ภิกฺขุ ปริพฺพเช”ติฯ

ตตฺถ **ตสฺมา**ติ ยสฺมา โลภวสิกา มหาวินาสํ ปตฺตา, สตฺถวาโห อุตฺตมสมฺปตฺตึ, ตสฺมาฯ **หเนยฺยาริสกํ มนนฺ**ติ อโนฺต อุปฺปชฺชมานานํ นานาวิธานํ โลภสตฺตูนํ สนฺตกํ มนํ, โลภสมฺปยุตฺตจิตฺตํ หเนยฺยาติ อโตฺถฯ **เอวมาทีนวนฺ**ติ เอวํ โลเภ อาทีนวํ ชานิตฺวาฯ **ตณฺหา ทุกฺขสฺส สมฺภวนฺ**ติ ชาติอาทิทุกฺขสฺส ตณฺหา สมฺภโว, ตโต เอตํ ทุกฺขํ นิพฺพตฺตติ, เอวํ ตณฺหาว ทุกฺขสฺส สมฺภวํ ญตฺวา **วีตตโณฺห** ตณฺหาอาทาเนน **อนาทาโน** มเคฺคน อาคตาย สติยา **สโต** หุตฺวา **ภิกฺขุ ปริพฺพเช** อิริเยถ วเตฺตถาติ อรหเตฺตน เทสนาย กูฏํ คณฺหิฯ

อิมญฺจ ปน ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา “เอวํ อุปาสกา ปุเพฺพ โลภวสิกา วาณิชา มหาวินาสํ ปตฺตา, ตสฺมา โลภวสิเกน น ภวิตพฺพ”นฺติ วตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน เต วาณิชา โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐิตาฯ ตทา นาคราชา สาริปุโตฺต อโหสิ, สตฺถวาโห ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

มหาวาณิชชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

[๔๙๔] ๑๑. สาธินชาตกวณฺณนา

อพฺภุโต วต โลกสฺมินฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อุโปสถิเก อุปาสเก อารพฺภ กเถสิฯ ตทา หิ สตฺถา “อุปาสกา โปราณกปณฺฑิตา อตฺตโน อุโปสถกมฺมํ นิสฺสาย มนุสฺสสรีเรเนว เทวโลกํ คนฺตฺวา จิรํ วสึสู”ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต มิถิลายํ สาธิโน นาม ราชา ธเมฺมน รชฺชํ กาเรสิฯ โส จตูสุ นครทฺวาเรสุ นครมเชฺฌ นิเวสนทฺวาเร จาติ ฉ ทานสาลาโย กาเรตฺวา สกลชมฺพุทีปํ อุนฺนงฺคลํ กตฺวา มหาทานํ ปวเตฺตสิ, เทวสิกํ ฉ สตสหสฺสานิ วยกรณํ คจฺฉนฺติ, ปญฺจ สีลานิ รกฺขติ, อุโปสถํ อุปวสติฯ รฎฺฐวาสิโนปิ ตสฺส โอวาเท ฐตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา มตมตา เทวนคเรเยว นิพฺพตฺตึสุฯ สุธมฺมเทวสภํ ปูเรตฺวา นิสินฺนา เทวา รโญฺญ สีลาทิคุณเมว วณฺณยนฺติฯ ตํ สุตฺวา เสสเทวาปิ ราชานํ ทฎฺฐุกามา อเหสุํฯ สโกฺก เทวราชา เตสํ มนํ วิทิตฺวา อาห – “สาธินราชานํ ทฎฺฐุกามตฺถา”ติฯ “อาม เทวา”ติฯ โส มาตลึ อาณาเปสิ “คจฺฉ ตฺวํ เวชยนฺตรถํ โยเชตฺวา สาธินราชานํ อาเนหี”ติฯ โส “สาธู”ติ สมฺปฎิจฺฉิตฺวา รถํ โยเชตฺวา วิเทหรฎฺฐํ อคมาสิ, ตทา ปุณฺณมทิวโส โหติฯ มาตลิ มนุสฺสานํ สายมาสํ ภุญฺชิตฺวา ฆรทฺวาเรสุ สุขกถาย นิสินฺนกาเล จนฺทมณฺฑเลน สทฺธึ รถํ เปเสสิฯ มนุสฺสา “เทฺว จนฺทา อุฎฺฐิตา”ติ วทนฺตา ปุน จนฺทมณฺฑลํ โอหาย รถํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา “นายํ จโนฺท, รโถ เอโส, เทวปุโตฺต ปญฺญายติ, กเสฺสส เอตํ มโนมยสินฺธวยุตฺตํ ทิพฺพรถํ อาเนติ, น อญฺญสฺส, อมฺหากํ รโญฺญ ภวิสฺสติ, ราชา หิ โน ธมฺมิโก ธมฺมราชา”ติ โสมนสฺสชาตา หุตฺวา อญฺชลึ ปคฺคยฺห ฐิตา ปฐมํ คาถมาหํสุ –

๒๐๒.“อพฺภุโต วต โลกสฺมึ, อุปฺปชฺชิ โลมหํสโน;
ทิโพฺพ รโถ ปาตุรหุ, เวเทหสฺส ยสสฺสิโน”ติฯ

ตสฺสโตฺถ – อพฺภุโต วเตส อมฺหากํ ราชา, โลกสฺมึ โลมหํสโน อุปฺปชฺชิ, ยสฺส ทิโพฺพ รโถ ปาตุรโหสิ เวเทหสฺส ยสสฺสิโนติฯ

มาตลิปิเอ ตํ รถํ อาเนตฺวา มนุเสฺสสุ คนฺธมาลาทีหิ ปูเชเนฺตสุ ติกฺขตฺตุํ นครํ ปทกฺขิณํ กตฺวา รโญฺญ นิเวสนทฺวารํ คนฺตฺวา รถํ นิวเตฺตตฺวา ปจฺฉาภาเคน สีหปญฺชรอุมฺมาเร ฐเปตฺวา อาโรหณสชฺชํ กตฺวา อฎฺฐาสิฯ ตํ ทิวสํ ราชาปิ ทานสาลาโย โอโลเกตฺวา ‘‘อิมินา นิยาเมน ทานํ เทถา’’ติ อาณาเปตฺวา อุโปสถํ สมาทิยิตฺวา ทิวสํ วีตินาเมตฺวา อมจฺจคณปริวุโต อลงฺกตมหาตเล ปาจีนสีหปญฺชราภิมุโข ธมฺมยุตฺตํ กเถโนฺต นิสิโนฺน โหติฯ อถ นํ มาตลิ รถาภิรุหนตฺถํ นิมเนฺตตฺวา อาทาย อคมาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อิมา คาถา อภาสิ –

๒๐๓. ‘‘เทวปุโตฺต มหิทฺธิโก, มาตลิ เทวสารถิ;
นิมนฺตยิตฺถ ราชานํ, เวเทหํ มิถิลคฺคหํฯ

๒๐๔. ‘‘เอหิมํ รถมารุยฺห, ราชเสฎฺฐ ทิสมฺปติ;
เทวา ทสฺสนกามา เต, ตาวตึสา สอินฺทกา;
สรมานา หิ เต เทวา, สุธมฺมายํ สมจฺฉเรฯ

๒๐๕. ‘‘ตโต จ ราชา สาธิโน, เวเทโห มิถิลคฺคโห;
สหสฺสยุตฺตมารุยฺห, อคา เทวาน สนฺติเก;
ตํ เทวา ปฎินนฺทึสุ, ทิสฺวา ราชานมาคตํฯ

๒๐๖. ‘‘สฺวาคตํ เต มหาราช, อโถ เต อทุราคตํ;
นิสีท ทานิ ราชีสิ, เทวราชสฺส สนฺติเกฯ

๒๐๗. ‘‘สโกฺกปิ ปฎินนฺทิตฺถ, เวเทหํ มิถิลคฺคหํ;
นิมนฺตยิตฺถ กาเมหิ, อาสเนน จ วาสโวฯ

๒๐๘. ‘‘สาธุ โขสิ อนุปฺปโตฺต, อาวาสํ วสวตฺตินํ;
วส เทเวสุ ราชีสิ, สพฺพกามสมิทฺธิสุ;
ตาวตึเสสุ เทเวสุ, ภุญฺช กาเม อมานุเส’’ติฯ

ตตฺถ **สมจฺฉเร**ติ อจฺฉนฺติฯ **อคา เทวาน สนฺติเก**ติ เทวานํ สนฺติกํ อคมาสิฯ ตสฺมิญฺหิ รถํ อภิรุหิตฺวา ฐิเต รโถ อากาสํ ปกฺขนฺทิ, โส มหาชนสฺส โอโลเกนฺตเสฺสว อนฺตรธายิฯ มาตลิ ราชานํ เทวโลกํ เนสิ ฯ ตํ ทิสฺวา เทวตา จ สโกฺก จ หฎฺฐตุฎฺฐา ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวา ปฎิสนฺถารํ กรึสุฯ ตมตฺถํ ทเสฺสตุํ **‘‘ตํ เทวา’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ **ปฎินนฺทึสู**ติ ปุนปฺปุนํ นนฺทึสุฯ **อาสเนน จา**ติ ราชานํ อาลิงฺคิตฺวา ‘‘อิธ นิสีทา’’ติ อตฺตโน ปณฺฑุกมฺพลสิลาสเนน จ กาเมหิ จ นิมเนฺตสิ, อุปฑฺฒรชฺชํ ทตฺวา เอกาสเน นิสีทาเปสีติ อโตฺถฯ

ตตฺถ สเกฺกน เทวรโญฺญ ทสโยชนสหสฺสํ เทวนครํ อฑฺฒติยา จ อจฺฉราโกฎิโย เวชยนฺตปาสาทญฺจ มเชฺฌ ภินฺทิตฺวา ทินฺนํ สมฺปตฺตึ อนุภวนฺตสฺส มนุสฺสคณนาย สตฺต วสฺสสตานิ อติกฺกนฺตานิฯ เตนตฺตภาเวน เทวโลเก วสนกํ ปุญฺญํ ขีณํ, อนภิรติ อุปฺปนฺนา, ตสฺมา สเกฺกน สทฺธึ สลฺลปโนฺต คาถมาห –

๒๐๙. ‘‘อหํ ปุเร สคฺคคโต รมามิ, นเจฺจหิ คีเตหิ จ วาทิเตหิ;
โส ทานิ อชฺช น รมามิ สเคฺค, อายุํ นุ ขีโณ มรณํ นุ สนฺติเก;

อุทาหุ มูโฬฺหสฺมิ ชนินฺทเสฏฺฐา’’ติฯ

ตตฺถ **อายุํ นุ ขีโณ**ติ กึ นุ มม สรเสน ชีวิตินฺทฺริยํ ขีณํ, อุทาหุ อุปเจฺฉทกกมฺมวเสน มรณํ สนฺติเก ชาตนฺติ ปุจฺฉติฯ **ชนินฺทเสฏฺฐา**ติ ชนินฺทานํ เทวานํ เสฏฺฐฯ

อถ นํ สโกฺก อาห –

๒๑๐.‘‘น ตายุ ขีณํ มรณญฺจ ทูเร, น จาปิ มูโฬฺห นรวีรเสฏฺฐ;
ตุยฺหญฺจ ปุญฺญานิ ปริตฺตกานิ, เยสํ วิปากํ อิธ เวทยิโตฺถฯ

๒๑๑.‘‘วส เทวานุภาเวน, ราชเสฏฺฐ ทิสมฺปติ;
ตาวตึเสสุ เทเวสุ, ภุญฺช กาเม อมานุเส’’ติฯ

ตตฺถ **‘‘ปริตฺตกานี’’**ติ อิทํ เตน อตฺตภาเวน เทวโลเก วิปากทายกานิ ปุญฺญานิ สนฺธาย วุตฺตํ, อิตรานิ ปนสฺส ปุญฺญานิ ปถวิยํ ปํสุ วิย อปฺปมาณานิฯ **วส เทวานุภาเวนา**ติ อหํ เต อตฺตโน ปุญฺญานิ มเชฺฌ ภินฺทิตฺวา ทสฺสามิ, มมานุภาเวน วสาติ ตํ สมสฺสาเสโนฺต อาหฯ

อถ นํ ปฏิกฺขิปโนฺต มหาสโตฺต อาห –

๒๑๒.‘‘ยถา ยาจิตกํ ยานํ, ยถา ยาจิตกํ ธนํ;
เอวํสมฺปทเมเวตํ, ยํ ปรโต ทานปจฺจยาฯ

๒๑๓.‘‘น จาหเมตมิจฺฉามิ, ยํ ปรโต ทานปจฺจยา;
สยํกตานิ ปุญฺญานิ, ตํ เม อาเวณิกํ ธนํฯ

๒๑๔.‘‘โสหํ คนฺตฺวา มนุเสฺสสุ, กาหามิ กุสลํ พหุํ;
ทาเนน สมจริยาย, สํยเมน ทเมน จ;
ยํ กตฺวา สุขิโต โหติ, น จ ปจฺฉานุตปฺปตี’’ติฯ

ตตฺถ **ยํ ปรโต ทานปจฺจยา**ติ ยํ ปเรน ทินฺนตฺตา ลพฺภติ, ตํ ยาจิตกสทิสเมว โหติฯ ยาจิตกญฺหิ ตุฏฺฐกาเล เทนฺติ, อตุฏฺฐกาเล อจฺฉินฺทิตฺวา คณฺหนฺตีติ วทติฯ **สมจริยายา**ติ กายาทีหิ ปาปสฺส อกรเณนฯ **สํยเมนา**ติ สีลสํยเมนฯ **ทเมนา**ติ อินฺทฺริยทมเนนฯ **ยํ กตฺวา**ติ ยํ กริตฺวา สุขิโต เจว โหติ น จ ปจฺฉานุตปฺปติ, ตถารูปเมว กมฺมํ กริสฺสามีติฯ

อถสฺส วจนํ สุตฺวา สโกฺก มาตลึ อาณาเปสิ ‘‘คจฺฉ, ตาต, สาธินราชานํ มิถิลํ เนตฺวา อุยฺยาเน โอตาเรหี’’ติฯ โส ตถา อกาสิฯ ราชา อุยฺยาเน จงฺกมติฯ อถ นํ อุยฺยานปาโล ทิสฺวา ปุจฺฉิตฺวา คนฺตฺวา นารทรโญฺญ อาโรเจสิฯ โส รโญฺญ อาคตภาวํ สุตฺวา ‘‘ตฺวํ ปุรโต คนฺตฺวา อุยฺยานํ สเชฺชตฺวา ตสฺส จ มยฺหญฺจ เทฺว อาสนานิ ปญฺญาเปหี’’ติ อุยฺยานปาลํ อุโยฺยเชสิฯ โส ตถา อกาสิฯ อถ นํ ราชา ปุจฺฉิ ‘‘กสฺส เทฺว อาสนานิ ปญฺญาเปสี’’ติ? ‘‘เอกํ ตุมฺหากํ, เอกํ อมฺหากํ รโญฺญ’’ติฯ อถ นํ ราชา ‘‘โก อโญฺญ สโตฺต มม สนฺติเก อาสเน นิสีทิสฺสตี’’ติ วตฺวา เอกสฺมึ นิสีทิตฺวา เอกสฺมึ ปาเท ฐเปสิฯ นารทราชา อาคนฺตฺวา ตสฺส ปาเท วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ โส กิรสฺส สตฺตโม ปนตฺตาฯ ตทา กิร วสฺสสตายุกกาโลว โหติฯ มหาสโตฺต ปน อตฺตโน ปุญฺญพเลน เอตฺตกํ กาลํ วีตินาเมสิฯ โส นารทํ หเตฺถ คเหตฺวา อุยฺยาเน วิจรโนฺต ติโสฺส คาถา อภาสิ –

๒๑๕. ‘‘อิมานิ ตานิ เขตฺตานิ, อิมํ นิกฺขํ สุกุณฺฑลํ;
อิมา ตา หริตานูปา, อิมา นโชฺช สวนฺติโยฯ

๒๑๖. ‘‘อิมา ตา โปกฺขรณี รมฺมา, จกฺกวากปกูชิตา;
มนฺทาลเกหิ สญฺฉนฺนา, ปทุมุปฺปลเกหิ จ;
ยสฺสิมานิ มมายิํสุ, กิํ นุ เต ทิสตํ คตาฯ

๒๑๗. ‘‘ตานีธ เขตฺตานิ โส ภูมิภาโค, เตเยว อารามวนูปจารา;
ตเมว มยฺหํ ชนตํ อปสฺสโต, สุญฺญํว เม นารท ขายเต ทิสา’’ติฯ

ตตฺถ **เขตฺตานี**ติ ภูมิภาเค สนฺธายาหฯ **อิมํ นิกฺข**นฺติ อิมํ ตาทิสเมว อุทกนิทฺธมนํฯ **สุกุณฺฑล**นฺติ โสภเนน มุสลปเวสนกุณฺฑเลน สมนฺนาคตํฯ **หริตานูปา**ติ อุทกนิทฺธมนสฺส อุโภสุ ปเสฺสสุ หริตติณสญฺฉนฺนา อนูปภูมิโยฯ **ยสฺสิมานิ มมายิํสู**ติ ตาต นารท, เย มม อุปฏฺฐากา จ โอโรธา จ อิมสฺมิํ อุยฺยาเน มหเนฺตน ยเสน มยา สทฺธิํ วิจรนฺตา อิมานิ ฐานานิ มมายิํสุ ปิยายิํสุ, กตรํ นุ เต ทิสตํ คตา, กตฺถ เต เปสิตาฯ **ตานีธ เขตฺตานี**ติ อิมสฺมิํ อุยฺยาเน ตาเนว เอตานิ อุปโรปนกวิรุหนฏฺฐานานิฯ **เตเยว อารามวนูปจารา**ติ อิเม เตเยว อารามวนูปจารา, วิหารภูมิโยติ อโตฺถฯ

อถ นํ นารโท อาห – ‘‘เทว, ตุมฺหากํ เทวโลกคตานํ อิทานิ สตฺต วสฺสสตานิ, อหํ โว สตฺตโม ปนตฺตา, ตุมฺหากํ อุปฏฺฐากา จ โอโรธา จ มรณมุขํ ปตฺตา, อิทํ โว อตฺตโน สนฺตกํ รชฺชํ, อนุภวถ น’’นฺติฯ ราชา ‘‘ตาต นารท, นาหํ อิธาคจฺฉโนฺต รชฺชตฺถาย อาคโต, ปุญฺญกรณตฺถายมฺหิ อาคโต, อหํ ปุญฺญเมว กริสฺสามี’’ติ วตฺวา คาถา อาห –

๒๑๘. ‘‘ทิฏฺฐา มยา วิมานานิ, โอภาเสนฺตา จตุทฺทิสา;
สมฺมุขา เทวราชสฺส, ติทสานญฺจ สมฺมุขาฯ

๒๑๙. ‘‘วุตฺถํ เม ภวนํ ทิพฺยํ, ภุตฺตา กามา อมานุสา;
ตาวติํเสสุ เทเวสุ, สพฺพกามสมิทฺธิสุฯ

๒๒๐. ‘‘โสหํ เอตาทิสํ หิตฺวา, ปุญฺญายมฺหิ อิธาคโต;
ธมฺมเมว จริสฺสามิ, นาหํ รเชฺชน อตฺถิโกฯ

๒๒๑. ‘‘อทณฺฑาวจรํ มคฺคํ, สมฺมาสมฺพุทฺธเทสิตํ;
ตํ มคฺคํ ปฏิปชฺชิสฺสํ, เยน คจฺฉนฺติ สุพฺพตา’’ติฯ

ตตฺถ **วุตฺถํ เม ภวนํ ทิพฺย**นฺติ เวชยนฺตํ สนฺธาย อาหฯ **โสหํ เอตาทิส**นฺติ ตาต นารท, โสหํ พุทฺธญาเณน อปริจฺฉินฺทนียํ เอวรูปํ กามคุณสมฺปตฺติํ ปหาย ปุญฺญกรณตฺถาย อิธาคโตฯ **อทณฺฑาวจร**นฺติ อทเณฺฑหิ นิกฺขิตฺตทณฺฑหเตฺถหิ อวจริตพฺพํ สมฺมาทิฏฺฐิปุเรกฺขารํ อฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํฯ **สุพฺพตา**ติ เยน มเคฺคน สุพฺพตา สพฺพญฺญุพุทฺธา คจฺฉนฺติ, อหมฺปิ อคตปุพฺพํ ทิสํ คนฺตุํ โพธิตเล นิสีทิตฺวา ตเมว มคฺคํ ปฏิปชฺชิสฺสามีติฯ

เอวํ โพธิสโตฺต อิมา คาถาโย สพฺพญฺญุตญฺญาเณน สงฺขิปิตฺวา กเถสิฯ นารโท ปุนปิ อาห – ‘‘รชฺชํ, เทว, อนุสาสา’’ติฯ ‘‘ตาต, น เม รเชฺชนโตฺถ, สตฺต วสฺสสตานิ วิคตํ ทานํ สตฺตาเหเนว ทาตุกามมฺหี’’ติฯ นารโท ‘‘สาธู’’ติ ตสฺส วจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา มหาทานํ ปฏิยาเทสิฯ ราชา สตฺตาหํ ทานํ ทตฺวา สตฺตเม ทิวเส กาลํ กตฺวา ตาวติํสภวเนเยว นิพฺพตฺติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘เอวํ วสิตพฺพยุตฺตกํ อุโปสถกมฺมํ นามา’’ติ ทเสฺสตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน อุโปสถิเกสุ อุปาสเกสุ เกจิ โสตาปตฺติผเล, เกจิ สกทาคามิผเล, เกจิ อนาคามิผเล ปติฏฺฐหึสุฯ ตทา นารทราชา สาริปุตฺโต อโหสิ, มาตลิ อานนฺโท, สกฺโก อนุรุทฺโธ, สาธินราชา ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

สาธินชาตกวณฺณนา เอกาทสมาฯ

[๔๙๕] ๑๒. ทสพฺราหฺมณชาตกวณฺณนา

ราชา อโวจ วิธุรนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อสทิสทานํ อารพฺภ กเถสิฯ ตํ อฏฺฐกนิปาเต **อาทิตฺตชาตเก** (ชา. ๑.๘.๖๙ อาทโย) วิตฺถาริตเมวฯ ราชา กิร ตํ ทานํ ททนฺโต สตฺถารํ เชฏฺฐกํ กตฺวา ปญฺจ ภิกฺขุสตานิ วิจินิตฺวา คณฺหิตฺวา มหาขีณาสวานํเยว อทาสิฯ อถสฺส คุณกถํ กเถนฺตา ‘‘อาวุโส, ราชา อสทิสทานํ ททนฺโต วิจินิตฺวา มหปฺผลฏฺฐาเน อทาสี’’ติ ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุตฺเต ‘‘อนจฺฉริยํ, ภิกฺขเว, ยํ โกสลราชา มาทิสสฺส พุทฺธสฺส อุปฏฺฐาโก หุตฺวา วิเจยฺยทานํ เทติ, โปราณกปณฺฑิตา อนุปฺปเนฺน พุเทฺธปิ วิเจยฺยทานํ อทํสู’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต กุรุรเฏฺฐ อินฺทปตฺถนคเร ยุธิฏฺฐิลโคโตฺต โกรพฺโย นาม ราชา รชฺชํ กาเรสิฯ ตสฺส วิธุโร นาม อมโจฺจ อตฺถญฺจ ธมฺมญฺจ อนุสาสติฯ ราชา สกลชมฺพุทีปํ โขเภตฺวา มหาทานํ เทติฯ ตํ คเหตฺวา ภุญฺชเนฺตสุ เอโกปิ ปญฺจสีลมตฺตํ รกฺขโนฺต นาม นตฺถิ, สเพฺพ ทุสฺสีลาว, ทานํ ราชานํ น โตเสติฯ ราชา ‘‘วิเจยฺยทานํ มหปฺผล’’นฺติ สีลวนฺตานํ ทาตุกาโม หุตฺวา จิเนฺตสิ ‘‘วิธุรปณฺฑิเตน สทฺธิํ มนฺตยิสฺสามี’’ติฯ โส ตํ อุปฏฺฐานํ อาคตํ อาสเน นิสีทาเปตฺวา ปญฺหํ ปุจฺฉิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อุปฑฺฒคาถมาห –

๒๒๒.

‘‘ราชา อโวจ วิธุรํ, ธมฺมกาโม ยุธิฏฺฐิโล’’ติ;

ปรโต รโญฺญ จ วิธุรสฺส จ วจนปฏิวจนํ โหติ –

‘‘พฺราหฺมเณ วิธุร ปริเยส, สีลวเนฺต พหุสฺสุเตฯ

๒๒๓.

‘‘วิรเต เมถุนา ธมฺมา, เย เม ภุเญฺชยฺยุ โภชนํ;

ทกฺขิณํ สมฺม ทสฺสาม, ยตฺถ ทินฺนํ มหปฺผลํฯ

๒๒๔.

‘‘ทุลฺลภา พฺราหฺมณา เทว, สีลวโนฺต พหุสฺสุตา;

วิรตา เมถุนา ธมฺมา, เย เต ภุเญฺชยฺยุ โภชนํฯ

๒๒๕.

‘‘ทส ขลุ มหาราช, ยา ตา พฺราหฺมณชาติโย;

เตสํ วิภงฺคํ วิจยํ, วิตฺถาเรน สุโณหิ เมฯ

๒๒๖.

‘‘ปสิพฺพเก คเหตฺวาน, ปุเณฺณ มูลสฺส สํวุเต;

โอสธิกาโย คเนฺถนฺติ, นฺหาปยนฺติ ชปนฺติ จฯ

๒๒๗.

‘‘ติกิจฺฉกสมา ราช, เตปิ วุจฺจนฺติ พฺราหฺมณา;

อกฺขาตา เต มหาราช, ตาทิเส นิปตามเสฯ

๒๒๘.

‘‘อเปตา เต จ พฺรหฺมญฺญา, (อิติ ราชา โกรโพฺย)

น เต วุจฺจนฺติ พฺราหฺมณา;
อเญฺญ วิธุร ปริเยส, สีลวนฺเต พหุสฺสุเตฯ

๒๒๙. ‘‘วิรเต เมถุนา ธมฺมา, เย เม ภุเญฺชยฺยุ โภชนํ;
ทกฺขิณํ สมฺม ทสฺสาม, ยตฺถ ทินฺนํ มหปฺผลํฯ

๒๓๐. ‘‘กิงฺกิณิกาโย คเหตฺวา, โฆเสนฺติ ปุรโตปิ เต;
เปสนานิปิ คจฺฉนฺติ, รถจริยาสุ สิกฺขเรฯ

๒๓๑. ‘‘ปริจารกสมา ราช, เตปิ วุจฺจนฺติ พฺราหฺมณา;
อกฺขาตา เต มหาราช, ตาทิเส นิปตามเสฯ

๒๓๒. ‘‘อเปตา เต จ พฺรหฺมญฺญา, (อิติ ราชา โกรพฺโย)
น เต วุจฺจนฺติ พฺราหฺมณา;
อเญฺญ วิธุร ปริเยส, สีลวนฺเต พหุสฺสุเตฯ

๒๓๓. ‘‘วิรเต เมถุนา ธมฺมา, เย เม ภุเญฺชยฺยุ โภชนํ;
ทกฺขิณํ สมฺม ทสฺสาม, ยตฺถ ทินฺนํ มหปฺผลํฯ

๒๓๔. ‘‘กมณฺฑลุํ คเหตฺวาน, วงฺกทณฺฑญฺจ พฺราหฺมณา;
ปจฺจุเปสฺสนฺติ ราชาโน, คาเมสุ นิคเมสุ จ;
นาทิเนฺน วุฎฺฐหิสฺสาม, คามมฺหิ วา วนมฺหิ วาฯ

๒๓๕. ‘‘นิคฺคาหกสมา ราช, เตปิ วุจฺจนฺติ พฺราหฺมณา;
อกฺขาตา เต มหาราช, ตาทิเส นิปตามเสฯ

๒๓๖. ‘‘อเปตา เต จ พฺรหฺมญฺญา, (อิติ ราชา โกรพฺโย)
น เต วุจฺจนฺติ พฺราหฺมณา;
อเญฺญ วิธุร ปริเยส, สีลวนฺเต พหุสฺสุเตฯ

๒๓๗. ‘‘วิรเต เมถุนา ธมฺมา, เย เม ภุเญฺชยฺยุ โภชนํ;
ทกฺขิณํ สมฺม ทสฺสาม, ยตฺถ ทินฺนํ มหปฺผลํฯ

๒๓๘. ‘‘ปรูฬฺหกจฺฉนขโลมา, ปงฺกทนฺตา รชสฺสิรา;
โอกิณฺณา รชเรณูหิ, ยาจกา วิจรนฺติ เตฯ

๒๓๙. ‘‘ขาณุฆาตสมา ราช, เตปิ วุจฺจนฺติ พฺราหฺมณา;
อกฺขาตา เต มหาราช, ตาทิเส นิปตามเสฯ

๒๔๐. ‘‘อเปตา เต จ พฺรหฺมญฺญา, (อิติ ราชา โกรพฺโย)
น เต วุจฺจนฺติ พฺราหฺมณา;
อเญฺญ วิธุร ปริเยส, สีลวนฺเต พหุสฺสุเตฯ

๒๔๑. ‘‘วิรเต เมถุนา ธมฺมา, เย เม ภุเญฺชยฺยุ โภชนํ;
ทกฺขิณํ สมฺม ทสฺสาม, ยตฺถ ทินฺนํ มหปฺผลํฯ

๒๔๒. ‘‘หรีตกํ อามลกํ, อมฺพํ ชมฺพุํ วิภีตกํ;

ลพุชํ ทนฺตโปณานิ, เพลุวา พทรานิ จฯ

๒๔๓. ‘‘ราชายตนํ อุจฺฉุปุฏํ, ธูมเนตฺตํ มธุอญฺชนํ;
อุจฺจาวจานิ ปณิยานิ, วิปเณนฺติ ชนาธิปฯ

๒๔๔. ‘‘วาณิชกสมา ราช, เตปิ วุจฺจนฺติ พฺราหฺมณา;
อกฺขาตา เต มหาราช, ตาทิเส นิปตามเสฯ

๒๔๕. ‘‘อเปตา เต จ พฺรหฺมญฺญา, (อิติ ราชา โกรพฺโย)
น เต วุจฺจนฺติ พฺราหฺมณา;
อเญฺญ วิธุร ปริเยส, สีลวเนฺต พหุสฺสุเตฯ

๒๔๖. ‘‘วิรเต เมถุนา ธมฺมา, เย เม ภุเญฺชยฺยุ โภชนํ;
ทกฺขิณํ สมฺม ทสฺสาม, ยตฺถ ทินฺนํ มหปฺผลํฯ

๒๔๗. ‘‘กสิวาณิชฺชํ กาเรนฺติ, โปสยนฺติ อเชฬเก;
กุมาริโย ปเวจฺฉนฺติ, วิวาหนฺตาวหนฺติ จฯ

๒๔๘. ‘‘สมา อมฺพฏฺฐเวเสฺสหิ, เตปิ วุจฺจนฺติ พฺราหฺมณา;
อกฺขาตา เต มหาราช, ตาทิเส นิปตามเสฯ

๒๔๙. ‘‘อเปตา เต จ พฺรหฺมญฺญา, (อิติ ราชา โกรพฺโย)
น เต วุจฺจนฺติ พฺราหฺมณา;
อเญฺญ วิธุร ปริเยส, สีลวเนฺต พหุสฺสุเตฯ

๒๕๐. ‘‘วิรเต เมถุนา ธมฺมา, เย เม ภุเญฺชยฺยุ โภชนํ;
ทกฺขิณํ สมฺม ทสฺสาม, ยตฺถ ทินฺนํ มหปฺผลํฯ

๒๕๑. ‘‘นิกฺขิตฺตภิกฺขํ ภุญฺชนฺติ, คาเมเสฺวเก ปุโรหิตา;
พหู เต ปริปุจฺฉนฺติ, อณฺฑจฺเฉทา นิลญฺฉกาฯ

๒๕๒. ‘‘ปสูปิ ตตฺถ หญฺญนฺติ, มหิํสา สูกรา อชา;
โคฆาตกสมา ราช, เตปิ วุจฺจนฺติ พฺราหฺมณา;
อกฺขาตา เต มหาราช, ตาทิเส นิปตามเสฯ

๒๕๓. ‘‘อเปตา เต จ พฺรหฺมญฺญา, (อิติ ราชา โกรพฺโย)
น เต วุจฺจนฺติ พฺราหฺมณา;
อเญฺญ วิธุร ปริเยส, สีลวเนฺต พหุสฺสุเตฯ

๒๕๔. ‘‘วิรเต เมถุนา ธมฺมา, เย เม ภุเญฺชยฺยุ โภชนํ;
ทกฺขิณํ สมฺม ทสฺสาม, ยตฺถ ทินฺนํ มหปฺผลํฯ

๒๕๕. ‘‘อสิจมฺมํ คเหตฺวาน, ขคฺคํ ปคฺคยฺห พฺราหฺมณา;
เวสฺสปเถสุ ติฏฺฐนฺติ, สตฺถํ อพฺพาหยนฺติปิฯ

๒๕๖. ‘‘สมา โคปนิสาเทหิ, เตปิ วุจฺจนฺติ พฺราหฺมณา;
อกฺขาตา เต มหาราช, ตาทิเส นิปตามเสฯ

๒๕๗. ‘‘อเปตา เต จ พฺรหฺมญฺญา, (อิติ ราชา โกรโพฺย)
น เต วุจฺจนฺติ พฺราหฺมณา;
อเญฺญ วิธุร ปริเยส, สีลวเนฺต พหุสฺสุเตฯ

๒๕๘. ‘‘วิรเต เมถุนา ธมฺมา, เย เม ภุเญฺชยฺยุ โภชนํ;
ทกฺขิณํ สมฺม ทสฺสาม, ยตฺถ ทินฺนํ มหปฺผลํฯ

๒๕๙. ‘‘อรเญฺญ กุฎิกํ กตฺวา, กุฎานิ การยนฺติ เต;
สสพิฬาเร พาเธนฺติ, อาโคธา มจฺฉกจฺฉปํฯ

๒๖๐. ‘‘เต ลุทฺทกสมา ราช, เตปิ วุจฺจนฺติ พฺราหฺมณา;
อกฺขาตา เต มหาราช, ตาทิเส นิปตามเสฯ

๒๖๑. ‘‘อเปตา เต จ พฺรหฺมญฺญา, (อิติ ราชา โกรโพฺย)
น เต วุจฺจนฺติ พฺราหฺมณา;
อเญฺญ วิธุร ปริเยส, สีลวเนฺต พหุสฺสุเตฯ

๒๖๒. ‘‘วิรเต เมถุนา ธมฺมา, เย เม ภุเญฺชยฺยุ โภชนํ;
ทกฺขิณํ สมฺม ทสฺสาม, ยตฺถ ทินฺนํ มหปฺผลํฯ

๒๖๓. ‘‘อเญฺญ ธนสฺส กามา หิ, เหฎฺฐามเญฺจ ปสกฺกิตา;
ราชาโน อุปริ นฺหายนฺติ, โสมยาเค อุปฎฺฐิเตฯ

๒๖๔. ‘‘มลมชฺชกสมา ราช, เตปิ วุจฺจนฺติ พฺราหฺมณา;
อกฺขาตา เต มหาราช, ตาทิเส นิปตามเสฯ

๒๖๕. ‘‘อเปตา เต จ พฺรหฺมญฺญา, (อิติ ราชา โกรโพฺย)
น เต วุจฺจนฺติ พฺราหฺมณา;
อเญฺญ วิธุร ปริเยส, สีลวเนฺต พหุสฺสุเตฯ

๒๖๖. ‘‘วิรเต เมถุนา ธมฺมา, เย เม ภุเญฺชยฺยุ โภชนํ;
ทกฺขิณํ สมฺม ทสฺสาม, ยตฺถ ทินฺนํ มหปฺผล’’นฺติฯ

ตตฺถ **สีลวเนฺต**ติ มเคคนาคตสีเลฯ **พหุสฺสุเต**ติ ปฎิเวธพหุสฺสุเตฯ **ทกฺขิณ**นฺติ ทานํฯ **เย เต**ติ เย ธมฺมิกา สมณพฺราหฺมณา ตว ทานํ ภุเญฺชยฺยุํ, เต ทุลฺลภาฯ **พฺราหฺมณชาติโย**ติ พฺราหฺมณกุลานิฯ **เตสํ วิภงฺคํ วิจย**นฺติ เตสํ พฺราหฺมณานํ วิภงฺคํ มม ปญฺญาย วิจิตภาวํ วิตฺถาเรน สุโณหิฯ **สํวุเต**ติ พทฺธมุเขฯ **โอสธิกาโย คเนฺถนฺตี**ติ ‘‘อิทํ อิมสฺส โรคสฺส เภสชฺชํ, อิทํ อิมสฺส โรคสฺส เภสชฺช’’นฺติ เอวํ สิโลเก พนฺธิตฺวา มนุสฺสานํ เทนฺติฯ **นฺหาปยนฺตี**ติ นหาปนํ นาม กโรนฺติฯ **ชปนฺติ จา**ติ ภูตวิชฺชํ ปริวเตฺตนฺติฯ **ติกิจฺฉกสมา**ติ เวชฺชสทิสาฯ **เตปิ วุจฺจนฺตี**ติ เตปิ ‘‘พฺราหฺมณา วา มยํ, อพฺราหฺมณา วา’’ติ อชานิตฺวา เวชฺชกเมฺมน ชีวิกํ กเปฺปนฺตา โวหาเรน ‘‘พฺราหฺมณา’’ติ วุจฺจนฺติฯ **อกฺขาตา เต**ติ อิเม เต มยา เวชฺชพฺราหฺมณา นาม อกฺขาตาฯ **นิปตามเส**ติ วเทหิ ทานิ, กิํ ตาทิเส พฺราหฺมเณ นิปตาม, นิมนฺตนตฺถาย อุปสงฺกมาม, อตฺถิ เต เอเตหิ อโตฺถติ ปุจฺฉติฯ **พฺรหฺมญฺญา**ติ พฺราหฺมณธมฺมโตฯ **น เต วุจฺจนฺตี**ติ เต พาหิตปาปตาย พฺราหฺมณา นาม น วุจฺจนฺติฯ

กิงฺกิณิกาโยติ มหาราช, อปเรปิ พฺราหฺมณา อตฺตโน พฺราหฺมณธมฺมํ ฉฑฺเฑตฺวา ชีวิกตฺถาย ราชราชมหามตฺตานํ ปุรโต กํสตาเฬ คเหตฺวา วาเทนฺตา คายนฺตา คจฺฉนฺติฯ **เปสนานิปี**ติ ทาสกมฺมกรา วิย เปสนานิปิ คจฺฉนฺติฯ **รถจริยาสู**ติ รถสิปฺปํ สิกฺขนฺติฯ **ปริจารกสมา**ติ ทาสกมฺมกรสทิสาฯ **วงฺกทณฺฑ**นฺติ วงฺกทณฺฑกฏฺฐํฯ **ปจฺจุเปสฺสนฺติ ราชาโน**ติ ราชราชมหามเตฺต ปฏิจฺจ อาคมฺม สนฺธาย อุปเสวนฺติฯ **คาเมสุ นิคเมสุ จา**ติ เตสํ นิเวสนทฺวาเร นิสีทนฺติฯ **นิคฺคาหกสมา**ติ นิคฺคหการเกหิ พลิสาธกราชปุริเสหิ สมาฯ ยถา เต ปุริสา ‘‘อคฺคเหตฺวา น คมิสฺสามา’’ติ นิคฺคหํ กตฺวา คณฺหนฺติเยว, ตถา ‘‘คาเม วา วเน วา อลทฺธา มรนฺตาปิ น วุฏฺฐหิสฺสามา’’ติ อุปวสนฺติฯ **เตปี**ติ เตปิ พลิสาธกสทิสา ปาปธมฺมาฯ

รชเรณูหีติ รเชหิ จ ปํสูหิ จ โอกิณฺณาฯ **ยาจกา**ติ ธนยาจกาฯ **ขาณุฆาตสมา**ติ มลีนสรีรตาย ฌามเขเตฺต ขาณุฆาตเกหิ ภูมิํ ขณิตฺวา ฌามขาณุกอุทฺธรณกมนุสฺสหิ สมานา, ‘‘อคฺคเหตฺวา น คมิสฺสามา’’ติ นิจฺจลภาเวน ฐิตตฺตา นิขณิตฺวา ฐปิตวติขาณุกา วิยาติปิ อโตฺถฯ **เตปี**ติ เตปิ ตถา ลทฺธํ ธนํ วฑฺฒิยา ปโยเชตฺวา ปุน ตเถว ฐิตตฺตา ทุสฺสีลา พฺราหฺมณาฯ

อุจฺฉุปุฏนฺติ อุจฺฉุเณฺจว ผาณิตปุฏเณฺจฯ **มธุอณฺชน**นฺติ มธุเณฺจว อณฺชนเณฺจฯ **อุจฺจาวจานี**ติ มหคฺฆอปฺปคฺฆานิฯ **ปณิยานี**ติ ภณฺฑานิฯ **วิปเณนฺตี**ติ วิกฺกิณนฺติฯ **เตปี**ติ เตปิ อิมานิ เอตฺตกานิ วิกฺกิณิตฺวา ชีวิกกปฺปกา วาณิชกพฺราหฺมณาฯ **โปสยนฺตี**ติ โครสวิกฺกเยน ชีวิกกปฺปนตฺถํ โปเสนฺติฯ **ปเวจฺฉนฺตี**ติ อตฺตโน ธีตโร หิรญฺญสุวณฺณํ คเหตฺวา ปเรสํ เทนฺติฯ เต เอวํ ปเรสํ ททมานา วิวาหนฺติ นาม, อตฺตโน ปุตฺตานํ อตฺถาย คณฺหมานา อาวาหนฺติ นามฯ **อมฺพฏฺฐเวเสฺสหี**ติ กุฏุมฺพิเกหิ เจว คหปตีหิ จ สมา, เตปิ โวหารวเสน ‘‘พฺราหฺมณา’’ติ วุจฺจนฺติฯ

นิกฺขิตฺตภิกฺขนฺติ คามปุโรหิตา หุตฺวา อตฺตโน อตฺถาย นิพทฺธภิกฺขํฯ **พหู เต**ติ พหูชนา เอเต คามปุโรหิเต นกฺขตฺตมุหุตฺตมงฺคลานิ ปุจฺฉนฺติฯ **อณฺฑเจฺฉทา นิลญฺฉกา**ติ ภติํ คเหตฺวา พลิพทฺทานํ อณฺฑเจฺฉทกา เจว ติสูลาทิองฺกกรเณน ลญฺฉกา จ, ลกฺขณการกาติ อโตฺถฯ **ตตฺถา**ติ เตสํ คามปุโรหิตานํ เคเหสุ มํสวิกฺกิณนตฺถํ เอเต ปสุอาทโยปิ หญฺญนฺติฯ **เตปี**ติ เตปิ โคฆาตกสมา พฺราหฺมณาติ วุจฺจนฺติฯ

อสิจมฺมนฺติ อสิลฏฺฐิเญฺจว กณฺฑวารณเญฺจฯ **เวสฺสปเถสู**ติ วาณิชานํ คมนมเคฺคสุฯ **สตฺถํ อพฺพาหยนฺตี**ติ สตฺถวาหานํ หตฺถโต สตมฺปิ สหสฺสมฺปิ คเหตฺวา สเตฺถ โจราฏวิํ อติพาเหนฺติฯ **โคปนิสาเทหี**ติ โคปาลเกหิ เจว นิสาเทหิ จ คามฆาตกโจเรหิ สมาติ วุตฺตํฯ **เตปี**ติ เตปิ เอวรูปา พฺราหฺมณาติ วุจฺจนฺติฯ **กุฏานิ การยนฺติ เต**ติ กูฏปาสาทีนิ โรเปนฺติฯ **สสพิฬาเร**ติ สเส เจว พิฬาเร จฯ เอเตน ถลจเร มิเค ทเสฺสติฯ **อาโคธา มจฺฉกจฺฉป**นฺติ ถลเชสุ ตาว อาโคธโต มหเนฺต จ ขุทฺทเก จ ปาณโย พาเธนฺติ มาเรนฺติ, ชลเชสุ มจฺฉกจฺฉเปฯ **เตปี**ติ เตปิ ลุทฺทกสมา พฺราหฺมณาติ วุจฺจนฺติฯ

อเญฺญ ธนสฺส กามา หีติ อปเร พฺราหฺมณา ธนํ ปเตฺถนฺตาฯ **เหฏฺฐามเญฺจ ปสกฺกิตา**ติ ‘‘กลิปวาหกมฺมํ กาเรสฺสามา’’ติ รตนมยํ มญฺจํ กาเรตฺวา ตสฺส เหฏฺฐา นิปนฺนา อจฺฉนฺติฯ อถ เนสํ โสมยาเค อุปฏฺฐิเต ราชาโน อุปริ นหายนฺติ, เต กิร โสมยาเค นิฏฺฐิเต อาคนฺตฺวา ตสฺมิํ มเญฺจ นิสีทนฺติฯ อถ เน อเญฺญ พฺราหฺมณา ‘‘กลิํ ปวาเหสฺสามา’’ติ นหาเปนฺติฯ รตนมโญฺจ เจว รโญฺญ ราชาลงฺกาโร จ สโพฺพ เหฏฺฐามเญฺจ นิปนฺนเสฺสว โหติฯ **เตปี**ติ เตปิ มลมชฺชเกหิ นหาปิเตหิ สทิสา พฺราหฺมณาติ วุจฺจนฺติฯ

เอวญฺจิเม โวหารมตฺตพฺราหฺมเณ ทเสฺสตฺวา อิทานิ ปรมตฺถพฺราหฺมเณ ทเสฺสนฺโต เทว คาถา อภาสิ –

๒๖๗. ‘‘อตฺถิ โข พฺราหฺมณา เทว, สีลวนฺโต พหุสฺสุตา;
วิรตา เมถุนา ธมฺมา, เย เต ภุเญฺชยฺยุ โภชนํฯ

๒๖๘. ‘‘เอกญฺจ ภตฺตํ ภุญฺชนฺติ, น จ มชฺชํ ปิวนฺติ เต;
อกฺขาตา เต มหาราช, ตาทิเส นิปตามเส’’ติฯ

ตตฺถ **สีลวนฺโต**ติ อริยสีเลน สมนฺนาคตาฯ **พหุสฺสุตา**ติ ปฏิเวธพาหุสเจฺจน สมนฺนาคตาฯ **ตาทิเส**ติ เอวรูเป พาหิตปาเป ปเจฺจกพุทฺธพฺราหฺมเณ นิมนฺตนตฺถาย อุปสงฺกมามาติฯ

ราชา ตสฺส กถํ สุตฺวา ปุจฺฉิ ‘‘สมฺม วิธุร, เอวรูปา อคฺคทกฺขิเณยฺยา พฺราหฺมณา กหํ วสนฺตี’’ติ? อุตฺตรหิมวเนฺต นนฺทมูลกปพฺภาเร, มหาราชาติฯ ‘‘เตน หิ, ปณฺฑิต, ตว พเลน มยฺหํ เต พฺราหฺมเณ ปริเยสา’’ติ ตุฎฺฐมานโส คาถมาห –

๒๖๙. ‘‘เอเต โข พฺราหฺมณา วิธุร, สีสวนฺโต พหุสฺสุตา;
เอเต วิธุร ปริเยส, ขิปฺปญฺจ เน นิมนฺตยา’’ติฯ

มหาสโตฺต ‘‘สาธู’’ติ ตสฺส วจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ‘‘เตน หิ, มหาราช, นครํ อลงฺการาเปตฺวา สเพฺพ นครวาสิโน ทานํ ทตฺวา อุโปสถํ อธิฎฺฐาย สมาทินฺนสีลา โหนฺตู’’ติ เภริํ จราเปตฺวา ‘‘ตุเมฺหปิ สทฺธิํ ปริชเนน อุโปสถํ สมาทิยถา’’ติ วตฺวา สยํ ปาโตว ภุญฺชิตฺวา อุโปสถํ สมาทาย สายนฺหสมเย ชาติปุปฺผปุณฺณํ สุวณฺณสมุคฺคํ อาหราเปตฺวา รญฺญา สทฺธิํ ปญฺจปติฎฺฐิตํ ปติฎฺฐหิตฺวา ปเจฺจกพุทฺธานํ คุเณ อนุสฺสริตฺวา วนฺทิตฺวา ‘‘อุตฺตรหิมวเนฺต นนฺทมูลกปพฺภารวาสิโน ปญฺจสตา ปเจฺจกพุทฺธา เสฺว อมฺหากํ ภิกฺขํ คณฺหนฺตู’’ติ นิมเนฺตตฺวา อากาเส อฎฺฐ ปุปฺผมุฎฺฐิโย วิสฺสเชฺชสิฯ ตทา ตตฺถ ปญฺจสตา ปเจฺจกพุทฺธา วสนฺติ, ปุปฺผานิ คนฺตฺวา เตสํ อุปริ ปติํสุฯ เต อาวเชฺชนฺตา ตํ การณํ ญตฺวา ‘‘มาริสา, วิธุรปณฺฑิเตน นิมนฺติตมฺห, น โข ปเนส อิตฺตรสโตฺต, พุทฺธงฺกุโร เอส, อิมสฺมิํเยว กเปฺป พุโทฺธ ภวิสฺสติ, กริสฺสามสฺส สงฺคห’’นฺติ นิมนฺตนํ อธิวาสยิํสุฯ มหาสโตฺต ปุปฺผานํ อนาคมนสญฺญาย อธิวาสิตภาวํ ญตฺวา ‘‘มหาราช, เสฺว ปเจฺจกพุทฺธา อาคมิสฺสนฺติ, สกฺการสมฺมานํ กโรหี’’ติ อาหฯ ราชา ปุนทิวเส มหาสกฺการํ กตฺวา มหาตเล มหารหานิ อาสนานิ ปญฺญเปสิฯ ปเจฺจกพุทฺธา อโนตตฺตทเห กตสรีรปฎิชคฺคนา เวลํ สลฺลเกฺขตฺวา อากาเสนาคนฺตฺวา ราชงฺคเณ โอตริํสุฯ ราชา จ โพธิสโตฺต จ ปสนฺนมานสา เตสํ หตฺถโต ปตฺตานิ คเหตฺวา ปาสาทํ อาโรเปตฺวา นิสีทาเปตฺวา ทกฺขิโณทกํ ทตฺวา ปณีเตน ขาทนีเยน โภชนีเยน ปริวิสิํสุฯ ภตฺตกิจฺจปริโยสาเน จ ปุนทิวสตฺถายาติ เอวํ สตฺต ทิวเส นิมเนฺตตฺวา มหาทานํ ทตฺวา สตฺตเม ทิวเส สพฺพปริกฺขาเร อทํสุฯ เต อนุโมทนํ กตฺวา อากาเสน ตเตฺถว คตา, ปริกฺขาราปิ เตหิ สทฺธิํเยว คตาฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘อนจฺฉริยํ, ภิกฺขเว, โกสลรโญฺญ มม อุปฎฺฐากสฺส สโต วิเจยฺยทานํ ทาตุํ, โปราณกปณฺฑิตา อนุปฺปเนฺนปิ พุเทฺธ ทานํ อทํสุเยวา’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ราชา อานโนฺท อโหสิ, วิธุรปณฺฑิโต ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ทสพฺราหฺมณชาตกวณฺณนา ทฺวาทสมาฯ

[๔๙๖] ๑๓. ภิกฺขาปรมฺปรชาตกวณฺณนา

สุขุมาลรูปํ ทิสฺวาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อญฺญตรํ กุฎุมฺพิกํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร สโทฺธ อโหสิ ปสนฺโน, ตถาคตสฺส เจว สงฺฆสฺส จ นิพทฺธํ มหาสกฺการํ กโรติฯ อเถกทิวสํ จินฺเตสิ ''อหํ พุทฺธรตนสฺส เจว สงฺฆรตนสฺส จ ปณีตานิ ขาทนียโภชนียานิ เจว สุขุมวตฺถานิ จ เทนฺโต นิจฺจํ มหาสกฺการํ กโรมิ, อิทานิ ธมฺมรตนสฺสปิ กริสฺสามิ, กถํ นุ โข ตสฺส สกฺการํ กโรเนฺตน กตฺตพฺพ''นฺติฯ โส พหูนิ คนฺธมาลาทีนิ อาทาย เชตวนํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ปุจฺฉิ ''อหํ, ภเนฺต, ธมฺมรตนสฺส สกฺการํ กตฺตุกาโมมฺหิ, กถํ นุ โข ตสฺส สกฺการํ กโรเนฺตน กตฺตพฺพ''นฺติฯ อถ นํ สตฺถา อาห – ''สเจ ธมฺมรตนสฺส สกฺการํ กตฺตุกาโม, ธมฺมภณฺฑาคาริกสฺส อานนฺทสฺส สกฺการํ กโรหี''ติฯ โส ''สาธู''ติ ปฎิสฺสุณิตฺวา เถรํ นิมเนฺตตฺวา ปุนทิวเส มหเนฺตน สกฺกาเรน อตฺตโน เคหํ เนตฺวา มหารเห อาสเน นิสีทาเปตฺวา คนฺธมาลาทีหิ ปูเชตฺวา นานคฺครสโภชนํ ทตฺวา มหเคฺฆ ติจีวรปฺปโหนเก สาฎเก อทาสิฯ เถโรปิ ''อยํ สกฺกาโร ธมฺมรตนสฺส กโต, น มยฺหํ อนุจฺฉวิโก, อคฺคสาวกสฺส ธมฺมเสนาปติสฺส อนุจฺฉวิโก''ติ จิเนฺตตฺวา ปิณฺฑปาตญฺจ วตฺถานิ จ วิหารํ หริตฺวา สาริปุตฺตเตฺถรสฺส อทาสิฯ โสปิ ''อยํ สกฺกาโร ธมฺมรตนสฺส กโต, เอกเนฺตน ธมฺมสฺสามิโน สมฺมาสมฺพุทฺธเสฺสว อนุจฺฉวิโก''ติ จิเนฺตตฺวา ทสพลสฺส อทาสิฯ สตฺถา อตฺตโน อุตฺตริตรํ อทิสฺวา ปิณฺฑปาตํ ปริภุญฺชิ, จีวรสาฎเก อคฺคเหสิฯ

ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฎฺฐาเปสุํ ''อาวุโส, อสุโก นาม กุฎุมฺพิโก 'ธมฺมรตนสฺส สกฺการํ กโรมี'ติ ธมฺมภณฺฑาคาริกสฺส อานนฺทเตฺถรสฺส อทาสิฯ เถโร 'นายํ มยฺหํ อนุจฺฉวิโก'ติ ธมฺมเสนาปติโน อทาสิ, โสปิ 'นายํ มยฺหํ อนุจฺฉวิโก'ติ ตถาคตสฺส อทาสิฯ ตถาคโต อญฺญํ อุตฺตริตรํ อปสฺสโนฺต อตฺตโน ธมฺมสฺสามิตาย 'มยฺหเมเวโส อนุจฺฉวิโก'ติ ตํ ปิณฺฑปาตํ ปริภุญฺชิ, จีวรสาฎเกปิ คณฺหิ, เอวํ โส ปิณฺฑปาโต ยถานุจฺฉวิกตาย ธมฺมสฺสามิโนว ปาทมูลํ คโต''ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ''กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''อิมาย นามา''ติ วุเตฺต ''น, ภิกฺขเว, อิทาเนว ปิณฺฑปาโต ปรมฺปรา ยถานุจฺฉวิกํ คจฺฉติ, ปุเพฺพปิ อนุปฺปเนฺน พุเทฺธ อคมาสิเยวา''ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต อคติคมนํ ปหาย ทส ราชธเมฺม อโกเปโนฺต ธเมฺมน รชฺชํ กาเรสิฯ เอวํ สเนฺตปิสฺส วินิจฺฉโย สุโญฺญ วิย อโหสิฯ ราชา อตฺตโน อคุณคเวสโก หุตฺวา อโนฺตนิเวสนาทีนิ ปริคฺคณฺหโนฺต อเนฺตปุเร จ อโนฺตนคเร จ ทฺวารคาเมสุ จ อตฺตโน อคุณํ กเถนฺตํ อทิสฺวา ''ชนปเท คเวสิสฺสามี''ติ อมจฺจานํ รชฺชํ นิยฺยาเทตฺวา ปุโรหิเตน สทฺธิํ อญฺญาตกเวเสเนว กาสิรเฎฺฐ จรโนฺต กญฺจิ อคุณํ กเถนฺตํ อทิสฺวา ปจฺจเนฺต เอกํ นิคมํ ปตฺวา พหิทฺวารสาลายํ นิสีทิฯ ตสฺมิํ ขเณ นิคมวาสี อสีติโกฎิวิภโว กุฎุมฺพิโก มหเนฺตน ปริวาเรน นฺหานติตฺถํ คจฺฉโนฺต สาลายํ นิสินฺนํ สุวณฺณวณฺณํ สุขุมาลสรีรํ ราชานํ ทิสฺวา อุปฺปนฺนสิเนโห สาลํ ปวิสิตฺวา ปฎิสนฺถารํ กตฺวา ''อิเธว โหถา''ติ วตฺวา เคหํ คนฺตฺวา นานคฺครสโภชนํ สมฺปาเทตฺวา มหเนฺตน ปริวาเรน ภตฺตภาชนานิ คาหาเปตฺวา อคมาสิฯ ตสฺมิํ ขเณ หิมวนฺตวาสี ปญฺจาภิโญฺญ ตาปโส อาคนฺตฺวา ตเตฺถว นิสีทิฯ นนฺทมูลกปพฺภารโต ปเจฺจกพุโทฺธปิ อาคนฺตฺวา ตเตฺถว นิสีทิฯ

กุฎุมฺพิโก รโญฺญ หตฺถโธวนอุทกํ ทตฺวา นานคฺครเสหิ สูปพฺยญฺชเนหิ ภตฺตปาติํ สเชฺชตฺวา รโญฺญ อุปเนสิฯ ราชา นํ คเหตฺวา ปุโรหิตสฺส พฺราหฺมณสฺส อทาสิฯ พฺราหฺมโณ คเหตฺวา ตาปสสฺส อทาสิฯ ตาปโส ปเจฺจกพุทฺธสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา วามหเตฺถน ภตฺตปาติํ, ทกฺขิณหเตฺถน กมณฺฑลุํ คเหตฺวา ทกฺขิโณทกํ ทตฺวา ปเตฺต ภตฺตํ ปกฺขิปิฯ โส กญฺจิ อนิมเนฺตตฺวา อนาปุจฺฉิตฺวา ปริภุญฺชิฯ ตสฺส ภตฺตกิจฺจปริโยสาเน กุฎุมฺพิโก จิเนฺตสิ ''มยา รโญฺญ ภตฺตํ ทินฺนํ, รญฺญา พฺราหฺมณสฺส, พฺราหฺมเณน ตาปสสฺส, ตาปเสน ปเจฺจกพุทฺธสฺส, ปเจฺจกพุโทฺธ

กญฺจิ อนาปุจฺฉิตฺวา ปริภุญฺชิ, กึ นุ โข อิเมสํ เอตฺตกํ ทานการณํ, กึ อิมสฺส กญฺจิ อนาปุจฺฉิตฺวาว ภุญฺชนการณํ, อนุปุพฺพฺพน เต ปุจฺฉิสฺสามี’’ติฯ โส เอเกกํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา ปุจฺฉิฯ เตปิสฺส กเถสุํ –

๒๗๐.‘‘สุขุมาลรูปํ ทิสฺวา, รฏฺฐา วิวนมาคตํ;
กุฏาคารวรูเปตํ, มหาสยนมุปาสิตํฯ

๒๗๑.‘‘ตสฺส เต เปมเกนาหํ, อทาสึ วฑฺฒมโมทนํ;
สาลีนํ วิจิตํ ภตฺตํ, สุจึ มํสูปเสจนํฯ

๒๗๒.‘‘ตํ ตฺวํ ภตฺตํ ปฏิคฺคยฺห, พฺราหฺมณสฺส อทาสยิ;
อตฺตานํ อนสิตฺวาน, โกยํ ธมฺโม นมตฺถุ เตฯ

๒๗๓.‘‘อาจริโย พฺราหฺมโณ มยฺหํ, กิจฺจากิเจฺจสุ พฺยาวโฏ;
ครุ จ อามนฺตนีโย จ, ทาตุมรหามิ โภชนํฯ

๒๗๔.พฺราหฺมณํ ทานิ ปุจฺฉามิ, โคตมํ ราชปูชิตํ;
ราชา เต ภตฺตํ ปาทาสิ, สุจึ มํสูปเสจนํฯ

๒๗๕.ตํ ตฺวํ ภตฺตํ ปฏิคฺคยฺห, อิสิสฺส โภชนํ อทา;
อเขตฺตญฺญูสิ ทานสฺส, โกยํ ธมฺโม นมตฺถุ เตฯ

๒๗๖.‘‘ภรามิ ปุตฺตทาเร จ, ฆเรสุ คธิโต อหํ;
ภุเญฺช มานุสเก กาเม, อนุสาสามิ ราชิโนฯ

๒๗๗.‘‘อารญฺญิกสฺส อิสิโน, จิรรตฺตํ ตปสฺสิโน;
วุฑฺฒสฺส ภาวิตตฺตสฺส, ทาตุมรหามิ โภชนํฯ

๒๗๘.อิสิญฺจ ทานิ ปุจฺฉามิ, กิสํ ธมนิสนฺถตํ;
ปรูฬฺหกจฺฉนขโลมํ, ปงฺกทนฺตํ รชสฺสิรํฯ

๒๗๙.‘‘เอโก อรเญฺญ วิหรสิ, นาวกงฺขสิ ชีวิตํ;
ภิกฺขุ เกน ตยา เสโยฺย, ยสฺส ตฺวํ โภชนํ อทาฯ

๒๘๐.‘‘ขณนฺตาลุกลมฺพานิ, พิลาลิตกฺกลานิ จ;
ธุนํ สามากนีวารํ, สงฺฆาริยํ ปสาริยํฯ

๒๘๑.‘‘สากํ ภิสํ มธุํ มํสํ, พทรามลกานิ จ;
ตานิ อาหริตฺวา ภุญฺชามิ, อตฺถิ เม โส ปริคฺคโหฯ

๒๘๒.‘‘ปจโนฺต อปจนฺตสฺส, อมมสฺส สกิญฺจโน;
อนาทานสฺส สาทาโน, ทาตุมรหามิ โภชนํฯ

๒๘๓.‘‘ภิกฺขุญฺจ ทานิ ปุจฺฉามิ, ตุณฺหีมาสีน สุพฺพตํ;
อิสิ เต ภตฺตํ ปาทาสิ, สุจึ มํสูปเสจนํฯ

๒๘๔.‘‘ตํ ตฺวํ ภตฺตํ ปฏิคฺคยฺห, ตุณฺหี ภุญฺชสิ เอกโก;

นาญฺญํ กญฺจิ นิมเนฺตสิ, โกยํ ธโมฺม นมตฺถุ เตฯ

๒๘๕. ‘‘น ปจามิ น ปาเจมิ, น ฉินฺทามิ น เฉทเย;
ตํ มํ อกิญฺจนํ ญตฺวา, สพฺพปาเปหิ อารตํฯ

๒๘๖. ‘‘วาเมน ภิกฺขมาทาย, ทกฺขิเณน กมณฺฑลุํ;
อิสิ เม ภตฺตํ ปาทาสิ, สุจิํ มํสูปเสจนํฯ

๒๘๗. ‘‘เอเต หิ ทาตุมรหนฺติ, สมณา สปริคฺคหา;
ปจฺจนีกมหํ มเญฺญ, โย ทาตารํ นิมนฺตเย’’ติฯ

ตตฺถ **วิวน**ฺติ นิรุทการญฺญสทิสํ อิมํ ปจฺจนฺตํ อาคตํฯ **กูฏาคารวรูเปต**นฺติ กูฏาคารวเรน อุปคตํ, เอกํ วรกูฏาคารวาสินฺติ อโตฺถฯ **มหาสยนมุปาสิต**นฺติ ตเตฺถว สุปญฺญตฺตํ สิริสยนํ อุปาสิตํฯ **ตสฺส เต**ติ เอวรูปํ ตํ ทิสฺวา อหํ เปมมกาสิํ, ตสฺส เต เปมเกนฯ **วฑฺฒโมทน**ฺติ อุตฺตโมทนํฯ **วิจิต**นฺติ อปคตขณฺฑกาฬเกหิ วิจิตตณฺฑุเลหิ กตํฯ **อทาสยี**ติ อทาสิฯ **อตฺตาน**ฺติ อตฺตนา, อยเมว วา ปาโฐฯ **อนสิตฺวานา**ติ อภุญฺชิตฺวาฯ **โกยํ ธโมฺม**ติ มหาราช, โก เอส ตุมฺหากํ สภาโวฯ **นมตฺถุ เต**ติ นโม ตว อตฺถุ, โย ตฺวํ อตฺตนา อภุญฺชิตฺวา ปรสฺส อทาสิฯ

อาจริโยติ กุฏุมฺพิก เอส มยฺหํ อาจารสิกฺขาปโก อาจริโยฯ **พฺยาวโฏ**ติ อุสฺสุโกฺกฯ **อามนฺตนีโย**ติ อามเนฺตตพฺพยุตฺตโก มยา ทินฺนํ ภตฺตํ คเหตุํ อนุรูโปฯ **ทาตุมรหามี**ติ ‘‘อหํ เอวรูปสฺส อาจริยสฺส โภชนํ ทาตุํ อรหามี’’ติ ราชา พฺราหฺมณสฺส คุณํ วเณฺณสิฯ **อเขตฺตญฺญูสี**ติ นาหํ ทานสฺส เขตฺตํ, มยิ ทินฺนํ มหปฺผลํ น โหตีติ เอวํ อตฺตานํ ทานสฺส อเขตฺตํ ชานาสิ มเญฺญติฯ **อนุสาสามี**ติ อตฺตโน อตฺถํ ปหาย รโญฺญ อตฺถญฺจ ธมฺมญฺจ อนุสาสามิฯ

เอวํ อตฺตโน อคุณํ กเถตฺวา **อารญฺญิกสฺสา**ติ อิสิโน คุณํ กเถสิฯ **อิสิโน**ติ สีลาทิคุณปริเยสกสฺสฯ **ตปสฺสิโน**ติ ตปนิสฺสิตสฺสฯ **วุฑฺฒสฺสา**ติ ปณฺฑิตสฺส คุณวุฑฺฒสฺสฯ **นาวกงฺขสี**ติ สยํ ทุลฺลภโภชโน หุตฺวา เอวรูปํ โภชนํ อญฺญสฺส เทสิ, กิํ อตฺตโน ชีวิตํ น กงฺขสิฯ **ภิกฺขุเกนา**ติ อยํ ภิกฺขุ กตเรน คุเณน ตยา เสฏฺฐตโรฯ

ขณนฺตาลุกลมฺพานีติ ขณโนฺต อาลูนิ เจว ตาลกนฺทานิ จฯ **พิลาลิตกฺกลานิ จา**ติ พิลาลิกนฺทตกฺกลกนฺทานิ จฯ **ธุนํ สามากนีวาร**นฺติ สามากญฺจ นีวารญฺจ ธุนิตฺวาฯ **สงฺฆาริยํ ปสาริย**นฺติ เอเต สามากนีวาเร ธุนโนฺต สงฺฆาเรตฺวา ปุน สุกฺขาปิเต ปสาเรตฺวา สุเปฺปน ปโปฺผเฏตฺวา โกเฏฺฏตฺวา ตณฺฑุเล อาทาย ปจิตฺวา ภุญฺชามีติ วทติฯ **สาก**นฺติ ยํ กิญฺจิ สูเปยฺยปณฺณํฯ **มํส**นฺติ สีหพฺยคฺฆวิฆาสาทิมํสํฯ **ตานิ อาหริตฺวา**ติ ตานิ สากาทีนิ อาหริตฺวาฯ **อมมสฺสา**ติ ตณฺหาทิฏฺฐิมมตฺตรหิตสฺสฯ **สกิญฺจโน**ติ สปลิโพโธฯ **อนาทานสฺสา**ติ นิคฺคหณสฺสฯ **ทาตุมรหามี**ติ เอวรูปสฺส ปเจฺจกพุทฺธสฺส อตฺตนา ลทฺธโภชนํ ทาตุํ อรหามิฯ

ตุณฺหีมาสีนฺติ กิญฺจิ อวตฺวา นิสินฺนํฯ **อกิญฺจน**ฺติ ราคกิญฺจนาทีหิ รหิตํฯ **อารต**นฺติ วิรตํ สพฺพปาปานิ ปหาย ฐิตํฯ **กมณฺฑลุ**นฺติ กุณฺฑิกํฯ **เอเต หี**ติ เอเต ราชาทโย ตโย ชนาติ หตฺถํ ปสาเรตฺวา เต นิทฺทิสโนฺต เอวมาหฯ **ทาตุมรหนฺตี**ติ มาทิสสฺส ทาตุํ อรหนฺติฯ **ปจฺจนีก**นฺติ ปจฺจนีกปฏิปทํฯ ทายกสฺส หิ นิมนฺตนํ เอกวีสติยา อเนสนาสุ อญฺญตราย ปิณฺฑปาตปริเยสนาย ชีวิกกปฺปนสงฺขาตา มิจฺฉาชีวปฏิปตฺติ นาม โหติฯ

ตสฺส วจนํ สุตฺวา กุฏุมฺพิโก อตฺตมโน เทฺว โอสานคาถา อภาสิ –

๒๘๘. อตฺถาย วต เม อชฺช, อิธาคจฺฉิ รเถสโภ;
โสหํ อชฺช ปชานามิ, ยตฺถ ทินฺนํ มหปฺผลํฯ

๒๘๙. รฏฺเฐสุ คิทฺธา ราชาโน, กิจฺจากิเจฺจสุ พฺราหฺมณา;
อิสี มูลผเล คิทฺธา, วิปฺปมุตฺตา จ ภิกฺขโว’’ติฯ

ตตฺถ **รเถสโภ**ติ ราชานํ สนฺธายาหฯ **กิจฺจากิเจฺจสู**ติ รโญฺญ กิจฺจกรณีเยสุฯ **ภิกฺขโว**ติ ปเจฺจกพุทฺธา ภิกฺขโว ปน สพฺพภเวหิ วิปฺปมุตฺตาฯ

ปเจฺจกพุโทฺธ ตสฺส ธมฺมํ เทเสตฺวา สกฏฺฐานเมว คโต, ตถา ตาปโสฯ ราชา ปน กติปาหํ ตสฺส สนฺติเก วสิตฺวา พาราณสิเมว คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว ปิณฺฑปาโต ยถานุจฺฉวิกํ คจฺฉติ , ปุเพฺพปิ คโตเยวา’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา กุฏุมฺพิโก ธมฺมรตนสฺส สกฺการการโก กุฏุมฺพิโก อโหสิ, ราชา อานโนฺท, ปุโรหิโต สาริปุโตฺต, หิมวนฺตตาปโส ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ภิกฺขาปรมฺปรชาตกวณฺณนา เตรสมาฯ

ชาตกุทฺทานํ –

เกทารํ จนฺทกินฺนรี, อุกฺกุสุทฺทาลภิสกํ;
สุรุจิ ปญฺจุโปสถํ, มหาโมรญฺจ ตจฺฉกํฯ

มหาวาณิช สาธินํ, ทสพฺราหฺมณชาตกํ;
ภิกฺขาปรมฺปราปิ จ, เตรสานิ ปกิณฺณเกฯ

ปกิณฺณกนิปาตวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๕. วีสตินิปาโต

[๔๙๗] ๑. มาตงฺคชาตกวณฺณนา

กุโต นุ อาคจฺฉสิ ทุมฺมวาสีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อุเทนํ นาม วํสราชานํ อารพฺภ กเถสิฯ ตสฺมิญฺหิ กาเล อายสฺมา ปิโณฺฑลภารทฺวาโช เชตวนโต อากาเสน คนฺตฺวา เยภุยฺเยน โกสมฺพิยํ อุเทนสฺส รโญฺญ อุยฺยานํ ทิวาวิหาราย คจฺฉติฯ เถโร กิร ปุริมภเว รชฺชํ กาเรนฺโต ทีฆมทฺธานํ ตสฺมิํ อุยฺยาเน มหาปริวาโร สมฺปตฺติํ อนุภวิฯ โส เตน ปุพฺพาจิเณฺณน เยภุยฺเยน ตเตฺถว ทิวาวิหารํ นิสีทิตฺวา ผลสมาปตฺติสุเขน วีตินาเมติฯ ตสฺมิํ เอกทิวสํ ตตฺถ คนฺตฺวา สุปุปฺผิตสาลมูเล นิสิเนฺน อุเทโน สตฺตาหํ มหาปานํ ปิวิตฺวา ‘‘อุยฺยานกีฬํ กีฬิสฺสามี’’ติ มหเนฺตน ปริวาเรน อุยฺยานํ คนฺตฺวา มงฺคลสิลาปเฏฺฏ อญฺญตราย อิตฺถิยา องฺเก นิปโนฺน สุรามทมตฺตตาย นิทฺทํ โอกฺกมิฯ คายนฺตา นิสินฺนิตฺถิโย ตูริยานิ ฉเฑฺฑตฺวา อุยฺยานํ ปวิสิตฺวา ปุปฺผผลาทีนิ วิจินนฺติโย เถรํ ทิสฺวา คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา นิสีทิํสุฯ เถโร ตาสํ ธมฺมกถํ กเถโนฺต นิสีทิฯ อิตราปิ อิตฺถี องฺกํ จาเลตฺวา ราชานํ ปโพเธตฺวา ‘‘กุหิํ ตา วสลิโย คตา’’ติ วุเตฺต ‘‘เอกํ สมณํ ปริวาเรตฺวา นิสินฺนา’’ติ อาหฯ โส กุโทฺธ คนฺตฺวา เถรํ อโกฺกสิตฺวา ปริภาสิตฺวา ‘‘หนฺทาหํ, ตํ สมณํ ตมฺพกิปิลฺลเกหิ ขาทาเปสฺสามี’’ติ โกธวเสน เถรสฺส สรีเร ตมฺพกิปิลฺลกปุฏํ ภินฺทาเปสิฯ เถโร อากาเส ฐตฺวา ตโสฺสวาทํ ทตฺวา เชตวเน คนฺธกุฏิทฺวาเรเยว โอตริตฺวา ตถาคเตน ‘‘กุโต อาคโตสี’’ติ ปุโฎฺฐ เถโร ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ สตฺถา ‘‘น โข, ภารทฺวาช, อุเทโน อิทาเนว ปพฺพชิเต วิเหเฐติ, ปุเพฺพปิ วิเหเฐสิเยวา’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต ตทา มหาสโตฺต พหินคเร จณฺฑาลโยนิยํ นิพฺพตฺติ, ‘‘มาตโงฺค’’ติสฺส นามํ กริํสุฯ อปรภาเค วิญฺญุตํ ปโตฺต ‘‘มาตงฺคปณฺฑิโต’’ติ ปากโฏ อโหสิฯ ตทา พาราณสิเสฎฺฐิโน ธีตา ทิฎฺฐมงฺคลิกา นาม เอกมาสเทฺวมาสวาเรน มหาปริวารา อุยฺยานํ กีฬิตุํ คจฺฉติฯ อเถกทิวสํ มหาสโตฺต เกนจิ กเมฺมน นครํ ปวิสโนฺต อนฺตรทฺวาเร ทิฎฺฐมงฺคลิกํ ทิสฺวา เอกมนฺตํ อปคนฺตฺวา อลฺลียิตฺวา อฎฺฐาสิฯ ทิฎฺฐมงฺคลิกา สาณิยา อนฺตเรน โอโลเกนฺตี ตํ ทิสฺวา ‘‘โก เอโส’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘จณฺฑาโล อเยฺย’’ติ วุเตฺต ‘‘อทิฎฺฐปุพฺพยุตฺตกํ วต ปสฺสามี’’ติ คโนฺธทเกน อกฺขีนิ โธวิตฺวา ตโต นิวตฺติฯ ตาย สทฺธิํ นิกฺขนฺตชโน ‘‘อเร, ทุฎฺฐ จณฺฑาล, อชฺช ตํ นิสฺสาย อมฺหากํ อมูลกํ สุราภตฺตํ นฎฺฐ’’นฺติ โกธาภิภูโต มาตงฺคปณฺฑิตํ หเตฺถหิ จ ปาเทหิ จ โปเถตฺวา วิสญฺญิํ กตฺวา ปกฺกามิฯ โส มุหุตฺตํ วีตินาเมตฺวา ปฎิลทฺธสโญฺญ จิเนฺตสิ ‘‘ทิฎฺฐมงฺคลิกาย ปริชโน มํ นิโทฺทสํ อการเณน โปเถสิ, ทิฎฺฐมงฺคลิกํ ลภิตฺวาว อุฎฺฐหิสฺสามิ, โน อลภิตฺวา’’ติ อธิฎฺฐาย คนฺตฺวา ตสฺสา ปิตุ นิเวสนทฺวาเร นิปชฺชิฯ โส ‘‘เกน การเณน นิปโนฺนสี’’ติ วุเตฺต ‘‘อญฺญํ การณํ นตฺถิ, ทิฎฺฐมงฺคลิกาย เม อโตฺถ’’ติ อาหฯ เอโก ทิวโส อตีโต, ตถา ทุติโย, ตติโย, จตุโตฺถ, ปญฺจโม, ฉโฎฺฐ จฯ โพธิสตฺตานํ อธิฎฺฐานํ นาม สมิชฺฌติ, ตสฺมา สตฺตเม ทิวเส ทิฎฺฐมงฺคลิกํ นีหริตฺวา ตสฺส อทํสุฯ

อถ นํ สา ‘‘อุเฎฺฐหิ, สามิ, ตุมฺหากํ เคหํ คจฺฉามา’’ติ อาหฯ ภเทฺท, ตว ปริชเนนมฺหิ สุโปถิโต ทุพฺพโล, มํ อุกฺขิปิตฺวา ปิฎฺฐิํ อาโรเปตฺวา อาทาย คจฺฉาหีติฯ สา ตถา กตฺวา นครวาสีนํ ปสฺสนฺตานเญฺญว นครา นิกฺขมิตฺวา จณฺฑาลคามกํ คตาฯ อถ นํ มหาสโตฺต ชาติสเมฺภทวีติกฺกมํ อกตฺวาว กติปาหํ เคเห วสาเปตฺวา จิเนฺตสิ ‘‘อหเมตํ ลาภคฺคยสคฺคปฺปตฺตํ กโรโนฺต ปพฺพชิตฺวาว กาตุํ สกฺขิสฺสามิ, น อิตรถา’’ติ ฯ อถ นํ อามเนฺตตฺวา ‘ภเทฺท, มยิ อรญฺญโต กิญฺจิ อนาหรเนฺต อมฺหากํ ชีวิกา นปฺปวตฺตติ, ยาว มมาคมนา มา อุกฺกณฺฐิ, อหํ อรญฺญํ คมิสฺสามี’’ติ วตฺวา เคหวาสิโนปิ ‘‘อิมํ มา ปมชฺชิตฺถา’’ติ โอวทิตฺวา อรญฺญํ คนฺตฺวา สมณปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อปฺปมโตฺต สตฺตเม ทิวเส อฎฺฐ สมาปตฺติโย จ ปญฺจ อภิญฺญาโย จ อุปฺปาเทตฺวา ‘‘อิ

ทานิ ทิฏฺฐมงฺคลิกาย อวสฺสโย ภวิตุํ สกฺขิสฺสามี’’ติ อิทฺธิยา คนฺตฺวา จณฺฑาลคามทฺวาเร โอตริตฺวา ทิฏฺฐมงฺคลิกาย เคหทฺวารํ อคมาสิฯ สา ตสฺสาคมนํ สุตฺวา เคหโต นิกฺขมิตฺวา ‘‘สามิ, กสฺมา มํ อนาถํ กตฺวา ปพฺพชิโตสี’’ติ ปริเทวิฯ อถ นํ ‘‘ภเทฺท, มา จินฺตยิ, ตว โปราณกยสโต อิทานิ มหนฺตตรํ ยสํ กริสฺสามิ, อปิจ โข ปน ‘น มยฺหํ มาตงฺคปณฺฑิโต สามิโก, มหาพฺรหฺมา เม สามิโก’ติ เอตฺตกํ ปริสมชฺเฌ วตฺตุํ สกฺขิสฺสสี’ติ อาหฯ ‘‘อาม, สามิ, สกฺขิสฺสามี’’ติฯ ‘‘เตน หิ ‘‘อิทานิ เต สามิโก กุหินฺติ ปุฏฺฐา ‘พฺรหฺมโลกํ คโต’ติ วตฺวา ‘กทา อาคมิสฺสตี’ติ วุตฺเต ‘อิโต สตฺตเม ทิวเส ปุณฺณมายํ จนฺทํ ภินฺทิตฺวา อาคมิสฺสตี’ติ วเทยฺยาสี’’ติ นํ วตฺวา มหาสโตฺต หิมวนฺตเมว คโตฯ

ทิฏฺฐมงฺคลิกาปิ พาราณสิยํ มหาชนสฺส มเชฺฌ เตสุ เตสุ ฐาเนสุ ตถา กเถสิฯ มหาชโน ‘‘อโห มหาพฺรหฺมา สมาโน ทิฏฺฐมงฺคลิกํ น คจฺฉติ, เอวเมตํ ภวิสฺสตี’’ติ สทฺทหิฯ โพธิสโตฺตปิ ปุณฺณมทิวเส จนฺทสฺส คคนมเชฺฌ ฐิตกาเล พฺรหฺมตฺตภาวํ มาเปตฺวา สกลํ กาสิรฏฺฐํ ทฺวาทสโยชนิกํ พาราณสินครญฺจ เอโกภาสํ กตฺวา จนฺทมณฺฑลํ ภินฺทิตฺวา โอตริตฺวา พาราณสิยา อุปรูปริ ติกฺขตฺตุํ ปริพฺภมิตฺวา มหาชเนน คนฺธมาลาทีหิ ปูชิยมาโน จณฺฑาลคามกาภิมุโข อโหสิฯ พฺรหฺมภตฺตา สนฺนิปติตฺวา จณฺฑาลคามกํ คนฺตฺวา ทิฏฺฐมงฺคลิกาย เคหํ สุทฺธวตฺถหิ ฉาเทตฺวา ภูมิํ จตุชฺชาติยคเนฺธหิ โอปุญฺฉิตฺวา ปุปฺผานิ วิกิริตฺวา ธูมํ ทตฺวา เจลวิตานํ ปสาเรตฺวา มหาสยนํ ปญฺญเปตฺวา คนฺธเตเลหิ ทีปํ ชาเลตฺวา ทฺวาเร รชตปฏฺฏวณฺณวาลุกํ โอกิริตฺวา ปุปฺผานิ วิกิริตฺวา ธเช พนฺธิํสุฯ เอวํ อลงฺกเต เคเห มหาสโตฺต โอตริตฺวา อโนฺต ปวิสิตฺวา โถกํ สยนปิเฎฺฐ นิสีทิฯ

ตทา ทิฏฺฐมงฺคลิกา อุตุนี โหติฯ อถสฺสา องฺคุฏฺฐเกน นาภิํ ปรามสิ, กุจฺฉิยํ คโพฺภ ปติฏฺฐาสิฯ อถ นํ มหาสโตฺต อามเนฺตตฺวา ‘‘ภเทฺท, คโพฺภ เต ปติฏฺฐิโต, ตฺวํ ปุตฺตํ วิชายิสฺสสิ, ตฺวมฺปิ ปุโตฺตปิ เต ลาภคฺคยสคฺคปฺปตฺตา ภวิสฺสถ, ตว ปาทโธวนอุทกํ สกลชมฺพุทีเป ราชูนํ อภิเสโกทกํ ภวิสฺสติ, นหาโนทกํ ปน เต อมโตสธํ ภวิสฺสติ, เย ตํ สีเส อาสิญฺจิสฺสนฺติ, เต สพฺพโรเคหิ มุจฺจิสฺสนฺติ, กาฬกณฺณิํ ปริวเชฺชสฺสนฺติ, ตว ปาทปิเฎฺฐ สีสํ ฐเปตฺวา วนฺทนฺตา สหสฺสํ ทสฺสนฺติ, โสตปเถ ฐตฺวา วนฺทนฺตา สตํ ทสฺสนฺติ, จกฺขุปเถ ฐตฺวา วนฺทนฺตา เอกํ กหาปณํ ทตฺวา วนฺทิสฺสนฺติ, อปฺปมตฺตา โหหี’’ติ นํ โอวทิตฺวา เคหา นิกฺขมิตฺวา มหาชนสฺส ปสฺสนฺตเสฺสว อุปฺปติตฺวา จนฺทมณฺฑลํ ปาวิสิฯ พฺรหฺมภตฺตา สนฺนิปติตฺวา ฐิตกาว รตฺติํ วีตินาเมตฺวา ปาโตว ทิฏฺฐมงฺคลิกํ สุวณฺณสิวิกํ อาโรเปตฺวา สีเสน อุกฺขิปิตฺวา นครํ ปวิสิํสุฯ ‘‘มหาพฺรหฺมภริยา’’ติ ตํ อุปสงฺกมิตฺวา มหาชโน คนฺธมาลาทีหิ ปูเชสิฯ ปาทปิเฎฺฐ สีสํ ฐเปตฺวา วนฺทิตุํ ลภนฺตา สหสฺสตฺถวิกํ เทนฺติ, โสตปเถ ฐตฺวา วนฺทิตุํ ลภนฺตา สตํ เทนฺติ, จกฺขุปเถ ฐตฺวา วนฺทิตุํ ลภนฺตา เอกํ กหาปณํ เทนฺติฯ เอวํ ทฺวาทสโยชนิกํ พาราณสิํ ตํ คเหตฺวา วิจรนฺตา อฎฺฐารสโกฏิธนํ ลภิํสุฯ

อถ นํ นครํ ปริหริตฺวา อาเนตฺวา นครมเชฺฌ มหามณฺฑปํ กาเรตฺวา สาณิํ ปริกฺขิปิตฺวา มหาสยนํ ปญฺญเปตฺวา มหเนฺตน สิริโสภเคฺคน ตตฺถ วสาเปสุํฯ มณฺฑปสนฺติเกเยว สตฺตทฺวารโกฏฺฐํ สตฺตภูมิกํ ปาสาทํ กาตุํ อารภิํสุ, มหนฺตํ นวกมฺมํ อโหสิฯ ทิฏฺฐมงฺคลิกา มณฺฑเปเยว ปุตฺตํ วิชายิฯ อถสฺส นามคฺคหณทิวเส พฺราหฺมณา สนฺนิปติตฺวา มณฺฑเป ชาตตฺตา ‘‘มณฺฑพฺยกุมาโร’’ติ นามํ กริํสุฯ ปาสาโท ปน ทสหิ มาเสหิ นิฏฺฐิโตฯ ตโต ปฏฺฐาย สา มหเนฺตน ยเสน ตสฺมิํ วสติ, มณฺฑพฺยกุมาโรปิ มหเนฺตน ปริวาเรน วฑฺฒติฯ ตสฺส สตฺตฏฺฐวสฺสกาเลเยว ชมฺพุทีปตเล อุตฺตมาจริยา สนฺนิปติํสุฯ เต ตํ ตโย เวเท อุคฺคณฺหาเปสุํฯ โส โสฬสวสฺสกาล

โต ปฏฺฐาย พฺราหฺมณานํ ภตฺตํ ปฏฺฐเปสิ, นิพทฺธํ โสฬส พฺราหฺมณสหสฺสานิ ภุญฺชนฺติฯ จตุเตฺถ ทฺวารโกฏฺฐเก พฺราหฺมณานํ ทานํ เทติฯ

อเถกสฺมึ มหามหทิวเส เคเห พหุํ ปายาสํ ปฏิยาเทสุํฯ โสฬส พฺราหฺมณสหสฺสานิ จตุเตฺถ ทฺวารโกฏฺฐเก นิสีทิตฺวา สุวณฺณรสวเณฺณน นวสปฺปินา ปกฺกมธุขณฺฑสกฺขราหิ จ อภิสงฺขตํ ปายาสํ ปริภุญฺชนฺติฯ กุมาโรปิ สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิโต สุวณฺณปาทุกา อารุยฺห หเตฺถน กญฺจนทณฺฑํ คเหตฺวา ‘‘อิธ สปฺปึ เทถ, อิธ มธุ’’นฺติ วิจาเรเนฺต จรติฯ ตสฺมึ ขเณ มาตงฺคปณฺฑิโต หิมวเนฺต อสฺสมปเท นิสิโนฺน ‘‘กา นุ โข ทิฏฺฐมงฺคลิกาย ปุตฺตสฺส ปวตฺตี’’ติ โอโลเกเนฺต ตสฺส อติเตฺถ ปกฺขนฺทภาวํ ทิสฺวา ‘‘อเชฺชว คนฺตฺวา มาณวํ ทเมตฺวา ยตฺถ ทินฺนํ มหปฺผลํ โหติ, ตตฺถ ทานํ ทาเปตฺวา อาคมิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา อากาเสน อโนตตฺตทหํ คนฺตฺวา มุขโธวนาทีนิ กตฺวา มโนสิลาตเล ฐิโต รตฺตทุปฏฺฏํ นิวาเสตฺวา กายพนฺธนํ พนฺธิตฺวา ปํสุกูลสงฺฆาฏึ ปารุปิตฺวา มตฺติกาปตฺตํ อาทาย อากาเสนาคนฺตฺวา จตุเตฺถ ทฺวารโกฏฺฐเก ทานเคฺคเยว โอตริตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ มณฺฑโพฺย กุมาโร อิโต จิโต จ โอโลเกเนฺต ตํ ทิสฺวา ‘‘เอวํวิรูโป สงฺการยกฺขสทิโส อยํ ปพฺพชิโต อิมํ ฐานํ อาคจฺฉเนฺต กุโต นุ โข อาคจฺฉตี’’ติ เตน สทฺธึ สลฺลปเนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๑. ‘‘กุโต นุ อาคจฺฉสิ ทุมฺมวาสี, โอตลฺลโก ปํสุปิสาจโกว;
สงฺการโจฬํ ปฏิมุญฺจ กเณฺฐ, โก เร ตุวํ โหสิ อทกฺขิเณโยฺย’’ติฯ

ตตฺถ **ทุมฺมวาสี**ติ อนญฺชิตอมณฺฑิตฆฏิตสงฺฆาฏิกปิโลติกวสโนฯ **โอตลฺลโก**ติ ลามโก โอลมฺพวิลมฺพนนฺตกธโร วาฯ **ปํสุปิสาจโกวา**ติ สงฺการฏฺฐาเน ปิสาจโก วิยฯ **สงฺการโจฬ**นฺติ สงฺการฏฺฐาเน ลทฺธปิโลติกํฯ **ปฏิมุญฺจา**ติ ปฏิมุญฺจิตฺวาฯ **อทกฺขิเณโยฺย**ติ ตุวํ อทกฺขิเณโยฺย อิเมสํ ปรมทกฺขิเณยฺยานํ นิสินฺนฏฺฐานํ เอโก หุตฺวา กุโต อาคโตฯ

ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต มุทุจิเตฺตเนว เตน สทฺธึ สลฺลปเนฺต ทุติยํ คาถมาห –

๒. ‘‘อนฺนํ ตเวทํ ปกตํ ยสสฺสิ, ตํ ขชฺชเร ภุญฺชเร ปิยฺยเร จ;
ชานาสิ มํ ตฺวํ ปรทตฺตูปชีวึ, อุตฺติฏฺฐปิณฺฑํ ลภตํ สปาโก’’ติฯ

ตตฺถ **ปกต**นฺติ ปฏิยตฺตํฯ **ยสสฺสี**ติ ปริวารสมฺปนฺนฯ **ตํ ขชฺชเร**ติ ตํ ขชฺชนฺติ จ ภุญฺชนฺติ จ ปิวนฺติ จฯ กึการณา มยฺหํ กุชฺฌสิ? **อุตฺติฏฺฐปิณฺฑ**นฺติ อุฏฺฐิติฏฺฐิตฺวา ลภิตพฺพปิณฺฑํ, อุฏฺฐาย ฐิเตหิ วา ทียมานํ เหฏฺฐา ฐตฺวา ลภิตพฺพปิณฺฑํฯ **ลภตํ สปาโก**ติ สปาโก จณฺฑาโลปิ ลภตุฯ ชาติสมฺปนฺนา หิ ยตฺถ กตฺถจิ ลภนฺติ, สปากจณฺฑาลสฺส ปน โก เทติ, ทุลฺลภปิโณฺฑ อหํ, ตสฺมา เม ชีวิตปวตฺตนตฺถํ โภชนํ ทาเปหิ, กุมาราติฯ

ตโต มณฺฑโพฺย คาถมาห –

๓. ‘‘อนฺนํ มเมทํ ปกตํ พฺราหฺมณานํ, อตฺตตฺถาย สทฺทหโต มเมทํ;
อเปหิ เอโตฺต กิมิธฏฺฐิโตสิ, น มาทิสา ตุมฺหํ ททนฺติ ชมฺมา’’ติฯ

ตตฺถ **อตฺตตฺถายา**ติ อตฺตโน วฑฺฒิอตฺถายฯ **อเปหิ เอโตฺต**ติ อิมมฺหา ฐานา อปคจฺฉฯ **น มาทิสา**ติ มาทิสา ชาติสมฺปนฺนานํ อุทิจฺจพฺราหฺมณานํ ทานํ เทนฺติ, น ตุยฺหํ จณฺฑาลสฺส, คจฺฉ, ชมฺมาติฯ

ตโต มหาสโตฺต คาถมาห –

๔. ‘‘ถเล จ นินฺเน จ วปนฺติ พีชํ, อนูปเขเตฺต ผลมาสมานา;
เอตาย สทฺธาย ททาหิ ทานํ, อเปฺปว อาราธเย ทกฺขิเณเยฺย’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – กุมาร, สสฺสผลํ อาสีสมานา ตีสุปิ เขเตฺตสุ พีชํ วปนฺติฯ ตตฺถ อติวุฎฺฐิกาเล ถเล สสฺสํ สมฺปชฺชติ, นินฺเน ปูติกํ โหติ, อนูปเขเตฺต นทิญฺจ ตฬากญฺจ นิสฺสาย กตํ โอเฆน วุยฺหติฯ มนฺทวุฎฺฐิกาเล ถเล เขเตฺต วิปชฺชติ, นินฺเน โถกํ สมฺปชฺชติ, อนูปเขเตฺต สมฺปชฺชเตวฯ สมวุฎฺฐิกาเล ถเล เขเตฺต โถกํ สมฺปชฺชติ, อิตเรสุ สมฺปชฺชเตวฯ ตสฺมา ยถา ผลมาสีสมานา ตีสุปิ เขเตฺตสุ วปนฺติ, ตถา ตฺวมฺปิ เอตาย ผลสทฺธาย อาคตาคตานํ สเพฺพสํเยว ทานํ เทหิ, อเปฺปว นาม เอวํ ททโนฺต ทกฺขิเณเยฺย อาราเธยฺยาสิ ลเภยฺยาสีติฯ

ตโต มณฺฑโพฺย คาถมาห –

๕. ‘‘เขตฺตานิ มยฺหํ วิทิตานิ โลเก, เยสาหํ พีชานิ ปติฎฺฐเปมิ;
เย พฺราหฺมณา ชาติมนฺตูปปนฺนา, ตานีธ เขตฺตานิ สุเปสลานี’’ติฯ

ตตฺถ **เยสาห**นฺติ เยสุ อหํฯ **ชาติมนฺตูปปนฺนา**ติ ชาติยา จ มเนฺตหิ จ อุปปนฺนาฯ

ตโต มหาสโตฺต เทฺว คาถา อภาสิ –

๖. ‘‘ชาติมโท จ อติมานิตา จ, โลโภ จ โทโส จ มโท จ โมโห;
เอเต อคุณา เยสุ จ สนฺติ สเพฺพ, ตานีธ เขตฺตานิ อเปสลานิฯ

๗. ‘‘ชาติมโท จ อติมานิตา จ, โลโภ จ โทโส จ มโท จ โมโห;
เอเต อคุณา เยสุ น สนฺติ สเพฺพ, ตานีธ เขตฺตานิ สุเปสลานี’’ติฯ

ตตฺถ **ชาติมโท**ติ ‘‘อหมสฺมิ ชาติสมฺปโนฺน’’ติ เอวํ อุปฺปนฺนมาโนฯ **อติมานิตา จา**ติ ‘‘อโญฺญ มยา สทฺธิํ ชาติอาทีหิ สทิโส นตฺถี’’ติ อติกฺกมฺม ปวตฺตมาโนฯ โลภาทโย ลุพฺภนทุสฺสนมชฺชนมุยฺหนมตฺตาวฯ **อเปสลานี**ติ เอวรูปา ปุคฺคลา อาสีวิสภริตา วิย วมฺมิกา อปฺปิยสีลา โหนฺติฯ เอวรูปานํ ทินฺนํ น มหปฺผลํ โหติ, ตสฺมา มา เอเตสํ สุเปสลเขตฺตภาวํ มญฺญิตฺถฯ น หิ ชาติมนฺตา สคฺคทายกาฯ เย ปน ชาติมานาทิรหิตา อริยา, ตานิ เขตฺตานิ สุเปสลานิ, เตสุ ทินฺนํ มหปฺผลํ, เต สคฺคทายกา โหนฺตีติฯ

อิติ โส มหาสเตฺต ปุนปฺปุนํ กเถเนฺต กุชฺฌิตฺวา ‘‘อยํ อติวิย พหุํ วิปฺปลปติ, กุหิํ คตา อิเม โทวาริกา, นยิมํ จณฺฑาลํ นีหรนฺตี’’ติ คาถมาห –

๘. ‘‘เกฺวตฺถ คตา อุปโชติโย จ, อุปชฺฌาโย อถ วา คณฺฑกุจฺฉิ;
อิมสฺส ทณฺฑญฺจ วธญฺจ ทตฺวา, คเล คเหตฺวา ขลยาถ ชมฺม’’นฺติฯ

ตตฺถ **เกฺวตฺถ คตา**ติ อิเมสุ ตีสุ ทฺวาเรสุ ฐปิตา อุปโชติโย จ อุปชฺฌาโย จ คณฺฑกุจฺฉิ จาติ ตโย โทวาริกา กุหิํ คตาติ อโตฺถฯ

เตปิ ตสฺส วจนํ สุตฺวา เวเคนาคนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ‘‘กิํ กโรม เทวา’’ติ อาหํสุฯ ‘‘อยํ โว ชโมฺม จณฺฑาโล ทิโฎฺฐ’’ติ? ‘‘น ปสฺสาม เทว, กุโตจิ อาคตภาวํ น ชานามา’’ติฯ ‘‘โก เจส

มายากาโร วา วิชฺชาธโร วา ภวิสฺสติ, อิทานิ กึ ติฏฺฐถา’’ติฯ ‘‘กึ กโรม เทวา’’ติ? ‘‘อิมสฺส มุข เมว โปเถตฺวา ภินฺทนฺตา ทณฺฑเวฬุเปสิกาหิ ปิฏฺฐิจมฺมํ อุปฺปาเฏนฺตา วธญฺจ ทตฺวา คเล ค เหตฺวา เอตํ ชมฺมํ ขลยาถ, อิโต นีหรถา’’ติฯ

มหาสโตฺต เตสุ อตฺตโน สนฺติกํ อนาคเตเสฺวว อุปฺปติตฺวา อากาเส ฐิโต คาถมาห –

๙. ‘‘คิรึ นเขน ขณสิ, อโย ทเนฺตหิ ขาทสิ;
ชาตเวทํ ปทหสิ, โย อิสึ ปริภาสสี’’ติฯ

ตตฺถ **ชาตเวทํ ปทหสี**ติ อคฺคึ คิลิตุํ วายมสิฯ

อิมญฺจ ปน คาถํ วตฺวา มหาสโตฺต ปสฺสนฺตเสฺสว มาณวสฺส จ พฺราหฺมณานญฺจ อากาเส ปกฺขนฺทิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๑๐. ‘‘อิทํ วตฺวาน มาตโงฺค, อิสิ สจฺจปรกฺกโม;
อนฺตลิกฺขสฺมิํ ปกฺกามิ, พฺราหฺมณานํ อุทิกฺขต’’นฺติฯ

ตตฺถ **สจฺจปรกฺกโม**ติ สภาวปรกฺกโมฯ

โส ปาจีนทิสาภิมุโข คนฺตฺวา เอกาย วีถิยา โอตริตฺวา ‘‘ปทวฬญฺชํ ปญฺญายตู’’ติ อธิ ฏฺฐาย ปาจีนทฺวารสมีเป ปิณฺฑาย จรโนฺต มิสฺสกภตฺตํ สํกฑฺฒิตฺวา เอกิสฺสํ สาลายํ นิสีทิตฺวา มิสฺสกภตฺตํ ปริภุญฺชิ ฯ นครเทวตา ‘‘อยํ อมฺหากํ อยฺยํ วิเหเฐตฺวา กเถตี’’ติ อสหมานา อาคมิํ สุฯ อถสฺส เชฏฺฐกยโกฺข มณฺฑพฺยสฺส คีวํ คเหตฺวา ปริวเตฺตสิ, เสสเทวตา เสสพฺราหฺมณานํ คีวํ คณฺหิตฺวา ปริวเตฺตสุํฯ โพธิสเตฺต มุทุจิตฺตตาย ปน ‘‘ตสฺส ปุโตฺต’’ติ นํ น มาเรนฺติ, เกวลํ กิลเมนฺติเยวฯ มณฺฑพฺยสฺส สีสํ ปริวตฺติตฺวา ปิฏฺฐิปสฺสาภิมุขํ ชาตํ, หตฺถปาทา อุชุกา ถทฺธาว อฏฺฐํสุ, อกฺขีนิ กาลกตเสฺสว ปริวตฺติํสุฯ โส ถทฺธสรีโรว นิปชฺชิ, เสสพฺราหฺมณา มุเขน เขฬํ ว มนฺตา อปราปรํ ปริวตฺตนฺติ ฯ มาณวา ‘‘อเยฺย, ปุตฺตสฺส เต กึ ชาต’’นฺติ ทิฏฺฐมงฺคลิกาย อา โรจยิํสุฯ สา เวเคน คนฺตฺวา ปุตฺตํ ทิสฺวา ‘‘กิเมต’’นฺติ วตฺวา คาถมาห –

๑๑. ‘‘อาเวลฺลิตํ ปิฏฺฐิโต อุตฺตมงฺคํ, พาหุํ ปสาเรติ อกมฺมเนยฺยํ;
เสตานิ อกฺขีนิ ยถา มตสฺส, โก เม อิมํ ปุตฺตมกาสิ เอว’’นฺติฯ

ตตฺถ **อาเวลฺลิต**นฺติ ปริวตฺติตํฯ

อถสฺสา ตสฺมิํ ฐาเน ฐิตชโน อาโรเจตุํ คาถมาห –

๑๒. ‘‘อิธาคมา สมโณ ทุมฺมวาสี, โอตลฺลโก ปํสุปิสาจโกว;
สงฺการโจฬํ ปฏิมุญฺจ กเณฺฐ, โส เต อิมํ ปุตฺตมกาสิ เอว’’นฺติฯ

สา ตํ สุตฺวาว จิเนฺตสิ ‘‘อญฺญเสฺสตํ พลํ นตฺถิ, นิสฺสํสยํ มาตงฺคปณฺฑิโต ภวิสฺสติ, สมฺ ปนฺนเมตฺตาภาวโน โข ปน ธีโร น เอตฺตกํ ชนํ กิลเมตฺวา คมิสฺสติ, กตรํ นุ โข ทิสํ คโต ภวิสฺ สตี’’ติฯ ตโต ปุจฺฉนฺตี คาถมาห –

๑๓. ‘‘กตมํ ทิสํ อคมา ภูริปโญฺญ, อกฺขาถ เม มาณวา เอตมตฺถํ;
คนฺตฺวาน ตํ ปฏิกเรมุ อจฺจยํ, อเปฺปว นํ ปุตฺต ลเภมุ ชีวิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **คนฺตฺวานา**ติ ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวาฯ **ตํ ปฏิกเรมุ อจฺจย**นฺติ ตํ อจฺจยํ ปฏิกริสฺสาม เทเสสฺสาม, ขมาเปสฺสาม นนฺติฯ **ปุตฺต ลเภมุ ชีวิต**นฺติ อเปฺปว นาม ปุตฺตสฺส ชีวิตํ ลเภยฺยามฯ

อถสฺสา ตตฺถ ฐิตา มาณวา กเถนฺตา คาถมาหํสุ –

๑๔. ‘‘เวหายสํ อคมา ภูริปโญฺญ, ปถทฺธุโน ปนฺนรเสว จโนฺท;
อปิ จาปิ โส ปุริมทิสํ อคจฺฉิ, สจฺจปฺปฏิโญฺญ อิสิ สาธุรูโป’’ติฯ

ตตฺถ **ปถทฺธุโน**ติ อากาสปถสงฺขาตสฺส อทฺธุโน มเชฺฌ ฐิโต ปนฺนรเส จโนฺท วิยฯ **อปิ จาปิ โส**ติ อปิจ โข ปน โส ปุรตฺถิมํ ทิสํ คโตฯ

สา เตสํ วจนํ สุตฺวา ‘‘มม สามิกํ อุปธาเรสฺสามี’’ติ สุวณฺณกลสสุวณฺณสรกานิ คาหาเปตฺวา ทาสิคณปริวุตา เตน ปทวฬญฺชสฺส อธิฏฺฐิตฏฺฐานํ ปตฺวา เตนานุสาเรน คจฺฉนฺตี ตสฺมึ ปีฐิกาย นิสีทิตฺวา ภุญฺชมาเน ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา อฏฺฐาสิฯ โส ตํ ทิสฺวา โถกํ โอทนํ ปเตฺต ฐเปสิฯ ทิฏฺฐมงฺคลิกา สุวณฺณกลเสน ตสฺส อุทกํ อทาสิฯ โส ตเตฺถว หตฺถํ โธวิตฺวา มุขํ วิกฺขาเลสิฯ อถ นํ สา ‘‘เกน เม ปุตฺตสฺส โส วิปฺปกาโร กโต’’ติ ปุจฺฉนฺตี คาถมาห –

๑๕. ‘‘อาเวลฺลิตํ ปิฏฺฐิโต อุตฺตมงฺคํ, พาหุํ ปสาเรติ อกมฺมเนยฺยํ;
เสตานิ อกฺขีนิ ยถา มตสฺส, โก เม อิมํ ปุตฺตมกาสิ เอว’’นฺติฯ

ตโต ปรา เตสํ วจนปฏิวจนคาถา โหนฺติ –

๑๖. ‘‘ยกฺขา หเว สนฺติ มหานุภาวา, อนฺวาคตา อิสโย สาธุรูปา;
เต ทุฏฺฐจิตฺตํ กุปิตํ วิทิตฺวา, ยกฺขา หิ เต ปุตฺตมกํสุ เอวํฯ

๑๗. ‘‘ยกฺขา จ เม ปุตฺตมกํสุ เอวํ, ตฺวเญฺญว เม มา กุโทฺธ พฺรหฺมจาริ;
ตุเมฺหว ปาเท สรณํ คตาสฺมิ, อนฺวาคตา ปุตฺตโสเกน ภิกฺขุฯ

๑๘. ‘‘ตเทว หิ เอตรหิ จ มยฺหํ, มโนปโทโส น มมตฺถิ โกจิ;
ปุโตฺต จ เต เวทมเทน มโตฺต, อตฺถํ น ชานาติ อธิจฺจ เวเทฯ

๑๙. ‘‘อทฺธา หเว ภิกฺขุ มุหุตฺตเกน, สมฺมุยฺหเตว ปุริสสฺส สญฺญา;
เอกาปราธํ ขม ภูริปญฺญ, น ปณฺฑิตา โกธพลา ภวนฺตี’’ติฯ

ตตฺถ **ยกฺขา**ติ นครปริคฺคาหกยกฺขาฯ **อนฺวาคตา**ติ อนุ อาคตา, อิสโย สาธุรูปา คุณสมฺปนฺนาติ เอวํ ชานมานาติ อโตฺถฯ **เต**ติ เต อิสีนํ คุณํ ญตฺวา ตว ปุตฺตํ ทุฏฺฐจิตฺตํ กุปิตจิตฺตํ วิทิตฺวาฯ **ตฺวเญฺญว เม**ติ สเจ ยกฺขา กุปิตา เอวมกํสุ, กโรนฺตุ, เทวตา นาม ปานียอุฬุงฺกมเตฺตน สนฺตเปฺปตุํ สกฺกา, ตสฺมาหํ เตสํ น ภายามิ, เกวลํ ตฺวเญฺญว เม ปุตฺตสฺส มา กุชฺฌิฯ **อนฺวาคตา**ติ อาคตาสฺมิฯ **ภิกฺขู**ติ มหาสตฺตํ อาลปนฺตี ปุตฺตสฺส ชีวิตทานํ ยาจติฯ **ตเทว หี**ติ ทิฏฺฐมงฺคลิเก ตทา ตว ปุตฺตสฺส มํ อโกฺกสนกาเล จ มยฺหํ มโนปโทโส นตฺถิ, เอตรหิ จ ตยิ ยาจมานายปิ มม ตสฺมึ มโนปโทโส นตฺถิเยวฯ **เวทมเทนา**ติ ‘‘ตโย เวทา เม อุคฺคหิตา’’ติ มเทนฯ **อธิจฺจา**ติ เวเท อุคฺคเหตฺวาปิ อตฺถานตฺถํ น ชานาติฯ **มุหุตฺตเกนา**ติ ยํ กิญฺจิ อุคฺคเหตฺวา มุหุตฺตเกเนวฯ

เอวํ ตาย ขมาปิยมาโน มหาสโตฺต ‘‘เตน หิ เอเตสํ ยกฺขานํ ปลายนตฺถาย อมโตสธํ ทสฺสามี’’ติ วตฺวา คาถมาห –

๒๐. ‘‘อิทญฺจ มยฺหํ อุตฺติฏฺฐปิณฺฑํ, ตว มณฺฑพฺย ภุญฺชตุ อปฺปปญฺญ;
ยกฺขา จ เต นํ น วิเหฐเยยฺยุํ, ปุโตฺต จ เต เหสฺสติ โส อโรโค’’ติฯ

ตตฺถ **อุตฺติฏฺฐปิณฺฑ**นฺติ อุจฺฉิฏฺฐกปิณฺฑํ, ‘‘อุจฺฉิฏฺฐปิณฺฑ’’นฺติปิ ปาโฐฯ

สา มหาสตฺตสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘เทถ, สามิ, อมโตสธ’’นฺติ สุวณฺณสรกํ อุปนาเมสิฯ มหาสโตฺต อุจฺฉิฏฺฐกกญฺชิกํ ตตฺถ อาสิญฺจิตฺวา ‘‘ปฐมเญฺญว อิโต อุปฑฺฒํ ตว ปุตฺตสฺส มุเข โอสิญฺจิตฺวา เสสํ จาฏิยํ อุทเกน มิเสฺสตฺวา เสสพฺราหฺมณานํ มุเข โอสิเญฺจหิ, สเพฺพปิ นิโรคา ภวิสฺสนฺตี’’ติ วตฺวา อุปฺปติตฺวา หิมวนฺตเมว คโตฯ สาปิ ตํ สรกํ สีเสนาทาย ‘‘อมโตสธํ เม ลทฺธ’’นฺติ วทนฺตี นิเวสนํ คนฺตฺวา ปฐมํ ปุตฺตสฺส มุเข กญฺชิกํ โอสิญฺจิ, ยโกฺข ปลายิฯ อิตโร ปํสุํ ปุญฺฉโนฺต อุฎฺฐาย ‘‘อมฺม กิเมต’’นฺติ อาหฯ ตยา กตํ ตฺวเมว ชานิสฺสสิฯ เอหิ, ตาต, ตว ทกฺขิเณยฺยานํ เตสํ วิปฺปการํ ปสฺสาติฯ โส เต ทิสฺวา วิปฺปฏิสารี อโหสิฯ อถ นํ มาตา ‘‘ตาต มณฺฑพฺย, ตฺวํ พาโล ทานสฺส มหปฺผลฎฺฐานํ น ชานาสิ, ทกฺขิเณยฺยา นาม เอวรูปา น โหนฺติ, มาตงฺคปณฺฑิตสทิสาว โหนฺติ, อิโต ปฎฺฐาย มา เอเตสํ ทุสฺสีลานํ ทานมทาสิ, สีลวนฺตานํ เทหี’’ติ วตฺวา อาห –

๒๑. ‘‘มณฺฑพฺย พาโลสิ ปริตฺตปโญฺญ, โย ปุญฺญเกฺขตฺตานมโกวิโทสิ;
มหกฺกสาเวสุ ททาสิ ทานํ, กิลิฎฺฐกเมฺมสุ อสญฺญเตสุฯ

๒๒. ‘‘ชฎา จ เกสา อชินา นิวตฺถา, ชรูทปานํว มุขํ ปรูฬฺหํ;
ปชํ อิมํ ปสฺสถ ทุมฺมรูปํ, น ชฎาชินํ ตายติ อปฺปปญฺญํฯ

๒๓. ‘‘เยสํ ราโค จ โทโส จ, อวิชฺชา จ วิราชิตา;
ขีณาสวา อรหโนฺต, เตสุ ทินฺนํ มหปฺผล’’นฺติฯ

ตตฺถ **มหกฺกสาเวสู**ติ มหากสาเวสุ มหเนฺตหิ ราคกสาวาทีหิ สมนฺนาคเตสุฯ **ชฎา จ เกสา**ติ ตาต มณฺฑพฺย, ตว ทกฺขิเณยฺเยสุ เอกจฺจานํ เกสา ชฎา กตฺวา พทฺธาฯ **อชินา นิวตฺถา**ติ สขุรานิ อชินจมฺมานิ นิวตฺถาฯ **ชรูทปานํ วา**ติ ติณคหเนน ชิณฺณกูโป วิย มุขํ ทีฆมสฺสุตาย ปรูฬฺหํฯ **ปชํ อิม**นฺติ อิมํ เอวรูปํ อนญฺชิตามณฺฑิตลูขเวสํ ปชํ ปสฺสถฯ **น ชฎาชิน**นฺติ เอตํ ชฎาชินํ อิมํ อปฺปปญฺญํ ปชํ ตายิตุํ น สโกฺกติ, สีลปญฺญาณตโปกมฺมาเนว อิเมสํ สตฺตานํ ปติฎฺฐา โหนฺติฯ **เยส**นฺติ ยสฺมา เยสํ เอเต รชฺชนทุสฺสนมุยฺหนสภาวา ราคาทโย อฎฺฐวตฺถุกา จ อวิชฺชา วิราชิตา วิคตา, วิคตตฺตาเยว จ เอเตสํ กิเลสานํ เย ขีณาสวา อรหโนฺต, เตสุ ทินฺนํ มหปฺผลํ, ตสฺมา ตฺวํ, ตาต, อิโต ปฎฺฐาย เอวรูปานํ ทุสฺสีลานํ อทตฺวา เย โลเก อฎฺฐสมาปตฺติลาภิโน ปญฺจาภิญฺญา ธมฺมิกสมณพฺราหฺมณา จ ปเจฺจกพุทฺธา จ สนฺติ, เตสํ ทานํ เทหิฯ เอหิ, ตาต, ตว กุลูปเก อมโตสธํ ปาเยตฺวา อโรเค กริสฺสามาติ วตฺวา อุจฺฉิฏฺฐกญฺชิกํ คาหาเปตฺวา อุทกจาฏิยํ ปกฺขิปิตฺวา โสฬสนฺนํ พฺราหฺมณสหสฺสานํ มุเขสุ อาสิญฺจาเปสิฯ

เอเกโก ปํสุํ ปุญฺฉโนฺตว อุฎฺฐหิฯ อถ เน พฺราหฺมณา ‘‘อิเมหิ จณฺฑาลุจฺฉิฎฺฐกํ ปีต’’นฺติ อพฺราหฺมเณ กรึสุฯ เต ลชฺชิตา พาราณสิโต นิกฺขมิตฺวา มชฺฌรฎฺฐํ คนฺตฺวา มชฺฌรโญฺญ สนฺติเก วสึสุ, มณฺฑโพฺย ปน ตเตฺถว วสิฯ ตทา เวตฺตวตีนครํ อุปนิสฺสาย เวตฺตวตีนทีตีเร ชาติมโนฺต นาเมโก พฺราหฺมโณ ปพฺพชิโต ชาตึ นิสฺสาย มหนฺตํ มานมกาสิฯ มหาสโตฺต ‘‘เอตสฺส มานํ

ภินฺทิสฺสามี''ติ ตํ ฐานํ คนฺตฺวา ตสฺส สนฺติเก อุปริโสเต วาสํ กเปฺปสิฯ โส เอกทิวสํ ทนฺตกฏฺฐํ ขาทิตฺวา ''อิมํ ทนฺตกฏฺฐํ ชาติมนฺตสฺส ชฏาสุ ลคฺคตู''ติ อธิฏฺฐาย นทิยํ ปาเตสิฯ ตํ ตสฺส อุทกํ อาจมนฺตสฺส ชฏาสุ ลคฺคิฯ โส ตํ ทิสฺวาว ''นสฺส วสลา''ติ วตฺวา ''กุโต อยํ กาฬกณฺณี อาคโต, อุปธาเรสฺสามิ น''นฺติ อุทฺธํโสตํ คจฺฉนฺโต มหาสตฺตํ ทิสฺวา ''กึชาติโกสี''ติ ปุจฺฉิฯ ''จณฺฑาโลสฺมี''ติฯ ''ตยา นทิยา ทนฺตกฏฺฐํ ปาติต''นฺติ ? ''อาม, มยา''ติฯ ''นสฺส, วสล, จณฺฑาล กาฬกณฺณิ มา อิธ วสิ, เหฏฺฐาโสเต วสาหี''ติ วตฺวา เหฏฺฐาโสเต วสเนฺตนปิ เตน ปาติเต ทนฺตกเฏฺฐ ปฏิโสตํ อาคนฺตฺวา ชฏาสุ ลคฺคเนฺต โส ''นสฺส วสล, สเจ อิธ วสิสฺสสิ, สตฺตเม ทิวเส สตฺตธา มุทฺธา ผลิสฺสตี''ติ อาหฯ

มหาสโตฺต ''สจาหํ เอตสฺส กุชฺฌิสฺสามิ, สีลํ เม อรกฺขิตํ ภวิสฺสติ, อุปาเยเนวสฺส มานํ ภินฺทิสฺสามี''ติ สตฺตเม ทิวเส สูริยุคฺคมนํ นิวาเรสิฯ มนุสฺสา อุพฺพาฬฺหา ชาติมนฺตํ ตาปสํ อุปสงฺกมิตฺวา ''ภเนฺต, ตุเมฺห สูริยุคฺคมนํ น เทถา''ติ ปุจฺฉึสุฯ โส อาห – ''น เม ตํ กมฺมํ, นทีตีเร ปเนโก จณฺฑาโล วสติ, ตเสฺสตํ กมฺมํ ภวิสฺสตี''ติฯ มนุสฺสา มหาสตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ''ตุเมฺห, ภเนฺต, สูริยุคฺคมนํ น เทถา''ติ ปุจฺฉึสุฯ ''อามาวุโส''ติฯ ''กึการณา''ติฯ ''ตุมฺหากํ กุลูปโก ตาปโส มํ นิรปราธํ อภิสปิ, ตสฺมึ อาคนฺตฺวา ขมาปนตฺถาย มม ปาเทสุ ปติเต สูริยํ วิสฺสเชฺชสฺสามี''ติฯ เต คนฺตฺวา ตํ กฑฺฒนฺตา อาเนตฺวา มหาสตฺตสฺส ปาทมูเล นิปชฺชาเปตฺวา ขมาเปตฺวา อาหํสุ ''สูริยํ วิสฺสเชฺชถ ภเนฺต''ติฯ ''น สกฺกา วิสฺสเชฺชตุํ, สจาหํ วิสฺสเชฺชสฺสามิ, อิมสฺส สตฺตธา มุทฺธา ผลิสฺสตี''ติฯ ''อถ, ภเนฺต, กึ กโรมา''ติ? โส ''มตฺติกาปิณฺฑํ อาหรถา''ติ อาหราเปตฺวา ''อิมํ ตาปสสฺส สีเส ฐเปตฺวา ตาปสํ โอตาเรตฺวา อุทเก ฐเปถา''ติ ฐปาเปตฺวา สูริยํ วิสฺสเชฺชสิฯ สูริยรสฺมีหิ ปหฏมเตฺต มตฺติกาปิโณฺฑ สตฺตธา ภิชฺชิ, ตาปโส อุทเก นิมุชฺชิฯ

มหาสโตฺต ตํ ทเมตฺวา ''กหํ นุ โข ทานิ โสฬส พฺราหฺมณสหสฺสานิ วสนฺตี''ติ อุปธาเรโนฺต ''มชฺฌรโญฺญ สนฺติเก''ติ ญตฺวา ''เต ทเมสฺสามี''ติ อิทฺธิยา คนฺตฺวา นครสามเนฺต โอตริตฺวา ปตฺตํ อาทาย นคเร ปิณฺฑาย จริฯ พฺราหฺมณา ตํ ทิสฺวา ''อยํ อิธ เอกํ เทฺว ทิวเส วสโนฺตปิ อเมฺห อปฺปติเฏฺฐ กริสฺสตี''ติ เวเคน คนฺตฺวา ''มหาราช, มายากาโร เอโก วิชฺชาธโร โจโร อาคโต, คณฺหาเปถ น''นฺติ รโญฺญ อาโรเจสุํฯ ราชา ''สาธู''ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ มหาสโตฺตปิ มิสฺสกภตฺตํ อาทาย อญฺญตรํ กุฏฺฏํ นิสฺสาย ปีฐิกาย นิสิโนฺน ภุญฺชติฯ อถ นํ อญฺญวิหิตกํ อาหารํ ปริภุญฺชมานเมว รญฺญา ปหิตปุริสา อสินา คีวํ ปหริตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปสุํฯ โส กาลํ กตฺวา พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺติฯ อิมสฺมึ กิร ชาตเก โพธิสโตฺต โกณฺฑทมโก อโหสิฯ โส เตเนว ปรตนฺติยุตฺตภาเวน ชีวิตกฺขยํ ปาปุณิฯ เทวตา กุชฺฌิตฺวา สกลเมว มชฺฌรฏฺฐํ อุณฺหํ กุกฺกุฬวสฺสํ วสฺสาเปตฺวา รฏฺฐํ อรฏฺฐมกํสุฯ เตน วุตฺตํ –

> ''อุปหจฺจ มนํ มโชฺฌ, มาตงฺคสฺมึ ยสสฺสิเน;
> สปาริสโชฺช อุจฺฉิโนฺน, มชฺฌารญฺญํ ตทา อหู''ติฯ (ชา. ๒.๑๙.๙๖);

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ''น อิทาเนว, ปุเพฺพปิ อุเทโน ปพฺพชิเต วิเหเฐสิเยวา''ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ''ตทา มณฺฑพฺยโก อุเทโน อโหสิ, มาตงฺคปณฺฑิโต ปน อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

มาตงฺคชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๔๙๘] ๒. จิตฺตสมฺภูตชาตกวณฺณนา

สพฺพํ นรานํ สผลํ สุจิณฺณนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อายสฺมโต มหากสฺสปสฺส ปิยสํวาเส เทฺว สทฺธิวิหาริเก ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิฯ เต กิร อญฺญมญฺญํ อปฺปฏิวิภตฺตโภคา ปรมวิสฺสาสิกา อเหสุํ, ปิณฺฑาย จรนฺตาปิ เอกโตว คจฺฉนฺติ, เอกโตว อาคจฺฉนฺติ, วินา ภวิตุํ น สโกฺกนฺติฯ ธมฺมสภายํ ภิกฺขู เตสํเยว วิสฺสาสํ วณฺณยมานา นิสีทิํสุฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘อนจฺฉริยํ, ภิกฺขเว, อิเมสํ เอกสฺมิํ อตฺตภาเว วิสฺสาสิกตฺตํ, โปราณกปณฺฑิตา ตีณิ จตฺตาริ ภวนฺตรานิ คจฺฉนฺตาปิ มิตฺตภาวํ น วิชหิํสุเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต อวนฺติรเฏฺฐ อุเชฺชนิยํ อวนฺติมหาราชา นาม รชฺชํ กาเรสิฯ ตทา อุเชฺชนิยา พหิ จณฺฑาลคามโก อโหสิฯ มหาสโตฺต ตตฺถ นิพฺพตฺติ, อปโรปิ สโตฺต ตเสฺสว มาตุจฺฉาปุโตฺต หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ เตสุ เอโก จิโตฺต นาม อโหสิ, เอโก สมฺภูโต นามฯ เต อุโภปิ วยปฺปตฺตา จณฺฑาลวํสโธวนํ นาม สิปฺปํ อุคฺคณฺหิตฺวา เอกทิวสํ ‘‘อุเชฺชนีนครทฺวาเร สิปฺปํ ทเสฺสสฺสา มา’’ติ เอโก อุตฺตรทฺวาเร สิปฺปํ ทเสฺสสิ, เอโก ปาจีนทฺวาเรฯ ตสฺมิญฺจ นคเร เทฺว ทิฎฺฐมงฺคลิกาโย อเหสุํ, เอกา เสฎฺฐิธีตา, เอกา ปุโรหิตธีตาฯ ตา พหุขาทนียโภชนียมาลาคนฺธาทีนิ คาหาเปตฺวา ‘‘อุยฺยานกีฬํ กีฬิสฺสามา’’ติ เอกา อุตฺตรทฺวาเรน นิกฺขมิ, เอกา ปาจีนทฺวาเรนฯ ตา เต จณฺฑาลปุเตฺต สิปฺปํ ทเสฺสเนฺต ทิสฺวา ‘‘เก เอเต’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘จณฺฑาลปุตฺตา’’ติ สุตฺวา ‘‘อปสฺสิตพฺพยุตฺตกํ วต ปสฺสิมฺหา’’ติ คโนฺธทเกน อกฺขีนิ โธวิตฺวา นิวตฺติํสุฯ มหาชโน ‘‘อเร ทุฎฺฐจณฺฑาล, ตุเมฺห นิสฺสาย มยํ อมูลกานิ สุราภตฺตาทีนิ น ลภิมฺหา’’ติ เต อุโภปิ ภาติเก โปเถตฺวา อนยพฺยสนํ ปาเปสิฯ

เต ปฎิลทฺธสญฺญา อุฎฺฐาย อญฺญมญฺญสฺส สนฺติกํ คจฺฉนฺตา เอกสฺมิํ ฐาเน สมาคนฺตฺวา อญฺญมญฺญสฺส ตํ ทุกฺขุปฺปตฺติํ อาโรเจตฺวา โรทิตฺวา ปริเทวิตฺวา ‘‘กินฺติ กริสฺสามา’’ติ มเนฺตตฺวา ‘‘อิมํ อมฺหากํ ชาติํ นิสฺสาย ทุกฺขํ อุปฺปนฺนํ, จณฺฑาลกมฺมํ กาตุํ น สกฺขิสฺสาม, ชาติํ ปฎิจฺฉาเทตฺวา พฺราหฺมณมาณววเณฺณน ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา สิปฺปํ อุคฺคณฺหิสฺสามา’’ติ สนฺนิฎฺฐานํ กตฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา ธมฺมเนฺตวาสิกา หุตฺวา ทิสาปาโมกฺขาจริยสฺส สนฺติเก สิปฺปํ ปฏฺฐเปสุํฯ ชมฺพุทีปตเล ‘‘เทฺว กิร จณฺฑาลา ชาติํ ปฎิจฺฉาเทตฺวา สิปฺปํ อุคฺคณฺหนฺตี’’ติ สูยิตฺถฯ เตสุ จิตฺตปณฺฑิตสฺส สิปฺปํ นิฎฺฐิตํ, สมฺภูตสฺส น ตาว นิฎฺฐาติฯ

อเถกทิวสํ เอโก คามวาสี ‘‘พฺราหฺมณวาจนกํ กริสฺสามี’’ติ อาจริยํ นิมเนฺตสิฯ ตเมว รตฺติํ เทโว วสฺสิตฺวา มเคฺค กนฺทราทีนิ ปูเรสิฯ อาจริโย ปาโตว จิตฺตปณฺฑิตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ตาต, อหํ คนฺตุํ น สกฺขิสฺสามิ, ตฺวํ มาณเวหิ สทฺธิํ คนฺตา มงฺคลํ วตฺวา ตุเมฺหหิ ลทฺธํ ภุญฺชิตฺวา อเมฺหหิ ลทฺธํ อาหรา’’ติ เปเสสิฯ โส ‘‘สาธู’’ติ มาณวเก คเหตฺวา คโตฯ ยาว มาณวา นฺหายนฺติ เจว มุขานิ จ โธวนฺติ, ตาว มนุสฺสา ปายาสํ วเฑฺฒตฺวา นิพฺพาตูติ ฐเปสุํฯ มาณวา ตสฺมิํ อนิพฺพุเตเยว อาคนฺตฺวา นิสีทิํสุฯ มนุสฺสา ทกฺขิโณทกํ ทตฺวา เตสํ ปุรโต ปาติโย ฐเปสุํฯ สมฺภูโต ลุทฺธธาตุโก วิย หุตฺวา ‘‘สีตโล’’ติ สญฺญาย ปายาสปิณฺฑํ อุกฺขิปิตฺวา มุเข ฐเปสิ, โส ตสฺส อาทิตฺตอโยคุโฬ วิย มุขํ ทหิฯ โส กมฺปมาโน สติํ อนุปฎฺฐาเปตฺวา จิตฺตปณฺฑิตํ โอโลเกตฺวา จณฺฑาลภาสาย เอว ‘‘ขฬุ ขฬู’’ติ อาห ฯ โสปิ ตเถว สติํ อนุปฎฺฐาเปตฺวา จณฺฑาลภาสาย เอว ‘‘นิคฺคล นิคฺคลา’’ติ อาหฯ มาณวา อญฺญมญฺญํ โอโลเกตฺวา ‘‘กึ ภาสา นาเมสา’’ติ วทิํสุฯ จิตฺตปณฺฑิโต มงฺคลํ อภาสิฯ มาณวา พหิ นิกฺขมิตฺวา วคฺควคฺคา หุตฺวา ตตฺถ ตตฺถ นิสีทิตฺวา ภาสํ โสเธนฺตา ‘‘จณฺฑาลภาสา’’ติ ญตฺวา ‘‘อเร ทุฎฺฐจณฺฑาลา, เอตฺตกํ กาลํ ‘พฺราหฺมณามฺหา’ติ วตฺวา วญฺจยิตฺถา’’ติ อุโภปิ เต โปถยิํสุฯ อเถโก สปฺปุริโส ‘‘อเป

ถา’’ติ วาเรตฺวา ‘‘อยํ ตุมฺหากํ ชาติยา โทโส, คจฺฉถ กตฺถจิ เทเสว ปพฺพชิตฺวา ชีวถา’’ติ เต อุโภ อุโยฺยเชสิฯ มาณวา เตสํ จณฺฑาลภาวํ อาจริยสฺส อาโรเจสุํฯ

เตปิ อรญฺญํ ปวิสิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา น จิรเสฺสว ตโต จวิตฺวา เนรญฺชราย ตีเร มิคิยา กุจฺฉิสฺมึ นิพฺพตฺติํสุฯ เต มาตุกุจฺฉิโต นิกฺขนฺตกาลโต ปฎฺฐาย เอกโตว วิจรนฺติ, วินา ภวิตุํ น สโกฺกนฺติฯ เต เอกทิวสํ โคจรํ คเหตฺวา เอกสฺมิํ รุกฺขมูเล สีเสน สีสํ, สิงฺเคน สิงฺคํ, ตุเณฺฑน ตุณฺฑํ อลฺลียาเปตฺวา โรมนฺถยมาเน ฐิเต ทิสฺวา เอโก ลุทฺทโก สตฺติํ ขิปิตฺวา เอกปฺปหาเรเนว ชีวิตา โวโรเปสิฯ ตโต จวิตฺวา นมฺมทานทีตีเร อุกฺกุสโยนิยํ นิพฺพตฺติํสุฯ ตตฺราปิ วุทฺธิปฺปเตฺต โคจรํ คเหตฺวา สีเสน สีสํ, ตุเณฺฑน ตุณฺฑํ อลฺลียาเปตฺวา ฐิเต ทิสฺวา เอโก ยฎฺฐิลุทฺทโก เอกปฺปหาเรเนว พนฺธิตฺวา วธิฯ ตโต ปน จวิตฺวา จิตฺตปณฺฑิโต โกสมฺพิยํ ปุโรหิตสฺส ปุโตฺต หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ สมฺภูตปณฺฑิโต อุตฺตรปญฺจาลรโญฺญ ปุโตฺต หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ เต นามคฺคหณทิวสโต ปฎฺฐาย อตฺตโน ชาติํ อนุสฺสริํสุฯ เตสุ สมฺภูตปณฺฑิโต นิรนฺตรํ สริตุํ อสโกฺกโนฺต จตุตฺถํ จณฺฑาลชาติเมว อนุสฺสรติ, จิตฺตปณฺฑิโต ปฎิปาฎิยา จตโสฺสปิ ชาติโยฯ โส โสฬสวสฺสกาเล นิกฺขมิตฺวา หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ฌานาภิญฺญํ นิพฺพเตฺตตฺวา ฌานสุเขน วีตินาเมโนฺต วสิฯ สมฺภูตปณฺฑิโตปิ ปิตุ อจฺจเยน ฉตฺตํ อุสฺสาเปตฺวา ฉตฺตมงฺคลทิวเสเยว มหาชนมเชฺฌ มงฺคลคีตํ กตฺวา อุทานวเสน เทฺว คาถา อภาสิฯ ตํ สุตฺวา ‘‘อมฺหากํ รโญฺญ มงฺคลคีต’’นฺติ โอโรธาปิ คนฺธพฺพาปิ ตเมว คีตํ คายนฺติฯ อนุกฺกเมเนว ‘‘รโญฺญ ปิยคีต’’นฺติ สเพฺพปิ นครวาสิโน มนุสฺสา ตเมว คายนฺติฯ

จิตฺตปณฺฑิโตปิ หิมวนฺตปเทเส วสโนฺตเยว ‘‘กิํ นุ โข มม ภาติเกน สมฺภูเตน ฉตฺตํ ลทฺธํ, อุทาหุ น วา’’ติ อุปธาเรโนฺต ลทฺธภาวํ ญตฺวา ‘‘นวรชฺชํ ตาว อิทานิ คนฺตฺวาปิ โพเธตุํ น สกฺขิสฺสามิ, มหลฺลกกาเล นํ อุปสงฺกมิตฺวา ธมฺมํ กเถตฺวา ปพฺพาเชสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ปณฺณาส วสฺสานิ อคนฺตฺวา รโญฺญ ปุตฺตธีตาหิ วฑฺฒิตกาเล อิทฺธิยา คนฺตฺวา อุยฺยาเน โอตริตฺวา มงฺคลสิลาปเฎฺฎ สุวณฺณปฎิมา วิย นิสีทิฯ ตสฺมิํ ขเณ เอโก ทารโก ตํ คีตํ คายโนฺต ทารูนิ อุทฺธรติฯ จิตฺตปณฺฑิโต ตํ ปโกฺกสิฯ โส อาคนฺตฺวา วนฺทิตฺวา อฎฺฐาสิฯ อถ นํ อาห – ‘‘ตฺวํ ปาโตว ปฎฺฐาย อิมเมว คีตํ คายสิ, กิํ อญฺญํ น ชานาสี’’ติฯ ‘‘ภเนฺต, อญฺญานิปิ พหูนิ ชานามิ, อิมานิ ปน เทฺว รโญฺญ ปิยคีตานิ, ตสฺมา อิมาเนว คายามี’’ติฯ ‘‘อตฺถิ ปน รโญฺญ คีตสฺส ปฎิคีตํ คายโนฺต’’ติ? ‘‘นตฺถิ ภเนฺต’’ติฯ ‘‘สกฺขิสฺสสิ ปน ตฺวํ ปฎิคีตํ คายิตุ’’นฺติ? ‘‘ชานโนฺต สกฺขิสฺสามี’’ติฯ ‘‘เตน หิ ตฺวํ รญฺญา ทฺวีสุ คีเตสุ คายิเตสุ อิทํ ตติยํ กตฺวา คายสฺสู’’ติ คีตํทตฺวา ‘‘คนฺตฺวา รโญฺญ สนฺติเก คายิสฺสสิ, ราชา เต ปสีทิตฺวา มหนฺตํ อิสฺสริยํ ทสฺสตี’’ติ อุโยฺยเชสิฯ

โส สีฆํ มาตุ สนฺติกํ คนฺตฺวา อตฺตานํ อลงฺการาเปตฺวา ราชทฺวารํ คนฺตฺวา ‘‘เอโก กิร ทารโก ตุเมฺหหิ สทฺธิํ ปฎิคีตํ คายิสฺสตี’’ติ รโญฺญ อาโรจาเปตฺวา ‘‘อาคจฺฉตู’’ติ วุเตฺต คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ‘‘ตฺวํ กิร, ตาต, ปฎิคีตํ คายิสฺสสี’’ติ ปุโฎฺฐ ‘‘อาม, เทว, สพฺพํ ราชปริสํ สนฺนิปาเตถา’’ติ สนฺนิปติตาย ปริสาย ราชานํ อาห ‘‘ตุเมฺห ตาว, เทว, ตุมฺหากํ คีตํ คายถ, อถาหํ ปฎิคีตํ คายิสฺสามี’’ติฯ ราชา คาถาทฺวยมาห –

๒๔. ‘‘สพฺพํ นรานํ สผลํ สุจิณฺณํ, น กมฺมุนา กิญฺจน โมฆมตฺถิ;
ปสฺสามิ สมฺภูตํ มหานุภาวํ, สกมฺมุนา ปุญฺญผลูปปนฺนํฯ

๒๕. ‘‘สพฺพํ นรานํ สผลํ สุจิณฺณํ, น กมฺมุนา กิญฺจน โมฆมตฺถิ;
กจฺจินฺนุ จิตฺตสฺสปิ เอวเมวํ, อิทฺโธ มโน ตสฺส ยถาปิ มยฺห’’นฺติฯ

ตตฺถ **น กมฺมุนา กิญฺจน โมฆมตฺถีติ** สุกตทุกฺกเฏสุ กเมฺมสุ กิญฺจน เอกกมฺมมฺปิ โมฆํ นาม นตฺถิ, นิปฺผลํ น โหติ, วิปากํ ทตฺวาว นสฺสตีติ อปราปริยเวทนียกมฺมํ สนฺธายาหฯ **สมฺภูต**นฺติ อตฺตานํ วทติ, ปสฺสามหํ อายสฺมนฺตํ สมฺภูตํ สเกน กเมฺมน ปุญฺญผลูปปนฺนํ, สกมฺมํ นิสฺสาย ปุญฺญผเลน อุปปนฺนํ ตํ ปสฺสามีติ อโตฺถฯ **กจฺจินฺนุ จิตฺตสฺสปี**ติ มยญฺหิ เทฺวปิ ชนา เอกโต หุตฺวา น จิรํ สีลํ รกฺขิมฺห, อหํ ตาว ตสฺส ผเลน มหนฺตํ ยสํ ปโตฺต, กจฺจิ นุ โข เม ภาติกสฺส จิตฺตสฺสปิ เอวเมว มโน อิโทฺธ สมิโทฺธติฯ

ตสฺส คีตาวสาเน ทารโก คายโนฺต ตติยํ คาถมาห –

๒๖. ''สพฺพํ นรานํ สผลํ สุจิณฺณํ, น กมฺมุนา กิญฺจน โมฆมตฺถิ;
จิตฺตมฺปิ ชานาหิ ตเถว เทว, อิโทฺธ มโน ตสฺส ยถาปิ ตุยฺห''นฺติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา จตุตฺถํ คาถมาห –

๒๗. ''ภวํ นุ จิโตฺต สุตมญฺญโต เต, อุทาหุ เต โกจิ นํ เอตทกฺขา;
คาถา สุคีตา น มมตฺถิ กงฺขา, ททามิ เต คามวรํ สตญฺจา''ติฯ

ตตฺถ **สุตมญฺญโต เต**ติ อหํ สมฺภูตสฺส ภาตา จิโตฺต นามาติ วทนฺตสฺส จิตฺตเสฺสว นุ เต สนฺติกา สุตนฺติ อโตฺถฯ **โกจิ น**นฺติ อุทาหุ มยา สมฺภูตสฺส รโญฺญ ภาตา จิโตฺต ทิโฎฺฐติ โกจิ เต เอตมตฺถํ อาจิกฺขิฯ **สุคีตา**ติ สพฺพถาปิ อยํ คาถา สุคีตา, นเตฺถตฺถ มม กงฺขาฯ **คามวรํ สตญฺจา**ติ คามวรานํ เต สตํ ททามีติ วทติฯ

ตโต ทารโก ปญฺจมํ คาถมาห –

๒๘. ''น จาหํ จิโตฺต สุตมญฺญโต เม, อิสี จ เม เอตมตฺถํ อสํสิ;
คนฺตฺวาน รโญฺญ ปฏิคาหิ คาถํ, อปิ เต วรํ อตฺตมโน ทเทยฺยา''ติฯ

ตตฺถ **เอตมตฺถ**นฺติ ตุมฺหากํ อุยฺยาเน นิสิโนฺน เอโก อิสิ มยฺหํ เอตมตฺถํ อาจิกฺขิฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ''โส มม ภาตา จิโตฺต ภวิสฺสติ, อิทาเนว นํ คนฺตฺวา ปสฺสิสฺสามี''ติ ปุริเส อาณาเปโนฺต คาถาทฺวยมาห –

๒๙. ''โยเชนฺตุ เว ราชรเถ, สุกเต จิตฺตสิพฺพเน;
กจฺฉํ นาคานํ พนฺธถ, คีเวยฺยํ ปฏิมุญฺจถฯ

๓๐. ''อาหญฺญนฺตุ เภริมุทิงฺคสเงฺข, สีฆานิ ยานานิ จ โยชยนฺตุ;
อเชฺชวหํ อสฺสมํ ตํ คมิสฺสํ, ยเตฺถว ทกฺขิสฺสมิสึ นิสินฺน''นฺติฯ

ตตฺถ **อาหญฺญนฺตู**ติ อาหนนฺตุฯ **อสฺสมํ ต**นฺติ ตํ อสฺสมํฯ

โส เอวํ วตฺวา รถํ อภิรุยฺห สีฆํ คนฺตฺวา อุยฺยานทฺวาเร รถํ ฐเปตฺวา จิตฺตปณฺฑิตํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสิโนฺน ตุฎฺฐมานโส อฎฺฐมํ คาถมาห –

๓๑. ''สุลทฺธลาโภ วต เม อโหสิ, คาถา สุคีตา ปริสาย มเชฺฌ;
สฺวาหํ อิสึ สีลวตูปปนฺนํ, ทิสฺวา ปตีโต สุมโนหมสฺมี''ติฯ

ตสฺสโตฺถ – สุลทฺธลาโภ วต มยฺหํ ฉตฺตมงฺคลทิวเส ปริสาย มเชฺฌ คีตคาถา สุคีตาว อโหสิ, สฺวาหํ อชฺช สีลวตสมฺปนฺนํ อิสึ ทิสฺวา ปีติโสมนสฺสปฺปโตฺต ชาโตติฯ

โส จิตฺตปณฺฑิตสฺส ทิฏฺฐกาลโต ปฏฺฐาย โสมนสฺสปฺปโตฺต "ภาติกสฺส เม ปลฺลงฺกํ อตฺถรถา"ติอาทีนิ อาณาเปโนฺต นวมํ คาถมาห –

๓๒. "อาสนํ อุทกํ ปชฺชํ, ปฏิคฺคณฺหาตุ โน ภวํ;
อเคฺฆ ภวนฺตํ ปุจฺฉาม, อคฺฆํ กุรุตุ โน ภว"นฺติฯ

ตตฺถ **อเคฺฆ**ติ อติถิโน ทาตพฺพยุตฺตกสฺมึ อเคฺฆ ภวนฺตํ อาปุจฺฉามฯ **กุรุตุ โน**ติ อิมํ โน อคฺฆํ ภวํ ปฏิคฺคณฺหาตุฯ

เอวํ มธุรปฏิสนฺถารํ กตฺวา รชฺชํ มเชฺฌ ภินฺทิตฺวา เทโนฺต อิตรํ คาถมาห –

๓๓. "รมฺมญฺจ เต อาวสถํ กโรนฺตุ, นารีคเณหิ ปริจารยสฺสุ;
กโรหิ โอกาสมนุคฺคหาย, อุโภปิมํ อิสฺสริยํ กโรมา"ติฯ

ตตฺถ **อิมํ อิสฺสริย**นฺติ กปิลรเฏฺฐ อุตฺตรปญฺจาลนคเร รชฺชํ มเชฺฌ ภินฺทิตฺวา เทฺวปิ ชนา กโรม อนุภวามฯ

ตสฺส ตํ วจนํ สุตฺวา จิตฺตปณฺฑิโต ธมฺมํ เทเสโนฺต ฉ คาถา อภาสิ –

๓๔. "ทิสฺวา ผลํ ทุจฺจริตสฺส ราช, อโถ สุจิณฺณสฺส มหาวิปากํ;
อตฺตานเมว ปฏิสํยมิสฺสํ, น ปตฺถเย ปุตฺต ปสุํ ธนํ วาฯ

๓๕. "ทเสวิมา วสฺสทสา, มจฺจานํ อิธ ชีวิตํ;
อปตฺตเญฺญว ตํ โอธึ, นโฬ ฉิโนฺนว สุสฺสติฯ

๓๖. "ตตฺถ กา นนฺทิ กา ขิฑฺฑา, กา รตี กา ธเนสนา;
กึ เม ปุเตฺตหิ ทาเรหิ, ราช มุโตฺตสฺมิ พนฺธนาฯ

๓๗. "โสหํ เอวํ ปชานามิ, มจฺจุ เม นปฺปมชฺชติ;
อนฺตเกนาธิปนฺนสฺส, กา รตี กา ธเนสนาฯ

๓๘. "ชาติ นรานํ อธมา ชนินฺท, จณฺฑาลโยนิ ทฺวิปทากนิฏฺฐา;
สเกหิ กเมฺมหิ สุปาปเกหิ, จณฺฑาลคเพฺภ อวสิมฺห ปุเพฺพฯ

๓๙. "จณฺฑาลาหุมฺห อวนฺตีสุ, มิคา เนรญฺชรํ ปติ;
อุกฺกุสา นมฺมทาตีเร, ตฺยชฺช พฺราหฺมณขตฺติยา"ติฯ

ตตฺถ **ทุจฺจริตสฺสา**ติ มหาราช, ตฺวํ สุจริตเสฺสว ผลํ ชานาสิ, อหํ ปน ทุจฺจริตสฺสปิ ผลํ ปสฺสามิเยวฯ มยญฺหิ อุโภ ทุจฺจริตสฺส ผเลน อิโต จตุเตฺถ อตฺตภาเว จณฺฑาลโยนิยํ นิพฺพตฺตาฯ ตตฺถ น จิรํ สีลํ รกฺขิตฺวา ตสฺส ผเลน ตฺวํ ขตฺติยกุเล นิพฺพโตฺต, อหํ พฺราหฺมณกุเล, เอวาหํ ทุจฺจริตสฺส จ ผลํ สุจิณฺณสฺส จ มหาวิปากํ ทิสฺวา อตฺตานเมว สีลสํยเมน ปฏิสํยมิสฺสํ, ปุตฺตํ วา ปสุํ วา ธนํ วา น ปเตฺถมิฯ

ทเสวิมา วสฺสทสาติ มหาราช, มนฺททสกํ ขิฑฺฑาทสกํ วณฺณทสกํ พลทสกํ ปญฺญาทสกํ หานิทสกํ ปพฺภารทสกํ วงฺกทสกํ โมมูหทสกํ สยนทสกนฺติ อิเมสญฺหิ ทสนฺนํ ทสกานํ วเสน ทเสว วสฺสทสา อิเมสํ มจฺจานํ อิธ มนุสฺสโลเก ชีวิตํฯ ตยิทํ น นิยเมน สพฺพา เอว เอตา ทสา ปาปุณาติ, อถ โข อปฺปตฺตเณฺญว ตํ โอธึ นโพํ ฉิโนฺนว สุสฺสติฯ เยปิ สกลํ วสฺสสตํ ชีวนฺติ, เตสมฺปิ มนฺททสเก ปวตฺตา รูปารูปธมฺมา วิจฺฉินฺทิตฺวา อาตเป ขิตฺตนโพํ วิย ตเตฺถว สุสฺสนฺติ อนฺตรธายนฺติ, ตํ โอธึ อติกฺกมิตฺวา ขิฑฺฑาทสกํ น ปาปุณนฺติ, ตถา ขิฑฺฑาทสกาทีสุ ปวตฺตา วณฺณทสกาทีนิฯ

ตตฺถาติ ตสฺมึ เอวํ สุสฺสมาเน ชีวิเต กา ปญฺจ กามคุเณ นิสฺสาย อภินนฺที, กา กายกีฬาทิวเสน ขิฑฺฑา, กา โสมนสฺสวเสน รติ, กา ธเนสนา, กึ เม ปุเตฺตหิ, กึ ทาเรหิ, มุโตฺตสฺมิ ตมฺหา ปุตฺตทารพนฺธนาติ อโตฺถฯ **อนฺตเกนาธิปนฺนสฺสา**ติ ชีวิตนฺตกเรน มจฺจุนา อภิภูตสฺสฯ **ทุวิปทากนิฏฺฐา**ติ ทุวิปทานํ อนฺตเร ลามกาฯ **อวสิมฺหา**ติ เทฺวปิ มยํ วสิมฺหฯ

จณฺฑาลาหุมฺหาติ มหาราช, อิโต ปุเพฺพ จตุตฺถํ ชาตึ อวนฺติรเฎฺฐ อุเชฺชนินคเร จณฺฑาลา อหุมฺห, ตโต จวิตฺวา เนรญฺชราย นทิยา ตีเร อุโภปิ มิคา อหุมฺหฯ ตตฺถ เทฺวปิ อเมฺห เอกสฺมึ รุกฺขมูเล อญฺญมญฺญํ นิสฺสาย ฐิเต เอโก ลุทฺทโก เอเกเนว สตฺติปหาเรน ชีวิตา โวโรเปสิ, ตโต จวิตฺวา นมฺมทานทีตีเร กุรรา อหุมฺหฯ ตตฺราปิ โน นิสฺสาย ฐิเต เอโก เนสาโท เอกปฺปหาเรเนว พนฺธิตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปสิ, ตโต จวิตฺวา เต มยํ อชฺช พฺราหฺมณขตฺติยา ชาตาฯ อหํ โกสมฺพิยํ พฺราหฺมณกุเล นิพฺพโตฺต, ตฺวํ อิธ ราชา ชาโตติฯ

เอวมสฺส อตีเต ลามกชาติโย ปกาเสตฺวา อิทานิ อิมิสฺสาปิ ชาติยา อายุสงฺขารปริตฺตตํ ทเสฺสตฺวา ปุเญฺญสุ อุสฺสาหํ ชเนโนฺต จตโสฺส คาถา อภาสิ –

๔๐. ‘‘อุปนียติ ชีวิตมปฺปมายุ, ชรูปนีตสฺส น สนฺติ ตาณา;
กโรหิ ปญฺจาล มเมต วากฺยํ, มากาสิ กมฺมานิ ทุกฺขุทฺรยานิฯ

๔๑. ‘‘อุปนียติ ชีวิตมปฺปมายุ, ชรูปนีตสฺส น สนฺติ ตาณา;
กโรหิ ปญฺจาล มเมต วากฺยํ, มากาสิ กมฺมานิ ทุกฺขปฺผลานิฯ

๔๒. ‘‘อุปนียติ ชีวิตมปฺปมายุ, ชรูปนีตสฺส น สนฺติ ตาณา;
กโรหิ ปญฺจาล มเมต วากฺยํ, มากาสิ กมฺมานิ รชสฺสิรานิฯ

๔๓. ‘‘อุปนียติ ชีวิตมปฺปมายุ, วณฺณํ ชรา หนฺติ นรสฺส ชิยฺยโต;
กโรหิ ปญฺจาล มเมต วากฺยํ, มากาสิ กมฺมํ นิรยูปปตฺติยา’’ติฯ

ตตฺถ **อุปนียตี**ติ มหาราช, อิทํ ชีวิตํ มรณํ อุปคจฺฉติฯ อิทญฺหิ อิเมสํ สตฺตานํ อปฺปมายุสรสปริตฺตตายปิ ฐิติปริตฺตตายปิ ปริตฺตกํ, สูริยุคฺคมเน ติณเคฺค อุสฺสาวพินฺทุสทิสํฯ **น สนฺติ ตาณา**ติ น หิ ชราย มรณํ อุปนีตสฺส ปุตฺตาทโย ตาณา นาม โหนฺติฯ **มเมต วากฺย**นฺติ มม เอตํ วจนํฯ **มากาสี**ติ มา รูปาทิกามคุณเหตุ ปมาทํ อาปชฺชิตฺวา นิรยาทีสุ ทุกฺขวฑฺฒนานิ กมฺมานิ กริฯ **ทุกฺขปฺผลานี**ติ ทุกฺขวิปากานิฯ **รชสฺสิรานี**ติ กิเลสรเชน โอกิณฺณสีสานิฯ **วณฺณ**นฺติ ชีรมานสฺส นรสฺส สรีรวณฺณํ ชรา หนฺติฯ **นิรยูปปตฺติยา**ติ นิรสฺสาเท นิรเย อุปฺปชฺชนตฺถายฯ

เอวํ มหาสเตฺต กเถเนฺต ราชา ตุสฺสิตฺวา ติโสฺส คาถา อภาสิ –

๔๔. ‘‘อทฺธา หิ สจฺจํ วจนํ ตเวตํ, ยถา อิสี ภาสสิ เอวเมตํ;
กามา จ เม สนฺติ อนปฺปรูปา, เต ทุจฺจชา มาทิสเกน ภิกฺขุฯ

๔๕. ‘‘นาโค ยถา ปงฺกมชฺเฌ พฺยสนฺโน, ปสฺสํ ถลํ นาภิสโมฺภติ คนฺตุํ;
เอวมฺปหํ กามปงฺเก พฺยสนฺโน, น ภิกฺขุโน มคฺคมนุพฺพชามิฯ

๔๖. ‘‘ยถาปิ มาตา จ ปิตา จ ปุตฺตํ, อนุสาสเร กินฺติ สุขี ภเวยฺย;
เอวมฺปิ มํ ตฺวํ อนุสาส ภนฺเต, ยถา จิรํ เปจฺจ สุขี ภเวยฺย’’นฺติฯ

ตตฺถ **อนปฺปรูปา**ติ อปริตฺตชาติกา พหู อปริมิตาฯ **เต ทุจฺจชา มาทิสเกนา**ติ ภาติก, ตฺวํ กิเลเส ปหาย ฐิโต, อหํ ปน กามปงฺเก นิมุคฺโค, ตสฺมา มาทิสเกน เต กามา ทุจฺจชาฯ **‘‘นาโค ยถา’’**ติ อิมินา อตฺตโน กามปงฺเก นิมุคฺคภาวสฺส อุปมํ ทเสฺสติฯ ตตฺถ **พฺยสนฺโน**ติ วิสนฺโน อนุปวิโฏฺฐ อยเมว วา ปาโฐฯ **มคฺค**นฺติ ตุมฺหากํ โอวาทานุสาสนีมคฺคํ **นานุพฺพชามิ** ปพฺพชิตุํ น สโกฺกมิ, อิเธว ปน เม ฐิตสฺส โอวาทํ เทถาติฯ **อนุสาสเร**ติ อนุสาสนฺติฯ

อถ นํ มหาสโตฺต อาห –

๔๗. ‘‘โน เจ ตุวํ อุสฺสหเส ชนินฺท, กาเม อิเม มานุสเก ปหาตุํ;
ธมฺมิํ พลิํ ปฏฺฐปยสฺสุ ราช, อธมฺมกาโร ตว มาหุ รเฎฺฐฯ

๔๘. ‘‘ทูตา วิธาวนฺตุ ทิสา จตโสฺส, นิมนฺตกา สมณพฺราหฺมณานํ;
เต อนฺนปาเนน อุปฏฺฐหสฺสุ, วเตฺถน เสนาสนปจฺจเยน จฯ

๔๙. ‘‘อเนฺนน ปาเนน ปสนฺนจิโตฺต, สนฺตปฺปย สมณพฺราหฺมเณ จ;
ทตฺวา จ ภุตฺวา จ ยถานุภาวํ, อนินฺทิโต สคฺคมุเปหิ ฐานํฯ

๕๐. ‘‘สเจ จ ตํ ราช มโท สเหยฺย, นารีคเณหิ ปริจารยนฺตํ;
อิมเมว คาถํ มนสี กโรหิ, ภาเสสิ เจนํ ปริสาย มเชฺฌฯ

๕๑. ‘‘อโพฺภกาสสโย ชนฺตุ, วชนฺตฺยา ขีรปายิโต;
ปริกิโณฺณ สุวาเนหิ, สฺวาชฺช ราชาติ วุจฺจตี’’ติฯ

ตตฺถ **อุสฺสหเส**ติ อุสฺสหสิฯ **ธมฺมิํ พลิ**นฺติ ธเมฺมน สเมน อนติริตฺตํ พลิํ คณฺหาติ อโตฺถฯ **อธมฺมกาโร**ติ โปราณกราชูหิ ฐปิตํ วินิจฺฉยธมฺมํ ภินฺทิตฺวา ปวตฺตา อธมฺมกิริยาฯ **นิมนฺตกา**ติ ธมฺมิกสมณพฺราหฺมเณ นิมเนฺตตฺวา ปโกฺกสกาฯ **ยถานุภาว**นฺติ ยถาพลํ ยถาสตฺติํฯ **อิมเมว คาถ**นฺติ อิทานิ วตฺตพฺพํ สนฺธายาหฯ ตตฺรายํ อธิปฺปาโย – ‘‘มหาราช, สเจ ตํ มโท อภิภเวยฺย, สเจ เต นารีคณปริวุตสฺส รูปาทโย วา กามคุเณ รชฺชสุขํ วา อารพฺภ มาโน อุปฺปเชฺชยฺย, อเถวํ จิเนฺตยฺยาสิ ‘อหํ ปุเร จณฺฑาลโยนิยํ นิพฺพโตฺต ฉนฺนสฺส ติณกุฏิมตฺตสฺสปิ อภาวา อโพฺภกาสสโย อโหสิํ, ตทา หิ เม มาตา จณฺฑาลี อรญฺญํ ทารุปณฺณาทีนํ อตฺถาย คจฺฉนฺตี มํ กุกฺกุรคณสฺส มเชฺฌ อโพฺภกาเส นิปชฺชาเปตฺวา อตฺตโน ขีรํ ปาเยตฺวา คจฺฉติ, โสหํ กุกฺกุเรหิ ปริวาริโต เตหิเยว สทฺธิํ สุนขิยา ขีรํ ปิวิตฺวา วฑฺฒิโต, เอวํ นีจชโจฺจ หุตฺวา อชฺช ราชา นาม ชาโต’ติฯ ‘อิติ โข, ตฺวํ มหาราช, อิมินา อเตฺถน อตฺตานํ โอวทโนฺต โย โส ปุเพฺพ อโพฺภกาสสโย ชนฺตุ อรเญฺญ วชนฺติยา จณฺฑาลิยา อิโต จิโต จ อนุสญฺจรนฺติยา สุนขิยา จ ขีรํ ปายิโต สุนเขหิ ปริกิโณฺณ วฑฺฒิโต, โส อชฺช ราชาติ วุจฺจตี’ติ อิมํ คาถํ ภาเสยฺยาสี’’ติฯ

เอวํ มหาสโตฺต ตสฺส โอวาทํ ทตฺวา ‘‘ทินฺโน เต มยา โอวาโท, อิทานิ ตฺวํ ปพฺพช วา มา วา, อตฺตนาว อตฺตโน กมฺมสฺส วิปากํ ปฏิเสวิสฺสตี’’ติ วตฺวา อากาเส อุปฺปติตฺวา ตสฺส มตฺถเก ปาทรชํ ปาเตโนฺต หิมวนฺตเมว คโต ฯ ราชาปิ ตํ ทิสฺวา อุปฺปนฺนสํเวโค เชฏฺฐปุตฺตสฺส รชฺชํ ทตฺวา พลกายํ นิวเตฺตตฺวา หิมวนฺตาภิมุโข ปายาสิ ฯ มหาสโตฺต ตสฺสาคมนํ ญตฺวา อิสิคณปริวุโต อาคนฺตฺวา ตํ อาทาย คนฺตฺวา ปพฺพาเชตฺวา กสิณปริกมฺมํ อาจิกฺขิ ฯ โส ฌานาภิญฺญํ นิพฺพเตฺตสิ ฯ อิติ เต อุโภปิ พฺรหฺมโลกูปคา อเหสุํ ฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘เอวํ, ภิกฺขเว, โปราณกปณฺฑิตา ตีณิ จตฺตาริ ภวนฺตรานิ คจฺฉนฺตาปิ ทฬฺหวิสฺสาสาว อเหสุ’’นฺติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา สมฺภูตปณฺฑิโต อานโนฺท อโหสิ, จิตฺตปณฺฑิโต ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติ ฯ

จิตฺตสมฺภูตชาตกวณฺณนา ทุติยา

[๔๙๙] ๓. สิวิชาตกวณฺณนา

ทูเร อปสฺสํ เถโรวาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อสทิสทานํ อารพฺภ กเถสิ ฯ ตํ อฏฺฐกนิปาเต **สิวิชาตเก** วิตฺถาริตเมว ฯ ตทา ปน ราชา สตฺตเม ทิวเส สพฺพปริกฺขาเร ทตฺวา อนุโมทนํ ยาจิ, สตฺถา อกตฺวาว ปกฺกามิ ฯ ราชา ภุตฺตปาตราโส วิหารํ คนฺตฺวา ‘‘กสฺมา, ภเนฺต, อนุโมทนํ น กริตฺถา’’ติ อาห ฯ สตฺถา ‘‘อปริสุทฺธา, มหาราช, ปริสา’’ติ วตฺวา ‘‘น เว กทริยา เทวโลกํ วชนฺตี’’ติ (ธ. ป. ๑๗๗) คาถาย ธมฺมํ เทเสสิ ฯ ราชา ปสีทิตฺวา สตสหสฺสคฺฆนเกน สีเวยฺยเกน อุตฺตราสเงฺคน ตถาคตํ ปูเชตฺวา นครํ ปาวิสิ ฯ ปุนทิวเส ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, โกสลราชา อสทิสทานํ ทตฺวา ตาทิเสนปิ ทาเนน อติโตฺต ทสพเลน ธเมฺม เทสิเต ปุน สตสหสฺสคฺฆนกํ สีเวยฺยกวตฺถํ อทาสิ, ยาว อติโตฺต วต อาวุโส ทาเนน ราชา’’ติ ฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘ภิกฺขเว, พาหิรภณฺฑํ นาม สุทินฺนํ, โปราณกปณฺฑิตา สกลชมฺพุทีปํ อุนฺนงฺคลํ กตฺวา เทวสิกํ ฉสตสหสฺสปริจฺจาเคน ทานํ ททมานาปิ พาหิรทาเนน อติตฺตา ‘ปิยสฺส ทาตา ปิยํ ลภตี’ติ สมฺปตฺตยาจกานํ อกฺขีนิ อุปฺปาเฏตฺวา อทํสุเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริ ฯ

อตีเต สิวิรเฏฺฐ อริฏฺฐปุรนคเร สิวิมหาราเช รชฺชํ กาเรเนฺต มหาสโตฺต ตสฺส ปุโตฺต หุตฺวา นิพฺพตฺติ, ‘‘สิวิกุมาโร’’ติสฺส นามํ กรึสุ ฯ โส วยปฺปโตฺต ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา อุคฺคหิตสิโปฺป อาคนฺตฺวา ปิตุ สิปฺปํ ทเสฺสตฺวา อุปรชฺชํ ลภิตฺวา อปรภาเค ปิตุ อจฺจเยน ราชา หุตฺวา อคติคมนํ ปหาย ทส ราชธเมฺม อโกเปตฺวา ธเมฺมน รชฺชํ กาเรตฺวา จตูสุ ทฺวาเรสุ นครมเชฺฌ นิเวสนทฺวาเร จาติ ฉ ทานสาลาโย กาเรตฺวา เทวสิกํ ฉสตสหสฺสปริจฺจาเคน มหาทานํ ปวเตฺตสิ ฯ อฏฺฐมิยํ จาตุทฺทสิยํ ปนฺนรสิยญฺจ นิจฺจํ ทานสาลํ คนฺตฺวา ทานํ โอโลเกสิ ฯ โส เอกทา ปุณฺณมทิวเส ปาโตว สมุสฺสิตเสตจฺฉเตฺต ราชปลฺลเงฺก นิสิโนฺน อตฺตนา ทินฺนทานํ อาวเชฺชโนฺต พาหิรวตฺถุํ อตฺตนา อทินฺนํ นาม อทิสฺวา ‘‘มยา พาหิรวตฺถุ อทินฺนํ นาม นตฺถิ, น มํ พาหิรทานํ โตเสติ, อหํ อชฺฌตฺติกทานํ ทาตุกาโม, อโห วต อชฺช มม ทานสาลํ คตกาเล โกจิเทว ยาจโก พาหิรวตฺถุํ อยาจิตฺวา อชฺฌตฺติกสฺส นามํ คเณฺหยฺย, สเจ หิ เม โกจิ หทยมํสสฺส นามํ คเณฺหยฺย, กณเยน อุรํ ปหริตฺวา ปสนฺนอุทกโต สนาฬํ ปทุมํ อุทฺธรโนฺต วิย โลหิตพินฺทูนิ ปคฺฆรนฺตํ หทยํ นีหริตฺวา ทสฺสามิ ฯ สเจ สรีรมํสสฺส นามํ คเณฺหยฺย, อวเลขนสตฺถเกน เตลสิงฺคํ ลิขโนฺต วิย สรีรมํสํ โอตาเรตฺวา ทสฺสามิ ฯ สเจ โลหิตสฺส นามํ คเณฺหยฺย, ยนฺตมุเข ปกฺขนฺทิตฺวา อุปนีตํ ภาชนํ ปูเรตฺวา โลหิตํ ทสฺสามิ ฯ สเจ วา ปน โกจิ ‘เคเห เม กมฺมํ นปฺปวตฺตติ, เคเห เม ทาสกมฺมํ กโรหี’ติ วเทยฺย, ราชเวสํ อปเนตฺวา พหิ ฐตฺวา อตฺตานํ สาเวตฺวา ทา

สกมฺมํ กริสฺสามิฯ สเจ เม โกจิ อกฺขีโน นามํ คเณฺหยฺย, ตาลมิญฺชํ นีหรนฺโต วิย อกฺขีนิ อุปฺปาเฏตฺวา ทสฺสามี’’ติ จิเนฺตสิฯ

อิติ โส –

‘‘ยํกิญฺจิ มานุสํ ทานํ, อทินฺนํ เม น วิชฺชติ;
โยปิ ยาเจยฺย มํ จกฺขุํ, ทเทยฺยํ อวิกมฺปิโต’’ติฯ (จริยา. ๑.๕๒) –

จิเนฺตตฺวา โสฬสหิ คนฺธทกฆเฏหิ นฺหายิตฺวา สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิโต นานคฺครสโภชนํ ภุญฺชิตฺวา อลงฺกตหตฺถิกฺขนฺธวรคโต ทานคฺคํ อคมาสิฯ สโกฺก ตสฺส อชฺฌาสยํ วิทิตฺวา ‘‘สิวิราชา ‘อชฺช สมฺปตฺตยาจกานํ จกฺขูนิ อุปฺปาเฏตฺวา ทสฺสามี’ติ จิเนฺตสิ, สกฺขิสฺสติ นุ โข ทาตุํ, อุทาหุ โน’’ติ ตสฺส วีมํสนตฺถาย ชราปโตฺต อนฺธพฺราหฺมโณ วิย หุตฺวา รโญฺญ ทานคฺคคมนกาเล เอกสฺมิํ อุนฺนตปฺปเทเส หตฺถํ ปสาเรตฺวา ราชานํ ชยาเปตฺวา อฎฺฐาสิฯ ราชา ตทภิมุขํ วารณํ เปเสตฺวา ‘‘พฺราหฺมณ, กิํ วเทสี’’ติ ปุจฺฉิฯ อถ นํ สโกฺก ‘‘มหาราช, ตว ทานชฺฌาสยํ นิสฺสาย สมุคฺคเตน กิตฺติโฆเสน สกลโลกสนฺนิวาโส นิรนฺตรํ ผุโฎ, อหํ อโนฺธ, ตฺวํ ทฺวิจกฺขุโก’’ติ วตฺวา จกฺขุํ ยาจโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๕๒. ‘‘ทูเร อปสฺสํ เถโรว, จกฺขุํ ยาจิตุมาคโต;
เอกเนตฺตา ภวิสฺสาม, จกฺขุํ เม เทหิ ยาจิโต’’ติฯ

ตตฺถ **ทูเร**ติ อิโต ทูเร วสโนฺตฯ **เถโร**ติ ชราชิณฺณเถโรฯ **เอกเนตฺตา**ติ เอกํ เนตฺตํ มยฺหํ เทหิ, เอวํ เทฺวปิ เอเกกเนตฺตา ภวิสฺสามาติฯ

ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต ‘‘อิทาเนวาหํ ปาสาเท นิสิโนฺน จิเนฺตตฺวา อาคโต, อโห เม ลาโภ, อเชฺชว เม มโนรโถ มตฺถกํ ปาปุณิสฺสติ, อทินฺนปุพฺพํ ทานํ ทสฺสามี’’ติ ตุฎฺฐมานโส ทุติยํ คาถมาห –

๕๓. ‘‘เกนานุสิโฎฺฐ อิธ มาคโตสิ, วนิพฺพก จกฺขุปถานิ ยาจิตุํ;
สุทุจฺจชํ ยาจสิ อุตฺตมงฺคํ, ยมาหุ เนตฺตํ ปุริเสน ‘ทุจฺจช’นฺติฯ

ตตฺถ **วนิพฺพกา**ติ ตํ อาลปติฯ **จกฺขุปถานี**ติ จกฺขูนเมตํ นามํฯ **ยมาหู**ติ ยํ ปณฺฑิตา ‘‘ทุจฺจช’’นฺติ กเถนฺติฯ

อิโต ปรํ อุตฺตานสมฺพนฺธคาถา ปาฬินเยเนว เวทิตพฺพา –

๕๔. ‘‘ยมาหุ เทเวสุ สุชมฺปตีติ, มฆวาติ นํ อาหุ มนุสฺสโลเก;
เตนานุสิโฎฺฐ อิธ มาคโตสฺมิ, วนิพฺพโก จกฺขุปถานิ ยาจิตุํฯ

๕๕. ‘‘วนิพฺพโต มยฺห วนิํ อนุตฺตรํ, ททาหิ เต จกฺขุปถานิ ยาจิโต;
ททาหิ เม จกฺขุปถํ อนุตฺตรํ, ยมาหุ เนตฺตํ ปุริเสน ทุจฺจชํฯ

๕๖. ‘‘เยน อเตฺถน อาคจฺฉิ, ยมตฺถมภิปตฺถยํ;
เต เต อิชฺฌนฺตุ สงฺกปฺปา, ลภ จกฺขูนิ พฺราหฺมณฯ

๕๗.‘‘เอกํ เต ยาจมานสฺส, อุภยานิ ททามหํ;

ส จกฺขุมา คจฺฉ ชนสฺส เปกฺขโต, ยทิจฺฉเส ตฺวํ ตทเต สมิชฺฌตู’’ติฯ

ตตฺถ **วนิพฺพโต**ติ ยาจนฺตสฺสฯ **วนิ**นฺติ ยาจนํฯ **เต เต**ติ เต ตว ตสฺส อตฺถสฺส สงฺกปฺปาฯ **ส จกฺขุมา**ติ โส ตฺวํ มม จกฺขูหิ จกฺขุมา หุตฺวาฯ **ยทิจฺฉเส ตฺวํ ตทเต สมิชฺฌตู**ติ ยํ ตฺวํ มม สนฺติกา อิจฺฉสิ, ตํ เต สมิชฺฌตูติฯ

ราชา เอตฺตกํ กเถตฺวา ‘‘อิเธว มยา อกฺขีนิ อุปฺปาเฏตฺวา ทาตุํ อสารุปฺป’’นฺติ จินฺเตตฺวา พฺราหฺมณํ อาทาย อนฺเตปุรํ คนฺตฺวา ราชาสเน นิสีทิตฺวา สีวิกํ นาม เวชฺชํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘อกฺขึ เม โสเธหี’’ติ อาหฯ ‘‘อมฺหากํ กิร ราชา อกฺขีนิ อุปฺปาเฏตฺวา พฺราหฺมณสฺส ทาตุกาโม’’ติ สกลนคเร เอกโกลาหลํ อโหสิฯ อถ เสนาปติอาทโย ราชวลฺลภา จ นาครา จ โอโรธา จ สเพฺพ สนฺนิปติตฺวา ราชานํ วาเรนฺตา ติโสฺส คาถา อโวจุํ –

๕๘. ‘‘มา โน เทว อทา จกฺขุํ, มา โน สเพฺพ ปราคริ;
ธนํ เทหิ มหาราช, มุตฺตา เวฬุริยา พหูฯ

๕๙. ‘‘ยุเตฺต เทว รเถ เทหิ, อาชานีเย จลงฺกเต;
นาเค เทหิ มหาราช, เหมกปฺปนวาสเสฯ

๖๐. ‘‘ยถา ตํ สิวโย สเพฺพ, สโยคฺคา สรถา สทา;
สมนฺตา ปริกิเรยฺยุํ, เอวํ เทหิ รเถสภา’’ติฯ

ตตฺถ **ปราครี**ติ ปริจฺจชิฯ อกฺขีสุ หิ ทินฺเนสุ รชฺชํ ตฺวํ น กาเรสฺสสิ, อโญฺญ ราชา ภวิสฺสติ, เอวํ ตยา มยํ ปริจฺจตฺตา นาม ภวิสฺสามาติ อธิปฺปาเยเนวมาหํสุฯ **ปริกิเรยฺยุ**นฺติ ปริวาเรยฺยุํฯ **เอวํ เทหี**ติ ยถา ตํ อวิกลจกฺขุํ สิวโย ปริวาเรยฺยุํ, เอวํ พาหิรธนเมวสฺส เทหิ, มา อกฺขีนิฯ อกฺขีสุ หิ ทินฺเนสุ น ตํ สิวโย ปริวาเรสฺสนฺตีติฯ

อถ ราชา ติโสฺส คาถา อภาสิ –

๖๑. ‘‘โย เว ทสฺสนฺติ วตฺวาน, อทาเน กุรุเต มโน;
ภูมฺยํ โส ปติตํ ปาสํ, คีวายํ ปฏิมุญฺจติฯ

๖๒. ‘‘โย เว ทสฺสนฺติ วตฺวานํ, อทาเน กุรุเต มโน;
ปาปา ปาปตโร โหติ, สมฺปโตฺต ยมสาธนํฯ

๖๓. ‘‘ยญฺหิ ยาเจ ตญฺหิ ทเท, ยํ น ยาเจ น ตํ ทเท;
สฺวาหํ ตเมว ทสฺสามิ, ยํ มํ ยาจติ พฺราหฺมโณ’’ติฯ

ตตฺถ **ปฏิมุญฺจตี**ติ ปเวเสติฯ **ปาปา ปาปตโร**ติ ลามกาปิ ลามกตโร นาม โหติฯ **สมฺปโตฺต ยมสาธน**นฺติ ยมสฺส อาณาปวตฺติฏฺฐานํ อุสฺสทนิรยํ เอส ปโตฺตเยว นาม โหติฯ **ยญฺหิ ยาเจ**ติ ยํ ยาจโก ยาเจยฺย, ทายโกปิ ตเมว ทเทยฺย, น อยาจิตํ, อยญฺจ พฺราหฺมโณ มํ จกฺขุํ ยาจติ, น มุตฺตาทิกํ ธนํ, ตเทวสฺสาหํ ทสฺสามีติ วทติฯ

อถ นํ อมจฺจา ‘‘กึ ปเตฺถตฺวา จกฺขูนิ เทสี’’ติ ปุจฺฉนฺตา คาถมาหํสุ –

๖๔. ‘‘อายุํ นุ วณฺณํ นุ สุขํ พลํ นุ, กึ ปตฺถยาโน นุ ชนินฺท เทสิ;

กถญฺหิ ราชา สิวีนํ อนุตฺตโร, จกฺขูนิ ทชฺชา ปรโลกเหตู’’ติฯ

ตตฺถ **ปรโลกเหตู**ติ มหาราช, กถํ นาม ตุมฺหาทิโส ปณฺฑิตปุริโส สนฺทิฏฺฐิกํ อิสฺสริยํ ปหาย ปรโลกเหตุ จกฺขูนิ ทเทยฺยาติฯ

อถ เนสํ กเถนฺโต ราชา คาถมาห –

๖๕. ‘‘น วาหเมตํ ยสสา ททามิ, น ปุตฺตมิจฺเฉ น ธนํ น รฏฺฐํ;
สตญฺจ ธมฺโม จริโต ปุราโณ, อิจฺเจว ทาเน รมเต มโน มมา’’ติฯ

ตตฺถ **น วาหนฺ**ติ น เว อหํฯ **ยสสา**ติ ทิพฺพสฺส วา มานุสสฺส วา ยสสฺส การณาฯ **น ปุตฺตมิจฺเฉ**ติ อิมสฺส จกฺขุทานสฺส ผเลน เนวาหํ ปุตฺตํ อิจฺฉามิ, น ธนํ น รฏฺฐํ, อปิจ สตํ ปณฺฑิตานํ สพฺพญฺญุโพธิสตฺตานํ เอส อาจิโณฺณ สมาจิโณฺณ โปราณกมคฺโค, ยทิทํ ปารมีปูรณํ นามฯ น หิ ปารมิโย อปูเรตฺวา โพธิปลฺลงฺเก สพฺพญฺญุตํ ปาปุณิตุํ สมตฺโถ นาม อตฺถิ, อหญฺจ ปารมิโย ปูเรตฺวา พุทฺโธ ภวิตุกาโมฯ **อิจฺเจว ทาเน รมเต มโน มมา**ติ อิมินา การเณน มม มโน ทาเนเยว นิรโตติ วทติฯ

สมฺมาสมฺพุโทฺธปิ ธมฺมเสนาปติสาริปุตฺตตฺเถรสฺส จริยาปิฏกํ เทเสนฺโต ‘‘มยฺหํ ทฺวีหิ จกฺขูหิปิ สพฺพญฺญุตญฺญาณเมว ปิยตร’’นฺติ ทีเปตุํ อาห –

‘‘น เม เทสฺสา อุโภ จกฺขู, อตฺตานํ เม น เทสฺสิยํ;
สพฺพญฺญุตํ ปิยํ มยฺหํ, ตสฺมา จกฺขุํ อทาสห’’นฺติฯ (จริยา. ๑.๖๖);

มหาสตฺตสฺส ปน กถํ สุตฺวา อมเจฺจสุ อปฺปฏิภาเณสุ ฐิเตสุ มหาสโตฺต สีวิกํ เวชฺชํ คาถาย อชฺฌภาสิ –

๖๖. ‘‘สขา จ มิโตฺต จ มมาสิ สีวิก, สุสิกฺขิโต สาธุ กโรหิ เม วโจ;
อุทฺธริตฺวา จกฺขูนิ มมํ ชิคีสโต, หเตฺถสุ ฐเปหิ วนิพฺพกสฺสา’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – สมฺม สีวิก, ตฺวํ มยฺหํ สหาโย จ มิโตฺต จ เวชฺชสิเปฺป จาสิ สุสิกฺขิโต, สาธุ เม วจนํ กโรหิฯ มม ชิคีสโต อุปธาเรนฺตสฺส โอโลเกนฺตเสฺสว ตาลมิญฺชํ วิย เม อกฺขีนิ อุทฺธริตฺวา อิมสฺส ยาจกสฺส หเตฺถสุ ฐเปหีติฯ

อถ นํ สีวิโก อาห ‘‘จกฺขุทานํ นาม ภาริยํ, อุปธาเรหิ, เทวา’’ติฯ สีวิก, อุปธาริตํ มยา, ตฺวํ มา ปปญฺจํ กโรหิ, มา มยา สทฺธิํ พหุํ กเถหีติฯ โส จิเนฺตสิ ‘‘อยุตฺตํ มาทิสสฺส สุสิกฺขิตสฺส เวชฺชสฺส รโญฺญ อกฺขีสุ สตฺถปาตน’’นฺติฯ โส นานาเภสชฺชานิ ฆํสิตฺวา เภสชฺชจุเณฺณน นีลุปฺปลํ ปริภาเวตฺวา ทกฺขิณกฺขิํ อุปสิงฺฆาเปสิ, อกฺขิ ปริวตฺติ, ทุกฺขเวทนา อุปฺปชฺชิฯ ‘‘สลฺลเกฺขหิ, มหาราช, ปฏิปากติกกรณํ มยฺหํ ภาโร’’ติฯ ‘‘อลญฺหิ ตาต มา ปปญฺจํ กรี’’ติฯ โส ปริภาเวตฺวา ปุน อุปสิงฺฆาเปสิ, อกฺขิ อกฺขิกูปโต มุจฺจิ, พลวตรา เวทนา อุทปาทิฯ ‘‘สลฺลเกฺขหิ มหาราช, สโกฺกมหํ ปฏิปากติกํ กาตุ’’นฺติฯ ‘‘มา ปปญฺจํ กรี’’ติฯ โส ตติยวาเร ขรตรํ ปริภาเวตฺวา อุปนาเมสิฯ อกฺขิ โอสธพเลน ปริพฺภมิตฺวา อกฺขิกูปโต นิกฺขมิตฺวา นฺหารุสุตฺตเกน โอลมฺพมานํ อฏฺฐาสิฯ สลฺลเกฺขหิ นรินฺท, ปุน ปากติกกรณํ มยฺหํ พลนฺติฯ มา ปปญฺจํ กรีติฯ อธิมตฺตา เวทนา อุทปาทิ, โลหิตํ ปคฺฆริ, นิวตฺถสาฏกา โลหิเตน เตมิํสุฯ โอโรธา จ อมจฺจา จ รโญฺญ ปาทมูเล ปติตฺวา ‘‘เทว อกฺขีนิ มา เทหี’’ติ มหาปริเทวํ ปริเทวิํสุฯ

ราชา เวทนํ อธิวาเสตฺวา ‘‘ตาต, มา ปปญฺจํ กรี’’ติ อาหฯ โส ‘‘สาธุ, เทวา’’ติ วามหตฺเถน อกฺขึ ธาเรตฺวา ทกฺขิณหตฺเถน สตฺถกํ อาทาย อกฺขิสุตฺตกํ ฉินฺทิตฺวา อกฺขึ คเหตฺวา มหาสตฺตสฺส หตฺเถ ฐเปสิฯ โส วามกฺขินา ทกฺขิณกฺขึ โอโลเกตฺวา เวทนํ อธิวาเสตฺวา ‘‘เอหิ พฺราหฺมณา’’ติ พฺราหฺมณํ ปกฺโกสิตฺวา ‘‘มม อิโต อกฺขิโต สตคุเณน สหสฺสคุเณน สตสหสฺสคุเณน สพฺพญฺญุตญฺญาณกฺขิเมว ปิยตรํ, ตสฺส เม อิทํ ปจฺจโย โหตู’’ติ วตฺวา พฺราหฺมณสฺส อกฺขึ อทาสิฯ โส ตํ อุกฺขิปิตฺวา อตฺตโน อกฺขิมฺหิ ฐเปสิฯ ตํ ตสฺสานุภาเวน วิกสิตนีลุปฺปลํ วิย หุตฺวา ปติฏฺฐาสิฯ มหาสโตฺต วามกฺขินา ตสฺส ตํ อกฺขึ ทิสฺวา ‘‘อโห, สุทินฺนํ มยา อกฺขิทาน’’นฺติ อโนฺต สมุคฺคตาย ปีติยา นิรนฺตรํ ผุโฏ หุตฺวา อิตรมฺปิ อกฺขึ อทาสิฯ สกฺโก ตมฺปิ อตฺตโน อกฺขิมฺหิ ฐเปตฺวา ราชนิเวสนา นิกฺขมิตฺวา มหาชนสฺส โอโลเกนฺตเสฺสว นครา นิกฺขมิตฺวา เทวโลกเมว คโตฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา ทิยฑฺฒคาถมาห –

๖๗. ‘‘โจทิโต สิวิราเชน, สีวิโก วจนํกโร;
รโญฺญ จกฺขูนุทฺธริตฺวา, พฺราหฺมณสฺสูปนามยิ;
สจกฺขุ พฺราหฺมโณ อาสิ, อโนฺธ ราชา อุปาวิสี’’ติฯ

รโญฺญ น จิรเสฺสว อกฺขีนิ รุหึสุ, รุหมานานิ จ อาวาฏภาวํ อปฺปตฺวา กมฺพลเคณฺฑุเกน วิย อุคฺคเตน มํสปิเณฺฑน ปูเรตฺวา จิตฺตกมฺมรูปสฺส วิย อกฺขีนิ อเหสุํ, เวทนา ปจฺฉิชฺชิฯ อถ มหาสโตฺต กติปาหํ ปาสาเท วสิตฺวา ‘‘กึ อนฺธสฺส รเชฺชน, อมจฺจานํ รชฺชํ นิยฺยาเทตฺวา อุยฺยานํ คนฺตฺวา ปพฺพชิตฺวา สมณธมฺมํ กริสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา อมเจฺจ ปกฺโกสาเปตฺวา เตสํ ตมตฺถํ อาโรเจตฺวา ‘‘เอโก มุขโธวนาทิทายโก กปฺปิยการโกว มยฺหํ สนฺติเก ภวิสฺสติ, สรีรกิจฺจฏฺฐาเนสุปิ เม รชฺชุกํ พนฺธถา’’ติ วตฺวา สารถึ อามเนฺตตฺวา ‘‘รถํ โยเชหี’’ติ อาหฯ อมจฺจา ปนสฺส รเถน คนฺตุํ อทตฺวา สุวณฺณสิวิกาย นํ เนตฺวา โปกฺขรณีตีเร นิสีทาเปตฺวา อารกฺขํ สํวิธาย ปฏิกฺกมึสุฯ ราชา ปลฺลเงฺกน นิสิโนฺน อตฺตโน ทานํ อาวเชฺชสิฯ ตสฺมึ ขเณ สกฺกสฺส อาสนํ อุณฺหํ อโหสิฯ โส อาวเชฺชโนฺต ตํ การณํ ทิสฺวา ‘‘มหาราชสฺส วรํ ทตฺวา จกฺขุํ ปฏิปากติกํ กริสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา มหาสตฺตสฺส อวิทูเร อปราปรํ จงฺกมิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อิมา คาถา อาห –

๖๘. ‘‘ตโต โส กติปาหสฺส, อุปรูฬฺหสุ จกฺขุสุ;
สูตํ อามนฺตยี ราชา, สิวีนํ รฏฺฐวฑฺฒโนฯ

๖๙. ‘‘โยเชหิ สารถิ ยานํ, ยุตฺตญฺจ ปฏิเวทย;
อุยฺยานภูมึ คจฺฉาม, โปกฺขรโญฺญ วนานิ จฯ

๗๐. ‘‘โส จ โปกฺขรณีตีเร, ปลฺลเงฺกน อุปาวิสิ;
ตสฺส สกฺโก ปาตุรหุ, เทวราชา สุชมฺปตี’’ติฯ

สกฺกมฺปิ มหาสเตฺตน ปทสทฺทํ สุตฺวา ‘‘โก เอโส’’ติ ปุโฏฺฐ คาถมาห –

๗๑. ‘‘สกฺโกหมสฺมิ เทวิโนฺท, อาคโตสฺมิ ตวนฺติเก;
วรํ วรสฺสุ ราชีสิ, ยํ กิญฺจิ มนสิจฺฉสี’’ติฯ –

เอวํ วุเตฺต ราชา คาถมาห –

๗๒. ‘‘ปหูตํ เม ธนํ สกฺก, พลํ โกโส จนปฺปโก;

อนฺธสฺส เม สโต ทานิ, มรณเญฺญว รุจฺจตี’’ติฯ

ตตฺถ **มรณเญฺญว รุจฺจตี**ติ เทวราช, อิทานิ มยฺหํ อนฺธภาเวน มรณเมว รุจฺจติ, ตํ เม เทหีติฯ

อถ นํ สกฺโก อาห ‘‘สิวิราช, กึ ปน ตฺวํ มริตุกาโม หุตฺวา มรณํ โรเจสิ, อุทาหุ อนฺธภาเวนา’’ติ? ‘‘อนฺธภาเวน เทวา’’ติฯ ‘‘มหาราช, ทานํ นาม น เกวลํ สมฺปรายตฺถเมว ทียติ, ทิฏฺฐธมฺมตฺถายปิ ปจฺจโย โหติ, ตฺวญฺจ เอกํ จกฺขุํ ยาจิโต เทฺว อทาสิ, เตน สจฺจกิริยํ กโรหี’’ติ กถํ สมุฏฺฐาเปตฺวา อาห –

๗๓. ‘‘ยานิ สจฺจานิ ทฺวิปทินฺท, ตานิ ภาสสฺสุ ขตฺติย;
สจฺจํ เต ภณมานสฺส, ปุน จกฺขุ ภวิสฺสตี’’ติฯ

ตํ สุตฺวา มหาสตฺโต ‘‘สกฺก, สเจสิ มม จกฺขุํ ทาตุกาโม, อญฺญํ อุปายํ มา กริ, มม ทานนิสฺสนฺเทเนว เม จกฺขุ อุปฺปชฺชตู’’ติ วตฺวา สกฺเกน ‘‘มหาราช, อหํ สกฺโก เทวราชาปิ น ปเรสํ จกฺขุํ ทาตุํ สกฺโกมิ, ตยา ทินฺนทานสฺส ผเลเนว เต จกฺขุ อุปฺปชฺชิสฺสตี’’ติ วุตฺเต ‘‘เตน หิ มยา ทานํ สุทินฺน’’นฺติ วตฺวา สจฺจกิริยํ กโรนฺโต คาถมาห –

๗๔. ‘‘เย มํ ยาจิตุมายนฺติ, นานาโคตฺตา วนิพฺพกา;
โยปิ มํ ยาจเต ตตฺถ, โสปิ เม มนโส ปิโย;
เอเตน สจฺจวเชฺชน, จกฺขุ เม อุปปชฺชถา’’ติฯ

ตตฺถ **เย มนฺ**ติ เย มํ ยาจิตุํ อาคจฺฉนฺติ, เตสุ ยาจเกสุ อาคจฺฉเนฺตสุ โยปิ มํ ยาจเต, โสปิ เม มนโส ปิโยฯ **เอเตนา**ติ สเจ มม สเพฺพปิ ยาจกา ปิยา, สจฺจเมเวตํ มยา วุตฺตํ, เอเตน เม สจฺจวจเนน เอกํ เม จกฺขุ อุปปชฺชถ อุปปชฺชตูติ อาหฯ

อถสฺส วจนานนฺตรเมว ปฐมํ จกฺขุ อุทปาทิฯ ตโต ทุติยสฺส อุปฺปชฺชนตฺถาย คาถาทฺวยมาห –

๗๕. ‘‘ยํ มํ โส ยาจิตุํ อาคา, เทหิ จกฺขุนฺติ พฺราหฺมโณ;
ตสฺส จกฺขูนิ ปาทาสึ, พฺราหฺมณสฺส วนิพฺพโตฯ

๗๖. ‘‘ภิโยฺย มํ อาวิสี ปีติ, โสมนสฺสญฺจนปฺปกํ;
เอเตน สจฺจวเชฺชน, ทุติยํ เม อุปปชฺชถา’’ติฯ

ตตฺถ **ยํ มนฺ**ติ โย มํ ยาจติฯ **โส**ติ โส จกฺขุวิกโล พฺราหฺมโณ ‘‘เทหิ เม จกฺขุ’’นฺติ ยาจิตุํ อาคโตฯ **วนิพฺพโต**ติ ยาจนฺตสฺสฯ **ภิโยฺย มํ อาวิสี**ติ พฺราหฺมณสฺส จกฺขูนิ ทตฺวา อนฺธกาลโต ปฏฺฐาย ตสฺมึ อนฺธกาเล ตถารูปํ เวทนํ อคเณตฺวา ‘‘อโห สุทินฺนํ เม ทาน’’นฺติ ปจฺจเวกฺขนฺตํ มํ ภิโยฺย อติเรกตรา ปีติ อาวิสิ, มม หทยํ ปวิฏฺฐา, โสมนสฺสญฺจ มม อนนฺตํ อปริมาณํ อุปฺปชฺชิฯ **เอเตนา**ติ สเจ มม ตทา อนปฺปกํ ปีติโสมนสฺสํ อุปฺปนฺนํ, สจฺจเมเวตํ มยา วุตฺตํ, เอเตน เม สจฺจวจเนน ทุติยมฺปิ จกฺขุ อุปปชฺชตูติ อาหฯ

ตงฺขณเญฺญว ทุติยมฺปิ จกฺขุ อุทปาทิฯ ตานิ ปนสฺส จกฺขูนิ เนว ปากติกานิ, น ทิพฺพานิฯ สกฺกพฺราหฺมณสฺส หิ ทินฺนํ จกฺขุํ ปุน ปากติกํ กาตุํ น สกฺกา, อุปหตวตฺถุโน จ ทิพฺพจกฺขุ นาม น อุปฺปชฺชติ, ตานิ ปนสฺส สจฺจปารมิตานุภาเวน สมฺภูตานิ จกฺขูนีติ วุตฺตานิฯ เตสํ อุปฺปตฺติสม

กาลเมว สกฺกานุภาเวน สพฺพา ราชปริสา สนฺนิปติตาว อเหสุํฯ อถสฺส สโกฺก มหาชน มเชฺฌเยว ถุติํ กโรโนฺต คาถาทฺวยมาห –

๗๗.‘‘ธเมฺมน ภาสิตา คาถา, สิวีนํ รฎฺฐวฑฺฒน;
เอตานิ ตว เนตฺตานิ, ทิพฺพานิ ปฎิทิสฺสเรฯ

๗๘.‘‘ติโรกุฎฺฎํ ติโรเสลํ, สมติคฺคยฺห ปพฺพตํ;
สมนฺตา โยชนสตํ, ทสฺสนํ อนุโภนฺตุ เต’’ติฯ

ตตฺถ **ธเมฺมน ภาสิตา**ติ มหาราช, อิมา เต คาถา ธเมฺมน สภาเวเนว ภาสิตาฯ **ทิพฺพานี**ติ ทิพฺพานุภาวยุตฺตานิฯ **ปฎิทิสฺสเร**ติ ปฎิทิสฺสนฺติฯ **ติโรกุฎฺฎนฺ**ติ มหาราช, อิมานิ เต จกฺขูนิ เทวตานํ จกฺขูนิ วิย ปรกุฎฺฎํ ปรเสลํ ยํกิญฺจิ ปพฺพตมฺปิ สมติคฺคยฺห อติกฺกมิตฺวา สมนฺตา ทส ทิสา โยชนสตํ รูปทสฺสนํ อนุโภนฺตุ สาเธนฺตูติ อโตฺถฯ

อิติ โส อากาเส ฐตฺวา มหาชนมเชฺฌ อิมา คาถา ภาสิตฺวา ‘‘อปฺปมโตฺต โหหี’’ติ มหาสตฺตํ โอวทิตฺวา เทวโลกเมว คโตฯ มหาสโตฺตปิ มหาชนปริวุโต มหเนฺตน สกฺกาเรน นครํ ปวิสิตฺวา สุจนฺทกํ ปาสาทํ อภิรุหิฯ เตน จกฺขูนํ ปฎิลทฺธภาโว สกลสิวิรเฎฺฐ ปากโฎ ชาโตฯ อถสฺส ทสฺสนตฺถํ สกลรฎฺฐวาสิโน พหุํ ปณฺณาการํ คเหตฺวา อาคมิํสุฯ มหาสโตฺต ‘‘อิมสฺมิํ มหาชนสนฺนิปาเต มม ทานํ วณฺณยิสฺสามี’’ติ ราชทฺวาเร มหามณฺฑปํ กาเรตฺวา สมุสฺสิตเสตจฺฉเตฺต ราชปลฺลเงฺก นิสิโนฺน นคเร เภริํ จราเปตฺวา สพฺพเสนิโย สนฺนิปาเตตฺวา ‘‘อโมฺภ, สิวิรฎฺฐวาสิโน อิมานิ เม ทิพฺพจกฺขูนิ ทิสฺวา อิโต ปฎฺฐาย ทานํ อทตฺวา มา ภุญฺชถา’’ติ ธมฺมํ เทเสโนฺต จตโสฺส คาถา อภาสิ –

๗๙.‘‘โก นีธ วิตฺตํ น ทเทยฺย ยาจิโต, อปิ วิสิฎฺฐํ สุปิยมฺปิ อตฺตโน;
ตทิงฺฆ สเพฺพ สิวโย สมาคตา, ทิพฺพานิ เนตฺตานิ มมชฺช ปสฺสถฯ

๘๐. ‘‘ติโรกุฎฺฎํ ติโรเสลํ, สมติคฺคยฺห ปพฺพตํ;
สมนฺตา โยชนสตํ, ทสฺสนํ อนุโภนฺติ เมฯ

๘๑. ‘‘น จาคมตฺตา ปรมตฺถิ กิญฺจิ, มจฺจานํ อิธ ชีวิเต;
ทตฺวาน มานุสํ จกฺขุํ, ลทฺธํ เม จกฺขุํ อมานุสํฯ

๘๒. ‘‘เอตมฺปิ ทิสฺวา สิวโย, เทถ ทานานิ ภุญฺชถ;
ทตฺวา จ ภุตฺวา จ ยถานุภาวํ, อนินฺทิตา สคฺคมุเปถ ฐาน’’นฺติฯ

ตตฺถ **โกนีธา**ติ โก นุ อิธฯ **อปิ วิสิฎฺฐนฺ**ติ อุตฺตมมฺปิ สมานํฯ **จาคมตฺตา**ติ จาคปฺปมาณโต อญฺญํ วรํ นาม นตฺถิฯ **อิธ ชีวิเต**ติ อิมสฺมิํ ชีวโลเกฯ ‘‘อิธ ชีวต’’นฺติปิ ปาโฐ, อิมสฺมิํ โลเก ชีวมานานนฺติ อโตฺถฯ **อมานุสนฺ**ติ ทิพฺพจกฺขุ มยา ลทฺธํ, อิมินา การเณน เวทิตพฺพเมตํ ‘‘จาคโต อุตฺตมํ นาม นตฺถี’’ติฯ **เอตมฺปิ ทิสฺวา**ติ เอตํ มยา ลทฺธํ ทิพฺพจกฺขุํ ทิสฺวาปิฯ

อิติ อิมาหิ จตูหิ คาถาหิ ธมฺมํ เทเสตฺวา ตโต ปฎฺฐาย อนฺวทฺธมาสํ ปนฺนรสุโปสเถสุ มหาชนํ สนฺนิปาตาเปตฺวา นิจฺจํ อิมาหิ คาถาหิ ธมฺมํ เทเสสิฯ ตํ สุตฺวา มหาชโน ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา เทวโลกํ ปูเรโนฺตว อคมาสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘เอวํ, ภิกฺขเว, โปราณกปณฺฑิตา พาหิรทาเนน อสนฺตุฏฺฐา สมฺปตฺตยาจกานํ อตฺตโน จกฺขูนิ อุปฺปาเฏตฺวา อทํสู’’ติ วตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา สีวิกเวโชฺช อานนฺโท อโหสิ, สกฺโก อนุรุทฺโธ อโหสิ, เสสปริสา พุทฺธปริสา, สิวิราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สิวิชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๕๐๐] ๔. สิรีมนฺตชาตกวณฺณนา

๘๓-๑๐๓. **ปญฺญายุเปตํ สิริยา วิหีน**นฺติ อยํ สิรีมนฺตปโญฺห **มหาอุมงฺค** (ชา. ๒.๒๒.๕๙๐ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติฯ

สิรีมนฺตชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๕๐๑] ๕. โรหณมิคชาตกวณฺณนา

เอเต ยูถา ปติยนฺตีติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต อายสฺมโต อานนฺทสฺส ชีวิตปริจฺจาคํ อารพฺภ กเถสิฯ โส ปนสฺส ชีวิตปริจฺจาโค อสีตินิปาเต **จูฬหํสชาตเก** (ชา. ๒.๒๑.๑ อาทโย) ธนปาลทมเน อาวิ ภวิสฺสติฯ เอวํ เตนายสฺมตา สตฺถุ อตฺถาย ชีวิเต ปริจฺจเตฺต ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, อายสฺมา อานโนฺท เสกฺขปฏิสมฺภิทปฺปโตฺต หุตฺวา ทสพลสฺสตฺถาย ชีวิตํ ปริจฺจชี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพเปส มมตฺถาย ชีวิตํ ปริจฺจชิเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต เขมา นามสฺส อคฺคมเหสี อโหสิฯ ตทา โพธิสโตฺต หิมวนฺตปเทเส มิคโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา สุวณฺณวโณฺณ อโหสิ โสภคฺคปฺปโตฺตฯ กนิโฎฺฐปิสฺส จิตฺตมิโค นาม สุวณฺณวโณฺณว อโหสิ, กนิฎฺฐภคินีปิสฺส สุตนา นาม สุวณฺณวณฺณาว อโหสิฯ มหาสโตฺต ปน โรหโณ นาม มิคราชา อโหสิฯ โส หิมวเนฺต เทฺว ปพฺพตราชิโย อติกฺกมิตฺวา ตติยาย อนฺตเร โรหณํ นาม สรํ นิสฺสาย อสีติมิคสหสฺสปริวาโร วาสํ กเปฺปสิฯ โส อเนฺธ ชิเณฺณ มาตาปิตโร โปเสสิฯ อเถโก พาราณสิโต อวิทูเร เนสาทคามวาสี เนสาทปุโตฺต หิมวนฺตํ ปวิโฎฺฐ มหาสตฺตํ ทิสฺวา อตฺตโน คามํ อาคนฺตฺวา อปรภาเค กาลํ กโรเนฺต ปุตฺตสฺสาโรเจสิ ‘‘ตาต, อมฺหากํ กมฺมภูมิยํ อสุกสฺมิํ นาม ฐาเน สุวณฺณวโณฺณ มิโค วสติ, สเจ ราชา ปุเจฺฉยฺย, กเถยฺยาสี’’ติฯ

อเถกทิวสํ เขมา เทวี ปจฺจูสกาเล สุปินํ อทฺทสฯ เอวรูโป สุปิโน อโหสิ – สุวณฺณวโณฺณ มิโค อาคนฺตฺวา กญฺจนปีเฐ นิสีทิตฺวา สุวณฺณกิงฺกิณิกํ อาโกเฎโนฺต วิย มธุรสฺสเรน เทวิยา ธมฺมํ เทเสติ, สา สาธุการํ ทตฺวา ธมฺมํ สุณาติฯ มิโค ธมฺมกถาย อนิฎฺฐิตาย เอว อุฎฺฐาย คจฺฉติ, สา ‘‘มิคํ คณฺหถ คณฺหถา’’ติ วทนฺตีเยว ปพุชฺฌิฯ ปริจาริกาโย ตสฺสา สทฺทํ สุตฺวา ‘‘ปิหิตทฺวารวาตปานํ เคหํ วาตสฺสปิ โอกาโส นตฺถิ, อยฺยา, อิมาย เวลาย มิคํ คณฺหาเปตี’’ติ อวหสิํสุฯ สา ตสฺมิํ ขเณ ‘‘สุปิโน อย’’นฺติ ญตฺวา จิเนฺตสิ ‘‘สุปิโนติ วุเตฺต ราชา อนาทโร ภวิสฺสติ, ‘โทหโฬ อุปฺปโนฺน’ติ วุเตฺต ปน อาทเรน ปริเยสิสฺสติ, สุวณฺณวณฺณสฺส มิคสฺส ธมฺมกถํ สุณิสฺสามี’’ติฯ สา คิลานาลยํ กตฺวา นิปชฺชิฯ ราชา อาคนฺตฺวา ‘‘ภเทฺท, กิํ เต อผาสุก’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘เทว, อญฺญํ นตฺถิ, โทหโฬ ปน เม อุปฺปโนฺน’’ติฯ ‘‘กิํ อิจฺฉสิ เทวี’’ติ? ‘‘สุวณฺณวณฺณสฺส ธมฺมิกมิคสฺส ธมฺมํ โสตุกามา เทวา’’ติฯ ‘‘ภเทฺท, ยํ นตฺถิ, ตตฺถ เต โทหโฬ อุปฺปโนฺน, สุวณฺณวโณฺณ นาม มิโคเยว นตฺถี’’ติฯ โส ‘‘สเจ น ลภามิ, อิเธว เม มรณ’’นฺติ รโญฺญ ปิฎฺฐิํ ทตฺวา นิปชฺชิฯ

ราชา ‘‘สเจ อตฺถิ, ลภิสฺสสี’’ติ ปริสมเชฺฌ นิสีทิตฺวา **โมรชาตเก** (ชา. ๑.๒.๑๗ อาท โย) วุตฺตนเยเนว อมเจฺจ จ พฺราหฺมเณ จ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สุวณฺณวณฺณา มิคา นาม โหนฺตี’’ติ สุตฺวา ลุทฺทเก สนฺนิปาเตตฺวา ‘‘เอวรูโป มิโค เกน ทิโฏฺฐ, เกน สุโต’’ติ ปุจฺฉิตฺวา เตน เนสาทปุเตฺตน ปิตุ สนฺติกา สุตนิยาเมน กถิเต ‘‘สมฺม, ตสฺส เต มิคสฺส อานีตกาเล มหนฺตํ สกฺการํ กริสฺสามิ, คจฺฉ อาเนหิ น’’นฺติ วตฺวา ปริพฺพยํ ทตฺวา ตํ เปเสสิฯ โสปิ ‘‘สจาหํ, เทว, ตํ อาเนตุํ น สกฺขิสฺสามิ, จมฺมมสฺส อาเนสฺสามิ, ตํ อาเนตุํ อสโกฺกโนฺต โลมานิปิสฺส อาเนสฺสามิ, ตุเมฺห มา จินฺตยิตฺถา’’ติ วตฺวา อตฺตโน นิเวสนํ คนฺตฺวา ปุตฺตทารสฺส ปริพฺพยํ ทตฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา ตํ มิคราชานํ ทิสฺวา ‘‘กสฺมิํ นุ โข ฐาเน ปาสํ โอเฑฺฑตฺวา อิมํ มิคราชานํ คณฺหิตุํ สกฺขิสฺสามี’’ติ วีมํสโนฺต ปานียติเตฺถ โอกาสํ ปสฺสิฯ โส ทฬฺหํ จมฺมโยตฺตํ วเฎฺฏตฺวา มหาสตฺตสฺส ปานียปิวนฎฺฐาเน ยฎฺฐิปาสํ โอเฑฺฑสิฯ

ปุนทิวเส มหาสโตฺต อสีติยา มิคสหเสฺสหิ สทฺธิํ โคจรํ จริตฺวา ‘‘ปกติติเตฺถเยว ปานียํ ปิวิสฺสามี’’ติ ตตฺถ คนฺตฺวา โอตรโนฺตเยว ปาเส พชฺฌิฯ โส ‘‘สจาหํ อิทาเนว พทฺธรวํ รวิสฺสามิ, ญาติคณา ปานียํ อปิวิตฺวาว ภีตา ปลายิสฺสนฺตี’’ติ จิเนฺตตฺวา ยฎฺฐิยํ อลฺลียิตฺวา อตฺตโน วเส วเตฺตตฺวา ปานียํ ปิวโนฺต วิย อโหสิฯ อถ อสีติยา มิคสหสฺสานํ ปานียํ ปิวิตฺวา อุตฺตริตฺวา ฐิตกาเล ‘‘ปาสํ ฉินฺทิสฺสามี’’ติ ติกฺขตฺตุํ อากฑฺฒิฯ ปฐมวาเร จมฺมํ ฉิชฺชิ, ทุติยวาเร มํสํ ฉิชฺชิ, ตติยวาเร นฺหารุํ ฉินฺทิตฺวา ปาโส อฎฺฐิํ อาหจฺจ อฎฺฐาสิฯ โส ฉินฺทิตุํ อสโกฺกโนฺต พทฺธรวํ รวิ, มิคคณา ภายิตฺวา ตีหิ ฆฎาหิ ปลายิํสุฯ จิตฺตมิโค ติณฺณมฺปิ ฆฎานํ อนฺตเร มหาสตฺตํ อทิสฺวา ‘‘อิทํ ภยํ อุปฺปชฺชมานํ มม ภาตุ อุปฺปนฺนํ ภวิสฺสตี’’ติ จิเนฺตตฺวา ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา พทฺธํ ปสฺสิฯ อถ นํ มหาสโตฺต ทิสฺวา ‘‘ภาติก, มา อิธ ติฎฺฐ, สาสงฺกํ อิทํ ฐาน’’นฺติ วตฺวา อุโยฺยเชโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๑๐๔. ‘‘เอเต ยูถา ปติยนฺติ, ภีตา มรณสฺส จิตฺตก;
คจฺฉ ตุวมฺปิ มากงฺขิ, ชีวิสฺสนฺติ ตยา สหา’’ติฯ

ตตฺถ **เอเต**ติ จกฺขุปถํ อติกฺกมิตฺวา ทูรคเต สนฺธายาหฯ **ปติยนฺตี**ติ ปติคจฺฉนฺติ, ปลายนฺตีติ อโตฺถฯ **จิตฺตกา**ติ ตํ อาลปติฯ **ตยา สหา**ติ ตฺวํ เอเตสํ มม ฐาเน ฐตฺวา ราชา โหหิ, เอเต ตยา สทฺธิํ ชีวิสฺสนฺตีติฯ

ตโต อุภินฺนมฺปิ ติโสฺส เอกนฺตริกคาถาโย โหนฺติ –

๑๐๕. ‘‘นาหํ โรหณ คจฺฉามิ, หทยํ เม อวกสฺสติ;
น ตํ อหํ ชหิสฺสามิ, อิธ หิสฺสามิ ชีวิตํฯ

๑๐๖. ‘‘เต หิ นูน มริสฺสนฺติ, อนฺธา อปริณายกา;
คจฺฉ ตุวมฺปิ มากงฺขิ, ชีวิสฺสนฺติ ตยา สหฯ

๑๐๗. ‘‘นาหํ โรหณ คจฺฉามิ, หทยํ เม อวกสฺสติ;
น ตํ พทฺธํ ชหิสฺสามิ, อิธ หิสฺสามิ ชีวิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **โรหณา**ติ มหาสตฺตํ นาเมนาลปติฯ **อวกสฺสตี**ติ กฑฺฒยติ, โสเกน วา กฑฺฒียติ ฯ **เต หิ นูนา**ติ เต อมฺหากํ มาตาปิตโร เอกํเสเนว ทฺวีสุปิ อเมฺหสุ อิธ มเตสุ อปริณายกา หุตฺวา อปฺปฎิชคฺคิยมานา สุสฺสิตฺวา มริสฺสนฺติ, ตสฺมา ภาติก จิตฺตก, คจฺฉ ตฺวํ, ตยา สห เต ชีวิสฺสนฺตีติ อโตฺถฯ **อิธ หิสฺสามี**ติ อิมสฺมิํเยว ฐาเน ชีวิตํ ชหิสฺสามีติฯ

อิติ วตฺวา โพธิสตฺตสฺส ทกฺขิณปสฺสํ นิสฺสาย ตํ สนฺธาเรตฺวา อสฺสาเสนฺต อฏฺฐาสิฯ สุตนาปิ มิคโปติกา ปลายิตฺวา มิคานํ อนฺตเร อุโภ ภาติเก อปสฺสนฺตี ‘‘อิทํ ภยํ มม ภาติกานํ อุปฺปนฺนํ ภวิสฺสตี’’ติ นิวตฺติตฺวา เตสํ สนฺติกํ อาคตาฯ นํ อาคจฺฉนฺตึ ทิสฺวา มหาสตฺโต ปญฺจมํ คาถมาห –

๑๐๘. ‘‘คจฺฉ ภีรุ ปลายสฺสุ, กูเฏ พทฺโธสฺมิ อายเส;
คจฺฉ ตุวมฺปิ มากงฺขิ, ชีวิสฺสนฺติ ตยา สหา’’ติฯ

ตตฺถ **ภีรู**ติ มาตุคาโม นาม อปฺปมตฺตเกนปิ ภายติ, เตน นํ เอวํ อาลปติฯ **กูเฏ**ติ ปฏิจฺฉนฺนปาเสฯ **อายเส**ติ โส หิ อโนฺตอุทเก อยกฺขนฺธํ โกเฏฺฏตฺวา ตตฺถ สารทารุํ ยฏฺฐึ พนฺธิตฺวา โอฑฺฑิโต, ตสฺมา เอวมาหฯ **ตยา สหา**ติ เต อสีติสหสฺสา มิคา ตยา สทฺธึ ชีวิสฺสนฺตีติฯ

ตโต ปรํ ปุริมนเยเนว ติโสฺส คาถา โหนฺติ –

๑๐๙. ‘‘นาหํ โรหณ คจฺฉามิ, หทยํ เม อวกสฺสติ;
น ตํ อหํ ชหิสฺสามิ, อิธ หิสฺสามิ ชีวิตํฯ

๑๑๐. ‘‘เต หิ นูน มริสฺสนฺติ, อนฺธา อปริณายกา;
คจฺฉ ตุวมฺปิ มากงฺขิ, ชีวิสฺสนฺติ ตยา สหฯ

๑๑๑. ‘‘นาหํ โรหณ คจฺฉามิ, หทยํ เม อวกสฺสติ;
น ตํ พทฺธํ ชหิสฺสามิ, อิธ หิสฺสามิ ชีวิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **เต หิ นูนา**ติ อิธาปิ มาตาปิตโรเยว สนฺธายาหฯ

สาปิ ตเถว ปฏิกฺขิปิตฺวา มหาสตฺตสฺส วามปสฺสํ นิสฺสาย อสฺสาสยมานา อฏฺฐาสิฯ ลุโทฺทปิ เต มิเค ปลายเนฺต ทิสฺวา พทฺธรวญฺจ สุตฺวา ‘‘พโทฺธ ภวิสฺสติ มิคราชา’’ติ ทฬฺหํ กจฺฉํ พนฺธิตฺวา มิคมารณสตฺตึ อาทาย เวเคนาคจฺฉิฯ มหาสโตฺต ตํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา นวมํ คาถมาห –

๑๑๒. ‘‘อยํ โส ลุทฺทโก เอติ, ลุทฺทรูโป สหาวุโธ;
โย โน วธิสฺสติ อชฺช, อุสุนา สตฺติยา อปี’’ติฯ

ตตฺถ **ลุทฺทรูโป**ติ ทารุณชาติโกฯ **สตฺติยา อปี**ติ สตฺติยาปิ โน ปหริตฺวา วธิสฺสติ, ตสฺมา ยาว โส นาคจฺฉติ, ตาว ปลายถาติฯ

ตํ ทิสฺวาปิ จิตฺตมิโค น ปลายิฯ สุตนา ปน สกภาเวน สณฺฐาตุํ อสโกฺกนฺตี มรณภยภีตา โถกํ ปลายิตฺวา – ‘‘อหํ เทฺว ภาติเก ปหาย กุหึ ปลายิสฺสามี’’ติ อตฺตโน ชีวิตํ ชหิตฺวา นลาเฏน มจฺจุํ อาทาย ปุนาคนฺตฺวา ภาตุ วามปเสฺส อฏฺฐาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺต สตฺถา ทสมํ คาถมาห –

๑๑๓. ‘‘สา มุหุตฺตํ ปลายิตฺวา, ภยฏฺฏา ภยตชฺชิตา;
สุทุกฺกรํ อกรา ภีรุ, มรณายูปนิวตฺตถา’’ติฯ

ตตฺถ **มรณายูปนิวตฺตถา**ติ มรณตฺถาย อุปนิวตฺติฯ

ลุโทฺทปิ อาคนฺตฺวา เต ตโย ชเน เอกโต ฐิเต ทิสฺวา เมตฺตจิตฺตํ อุปฺปาเทตฺวา เอกกุจฺฉิยํ นิพฺพตฺตภาตโร วิย เต มญฺญมาโน จิเนฺตสิ ‘‘มิคราชา, ตาว ปาเส พโทฺธ, อิเม ปน เทฺว ชนา หิโรตฺตปฺปพนฺธเนน พทฺธา, กึ นุ โข อิเม เอตสฺส โหนฺตี’’ติ? อถ นํ ปุจฺฉโนฺต คาถมาห –

๑๑๔.‘‘กึ นุ เตเม มิคา โหนฺติ, มุตฺตา พทฺธํ อุปาสเร;
น ตํ จชิตุมิจฺฉนฺติ, ชีวิตสฺสปิ การณา’’ติฯ

ตตฺถ **กึ นุ เตเม**ติ กึ นุ เต อิเมฯ **อุปาสเร**ติ อุปาสนฺติฯ

อถสฺส โพธิสโตฺต อาจิกฺขิ –

๑๑๕.‘‘ภาตโร โหนฺติ เม ลุทฺท, โสทริยา เอกมาตุกา;
น มํ จชิตุมิจฺฉนฺติ, ชีวิตสฺสปิ การณา’’ติฯ

โส ตสฺส วจนํ สุตฺวา ภิโยฺยโสมตฺตาย มุทุจิโตฺต อโหสิฯ จิตฺตมิคราชา ตสฺส มุทุจิตฺต ภาวํ ญตฺวา ‘‘สมฺม ลุทฺทก, มา ตฺวํ เอตํ มิคราชานํ ‘มิคมโตฺตเยวา’ติ มญฺญิตฺถ, อยญฺหิ อสีติ ยา มิคสหสฺสานํ ราชา สีลาจารสมฺปโนฺน สพฺพสเตฺตสุ มุทุจิโตฺต มหาปโญฺญ อเนฺธ ชิเณฺณ มาตาปิตโร โปเสติฯ สเจ ตฺวํ เอวรูปํ ธมฺมิกํ มิคํ มาเรสิ, เอตํ มาเรโนฺต มาตาปิตโร จ โน มญฺจ ภคินิญฺจ เมติ อเมฺห ปญฺจปิ ชเน มาเรสิเยวฯ มยฺหํ ปน ภาตุ ชีวิตํ เทโนฺต ปญฺจนฺนมฺปิ ชนานํ ชีวิตทายโกสี’’ติ วตฺวา คาถมาห –

๑๑๖.‘‘เต หิ นูน มริสฺสนฺติ, อนฺธา อปริณายกา;
ปญฺจนฺนํ ชีวิตํ เทหิ, ภาตรํ มุญฺจ ลุทฺทกา’’ติฯ

โส ตสฺส ธมฺมกถํ สุตฺวา ปสนฺนจิโตฺต ‘‘มา ภายิ สามี’’ติ วตฺวา อนนฺตรํ คาถมาห –

๑๑๗.‘‘โส โว อหํ ปโมกฺขามิ, มาตาเปตฺติภรํ มิคํ;
นนฺทนฺตุ มาตาปิตโร, มุตฺตํ ทิสฺวา มหามิค’’นฺติฯ

ตตฺถ **โว**ติ นิปาตมตฺตํฯ **มุตฺตน**ฺติ พนฺธนา มุตฺตํ ปสฺสิตฺวาฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา จิเนฺตสิ ‘‘รญฺญา ทินฺนยโส มยฺหํ กึ กริสฺสติ, สจาหํ อิมํ มิคราชานํ วธิสฺสามิ, อยํ วา เม ปถวี ภิชฺชิตฺวา วิวรํ ทสฺสติ, อสนิ วา เม มตฺถเก ปติสฺสติ, วิสฺสเชฺชสฺสามิ น’’นฺติฯ โส มหาสตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ยฎฺฐึ ปาเตตฺวา จมฺมโยตฺตํ ฉินฺทิตฺวา มิคราชานํ อาลิงฺคิตฺวา อุทกปริยเนฺต นิปชฺชาเปตฺวา มุทุจิเตฺตน สณิกํ ปาสา โมเจตฺวา นฺหารูหิ นฺหารุํ, มํเสน มํสํ, จเมฺมน จมฺมํ สโมธาเนตฺวา อุทเกน โลหิตํ โธวิตฺวา เมตฺตจิเตฺตน ปุนปฺปุนํ ปริมชฺชิฯ ตสฺส เมตฺตานุภาเวเนว มหาสตฺตสฺส ปารมิตานุภาเวน จ สพฺพานิ นฺหารุมํสจมฺมานิ สนฺธียึสุ, ปาโท สญฺฉนฺนฉวิ สญฺฉนฺนโลโม อโหสิ, อสุกฎฺฐาเน พโทฺธ อโหสีติปิ น ปญฺญายิฯ มหาส โตฺต สุขปฺปโตฺต หุตฺวา อฎฺฐาสิฯ ตํ ทิสฺวา จิตฺตมิโค โสมนสฺสชาโต ลุทฺทสฺส อนุโมทนํ กโร โนฺต คาถมาห –

๑๑๘.‘‘เอวํ ลุทฺทก นนฺทสฺสุ, สห สเพฺพหิ ญาติภิ;
ยถาหมชฺช นนฺทามิ, มุตฺตํ ทิสฺวา มหามิค’’นฺติฯ

อถ มหาสโตฺต ‘‘กึ นุ โข เอส ลุโทฺท มํ คณฺหโนฺต อตฺตโน กาเมน คณฺหิ, อุทาหุ อญฺญสฺส อาณตฺติยา’’ติ จิเนฺตตฺวา คหิตการณํ ปุจฺฉิฯ ลุทฺทปุโตฺต อาห – ‘‘สามิ, น มยฺหํ ตุเมฺหหิ กมฺมํ อตฺถิ, รโญฺญ ปน อคฺคมเหสี เขมา นาม ตุมฺหากํ ธมฺมกถํ โสตุกามา, ตทตฺถาย รโญฺญ อาณตฺติยา ตฺวํ มยา คหิโต’’ติฯ สมฺม, เอวํ สเนฺต มํ วิสฺสเชฺชโนฺต อติทุกฺกรํ กโรสิ, เอหิ มํ เนตฺวา รโญฺญ ทเสฺสหิ, เทวิยา ธมฺมํ กเถสฺสามีติฯ สามิ, ราชาโน นาม กกฺขฬา, โก ชานาติ, กึ ภวิสฺสติ, มยฺหํ รญฺญา ทินฺนยเสน กมฺมํ นตฺถิ, คจฺฉ ตฺวํ ยถาสุขนฺติฯ ปุน มหาสโตฺต ‘‘อิมินา มํ วิสฺสเชฺชเนฺตน อติทุกฺกรํ กตํ, ยสปฏิลาภสฺส อุปายมสฺส กริสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘สมฺม, ปิฏฺฐึ ตาว เม หเตฺถน ปริมชฺชา’’ติ อาหฯ ‘‘โส ปริมชฺชิ, หโตฺถ สุวณฺณวเณฺณหิ โลเมหิ ปูริ’’ฯ ‘‘สามิ, อิเมหิ โลเมหิ กึ กาโรมี’’ติฯ ‘‘สมฺม, อิมานิ หริตฺวา รโญฺญ จ เทวิยา จ ทเสฺสตฺวา ‘อิมานิ ตสฺส สุวณฺณวณฺณมิคสฺส โลมานี’ติ วตฺวา มม ฐาเน ฐตฺวา อิมาหิ คาถาหิ เทวิยา ธมฺมํ เทเสหิ, ตํ สุตฺวาเยว จสฺสา โทหโฬ ปฏิปฺปสฺสมฺภิสฺสตี’’ติ ฯ ‘‘ธมฺมํ จร มหาราชา’’ติ ทส ธมฺมจริยคาถา อุคฺคณฺหาเปตฺวา ปญฺจ สีลานิ ทตฺวา อปฺปมาเทน โอวทิตฺวา อุโยฺยเชสิฯ ลุทฺทปุโตฺต มหาสตฺตํ อาจริยฎฺฐาเน ฐเปตฺวา ติกฺขตฺตุํ ปทกฺขิณํ กตฺวา จตูสุ ฐาเนสุ วนฺทิตฺวา โลมานิ ปทุมินิปเตฺตน คเหตฺวา ปกฺกามิฯ เตปิ ตโย ชนา โถกํ อนุคนฺตฺวา มุเขน โคจรญฺจ ปานียญฺจ คเหตฺวา มาตาปิตูนํ สนฺติกํ คมึสุฯ มาตาปิตโร ‘‘ตาต โรหณ, ตฺวํ กิร ปาเส พโทฺธ กถํ มุโตฺตสี’’ติ ปุจฺฉนฺตา คาถมาหํสุ –

๑๑๙.‘‘กถํ ตฺวํ ปโมกฺข อาสิ, อุปนีตสฺมิ ชีวิเต;
กถํ ปุตฺต อโมเจสิ, กูฏปาสมฺห ลุทฺทโก’’ติฯ

ตตฺถ **อุปนีตสฺมี**ติ ตว ชีวิเต มรณสนฺติกํ อุปนีเต กถํ ปโมกฺข อาสิฯ

ตํ สุตฺวา โพธิสโตฺต ติโสฺส คาถา อภาสิ –

๑๒๐.‘‘ภณํ กณฺณสุขํ วาจํ, หทยงฺคํ หทยสฺสิตํ;
สุภาสิตาหิ วาจาหิ, จิตฺตโก มํ อโมจยิฯ

๑๒๑.‘‘ภณํ กณฺณสุขํ วาจํ, หทยงฺคํ หทยสฺสิตํ;
สุภาสิตาหิ วาจาหิ, สุตนา มํ อโมจยิฯ

๑๒๒.‘‘สุตฺวา กณฺณสุขํ วาจํ, หทยงฺคํ หทยสฺสิตํ;
สุภาสิตานิ สุตฺวาน, ลุทฺทโก มํ อโมจยี’’ติฯ

ตตฺถ **ภณ**นฺติ ภณโนฺตฯ **หทยงฺค**นฺติ หทยงฺคมํฯ ทุติยคาถาย **ภณ**นฺติ ภณมานาฯ **สุตฺวา**ติ โส อิเมสํ อุภินฺนํ วาจํ สุตฺวาฯ

อถสฺส มาตาปิตโร อนุโมทนฺตา อาหํสุ –

๑๒๓.‘‘เอวํ อานนฺทิโต โหตุ, สห ทาเรหิ ลุทฺทโก;
ยถา มยชฺช นนฺทาม, ทิสฺวา โรหณมาคต’’นฺติฯ

ลุโทฺทปิ อรญฺญา นิกฺขมิตฺวา ราชกุลํ คนฺตฺวา ราชานํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ อฎฺฐาสิฯ ตํ ทิสฺวา ราชา คาถมาห –

๑๒๔.‘‘นนุ ตฺวํ อวจ ลุทฺท, ‘มิคจมฺมานิ อาหริํ’;

อถ เกน นุ วเณฺณน, มิคจมฺมานิ นาหรี’’ติฯ

ตตฺถ **มิคจมฺมานี**ติ มิคํ วา จมฺมํ วาฯ **อาหริ**นฺติ อาหริสฺสามิฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – อโมฺภ ลุทฺท, นนุ ตฺวํ เอวํ อวจ ‘‘มิคํ อาเนตุํ อสโกฺกโนฺต จมฺมํ อาหริสฺสามิ, ตํ อสโกฺกโนฺต โลมานี’’ติ, โส ตฺวํ เกน การเณน เนว มิคํ, น มิคจมฺมํ อาหรีติ?

ตํ สุตฺวา ลุโทฺท คาถมาห –

๑๒๕.‘‘อาคมา เจว หตฺถตฺถํ, กูฏปาสญฺจ โส มิโค;
อพชฺฌิ ตํ มิคราชํ, ตญฺจ มุตฺตา อุปาสเรฯ

๑๒๖.‘‘ตสฺส เม อหุ สํเวโค, อพฺภุโต โลมหํสโน;
อิมญฺจาหํ มิคํ หเญฺญ, อชฺช หิสฺสามิ ชีวิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **อาคมา**ติ มหาราช, โส มิโค มม หตฺถตฺถํ หตฺถปาสเญฺจว มยา โอฑฺฑิตํ กูฏปาสญฺจ อาคโต, ตสฺมิญฺจ กูฏปาเส อพชฺฌิฯ **ตญฺจ มุตฺตา อุปาสเร**ติ ตญฺจ พทฺธํ อปเร มุตฺตา อพทฺธาว เทฺว มิคา อสฺสาเสนฺตา ตํ นิสฺสาย อฎฺฐํสุฯ **อพฺภุโต**ติ ปุเพฺพ อภูตปุโพฺพฯ **อิมญฺจาหํ**ติ อถ เม สํวิคฺคสฺส เอตทโหสิ ‘‘สเจ อหํ อิมํ มิคํ หนิสฺสามิ, อเชฺชว อิมสฺมิํเยว ฐาเน ชีวิตํ ชหิสฺสามี’’ติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา อาห –

๑๒๗.‘‘กีทิสา เต มิคา ลุทฺท, กีทิสา ธมฺมิกา มิคา;
กถํวณฺณา กถํสีลา, พาฬฺหํ โข เน ปสํสสี’’ติฯ

อิทํ โส ราชา วิมฺหยวเสน ปุนปฺปุนํ ปุจฺฉติฯ ตํ สุตฺวา ลุโทฺท คาถมาห –

๑๒๘.‘‘โอทาตสิงฺคา สุจิวาลา, ชาตรูปตจูปมา;
ปาทา โลหิตกา เตสํ, อญฺชิตกฺขา มโนรมา’’ติฯ

ตตฺถ **โอทาตสิงฺคา**ติ รชตทามสทิสสิงฺคาฯ **สุจิวาลา**ติ จามริวาลสทิเสน สุจินา วาเลน สมนฺนาคตาฯ **โลหิตกา**ติ รตฺตนขา ปวาฬสทิสาฯ **ปาทา**ติ ขุรปริยนฺตาฯ **อญฺชิตกฺขา**ติ อญฺชิเตหิ วิย วิสุทฺธปญฺจปสาเทหิ อกฺขีหิ สมนฺนาคตาฯ

อิติ โส กเถโนฺตว มหาสตฺตสฺส สุวณฺณวณฺณานิ โลมานิ รโญฺญ หเตฺถ ฐเปตฺวา เตสํ มิคานํ สรีรวณฺณํ ปกาเสโนฺต คาถมาห –

๑๒๙.‘‘เอทิสา เต มิคา เทว, เอทิสา ธมฺมิกา มิคา;
มาตาเปตฺติภรา เทว, น เต โส อภิหาริตุ’’นฺติฯ

ตตฺถ **มาตาเปตฺติภรา**ติ ชิเณฺณ อเนฺธ มาตาปิตโร โปเสนฺติ, เอตาทิสา เนสํ ธมฺมิกตาฯ **น เต โส อภิหาริตุ**นฺติ โส มิคราชา น สกฺกา เกนจิ ตว ปณฺณาการตฺถาย อภิหริตุนฺติ อโตฺถฯ ‘‘อภิหารยิ’’นฺติปิ ปาโฐ, โส อหํ ตํ เต ปณฺณาการตฺถาย นาภิหารยิํ น อาหรินฺติ อโตฺถฯ

อิติ โส มหาสตฺตสฺส จ จิตฺตมิคสฺส จ สุตนาย มิคโปติกาย จ คุณํ กเถตฺวา ‘‘มหาราช, อหํ เตน มิครญฺญา ‘อตฺตโน โลมานิ ทเสฺสตฺวา มม ฐาเน ฐตฺวา ทสหิ ราชธมฺมจริยคาถาหิ เทวิยา ธมฺมํ กเถยฺยาสี’ติ อุคฺคณฺหาปิโต อาณตฺโต’’ติ อาหฯ ตํ สุตฺวา ราชา นํ นฺหาเปตฺวา อหตวตฺถานิ นิวาเสตฺวา สตฺตรตนขจิเต ปลฺลงฺเก นิสีทาเปตฺวา สยํ เทวิยา สทฺธึ นีจาสเน เอกมนฺตํ นิสีทิตฺวา ตํ อญฺชลึ ปคฺคยฺห ยาจติฯ โส ธมฺมํ เทเสนฺโต อาห –

‘‘ธมฺมํ จร มหาราช, มาตาปิตูสุ ขตฺติย;
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน, ราช สคฺคํ คมิสฺสสิฯ

‘‘ธมฺมํ จร มหาราช, ปุตฺตทาเรสุ ขตฺติย;
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน, ราช สคฺคํ คมิสฺสสิฯ

‘‘ธมฺมํ จร มหาราช, มิตฺตามเจฺจสุ ขตฺติย;
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน, ราช สคฺคํ คมิสฺสสิฯ

‘‘ธมฺมํ จร มหาราช, วาหเนสุ พเลสุ จ;
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน, ราช สคฺคํ คมิสฺสสิฯ

‘‘ธมฺมํ จร มหาราช, คาเมสุ นิคเมสุ จ;
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน, ราช สคฺคํ คมิสฺสสิฯ

‘‘ธมฺมํ จร มหาราช, รฎฺฐสุ ชนปเทสุ จ;
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน, ราช สคฺคํ คมิสฺสสิฯ

‘‘ธมฺมํ จร มหาราช, สมณพฺราหฺมเณสุ จ;
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน, ราช สคฺคํ คมิสฺสสิฯ

‘‘ธมฺมํ จร มหาราช, มิคปกฺขีสุ ขตฺติย;
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน, ราช สคฺคํ คมิสฺสสิฯ

‘‘ธมฺมํ จร มหาราช, ธโมฺม จิโณฺณ สุขาวโห;
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน, ราช สคฺคํ คมิสฺสสิฯ

‘‘ธมฺมํ จร มหาราช, สอินฺทา เทวา สพฺรหฺมกา;
สุจิเณฺณน ทิวํ ปตฺตา, มา ธมฺมํ ราช ปามโท’’ติฯ (ชา. ๒.๑๘.๑๑๔-๑๒๓);

อิติ เนสาทปุโตฺต มหาสเตฺตน เทสิตนิยาเมน อากาสคงฺคํ โอตาเรโนฺต วิย พุทฺธลีลาย ธมฺมํ เทเสสิฯ มหาชโน สาธุการสหสฺสานิ ปวเตฺตสิฯ ธมฺมกถํ สุตฺวาเยว เทวิยา โทหโฬ ปฎิปฺปสฺสมฺภิฯ ราชา ตุสฺสิตฺวา ลุทฺทปุตฺตํ มหเนฺตน ยเสน สนฺตเปฺปโนฺต ติโสฺส คาถา อภาสิ –

๑๓๐. ‘‘ทมฺมิ นิกฺขสตํ ลุทฺท, ถูลญฺจ มณิกุณฺฑลํ;
จตุสฺสทญฺจ ปลฺลงฺกํ, อุมาปุปฺผสรินฺนิภํฯ

๑๓๑. ‘‘เทฺว จ สาทิสิโย ภริยา, อุสภญฺจ ควํ สตํ;

ธเมฺมน รชฺชํ กาเรสฺสํ, พหุกาโร เมสิ ลุทฺทกฯ

๑๓๒. ‘‘กสิวาณิชฺชา อิณทานํ, อุญฺฉาจริยา จ ลุทฺทก;
เอเตน ทารํ โปเสหิ, มา ปาปํ อกรี ปุนา’’ติฯ

ตตฺถ **ถูล**นฺติ มหคฺฆํ มณิกุณฺฑลปสาธนญฺจ เต ทมฺมิฯ **จตุสฺสท**นฺติ จตุรุสฺสทํ, จตุอุสฺสีสกนฺติ อโตฺถฯ **อุมาปุปฺผสรินฺนิภ**นฺติ นีลปจฺจตฺถรณตฺตา อุมาปุปฺผสทิสาย นิภาย โอภาเสน สมนฺนาคตํ, กาฬวณฺณทารุสารมยํ วาฯ **สาทิสิโย**ติ อญฺญมญฺญํ รูเปน จ โภเคน จ สทิสาฯ **อุสภญฺจ ควํ สต**นฺติ อุสภํ เชฏฺฐกํ กตฺวา ควํ สตญฺจ เต ทมฺมิฯ **กาเรสฺส**นฺติ ทส ราชธเมฺม อโกเปนฺโต ธเมฺมเนว รชฺชํ กาเรสฺสามิฯ **พหุกาโร เมสี**ติ สุวณฺณวณฺณสฺส มิครโญฺญ ฐาเน ฐตฺวา ธมฺมสฺส เทสิตตฺตา ตฺวํ มม พหุปกาโร, มิคราเชน วุตฺตนิยาเมเนว เต อหํ ปญฺจสุ สีเลสุ ปติฏฺฐาปิโตฯ **กสิวาณิชฺชา**ติ สมฺม ลุทฺทก, อหมฺปิ มิคราชานํ อทิสฺวา ตสฺส วจนเมว สุตฺวา ปญฺจสุ สีเลสุ ปติฏฺฐิโต, ตฺวมฺปิ อิโต ปฏฺฐาย สีลวา โหหิ, ยานิ ตานิ กสิวาณิชฺชานิ อิณทานํ อุญฺฉาจริยาติ อาชีวมุขานิ, เอเตเนว สมฺมาอาชีเวน ตว ปุตฺตทารํ โปเสหิ, มา ปุน ปาปํ กรีติฯ

โส รโญฺญ กถํ สุตฺวา ‘‘น เม ฆราวาเสนโตฺถ, ปพฺพชฺชํ เม อนุชานาถ เทวา’’ติ อนุชานาเปตฺวา รญฺญา ทินฺนธนํ ปุตฺตทารสฺส ทตฺวา หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อฏฺฐ สมาปตฺติโย นิพฺพเตฺตตฺวา พฺรหฺมโลกปรายโณ อโหสิฯ ราชาปิ มหาสตฺตสฺส โอวาเท ฐตฺวา สคฺคปุรํ ปูเรสิ, ตสฺส โอวาโท วสฺสสหสฺสํ ปวตฺติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘เอวํ ภิกฺขเว ปุเพฺพปิ มมตฺถาย อานเนฺทน ชีวิตํ ปริจฺจตฺตเมวา’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ลุโทฺท ฉโนฺน อโหสิ, ราชา สาริปุโตฺต, เทวี เขมา ภิกฺขุนี, มาตาปิตโร มหาราชกุลานิ, สุตนา อุปฺปลวณฺณา, จิตฺตมิโค อานโนฺท, อสีติ มิคสหสฺสานิ สากิยคโณ, โรหโณ มิคราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

โรหณมิคชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

[๕๐๒] ๖. จูฬหํสชาตกวณฺณนา

เอเต หํสา ปกฺกมนฺตีติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต อานนฺทเถรสฺส ชีวิตปริจฺจาคเมว อารพฺภ กเถสิฯ ตทาปิ หิ ธมฺมสภายํ เถรสฺส คุณกถํ กเถเนฺตสุ ภิกฺขูสุ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ อานเนฺทน มมตฺถาย ชีวิตํ ปริจฺจตฺตเมวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พหุปุตฺตโก นาม ราชา รชฺชํ กาเรสิฯ เขมา นามสฺส อคฺคมเหสี อโหสิฯ ตทา มหาสโตฺต สุวณฺณหํสโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา นวุติหํสสหสฺสปริวุโต จิตฺตกูเฏ วสิฯ ตทาปิ เทวี วุตฺตนเยเนว สุปินํ ทิสฺวา รโญฺญ สุวณฺณวณฺณหํสสฺส ธมฺมเทสนาสวนโทหฬํ อาโรเจสิฯ ราชาปิ อมเจฺจ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สุวณฺณวณฺณหํสา นาม จิตฺตกูฏปพฺพเต วสนฺตี’’ติ จ สุตฺวา เขมํ นาม สรํ กาเรตฺวา นานปฺปการานิ นิวาปธญฺญานิ โรปาเปตฺวา จตูสุ กเณฺณสุ เทวสิกํ อภยโฆสนํ โฆสาเปสิ, เอกญฺจ ลุทฺทปุตฺตํ หํสานํ คหณตฺถาย ปโยเชสิฯ ตสฺส ปโยชิตาการโร จ, เตน ตตฺถ สกุณานํ อุปปริกฺขิตภาโว จ, สุวณฺณหํสานํ อาคตกาเล รโญฺญ อาโรเจตฺวา ปาสานํ โอฑฺฑิตนิยาโม จ, มหาสตฺตสฺส ปาเส พทฺธนิยาโม จ, สุมุขสฺส หํสเสนาปติโน ตีสุ หํสฆฏาสุ ตํ อทิสฺวา นิวตฺตนญฺจ สพฺพํ **มหาหํสชาตเก** (ชา. ๒.๒๑.๘๙ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติฯ อิธาปิ มหาสโตฺต ยฏฺฐิปาเส พชฺฌิตฺวา ปาสยฏฺฐิยํ โอลมฺพโนฺตเยว คีวํ ปสาเรตฺวา หํ

สานํ คตมคฺคํ โอโลเกนฺโต สุมุขํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ‘‘อาคตกาเล นํ วีมํสิสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา ตสฺมิํ อาคเต ติโสฺส คาถา อภาสิ –

๑๓๓. ‘‘เอเต หํสา ปกฺกมนฺติ, วกฺกงฺคา ภยเมริตา;
หริตฺตจ เหมวณฺณ, กามํ สุมุข ปกฺกมฯ

๑๓๔. ‘‘โอหาย มํ ญาติคณา, เอกํ ปาสวสํ คตํ;
อนเปกฺขมานา คจฺฉนฺติ, กิํ เอโก อวหิยฺยสิฯ

๑๓๕. ‘‘ปเตว ปตตํ เสฏฺฐ, นตฺถิ พเทฺธ สหายตา;
มา อนีฆาย หาเปสิ, กามํ สุมุข ปกฺกมา’’ติฯ

ตตฺถ **ภยเมริตา**ติ ภเยริตา ภยตชฺชิตา ภยจลิตาฯ **หริตฺตจ เหมวณฺณา**ติ ทฺวีหิปิ วจเนหิ ตเมวาลปติฯ **กามํ**นฺติ สุวณฺณตฺตจ, สุวณฺณวณฺณ, สุนฺทรมุข เอกํเสน ปกฺกมาหิเยว, กิํ เต อิธาคมเนนาติ วทติฯ **โอหายา**ติ มํ ชหิตฺวา อุปฺปติตาฯ **อนเปกฺขมานา**ติ เต มม ญาตกา มยิ อนเปกฺขาว คจฺฉนฺติฯ **ปเตวา**ติ อุปฺปเตวฯ **มา อนีฆายา**ติ อิโต คนฺตฺวา ปตฺตพฺพาย นิทฺทุกฺขภาวาย วีริยํ มา หาเปสิฯ

ตโต สุมุโข ปงฺกปิเฏฺฐ นิสีทิตฺวา คาถมาห –

๑๓๖. ‘‘นาหํ ทุกฺขปเรโตติ, ธตรฏฺฐ ตุวํ ชเห;
ชีวิตํ มรณํ วา เม, ตยา สทฺธิํ ภวิสฺสตี’’ติฯ

ตตฺถ **ทุกฺขปเรโต**ติ มหาราช, ‘‘ตุวํ มรณทุกฺขปเรโต’’ติ เอตฺตเกเนว นาหํ ตํ ชหามิฯ

เอวํ สุมุเขน สีหนาเท กถิเต ธตรโฏฺฐ คาถมาห –

๑๓๗. ‘‘เอตทริยสฺส กลฺยาณํ, ยํ ตฺวํ สุมุข ภาสสิ;
ตญฺจ วีมํสมาโนหํ, ปตเตตํ อวสฺสชิ’’นฺติฯ

ตตฺถ **เอตทริยสฺสา**ติ ยํ ตฺวํ ‘‘นาหํ ตํ ชเห’’ติ ภาสสิ, เอตํ อาจารสมฺปนฺนสฺส อริยสฺส กลฺยาณํ อุตฺตมวจนํฯ **ปตเตตน**ฺติ อหญฺจ น ตํ วิสฺสเชฺชตุกาโมว เอวํ อวจํ, อถ โข ตํ วีมํสมาโน ‘‘ปตตู’’ติ เอตํ วจนํ อวสฺสชิํ, คจฺฉาติ ตํ อโวจนฺติ อโตฺถฯ

เอวํ เตสํ กเถนฺตานเญฺญว ลุทฺทปุโตฺต ทณฺฑมาทาย เวเคนาคโตฯ สุมุโข ธตรฏฺฐํ อสฺสาเสตฺวา ตสฺสาภิมุโข คนฺตฺวา อปจิติํ ทเสฺสตฺวา หํสรโญฺญ คุเณ กเถสิฯ ตาวเทว ลุโทฺท มุทุจิโตฺต อโหสิฯ โส ตสฺส มุทุจิตฺตกํ ญตฺวา ปุน คนฺตฺวา หํสราชเมว อสฺสาเสโนฺต อฏฺฐาสิฯ ลุโทฺทปิ หํสราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา ฉฏฺฐํ คาถมาห –

๑๓๘. ‘‘อปเทน ปทํ ยาติ, อนฺตลิกฺขจโร ทิโช;
อารา ปาสํ น พุชฺฌิ ตฺวํ, หํสานํ ปวรุตฺตมา’’ติฯ

ตตฺถ **อปเทน ปท**นฺติ มหาราช, ตุมฺหาทิโส อนฺตลิกฺขจโร ทิโช อปเท อากาเส ปทํ กตฺวา ยาติฯ **น พุชฺฌิ ตุว**นฺติ โส ตฺวํ เอวรูโป ทูรโตว อิมํ ปาสํ น พุชฺฌิ น ชานีติ ปุจฺฉติฯ

มหาสโตฺต อาห –

๑๓๙. ''ยทา ปราภโว โหติ, โปโส ชีวิตสงฺขเย;
อถ ชาลญฺจ ปาสญฺจ, อาสชฺชาปิ น พุชฺฌตี''ติฯ

ตตฺถ **ยทา ปราภโว**ติ สมฺม ลุทฺทปุตฺต, ยทา ปราภโว อวุฑฺฒิ วินาโส สมฺปตฺโต โหติ, อถ โปโส ชีวิตสงฺขเย ปเตฺต ชาลญฺจ ปาสญฺจ ปตฺวาปิ น ชานาตีติ อโตฺถฯ

ลุโทฺท หํสรโญฺญ กถํ อภินนฺทิตฺวา สุมุเขน สทฺธิํ สลฺลปโนฺต ติโสฺส คาถา อภาสิ –

๑๔๐. ''เอเต หํสา ปกฺกมนฺติ, วกฺกงฺคา ภยเมริตา;
หริตฺตจ เหมวณฺณ, ตฺวเญฺญว อวหิยฺยสิฯ

๑๔๑. ''เอเต ภุตฺวา จ ปิวิตฺวา จ, ปกฺกมนฺติ วิหงฺคมา;
อนเปกฺขมานา วกฺกงฺคา, ตฺวเญฺญเวโก อุปาสสิฯ

๑๔๒. ''กิํ นุ ตฺยายํ ทิโช โหติ, มุโตฺต พทฺธํ อุปาสสิ;
โอหาย สกุณา ยนฺติ, กิํ เอโก อวหิยฺยสี''ติฯ

ตตฺถ **ตฺวเญฺญวา**ติ ตฺวเมว โอหิยฺยสีติ ปุจฺฉติฯ **อุปาสสี**ติ ปยิรุปาสสิฯ

สุมุโข อาห –

๑๔๓. ''ราชา เม โส ทิโช มิโตฺต, สขา ปาณสโม จ เม;
เนว นํ วิชหิสฺสามิ, ยาว กาลสฺส ปริยาย''นฺติฯ

ตตฺถ **ยาว กาลสฺส ปริยาย**นฺติ ลุทฺทปุตฺต, ยาว ชีวิตกาลสฺส ปริโยสานํ อหํ เอตํ น วิชหิสฺสามิเยวฯ

ตํ สุตฺวา ลุโทฺท ปสนฺนจิโตฺต หุตฺวา ''สจาหํ เอวํ สีลสมฺปเนฺนสุ อิเมสุ อปรชฺฌิสฺสามิ, ปถวีปิ เม วิวรํ ทเทยฺย, กิํ เม รโญฺญ สนฺติกา ลเทฺธน ธเนน, วิสฺสเชฺชสฺสามิ น''นฺติ จิเนฺตตฺวา คาถมาห –

๑๔๔. ''โย จ ตฺวํ สขิโน เหตุ, ปาณํ จชิตุมิจฺฉสิ;
โส เต สหายํ มุญฺจามิ, โหตุ ราชา ตวานุโค''ติฯ

ตตฺถ **โย จ ตฺว**นฺติ โย นาม ตฺวํฯ **โส**ติ โส อหํฯ **ตวานุโค**ติ เอส หํสราชา ตว วสํ อนุคโต โหตุ, ตยา สทฺธิํ เอกฏฺฐาเน วสตุฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ธตรฏฺฐํ ยฏฺฐิปาสโต โอตาเรตฺวา สรตีรํ เนตฺวา ปาสํ มุญฺจิตฺวา มุทุจิเตฺตน โลหิตํ โธวิตฺวา นฺหารุอาทีนิ ปฏิปาเทสิฯ ตสฺส มุทุจิตฺตตาย มหาสตฺตสฺส ปารมิตานุภาเวน จ ตาวเทว ปาโท สจฺฉวิ อโหสิ, พทฺธฏฺฐานมฺปิ น ปญฺญายิฯ สุมุโข โพธิสตฺตํ โอโลเกตฺวา ตุฏฺฐจิโตฺต อนุโมทนํ กโรโนฺต คาถมาห –

๑๔๕. ''เอวํ ลุทฺทก นนฺทสฺสุ, สห สเพฺพหิ ญาติภิ;
ยถาหมชฺช นนฺทามิ, มุตฺตํ ทิสฺวา ทิชาธิป''นฺติฯ

ตํ สุตฺวา ลุทฺโท ‘‘คจฺฉ, สามี’’ติ อาหฯ อถ นํ มหาสโตฺต ‘‘กึ ปน ตฺวํ สมฺม, มํ อตฺตโน อตฺถาย พนฺธิ, อุทาหุ อญฺญสฺส อาณตฺติยา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา เตน ตสฺมึ การเณ อาโรจิเต ‘‘กึ นุ โข เม อิโตว จิตฺตกูฏํ คนฺตุํ เสยฺโย, อุทาหุ นคร’’นฺติ วิมํสโนฺต ‘‘มยิ นครํ คเต ลุทฺทปุโตฺต ธนํ ลภิสฺสติ, เทวิยา โทหโฬ ปฏิปฺปสฺสมฺภิสฺสติ, สุมุขสฺส มิตฺตธโมฺม ปากโฏ ภวิสฺสติ, ตถา มม ญาณพลํ, เขมญฺจ สรํ อภยทกฺขิณํ กตฺวา ลภิสฺสามิ, ตสฺมา นครเมว คนฺตุํ เสยฺโย’’ติ สนฺนิฏฺฐานํ กตฺวา ‘‘ลุทฺท, ตฺวํ อเมฺห กาเชนาทาย รโญฺญ สนฺติกํ เนหิ, สเจ โน ราชา วิสฺสเชฺชตุกาโม ภวิสฺสติ, วิสฺสเชฺชสฺสตี’’ติ อาหฯ ราชาโน นาม สามิ, กกฺขฬา, คจฺฉ ตุเมฺหติฯ มยํ ตาทิสํ ลุทฺทมฺปิ มุทฺทกํ กริมฺห, รโญฺญ อาราธเน อมฺหากํ ภาโร, เนหิเยว โน, สมฺมาติฯ โส ตถา อกาสิฯ ราชา หํเส ทิสฺวาว โสมนสฺสชาโต หุตฺวา เทวิปิ หํเส กญฺจนปีเฐ นิสีทาเปตฺวา มธุลาเช ขาทาเปตฺวา มธุโรทกํ ปาเยตฺวา อญฺชลึ ปคฺคยฺห ธมฺมกถํ อายาจิฯ หํสราชา ตสฺส โสตุกามตํ วิทิตฺวา ปฐมํ ตาว ปฏิสนฺถารมกาสิ ฯ ตตฺริมา หํสสฺส จ รโญฺญ จ วจนปฏิวจนคาถาโย โหนฺติ –

๑๔๖. ‘‘กจฺจินฺนุ โภโต กุสลํ, กจฺจิ โภโต อนามยํ;
กจฺจิ รฏฺฐมิทํ ผีตํ, ธเมฺมน มนุสาสสิฯ

๑๔๗. ‘‘กุสลํ เจว เม หํส, อโถ หํส อนามยํ;
อโถ รฏฺฐมิทํ ผีตํ, ธเมฺมน มนุสาสหํฯ

๑๔๘. ‘‘กจฺจิ โภโต อมเจฺจสุ, โทโส โกจิ น วิชฺชติ;
กจฺจิ อารา อมิตฺตา เต, ฉายา ทกฺขิณโตริวฯ

๑๔๙. ‘‘อโถปิ เม อมเจฺจสุ, โทโส โกจิ น วิชฺชติ;
อโถ อารา อมิตฺตา เม, ฉายา ทกฺขิณโตริวฯ

๑๕๐. ‘‘กจฺจิ เต สาทิสี ภริยา, อสฺสวา ปิยภาณินี;
ปุตฺตรูปยสูเปตา, ตว ฉนฺทวสานุคาฯ

๑๕๑. ‘‘อโถ เม สาทิสี ภริยา, อสฺสวา ปิยภาณินี;
ปุตฺตรูปยสูเปตา, มม ฉนฺทวสานุคาฯ

๑๕๒. ‘‘กจฺจิ เต พหโว ปุตฺตา, สุชาตา รฏฺฐวฑฺฒน;
ปญฺญาชเวน สมฺปนฺนา, สโมฺมทนฺติ ตโต ตโตฯ

๑๕๓. ‘‘สตเมโก จ เม ปุตฺตา, ธตรฏฺฐ มยา สุตา;
เตสํ ตฺวํ กิจฺจมกฺขาหิ, นาวรุชฺฌนฺติ เต วโจ’’ติฯ

ตตฺถ **กุสล**นฺติ อาโรคฺยํ, อิตรํ ตเสฺสว เววจนํฯ **ผีต**นฺติ กจฺจิ เต อิทํ รฏฺฐํ ผีตํ สุภิกฺขํ, ธเมฺมน จ นํ อนุสาสสีติ ปุจฺฉติฯ **โทโส**ติ อปราโธฯ **ฉายา ทกฺขิณโตริวา**ติ ยถา นาม ทกฺขิณทิสาภิมุขา ฉายา น วฑฺฒติ, เอวํ เต กจฺจิ อมิตฺตา น วฑฺฒนฺตีติ วทติฯ **สาทิสี**ติ ชาติโคตฺตกุลปเทเสหิ สมานาฯ เอวรูปา หิ อติจารินี น โหติฯ **อสฺสวา**ติ วจนปฏิคฺคาหิกาฯ **ปุตฺตรูปยสูเปตา**ติ ปุเตฺตหิ จ รูเปน จ ยเสน จ อุเปตาฯ **ปญฺญาชเวนา**ติ ปญฺญาเวเคน ปญฺญํ ชวาเปตฺวา ตานิ ตานิ กิจฺจานิ ปริจฺฉินฺทิตุํ สมตฺถาติ ปุจฺฉติฯ **สโมฺมทนฺติ ตโต ตโต**ติ ยตฺถ ยตฺถ นิยุตฺตา โหนฺติ, ตโต ตโต สโมฺมทเนฺตว, น วิรุชฺฌนฺตีติ ปุจฺฉติฯ **มยา สุตา**ติ มยา วิสฺสุตาฯ มญฺหิ โลโก ‘‘พหุปุตฺตราชา’’ติ วทติ, อิติ เต มํ นิสฺสาย วิสฺสุตา ปากฏา ชาตาติ มยา สุตา

นาม โหนฺตีติ วทติฯ **เตสํ ตฺวํ กิจฺจมกฺขาหี**ติ เตสํ มม ปุตฺตานํ ‘‘อิทํ นาม กโรนฺตู’’ติ ตฺวํ กิจฺจมกฺขาหิ, น เต วจนํ อวรุชฺฌนฺติ, โอวาทํ เนสํ เทหีติ อธิปฺปาเยเนวมาหฯ

ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต ตสฺส โอวาทํ เทโนฺต ปญฺจ คาถา อภาสิ –

๑๕๔. ‘‘อุปฺปโนฺนปิ เจ โหติ, ชาติยา วินเยน วา;
อถ ปจฺฉา กุรุเต โยคํ, กิเจฺฉ อาปาสุ สีทติฯ

๑๕๕. ‘‘ตสฺส สํหีรปญฺญสฺส, วิวโร ชายเต มหา;
รตฺติมโนฺธว รูปานิ, ถูลานิ มนุปสฺสติฯ

๑๕๖. ‘‘อสาเร สารโยคญฺญู, มติํ น เตฺวว วินฺทติ;
สรโภว คิริทุคฺคสฺมิํ, อนฺตราเยว สีทติฯ

๑๕๗. ‘‘หีนชโจฺจปิ เจ โหติ, อุฎฺฐาตา ธิติมา นโร;
อาจารสีลสมฺปโนฺน, นิเส อคฺคีว ภาสติฯ

๑๕๘. ‘‘เอตํ เม อุปมํ กตฺวา, ปุเตฺต วิชฺชาสุ วาจย;
สํวิรูเฬฺห เมธาวี, เขเตฺต พีชํว วุฎฺฐิยา’’ติฯ

ตตฺถ **วินเยนา**ติ อาจาเรนฯ **ปจฺฉา กุรุเต โยค**นฺติ โย เจ สิกฺขิตพฺพสิกฺขาสุ ทหรกาเล โยคํ วีริยํ อกตฺวา ปจฺฉา มหลฺลกกาเล กโรติ, เอวรูโป ปจฺฉา ตถารูเป ทุเกฺข วา อาปทาสุ วา อุปฺปนฺนาสุ สีทติ, อตฺตานํ อุทฺธริตุํ น สโกฺกติฯ **ตสฺส สํหีรปญฺญสฺสา**ติ ตสฺส อสิกฺขิตตฺตา ตโต ตโต หริตพฺพปญฺญสฺส นิจฺจํ จลพุทฺธิโนฯ **วิวโร**ติ โภคาทีนํ ฉิทฺทํ, ปริหานีติ อโตฺถฯ **รตฺติมโนฺธ**ติ รตฺตโนฺธฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ‘‘ยถา รตฺตโนฺธ รตฺติกาโณ รตฺติํ จโนฺทภาสาทีหิ ถูลรูปาเนว ปสฺสติ, สุขุมานิ ปสฺสิตุํ น สโกฺกติ, เอวํ อสิกฺขิโต สํหีรปโญฺญ กิสฺมิญฺจิเทว ภเย อุปฺปเนฺน สุขุมานิ กิจฺจานิ ปสฺสิตุํ น สโกฺกติ, โอฬาริเกเยว ปสฺสติ, ตสฺมา ตว ปุเตฺต ทหรกาเลเยว สิกฺขาเปตุํ วฎฺฎตี’’ติฯ

อสาเรติ นิสฺสาเร โลกายตเวทสมเยฯ **สารโยคญฺญู**ติ สารยุโตฺต เอส สมโยติ มญฺญมาโนฯ **มติํ น เตฺวว วินฺทตี**ติ พหุํ สิกฺขิตฺวาปิ ปญฺญํ น ลภติเยวฯ **คิริทุคฺคสฺมิ**นฺติ โส เอวรูโป ยถา นาม สรโภ อตฺตโน วสนฎฺฐานํ อาคจฺฉโนฺต อนฺตรามเคฺค วิสมมฺปิ สมนฺติ มญฺญมาโน คิริทุเคฺค เวเคนาคจฺฉโนฺต นรกปปาตํ ปติตฺวา อนฺตราเยว สีทติ, อาวาสํ น ปาปุณาติ, เอวเมตํ อสารํ โลกายตเวทสมยํ สารสญฺญาย อุคฺคเหตฺวา มหาวินาสํ ปาปุณาติฯ ตสฺมา ตว ปุเตฺต อตฺถนิสฺสิเตสุ วทฺฒิอาวเหสุ กิเจฺจสุ โยเชตฺวา สิกฺขาเปหีติฯ **นิเส อคฺคีวา**ติ มหาราช, หีนชาติโกปิ อุฎฺฐานาทิคุณสมฺปโนฺน รตฺติํ อคฺคิกฺขโนฺธ วิย โอภาสติฯ **เอตํ เม**ติ เอตํ มยา วุตฺตํ รตฺตนฺธญฺจ อคฺคิกฺขนฺธญฺจ อุปมํ กตฺวา ตว ปุเตฺต วิชฺชาสุ วาจย, สิกฺขิตพฺพยุตฺตาสุ สิกฺขาสุ โยเชหิฯ เอวํ ยุโตฺต หิ ยถา สุเขเตฺต สุวุฎฺฐิยา พีชํ สํวิรูหติ, ตเถว เมธาวี สํวิรูหติ, ยเสน จ โภเคหิ จ วฑฺฒตีติฯ

เอวํ มหาสโตฺต สพฺพรตฺติํ รโญฺญ ธมฺมํ เทเสสิ, เทวิยา โทหโฬฺห ปฎิปฺปสฺสมฺภิฯ มหาสโตฺต อรุณุคฺคมนเวลายเมว ราชานํ ปญฺจสุ สีเลสุ ปติฎฺฐเปตฺวา อปฺปมาเทน โอวทิตฺวา สทฺธิํ สุมุเขน อุตฺตรสีหปญฺชเรน นิกฺขมิตฺวา จิตฺตกูฎเมว คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘เอวํ, ภิกฺขเว, ปุเพฺพปิ อิมินา มมตฺถาย ชีวิตํ ปริจฺจตฺตเมวา’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ลุโทฺท ฉโนฺน อโหสิ, ราชา สาริปุโตฺต, เทวี เขมาภิกฺขุนี, หํสปริสา สากิยคโณ, สุมุโข อานโนฺท, หํสราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

จูฬหํสชาตกวณฺณนา ฉฎฺฐาฯ

[๕๐๓] ๗. สตฺติคุมฺพชาตกวณฺณนา

มิคลุโทฺท มหาราชาติ อิทํ สตฺถา มทฺทกุจฺฉิสฺมิํ มิคทาเย วิหรโนฺต เทวทตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ เทวทเตฺตน หิ สิลาย ปวิทฺธาย ภควโต ปาเท สกลิกาย ขเต พลวเวทนา อุปฺปชฺชิฯ ตถาคตสฺส ทสฺสนตฺถาย พหู ภิกฺขู สนฺนิปติํสุฯ อถ ภควา ปริสํ สนฺนิปติตํ ทิสฺวา ‘‘ภิกฺขเว, อิทํ เสนาสนํ อติสมฺพาธํ, สนฺนิปาโต มหา ภวิสฺสติ, มํ มญฺจสิวิกาย มทฺทกุจฺฉิํ เนถา’’ติ อาหฯ ภิกฺขู ตถา กริํสุฯ ชีวโก ตถาคตสฺส ปาทํ ผาสุกํ อกาสิฯ ภิกฺขู สตฺถุ สนฺติเก นิสิโนฺนาว กถํ สมุฎฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, เทวทโตฺต สยมฺปิ ปาโป, ปริสาปิสฺส ปาปา, อิติ โส ปาโป ปาปปริวาโรว วิหรตี’’ติฯ สตฺถา ‘‘กิํ กเถถ, ภิกฺขเว’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิทํ นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ เทวทโตฺต ปาโป ปาปปริวาโรเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต อุตฺตรปญฺจาลนคเร ปญฺจาโล นาม ราชา รชฺชํ กาเรสิฯ มหาสโตฺต อรญฺญายตเน เอกสฺมิํ สานุปพฺพเต สิมฺพลิวเน เอกสฺส สุวรโญฺญ ปุโตฺต หุตฺวา นิพฺพตฺติ, เทฺว ภาตโร อเหสุํฯ ตสฺส ปน ปพฺพตสฺส อุปริวาเต โจรคามโก อโหสิ ปญฺจนฺนํ โจรสตานํ นิวาโส, อโธวาเต อสฺสโม ปญฺจนฺนํ อิสิสตานํ นิวาโสฯ เตสํ สุวโปตกานํ ปกฺขนิกฺขมนกาเล วาตมณฺฑลิกา อุทปาทิฯ ตาย ปหโฎ เอโก สุวโปตโก โจรคามเก โจรานํ อาวุธนฺตเร ปติโต, ตสฺส ตตฺถ ปติตตฺตา ‘‘สตฺติคุโมฺพ’’เตฺวว นามํ กริํสุฯ เอโก อสฺสเม วาลุกตเล ปุปฺผนฺตเร ปติ, ตสฺส ตตฺถ ปติตตฺตา ‘‘ปุปฺผโก’’เตฺวว นามํ กริํสุฯ สตฺติคุโมฺพ โจรานํ อนฺตเร วฑฺฒิโต, ปุปฺผโก อิสีนํฯ

อเถกทิวสํ ราชา สพฺพาลงฺการปฎิมณฺฑิโต รถวรํ อภิรุหิตฺวา มหเนฺตน ปริวาเรน มิควธาย นครโต นาติทูเร สุปุปฺผิตผลิตํ รมณียํ อุปคุมฺพวนํ คนฺตฺวา ‘‘ยสฺส ปเสฺสน มิโค ปลายติ, ตเสฺสว คีวา’’ติ วตฺวา รถา โอรุยฺห ปฎิจฺฉาเทตฺวา ทิเนฺน โกฎฺฐเก ธนุํ อาทาย อฎฺฐาสิฯ ปุริเสหิ มิคานํ อุฎฺฐาปนตฺถาย วนคุเมฺพสุ โปถิยมาเนสุ เอโก เอณิมิโค อุฎฺฐาย คมนมคฺคํ โอโลเกโนฺต รโญฺญ ฐิตฎฺฐานเสฺสว วิวิตฺตตํ ทิสฺวา ตทภิมุโข ปกฺขนฺทิตฺวา ปลายิฯ อมจฺจา ‘‘กสฺส ปเสฺสน มิโค ปลายิโต’’ติ ปุจฺฉนฺตา ‘‘รโญฺญ ปเสฺสนา’’ติ ญตฺวา รญฺญา สทฺธิํ เกฬิํ กริํสุฯ ราชา อสฺมิมาเนน เตสํ เกฬิํ อสหโนฺต ‘‘อิทานิ ตํ มิคํ คเหสฺสามี’’ติ รถํ อารุยฺห ‘‘สีฆํ เปเสหี’’ติ สารถิํ อาณาเปตฺวา มิเคน คตมคฺคํ ปฎิปชฺชิฯ รถํ เวเคน คจฺฉนฺตํ ปริสา อนุพนฺธิตุํ นาสกฺขิฯ ราชา สารถิทุติโย ยาว มชฺฌนฺหิกา คนฺตฺวา ตํ มิคํ อทิสฺวา นิวตฺตโนฺต ตสฺส โจรคามสฺส สนฺติเก รมณียํ กนฺทรํ ทิสฺวา รถา โอรุยฺห นฺหตฺวา จ ปิวิตฺวา จ ปจฺจุตฺตริฯ อถสฺส สารถิ รถสฺส อุตฺตรตฺถรณํ โอตาเรตฺวา สยนํ รุกฺขจฺฉายาย ปญฺญเปสิ, โส ตตฺถ นิปชฺชิฯ สารถิปิ ตสฺส ปาเท สมฺพาหโนฺต นิสีทิฯ ราชา อนฺตรนฺตรา นิทฺทายติ เจว ปพุชฺฌติ จฯ

โจรคามวาสิโน โจราปิ รโญฺญ อารกฺขณตฺถาย อรญฺญเมว ปวิสิํสุฯ โจรคามเก สตฺติคุโมฺพ เจว ภตฺตรนฺธโก ปติโกลโมฺพ นาเมโก ปุริโส จาติ เทฺวว โอหียิํสุฯ ตสฺมิํ ขเณ สตฺติคุโมฺพ คามกา นิกฺขมิตฺวา ราชานํ ทิสฺวา ‘‘อิมํ นิทฺทายมานเมว มาเรตฺวา อาภรณานิ คเหสฺสามา’’ติ จิเนฺตตฺวา ปติโกลมฺพสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ตํ การณํ อาโรเจสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา ปญฺจ คาถา อภาสิ –

๑๕๙.‘‘มิคลุโทฺท มหาราชา, ปญฺจาลานํ รเถสโภ;
นิกฺขนฺโต สห เสนาย, โอคโณ วนมาคมาฯ

๑๖๐.‘‘ตตฺถทฺทสา อรญฺญสฺมึ, ตกฺกรานํ กุฏึ กตํ;
ตสฺสา กุฏิยา นิกฺขมฺม, สุโว ลุทฺทานิ ภาสติฯ

๑๖๑.‘‘สมฺปนฺนวาหโน โปโส, ยุวา สมฺมฏฺฐกุณฺฑโล;
โสภติ โลหิตุณฺหีโส, ทิวา สูริโยว ภาสติฯ

๑๖๒.‘‘มชฺฌนฺหิเก สมฺปติเก, สุตฺโต ราชา สสารถิ;
หนฺทสฺสาภรณํ สพฺพํ, คณฺหาม สาหสา มยํฯ

๑๖๓.‘‘นิสีเถปิ รโหทานิ, สุตฺโต ราชา สสารถิ;
อาทาย วตฺถํ มณิกุณฺฑลญฺจ, หนฺตฺวาน สาขาหิ อวตฺถรามา’’ติฯ

ตตฺถ **มิคลุทฺโท**ติ ลุทฺโท วิย มิคานํ คเวสนโต ‘‘มิคลุทฺโท’’ติ วุตฺโตฯ **โอคโณ**ติ คณา โอหีโน ปริหีโน หุตฺวาฯ **ตกฺกรานํ กุฏึ กต**นฺติ โส ราชา ตตฺถ อรญฺเญ โจรานํ วสนตฺถาย กตํ คามกํ อทฺทสฯ **ตสฺสา**ติ ตโต โจรกุฏิโตฯ **ลุทฺทานิ ภาสตี**ติ ปติโกลมฺพน สทฺธึ ทารุณานิ วจนานิ กเถติฯ **สมฺปนฺนวาหโน**ติ สมฺปนฺนอสฺสวาหโนฯ **โลหิตุณฺหีโส**ติ รเตฺตน อุณฺหีสปเฏฺฐน สมนฺนาคโตฯ **สมฺปติเก**ติ สมฺปติ อิทานิ, เอวรูเป ฐิตมชฺฌนฺหิกกาเลติ อโตฺถฯ **สาหสา**ติ สาหเสน ปสยฺหาการํ กตฺวา คณฺหามาติ วทติฯ **นิสีเถปิ รโหทานี**ติ นิสีเถปิ อิทานิปิ รโหฯ อิทํ วทติ – ยถา นิสีเถ อฑฺฒรตฺตสมเย มนุสฺสา กิลนฺตา สยนฺติ, รโห นาม โหติ, อิทานิ ฐิตมชฺฌนฺหิเกปิ กาเล ตเถวาติฯ **หนฺตฺวานา**ติ ราชานํ มาเรตฺวา วตฺถาภรณานิสฺส คเหตฺวา อถ นํ ปาเท คเหตฺวา กฑฺฒิตฺวา เอกมเนฺต สาขาหิ ปฏิจฺฉาเทมาติฯ

อิติ โส เวเคน สกึ นิกฺขมติ, สกึ ปติโกลมฺพสฺส สนฺติกํ คจฺฉติฯ โส ตสฺส วจนํ สุตฺวา นิกฺขมิตฺวา โอโลเกนฺโต ราชภาวํ ญตฺวา ภีโต คาถมาห –

๑๖๔.‘‘กินฺนุ อุมฺมตฺตรูโปว, สตฺติคุมฺพ ปภาสสิ;
ทุราสทา หิ ราชาโน, อคฺคิ ปชฺชลิโต ยถา’’ติฯ

อถ นํ สุโว คาถาย อชฺฌภาสิ –

๑๖๕.‘‘อถ ตฺวํ ปติโกลมฺพ, มโตฺต ถุลฺลานิ คชฺชสิ;
มาตริ มยฺห นคฺคาย, กินฺนุ ตฺวํ วิชิคุจฺฉเส’’ติฯ

ตตฺถ **อถ ตฺว**นฺติ นนุ ตฺวํฯ **มโตฺต**ติ โจรานํ อุจฺฉิฏฺฐสุรํ ลภิตฺวา ตาย มโตฺต หุตฺวา ปุเพฺพ มหาคชฺชิตานิ คชฺชสิฯ **มาตรี**ติ โจรเชฏฺฐกสฺส ภริยํ สนฺธายาหฯ สา กิร ตทา สาขาภงฺคํ นิวาเสตฺวา จรติฯ **วิชิคุจฺฉเส**ติ มม มาตริ นคฺคาย กินฺนุ ตฺวํ อิทานิ โจรกมฺมํ ชิคุจฺฉสิ, กาตุํ น อิจฺฉสีติฯ

ราชา ปพุชฺฌิตฺวา ตสฺส เตน สทฺธึ มนุสฺสภาสาย กเถนฺตสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘สปฺปฏิภยํ อิทํ ฐาน’’นฺติ สารถึ อุฏฺฐาเปนฺโต คาถมาห –

๑๖๖.‘‘อุเฏฺฐหิ สมฺม ตรมาโน, รถํ โยเชหิ สารถิ;

สกุโณ เม น รุจฺจติ, อณฺญํ คจฺฉาม อสฺสม’’นฺติฯ

โสปิ สีฆํ อุฏฺฐหิตฺวา รถํ โยเชตฺวา คาถมาห –

๑๖๗. ‘‘ยุโตฺต รโถ มหาราช, ยุโตฺต จ พลวาหโน;
อธิติฏฺฐ มหาราช, อณฺญํ คจฺฉาม อสฺสม’’นฺติฯ

ตตฺถ **พลวาหโน**ติ พลววาหโน, มหาถามอสฺสสมฺปโนฺนติ อโตฺถฯ **อธิติฏฺฐา**ติ อภิรุหฯ

อภิรุฬฺหมเตฺตเยว จ ตสฺมิํ สินฺธวา วาตเวเคน ปกฺขนฺทิํสุฯ สตฺติคุมฺพ รถํ คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา สํเวคปฺปโตฺต เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๖๘. ‘‘โก นุเมว คตา สเพฺพ, เย อสฺมิํ ปริจารกา;
เอส คจฺฉติ ปญฺจาโล, มุโตฺต เตสํ อทสฺสนาฯ

๑๖๙. ‘‘โกทณฺฑกานิ คณฺหถ, สตฺติโย โตมรานิ จ;
เอส คจฺฉติ ปญฺจาโล, มา โว มุญฺจิตฺถ ชีวต’’นฺติฯ

ตตฺถ **โก นุเม**ติ กุหิํ นุ อิเมฯ **อสฺมิ**นฺติ อิมสฺมิํ อสฺสเมฯ **ปริจารกา**ติ โจราฯ **อทสฺสนา**ติ เอเตสํ โจรานํ อทสฺสเนน มุโตฺต เอส คจฺฉตีติ, เอเตสํ หตฺถโต มุโตฺต หุตฺวา เอส อทสฺสนํ คจฺฉตีติปิ อโตฺถฯ **โกทณฺฑกานี**ติ ธนูนิฯ **ชีวต**นฺติ ตุมฺหากํ ชีวนฺตานํ มา มุญฺจิตฺถ, อาวุธหตฺถา ธาวิตฺวา คณฺหถ นนฺติฯ

เอวํ ตสฺส วิรวิตฺวา อปราปรํ ธาวนฺตเสฺสว ราชา อิสีนํ อสฺสมํ ปโตฺตฯ ตสฺมิํ ขเณ อิสโย ผลาผลตฺถาย คตา ฯ เอโก ปุปฺผกสฺโสว อสฺสมปเท ฐิโต โหติฯ โส ราชานํ ทิสฺวา ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวา ปฏิสนฺถารมกาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา จตโสฺส คาถา อภาสิ –

๑๗๐. ‘‘อถาปโร ปฏินนฺทิตฺถ, สุโว โลหิตตุณฺฑโก;
สฺวาคตํ เต มหาราช, อโถ เต อทุราคตํ;
อิสฺสโรสิ อนุปฺปโตฺต, ยํ อิธตฺถิ ปเวทยฯ

๑๗๑. ‘‘ติณฺฑุกานิ ปิยาลานิ, มธุเก กาสุมาริโย;
ผลานิ ขุทฺทกปฺปานิ, ภุญฺช ราช วรํ วรํฯ

๑๗๒. ‘‘อิทมฺปิ ปานียํ สีตํ, อาภตํ คิริคพฺภรา;
ตโต ปิว มหาราช, สเจ ตฺวํ อภิกงฺขสิฯ

๑๗๓. ‘‘อรญฺญํ อุญฺฉาย คตา, เย อสฺมิํ ปริจารกา;
สยํ อุฏฺฐาย คณฺหโวฺห, หตฺถา เม นตฺถิ ทาตเว’’ติฯ

ตตฺถ **ปฏินนฺทิตฺถา**ติ ราชานํ ทิสฺวาว ตุสฺสิฯ **โลหิตตุณฺฑโก**ติ รตฺตตุโณฺฑ โสภคฺคปฺปโตฺต ฯ **มธุเก**ติ มธุกผลานิฯ **กาสุมาริโย**ติ เอวํนามกานิ ผลานิ, การผลานิ วาฯ **ตโต ปิวา**ติ ตโต ปานียมาฬโต คเหตฺวา ปานียํ ปิวฯ **เย อสฺมิํ ปริจารกา**ติ มหาราช, เย อิมสฺมิํ อสฺสเม วิจรณกา อิสโย, เต อรญฺญํ อุญฺฉาย คตาฯ **คณฺหโวฺห**ติ ผลาผลานิ คณฺหถฯ **ทาตเว**ติ ทาตุํฯ

ราชา ตสฺส ปฏิสนฺถาเร ปสีทิตฺวา คาถาทฺวยมาห –

๑๗๔. ภทฺทโก วตยํ ปกฺขี, ทิโช ปรมธมฺมิโก;
อเถโส อิตโร ปกฺขี, สุโว ลุทฺทานิ ภาสติฯ

๑๗๕. ‘เอตํ หนถ พนฺธถ, มา โว มุญฺจิตฺถ ชีวตํ’;
อิเจฺจวํ วิลปนฺตสฺส, โสตฺถึ ปโตฺตสฺมิ อสฺสม’’นฺติฯ

ตตฺถ **อิตโร**ติ โจรกุฏิยํ สุวโกฯ **อิเจฺจว**นฺติ อหํ ปน ตสฺส เอวํ วิลปนฺตเสฺสว อิมํ อสฺสมํ โสตฺถินา ปโตฺตฯ

รโญฺญ กถํ สุตฺวา ปุปฺผโก เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๗๖. ‘‘ภาตโรสฺม มหาราช, โสทริยา เอกมาตุกา;
เอกรุกฺขสฺมิ สํวฑฺฒา, นานาเขตฺตคตา อุโภฯ

๑๗๗. ‘‘สตฺติคุโมฺพ จ โจรานํ, อหญฺจ อิสีนํ อิธ;
อสตํ โส, สตํ อหํ, เตน ธเมฺมน โน วินา’’ติฯ

ตตฺถ **ภาตโรสฺมา**ติ มหาราช, โส จ อหญฺจ อุโภ ภาตโร โหมฯ **โจราน**นฺติ โส โจรานํ สนฺติเก สํวโฑฺฒ, อหํ อิสีนํ สนฺติเก ฯ **อสตํ โส, สตํ อห**นฺติ โส อสาธูนํ ทุสฺสีลานํ สนฺติกํ อุปคโต, อหํ สาธูนํ สีลวนฺตานํฯ **เตน ธเมฺมน โน วินา**ติ มหาราช, ตํ สตฺติคุมฺพํ โจรา โจรธเมฺมน โจรกิริยาย วิเนสุํ, มํ อิสโย อิสิธเมฺมน อิสิสีลาจาเรน, ตสฺมา โสปิ เตน โจรธเมฺมน โน วินา โหติ, อหมฺปิ อิสิธเมฺมน โน วินา โหมีติฯ

อิทานิ ตํ ธมฺมํ วิภชโนฺต คาถาทฺวยมาห –

๑๗๘. ตตฺถ วโธ จ พโนฺธ จ, นิกตี วญฺจนานิ จ;
อาโลปา สาหสาการา, ตานิ โส ตตฺถ สิกฺขติฯ

๑๗๙. ‘‘อิธ สจฺจญฺจ ธโมฺม จ, อหึสา สํยโม ทโม;
อาสนูทกทายีนํ, อเงฺก วโทฺธสฺมิ ภารธา’’ติฯ

ตตฺถ **นิกตี**ติ ปติรูปเกน วญฺจนาฯ **วญฺจนานี**ติ อุชุกวญฺจนาเนวฯ **อาโลปา**ติ ทิวา คามฆาตาฯ **สาหสาการา**ติ เคหํ ปวิสิตฺวา มรเณน ตเชฺชตฺวา สาหสิกกมฺมกรณานิฯ **สจฺจ**นฺติ สภาโวฯ **ธโมฺม**ติ สุจริตธโมฺมฯ **อหึสา**ติ เมตฺตาปุพฺพภาโคฯ **สํยโม**ติ สีลสํยโมฯ **ทโม**ติ อินฺทฺริยทมนํฯ **อาสนูทกทายีน**นฺติ อพฺภาคตานํ อาสนญฺจ อุทกญฺจ ทานสีลานํฯ **ภารธา**ติ ราชานํ อาลปติฯ

อิทานิ รโญฺญ ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมา คาถา อภาสิ –

๑๘๐. ‘‘ยํ ยญฺหิ ราช ภชติ, สนฺตํ วา ยทิ วา อสํ;
สีลวนฺตํ วิสีลํ วา, วสํ ตเสฺสว คจฺฉติฯ

๑๘๑. ‘‘ยาทิสํ กุรุเต มิตฺตํ, ยาทิสํ จูปเสวติ;
โสปิ ตาทิสโก โหติ, สหวาโส หิ ตาทิโสฯ

๑๘๒.‘‘เสวมาโน เสวมานํ, สมฺผุฏฺโฐ สมฺผุสํ ปรํ;
สโร ทิทฺโธ กลาปํว, อลิตฺตมุปลิมฺปติ;
อุปเลปภยา ธีโร, เนว ปาปสขา สิยาฯ

๑๘๓.‘‘ปูติมจฺฉํ กุสคฺเคน, โย นโร อุปนยฺหติ;
กุสาปิ ปูติ วายนฺติ, เอวํ พาลูปเสวนาฯ

๑๘๔.‘‘ตครญฺจ ปลาเสน, โย นโร อุปนยฺหติ;
ปตฺตาปิ สุรภิ วายนฺติ, เอวํ ธีรูปเสวนาฯ

๑๘๕.‘‘ตสฺมา ปตฺตปุฏสฺเสว, ญตฺวา สมฺปากมตฺตโน;
อสนฺเต โนปเสเวยฺย, สนฺเต เสเวยฺย ปณฺฑิโต;
อสนฺโต นิรยํ เนนฺติ, สนฺโต ปาเปนฺติ สุคฺคติ’’นฺติฯ

ตตฺถ **สนฺตํ วา ยทิ วา อส**นฺติ สปฺปุริสํ วา อสปฺปุริสํ วาฯ **เสวมาโน เสวมาน**นฺติ เสวิยมาโน อาจริโย เสวมานํ อเนฺตวาสิกํฯ **สมฺผุฏฺโฐ**ติ อเนฺตวาสินา วา ผุฏฺโฐ อาจริโยฯ **สมฺผุสํ ปร**นฺติ ปรํ อาจริยํ สมฺผุสโนฺต อเนฺตวาสี วาฯ **อลิตฺต**นฺติ ตํ อเนฺตวาสิกํ ปาปธมฺเมน อลิตฺตํ โส อาจริโย วิสทิทฺโธ สโร เสสํ สรกลาปํ วิย ลิมฺปติฯ **เอวํ พาลูปเสวนา**ติ พาลูปเสวี หิ ปูติมจฺฉํ อุปนยฺหนกุสคฺคํ วิย โหติ, ปาปกมฺมํ อกโรโนฺตปิ อวณฺณํ อกิตฺติํ ลภติฯ **ธีรูปเสวนา**ติ ธีรูปเสวี ปุคฺคโล ตคราทิคนฺธชาติปลิเวฐนปตฺตํ วิย โหติ, ปณฺฑิโต ภวิตุํ อสโกฺกโนฺตปิ กลฺยาณมิตฺตเสวี คุณกิตฺติํ ลภติฯ **ปตฺตปุฏสฺสวา**ติ ทุคฺคนฺธสุคนฺธปลิเวฐนปณฺณเสฺสวฯ **สมฺปากมตฺตโน**ติ กลฺยาณมิตฺตสํสคฺควเสน อตฺตโน ปริปากํ ปริภาวนํ ญตฺวาติ อโตฺถฯ **ปาเปนฺติ สุคฺคติ**นฺติ สโนฺต สมฺมาทิฏฺฐิกา อตฺตานํ นิสฺสิเต สเตฺต สคฺคเมว ปาเปนฺตีติ เทสนํ ยถานุสนฺธิเมว ปาเปสิฯ

ราชา ตสฺส ธมฺมกถาย ปสีทิ, อิสิคโณปิ อาคโตฯ ราชา อิสโย วนฺทิตฺวา ‘‘ภเนฺต, มํ อนุกมฺปมานา มม วสนฏฺฐาเน วสถา’’ติ วตฺวา เตสํ ปฏิญฺญํ คเหตฺวา นครํ คนฺตฺวา สุวานํ อภยํ อทาสิฯ อิสโยปิ ตตฺถ อคมํสุฯ ราชา อิสิคณํ อุยฺยาเน วสาเปโนฺต ยาวชีวํ อุปฏฺฐหิตฺวา สคฺคปุรํ ปูเรสิฯ อถสฺส ปุโตฺตปิ ฉตฺตํ อุสฺสาเปโนฺต อิสิคณํ ปฏิชคฺคิเยวาติ ตสฺมิํ กุลปริวเฏฺฏ สตฺต ราชาโน อิสิคณสฺส ทานํ ปวตฺตยิํสุฯ มหาสโตฺต อรเญฺญ วสโนฺตเยว ยถากมฺมํ คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘เอวํ, ภิกฺขเว, ปุเพฺพปิ เทวทโตฺต ปาโป ปาปปริวาโรเยวา’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา สตฺติคุโมฺพ เทวทโตฺต อโหสิ, โจรา เทวทตฺตปริสา , ราชา อานโนฺท, อิสิคณา พุทฺธปริสา, ปุปฺผกสุโว ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สตฺติคุมฺพชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๕๐๔] ๘. ภลฺลาติยชาตกวณฺณนา

ภลฺลาติโย นาม อโหสิ ราชาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต มลฺลิกํ เทวิํ อารพฺภ กเถสิฯ ตสฺสา กิร เอกทิวสํ รญฺญา สทฺธิํ สยนํ นิสฺสาย กลโห อโหสิฯ ราชา กุชฺฌิตฺวา นํ น โอโลเกสิฯ สา จิเนฺตสิ ‘‘นนุ ตถาคโต รโญฺญ มยิ กุทฺธภาวํ น ชานาตี’’ติฯ สตฺถา ตํ การณํ ญตฺวา ปุนทิวเส ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต สาวตฺถิํ ปิณฺฑาย ปวิสิตฺวา รโญฺญ เคหทฺวารํ คโตฯ ราชา ปจฺจุคฺคนฺตฺวา ปตฺตํ คเหตฺวา สตฺถารํ ปาสาทํ อาโรเปตฺวา ปฏิปาฏิยา ภิกฺขุสงฺฆํ นิสีทาเปตฺวา ทกฺขิโณทกํ ทตฺวา ปณีเตนาหาเรน ปริวิสิตฺวา ภตฺตกิจฺจาวสาเน เอกมนฺตํ นิสีทิฯ สตฺถา ‘‘กิํ

นุ โข, มหาราช, มลฺลิกา น ปญฺญายตี''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''อตฺตโน สุขมทมตฺตตายา''ติ วุตฺเต ''นนุ, มหาราช, ตฺวํ ปุพฺเพ กินฺนรโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา เอกรตฺตึ กินฺนริยา วินา หุตฺวา สตฺต วสฺสสตานิ ปริเทวมาโน วิจรี''ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ ภลฺลาติโย นาม ราชา รชฺชํ กาเรนฺโต ''องฺคารปกฺกมิคมํสํ ขาทิสฺสามี''ติ รชฺชํ อมจฺจานํ นิยฺยาเทตฺวา สนฺนทฺธปญฺจาวุโธ สุสิกฺขิตโกเลยฺยกสุนขคณปริวุโต นครา นิกฺขมิตฺวา หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา อนุคงฺคํ คนฺตฺวา อุปริ อภิรุหิตุํ อสกฺโกนฺโต เอกํ คงฺคํ โอติณฺณนทึ ทิสฺวา ตทนุสาเรน คจฺฉนฺโต มิคสูกราทโย วธิตฺวา องฺคารปกฺกมํสํ ขาทนฺโต อุจฺจฏฺฐานํ อภิรุหิฯ ตตฺถ รมณียา นทิกา ปริปุณฺณกาเล ถนปมาโณทกา หุตฺวา สนฺทติ, อญฺญทา ชณฺณุกปมาโณทกา โหติฯ ตตฺถ นานปฺปการกา มจฺฉกจฺฉปา วิจรนฺติฯ อุทกปริยนฺเต รชตปฏฺฏวณฺณวาลุกา อุโภสุ ตีเรสุ นานาปุปฺผผลภริตวินมิตา รุกฺขา ปุปฺผผลรสมตฺเตหิ นานาวิหงฺคมภมรคเณหิ สมฺปริกิณฺณา วิวิธมิคสงฺฆนิเสวิตา สีตจฺฉายาฯ เอวํ รมณียาย เหมวตนทิยา ตีเร เทฺว กินฺนรา อญฺญมญฺญํ อาลิงฺคิตฺวา ปริจุมฺพิตฺวา นานปฺปกาเรหิ ปริเทวนฺตา โรทนฺติฯ

ราชา ตสฺสา นทิยา ตีเรน คนฺธมาทนํ อภิรุหนฺโต เต กินฺนเร ทิสฺวา ''กึ นุ โข เอเต เอวํ ปริเทวนฺติ, ปุจฺฉิสฺสามิ เน''ติ จินฺเตตฺวา สุนเข โอโลเกตฺวา อจฺฉรํ ปหริฯ สุสิกฺขิตโกเลยฺยกสุนขา ตาย สญฺญาย คุมฺพํ ปวิสิตฺวา อุเรน นิปชฺชึสุฯ โส เตสํ ปฏิสลฺลีนภาวํ ญตฺวา ธนุกลาปเญฺจว เสสาวุธานิ จ รุกฺขํ นิสฺสาย ฐเปตฺวา ปทสทฺทํ อกโรนฺโต สณิกํ เตสํ สนฺติกํ คนฺตฺวา ''กึการณา ตุเมฺห โรทถา''ติ กินฺนเร ปุจฺฉิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา ติโสฺส คาถา อภาสิ –

๑๘๖. ''ภลฺลาติโย นาม อโหสิ ราชา, รฏฺฐํ ปหาย มิควํ อจาริ โส;
อคมา คิริวรํ คนฺธมาทนํ, สุปุปฺผิตํ กิมฺปุริสานุจิณฺณํฯ

๑๘๗. ''สาฬูรสงฺฆญฺจ นิเสธยิตฺวา, ธนุํ กลาปญฺจ โส นิกฺขิปิตฺวา;
อุปาคมิ วจนํ วตฺตุกาโม, ยตฺถฏฺฐิตา กิมฺปุริสา อเหสุํฯ

๑๘๘. ''หิมจฺจเย เหมวตาย ตีเร, กิมิธฏฺฐิตา มนฺตยโวฺห อภิณฺหํ;
ปุจฺฉามิ โว มานุสเทหวณฺณ, กถํ โว ชานนฺติ มนุสฺสโลเก''ติฯ

ตตฺถ **สาฬูรสงฺฆ**นฺติ สุนขคณํฯ **หิมจฺจเย**ติ จตุนฺนํ เหมนฺตมาสานํ อติกฺกเมฯ **เหมวตายา**ติ อิมิสฺสา เหมวตาย นทิยา ตีเรฯ

รโญฺญ วจนํ สุตฺวา กินฺนโร ตุณฺหี อโหสิ, กินฺนรี ปน รญฺญา สทฺธึ สลฺลปิ –

๑๘๙. ''มลฺลํ คิรึ ปณฺฑรกํ ติกูฏํ, สีโตทกา อนุวิจราม นโชฺช;
มิคา มนุสฺสาว นิภาสวณฺณา, ชานนฺติ โน กิมฺปุริสาติ ลุทฺทา''ติฯ

ตตฺถ **มลฺลํ คิริ**นฺติ สมฺม ลุทฺทก, มยํ อิมํ มลฺลคิริญฺจ ปณฺฑรกญฺจ ติกูฏญฺจ อิมา จ นโชฺช อนุวิจรามฯ ''มาลาคิริ''นฺติปิ ปาโฐฯ **นิภาสวณฺณา**ติ นิภาสมานวณฺณา, ทิสฺสมานสรีราติ อโตฺถฯ

ตโต ราชา ติโสฺส คาถา อภาสิ –

๑๙๐. ''สุกิจฺฉรูปํ ปริเทวยโวฺห, อาลิงฺคิโต จาสิ ปิโย ปิยาย;

ปุจฺฉามิ โว มานุสเทหวเณฺณ, กิมิธ วเน โรทถ อปฺปตีตาฯ

๑๙๑. “สุกิจฺฉรูปํ ปริเทวยโวฺห, อาลิงฺคิโต จาสิ ปิโย ปิยาย;
ปุจฺฉามิ โว มานุสเทหวเณฺณ, กิมิธ วเน วิลปถ อปฺปตีตาฯ

๑๙๒. “สุกิจฺฉรูปํ ปริเทวยโวฺห, อาลิงฺคิโต จาสิ ปิโย ปิยาย;
ปุจฺฉามิ โว มานุสเทหวเณฺณ, กิมิธ วเน โสจถ อปฺปตีตา’’ติฯ

ตตฺถ **สุกิจฺฉรูป**นฺติ สุฏฺฐุ ทุกฺขปฺปตฺตา วิย หุตฺวาฯ **อาลิงฺคิโต จาสิ ปิโย ปิยายา**ติ ตยา ปิยาย ตว ปิโย อาลิงฺคิโต จ อาสิฯ ‘‘อาลิงฺคิโย จาสี’’ติปิ ปาโฐ, อยเมวโตฺถฯ **กิมิธ วเน**ติ กิํการณา อิธ วเน อนฺตรนฺตรา อาลิงฺคิตฺวา ปริจุมฺพิตฺวา ปิยกถํ กเถตฺวา ปุน อปฺปตีตา โรทถาติฯ

ตโต ปรา อุภินฺนมฺปิ อาลาปสลฺลาปคาถา โหนฺติ –

๑๙๓. “มเยกรตฺตํ วิปฺปวสิมฺห ลุทฺท, อกามกา อญฺญมญฺญํ สรนฺตา;
ตเมกรตฺตํ อนุตปฺปมานา, โสจาม ‘สา รตฺติ ปุนํ น โหสฺสติ’ฯ

๑๙๔. “ยเมกรตฺตํ อนุตปฺปเถตํ, ธนํว นฏฺฐํ ปิตรํว เปตํ;
ปุจฺฉามิ โว มานุสเทหวเณฺณ, กถํ วินา วาสมกปฺปยิตฺถฯ

๑๙๕. “ยมิมํ นทิํ ปสฺสสิ สีฆโสตํ, นานาทุมจฺฉาทนํ เสลกูลํ;
ตํ เม ปิโย อุตฺตริ วสฺสกาเล, มมญฺจ มญฺญํ อนุพนฺธตีติฯ

๑๙๖. “อหญฺจ อโงฺกลกโมจินามิ, อติมุตฺตกํ สตฺตลิโยถิกญฺจ;
‘ปิโย จ เม เหหิติ มาลภารี, อหญฺจ นํ มาลินี อชฺฌุเปสฺสํ’ฯ

๑๙๗. “อหญฺจิทํ กุรวกโมจินามิ, อุทฺทาลกา ปาฏลิสินฺธุวารกา;
‘ปิโย จ เม เหหิติ มาลภารี, อหญฺจ นํ มาลินี อชฺฌุเปสฺสํ’ฯ

๑๙๘. “อหญฺจ สาลสฺส สุปุปฺผิตสฺส, โอเจยฺย ปุปฺผานิ กโรมิ มาลํ;
‘ปิโย จ เม เหหิติ มาลภารี, อหญฺจ นํ มาลินี อชฺฌุเปสฺสํ’ฯ

๑๙๙. “อหญฺจ สาลสฺส สุปุปฺผิตสฺส, โอเจยฺย ปุปฺผานิ กโรมิ ภารํ;
อิทญฺจ โน เหหิติ สนฺถรตฺถํ, ยตฺถชฺชิมํ วิหริสฺสาม รตฺติํฯ

๒๐๐. “อหญฺจ โข อคฬุํ จนฺทนญฺจ, สิลาย ปิํสามิ ปมตฺตรูปา;
‘ปิโย จ เม เหหิติ โรสิตโงฺค, อหญฺจ นํ โรสิตา อชฺฌุเปสฺสํ’ฯ

๒๐๑. “อถาคมา สลิลํ สีฆโสตํ, นุทํ สาเล สลเฬ กณฺณิกาเร;
อาปูรถ เตน มุหุตฺตเกน, สายํ นที อาสิ มยา สุทุตฺตราฯ

๒๐๒. “อุโภสุ ตีเรสุ มยํ ตทา ฐิตา, สมฺปสฺสนฺตา อุภโย อญฺญมญฺญํ;
สกิมฺปิ โรทาม สกิํ หสาม, กิเจฺฉน โน อาคมา สํวรี สาฯ

๒๐๓. “ปาโตว โข อุคฺคเต สูริยมฺหิ, จตุกฺกํ นทิํ อุตฺตริยาน ลุทฺท;
อาลิงฺคิยา อญฺญมญฺญํ มยํ อุโภ, สกิมฺปิ โรทาม สกิํ หสามฯ

๒๐๔.‘‘ตีหูนกํ สตฺต สตานิ ลุทฺท, ยมิธ มยํ วิปฺปวสิมฺห ปุเพฺพ;
วเสฺสกิมํ ชีวิตํ ภูมิปาล, โก นีธ กนฺตาย วินา วเสยฺยฯ

๒๐๕.‘‘อายุญฺจ โว กีวตโก นุ สมฺม, สเจปิ ชานาถ วเทถ อายุํ;
อนุสฺสวา วุฑฺฒโต อาคมา วา, อกฺขาถ เมตํ อวิกมฺปมานาฯ

๒๐๖.‘‘อายุญฺจ โน วสฺสสหสฺสํ ลุทฺท, น จนฺตรา ปาปโก อตฺถิ โรโค;
อปฺปญฺจ ทุกฺขํ สุขเมว ภิโยฺย, อวีตราคา วิชหาม ชีวิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **มเยกรตฺต**นฺติ มยํ เอกรตฺตํฯ **วิปฺปวสิมฺหา**ติ วิปฺปยุตฺตา หุตฺวา วสิมฺหฯ **อนุตปฺปมานา**ติ ‘‘อนิจฺฉมานานํ โน เอกรโตฺต อตีโต’’ติ ตํ เอกรตฺตํ อนุจินฺตยมานาฯ **ปุนํ น เหสฺสตี**ติ ปุน น ภวิสฺสติ นาคมิสฺสตีติ โสจามฯ **ธนํว นฎฺฐํ ปิตรํว เปต**นฺติ ธนํ วา นฎฺฐํ ปิตรํ วา มาตรํ วาเปตํ กาลกตํ กิํ นุ โข ตุเมฺห จินฺตยมานา เกน การเณน ตํ เอกรตฺตํ วินา วาสํ อกปฺปยิตฺถ, อิทํ เม อาจิกฺขถาติ ปุจฺฉติฯ **ยมิม**นฺติ ยํ อิมํฯ **เสลกูล**นฺติ ทฺวินฺนํ เสลานํ อนฺตเร สนฺทมานํฯ **วสฺสกาเล**ติ เอกสฺส เมฆสฺส อุฎฺฐาย วสฺสนกาเล ฯ อมฺหากญฺหิ อิมสฺมิํ วนสเณฺฑ รติวเสน จรนฺตานํ เอโก เมโฆ อุฎฺฐหิฯ อถ เม ปิยสามิโก กินฺนโรมํ ‘‘ปจฺฉโต อาคจฺฉตี’’ติ มญฺญมาโน เอตํ นทิํ อุตฺตรีติ อาหฯ

อหญฺจาติ อหํ ปเนตสฺส ปรตีรํ คตภาวํ อชานนฺตี สุปุปฺผิตานิ อโงฺกลกาทีนิ ปุปฺผานิ โอจินามิฯ ตตฺถ **สตฺตลิโยถิกญฺจา**ติ กุนฺทาลปุปฺผญฺจ สุวณฺณโยถิกญฺจ โอจินนฺตี ปน ‘‘ปิโย จ เม มาลภารี ภวิสฺสติ, อหญฺจ นํ มาลินี หุตฺวา อชฺฌุเปสฺส’’นฺติ อิมินา การเณน โอจินามิฯ **อุทฺทาลกา ปาฎลิสินฺธุวารกา**ติ เตปิ มยา โอจิตาเยวาติ วทติฯ **โอเจยฺยา**ติ โอจินิตฺวาฯ **อคฬุจนฺทนญฺจา**ติ กาฬาคฬุญฺจ รตฺตจนฺทนญฺจฯ **โรสิตโงฺค**ติ วิลิตฺตสรีโรฯ **โรสิตา**ติ วิลิตฺตา หุตฺวาฯ **อชฺฌุเปสฺส**นฺติ สยเน อุปคมิสฺสามิฯ **นฺทํ สาเล สลเฬ กณฺณิกาเร**ติ เอตานิ มยา โอจินิตฺวา ตีเร ฐปิตานิ ปุปฺผานิ นุทนฺตํ หรนฺตํฯ **สุทุตฺตรา**ติ ตสฺสา หิ โอริมตีเร ฐิตกาเลเยว นทิยา อุทกํ อาคตํ, ตงฺขณเญฺญว สูริโย อตฺถงฺคโต, วิชฺชุลตา นิจฺฉรนฺติ, กินฺนรา นาม อุทกภีรุกา โหนฺติ, อิติ สา โอตริตุํ น วิสหิฯ เตนาห **‘‘สายํ นที อาสิ มยา สุทุตฺตรา’’**ติฯ

สมฺปสฺสนฺตาติ วิชฺชุลตานิจฺฉรณกาเล ปสฺสนฺตาฯ **โรทามา**ติ อนฺธการกาเล อปสฺสนฺตา โรทาม, วิชฺชุลตานิจฺฉรณกาเล ปสฺสนฺตา หสามฯ **สํวรี**ติ รตฺติฯ **จตุกฺก**นฺติ ตุจฺฉํฯ **อุตฺตริยานา**ติ อุตฺตริตฺวาฯ **ตีหูนก**นฺติ ตีหิ อูนานิ สตฺต วสฺสสตานิฯ **ยมิธ มย**นฺติ ยํ กาลํ อิธ มยํ วิปฺปวสิมฺห, โส อิโต ตีหิ อูนกานิ สตฺต วสฺสสตานิ โหนฺตีติ วทติฯ **วเสฺสกิม**นฺติ วสฺสํ เอกํ อิมํ, ตุมฺหากํ เอกเมว วสฺสสตํ อิมํ ชีวิตนฺติ วทติฯ **โก นีธา**ติ เอวํ ปริตฺตเก ชีวิเต โก นุ อิธ กนฺตาย วินา ภเวยฺย, อยุตฺตํ ตว ปิยภริยาย วินา ภวิตุนฺติ ทีเปติฯ

กีวตโก นูติ ราชา กินฺนริยา วจนํ สุตฺวา ‘‘อิเมสํ อายุปฺปมาณํ ปุจฺฉิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘ตุมฺหากํ กิตฺตโก อายู’’ติ ปุจฺฉติฯ **อนุสฺสวา**ติ สเจ โว กสฺสจิ วทนฺตสฺส วา สุตํ, มาตาปิตูนํ วา วุฑฺฒานํ มหลฺลกานํ สนฺติกา อาคโม อตฺถิ, อถ เม ตโต อนุสฺสวา วุฑฺฒโต อาคมา วา เอตํ อวิกมฺปมานา อกฺขาถฯ **น จนฺตรา**ติ อมฺหากํ วสฺสสหสฺสํ อายุ, อนฺตรา จ โน ปาปโก ชีวิตนฺตรายกโร โรโคปิ นตฺถิฯ **อวีตราคา**ติ อญฺญมญฺญํ อวิคตเปมาว หุตฺวาฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ‘‘อิเม หิ นาม ติรจฺฉานคตา หุตฺวา เอกรตฺติํ วิปฺปโยเคน สตฺต วสฺสสตานิ โรทนฺตา วิจรนฺติ, อหํ ปน ติโยชนสติเก รเชฺช มหาสมฺปตฺติํ ปหาย อรเญฺญ วิจรามิ, อโห

อกิจฺจการิมฺหี’’ติ ตโต นิวโตฺต พาราณสึ คนฺตฺวา ‘‘กึ เต, มหาราช, หิมวเนฺต อจฺฉริยํ ทิฎฺฐ’’นฺติ อมเจฺจหิ ปุโฎฺฐ สพฺพํ อาโรเจตฺวา ตโต ปฎฺฐาย ทานานิ ททโนฺต โภเค ภุญฺชิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา –

๒๐๗.‘‘อิทญฺจ สุตฺวาน อมานุสานํ, ภลฺลาติโย อิตฺตรํ ชีวิตนฺติ;
นิวตฺตถ น มิควํ อจริ, อทาสิ ทานานิ อภุญฺชิ โภเค’’ติฯ –

อิมํ คาถํ วตฺวา ปุน โอวทโนฺต เทฺว คาถา อภาสิ –

๒๐๘.‘‘อิทญฺจ สุตฺวาน อมานุสานํ, สโมฺมทถ มา กลหํ อกตฺถ;
มา โว ตปี อตฺตกมฺมาปราโธ, ยถาปิ เต กิมฺปุริเสกรตฺตํฯ

๒๐๙.‘‘อิทญฺจ สุตฺวาน อมานุสานํ, สโมฺมทถ มา วิวาทํ อกตฺถ;
มา โว ตปี อตฺตกมฺมาปราโธ, ยถาปิ เต กิมฺปุริเสกรตฺต’’นฺติฯ

ตตฺถ **อมานุสาน**นฺติ กินฺนรานํฯ **อตฺตกมฺมาปราโธ**ติ อตฺตโน กมฺมโทโสฯ **กิมฺปุริเสกรตฺต**นฺติ ยถา เต กิมฺปุริเส เอกรตฺตึ กโต อตฺตโน กมฺมโทโส ตปิ, ตถา ตุเมฺหปิ มา ตปีติ อโตฺถฯ

มลฺลิกา เทวี ตถาคตสฺส ธมฺมเทสนํ สุตฺวา อุฎฺฐายาสนา อญฺชลึ ปคฺคยฺห ทสพลสฺส ถุติํ กโรนฺตี โอสานคาถมาห –

๒๑๐.‘‘วิวิธํ อธิมนา สุโณมหํ, วจนปถํ ตว อตฺถสํหิตํ;
มุญฺจํ คิรํ นุทเสว เม ทรํ, สมณ สุขาวห ชีว เม จิร’’นฺติฯ

ตตฺถ **วิวิธํ อธิมนา สุโณมห**นฺติ ภเนฺต, ตุเมฺหหิ วิวิเธหิ นานาการเณหิ อลงฺกริตฺวา เทสิตํ ธมฺมเทสนํ อหํ อธิมนา ปสนฺนจิตฺตา หุตฺวา สุโณมิฯ **วจนปถ**นฺติ ตํ ตุเมฺหหิ วุตฺตํ วิวิธวจนํฯ **มุญฺจํ คิรํ นุทเสว เม ทร**นฺติ กณฺณสุขํ มธุรํ คิรํ มุญฺจโนฺต มม หทเย โสกทรถํ นุทสิเยว หรสิเยวฯ **สมณ สุขาวห ชีว เม จิร**นฺติ ภเนฺต พุทฺธสมณ, ทิพฺพมานุสโลกิยโลกุตฺตรสุขาวห มม สามิ ธมฺมราช, จิรํ ชีวาติฯ

โกสลราชา ตโต ปฎฺฐาย ตาย สทฺธิํ สมคฺควาสํ วสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา กินฺนโร โกสลราชา อโหสิ, กินฺนรี มลฺลิกา เทวี, ภลฺลาติยราชา อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ภลฺลาติยชาตกวณฺณนา อฎฺฐมาฯ

[๕๐๕] ๙. โสมนสฺสชาตกวณฺณนา

โก ตํ หิํสติ เหเฐตีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เทวทตฺตสฺส วธาย ปริสกฺกนํ อารพฺภ กเถสิฯ ตทา หิ สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพเปส มม วธาย ปริสกฺกิเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต กุรุรเฎฺฐ อุตฺตรปญฺจาลนคเร เรณุ นาม ราชา รชฺชํ กาเรสิฯ ตทา มหารกฺขิโต นาม ตาปโส ปญฺจสตตาปสปริวาโร หิมวเนฺต จิรํ วสิตฺวา โลณมฺพิลเสวนตฺถาย จาริกํ จรโนฺต

อุตฺตรปญฺจาลนครํ ปตฺวา ราชุยฺยาเน วสิตฺวา สปริโส ปิณฺฑาย จรโนฺต ราชทฺวารํ ปาปุณิฯ ราชา อิสิคณํ ทิสฺวา อิริยาปเถ ปสโนฺน อลงฺกตมหาตเล นิสีทาเปตฺวา ปณีเตนาหาเรน ปริวิสิตฺวา ‘‘ภเนฺต, อิมํ วสฺสารตฺตํ มม อุยฺยาเนเยว วสถา’’ติ วตฺวา เตหิ สทฺธึ อุยฺยานํ คนฺตฺวา วสนฏฺฐานานิ กาเรตฺวา ปพฺพชิตปริกฺขาเร ทตฺวา วนฺทิตฺวา นิกฺขมิฯ ตโต ปฏฺฐาย สเพฺพปิ เต ราชนิเวสเน ภุญฺชนฺติฯ ราชา ปน อปุตฺตโก ปุตฺตํ ปเตฺถติ, ปุตฺตา นุปฺปชฺชนฺติฯ วสฺสารตฺตจฺจเยน มหารกฺขิโต ‘‘อิทานิ หิมวโนฺต รมณีโย, ตเตฺถว คมิสฺสามา’’ติ ราชานํ อาปุจฺฉิตฺวา รญฺญา กตสกฺการสมฺมาโน นิกฺขมิตฺวา อนฺตรามเคฺค มชฺฌนฺหิกสมเย มคฺคา โอกฺกมฺม เอกสฺส สนฺทจฺฉายสฺส รุกฺขสฺส เหฏฺฐา ตรุณติณปิเฏฺฐ สปริวาโร นิสีทิฯ

ตาปสา กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘ราชเคเห วํสานุรกฺขิโต ปุโตฺต นตฺถิ, สาธุ วตสฺส สเจ ราชา ปุตฺตํ ลเภยฺย, ปเวณิ ฆฏิเยถา’’ติฯ มหารกฺขิโต เตสํ กถํ สุตฺวา ‘‘ภวิสฺสติ นุ โข รโญฺญ ปุโตฺต, อุทาหุ โน’’ติ อุปธาเรโนฺต ‘‘ภวิสฺสตี’’ติ ญตฺวา เอวมาห ‘‘มา โภโนฺต จินฺตยิตฺถ, อชฺช ปจฺจูสกาเล เอโก เทวปุโตฺต จวิตฺวา รโญฺญ อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธึ คณฺหิสฺสตี’’ติฯ ตํ สุตฺวา เอโก กุฏชฏิโล ‘‘อิทานิ ราชกุลูปโก ภวิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ตาปสานํ คมนกาเล คิลานาลยํ กตฺวา นิปชฺชิตฺวา ‘‘เอหิ คจฺฉามา’’ติ วุโตฺต ‘‘น สโกฺกมี’’ติ อาหฯ มหารกฺขิโต ตสฺส นิปนฺนการณํ ญตฺวา ‘‘ยทา สโกฺกสิ, ตทา อาคเจฺฉยฺยาสี’’ติ วตฺวา อิสิคณํ อาทาย หิมวนฺตเมว คโตฯ กุหโกปิ นิวตฺติตฺวา เวเคนาคนฺตฺวา ราชทฺวาเร ฐตฺวา ‘‘มหารกฺขิตสฺส อุปฏฺฐากตาปโส อาคโต’’ติ รโญฺญ อาโรจาเปตฺวา รญฺญา เวเคน ปโกฺกสาปิโต ปาสาทํ อภิรุยฺห ปญฺญตฺตาสเน นิสีทิฯ ราชา กุหกํ ตาปสํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสิโนฺน อิสีนํ อาโรคฺยํ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘ภเนฺต, อติขิปฺปํ นิวตฺติตฺถ, เวเคน เกนเตฺถนาคตตฺถา’’ติ อาหฯ ‘‘อาม, มหาราช, อิสิคโณ สุขนิสิโนฺน ‘สาธุ วตสฺส, สเจ รโญฺญ ปเวณิปาลโก ปุโตฺต อุปฺปเชฺชยฺยา’ติ กถํ สมุฏฺฐาเปสิฯ อหํ กถํ สุตฺวา ‘‘ภวิสฺสติ นุ โข รโญฺญ ปุโตฺต, อุทาหุ โน’’ติ ทิพฺพจกฺขุนา โอโลเกโนฺต ‘‘มหิทฺธิโก เทวปุโตฺต จวิตฺวา อคฺคมเหสิยา สุธมฺมาย กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺติสฺสตี’’ติ ทิสฺวา ‘‘อชานนฺตา คพฺภํ นาเสยฺยุํ, อาจิกฺขิสฺสามิ เนส’’นฺติ ตุมฺหากํ กถนตฺถาย อาคโตฯ กถิตํ เต มยา, คจฺฉามหํ, มหาราชาติฯ ราชา ‘‘ภเนฺต, น สกฺกา คนฺตุ’’นฺติ หฏฺฐตุฏฺโฐ ปสนฺนจิโตฺต กุหกตาปสํ อุยฺยานํ เนตฺวา วสนฏฺฐานํ สํวิทหิตฺวา อทาสิฯ โส ตโต ปฏฺฐาย ราชกุเล ภุญฺชโนฺต วสติ, ‘‘ทิพฺพจกฺขุโก’’เตฺววสฺส นามํ อโหสิฯ

ตทา โพธิสโตฺต ตาวตึสภวนา จวิตฺวา ตตฺถ ปฏิสนฺธึ คณฺหิฯ ชาตสฺส จสฺส นามคฺคหณทิวเส ‘‘โสมนสฺสกุมาโร’’เตฺวว นามํ กรึสุฯ โส กุมารปริหาเรน วฑฺฒติฯ กุหกตาปโสปิ อุยฺยานสฺส เอกสฺมึ ปเสฺส นานปฺปการํ สูเปยฺยสากญฺจ วลฺลิผลานิ จ โรเปตฺวา ปณฺณิกานํ หเตฺถ วิกฺกิณโนฺต ธนํ สณฺฐเปสิฯ โพธิสตฺตสฺส สตฺตวสฺสิกกาเล รโญฺญ ปจฺจโนฺต กุปฺปิฯ ‘‘ทิพฺพจกฺขุตาปสํ มา ปมชฺชี’’ติ กุมารํ ปฏิจฺฉาเปตฺวา ‘‘ปจฺจนฺตํ วูปสเมสฺสามี’’ติ คโตฯ อเถกทิวสํ กุมาโร ‘‘ชฏิลํ ปสฺสิสฺสามี’’ติ อุยฺยานํ คนฺตฺวา กูฏชฏิลํ เอกํ คณฺฐิกกาสาวํ นิวาเสตฺวา เอกํ ปารุปิตฺวา อุโภหิ หเตฺถหิ เทฺว อุทกฆเฏ คเหตฺวา สากวตฺถุสฺมึ อุทกํ อาสิญฺจนฺตํ ทิสฺวา ‘‘อยํ กูฏชฏิโล อตฺตโน สมณธมฺมํ อกตฺวา ปณฺณิกกมฺมํ กโรตี’’ติ ญตฺวา ‘‘กึ กโรสิ ปณฺณิกคหปติกา’’ติ ตํ ลชฺชาเปตฺวา อวนฺทิตฺวาว นิกฺขมิฯ กูฏชฏิโล ‘‘อยํ อิทาเนว เอวรูโป ปจฺจามิโตฺต, โก ชานาติ กึ กริสฺสติ, อิทาเนว นํ นาเสตุํ วฏฺฏตี’’ติ จิเนฺตตฺวา รโญฺญ อาคมนกาเล ปาสาณผลกํ เอกมนฺตํ ขิปิตฺวา ปานียฆฏํ ภินฺทิตฺวา ปณฺณสาลาย ติณานิ วิกิริตฺวา สรีรํ เตเลน มเกฺขตฺวา ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา สสีสํ ปารุปิตฺวา มหาทุกฺขปฺปโตฺต วิย มเญฺจ นิปชฺชิฯ ราชา อาคนฺตฺวา นครํ ปทกฺขิณํ กตฺวา นิเวสนํ อปวิสิตฺวาว ‘‘มม สามิกํ ทิพฺพจกฺขุกํ ปสฺสิสฺสามี’’ติ

ปณฺณสาลทฺวารํ คนฺตฺวา ตํ วิปฺปการํ ทิสฺวา ‘‘กึ นุ โข เอต’’นฺติ อโนฺต ปวิสิตฺวา ตํ นิปนฺนกํ ทิสฺวา ปาเท ปริมชฺชโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๒๑๑. ‘‘โก ตํ หึสติ เหเฐติ, กึ ทุมฺมโน โสจสิ อปฺปตีโต;
กสฺสชฺช มาตาปิตโร รุทนฺตุ, กฺวชฺช เสตุ นิหโต ปถพฺยา’’ติฯ

ตตฺถ **หึสตี**ติ ปหรติฯ **เหเฐตี**ติ อโกฺกสติฯ **กฺวชฺช เสตู**ติ โก อชฺช สยตุฯ

ตํ สุตฺวา กูฏชฏิโล นิตฺถุนโนฺต อุฏฺฐาย ทุติยํ คาถมาห –

๒๑๒. ‘‘ตุโฏฺฐสฺมิ เทว ตว ทสฺสเนน, จิรสฺสํ ปสฺสามิ ตํ ภูมิปาล;
อหึสโก เรณุมนุปฺปวิสฺส, ปุเตฺตน เต เหฐยิโตสฺมิ เทวา’’ติฯ

อิโต ปรา อุตฺตานสมฺพนฺธคาถา ปาฬินเยเนว เวทิตพฺพา –

๒๑๓. ‘‘อายนฺตุ โทวาริกา ขคฺคพนฺธา, กาสาวิยา ยนฺตุ อเนฺตปุรนฺตํ;
หนฺตฺวาน ตํ โสมนสฺสํ กุมารํ, เฉตฺวาน สีสํ วรมาหรนฺตุฯ

๒๑๔. ‘‘เปสิตา ราชิโน ทูตา, กุมารํ เอตทพฺรวุํ;
อิสฺสเรน วิตโิณฺณสิ, วธํ ปโตฺตสิ ขตฺติยฯ

๒๑๕. ‘‘ส ราชปุโตฺต ปริเทวยโนฺต, ทสงฺคุลึ อญฺชลึ ปคฺคเหตฺวา;
อหมฺปิ อิจฺฉามิ ชนินฺท ทฎฺฐุํ, ชีวํ มํ เนตฺวา ปฏิทสฺสเยถฯ

๒๑๖. ‘‘ตสฺส ตํ วจนํ สุตฺวา, รโญฺญ ปุตฺตํ อทสฺสยุํ;
ปุโตฺต จ ปิตรํ ทิสฺวา, ทูรโตวชฺฌภาสถฯ

๒๑๗. ‘‘อาคจฺฉุํ โทวาริกา ขคฺคพนฺธา, กาสาวิยา หนฺตุ มมํ ชนินฺท;
อกฺขาหิ เม ปุจฺฉิโต เอตมตฺถํ, อปราโธ โก นิธ มมชฺช อตฺถี’’ติฯ

ตตฺถ **อหึสโก**ติ อหํ กสฺสจิ อหึสโก สีลาจารสมฺปโนฺนฯ **เรณุมนุปฺปวิสฺสา**ติ มหาราช เรณุ, อหํ ตว ปุเตฺตน มหาปริวาเรน อนุปวิสิตฺวา ‘‘อเร กูฏตาปส, กสฺมา ตฺวํ อิธ วสสี’’ติ วตฺวา ปาสาณผลกํ ขิปิตฺวา ฆฎํ ภินฺทิตฺวา หเตฺถหิ จ ปาเทหิ จ โกเฏฺฏเนฺตน วิเหฐิโตสฺมีติ เอวํ โส อภูตเมว ภูตํ วิย กตฺวา ราชานํ สทฺทหาเปสิฯ **อายนฺตู**ติ คจฺฉนฺตุฯ ‘‘มม สามิมฺหิ วิปฺปฏิปนฺนกาลโต ปฏฺฐาย มยิปิ โส น ลชฺชิสฺสตี’’ติ กุชฺฌิตฺวา ตสฺส วธํ อาณาเปโนฺต เอวมาหฯ **กาสาวิยา**ติ โจรฆาตกาฯ เตปิ ผรสุหตฺถา อตฺตโน วิธาเนน คจฺฉนฺตูติ วทติฯ **วรนฺ**ติ วรํ สีสํ อุตฺตมสีสํ ฉินฺทิตฺวา อาหรนฺตุฯ

ราชิโนติ ภิกฺขเว, รโญฺญ สนฺติกา ทูตา รญฺญา เปสิตา เวเคน คนฺตฺวา มาตรา อลงฺกริตฺวา อตฺตโน องฺเก นิสีทาปิตํ กุมารํ ปริวาเรตฺวา เอตทโวจุํฯ **อิสฺสเรนา**ติ รญฺญาฯ **วิตโิณฺณสี**ติ ปริจฺจโตฺตสิฯ **ส ราชปุโตฺต**ติ ภิกฺขเว, เตสํ วจนํ สุตฺวา มรณภยตชฺชิโต มาตุ องฺกโต อุฏฺฐาย โส ราชปุโตฺต ฯ **ปฏิทสฺสเยถา**ติ ทเสฺสถฯ **ตสฺสา**ติ ภิกฺขเว, เต ทูตา กุมารสฺส ตํ วจนํ สุตฺวา มาเรตุํ อวิสหนฺตา โคณํ วิย นํ รชฺชุยา ปริกฑฺฒนฺตา เนตฺวา รโญฺญ ทสฺสยุํฯ กุมาเร ปน นียมาเน ทาสิคณปริวุตา สทฺธึ โอโรเธหิ สุธมฺมาปิ เทวี นาคราปิ ‘‘มยํ นิรปราธํ กุมารํ มาเรตุํ น ทสฺสามา’’ติ เตน สทฺธึเยว อคมํสุฯ **อาคจฺฉุนฺ**ติ ตุมฺหากํ อาณาย มม สนฺติกํ

อาคมึสุฯ **หนฺตุํ มมนฺ**ติ มํ มาเรตุํฯ **โก นีธา**ติ โก นุ อิธ มม อปราโธ, เยน มํ ตฺวํ มาเรสีติ ปุจฺฉิฯ

ราชา ‘‘ภวคฺคํ อตินีจํ, ตว โทโส อติมหนฺโต’’ติ ตสฺส โทสํ กเถนฺโต คาถมาห –

๒๑๘.‘‘สายญฺจ ปาโต อุทกํ สชาติ, อคฺคิํ สทา ปาริจรตปฺปมตฺโต;
ตํ ตาทิสํ สํยตํ พฺรหฺมจาริํ, กสฺมา ตุวํ พฺรูสิ คหปฺปตี’’ติฯ

ตตฺถ **อุทกํ สชาตี**ติ อุทโกโรหณกมฺมํ กโรติฯ **ตํ ตาทิสนฺ**ติ ตํ ตถารูปํ มม สามิํ ทิพฺพจกฺขุตาปสํ กสฺมา ตฺวํ คหปติวาเทน สมุทาจรสีติ วทติฯ

ตโต กุมาโร ‘‘เทว, มยฺหํ คหปติเญฺญว ‘คหปตี’ติ วทนฺตสฺส โก โทโส’’ติ วตฺวา คาถมาห –

๒๑๙.‘‘ตาลา จ มูลา จ ผลา จ เทว, ปริคฺคหา วิวิธา สนฺติมสฺส;
เต รกฺขติ โคปยตปฺปมตฺโต, ตสฺมา อหํ พฺรูมิ คหปฺปตี’’ติฯ

ตตฺถ **มูลา**ติ มูลกาทิมูลานิฯ **ผลา**ติ นานาวิธานิ วลฺลิผลานิฯ **เต รกฺขติ โคปยตปฺปมตฺโต**ติ เต เอส ตว กุลูปกตาปโส ปณฺณิกกมฺมํ กโรนฺโต นิสีทิตฺวา รกฺขติ, วติํ กตฺวา โคปยติ อปฺปมตฺโต, เตน การเณน โส ตว พฺราหฺมโณ คหปติ นาม โหติฯ

อิติ นํ อหมฺปิ ‘‘คหปตี’’ติ กเถสิํฯ สเจ น สทฺทหสิ, จตูสุ ทฺวาเรสุ ปณฺณิเก ปุจฺฉาเปหีติฯ ราชา ปุจฺฉาเปสิฯ เต ‘‘อาม, มยํ อิมสฺส หตฺถโต ปณฺณญฺจ ผลาผลานิ จ กิณามา’’ติ อาหํสุฯ ปณฺณวตฺถุมฺปิ อุปธาราเปตฺวา ปจฺจกฺขมกาสิฯ ปณฺณสาลมฺปิสฺส ปวิสิตฺวา กุมารสฺส ปุริสา ปณฺณวิกฺกยลทฺธํ กหาปณมาสกภณฺฑิกํ นีหริตฺวา รโญฺญ ทเสฺสสุํฯ ราชา มหาสตฺตสฺส นิโทฺทสภาวํ ญตฺวา คาถมาห –

๒๒๐.‘‘สจฺจํ โข เอตํ วทสิ กุมาร, ปริคฺคหา วิวิธา สนฺติมสฺส;
เต รกฺขติ โคปยตปฺปมตฺโต, ส พฺราหฺมโณ คหปติ เตน โหตี’’ติฯ

ตโต มหาสโตฺต จิเนฺตสิ ‘‘เอวรูปสฺส พาลสฺส รโญฺญ สนฺติเก วาสโต หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา ปพฺพชิตุํ วรํ, ปริสมเชฺฌเยวสฺส โทสํ อาวิกตฺวา อาปุจฺฉิตฺวา อเชฺชว นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิสฺสามี’’ติฯ โส ปริสาย นมกฺการํ กตฺวา คาถมาห –

๒๒๑.‘‘สุณนฺตุ มยฺหํ ปริสา สมาคตา, สเนคมา ชานปทา จ สเพฺพ;
พาลายํ พาลสฺส วโจ นิสมฺม, อเหตุนา ฆาตยเต มํ ชนิโนฺท’’ติฯ

ตตฺถ **พาลายํ พาลสฺสา**ติ อยํ ราชา สยํ พาโล อิมสฺส พาลสฺส กูฏชฏิลสฺส วจนํ สุตฺวา อเหตุนาว มํ ฆาตยเตติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ปิตรํ วนฺทิตฺวา อตฺตานํ ปพฺพชฺชาย อนุชานาเปนฺโต อิตรํ คาถมาห –

๒๒๒.‘‘ทฬฺหสฺมิ มูเล วิสเฏ วิรูเฬฺห, ทุนฺนิกฺกโย เวฬุ ปสาขชาโต;
วนฺทามิ ปาทานิ ตว ชนินฺท, อนุชาน มํ ปพฺพชิสฺสามิ เทวา’’ติฯ

ตตฺถ **วิสเฎ**ติ วิสาเล มหนฺเต ชาเตฯ **ทุนฺนิกฺกโย**ติ ทุนฺนิกฺกฑฺฒิโยฯ

ตโต ปรา รโญฺญ จ ปุตฺตสฺส จ วจนปฏิวจนคาถา โหนฺติ –

๒๒๓.‘‘ภุญฺชสฺสุ โภเค วิปุเล กุมาร, สพฺพญฺจ เต อิสฺสริยํ ททามิ;
อเชฺชว ตฺวํ กุรูนํ โหหิ ราชา, มา ปพฺพชี ปพฺพชฺชา หิ ทุกฺขาฯ

๒๒๔.‘‘กินฺนูธ เทว ตวมตฺถิ โภคา, ปุเพฺพวหํ เทวโลเก รมิสฺสํ;
รูเปหิ สเทฺทหิ อโถ รเสหิ, คเนฺธหิ ผเสฺสหิ มโนรเมหิฯ

๒๒๕.‘‘ภุตฺตา จ เม โภคา ติทิวสฺมิํ เทว, ปริวาริโต อจฺฉรานํ คเณน;
ตฺวญฺจ พาลํ ปรเนยฺยํ วิทิตฺวา, น ตาทิเส ราชกุเล วเสยฺยํฯ

๒๒๖.‘‘สจาหํ พาโล ปรเนโยฺย อสฺมิ, เอกาปราธํ ขม ปุตฺต มยฺหํ;
ปุนปิ เจ เอทิสกํ ภเวยฺย, ยถามติํ โสมนสฺส กโรหี’’ติฯ

ตตฺถ **ทุกฺขา**ติ ตาต, ปพฺพชฺชา นาม ปรปฏิพทฺธชีวิกตฺตา ทุกฺขา, มา ปพฺพชิ, ราชา โหหีติ ตํ ยาจิฯ **กินฺนูธ เทวา**ติ เทว, เย ตว โภคา, เตสุ กิํ นาม ภุญฺชิตพฺพํ อตฺถิฯ **ปริวาริโต**ติ ปริจาริโต, อยเมว วา ปาโฐฯ ตสฺส กิร ชาติสฺสรญาณํ อุปฺปชฺชิ, ตสฺมา เอวมาหฯ **ปรเนยฺย**นฺติ อนฺธํ วิย ยฏฺฐิยา ปเรน เนตพฺพํฯ **ตาทิเส**ติ ตาทิสสฺส รโญฺญ สนฺติเก น ปณฺฑิเตน วสิตพฺพํ, มยา อตฺตโน ญาณพเลน อชฺช ชีวิตํ ลทฺธํ, นาหํ ตว สนฺติเก วสิสฺสามีติ ญาเปตุํ เอวมาหฯ **ยถามติ**นฺติ สเจ ปุน มยฺหํ เอวรูโป โทโส โหติ, อถ ตฺวํ ยถาอชฺฌาสยํ กโรหีติ ปุตฺตํ ขมาเปสิฯ

มหาสโตฺต ราชานํ โอวทโนฺต อฏฺฐ คาถา อภาสิ –

๒๒๗.‘‘อนิสมฺม กตํ กมฺมํ, อนวตฺถาย จินฺติตํ;
เภสชฺชเสฺสว เวภโงฺค, วิปาโก โหติ ปาปโกฯ

๒๒๘.‘‘นิสมฺม จ กตํ กมฺมํ, สมฺมาวตฺถาย จินฺติตํ;
เภสชฺชเสฺสว สมฺปตฺติ, วิปาโก โหติ ภทฺรโกฯ

๒๒๙.‘‘อลโส คิหี กามโภคี น สาธุ, อสญฺญโต ปพฺพชิโต น สาธุ;
ราชา น สาธุ อนิสมฺมการี, โย ปณฺฑิโต โกธโน ตํ น สาธุฯ

๒๓๐.‘‘นิสมฺม ขตฺติโย กยิรา, นานิสมฺม ทิสมฺปติ;
นิสมฺมการิโน ราช, ยโส กิตฺติ จ วฑฺฒติฯ

๒๓๑.‘‘นิสมฺม ทณฺฑํ ปณเยฺยย อิสฺสโร, เวคา กตํ ตปฺปติ ภูมิปาล;
สมฺมาปณีธี จ นรสฺส อตฺถา, อนานุตปฺปา เต ภวนฺติ ปจฺฉาฯ

๒๓๒.‘‘อนานุตปฺปานิ หิ เย กโรนฺติ, วิภชฺช กมฺมายตนานิ โลเก;
วิญฺญุปฺปสตฺถานิ สุขุทฺรยานิ, ภวนฺติ พุทฺธานุมตานิ ตานิฯ

๒๓๓.‘‘อาคจฺฉุํ โทวาริกา ขคฺคพนฺธา, กาสาวิยา หนฺตุ มมํ ชนินฺท;
มาตุญฺจ องฺกสฺมิมหํ นิสิโนฺน, อากฑฺฒิโต สหสา เตหิ เทวฯ

๒๓๔. ‘‘กฎฺกณฺหิ สมฺพาธํ สุกิจฺฉํ ปโตฺต, มธุรมฺปิ ยํ ชีวิตํ ลทฺธ ราช;
กิจฺฉนหํ อชฺช วธา ปมุโตฺต, ปพฺพชฺชเมวาภิมโนหมสฺมี’’ติฯ

ตตฺถ **อนิสมฺมา**ติ อโนโลเกตฺวา อนุปธาเรตฺวาฯ **อนวตฺถาย จินฺติต**นฺติ อนวตฺถเปตฺวา อตุเลตฺวา อตีเรตฺวา จินฺติตํฯ **วิปาโก โหติ ปาปโก**ติ ตสฺส หิ ยถา นาม เภสชฺชสฺส เวภโงฺค วิปตฺติ, เอวเมวํ วิปาโก โหติ ปาปโกฯ **อสญฺญโต**ติ กายาทีหิ อสญฺญโต ทุสฺสีโลฯ **ตํ น สาธู**ติ ตํ ตสฺส โกธนํ น สาธุฯ **นานิสมฺมา**ติ อนิสาเมตฺวา กิญฺจิ กมฺมํ น กเรยฺยฯ **ปณเยยฺยา**ติ ปฎฺฐเปยฺย ปวเตฺตยฺยฯ **เวคา**ติ เวเคน สหสาฯ **สมฺมาปณีธี จา**ติ โยนิโส ฐปิเตน จิเตฺตน กตา นรสฺส อตฺถา ปจฺฉา อนานุตปฺปา ภวนฺตีติ อโตฺถฯ **วิภชฺชา**ติ ‘‘อิมานิ กาตุํ ยุตฺตานิ, อิมานิ อยุตฺตานี’’ติ เอวํ ปญฺญาย วิภชิตฺวาฯ **กมฺมายตนานี**ติ กมฺมานิฯ **พุทฺธานุมตานี**ติ ปณฺฑิเตหิ อนุมตานิ อนวชฺชานิ โหนฺติฯ **กฎฺฐก**นฺติ เทว , กฎฺฐกํ สมฺพาธํ สุกิจฺฉํ มรณภยํ ปโตฺตมฺหิฯ **ลทฺธา**ติ อตฺตโน ญาณพเลน ลภิตฺวาฯ **ปพฺพชฺชเมวาภิมโนหมสฺมี**ติ ปพฺพชฺชาภิมุขจิโตฺตเยวสฺมิฯ

เอวํ มหาสเตฺตน ธเมฺม เทสิเต ราชา เทวิํ อามเนฺตตฺวา คาถมาห –

๒๓๕. ‘‘ปุโตฺต ตวายํ ตรุโณ สุธเมฺม, อนุกมฺปโก โสมนโสฺส กุมาโร;
ตํ ยาจมาโน น ลภามิ สฺวชฺช, อรหสิ นํ ยาจิตเว ตุวมฺปี’’ติฯ

ตตฺถ **ยาจิตเว**ติ ยาจิตุํฯ

สา ปพฺพชฺชายเมว อุโยเชนฺตี คาถมาห –

๒๓๖. ‘‘รมสฺสุ ภิกฺขาจริยาย ปุตฺต, นิสมฺม ธเมฺมสุ ปริพฺพชสฺสุ;
สเพฺพสุ ภูเตสุ นิธาย ทณฺฑํ, อนินฺทิโต พฺรหฺมมุเปติ ฐาน’’นฺติฯ

ตตฺถ **นิสมฺมา**ติ ปพฺพชโนฺต จ นิสาเมตฺวา มิจฺฉาทิฎฺฐิกานํ ปพฺพชฺชํ ปหาย สมฺมาทิฎฺฐิยุตฺตํ นิยฺยานิกปพฺพชฺชํ ปพฺพชฯ

อถ ราชา คาถมาห –

๒๓๗. ‘‘อเจฺฉรรูปํ วต ยาทิสญฺจ, ทุกฺขิตํ มํ ทุกฺขาปยเส สุธเมฺม;
ยาจสฺสุ ปุตฺตํ อิติ วุจฺจมานา, ภิโยฺยว อุสฺสาหยเส กุมาร’’นฺติฯ

ตตฺถ **ยาทิสญฺจา**ติ ยาทิสํ อิทํ ตฺวํ วเทสิ, ตํ อจฺฉริยรูปํ วตฯ **ทุกฺขิต**นฺติ ปกติยาปิ มํ ทุกฺขิตํ ภิโยฺย ทุกฺขาปยสิฯ

ปุน เทวี คาถมาห –

๒๓๘. ‘‘เย วิปฺปมุตฺตา อนวชฺชโภคิโน, ปรินิพฺพุตา โลกมิมํ จรนฺติ;
ตมริยมคฺคํ ปฎิปชฺชมานํ, น อุสฺสเห วารยิตุํ กุมาร’’นฺติฯ

ตตฺถ **วิปฺปมุตฺตา**ติ ราคาทีหิ วิปฺปมุตฺตาฯ **ปรินิพฺพุตา**ติ กิเลสปรินิพฺพาเนน นิพฺพุตาฯ **ตมริยมคฺค**นฺติ ตํ เตสํ พุทฺธาทีนํ อริยานํ สนฺตกํ มคฺคํ ปฎิปชฺชมานํ มม ปุตฺตํ วาเรตุํ น อุสฺสหามิ เทวาติฯ

ตสฺสา วจนํ สุตฺวา ราชา โอสานคาถมาห –

๒๓๙. ‘‘อทฺธา หเว เสวิตพฺพา สปญฺญา, พหุสฺสุตา เย พหุฐานจินฺติโน;
เยสายํ สุตฺวาน สุภาสิตานิ, อโปฺปสฺสุกฺกา วีตโสกา สุธมฺมา’’ติฯ

ตตฺถ **พหุฐานจินฺติโน**ติ พหุการณจินฺติโนฯ **เยสาย**นฺติ เยสํ อยํฯ โสมนสฺสกุมารเสฺสว หิ สา สุภาสิตํ สุตฺวา อโปฺปสฺสุกฺกา ชาตา, ราชาปิ ตเถว สนฺธายาหฯ

มหาสโตฺต มาตาปิตโร วนฺทิตฺวา ‘‘สเจ มยฺหํ โทโส อตฺถิ, ขมถา’’ติ มหาชนสฺส อญฺชลิํ กตฺวา หิมวนฺตาภิมุโข คนฺตฺวา มนุเสฺสสุ นิวเตฺตสุ มนุสฺสวเณฺณนาคนฺตฺวา เทวตาหิ สตฺต ปพฺพตราชิโย อติกฺกมิตฺวา หิมวนฺตํ นีโต วิสฺสกมฺมุนา นิมฺมิตาย ปณฺณสาลาย อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิฯ ตํ ตตฺถ ยาว โสฬสวสฺสกาลา ราชกุลปริจาริกเวเสน เทวตาเยว อุปฏฺฐหิํสุฯ กูฏชฏิลมฺปิ มหาชโน โปเถตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปสิฯ มหาสโตฺต ฌานาภิญฺญํ นิพฺพเตฺตตฺวา พฺรหฺม โลกูปโค อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘เอวํ, ภิกฺขเว, ปุเพฺพเปส มยฺหํ วธาย ปริสกฺกิเยวา’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา กุหโก เทวทโตฺต อโหสิ, มาตา มหามายา, มหารกฺขิโต สาริปุโตฺต, โสมนสฺสกุมาโร ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

โสมนสฺสชาตกวณฺณนา นวมาฯ

[๕๐๖] ๑๐. จเมฺปยฺยชาตกวณฺณนา

กา นุ วิชฺชุริวาภาสีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อุโปสถกมฺมํ อารพฺภ กเถสิฯ ตทา หิ สตฺถา ‘‘สาธุ โว กตํ อุปาสกา อุโปสถวาสํ วสเนฺตหิ, โปราณกปณฺฑิตา นาคสมฺปตฺติํ ปหาย อุโปสถวาสํ วสิํสุเยวา’’ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต องฺครเฏฺฐ อเงฺค จ มคธรเฏฺฐ มคเธ จ รชฺชํ กาเรเนฺต องฺคมคธรฏฺฐานํ อนฺตเร จมฺปา นาม นที, ตตฺถ นาคภวนํ อโหสิฯ จเมฺปโยฺย นาม นาคราชา รชฺชํ กาเรสิฯ กทาจิ มคธราชา องฺครฏฺฐํ คณฺหาติ, กทาจิ องฺคราชา มคธรฏฺฐํฯ อเถกทิวสํ มคธราชา อเงฺคน สทฺธิํ ยุชฺฌิตฺวา ยุทฺธปราชิโต อสฺสํ อารุยฺห ปลายโนฺต องฺครโญฺญ โยเธหิ อนุพโทฺธ ปุณฺณํ จมฺปานทิํ ปตฺวา ‘‘ปรหเตฺถ มรณโต นทิํ ปวิสิตฺวา มตํ เสโยฺย’’ติ อเสฺสเนว สทฺธิํ นทิํ โอตริฯ ตทา จเมฺปโยฺย นาคราชา อโนฺตทเก รตนมณฺฑปํ นิมฺมินิตฺวา มหาปริวาโร มหาปานํ ปิวติฯ อโสฺส รญฺญา สทฺธิํ อุทเก นิมุชฺชิตฺวา นาครโญฺญ ปุรโต โอตริฯ นาคราชา อลงฺกตปฏิยตฺตํ ราชานํ ทิสฺวา สิเนหํ อุปฺปาเทตฺวา อาสนา อุฏฺฐาย ‘‘มา ภายิ, มหาราชา’’ติ ราชานํ อตฺตโน ปลฺลเงฺก นิสีทาเปตฺวา อุทเก นิมุคฺคการณํ ปุจฺฉิฯ ราชา ยถาภูตํ กเถสิฯ อถ นํ ‘‘มา ภายิ, มหาราช, อหํ ตํ ทฺวินฺนํ รฏฺฐานํ สามิกํ กริสฺสามี’’ติ อสฺสาเสตฺวา สตฺตาหํ มหนฺตํ ยสํ อนุภวิตฺวา สตฺตเม ทิวเส มคธราเชน สทฺธิํ นาคภวนา นิกฺขมิฯ มคธราชา นาคราชสฺสานุภาเวน องฺคราชานํ คเหตฺวา ชีวิตา โวโรเปตฺวา ทฺวีสุ รเฏฺฐสุ รชฺชํ กาเรสิฯ ตโต ปฏฺฐาย รโญฺญ จ นาคราชสฺส จ วิสฺสาโส ถิโร อโหสิฯ ราชา อนุสํวจฺฉรํ จมฺปานทีตีเร รตนมณฺฑปํ กาเรตฺวา มหเนฺตน ปริจฺจาเคน นาครโญฺญ พลิกมฺมํ กโรติฯ โสปิ มหเนฺตน ปริวาเรน นาคภวนา นิกฺขมิตฺวา พลิกมฺมํ สมฺปฏิจฺฉติฯ มหาชโน นาครโญฺญ สมฺปตฺติํ โอโลเกติฯ

ตทา โพธิสโตฺต ทลิทฺทกุเล นิพฺพโตฺต ราชปริสาย สทฺธิํ นทีตีรํ คนฺตฺวา ตํ นาคราชสฺส สมฺปตฺติํ ทิสฺวา โลภํ อุปฺปาเทตฺวา ตํ ปตฺถยมาโน ทานํ ทตฺวา สีลํ รกฺขิตฺวา จเมฺปยฺยนาคริา

ชสฺส กาลกิริยโต สตฺตเม ทิวเส จวิตฺวา ตสฺส วสนปาสาเท สิริคพฺเภ สิริสยนปิฏฺเฐ นิพฺพตฺติ ฯ สรีรํ สุมนทามวณฺณํ มหนฺตํ อโหสิฯ โส ตํ ทิสฺวา วิปฺปฏิสารี หุตฺวา ‘‘มยา กตกุสลนิสฺสนฺทน ฉสุ กามสเคฺคสุ อิสฺสริยํ โกฏฺเฐ ปฏิสามิตํ ธญฺญํ วิย อโหสิฯ สฺวาหํ อิมิสฺสา ติรจฺฉานโยนิยา ปฏิสนฺธึ คณฺหึ, กึ เม ชีวิเตนา’’ติ มรณาย จิตฺตํ อุปฺปาเทสิฯ อถ นํ สุมนา นาม นาคมาณวิกา ทิสฺวา ‘‘มหานุภาโว สโตฺต นิพฺพโตฺต ภวิสฺสตี’’ติ เสสนาคมาณวิกานํ สญฺญํ อทาสิ, สพฺพา นานาตูริยหตฺถา อาคนฺตฺวา ตสฺส อุปหารํ กรึสุฯ ตสฺส ตํ นาคภวนํ สกฺกภวนํ วิย อโหสิ, มรณจิตฺตํ ปฏิปฺปสฺสมฺภิ, สปฺปสรีรํ วิชหิตฺวา สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิโต สยนปิฏฺเฐ นิสีทิฯ อถสฺส ตโต ปฏฺฐาย ยโส มหา อโหสิฯ

โส ตตฺถ นาครชฺชํ กาเรนฺโต อปรภาเค วิปฺปฏิสารี หุตฺวา ‘‘กึ เม อิมาย ติรจฺฉานโยนิยา , อุโปสถวาสํ วสิตฺวา อิโต มุจฺจิตฺวา มนุสฺสปถํ คนฺตฺวา สจฺจานิ ปฏิวิชฺฌิตฺวา ทุกฺขสฺสนฺตํ กริสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ตโต ปฏฺฐาย ตสฺมึเยว ปาสาเท อุโปสถกมฺมํ กโรติฯ อลงฺกตนาคมาณวิกา ตสฺส สนฺติกํ คจฺฉนฺติ, เยภุเยฺยนสฺส สีลํ ภิชฺชติฯ โส ตโต ปฏฺฐาย ปาสาทา นิกฺขมิตฺวา อุยฺยานํ คจฺฉติฯ ตา ตตฺราปิ คจฺฉนฺติ, อุโปสโถ ภิชฺชเตวฯ โส จิเนฺตสิ ‘‘มยา อิโต นาคภวนา นิกฺขมิตฺวา มนุสฺสโลกํ คนฺตฺวา อุโปสถวาสํ วสิตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ โส ตโต ปฏฺฐาย อุโปสถทิวเสสุ นาคภวนา นิกฺขมิตฺวา เอกสฺส ปจฺจนฺตคามสฺส อวิทูเร มหามคฺคสมีเป วมฺมิกมตฺถเก ‘‘มม จมฺมาทีหิ อตฺถิกา คณฺหนฺตุ, มํ กีฬาสปฺปํ วา กาตุกามา กโรนฺตู’’ติ สรีรํ ทานมุเข วิสฺสเชฺชตฺวา โภเค อาภุชิตฺวา นิปโนฺน อุโปสถวาสํ วสติฯ มหามเคฺคน คจฺฉนฺตา จ อาคจฺฉนฺตา จ ตํ ทิสฺวา คนฺธาทีหิ ปูเชตฺวา ปกฺกมนฺติฯ ปจฺจนฺตคามวาสิโน คนฺตฺวา ‘‘มหานุภาโว นาคราชา’’ติ ตสฺส อุปริ มณฺฑปํ กริตฺวา สมนฺตา วาลุกํ โอกิริตฺวา คนฺธาทีหิ ปูชยึสุฯ ตโต ปฏฺฐาย มนุสฺสา มหาสเตฺต ปสีทิตฺวา ปูชํ กตฺวา ปุตฺตํ ปเตฺถนฺติ, ธีตรํ ปเตฺถนฺติฯ

มหาสโตฺตปิ อุโปสถกมฺมํ กโรโนฺต จาตุทฺทสีปนฺนรสีสุ วมฺมิกมตฺถเก นิปชฺชิตฺวา ปาฏิปเท นาคภวนํ คจฺฉติฯ ตเสฺสวํ อุโปสถํ กโรนฺตสฺส อทฺธา วีติวโตฺตฯ เอกทิวสํ สุมนา อคฺคมเหสี อาห ‘‘เทว , ตฺวํ มนุสฺสโลกํ คนฺตฺวา อุโปสถํ อุปวสสิ, มนุสฺสโลโก จ สาสโงฺก สปฺปฏิภโย, สเจ เต ภยํ อุปฺปเชฺชยฺย, อถ มยํ เยน นิมิเตฺตน ชาเนยฺยาม, ตํ โน อาจิกฺขาหี’’ติฯ อถ นํ มหาสโตฺต มงฺคลโปกฺขรณิยา ตีรํ เนตฺวา ‘‘สเจ มํ ภเทฺท, โกจิ ปหริตฺวา กิลเมสฺสติ, อิมิสฺสา โปกฺขรณิยา อุทกํ อาวิลํ ภวิสฺสติ, สเจ สุปโณฺณ คเหสฺสติ, อุทกํ ปกฺกุถิสฺสติ, สเจ อหิตุณฺฑิโก คณฺหิสฺสติ, อุทกํ โลหิตวณฺณํ ภวิสฺสตี’’ติ อาหฯ เอวํ ตสฺสา ตีณิ นิมิตฺตานิ อาจิกฺขิตฺวา จาตุทฺทสีอุโปสถํ อธิฏฺฐาย นาคภวนา นิกฺขมิตฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา วมฺมิกมตฺถเก นิปชฺชิ สรีรโสภาย วมฺมิกํ โสภยมาโนฯ สรีรณฺหิสฺส รชตทามํ วิย เสตํ อโหสิ มตฺถโก รตฺตกมฺพลเคณฺฑุโก วิยฯ อิมสฺมึ ปน ชาตเก โพธิสตฺตสฺส สรีรํ นงฺคลสีสปมาณํ อโหสิ, **ภูริทตฺตชาตเก** (ชา. ๒.๒๒.๗๘๔ อาทโย) อูรุปฺปมาณํ, **สงฺขปาลชาตเก** (ชา. ๒.๑๗.๑๔๓ อาทโย) เอกโทณิกนาวปมาณํฯ

ตทา เอโก พาราณสิวาสี มาณโว ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา ทิสาปาโมกฺขสฺส อาจริยสฺส สนฺติเก อลมฺปายนมนฺตํ อุคฺคณฺหิตฺวา เตน มเคฺคน อตฺตโน เคหํ คจฺฉโนฺต มหาสตฺตํ ทิสฺวา ‘‘อิมํ สปฺปํ คเหตฺวา คามนิคมราชธานีสุ กีฬาเปโนฺต ธนํ อุปฺปาเทสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ทิโพฺพสธานิ คเหตฺวา ทิพฺพมนฺตํ ปริวเตฺตตฺวา ตสฺส สนฺติกํ อคมาสิฯ ทิพฺพมนฺตสฺสุตกาลโต ปฏฺฐาย มหาสตฺตสฺส กเณฺณสุ อยสลากปเวสนกาโล วิย ชาโต, มตฺถโก สิขเรน อภิมตฺถิยมาโน วิย ชาโตฯ โส ‘‘โก นุ โข เอโส’’ติ โภคนฺตรโต สีสํ อุกฺขิปิตฺวา โอโลเกโนฺต อหิตุณฺฑิกํ ทิสฺวา จิเนฺตสิ ‘‘มม วิสํ มหนฺตํ, สจาหํ กุชฺฌิตฺวา นาสวาตํ วิสฺสเชฺชสฺสามิ, เอตสฺส สรีรํ ภสฺมมุฏฺฐิ วิย

วิปฺปกิริสฺสติ, อถ เม สีสํ ขณฺฑํ ภวิสฺสติ, น ทานิ ตํ โอโลเกสฺสามี’’ติฯ โส อกฺขีนิ นิมฺมีเลตฺวา สีสํ โภคนฺตเร ฐเปสิฯ

อหิตุณฺฑิโก พฺราหฺมโณ โอสธํ ขาทิตฺวา มนฺตํ ปริวตฺเตตฺวา เขฬํ มหาสตฺตสฺส สรีเร โอปิ, โอสธานญฺจ มนฺตสฺส จานุภาเวน เขเฬน ผุฏฺฐผุฏฺฐฏฺฐาเน โผฏานํ อุฏฺฐานกาโล วิย ชาโตฯ อถ นํ โส นงฺคุเฏฺฐ คเหตฺวา กฑฺฒิตฺวา ทีฆโส นิปชฺชาเปตฺวา อชปเทน ทเณฺฑน อุปฺปีเฬโนฺต ทุพฺพลํ กตฺวา สีสํ ทฬฺหํ คเหตฺวา นิปฺปีฬิ, มหาสตฺตสฺส มุขํ วิวริฯ อถสฺส มุเข เขฬํ โอปิตฺวา โอสธมนฺตํ กตฺวา ทเนฺต ภินฺทิ, มุขํ โลหิตสฺส ปูริฯ มหาสโตฺต อตฺตโน สีลเภทภเยน เอวรูปํ ทุกฺขํ อธิวาเสโนฺต อกฺขีนิ อุมฺมีเลตฺวา โอโลกนมตฺตมฺปิ นากริฯ โสปิ ‘‘นาคราชานํ ทุพฺพลํ กริสฺสามี’’ติ นงฺคุฏฺฐโต ปฏฺฐายสฺส อฏฺฐีนิ จุณฺณยมาโน วิย สกลสรีรํ มทฺทิตฺวา ปฏฺฏกเวฐนํ นาม เวเฐสิ, ตนฺตมชฺชิตํ นาม มชฺชิ, นงฺคุฏฺฐํ คเหตฺวา ทุสฺสโปถิมํ นาม โปเถสิฯ มหาสตฺตสฺส สกลสรีรํ โลหิตมกฺขิตํ อโหสิฯ โส มหาเวทนํ อธิวาเสสิฯ

อถสฺส ทุพฺพลภาวํ ญตฺวา วลฺลีหิ เปฬํ กริตฺวา ตตฺถ นํ ปกฺขิปิตฺวา ปจฺจนฺตคามํ เนตฺวา มหาชนมเชฺฌ กีฬาเปสิฯ นีลาทีสุ วเณฺณสุ วฏฺฏจตุรสฺสาทีสุ สณฺฐาเนสุ อณุํถูลาทีสุ ปมาเณสุ ยํ ยํ พฺราหฺมโณ อิจฺฉติ, มหาสโตฺต ตํตเทว กตฺวา นจฺจติ, ผณสตํ ผณสหสฺสมฺปิ กโรติเยวฯ มหาชโน ปสีทิตฺวา พหุํ ธนํ อทาสิฯ เอกทิวสเมว กหาปณสหสฺสเญฺจว สหสฺสคฺฆนเก จ ปริกฺขาเร ลภิฯ พฺราหฺมโณ อาทิโตว สหสฺสํ ลภิตฺวา ‘‘วิสฺสเชฺชสฺสามี’’ติ จิเนฺตสิ, ตํ ปน ธนํ ลภิตฺวา ‘‘ปจฺจนฺตคาเมเยว ตาว เม เอตฺตกํ ธนํ ลทฺธํ, ราชราชมหามจฺจานํ สนฺติเก พหุํ ธนํ ลภิสฺสามี’’ติ สกฏญฺจ สุขยานกญฺจ คเหตฺวา สกเฏ ปริกฺขาเร ฐเปตฺวา สุขยานเก นิสิโนฺน มหเนฺตน ปริวาเรน มหาสตฺตํ คามนิคมาทีสุ กีฬาเปโนฺต ‘‘พาราณสิยํ อุคฺคเสนรโญฺญ สนฺติเก กีฬาเปตฺวา วิสฺสเชฺชสฺสามี’’ติ อคมาสิฯ โส มณฺฑูเก มาเรตฺวา นาครโญฺญ เทติฯ นาคราชา ‘‘ปุนปฺปุนํ เอส มํ นิสฺสาย มาเรสฺสตี’’ติ น ขาทติฯ อถสฺส มธุลาเช อทาสิฯ มหาสโตฺต ‘‘สจาหํ โภชนํ คณฺหิสฺสามิ, อโนฺตเปฬาย เอว มรณํ ภวิสฺสตี’’ติ เตปิ น ขาทติฯ พฺราหฺมโณ มาสมเตฺตน พาราณสิํ ปตฺวา ทฺวารคาเมสุ กีฬาเปโนฺต พหุํ ธนํ ลภิฯ

ราชาปิ นํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘อมฺหากํ กีฬาเปหี’’ติ อาหฯ ‘‘สาธุ, เทว, เสฺว ปนฺนรเส ตุมฺหากํ กีฬาเปสฺสามี’’ติฯ ราชา ‘‘เสฺว นาคราชา ราชงฺคเณ นจฺจิสฺสติ, มหาชโน สนฺนิปติตฺวา ปสฺสตู’’ติ เภริํ จราเปตฺวา ปุนทิวเส ราชงฺคณํ อลงฺการาเปตฺวา พฺราหฺมณํ ปโกฺกสาเปสิฯ โส รตนเปฬาย มหาสตฺตํ เนตฺวา วิจิตฺตตฺถเร เปฬํ ฐเปตฺวา นิสีทิฯ ราชาปิ ปาสาทา โอรุยฺห มหาชนปริวุโต ราชาสเน นิสีทิฯ พฺราหฺมโณ มหาสตฺตํ นีหริตฺวา นจฺจาเปสิฯ มหาชโน สกภาเวน สณฺฐาตุํ อสโกฺกโนฺต เจลุเกฺขปสหสฺสํ ปวเตฺตติฯ โพธิสตฺตสฺส อุปริ สตฺตรตนวสฺสํ วสฺสติฯ ตสฺส คหิตสฺส มาโส สมฺปูริฯ เอตฺตกํ กาลํ นิราหาโรว อโหสิฯ สุมนา ‘‘อติจิรายติ เม ปิยสามิโก, อิทานิสฺส อิธ อนาคจฺฉนฺตสฺส มาโส สมฺปุโณฺณ, กิํ นุ โข การณ’’นฺติ คนฺตฺวา โปกฺขรณิํ โอโลเกนฺตี โลหิตวณฺณํ อุทกํ ทิสฺวา ‘‘อหิตุณฺฑิเกน คหิโต ภวิสฺสตี’’ติ ญตฺวา นาคภวนา นิกฺขมิตฺวา วมฺมิกสนฺติกํ คนฺตฺวา มหาสตฺตสฺส คหิตฏฺฐานญฺจ กิลมิตฏฺฐานญฺจ ทิสฺวา โรทิตฺวา กนฺทิตฺวา ปจฺจนฺตคามํ คนฺตฺวา ปุจฺฉิตฺวา ตํ ปวตฺติํ สุตฺวา พาราณสิํ คนฺตฺวา ราชงฺคเณ ปริสมเชฺฌ อากาเส โรทมานา อฏฺฐาสิฯ มหาสโตฺต นจฺจโนฺตว อากาสํ โอโลเกตฺวา ตํ ทิสฺวา ลชฺชิโต เปฬํ ปวิสิตฺวา นิปชฺชิฯ ราชา ตสฺส เปฬํ ปวิฏฺฐกาเล ‘‘กิํ นุ โข การณ’’นฺติ อิโต จิโต จ โอโลเกโนฺต ตํ อากาเส ฐิตํ ทิสฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๒๔๐.‘‘กา นุ วิชฺชุริวาภาสิ, โอสธี วิย ตารกา;

เทวตา นุสิ คนฺธพฺพี, น ตํ มญฺญามิ มานุสิ’’นฺติฯ

ตตฺถ **น ตํ มญฺญามิ มานุสินฺ**ติ อหํ ตํ มานุสีติ น มญฺญามิ, ตยา เอกาย เทวตาย คนฺธพฺพิยา วา ภวิตุํ วฏฺฏตีติ วทติฯ

อิทานิ เตสํ วจนปฏิวจนคาถา โหนฺติ –

๒๔๑. ‘‘นมฺหิ เทวี น คนฺธพฺพี, น มหาราช มานุสี;
นาคกญฺญาสฺมิ ภทฺทนฺเต, อเตฺถนมฺหิ อิธาคตาฯ

๒๔๒. ‘‘วิพฺภนฺตจิตฺตา กุปิตินฺทฺริยาสิ, เนเตฺตหิ เต วาริคณา สวนฺติ;
กิํ เต นฏฺฐํ กิํ ปน ปตฺถยานา, อิธาคตา นาริ ตทิงฺฆ พฺรูหิฯ

๒๔๓. ‘‘ยมุคฺคเตโช อุรโคติ จาหุ, นาโคติ นํ อาหุ ชนา ชนินฺท;
ตมคฺคหี ปุริโส ชีวิกเตฺถ, ตํ พนฺธนา มุญฺจ ปตี มเมโสฯ

๒๔๔. ‘‘กถํ นฺวยํ พลวิริยูปปโนฺน, หตฺถตฺตมาคจฺฉิ วนิพฺพกสฺส;
อกฺขาหิ เม นาคกเญฺญ ตมตฺถํ, กถํ วิชาเนมุ คหีตนาคํฯ

๒๔๕. ‘‘นครมฺปิ นาโค ภสฺมํ กเรยฺย, ตถา หิ โส พลวิริยูปปโนฺน;
ธมฺมญฺจ นาโค อปจายมาโน, ตสฺมา ปรกฺกมฺม ตโป กโรตี’’ติฯ

ตตฺถ **อเตฺถนมฺหี**ติ อหํ เอกํ การณํ ปฏิจฺจ อิธาคตาฯ **กุปิตินฺทฺริยา**ติ กิลนฺตินฺทฺริยาฯ **วาริคณา**ติ อสฺสุพินฺทุฆฏาฯ **อุรโคติ จาหู**ติ อุรโคติ จายํ มหาชโน กเถสิฯ **ตมคฺคหี ปุริโส**ติ อยํ ปุริโส ตํ นาคราชานํ ชีวิกตฺถาย อคฺคเหสิฯ **วนิพฺพกสฺสา**ติ อิมสฺส วนิพฺพกสฺส กถํ นุ เอส มหานุภาโว สมาโน หตฺถตฺตํ อาคโตติ ปุจฺฉติฯ **ธมฺมญฺจา**ติ ปญฺจสีลธมฺมํ อุโปสถวาสธมฺมญฺจ ครุํ กโรโนฺต วิหรติ, ตสฺมา อิมินา ปุริเสน คหิโตปิ ‘‘สจาหํ อิมสฺส อุปริ นาสวาตํ วิสฺสเชฺชสฺสามิ, ภสฺมมุฏฺฐิ วิย วิกิริสฺสติ, เอวํ เม สีลํ ภิชฺชิสฺสตี’’ติ สีลเภทภยา ปรกฺกมฺม ตํ ทุกฺขํ อธิวาเสตฺวา ตโป กโรติ, วีริยเมว กโรตีติ อาหฯ

ราชา ‘‘กหํ ปเนโส อิมินา คหิโต’’ติ ปุจฺฉิฯ อถสฺส สา อาจิกฺขนฺตี คาถมาห –

๒๔๖. ‘‘จาตุทฺทสิํ ปญฺจทสิญฺจ ราช, จตุปฺปเถ สมฺมติ นาคราชา;
ตมคฺคหี ปุริโส ชีวิกเตฺถ, ตํ พนฺธนา มุญฺจ ปตี มเมโส’’ติฯ

ตตฺถ **จตุปฺปเถ**ติ จตุกฺกมคฺคสฺส อาสนฺนฏฺฐาเน เอกสฺมิํ วมฺมิเก จตุรงฺคสมนฺนาคตํ อธิฏฺฐานํ อธิฏฺฐหิตฺวา อุโปสถวาสํ วสโนฺต นิปชฺชตีติ อโตฺถฯ **ตํ พนฺธนา**ติ ตํ เอวํ ธมฺมิกํ คุณวนฺตํ นาคราชานํ เอตสฺส ธนํ ทตฺวา เปฬพนฺธนา ปมุญฺจฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ปุนปิ ตํ ยาจนฺตี เทฺว คาถา อภาสิ –

๒๔๗. ‘‘โสฬสิตฺถิสหสฺสานิ, อามุตฺตมณิกุณฺฑลา;
วาริเคหสยา นารี, ตาปิ ตํ สรณํ คตาฯ

๒๔๘. ‘‘ธเมฺมน โมเจหิ อสาหเสน, คาเมน นิเกฺขน ควํ สเตน;
โอสฺสฏฺฐกาโย อุรโค จราตุ, ปุญฺญตฺถิโก มุญฺจตุ พนฺธนสฺมา’’ติฯ

ตตฺถ **โสฬสิตฺถิสหสฺสานี**ติ มา ตฺวํ เอส โย วา โส วา ทลิทฺทนาโคติ มญฺญิตฺถฯ เอตสฺส หิ เอตฺตกา สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิตา อิตฺถิโยว, เสสา สมฺปตฺติ อปริมาณาติ ทเสฺสติฯ **วาริเคหสยา**ติ อุทกจฺฉทนํ อุทกคพฺภํ กตฺวา ตตฺถ สยนสีลาฯ **โอสฺสฏฺฐกาโย**ติ นิสฺสฏฺฐกาโย หุตฺวาฯ **จราตู**ติ จรตุฯ

อถ นํ ราชา ติโสฺส คาถา อภาสิ –

๒๔๙. ‘‘ธเมฺมน โมเจมิ อสาหเสน, คาเมน นิเกฺขน ควํ สเตน;
โอสฺสฏฺฐกาโย อุรโค จราตุ, ปุญฺญตฺถิโก มุญฺจตุ พนฺธนสฺมาฯ

๒๕๐. ‘‘ทมฺมิ นิกฺขสตํ ลุทฺท, ถูลญฺจ มณิกุณฺฑลํ;
จตุสฺสทญฺจ ปลฺลงฺกํ, อุมาปุปฺผสรินฺนิภํฯ

๒๕๑. ‘‘เทฺว จ สาทิสิโย ภริยา, อุสภญฺจ ควํ สตํ;
โอสฺสฏฺฐกาโย อุรโค จราตุ, ปุญฺญตฺถิโก มุญฺจตุ พนฺธนสฺมา’’ติฯ

ตตฺถ **ลุทฺทา**ติ ราชา อุรคํ โมเจตุํ อหิตุณฺฑิกํ อามเนฺตตฺวา ตสฺส ทาตพฺพํ เทยฺยธมฺมํ ทเสฺสโนฺต เอวมาหฯ คาถา ปน เหฏฺฐา วุตฺตตฺถาเยวฯ

อถ นํ ลุโทฺท อาห –

๒๕๒. ‘‘วินาปิ ทานา ตว วจนํ ชนินฺท, มุเญฺจมฺ นํ อุรคํ พนฺธนสฺมา;
โอสฺสฏฺฐกาโย อุรโค จราตุ, ปุญฺญตฺถิโก มุญฺจตุ พนฺธนสฺมา’’ติฯ

ตตฺถ **ตว วจน**นฺติ มหาราช, วินาปิ ทาเนน ตว วจนเมว อมฺหากํ ครุฯ **มุเญฺจมุ น**นฺติ มุญฺจิสฺสามิ เอตนฺติ วทติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา มหาสตฺตํ เปฬิโต นีหริฯ นาคราชา นิกฺขมิตฺวา ปุปฺผนฺตรํ ปวิสิตฺวา ตํ อตฺตภาวํ วิชหิตฺวา มาณวกวเณฺณน อลงฺกตสรีโร หุตฺวา ปถวิํ ภินฺทโนฺต วิย นิกฺขโนฺต อฏฺฐาสิฯ สุมนา อากาสโต โอตริตฺวา ตสฺส สนฺติเก ฐิตาฯ นาคราชา อญฺชลิํ ปคฺคยฺห ราชานํ นมสฺสมาโน อฏฺฐาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา เทฺว คาถา อภาสิ –

๒๕๓. ‘‘มุโตฺต จเมฺปยฺยโก นาโค, ราชานํ เอตทพฺรวิ;
นโม เต กาสิราชตฺถุ, นโม เต กาสิวฑฺฒน;
อญฺชลิํ เต ปคฺคณฺหามิ, ปเสฺสยฺยํ เม นิเวสนํฯ

๒๕๔. ‘‘อทฺธา หิ ทุพฺพิสฺสสเมตมาหุ, ยํ มานุโส วิสฺสเส อมานุสมฺหิ;
สเจ จ มํ ยาจสิ เอตมตฺถํ, ทเกฺขมุ เต นาค นิเวสนานี’’ติฯ

ตตฺถ **ปเสฺสยฺยํ เม นิเวสน**นฺติ มม นิเวสนํ จเมฺปยฺยนาคภวนํ รมณียํ ปสฺสิตพฺพยุตฺตกํฯ ตํ เต อหํ ทเสฺสตุกาโม, ตํ สพลวาหโน ตฺวํ อาคนฺตฺวา ปสฺส, นรินฺทาติ วทติฯ **ทุพฺพิสฺสส**นฺติ ทุวิสฺสาสนียํฯ **สเจ จา**ติ สเจ มํ ยาจสิ, ปเสฺสยฺยาม เต นิเวสนานิ, อปิ จ โข ปน ตํ น สทฺทหามีติ วทติฯ

อถ นํ สทฺทหาเปตุํ สปถํ กโรโนฺต มหาสโตฺต เทฺว คาถา อภาสิ –

๒๕๕. ‘‘สเจปิ วาโต คิริมาวเหยฺย, จโนฺท จ สุริโย จ ฉมา ปเตยฺยุํ;
สพฺพา จ นโชฺช ปฏิโสตํ วเชยฺยุํ, น เตฺววหํ ราช มุสา ภเณยฺยํฯ

๒๕๖. ‘‘นภํ ผเลยฺย อุทธีปิ สุเสฺส, สํวฏฺฏเย ภูตธรา วสุนฺธรา;
สิลุจฺจโย เมรุ สมูลมุปฺปเต, น เตฺววหํ ราช มุสา ภเณยฺย’’นฺติฯ

ตตฺถ **สํวฏฺฏเย ภูตธรา วสุนฺธรา**ติ อยํ ภูตธราติ จ วสุนฺธราติ จ สงฺขํ คตา มหาปถวี กิลญฺชํ วิย สํวเฏฺฏยฺยฯ **สมูลมุปฺปเต**ติ เอวํ มหาสิเนรุปพฺพโต สมูโล อุฏฺฐาย ปุราณปณฺณํ วิย อากาเส ปกฺขเนฺทยฺยฯ

โส มหาสเตฺตน เอวํ วุเตฺตปิ อสทฺทหโนฺต –

๒๕๗. ‘‘อทฺธา หิ ทุพฺพิสฺสสเมตมาหุ, ยํ มานุโส วิสฺสเส อมานุสมฺหิ;
สเจ จ มํ ยาจสิ เอตมตฺถํ, ทเกฺขมุ เต นาค นิเวสนานี’’ติฯ –

ปุนปิ ตเมว คาถํ วตฺวา ‘‘ตฺวํ มยา กตคุณํ ชานิตุํ อรหสิ, สทฺทหิตุํ ปน ยุตฺตภาวํ วา อยุตฺตภาวํ วา อหํ ชานิสฺสามี’’ติ ปกาเสโนฺต อิตรํ คาถมาห –

๒๕๘. ‘‘ตุเมฺห โขตฺถ โฆรวิสา อุฬารา, มหาเตชา ขิปฺปโกปี จ โหถ;
มํการณา พนฺธนสฺมา ปมุโตฺต, อรหสิ โน ชานิตุเย กตานี’’ติฯ

ตตฺถ **อุฬารา**ติ อุฬารวิสาฯ **ชานิตุเย**ติ ชานิตุํฯ

อถ นํ สทฺทหาเปตุํ ปุน สปถํ กโรโนฺต มหาสโตฺต คาถมาห –

๒๕๙. ‘‘โส ปจฺจตํ นิรเย โฆรรูเป, มา กายิกํ สาตมลตฺถ กิญฺจิ;
เปฬาย พโทฺธ มรณํ อุเปตุ, โย ตาทิสํ กมฺมกตํ น ชาเน’’ติฯ

ตตฺถ **ปจฺจต**นฺติ ปจฺจตุฯ **กมฺมกต**นฺติ กตกมฺมํ เอวํ คุณการกํ ตุมฺหาทิสํ โย น ชานาติ, โส เอวรูโป โหตูติ วทติฯ

อถสฺส ราชา สทฺทหิตฺวา ถุติํ กโรโนฺต คาถมาห –

๒๖๐. ‘‘สจฺจปฺปฏิญฺญา ตว เมส โหตุ, อโกฺกธโน โหหิ อนุปนาหี;
สพฺพญฺจ เต นาคกุลํ สุปณฺณา, อคฺคิํว คิเมฺหสุ วิวชฺชยนฺตู’’ติฯ

ตตฺถ **ตว เมส โหตู**ติ ตว เอสา ปฏิญฺญา สจฺจา โหตุฯ **อคฺคิํว คิเมฺหสุ วิวชฺชยนฺตู**ติ ยถา มนุสฺสา คิมฺหกาเล สนฺตาปํ อนิจฺฉนฺตา ชลมานํ อคฺคิํ วิวเชฺชนฺติ, เอวํ วิวเชฺชนฺตุ ทูรโตว ปริหรนฺตุฯ

มหาสโตฺตปิ รโญฺญ ถุติํ กโรโนฺต อิตรํ คาถมาห –

๒๖๑. ‘‘อนุกมฺปสี นาคกุลํ ชนินฺท, มาตา ยถา สุปฺปิยํ เอกปุตฺตํ;
อหญฺจ เต นาคกุเลน สทฺธิํ, กาหามิ เวยฺยาวฏิกํ อุฬาร’’นฺติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา นาคภวนํ คนฺตุกาโม เสนํ คมนสชฺชํ กาตุํ อาณาเปโนฺต คาถมาห –

๒๖๒.“โยเชนฺตุ เว ราชรเถ สุจิเตฺต, กโมฺพชเก อสฺสตเร สุทเนฺต;
นาเค จ โยเชนฺตุ สุวณฺณกปฺปเน, ทเกฺขมุ นาคสฺส นิเวสนานี”ติฯ

ตตฺถ **กโมฺพชเก อสฺสตเร สุทเนฺต**ติ สุสิกฺขิเต กโมฺพชรฏฺฐสมฺภเว อสฺสตเร โยเชนฺตุฯ

อิตรา อภิสมฺพุทฺธคาถา –

๒๖๓.“เภรี มุทิงฺคา ปณวา จ สงฺขา, อวชฺชยึสุ อุคฺคเสนสฺส รโญฺญ;
ปายาสิ ราชา พหุ โสภมาโน, ปุรกฺขโต นาริคณสฺส มเชฺฌ”ติฯ

ตตฺถ **พหุ โสภมาโน**ติ ภิกฺขเว, พาราณสิราชา โสฬสหิ นารีสหเสฺสหิ ปุรกฺขโต ปริวาริโต ตสฺส นารีคณสฺส มเชฺฌ พาราณสิโต นาคภวนํ คจฺฉโนฺต อติวิย โสภมาโน ปายาสิฯ

ตสฺส นครา นิกฺขนฺตกาเลเยว มหาสโตฺต อตฺตโน อานุภาเวน นาคภวนํ สพฺพรตนมยํ ปาการญฺจ ทฺวารฏฺฏาลเก จ ทิสฺสมานรูเป กตฺวา นาคภวนคามึ มคฺคํ อลงฺกตปฏิยตฺตํ มาเปสิฯ ราชา สปริโส เตน มเคฺคน นาคภวนํ ปวิสิตฺวา รมณียํ ภูมิภาคญฺจ ปาสาเท จ อทฺทสฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๒๖๔.“สุวณฺณจิตกํ ภูมึ, อทฺทกฺขิ กาสิวฑฺฒโน;
โสวณฺณมยปาสาเท, เวฬุริยผลกตฺถเตฯ

๒๖๕.“ส ราชา ปาวิสิ พฺยมฺหํ, จเมฺปยฺยสฺส นิเวสนํ;
อาทิจฺจวณฺณสนฺนิภํ, กํสวิชฺชุปภสฺสรํฯ

๒๖๖.“นานารุเกฺขหิ สญฺฉนฺนํ, นานาคนฺธสมีริตํ;
โส ปาเวกฺขิ กาสิราชา, จเมฺปยฺยสฺส นิเวสนํฯ

๒๖๗.“ปวิฏฺฐสฺมึ กาสิรเญฺญ, จเมฺปยฺยสฺส นิเวสนํ;
ทิพฺพา ตูริยา ปวชฺชิํสุ, นาคกญฺญา จ นจฺจิสุํฯ

๒๖๘.“ตํ นาคกญฺญา จริตํ คเณน, อนฺวารุหี กาสิราชา ปสโนฺน;
นิสีทิ โสวณฺณมยมฺหิ ปีเฐ, สาปสฺสเย จนฺทนสารลิเตฺต”ติฯ

ตตฺถ **สุวณฺณจิตก**นฺติ สุวณฺณวาลุกาย สนฺถตํฯ **พฺยมฺหนฺ**ติ อลงฺกตนาคภวนํฯ **จเมฺปยฺยสฺสา**ติ นาคภวนํ ปวิสิตฺวา จเมฺปยฺยนาคราชสฺส นิเวสนํ ปาวิสิฯ **กํสวิชฺชุปภสฺสร**นฺติ เมฆมุเข สญฺจรณสุวณฺณวิชฺชุ วิย โอภาสมานํฯ **นานาคนฺธสมีริต**นฺติ นานาวิเธหิ ทิพฺพคเนฺธหิ อนุสญฺจริตํฯ **จริตํ คเณนา**ติ ตํ นิเวสนํ นาคกญฺญาคเณน จริตํ อนุสญฺจริตํฯ **จนฺทนสารลิเตฺต**ติ ทิพฺพสารจนฺทเนน อนุลิเตฺตฯ

ตตฺถ นิสินฺนมเตฺตเสฺสวสฺส นานคฺครสํ ทิพฺพโภชนํ อุปนาเมสุํ, ตถา โสฬสนฺนํ อิตฺถิสหสฺสานํ เสสราชปริสาย จฯ โส สตฺตาหมตฺตํ สปริโส ทิพฺพนฺนปานาทีนิ ปริภุญฺชิตฺวา ทิเพฺพหิ กามคุเณหิ อภิรมิตฺวา สุขสยเน นิสิโนฺน มหาสตฺตสฺส ยสํ วเณฺณตฺวา ‘‘นาคราช, ตฺวํ เอวรูปํ สมฺปตฺตึ ปหาย มนุสฺสโลเก วมฺมิกมตฺถเก นิปชฺชิตฺวา กสฺมา อุโปสถวาสํ วสี’’ติ ปุจฺฉิฯ โสปิสฺส กเถสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๒๖๙. ‘‘โส ตตฺถ ภุตฺวา จ อโถ รมิตฺวา, จเมฺปยฺยกํ กาสิราชา อโวจ;
วิมานเสฏฺฐานิ อิมานิ ตุยฺหํ, อาทิจฺจวณฺณานิ ปภสฺสรานิ;
เนตาทิสํ อตฺถิ มนุสฺสโลเก, กึ ปตฺถยํ นาค ตโป กโรสิฯ

๒๗๐. ‘‘ตา กมฺพุกายูรธรา สุวตฺถา, วฏฺฏงฺคุลี ตมฺพตลูปปนฺนา;
ปคฺคยฺห ปาเยนฺติ อโนมวณฺณา, เนตาทิสํ อตฺถิ มนุสฺสโลเก;
กึ ปตฺถยํ นาค ตโป กโรสิฯ

๒๗๑. ‘‘นโชฺช จ เตมา ปุถุโลมมจฺฉา, อาฏาสกุนฺตาภิรุทา สุติตฺถา;
เนตาทิสํ อตฺถิ มนุสฺสโลเก, กึ ปตฺถยํ นาค ตโป กโรสิฯ

๒๗๒. ‘‘โกญฺจา มยูรา ทิวิยา จ หํสา, วคฺคุสฺสรา โกกิลา สมฺปตนฺติ;
เนตาทิสํ อตฺถิ มนุสฺสโลเก, กึ ปตฺถยํ นาค ตโป กโรสิฯ

๒๗๓. ‘‘อมฺพา จ สาลา ติลกา จ ชมฺพุโย, อุทฺทาลกา ปาฏลิโย จ ผุลฺลา;
เนตาทิสํ อตฺถิ มนุสฺสโลเก, กึ ปตฺถยํ นาค ตโป กโรสิฯ

๒๗๔. ‘‘อิมา จ เต โปกฺขรโญฺญ สมนฺตโต, ทิพฺพา จ คนฺธา สตตํ ปวายนฺติ;
เนตาทิสํ อตฺถิ มนุสฺสโลเก, กึ ปตฺถยํ นาค ตโป กโรสิฯ

๒๗๕. ‘‘น ปุตฺตเหตุ น ธนสฺส เหตุ, น อายุโน จาปิ ชนินฺท เหตุ;
มนุสฺสโยนึ อภิปตฺถยาโน, ตสฺมา ปรกฺกมฺม ตโป กโรมี’’ติฯ

ตตฺถ **ตา**ติ โสฬสสหสฺสนาคกญฺญาโย สนฺธายาหฯ **กมฺพุกายูรธรา**ติ สุวณฺณาภรณธราฯ **วฏฺฏงฺคุลี**ติ ปวาฬงฺกุรสทิสวฏฺฏงฺคุลีฯ **ตมฺพตลูปปนฺนา**ติ อภิรตฺตหิ หตฺถปาทตเลหิ สมนฺนาคตาฯ **ปาเยนฺตี**ติ ทิพฺพปานํ อุกฺขิปิตฺวา ตํ ปาเยนฺติฯ **ปุถุโลมมจฺฉา**ติ ปุถุลปตฺเตหิ นานามจฺเฉหิ สมนฺนาคตาฯ **อาฏาสกุนฺตาภิรุทา**ติ อาฏาสงฺขาเตหิ สกุเณหิ อภิรุทาฯ **สุติตฺถา**ติ สุนฺทรติตฺถาฯ **ทิวิยา จ หํสา**ติ ทิพฺพหํสา จฯ **สมฺปตนฺตี**ติ มนุญฺญรวํ รวนฺตา รุกฺขโต รุกฺขํ สมฺปตนฺติฯ **ทิพฺพา จ คนฺธา**ติ ตาสุ โปกฺขรณีสุ สตตํ ทิพฺพคนฺธา วายนฺติฯ **อภิปตฺถยาโน**ติ ปตฺถยโนฺต วิจรามิฯ **ตสฺมา**ติ เตน การเณน ปรกฺกมฺม วีริยํ ปคฺคเหตฺวา ตโป กโรมิ, อุโปสถํ อุปวสามีติฯ

เอวํ วุเตฺต ราชา อาห –

๒๗๖. ‘‘ตฺวํ โลหิตโกฺข วิหตนฺตรํโส, อลงฺกโต กปฺปิตเกสมสฺสุ;
สุโรสิโต โลหิตจนฺทเนน, คนฺธพฺพราชาว ทิสา ปภาสสิฯ

๒๗๗. ‘‘เทวิทฺธิปโตฺตสิ มหานุภาโว, สเพฺพหิ กาเมหิ สมงฺคิภูโต;
ปุจฺฉามิ ตํ นาคราเชตมตฺถํ, เสโยฺย อิโต เกน มนุสฺสโลโก’’ติฯ

ตตฺถ **สุโรสิโต**ติ สุวิลิโตฺตฯ

อถสฺส อาจิกฺขโนฺต นาคราชา อาห –

๒๗๘. ‘‘ชนินฺท นาญฺญตฺร มนุสฺสโลกา, สุทฺธีว สํวิชฺชติ สํยโม วา;
อหญฺจ ลทฺธาน มนุสฺสโยนึ, กาหามิ ชาติมรณสฺส อนฺต’’นฺติฯ

ตตฺถ **สุทฺธี วา**ติ มหาราช, อญฺญตฺร มนุสฺสโลกา อมตมหานิพฺพานสงฺขาตา สุทฺธิ วา สีลสํยโม วา นตฺถิฯ **อนฺต**นฺติ มนุสฺสโยนึ ลทฺธา ชาติมรณสฺส อนฺตํ กริสฺสามีติ ตโป กโรมีติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา อาห –

๒๗๙. ‘‘อทฺธา หเว เสวิตพฺพา สปญฺญา, พหุสฺสุตา เย พหุฐานจินฺติโน;
นาริโย จ ทิสฺวาน ตุวญฺจ นาค, กาหามิ ปุญฺญานิ อนปฺปกานี’’ติฯ

ตตฺถ **นาริโย จา**ติ อิมา ตว นาคกญฺญาโย จ ตุวญฺจ ทิสฺวา พหูนิ ปุญฺญานิ กริสฺสามีติ วทติฯ

อถ นํ นาคราชา อาห –

๒๘๐. ‘‘อทฺธา หเว เสวิตพฺพา สปญฺญา, พหุสฺสุตา เย พหุฐานจินฺติโน;
นาริโย จ ทิสฺวาน มมญฺจ ราช, กโรหิ ปุญฺญานิ อนปฺปกานี’’ติฯ

ตตฺถ **กโรหี**ติ กเรยฺยาสิ, มหาราชาติฯ

เอวํ วุตฺเต อุคฺคเสโน คนฺตุกาโม หุตฺวา ‘‘นาคราช, จิรํ วสิมฺห, คมิสฺสามา’’ติ อาปุจฺฉิฯ อถ นํ มหาสตฺโต ‘‘เตน หิ มหาราช, ยาวทิจฺฉกํ ธนํ คณฺหาหี’’ติ ธนํ ทเสฺสนฺโต อาห –

๒๘๑. ‘‘อิทญฺจ เม ชาตรูปํ ปหูตํ, ราสี สุวณฺณสฺส จ ตาลมตฺตา;
อิโต หริตฺวาน สุวณฺณฆรานิ, กรสฺสุ รูปิยปาการํ กโรนฺตุฯ

๒๘๒. ‘‘มุตฺตา จ วาหสหสฺสานิ ปญฺจ, เวฬุริยมิสฺสานิ อิโต หริตฺวา;
อเนฺตปุเร ภูมิยํ สนฺถรนฺตุ, นิกฺกทฺทมา เหหิติ นีรชา จฯ

๒๘๓. ‘‘เอตาทิสํ อาวส ราชเสฏฺฐ, วิมานเสฏฺฐํ พหุ โสภมานํ;
พาราณสึ นครํ อิทฺธํ ผีตํ, รชฺชญฺจ กาเรหิ อโนมปญฺญา’’ติฯ

ตตฺถ **ราสี**ติ เตสุ เตสุ ฐาเนสุ ตาลปฺปมาณา ราสิโยฯ **สุวณฺณฆรานี**ติ สุวณฺณเคหานิฯ **นิกฺกทฺทมา**ติ เอวํ เต อเนฺตปุเร ภูมิ นิกฺกทฺทมา จ นิรชา จ ภวิสฺสติฯ **เอตาทิส**นฺติ เอวรูปํ สุวณฺณมยํ รชตปาการํ มุตฺตาเวฬุริยสนฺถตภูมิภาคํฯ **ผีต**นฺติ ผีตํ พาราณสินครญฺจ อาวสฯ **อโนมปญฺญา**ติ อลามกปญฺญาฯ

ราชา ตสฺส กถํ สุตฺวา อธิวาเสสิฯ อถ มหาสตฺโต นาคภวเน เภริํ จราเปสิ ‘‘สพฺพา ราชปริสา ยาวทิจฺฉกํ หิรญฺญสุวณฺณาทิกํ ธนํ คณฺหนฺตู’’ติฯ รโญฺญ จ อเนเกหิ สกฏสเตหิ ธนํ เปเสสิฯ ราชา มหนฺเตน ยเสน นาคภวนา นิกฺขมิตฺวา พาราณสิเมว คโตฯ ตโต ปฏฺฐาย กิร ชมฺพุทีปตลํ สหิรญฺญํ ชาตํฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘เอวํ โปราณกปณฺฑิตา นาคสมฺปตฺตึ ปหาย อุโปสถวาสํ วสึสู’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา อหิตุณฺฑิโก เทวทโตฺต อโหสิ, สุมนา ราหุลมาตา, อุคฺคเสโน สาริปุโตฺต, จเมฺปยฺยนาคราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

จเมฺปยฺยชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

[๕๐๗] ๑๑. มหาปโลภนชาตกวณฺณนา

พฺรหฺมโลกา จวิตฺวานาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต วิสุทฺธสํกิเลสํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ เหฏฺฐา วิตฺถาริตเมวฯ อิธ ปน สตฺถา ‘‘ภิกฺขุ มาตุคาโม นาเมส วิสุทฺธสเตฺตปิ สํกิลิเฏฺฐ กโรตี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยนฺติ **จูฬปโลภเน** (ชา. ๑.๓.๓๗ อาทโย) วุตฺตนเยเนว อตีตวตฺถุ วิตฺถาริตพฺพํฯ ตทา ปน มหาสโตฺต พฺรหฺมโลกา จวิตฺวา กาสิรโญฺญ ปุโตฺต หุตฺวา นิพฺพตฺติ, อนิตฺถิคนฺธกุมาโร นาม อโหสิฯ อิตฺถีนํ หเตฺถ น สณฺฐาติ, ปุริสเวเสน นํ ถญฺญํ ปาเยนฺติ, ฌานาคาเร วสติ, อิตฺถิโย น ปสฺสติฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา จตโสฺส คาถา อภาสิ –

๒๘๔. ‘‘พฺรหฺมโลกา จวิตฺวาน, เทวปุโตฺต มหิทฺธิโก;
รโญฺญ ปุโตฺต อุทปาทิ, สพฺพกามสมิทฺธิสุฯ

๒๘๕. ‘‘กามา วา กามสญฺญา วา, พฺรหฺมโลเก น วิชฺชติ;
สฺวาสฺสุ ตาเยว สญฺญาย, กาเมหิ วิชิคุจฺฉถฯ

๒๘๖. ‘‘ตสฺส จเนฺตปุเร อาสิ, ฌานาคารํ สุมาปิตํ;
โส ตตฺถ ปฏิสลฺลีโน, เอโก รหสิ ฌายถฯ

๒๘๗. ‘‘ส ราชา ปริเทเวสิ, ปุตฺตโสเกน อฏฺฏิโต;
เอกปุโตฺต จยํ มยฺหํ, น จ กามานิ ภุญฺชตี’’ติฯ

ตตฺถ **สพฺพกามสมิทฺธิสู**ติ สพฺพกามานํ สมิทฺธีสุ สมฺปตฺตีสุ ฐิตสฺส รโญฺญ ปุโตฺต หุตฺวา เอโก เทวปุโตฺต นิพฺพตฺติฯ **สฺวาสฺสู**ติ โส กุมาโรฯ **ตาเยวา**ติ ตาย พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺติตาย ฌานสญฺญาย เอวฯ **สุมาปิต**นฺติ ปิตรา สุฏฺฐุ มนาปํ กตฺวา มาปิตํฯ **รหสิ ฌายถา**ติ มาตุคามํ อปสฺสโนฺต วสิฯ **ปริเทเวสี**ติ วิลปิฯ

ปญฺจมา รโญฺญ ปริเทวนคาถา –

๒๘๘. ‘‘โก นุ เขฺวตฺถ อุปาโย โส, โก วา ชานาติ กิญฺจนํ;
โย เม ปุตฺตํ ปโลเภยฺย, ยถา กามานิ ปตฺถเย’’ติฯ

ตตฺถ **โก นุ เขฺวตฺถ อุปาโย**ติ โก นุ โข เอตฺถ เอตสฺส กามานํ ภุญฺชนอุปาโยฯ ‘‘โก นุ โข อิธุปาโย โส’’ติปิ ปาโฐ, อฏฺฐกถายํ ปน ‘‘โก นุ โข เอตํ อุปวสิตฺวา อุปลาปนการณํ ชานาตี’’ติ วุตฺตํฯ **โก วา ชานาติ กิญฺจน**นฺติ โก วา เอตสฺส ปลิโพธการณํ ชานาตีติ อโตฺถฯ

ตโต ปรํ ทิยฑฺฒคาถา อภิสมฺพุทฺธคาถา –

๒๘๙. ‘‘อหุ กุมารี ตเตฺถว, วณฺณรูปสมาหิตา;
กุสลา นจฺจคีตสฺส, วาทิเต จ ปทกฺขิณาฯ

๒๙๐. ‘‘สา ตตฺถ อุปสงฺกมฺม, ราชานํ เอตทพฺรวี’’ติ;
ตตฺถ **อหู**ติ ภิกฺขเว, ตเตฺถว อเนฺตปุเร จูฬนาฏกานํ อนฺตเร เอกา ตรุณกุมาริกา อโหสิฯ **ปทกฺขิณา**ติ สุสิกฺขิตาฯ

‘‘อหํ โข นํ ปโลเภยฺยํ, สเจ ภตฺตา ภวิสฺสตี’’ติฯ –

อุปฑฺฒคาถา กุมาริกาย วุตฺตาฯ

ตตฺถ **สเจ ภตฺตา**ติ สเจ เอส มยฺหํ ปติ ภวิสฺสตีติฯ

๒๙๑. ‘‘ตํ ตถาวาทินิํ ราชา, กุมาริํ เอตทพฺรวิ;
ตฺวเญฺญว นํ ปโลเภหิ, ตว ภตฺตา ภวิสฺสตีติฯ

ตตฺถ **ตว ภตฺตา**ติ ตเวส ปติ ภวิสฺสติ, ตฺวเญฺญว ตสฺส อคฺคมเหสี ภวิสฺสสิ, คจฺฉ นํ ปโลเภหิ, กามรสํ ชานาเปหีติฯ

เอวํ วตฺวา ราชา ‘‘อิมิสฺสา กิร โอกาสํ กโรนฺตู’’ติ กุมารสฺส อุปฏฺฐากานํ เปเสสิฯ สา ปจฺจูสกาเล วีณํ อาทาย คนฺตฺวา กุมารสฺส สยนคพฺภสฺส พหิ อวิทูเร ฐตฺวา อคฺคนเขหิ วีณํ วาเทนฺตี มธุรสเรน คายิตฺวา ตํ ปโลเภสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๒๙๒. ‘‘สา จ อเนฺตปุรํ คนฺตฺวา, พหุํ กามุปสํหิตํ;
หทยงฺคมา เปมนียา, จิตฺรา คาถา อภาสถฯ

๒๙๓. ‘‘ตสฺสา จ คายมานาย, สทฺทํ สุตฺวาน นาริยา;
กามจฺฉนฺทสฺส อุปฺปชฺชิ, ชนํ โส ปริปุจฺฉถฯ

๒๙๔. ‘‘กเสฺสโส สโทฺท โก วา โส, ภณติ อุจฺจาวจํ พหุํ;
หทยงฺคมํ เปมนียํ, อโห กณฺณสุขํ มมฯ

๒๙๕. ‘‘เอสา โข ปมทา เทว, ขิฑฺฑา เอสา อนปฺปิกา;
สเจ ตฺวํ กาเม ภุเญฺชยฺย, ภิโยฺย ภิโยฺย ฉาเทยฺยุ ตํฯ

๒๙๖. ‘‘อิงฺฆ อาคจฺฉโตเรน, อวิทูรมฺหิ คายตุ;
อสฺสมสฺส สมีปมฺหิ, สนฺติเก มยฺห คายตุฯ

๒๙๗. ‘‘ติโรกุฑฺฑมฺหิ คายิตฺวา, ฌานาคารมฺหิ ปาวิสิ;
พนฺธิ นํ อนุปุเพฺพน, อารญฺญมิว กุญฺชรํฯ

๒๙๘. ‘‘ตสฺส กามรสํ ญตฺวา, อิสฺสาธโมฺม อชายถ;
‘อหเมว กาเม ภุเญฺชยฺยํ, มา อโญฺญ ปุริโส อหุ’ฯ

๒๙๙. ‘‘ตโต อสิํ คเหตฺวาน, ปุริเส หนฺตุํ อุปกฺกมิ;
อหเมเวโก ภุญฺชิสฺสํ, มา อโญฺญ ปุริโส สิยาฯ

๓๐๐. ‘‘ตโต ชานปทา สเพฺพ, วิกฺกนฺทิํสุ สมาคตา;
ปุโตฺต ตฺยายํ มหาราช, ชนํ เหเฐตฺยทูสกํฯ

๓๐๑. ‘‘ตญฺจ ราชา วิวาเหสิ, สมฺหา รฏฺฐา จ ขตฺติโย;
ยาวตา วิชิตํ มยฺหํ, น เต วตฺถพฺพ ตาวเทฯ

๓๐๒. ‘‘ตโต โส ภริยมาทาย, สมุทฺทํ อุปสงฺกมิ;
ปณฺณสาลํ กริตฺวาน, วนมุญฺฉาย ปาวิสิฯ

๓๐๓. “อเถตฺถ อิสิ มาคจฺฉิ, สมุทฺทํ อุปรูปริ;
โส ตสฺส เคหํ ปาเวกฺขิ, ภตฺตกาเล อุปฏฺฐิเตฯ

๓๐๔. “ตญฺจ ภริยา ปโลเภสิ, ปสฺส ยาว สุทารุณํ;
จุโต โส พฺรหฺมจริยมฺหา, อิทฺธิยา ปริหายถฯ

๓๐๕. “ราชปุโตฺต จ อุญฺฉาโต, วนมูลผลํ พหุํ;
สายํ กาเชน อาทาย, อสฺสมํ อุปสงฺกมิฯ

๓๐๖. “อิสี จ ขตฺติยํ ทิสฺวา, สมุทฺทํ อุปสงฺกมิ;
‘เวหายสํ คมิสฺส’นฺติ, สีทเต โส มหณฺณเวฯ

๓๐๗. “ขตฺติโย จ อิสึ ทิสฺวา, สีทมานํ มหณฺณเว;
ตเสฺสว อนุกมฺปาย, อิมา คาถา อภาสถฯ

๓๐๘. “อภิชฺชมาเน วาริสฺมึ, สยํ อาคมฺม อิทฺธิยา;
มิสฺสีภาวิตฺถิยา คนฺตฺวา, สํสีทสิ มหณฺณเวฯ

๓๐๙. “อาวฏฺฏนี มหามายา, พฺรหฺมจริยวิโกปนา;
สีทนฺติ นํ วิทิตฺวาน, อารกา ปริวชฺชเยฯ

๓๑๐. “อนลา มุทุสมฺภาสา, ทุปฺปูรา ตา นทีสมา;
สีทนฺติ นํ วิทิตฺวาน, อารกา ปริวชฺชเยฯ

๓๑๑. “ยํ เอตา อุปเสวนฺติ, ฉนฺทสา วา ธเนน วา;
ชาตเวโทว สํ ฐานํ, ขิปฺปํ อนุทหนฺติ ตํฯ

๓๑๒. “ขตฺติยสฺส วโจ สุตฺวา, อิสิสฺส นิพฺพิทา อหุ;
ลทฺธา โปราณกํ มคฺคํ, คจฺฉเต โส วิหายสํฯ

๓๑๓. “ขตฺติโย จ อิสึ ทิสฺวา, คจฺฉมานํ วิหายสํ;
สํเวคํ อลภี ธีโร, ปพฺพชฺชํ สมโรจยิฯ

๓๑๔. “ตโต โส ปพฺพชิตฺวาน, กามราคํ วิราชยิ;
กามราคํ วิราเชตฺวา, พฺราหฺมโลกูปโค อหู”ติฯ

ตตฺถ **อเนฺตปุร**นฺติ กุมารสฺส วสนฏฺฐานํฯ **พหุ**นฺติ พหุํ นานปฺปการํฯ **กามุปสํหิต**นฺติ กามนิสฺสิตํ คีตํ ปวตฺตยมานาฯ **กามจฺฉนฺทสฺสา**ติ อสฺส อนิตฺถิคนฺธกุมารสฺส กามจฺฉโนฺท อุปฺปชฺชิฯ **ชน**นฺติ อตฺตโน สนฺติกาวจรํ ปริจาริกชนํฯ **อุจฺจาวจ**นฺติ อุคฺคตญฺจ อนุคฺคตญฺจฯ **ภุเญฺชยฺยา**ติ สเจ ภุเญฺชยฺยาสิฯ **ฉาเทยฺยุ ต**นฺติ เอเต กามา นาม ตว รุเจฺจยฺยุํฯ โส “ปมทา”ติ วจนํ สุตฺวา ตุณฺหี อโหสิฯ อิตรา ปุนทิวเสปิ คายิฯ เอวํ กุมาโร ปฏิพทฺธจิโตฺต หุตฺวา ตสฺสา อาคมนํ โรเจโนฺต ปริจาริเก อาณเนฺตตฺวา **“อิงฺฆา”**ติ คาถมาหฯ

ติโรกุฏฺฏมฺหีติ สยนคพฺภกุฏฺฏสฺส พหิฯ **มา อโณฺณู**ติ อโณฺณู กาเม ปริภุญฺชโนฺต ปุริโส นาม มา สิยาฯ **หนฺตุํ อุปกฺกมี**ติ อนฺตรวีถึ โอตริตฺวา มาเรตุํ อารภิฯ **วิกนฺทึสู**ติ กุมาเรน กติปเยสุ ปุริเสสุ ปหเตสุ ปุริสา ปลายิตฺวา เคหานิ ปวิสึสุฯ โส ปุริเส อลภโนฺต โถกํ วิสฺสมิฯ

ตสฺมึ ขเณ ราชงฺคเณ สนฺนิปติตฺวา อุปโกฺกสึสุฯ **ชนํ เหเฐตฺยทูสก**นฺติ นิรปราธํ ชนํ เหเฐติ, ตํ คณฺหาเปถาติ วทึสุฯ ราชา อุปาเยน กุมารํ คณฺหาเปตฺวา ‘‘อิมสฺส กึ กตฺตพฺพ’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘เทว, อญฺญํ นตฺถิ, อิมํ ปน กุมารํ ตาย กุมาริกาย สทฺธึ รฏฺฐา ปพฺพาเชตุํ วฏฺฏตี’’ติ วุเตฺต ตถา อกาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา **‘‘ตญฺจา’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **วิวาเหสี**ติ ปพฺพาเชสิฯ **น เต วตฺถพฺพ ตาวเท**ติ ยตฺตกํ มยฺหํ วิชิตํ, ตตฺตเก ตยา น วตฺถพฺพํฯ **อุญฺฉาย**าติ ผลาผลตฺถายฯ

ตสฺมึ ปน วนํ ปวิเฏฺฐ อิตรา ยํ ตตฺถ ปจิตพฺพยุตฺตกํ อตฺถิ, ตํ ปจิตฺวา ตสฺสาคมนํ โอโลเกนฺตี ปณฺณสาลทฺวาเร นิสีทติฯ เอวํ กาเล คจฺฉเนฺต เอกทิวสํ อนฺตรทีปกวาสี เอโก อิทฺธิมนฺตตาปโส อสฺสมปทโต นิกฺขมิตฺวา มณิผลกํ วิย อุทกํ มทฺทมาโนว อากาเส อุปฺปติตฺวา ภิกฺขาจารํ คจฺฉโนฺต ปณฺณสาลาย อุปริภาคํ ปตฺวา ธูมํ ทิสฺวา ‘‘อิมสฺมึ ฐาเน มนุสฺสา วสนฺติ มเญฺญ’’ติ ปณฺณสาลทฺวาเร โอตริฯ สา ตํ ทิสฺวา นิสีทาเปตฺวา ปฏิพทฺธจิตฺตา หุตฺวา อิตฺถิกุตฺตํ ทเสฺสตฺวา เตน สทฺธึ อนาจารํ อจริฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา **‘‘อเถตฺถา’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **อิสิ มาคจฺฉิ**ติ อิสิ อาคจฺฉิฯ **สมุทฺทํ อุปรูปรี**ติ สมุทฺทสฺส มตฺถกมตฺถเกนฯ **ปสฺส ยาว สุทารุณ**นฺติ ปสฺสถ, ภิกฺขเว, ตาย กุมาริกาย ยาว สุทารุณํ กมฺมํ กตนฺติ อโตฺถฯ

สายนฺติ สายนฺหสมเยฯ **ทิสฺวา**ติ ตํ วิชหิตุํ อสโกฺกโนฺต สกลทิวสํ ตเตฺถว หุตฺวา สายนฺหสมเย ราชปุตฺตํ อาคตํ ทิสฺวา ปลายิตุํ ‘‘เวหายสํ คมิสฺส’’นฺติ อุปฺปตนาการํ กโรโนฺต ปติตฺวา มหณฺณเว สีทติฯ **อิสึ ทิสฺวา**ติ อนุพนฺธมาโน คนฺตฺวา ปสฺสิตฺวาฯ **อนุกมฺปายา**ติ สจายํ ภูมิยา อาคโต อภวิสฺส, ปลายิตฺวา อรญฺญํ ปวิเสยฺย, อากาเสน อาคโต ภวิสฺสติ, ตสฺมา สมุเทฺท ปติโตปิ อุปฺปตนาการเมว กโรตีติ อนุกมฺปํ อุปฺปาเทตฺวา ตเสฺสว อนุกมฺปาย อภาสถฯ ตาสํ ปน คาถานํ อโตฺถ ติกนิปาเต วุโตฺตเยวฯ **นิพฺพิทา อหู**ติ กาเมสุ นิเพฺพโท ชาโตฯ **โปราณกํ มคฺค**นฺติ ปุเพฺพ อธิคตํ ฌานวิเสสํฯ **ปพฺพชิตฺวานา**ติ ตํ อิตฺถึ มนุสฺสาวาสํ เนตฺวา นิวตฺติตฺวา อรเญฺญ อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา กามราคํ วิราชยิ, วิราเชตฺวา พฺรหฺมโลกูปโค อโหสีติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘เอวํ, ภิกฺขเว, มาตุคามํ ปฏิจฺจ วิสุทฺธสตฺตาปิ สํกิลิสฺสนฺตี’’ติ วตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ อรหตฺตํ ปโตฺตฯ ตทา อนิตฺถิคนฺธกุมาโร อหเมว อโหสินฺติฯ

มหาปโลภนชาตกวณฺณนา เอกาทสมาฯ

[๕๐๘] ๑๒. ปญฺจปณฺฑิตชาตกวณฺณนา

๓๑๕-๓๓๖. ปญฺจปณฺฑิตชาตกํ มหาอุมเงฺค อาวิ ภวิสฺสติฯ

ปญฺจปณฺฑิตชาตกวณฺณนา ทฺวาทสมาฯ

[๕๐๙] ๑๓. หตฺถิปาลชาตกวณฺณนา

จิรสฺสํ วต ปสฺสามาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต มหาภินิกฺขมนํ อารพฺภ กเถสิฯ ตทา หิ สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ ตถาคโต มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขโนฺตเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ เอสุการี นาม ราชา อโหสิฯ ตสฺส ปุโรหิโต ทหรกาลโต ปฏฺฐาย ปิยสหาโยฯ เต อุโภปิ อปุตฺตกา อเหสุํฯ เต เอกทิวสํ สุขสยเน นิสินฺนา มนฺตยึสุ ‘‘อมฺหากํ อิสฺส

ริยํ มหนฺตํ, ปุโตฺต วา ธีตา วา นตฺถิ, กึ นุ โข กตฺตพฺพ’’นฺติฯ ตโต ราชา ปุโรหิตํ อาห – ‘‘สมฺม, สเจ ตว เคเห ปุโตฺต ชายิสฺสติ, มม รชฺชสฺส สามิโก ภวิสฺสติ, สเจ มม ปุโตฺต ชายิสฺสติ, ตว เคเห โภคานํ สามิโก ภวิสฺสตี’’ติฯ เอวํ อุโภปิ อญฺญมญฺญํ สงฺกริํสุฯ

อเถกทิวสํ ปุโรหิโต โภคคามํ คนฺตฺวา อาคมนกาเล ทกฺขิณทฺวาเรน นครํ ปวิสโนฺต พหินคเร เอกํ พหุปุตฺติกํ นาม ทุคฺคติตฺถึ ปสฺสิฯ ตสฺสา สตฺต ปุตฺตา สเพฺพว อโรคา, เอโก ปจนภาชนกปลฺลํ คณฺหิ, เอโก สยนกฎสารกํ, เอโก ปุรโต คจฺฉติ, เอโก ปจฺฉโต, เอโก องฺคุลึ คณฺหิ, เอโก อเงฺก นิสิโนฺน, เอโก ขเนฺธฯ อถ นํ ปุโรหิโต ปุจฺฉิ ‘‘ภเทฺท, อิเมสํ ทารกานํ ปิตา กุหิ’’นฺติ? ‘‘สามิ, อิเมสํ ปิตา นาม นิพโทฺธ นตฺถี’’ติฯ ‘‘เอวรูเป สตฺต ปุเตฺต กินฺติ กตฺวา อลตฺถา’’ติ? สา อญฺญํ คหณํ อปสฺสนฺตี นครทฺวาเร ฐิตํ นิโคฺรธรุกฺขํ ทเสฺสตฺวา ‘‘สามิ เอตสฺมิํ นิโคฺรเธ อธิวตฺถาย เทวตาย สนฺติเก ปเตฺถตฺวา ลภิํ, เอตาย เม ปุตฺตา ทินฺนา’’ติ อาหฯ ปุโรหิโต ‘‘เตน หิ คจฺฉ ตฺว’’นฺติ รถา โอรุยฺห นิโคฺรธมูลํ คนฺตฺวา สาขาย คเหตฺวา จาเลตฺวา ‘‘อโมฺภ เทวเต, ตฺวํ รโญฺญ สนฺติกา กึ นาม น ลภสิ, ราชา เต อนุสํวจฺฉรํ สหสฺสํ วิสฺสเชฺชตฺวา พลิกมฺมํ กโรติ, ตสฺส ปุตฺตํ น เทสิ, เอตาย ทุคฺคติตฺถิยา ตว โก อุปกาโร กโต, เยนสฺสา สตฺต ปุเตฺต อทาสิฯ สเจ อมฺหากํ รโญฺญ ปุตฺตํ น เทสิ, อิโต ตํ สตฺตเม ทิวเส สมูลํ ฉินฺทาเปตฺวา ขณฺฑาขณฺฑิกํ กาเรสฺสามี’’ติ รุกฺขเทวตํ ตเชฺชตฺวา ปกฺกามิฯ โส เอเตน นิยาเมเนว ปุนทิวเส ปีติ ปฎิปาฎิยา ฉ ทิวเส กเถสิฯ ฉเฎฺฐ ปน ทิวเส สาขาย คเหตฺวา ‘‘รุกฺขเทวเต อเชฺชกรตฺติมตฺตกเมว เสสํ, สเจ เม รโญฺญ ปุตฺตํ น เทสิ, เสฺว ตํ นิฎฺฐาเปสฺสามี’’ติ อาหฯ

รุกฺขเทวตา อาวเชฺชตฺวา ตํ การณํ ตถโต ญตฺวา ‘‘อยํ พฺราหฺมโณ ปุตฺตํ อลภโนฺต มม วิมานํ นาเสสฺสติ, เกน นุ โข อุปาเยน ตสฺส ปุตฺตํ ทาตุํ วฎฺฎตี’’ติ จตุนฺนํ มหาราชานํ สนฺติกํ คนฺตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ เต ‘‘มยํ ตสฺส ปุตฺตํ ทาตุํ น สกฺขิสฺสามา’’ติ วทิํสุฯ อฎฺฐวีสติยกฺขเสนาปตีนํ สนฺติกํ อคมาสิ, เตปิ ตเถวาหํสุฯ สกฺกสฺส เทวรโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา กเถสิฯ โสปิ ‘‘ลภิสฺสติ นุ โข ราชา อนุจฺฉวิเก ปุเตฺต, อุทาหุ โน’’ติ อุปธาเรโนฺต ปุญฺญวเนฺต จตฺตาโร เทวปุเตฺต ปสฺสิฯ เต กิร ปุริมภเว พาราณสิยํ เปสการา หุตฺวา เตน กเมฺมน ลทฺธกํ ปญฺจโกฎฺฐาสํ กตฺวา จตฺตาโร โกฎฺฐาเส ปริภุญฺชิํสุ. ปญฺจมํ คเหตฺวา เอกโตว ทานํ อทํสุฯ เต ตโต จุตา ตาวติํสภวเน นิพฺพตฺติํสุ, ตโต ยามภวเนติ เอวํ อนุโลมปฎิโลมํ ฉสุ เทวโลเกสุ สมฺปตฺติํ อนุภวนฺตา วิจรนฺติฯ ตทา ปน เนสํ ตาวติํสภวนโต จวิตฺวา ยามภวนํ คมนวาโร โหติฯ สโกฺก เตสํ สนฺติกํ คนฺตฺวา ปโกฺกสิตฺวา ‘‘มาริสา, ตุเมฺหหิ มนุสฺสโลกํ คนฺตุํ วฎฺฎติ, เอสฺการีรโญฺญ อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺตถา’’ติ อาหฯ เต ตสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘สาธุ เทว, คมิสฺสาม, น ปนมฺหากํ ราชกุเลนโตฺถ, ปุโรหิตสฺส เคเห นิพฺพตฺติตฺวา ทหรกาเลเยว กาเม ปหาย ปพฺพชิสฺสามา’’ติ วทิํสุฯ สโกฺก ‘‘สาธู’’ติ เตสํ ปฎิญฺญํ คเหตฺวา อาคนฺตฺวา รุกฺขเทวตาย ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ สา ตุฎฺฐมานสา สกฺกํ วนฺทิตฺวา อตฺตโน วิมานเมว คตาฯ

ปุโรหิโตปิ ปุนทิวเส พลวปุริเส สนฺนิปาตาเปตฺวา วาสิผรสุอาทีนิ คาหาเปตฺวา รุกฺขมูลํ คนฺตฺวา รุกฺขสาขาย คเหตฺวา ‘‘อโมฺภ เทวเต, อชฺช มยฺหํ ตํ ยาจนฺตสฺส สตฺตโม ทิวโส, อิทานิ เต นิฎฺฐานกาโล’’ติ อาหฯ ตโต รุกฺขเทวตา มหเนฺตนานุภาเวน ขนฺธวิวรโต นิกฺขมิตฺวา มธุรสเรน ตํ อามเนฺตตฺวา ‘พฺราหฺมณ, ติฎฺฐตุ เอโก ปุโตฺต, จตฺตาโร เต ปุเตฺต ทสฺสามี’’ติ อาหฯ ‘‘มม ปุเตฺตนโตฺถ นตฺถิ, อมฺหากํ รโญฺญ ปุตฺตํ เทหี’’ติฯ ‘‘ตุยฺหํเยว เทมี’’ติฯ ‘‘เตน หิ มมเทฺว, รโญฺญ เทฺว เทหี’’ติฯ ‘‘รโญฺญ น เทมิ, จตฺตาโรปิ ตุยฺหเมว ทมฺมิ, ตยา จ ลทฺธมตฺตาว ภวิสฺสนฺติ, อคาเร ปน อฎฺฐตฺวา ทหรกาเลเยว ปพฺพชิสฺสนฺตี’’ติฯ ‘‘ตฺวํ เม เกวลํ ปุเตฺต เทหิ,

อปพฺพชนการณํ ปน อมฺหากํ ภาโร’’ติฯ สา ตสฺส ปุตฺตวรํ ทตฺวา อตฺตโน ภวนํ ปาวิสิฯ ตโต ปฏฺฐาย เทวตาย สกฺกาโร มหา อโหสิฯ

เชฏฺฐกเทวปุตฺโต จวิตฺวา ปุโรหิตสฺส พฺราหฺมณิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺติฯ ตสฺส นามคฺคหณทิวเส ‘‘หตฺถิปาโล’’ติ นามํ กตฺวา อปพฺพชนตฺถาย หตฺถิโคปเก ปฏิจฺฉาเปสุํฯ โส เตสํ สนฺติเก วฑฺฒติฯ ตสฺส ปทสา คมนกาเล ทุติโย จวิตฺวา อสฺสา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺติ, ตสฺสปิ ชาตกาเล ‘‘อสฺสปาโล’’ติ นามํ กริํสุฯ โส อสฺสโคปกานํ สนฺติเก วฑฺฒติฯ ตติยสฺส ชาตกาเล ‘‘โคปาโล’’ติ นามํ กริํสุฯ โส โคปาเลหิ สทฺธิํ วฑฺฒติฯ จตุตฺถสฺส ชาตกาเล ‘‘อชปาโล’’ติ นามํ กริํสุฯ โส อชปาเลหิ สทฺธิํ วฑฺฒติฯ เต วุฑฺฒิมนฺวาย โสภคฺคปฺปตฺตา อเหสุํฯ

อถ เนสํ ปพฺพชิตภเยน รโญฺญ วิชิตา ปพฺพชิเต นีหริํสุฯ สกลกาสิรฏฺเฐ เอกปพฺพชิโตปิ นาโหสิฯ เต กุมารา อติผรุสา อเหสุํ, ยาย ทิสาย คจฺฉนฺติ, ตาย อาหริยมานํ ปณฺณาการํ วิลุมฺปนฺติฯ หตฺถิปาลสฺส โสฬสวสฺสกาเล กายสมฺปตฺติํ ทิสฺวา ราชา จ ปุโรหิโต จ ‘‘กุมารา มหลฺลกา ชาตา, ฉตฺตุสฺสาปนสมโย, เตสํ กิํ นุ โข กาตพฺพ’’นฺติ มเนฺตตฺวา ‘‘เอเต อภิสิตฺตกาลโต ปฏฺฐาย อติสฺสรา ภวิสฺสนฺติ, ตโต ตโต ปพฺพชิตา อาคมิสฺสนฺติ, เต ทิสฺวา ปพฺพชิสฺสนฺติ, เอเตสํ ปพฺพชิตกาเล ชนปโท อุโลฺลโฬ ภวิสฺสติ, วีมํสิสฺสาม ตาว เน, ปจฺฉา อภิสิญฺจิสฺสามา’’ติ จิเนฺตตฺวา อุโภปิ อิสิเวสํ คเหตฺวา ภิกฺขํ จรนฺตา หตฺถิปาลสฺส กุมารสฺส นิเวสนทฺวารํ อคมํสุฯ กุมาโร เต ทิสฺวาว ตุโฎฺฐ ปสโนฺน อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา ติโสฺส คาถา อภาสิ –

๓๓๗. ‘‘จิรสฺสํ วต ปสฺสาม, พฺราหฺมณํ เทววณฺณินํ;
มหาชฏํ ขาริธรํ, ปงฺกทนฺตํ รชสฺสิรํฯ

๓๓๘. ‘‘จิรสฺสํ วต ปสฺสาม, อิสิํ ธมฺมคุเณ รตํ;
กาสายวตฺถวสนํ, วากจีรํ ปฏิจฺฉทํฯ

๓๓๙. ‘‘อาสนํ อุทกํ ปชฺชํ, ปฏิคณฺหาตุ โน ภวํ;
อเคฺฆ ภวนฺตํ ปุจฺฉาม, อคฺฆํ กุรุตุ โน ภว’’นฺติฯ

ตตฺถ **พฺราหฺมณ**นฺติ พาหิตปาปพฺราหฺมณํฯ **เทววณฺณิน**นฺติ เสฏฺฐวณฺณินํ โฆรตปํ ปรมติกฺขินฺทฺริยํ ปพฺพชิตภาวํ อุปคตนฺติ อโตฺถฯ **ขาริธร**นฺติ ขาริภารธรํฯ **อิสิ**นฺติ สีลกฺขนฺธาทโย ปริเยสิตฺวา ฐิตํฯ **ธมฺมคุเณ รต**นฺติ สุจริตโกฏฺฐาเส อภิรตํฯ **‘‘อาสน’’**นฺติ อิทํ เตสํ นิสีทนตฺถาย อาสนํ ปญฺญเปตฺวา คโนฺธทกญฺจ ปาทพฺภญฺชนญฺจ อุปเนตฺวา อาหฯ **อเคฺฆ**ติ อิเม สเพฺพปิ อาสนาทโย อเคฺฆ ภวนฺตํ ปุจฺฉามฯ **กุรุตุ โน**ติ อิเม โน อเคฺฆ ภวํ ปฏิคฺคณฺหตูติฯ

เอวํ โส เตสุ เอเกกํ วาเรนาหฯ อถ นํ ปุโรหิโต อาห – ‘‘ตาต หตฺถิปาล ตฺวํ อเมฺห ‘เก อิเม’ติ มญฺญมาโน เอวํ กเถสี’’ติฯ ‘‘เหมวนฺตกา อิสโย’’ติฯ ‘‘น มยํ, ตาต, อิสโย, เอส ราชา เอสุการี, อหํ เต ปิตา ปโรหิโต’’ติฯ ‘‘อถ กสฺมา อิสิเวสํ คณฺหิตฺถา’’ติ? ‘‘ตว วีมํสนตฺถายา’’ติฯ ‘‘มม กิํ วีมํสถา’’ติ? ‘‘สเจ อเมฺห ทิสฺวา น ปพฺพชิสฺสสิ, อถ ตํ รเชฺช อภิสิญฺจิตุํ อาคตามฺหา’’ติฯ ‘‘ตาต น เม รเชฺชนโตฺถ, ปพฺพชิสฺสามหนฺติฯ อถ นํ ปิตา ‘‘ตาต หตฺถิปาล, นายํ กาโล ปพฺพชฺชายา’’ติ วตฺวา ยถาชฺฌาสยํ อนุสาสโนฺต จตุตฺถคาถมาห –

๓๔๐. ‘‘อธิจฺจ เวเท ปริเยส วิตฺตํ, ปุเตฺต เคเห ตาต ปติฏฺฐเปตฺวา;
คเนฺธ รเส ปจฺจนุภุยฺย สพฺพํ, อรญฺญํ สาธุ มุนิ โส ปสโตฺถ’’ติฯ

ตตฺถ **อธิจฺจาติ** สชฺฌายิตฺวาฯ **ปุเตฺตติ** ฉตฺตํ อุสฺสาเปตฺวา นาฏเก วาเรน อุปฏฺฐาเปตฺวา ปุตฺตธีตาหิ วฑฺฒิตฺวา เต ปุเตฺต เคเห ปติฏฺฐาเปตฺวาติ อโตฺถฯ **สพฺพนฺติ** เอเต จ คนฺธรเส เสสญฺจ สพฺพํ วตฺถุกามํ อนุภวิตฺวาฯ **อรญฺญํ สาธุ มุนิ โส ปสโตฺถติ** ปจฺฉา มหลฺลกกาเล ปพฺพชิตสฺส อรญฺญํ สาธุ ลทฺธกํ โหติฯ โย เอวรูเป กาเล ปพฺพชติ, โส มุนิ พุทฺธาทีหิ อริเยหิ ปสโตฺถติ วทติฯ

ตโต หตฺถิปาโล คาถมาห –

๓๔๑. ‘‘เวทา น สจฺจา น จ วิตฺตลาโภ, น ปุตฺตลาเภน ชรํ วิหนฺติ;
คเนฺธ รเส มุจฺจนมาหุ สโนฺต, สกมฺมุนา โหติ ผลูปปตฺตี’’ติฯ

ตตฺถ **น สจฺจาติ** ยํ สคฺคญฺจ มคฺคญฺจ วทนฺติ, น ตํ สาเธนฺติ, ตุจฺฉา นิสฺสารา นิปฺผลาฯ **น จ วิตฺตลาโภติ** ธนลาโภปิ ปญฺจสาธารณตฺตา สโพฺพ เอกสภาโว น โหติฯ **ชรนฺติ** ตาต, ชรํ วา พฺยาธิมรณํ วา น โกจิ ปุตฺตลาเภน ปฏิพาหิตุํ สมโตฺถ นาม อตฺถิฯ ทุกฺขมูลา เหเต อุปธโยฯ **คเนฺธ รเสติ** คเนฺธ จ รเส จ เสเสสุ อารมฺมเณสุ จ มุจฺจนํ มุตฺติเมว พุทฺธาทโย ปณฺฑิตา กเถนฺติฯ **สกมฺมุนาติ** อตฺตนา กตกเมฺมเนว สตฺตานํ ผลูปปตฺติ ผลนิปฺผตฺติ โหติฯ กมฺมสฺสกา หิ, ตาต, สตฺตาติฯ

กุมารสฺส วจนํ สุตฺวา ราชา คาถมาห –

๓๔๒. ‘‘อทฺธา หิ สจฺจํ วจนํ ตเวตํ, สกมฺมุนา โหติ ผลูปปตฺติ;
ชิณฺณา จ มาตาปิตโร ตวีเม, ปเสฺสยฺยุํ ตํ วสฺสสตํ อโรค’’นฺติฯ

ตตฺถ **วสฺสสตํ อโรคนฺติ** เอเต วสฺสสตํ อโรคํ ตํ ปเสฺสยฺยุํ, ตฺวมฺปิ วสฺสสตํ ชีวโนฺต มาตาปิตโร โปสสฺสูติ วทติฯ

ตํ สุตฺวา กุมาโร ‘‘เทว, ตฺวํ กึ นาเมตํ วทสี’’ติ วตฺวา เทฺว คาถา อภาสิ –

๓๔๓. ‘‘ยสฺสสฺส สกฺขี มรเณน ราช, ชราย เมตฺตี นรวีรเสฏฺฐ;
โย จาปิ ชญฺญา น มริสฺสํ กทาจิ, ปเสฺสยฺยุํ ตํ วสฺสสตํ อโรคํฯ

๓๔๔. ‘‘ยถาปิ นาวํ ปุริโส ทกมฺหิ, เอเรติ เจ นํ อุปเนติ ตีรํ;
เอวมฺปิ พฺยาธี สตตํ ชรา จ, อุปเนติ มจฺจํ วสมนฺตกสฺสา’’ติฯ

ตตฺถ **สกฺขีติ** มิตฺตธโมฺมฯ **มรเณนาติ** ทโตฺต มโต มิโตฺต มโตติ สมฺมุติมรเณนฯ **ชรายาติ** ปากฏชราย วา สทฺธึ ยสฺส เมตฺตี ภเวยฺย, ยเสฺสตํ มรณญฺจ ชรา จ มิตฺตภาเวน นาคเจฺฉยฺยาติ อโตฺถฯ **เอเรติ เจ นนฺติ** มหาราช, ยถา นาม ปุริโส นทีติเตฺถ อุทกมฺหิ นาวํ ฐเปตฺวา ปรตีรคามึ ชนํ อาโรเปตฺวา สเจ อริเตฺตน อุปฺปีเฬโนฺต ผิเยน กฑฺฒโนฺต จาเลติ ฆเฏฺฏติ, อถ นํ ปรตีรํ เนติฯ เอวํ พฺยาธิ ชรา จ นิจฺจํ อนฺตกสฺส มจฺจุโน วสํ อุปเนติเยวาติฯ

เอวํ อิเมสํ สตฺตานํ ชีวิตสงฺขารสฺส ปริตฺตภาวํ ทเสฺสตฺวา ‘‘มหาราช, ตุเมฺห ติฏฺฐถ, ตุเมฺหหิ สทฺธึ กถยนฺตเมว มํ พฺยาธิชรามรณานิ อุปคจฺฉนฺติ, อปฺปมตฺตา โหถา’’ติ โอวาทํ ทตฺวา ราชานญฺจ ปิตรญฺจ วนฺทิตฺวา อตฺตโน ปริจารเก คเหตฺวา พาราณสิยํ รชฺชํ ปหาย ‘‘ปพฺพชิสฺสามี’’ติ นครโต นิกฺขมิฯ ‘‘ปพฺพชฺชา นาเมสา โสภนา ภวิสฺสตี’’ติ หตฺถิปาลกุมาเรน สทฺธึ มหาชโน นิกฺขมิฯ โยชนิกา ปริสา อโหสิฯ โส ตาย ปริสาย สทฺธึ คงฺคาย ตีรํ ปตฺวา คงฺคาย อุ

ทกํ โอโลเกตฺวา กสิณปริกมฺมํ กตฺวา ฌานานิ นิพฺพเตฺตตฺวา จินฺเตสิ ‘‘อยํ สมาคโม มหา ภวิสฺสติ, มม ตโย กนิฏฺฐภาตโร มาตาปิตโร ราชา เทวีติ สเพฺพ สปริสา ปพฺพชิสฺสนฺติ, พาราณสี สุญฺญา ภวิสฺสติ, ยาว เอเตสํ อาคมนา อิเธว ภวิสฺสามี’’ติฯ โส ตเตฺถว มหาชนสฺส โอวาทํ เทโนฺต นิสีทิฯ

ปุนทิวเส ราชา จ ปุโรหิโต จ จินฺตยิํสุ ‘‘หตฺถิปาลกุมาโร ตาว ‘รชฺชํ ปหาย มหาชนํ อาทาย ปพฺพชิสฺสามี’ติ คนฺตฺวา คงฺคาตีเร นิสิโนฺน, อสฺสปาลํ วีมํสิตฺวา อภิสิญฺจิสฺสามา’’ติฯ เต อิสิเวเสเนว ตสฺสปิ เคหทฺวารํ อคมํสุฯ โสปิ เต ทิสฺวา ปสนฺนมานโส อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘จิรสฺสํ วต ปสฺสามา’’ติอาทีนิ วทโนฺต ตเถว ปฏิปชฺชิฯ เตปิ ตํ ตเถว วตฺวา อตฺตโน อาคตการณํ กถยิํสุฯ โส ‘‘มม ภาติเก หตฺถิปาลกุมาเร สเนฺต กถํ ปฐมตรํ มยฺหเมว เสตจฺฉตฺตํ ปาปุณาตี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘ตาต, ภาตา, เต ‘น มยฺหํ รเชฺชนโตฺถ, ปพฺพชิสฺสามี’ติ วตฺวา นิกฺขโนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘กหํ ปเนโส อิทานี’’ติ วตฺวา ‘‘คงฺคาตีเร นิสิโนฺน’’ติ วุเตฺต ‘‘ตาต, มม ภาตรา ฉฑฺฑิตเขเฬน กมฺมํ นตฺถิ, พาลา หิ ปริตฺตกปญฺญา สตฺตา เอตํ กิเลสํ ชหิตุํ น สโกฺกนฺติ, อหํ ปน ชหิสฺสามี’’ติ รโญฺญ จ ปิตุ จ ธมฺมํ เทเสโนฺต เทฺว คาถา อภาสิ –

๓๔๕. ‘‘ปโงฺก จ กามา ปลิโป จ กามา, มโนหรา ทุตฺตรา มจฺจุเธยฺยา;
เอตสฺมิํ ปเงฺก ปลิเป พฺยสนฺนา, หีนตฺตรูปา น ตรนฺติ ปารํฯ

๓๔๖. ‘‘อยํ ปุเร ลุทฺทมกาสิ กมฺมํ, สฺวายํ คหีโต น หิ โมกฺขิโต เม;
โอรุนฺธิยา นํ ปริรกฺขิสฺสามิ, มายํ ปุน ลุทฺทมกาสิ กมฺม’’นฺติฯ

ตตฺถ **ปโงฺก**ติ โย โกจิ กทฺทโมฯ **ปลิโป**ติ สุขุมวาลุกมิโสฺส สณฺหกทฺทโมฯ ตตฺถ กามา ลคฺคาปนวเสน ปโงฺก นาม, โอสีทาปนวเสน ปลิโป นามาติ วุตฺตาฯ **ทุตฺตรา**ติ ทุรติกฺกมาฯ **มจฺจุเธยฺยา**ติ มจฺจุโน อธิฏฺฐานาฯ เอเตสุ หิ ลคฺคา เจว อนุปวิฏฺฐา จ สตฺตา อุตฺตริตุํ อสโกฺกนฺตา ทุกฺขกฺขนฺธปริยาเย วุตฺตปฺปการํ ทุกฺขเญฺจว มรณเญฺจ ปาปุณนฺติฯ เตนาห – **‘‘เอตสฺมิํ ปเงฺก ปลิเป พฺยสนฺนา หีนตฺตรูปา น ตรนฺติ ปาร’’**นฺติฯ ตตฺถ **พฺยสนฺนา**ติ สนฺนาฯ ‘‘วิสนฺนา’’ติปิ ปาโฐ, อยเมวโตฺถฯ **หีนตฺตรูปา**ติ หีนจิตฺตสภาวาฯ **น ตรนฺติ ปาร**นฺติ นิพฺพานปารํ คนฺตุํ น สโกฺกนฺติฯ

อยนฺติ มหาราช, อยํ มมตฺตภาโว ปุเพฺพ อสฺสโคปเกหิ สทฺธิํ วฑฺฒโนฺต มหาชนสฺส วิลุมฺปนวิเหฐนาทิวเสน พหุํ ลุทฺทํ สาหสิกกมฺมํ อกาสิฯ **สฺวายํ คหีโต**ติ โส อยํ ตสฺส กมฺมสฺส วิปาโก มยา คหิโตฯ **น หิ โมกฺขิโต เม**ติ สํสารวเฏฺฏ สติ น หิ โมโกฺข อิโต อกุสลผลโต มม อตฺถิฯ **โอรุนฺธิยา นํ ปริรกฺขิสฺสามี**ติ อิทานิ นํ กายวจีมโนทฺวารานิ ปิทหโนฺต โอรุนฺธิตฺวา ปริรกฺขิสฺสามิฯ กิํการณา? **มายํ ปุน ลุทฺทมกาสิ กมฺมํ**ฯ อหญฺหิ อิโต ปฏฺฐาย ปาปํ อกตฺวา กลฺยาณเมว กริสฺสามิฯ

เอวํ อสฺสปาลกุมาโร ทฺวีหิ คาถาหิ ธมฺมํ เทเสตฺวา ‘‘ติฏฺฐถ ตุเมฺห, ตุเมฺหหิ สทฺธิํ กเถเนฺตเมว มํ พฺยาธิชรามรณานิ อุปคจฺฉนฺตี’’ติ โอวาทํ ทตฺวา โยชนิกํ ปริสํ คเหตฺวา นิกฺขมิตฺวา หตฺถิปาลกุมารเสฺสว สนฺติกํ คโตฯ โส ตสฺส อากาเส นิสีทิตฺวา ธมฺมํ เทเสตฺวา ‘‘ภาติก, อยํ สมาคโม มหา ภวิสฺสติ, อิเธว ตาว โหมา’’ติ อาหฯ อิตโรปิ ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ ปุนทิวเส ราชา จ ปุโรหิโต จ เตเนวุปาเยน โคปาลกุมารสฺส นิเวสนํ คนฺตฺวา เตนปิ ตเถว ปฏินนฺทิตฺวา อตฺตโน อาคมนการณํ อาจิกฺขิํสุฯ โสปิ อสฺสปาลกุมาโร วิย ปฏิกฺขิปิตฺวา ‘‘อหํ จิรโต ปฏฺฐาย

ปพฺพชิตุกาโม วเน นฏฺฐโคณํ วิย ปพฺพชฺชํ อุปธาเรนฺโต วิจรามิ, เตน เม นฏฺฐโคณสฺส ปทํ วิย ภาติกานํ คตมคฺโค ทิโฏฺฐ, สฺวาหํ เตเนว มคฺเคน คมิสฺสามี''ติ วตฺวา คาถมาห –

๓๔๗."คว๋ว นฏฺฐํ ปุริโส ยถา วเน, อเนฺวสตี ราช อปสฺสมาโน;
เอวํ นโฏฺฐ เอสุการี มมโตฺถ, โสหํ กถํ น คเวเสยฺยํ ราชา''ติฯ

ตตฺถ **เอสุการี**ติ ราชานํ อาลปติฯ **มมโตฺถ**ติ วเน โคโณ วิย มม ปพฺพชฺชาสงฺขาโต อโตฺถ นโฏฺฐฯ **โสหนฺ**ติ โส อหํ อชฺช ปพฺพชิตานํ มคฺคํ ทิสฺวา กถํ ปพฺพชฺชํ น คเวเสยฺยํ, มม ภาติกานํ คตมคฺคเมว คมิสฺสามิ นรินฺทาติฯ

อถ นํ "ตาต โคปาล, เอกาหํ ทฺวีหํ อาคเมหิ, อเมฺห สมสฺสาเสตฺวา ปจฺฉา ปพฺพชิสฺสสี''ติ วทึสุฯ โส "มหาราช, อชฺช กตฺตพฺพกมฺมํ 'เสฺว กริสฺสามี'ติ น วตฺตพฺพํ, กลฺยาณกมฺมํ นาม อเชฺชว กตฺตพฺพ''นฺติ วตฺวา อิตรํ คาถมาห –

๓๔๘."หิโยฺยติ หิยฺยติ โปโส, ปเรติ ปริหายติ;
อนาคตํ เนตมตฺถีติ ญตฺวา, อุปฺปนฺนฉนฺทํ โก ปนุเทยฺย ธีโร''ติฯ

ตตฺถ **หิโยฺย**ติ เสฺวติ อโตฺถฯ **ปเร**ติ ปุนทิวเสฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – "โย มหาราช, อชฺช กตฺตพฺพํ กมฺมํ 'เสฺว'ติ, เสฺว กตฺตพฺพํ กมฺมํ 'ปเร'ติ วตฺวา น กโรติ, โส ตโต ปริหายติ, น ตํ กมฺมํ กาตุํ สโกฺกตี''ติฯ เอวํ โคปาโล **ภเทฺทกรตฺตสุตฺตํ** (ม. นิ. ๓.๒๗๒ อาทโย) นาม กเถสิฯ สฺวายมโตฺถ ภเทฺทกรตฺตสุเตฺตน กเถตโพฺพฯ **อนาคตํ เนตมตฺถี**ติ ยํ อนาคตํ, ตํ "เนตํ อตฺถี''ติ ญตฺวา อุปฺปนฺนํ กุสลจฺฉนฺทํ โก ปณฺฑิโต ปนุเทยฺย หเรยฺยฯ

เอวํ โคปาลกุมาโร ทฺวีหิ คาถาหิ ธมฺมํ เทเสตฺวา "ติฏฺฐถ ตุเมฺห, ตุเมฺหหิ สทฺธึ กเถนฺตเมว มํ พฺยาธิชรามรณานิ อุปคจฺฉนฺตี''ติ โยชนิกํ ปริสํ คเหตฺวา นิกฺขมิตฺวา ทฺวินฺนํ ภาติกานํ สนฺติกํ คโตฯ หตฺถิปาโล ตสฺสปิ ธมฺมํ เทเสสิฯ ปุนทิวเส ราชา จ ปุโรหิโต จ เตเนวุปาเยน อชปาลกุมารสฺส นิเวสนํ คนฺตฺวา เตนปิ ตเถว ปฏินนฺทิตฺวา อตฺตโน อาคมนการณํ อาจิกฺขิตฺวา "ฉตฺตํ เต อุสฺสาเปสฺสามา''ติ วทึสุฯ กุมาโร อาห – "มยฺหํ ภาติกา กุหิ''นฺติ? เต "อมฺหากํ รเชฺชนโตฺถ นตฺถี''ติ เสตจฺฉตฺตํ ปหาย ติโยชนิกํ ปริสํ คเหตฺวา นิกฺขมิตฺวา คงฺคาตีเร นิสินฺนาติฯ นาหํ มม ภาติเกหิ ฉฑฺฑิตเขฬํ สีเสนาทาย วิจริสฺสามิ, อหมฺปิ ปพฺพชิสฺสามีติฯ ตาต, ตฺวํ ตาว ทหโร , อมฺหากํ หตฺถภาโร, วยปฺปตฺตกาเล ปพฺพชิสฺสสีติฯ อถ เน กุมาโร "กึ ตุเมฺห กเถถ, นนุ อิเม สตฺตา ทหรกาเลปิ มหลฺลกกาเลปิ มรนฺติเยว, 'อยํ ทหรกาเล มริสฺสติ, อยํ มหลฺลกกาเล'ติ กสฺสจิ หเตฺถ วา ปาเท วา นิมิตฺตํ นตฺถิ, อหํ มม มรณกาลํ น ชานามิ, ตสฺมา อิทาเนว ปพฺพชิสฺสามี''ติ วตฺวา เทฺว คาถา อภาสิ –

๓๔๙."ปสฺสามิ โวหํ ทหรํ กุมารึ, มตฺตูปมํ เกตกปุปฺผเนตฺตํ;
อภุตฺตโภเค ปฐเม วยสฺมึ, อาทาย มจฺจุ วชเต กุมารึฯ

๓๕๐."ยุวา สุชาโต สุมุโข สุทสฺสโน, สาโม กุสุมฺภปริกิณฺณมสฺสุ;
หิตฺวาน กาเม ปฏิกจฺจ เคหํ, อนุชาน มํ ปพฺพชิสฺสามิ เทวา''ติฯ

ตตฺถ **โว**ติ นิปาตมตฺตํ, ปสฺสามิเจฺจวาติ อโตฺถฯ **มตฺตูปมนฺ**ติ หาสภาสวิลาเสหิ มตฺตํ วิย จรนฺตึฯ **เกตกปุปฺผเนตฺตนฺ**ติ เกตกปุปฺผปตฺตํ วิย ปุถุลายตเนตฺตํฯ **อภุตฺตโภเค**ติ เอวํ อุตฺตมรูปธรํ กุมารึ ปฐมวเย วตฺตมานํ อภุตฺตโภคเมว มาตาปิตูนํ อุปริ มหนฺตํ โสกํ ปาเตตฺวา มจฺ

จฺ คเหตฺวาว คจฺฉติฯ **สุชาโต**ติ สุสณฺฐิโตฯ **สุมุโข**ติ กญฺจนาทาสปุณฺณจนฺทสทิสมุโขฯ **สุทสฺสโน**ติ อุตฺตมรูปธาริตาย สมฺปนฺนทสฺสโนฯ **สาโม**ติ สุวณฺณสาโมฯ **กุสุมฺภปริกิณฺณมสฺสู**ติ สนฺนิสินฺนเฏฺฐน สุขุมเฏฺฐน จ ตรุณกุสุมฺภเกสรสทิสปริกิณฺณมสฺสุฯ อิมินา เอวรูโปปิ กุมาโร มจฺจุวสํ คจฺฉติฯ ตถาวิธมฺปิ หิ สิเนรุํ อุปฺปาเตโนฺต วิย นิกฺกรุโณ มจฺจุ อาทาย คจฺฉตีติ ทเสฺสติฯ **หิตฺวาน กาเม ปฏิกจฺจ เคหํ, อนุชาน มํ ปพฺพชิสฺสามิ เทวา**ติ เทว, ปุตฺตทารพนฺธนสฺมิญฺหิ อุปฺปเนฺน ตํ พนฺธนํ ทุเจฺฉทนียํ โหติ, เตนาหํ ปุเรตรเญฺญว กาเม จ เคหญฺจ หิตฺวา อิทาเนว ปพฺพชิสฺสามิ, อนุชาน, มนฺติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ‘‘ติฏฺฐถ ตุเมฺห, ตุเมฺหหิ สทฺธิํ กเถนฺตเมว มํ พฺยาธิชรามรณานิ อุปคจฺฉนฺตี’’ติ เต อุโภปิ วนฺทิตฺวา โยชนิกํ ปริสํ คเหตฺวา นิกฺขมิตฺวา คงฺคาตีรเมว อคมาสิฯ หตฺถิปาโล ตสฺสปิ อากาเส นิสีทิตฺวา ธมฺมํ เทเสตฺวา ‘‘สมาคโม มหา ภวิสฺสตี’’ติ ตเตฺถว นิสีทิฯ ปุนทิวเส ปุโรหิโต ปลฺลงฺกวรมชฺฌคโต นิสีทิตฺวา จิเนฺตสิ ‘‘มม ปุตฺตา ปพฺพชิตา, อิทานาหํ เอกโกว มนุสฺสขาณุโก ชาโตมฺหิ, อหมฺปิ ปพฺพชิสฺสามี’’ติฯ โส พฺราหฺมณิยา สทฺธิํ มเนฺตโนฺต คาถมาห –

๓๕๑. ‘‘สาขาหิ รุโกฺข ลภเต สมญฺญํ, ปหีนสาขํ ปน ขาณุมาหุ;
ปหีนปุตฺตสฺส มมชฺช โภติ, วาเสฏฺฐิ ภิกฺขาจริยาย กาโล’’ติฯ

ตตฺถ **ลภเต สมญฺญ**นฺติ รุโกฺขติ โวหารํ ลภติฯ **วาเสฏฺฐี**ติ พฺราหฺมณิํ อาลปติฯ **ภิกฺขาจริยายา**ติ มยฺหมฺปิ ปพฺพชฺชาย กาโล, ปุตฺตานํ สนฺติกเมว คมิสฺสามีติฯ

โส เอวํ วตฺวา พฺราหฺมเณ ปโกฺกสาเปสิ, สฏฺฐิ พฺราหฺมณสหสฺสานิ สนฺนิปติํสุฯ อถ เน อาห – ‘‘ตุเมฺห กิํ กริสฺสถา’’ติ ตุเมฺห ปน อาจริยาติฯ ‘‘อหํ มม ปุตฺตสฺส สนฺติเก ปพฺพชิสฺสามี’’ติฯ ‘‘น ตุมฺหากเมว นิรโย อุโณฺห, มยมฺปิ ปพฺพชิสฺสามา’’ติฯ โส อสีติโกฏิธนํ พฺราหฺมณิยา นิยฺยาเทตฺวา โยชนิกํ พฺราหฺมณปริสํ อาทาย นิกฺขมิตฺวา ปุตฺตานํ สนฺติกเญฺญว คโตฯ หตฺถิปาโล ตายปิ ปริสาย อากาเส ฐตฺวา ธมฺมํ เทเสสิฯ ปุนทิวเส พฺราหฺมณี จิเนฺตสิ ‘‘มม จตฺตาโร ปุตฺตา เสตจฺฉตฺตํ ปหาย ‘ปพฺพชิสฺสามา’ติ คตา, พฺราหฺมโณปิ ปุโรหิตฏฺฐาเนน สทฺธิํ อสีติโกฏิธนํ ฉเฑฺฑตฺวา ปุตฺตานเญฺญว สนฺติกํ คโต, อหเมว เอกา กิํ กริสฺสามิ, ปุตฺตานํ คตมเคฺคเนว คมิสฺสามี’’ติฯ สา อตีตํ อุทาหรณํ อาหรนฺตี อุทานคาถมาห –

๓๕๒. ‘‘อฆสฺมิ โกญฺจาว ยถา หิมจฺจเย, กตานิ ชาลานิ ปทาลิย หํสา;
คจฺฉนฺติ ปุตฺตา จ ปตี จ มยฺหํ, สาหํ กถํ นานุวเช ปชาน’’นฺติฯ

ตตฺถ **อฆสฺมิ โกญฺจาว ยถา**ติ ยเถว อากาเส โกญฺจสกุณา อสชฺชมานา คจฺฉนฺติฯ **หิมจฺจเย**ติ วสฺสานจฺจเยฯ **กตานิ ชาลานิ ปทาลิย หํสา**ติ อตีเต กิร ฉนฺนวุติสหสฺสา สุวณฺณหํสาวสฺสารตฺตปโหนกํ สาลิํ กญฺจนคุหายํ นิกฺขิปิตฺวา วสฺสภเยน พหิ อนิกฺขมิตฺวา จตุมาสํ ตตฺถ วสนฺติฯ อถ เนสํ อุณฺณนาภิ นาม มกฺกฏโก คุหาทฺวาเร ชาลํ พนฺธติฯ หํสา ทฺวินฺนํ ตรุณหํสานํ ทฺวิคุณํ วฏฺฏิํ เทนฺติฯ เต ถามสมฺปนฺนตาย ตํ ชาลํ ฉินฺทิตฺวา ปุรโต คจฺฉนฺติ, เสสา เตสํ คตมเคฺคน คจฺฉนฺติฯ สา ตมตฺถํ ปกาเสนฺตี เอวมาหฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยเถว อากาเส โกญฺจสกุณา อสชฺชมานา คจฺฉนฺติ, ตถา หิมจฺจเย วสฺสานาติกฺกเม เทฺว ตรุณหํสา กตานิ ชาลานิ ปทาเลตฺวา คจฺฉนฺติ, อถ เนสํ คตมเคฺคน อิตเร หํสาฯ อิทานิ ปน มม ปุตฺตา ตรุณหํสา ชาลํ วิย กามชาลํ ฉินฺทิตฺวา คตา, มยาปิ เตสํ คตมเคฺคน คนฺตพฺพนฺติ อิมินาธิปฺปาเยน **‘‘คจฺฉนฺติ ปุตฺตา จ ปตี จ มยฺหํ, สาหํ กถํ นานุวเช ปชาน’’**นฺติ อาหฯ

อิติ สา ‘‘กถํ อหํ เอวํ ปชานนฺตี น ปพฺพชิสฺสามิ, ปพฺพชิสฺสามิ เยวา’’ติ สนฺนิฏฺฐานํ กตฺวา พฺราหฺมณิโย ปโกฺกสาเปตฺวา เอวมาห ‘‘ตุเมฺห กึ กริสฺสถา’’ติ? ‘‘ตุเมฺห ปน อเยฺย’’ติฯ ‘‘อหํ ปพฺพชิสฺสามี’’ติฯ ‘‘มยมฺปิ ปพฺพชิสฺสามา’’ติฯ สา ตํ วิภวํ ฉเฑฺฑตฺวา โยชนิกํ ปริสํ คเหตฺวา ปุตฺตานํ สนฺติกเมว คตาฯ หตฺถิปาโล ตายปิ ปริสาย อากาเส นิสีทิตฺวา ธมฺมํ เทเสสิฯ ปุนทิวเส ราชา ‘‘กุหึ ปุโรหิโต’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘เทว, ปุโรหิโต จ พฺราหฺมณี จ สพฺพํ ธนํ ฉเฑฺฑตฺวา ทฺวิโยชนิกํ ปริสํ คเหตฺวา ปุตฺตานํ สนฺติกํ คตา’’ติฯ ราชา ‘‘อสามิกํ ธนํ อมฺหากํ ปาปุณาตี’’ติ ตสฺส เคหโต ธนํ อาหราเปสิฯ อถสฺส อคฺคมเหสี ‘‘ราชา กึ กโรตี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘ปุโรหิตสฺส เคหโต ธนํ อาหราเปตี’’ติ วุเตฺต ‘‘ปุโรหิโต กุหิ’’นฺติ วตฺวา ‘‘สปชาปติโก ปพฺพชฺชตฺถาย นิกฺขโนฺต’’ติ สุตฺวา ‘‘อยํ ราชา พฺราหฺมเณน จ พฺราหฺมณิยา จ จตูหิ ปุเตฺตหิ จ ชหิตํ อุกฺการํ โมเหน มูโฬฺห อตฺตโน ฆรํ อาหราเปติ, อุปมาย นํ โพเธสฺสามี’’ติ สูนโต มํสํ อาหราเปตฺวา ราชงฺคเณ ราสึ กาเรตฺวา อุชุมคฺคํ วิสฺสเชฺชตฺวา ชาลํ ปริกฺขิปาเปสิฯ คิชฺฌา ทูรโตว ทิสฺวา ตสฺสตฺถาย โอตรึสุฯ ตตฺถ สปฺปญฺญา ชาลํ ปสาริตํ ญตฺวา อติภาริกา หุตฺวา ‘‘อุชุกํ อุปฺปติตุํ น สกฺขิสฺสามา’’ติ อตฺตนา ขาทิตมํสํ ฉเฑฺฑตฺวา วมิตฺวา ชาลํ อนลฺลียิตฺวา อุชุกเมว อุปฺปติตฺวา คมึสุฯ อนฺธพาลา ปน เตหิ ฉฑฺฑิตํ วมิตํ ขาทิตฺวา ภาริยา หุตฺวา อุชุกํ อุปฺปติตุํ อสโกฺกนฺตา อาคนฺตฺวา ชาเล พชฺฌึสุฯ อเถกํ คิชฺฌํ อาเนตฺวา เทวิยา ทสฺสยึสุฯ สา ตํ อาทาย รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘เอถ ตาว, มหาราช, ราชงฺคเณ เอกํ กิริยํ ปสฺสิสฺสามา’’ติ สีหปญฺชรํ วิวริตฺวา ‘‘อิเม คิเชฺฌ โอโลเกหิ มหาราชา’’ติ วตฺวา เทฺว คาถา อภาสิ –

๓๕๓. ‘‘เอเต ภุตฺวา วมิตฺวา จ, ปกฺกมนฺติ วิหงฺคมา;
เย จ ภุตฺวา น วมึสุ, เต เม หตฺถตฺตมาคตาฯ

๓๕๔. ‘‘อวมี พฺราหฺมโณ กาเม, โส ตฺวํ ปจฺจาวมิสฺสสิ;
วนฺตาโท ปุริโส ราช, น โส โหติ ปสํสิโย’’ติฯ

ตตฺถ **ภุตฺวา วมิตฺวา จา**ติ มํสํ ขาทิตฺวา วมิตฺวา จฯ **ปจฺจาวมิสฺสสี**ติ ปฏิภุญฺชิสฺสสิฯ **วนฺตาโท**ติ ปรสฺส วมิตขาทโกฯ **น ปสํสิโย**ติ โส ตณฺหาวสิโก พาโล พุทฺธาทีหิ ปณฺฑิเตหิ ปสํสิตโพฺพ น โหติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา วิปฺปฏิสารี อโหสิ, ตโย ภวา อาทิตฺตา วิย อุปฏฺฐหึสุฯ โส ‘‘อเชฺชว รชฺชํ ปหาย มม ปพฺพชิตุํ วฏฺฏตี’’ติ อุปฺปนฺนสํเวโค เทวิยา ถุตึ กโรโนฺต คาถมาห –

๓๕๕. ‘‘ปเงฺก จ โปสํ ปลิเป พฺยสนฺนํ, พลี ยถา ทุพฺพลมุทฺธเรยฺย;
เอวมฺปิ มํ ตฺวํ อุทตาริ โภติ, ปญฺจาลิ คาถาหิ สุภาสิตาหี’’ติฯ

ตตฺถ **พฺยสนฺนนฺ**ติ นิมุคฺคํ, ‘‘วิสนฺน’’นฺติปิ ปาโฐฯ **อุทฺธเรยฺยา**ติ เกเสสุ วา หเตฺถสุ วา คเหตฺวา อุกฺขิปิตฺวา ถเล ฐเปยฺยฯ **อุทตารี**ติ กามปงฺกโต อุตฺตารยิฯ ‘‘อุทตาสี’’ติปิ ปาโฐ, อยเมวโตฺถฯ ‘‘อุทฺธฏาสี’’ติปิ ปาโฐ, อุทฺธรีติ อโตฺถฯ **ปญฺจาลี**ติ ปญฺจาลราชธีเตฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ตงฺขณเญฺญว ปพฺพชิตุกาโม หุตฺวา อมเจฺจ ปโกฺกสาเปตฺวา อาห – ‘‘ตุเมฺห กึ กริสฺสถา’’ติ ตุเมฺห ปน, เทวาติ? ‘‘อหํ หตฺถิปาลสฺส สนฺติเก ปพฺพชิสฺสามี’’ติฯ ‘‘มยมฺปิ ปพฺพชิสฺสาม, เทวา’’ติฯ ราชา ทฺวาทสโยชนิเก พาราณสินคเร รชฺชํ ฉเฑฺฑตฺวา ‘‘อตฺถิกา เสตจฺฉตฺตํ อุสฺสาเปนฺตู’’ติ อมจฺจปริวุโต ติโยชนิกํ ปริสํ คเหตฺวา กุมารเสฺสว สนฺติกํ

คโตฯ หตฺถิปาโล ตสฺสาปิ ปริสาย อากาเส นิสิโนฺน ธมฺมํ เทเสสิฯ สตฺถา รโญฺญ ปพฺพชิตภาวํ ปกาเสโนฺต คาถมาห –

๓๕๖. ‘‘อิทํ วตฺวา มหาราชา, เอสุการี ทิสมฺปติ;
รฎฺฐํ หิตฺวาน ปพฺพชิ, นาโค เฉตฺวาว พนฺธน’’นฺติฯ

ปุนทิวเส นคเร โอหีนชโน สนฺนิปติตฺวา ราชทฺวารํ คนฺตฺวา เทวิยา อาโรเจตฺวา นิเวสนํ ปวิสิตฺวา เทวิํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ ฐิโต คาถมาหฯ

๓๕๗. ‘‘ราชา จ ปพฺพชฺชมโรจยิตฺถ, รฎฺฐํ ปหาย นรวีรเสโฎฺฐ;
ตุวมฺปิ โน โหหิ ยเถว ราชา, อเมฺหหิ คุตฺตา อนุสาส รชฺช’’นฺติฯ

ตตฺถ **อนุสาสา**ติ อเมฺหหิ คุตฺตา หุตฺวา ธเมฺมน รชฺชํ กาเรหิฯ

สา มหาชนสฺส กถํ สุตฺวา เสสคาถา อภาสิ –

๓๕๘. ‘‘ราชา จ ปพฺพชฺชมโรจยิตฺถ, รฎฺฐํ ปหาย นรวีรเสโฎฺฐ;
อหมฺปิ เอกา จริสฺสามิ โลเก, หิตฺวาน กามานิ มโนรมานิฯ

๓๕๙. ‘‘ราชา จ ปพฺพชฺชมโรจยิตฺถ, รฎฺฐํ ปหาย นรวีรเสโฎฺฐ;
อหมฺปิ เอกา จริสฺสามิ โลเก, หิตฺวาน กามานิ ยโถธิกานิฯ

๓๖๐. ‘‘อเจฺจนฺติ กาลา ตรยนฺติ รตฺติโย, วโยคุณา อนุปุพฺพํ ชหนฺติ;
อหมฺปิ เอกา จริสฺสามิ โลเก, หิตฺวาน กามานิ มโนรมานิฯ

๓๖๑. ‘‘อเจฺจนฺติ กาลา ตรยนฺติ รตฺติโย, วโยคุณา อนุปุพฺพํ ชหนฺติ;
อหมฺปิ เอกา จริสฺสามิ โลเก, หิตฺวาน กามานิ ยโถธิกานิฯ

๓๖๒. ‘‘อเจฺจนฺติ กาลา ตรยนฺติ รตฺติโย, วโยคุณา อนุปุพฺพํ ชหนฺติ;
อหมฺปิ เอกา จริสฺสามิ โลเก, สีติภูตา สพฺพมติจฺจ สงฺค’’นฺติฯ

ตตฺถ **เอกา**ติ ปุตฺตธีตุกิเลสสมฺพาเธหิ มุจฺจิตฺวา อิมสฺมิํ โลเก เอกิกาว จริสฺสามิฯ **กามานี**ติ รูปาทโย กามคุเณฯ **ยโถธิกานี**ติ เยน เยน โอธินา ฐิตานิ, เตน เตน ฐิตาเนว ชหิสฺสามิ, น กิญฺจิ อามสิสฺสามีติ อโตฺถฯ **อเจฺจนฺติ กาลา**ติ ปุพฺพณฺหาทโย กาลา อติกฺกมนฺติฯ **ตรยนฺตี**ติ อตฺุจฺฉา หุตฺวา อายุสงฺขารํ เขปยมานา ขาทยมานา คจฺฉนฺติฯ **วโยคุณา**ติ ปฐมวยาทโย ตโย, มนฺททสกาทโย วา ทส โกฎฺฐาสาฯ **อนุปุพฺพํ ชหนฺตี**ติ อุปรูปริโกฎฺฐาสํ อปฺปตฺวา ตตฺถ ตเตฺถว นิรุชฺฌนฺติฯ **สีติภูตา**ติ อุณฺหการเก อุณฺหสภาเว กิเลเส ปหาย สีตลา หุตฺวาฯ **สพฺพมติจฺจ สงฺค**นฺติ ราคสงฺคาทิกํ สพฺพสงฺคํ อติกฺกมิตฺวา เอกา จริสฺสามิ, หตฺถิปาลกุมารสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ปพฺพชิสฺสามีติฯ

อิติ สา อิมาหิ คาถาหิ มหาชนสฺส ธมฺมํ เทเสตฺวา อมจฺจภริยาโย ปโกฺกสาเปตฺวา อาห – ‘‘ตุเมฺห กิํ กริสฺสถา’’ติ ตุเมฺห ปน อเยฺยติ? ‘‘อหํ ปพฺพชิสฺสามี’’ติฯ ‘‘มยมฺปิ ปพฺพชิสฺสามา’’ติฯ สา ‘‘สาธู’’ติ ราชนิเวสเน สุวณฺณโกฎฺฐาคาราทีนิ วิวราเปตฺวา ‘‘อสุกฎฺฐาเน จ อสุกฎฺฐาเน จ มหานิธิ นิทหิต’’นฺติ สุวณฺณปเฎฺฎ ลิขาเปตฺวา ‘‘ทินฺนเญฺญว, อตฺถิกา หรนฺตู’’ติ วตฺวา สุวณฺณปฎฺฎํ มหาตเล ถเมฺภ พนฺธาเปตฺวา นคเร เภริํ จราเปตฺวา มหาสมฺปตฺติํ ฉเฑฺฑตฺ

วา นครา นิกฺขมิฯ ตสฺมิํ ขเณ สกลนครํ สงฺขุภิฯ ‘‘ราชา จ กิร เทวี จ รชฺชํ ปหาย ‘ปพฺพชิสฺสามา’ติ นิกฺขมนฺติ, มยํ อิธ กิํ กริสฺสามา’’ติ ตโต ตโต มนุสฺสา ยถาปูริตาเนว เคหานิ ฉฑฺเฑตฺวา ปุเตฺต หเตฺถสุ คเหตฺวา นิกฺขมิํสุฯ สพฺพาปณา ปสาริตนิยาเมเนว ฐิตา, นิวตฺติตฺวา โอโลเกนฺโต นาม นาโหสิฯ สกลนครํ ตุจฺฉํ อโหสิ, เทวีปิ ติโยชนิกํ ปริสํ คเหตฺวา ตเตฺถว คตาฯ หตฺถิปาโล ตสฺสาปิ ปริสาย อากาเส นิสิโนฺน ธมฺมํ เทเสตฺวา ทฺวาทสโยชนิกํ ปริสํ คเหตฺวา หิมวนฺตาภิมุโข ปายาสิฯ ‘‘หตฺถิปาลกุมาโร กิร ทฺวาทสโยชนิกํ พาราณสิํ ตุจฺฉํ กตฺวา ‘ปพฺพชิสฺสามี’ติ มหาชนํ อาทาย หิมวนฺตํ คจฺฉติ, กิมงฺคํ ปน มย’’นฺติ สกลกาสิรฏฺฐํ สงฺขุภิฯ อปรภาเค ปริสา ติํสโยชนิกา อเหสุํ, โส ตาย ปริสาย สทฺธิํ หิมวนฺตํ ปาวิสิฯ

สโกฺก อาวเชฺชโนฺต ตํ ปวตฺติํ ญตฺวา ‘‘หตฺถิปาลกุมาโร มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขโนฺต, สมาคโม มหา ภวิสฺสติ, วสนฏฺฐานํ ลทฺธุํ วฏฺฏตี’’ติ วิสฺสกมฺมํ อาณาเปสิ ‘‘คจฺฉ, อายามโต ฉตฺติํสโยชนํ, วิตฺถารโต ปนฺนรสโยชนํ อสฺสมํ มาเปตฺวา ปพฺพชิตปริกฺขาเร สมฺปาเทหี’’ติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ ปฏิสฺสุณิตฺวา คงฺคาตีเร รมณีเย ภูมิภาเค วุตฺตปฺปมาณํ อสฺสมปทํ มาเปตฺวา ปณฺณสาลาสุ กฏฺฐตฺถรณปณฺณตฺถรณอาสนาทีนิ ปญฺญเปตฺวา สเพฺพ ปพฺพชิตปริกฺขาเร มาเปสิฯ เอเกกิสฺสา ปณฺณสาลาย ทฺวาเร เอเกโก จงฺกโม รตฺติฏฺฐานทิวาฏฺฐานปริจฺฉิโนฺน กตสุธาปริกโมฺม อาลมฺพนผลโก, เตสุ เตสุ ฐาเนสุ นานาวณฺณสุรภิกุสุมสญฺฉนฺนา ปุปฺผคจฺฉา, เอเกกสฺส จงฺกมสฺส โกฏิยํ เอเกโก อุทกภริโต กูโป, ตสฺส สนฺติเก เอเกโก ผลรุโกฺข, โส เอโกว สพฺพผลานิ ผลติฯ อิทํ สพฺพํ เทวตานุภาเวน อโหสิฯ วิสฺสกโมฺม อสฺสมปทํ มาเปตฺวา ปณฺณสาลาสุ ปพฺพชิตปริกฺขาเร ฐเปตฺวา ‘‘เย เกจิ ปพฺพชิตุกามา อิเม ปริกฺขาเร คณฺหนฺตู’’ติ ชาติหิงฺคุลเกน ภิตฺติยา อกฺขรานิ ลิขิตฺวา อตฺตโน อานุภาเวน เภรวสเทฺท มิคปกฺขี ทุทฺทสิเก อมนุเสฺส จ ปฏิกฺกมาเปตฺวา สกฏฺฐานเมว คโตฯ

หตฺถิปาลกุมาโร เอกปทิกมเคฺคน สกฺกทตฺติยํ อสฺสมํ ปวิสิตฺวา อกฺขรานิ ทิสฺวา ‘‘สเกฺกน มม มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขนฺตภาโว ญาโต ภวิสฺสตี’’ติ ทฺวารํ วิวริตฺวา ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา อิสิปพฺพชฺชลิงฺคํ คเหตฺวา นิกฺขมิตฺวา จงฺกมํ โอตริตฺวา กติปเย วาเร อปราปรํ จงฺกมิตฺวา เสสชนกายํ ปพฺพาเชตฺวา อสฺสมปทํ วิจาเรโนฺต ตรุณปุตฺตานํ อิตฺถีนํ มชฺฌฏฺฐาเน ปณฺณสาลํ อทาสิฯ ตโต อนนฺตรํ มหลฺลกิตฺถีนํ, ตโต อนนฺตรํ มชฺฌิมิตฺถีนํ, สมนฺตา ปริกฺขิปิตฺวา ปน ปุริสานํ อทาสิ ฯ อเฐโก ราชา ‘‘พาราณสิยํ กิร ราชา นตฺถี’’ติ อาคนฺตฺวา อลงฺกตปฏิยตฺตํ นครํ โอโลเกตฺวา ราชนิเวสนํ อารุยฺห ตตฺถ ตตฺถ รตนราสิํ ทิสฺวา ‘‘เอวรูปํ นครํ ปหาย ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺฐาย ปพฺพชฺชา นาเมสา อุฬารา ภวิสฺสตี’’ติ สุราโสเณฺฑ มคฺคํ ปุจฺฉิตฺวา หตฺถิปาลสฺส สนฺติกํ ปายาสิฯ หตฺถิปาโล ตสฺส วนนฺตรํ อาคตภาวํ ญตฺวา ปฏิมคฺคํ คนฺตฺวา อากาเส นิสิโนฺน ปริสาย ธมฺมํ เทเสตฺวา อสฺสมปทํ เนตฺวา สพฺพปริสํ ปพฺพาเชสิฯ เอเตนุปาเยน อเญฺญปิ ฉ ราชาโน ปพฺพชิํสุฯ สตฺต ราชาโน โภเค ฉฑฺฑยิํสุ, ฉตฺติํสโยชนิโก อสฺสโม นิรนฺตโร ปริปูริฯ โย กามวิตกฺกาทีสุ อญฺญตรํ วิตเกฺกติ, มหาปุริโส ตสฺส ธมฺมํ เทเสตฺวา พฺรหฺมวิหารภาวนเญฺจว กสิณภาวนญฺจ อาจิกฺขติฯ เต เยภุเยฺยน ฌานาภิญฺญา นิพฺพเตฺตตฺวา ตีสุ โกฏฺฐาเสสุ เทฺว โกฏฺฐาสา พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺติํสุฯ ตติยโกฏฺฐาสํ ติธา กตฺวา เอโก โกฏฺฐาโส พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺติ, เอโก ฉสุ กามสเคฺคสุ, เอโก อิสีนํ ปาริจริยํ กตฺวา มนุสฺสโลเก ตีสุ กุลสมฺปตฺตีสุ นิพฺพตฺติฯ เอวํ หตฺถิปาลสฺส สาสนํ อปคตนิรยติรจฺฉานโยนิเปตฺติวิสยาสุรกายํ อโหสิฯ

อิมสฺมิํ ตมฺพปณฺณิทีเป ปถวิจาลกธมฺมคุตฺตเตฺถโร, กฏกนฺธการวาสี ผุสฺสเทวเตฺถโร, อุปริมณฺฑลวาสี มหาสงฺฆรกฺขิตเตฺถโร, มลยมหาเทวเตฺถโร, อภยคิริวาสี มหาเทวเตฺถโร, คา

มนฺตปพฺภารวาสี มหาสิวเตฺถโร, กาฬวลฺลิมณฺฑปวาสี มหานาคเตฺถโร กุฑฺฑาลสมาคเม มูคปกฺขสมาคเม จูฬสุตโสมสมาคเม อโยฆรปณฺฑิตสมาคเม หตฺถิปาลสมาคเม จ สพฺพปจฺฉานิกฺขนฺตปุริสา อเหสุํฯ เตเนวาห ภควา –

> ‘‘อภิตฺถเรถ กลฺยาเณ, ปาปา จิตฺตํ นิวารเย;
> ทนฺธญฺหิ กโรโต ปุญฺญํ, ปาปสฺมึ รมเต มโน’’ติฯ (ธ. ป. ๑๑๖);

ตสฺมา กลฺยาณํ ตุริตตุริเตเนว กาตพฺพนฺติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘เอวํ, ภิกฺขเว, ปุเพฺพปิ ตถาคโต มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขโนฺตเยวา’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา เอสุการี ราชา สุโทฺธทนมหาราชา อโหสิ, เทวี มหามายา, ปุโรหิโต กสฺสโป, พฺราหฺมณี ภทฺทกาปิลานี, อชปาโล อนุรุโทฺธ, โคปาโล โมคฺคลฺลาโน, อสฺสปาโล สาริปุโตฺต, เสสปริสา พุทฺธปริสา, หตฺถิปาโล ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

หตฺถิปาลชาตกวณฺณนา เตรสมาฯ

[๕๑๐] ๑๔. อโยฆรชาตกวณฺณนา

ยเมกรตฺติํ ปฐมนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต มหาภินิกฺขมนเญฺญว อารพฺภ กเถสิฯ ตทาปิ หิ โส ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ ตถาคโต มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขโนฺตเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต พฺรหฺมทตฺตสฺส รโญฺญ อคฺคมเหสี คพฺภํ ปฏิลภิตฺวา ลทฺธคพฺภปริหารา ปริณตคพฺภา ปจฺจูสสมนนฺตเร ปุตฺตํ วิชายิฯ ตสฺสา ปุริมตฺตภาเว เอกา สปตฺติกา ‘‘ตว ชาตํ ชาตํ ปชํ ขาทิตุํ ลภิสฺสามี’’ติ ปตฺถนํ ปฏฺฐเปสิฯ สา กิร สยํ วญฺฌา หุตฺวา ปุตฺตมาตุโกเธน ตํ ปตฺถนํ กตฺวา ยกฺขโยนิยํ นิพฺพตฺติฯ อิตรา รโญฺญ อคฺคมเหสี หุตฺวา อิมํ ปุตฺตํ วิชายิฯ สา ยกฺขินี ตทา โอกาสํ ลภิตฺวา เทวิยา ปสฺสนฺติยาว พีภจฺฉรูปา หุตฺวา อาคนฺตฺวา ตํ ทารกํ คเหตฺวา ปลายิฯ เทวี ‘‘ยกฺขินี เม ปุตฺตํ คเหตฺวา ปลายี’’ติ มหาสเทฺทน วิรวิฯ อิตราปิ ทารกํ มูลกนฺทํ วิย มุรุํ มุรุํ กโรนฺตี ขาทิตฺวา เทวิยา หตฺถวิการาทีหิ เภรวํ ปกาเสตฺวา ตเชฺชตฺวา ปกฺกามิฯ ราชา ตํ วจนํ สุตฺวา ‘‘กิํ สกฺกา ยกฺขินิยา กาตุ’’นฺติ ตุณฺหี อโหสิฯ ปุน เทวิยา วิชายนกาเล ทฬฺหํ อารกฺขมกาสิฯ เทวี ปุตฺตํ ปุน วิชายิฯ ยกฺขินี อาคนฺตฺวา ตมฺปิ ขาทิตฺวา คตาฯ ตติยวาเร ตสฺสา กุจฺฉิยํ มหาสโตฺต ปฏิสนฺธิํ คณฺหิฯ ราชา มหาชนํ สนฺนิปาเตตฺวา ‘‘เทวิยา ชาตํ ชาตํ ปชํ เอกา ยกฺขินี ขาทติ , กิํ นุ โข กาตพฺพ’’นฺติ ปุจฺฉิฯ อเถโก ‘‘ยกฺขา นาม ตาลปณฺณสฺส ภายนฺติ, เทวิยา หตฺถปาเทสุ ตาลปณฺณํ พนฺธิตุํ วฏฺฏตี’’ติ อาหฯ อเถโก ‘‘อโยฆรสฺส ภายนฺติ, อโยฆรํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ อาหฯ ราชา ‘‘สาธู’’ติ อตฺตโน วิชิเต กมฺมาเร สนฺนิปาเตตฺวา ‘‘อโยฆรํ กโรถา’’ติ อาณาเปตฺวา อายุตฺตเก อทาสิฯ อโนฺตนคเรเยว รมณีเย ภูมิภาเค เคหํ ปฏฺฐเปสุํ, ถเมฺภ อาทิํ กตฺวา สพฺพเคหสมฺภารา อโยมยาว อเหสุํ, นวหิ มาเสหิ อโยมยํ มหนฺตํ จตุรสฺสสาลํ นิฏฺฐานํ อคมาสิฯ ตํ นิจฺจํ ปชฺชลิตปทีปเมว โหติฯ

ราชา เทวิยา คพฺภปริปากํ ญตฺวา อโยฆรํ อลงฺการาเปตฺวา ตํ อาทาย อโยฆรํ ปาวิสิฯ สา ตตฺถ ธญฺญปุญฺญลกฺขณสมฺปนฺนํ ปุตฺตํ วิชายิ, ‘‘อโยฆรกุมาโร’’เตฺววสฺส นามํ กริํสุฯ ตํ ธาตีนํ ทตฺวา มหนฺตํ อารกฺขํ สํวิทหิตฺวา ราชา เทวิํ อาทาย นครํ ปทกฺขิณํ กตฺวา อลงฺกตปา

สาทตลเมว อภิรุหิฯ ยกฺขินีปิ อุทกวารํ คนฺตฺวา เวสฺสวณสฺส อุทกํ วหนฺตี ชีวิตกฺขยํ ปตฺตาฯ มหาสโตฺต อโยฆเรเยว วฑฺฒิตฺวา วิญฺญุตํ ปโตฺต ตเตฺถว สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิฯ ราชา ''โก เม ปุตฺตสฺส วยปฺปเทโส''ติ อมเจฺจ ปุจฺฉิตฺวา ''โสฬสวโสฺส, เทว, สูโร ถามสมฺปโนฺน ยกฺข สหสฺสมฺปิ ปฏิพาหิตุํ สมโตฺถ''ติ สุตฺวา ''รชฺชมสฺส ทสฺสามิ, สกลนครํ อลงฺกริตฺวา อโยฆรโต ตํ นีหริตฺวา อาเนถา''ติ อาหฯ อมจฺจา ''สาธุ, เทวา''ติ ทฺวาทสโยชนิกํ พาราณสึ อลงฺกริตฺวา สพฺพาลงฺการวิภูสิตํ มงฺคลวารณํ อาทาย ตตฺถ คนฺตฺวา กุมารํ อลงฺการาเปตฺวา หตฺถิกฺขเนฺธ นิสีทาเปตฺวา ''เทว, กุลสนฺตกํ อลงฺกตนครํ ปทกฺขิณํ กตฺวา ปิตรํ กาสิราชานํ วนฺทถ, อเชฺชว เสตจฺฉตฺตํ ลภิสฺสถา''ติ อาหํสุฯ

มหาสโตฺต นครํ ปทกฺขิณํ กโรโนฺต อารามรามเณยฺยกวนโปกฺขรณิภูมิรามเณยฺยกปาสาทรามเณยฺยกาทีนิ ทิสฺวา จิเนฺตสิ ''มม ปิตา มํ เอตฺตกํ กาลํ พนฺธนาคาเร วสาเปสิฯ เอวรูปํ อลงฺกตนครํ ทฎฺฐุํ นาทาสิ, โก นุ โข มยฺหํ โทโส''ติ อมเจฺจ ปุจฺฉิฯ ''เทว, นตฺถิ ตุมฺหากํ โทโส, ตุมฺหากํ ปน เทฺวภาติเก เอกา ยกฺขินี ขาทิ, เตน โว ปิตา อโยฆเร วสาเปสิ, อโยฆเรน ชีวิตํ ตุมฺหากํ ลทฺธ''นฺติฯ โส เตสํ วจนํ สุตฺวา จิเนฺตสิ ''อหํ ทส มาเส โลหกุมฺภินิรเย วิย จ คูถนิรเย วิย จ มาตุกุจฺฉิมฺหิ วสิตฺวา มาตุกุจฺฉิโต นิกฺขนฺตกาลโต ปฏฺฐาย โสฬส วสฺสานิ เอตสฺมึ พนฺธนาคาเร วสึ, พหิ โอโลเกตุมฺปิ น ลภึ, อุสฺสทนิรเย ขิโตฺต วิย อโหสึ, ยกฺขินิยา หตฺถโต มุโตฺตปิ ปนาหํ เนว อชโร, น อมโร โหมิ, กึ เม รเชฺชน, รเชฺช ฐิตกาลโต ปฏฺฐาย ทุนฺนิกฺขมนํ โหติ, อเชฺชว มม ปิตรํ ปพฺพชฺชํ อนุชานาเปตฺวา หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา ปพฺพชิสฺสามี''ติฯ โส นครํ ปทกฺขิณํ กตฺวา ราชกุลํ ปวิสิตฺวา ราชานํ วนฺทิตฺวา อฎฺฐาสิฯ

ราชา ตสฺส สรีรโสภํ โอโลเกตฺวา พลวสิเนเหน อมเจฺจ โอโลเกสิฯ เต ''กึ กโรม, เทวา''ติ วทึสุฯ ปุตฺตํ เม รตนราสิมฺหิ ฐเปตฺวา ตีหิ สเงฺขหิ อภิสิญฺจิตฺวา กญฺจนมาลํ เสตจฺฉตฺตํ อุสฺสาเปถาติฯ มหาสโตฺต ปิตรํ วนฺทิตฺวา ''น มยฺหํ รเชฺชนโตฺถ, อหํ ปพฺพชิสฺสามิ, ปพฺพชฺชํ เม อนุชานาถา''ติ อาหฯ ตาต รชฺชํ ปฏิกฺขิปิตฺวา กิํการณา ปพฺพชิสฺสสีติฯ ''เทว อหํ มาตุกุจฺฉิมฺหิ ทส มาเส คูถนิรเย วิย วสิตฺวา มาตุกุจฺฉิโต นิกฺขโนฺต ยกฺขินิภเยน โสฬส วสฺสานิ พนฺธนาคาเร วสโนฺต พหิ โอโลเกตุมฺปิ น อลภึ, อุสฺสทนิรเย ขิโตฺต วิย อโหสึ, ยกฺขินิยา หตฺถโต มุโตฺตมฺหีติปิ อชโร อมโร น โหมิฯ มจฺจุ นาเมส น สกฺกา เกนจิ ชินิตุํ, ภเว อุกฺกณฺฐิโตมฺหิ, ยาว เม พฺยาธิชรามรณานิ นาคจฺฉนฺติ, ตาวเทว ปพฺพชิตฺวา ธมฺมํ จริสฺสามิ, อลํ เม รเชฺชน, อนุชานาถ มํ, เทวา''ติ วตฺวา ปิตุ ธมฺมํ เทเสโนฺต อาห –

๓๖๓. ''ยเมกรตฺติํ ปฐมํ, คเพฺภ วสติ มาณโว;
อพฺภุฎฺฐิโตว โส ยาติ, ส คจฺฉํ น นิวตฺตติฯ

๓๖๔. ''น ยุชฺฌมานา น พเลนวสฺสิตา, นรา น ชีรนฺติ น จาปิ มียเร;
สพฺพํ หิทํ ชาติชรายุปทฺทุตํ, ตํ เม มตี โหติ จรามิ ธมฺมํฯ

๓๖๕. ''จตุรงฺคินึ เสนํ สุภิํสรูปํ, ชยนฺติ รฎฺฐาธิปตี ปสยฺห;
น มจฺจุโน ชยิตุมุสฺสหนฺติ, ตํ เม มตี โหติ จรามิ ธมฺมํฯ

๓๖๖. ''หตฺถีหิ อเสฺสหิ รเถหิ ปตฺติภิ, ปริวาริตา มุจฺจเร เอกเจฺจยฺยา;
น มจฺจุโน มุจฺจิตุมุสฺสหนฺติ, ตํ เม มตี โหติ จรามิ ธมฺมํฯ

๓๖๗. ''หตฺถีหิ อเสฺสหิ รเถหิ ปตฺติภิ, สูรา ปภญฺชนฺติ ปธํสยนฺติ;
น มจฺจุโน ภญฺชิตุมุสฺสหนฺติ, ตํ เม มตี โหติ จรามิ ธมฺมํฯ

๓๖๘. “มตฺตา คชา ภินฺนคฬา ปภินฺนา, นครานิ มทฺทนฺติ ชนํ หนนฺติ;
น มจฺจุโน มทฺทิตุมุสฺสหนฺติ, ตํ เม มตี โหติ จรามิ ธมฺมํฯ

๓๖๙. “อิสฺสาสิโน กตหตฺถาปิ วีรา, ทูเรปาตี อกฺขณเวธิโนปิ;
น มจฺจุโน วิชฺฌิตุมุสฺสหนฺติ, ตํ เม มตี โหติ จรามิ ธมฺมํฯ

๓๗๐. “สรานิ ขียนฺติ สเสลกานนา, สพฺพํ หิทํ ขียติ ทีฆมนฺตรํ;
สพฺพํ หิทํ ภญฺชเร กาลปริยายํ, ตํ เม มตี โหติ จรามิ ธมฺมํฯ

๓๗๑. “สเพฺพสเมวญฺหิ นราน นารินํ, จลาจลํ ปาณภุโนธ ชีวิตํ;
ปโฏว ธุตฺตสฺส, ทุโมว กูลโช, ตํ เม มตี โหติ จรามิ ธมฺมํฯ

๓๗๒. “ทุมปฺผลาเนว ปตนฺติ มาณวา, ทหรา จ วุทฺธา จ สรีรเภทา;
นาริโย นรา มชฺฌิมโปริสา จ, ตํ เม มตี โหติ จรามิ ธมฺมํฯ

๓๗๓. “นายํ วโย ตารกราชสนฺนิโภ, ยทพฺภตีตํ คตเมว ทานิ ตํ;
ชิณฺณสฺส หี นตฺถิ รตี กุโต สุขํ, ตํ เม มตี โหติ จรามิ ธมฺมํฯ

๓๗๔. “ยกฺขา ปิสาจา อถวาปิ เปตา, กุปิตา เต อสฺสสนฺติ มนุเสฺส;
น มจฺจุโน อสฺสสิตุสฺสหนฺติ, ตํ เม มตี โหติ จรามิ ธมฺมํฯ

๓๗๕. “ยเกฺข ปิสาเจ อถวาปิ เปเต, กุปิเตปิ เต นิชฺฌปนํ กโรนฺติ;
น มจฺจุโน นิชฺฌปนํ กโรนฺติ, ตํ เม มตี โหติ จรามิ ธมฺมํฯ

๓๗๖. “อปราธเก ทูสเก เหฐเก จ, ราชาโน ทเณฺฑนฺติ วิทิตฺวาน โทสํ;
น มจฺจุโน ทณฺฑยิตุสฺสหนฺติ, ตํ เม มตี โหติ จรามิ ธมฺมํฯ

๓๗๗. “อปราธกา ทูสกา เหฐกา จ, ลภนฺติ เต ราชิโน นิชฺฌเปตุํ;
น มจฺจุโน นิชฺฌปนํ กโรนฺติ, ตํ เม มตี โหติ จรามิ ธมฺมํฯ

๓๗๘. “น ขตฺติโยติ น จ พฺราหฺมโณติ, น อฑฺฒกา พลวา เตชวาปิ;
น มจฺจุราชสฺส อเปกฺขมตฺถิ, ตํ เม มตี โหติ จรามิ ธมฺมํฯ

๓๗๙. “สีหา จ พฺยคฺฆา จ อโถปิ ทีปิโย, ปสยฺห ขาทนฺติ วิปฺผนฺทมานํ;
น มจฺจุโน ขาทิตุมุสฺสหนฺติ, ตํ เม มตี โหติ จรามิ ธมฺมํฯ

๓๘๐. “มายาการา รงฺคมเชฺฌ กโรนฺตา, โมเหนฺติ จกฺขูนิ ชนสฺส ตาวเท;
น มจฺจุโน โมหยิตุสฺสหนฺติ, ตํ เม มตี โหติ จรามิ ธมฺมํฯ

๓๘๑. “อาสีวิสา กุปิตา อุคฺคเตชา, ฑํสนฺติ มาเรนฺติปิ เต มนุเสฺส;
น มจฺจุโน ฑํสิตุมุสฺสหนฺติ, ตํ เม มตี โหติ จรามิ ธมฺมํฯ

๓๘๒. “อาสีวิสา กุปิตา ยํ ฑํสนฺติ, ติกิจฺฉกา เตส วิสํ หนนฺติ;
น มจฺจุโน ทฏฺฐวิสํ หนนฺติ, ตํ เม มตี โหติ จรามิ ธมฺมํฯ

๓๘๓. “ธมฺมนฺตรี เวตฺตรณี จ โภโช, วิสานิ หนฺตฺวาน ภุชงฺคมานํ;
สุยฺยนฺติ เต กาลกตา ตเถว, ตํ เม มตี โหติ จรามิ ธมฺมํฯ

๓๘๔. ‘‘วิชฺชาธรา โฆรมธียมานา, อทสฺสนํ โอสเธหิ วชนฺติ;
น มจฺจุราชสฺส วชนฺตทสฺสนํ, ตํ เม มตี โหติ จรามิ ธมฺมํฯ

๓๘๕. ‘‘ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารึ, ธมฺโม สุจิณฺโณ สุขมาวหาติ;
เอสานิสํโส ธมฺเม สุจิณฺเณ, น ทุคฺคตึ คจฺฉติ ธมฺมจารีฯ

๓๘๖. ‘‘น หิ ธมฺโม อธมฺโม จ, อุโภ สมวิปากิโน;
อธมฺโม นิรยํ เนติ, ธมฺโม ปาเปติ สุคฺคติ’’นฺติฯ

ตตฺถ **ยเมกรตฺติ**นฺติ เยภุยฺเยน สตฺตา มาตุกุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธึ คณฺหนฺตา รตฺติยํเยว คณฺหนฺติ, ตสฺมา เอวมาหฯ อยํ ปเนตฺถ อโตฺถ – ยํ เอกรตฺตึ วา ทิวา วา ปฐมเมว ปฏิสนฺธึ คณฺหิตฺวา มาตุกุจฺฉิสงฺขาเต คเพฺภ วสติฯ **มาณโว**ติ สโตฺต กลลภาเวน ปติฎฺฐาติฯ **อพฺภุฎฺฐิโตว โส ยาตี**ติ โส มาณโว ยถา นาม วลาหกสงฺขาโต อโพฺภ อุฎฺฐิโต นิพฺพโตฺต วายุเวคาหโต ปฏิคจฺฉติ, ตเถว –

‘‘ปฐมํ กลลํ โหติ, กลลา โหติ อพฺพุทํ;
อพฺพุทา ชายเต เปสิ, เปสิ นิพฺพตฺตตี ฆโน;
ฆนา ปสาขา ชายนฺติ, เกสา โลมา นขาปิ จฯ

‘‘ยญฺจสฺส ภุญฺชตี มาตา, อนฺนํ ปานญฺจ โภชนํ;
เตน โส ตตฺถ ยาเปติ, มาตุกุจฺฉิคโต นโรติฯ (สํ. นิ. ๑.๒๓๕);

อิมํ มาตุกุจฺฉิยํ กลลาทิภาวํ, มาตุกุจฺฉิโต จ นิกฺขโนฺต มนฺททสกาทิภาวํ อาปชฺชมาโน สตตํ สมิตํ คจฺฉติฯ **ส คจฺฉํ น นิวตฺตตี**ติ สจายํ เอวํ คจฺฉโนฺต ปุน อพฺพุทโต กลลภาวํ, เปสิอาทิโต วา อพฺพุทาทิภาวํ, ขิฑฺฑาทสกโต มนฺททสกภาวํ, วณฺณทสกาทิโต วา ขิฑฺฑาทสกาทิภาวํ ปาปุณิตุํ น นิวตฺตติฯ ยถา ปน โส วลาหโก วาตเวเคน สํจุณฺณิยมาโน ‘‘อหํ อสุกฎฺฐาเน นาม อุฎฺฐิโต ปุน นิวตฺติตฺวา ตเตฺถว คนฺตฺวา ปกติภาเวน ฐสฺสามี’’ติ น ลภติ, ยํ ทิสํ คตํ, ตํ คตเมว, ยํ อนฺตรหิตํ, ตํ อนฺตรหิตเมว โหติ, ตถา โสปิ กลลาทิภาเวน คจฺฉมาโน คจฺฉเตว, ตสฺมึ ตสฺมึ โกฎฺฐาเส สงฺขารา ปุริมานํ ปุริมานํ ปจฺจยา หุตฺวา ปจฺฉโต อนิวตฺติตฺวา ตตฺถ ตเตฺถว ภิชฺชนฺติ, ชรากาเล สงฺขารา ‘‘อเมฺหหิ เอส ปุเพฺพ ยุวา ถามสมฺปโนฺน กโต, ปุน นํ นิวตฺติตฺวา ตเตฺถว กริสฺสามา’’ติ น ลภนฺติ, ตตฺถ ตเตฺถว อนฺตรธายนฺตีติ ทเสฺสติฯ

น ยุชฺฌมานาติ อุภโต พฺยูเฬฺห สงฺคาเม ยุชฺฌนฺตาฯ **น พเลนวสฺสิตา**ติ น กายพเลน วา โยธพเลน วา อุปคตา สมนฺนาคตาฯ **น ชีรนฺตี**ติ ปุริม-น-การํ อาหริตฺวา เอวรูปาปิ นรา น ชีรนฺติ น จาปิ น มียเรติ อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ **สพฺพํ หิทนฺ**ติ มหาราช, สพฺพเมว อิทํ ปาณมณฺฑลํ มหายเนฺตน ปีฬียมานา อุจฺฉุฆฎิกา วิย ชาติยา จ ชราย จ อุปทฺทุตํ นิจฺจํ ปีฬิตํฯ **ตํ เม มตี โหตี**ติ เตน การเณน มม ‘‘ปพฺพชิตฺวา ธมฺมํ จรามี’’ติ มติ โหติ จิตฺตํ อุปฺปชฺชติฯ

จตุรงฺคินินฺติ หตฺถิอาทีหิ จตุรเงฺคหิ สมนฺนาคตํฯ **เสนํ สุภึสรูป**นฺติ สุฎฺฐุ ภึสนกชาติกํ เสนํฯ **ชยนฺตี**ติ กทาจิ เอกเจฺจ ราชาโน อตฺตโน เสนาย ชยนฺติฯ **น มจฺจุโน**ติ เตปิ ราชาโน มหาเสนสฺส มจฺจุโน เสนํ ชยิตุํ น อุสฺสหนฺติ, น พฺยาธิชรามรณานิ มทฺทิตุํ สโกฺกนฺติฯ **มุจฺจเร เอกเจฺจยฺยา**ติ เอเตหิ หตฺถิอาทีหิ ปริวาริตา เอกเจฺจ ปจฺจามิตฺตานํ หตฺถโต มุจฺจนฺติ, มจฺจุโน ปน สนฺติกา มุจฺจิตุํ น สโกฺกนฺติฯ **ปภญฺชนฺตี**ติ เอเตหิ หตฺถิอาทีหิ ปจฺจตฺถิกราชูนํ นครา

นิ ปภญฺชนฺติฯ **ปธํสยนฺตี**ติ มหาชนํ ธํเสนฺตา ปธํเสนฺตา ชีวิตกฺขยํ ปาเปนฺติฯ **น มจฺจุโน**ติ เตปิ มรณกาเล ปเตฺต มจฺจุโน ภญฺชิตุํ น สโกฺกนฺติฯ

ภินฺนคฬา ปภินฺนาติ ตีสุ ฐาเนสุ ปภินฺนา หุตฺวา มทํ คฬนฺตา, ปคฺฆริตมทาติ อโตฺถฯ **น มจฺจุโน**ติ เตปิ มหามจฺจุํ มทฺทิตุํ น สโกฺกนฺติฯ **อิสฺสาสิโน**ติ อิสฺสาสา ธนุคฺคหาฯ **กตหตฺถา**ติ สุสิกฺขิตาฯ **ทูเรปาตี**ติ สรํ ทูเร ปาเตตุํ สมตฺถาฯ **อกฺขณเวธิโน**ติ อวิรทฺธเวธิโน, วิชฺชุอาโลเกน วิชฺฌนสมตฺถา วาฯ **สรานี**ติ อโนตตฺตาทีนิ มหาสรานิ ขียนฺติเยวฯ **สเสลกานนา**ติ สปพฺพตวนสณฺฑา มหาปถวีปิ ขียติฯ **สพฺพํ หิท**นฺติ สพฺพมิทํ สงฺขารคตํ ทีฆมนฺตรํ ฐตฺวา ขียเตวฯ กปฺปุฏฺฐานคฺคิํ ปตฺวา มหาสิเนรุปิ อคฺคิมฺเข มธุสิตฺถกํ วิย วิลียเตว, อณุมโตฺตปิ สงฺขาโร ฐาตุํ น สโกฺกติฯ **กาลปริยาย**นฺติ กาลปริยายํ นสฺสนกาลวารํ ปตฺวา **สพฺพํ ภญฺชเร,** สพฺพํ สงฺขารคตํ ภิชฺชเตวฯ ตสฺส ปกาสนตฺถํ **สตฺตสูริยสุตฺตํ** (อ. นิ. ๗.๖๖) อาหริตพฺพํฯ

จลาจลนฺติ จญฺจลํ สกภาเวน ฐาตุํ อสมตฺถํ นานาภาววินาภาวสภาวเมวฯ **ปาณภุโนธ ชีวิต**นฺติ อิธ โลเก อิเมสํ ปาณภูตานํ ชีวิตํ ฯ **ปโฏว ธุตฺตสฺส, ทุโมว กูลโช**ติ สุรธุโตฺต หิ สุรํ ทิสฺวาว อุทเร พทฺธํ สาฎกํ ทตฺวา ปิวเตว, นทีกูเล ชาตทุโมว กูเล ลุชฺชมาเน ลุชฺชติ, ยถา เอส ปโฏ จ ทุโม จ จญฺจโล, เอวํ สตฺตานํ ชีวิตํ, เทวาติฯ **ทุมปฺผลาเนวา**ติ ยถา ปกฺกานิ ผลานิ วาตาหตานิ ทุมคฺคโต ภูมิยํ ปตนฺติ, ตเถวิเม มาณวา ชราวาตาหตา ชีวิตา คฬิตฺวา มรณปถวิยํ ปตนฺติฯ **ทหรา**ติ อนฺตมโส กลลภาเว ฐิตาปิฯ **มชฺฌิมโปริสา**ติ นารีนรานํ มเชฺฌ ฐิตา อุภโตพฺยญฺชนกนปุํสกาฯ

ตารกราชสนฺนิโภติ ยถา ตารกราชา กาฬปเกฺข ขีโณ, ปุน ชุณฺหปเกฺข ปูรติ, น เอวํ สตฺตานํ วโยฯ สตฺตานญฺหิ ยํ อพฺภตีตํ, คตเมว ทานิ ตํ, น ตสฺส ปุนาคมนํ อตฺถิฯ **กุโต สุข**นฺติ ชราชิณฺณสฺส กามคุเณสุ รติปิ นตฺถิ, เต ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชนกสุขํ กุโตเยวฯ **ยกฺขา**ติ มหิทฺธิกา ยกฺขาฯ **ปิสาจา**ติ ปํสุปิสาจกาฯ **เปตา**ติ เปตฺติวิสยิกาฯ **อสฺสสนฺตี**ติ อสฺสาสวาเตน อุปหนนฺติ, อาวิสนฺตีติ วา อโตฺถฯ **น มจฺจุโน**ติ มจฺจุํ ปน เตปิ อสฺสาเสน อุปหนิตุํ วา อาวิสิตุํ วา น สโกฺกนฺติฯ **นิชฺฌปนํ กโรนฺตี**ติ พลิกมฺมวเสน ขมาเปนฺติ ปสาเทนฺติฯ **อปราธเก**ติ ราชาปราธการเกฯ **ทูสเก**ติ รชฺชทูสเกฯ **เหฐเก**ติ สนฺธิเจฺฉทาทีหิ โลกวิเหฐเกฯ **ราชาโน**ติ ราชาโนฯ **วิทิตฺวาน โทส**นฺติ โทสํ ชานิตฺวา ยถานุรูเปน ทเณฺฑน ทเณฺฑนฺตีติ อโตฺถฯ **น มจฺจุโน**ติ เตปิ มจฺจุํ ทณฺฑยิตุํ น สโกฺกนฺติฯ

นิชฺฌเปตุนฺติ สกฺขีหิ อตฺตโน นิรปราธภาวํ ปกาเสตฺวา ปสาเทตุํฯ **น อฑฺฒกา พลวา เตชวาปี**ติ ‘‘อิเม อฑฺฒา, อยํ กายพลญาณพลาทีหิ พลวา, อยํ เตชวา’’ติ เอวมฺปิ น ปจฺจุราชสฺส อเปกฺขํ อตฺถิ, เอกสฺมิมฺปิ สเตฺต อเปกฺขํ เปมํ สิเนโห นตฺถิ, สพฺพเมว อภิมทฺทตีติ ทเสฺสติฯ **ปสยฺหา**ติ พลกฺกาเรน อภิภวิตฺวาฯ **น มจฺจุโน**ติ เตปิ มจฺจุํ ขาทิตุํ น สโกฺกนฺติฯ **กโรนฺตา**ติ มายํ กโรนฺตาฯ **โมเหนฺตี**ติ อภูตํ ภูตํ กตฺวา ทเสฺสนฺตา โมเหนฺติฯ **อุคฺคเตชา**ติ อุคฺคเตน วิสเตเชน สมนฺนาคตาฯ **ติกิจฺฉกา**ติ วิสเวชฺชาฯ **ธมฺมนฺตรี เวตฺตรณี จ โภโช**ติ เอเต เอวํนามกา เวชฺชาฯ **โฆรมธียมานา**ติ โฆรํ นาม วิชฺชํ อธียนฺตาฯ **โอสเธหี**ติ โฆรํ วา คนฺธาริํ วา วิชฺชํ สาเวตฺวา โอสธํ อาทาย เตหิ โอสเธหิ ปจฺจตฺถิกานํ อทสฺสนํ วชนฺติฯ

ธโมฺมติ สุจริตธโมฺมฯ **รกฺขตี**ติ เยน รกฺขิโต, ตํ ปฏิรกฺขติฯ **สุข**นฺติ ฉสุ กามสเคฺคสุ สุขํ อาวหติฯ **ปาเปตี**ติ ปฏิสนฺธิวเสน อุปเนติฯ

เอวํ มหาสโตฺต จตุวีสติยา คาถาหิ ปิตุ ธมฺมํ เทเสตฺวา ‘‘มหาราช, ตุมฺหากํ รชฺชํ ตุมฺหากเมว โหตุ, น มยฺหํ อิมินา อโตฺถ, ตุเมฺหหิ ปน สทฺธึ กเถนฺตเมว มํ พฺยาธิชรามรณานิ อุปคจฺฉนฺติ, ติฎฺฐถ, ตุเมฺห’’ติ วตฺวา อยทามํ ฉินฺทิตฺวา มตฺตหตฺถี วิย กญฺจนปญฺชรํ ฉินฺทิตฺวา สีหโปตโก วิย กาเม ปหาย มาตาปิตโร วนฺทิตฺวา นิกฺขมิฯ อถสฺส ปิตา ‘‘มมปิ รเชฺชนโตฺถ นตฺถี’’ติ รชฺชํ ปหาย เตน สทฺธิเญฺญว นิกฺขมิ, ตสฺมึ นิกฺขเนฺต เทวีปิ อมจฺจาปิ พฺราหฺมณคหปติกาทโยปีติ สกลนครวาสิโน เคหานิ ฉเฑฺฑตฺวา นิกฺขมึสุฯ สมาคโม มหา อโหสิ, ปริสา ทฺวาทสโยชนิกา ชาตาฯ ตํ อาทาย มหาสโตฺต หิมวนฺตํ ปาวิสิฯ สโกฺก ตสฺส นิกฺขนฺตภาวํ ญตฺวา วิสฺสกมฺมํ เปเสตฺวา ทฺวาทสโยชนายามํ สตฺตโยชนวิตฺถารํ อสฺสมปทํ กาเรสิฯ สเพฺพ ปพฺพชิตปริกฺขาเร ปฎิยาทาเปสิฯ อิโต ปรํ มหาสตฺตสฺส ปพฺพชฺชา จ โอวาททานญฺจ พฺรหฺมโลกปรายณตา จ ปริสาย อนปายคมนียตา จ สพฺพา เหฎฺฐา วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพาฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘เอวํ, ภิกฺขเว, ปุเพฺพปิ ตถาคโต มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขโนฺตเยวา’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา มาตาปิตโร มหาราชกุลานิ อเหสุํ, เสสปริสา พุทฺธปริสา, อโยฆรปณฺฑิโต ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

อโยฆรชาตกวณฺณนา จุทฺทสมาฯ

ชาตกุทฺทานํ –

มาตโงฺค จิตฺตสมฺภูโต, สิวิ สิรี จ โรหณํ;
หํโส สตฺติคุโมฺพ ภลฺลา, โสมนสฺสํ จเมฺปยฺยกํฯ

ปโลภํ ปญฺจปณฺฑิตํ, หตฺถิปาลํ อโยฆรํ;
วีสติยมฺหิ ชาตกา, จตุทฺทเสว สงฺคิตาฯ

วีสตินิปาตวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

(จตุโตฺถ ภาโค นิฎฺฐิโต)

ฯ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

ขุทฺทกนิกาเย

ชาตก-อฎฺฐกถา

(ปญฺจโม ภาโค)

๑๖. ตึํสนิปาโต

[๑๕๑] ๑. กึฉนฺทชาตกวณฺณนา

กึฉโนฺท กิมธิปฺปาโยติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อุโปสถกมฺมํ อารพฺภ กเถสิฯ เอก ทิวสญฺหิ สตฺถา พหู อุปาสเก จ อุปาสิกาโย จ อุโปสถิเก ธมฺมสฺสวนตฺถาย อาคนฺตฺวา ธมฺม สภายํ นิสินฺเน ‘‘อุโปสถิกาตฺถ อุปาสกา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อาม, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘สาธุ โว กตํ อุ โปสถํ กโรเนฺตหิ, โปราณกา อุปฑฺฒุโปสถกมฺมสฺส นิสฺสเนฺทน มหนฺตํ ยสํ ปฏิลภึสู’’ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต ธเมฺมน รชฺชํ กาเรเนฺต สโทฺธ อโหสิ ทานสีลอุโปสถก เมฺมสุ อปฺปมโตฺตฯ โส เสเสปิ อมจฺจาทโย ทานาทีสุ สมาทเปสิฯ ปุโรหิโต ปนสฺส ปรปิฏฺฐิมํ สิโก ลญฺชขาทโก กูฏวินิจฺฉยิโก อโหสิฯ ราชา อุโปสถทิวเส อมจฺจาทโย ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘อุโปสถิกา โหถา’’ติ อาหฯ ปุโรหิโต อุโปสถํ น สมาทิยิฯ อถ นํ ทิวา ลญฺชํ คเหตฺวา กูฏ ฑฺฑํ กตฺวา อุปฏฺฐานํ อาคตํ ราชา ‘‘ตุเมฺห อุโปสถิกา’’ติ อมเจฺจ ปุจฺฉโนฺต ‘‘ตฺวมฺปิ อาจริย อุ โปสถิโก’’ติ ปุจฺฉิฯ โส ‘‘อามา’’ติ มุสาวาทํ กตฺวา ปาสาทา โอตริฯ อถ นํ เอโก อมโจฺจ ‘‘นนุ ตุเมฺห น อุโปสถิกา’’ติ โจเทสิฯ โส อาห – ‘‘อหํ เวลายเมว ภุญฺชึ, เคหํ ปน คนฺตฺวา มุขํ วิกฺขาเลตฺวา อุโปสถํ อธิฏฺฐาย สายํ น ภุญฺชิสฺสามิ, รตฺตึ สีลํ รกฺขิสฺสามิ, เอวํ เม อุปฑฺฒุโปส ถกมฺมํ ภวิสฺสตี’’ติ? ‘‘สาธุ, อาจริยา’’ติฯ โส เคหํ คนฺตฺวา ตถา อกาสิฯ ปุเนกทิวสํ ตสฺมึ วินิจฺ ฉเย นิสินฺเน อญฺญตรา สีลวตี อิตฺถี อฑฺฑํ กโรนฺตี ฆรํ คนฺตุํ อลภมานา ‘‘อุโปสถกมฺมํ นาติกฺ กมิสฺสามี’’ติ อุปกเฏฺฐ กาเล มุขํ วิกฺขาเลตุํ อารภิฯ ตสฺมึ ขเณ พฺราหฺมณสฺส สุปกฺกานํ อมฺพ ผลานํ อมฺพปิณฺฑิ อาหริยิตฺถฯ โส ตสฺสา อุโปสถิกภาวํ ญตฺวา ‘‘อิมานิ ขาทิตฺวา อุโปสถิกา โหหี’’ติ อทาสิฯ สา ตถา อกาสิฯ เอตฺตกํ พฺราหฺมณสฺส กมฺมํฯ

โส อปรภาเค กาลํ กตฺวา หิมวนฺตปเทเส โกสิกิคงฺคาย ตีเร ติโยชนิเก อมฺพวเน รมณีเย ภูมิภาเค โสภคฺคปฺปเตฺต กนกวิมาเน อลงฺกตสิริสยเน สุตฺตปฺปพุโทฺธ วิย นิพฺพตฺติ อ ลงฺกตปฏิยโตฺต อุตฺตมรูปธโร โสฬสสหสฺสเทวกญฺญาปริวาโรฯ โส รตฺติเญฺญว ตํ สิริสมฺปตฺตึ อนุโภติฯ เวมานิกเปตภาเวน หิสฺส กมฺมสริกฺขโก วิปาโก อโหสิ, ตสฺมา อรุเณ อุคฺคจฺฉเนฺต อมฺพวนํ ปวิสติ, ปวิฏฺฐกฺขเณเยวสฺส ทิพฺพตฺตภาโว อนฺตรธายติ, อสีติหตฺถตาลกฺขนฺธปฺ ปมาโณ อตฺตภาโว นิพฺพตฺตติ, สกลสรีรํ ฌายติ, สุปุปฺผิตกึสุโก วิย โหติฯ ทฺวีสุ หเตฺถสุ เอเก กาว องฺคุลิ, ตตฺถ มหากุทฺทาลปฺปมาณา นขา โหนฺติฯ เตหิ นเขหิ อตฺตโน ปิฏฺฐิมํสํ ผาเลตฺ วา อุปฺปาเฏตฺวา ขาทโนฺต เวทนาปฺปโตฺต มหารวํ รวโนฺต ทุกฺขํ อนุโภติฯ สูริเย อตฺถงฺคเต ตํ สรีรํ อนฺตรธายติ, ทิพฺพสรีรํ นิพฺพตฺตติ, อลงฺกตปฏิยตฺตา ทิพฺพนาฏกิตฺถิโย นานาตูริยานิ ค เหตฺวา ปริวาเรนฺติฯ โส มหาสมฺปตฺตึ อนุภวโนฺต รมณีเย อมฺพวเน ทิพฺพปาสาทํ อภิรุหติฯ อิติ โส อุโปสถิกาย อิตฺถิยา อมฺพผลทานสฺส นิสฺสเนฺทน ติโยชนิกํ อมฺพวนํ ปฏิลภติ , ลญฺชํ คเหตฺวา กูฏฑฺฑกรณนิสฺสเนฺทน ปน ปิฏฺฐิมํสํ อุปฺปาเฏตฺวา ขาทติ, อุปฑฺฒุโปสถสฺส นิสฺสเน ฺทน รตฺตึ สมฺปตฺตึ อนุโภติ, โสฬสสหสฺสนาฏกิตฺถีหิ ปริวุโต ปริจาเรสิฯ

ตสฺมึ กาเล พาราณสิราชา กาเมสุ โทสํ ทิสฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อโธคงฺคาย รมณีเย ภูมิปเทเส ปณฺณสาลํ กาเรตฺวา อุญฺฉาจริยาย ยาเปโนฺต วิหาสิฯ อเถกทิวสํ ตมฺหา อมฺพวนา มหาฆฏปฺปมาณํ อมฺพปกฺกํ คงฺคาย ปติตฺวา โสเตน วุยฺหมานํ ตสฺส ตาปสสฺส ปริ โภคติตฺถาภิมุขํ อคมาสิฯ โส มุขํ โธวโนฺต ตํ มเชฺฌ นทิยา อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา อุทกํ ตรโนฺต คนฺตฺวา อาทาย อสฺสมปทํ อาหริตฺวา อคฺยาคาเร ฐเปตฺวา สตฺถเกน ผาเลตฺวา ยาปนมตฺตํ ขา

ทิตฺวา เสสํ กทลิปเณฺณหิ ปฏิจฺฉาเทตฺวา ปุนปฺปุนํ ทิวเส ทิวเส ยาว ปริกฺขยา ขาทิฯ ตสฺมึ ปน ขีเณ อญฺญํ ผลาผลํ ขาทิตุํ นาสกฺขิ, รสตณฺหาย พชฺฌิตฺวา ‘‘ตเมว อมฺพปกฺกํ ขาทิสฺสามี’’ติ นทีตีรํ คนฺตฺวา นทึ โอโลเกนฺโต ‘‘อมฺพํ อลภิตฺวา น อุฏฺฐหิสฺสามี’’ติ สนฺนิฏฺฐานํ กตฺวา นิสีทิฯ โส ตตฺถ นิราหาโร เอกมฺปิ ทิวสํ, เทฺวปิ, ตีณิ, จตุ, ปญฺจ, ฉ ทิวสานิ วาตาตเปน ปริสุสฺสนฺโต อมฺพํ โอโลเกนฺโต นิสีทิฯ อถ สตฺตเม ทิวเส นทีเทวตา อาวชฺชมานา ตํ การณํ ญตฺวา ‘‘อยํ ตาปโส ตณฺหาวสิโก หุตฺวา สตฺตาหํ นิราหาโร คงฺคํ โอโลเกนฺโต นิสีทิ, อิมสฺส อมฺพปกฺกํ อทาตุํ น ยุตฺตํ, อลภนฺโต มริสฺสติ, ทสฺสามิ ตสฺสา’’ติ อาคนฺตฺวา คงฺคาย อุปริ อากาเส ฐตฺวา เตน สทฺธึ สลฺลปนฺตี ปฐมํ คาถมาห –

๑. ‘‘กึฉนฺท กิมธิปฺปาโย, เอโก สมฺมสิ ฆมฺมนิ;
กึปตฺถยาโน กึ เอสํ, เกน อเตฺถน พฺราหฺมณา’’ติฯ

ตตฺถ **ฉนฺท**ติ อชฺฌาสโยฯ **อธิปฺปาโย**ติ จิตฺตํฯ **สมฺมสี**ติ อจฺฉสิฯ **ฆมฺมนี**ติ คิเมฺหฯ **เอส**นฺติ เอสนฺโตฯ **พฺราหฺมณา**ติ ปพฺพชิตตฺตา ตาปสํ อาลปติฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – พฺราหฺมณ, ตฺวํ กึ อธิปฺปาโย กึ จินฺเตนฺโต กึ ปเตฺถนฺโต กึ คเวสนฺโต เกนเตฺถน อิมสฺมึ คงฺคาตีเร คงฺคํ โอโลเกนฺโต นิสิโนฺนติฯ

ตํ สุตฺวา ตาปโส นว คาถา อภาสิ –

๒. ‘‘ยถา มหา วาริธโร, กุโมฺภ สุปริณาหวา;
ตถูปมํ อมฺพปกฺกํ, วณฺณคนฺธรสุตฺตมํฯ

๓. ‘‘ตํ วุยฺหมานํ โสเตน, ทิสฺวานามลมชฺฌิเม;
ปาณีภิ นํ คเหตฺวาน, อคฺยายตนมาหรึฯ

๔. ‘‘ตโต กทลิปเตฺตสุ, นิกฺขิปิตฺวา สยํ อหํ;
สเตฺถน นํ วิกเปฺปตฺวา, ขุปฺปิปาสํ อหาสิ เมฯ

๕. ‘‘โสหํ อเปตทรโถ, พฺยนฺตีภูโต ทุขกฺขโม;
อสฺสาทํ นาธิคจฺฉามิ, ผเลสฺวเญฺญสุ เกสุจิฯ

๖. ‘‘โสเสตฺวา นูน มรณํ, ตํ มมํ อาวหิสฺสติ;
อมฺพํ ยสฺส ผลํ สาทุ, มธุรคฺคํ มโนรมํ;
ยมุทฺธรึ วุยฺหมานํ, อุทธิสฺมา มหณฺณเวฯ

๗. ‘‘อกฺขาตํ เต มยา สพฺพํ, ยสฺมา อุปวสามหํ;
รมฺมํ ปติ นิสิโนฺนสฺมิ, ปุถุโลมายุตา ปุถุฯ

๘. ‘‘ตฺวญฺจ โข เมว อกฺขาหิ, อตฺตานมปลายินิ;
กา วา ตฺวมสิ กลฺยาณิ, กิสฺส วา ตฺวํ สุมชฺฌิเมฯ

๙. ‘‘รุปฺปปฏฺฏปลิมฏฺฐีว, พฺยคฺฆีว คิริสานุชา;
ยา สนฺติ นาริโย เทเวสุ, เทวานํ ปริจาริกาฯ

๑๐. ‘‘ยา จ มนุสฺสโลกสฺมึ, รูเปนานฺวาคติตฺถิโย;
รูเปน เต สทิสี นตฺถิ, เทเวสุ คนฺธพฺพมนุสฺสโลเก;

ปฎฺฐาสิ เม จารุปุพฺพงฺคิ, พฺรูหิ นามญฺจ พนฺธเว’’ติฯ

ตตฺถ **วาริธโร กุโมฺภ**ติ อุทกฆโฏฯ **สุปริณาหวา**ติ สุสณฺฐาโนฯ **วณฺณคนฺธรสุตฺตมนฺ**ติ วณฺณคนฺธรเสหิ อุตฺตมํฯ **ทิสฺวานา**ติ ทิสฺวาฯ **อมลมชฺฌิเม**ติ นิมฺมลมเชฺฌฯ เทวตํ อาลปโนฺต เอวมาหฯ **ปาณีภี**ติ หเตฺถหิฯ **อคฺยายตนมาหรินฺ**ติ อตฺตโน อคฺคิหุตสาลํ อาหริํฯ **วิกเปฺปตฺวา**ติ วิจฺฉินฺทิตฺวาฯ ‘‘วิกเนฺตตฺวา’’ติปิ ปาโฐฯ ‘‘ขาทิ’’นฺติ ปาฐเสโสฯ **อหาสิ เม**ติ ตํ ชิวฺหเคฺค ฐปิตมเตฺตเยว สตฺต รสหรณิสหสฺสานิ ผริตฺวา มม ขุทญฺจ ปิปาสญฺจ หริฯ **อเปตทรโถ**ติ วิคตกายจิตฺตทรโถ ฯ สุธาโภชนํ ภุตฺตสฺส วิย หิ ตสฺส สพฺพทรถํ อปหริฯ **พฺยนฺตีภูโต**ติ ตสฺส อมฺพปกฺกสฺส วิคตโนฺต ชาโต, ปริกฺขีณอมฺพปโกฺก หุตฺวาติ อโตฺถฯ **ทุขกฺขโม**ติ ทุเกฺขน อสาเตน กายกฺขเมน เจว จิตฺตกฺขเมน จ สมนฺนาคโตฯ อเญฺญสุ ปน กทลิปนสาทีสุ ผเลสุ ปริตฺตกมฺปิ อสฺสาทํ นาธิคจฺฉามิ, สพฺพานิ เม ชิวฺหาย ฐปิตมตฺตานิ ติตฺตกาเนว สมฺปชฺชนฺตีติ ทีเปติฯ

โสเสตฺวาติ นิราหารตาย โสเสตฺวา สุกฺขาเปตฺวาฯ **ตํ มมนฺ**ติ ตํ มมฯ **ยสฺสา**ติ ยํ อสฺส, อโหสีติ อโตฺถฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยํ ผลํ มม สาทุ อโหสิ, ยมหํ คมฺภีเร ปุถุลอุทกกฺขนฺธสงฺขาเต มหณฺณเว วุยฺหมานํ ตโต อุทธิสฺมา อุทฺธริํ, ตํ อมฺพํ มม มรณํ อาวหิสฺสตีติ มญฺญามิ, มยฺหํ ตํ อลภนฺตสฺส ชีวิตํ นปฺปวตฺติสฺสตีติฯ **อุปวสามี**ติ ขุปฺปิปาสาหิ อุปคโต วสามิฯ **รมฺมํ ปติ นิสิโนฺนสฺมี**ติ รมณียํ นทิํ ปติ อหํ นิสิโนฺนฯ **ปุถุโลมายุตา ปุถู**ติ อยํ นที ปุถุโลเมหิ มเจฺฉหิ อายุตา ปุถุ วิปุลา, อปิ นาม เม อิโต โสตฺถิ ภเวยฺยาติ อธิปฺปาโยฯ **อปลายินี**ติ อปลายิตฺวา มม สมฺมุเข ฐิเตติ ตํ เทวตํ อาลปติฯ ‘‘อปลาสินี’’ติปิ ปาโฐ, ปลาสรหิเต อนวชฺชสรีเรติ อโตฺถฯ **กิสฺส วา**ติ กิสฺส วา การณา อิธาคตาสีติ ปุจฺฉติฯ

รูปปฎฺฎปลิมฎฺฐีวาติ สุฎฺฐุ ปริมชฺชิตกญฺจนปฎฺฎสทิสีฯ **พฺยคฺฆีวา**ติ ลีลาวิลาเสน ตรุณพฺยคฺฆโปติกา วิยฯ **เทวานนฺ**ติ ฉนฺนํ กามาวจรเทวานํฯ **ยา จ มนุสฺสโลกสฺมินฺ**ติ ยา จ มนุสฺสโลเกฯ **รูเปนานฺวาคตติตฺถิโย**ติ รูเปน อนฺวาคตา อิตฺถิโย นตฺถีติ อตฺตโน สมฺภาวนาย เอวมาหฯ ตว รูปสทิสาย นาม น ภวิตพฺพนฺติ หิสฺส อธิปฺปาโยฯ **คนฺธพฺพมนุสฺสโลเก**ติ มูลคนฺธาทินิสฺสิเตสุ คนฺธเพฺพสุ จ มนุสฺสโลเก จฯ **จารุปุพฺพงฺคี**ติ จารุนา ปุพฺพเงฺคน อูรุลกฺขเณน สมนฺนาคเตฯ **นามญฺจ พนฺธเว**ติ อตฺตโน นามโคตฺตญฺจ พนฺธเว จ มยฺหํ อกฺขาหีติ วทติฯ

ตโต เทวธีตา อฎฺฐ คาถา อภาสิ –

๑๑. ‘‘ยํ ตฺวํ ปติ นิสิโนฺนสิ, รมฺมํ พฺราหฺมณ โกสิกิํ;
สาหํ ภุสาลยาวุตฺถา, วรวาริวโหฆสาฯ

๑๒. ‘‘นานาทุมคณากิณฺณา , พหุกา คิริกนฺทรา;
มเมว ปมุขา โหนฺติ, อภิสนฺทนฺติ ปาวุเสฯ

๑๓. ‘‘อโถ พหู วนโตทา, นีลวาริวหินฺธรา;
พหุกา นาควิโตฺตทา, อภิสนฺทนฺติ วารินาฯ

๑๔. ‘‘ตา อมฺพชมฺพุลพุชา, นีปา ตาลา จุทุมฺพรา;
พหูนิ ผลชาตานิ, อาวหนฺติ อภิณฺหโสฯ

๑๕. ‘‘ยํ กิญฺจิ อุภโต ตีเร, ผลํ ปตติ อมฺพุนิ;
อสํสยํ ตํ โสตสฺส, ผลํ โหติ วสานุคํฯ

๑๖. ‘‘เอตทญฺญาย เมธาวิ, ปุถุปญฺญ สุโณหิ เม;
มา โรจย มภิสงฺคํ, ปฏิเสธ ชนาธิปฯ

๑๗. ‘‘น วาหํ วฑฺฒวํ มเญฺญ, ยํ ตฺวํ รฏฺฐาภิวฑฺฒน;
อาเจยฺยมาโน ราชิสิ, มรณํ อภิกงฺขสิฯ

๑๘. ‘‘ตสฺส ชานนฺติ ปิตโร, คนฺธพฺพา จ สเทวกา;
เย จาปิ อิสโย โลเก, สญฺญตตฺตา ตปสฺสิโน;
อสํสยํ เตปิ ชานนฺติ, ปฏฺฐภูตา ยสสฺสิโน’’ติฯ

ตตฺถ **โกสิกิ**นฺติ ยํ ตฺวํ, พฺราหฺมณ, รมฺมํ โกสิกึ คงฺคํ ปติ นิสิโนฺนฯ **ภุสาลยาวุตฺถา**ติ ภุเส จณฺฑโสเต อาลโย ยสฺส วิมานสฺส, ตสฺมิํ อธิวตฺถา, คงฺคฏฺฐกวิมานวาสินีติ อโตฺถฯ **วรวาริวโหฆสา**ติ วรวาริวเหน โอเฆน สมนฺนาคตาฯ **ปมฺุขา**ติ ตา วุตฺตปฺปการา คิริกนฺทรา มํ ปมุขํ กโรนฺติ, อหํ ตาสํ ปาโมกฺขา โหมีติ ทเสฺสติฯ **อภิสนฺทนฺตี**ติ สนฺทนฺติ ปวตฺตนฺติ, ตโต ตโต อาคนฺตฺวา มํ โกสิกิคงฺคํ ปวิสนฺตีติ อโตฺถฯ **วนโตทา**ติ น เกวลํ กนฺทราว, อถ โข พหู วนโตทา ตมฺหา ตมฺหา วนมฺหา อุทกานิปิ มํ พหูนิ ปวิสนฺติฯ **นีลวาริวหินฺธรา**ติ มณิวเณฺณน นีลวารินา ยุเตฺต อุทกกฺขนฺธสงฺขาเต วเห ธารยนฺติโยฯ **นาควิโตฺตทา**ติ นาคานํ วิตฺติกาเรน ธนสงฺขาเตน วา อุทเกน สมนฺนาคตาฯ **วารินา**ติ เอวรูปา หิ พหู นทิโย มํ วารินาว อภิสนฺทนฺติ ปูเรนฺตีติ ทเสฺสติฯ

ตาติ ตา นทิโยฯ **อาวหนฺตี**ติ เอตานิ อมฺพาทีนิ อากฑฺฒนฺติฯ สพฺพานิ หิ เอตานิ อุปโยคเตฺถ ปจฺจตฺตวจนานิฯ อถ วา **ตา**ติ อุปโยคพหุวจนํฯ **อาวหนฺตี**ติ อิมานิ อมฺพาทีนิ ตา นทิโย อาคจฺฉนฺติ, อุปคจฺฉนฺตีติ อโตฺถ, เอวํ อุปคตานิ ปน มม โสตํ ปวิสนฺตีติ อธิปฺปาโยฯ **โสตสฺสา**ติ ยํ อุภโต ตีเร ชาตรุเกฺขหิ ผลํ มม อมฺพุนิ ปตติ, สพฺพํ ตํ มม โสตเสฺสว วสานุคํ โหติฯ นเตฺถตฺถ สํสโยติ เอวํ อมฺพปกฺกสฺส นทีโสเตน อาคมนการณํ กเถสิฯ

เมธาวิ ปุถุปญฺญาติ อุภยํ อาลปนเมวฯ **มา โรจยา**ติ เอวํ ตณฺหาภิสงฺคํ มา โรจยฯ **ปฏิเสธา**ติ ปฏิเสเธหิ นนฺติ ราชานํ โอวทติฯ **วฑฺฒว**นฺติ ปญฺญาวฑฺฒภาวํ ปณฺฑิตภาวํฯ **รฏฺฐาภิวฑฺฒนา**ติ รฏฺฐสฺส อภิวฑฺฒนฯ **อาเจยฺยมาโน**ติ มํสโลหิเตหิ อาจิยโนฺต วฑฺฒโนฺต, ตรุโณว หุตฺวาติ อโตฺถฯ **ราชิสี**ติ ตํ อาลปติฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยํ ตฺวํ นิราหารตาย สุสฺสมาโน ตรุโณว สมาโน อมฺพโลเภน มรณํ อภิกงฺขสิ, น เว อหํ ตว อิมํ ปณฺฑิตภาวํ มญฺญามีติฯ

ตสฺสาติ โย ปุคฺคโล ตณฺหาวสิโก โหติ, ตสฺส ตณฺหาวสิกภาวํ ‘‘ปิตโร’’ติ สงฺขํ คตา พฺรหฺมาโน จ สทฺธิํ กามาวจรเทเวหิ คนฺธพฺพา จ วุตฺตปฺปการา ทิพฺพจกฺขุกา อิสโย จ อสํสยํ ชานนฺติฯ อนจฺฉริยเญฺจตํ, ยํ เต อิทฺธิมโนฺต ชาเนยฺยุํ, ‘‘อสุโก หิ นาม ตณฺหาวสิโก โหตี’’ติฯ ปุน เตสํ ภาสมานานํ วจนํ สุตฺวา เยปิ เตสํ ปฏฺฐภูตา ยสสฺสิโน ปริจารกา, เตปิ ชานนฺติฯ ปาปกมฺมํ กโรนฺตสฺส หิ รโห นาม นตฺถีติ ตาปสสฺส สํเวคํ อุปฺปาเทนฺตี เอวมาหฯ

ตโต ตาปโส จตโสฺส คาถา อภาสิ –

๑๙. ‘‘เอวํ วิทิตฺวา วิทู สพฺพธมฺมํ, วิทฺธํสนํ จวนํ ชีวิตสฺส;
น จียตี ตสฺส นรสฺส ปาปํ, สเจ น เจเตติ วธาย ตสฺสฯ

๒๐. ‘‘อิสิปูคสมญฺญาเต , เอวํ โลกฺยา วิทิตา สติ;
อนริยปริสมฺภาเส, ปาปกมฺมํ ชิคีสสิฯ

๒๑. ‘‘สเจ อหํ มริสฺสามิ, ตีเร เต ปุถุสุโสฺสณิ;
อสํสยํ ตํ อสิโลโก, มยิ เปเต อาคมิสฺสติฯ

๒๒. ‘‘ตสฺมา หิ ปาปกํ กมฺมํ, รกฺขเสฺสว สุมชฺฌิเม;
มา ตํ สโพฺพ ชโน ปจฺฉา, ปกุฎฺฐายิ มยิ มเต’’ติฯ

ตตฺถ **เอวํ วิทิตฺวา**ติ ยถา อหํ สีลญฺจ อนิจฺจตญฺจ ชานามิ, เอวํ ชานิตฺวา ฐิตสฺสฯ **วิทู**ติ วิทุโนฯ **สพฺพธมฺมน**ฺติ สพฺพํ สุจริตธมฺมํฯ ติวิธญฺหิ สุจริตํ อิธ สพฺพธโมฺมติ อธิเปฺปตํฯ **วิทฺธํสน**นฺติ ภงฺคํฯ **จวน**นฺติ จุตึฯ **ชีวิตสฺสา**ติ อายุโนฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – เอวํ วิทิตฺวา ฐิตสฺส ปณฺฑิตสฺส สพฺพํ สุจริตธมฺมํ ชีวิตสฺส จ อนิจฺจตํ ชานนฺตสฺส เอวรูปสฺส นรสฺส ปาปํ น จียติ น วฑฺฒติฯ **สเจ น เจเตติ วธาย ตสฺสา**ติ ตสฺส สงฺขํ คตสฺส ปรปุคฺคลสฺส วธาย น เจเตติ น ปกเปฺปติ, เนว ปรปุคฺคลํ วธาย เจเตติ, นาปิ ปรสนฺตกํ วินาเสติ, อหญฺจ กสฺสจิ วธาย อเจเตตฺวา เกวลํ อมฺพปเกฺก อาสงฺคํ กตฺวา คงฺคํ โอโลเกโนฺต นิสิโนฺน, ตฺวํ มยฺหํ กึ นาม อกุสลํ ปสฺสสีติฯ

อิสิปูคสมญฺญาเตติ อิสิคเณน สุฎฺฐุ อญฺญาเต อิสีนํ สมฺมเตฯ **เอวํ โลกฺยา**ติ ตฺวํ นาม ปาปปวาหเนน โลกสฺส หิตาติ เอวํ วิทิตาฯ **สตี**ติ สติ โสภเน อุตฺตเมติ อาลปนเมตํฯ **อนริยปริสมฺภาเส**ติ ‘‘ตสฺส ชานนฺติ ปิตโร’’ติอาทิกาย อสุนฺทราย ปริภาสาย สมนฺนาคเตฯ **ชิคีสสี**ติ มยิ ปาเป อสํวิชฺชเนฺตปิ มํ เอวํ ปริภาสนฺตี จ ปรมรณํ อชฺฌุเปกฺขนฺตี จ อตฺตโน ปาปกมฺมํ คเวสสิ อุปฺปาเทสิฯ **ตีเร เต**ติ ตว คงฺคาตีเรฯ **ปุถุสุโสฺสณี**ติ ปุถุลาย สุนฺทราย โสณิยา สมนฺนาคเตฯ **เปเต**ติ อมฺพปกฺกํ อลภิตฺวา ปรโลกํ คเต, มเตติ อโตฺถฯ **ปกุฎฺฐายี**ติ อโกฺกสิ ครหินินฺทิฯ ‘‘ปกฺวตฺถาสี’’ติปิ ปาโฐฯ

ตํ สุตฺวา เทวธีตา ปญฺจ คาถา อภาสิ –

๒๓. ‘‘อญฺญาตเมตํ อวิสยฺหสาหิ, อตฺตานมมฺพญฺจ ททามิ เต ตํ;
โย ทุพฺพเช กามคุเณ ปหาย, สนฺติญฺจ ธมฺมญฺจ อธิฎฺฐิโตสิฯ

๒๔. ‘‘โย หิตฺวา ปุพฺพสโญฺญคํ, ปจฺฉาสํโยชเน ฐิโต;
อธมฺมเญฺจว จรติ, ปาปญฺจสฺส ปวฑฺฒติฯ

๒๕. ‘‘เอหิ ตํ ปาปยิสฺสามิ, กามํ อโปฺปสฺสุโก ภว;
อุปนยามิ สีตสฺมึ, วิหราหิ อนุสฺสุโกฯ

๒๖. ‘‘ตํ ปุปฺผรสมเตฺตภิ, วกฺกเงฺคหิ อรินฺทม;
โกญฺจา มยูรา ทิวิยา, โกลฎฺฐิมธุสาฬิกา;
กูชิตา หํสปูเคหิ, โกกิเลตฺถ ปโพธเรฯ

๒๗. ‘‘อเมฺพตฺถ วิปฺปสาขคฺคา, ปลาลขลสนฺนิภา;

โกสมฺพสลฬา นีปา, ปกฺกตาลวิลมฺพิโน’’ติฯ

ตตฺถ **อญฺญาตเมตนฺ**ติ ‘‘ครหา เต ภวิสฺสตีติ วทโนฺต อมฺพปกฺกตฺถาย วทสี’’ติ เอตํ การณํ มยา อญฺญาตํฯ **อวิสยฺหสาหี**ติ ราชาโน นาม ทุสฺสหํ สหนฺติ, เตน นํ อาลปนฺตี เอวมาหฯ **อตฺตานนฺ**ติ ตํ อาลิงฺคิตฺวา อมฺพวนํ นยนฺตี อตฺตานญฺจ เต ททามิ ตญฺจ อมฺพํฯ **กามคุเณ**ติ กญฺจนมาลาเสตจฺฉตฺตปฏิมณฺฑิเต วตฺถุกาเมฯ **สนฺติญฺจ ธมฺมญฺจา**ติ ทุสฺสีลฺยวูปสเมน สนฺติสงฺขาตํ สีลเญฺจว สุจริตธมฺมญฺจฯ **อธิฎฺฐิโตสี**ติ โย ตฺวํ อิเม คุเณ อุปคโต, เอเตสุ วา ปติฎฺฐิโตติ อโตฺถฯ

ปุพฺพสโญฺญคนฺติ ปุริมพนฺธนํฯ **ปจฺฉาสํโยชเน**ติ ปจฺฉิมพนฺธเนฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – อโมฺภ ตาปส โย มหนฺตํ รชฺชสิริวิภวํ ปหาย อมฺพปกฺกมเตฺต รสตณฺหาย พชฺฌิตฺวา วาตาตปํ อคเณตฺวา นทีตีเร สุสฺสมาโน นิสีทติ, โส มหาสมุทฺทํ ตริตฺวา เวลเนฺต สํสีทนปุคฺคลสทิโสฯ โย ปุคฺคโล รสตณฺหาวสิโก อธมฺมเญฺจว จรติ, รสตณฺหาวเสน กริยมานํ ปาปญฺจสฺส ปวฑฺฒตีติฯ อิติ สา ตาปสํ ครหนฺตี เอวมาหฯ

กามํ อโปฺปสฺสุโก ภวาติ เอกํเสเนว อมฺพปเกฺก นิราลโย โหหิฯ **สีตสฺมินฺ**ติ สีตเล อมฺพวเนฯ **ตนฺ**ติ เอวํ วทมานาว เทวตา ตาปสํ อาลิงฺคิตฺวา อุเร นิปชฺชาเปตฺวา อากาเส ปกฺขนฺตา ติโยชนิกํ ทิพฺพอมฺพวนํ ทิสฺวา สกุณสทฺทญฺจ สุตฺวา ตาปสสฺส อาจิกฺขนฺตี ‘‘ต’’นฺติ เอวมาหฯ **ปุปฺผรสมเตฺตภี**ติ ปุปฺผรเสน มเตฺตหิฯ **วกฺกเงฺคหี**ติ วงฺกคีเวหิ สกุเณหิ อภินาทิตนฺติ อโตฺถฯ อิทานิ เต สกุเณ อาจิกฺขนฺตี ‘‘โกญฺจา’’ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **ทิวิยา**ติ ทิพฺยาฯ **โกลฎฺฐิมธุสาฬิกา**ติ โกลฎฺฐิสกุณา จ นาม สุวณฺณสาฬิกา สกุณา จฯ เอเต ทิพฺพสกุณา เอตฺถ วสนฺตีติ ทเสฺสติฯ **กูชิตา หํสปูเคหี**ติ หํสคเณหิ อุปกูชิตา วิรวสงฺฆฏฺฏิตาฯ **โกกิเลตฺถ ปโพธเร**ติ เอตฺถ อมฺพวเน โกกิลา วสฺสนฺติโย อตฺตานํ ปโพเธนฺติ ญาเปนฺติฯ **อเมฺพตฺถา**ติ อมฺพา เอตฺถฯ **วิปฺปสาขคฺคา**ติ ผลภาเรน โอนมิตสาขคฺคาฯ **ปลาลขลสนฺนิภา**ติ ปุปฺผสนฺนิจเยน สาลิปลาลขลสทิสาฯ **ปกฺกตาลวิลมฺพิโน**ติ ปกฺกตาลผลวิลมฺพิโนฯ เอวรูปา รุกฺขา จ เอตฺถ อตฺถีติ อมฺพวนํ วเณฺณติฯ

วณฺณยิตฺวา จ ปน ตาปสํ ตตฺถ โอตาเรตฺวา ‘‘อิมสฺมิํ อมฺพวเน อมฺพานิ ขาทโนฺต อตฺตโน ตณฺหํ ปูเรหี’’ติ วตฺวา ปกฺกามิฯ ตาปโส อมฺพานิ ขาทิตฺวา ตณฺหํ ปูเรตฺวา วิสฺสมิตฺวา อมฺพวเน วิจรโนฺต ตํ เปตํ ทุกฺขํ อนุภวนฺตํ ทิสฺวา กิญฺจิ วตฺตุํ นาสกฺขิฯ สูริเย ปน อตฺถงฺคเต ตํ นาฎกิตฺถิปริวาริตํ ทิพฺพสมฺปตฺติํ อนุภวมานํ ทิสฺวา ติโสฺส คาถา อภาสิ –

๒๘. ‘‘มาลี กิริฎี กายูรี, องฺคที จนฺทนุสฺสโท;
รตฺติํ ตฺวํ ปริจาเรสิ, ทิวา เวเทสิ เวทนํฯ

๒๙. ‘‘โสฬสิตฺถิสหสฺสานิ, ยา เตมา ปริจาริกา;
เอวํ มหานุภาโวสิ, อพฺภุโต โลมหํสโนฯ

๓๐. ‘‘กิํ กมฺมมกรี ปุเพฺพ, ปาปํ อตฺตทุขาวหํ;
ยํ กริตฺวา มนุเสฺสสุ, ปิฎฺฐิมํสานิ ขาทสี’’ติฯ

ตตฺถ **มาลี**ติ ทิพฺพมาลาธโรฯ **กิริฎี**ติ ทิพฺพเวฐนธโรฯ **กายูรี**ติ ทิพฺพาภรณปฏิมณฺฑิโตฯ **องฺคที**ติ ทิพฺพงฺคทสมนฺนาคโตฯ **จนฺทนุสฺสโท**ติ ทิพฺพจนฺทนวิลิโตฺตฯ **ปริจาเรสี**ติ อินฺทฺริยานิ ทิพฺพวิสเยสุ จาเรสิฯ **ทิวา**ติ ทิวา ปน มหาทุกฺขํ อนุโภสิฯ **ยา เตมา**ติ ยา เต อิมาฯ

อพฺภุโตติ มนุสฺสโลเก อภูตปุพฺโพฯ **โลมหํสโน**ติ เย ตํ ปสฺสนฺติ, เตสํ โลมานิ หํสนฺติฯ **ปุเพฺพ**ติ ปุริมภเวฯ **อตฺตทุขาวหนฺ**ติ อตฺตโน ทุกฺขาวหํฯ **มนุเสฺสสู**ติ ยํ มนุสฺสโลเก กตฺวา อิทานิ อตฺตโน ปิฏฺฐิมํสานิ ขาทสีติ ปุจฺฉติฯ

เปโต ตํ สญฺชานิตฺวา ‘‘ตุเมฺห มํ น สญฺชานาถ, อหํ ตุมฺหากํ ปุโรหิโต อโหสึ, อิทํ เม รตฺตึ สุขานุภวนํ ตุเมฺห นิสฺสาย กตสฺส อุปฺปฏฺฐโปสถสฺส นิสฺสเนฺทน ลทฺธํ, ทิวา ทุกฺขานุภวนํ ปน มยา ปกตสฺส ปาปเสฺสว นิสฺสเนฺทนฯ อหญฺหิ ตุเมฺหหิ วินิจฺฉเย ฐปิโต กูฏฑฺฑํ กริตฺวา ลญฺชํ คเหตฺวา ปรปิฏฺฐิมํสิโก หุตฺวา ตสฺส ทิวา กตสฺส กมฺมสฺส นิสฺสเนฺทน อิทํ ทุกฺขํ อนุภวามี’’ติ วตฺวา คาถาทฺวยมาห –

๓๑. ‘‘อเชฺฌนานิ ปฏิคฺคยฺห, กาเมสุ คธิโต อหํ;
อจริํ ทีฆมทฺธานํ, ปเรสํ อหิตายหํฯ

๓๒. ‘‘โย ปิฏฺฐิมํสิโก โหติ, เอวํ อุกฺกจฺจ ขาทติ;
ยถาหํ อชฺช ขาทามิ, ปิฏฺฐิมํสานิ อตฺตโน’’ติฯ

ตตฺถ **อเชฺฌนานี**ติ เวเทฯ **ปฏิคฺคยฺหา**ติ ปฏิคฺคเหตฺวา อธียิตฺวาฯ **อจริ**นฺติ ปฏิปชฺชึฯ **อหิตายหนฺ**ติ อหิตาย อตฺถนาสนาย อหํฯ **โย ปิฏฺฐิมํสิโก**ติ โย ปุคฺคโล ปเรสํ ปิฏฺฐิมํสขาทโก ปิสุโณ โหติฯ **อุกฺกจฺจา**ติ อุกฺกนฺติตฺวาฯ

อิทญฺจ ปน วตฺวา ตาปสํ ปุจฺฉิ – ‘‘ตุเมฺห กถํ อิธาคตา’’ติฯ ตาปโส สพฺพํ วิตฺถาเรน กเถสิฯ ‘‘อิทานิ ปน, ภเนฺต, อิเธว วสิสฺสถ, คมิสฺสถา’’ติฯ ‘‘น วสิสฺสามิ, อสฺสมปทํเยว คมิสฺสามี’’ติฯ เปโต ‘‘สาธุ, ภเนฺต, อหํ โว นิพทฺธํ อมฺพปเกฺกน อุปฏฺฐหิสฺสามี’’ติ วตฺวา อตฺตโน อานุภาเวน อสฺสมปเทเยว โอตาเรตฺวา ‘‘อนุกฺกณฺฐา อิเธว วสถา’’ติ ปฏิญฺญํ คเหตฺวา คโตฯ ตโต ปฏฺฐาย นิพทฺธํ อมฺพปเกฺกน อุปฏฺฐหิฯ ตาปโส ตํ ปริภุญฺชโนฺต กสิณปริกมฺมํ กตฺวา ฌานาภิญฺญา นิพฺพเตฺตตฺวา พฺรหฺมโลกปรายโณ อโหสิฯ

สตฺถา อุปาสกานํ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน เกจิ โสตาปนฺนา อเหสุํ, เกจิ สกทาคามิโน, เกจิ อนาคามิโนฯ ตทา เทวธีตา อุปฺปลวณฺณา อโหสิ, ตาปโส ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

กิํฉนฺทชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๕๑๒] ๒. กุมฺภชาตกวณฺณนา

โก ปาตุราสีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต วิสาขาย สหายิกา สุราปีตา ปญฺจสตา อิตฺถิโย อารพฺภ กเถสิฯ สาวตฺถิยํ กิร สุราฉเณ สงฺฆุเฏฺฐ ตา ปญฺจสตา อิตฺถิโย สามิกานํ ฉเณ กีฬมานานํ ติกฺขสุรํ ปฏิยาเทตฺวา ‘‘ฉณํ กีฬิสฺสามา’’ติ สพฺพาปิ วิสาขาย สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘สหายิเก ฉณํ กีฬิสฺสามา’’ติ วตฺวา ‘‘อยํ สุราฉโณ, น อหํ สุรํ ปิวิสฺสามี’’ติ วุเตฺต – ‘‘ตุเมฺห สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ทานํ เทถ, มยํ ฉณํ กริสฺสามา’’ติ อาหํสุฯ สา ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตา อุโยฺยเชตฺวา สตฺถารํ นิมนฺตาเปตฺวา มหาทานํ ปวเตฺตตฺวา พหุํ คนฺธมาลํ อาทาย สายนฺหสมเย ธมฺมกถํ โสตุํ ตาหิ ปริวุตา เชตวนํ อคมาสิฯ ตา ปนิตฺถิโย สุรํ ปิวมานาว ตาย สทฺธิํ คนฺตฺวา ทฺวารโกฏฺฐเก ฐตฺวา สุรํ ปิวิตฺวาว ตาย สทฺธิํ สตฺถุ สนฺติกํ อคมํสุฯ วิสาขา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ, อิตราสุ เอกจฺจา สตฺถุ สนฺติเกเยว นจฺจิํสุ, เอกจฺจา คายิํสุ, เอกจฺจา หตฺถกุกฺกุจฺจปาทกุกฺกุจฺจานิ, เอกจฺจา กลหํ อกํสุฯ

สตฺถา ตาสํ สํเวคชนนตฺถาย ภมุกโลมโต รํสี วิสฺสเชฺชสิ, อนฺธการติมิสา อโหสิฯ ตา ภีตา อเหสุํ มรณภยตชฺชิตา, เตน ตาสํ สุรา ชีริฯ สตฺถา นิสินฺนปลฺลงฺเก อนฺตรหิโต สิเนรุมุทฺธนิ ฐตฺวา อุณฺณโลมโต รํสี วิสฺสเชฺชสิ, จนฺทสูริยสหสฺสุคฺคมนํ วิย อโหสิฯ สตฺถา ตตฺถ ฐิโตว ตาสํ สํเวคชนนตฺถาย –

> ‘‘โก นุ หาโส กิมานนฺโท, นิจฺจํ ปชฺชลิเต สติ;
> อนฺธกาเรน โอนทฺธา, ปทีปํ น คเวสถา’’ติฯ (ธ. ป. ๑๔๖) –

อิมํ คาถมาหฯ คาถาปริโยสาเน ตา ปญฺจสตาปิ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิํสุฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา คนฺธกุฏิฉายาย พุทฺธาสเน นิสีทิฯ อถ นํ วิสาขา วนฺทิตฺวา, ‘‘ภนฺเต, อิทํ หิโรตฺตปฺปเภทกํ สุราปานํ นาม กทา อุปฺปนฺน’’นฺติ ปุจฺฉิฯ โส ตสฺสา อาจิกฺขนฺโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต เอโก กาสิรฏฺฐวาสี สุโร นาม วนจรโก ภณฺฑปริเยสนตฺถาย หิมวนฺตํ อคมาสิฯ ตเตฺถโก รุโกฺข อุคฺคนฺตฺวา โปริสมตฺเต ฐาเน ติธาก โปฺป อโหสิฯ ตสฺส ติณฺณํ กปฺปานํ อนฺตเร จาฏิปฺปมาโณ อาวาโฏ อโหสิฯ โส เทเว วสฺสนฺเต อุทเกน ปูริโต, ตํ ปริวาเรตฺวา หรีตกี อามลกี มริจคโจฺฉ จ อโหสิ , เตสํ ปกฺกานิ ผลานิ ฉิชฺชิตฺวา ตตฺถ ปตนฺติฯ ตสฺสาวิทูเร สยํชาตสาลิ ชาโต, ตโต สุวกา สาลิสีสานิ อาหริตฺวา ตสฺมิํ รุเกฺข นิสีทิตฺวา ขาทนฺติฯ เตสํ ขาทมานานํ สาลีปิ ตณฺฑุลาปิ ตตฺถ ปตนฺติฯ อิติ ตํ อุทกํ สูริยสนฺตาเปน ปจฺจมานํ รสํ โลหิตวณฺณํ อโหสิฯ นิทาฆสมเย ปิปาสิตา สกุณคณา อาคนฺตฺวา ตํ ปิวิตฺวา มตฺตา ปริวตฺติตฺวา รุกฺขมูเล ปติํสุ, ตสฺมิํ โถกํ นิทฺทายิตฺวา วิกูชมานา ปกฺกมนฺติฯ รุกฺขสุนขมกฺกฏาทีสุปิ เอเสว นโยฯ วนจรโก ตํ ทิสฺวา ‘‘สเจ อิทํ วิสํ ภเวยฺย, อิเม มเรยฺยุํ, อิเม ปน โถกํ นิทฺทายิตฺวา ยถาสุขํ คจฺฉนฺติ, นยิทํ วิส’’นฺติ สยํ ปิวิตฺวา มโตฺต หุตฺวา มํสํ ขาทิตุกาโม อโหสิฯ ตโต อคฺคิํ กตฺวา รุกฺขมูเล ปติเต ติตฺติรกุกฺกุฏาทโย มาเรตฺวา มํสํ องฺคาเร ปจิตฺวา เอเกน หเตฺถน นจฺจโนฺต เอเกน มํสํ ขาทโนฺต เอกาหทฺวีหํ ตเตฺถว อโหสิฯ

ตโต ปน อวิทูเร เอโก วรุโณ นาม ตาปโส วสติฯ วนจรโก อญฺญทาปิ ตสฺส สนฺติกํ คจฺฉติฯ อถสฺส เอตทโหสิ – ‘‘อิทํ ปานํ ตาปเสน สทฺธิํ ปิวิสฺสามี’’ติฯ โส เอกํ เวฬุนาฬิกํ ปูเรตฺวา ปกฺกมํเสน สทฺธิํ อาหริตฺวา ปณฺณสาลํ คนฺตฺวา, ‘‘ภเนฺต, อิมํ ปิวถา’’ติ วตฺวา อุโภปิ มํสํ ขาทนฺตา ปิวิํสุฯ อิติ สุเรน จ วรุเณน จ ทิฏฺฐตฺตา ตสฺส ปานสฺส ‘‘สุรา’’ติ จ ‘‘วรุณา’’ติ จ นามํ ชาตํฯ เต อุโภปิ ‘‘อเตฺถโส อุปาโย’’ติ เวฬุนาฬิโย ปูเรตฺวา กาเชนาทาย ปจฺจนฺตนครํ คนฺตฺวา ‘‘ปานการกา นาม อาคตา’’ติ รโญฺญ อาโรจาเปสุํฯ ราชา เน ปโกฺกสาเปสิ, เต ตสฺส ปานํ อุปเนสุํฯ ราชา เทฺว ตโย วาเร ปิวิตฺวา มชฺชิ, ตสฺส ตํ เอกาหทฺวีหมตฺตเมว อโหสิฯ อถ เน ‘‘อญฺญมฺปิ อตฺถี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อตฺถิ, เทวา’’ติฯ ‘‘กุหิ’’นฺติ? ‘‘หิมวเนฺต เทวา’’ติฯ ‘‘เตน หิ อาเนถา’’ติฯ เต คนฺตฺวา เอกเทฺว วาเร อาเนตฺวา ‘‘นิพทฺธํ คนฺตุํ น สกฺขิสฺสามา’’ติ สมฺภาเร สลฺลเกฺขตฺวา ตสฺส รุกฺขสฺส ตจํ อาทิํ กตฺวา สพฺพสมฺภาเร ปกฺขิปิตฺวา นคเร สุรํ กริํสุฯ นาครา สุรํ ปิวิตฺวา ปมาทํ อาปนฺนา ทุคฺคตา อเหสุํ, นครํ สุญฺญํ วิย อโหสิ, เตน ปานการกา ตโต ปลายิตฺวา พาราณสิํ คนฺตฺวา ‘‘ปานการกา อาคตา’’ติ รโญฺญ อาโรจาเปสุํฯ ราชา เน ปโกฺกสาเปตฺวา ปริพฺพยํ อทาสิฯ เต ตตฺถาปิ สุรํ อกํสุ, ตมฺปิ นครํ ตเถว วินสฺสิ, ตโต ปลายิตฺวา สาเกตํ, สาเกตโต สาวตฺถิํ อคมํสุฯ

ตทา สาวตฺถิยํ สพฺพมิโตฺต นาม ราชา อโหสิฯ โส เตสํ สงฺคหํ กตฺวา ‘‘เกน โว อโตฺถ’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สมฺภารมูเลน เจว สาลิปิเฏฺฐน จ ปญฺจหิ จาฏิสเตหิ จา’’ติ วุเตฺต สพฺพํ ทาเปสิฯ เต ปญฺจสุ จาฏิสเตสุ สุรํ สณฺฐาเปตฺวา มูสิกภเยน จาฏิรกฺขณตฺถาย เอเกกาย จาฏิยา สนฺติ

เก เอเกกํ พิฬารํ พนฺธิํสุฯ เต ปจฺจิตฺวา อุตฺตรณกาเล จาฏิกุจฺฉีสุ ปคฺฆรนฺตํ สุรํ ปิวิตฺวา มตฺตา นิทฺทายิํสุฯ มูสิกา อาคนฺตฺวา เตสํ กณฺณนาสิกทาฐิกนงฺคุเฏฐ ขาทิตฺวา อคมํสุฯ ''พิฬารา สุรํ ปิวิตฺวา มตา''ติ อายุตฺตกปุริสา รโญฺญ อาโรเจสุํฯ ราชา ''วิสการกา เอเต ภวิสฺสนฺตี''ติ เตสํ ทฺวินฺนมฺปิ ชนานํ สีสานิ ฉินฺทาเปสิฯ เต ''สุรํ เทว, มธุรํ เทวา''ติ วิรวนฺตาว มริํสุฯ ราชา เต มาราเปตฺวา ''จาฏิโย ภินฺทถา''ติ อาณาเปสิฯ พิฬาราปิ สุราย ชิณฺณาย อุฏฺฐหิตฺวา กีฬนฺตา วิจริํสุ, เต ทิสฺวา รโญฺญ อาโรเจสุํฯ ราชา ''สเจ วิสํ อสฺส, เอเต มเรยฺยุํ, มธุเรเนว ภวิตพฺพํ, ปิวิสฺสามิ น''นฺติ นครํ อลงฺการาเปตฺวา ราชงฺคเณ มณฺฑปํ การาเปตฺวา อลงฺกตมณฺฑเป สมุสฺสิตเสตจฺฉเตฺต ราชปลฺลเงฺก นิสีทิตฺวา อมจฺจคณปริวุโต สุรํ ปาตุํ อารภิฯ

ตทา สโกฺก เทวราชา ''เก นุ โข มาตุปฏฺฐานาทีสุ อปฺปมตฺตา ตีณิ สุจริตานิ ปูเรนฺตี''ติ โลกํ โวโลเกโนฺต ตํ ราชานํ สุรํ ปาตุํ นิสินฺนํ ทิสฺวา ''สจายํ สุรํ ปิวิสฺสติ, สกลชมฺพุทีโป นสฺสิสฺสติฯ ยถา น ปิวิสฺสติ, ตถา นํ กริสฺสามี''ติ เอกํ สุราปุณฺณํ กุมฺภํ หตฺถตเล ฐเปตฺวา พฺราหฺมณเวเสนาคนฺตฺวา รโญฺญ สมฺมุขฏฺฐาเน อากาเส ฐตฺวา ''อิมํ กุมฺภํ กิณาถ, อิมํ กุมฺภํ กิณาถา''ติ อาหฯ สพฺพมิตฺตราชา ตํ ตถา วทนฺตํ อากาเส ฐิตํ ทิสฺวา ''กุโต นุ โข พฺราหฺมโณ อาคจฺฉตี''ติ เตน สทฺธิํ สลฺลปโนฺต ติโสฺส คาถา อภาสิ –

๓๓. ''โก ปาตุราสี ติทิวา นภมฺหิ, โอภาสยํ สํวริํ จนฺทิมาว;
คเตฺตหิ เต รสฺมิโย นิจฺฉรนฺติ, สเตรตา วิชฺชุริวนฺตลิเกฺขฯ

๓๔. ''โส ฉินฺนวาตํ กมสี อฆมฺหิ, เวหายสํ คจฺฉสิ ติฏฺฐสี จ;
อิทฺธี นุ เต วตฺถุกตา สุภาวิตา, อนทฺธคูนํ อปิ เทวตานํฯ

๓๕. ''เวหายสํ คมฺมมาคมฺม ติฏฺฐสิ, กุมฺภํ กิณาถาติ ยเมตมตฺถํ;
โก วา ตุวํ กิสฺส วา ตาย กุโมฺภ, อกฺขาหิ เม พฺราหฺมณ เอตมตฺถ''นฺติฯ

ตตฺถ **โก ปาตุราสี**ติ กุโต ปาตุภูโตสิ, กุโต อาคโตสีติ อโตฺถฯ **ติทิวา นภมฺหี**ติ กิํ ตาวติํสภวนา อาคนฺตฺวา อิธ นภมฺหิ อากาเส ปากโฏ ชาโตสีติ ปุจฺฉติฯ **สํวริ**นฺติ รตฺติํฯ **สเตรตา**ติ เอวํนามิกาฯ **โส**ติ โส ตุวํฯ **ฉินฺนวาต**นฺติ วลาหโกปิ ตาว วาเตน กมติ, ตสฺส ปน โสปิ วาโต นตฺถิ, เตเนวมาหฯ **กมสี**ติ ปวเตฺตสิฯ **อฆมฺหี**ติ อปฺปฏิเฆ อากาเสฯ **วตฺถุกตา**ติ วตฺถุ วิย ปติฏฺฐา วิย กตาฯ **อนทฺธคูนํ อปิ เทวตาน**นฺติ ยา ปทสา อทฺธานํ อคมเนน อนทฺธคูนํ เทวตานํ อิทฺธิ, สา อปิ ตว สุภาวิตาติ ปุจฺฉติฯ **เวหายสํ คมฺมมาคมฺมา**ติ อากาเส ปวตฺตํ ปทวีติหารํ ปฏิจฺจ นิสฺสายฯ ''ติฏฺฐสี''ติ อิมสฺส ''โก วา ตุว''นฺติ อิมินา สมฺพโนฺธ, เอวํ ติฏฺฐมาโน โก วา ตุวนฺติ อโตฺถฯ **ยเมตมตฺถ**นฺติ ยํ เอตํ วทสิฯ อิมสฺส ''กิสฺส วา ตาย''นฺติ อิมินา สมฺพโนฺธ, ยํ เอตํ กุมฺภํ กิณาถาติ วทสิ, กิสฺส วา เต อยํ กุโมฺภติ อโตฺถฯ

ตโต สโกฺก ''เตน หิ สุณาหี''ติ วตฺวา สุราย โทเส ทเสฺสโนฺต อาห –

๓๖. ''น สปฺปิกุโมฺภ นปิ เตลกุโมฺภ, น ผาณิตสฺส น มธุสฺส กุโมฺภ;
กุมฺภสฺส วชฺชานิ อนปฺปกานิ, โทเส พหู กุมฺภคเต สุณาถฯ

๓๗. ''คเฬยฺย ยํ ปิตฺวา ปเต ปปาตํ, โสพฺภํ คุหํ จนฺทนิโยฬิคลฺลํ;
พหุมฺปิ ภุเญฺชยฺย อโภชเนยฺยํ, ตสฺสา ปุณฺณํ กุมฺภมิมํ กิณาถฯ

๓๘. ''ยํ ปิตฺวา จิตฺตสฺมิํ อเนสมาโน, อาหิณฺฑตี โคริว ภกฺขสาที;

อนาถมาโน อุปคายติ นจฺจติ จ, ตสฺสา ปุณฺณํ กุมฺภมิมํ กิณาถฯ

๓๙. ‘‘ยํ เว ปิวิตฺวา อเจโลว นโคฺค, จเรยฺย คาเม วิสิขนฺตรานิ;
สมฺมูฬฺหจิโตฺต อติเวลสายี, ตสฺสา ปุณฺณํ กุมฺภมิมํ กิณาถฯ

๔๐. ‘‘ยํ ปิตฺวา อุฎฺฐาย ปเวธมาโน, สีสญฺจ พาหุญฺจ ปจาลยโนฺต;
โส นจฺจตี ทารุกฎฺลฺลโกว, ตสฺสา ปุณฺณํ กุมฺภมิมํ กิณาถฯ

๔๑. ‘‘ยํ เว ปิวิตฺวา อคฺคิทฑฺฒา สยนฺติ, อโถ สิคาเลหิปิ ขาทิตาเส;
พนฺธํ วธํ โภคชานิญฺจุเปนฺติ, ตสฺสา ปุณฺณํ กุมฺภมิมํ กิณาถฯ

๔๒. ‘‘ยํ ปิตฺวา ภาเสยฺย อภาสเนยฺยํ, สภายมาสีโน อเปตวโตฺถ;
สมฺมกฺขิโต วนฺตคโต พฺยสโนฺน, ตสฺสา ปุณฺณํ กุมฺภมิมํ กิณาถฯ

๔๓. ‘‘ยํ เว ปิวิตฺวา อุกฺกโฎฺฐ อาวิลกฺข, มเมว สพฺพปถวีติ มเญฺญ;
น เม สโม จาตุรโนฺตปิ ราชา, ตสฺสา ปุณฺณํ กุมฺภมิมํ กิณาถฯ

๔๔. ‘‘มานาติมานา กลหานิ เปสุณี, ทุพฺพณฺณินี นคฺคยินี ปลายินี;
โจราน ธุตฺตาน คตี นิเกโต, ตสฺสา ปุณฺณํ กุมฺภมิมํ กิณาถฯ

๔๕. ‘‘อิทฺธานิ ผีตานิ กุลานิ อสฺสุ, อเนกสาหสฺสธนานิ โลเก;
อุจฺฉินฺนทายชฺชกตานิมาย, ตสฺสา ปุณฺณํ กุมฺภมิมํ กิณาถฯ

๔๖. ‘‘ธญฺญํ ธนํ รชตํ ชาตรูปํ, เขตฺตํ ควํ ยตฺถ วินาสยนฺติ;
อุเจฺฉทนี วิตฺตคตํ กุลานํ, ตสฺสา ปุณฺณํ กุมฺภมิมํ กิณาถฯ

๔๗. ‘‘ยํ เว ปิตฺวา ทิตฺตรูโปว โปโส, อโกฺกสติ มาตรํ ปิตรญฺจ;
สสฺสุมฺปิ คเณฺหยฺย อโถปิ สุณฺหํ, ตสฺสา ปุณฺณํ กุมฺภมิมํ กิณาถฯ

๔๘. ‘‘ยํ เว ปิตฺวา ทิตฺตรูปาว นารี, อโกฺกสตี สสฺสุรํ สามิกญฺจ;
ทาสมฺปิ คเณฺห ปริจาริกมฺปิ, ตสฺสา ปุณฺณํ กุมฺภมิมํ กิณาถฯ

๔๙. ‘‘ยํ เว ปิวิตฺวาน หเนยฺย โปโส, ธเมฺม ฐิตํ สมณํ พฺราหฺมณํ วา;
คเจฺฉ อปายมฺปิ ตโตนิทานํ, ตสฺสา ปุณฺณํ กุมฺภมิมํ กิณาถฯ

๕๐. ‘‘ยํ เว ปิวิตฺวา ทุจฺจริตํ จรนฺติ, กาเยน วาจาย จ เจตสา จ;
นิรยํ วชนฺติ ทุจฺจริตํ จริตฺวา, ตสฺสา ปุณฺณํ กุมฺภมิมํ กิณาถฯ

๕๑. ‘‘ยํ ยาจมานา น ลภนฺติ ปุเพฺพ, พหุํ หิรญฺญมฺปิ ปริจฺจชนฺตา;
โส ตํ ปิวิตฺวา อลิกํ ภณาติ, ตสฺสา ปุณฺณํ กุมฺภมิมํ กิณาถฯ

๕๒. ‘‘ยํ เว ปิตฺวา เปสเน เปสิยโนฺต, อจฺจายิเก กรณียมฺหิ ชาเต;
อตฺถมฺปิ โส นปฺปชานาติ วุโตฺต, ตสฺสา ปุณฺณํ กุมฺภมิมํ กิณาถฯ

๕๓. ‘‘หิรีมนาปิ อหิรีกภาวํ, ปาตุํ กโรนฺติ มทนาย มตฺตา;
ธีราปิ สนฺตา พหุกํ ภณนฺติ, ตสฺสา ปุณฺณํ กุมฺภมิมํ กิณาถฯ

๕๔. ‘‘ยํ เว ปิตฺวา เอกถูปา สยนฺติ, อนาสกา ถณฺฑิลทุกฺขเสยฺยํ;
ทุพฺพณฺณิยํ อายสกฺยญฺจุเปนฺติ, ตสฺสา ปุณฺณํ กุมฺภมิมํ กิณาถฯ

๕๕. ‘‘ยํ เว ปิตฺวา ปตฺตขนฺธา สยนฺติ, คาโว กูฏหตาว น หิ วารุณิยา;
เวโค นเรน สุสโหริว, ตสฺสา ปุณฺณํ กุมฺภมิมํ กิณาถฯ

๕๖. ‘‘ยํ มนุสฺสา วิวชฺชนฺติ, สปฺปํ โฆรวิสมิว;
ตํ โลเก วิสสมานํ, โก นโร ปาตุมรหติฯ

๕๗. ‘‘ยํ เว ปิตฺวา อนฺธกเวณฺฑปุตฺตา, สมุทฺทตีเร ปริจารยนฺตา;
อุปกฺกมุํ มุสเลภิ อญฺญมญฺญํ, ตสฺสา ปุณฺณํ กุมฺภมิมํ กิณาถฯ

๕๘. ‘‘ยํ เว ปิตฺวา ปุพฺพเทวา ปมตฺตา, ติทิวา จุตา สสฺสติยา สมายา;
ตํ ตาทิสํ มชฺชมิมํ นิรตฺถกํ, ชานํ มหาราช กถํ ปิเวยฺยฯ

๕๙. ‘‘นยิมสฺมิํ กุมฺภสฺมิํ ทธิ วา มธุ วา, เอวํ อภิญฺญาย กิณาหิ ราช;
เอวญฺหิมํ กุมฺภคตา มยา เต, อกฺขาตรูปํ ตว สพฺพมิตฺตา’’ติฯ

ตตฺถ **วชฺชานี**ติอาทีนวาฯ **คเฬยฺยา**ติ คจฺฉโนฺต ปเท ปเท ปริวตฺเตยฺยฯ **ยํ ปิตฺวา ปเต**ติ ยํ ปิวิตฺวา ปเตยฺยฯ **โสพฺภ**นฺติ อาวาฏํฯ **จนฺทนิโยฬิคลฺล**นฺติ จนฺทนิกญฺจ โอฬิคลฺลญฺจฯ **อโภชเนยฺย**นฺติ ภุญฺชิตุํ อยุตฺตํฯ **อเนสมาโน**ติ อนิสฺสโรฯ **โคริวา**ติ โคโณ วิยฯ **ภกฺขสาที**ติ ปุราณกสฏขาทโก, ยถา โส ตตฺถ ตตฺถ ภกฺขสํ ปริเยสโนฺต อาหิณฺฑติ, เอวํ อาหิณฺฑตีติ อโตฺถฯ **อนาถมาโน**ติ นิรวสฺสโย อนาโถ วิยฯ **อุปคายตี**ติ อญฺญํ คายนฺตํ ทิสฺวา อุปคนฺตฺวา คายติฯ **อเจโลวา**ติ อเจลโก วิยฯ **วิสิขนฺตรานี**ติ อนฺตรวีถิโยฯ **อติเวลสายี**ติ อติจิรมฺปิ นิทฺทํ โอกฺกเมยฺยฯ ‘‘อติเวลจารี’’ติปิ ปาโฐ, อติเวลจารี หุตฺวา จเรยฺยาติ อโตฺถฯ

ทารุกฏลฺลโก วาติ ทารุมยยนฺตรูปกํ วิยฯ **โภคชานิญฺจุเปนฺตี**ติ โภคชานิญฺจ อุเปนฺติ, ปาณาติปาตาทีนิ กตฺวา ทณฺฑปีฬิตา ธนชานิญฺจ อญฺญญฺจ วธพนฺธนาทิทุกฺขํ ปาปุณนฺตีติ อโตฺถฯ **วนฺตคโต**ติ อตฺตโน วนฺตสฺมิํ คโตฯ **พฺยสโนฺน**ติ พฺยสนาปโนฺนฯ ‘‘วิสโนฺน’’ติปิ ปาโฐ , ตสฺมิํ วเนฺต โอสโนฺนติ อโตฺถฯ **อุกฺกโฏฺฐ**ติ อหํ มหาโยโธ, โก มยา สทิโส อตฺถีติ เอวํ อุกฺกํสคโต หุตฺวาฯ **อาวิลโกฺข**ติ รตฺตโกฺขฯ **สพฺพปถวี**ติ สพฺพา ปถวีฯ ‘‘สพฺพปุถุวี’’ติปิ ปาโฐฯ **จาตุรโนฺต**ติ จตุสมุทฺทปริยนฺตาย ปถวิยา อิสฺสโรฯ **มานาติมานา**ติ มานการิกาฯ เสสปเทสุปิ เอเสว นโยฯ **คตี**ติ นิพฺพตฺติฯ **นิเกโต**ติ นิวาโสฯ **ตสฺสา ปุณฺณ**นฺติ ยา เอวรูปา, ตสฺสา ปุณฺณํฯ **อิทฺธานี**ติ สมิทฺธานิฯ **ผีตานี**ติ วตฺถาลงฺการกปฺปภเณฺฑหิ ปุปฺผิตานิฯ **อุจฺฉินฺนทายชฺชกตานี**ติ อุจฺฉินฺนทายาทานิ นิทฺธนานิ กตานิฯ **ยตฺถ วินาสยนฺตี**ติ ยํ นิสฺสาย ยตฺถ ปติฏฺฐิตา, เอวํ พหุมฺปิ ธนธญฺญาทิสาปเตยฺยํ นาสยนฺติ, กปณา โหนฺติฯ

ทิตฺตรูโปติ ทปฺปิตรูโปฯ **คเณฺหยฺยา**ติ ภริยสญฺญาย กิเลสวเสน หเตฺถ คเณฺหยฺยฯ **ทาสมฺปิ คเณฺห**ติ อตฺตโน ทาสมฺปิ กิเลสวเสน ‘‘สามิโก เม’’ติ คเณฺหยฺยฯ **ปิวิตฺวานา**ติ ปิวิตฺวาฯ **ทุจฺจริตํ จริตฺวา**ติ เอวํ ตีหิ ทฺวาเรหิ ทสวิธมฺปิ อกุสลํ กตฺวาฯ **ยํ ยาจมานา**ติ ยํ ปุริสํ ปุเพฺพ สุรํ อปิวนฺตํ พหุํ หิรญฺญํ ปริจฺจชนฺตา มุสาวาทํ กโรหีติ ยาจมานา น ลภนฺติฯ **ปิตฺวา**ติ ปิวิตฺวา ฐิโตฯ **นปฺปชานาติ วุโตฺต**ติ ‘‘เกนเฏฺฐน อาคโตสี’’ติ วุโตฺต สาสนสฺส ทุคฺคหิตตฺตา ตํ อตฺถํ น ชานาติฯ **หิรีมนาปี**ติ หิรียุตฺตจิตฺตาปิฯ **เอกถูปา**ติ สูกรโปตกา วิย หีนชเจฺจหิปิ สทฺธิํ

เอกราสี หุตฺวาฯ **อนาสกา**ติ นิราหาราฯ **ถณฺฑิลทุกฺขเสยฺย**นฺติ ภูมิยํ ทุกฺขเสยฺยํ สยนฺติฯ **อายสกฺย**นฺติ ครหํฯ

ปตฺตขนฺธาติ ปติตกฺขนฺธาฯ **กูฏหตาวา**ติ คีวาย พเทฺธน กูเฏน หตา คาโว วิย, ยถา ตา ติณํ อขาทนฺติโย ปานียํ อปิวนฺติโย สยนฺติ, ตถา สยนฺตีติ อโตฺถฯ **โฆรวิสมิวา**ติ โฆรวิสํ วิยฯ **วิสสมาน**นฺติ วิสสทิสํฯ **อนฺธกเวณฺฑทปุตฺตา**ติ ทส ภาติกราชาโนฯ **อุปกฺกมุ**นฺติ ปหริํสุฯ **ปุพฺพเทวา**ติ อสุราฯ **ติทิวา**ติ ตาวติํสเทวโลกาฯ **สสฺสติยา**ติ สสฺสตา, ทีฆายุกภาเวน นิจฺจสมฺมตา เทวโลกาติ อโตฺถฯ **สมายา**ติ สทฺธิํ อสุรมายาหิฯ **ชาน**นฺติ เอวํ ‘‘นิรตฺถกํ เอต’’นฺติ ชานโนฺต ตุมฺหาทิโส ปณฺฑิโต ปุริโส กถํ ปิเวยฺย ฯ **กุมฺภคตา มยา**ติ กุมฺภคตํ มยา, อยเมว วา ปาโฐฯ **อกฺขาตรูป**นฺติ สภาวโต อกฺขาตํฯ

ตํ สุตฺวา ราชา สุราย อาทีนวํ ญตฺวา ตุโฎฺฐ สกฺกสฺส ถุติํ กโรโนฺต เทฺว คาถา อภาสิ –

๖๐. ‘‘น เม ปิตา วา อถวาปิ มาตา, เอตาทิสา ยาทิสโก ตุวํสิ;
หิตานุกมฺปี ปรมตฺถกาโม, โสหํ กริสฺสํ วจนํ ตวชฺชฯ

๖๑. ‘‘ททามิ เต คามวรานิ ปญฺจ, ทาสีสตํ สตฺต ควํสตานิ;
อาชญฺญยุเตฺต จ รเถ ทส อิเม, อาจริโย โหสิ มมตฺถกาโม’’ติฯ

ตตฺถ **คามวรานี**ติ, พฺราหฺมณ, อาจริยสฺส นาม อาจริยภาโค อิจฺฉิตโพฺพ, สํวจฺฉเร สํวจฺฉเร สตสหสฺสุฎฺฐานเก ตุยฺหํ ปญฺจ คาเม ททามีติ วทติฯ **ทส อิเม**ติ อิเม ทส ปุรโต ฐิเต กญฺจนวิจิเตฺต รเถ ทเสฺสโนฺต เอวมาหฯ

ตํ สุตฺวา สโกฺก เทวตฺตภาวํ ทเสฺสตฺวา อตฺตานํ ชานาเปโนฺต อากาเส ฐตฺวา เทฺว คาถา อภาสิ –

๖๒. ‘‘ตเวว ทาสีสตมตฺถุ ราช, คามา จ คาโว จ ตเวว โหนฺตุ;
อาชญฺญยุตฺตา จ รถา ตเวว, สโกฺกหมสฺมี ติทสานมิโนฺทฯ

๖๓. ‘‘มํโสทนํ สปฺปิปายาสํ ภุญฺช, ขาทสฺสุ จ ตฺวํ มธุมาสปูเว;
เอวํ ตุวํ ธมฺมรโต ชนิโนฺท, อนินฺทิโต สคฺคมุเปหิ ฐาน’’นฺติฯ

ตตฺถ **เอวํ ตุวํ ธมฺมรโต**ติ เอวํ ตุวํ นานคฺครสโภชนํ ภุญฺชโนฺต สุราปานา วิรโต ตีณิ ทุจฺจริตานิ ปหาย ติวิธสุจริตธมฺมรโต หุตฺวา เกนจิ อนินฺทิโต สคฺคฎฺฐานํ อุเปหีติฯ

อิติ สโกฺก ตสฺส โอวาทํ ทตฺวา สกฎฺฐานเมว คโตฯ โสปิ สุรํ อปิวิตฺวา สุราภาชนานิ ภินฺทาเปตฺวา สีลํ สมาทาย ทานํ ทตฺวา สคฺคปรายโณ อโหสิฯ ชมฺพุทีเปปิ อนุกฺกเมน สุราปานํ เวปุลฺลปฺปตฺตํ ชาตํฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ราชา อานโนฺท อโหสิ, สโกฺก ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

กุมฺภชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๕๑๓] ๓. ชยทฺทิสชาตกวณฺณนา

จิรสฺสํ วต เมติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ มาตุโปสกภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุ **สามชาตก**สทิสํ (ชา. ๒.๒๒.๒๙๖ อาทโย)ฯ ตทา ปน สตฺถา ‘‘โปราณกปณฺฑิตา กญฺจนมาลํ เสตจฺฉตฺตํ ปหาย มาตาปิตโร โปเสสุ’’นฺติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต กปิลรฏฺเฐ อุตฺตรปญฺจาลนคเร ปญฺจาโล นาม ราชา อโหสิฯ ตสฺส อคฺคมเหสี คพฺภํ ปฏิลภิตฺวา ปุตฺตํ วิชายิฯ ตสฺสา ปุริมภเว เอกา สปตฺติกา กุชฺฌิตฺวา ‘‘ตุยฺหํ ชาตํ ชาตํ ปชํ ขาทิตุํ สมตฺถา ภวิสฺสามี’’ติ ปตฺถนํ ฐเปตฺวา ยกฺขินี อโหสิฯ สา ตทา โอกาสํ ลภิตฺวา ตสฺสา ปสฺสนฺติยาว ตํ อลฺลมํสเปสิวณฺณํ กุมารกํ คเหตฺวา มุรุมุรายนฺตี ขาทิตฺวา ปกฺกามิฯ ทุติยวาเรปิ ตเถว อกาสิฯ ตติยวาเร ปน ตสฺสา ปสูติฆรํ ปวิฏฺฐกาเล เคหํ ปริวาเรตฺวา คาฬฺหํ อารกฺขํ อกํสุฯ วิชาตทิวเส ยกฺขินี อาคนฺตฺวา ปุน ทารกํ อคฺคเหสิฯ เทวี ‘‘ยกฺขินี’’ติ มหาสทฺทมกาสิฯ อาวุธหตฺถา ปุริสา อาคนฺตฺวา เทวิยา ทินฺนสญฺญาย ยกฺขินึ อนุพนฺธึสุฯ สา ขาทิตุํ โอกาสํ อลภนฺตี ตโต ปลายิตฺวา อุทกนิทฺธมนํ ปาวิสิฯ ทารโก มาตุสญฺญาย ตสฺสา ถนํ มุเขน คณฺหิฯ สา ปุตฺตสิเนหํ อุปฺปาเทตฺวา ตโต ปลายิตฺวา สุสานํ คนฺตฺวา ทารกํ ปาสาณเลเณ ฐเปตฺวา ปฏิชคฺคิฯ อถสฺส อนุกฺกเมน วฑฺฒมานสฺส มนุสฺสมํสํ อาหริตฺวา อทาสิฯ อุโภปิ มนุสฺสมํสํ ขาทิตฺวา ตตฺถ วสึสุฯ ทารโก อตฺตโน มนุสฺสภาวํ น ชานาติ ‘‘ยกฺขินิปุตฺโตสฺมี’’ติ สญฺญายฯ โส อตฺตภาวํ ชหิตฺวา อนฺตรธายิตุํ น สกฺโกติฯ อถสฺส สา อนฺตรธานตฺถาย เอกํ มูลํ อทาสิฯ โส มูลานุภาเวน อนฺตรธายิตฺวา มนุสฺสมํสํ ขาทนฺโต วิจรติฯ ยกฺขินี เวสฺสวณสฺส มหาราชสฺส เวยฺยาวจฺจตฺถาย คตา ตตฺเถว กาลมกาสิฯ เทวีปิ จตุตฺถวาเร อญฺญํ ปุตฺตํ วิชายิฯ โส ยกฺขินิยา มุตฺตตฺตา อโรโค อโหสิฯ ปจฺจามิตฺตํ ยกฺขินึ ชินิตฺวา ชาตตฺตา ‘‘ชยทฺทิสกุมาโร’’ติสฺส นามํ อกํสุฯ โส วยปฺปตฺโต สพฺพสิปฺเปสุ นิปฺผตฺตึ ปตฺวา ฉตฺตํ อุสฺสาเปตฺวา รชฺชมนุสาสิฯ

ตทา โพธิสตฺโต ตสฺส อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺติ, ‘‘อลีนสตฺตุกุมาโร’’ติสฺส นามํ กรึสุฯ โส วยปฺปตฺโต อุคฺคหิตสพฺพสิปฺโป อุปราชา อโหสิฯ โสปิ ยกฺขินิปุตฺโต อปรภาเค ปมาเทน ตํ มูลํ นาเสตฺวา อนฺตรธายิตุํ อสกฺโกนฺโต ทิสฺสมานรูโปว สุสาเน มนุสฺสมํสํ ขาทิฯ มนุสฺสา ตํ ทิสฺวา ภีตา อาคนฺตฺวา รญฺโญ อุปกฺโกสึสุ ‘‘เทว เอโก ยกฺโข ทิสฺสมานรูโป สุสาเน มนุสฺสมํสํ ขาทติ, โส อนุกฺกเมน นครํ ปวิสิตฺวา มนุเสฺส มาเรตฺวา ขาทิสฺสติ, ตํ คาหาเปตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ ราชา ‘‘สาธู’’ติ ปฏิสฺสุณิตฺวา ‘‘คณฺหถ น’’นฺติ อาณาเปสิฯ พลกาโย คนฺตฺวา สุสานํ ปริวาเรตฺวา อฏฺฐาสิฯ ยกฺขินิปุตฺโต นโคค อุพฺพิคฺครูโป มรณภยภีโต วิรวนฺโต มนุสฺสานํ อนฺตรํ ปกฺขนฺทิฯ มนุสฺสา ‘‘ยกฺโข’’ติ มรณภยภีตา ทฺวิธา ภิชฺชึสุฯ โสปิ ตโต ปลายิตฺวา อรญฺญํ ปาวิสิ, น ปุน มนุสฺสปถํ อาคจฺฉิฯ โส เอกํ มหาวตฺตนิอฏวึ นิสฺสาย มคฺคปฏิปนฺเนสุ มนุเสฺสสุ เอเกกํ คเหตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา มาเรตฺวา ขาทนฺโต เอกสฺมึ นิโคฺรธมูเล วาสํ กเปฺปสิฯ

อเถโก สตฺถวาหพฺราหฺมโณ อฏวิปาลานํ สหสฺสํ ทตฺวา ปญฺจหิ สกฏสเตหิ ตํ มคฺคํ ปฏิปชฺชิฯ มนุสฺสยกฺโข วิรวนฺโต ปกฺขนฺทิ, ภีตา มนุสฺสา อุเรน นิปชฺชึสุฯ โส พฺราหฺมณํ คเหตฺวา ปลายนฺโต ขาณุนา ปาเท วิโทฺธ อฏวิปาเลสุ อนุพนฺธเนฺตสุ พฺราหฺมณํ ฉเฑฺฑตฺวา อตฺตโน วสนฏฺฐานรุกฺขมูเล นิปชฺชิฯ ตสฺส ตตฺถ นิปนฺนสฺส สตฺตเม ทิวเส ชยทฺทิสราชา มิควธํ อาณาเปตฺวา นครา นิกฺขมิฯ ตํ นครา นิกฺขนฺตมตฺตเมว ตกฺกสิลวาสี นนฺโท นาม มาตุโปสกพฺราหฺมโณ จตโสฺส สตารหคาถาโย อาทาย อาคนฺตฺวา ราชานํ อทฺทสฯ ราชา ‘‘นิวตฺติตฺวา สุณิสฺสามี’’ติ ตสฺส นิวาสเคหํ ทาเปตฺวา มิคํ คนฺตฺวา ‘‘ยสฺส ปเสฺสน มิโค ปลายติ, ตเสฺสว คีวา’’ติ อาหฯ อเถโก ปสทมิโค อุฏฺฐหิตฺวา รโญฺญ อภิมุโข คนฺตฺวา ปลายิฯ อมจฺจา ปริหาสํ

กรึ๋สุฯ ราชา ขคฺคํ คเหตฺวา ตํ อนุพนฺธิตฺวา ติโยชนมตฺตเก ปตฺวา ขเคฺคน ปหริตฺวา เทฺว ขณฺฑานิ กริตฺวา กาเชนาทาย อาคจฺฉโนฺต มนุสฺสยกฺขสฺส นิปนฺนฏฺฐานํ ปตฺวา ทพฺพติเณสุ นิสีทิตฺวา โถกํ วิสฺสมิตฺวา คนฺตุํ อารภิฯ อถ นํ โส อุฏฺฐาย ''ติฏฺฐ กุหึ คจฺฉสิ, ภโกฺขสิ เม''ติ หเตฺถ คเหตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๖๔. ''จิรสฺสํ วต เม อุทปาทิ อชฺช, ภโกฺข มหา สตฺตมิภตฺตกาเล;
กุโตสิ โกวาสิ ตทิงฺฆ พฺรูหิ, อาจิกฺข ชาตึ วิทิโต ยถาสี''ติฯ

ตตฺถ **ภโกฺข มหา**ติ มหาภโกฺขฯ **สตฺตมิภตฺตกาเล**ติ ปาฏิปทโต ปฏฺฐาย นิราหารสฺส สตฺตมิยํ ภตฺตกาเลฯ **กุโตสี**ติ กุโต อาคโตสีติฯ

ราชา ยกฺขํ ทิสฺวา ภีโต อูรุตฺถมฺภํ ปตฺวา ปลายิตุํ นาสกฺขิ, สตึ ปน ปจฺจุปฏฺฐาเปตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๖๕. ''ปญฺจาลราชา มิควํ ปวิโฏฺฐ, ชยทฺทิโส นาม ยทิสฺสุโต เต;
จรามิ กจฺฉานิ วนานิ จาหํ, ปสทํ อิมํ ขาท มมชฺช มุญฺจา''ติฯ

ตตฺถ **มิควํ ปวิโฏฺฐ**ติ มิควธาย รฏฺฐา นิกฺขโนฺตฯ **กจฺฉานี**ติ ปพฺพตปสฺสานิฯ **ปสทนฺ**ติ ปสทมิคํฯ

ตํ สุตฺวา ยโกฺข ตติยํ คาถมาห –

๖๖. ''เสเนว ตฺวํ ปณสิ สสฺสมาโน, มเมส ภโกฺข ปสโท ยํ วเทสิ;
ตํ ขาทิยาน ปสทํ ชิฆญฺญํ, ขาทิสฺสํ ปจฺฉา น วิลาปกาโล''ติฯ

ตตฺถ **เสเนวา**ติ มม สนฺตเกเนวฯ **ปณสี**ติ โวหรสิ อตฺตานํ วิกฺกิณาสิฯ **สสฺสมาโน**ติ วิหึสยมาโนฯ **ตํ ขาทิยานา**ติ ตํ ปฐมํ ขาทิตฺวาฯ **ชิฆญฺญนฺ**ติ ฆสิตุกาโมฯ **ขาทิสฺสนฺ**ติ เอตํ ปจฺฉา ขาทิสฺสามิฯ **น วิลาปกาโล**ติ มา วิลปิฯ นายํ วิลาปกาโลติ วทติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา นนฺทพฺราหฺมณํ สริตฺวา จตุตฺถํ คาถมาห –

๖๗. ''น จตฺถิ โมโกฺข มม นิกฺกเยน, คนฺตฺวาน ปจฺฉาคมนาย ปเณฺห;
ตํ สงฺครํ พฺราหฺมณสฺสปฺปทาย, สจฺจานุรกฺขี ปุนราวชิสฺส''นฺติฯ

ตตฺถ **น จตฺถี**ติ น เจ มยฺหํ นิกฺกเยน วิโมโกฺข อตฺถิฯ **คนฺตฺวานา**ติ เอวํ สเนฺต อชฺช อิมํ มิคมํสํ ขาทิตฺวา มม นครํ คนฺตฺวาฯ **ปเณฺห**ติ ปเคเยว, เสฺวว ปาตราสกาเล ปจฺจาคมนตฺถาย ปฏิญฺญํ คณฺหาหีติ อธิปฺปาโยฯ **ตํ สงฺคร**นฺติ มยา ''ธนํ เต ทสฺสามี''ติ พฺราหฺมณสฺส สงฺคโร กโต, ตํ ตสฺส ทตฺวา อิมํ มยา วุตฺตํ สจฺจํ อนุรกฺขโนฺต อหํ ปุน อาคมิสฺสามีติ อโตฺถฯ

ตํ สุตฺวา ยโกฺข ปญฺจมํ คาถมาห –

๖๘. ''กึ กมฺมชาตํ อนุตปฺปเต ตฺวํ, ปตฺตํ สมีปํ มรณสฺส ราช;
อาจิกฺข เม ตํ อปิ สกฺกุเณมุ, อนุชานิตุํ อาคมนาย ปเณฺห''ติฯ

ตตฺถ กมฺมเมว **กมฺมชาตํฯ อนุตปฺปเต**ติ ตํ อนุตปฺปติฯ **ปตฺต**นฺติ อุปคตํฯ **อปิ สกฺกุเณมู**ติ อปิ นาม ตํ ตว โสกการณํ สุตฺวา ปาโตว อาคมนาย ตํ อนุชานิตุํ สกฺกุเณยฺยามาติ อโตฺถฯ

ราชา ตํ การณํ กเถโนฺต ฉฏฺฐํ คาถมาห –

๖๙. ‘‘กตา มยา พฺราหฺมณสฺส ธนาสา, ตํ สงฺครํ ปฏิมุกฺกํ น มุตฺตํ;
ตํ สงฺครํ พฺราหฺมณสฺสปฺปทาย, สจฺจานุรกฺขี ปุนราวชิสฺส’’นฺติฯ

ตตฺถ **ปฏิมุกฺกํ น มุตฺต**นฺติ จตโสฺส สตารหา คาถา สุตฺวา ‘‘ธนํ เต ทสฺสามี’’ติ ปฏิญฺญาย มยา อตฺตนิ ปฏิมุญฺจิตฺวา ฐปิตํ, น ปน ตํ มุตฺตํ ธนสฺส อทินฺนตฺตาฯ

ตํ สุตฺวา ยโกฺข สตฺตมํ คาถมาห –

๗๐. ‘‘ยา เต กตา พฺราหฺมณสฺส ธนาสา, ตํ สงฺครํ ปฏิมุกฺกํ น มุตฺตํ;
ตํ สงฺครํ พฺราหฺมณสฺสปฺปทาย, สจฺจานุรกฺขี ปุนราวชสฺสู’’ติฯ

ตตฺถ **ปุนราวชสฺสู**ติ ปุน อาคจฺฉสฺสุฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ราชานํ วิสฺสเชฺชสิฯ โส เตน วิสฺสโฎฺฐ ‘‘ตฺวํ มา จินฺตยิ, อหํ ปาโตว อาคมิสฺสามี’’ติ วตฺวา มคฺคนิมิตฺตานิ สลฺลเกฺขโนฺต อตฺตโน พลกายํ อุปคนฺตฺวา พลกายปริวุโต นครํ ปวิสิตฺวา นนฺทพฺราหฺมณํ ปโกฺกสาเปตฺวา มหารเห อาสเน นิสีทาเปตฺวา ตา คาถา สุตฺวา จตฺตาริ สหสฺสานิ ทตฺวา ยานํ อาโรเปตฺวา ‘‘อิมํ ตกฺกสิลเมว เนถา’’ติ มนุเสฺส ทตฺวา พฺราหฺมณํ อุโยฺยเชตฺวา ทุติยทิวเส ปฏิคนฺตุกาโม หุตฺวา ปุตฺตํ อามเนฺตตฺวา อนุสาสิฯ ตมตฺถํ ทีเปโนฺต สตฺถา เทฺว คาถา อภาสิ –

๗๑.‘‘มุโตฺตจ โส โปริสาทสฺส หตฺถา, คนฺตฺวา สกํ มนฺทิรํ กามกามี;
ตํ สงฺครํ พฺราหฺมณสฺสปฺปทาย, อามนฺตยี ปุตฺตมลีนสตฺตุํฯ

๗๒.‘‘อเชฺชว รชฺชํ อภิสิญฺจยสฺสุ, ธมฺมํ จร เสสุ ปเรสุ จาปิ;
อธมฺมกาโร จ เต มาหุ รเฎฺฐ, คจฺฉามหํ โปริสาทสฺส ญเตฺต’’ติฯ

ตตฺถ **อลีนสตฺตุ**นฺติ เอวํนามกํ กุมารํฯ ปาฬิยํ ปน ‘‘อรินสตฺตุ’’นฺติ ลิขิตํฯ **อเชฺชว รชฺช**นฺติ ปุตฺต รชฺชํ เต ทมฺมิ, ตฺวํ อเชฺชว มุทฺธนิ อภิเสกํ อภิสิญฺจยสฺสุฯ **ญเตฺต**ติ อภฺยาเส, สนฺติเกติ อโตฺถฯ

ตํ สุตฺวา กุมาโร ทสมํ คาถมาห –

๗๓. ‘‘กิํ กมฺม กุรุพฺพํ ตว เทว ปาว, นาราธยี ตํ ตทิจฺฉามิ โสตุํ;
ยมชฺช รชฺชมฺหิ อุทสฺสเย ตฺวํ, รชฺชมฺปิ นิเจฺฉยฺยํ, ตยา วินาห’’นฺติฯ

ตตฺถ **กุรุพฺพ**นฺติ กโรโนฺตฯ **ยมชฺชา**ติ เยน อนาราธกเมฺมน อชฺช มํ รชฺชมฺหิ ตฺวํ อุทสฺสเย อุสฺสาเปสิ ปติฎฺฐาเปสิ, ตํ เม อาจิกฺข, อหญฺหิ ตยา วินา รชฺชมฺปิ น อิจฺฉามีติ อโตฺถฯ

ตํ สุตฺวา ราชา อนนฺตรํ คาถมาห –

๗๔.“น กมฺมุนา วา วจสาว ตาต, อปราธิโตหํ ตุวิยํ สรามิ;
สนฺธิญฺจ กตฺวา ปุริสาทเกน, สจฺจานุรกฺขี ปุนาหํ คมิสฺส”นฺติฯ

ตตฺถ **อปราธิโต**ติ อปราธํ อิโตฯ **ตุวิย**นฺติ ตว สนฺตกํฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ตาต, อหํ อิโต ตว กมฺมโต วา ตว วจนโต วา กิญฺจิ มม อปฺปิยํ อปราธํ น สรามีติฯ **สนฺธิญฺจ กตฺวา**ติ มํ ปน มิควํ คตํ เอโก ยโกฺข “ขาทิสฺสามี”ติ คณฺหิฯ อถาหํ พฺราหฺมณสฺส ธมฺมกถํ สุตฺวา ตสฺส สกฺการํ กตฺวา “เสฺว ตว ปาตราสกาเล อาคมิสฺสามี”ติ เตน ปุริสาทเกน สนฺธึ สจฺจํ กตฺวา อาคโต, ตสฺมา ตํ สจฺจํ อนุรกฺขนฺโต ปุน ตตฺถ คมิสฺสามิ, ตฺวํ รชฺชํ กาเรหีติ วทติฯ

ตํ สุตฺวา กุมาโร คาถมาห –

๗๕.“อหํ คมิสฺสามิ อิเธว โหหิ, นตฺถิ ตโต ชีวโต วิปฺปโมโกฺข;
สเจ ตุวํ คจฺฉสิเยว ราช, อหมฺปิ คจฺฉามิ อุโภ น โหมา”ติฯ

ตตฺถ **อิเธวา**ติ ตฺวํ อิเธว โหติฯ **ตโต**ติ ตสฺส สนฺติกา ชีวนฺตสฺส โมโกฺข นาม นตฺถิฯ **อุโภ**ติ เอวํ สเนฺต อุโภปิ น ภวิสฺสามฯ

ตํ สุตฺวา ราชา คาถมาห –

๗๖. “อทฺธา หิ ตาต สตาเนส ธโมฺม, มรณา จ เม ทุกฺขตรํ ตทสฺส;
กมฺมาสปาโท ตํ ยทา ปจิตฺวา, ปสยฺห ขาเท ภิทา รุกฺขสูเล”ติฯ

ตสฺสโตฺถ – **อทฺธา** เอกํเสน เอส, ตาต, **สตานํ** ปณฺฑิตานํ **ธโมฺม** สภาโว, ยุตฺตํ ตฺวํ วทสิ, อปิ จ โข ปน มยฺหํ มรณโตเปตํ ทุกฺขตรํ อสฺส, ยทา ตํ โส กมฺมาสปาโทฯ **ภิทา รุกฺขสูเล**ติ ติขิณรุกฺขสูเล ภิตฺวา ปจิตฺวา ปสยฺห พลกฺกาเรน ขาเทยฺยาติฯ

ตํ สุตฺวา กุมาโร คาถมาห –

๗๗.“ปาเณน เต ปาณมหํ นิมิสฺสํ, มา ตฺวํ อคา โปริสาทสฺส ญเตฺต;
เอวญฺจ เต ปาณมหํ นิมิสฺสํ, ตสฺมา มตํ ชีวิตสฺส วเณฺณมี”ติฯ

ตตฺถ **นิมิสฺส**นฺติ อหํ อิเธว ตว ปาเณน มม ปาณํ ปริวเตฺตสฺสํฯ **ตสฺมา**ติ ยสฺมา เอตํ ปาณํ ตว ปาเณนาหํ นิมิสฺสํ, ตสฺมา ตว ชีวิตสฺสตฺถาย มม มรณํ วเณฺณมิ มรณเมว วเรมิ, อิจฺฉามีติ อโตฺถฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ปุตฺตสฺส พลํ ชานโนฺต “สาธุ ตาต, คจฺฉาหี”ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ โส มาตาปิตโร วนฺทิตฺวา นครมฺหา นิกฺขมิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อุปฑฺฒคาถมาห –

๗๘.“ตโต หเว ธิติมา ราชปุโตฺต, วนฺทิตฺวา มาตุ จ ปิตุ จ ปาเท”ติฯ

ตตฺถ **ปาเท**ติ ปาเท วนฺทิตฺวา นิกฺขโนฺตติ อโตฺถ;

อถสฺส มาตาปิตโรปิ ภคินีปิ ภริยาปิ อมจฺจปริชเนหิ สทฺธิํเยว นิกฺขมิํสุฯ โส นครา นิกฺขมิตฺวา ปิตรํ มคฺคํ ปุจฺฉิตฺวา สุฏฺฐุ ววตฺถเปตฺวา มาตาปิตโร วนฺทิตฺวา เสสานํ โอวาทํ ทตฺวา อจฺฉมฺภิโต เกสรสีโห วิย มคฺคํ อารุยฺห ยกฺขาวาสํ ปายาสิฯ ตํ คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา มาตา สกภา

เวน สณฺฐาตุํ อสโกฺกนฺตี ปถวิยํ ปติฯ ปิตา พาหา ปคฺคยฺห มหเนฺตน สเทฺทน กนฺทิฯ ตมฺปิ อตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา –

‘‘ทุขินิสฺส มาตา นิปตา ปถพฺยา, ปิตาสฺส ปคฺคยฺห ภุชานิ กนฺทตี’’ติฯ –

อุปฑฺฒคาถํ วตฺวา ตสฺส ปิตรา ปยุตฺตํ อาสีสวาทํ อภิวาทนวาทํ มาตรา ภคินีภริยาหิ จ กตํ สจฺจกิริยํ ปกาเสโนฺต อปราปิ จตโสฺส คาถา อภาสิ –

๗๙. ‘‘ตํ คจฺฉนฺตํ ตาว ปิตา วิทิตฺวา, ปรมฺมุโข วนฺทติ ปญฺชลีโก;
โสโม จ ราชา วรุโณ จ ราชา, ปชาปตี จนฺทิมา สูริโย จ;
เอเตหิ คุโตฺต ปุริสาทกมฺหา, อนุญฺญาโต โสตฺถิ ปเจฺจหิ ตาตฯ

๘๐. ‘‘ยํ ทณฺฑกิรโญฺญ คตสฺส มาตา, รามสฺสกาสิ โสตฺถานํ สุคุตฺตา;
ตํ เต อหํ โสตฺถานํ กโรมิ, เอเตน สเจฺจน สรนฺตุ เทวา;
อนุญฺญาโต โสตฺถิ ปเจฺจหิ ปุตฺตฯ

๘๑. ‘‘อาวี รโห วาปิ มโนปโทสํ, นาหํ สเร ชาตุ มลีนสเตฺต;
เอเตน สเจฺจน สรนฺตุ เทวา, อนุญฺญาโต โสตฺถิ ปเจฺจหิ ภาติกฯ

๘๒. ‘‘ยสฺมา จ เม อนธิมโนสิ สามิ, น จาปิ เม มนสา อปฺปิโยสิ;
เอเตน สเจฺจน สรนฺตุ เทวา, อนุญฺญาโต โสตฺถิ ปเจฺจหิ สามี’’ติฯ

ตตฺถ **ปรมฺมุโข**ติ อยํ เม ปุโตฺต ปรมฺมุโข มาตาปิตโร วนฺทิตฺวา คจฺฉติ, อิติ เอตํ ปรมฺมุขํ คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา วิทิตฺวาฯ **ปญฺชลีโก**ติ ตสฺมิํ กาเล สิรสิ อญฺชลิํ ฐเปตฺวา วนฺทติ เทวตา นมสฺสติฯ **ปุริสาทกมฺหา**ติ ปุริสาทสฺส สนฺติกา เตน อนุญฺญาโต โสตฺถินา ปเจฺจหิฯ

รามสฺสกาสีติ รามสฺส อกาสิฯ เอโก กิร พาราณสิวาสี ราโม นาม มาตุโปสโก มาตาปิตโร ปฏิชคฺคโนฺต โวหารตฺถาย คโต ทณฺฑกิรโญฺญ วิชิเต กุมฺภวตีนครํ คนฺตฺวา นววิเธน วเสฺสน สกลรเฏฺฐ วินาสิยมาเน มาตาปิตูนํ คุณํ สริฯ อถ นํ มาตุปฏฺฐานกมฺมสฺส ผเลน เทวตา โสตฺถินา อานยิตฺวา มาตุ อทํสุฯ ตํ การณํ สุตวเสนาหริตฺวา เอวมาหฯ **โสตฺถาน**นฺติ โสตฺถิภาวํฯ ตํ ปน กิญฺจาปิ เทวตา กริํสุ, มาตุปฏฺฐานํ นิสฺสาย นิพฺพตฺตตฺตา ปน มาตา อกาสีติ วุตฺตํฯ **ตํ เต อห**นฺติ อหมฺปิ เต ตเมว โสตฺถานํ กโรมิ, มํ นิสฺสาย ตเถว ตว โสตฺถิภาโว โหตูติ อโตฺถฯ อถ วา **กโรมี**ติ อิจฺฉามิฯ **เอเตน สเจฺจนา**ติ สเจ เทวตาหิ ตสฺส โสตฺถินา อานีตภาโว สโจฺจ, เอเตน สเจฺจน มมปิ ปุตฺตํ สรนฺตุ เทวา , รามํ วิย ตมฺปิ อาหริตฺวา มม ทสฺสนฺตูติ อโตฺถฯ **อนุญฺญาโต**ติ โปริสาเทน ‘‘คจฺฉา’’ติ อนุญฺญาโต เทวตานํ อานุภาเวน โสตฺถิ ปฏิอาคจฺฉ ปุตฺตาติ วทติฯ

ชาตุ มลีนสเตฺตติ ชาตุ เอกํเสน อลีนสเตฺต มม ภาติเก อหํ สมฺมุขา วา ปรมฺมุขา วา มโนปโทสํ น สรามิ, น มยา ตมฺหิ มโนปโทโส กตปุโพฺพติ เอวมสฺส กนิฏฺฐา สจฺจมกาสิฯ **ยสฺมา จ เม อนธิมโนสิ** , **สามี**ติ มม, สามิ อลีนสตฺตุ ยสฺมา ตฺวํ อนธิมโนสิ, มํ อภิภวิตฺวา อติกฺกมิตฺวา อญฺญํ มเนน น ปเตฺถสิฯ **น จาปิ เม มนสา อปฺปิโยสี**ติ มยฺหมฺปิ จ มนสา ตฺวํ อปฺปิโยน โหสิ, อญฺญมญฺญํ ปิยสํวาสาว มยนฺติ เอวมสฺส อคฺคมเหสี สจฺจมกาสิฯ

กุมาโรปิ ปิตรา อกฺขาตนเยน รกฺขาวาสมคฺคํ ปฏิปชฺชิฯ ยกฺโขปิ ‘‘ขตฺติยา นาม พหุมายา โหนฺติ, โก ชานาติ, กึ ภวิสฺสตี’’ติ รุกฺขํ อภิรุหิตฺวา รโญฺญ อาคมนํ โอโลเกโนฺต นิสีทิฯ โส กุมารํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ‘‘ปิตรํ นิวเตฺตตฺวา ปุโตฺต อาคโต ภวิสฺสติ, นตฺถิ เม ภย’’นฺติ โอตริตฺวา ตสฺส ปิฏฺฐึ ทเสฺสโนฺต นิสีทิฯ โส อาคนฺตฺวา ตสฺส ปุรโต อฎฺฐาสิฯ อถ ยกฺโข คาถมาห –

๘๓. ‘‘พฺรหา อุชู จารุมุโข กุโตสิ, น มํ ปชานาสิ วเน วสนฺตํ;
ลุทฺทํ มํ ญตฺวา ‘ปุริสาทโก’สิ, โก โสตฺถิมาชานมิธาวเชยฺยา’’ติฯ

ตตฺถ **โก โสตฺถิมาชานมิธาวเชยฺยา**ติ กุมาร โก นาม ปุริโส อตฺตโน โสตฺถิภาวํ ชานโนฺต อิจฺฉโนฺต อิธาคเจฺฉยฺย, ตฺวํ อชานโนฺต อาคโต มเญฺญติฯ

ตํ สุตฺวา กุมาโร คาถมาห –

๘๔. ‘‘ชานามิ ลุทฺท ปุริสาทโก ตฺวํ, น ตํ น ชานามิ วเน วสนฺตํ;
อหญฺจ ปุโตฺตสฺมิ ชยทฺทิสสฺส, มมชฺช ขาท ปิตุโน ปโมกฺขา’’ติฯ

ตตฺถ **ปโมกฺขา**ติ ปโมกฺขเหตุ อหํ ปิตุ ชีวิตํ ทตฺวา อิธาคโต, ตสฺมา ตํ มุญฺจ, มํ ขาทาหีติ อโตฺถฯ

ตโต ยกฺโข คาถมาห –

๘๕. ‘‘ชานามิ ปุโตฺตติ ชยทฺทิสสฺส, ตถา หิ โว มุขวโณฺณ อุภินฺนํ;
สุทุกฺกรเญฺญว กตํ ตเวทํ, โย มตฺตุมิเจฺฉ ปิตุโน ปโมกฺขา’’ติฯ

ตตฺถ **ตถา หิ โว**ติ ตาทิโส โว ตุมฺหากํฯ อุภินฺนมฺปิ สทิโสว มุขวโณฺณ โหตีติ อโตฺถฯ **กตํ ตเวท**นฺติ อิทํ ตว กมฺมํ สุทุกฺกรํฯ

ตโต กุมาโร คาถมาห –

๘๖. ‘‘น ทุกฺกรํ กิญฺจิ มเหตฺถ มเญฺญ, โย มตฺตุมิเจฺฉ ปิตุโน ปโมกฺขา;
มาตุ จ เหตุ ปรโลก คนฺตฺวา, สุเขน สเคฺคน จ สมฺปยุโตฺต’’ติฯ

ตตฺถ **กิญฺจิ มเหตฺถ มเญฺญ**ติ กิญฺจิ อหํ เอตฺถ น มญฺญามิฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยกฺข โย ปุคฺคโล ปิตุ วา ปโมกฺขตฺถาย มาตุ วา เหตุ ปรโลกํ คนฺตฺวา สุเขน สเคฺค นิพฺพตฺตนกสุเขน สมฺปยุโตฺต ภวิตุํ **มตฺตุมิเจฺฉ** มริตุํ อิจฺฉติ, ตสฺมา อหํ เอตฺถ มาตาปิตูนํ อตฺถาย ชีวิตปริจฺจาเค กิญฺจิ ทุกฺกรํ น มญฺญามีติฯ

ตํ สุตฺวา ยกฺโข ‘‘กุมาร, มรณสฺส อภยานกสโตฺต นาม นตฺถิ, ตฺวํ กสฺมา น ภายสี’’ติ ปุจฺฉิฯ โส ตสฺส กเถโนฺต เทฺว คาถา อภาสิ –

๘๗.‘‘อหญฺจ โข อตฺตโน ปาปกิริยํ, อาวี รโห วาปิ สเร น ชาตุ;
สงฺขาตชาตีมรโณหมสฺมิ, ยเถว เม อิธ ตถา ปรตฺถฯ

๘๘. ‘‘ขาทชฺช มํ ทานิ มหานุภาว, กรสฺสุ กิจฺจานิ อิมํ สรีรํ;
รุกฺขสฺส วา เต ปปตามิ อคฺคา, ฉาทยมาโน มยฺหํ ตฺวมเทสิ มํส’’นฺติฯ

ตตฺถ **สเร น ชาตู**ติ เอกํเสเนว น สรามิฯ **สงฺขาตชาตีมรโณหมสฺมี**ติ อหํ ญาเณน สุปริจฺฉินฺนชาติมรโณ, ชาตสฺโตฺต อมรณธมฺโม นาม นตฺถีติ ชานามิฯ **ยเถว เม อิธา**ติ ยเถว มม อิธ , ตถา ปรโลเก, ยถา จ ปรโลเก, ตถา อิธาปิ มรณโต มุตฺติ นาม นตฺถีติ อิทมฺปิ มม ญาเณน สุปริจฺฉินฺนํฯ **กรสฺสุ กิจฺจานี**ติ อิมินา สรีเรน กตฺตพฺพกิจฺจานิ กร, อิมํ เต มยา นิสฺสฎฺฐํ สรีรํฯ **ฉาทยมาโน มยฺหํ ตฺวมเทสิ มํส**นฺติ มยิ รุกฺขคฺคา ปติตฺวา มเต มม สรีรโต ตฺวํ ฉาทยมาโน โรจยมาโน ยํ ยํ อิจฺฉสิ, ตํ ตํ มํสํ อเทสิ, ขาเทยฺยาสีติ อโตฺถฯ

ยโกฺข ตสฺส วจนํ สุตฺวา ภีโต หุตฺวา ‘‘น สกฺกา อิมสฺส มํสํ ขาทิตุํ, อุปาเยน นํ ปลาเปสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา อิมํ คาถมาห –

๘๙. ‘‘อิทญฺจ เต รุจฺจติ ราชปุตฺต, จเชสิ ปาณํ ปิตุโน ปโมกฺขา;
ตสฺมา หิ โส ตฺวํ ตรมานรูโป, สมฺภญฺช กฎฺฐานิ ชเลหิ อคฺคิ’’นฺติฯ

ตตฺถ **ชเลหี**ติ อรญฺญํ ปวิสิตฺวา สารทารูนิ อาหริตฺวา อคฺคิํ ชาเลตฺวา นิทฺธูเม องฺคาเร กร, ตตฺถ เต มํสํ ปจิตฺวา ขาทิสฺสามีติ ทีเปติฯ

โส ตถา กตฺวา ตสฺส สนฺติกํ อคมาสิฯ ตํ การณํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อิตรํ คาถมาห –

๙๐. ‘‘ตโต หเว ธิติมา ราชปุโตฺต, ทารุํ สมาหริตฺวา มหนฺตมคฺคิํ;
สนฺตีปยิตฺวา ปฎิเวทยิตฺถ, อาทีปิโต ทานิ มหายมคฺคี’’ติฯ

ยโกฺข อคฺคิํ กตฺวา อาคตํ กุมารํ โอโลเกตฺวา ‘‘อยํ ปุริสสีโห, มรณาปิสฺส ภยํ นตฺถิ, มยา เอตฺตกํ กาลํ เอวํ นิพฺภโย นาม น ทิฎฺฐปุโพฺพ’’ติ โลมหํสชาโต กุมารํ ปุนปฺปุนํ โอโลเกโนฺต นิสีทิฯ กุมาโร ตสฺส กิริยํ ทิสฺวา คาถมาห –

๙๑. ‘‘ขาทชฺช มํ ทานิ ปสยฺหการิ, กิํ มํ มุหุํ เปกฺขสิ หฎฺฐโลโม;
ตถา ตถา ตุยฺหมหํ กโรมิ, ยถา ยถา มํ ฉาทยมาโน อเทสี’’ติฯ

ตตฺถ **มุหุนฺ**ติ ปุนปฺปุนํฯ **ตถา ตถา ตุยฺหมห**นฺติ อหํ ตุยฺหํ ตถา ตถา วจนํ กโรมิ, อิทานิ กิํ กริสฺสามิ, ยถา ยถา มํ ฉาทยมาโน โรจยมาโน อเทสิ ขาทิสฺสสิ, ตสฺมา ขาทชฺช มนฺติฯ

อถสฺส วจนํ สุตฺวา ยโกฺข คาถมาห –

๙๒. ‘‘โก ตาทิสํ อรหติ ขาทิตาเย, ธมฺมฎฺฐิตํ สจฺจวาทิํ วทญฺญุํ;
มุทฺธาปิ ตสฺส วิผเลยฺย สตฺตธา, โย ตาทิสํ สจฺจวาทิํ อเทยฺยา’’ติฯ

ตํ สุตฺวา กุมาโร ‘‘สเจ มํ น ขาทิตุกาโมสิ, อถ กสฺมา ทารูนิ ภญฺชาเปตฺวา อคฺคิํ กาเรสี’’ติ วตฺวา ‘‘ปลายิสฺสติ นุ โข, โนติ ตว ปริคฺคณฺหนตฺถายา’’ติ วุเตฺต ‘‘ตฺวํ อิทานิ มํ กถํ ปริคฺคณฺหิสฺสสิ, โยหํ ติรจฺฉานโยนิยํ นิพฺพโตฺต สกฺกสฺส เทวรโญฺญ อตฺตานํ ปริคฺคณฺหิตุํ นาทาสี’’นฺติ วตฺวา อาห –

๙๓. ‘‘อิทญฺหิ โส พฺราหฺมณํ มญฺญมาโน, สโส อวาเสสิ สเก สรีเร;
เตเนว โส จนฺทิมา เทวปุโตฺต, สสตฺถุโต กามทุหชฺช ยกฺขา’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – อิทณฺหิ โส สสปณฺฑิโต “พฺราหฺมโณ เอโส”ติ พฺราหฺมณํ มญฺญมาโน “อชฺช อิมํ สรีรํ ขาทิตฺวา อิเธว วสา”ติ เอวํ สเก สรีเร อตฺตโน สรีรํ ทาตุํ อวาเสสิ, วสาเปสีติ อโตฺถฯ สรีรณฺจสฺส ภกฺขตฺถาย อทาสิฯ สโกฺก ปพฺพตรสํ ปีเฬตฺวา อาทาย จนฺทมณฺฑเล ส สลกฺขณํ อกาสิฯ ตโต ปฏฺฐาย เตเนว สสลกฺขเณน โส จนฺทิมา เทวปุโตฺต “สสี สสี”ติ เอวํ สสตฺถุโต โลกสฺส กามทุโห เปมวฑฺฒโน อชฺช ยกฺข วิโรจติฯ กปฺปฏฺฐิยเณฺหตํ ปาฏิหาริยนฺ ติฯ

ตํ สุตฺวา ยโกฺข กุมารํ วิสฺสเชฺชโนฺต คาถมาห –

๙๔. “จโนฺท ยถา ราหุมุขา ปมุโตฺต, วิโรจเต ปนฺนรเสว ภาณุมา;
เอวํ ตุวํ โปริสาทา ปมุโตฺต, วิโรจ กปฺปิเล มหานุภาว;
อาโมทยํ ปิตรํ มาตรณฺจ, สโพฺพ จ เต นนฺทตุ ญาติปโกฺข”ติฯ

ตตฺถ **ภาณุมา**ติ สูริโยฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยถา ปนฺนรเส ราหุมุขา มุโตฺต จโนฺท วา ภาณุ มา วา วิโรจติ, เอวํ ตุวมฺปิ มม สนฺติกา มุโตฺต กปิลรเฏฺฐ วิโรจ มหานุภาวาติฯ **นนฺทตู**ติ ตุสฺส ตุฯ

คจฺฉ มหาวีราติ มหาสตฺตํ อุโยฺยเชสิฯ โสปิ ตํ นิพฺพิเสวนํ กตฺวา ปณฺจ สีลานิ ทตฺวา “ย โกฺข นุ โข เอส, โน”ติ ปริคฺคณฺหโนฺต “ยกฺขานํ อกฺขีนิ รตฺตานิ โหนฺติ อนิมฺมิสานิ จ, ฉายา น ปญฺญายติ, อจฺฉมฺภิตา โหนฺติฯ นายํ ยโกฺข, มนุโสฺส เอโสฯ มยฺหํ ปิตุ กิร ตโย ภาตโร ยกฺขินิ ยา คหิตาฯ เตสุ เอตาย เทฺว ขาทิตา ภวิสฺสนฺติ, เอโก ปุตฺตสิเนเหน ปฏิชคฺคิโต ภวิสฺสติ, อิมิ นา เตน ภวิตพฺพํ, อิมํ เนตฺวา มยฺหํ ปิตุ อาจิกฺขิตฺวา รเชฺช ปติฏฺฐาเปสฺสามี”ติ จิเนฺตตฺวา “เอหิ อโมฺภ, น ตฺวํ ยโกฺข, ปิตุ เม เชฏฺฐภาติโกสิ, เอหิ มยา สทฺธิํ คนฺตฺวา กุลสนฺตเก รเชฺช ฉตฺตํ อุสฺสาเปหี”ติ วตฺวา อิตเรน “นาหํ มนุโสฺส”ติ วุเตฺต “น ตฺวํ มยฺหํ สทฺทหสิ, อตฺถิ ปน โส, ยสฺส สทฺทหสี”ติ ปุจฺฉิตฺวา “อตฺถิ อสุกฏฺฐาเน ทิพฺพจกฺขุกตาปโส”ติ วุเตฺต ตํ อาทาย ตตฺถ อคมาสิฯ ตาปโส เต ทิสฺวาว “กิํ กโรนฺตา ปิตาปุตฺตา อรเญฺญ จรถา”ติ วตฺวา เตสํ ญาติภาวํ กเถสิ ฯ โปริสาโท ตสฺส สทฺทหิตฺวา “ตาต, ตฺวํ คจฺฉ, อหํ เอกสฺมิเญฺญว อตฺตภาเว ทฺวิธา ชาโต, น เม รเชฺชนโตฺถ, ปพฺพชิสฺสามห”นฺติ ตาปสสฺส สนฺติเก อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิฯ อถ นํ กุมาโร วนฺทิตฺวา นครํ อคมาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา –

๙๕. “ตโต หเว ธิติมา ราชปุโตฺต, กตญฺชลี ปริยาย โปริสาทํ;
อนุญฺญาโต โสตฺถิ สุขี อโรโค, ปจฺจาคมา กปิลมลีนสตฺตา”ติฯ –

คาถํ วตฺวา ตสฺส นครํ คตสฺส เนคมาทีหิ กตกิริยํ ทเสฺสโนฺต โอสานคาถมาห –

๙๖. “ตํ เนคมา ชานปทา จ สเพฺพ, หตฺถาโรหา รถิกา ปตฺติกา จ;
นมสฺสมานา ปญฺชลิกา อุปาคมุํ, นมตฺถุ เต ทุกฺกรการโกสี”ติฯ

ราชา “กุมาโร กิร อาคโต”ติ สุตฺวา ปจฺจุคฺคมนํ อกาสิฯ กุมาโร มหาชนปริวาโร คนฺตฺวา ราชานํ วนฺทิฯ อถ นํ โส ปุจฺฉิ – “ตาต, กถํ ตาทิสา โปริสาทา มุโตฺตสี”ติฯ “ตาต, นายํ ย โกฺข, ตุมฺหากํ เชฏฺฐภาติโก, เอส มยฺหํ เปเตฺตโยฺย”ติ สพฺพํ ปวตฺติํ อาโรเจตฺวา “ตุเมฺหหิ มม เปเตฺตยฺยํ ทฏฺฐุํ วฏฺฏตี”ติ อาหฯ ราชา ตงฺขณเญฺญว เภริํ จราเปตฺวา มหเนฺตน ปริวาเรน ตา ปสานํ สนฺติกํ อคมาสิฯ มหาตาปโส ตสฺส ยกฺขินิยา อาเนตฺวา อขาทิตฺวา โปสิตการณญฺจ ยกฺขาภาวการณญฺจ เตสํ ญาติภาวญฺจ สพฺพํ วิตฺถารโต กเถสิฯ ราชา “เอหิ, ภาติก, รชฺชํ กา

เรหี’’ติ อาหฯ ‘‘อลํ มหาราชา’’ติฯ ‘‘เตน หิ เอถ อุยฺยาเน วสิสฺสถ, อหํ โว จตูหิ ปจฺจเยหิ อุปฏฺฐหิสฺสามี’’ติ? ‘‘น อาคจฺฉามิ มหาราชา’’ติฯ ราชา เตสํ อสฺสมปทโต อวิทูเร เอกํ ปพฺพตนฺตรํ พนฺธิตฺวา มหนฺตํ ตฬากํ กาเรตฺวา เกทาเร สมฺปาเทตฺวา มหฯฺฌกุลสหสฺสํ อาเนตฺวา มหาคามํ นิวาเสตฺวา ตาปสานํ ภิกฺขาจารํ ปฏฺฐเปสิฯ โส คาโม จูฬกมฺมาสทมฺมนิคโม นาม ชาโตฯ สุตโสมมหาสเตฺตน โปริสาทสฺส ทมิตปเทโส ปน มหากมฺมาสทมฺมนิคโมติ เวทิตพฺโพฯ

สตฺถา อิทํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน มาตุโปสกเตฺถโร โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ ตทา มาตาปิตโร มหาราชกุลานิ อเหสุํ, ตาปโส สาริปุโตฺต, โปริสาโท องฺคุลิมาโล, กนิฏฺฐา อุปฺปลวณฺณา, อคฺคมเหสี ราหุลมาตา, อลีนสตฺตุกุมาโร ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

ชยทฺทิสชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๕๑๔] ๔. ฉทฺทนฺตชาตกวณฺณนา

กึ นุ โสจสีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ ทหรภิกฺขุนึ อารพฺภ กเถสิฯ สา กิร สาวตฺถิยํ กุลธีตา ฆราวาเส อาทีนวํ ทิสฺวา สาสเน ปพฺพชิตฺวา เอกทิวสํ ภิกฺขุนีหิ สทฺธึ ธมฺมสวนาย คนฺตฺวา อลงฺกตธมฺมาสเน นิสีทิตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺตสฺส ทสพลสฺส อปริมาณปุญฺญปภาวาภินิพฺพตฺตํ อุตฺตมรูปสมฺปตฺติยุตฺตํ อตฺตภาวํ โอโลเกตฺวา ‘‘ปริจิณฺณปุพฺพา นุ โข เม ภวสฺมึ วิจรนฺติยา อิมสฺส มหาปุริสสฺส ปาทปริจาริกา’’ติ จิเนฺตสิฯ อถสฺสา ตงฺขณเญฺญว ชาติสฺสรญาณํ อุปฺปชฺชิ – ‘‘ฉทฺทนฺตวารณกาเล อหํ อิมสฺส มหาปุริสสฺส ปาทปริจาริกา ภูตปุพฺพา’’ติฯ อถสฺสา สรนฺติยา มหนฺตํ ปีติปาโมชฺชํ อุปฺปชฺชิฯ สา ปีติเวเคน มหาหสิตํ หสิตฺวา ปุน จิเนฺตสิ – ‘‘ปาทปริจาริกา นาม สามิกานํ หิตชฺฌาสยา อปฺปกา, อหิตชฺฌาสยาว พหุตรา, หิตชฺฌาสยา นุ โข อหํ อิมสฺส มหาปุริสสฺส อโหสึ, อหิตชฺฌาสยา’’ติฯ สา อนุสฺสรมานา ‘‘อหํ อปฺปมตฺตกํ โทสํ หทเย ฐเปตฺวา วีสรตนสติกํ ฉทฺทนฺตมหาคชิสฺสรํ โสนุตฺตรํ นาม เนสาทํ เปเสตฺวา วิสปีตสเลฺลน วิชฺฌาเปตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปสิ’’นฺติ อทฺทสฯ อถสฺสา โสโก อุทปาทิ, หทยํ อุณฺหํ อโหสิ, โสกํ สนฺธาเรตุํ อสโกฺกนฺตี อสฺสสิตฺวา ปสฺสสิตฺวา มหาสเทฺทน ปโรทิฯ ตํ ทิสฺวา สตฺถา สิตํ ปาตุ กริตฺวา ‘‘โก นุ โข, ภเนฺต, เหตุ, โก ปจฺจโย สิตสฺส ปาตุกมฺมายา’’ติ ภิกฺขุสเงฺฆน ปุโฏฺฐ ‘‘ภิกฺขเว, อยํ ทหรภิกฺขุนี ปุเพฺพ มยิ กตํ อปราธํ สริตฺวา โรทตี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต หิมวนฺตปเทเส ฉทฺทนฺตทหํ อุปนิสฺสาย อฏฺฐสหสฺสา หตฺถินาคา วสึสุ อิทฺธิมนฺตา เวหาสงฺคมาฯ ตทา โพธิสโตฺต เชฏฺฐกวารณสฺส ปุโตฺต หุตฺวา นิพฺพตฺติ, โส สพฺพเสโต อโหสิ รตฺตมุขปาโทฯ โส อปรภาเค วุฑฺฒิปฺปโตฺต อฏฺฐาสีติหตฺถุเพฺพโธ อโหสิ วีสรตนสตายาโมฯ อฏฺฐปณฺณาสหตฺถาย รชตทามสทิสาย โสณฺฑาย สมนฺนาคโตฯ ทนฺตา ปนสฺส ปริเกฺขปโต ปนฺนรสหตฺถา อเหสุํ ทีฆโต ตึสหตฺถา ฉพฺพณฺณรํสีหิ สมนฺนาคตาฯ โส อฏฺฐนฺนํ นาคสหสฺสานํ เชฏฺฐโก อโหสิ, ปญฺจสเต ปเจฺจกพุเทฺธ ปูเชสิฯ ตสฺส เทฺว อคฺคมเหสิโย อเหสุํ – จูฬสุภทฺทา, มหาสุภทฺทา จาติฯ นาคราชา อฏฺฐนาคสหสฺสปริวาโร กญฺจนคุหายํ วสติฯ โส ปน ฉทฺทนฺตทโห อายามโต จ วิตฺถารโต จ ปณฺณาสโยชโน โหติฯ ตสฺส มเชฺฌ ทฺวาทสโยชนปฺปมาเณ ฐาเน เสวาโล วา ปณกํ วา นตฺถิ, มณิกฺขนฺธวณฺณอุทกเมว สนฺติฏฺฐติ, ตทนนฺตรํ โยชนวิตฺถตํ สุทฺธํ กลฺลหารวนํ, ตํ อุทกํ ปริกฺขิปิตฺวา ฐิตํ, ตทนนฺตรํ โยชนวิตฺถตเมว สุทฺธํ นีลุปฺปลวนํ ตํ ปริกฺขิปิตฺวา ฐิตํ, ตโต โยชนโยชนวิตฺถตาเนว รตฺตุปฺปลเสตุปฺปลรตฺตปทุมเสตปทุมกุมุทวนานิ ปุริมํ ปุริมํ ปริกฺขิปิตฺวา ฐิตานิฯ อิเมสํ ปน สตฺตนฺนํ วนานํ อนนฺตรํ ส

เพฺพสมฺปิ เตสํ กลฺลหาราทิวนานํ วเสน โอมิสฺสกวนํ โยชนวิตฺถตเมว ตานิ ปริกฺขิปิตฺวา ฐิตํฯ ตทนนฺตรํ นาคานํ กฏิปฺปมาเณ อุทเก โยชนวิตฺถตเมว รตฺตสาลิวนํ, ตทนนฺตรํ อุทกปริยเนฺต โยชนวิตฺถตเมว นีลปีตโลหิตโอทาตสุรภิสุขุมกุสุมสมากิณฺณํ ขุทฺทกคจฺฉวนํ, อิติ อิมานิ ทส วนานิ โยชนวิตฺถตาเนวฯ ตโต ขุทฺทกราชมาสมหาราชมาสมุคฺควนํ, ตทนนฺตรํ ติปุสเอลาลุกลาพุกุมฺภณฺฑวลฺลิวนานิ, ตโต ปูครุกฺขปฺปมาณํ อุจฺฉุวนํ, ตโต หตฺถิทนฺตปฺปมาณผลํ กทลิวนํ , ตโต สาลวนํ, ตทนนฺตรํ จาฏิปฺปมาณผลํ ปนสวนํ, ตโต มธุรผลํ จิญฺจวนํ, ตโต อมฺพวนํ, ตโต กปิฏฺฐวนํ, ตโต โอมิสฺสโก มหาวนสโณฺฑ, ตโต เวฬุวนํ, อยมสฺส ตสฺมิํ กาเล สมฺปตฺติฯ สํยุตฺตฏฺฐกถายํ ปน อิทานิ ปวตฺตมานสมฺปตฺติเยว กถิตาฯ

เวฬุวนํ ปน ปริกฺขิปิตฺวา สตฺต ปพฺพตา ฐิตาฯ เตสํ พาหิรนฺตโต ปฏฺฐาย ปฐโม จูฬกาฬปพฺพโต นาม, ทุติโย มหากาฬปพฺพโต นาม, ตโต อุทกปพฺพโต นาม, ตโต จนฺทิมปสฺสปพฺพโต นาม, ตโต สูริยปสฺสปพฺพโต นาม, ตโต มณิปสฺสปพฺพโต นาม, สตฺตโม สุวณฺณปสฺสปพฺพโต นามฯ โส อุเพฺพธโต สตฺตโยชนิโก ฉทฺทนฺตทหํ ปริกฺขิปิตฺวา ปตฺตสฺส มุขวฏฺฏิ วิย ฐิโตฯ ตสฺส อพฺภนฺตริมํ ปสฺสํ สุวณฺณวณฺณํ, ตโต นิกฺขเนฺตน โอภาเสน ฉทฺทนฺตทโห สมุคฺคตพาลสูริโย วิย โหติฯ พาหิรปพฺพเตสุ ปน เอโก อุเพฺพธโต ฉโยชนิโก, เอโก ปญฺจ, เอโก จตฺตาริ, เอโก ตีณิ, เอโก เทฺว, เอโก โยชนิโก, เอวํ สตฺตปพฺพตปริกฺขิตฺตสฺส ปน ตสฺส ทหสฺส ปุพฺพุตฺตรกเณฺณ อุทกวาตปฺปหรโณกาเส มหานิโคฺรธรุโกฺข อตฺถิฯ ตสฺส ขโนฺธ ปริเกฺขปโต ปญฺจโยชนิโก, อุเพฺพธโต สตฺตโยชนิโก, จตูสุ ทิสาสุ จตโสฺส สาขา ฉโยชนิกา, อุทฺธํ อุคฺคตสาขาปิ ฉโยชนิกาว, อิติ โส มูลโต ปฏฺฐาย อุเพฺพเธน เตรสโยชนิโก, สาขานํ โอริมนฺตโต ยาว ปาริมนฺตา ทฺวาทสโยชนิโก, อฏฺฐหิ ปาโรหสหเสฺสหิ ปฏิมณฺฑิโต มุณฺฑมณิปพฺพโต วิย วิลาสมาโน ติฏฺฐติฯ ฉทฺทนฺตทหสฺส ปน ปจฺฉิมทิสาภาเค สุวณฺณปสฺสปพฺพเต ทฺวาทสโยชนิกา กญฺจนคุหา ติฏฺฐติฯ ฉทฺทโนฺต นาม นาคราชา วสฺสารเตฺต เหมเนฺต อฏฺฐสหสฺสนาคปริวุโต กญฺจนคุหายํ วสติฯ คิมฺหกาเล อุทกวาตํ สมฺปฏิจฺฉมาโน มหานิโคฺรธมูเล ปาโรหนฺตเร ติฏฺฐติฯ

อถสฺส เอกทิวสํ ‘‘มหาสาลวนํ ปุปฺผิต’’นฺติ ตรุณนาคา อาคนฺตฺวา อาโรจยิํสุฯ โส สปริวาโร ‘‘สาลกีฬํ กีฬิสฺสามี’’ติ สาลวนํ คนฺตฺวา เอกํ สุปุปฺผิตํ สาลรุกฺขํ กุเมฺภน ปหริฯ ตทา จูฬสุภทฺทา ปฏิวาตปเสฺส ฐิตา, ตสฺสา สรีเร สุกฺขทณฺฑกมิสฺสกานิ ปุราณปณฺณานิ เจว ตมฺพกิปิลฺลิกานิ จ ปติํสุฯ มหาสุภทฺทา อโธวาตปเสฺส ฐิตา, ตสฺสา สรีเร ปุปฺผเรณุกิญฺชกฺขปตฺตานิ ปติํสุฯ จูฬสุภทฺทา ‘‘อยํ นาคราชา อตฺตโน ปิยภริยาย อุปริ ปุปฺผเรณุกิญฺชกฺขปตฺตานิ ปาเตสิ, มม สรีเร สุกฺขทณฺฑกมิสฺสานิ ปุราณปณฺณานิ เจว ตมฺพกิปิลฺลิกานิ จ ปาเตสิ, โหตุ, กาตพฺพํ ชานิสฺสามี’’ติ มหาสเตฺต เวรํ พนฺธิฯ

อปรมฺปิ ทิวสํ นาคราชา สปริวาโร นฺหานตฺถาย ฉทฺทนฺตทหํ โอตริฯ อถ เทฺว ตรุณนาคา โสณฺฑาหิ อุสีรกลาเป คเหตฺวา เกลาสกูฏํ มชฺชนฺตา วิย นฺหาเปสุํฯ ตสฺมิํ นฺหตฺวา อุตฺติเณฺณ เทฺว กเรณุโย นฺหาเปสุํฯ ตาปิ อุตฺตริตฺวา มหาสตฺตสฺส สนฺติเก อฏฺฐํสุฯ ตโต อฏฺฐสหสฺสนาคาสรํ โอตริตฺวา อุทกกีฬํ กีฬิตฺวา สรโต นานาปุปฺผานิ อาหริตฺวา รชตถูปํ อลงฺกโรนฺตา วิย มหาสตฺตํ อลงฺกริตฺวา ปจฺฉา เทฺว กเรณุโย อลงฺกริํสุฯ อเถโก หตฺถี สเร วิจรโนฺต สตฺตุสฺสทํ นาม มหาปทุมํ ลภิตฺวา อาหริตฺวา มหาสตฺตสฺส อทาสิฯ โส ตํ โสณฺฑาย คเหตฺวา เรณุํ กุเมฺภ โอกิริตฺวา เชฏฺฐกาย มหาสุภทฺทาย อทาสิฯ ตํ ทิสฺวา อิตรา ‘‘อิทมฺปิ สตฺตุสฺสทํ มหาปทุมํ อตฺตโน ปิยภริยาย เอว อทาสิ, น มยฺห’’นฺติ ปุนปิ ตสฺมิํ เวรํ พนฺธิฯ

อเถกทิวสํ โพธิสเตฺต มธุรผลานิ เจว ภิสมุฬาลานิ จ โปกฺขรมธุนา โยเชตฺวา ปญฺจสเต ปเจฺจกพุเทฺธ โภเชเนฺต จูฬสุภทฺทา อตฺตนา ลทฺธผลาผลํ ปเจฺจกพุทฺธานํ ทตฺวา “ภเนฺต, อิโต จวิตฺวา มทฺทราชกุเล นิพฺพตฺติตฺวา สุภทฺทา นาม ราชกญฺญา หุตฺวา วยปฺปตฺตา พาราณสิรโญฺญ อคฺคมเหสิภาวํ ปตฺวา ตสฺส ปิยา มนาปา ตํ อตฺตโน รุจิํ กาเรตุํ สมตฺถา หุตฺวา ตสฺส อาจิกฺขิตฺวา เอกํ ลุทฺทกํ เปเสตฺวา อิมํ หตฺถิํ วิสปีเตน สเลฺลน วิชฺฌาเปตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา ฉพฺพณฺณรํสิํ วิสฺสเชฺชเนฺต ยมกทเนฺต อาหราเปตุํ สมตฺถา โหมี”ติ ปตฺถนํ ฐเปสิฯ สา ตโต ปฏฺฐาย โคจรํ อคฺคเหตฺวา สุสฺสิตฺวา นจิรเสฺสว กาลํ กตฺวา มทฺทรเฎฺฐ ราชอคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺติ, สุภทฺทาติสฺสา นามํ กริํสุฯ อถ นํ วยปฺปตฺตํ พาราณสิรโญฺญ อทํสุฯ สา ตสฺส ปิยา อโหสิ มนาปา, โสฬสนฺนํ อิตฺถิสหสฺสานํ เชฎฺฐิกา หุตฺวา ชาติสฺสรญาณญฺจ ปฏิลภิฯ สา จิเนฺตสิ – “สมิทฺธา เม ปตฺถนา, อิทานิ ตสฺส นาคสฺส ยมกทเนฺต อาหราเปสฺสามี”ติฯ ตโต สรีรํ เตเลน มเกฺขตฺวา กิลิฏฺฐวตฺถํ นิวาเสตฺวา คิลานาการํ ทเสฺสตฺวา สิริคพฺภํ ปวิสิตฺวา มญฺจเก นิปชฺชิฯ ราชา “กุหิํ สุภทฺทา”ติ วตฺวา “คิลานา”ติ สุตฺวา สิริคพฺภํ ปวิสิตฺวา มญฺจเก นิสีทิตฺวา ตสฺสา ปิฎฺฐิํ ปริมชฺชโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๙๗.“กิํ นุ โสจสินุจฺจงฺคิ, ปณฺฑูสิ วรวณฺณินิ;
มิลายสิ วิสาลกฺขิ, มาลาว ปริมทฺทิตา”ติฯ

ตตฺถ **อนุจฺจงฺคี**ติ กญฺจนสนฺนิภสรีเรฯ **มาลาว ปริมทฺทิตา**ติ หเตฺถหิ ปริมทฺทิตา ปทุมมาลา วิยฯ

ตํ สุตฺวา สา อิตรํ คาถมาห –

๙๘. “โทหโฬ เม มหาราช, สุปินเนฺตนุปชฺฌคา;
น โส สุลภรูโปว, ยาทิโส มม โทหโฬ”ติฯ

ตตฺถ **น โส**ติ ยาทิโส มม **สุปินเนฺตนุปชฺฌคา** สุปิเน ปสฺสนฺติยา มยา ทิโฎฺฐ โทหโฬ, โส สุลภรูโป วิย น โหติ, ทุลฺลโภ โส, มยฺหํ ปน ตํ อลภนฺติยา ชีวิตํ นตฺถีติ อวจฯ

ตํ สุตฺวา ราชา คาถมาห –

๙๙.“เย เกจิ มานุสา กามา, อิธ โลกมฺหิ นนฺทเน;
สเพฺพ เต ปจุรา มยฺหํ, อหํ เต ทมฺมิ โทหฬ”นฺติฯ

ตตฺถ **ปจุรา**ติ พหู สุลภาฯ

ตํ สุตฺวา เทวี, “มหาราช, ทุลฺลโภ มม โทหโฬ, น ตํ อิทานิ กเถมิ, ยาวตฺตกา ปน เต วิชิเต ลุทฺทา, เต สเพฺพ สนฺนิปาเตถ , เตสํ มเชฺฌ กเถสฺสามี”ติ ทีเปนฺตี อนนฺตรํ คาถมาห –

๑๐๐.“ลุทฺทา เทว สมายนฺตุ, เย เกจิ วิชิเต ตว;
เอเตสํ อหมกฺขิสฺสํ, ยาทิโส มม โทหโฬ”ติฯ

ราชา “สาธู”ติ สิริคพฺภา นิกฺขมิตฺวา “ยาวติกา ติโยชนสติเก กาสิกรเฎฺฐ ลุทฺทา, เตสํ สนฺนิปาตตฺถาย เภริํ จราเปถา”ติ อมเจฺจ อาณาเปสิฯ เต ตถา อกํสุฯ นจิรเสฺสว กาสิรฎฺฐวาสิโน ลุทฺทา ยถาพลํ ปณฺณาการํ คเหตฺวา อาคนฺตฺวา อาคตภาวํ รโญฺญ อาโรจาเปสุํ ฯ เต ส

เพฺพปิ สฏฺฐิสหสฺสมตฺตา อเหสุํฯ ราชา เตสํ อาคตภาวํ ญตฺวา วาตปาเน ฐิโต หตฺถํ ปสาเรตฺวา เตสํ อาคตภาวํ เทวิยา กเถนฺโต อาห –

๑๐๑.“อิเม เต ลุทฺทกา เทวิ, กตหตฺถา วิสารทา;
วนญฺญู จ มิคญฺญู จ, มมตฺเถ จตฺตชีวิตา”ติฯ

ตตฺถ อิเม เตติ เย ตฺวํ สนฺนิปาตาเปสิ, อิเม เตฯ กตหตฺถาติ วิชฺฌนเฉทเนสุ กตหตฺถา กุสลา สุสิกฺขิตาฯ วิสารทาติ นิพฺภยาฯ วนญฺญู จ มิคญฺญู จาติ วนานิ จ มิเค จ ชานนฺติฯ มมตฺเถติ สเพฺพปิ เจเต มมตฺเถ จตฺตชีวิตา, ยมหํ อิจฺฉามิ, ตํ กโรนฺตีติฯ

ตํ สุตฺวา เทวี เต อามเนฺตตฺวา อิตรํ คาถมาห –

๑๐๒.“ลุทฺทปุตฺตา นิสาเมถ, ยาวเนฺตตฺถ สมาคตา;
ฉพฺพิสาณํ คชํ เสตํ, อทฺทสํ สุปิเน อหํ;
ตสฺส ทเนฺตหิ เม อตฺโถ, อลาเภ นตฺถิ ชีวิต”นฺติฯ

ตตฺถ นิสาเมถาติ สุณาถฯ ฉพฺพิสาณนฺติ ฉพฺพณฺณวิสาณํฯ

ตํ สุตฺวา ลุทฺทปุตฺตา อาหํสุ –

๑๐๓.“น โน ปิตูนํ น ปิตามหานํ, ทิโฎฺฐ สุโต กุญฺชโร ฉพฺพิสาโณ;
ยมทฺทสา สุปิเน ราชปุตฺตี, อกฺขาหิ โน ยาทิโส หตฺถินาโค”ติฯ

ตตฺถ ปิตูนนฺติ กรณเตฺถ สามิวจนํฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – เทวิ เนว อมฺหากํ ปิตูหิ, น ปิตามเหหิ เอวรูโป กุญฺชโร ทิฎฺฐปุโพฺพ, ปเคว อเมฺหหิ, ตสฺมา อตฺตนา ทิฎฺฐลกฺขณวเสน อกฺขาหิ โน, ยาทิโส ตยา ทิโฎฺฐ หตฺถินาโคติฯ

อนนฺตรคาถาปิ เตเหว วุตฺตา –

๑๐๔.“ทิสา จตโสฺส วิทิสา จตโสฺส, อุทฺธํ อโธ ทส ทิสา อิมาโย;
กตมํ ทิสํ ติฎฺฐติ นาคราชา, ยมทฺทสา สุปิเน ฉพฺพิสาณ”นฺติฯ

ตตฺถ ทิสาติ ทิสาสุฯ กตมนฺติ เอตาสุ ทิสาสุ กตมาย ทิสายาติฯ

เอวํ วุเตฺต สุภทฺทา สเพฺพ ลุเทฺท โอโลเกตฺวา เตสํ อนฺตเร ปตฺถฎปาทํ ภตฺตปุฎสทิสชงฺฆํ มหาชาณุกํ มหาผาสุกํ พหลมสฺสุตมฺพทาฐิกํ นิพฺพิทฺธปิงฺคลํ ทุสฺสณฺฐานํ พีภจฺฉํ สเพฺพสํ มตฺถกมตฺถเกน ปญฺญายมานํ มหาสตฺตสฺส ปุพฺพเวรึ โสนุตฺตรํ นาม เนสาทํ ทิสฺวา “เอส มม วจนํ กาตุํ สกฺขิสฺสตี”ติ ราชานํ อนุชานาเปตฺวา ตํ อาทาย สตฺตภูมิกปาสาทสฺส อุปริมตลํ อารุยฺห อุตฺตรสีหปญฺชรํ วิวริตฺวา อุตฺตรหิมวนฺตาภิมุขํ หตฺถํ ปสาเรตฺวา จตโสฺส คาถา อภาสิ –

๑๐๕.“อิโต อุชุํ อุตฺตริยํ ทิสายํ, อติกฺกมฺม โส สตฺต คิรี พฺรหฺมเนฺต;
สุวณฺณปโสฺส นาม คิรี อุฬาโร, สุปุปฺผิโต กิมฺปุริสานุจิโณฺณฯ

๑๐๖.“อารุยฺห เสลํ ภวนํ กินฺนรานํ, โอโลกย ปพฺพตปาทมูลํ;
อถ ทกฺขสี เมฆสมานวณฺณํ, นิโคฺรธราชํ อฎฺฐสหสฺสปาทํฯ

๑๐๗. ‘‘ตตฺถจฺฉตี กุญฺชโร ฉพฺพิสาโณ, สพฺพเสโต ทุปฺปสโห ปเรภิ;
รกฺขนฺติ นํ อฏฺฐสหสฺสนาคา, อีสาทนฺตา วาตชวปฺปหาริโนฯ

๑๐๘. ‘‘ติฏฺฐนฺติ เต ตุมูลํ ปสฺสสนฺตา, กุปฺปนฺติ วาตสฺสปิ เอริตสฺส;
มนุสฺสภูตํ ปน ตตฺถ ทิสฺวา, ภสฺมํ กเรยฺยุํ นาสฺส รโชปิ ตสฺสา’’ติฯ

ตตฺถ **อิโต**ติ อิมมฺหา ฐานาฯ **อุตฺตริยนฺ**ติ อุตฺตรายฯ **อุฬาโร**ติ มหา อิตเรหิ ฉหิ ปพฺพเตหิ อุจฺจตโรฯ **โอโลกยา**ติ อาโลเกยฺยาสิฯ **ตตฺถจฺฉตี**ติ ตสฺมิํ นิโคฺรธมูเล คิมฺหสมเย อุทกวาตํ สมฺปฏิจฺฉนฺโต ติฏฺฐติฯ **ทุปฺปสโห**ติ อเญฺญ ตํ อุปคนฺตฺวา ปสยฺหการํ กาตุํ สมตฺถา นาม นตฺถีติ ทุปฺปสโห ปเรภิฯ **อีสาทนฺตา**ติ รถีสาย สมานทนฺตาฯ **วาตชวปฺปหาริโน**ติ วาตชเวน คนฺตฺวา ปจฺจามิเตฺต ปหรณสีลา เอวรูปา อฏฺฐสหสฺสนาคา นาคราชานํ รกฺขนฺติฯ **ตุมูลนฺ**ติ ภิํสนกํ มหาสทฺทานุพนฺธํ อสฺสาสํ มุญฺจนฺตา ติฏฺฐนฺติฯ **เอริตสฺสา**ติ วาตปหริตสฺส ยํ สทฺทานุพนฺธํ เอริตํ จลนํ กมฺปนํ, ตสฺสปิ กุปฺปนฺติ, เอวํผรุสา เต นาคาฯ **นาสฺสา**ติ ตสฺส นาสวาเตน วิทฺธํเสตฺวา ภสฺมํ กตสฺส ตสฺส รโชปิ น ภเวยฺยาติฯ

ตํ สุตฺวา โสนุตฺตโร มรณภยภีโต อาห –

๑๐๙. ‘‘พหู หิเม ราชกุลมฺหิ สนฺติ, ปิฬนฺธนา ชาตรูปสฺส เทวิ;
มุตฺตา มณี เวฬุริยามยา จ, กิํ กาหสิ ทนฺตปิฬนฺธเนน;
มาเรตุกามา กุญฺชรํ ฉพฺพิสาณํ, อุทาหุ ฆาเตสฺสสิ ลุทฺทปุเตฺต’’ติฯ

ตตฺถ **ปิฬนฺธนา**ติ อาภรณานิฯ **เวฬุริยามยา**ติ เวฬุริยมยานิฯ **ฆาเตสฺสสี**ติ อุทาหุ ปิฬนฺธนาปเทเสน ลุทฺทปุเตฺต ฆาตาเปตุกามาสีติ ปุจฺฉติฯ

ตโต เทวี คาถมาห –

๑๑๐. ‘‘สา อิสฺสิตา ทุกฺขิตา จสฺมิ ลุทฺท, อุทฺธญฺจ สุสฺสามิ อนุสฺสรนฺตี;
กโรหิ เม ลุทฺทก เอตมตฺถํ, ทสฺสามิ เต คามวรานิ ปญฺจา’’ติฯ

ตตฺถ **สา**ติ สา อหํฯ **อนุสฺสรนฺตี**ติ เตน วารเณน ปุเร มยิ กตํ เวรํ อนุสฺสรมานาฯ **ทสฺสามิ เต**ติ เอตสฺมิํ เต อเตฺถ นิปฺผาทิเต สํวจฺฉเร สตสหสฺสุฏฺฐานเก ปญฺจ คามวเร ททามีติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ‘‘สมฺม ลุทฺทปุตฺต อหํ ‘เอตํ ฉทฺทนฺตหตฺถิํ มาราเปตฺวา ยมกทเนฺต อาหราเปตุํ สมตฺถา โหมี’ติ ปุเพฺพ ปเจฺจกพุทฺธานํ ทานํ ทตฺวา ปตฺถนํ ปฏฺฐเปสิํ, มยา สุปินเนฺตน ทิฏฺฐํ นาม นตฺถิ, สา ปน มยา ปตฺถิตปตฺถนา สมิชฺฌิสฺสติ, ตฺวํ คจฺฉนฺโต มา ภายี’’ติ ตํ สมสฺสาเสตฺวา เปเสสิฯ โส ‘‘สาธุ, อเยฺย’’ติ ตสฺสา วจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ‘‘เตน หิ เม ปากฏํ กตฺวา ตสฺส วสนฏฺฐานํ กเถหี’’ติ ปุจฺฉนฺโต อิมํ คาถมาห –

๑๑๑. ‘‘กตฺถจฺฉตี กตฺถ มุเปติ ฐานํ, วีถิสฺส กา นฺหานคตสฺส โหติ;
กถญฺหิ โส นฺหายติ นาคราชา, กถํ วิชาเนมุ คติํ คชสฺสา’’ติฯ

ตตฺถ **กตฺถจฺฉตี**ติ กตฺถ วสติฯ **กตฺถ มุเปตี**ติ กตฺถ อุเปติ, กตฺถ ติฏฺฐตีติ อโตฺถฯ **วีถิสฺส กา**ติ ตสฺส นฺหานคตสฺส กา วีถิ โหติ, กตรมเคฺคน โส คจฺฉติฯ **กถํ วิชาเนมุ คติ**นฺติ ตยา อกถิเต มยํ กถํ ตสฺส นาคราชสฺส คติํ วิชานิสฺสาม, ตสฺมา กเถหิ โนติ อโตฺถฯ

ตโต สา ชาติสฺสรญาเณน ปจฺจกฺขโต ทิฏฺฐฏฺฐานํ ตสฺส อาจิกฺขนฺตี เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๑๒.“ตเตฺถว สา โปกฺขรณี อทูเร, รมฺมา สุติตฺถา จ มโหทิกา จ;
สมฺปุปฺผิตา ภมรคณานุจิณฺณา, เอตฺถ หิ โส นฺหายติ นาคราชาฯ

๑๑๓.“สีสํ นหาตุปฺปลมาลภารี, สพฺพเสโต ปุณฺฑรีกตฺตจงฺคี;
อาโมทมาโน คจฺฉติ สนฺนิเกตํ, ปุรกฺขตฺวา มเหสึ สพฺพภทฺท’’นฺติฯ

ตตฺถ **ตเตฺถวา**ติ ตสฺส วสนฏฺฐาเนเยวฯ **โปกฺขรณี**ติ ฉทฺทนฺตทหํ สนฺธายาหฯ **สมฺปุปฺผิตา**ติ ทุวิเธหิ กุมุเทหิ ติวิเธหิ อุปฺปเลหิ ปญฺจวเณฺณหิ จ ปทุเมหิ สมนฺตโต ปุปฺผิตาฯ **เอตฺถ หิ โส**ติ โส นาคราชา เอตฺถ ฉทฺทนฺตทเห นฺหายติฯ **อุปฺปลมาลภารี**ติ อุปฺปลาทีนํ ชลชถลชานํ ปุปฺผานํ มาลํ ธาเรโนฺตฯ **ปุณฺฑรีกตฺตจงฺคี**ติ ปุณฺฑรีกสทิสตเจน โอทาเตน อเงฺคน สมนฺนาคโตฯ **อาโมทมาโน**ติ อาโมทิตปโมทิโตฯ **สนฺนิเกต**นฺติ อตฺตโน วสนฏฺฐานํฯ **ปุรกฺขตฺวา**ติ สพฺพภทฺทํ นาม มเหสึ ปุรโต กตฺวา อฏฺฐหิ นาคสหเสฺสหิ ปริวุโต อตฺตโน วสนฏฺฐานํ คจฺฉตีติฯ

ตํ สุตฺวา โสนุตฺตโร ‘‘สาธุ อเยฺย, อหํ ตํ วารณํ มาเรตฺวา ตสฺส ทเนฺต อาหริสฺสามี’’ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ อถสฺส สา ตุฏฺฐา สหสฺสํ ทตฺวา ‘‘เคหํ ตาว คจฺฉ, อิโต สตฺตาหจฺจเยน ตตฺถ คมิสฺสสี’’ติ ตํ อุยฺยเชตฺวา กมฺมาเร ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ตาตา อมฺหากํ วาสิผรสุ-กุทฺทาล-นิขาทน-มุฏฺฐิกเวฬุคุมฺพเจฺฉทน-สตฺถ-ติณลายน-อสิโลหทณฺฑกกจขาณุก- อยสิงฺฆาฏเกหิ อโตฺถ, สพฺพํ สีฆํ กตฺวา อาหรถา’’ติ อาณาเปตฺวา จมฺมกาเร ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ตาตา อมฺหากํ กุมฺภภารคาหิตํ จมฺมภสฺตํ กาตุํ วฏฺฏติ, จมฺมโยตฺตวรตฺตหตฺถิปาทอุปาหนจมฺมฉเตฺตหิปิ โน อโตฺถ, สพฺพํ สีฆํ กตฺวา อาหรถา’’ติ อาณาเปสิฯ เต อุโภปิ สพฺพานิ ตานิ สีฆํ กตฺวา อาหริตฺวา อทํสุฯ สา ตสฺส ปาเถยฺยํ สํวิทหิตฺวา อรณิสหิตํ อาทึ กตฺวา สพฺพํ อุปกรณญฺจ พทฺธสตฺตุมาทึ กตฺวา ปาเถยฺยญฺจ จมฺมภสฺตายํ ปกฺขิปิ, ตํ สพฺพมฺปิ กุมฺภภารมตฺตํ อโหสิฯ

โสนุตฺตโรปิ อตฺตโน ปริวจฺฉํ กตฺวา สตฺตเม ทิวเส อาคนฺตฺวา เทวึ วนฺทิตฺวา อฏฺฐาสิฯ อถ นํ สา ‘‘นิฏฺฐิตํ เต สมฺม สพฺพูปกรณํ, อิมํ ตาว ปสิพฺพกํ คณฺหา’’ติ อาหฯ โส ปน มหาถาโม ปญฺจนฺนํ หตฺถีนํ พลํ ธาเรติ, ตสฺมา ตมฺพูลปสิพฺพกํ วิย อุกฺขิปิตฺวา อุปกจฺฉนฺตเร ฐเปตฺวา ริตฺตหโตฺถ วิย อฏฺฐาสิฯ สุภทฺทา ลุทฺทสฺส ปุตฺตทารานํ ปริพฺพยํ ทตฺวา รโญฺญ อาจิกฺขิตฺวา โสนุตฺตรํ อุยฺยเชสิฯ โสปิ ราชานญฺจ เทวิญฺจ วนฺทิตฺวา ราชนิเวสนา โอรุยฺห รเถ ฐตฺวา มหเนฺตน ปริวาเรน นครา นิกฺขมิตฺวา คามนิคมชนปทปรมฺปราย ปจฺจนฺตํ ปตฺวา ชานปเท นิวเตฺตตฺวา ปจฺจนฺตวาสีหิ สทฺธึ อรญฺญํ ปวิสิตฺวา มนุสฺสปถํ อติกฺกมฺม ปจฺจนฺตวาสิโนปิ นิวเตฺตตฺวา เอกโกว คจฺฉโนฺต ตึสโยชนํ ปตฺวา ปฐมํ ทพฺพคหนํ กาสคหนํ ติณคหนํ ตุลสิคหนํ สรคหนํ ติริวจฺฉคหนนฺติ ฉ คหนานิ, กณฺฏกเวฬุคุมฺพคหนานิ เวตฺตคหนํ โอมิสฺสกคหนํ นฬคหนํ สรคหนสทิสํ อุรเคนปิ ทุพฺพินิวิชฺฌํ ฆนวนคหนํ รุกฺขคหนํ เวฬุคหนํ อปรมฺปิ เวฬุคุมฺพคหนํ กลลคหนํ อุทกคหนํ ปพฺพตคหนนฺติ อฏฺฐารส คหนานิ ปฏิปาฏิยา ปตฺวา ทพฺพคหนาทีนิ อสิเตน ลายิตฺวา ตุลสิคหนาทีนิ เวฬุคุมฺพเจฺฉทนสเตฺถน ฉินฺทิตฺวา รุเกฺข ผรสุนา โกเฏฺฏตฺวา อติมหเนฺต รุเกฺข นิขาทเนน วิชฺฌิตฺวา มคฺคํ กโรโนฺต เวฬุวเน นิเสฺสณึ กตฺวา เวฬุคุมฺพํ อารุยฺห เวฬุํ ฉินฺทิตฺวา อปรสฺส เวฬุคุมฺพสฺส อุปริ ปาเตตฺวา เวฬุคุมฺพมตฺถเกน คนฺตฺวา กลลคหเน สุกฺขรุกฺขปทรํ อตฺถริตฺวา เตน คนฺตฺวา อปรํ อตฺถริตฺวา อิตรํ อุกฺขิปิตฺวา ปุน ปุรโต อตฺถรโนฺต ตํ อติกฺกมิตฺวา อุทกคหเน โทณึ กตฺวา ตาย อุทกคหนํ ตริตฺวา ปพฺพตปาเท ฐตฺวา อยสิงฺฆาฏกํ โยเตฺตน พนฺธิตฺวา อุทฺธํ ขิปิตฺวา ปพฺพเต ลคฺคาเปตฺวา โยเตฺตนารุยฺห วชิรเคฺคน

โลหทเณฺฑน ปพฺพตํ วิชฺฌิตฺวา ขาณุกํ โกเฏฺฏตฺวา ตตฺถ ฐตฺวา สิงฺฆาฏกํ อากฑฺฒิตฺวา ปุน อุปริ ลคฺคาเปตฺวา ตตฺถ ฐิโต จมฺมโยตฺตํ โอลเมฺพตฺวา ตํ อาทาย โอตริตฺวา เหฏฺฐิมขาณุเก พนฺธิตฺวา วามหตฺเถน โยตฺตํ คเหตฺวา ทกฺขิณหตฺเถน มุคฺครํ อาทาย โยตฺตํ ปหริตฺวา ขาณุกํ นีหริตฺวา ปุน อภิรุหติฯ เอเตนุปาเยน ปพฺพตมตฺถกํ อภิรุยฺห ปรโต โอตรโนฺต ปุริมนเยเนว ปฐมํ ปพฺพตมตฺถเก ขาณุกํ โกเฏฺฏตฺวา จมฺมปสิพฺพเก โยตฺตํ พนฺธิตฺวา ขาณุเก เวเฐตฺวา สยํ อโนฺตปสิพฺพเก นิสีทิตฺวา มกฺกฏกานํ มกฺกฏสุตฺตวิสฺสชฺชนากาเรน โยตฺตํ วินิเวเฐโนฺต โอตรติฯ จมฺมฉเตฺตน วาตํ คาหาเปตฺวา สกุโณ วิย โอตรตีติปิ วทนฺติเยวฯ

เอวํ ตสฺส สุภทฺทาย วจนํ อาทาย นครา นิกฺขมิตฺวา สตฺตรส คหนานิ อติกฺกมิตฺวา ปพฺพตคหนํ ปตฺวา ตตฺราปิ ฉ ปพฺพเต อติกฺกมิตฺวา สุวณฺณปสฺสปพฺพตมตฺถกํ อารุฬฺหภาวํ อาวิกโรโนฺต สตฺถา อาห –

๑๑๔.‘‘ตเตฺถว โส อุคฺคเหตฺวาน วากฺยํ, อาทาย ตูณิญฺจ ธนุญฺจ ลุทฺโท;
วิตุริยติ สตฺต คิรี พฺรหเนฺต, สุวณฺณปสฺสํ นาม คิรึ อุฬารํฯ

๑๑๕.‘‘อารุยฺห เสลํ ภวนํ กินฺนรานํ, โอโลกยี ปพฺพตปาทมูลํ;
ตตฺถทฺทสา เมฆสมานวณฺณํ, นิโคฺรธราชํ อฏฺฐสหสฺสปาทํฯ

๑๑๖.‘‘ตตฺถทฺทสา กุญฺชรํ ฉพฺพิสาณํ, สพฺพเสตํ ทุปฺปสหํ ปเรภิ;
รกฺขนฺติ นํ อฏฺฐสหสฺสนาคา, อีสาทนฺตา วาตชวปฺปหาริโนฯ

๑๑๗.‘‘ตตฺถทฺทสา โปกฺขรณึ อทูเร, รมฺมํ สุติตฺถญฺจ มโหทิกญฺจ;
สมฺปุปฺผิตํ ภมรคณานุจิณฺณํ, ยตฺถ หิ โส นฺหายติ นาคราชาฯ

๑๑๘.‘‘ทิสฺวาน นาคสฺส คตึ ฐิติญฺจ, วีถิสฺสยา นฺหานคตสฺส โหติ;
โอปาตมาคจฺฉิ อนริยรูโป, ปโยชิโต จิตฺตวสานุคายา’’ติฯ

ตตฺถ **โส**ติ, ภิกฺขเว, โส ลุทฺโท ตเตฺถว สตฺตภูมิกปาสาทตเล ฐิตาย ตสฺสา สุภทฺทาย วจนํ อุคฺคเหตฺวา สรตูณิญฺจ มหาธนุญฺจ อาทาย ปพฺพตคหนํ ปตฺวา ‘‘กตโร นุ โข สุวณฺณปสฺสปพฺพโต นามา’’ติ สตฺต มหาปพฺพเต วิตุริยติ, ตสฺมึ กาเล ตุเลติ ตีเรติฯ โส เอวํ ตีเรโนฺต สุวณฺณปสฺสํ นาม คิรึ อุฬารํ ทิสฺวา ‘‘อยํ โส ภวิสฺสตี’’ติ จิเนฺตสิฯ **โอโลกยี**ติ ตํ กินฺนรานํ ภวนภูตํ ปพฺพตํ อารุยฺห สุภทฺทาย ทินฺนสญฺญาวเสน เหฏฺฐา โอโลเกสิฯ **ตตฺถา**ติ ตสฺมึ ปพฺพตปาทมูเล อวิทูเรเยว ตํ นิโคฺรธํ อทฺทสฯ

ตตฺถาติ ตสฺมึ นิโคฺรธรุกฺขมูเล ฐิตํฯ **ตตฺถา**ติ ตเตฺถว อโนฺตปพฺพเต ตสฺส นิโคฺรธสฺสาวิทูเร ยตฺถ โส นฺหายติ, ตํ โปกฺขรณึ อทฺทสฯ **ทิสฺวานา**ติ สุวณฺณปสฺสปพฺพตา โอรุยฺห หตฺถีนํ คตกาเล หตฺถิปาทอุปาหนํ อารุยฺห ตสฺส นาครโญฺญ คตฏฺฐานํ นิพทฺธวสนฏฺฐานํ อุปธาเรโนฺต ‘‘อิมินา มเคฺคน คจฺฉติ, อิธ นฺหายติ, นฺหตฺวา อุตฺติโณฺณ, อิธ ติฏฺฐตี’’ติ สพฺพํ ทิสฺวา อหิริกภาเวน อนริยรูโป ตาย จิตฺตวสานุคาย ปโยชิโต, ตสฺมา โอปาตํ อาคจฺฉิ ปฏิปชฺชิ, อาวาฏํ ขณีติ อโตฺถฯ

ตตฺรายํ อนุปุพฺพิกถา – ‘‘โส กิร มหาสตฺตสฺส วสโนกาสํ สตฺตมาสาธิเกหิ สตฺตหิ สํวจฺฉเรหิ สตฺตหิ จ ทิวเสหิ ปตฺวา วุตฺตนเยเนว ตสฺส วสโนกาสํ สลฺลเกฺขตฺวา ‘‘อิธ อาวาฏํ ขณิตฺวา ตสฺมึ ฐิโต วารณาธิปตึ วิสปีเตน สเลฺลน วิชฺฌิตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปสฺสามี’’ติ ววตฺถ

เปตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา ถมฺภาทีนํ อตฺถาย รุกฺเข ฉินฺทิตฺวา ทพฺพสมฺภาเร สเชฺชตฺวา หตฺถีสุ นฺหานตฺถาย คเตสุ ตสฺส วสโนกาเส มหากุทฺทาเลน จตุรสฺสํ อาวาฏํ ขณิตฺวา อุทฺธตปํสุํ พีชํ วปนฺโต วิย อุทเกน วิกิริตฺวา อุทุกฺขลปาสาณานํ อุปริ ถเมฺภ ปติฏฺฐเปตฺวา ตุลา จ กาเช จ ทตฺวา ปทรานิ อตฺถริตฺวา กณฺฑปฺปมาณํ ฉิทฺทํ กตฺวา อุปริ ปํสุญฺจ กจวรญฺจ ปกฺขิปิตฺวา เอเกน ปเสฺสน อตฺตโน ปวิสนฏฺฐานํ กตฺวา เอวํ นิฏฺฐิเต อาวาเฏ ปจฺจูสกาเลเยว ปติสีสกํ ปฏิมุญฺจิตฺวา กาสายานิ ปริทหิตฺวา สทฺธึ วิสปีเตน สเลฺลน ธนุํ อาทาย อาวาฏํ โอตริตฺวา อฏฺฐาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห –

๑๑๙."ขณิตฺวาน กาสุํ ผลเกหิ ฉาทยิ, อตฺตานโมธาย ธนุญฺจ ลุทฺโท;
ปสฺสาคตํ ปุถุสเลฺลน นาคํ, สมปฺปยี ทุกฺกฏกมฺมการีฯ

๑๒๐."วิทฺโธ จ นาโค โกญฺจมนาทิ โฆรํ, สเพฺพ จ นาคา นินฺนทุํ โฆรรูปํ;
ติณญฺจ กฏฺฐญฺจ รณํ กโรนฺตา, ธาวิํสุ เต อฏฺฐ ทิสา สมนฺตโตฯ

๑๒๑."วธิสฺสเมตนฺติ ปรามสนฺโต, กาสาวมทฺทกฺขิ ธชํ อิสีนํ;
ทุเกฺขน ผุฏฺฐสฺสุทปาทิ สญฺญา, อรหทฺธโช สพฺภิ อวชฺฌรูโป"ติฯ

ตตฺถ **โอธายา**ติ โอทหิตฺวา ปเวเสตฺวาฯ **ปสฺสาคต**นฺติ อตฺตโน อาวาฏสฺส ปสฺสํ อาคตํฯ โส กิร ทุติยทิวเส อาคนฺตฺวา นฺหตฺวา อุตฺติโณฺณ ตสฺมิํ มหาวิสาลมาลเก นาม ปเทเส อฏฺฐาสิฯ อถสฺส สรีรโต อุทกํ นาภิปเทเสน โอคลิตฺวา เตน ฉิเทฺทน ลุทฺทสฺส สรีเร ปติฯ ตาย สญฺญาย โส มหาสตฺตสฺส อาคนฺตฺวา ฐิตภาวํ ญตฺวา ตํ ปสฺสาคตํ ปุถุนา สเลฺลน สมปฺปยิ วิชฺฌิฯ **ทุกฺกฏกมฺมการี**ติ ตสฺส มหาสตฺตสฺส กายิกเจตสิกสฺส ทุกฺขสฺส อุปฺปาทเนน ทุกฺกฏสฺส กมฺมสฺส การโกฯ

โกญฺจมนาทีติ โกญฺจนาทํ อกริฯ ตสฺส กิร ตํ สลฺลํ นาภิยํ ปวิสิตฺวา ปิหกาทีนิ สญฺจุเณฺณตฺวา อนฺตานิ ฉินฺทิตฺวา ปิฏฺฐิภาคํ ผรสุนา ปทาเลนฺตํ วิย อุคฺคนฺตฺวา อากาเส ปกฺขนฺทิฯ ภินฺนรชตกุมฺภโต รชนํ วิย ปหารมุเขน โลหิตํ ปคฺฆริ, พลวเวทนา อุปฺปชฺชิฯ โส เวทนํ อธิวาเสตุํ อสโกฺกนฺโต เวทนาปฺปโตฺต สกลปพฺพตํ เอกนินฺนาทํ กโรโนฺต ติกฺขตฺตุํ มหนฺตํ โกญฺจนาทํ นทิฯ **สเพฺพ จา**ติ เตปิ สเพฺพ อฏฺฐสหสฺสนาคา ตํ สทฺทํ สุตฺวา มรณภยภีตา โฆรรูปํ นินฺนทุํ อนุรวํ กริํสุฯ **รณํ กโรนฺตา**ติ เตน สเทฺทน คนฺตฺวา ฉทฺทนฺตวารณํ เวทนาปฺปตฺตํ ทิสฺวา "ปจฺจามิตฺตํ คณฺหิสฺสามา"ติ ติณญฺจ กฏฺฐญฺจ จุณฺณวิจุณฺณํ กโรนฺตา สมนฺตา ธาวิํสุฯ

วธิสฺสเมตนฺติ "ภิกฺขเว, โส ฉทฺทนฺตวารโณ ทิสา ปกฺกเนฺตสุ นาเคสุ สุภทฺทาย กเรณุยา ปเสฺส ฐตฺวา สนฺธาเรตฺวา สมสฺสาสยมานาย เวทนํ อธิวาเสตฺวา กณฺฑสฺส อาคตฏฺฐานํ สลฺลเกฺขโนฺต 'สเจ อิทํ ปุรตฺถิมทิสาทีหิ อาคตํ อภวิสฺส, กุมฺภาทีหิ ปวิสิตฺวา ปจฺฉิมกายีทีหิ นิกฺขมิสฺส, อิทํ ปน นาภิยา ปวิสิตฺวา อากาสํ ปกฺขนฺทิ, ตสฺมา ปถวิยํ ฐิเตน วิสฺสฏฺฐํ ภวิสฺสตี'ติ อุปธาเรตฺวา ฐิตฏฺฐานํ อุปปริกฺขิตุกาโม "โก ชานาติ, กิํ ภวิสฺสติ, สุภทฺทํ อปเนตุํ วฏฺฏตี"ติ จิเนฺตตฺวา "ภเทฺท, อฏฺฐสหสฺสนาคา มม ปจฺจามิตฺตํ ปริเยสนฺตา ทิสา ปกฺขนฺทา, ตฺวํ อิธ กิํ กโรสี"ติ วตฺวา, "เทว, อหํ ตุเมฺห สนฺธาเรตฺวา สมสฺสาเสนฺตี ฐิตา, ขมถ เม"ติ ติกฺขตฺตุํ ปทกฺขิณํ กตฺวา จตูสุ ฐาเนสุ วนฺทิตฺวา ตาย อากาสํ ปกฺขนฺทาย นาคราชา ภูมิํ ปาทนเขน ปหริ, ปทรํ อุปฺปติตฺวา คตํฯ โส ฉิเทฺทน โอโลเกโนฺต โสนุตฺตรํ ทิสฺวา "วธิสฺสามิ น"นฺติ จิตฺตํ อุปฺปาเทตฺวา รชตทามวณฺณโสณฺฑํ ปเวเสตฺวา ปรามสนฺโต พุทฺธานํ อิสีนํ ธชํ กาสาวํ อทฺทกฺขิฯ ลุทฺโท กาสาวํ มหาสตฺตสฺส หเตฺถ ฐเปสิฯ โส ตํ อุกฺขิปิตฺวา ปุรโต ฐเปสิฯ อถสฺส เตน

ตถารูเปนปิ ทุเกฺขน ผุฏฺฐสฺส ‘‘อรหทฺธโช นาม สพฺภิ ปณฺฑิเตหิ อวชฺฌรูโป, อญฺญทตฺถุ สกฺกาตโพฺพ ครุกาตโพฺพเยวา’’ติ อยํ สญฺญา อุทปาทิฯ

โส เตน สทฺธึ สลฺลปโนฺต คาถาทฺวยมาห –

๑๒๒. ‘‘อนิกฺกสาโว กาสาวํ, โย วตฺถํ ปริทหิสฺสติ;
อเปโต ทมสเจฺจน, น โส กาสาวมรหติฯ

๑๒๓. ‘‘โย จ วนฺตกสาวสฺส, สีเลสุ สุสมาหิโต;
อุเปโต ทมสเจฺจน, ส เว กาสาวมรหตี’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – สมฺม ลุทฺทปุตฺต โย ปุริโส ราคาทีหิ กสาเวหิ อนิกฺกสาโว อินฺทฺริยทเมน เจว วจีสเจฺจน จ อเปโต อนุปคโต เตหิ คุเณหิ กสาวรสปีตํ กาสาววตฺถํ ปริทหติ, โส ตํ กาสาวํ นารหติ, นานุจฺฉวิโก โส ตสฺส วตฺถสฺสฯ โย ปน เตสํ กสาวานํ วนฺตตฺตา วนฺตกสาโว อสฺส สีเลสุ สุสมาหิโต สุปติฏฺฐิโต ปริปุณฺณสีลาจาโร, โส ตํ กาสาวํ อรหติ นามาติฯ

เอวํ วตฺวา มหาสโตฺต ตสฺมึ จิตฺตํ นิพฺพาเปตฺวา ‘‘สมฺม กิมตฺถํ ตฺวํ มํ วิชฺฌสิ, กึ อตฺตโน อตฺถาย, อุทาหุ อเญฺญน ปโยชิโตสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ตมตฺถํ อาวีกโรโนฺต สตฺถา อาห –

๑๒๔. ‘‘สมปฺปิโต ปุถุสเลฺลน นาโค, อทุฏฺฐจิโตฺต ลุทฺทกมชฺฌภาสิ;
กิมตฺถยํ กิสฺส วา สมฺม เหตุ, มมํ วธี กสฺส วายํ ปโยโค’’ติฯ

ตตฺถ **กิมตฺถย**นฺติ อายตึ กึ ปเตฺถโนฺตฯ **กิสฺส วา**ติ กิสฺส เหตุ เกน การเณน, กึ นาม ตว มยา สทฺธึ เวรนฺติ อธิปฺปาโยฯ **กสฺส วา**ติ กสฺส วา อญฺญสฺส อยํ ปโยโค, เกน ปโยชิโต มํ อวธีติ อโตฺถฯ

อถสฺส อาจิกฺขโนฺต ลุโทฺท คาถมาห –

๑๒๕. ‘‘กาสิสฺส รโญฺญ มเหสี ภทเนฺต, สา ปูชิตา ราชกุเล สุภทฺทา;
ตํ อทฺทสา สา จ มมํ อสํสิ, ทเนฺตหิ อโตฺถติ จ มํ อโวจา’’ติฯ

ตตฺถ **ปูชิตา**ติ อคฺคมเหสิฏฺฐาเน ฐเปตฺวา ปูชิตาฯ **อทฺทสา**ติ สา กิร ตํ สุปิเนน อทฺทสฯ **อสํสี**ติ สา จ มม สกฺการํ กาเรตฺวา ‘‘หิมวนฺตปเทเส เอวรูโป นาม นาโค อสุกสฺมึ นาม ฐาเน วสตี’’ติ มมํ อาจิกฺขิฯ **ทเนฺตหี**ติ ตสฺส นาคสฺส ฉพฺพณฺณรํสิสมุชฺชลา ทนฺตา, เตหิ มม อโตฺถ, ปิฬนฺธนํ กาเรตุกามามฺหิ, เต เม อาหราติ มํ อโวจาติฯ

ตํ สุตฺวา ‘‘อิทํ จูฬสุภทฺทาย กมฺม’’นฺติ ญตฺวา มหาสโตฺต เวทนํ อธิวาเสตฺวา ‘‘ตสฺสา มม ทเนฺตหิ อโตฺถ นตฺถิ, มํ มาเรตุกามตาย ปน ปหิณี’’ติ ทีเปโนฺต คาถาทฺวยมาห –

๑๒๖. ‘‘พหู หิเม ทนฺตยุคา อุฬารา, เย เม ปิตูนญฺจ ปิตามหานํ;
ชานาติ สา โกธนา ราชปุตฺตี, วธตฺถิกา เวรมกาสิ พาลาฯ

๑๒๗. ‘‘อุเฏฺฐหิ ตฺวํ ลุทฺท ขรํ คเหตฺวา, ทเนฺต อิเม ฉินฺท ปุรา มรามิ;
วชฺชาสิ ตํ โกธนํ ราชปุตฺตึ, นาโค หโต หนฺท อิมสฺส ทนฺตา’’ติฯ

ตตฺถ **อิเม**ติ ตสฺส กิร ปิตุ ปิตามหานํ ทนฺตา มา วินสฺสนฺตูติ คุหายํ สนฺนิจิตา, เต สนฺธาย เอวมาหฯ **ชานาตี**ติ พหูนํ วารณานํ อิธ สนฺนิจิเห ทเนฺต ชานาติฯ **วธตฺถิกา**ติ เกวลํ ปน สามํ มาเรตุกามา อปฺปมตฺตกํ โทสํ หทเย ฐเปตฺวา อตฺตโน เวรํ อกาสิ, เอวรูเปน ผรุสกเมฺมน มตฺถกํ ปาเปสิฯ **ขรนฺ**ติ กกจํฯ **ปุรา มรามี**ติ ยาว น มรามิฯ **วชฺชสี**ติ วเทยฺยาสิฯ **หนฺท อิมสฺส ทนฺตา**ติ หโต โส มยา นาโค, มโนรโถ เต มตฺถกปฺปโตฺต, คณฺห, อิเม ตสฺส ทนฺตาติฯ

โส ตสฺส วจนํ สุตฺวา นิสีทนฏฺฐานา วุฏฺฐาย กกจํ อาทาย ''ทเนฺต ฉินฺทิสฺสามี''ติ ตสฺส สนฺติกํ อุปคโตฯ โส ปน อุเพฺพธโต อฏฺฐาสีติหโตฺถ รชตปพฺพโต วิย ฐิโต, เตนสฺส โส ทนฺตฏฺฐานํ น ปาปุณิฯ อถ มหาสโตฺต กายํ อุปนาเมโนฺต เหฏฺฐาสีสโก นิปชฺชิฯ ตทา เน สาโท มหาสตฺตสฺส รชตทามสทิสํ โสณฺฑํ มทฺทโนฺต อภิรุหิตฺวา เกลาสกูเฏ วิย กุเมฺภ ฐตฺวา มุขโกฏิมํสํ ธนุเกน ปหริตฺวา อโนฺต ปกฺขิปิตฺวา กุมฺภโต โอรุยฺห กกจํ อโนฺตมุเข ปเวเสสิ, อุโภหิ หเตฺถหิ ทฬฺหํ อปราปรํ กฑฺฒิฯ มหาสตฺตสฺส พลวเวทนา อุปฺปชฺชิ, มุขํ โลหิเตน ปูริฯ เนสาโท อิโต จิโต จ สญฺจาเรโนฺต กกเจน ฉินฺทิตุํ นาสกฺขิฯ อถ นํ มหาสโตฺต มุขโต โลหิตํ ฉเฑฺฑตฺวา เวทนํ อธิวาเสตฺวา ''กิํ สมฺม ฉินฺทิตุํ น สโกฺกสี''ติ ปุจฺฉิฯ ''อาม, สามี''ติฯ มหาสโตฺต สติํ ปจฺจุปฏฺฐเปตฺวา ''เตน หิ สมฺม มม โสณฺฑํ อุกฺขิปิตฺวา กกจโกฏิํ คณฺหาเปหิ, มม สยํ โสณฺฑํ อุกฺขิปิตุํ พลํ นตฺถี''ติ อาหฯ เนสาโท ตถา อกาสิฯ

มหาสโตฺต โสณฺฑาย กกจํ คเหตฺวา อปราปรํ จาเรสิ, ทนฺตา กฬีรา วิย ฉิชฺชิํสุฯ อถ นํ เต อาหราเปตฺวา คณฺหิตฺวา ''สมฺม ลุทฺทปุตฺต อหํ อิเม ทเนฺต ตุยฺหํ ททมาโน เนว 'มยฺหํ อปฺปิยา'ติ ทมฺมิ, น สกฺกตฺตมารตฺตพฺรหฺมตฺตานิ ปเตฺถโนฺต, อิเมหิ ปน เม ทเนฺตหิ สตคุเณน สหสฺสคุเณน สตสหสฺสคุเณน สพฺพญฺญุตญฺญาณทนฺตาว ปิยตรา, สพฺพญฺญุตญฺญาณปฺปฏิเวธาย เม อิทํ ปุญฺญํ ปจฺจโย โหตู''ติ ทเนฺต ทตฺวา ''สมฺม อิทํ ฐานํ กิตฺตเกน กาเลน อาคโตสี''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''สตฺตมาสสตฺตทิวสาธิเกหิ สตฺตหิ สํวจฺฉเรหี''ติ วุเตฺต – ''คจฺฉ อิเมสํ ทนฺตานํ อานุภาเวน สตฺตทิวสพฺภนฺตเรเยว พาราณสิํ ปาปุณิสฺสสี''ติ วตฺวา ตสฺส ปริตฺตํ กตฺวา ตํ อุโยฺยเชสิ ฯ อุโยฺยเชตฺวา จ ปน อนาคเตสฺเยว เตสุ นาเคสุ สุภทฺทาย จ อนาคตาย กาลมกาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๒๘.''อุฏฺฐาย โส ลุโทฺท ขรํ คเหตฺวา, เฉตฺวาน ทนฺตานิ คชุตฺตมสฺส;
วคฺคู สุเภ อปฺปฏิเม ปถพฺยา, อาทาย ปกฺกามิ ตโต หิ ขิปฺป''นฺติฯ

ตตฺถ **วคฺคู**ติ วิลาสวเนฺตฯ **สุเภ**ติ สุนฺทเรฯ **อปฺปฏิเม**ติ อิมิสฺสํ ปถวิยํ อเญฺญหิ ทเนฺตหิ อสทิเสติฯ

ตสฺมิํ ปกฺกเนฺต เต นาคา ปจฺจามิตฺตํ อทิสฺวา อาคมิํสุฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๒๙.''ภยฏฺฏิตา นาควเธน อฏฺฏา, เย เต นาคา อฏฺฐ ทิสา วิธาวุํ;
อทิสฺวาน โปสํ คชปจฺจมิตฺตํ, ปจฺจาคมุํ เยน โส นาคราชา''ติฯ

ตตฺถ **ภยฏฺฏิตา**ติ มรณภเยน อุปทฺทุตาฯ **อฏฺฏา**ติ ทุกฺขิตาฯ **คชปจฺจมิตฺตนฺ**ติ คชสฺส ปจฺจามิตฺตํฯ **เยน โส**ติ ยตฺถ วิสาลมาลเก โส นาคราชา กาลํ กตฺวา เกลาสปพฺพโต วิย ปติโต, ตํ ฐานํ ปจฺจาคมุนฺติ อโตฺถฯ

เตหิ ปน สทฺธิํ มหาสุภทฺทาปิ อาคตาฯ เต สเพฺพปิ อฏฺฐสหสฺสนาคา ตตฺถ โรทิตฺวา กนฺทิตฺวา มหาสตฺตสฺส กุลุปกานํ ปเจฺจกพุทฺธานํ สนฺติกํ คนฺตฺวา, ''ภเนฺต, ตุมฺหากํ ปจฺจยทายโก

วิสปีเตน สเลฺลน วิโทฺธ กาลกโต, สีวถิกทสฺสนมสฺส อาคจฺฉถา’’ติ วทึสุฯ ปญฺจสตา ปเจฺจกพุทฺธาปิ อากาเสนาคนฺตฺวา วิสาลมาลเก โอตริํสุฯ ตสฺมิํ ขเณ เทฺว ตรุณนาคา นาครโญฺญ สรีรํ ทเนฺตหิ อุกฺขิปิตฺวา ปเจฺจกพุเทฺธ วนฺทาเปตฺวา จิตกํ อาโรเปตฺวา ฌาปยิํสุฯ ปเจฺจกพุทฺธา สพฺพรตฺติํ อาฬาหเน ธมฺมสชฺฌายมกํสุฯ อฎฺฐสหสฺสนาคา อาฬาหนํ นิพฺพาเปตฺวา วนฺทิตฺวา นฺหตฺวา มหาสุภทฺทํ ปุรโต กตฺวา อตฺตโน วสนฎฺฐานํ อคมํสุฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๓๐.‘‘เต ตตฺถ กนฺทิตฺวา โรทิตฺวาน นาคา, สีเส สเก ปํสุกํ โอกิริตฺวา;
อคมํสุ เต สเพฺพ สกํ นิเกตํ, ปุรกฺขตฺวา มเหสิํ สพฺพภทฺท’’นฺติฯ

ตตฺถ **ปํสุก**นฺติ อาฬาหนปํสุกํฯ

โสนุตฺตโรปิ อปฺปเตฺตเยว สตฺตเม ทิวเส ทเนฺต อาทาย พาราณสิํ สมฺปาปุณิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๓๑.‘‘อาทาย ทนฺตานิ คชุตฺตมสฺส, วคฺคู สุเภ อปฺปฎิเม ปถพฺยา;
สุวณฺณราชีหิ สมนฺตโมทเร, โส ลุทฺทโก กาสิปุรํ อุปาคมิ;
อุปเนสิ โส ราชกญฺญาย ทเนฺต, นาโค หโต หนฺท อิมสฺส ทนฺตา’’ติฯ

ตตฺถ **สุวณฺณราชี**หีติ สุวณฺณราชิรํสีหิฯ **สมนฺตโมทเร**ติ สมนฺตโต โอภาสเนฺต สกลวนสณฺฑํ สุวณฺณวณฺณํ วิย กโรเนฺตฯ **อุปเนสี**ติ อหํ ฉทฺทนฺตวารณสฺส ฉพฺพณฺณรํสิวิสฺสชฺชเน ยมกทเนฺต อาทาย อาคจฺฉามิ, นครํ อลงฺการาเปถาติ เทวิยา สาสนํ เปเสตฺวา ตาย รโญฺญ อาโรจาเปตฺวา เทวนครํ วิย นคเร อลงฺการาปิเต โสนุตฺตโรปิ นครํ ปวิสิตฺวา ปาสาทํ อารุหิตฺวา ทเนฺต อุปเนสิ, อุปเนตฺวา จ ปน, ‘‘อเยฺย, ยสฺส กิร ตุเมฺห อปฺปมตฺตกํ โทสํ หทเย กริตฺถ, โส นาโค มยา หโต มโต, ‘มตภาวํ เม อาโรเจยฺยาสี’ติ อาห, ตสฺส มตภาวํ ตุเมฺห ชานาถ, คณฺหถ, อิเม ตสฺส ทนฺตา’’ติ ทเนฺต อทาสิฯ

สา มหาสตฺตสฺส ฉพฺพณฺณรํสิวิจิตฺตทเนฺต มณิตาลวเณฺฎน คเหตฺวา อูรูสุ ฐเปตฺวา ปุริมภเว อตฺตโน ปิยสามิกสฺส ทเนฺต โอโลเกนฺตี ‘‘เอวรูปํ โสภคฺคปฺปตฺตํ วารณํ วิสปีเตน สเลฺลน ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา อิเม ทเนฺต ฉินฺทิตฺวา โสนุตฺตโร อาคโต’’ติ มหาสตฺตํ อนุสฺสรนฺตี โสกํ อุปฺปาเทตฺวา อธิวาเสตุํ นาสกฺขิฯ อถสฺสา ตเตฺถว หทยํ ผลิ, ตํ ทิวสเมว กาลมกาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๓๒.‘‘ทิสฺวาน ทนฺตานิ คชุตฺตมสฺส, ภตฺตุปฺปิยสฺส ปุริมาย ชาติยา;
ตเตฺถว ตสฺสา หทยํ อผาลิ, เตเนว สา กาลมกาสิ พาลา’’ติฯ

๑๓๓.‘‘สโมฺพธิปโตฺต ส มหานุภาโว, สิตํ อกาสี ปริสาย มเชฺฌ;
ปุจฺฉิํสุ ภิกฺขู สุวิมุตฺตจิตฺตา, นาการเณ ปาตุกโรนฺติ พุทฺธาฯ

๑๓๔.‘‘ยมทฺทสาถ ทหริํ กุมาริํ, กาสายวตฺถํ อนคาริยํ จรนฺติํ;
สา โข ตทา ราชกญฺญา อโหสิ, อหํ ตทา นาคราชา อโหสิํฯ

๑๓๕.‘‘อาทาย ทนฺตานิ คชุตฺตมสฺส, วคฺคู สุเภ อปฺปฎิเม ปถพฺยา;
โย ลุทฺทโก กาสิปุรํ อุปาคมิ, โส โข ตทา เทวทโตฺต อโหสิฯ

๑๓๖.‘‘อนาวสูรํ จิรรตฺตสํสิตํ, อุจฺจาวจํ จริตมิทํ ปุราณํ;
วีตทฺทโร วีตโสโก วิสโลฺล, สยํ อภิญฺญาย อภาสิ พุโทฺธฯ

๑๓๗.‘‘อหํ โว เตน กาเลน, อโหสิํ ตตฺถ ภิกฺขโว;
นาคราชา ตทา โหมิ, เอวํ ธาเรถ ชาตก’’นฺติฯ –

อิมา คาถา ทสพลสฺส คุเณ วเณฺณเนฺตหิ ธมฺมสงฺคาหกเตฺถเรหิ ฐปิตาฯ

ตตฺถ **สิตํ อกาสี**ติ โส สโมฺพธิปฺปโตฺต สตฺถา มหานุภาโว อลงฺกตธมฺมสภายํ อลงฺกตธมฺมาสเน ปริสมเชฺฌ นิสิโนฺน เอกทิวสํ สิตํ อกาสิฯ **นาการเณ**ติ ‘‘ภเนฺต, พุทฺธา นาม อการเณ สิตํ น กโรนฺติ, ตุเมฺหหิ จ สิตํ กตํ, เกน นุ โข การเณน สิตํ กต’’นฺติ มหาขีณาสวา ภิกฺขู ปุจฺฉิํสุฯ **ยมทฺทสาถา**ติ เอวํ ปุโฏฺฐ, อาวุโส, สตฺถา อตฺตโน สิตการณํ อาจิกฺขโนฺต เอกํ ทหรภิกฺขุนิํ ทเสฺสตฺวา เอวมาห – ‘‘ภิกฺขเว, ยํ เอกํ ทหรํ โยพฺพนปฺปตฺตํ กุมาริํ กาสายวตฺถํ อนคาริยํ อุเปตํ ปพฺพชิตฺวา อิมสฺมิํ สาสเน จรนฺติํ อทฺทสาถ ปสฺสถ, สา ตทา ‘วิสปีเตน สเลฺลน นาคราชํ วิชฺฌิตฺวา วเธหี’’’ติ โสนุตฺตรสฺส เปเสตา ราชกญฺญา อโหสิฯ เตน คนฺตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาปิโต อหํ ตทา โส นาคราชา อโหสินฺติ อโตฺถฯ **เทวทโตฺต**ติ, ภิกฺขเว, อิทานิ เทวทโตฺต ตทา โส ลุทฺทโก อโหสิฯ

อนาวสูรนฺติ น อวสูรํ, อนตฺถงฺคตสูริยนฺติ อโตฺถฯ **จิรรตฺตสํสิต**นฺติ อิโต จิรรเตฺต อเนกวสฺสโกฏิมตฺถเก สํสิตํ สํสริตํ อนุจิณฺณํฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – อาวุโส, อิโต อเนกวสฺสโกฏิมตฺถเก สํสริตมฺปิ ปุพฺพเณฺห กตํ ตํ ทิวสเมว สายเณฺห สรโนฺต วิย อตฺตโน จริตวเสน อุจฺจตฺตา ตาย ราชธีตาย จ โสนุตฺตรสฺส จ จริตวเสน นีจตฺตา อุจฺจานีจํ จริตํ อิทํ ปุราณํ ราคาทีนํ ทรานํ วิคตตาย วีตทฺทโร, ญาติธนโสกาทีนํ อภาเวน วีตโสโก, ราคสลฺลาทีนํ วิคตตฺตา วิสโลฺล อตฺตนาว ชานิตฺวา พุโทฺธ อภาสีติฯ **อหํ โว**ติ เอตฺถ **โว**ติ นิปาตมตฺตํ, ภิกฺขเว, อหํ เตน กาเลน ตตฺถ ฉทฺทนฺตทเห อโหสินฺติ อโตฺถฯ **นาคราชา**ติ โหโนฺต จ ปน น อโญฺญ โกจิ ตทา โหมิ, อถ โข นาคราชา โหมีติ อโตฺถฯ **เอวํ จาเรถา**ติ ตุเมฺห ตํ ชาตกํ เอวํ ธาเรถ อุคฺคณฺหาถ ปริยาปุณาถาติฯ

อิมญฺจ ปน ธมฺมเทสนํ สุตฺวา พหู โสตาปนฺนาทโย อเหสุํฯ สา ปน ภิกฺขุนี ปจฺฉา วิปสฺสิตฺวา อรหตฺตํ ปตฺตาติฯ

ฉทฺทนฺตชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๕๑๕] ๕. สมฺภวชาตกวณฺณนา

รชฺชญฺจ ปฏิปนฺนาสฺมาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ปญฺญาปารมิํ อารพฺภ กเถสิฯ ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุ **มหาอุมงฺคชาตเก** (ชา. ๒.๒๒.๕๙๐ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติฯ

อตีเต ปน กุรุรเฎฺฐ อินฺทปตฺถนคเร ธนญฺจยโกรโพฺย นาม ราชา รชฺชํ กาเรสิฯ ตสฺส สุจิรโต นาม พฺราหฺมโณ ปุโรหิโต อตฺถธมฺมานุสาสโก อโหสิฯ ราชา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กโรโนฺต ธเมฺมน รชฺชมนุสาสิฯ โส เอกทิวสํ ธมฺมยาคํ นาม ปญฺหํ อภิสงฺขริตฺวา สุจิรตํ นาม พฺราหฺมณํ ปุโรหิตํ อาสเน นิสีทาเปตฺวา สกฺการํ กตฺวา ปญฺหํ ปุจฺฉโนฺต จตโสฺส คาถาโย อภาสิ –

๑๓๘.‘‘รชฺชญฺจ ปฏิปนฺนาสฺม, อาธิปจฺจํ สุจีรต;

มหตฺตํ ปตฺตุมิจฺฉามิ, วิเชตุํ ปถวึ อิมํฯ

๑๓๙.“ธเมฺมน โน อธเมฺมน, อธโมฺม เม น รุจฺจติ;
กิโจฺจว ธโมฺม จริโต, รโญฺญ โหติ สุจีรตฯ

๑๔๐.“อิธ เจวานินฺทิตา เยน, เปจฺจ เยน อนินฺทิตา;
ยสํ เทวมนุเสฺสสุ, เยน ปโปฺปมุ พฺราหฺมณฯ

๑๔๑.“โยหํ อตฺถญฺจ ธมฺมญฺจ, กตฺตุมิจฺฉามิ พฺราหฺมณ;
ตํ ตฺวํ อตฺถญฺจ ธมฺมญฺจ, พฺราหฺมณกฺขาหิ ปุจฺฉิโต’’ติฯ

ตตฺถ **รชฺช**นฺติ, อาจริย, มยํ อิมสฺมึ สตฺตโยชนิเก อินฺทปตฺถนคเร รชฺชญฺจ, ติโยชนสติเก กุรุรเฎฺฐ อิสฺสรภาวสงฺขาตํ อาธิปจฺจญฺจฯ **ปฏิปนฺนาสฺมา**ติ อธิคตา ภวามฯ **มหตฺต**นฺติ อิทานิ มหนฺตภาวํฯ **ปตฺตุมิจฺฉามิ วิเชตุ**นฺติ อิมํ ปถวึ ธเมฺมน อภิภวิตุํ อโชฺฌตฺถริตุํ อิจฺฉามิฯ **กิโจฺจวา**ติ อวเสสชเนหิ รโญฺญ จริโต ธโมฺม กิโจฺจ กรณียตโรฯ ราชานุวตฺตโก หิ โลโก, โส ตสฺมึ ธมฺมิเก สโพฺพปิ ธมฺมิโก โหติฯ ตสฺมา เอส ธโมฺม นาม รโญฺญว กิโจฺจติฯ

อิธ เจวานินฺทิตาติ เยน มยํ อิธโลเก ปรโลเก จ อนินฺทิตาฯ **เยน ปโปฺปมู**ติ เยน มยํ นิรยาทีสุ อนิพฺพตฺติตฺวา เทเวสุ จ มนุเสฺสสุ จ ยสํ อิสฺสริยํ โสภคฺคํ ปาปุเณยฺยาม, ตํ โน การณํ กเถหีติ ฯ **โยห**นฺติ, พฺราหฺมณ, โย อหํ ผลวิปากสงฺขาตํ อตฺถญฺจ ตสฺส อตฺถสฺส เหตุภูตํ ธมฺมญฺจ กตฺตุํ สมาทาย วตฺติตุํ อุปฺปาเทตุญฺจ อิจฺฉามิฯ **ตํ ตฺว**นฺติ ตสฺส มยฺหํ ตฺวํ สุเขเนว นิพฺพานคามิมคฺคํ อารุยฺห อปฏิสนฺธิกภาวํ ปเตฺถนฺตสฺส ตํ อตฺถญฺจ ธมฺมญฺจ ปุจฺฉิโต อกฺขาหิ, ปากฏํ กตฺวา กเถหีติ พฺราหฺมณํ ธมฺมยาคปญฺหํ ปุจฺฉิฯ

อยํ ปน ปโญฺห คมฺภีโร พุทฺธวิสโย, สพฺพญฺญุพุทฺธเมว ตํ ปุจฺฉิตุํ ยุตฺตํ, ตสฺมึ อสติ สพฺพญฺญุตญฺญาณปริเยสกํ โพธิสตฺตนฺติฯ สุจิรโต ปน อตฺตโน อโพธิสตฺตตาย ปญฺหํ กเถตุํ นาสกฺขิ, อสโกฺกโนฺต จ ปณฺฑิตมานํ อกตฺวา อตฺตโน อสมตฺถภาวํ กเถโนฺต คาถมาห –

๑๔๒.“นาญฺญตฺร วิธุรา ราช, เอตทกฺขาตุมรหติ;
ยํ ตฺวํ อตฺถญฺจ ธมฺมญฺจ, กตฺตุมิจฺฉสิ ขตฺติยา’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – อวิสโย เอส, มหาราช, ปโญฺห มาทิสานํฯ อหญฺหิ เนวสฺส อาทึ, น ปริโยสานํ ปสฺสามิ, อนฺธการํ ปวิโฎฺฐ วิย โหมิฯ พาราณสิรโญฺญ ปน ปุโรหิโต วิธุโร นาม พฺราหฺมโณ อตฺถิ, โส เอตํ อาจิเกฺขยฺย, ตํ ฐเปตฺวา ยํ ตฺวํ อตฺถญฺจ ธมฺมญฺจ กตฺตุมิจฺฉสิ, เอตํ อกฺขาตุํ น อโญฺญ อรหตีติฯ

ราชา ตสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘เตน หิ, พฺราหฺมณ, ขิปฺปํ ตสฺส สนฺติกํ คจฺฉาหี’’ติ ปณฺณาการํ ทตฺวา ตํ เปเสตุกาโม หุตฺวา คาถมาห –

๑๔๓.“เอหิ โข ปหิโต คจฺฉ, วิธุรสฺส อุปนฺติกํ;
นิกฺขญฺจิมํ สุวณฺณสฺส, หรํ คจฺฉ สุจีรต;
อภิหารํ อิมํ ทชฺชา, อตฺถธมฺมานุสิฎฺฐิยา’’ติฯ

ตตฺถ **อุปนฺติก**นฺติ สนฺติกํฯ **นิกฺข**นฺติ ปญฺจสุวโณฺณ เอโก นิโกฺขฯ อยํ ปน รตฺตสุวณฺณสฺส นิกฺขสหสฺสํ ทตฺวา เอวมาหฯ **อิมํ ทชฺชา**ติ เตน อิมสฺมึ ธมฺมยาคปเญฺห กถิเต ตสฺส

อตฺถธมฺมานุสิฏฺฐิยา อภิหารปูชํ กโรนฺโต อิมํ นิกฺขสหสฺสํ ทเทยฺยาสีติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ปญฺหวิสฺสชฺชนสฺส ลิขนตฺถาย สตสหสฺสคฺฆนกํ สุวณฺณปฏฺฏญฺจ คมนตฺถาย ยานํ, ปริวารตฺถาย พลกายํ, ตญฺจ ปณฺณาการํ ทตฺวา ตงฺขณเญฺญว อุโยฺยเชสิฯ โส ปน อินฺทปตฺถนครา นิกฺขมิตฺวา อุชุกเมว พาราณสึ อคนฺตฺวา ยตฺถ ยตฺถ ปณฺฑิตา วสนฺติ, สพฺพานิ ตานิ ฐานานิ อุปสงฺกมิตฺวา สกลชมฺพุทีเป ปญฺหสฺส วิสฺสเชฺชตารํ อลภิตฺวา อนุปุเพฺพน พาราณสึ ปตฺวา เอกสฺมึ ฐาเน นิวาสํ คเหตฺวา กติปเยหิ ชเนหิ สทฺธึ ปาตราสภุญฺชนเวลาย วิธุรสฺส นิเวสนํ คนฺตฺวา อาคตภาวํ อาโรจาเปตฺวา เตน ปโกฺกสาปิโต ตํ สเก ฆเร ภุญฺชมานํ อทฺทสฯ ตมตฺถํ อาวิกโรนฺโต สตฺถา สตฺตมํ คาถมาห –

๑๔๔. ‘‘สฺวาธิปฺปาคา ภารทฺวาโช, วิธุรสฺส อุปนฺติกํ;
ตมทฺทส มหาพฺรหฺมา, อสมานํ สเก ฆเร’’ติฯ

ตตฺถ **สฺวาธิปฺปาคา**ติ โส ภารทฺวาชโคโตฺต สุจิรโต อธิปฺปาคา, คโตติ อโตฺถฯ **มหาพฺรหฺมา**ติ มหาพฺราหฺมโณฯ **อสมาน**นฺติ ภุญฺชมานํฯ

โส ปน ตสฺส พาลสหายโก เอกาจริยกุเล อุคฺคหิตสิโปฺป, ตสฺมา เตน สทฺธึ เอกโต ภุญฺชิตฺวา ภตฺตกิจฺจปริโยสาเน สุขนิสิโนฺน ‘‘สมฺม กิมตฺถํ อาคโตสี’’ติ ปุโฏฺฐ อาคมนการณํ อาจิกฺขโนฺต อฏฺฐมํ คาถมาห –

๑๔๕. ‘‘รโญฺญหํ ปหิโต ทูโต, โกรพฺยสฺส ยสสฺสิโน;
‘อตฺถํ ธมฺมญฺจ ปุเจฺฉสิ’, อิจฺจพฺรวิ ยุธิฏฺฐิโล;
ตํ ตฺวํ อตฺถญฺจ ธมฺมญฺจ, วิธุรกฺขาหิ ปุจฺฉิโต’’ติฯ

ตตฺถ **รโญฺญห**นฺติ อหํ รโญฺญ โกรพฺยสฺส ยสสฺสิโน ทูโตฯ **ปหิโต**ติ เตน เปสิโต อิธาคมึฯ **ปุเจฺฉสี**ติ โส ยุธิฏฺฐิลโคโตฺต ธนญฺจยราชา มํ ธมฺมยาคปญฺหํ นาม ปุจฺฉิ, อหํ กเถตุํ อสโกฺกโนฺต ‘‘ตฺวํ สกฺขิสฺสสี’’ติ ญตฺวา ตสฺส อาโรเจสึ, โส จ ปณฺณาการํ ทตฺวา ปญฺหปุจฺฉนตฺถาย มํ ตว สนฺติกํ เปเสโนฺต ‘‘วิธุรสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา อิมสฺส ปญฺหสฺส อตฺถญฺจ ปาฬิธมฺมญฺจ ปุเจฺฉยฺยาสี’’ติ อพฺรวิฯ ‘‘ตํ ตฺวํ อิทานิ มยา ปุจฺฉิโต อกฺขาหี’’ติฯ

ตทา ปน โส พฺราหฺมโณ ‘‘มหาชนสฺส จิตฺตํ คณฺหิสฺสามี’’ติ คงฺคํ ปิทหโนฺต วิย วินิจฺฉยํ วิจาเรติฯ ตสฺส ปญฺหวิสฺสชฺชเน โอกาโส นตฺถิฯ โส ตมตฺถํ อาจิกฺขโนฺต นวมํ คาถมาห –

๑๔๖. ‘‘คงฺคํ เม ปิทหิสฺสนฺติ, น ตํ สโกฺกมิ พฺราหฺมณ;
อปิเธตุํ มหาสินฺธุํ, ตํ กถํ โส ภวิสฺสติ;
น เต สโกฺกมิ อกฺขาตุํ, อตฺถํ ธมฺมญฺจ ปุจฺฉิโต’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – พฺราหฺมณ, มยฺหํ ‘‘มหาชนสฺส นานาจิตฺตคติสงฺขาตํ คงฺคํ ปิทหิสฺส’’นฺติ พฺยาปาโร อุปฺปโนฺน, ตมหํ มหาสินฺธุํ อปิเธตุํ น สโกฺกมิ, ตสฺมา กถํ โส โอกาโส ภวิสฺสติ, ยสฺมา เต อหํ ปญฺหํ วิสฺสเชฺชยฺยํฯ อิติ จิเตฺตกคฺคตเญฺจว โอกาสญฺจ อลภโนฺต น เต สโกฺกมิ อกฺขาตุํ อตฺถํ ธมฺมญฺจ ปุจฺฉิโตติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ‘‘ปุโตฺต เม ปณฺฑิโต มยา ญาณวนฺตตโร, โส เต พฺยากริสฺสติ, ตสฺส สนฺติกํ คจฺฉาหี’’ติ วตฺวา ทสมํ คาถมาห –

๑๔๗. ‘‘ภทฺรกาโร จ เม ปุตฺโต, โอรโส มม อตฺรโช;
ตํ ตฺวํ อตฺถญฺจ ธมฺมญฺจ, คนฺตฺวา ปุจฺฉสฺสุ พฺราหฺมณา’’ติฯ

ตตฺถ **โอรโส**ติ อุเร สํวทฺโฒฯ **อตฺรโช**ติ อตฺตนา ชาโตติฯ

ตํ สุตฺวา สุจิรโต วิธุรสฺส ฆรา นิกฺขมิตฺวา ภทฺรการสฺส ภุตฺตปาตราสสฺส อตฺตโน ปริสมชฺเฌ นิสินฺนกาเล นิเวสนํ อคมาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา เอกาทสมํ คาถมาห –

๑๔๘. ‘‘สฺวาธิปฺปาคา ภารทฺวาโช, ภทฺรการสฺสุปนฺติกํ;
ตมทฺทส มหาพฺรหฺมา, นิสินฺนํ สมฺหิ เวสฺมนี’’ติฯ

ตตฺถ **เวสฺมนี**ติ ฆเรฯ

โส ตตฺถ คนฺตฺวา ภทฺรการมาณเวน กตาสนาภิหารสกฺกาโร นิสีทิตฺวา อาคมนการณํ ปุโฏฺฐ ทฺวาทสมํ คาถมาห –

๑๔๙. ‘‘รโญฺญหํ ปหิโต ทูโต, โกรพฺยสฺส ยสสฺสิโน;
‘อตฺถํ ธมฺมญฺจ ปุเจฺฉสิ’, อิจฺจพฺรวิ ยุธิฎฺฐิโล;
ตํ ตฺวํ อตฺถญฺจ ธมฺมญฺจ, ภทฺรการ ปพฺรูหิ เม’’ติฯ

อถ นํ ภทฺรกาโร, ‘‘ตาต, อหํ อิเมสุ ทิวเสสุ ปรทาริกกมฺเม อภินิวิโฏฺฐ, จิตฺตํ เม พฺยากุลํ, เตน ตฺยาหํ วิสฺสเชฺชตุํ น สกฺขิสฺสามิ, มยฺหํ ปน กนิโฏฺฐ สญฺจยกุมาโร นาม มยา อติวิย ญาณวนฺตตโร, ตํ ปุจฺฉ, โส เต ปญฺหํ วิสฺสเชฺชสฺสตี’’ติ ตสฺส สนฺติกํ เปเสนฺโต เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๕๐. ‘‘มํสกาชํ อวหาย, โคธํ อนุปตามหํ;
น เต สโกฺกมิ อกฺขาตุํ, อตฺถํ ธมฺมญฺจ ปุจฺฉิโตฯ

๑๕๑. ‘‘สญฺจโย นาม เม ภาตา, กนิโฏฺฐ เม สุจีรต;
ตํ ตฺวํ อตฺถญฺจ ธมฺมญฺจ, คนฺตฺวา ปุจฺฉสฺสุ พฺราหฺมณา’’ติฯ

ตตฺถ **มํสกาช**นฺติ ยถา นาม ปุริโส ถูลมิคมํสํ กาเชนาทาย คจฺฉนฺโต อนฺตรามเคฺค โคธโปตกํ ทิสฺวา มํสกาชํ ฉเฑฺฑตฺวา ตํ อนุพเนฺธยฺย, เอวเมว อตฺตโน ฆเร วสวตฺตินิํ ภริยํ ฉเฑฺฑตฺวา ปรสฺส รกฺขิตโคปิตํ อิตฺถิํ อนุพนฺธนฺโต โหมีติ ทีเปนฺโต เอวมาหาติฯ

โส ตสฺมิํ ขเณ สญฺจยสฺส นิเวสนํ คนฺตฺวา เตน กตสกฺกาโร อาคมนการณํ ปุโฏฺฐ อาจิกฺขิฯ ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๕๒. ‘‘สฺวาธิปฺปาคา ภารทฺวาโช, สญฺจยสฺส อุปนฺติกํ;
ตมทฺทส มหาพฺรหฺมา, นิสินฺนํ สมฺหิ เวสฺมนิฯ

๑๕๓. ‘‘รโญฺญหํ ปหิโต ทูโต, โกรพฺยสฺส ยสสฺสิโน;
‘อตฺถํ ธมฺมญฺจ ปุเจฺฉสิ’, อิจฺจพฺรวิ ยุธิฎฺฐิโล;
ตํ ตฺวํ อตฺถญฺจ ธมฺมญฺจ, สญฺจยกฺขาหิ ปุจฺฉิโต’’ติฯ

สญฺจยกุมาโร ปน ตทา ปรทารเมว เสวติฯ อถสฺส โส ‘‘อหํ, ตาต, ปรทารํ เสวามิ, เสวนฺโต จ ปน คงฺคํ โอตริตฺวา ปรตีรํ คจฺฉามิ, ตํ มํ สายญฺจ ปาโต จ นทิํ ตรนฺตํ มจฺจุ คิลติ นาม,

เตน จิตฺตํ เม พฺยากุลํ, น ตฺยาหํ อาจิกฺขิตุํ สกฺขิสฺสามิ, กนิโฏฺฐ ปน เม สมฺภวกุมาโร นาม อตฺถิ ชาติยา สตฺตวสฺสิโก, มยา สตคุเณน สหสฺสคุเณน สตสหสฺสคุเณนาธิกญาณตโร, โส เต อาจิกฺขิสฺสติ, คจฺฉ ตํ ปุจฺฉาหี''ติ อาหฯ อิมมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๕๔.''สทา มํ คิลเต มจฺจุ, สายํ ปาโต สุจีรต;
น เต สโกฺกมิ อกฺขาตุํ, อตฺถํ ธมฺมญฺจ ปุจฺฉิโตฯ

๑๕๕.''สมฺภโว นาม เม ภาตา, กนิโฏฺฐ เม สุจีรต;
ตํ ตฺวํ อตฺถญฺจ ธมฺมญฺจ, คนฺตฺวา ปุจฺฉสฺสุ พฺราหฺมณา''ติฯ

ตํ สุตฺวา สุจิรโต ''อยํ ปโญฺห อิมสฺมิํ โลเก อพฺภุโต ภวิสฺสติ, อิมํ ปญฺหํ วิสฺสเชฺชตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถิ มเญฺญ''ติ จิเนฺตตฺวา เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๕๖.''อพฺภุโต วต โภ ธโมฺม, นายํ อสฺมาก รุจฺจติ;
ตโย ชนา ปิตาปุตฺตา, เต สุ ปญฺญาย โน วิทูฯ

๑๕๗.''น ตํ สโกฺกถ อกฺขาตุํ, อตฺถํ ธมฺมญฺจ ปุจฺฉิตา;
กถํ นุ ทหโร ชญฺญา, อตฺถํ ธมฺมญฺจ ปุจฺฉิโต''ติฯ

ตตฺถ **นาย**นฺติ อยํ ปญฺหธโมฺม อพฺภุโต, อิมํ กเถตุํ สมเตฺถน นาม น ภวิตพฺพํ, ตสฺมา ยํ ตฺวํ ''กุมาโร กเถสฺสตี''ติ วทติ, นายํ อสฺมากํ รุจฺจติฯ **เต สู**ติ เอตฺถ **สุ**-กาโร นิปาตมตฺตํฯ **ปิตา**ติ วิธุโร ปณฺฑิโต, ปุตฺตา ภทฺรกาโร สญฺจโย จาติ เตปิ ตโย ปิตาปุตฺตา ปญฺญาย อิมํ ธมฺมํ โน วิทู, น วิชานนฺติ, อโญฺญ โก ชานิสฺสตีติ อโตฺถฯ **น ต**นฺติ ตุเมฺห ตโย ชนา ปุจฺฉิตา เอตํ อกฺขาตุํ น สโกฺกถ, ทหโร สตฺตวสฺสิโก กุมาโร ปุจฺฉิโต กถํ นุ ชญฺญา, เกน การเณน ชานิตุํ สกฺขิสฺสตีติ อโตฺถฯ

ตํ สุตฺวา สญฺจยกุมาโร, ''ตาต, สมฺภวกุมารํ 'ทหโร'ติ มา อุญฺญาสิ, สเจปิ ปญฺหวิสฺสชฺชเนนาตฺถิโก, คจฺฉ นํ ปุจฺฉา''ติ อตฺถทีปนาหิ อุปมาหิ กุมารสฺส วณฺณํ ปกาเสนฺโต ทฺวาทส คาถา อภาสิ –

๑๕๘.''มา นํ ทหโรติ อุญฺญาสิ, อปุจฺฉิตฺวาน สมฺภวํ;
ปุจฺฉิตฺวา สมฺภวํ ชญฺญา, อตฺถํ ธมฺมญฺจ พฺราหฺมณฯ

๑๕๙.''ยถาปิ จโนฺท วิมโล, คจฺฉํ อากาสธาตุยา;
สเพฺพ ตาราคเณ โลเก, อาภาย อติโรจติฯ

๑๖๐.''เอวมฺปิ ทหรูเปโต, ปญฺญาโยเคน สมฺภโว;
มา นํ ทหโรติ อุญฺญาสิ, อปุจฺฉิตฺวาน สมฺภวํ;
ปุจฺฉิตฺวา สมฺภวํ ชญฺญา, อตฺถํ ธมฺมญฺจ พฺราหฺมณฯ

๑๖๑.''ยถาปิ รมฺมโก มาโส, คิมฺหานํ โหติ พฺราหฺมณ;
อเตวเญฺญหิ มาเสหิ, ทุมปุเปฺผหิ โสภติฯ

๑๖๒.''เอวมฺปิ ทหรูเปโต, ปญฺญาโยเคน สมฺภโว;
มา นํ ทหโรติ อุญฺญาสิ, อปุจฺฉิตฺวาน สมฺภวํ;

ปุจฺฉิตฺวา สมฺภวํ ชญฺญา, อตฺถํ ธมฺมญฺจ พฺราหฺมณฯ

๑๖๓. ‘‘ยถาปิ หิมวา พฺรเหฺม, ปพฺพโต คนฺธมาทโน;
นานารุกฺเขหิ สญฺฉนฺโน, มหาภูตคณาลโย;
โอสเธหิ จ ทิเพฺพหิ, ทิสา ภาติ ปวาติ จฯ

๑๖๔. ‘‘เอวมฺปิ ทหรูเปโต, ปญฺญาโยเคน สมฺภโว;
มา นํ ทหโรติ อุญฺญาสิ, อปุจฺฉิตฺวาน สมฺภวํ;
ปุจฺฉิตฺวา สมฺภวํ ชญฺญา, อตฺถํ ธมฺมญฺจ พฺราหฺมณฯ

๑๖๕. ‘‘ยถาปิ ปาวโก พฺรเหฺม, อจฺจิมาลี ยสสฺสิมา;
ชลมาโน วเน คเจฺฉ, อนโล กณฺหวตฺตนีฯ

๑๖๖. ‘‘ฆตาสโน ธูมเกตุ, อุตฺตมาเหวนนฺทโห;
นิสีเถ ปพฺพตคฺคสฺมิํ, ปหูเตโธ วิโรจติฯ

๑๖๗. ‘‘เอวมฺปิ ทหรูเปโต, ปญฺญาโยเคน สมฺภโว;
มา นํ ทหโรติ อุญฺญาสิ, อปุจฺฉิตฺวาน สมฺภวํ;
ปุจฺฉิตฺวา สมฺภวํ ชญฺญา, อตฺถํ ธมฺมญฺจ พฺราหฺมณฯ

๑๖๘. ‘‘ชเวน ภทฺรํ ชานนฺติ, พลิพทฺทญฺจ วาหิเย;
โทเหน เธนุํ ชานนฺติ, ภาสมานญฺจ ปณฺฑิตํฯ

๑๖๙. ‘‘เอวมฺปิ ทหรูเปโต, ปญฺญาโยเคน สมฺภโว;
มา นํ ทหโรติ อุญฺญาสิ, อปุจฺฉิตฺวาน สมฺภวํ;
ปุจฺฉิตฺวา สมฺภวํ ชญฺญา, อตฺถํ ธมฺมญฺจ พฺราหฺมณา’’ติฯ

ตตฺถ **ชญฺญา**ติ ชานิสฺสสิฯ **จโนฺท**ติ ปุณฺณจโนฺทฯ **วิมโล**ติ อพฺภาทิมลวิรหิโตฯ **เอวมฺปิ ทหรูเปโต**ติ เอวํ สมฺภวกุมาโร ทหรภาเวน อุเปโตปิ ปญฺญาโยเคน สกลชมฺพุทีปตเล อวเสเส ปณฺฑิเต อติกฺกมิตฺวา วิโรจติฯ **รมฺมโก**ติ จิตฺตมาโสฯ **อเตวเญฺญหี**ติ อติวิย อเญฺญหิ เอกาทสหิ มาเสหิฯ **เอว**นฺติ เอวํ สมฺภโวปิ ปญฺญาโยเคน โสภติฯ **หิมวา**ติ หิมปาตสมเย หิมยุโตฺตติ หิมวา, คิมฺหกาเล หิมํ วมตีติ หิมวาฯ สมฺปตฺตํ ชนํ คเนฺธน มทยตีติ **คนฺธมาทโนฯ มหาภูตคณาลโย**ติ เทวคณานํ นิวาโสฯ **ทิสา ภาตี**ติ สพฺพทิสา เอโกภาสา วิย กโรติฯ **ปวาตี**ติ คเนฺธน สพฺพทิสา วายติฯ **เอว**นฺติ เอวํ สมฺภโวปิ ปญฺญาโยเคน สพฺพทิสา ภาติ เจว ปวาติ จฯ

ยสสฺสิมาติ เตชสมฺปตฺติยา ยสสฺสิมาฯ **อจฺจิมาลี**ติ อจฺจีหิ ยุโตฺตฯ **ชลมาโน วเน คเจฺฉ**ติ คจฺฉสงฺขาเต มหาวเน ชลโนฺต จรติฯ **อนโล**ติ อติโตฺตฯ คตมคฺคสฺส กณฺหภาเวน **กณฺหวตฺตนี**ฯ ยเญฺญ อาหุติวเสน อาหุตํ ฆตํ อสฺนาตีติ **ฆตาสโน**ฯ ธูโม เกตุกิจฺจํ อสฺส สาเธตีติ **ธูมเกตุฯ อุตฺตมาเหวนนฺทโห**ติ อเหวนํ วุจฺจติ วนสโณฺฑ, อุตฺตมํ วนสณฺฑํ ทหตีติ อโตฺถฯ **นิสีเถ**ติ รตฺติภาเคฯ **ปพฺพตคฺคสฺมิ**นฺติ ปพฺพตสิขเรฯ **ปหูเตโธ**ติ ปหูตอินฺธโนฯ **วิโรจตี**ติ สพฺพทิสาสุ โอภาสติฯ **เอว**นฺติ เอวํ มม กนิโฏฺฐ สมฺภวกุมาโร ทหโรปิ ปญฺญาโยเคน วิโรจติฯ **ภทฺร**นฺติ ภทฺรํ อสฺสาชานียํ ชวสมฺปตฺติยา ชานนฺติ, น สรีเรนฯ **วาหิเย**ติ วหิตพฺพภาเร สติ ภารวหตาย ‘‘อหํ อุตฺตโม’’ติ พลิพทฺทํ ชานนฺติฯ **โทเหนา**ติ โทหสมฺปตฺติยา เธนุํ ‘‘สุขี

รา’’ติ ชานนฺติฯ **ภาสมาน**นฺติ เอตฺถ ‘‘นาภาสมานํ ชานนฺติ, มิสฺสํ พาเลหิ ปณฺฑิต’’นฺติ สุตฺตํ (สํ. นิ. ๒.๒๔๑) อาหริตพฺพํฯ

สุจิรโต เอวํ ตสฺมิํ สมฺภวํ วเณฺณเนฺต ‘‘ปญฺหํ ปุจฺฉิตฺวา ชานิสฺสามี’’ติ ‘‘กหํ ปน เต กุมาร กนิโฏฺฐ’’ติ ปุจฺฉิฯ อถสฺส โส สีหปญฺชรํ วิวริตฺวา หตฺถํ ปสาเรตฺวา ‘‘โย เอส ปาสาททฺวาเร อนฺตรวีถิยา กุมารเกหิ สทฺธิํ สุวณฺณวโณฺณ กีฬติ, อยํ มม กนิโฏฺฐ, อุปสงฺกมิตฺวา ตํ ปุจฺฉ, พุทฺธลีฬาย เต ปญฺหํ กเถสฺสตี’’ติ อาหฯ สุจิรโต ตสฺส วจนํ สุตฺวา ปาสาทา โอรุยฺห กุมารสฺส สนฺติกํ อคมาสิฯ กาย เวลายาติ? กุมารสฺส นิวตฺถสาฏกํ โมเจตฺวา ขเนฺธ ขิปิตฺวา อุโภหิ หเตฺถหิ ปํสุํ คเหตฺวา ฐิตเวลายฯ ตมตฺถํ อาวิกโรเนฺต สตฺถา คาถมาห –

๑๗๐.‘‘สฺวาธิปฺปาคา ภารทฺวาโช, สมฺภวสฺส อุปนฺติกํ;
ตมทฺทส มหาพฺรหฺมา, กีฬมานํ พหีปุเร’’ติฯ

ตตฺถ **พหีปุเร**ติ พหินิเวสเนฯ

มหาสโตฺตปิ พฺราหฺมณํ อาคนฺตฺวา ปุรโต ฐิตํ ทิสฺวา ‘‘ตาต, เกนเตฺถนาคโตสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา, ‘‘ตาต, กุมาร อหํ ชมฺพุทีปตเล อาหิณฺฑโนฺต มยา ปุจฺฉิตํ ปญฺหํ กเถตุํ สมตฺถํ อลภิตฺวา ตว สนฺติกํ อาคโตมฺหี’’ติ วุเตฺต ‘‘สกลชมฺพุทีเป กิร อวินิจฺฉิโต ปโญฺห มม สนฺติกํ อาคโต, อหํ ญาเณน มหลฺลโก’’ติ หิโรตฺตปฺปํ ปฏิลภิตฺวา หตฺถคตํ ปํสุํ ฉเฑฺฑตฺวา ขนฺธโต สาฏกํ อาทาย นิวาเสตฺวา ‘‘ปุจฺฉ, พฺราหฺมณ, พุทฺธลีฬาย เต กเถสฺสามี’’ติ สพฺพญฺญุปวารณํ ปวาเรสิฯ ตโต พฺราหฺมโณ –

๑๗๑.‘‘รโญฺญหํ ปหิโต ทูโต, โกรพฺยสฺส ยสสฺสิโน;
‘อตฺถํ ธมฺมญฺจ ปุเจฺฉสิ’, อิจฺจพฺรวิ ยุธิฎฺฐิโล;
ตํ ตฺวํ อตฺถญฺจ ธมฺมญฺจ, สมฺภวกฺขาหิ ปุจฺฉิโต’’ติฯ –

คาถาย ปญฺหํ ปุจฺฉิฯ

ตสฺส อโตฺถ สมฺภวปณฺฑิตสฺส คคนมเชฺฌ ปุณฺณจโนฺท วิย ปากโฏ อโหสิฯ

อถ นํ ‘‘เตน หิ สุโณหี’’ติ วตฺวา ธมฺมยาคปญฺหํ วิสฺสเชฺชโนฺต คาถมาห –

๑๗๒.‘‘ตคฺฆ เต อหมกฺขิสฺสํ, ยถาปิ กุสโล ตถา;
ราชา จ โข ตํ ชานาติ, ยทิ กาหติ วา น วา’’ติฯ

ตสฺส อนฺตรวีถิยํ ฐตฺวา มธุรสฺสเรน ธมฺมํ เทเสนฺตสฺส สโทฺท ทฺวาทสโยชนิกํ สกลพาราณสินครํ อวตฺถริฯ อถ ราชา จ อุปราชาทโย จ สเพฺพ สนฺนิปติํสุฯ มหาสโตฺต มหาชนสฺส มเชฺฌ ธมฺมเทสนํ ปฏฺฐเปสิฯ

ตตฺถ **ตคฺฆา**ติ เอกํสวจนํฯ **ยถาปิ กุสโล**ติ ยถา อติกุสโล สพฺพญฺญุพุโทฺธ อาจิกฺขติ, ตถา เต เอกํเสเนว อหมกฺขิสฺสนฺติ อโตฺถฯ **ราชา จ โข ต**นฺติ อหํ ตํ ปญฺหํ ยถา ตุมฺหากํ ราชา ชานิตุํ สโกฺกติ, ตถา กเถสฺสามิฯ ตโต อุตฺตริ ราชา เอว ตํ ชานาติ, ยทิ กริสฺสติ วา น วา กริสฺสติ, กโรนฺตสฺส วา อกโรนฺตสฺส วา ตเสฺสเวตํ ภวิสฺสติ, มยฺหํ ปน โทโส นตฺถีติ ทีเปติฯ

เอวํ อิมาย คาถาย ปญฺหกถนํ ปฏิชานิตฺวา อิทานิ ธมฺมยาคปญฺหํ กเถโนฺต อาห –

๑๗๓. ‘‘อชฺช สุเวติ สํเสยฺย, รญฺญา ปุโฏฺฐ สุจีรต;
มา กตฺวา อวสี ราชา, อเตฺถ ชาเต ยุธิฏฺฐิโลฯ

๑๗๔. ‘‘อชฺฌตฺตเญฺญว สํเสยฺย, รญฺญา ปุโฏฺฐ สุจีรต;
กุมฺมคฺคํ น นิเวเสยฺย, ยถา มูโฬฺห อเจตโสฯ

๑๗๕. ‘‘อตฺตานํ นาติวเตฺตยฺย, อธมฺมํ น สมาจเร;
อติเตฺถ นปฺปตาเรยฺย, อนเตฺถ น ยุโต สิยาฯ

๑๗๖. ‘‘โย จ เอตานิ ฐานานิ, กตฺตุํ ชานาติ ขตฺติโย;
สทา โส วฑฺฒเต ราชา, สุกฺกปเกฺขว จนฺทิมาฯ

๑๗๗. ‘‘ญาตีนญฺจ ปิโย โหติ, มิเตฺตสุ จ วิโรจติ;
กายสฺส เภทา สปฺปโญฺญ, สคฺคํ โส อุปปชฺชตี’’ติฯ

ตตฺถ **สํเสยฺยา**ติ กเถยฺยฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ตาต, สุจิรต สเจ ตุมฺหากํ รญฺญา ‘‘อชฺช ทานํ เทม, สีลํ รกฺขาม, อุโปสถกมฺมํ กโรมา’’ติ โกจิ ปุโฏฺฐ, ‘‘มหาราช, อชฺช ตาว ปาณํ หนาม, กาเม ปริภุญฺชาม, สุรํ ปิวาม, กุสลํ ปน กริสฺสาม สุเว’’ติ รโญฺญ กเถยฺย, ตสฺส อติมหนฺตสฺสปิ อมจฺจสฺส วจนํ กตฺวา ตุมฺหากํ ราชา ยุธิฏฺฐิลโคโตฺต ตถารูเป อเตฺถ ชาเต ตํ ทิวสํ ปมาเทน วีตินาเมโนฺต มา อวสิ, ตสฺส วจนํ อกตฺวา อุปฺปนฺนํ กุสลจิตฺตํ อปริหาเปตฺวา กุสลปฏิสํยุตฺตํ กมฺมํ กโรตุเยว, อิทมสฺส กเถยฺยาสีติฯ เอวํ มหาสโตฺต อิมาย คาถาย –

‘‘อเชฺชว กิจฺจมาตปฺปํ, โก ชญฺญา มรณํ สุเว’’ติฯ (ม. นิ. ๓.๒๗๒) –

ภเทฺทกรตฺตสุตฺตเญฺจว,

‘‘อปฺปมาโท อมตปทํ, ปมาโท มจฺจุโน ปท’’นฺติฯ (ธ. ป. ๒๑) –

อปฺปมาโทวาทญฺจ กเถสิฯ

อชฺฌตฺตเญฺญวาติ , ตาต, สุจิรต สมฺภวปณฺฑิโต ตยา ธมฺมยาคปเญฺห ปุจฺฉิเต กึ กเถสีติ รญฺญา ปุโฏฺฐ สมาโน ตุมฺหากํ รโญฺญ อชฺฌตฺตเญฺญว สํเสยฺย, นิยกชฺฌตฺตสงฺขาตํ ขนฺธปญฺจกํ หุตฺวา อภาวโต อนิจฺจนฺติ กเถยฺยาสิฯ เอตฺตาวตา มหาสโตฺต –

‘‘สเพฺพ สงฺขารา อนิจฺจาติ, ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ’’ฯ (ธ. ป. ๒๗๗) –

‘‘อนิจฺจา วต สงฺขารา, อุปฺปาทวยธมฺมิโน’’ติฯ (ที. นิ. ๒.๒๒๑) –

เอวํ วิภาวิตํ อนิจฺจตํ กเถสีติฯ

กุมฺมคฺคนฺติ, พฺราหฺมณ, ยถา มูโฬฺห อเจตโน อนฺธพาลปุถุชฺชโน ทฺวาสฏฺฐิทิฏฺฐิคตสงฺขาตํ กุมฺมคฺคํ เสวติ, เอวํ ตว ราชา ตํ กุมฺมคฺคํ น เสเวยฺย, นิยฺยานิกํ ทสกุสลกมฺมปถมคฺคเมว เสวตุ, เอวมสฺส วเทยฺยาสีติฯ

อตฺตานนฺติ อิมํ สุคติยํ ฐิตํ อตฺตภาวํ นาติวเตฺตยฺย, เยน กเมฺมน ติโสฺส กุสลสมฺปตฺติโย สพฺพกามสเคฺค อติกฺกมิตฺวา อปาเย นิพฺพตฺตนฺติ, ตํ กมฺมํ น กเรยฺยาติ อโตฺถฯ **อธมฺม**นฺติ ติ

วิธทุจฺจริตสงฺขาตํ อธมฺมํ น สมาจเรยฺยฯ **อติเตฺถ**ติ ทฺวาสฏฺฐิทิฏฺฐิสงฺขาเต อติเตฺถ นปฺปตา เรยฺย น โอตาเรยฺยฯ ‘‘น ตาเรยฺยา’’ติปิ ปาโฐ, อตฺตโน ทิฏฺฐานุคติมาปชฺชนฺตํ ชนํ น โอตา เรยฺยฯ **อนเตฺถ**ติ อการเณฯ **น ยุโต**ติ ยุตฺตปยุโตฺต น สิยาฯ พฺราหฺมณ, ยทิ เต ราชา ธมฺม ยาคปเญฺห วตฺติตุกาโม, ‘‘อิมสฺมิํ โอวาเท วตฺตตู’’ติ ตสฺส กเถยฺยาสีติ อยเมตฺถ อธิปฺปาโยฯ

สทาติ สตตํฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ‘‘โย ขตฺติโย เอตานิ การณานิ กาตุํ ชานาติ, โส ราชา สุกฺกปเกฺข จโนฺท วิย สทา วฑฺฒตี’’ติ ฯ **วิโรจตี**ติ มิตฺตามจฺจานํ มเชฺฌ อตฺตโน สีลาจาร ญาณาทีหิ คุเณหิ โสภติ วิโรจตีติฯ

เอวํ มหาสโตฺต คคนตเล จนฺทํ อุฏฺฐาเปโนฺต วิย พุทฺธลีฬฺหาย พฺราหฺมณสฺส ปญฺหํ กเถ สิฯ มหาชโน นทโนฺต เสเลโนฺต อโปฺผเฏโนฺต สาธุการสหสฺสานิ อทาสิ, เจลุเกฺขเป จ องฺคุลิ โผเฏ จ ปวเตฺตสิ, หตฺถปิฬนฺธนาทีนิ ขิปิฯ เอวํ ขิตฺตธนํ โกฏิมตฺตํ อโหสิฯ ราชาปิสฺส ตุโฏฺฐ มหนฺตํ ยสํ อทาสิฯ สุจิรโตปิ นิกฺขสหเสฺสน ปูชํ กตฺวา สุวณฺณปเฏฺฏ ชาติหิงฺคุลเกน ปญฺห วิสฺสชฺชนํ ลิขิตฺวา อินฺทปตฺถนครํ คนฺตฺวา รโญฺญ ธมฺมยาคปญฺหํ กเถสิฯ ราชา ตสฺมิํ ธเมฺม วตฺ ติตฺวา สคฺคปุรํ ปูเรสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ ตถาคโต มหา ปโญฺญเยวา’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ ‘‘ตทา ธนญฺจยราชา อานโนฺท อโหสิ, สุจิรโต อนุรุ โทฺธ, วิธุโร กสฺสโป, ภทฺรการโร โมคฺคลฺลาโน, สญฺจยมาณโว สาริปุโตฺต, สมฺภวปณฺฑิโต ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สมฺภวชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

[๕๑๖] ๖. มหากปิชาตกวณฺณนา

พาราณสฺยํ อหู ราชาติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต เทวทตฺตสฺส สิลาปวิชฺฌนํ อา รพฺภ กเถสิฯ เตน หิ ธนุคฺคเห ปโยเชตฺวา อปรภาเค สิลาย ปวิทฺธาย ภิกฺขูหิ เทวทตฺตสฺส อวเณฺณ กถิเต สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ เทวทโตฺต มยฺหํ สิลํ ปวิชฺฌิเยวา’’ติ วตฺ วา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต กาสิกคามเก เอโก กสฺสกพฺราหฺมโณ เขตฺตํ กสิตฺวา โคเณ วิสฺสเชฺชตฺวา กุทฺทาลกมฺมํ กาตุํ อารภิฯ โคณา เอกสฺมิํ คเจฺฉ ปณฺณานิ ขาทนฺตา อนุกฺกเมน อฏวิํ ปวิสิตฺวา ปลายิํสุฯ โส เวลํ สลฺลเกฺขตฺวา กุทฺทาลํ ฐเปตฺวา โคเณ โอโลเกโนฺต อทิสฺวา โทมนสฺสปฺปโตฺต เต ปริเยสโนฺต อโนฺตอฏวิํ ปวิสิตฺวา อาหิณฺฑโนฺต หิมวนฺตํ ปาวิสิฯ โส ตตฺถ ทิสามูโฬฺห หุตฺวา สตฺตาหํ นิราหาโร วิจรโนฺต เอกํ ตินฺทุกรุกฺขํ ทิสฺ วา อภิรุยฺห ผลานิ ขาทโนฺต ตินฺทุกรุกฺขโต ปริคฬิตฺวา สฏฺฐิหเตฺถ นรกปปาเต ปติฯ ตตฺรสฺส ทส ทิวสา วีติวตฺตาฯ ตทา โพธิสโตฺต กปิโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา ผลาผลานิ ขาทโนฺต ตํ ปุริสํ ทิสฺวา สิลาย โยคฺคํ กตฺวา ตํ ปุริสํ อุทฺธริตฺวา สิลาย มตฺถเก นิสีทาเปตฺวา เอวมาห – ‘‘โภ พฺ ราหฺมณ, อหํ กิลมามิ, มุหุตฺตํ นิทฺทายิสฺสามิ, มํ รกฺขาหี’’ติฯ โส ตสฺส นิทฺทายนฺตสฺส สิลาย มตฺถกํ ปทาเลสิฯ มหาสโตฺต ตสฺส ตํ กมฺมํ ญตฺวา อุปฺปติตฺวา สาขาย นิสีทิตฺวา ‘‘โภ ปุริส, ตฺวํ ภูมิยา คจฺฉ, อหํ สาขเคฺคน ตุยฺหํ มคฺคํ อาจิกฺขโนฺต คมิสฺสามี’’ติ ตํ ปุริสํ อรญฺญโต นีหริตฺ วา มเคฺค ฐเปตฺวา ปพฺพตปาทเมว ปาวิสิฯ โส ปุริโส มหาสเตฺต อปรชฺฌิตฺวา กุฏฺฐี หุตฺวา ทิฏฺฐธเมฺมเยว มนุสฺสเปโต อโหสิฯ

โส สตฺต วสฺสานิ ทุกฺขปีฬิโต วิจรโนฺต พาราณสิยํ มิคาชินํ นาม อุยฺยานํ ปวิสิตฺวา ปาการนฺตเร กทลิปณฺณํ อตฺถริตฺวา เวทนาปฺปตฺโต นิปชฺชิฯ ตทา พาราณสิราชา อุยฺยานํ คนฺตฺวา ตตฺถ วิจรโนฺต ตํ ทิสฺวา ''โกสิ ตฺวํ, กึ วา กตฺวา อิมํ ทุกฺขํ ปตฺโต''ติ ปุจฺฉิฯ โสปิสฺส สพฺพํ วิตฺถารโต อาจิกฺขิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๑๗๘. พาราณสฺยํ อหู ราชา, กาสีนํ รฏฺฐวฑฺฒโน;
มิตฺตามจฺจปริพฺยูโฬฺห, อคมาสิ มิคาชินํฯ

๑๗๙. ตตฺถ พฺราหฺมณมทฺทกฺขิ, เสตํ จิตฺรํ กิลาสินํ;
วิทฺธสฺตํ โกวิฬารํว, กิสํ ธมนิสนฺถตํฯ

๑๘๐. ''ปรมการุญฺญตํ ปตฺตํ, ทิสฺวา กิจฺฉคตํ นรํ;
อวจ พฺยมฺหิโต ราชา, ยกฺขานํ กตโม นุสิฯ

๑๘๑. ''หตฺถปาทา จ เต เสตา, ตโต เสตตรํ สิโร;
คตฺตํ กมฺมาสวณฺณํ เต, กิลาสพหุโล จสิฯ

๑๘๒. ''วฏฺฏนาวฬิสงฺกาสา , ปิฏฺฐิ เต นินฺนตุนฺนตา;
กาฬปฺปพฺพาว เต องฺคา, นาญฺญํ ปสฺสามิ เอทิสํฯ

๑๘๓. ''อุคฺฆฏฺฏปาโท ตสิโต, กิโส ธมนิสนฺถโต;
ฉาโต อาตตฺตรูโปสิ, กุโตสิ กตฺถ คจฺฉติฯ

๑๘๔. 'ทุทฺทสี อปฺปกาโรสิ, ทุพฺพโณฺณ ภีมทสฺสโน;
ชเนตฺติ ยาปิ เต มาตา, น ตํ อิเจฺฉยฺย ปสฺสิตุํฯ

๑๘๕. 'กึ กมฺมมกรํ ปุเพฺพ, กํ อวชฺฌํ อฆาตยิ;
กิพฺพิสํ ยํ กริตฺวาน, อิทํ ทุกฺขํ อุปาคมี''ติฯ

ตตฺถ **พาราณสฺย**นฺติ พาราณสิยํฯ **มิตฺตามจฺจปริพฺยูโฬฺห**ติ มิเตฺตหิ จ ทฬฺหภตฺตีหิ อมเจฺจหิ จ ปริวุโตฯ **มิคาชิน**นฺติ เอวํนามกํ อุยฺยานํฯ **เสต**นฺติ เสตกุเฏฺฐน เสตํ กพรกุเฏฺฐน วิจิตฺรํ ปริภิเนฺนน กณฺฑูยนกิลาสกุเฏฺฐน กิลาสินํ เวทนาปฺปตฺตํ กทลิปเณฺณ นิปนฺนํ อทฺทสฯ **วิทฺธสฺตํ โกวิฬารํวา**ติ วณมุเขหิ ปคฺฆรเนฺตน มํเสน วิทฺธสฺตํ ปุปฺผิตโกวิฬารสทิสํฯ **กิส**นฺติ เอกเจฺจสุ ปเทเสสุ อฏฺฐิจมฺมมตฺตสรีรํ สิราชาลสนฺถตํฯ **พฺยมฺหิโต**ติ ภีโต วิมฺหยมาปโนฺน วาฯ **ยกฺขาน**นฺติ ยกฺขานํ อนฺตเร ตฺวํ กตรยโกฺข นามาสิฯ **วฏฺฏนาวฬิสงฺกาสา**ติ ปิฏฺฐิกณฺฏกฏฺฐาเน อาวุนิตฺวา ฐปิตาวฏฺฏนาวฬิสทิสาฯ **องฺคา**ติ กาฬปฺปพฺพวลฺลิสทิสานิ เต องฺคานิฯ **นาญฺญ**นฺติ อญฺญํ ปุริสํ เอทิสํ น ปสฺสามิฯ **อุคฺฆฏฺฏปาโท**ติ รโชกิณฺณปาโทฯ **อาตตฺตรูโป**ติ สุกฺขสรีโรฯ **ทุทฺทสี**ติ ทุเกฺขน ปสฺสิตโพฺพฯ **อปฺปกาโรสี**ติ สรีรปฺปการรหิโตสิ, ทุสฺสณฺฐาโนสีติ อโตฺถฯ **กึ กมฺมมกร**นฺติ อิโต ปุเพฺพ กึ กมฺมํ อกรํ, อกาสีติ อโตฺถฯ **กิพฺพิส**นฺติ ทารุณกมฺมํฯ

ตโต ปรํ พฺราหฺมโณ อาห –

๑๘๖. ''ตคฺฆ เต อหมกฺขิสฺสํ, ยถาปิ กุสโล ตถา;
สจฺจวาทิญฺหิ โลกสฺมึ, ปสํสนฺตีธ ปณฺฑิตาฯ

๑๘๗. “เอโก จรํ โคคเวโส, มูโฬฺห อจฺจสรึ วเน;
อรเญฺญ อิรีเณ วิวเน, นานากุญฺชรเสวิเต ฯ

๑๘๘. “วาฬมิคานุจริเต, วิปฺปนโฏฺฐสฺมิ กานเน;
อจรึ ตตฺถ สตฺตาหํ, ขุปฺปิปาสสมปฺปิโต ฯ

๑๘๙. “ตตฺถ ตินฺทุกมทฺทกฺขึ, วิสมฏฺฐํ พุภุกฺขิโต;
ปปาตมภิลมฺพนฺตํ, สมฺปนฺนผลธารินํ ฯ

๑๙๐. “วาตสฺสิตานิ ภกฺเขสึ, ตานิ รุจฺจึสุ เม ภุสํ;
อติโตฺต รุกฺขมารูหึ, ตตฺถ เหสฺสามิ อาสิโต ฯ

๑๙๑. “เอกํ เม ภกฺขิตํ อาสิ, ทุติยํ อภิปตฺถิตํ;
ตโต สา ภญฺชถ สาขา, ฉินฺนา ผรสุนา วิย ฯ

๑๙๒. “โสหํ สหาว สาขาหิ, อุทฺธํปาโท อวํสิโร;
อปฺปติฏฺเฐ อนาลเมฺพ, คิริทุคฺคสฺมิ ปาปตํ ฯ

๑๙๓. “ยสฺมา จ วาริ คมฺภีรํ, ตสฺมา น สมปชฺชิสํ;
ตตฺถ เสสึ นิรานโนฺท, อนูนา ทส รตฺติโย ฯ

๑๙๔. “อเถตฺถ กปิ มาคญฺฉิ, โคนงฺคุโล ทรีจโร;
สาขาหิ สาขํ วิจรโนฺต, ขาทมาโน ทุมปฺผลํ ฯ

๑๙๕. “โส มํ ทิสฺวา กิสํ ปณฺฑุํ, การุญฺญมกรํ มยิ;
อโมฺภ โก นาม โส เอตฺถ, เอวํ ทุเกฺขน อฏฺฏิโต ฯ

๑๙๖. “มนุโสฺส อมนุโสฺส วา, อตฺตานํ เม ปเวทย;
ตสฺสญฺชลึ ปณาเมตฺวา, อิทํ วจนมพฺรวึ ฯ

๑๙๗. “มนุโสฺสหํ พฺยสมฺปโตฺต, สา เม นตฺถิ อิโต คติ;
ตํ โว วทามิ ภทฺทํ โว, ตฺวญฺจ เม สรณํ ภว ฯ

๑๙๘. “ครุํ สิลํ คเหตฺวาน, วิจรี ปพฺพเต กปิ;
สิลาย โยคฺคํ กตฺวาน, นิสโภ เอตทพฺรวิ ฯ

๑๙๙. “เอหิ เม ปิฏฺฐิมารุยฺห, คีวํ คณฺหาหิ พาหุภิ;
อหํ ตํ อุทฺธริสฺสามิ, คิริทุคฺคต เวคสา ฯ

๒๐๐. “ตสฺส ตํ วจนํ สุตฺวา, วานรินฺทสฺส สิรีมโต;
ปิฏฺฐิมารุยฺห ธีรสฺส, คีวํ พาหาหิ อคฺคหึ ฯ

๒๐๑. “โส มํ ตโต สมุฏฺฐาสิ, เตชสฺสี พลวา กปิ;
วิหญฺญมาโน กิจฺฉน, คิริทุคฺคต เวคสา ฯ

๒๐๒. “อุทฺธริตฺวาน มํ สโนฺต, นิสโภ เอตทพฺรวิ;
อิงฺฆ มํ สมฺม รกฺขสฺสุ, ปสฺสุปิสฺสํ มุหุตฺตกํ ฯ

๒๐๓. ‘‘สีหา พฺยคฺฆา จ ทีปี จ, อจฺฉโกกตรจฺฉโย;
เต มํ ปมตฺตํ หึเสยฺยุํ, เต ตฺวํ ทิสฺวา นิวารยฯ

๒๐๔. ‘‘เอวํ เม ปริตฺตาตูน, ปสุปี โส มุหุตฺตกํ;
ตทาหํ ปาปิกํ ทิฏฺฐึ, ปฏิลจฺฉึ อโยนิโสฯ

๒๐๕. ‘‘ภกฺโข อยํ มนุสฺสานํ, ยถา จเญฺญ วเน มิคา;
ยํ นูนิมํ วธิตฺวาน, ฉาโต ขาเทยฺย วานรํฯ

๒๐๖. ‘‘อสิโต จ คมิสฺสามิ, มํสมาทาย สมฺพลํ;
กนฺตารํ นิตฺถริสฺสามิ, ปาเถยฺยํ เม ภวิสฺสติฯ

๒๐๗. ‘‘ตโต สิลํ คเหตฺวาน, มตฺถกํ สนฺนิตาฬยึ;
มม คตฺตกิลนฺตสฺส, ปหาโร ทุพฺพโล อหุฯ

๒๐๘. ‘‘โส จ เวเคนุทปฺปโตฺต, กปิ รุหิรมกฺขิโต;
อสฺสุปุเณฺณหิ เนเตฺตหิ, โรทโนฺต มํ อุทิกฺขติฯ

๒๐๙. ‘‘มาโยฺย มํ กริ ภทฺทเนฺต, ตฺวญฺจ นาเมทิสํ กริ;
ตฺวญฺจ โข นาม ทีฆาวุ, อเญฺญ วาเรตุมรหสิฯ

๒๑๐. ‘‘อโห วต เร ปุริส, ตาวทุกฺกรการก;
เอทิสา วิสมา ทุคฺคา, ปปาตา อุทฺธโต มยาฯ

๒๑๑. ‘‘อานีโต ปรโลกาว, ทุเพฺภยฺยํ มํ อมญฺญถ;
ตํ เตน ปาปกเมฺมน, ปาปํ ปาเปน จินฺติตํฯ

๒๑๒. ‘‘มา เหว ตฺวํ อธมฺมฏฺฐ, เวทนํ กฏุกํ ผุสิ;
มา เหว ปาปกมฺมํ ตํ, ผลํ เวฬุํว ตํ วธิฯ

๒๑๓. ‘‘ตยิ เม นตฺถิ วิสฺสาโส, ปาปธมฺม อสญฺญต;
เอหิ เม ปิฏฺฐิโต คจฺฉ, ทิสฺสมาโนว สนฺติเกฯ

๒๑๔. ‘‘มุโตฺตสิ หตฺถา วาฬานํ, ปโตฺตสิ มานุสิํ ปทํ;
เอส มโคฺค อธมฺมฏฺฐ, เตน คจฺฉ ยถาสุขํฯ

๒๑๕. ‘‘อิทํ วตฺวา คิริจโร, รหเท ปกฺขลฺย มตฺถกํ;
อสฺสูนิ สมฺปมชฺชิตฺวา, ตโต ปพฺพตมารุหิฯ

๒๑๖. ‘‘โสหํ เตนาภิสโตฺตสฺมิ, ปริฬาเหน อฏฺฏิโต;
ฑยฺหมาเนน คเตฺตน, วาริํ ปาตุํ อุปาคมิํฯ

๒๑๗. ‘‘อคฺคินา วิย สนฺตโตฺต, รหโท รุหิรมกฺขิโต;
ปุพฺพโลหิตสงฺกาโส, สโพฺพ เม สมปชฺชถฯ

๒๑๘. ‘‘ยาวโนฺต อุทพินฺทูนิ, กายสฺมิํ นิปติํสุ เม;
ตาวโนฺต คณฺฑ ชาเยถ, อทฺธเพลุวสาทิสาฯ

๒๑๙.‘‘ปภินฺนา ปคฺฆรึสุ เม, กุณปา ปุพฺพโลหิตา;
เยน เยเนว คจฺฉามิ, คาเมสุ นิคเมสุ จฯ

๒๒๐.‘‘ทณฺฑหตฺถา นิวาเรนฺติ, อิตฺถิโย ปุริสา จ มํ;
โอกฺกิตา ปูติคเนฺธน, มาสฺสุ โอเรน อาคมาฯ

๒๒๑.‘‘เอตาทิสํ อิทํ ทุกฺขํ, สตฺต วสฺสานิ ทานิ เม;
อนุโภมิ สกํ กมฺมํ, ปุเพฺพ ทุกฺกฎมตฺตโนฯ

๒๒๒.‘‘ตํ โว วทามิ ภทฺทเนฺต, ยาวเนฺตตฺถ สมาคตา;
มาสฺสุ มิตฺตาน ทุพฺภิโตฺถ, มิตฺตทุโพฺภ หิ ปาปโกฯ

๒๒๓.‘‘กุฎฺฐี กิลาสี ภวติ, โย มิตฺตานิธ ทุพฺภติ;
กายสฺส เภทา มิตฺตทฺทุ, นิรยํ โสปปชฺชตี’’ติฯ

ตตฺถ **กุสโล**ติ ยถา เฉโก กุสโล กเถติ, ตถา โว กเถสฺสามิฯ **โคคเวโส**ติ นเฎฺฐ โคเณ คเวสโนฺตฯ **อจฺจสริ**นฺติ มนุสฺสปถํ อติกฺกมิตฺวา หิมวนฺตํ ปาวิสึฯ **อรเญฺญ**ติ อราชเก สุเญฺญฯ **อิรีเณ**ติ สุกฺขกนฺตาเรฯ **วิวเน**ติ วิวิเตฺตฯ **วิปฺปนโฎฺฐ**ติ มคฺคมูโฬฺหฯ **พุภุกฺขิโต**ติ สญฺชาตพุภุโกฺข ฉาตชฺฌโตฺตฯ **ปปาตมภิลมฺพนฺต**นฺติ ปปาตาภิมุขํ โอลมฺพนฺตํฯ **สมฺปนฺนผลธาริน**นฺติ มธุรผลธารินํฯ **วาตสฺสิตานี**ติ ปฐมํ ตาว วาตปติตานิ ขาทึฯ **ตตฺถ เหสฺสามี**ติ ตสฺมึ รุเกฺข สุหิโต ภวิสฺสามีติ อารุโฬฺหมฺหิฯ **ตโต สา ภญฺชถ สาขา**ติ ตสฺส อภิปตฺถิตสฺส อตฺถาย หเตฺถ ปสาริเต สา มยา อภิรุฬฺหา สาขา ผรสุนา ฉินฺนา วิย อภญฺชถฯ **อนาลเมฺพ**ติ อาลมฺพิตพฺพฎฺฐานรหิเตฯ **คิริทุคฺคสฺมิ**นฺติ คิริวิสเมฯ **เสสิ**นฺติ สยิโตมฺหิฯ

กปิ มาคญฺฉีติ กปิ อาคญฺฉิฯ **โคนงฺคุโล**ติ คุนฺนํ นงฺคุฎฺฐสทิสนงฺคุโฎฺฐฯ ‘‘โคนงฺคุโฎฺฐ’’ติปิ ปาโฐฯ ‘‘โคนงฺคุลี’’ติปิ ปฐนฺติฯ **อกรํ มยี**ติ อกรา มยิฯ **อโมฺภ**ติ, มหาราช, โส กปิราชา ตสฺมึ นรกปปาเต มม อุทกโปถนสทฺทํ สุตฺวา มํ ‘‘อโมฺภ’’ติ อาลปิตฺวา ‘‘โก นาเมโส’’ติ ปุจฺฉิฯ **พฺยสมฺปโตฺต**ติ พฺยสนํ ปโตฺต, ปปาตสฺส วสํ ปโตฺตติ วา อโตฺถฯ **ภทฺทํ โว**ติ ตสฺมา ตุเมฺห วทามิ – ‘‘ภทฺทํ ตุมฺหากํ โหตู’’ติฯ **ครุํ สิล**นฺติ, มหาราช, โส กปิราชา มยา เอวํ วุเตฺต ‘‘มา ภายี’’ติ มํ อสฺสาเสตฺวา ปฐมํ ตาว ครุํ สิลํ คเหตฺวา โยคฺคํ กโรเนฺต ปพฺพเต วิจริ ฯ **นิสโภ**ติ ปุริสนิสโภ อุตฺตมวานรินฺโท ปพฺพตปปาเต ฐตฺวา มํ เอตทพฺรวีติฯ

พาหุภีติ ทฺวีหิ พาหาหิ มม คีวํ สุคฺคหิตํ คณฺหฯ **เวคสา**ติ เวเคนฯ **สิรีมโต**ติ ปุญฺญวนฺตสฺสฯ **อคฺคหิ**นฺติ สฎฺฐิหตฺถํ นรกปปาตํ วาตเวเคน โอตริตฺวา อุทกปิเฎฺฐ ฐิตสฺส อหํ เวเคน ปิฎฺฐิมภิรุหิตฺวา อุโภหิ พาหาหิ คีวํ อคฺคเหสึฯ **วิหญฺญมาโน**ติ กิลมโนฺตฯ **กิเจฺฉนา**ติ ทุเกฺขนฯ **สโนฺต**ติ ปณฺฑิโต, อถ วา ปริสโนฺต กิลโนฺตฯ **รกฺขสฺสู**ติ อหํ ตํ อุทฺธรโนฺต กิลโนฺต มุหุตฺตํ วิสฺสมโนฺต ปสุปิสฺสํ, ตสฺมา มํ รกฺขาหิฯ **ยถา จเญฺญ วเน มิคา**ติ สีหาทีหิ อเญฺญปิ เย อิมสฺมึ วเน วาฬมิคาฯ ปาฬิยํ ปน ‘‘อจฺฉโกกตรจฺฉโย’’ติ ลิขนฺติฯ **ปริตฺตาตูนา**ติ, มหาราช, เอวํ โส กปิราชา มํ อตฺตโน ปริตฺตาณํ กตฺวา มุหุตฺตํ ปสุปิฯ **อโยนิโส**ติ อโยนิโสมนสิกาเรนฯ **ภโกฺข**ติ ขาทิตพฺพยุตฺตโกฯ **อสิโต** ธาโต สุหิโตฯ **สมฺพล**นฺติ ปาเถยฺยํฯ **มตฺถกํ สนฺนิตาฬยิ**นฺติ ตสฺส วานรินฺทสฺส มตฺถกํ ปหริํฯ ‘‘สนฺนิตาฬย’’นฺติปิ ปาโฐฯ **ทุพฺพโล อหู**ติ น พลวา อาสิ, ยถาธิปฺปายํ น อคมาสีติฯ

เวเคนาติ มยา ปหฏฺปาสาณเวเคนฯ **อุทปฺปโตฺต**ติ อุฏฺฐิโตฯ **มาโยฺย**ติ เตน มิตฺตทุพฺภิปุริเสน สิลาย ปวิทฺธาย มหาจมฺมํ ฉินฺทิตฺวา โอลมฺพิ, รุหิรํ ปคฺฆริฯ มหาสโตฺต เวทนาปฺปโตฺต จิเนฺตสิ – ‘‘อิมสฺมึ ฐาเน อโญฺญ นตฺถิ, อิทํ ภยํ อิมํ ปุริสํ นิสฺสาย อุปฺปนฺน’’นฺติฯ โส มรณภยภีโต โอลมฺพนฺตํ จมฺมพนฺธํ หเตฺถน คเหตฺวา อุปฺปติตฺวา สาขํ อภิรุยฺห เตน ปาปปุริเสน สทฺธึ สลฺลปโนฺต **‘‘มาโยฺย ม’’**นฺติอาทิมาหฯ ตตฺถ **มาโยฺย มํ กริ ภทฺทเนฺต**ติ มา อกริ อโยฺย มํ ภทฺทเนฺตติ ตํ นิวาเรติฯ **ตฺวญฺจ โข นามา**ติ ตฺวํ นาม เอวํ มยา ปปาตา อุทฺธโฏ เอทิสํ ผรุสกมฺมํ มยิ กริ, อโห เต อยุตฺตํ กตนฺติฯ **อโห วตา**ติ ตํ ครหโนฺต เอวมาหฯ **ตาวทุกฺกรการกา**ติ มยิ อปรชฺฌเนน อติทุกฺกรกมฺมการกฯ **ปรโลกาวา**ติ ปรโลกโต วิย อานีโตฯ **ทุเพฺภยฺย**นฺติ ทุพฺภิตพฺพํ วธิตพฺพํฯ **เวทนํ กฏุก**นฺติ เอวํ สเนฺตปิ ตฺวํ อธมฺมฏฺฐ ยาทิสํ เวทนํ อหํ ผุสามิ, เอทิสํ เวทนํ กฏุกํ มา ผุสิ, ตํ ปาปกมฺมํ ผลํ เวฬุํว ตํ มา วธิฯ อิติ มํ, มหาราช, โส ปิยปุตฺตกํ วิย อนุกมฺปิฯ

อถ นํ อหํ เอตทโวจํ – ‘‘อยฺย, มยา กตํ โทสํ หทเย มา กริ, มา มํ อสปฺปุริสํ เอวรูเป อรเญฺญ นาสย, อหํ ทิสามูโฬฺห มคฺคํ น ชานามิ, อตฺตนา กตํ กมฺมํ มา นาเสถ, ชีวิตทานํ เม เทถ, อรญฺญา นีหริตฺวา มนุสฺสปเถ ฐเปถา’’ติฯ เอวํ วุเตฺต โส มยา สทฺธึ สลฺลปโนฺต **‘‘ตยิ เม นตฺถิ วิสฺสาโส’’**ติ อาทิมาหฯ ตตฺถ **ตยี**ติ อิโต ปฏฺฐาย มยฺหํ ตยิ วิสฺสาโส นตฺถิฯ **เอหี**ติ, โภ ปุริส, อหํ ตยา สทฺธึ มเคฺคน น คมิสฺสามิ, ตฺวํ ปน เอหิ มม ปิฏฺฐิโต อวิทูเร ทิสฺสมานสรีโรว คจฺฉ, อหํ รุกฺขเคฺคเหว คมิสฺสามีติฯ **มุโตฺตสี**ติ อถ โส มํ, มหาราช, อรญฺญา นีหริตฺวา, โภ ปุริส, วาฬมิคานํ หตฺถา มุโตฺตสิฯ **ปโตฺตสิ มานุสึ ปท**นฺติ มนุสฺสูปจารํ ปโตฺต อาคโตสิ, เอส เต มโคฺค, เอเตน คจฺฉาติ อาหฯ

คิริจโรติ คิริจารี วานโรฯ **ปกฺขลฺยา**ติ โธวิตฺวาฯ **เตนาภิสโตฺตสฺมี**ติ โส อหํ, มหาราช , เตน วานเรน อภิสโตฺต, ปาปกเมฺม ปริณเต เตนาภิสโตฺตสฺมีติ มญฺญมาโน เอวมาหฯ **อภฺฏิโต**ติ อุปทฺทุโตฯ **อุปาคมิ**นฺติ เอกํ รหทํ อุปคโตสฺมิฯ **สมปชฺชถา**ติ ชาโต, เอวรูโป หุตฺวา อุปฏฺฐาสิฯ **ยาวโนฺต**ติ ยตฺตกานิฯ **คณฺฑ ชาเยถา**ติ คณฺฑา ชายึสุฯ โส กิร ปิปาสํ สนฺธาเรตุํ อสโกฺกโนฺต อุทกญฺชลึ อุกฺขิปิตฺวา โถกํ ปิวิตฺวา เสสํ สรีเร สิญฺจิฯ อถสฺส ตาวเทว อุทกพินฺทุคณนาย อฑฺฒเพลุวปกฺกปฺปมาณา คณฺฑา อุฏฺฐหึสุ, ตสฺมา เอวมาหฯ **ปภินฺนา**ติ เต คณฺฑา ตํ ทิวสเมว ภิชฺชิตฺวา กุณปา ปูติคนฺธิกา หุตฺวา ปุพฺพโลหิตานิ ปคฺฆรึสุฯ **เยน เยนา**ติ เยน เยน มเคฺคนฯ **โอกฺกิตา**ติ ปูติคเนฺธน โอกิณฺณา ปริกฺขิตฺตา ปริวาริตาฯ **มาสฺสุ โอเรน อาคมา**ติ ทุฏฺฐสตฺต โอเรน มาสฺสุ อาคมา, อมฺหากํ สนฺติกํ มา อาคมีติ เอวํ วทนฺตา มํ นิวาเรนฺตีติ อโตฺถฯ **สตฺต วสฺสานิ ทานิ เม**ติ, มหาราช, ตโต ปฏฺฐาย อิทานิ สตฺต วสฺสานิ มม เอตฺตกํ กาลํ สกํ กมฺมํ อนุโภมิฯ

อิติ โส อตฺตโน มิตฺตทุพฺภิกมฺมํ วิตฺถาเรตฺวา, ‘‘มหาราช, มเญฺญว โอโลเกตฺวา เอวรูปํ กมฺมํ น เกนจิ กตฺตพฺพ’’นฺติ วตฺวา **‘‘ตํ โว’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **ต**นฺติ ตสฺมาฯ ยสฺมา เอวรูปํ กมฺมํ เอวํ ทุกฺขวิปากํ, ตสฺมาติ อโตฺถฯ

๒๒๓. ‘‘กุฏฺฐี กิลาสี ภวติ, โย มิตฺตานิธ ทุพฺภติ;
กายสฺส เภทา มิตฺตทฺทุ, นิรยํ โสปปชฺชตี’’ติฯ –

อยํ อภิสมฺพุทฺธคาถาฯ ภิกฺขเว, โย อิธ โลเก มิตฺตานิ ทุพฺภติ หึสติ, โส เอวรูโป โหตีติ อโตฺถฯ

ตสฺสปิ ปุริสสฺส รญฺญา สทฺธึ กเถนฺตสฺเสว ปถวี วิวรํ อทาสิฯ ตงฺขณญฺเญว จวิตฺวา อวีจิมฺหิ นิพฺพตฺโตฯ ราชา ตสฺมึ ปถวึ ปวิฏฺเฐ อุยฺยานา นิกฺขมิตฺวา นครํ ปวิโฐฺฐฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ เทวทโตฺต มยฺหํ สิลํ ปฏิวิชฺฌิเยวา’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา มิตฺตทุพฺภี ปุริโส เทวทโตฺต อโหสิ, กปิราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

มหากปิชาตกวณฺณนา ฉฏฺฐาฯ

[๕๑๗] ๗. ทกรกฺขสชาตกวณฺณนา

๒๒๔-๒๕๗. สเจ โว วุยฺหมานานนฺติ ทกรกฺขสชาตกํฯ ตํ สพฺพํ มหาอุมงฺคชาตเก อาวิ ภวิสฺสตีติฯ

ทกรกฺขสชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๕๑๘] ๘. ปณฺฑรนาคราชชาตกวณฺณนา

วิกิณฺณวาจนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต มุสาวาทํ กตฺวา เทวทตฺตสฺส ปถวิปฺปเวสนํ อารพฺภ กเถสิฯ ตทา หิ สตฺถา ภิกฺขูหิ ตสฺส อวเณฺณ กถิเต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ เทวทโตฺต มุสาวาทํ กตฺวา ปถวึ ปวิโฐฺฐเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต ปญฺจสตวาณิชา นาวาย สมุทฺทํ ปกฺขนฺทิตฺวา สตฺตเม ทิวเส อตีรทสฺสนิยา นาวาย สมุทฺทปิฏฺเฐ ภินฺนาย ฐเปตฺวา เอกํ อวเสสา มจฺฉกจฺฉปภกฺขา อเหสุํ, เอโก ปน วาตเวเคน กรมฺปิยปฏฺฏนํ นาม ปาปุณิฯ โส สมุทฺทโต อุตฺตริตฺวา นคฺคโภโค ตสฺมึ ปฏฺฏเนเยว ภิกฺขาย จริฯ ตเมนํ มนุสฺสา ‘‘อยํ สมโณ อปฺปิโจฺฉ สนฺตุโฎฺฐ’’ติ สมฺภาเวตฺวา สกฺการํ กริํสุฯ โส ‘‘ลโทฺธ เม ชีวิกูปาโย’’ติ เตสุ นิวาสนปารุปนํ เทเนฺตสุปิ น อิจฺฉิฯ เต ‘‘นตฺถิ อิโต อุตฺตริ อปฺปิโจฺฉ สมโณ’’ติ ภิโยฺย ภิโยฺย ปสีทิตฺวา ตสฺส อสฺสมปทํ กตฺวา ตตฺถ นํ นิวาสาเปสุํฯ โส ‘‘กรมฺปิยอเจโล’’ติ ปญฺญายิฯ ตสฺส ตตฺถ วสนฺตสฺส มหาลาภสกฺกาโร อุทปาทิฯ

เอโก นาคราชาปิสฺส สุปณฺณราชา จ อุปฏฺฐานํ อาคจฺฉนฺติฯ เตสุ นาคราชา นาเมน ปณฺฑโร นามฯ อเถกทิวสํ สุปณฺณราชา ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสิโนฺน เอวมาห – ‘‘ภเนฺต, อมฺหากํ ญาตกา นาเค คณฺหนฺตา พหู วินสฺสนฺติ, เอเตสํ นาคานํ คหณนิยามํ มยํ น ชานาม, คุยฺหการณํ กิร เตสํ อตฺถิ, สกฺกุเณยฺยาถ นุ โข ตุเมฺห เอเต ปิยายมานา วิย ตํ การณํ ปุจฺฉิตุ’’นฺติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา สุปณฺณราเช วนฺทิตฺวา ปกฺกเนฺต นาคราชสฺส อาคตกาเล วนฺทิตฺวา นิสินฺนํ นาคราชานํ ปุจฺฉิ – ‘‘นาคราช, สุปณฺณา กิร ตุเมฺห คณฺหนฺตา พหู วินสฺสนฺติ, ตุเมฺห คณฺหนฺตา กถํ คณฺหิตุํ น สโกฺกนฺตี’’ติฯ ภเนฺต, อิทํ อมฺหากํ คุยฺหํ รหสฺสํ, มยา อิมํ กเถเนฺตน ญาติสงฺฆสฺส มรณํ อาหฏํ โหตีติฯ กึ ปน ตฺวํ, อาวุโส, ‘‘อยํ อญฺญสฺส กเถสฺสตี’’ติ เอวํสญฺญี โหสิ, นาหํ อญฺญสฺส กเถสฺสามิ, อตฺตนา ปน ชานิตุกาม ตาย ปุจฺฉามิ, ตฺวํ มยฺหํ สทฺทหิตฺวา นิพฺภโย หุตฺวา กเถหีติฯ นาคราชา ‘‘น กเถสฺสามิ, ภเนฺต’’ติ วนฺทิตฺวา ปกฺกามิฯ ปุนทิวเสปิ ปุจฺฉิ, ตถาปิสฺส น กเถสิฯ

อถ นํ ตติยทิวเส อาคนฺตฺวา นิสินฺนํ, ‘‘นาคราช, อชฺช ตติโย ทิวโส, มม ปุจฺฉนฺตสฺส กิมตฺถํ น กเถสี’’ติ อาหฯ ‘‘ตุเมฺห อญฺญสฺส อาจิกฺขิสฺสถา’’ติ ภเยน, ภเนฺตติฯ กสฺสจิ น กเถสฺสามิ, นิพฺภโย กเถหีติฯ ‘‘เตน หิ, ภเนฺต, อญฺญสฺส มา กถยิตฺถา’’ติ ปฏิญฺญํ คเหตฺวา,

‘‘ภเนฺต, มยํ มหเนฺต มหเนฺต ปาสาเณ คิลิตฺวา ภาริยา หุตฺวา นิปชฺชิตฺวา สุปณฺณานํ อาคมนกาเล มุขํ นิพฺพาเหตฺวา ทเนฺต วิวริตฺวา สุปเณฺณ ฑํสิตุํ อจฺฉาม, เต อาคนฺตฺวา อมฺหากํ สีสํ คณฺหนฺติ, เตสํ อเมฺห ครุภาเร หุตฺวา นิปเนฺน อุทฺธริตุํ วายมนฺตานเญฺญว อุทกํ โอตฺถรติฯ เต สีทนฺตา อโนฺตอุทเกเยว มรนฺติ, อิมินา การเณน พหู สุปณฺณา วินสฺสนฺติ, เตสํ อเมฺห คณฺหนฺตานํ กึ สีเสน คหิเตน, พาลา นงฺคุเฏฺฐ คเหตฺวา อเมฺห เหฏฺฐาสีสเก กตฺวา คหิตํ โคจรํ มุเขน ฉฑฺฑาเปตฺวา ลหุเก กตฺวา คนฺตุํ สโกฺกนฺตี’’ติ โส อตฺตโน รหสฺสการณํ ตสฺส ทุสฺสีลสฺส กเถสิฯ

อถ ตสฺมึ ปกฺกเนฺต สุปณฺณราชา อาคนฺตฺวา กรมฺปิยอเจลํ วนฺทิตฺวา ‘‘กึ, ภเนฺต, ปุจฺฉิตํ เต นาคราชสฺส คุยฺหการณ’’นฺติ อาหฯ โส ‘‘อามาวุโส’’ติ วตฺวา สพฺพํ เตน กถิตนิยาเมเนว กเถสิฯ ตํ สุตฺวา สุปโณฺณ ‘‘นาคราเชน อยุตฺตํ กตํ, ญาตีนํ นาม นสฺสนนิยาโม ปรสฺส น กเถตโพฺพ, โหตุ, อเชฺชว มยา สุปณฺณวาตํ กตฺวา ปฐมํ เอตเมว คเหตุํ วฏฺฏตี’’ติ สุปณฺณวาตํ กตฺวา ปณฺฑรนาคราชานํ นงฺคุเฏฺฐ คเหตฺวา เหฏฺฐาสีสํ กตฺวา คหิตโคจรํ ฉฑฺฑาเปตฺวา อุปฺปติตฺวา อากาสํ ปกฺขนฺทิฯ ปณฺฑโร อากาเส เหฏฺฐาสีสกํ โอลมฺพโนฺต ‘‘มยาว มม ทุกฺขํ อาภต’’นฺติ ปริเทวโนฺต อาห –

๒๕๘. ‘‘วิกิณฺณวาจํ อนิคุยฺหมนฺตํ, อสญฺญตํ อปริจกฺขิตารํ;
ภยํ ตมเนฺวติ สยํ อโพธํ, นาคํ ยถา ปณฺฑรกํ สุปโณฺณฯ

๒๕๙. ‘‘โย คุยฺหมนฺตํ ปริรกฺขเณยฺยํ, โมหา นโร สํสติ หาสมาโน;
ตํ ภินฺนมนฺตํ ภยมเนฺวติ ขิปฺปํ, นาคํ ยถา ปณฺฑรกํ สุปโณฺณฯ

๒๖๐. ‘‘นานุมิโตฺต ครุํ อตฺถํ, คุยฺหํ เวทิตุมรหติ;
สุมิโตฺต จ อสมฺพุทฺธํ, สมฺพุทฺธํ วา อนตฺถวาฯ

๒๖๑. ‘‘วิสฺสาสมาปชฺชิมหํ อเจลํ, สมโณ อยํ สมฺมโต ภาวิตโตฺต;
ตสฺสาหมกฺขิํ วิวริํ คุยฺหมตฺถํ, อตีตมโตฺถ กปณํ รุทามิฯ

๒๖๒. ‘‘ตสฺสาหํ ปรมํ พฺรเหฺม คุยฺหํ, วาจํ หิมํ นาสกฺขิํ สํยเมตุํ;
ตปฺปกฺขโต หิ ภยมาคตํ มมํ, อตีตมโตฺถ กปณํ รุทามิฯ

๒๖๓. ‘‘โย เว นโร สุหทํ มญฺญมาโน, คุยฺหมตฺถํ สํสติ ทุกฺกุลีเน;
โทสา ภยา อถวา ราครตฺตา, ปลฺลตฺถิโต พาโล อสํสยํ โสฯ

๒๖๔. ‘‘ติโรกฺขวาโจ อสตํ ปวิโฏฺฐ, โย สงฺคตีสุ มุทีเรติ วากฺยํ;
อาสีวิโส ทุมฺมุโขตฺยาหุ ตํ นรํ, อารา อารา สํยเม ตาทิสมฺหาฯ

๒๖๕. ‘‘อนฺนํ ปานํ กาสิกจนฺทนญฺจ, มนาปิตฺถิโย มาลมุจฺฉาทนญฺจ;
โอหาย คจฺฉามเส สพฺพกาเม, สุปณฺณ ปาณูปคตาว ตฺยมฺหา’’ติฯ

ตตฺถ **วิกิณฺณวาจ**นฺติ ปตฺถฏวจนํฯ **อนิคุยฺหมนฺต**นฺติ อปฺปฏิจฺฉนฺนมนฺตํฯ **อสญฺญต**นฺติ กายทฺวาราทีนิ รกฺขิตุํ อสโกฺกนฺตํฯ **อปริจกฺขิตาร**นฺติ ‘‘อยํ มยา กถิตมนฺตํ รกฺขิตุํ สกฺขิสฺสติ, น สกฺขิสฺสตี’’ติ ปุคฺคลํ โอโลเกตุํ อุปปริกฺขิตุํ อสโกฺกนฺตํฯ **ภยํ ตมเนฺวตี**ติ ตํ อิเมหิ จตูหิ อเงฺคหิ สมนฺนาคตํ อโพธํ ทุปฺปญฺญํ ปุคฺคลํ สยํกตเมว ภยํ อเนฺวติ, ยถา มํ ปณฺฑรกนาคํ สุปโณฺณ อนฺวาคโตติฯ **สํสติ หาสมาโน**ติ รกฺขิตุํ อสมตฺถสฺส ปาปปุริสสฺส หาสมาโน กเถติฯ

นานุมิโตฺตติ อนุวตฺตนมเตฺตน โย มิโตฺต, น หทเยน, โส คุยฺหํ อตฺถํ ชานิตุํ นารหตีติ ปริเทวติฯ **อสมฺพุทฺธ**นฺติ อสมฺพุทฺธโนฺต อชานโนฺต, อปฺปโญฺญติ อโตฺถฯ **สมฺพุทฺธ**นฺติ สมฺพุทฺธโนฺต ชานโนฺต, สปฺปโญฺญติ อโตฺถฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ‘‘โยปิ สุหทโย มิโตฺต วา อมิโตฺต วา อปฺปโญฺญ สปฺปโญฺญปิ วา โย อนตฺถวา อนตฺถจโร, โสปิ คุยฺหํ เวทิตุํ นารหเต’’ติฯ

สมโณ อยนฺติ อยํ สมโณติ จ โลกสมฺมโตติ จ ภาวิตโตฺตติ จ มญฺญมาโน อหํ เอตสฺมิํ วิสฺสาสมาปชฺชิํฯ **อกฺขิ**นฺติ กเถสิํฯ **อตีตมโตฺถ**ติ อตีตโตฺถ, อติกฺกนฺตโตฺถ หุตฺวา อิทานิ กปณํ รุทามีติ ปริเทวติฯ **ตสฺสา**ติ ตสฺส อเจลกสฺสฯ **พฺรเหฺม**ติ สุปณฺณํ อาลปติฯ **สํยเมตุ**นฺติ อิมํ คุยฺหวาจํ รหสฺสการณํ รกฺขิตุํ นาสกฺขิํฯ **ตปฺปกฺขโต หี**ติ อิทานิ อิทํ ภยํ มม ตสฺส อเจลกสฺส ปกฺขโต โกฏฺฐาสโต สนฺติกา อาคตํ, อิติ อตีตโตฺถ กปณํ รุทามีติฯ **สุหท**นฺติ ‘‘สุหโท มม อย’’นฺติ มญฺญมาโนฯ **ทุกฺกุลีเน**ติ อกุลเช นีเจฯ **โทสา**ติ เอเตหิ โทสาทีหิ การเณหิ โย เอวรูปํ คุยฺหํ สํสติ, โส พาโล อสํสยํ **ปลฺลตฺถิโต** ปริวเตฺตตฺวา ปาปิโต, หโตเยว นามาติ อโตฺถฯ

ติโรกฺขวาโจติ อตฺตโน ยํ วาจํ กเถตุกาโม, ตสฺสา ติโรกฺขกตฺตตา ปฏิจฺฉนฺนวาโจฯ **อสตํ ปวิโฏฺฐ**ติ อสปฺปุริสานํ อนฺตรํ ปวิโฏฺฐ อสปฺปุริเสสุ ปริยาปโนฺนฯ **สงฺคตีสุ มุทีเรตี**ติ โย เอวรูโป ปเรสํ รหสฺสํ สุตฺวาว ปริสมเชฺฌสุ ‘‘อสุเกน อสุกํ นาม กตํ วา วุตฺตํ วา’’ติ วากฺยํ อุทีเรติ, ตํ นรํ ‘‘อาสีวิโส ทุมฺมุโข ปูติมุโข’’ติ อาหุ, ตาทิสมฺหา ปุริสา **อารา อารา สํยเม,** ทูรโต ทูรโตว วิรเมยฺย, ปริวเชฺชยฺย นนฺติ อโตฺถฯ **มาลมุจฺฉาทนญฺจา**ติ มาลญฺจ ทิพฺพํ จตุชฺชาติยคนฺธญฺจ อุจฺฉาทนญฺจฯ **โอหายา**ติ เอเต ทิพฺพอนฺนาทโย สพฺพกาเม อชฺช มยํ โอหาย ฉเฑฺฑตฺวา คมิสฺสามฯ **สุปณฺณ, ปาณูปคตาว ตฺยมฺหา**ติ, โภ สุปณฺณ, ปาเณหิ อุปคตาว เต อมฺหา, สรณํ โน โหหีติฯ

เอวํ ปณฺฑรโก อากาเส เหฏฺฐาสีสโก โอลมฺพโนฺต อฏฺฐหิ คาถาหิ ปริเทวิฯ สุปโณฺณ ตสฺส ปริเทวนสทฺทํ สุตฺวา, ‘‘นาคราช อตฺตโน รหสฺสํ อเจลกสฺส กเถตฺวา อิทานิ กิมตฺถํ ปริเทวสี’’ติ ตํ ครหิตฺวา คาถมาห –

๒๖๖. ‘‘โก นีธ ติณฺณํ ครหํ อุเปติ, อสฺมีํธ โลเก ปาณภู นาคราช;
สมโณ สุปโณฺณ อถวา ตฺวเมว, กิํการณา ปณฺฑรกคฺคหีโต’’ติฯ

ตตฺถ **โก นีธา**ติ อิธ อเมฺหสุ ตีสุ ชเนสุ โก นุฯ **อสฺมีํธา**ติ เอตฺถ **อิธา**ติ นิปาตมตฺตํ, อสฺมิํ โลเกติ อโตฺถฯ **ปาณภู**ติ ปาณภูโตฯ **อถวา ตฺวเมวา**ติ อุทาหุ ตฺวํเยวฯ ตตฺถ สมณํ ตาว มา ครห, โส หิ อุปาเยน ตํ รหสฺสํ ปุจฺฉิฯ สุปณฺณมฺปิ มา ครห, อหญฺหิ ตว ปจฺจตฺถิโกวฯ **ปณฺฑรกคฺคหีโต**ติ, สมฺม ปณฺฑรก, ‘‘อหํ กิํการณา สุปเณฺณน คหิโต’’ติ จิเนฺตตฺวา จ ปน อตฺตานเมว ครห, ตยา หิ รหสฺสํ กเถเนฺตน อตฺตนาว อตฺตโน อนโตฺถ กโตติ อยเมตฺถ อธิปฺปาโยฯ

ตํ สุตฺวา ปณฺฑรโก อิตรํ คาถมาห –

๒๖๗. ‘‘สมโณติ เม สมฺมตโตฺต อโหสิ, ปิโย จ เม มนสา ภาวิตโตฺต;
ตสฺสาหมกฺขิํ วิวริํ คุยฺหมตฺถํ, อตีตมโตฺถ กปณํ รุทามี’’ติฯ

ตตฺถ **สมฺมตโตฺต**ติ โส สมโณ มยฺหํ ‘‘สปฺปุริโส อย’’นฺติ สมฺมตภาโว อโหสิฯ **ภาวิตโตฺต**ติ สมฺภาวิตภาโว จ เม อโหสีติฯ

ตโต สุปโณฺณ จตโุตฺถ คาถา อภาสิ –

๒๖๘. “น จตฺถิ สโตฺต อมโร ปถพฺยา, ปญฺญาวิธา นตฺถิ น นินฺทิตพฺพา;
สเจฺจน ธเมฺมน ธิติยา ทเมน, อลพฺภมพฺยาหรตี นโร อิธฯ

๒๖๙. “มาตา ปิตา ปรมา พนฺธวานํ, นาสฺส ตติโย อนุกมฺปกตฺถิ;
เตสมฺปิ คุยฺหํ ปรมํ น สํเส, มนฺตสฺส เภทํ ปริสงฺกมาโนฯ

๒๗๐. “มาตา ปิตา ภคินี ภาตโร จ, สหายา วา ยสฺส โหนฺติ สปกฺขา;
เตสมฺปิ คุยฺหํ ปรมํ น สํเส, มนฺตสฺส เภทํ ปริสงฺกมาโนฯ

๒๗๑. “ภริยา เจ ปุริสํ วชฺชา, โกมารี ปิยภาณินี;
ปุตฺตรูปยสูเปตา, ญาติสงฺฆปุรกฺขตา;
ตสฺสาปิ คุยฺหํ ปรมํ น สํเส, มนฺตสฺส เภทํ ปริสงฺกมาโน’’ติฯ

ตตฺถ **อมโร**ติ อมรณสภาโว สโตฺต นาม นตฺถิฯ **ปญฺญาวิธา นตฺถี**ติ **น**-กาโร ปทสนฺธิกโร, ปญฺญาวิธา อตฺถีติ อโตฺถฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – นาคราช , โลเก อมโรปิ นตฺถิ, ปญฺญาวิธาปิ อตฺถิ, สา อเญฺญสํ ปญฺญาโกฎฺฐาสสงฺขาตา ปญฺญาวิธา อตฺตโน ชีวิตเหตุ น นินฺทิตพฺพาติฯ อถ วา **ปญฺญาวิธา**ติ ปญฺญาสทิสา น นินฺทิตพฺพา นาม อญฺญา ธมฺมชาติ นตฺถิ, ตํ กสฺมา นินฺทสีติฯ เยสํ ปน ‘‘ปญฺญาวิธานมฺปิ น นินฺทิตพฺพ’’นฺติปิ ปาโฐ, เตสํ อุชุกเมวฯ **สเจฺจนา**ติ อาทีสุ วจีสเจฺจน จ สุจริตธเมฺมน จ ปญฺญาสงฺขาตาย ธิติยา จ อินฺทฺริยทเมน จ **อลพฺภํ** ทุลฺลภํ อฎฺฐสมาปตฺติมคฺคผลนิพฺพานสงฺขาตมฺปิ วิเสสํ **อพฺยาหรติ** อาวหติ ตํ นิปฺผาเทติ นโร อิธ, ตสฺมา นารหสิ อเจลํ นินฺทิตุํ, อตฺตานเมว ครหฯ อเจเลน หิ อตฺตโน ปญฺญวนฺตตาย อุปายกุสลตาย จ วเญฺจตฺวา ตวํ รหสฺสํ คุยฺหํ มนฺตํ ปุจฺฉิโตติ อโตฺถฯ

ปรมาติ เอเต อุโภ พนฺธวานํ อุตฺตมพนฺธวา นามฯ **นาสฺส ตติโย**ติ อสฺส ปุคฺคลสฺส มาตาปิตูหิ อโญฺญ ตติโย สโตฺต อนุกมฺปโก นาม นตฺถิ, มนฺตสฺส เภทํ ปริสงฺกมาโน ปณฺฑิโต เตสํ มาตาปิตูนมฺปิ ปรมํ คุยฺหํ น สํเสยฺย, ตวํ ปน มาตาปิตูนมฺปิ อกเถตพฺพํ อเจลกสฺส กเถสีติ อโตฺถฯ **สหายา วา**ติ สุหทยมิตฺตา วาฯ **สปกฺขา**ติ เปเตฺตยฺยมาตุลปิตุจฺฉาทโย สมานปกฺขา ญาตโยฯ **เตสมฺปี**ติ เอเตสมฺปิ ญาติมิตฺตานํ น กเถยฺย, ตวํ ปน อเจลกสฺส กเถสิ, อตฺตโนว กุชฺฌสฺสูติ ทีเปติฯ **ภริยา เจ**ติ โกมารี ปิยภาณินี ปุเตฺตหิ จ รูเปน จ ยเสน จ อุเปตา เอวรูปา ภริยาปิ เจ ‘‘อาจิกฺขาหิ เม ตว คุยฺห’’นฺติ วเทยฺย, ตสฺสาปิ น สํเสยฺยฯ

ตโต ปรา –

๒๗๒. “น คุยฺหมตฺถํ วิวเรยฺย, รเกฺขยฺย นํ ยถา นิธึ;
น หิ ปาตุกโต สาธุ, คุโยฺห อโตฺถ ปชานตาฯ

๒๗๓. “ถิยา คุยฺหํ น สํเสยฺย, อมิตฺตสฺส จ ปณฺฑิโต;
โย จามิเสน สํหีโร, หทยเตฺถโน จ โย นโรฯ

๒๗๔. “คุยฺหมตฺถํ อสมฺพุทฺธํ, สโมฺพธยติ โย นโร;
มนฺตเภทภยา ตสฺส, ทาสภูโต ติติกฺขติฯ

๒๗๕. “ยาวโนฺต ปุริสสฺสตฺถํ, คุยฺหํ ชานนฺติ มนฺตินํ;
ตาวโนฺต ตสฺส อุเพฺพคา, ตสฺมา คุยฺหํ น วิสฺสเช;

๒๗๖. ‘‘วิวิจฺจ ภาเสยฺย ทิวา รหสฺสํ, รตฺตึ คิรํ นาติเวลํ ปมุเญฺจ;
อุปสฺสุติกา หิ สุณนฺติ มนฺตํ, ตสฺมา มโนฺต ขิปฺปมุเปติ เภท’’นฺติฯ –

ปญฺจ คาถา อุมงฺคชาตเก ปญฺจปณฺฑิตปเญฺห อาวิ ภวิสฺสนฺติฯ

ตโต ปราสุ –

๒๗๗. ‘‘ยถาปิ อสฺส นครํ มหนฺตํ, อทฺวารกํ อายสํ ภทฺทสาลํ;
สมนฺตขาตาปริขาอุเปตํ , เอวมฺปิ เม เต อิธ คุยฺหมนฺตาฯ

๒๗๘. เย คุยฺหมนฺตา อวิกิณฺณวาจา, ทฬฺหา สทเตฺถสุ นรา ทุชิวฺห;
อารา อมิตฺตา พฺยวชนฺติ เตหิ, อาสีวิสา วา ริว สตฺตุสงฺฆา’’ติฯ –

ทฺวีสุ คาถาสุ ***ภทฺทสาล***นฺติ อาปณาทีหิ สาลาหิ สมฺปนฺนํฯ **สมนฺตขาตาปริขาอุเปต**นฺติ สมนฺตขาตาหิ ตีหิ ปริขาหิ อุปคตํฯ **เอวมฺปิ เม**ติ เอวมฺปิ มยฺหํ เต ปุริสา ขายนฺติฯ กตเร? เย อิธ คุยฺหมนฺตาฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยถา อทฺวารกสฺส อโยมยนครสฺส มนุสฺสานํ อุปโภคปริโภโค อโนฺตว โหติ, น อพฺภนฺตริมา พหิ นิกฺขมนฺติ, น พาหิรา อโนฺต ปวิสนฺติ, อปราปรํ สญฺจาโร ฉิชฺชติ, คุยฺหมนฺตา ปุริสา เอวรูปา โหนฺติ, อตฺตโน คุยฺหํ อตฺตโน อโนฺตเยว ชีราเปนฺติ, น อญฺญสฺส กเถนฺตีติฯ **ทฬฺหา สทเตฺถสู**ติ อตฺตโน อเตฺถสุ ถิราฯ **ทุชิวฺหา**ติ ปณฺฑรกนาคํ อาลปติฯ **พฺยวชนฺตี**ติ ปฏิกฺกมนฺติฯ **อาสีวิสา วา ริว สตฺตุสงฺฆา**ติ เอตฺถ **วา**ติ นิปาตมตฺตํ, อาสีวิสา สตฺตุสงฺฆา ริวาติ อโตฺถฯ ยถา อาสีวิสโต สตฺตุสงฺฆา ชีวิตุกามา มนุสฺสา อารา ปฏิกฺกมนฺติ, เอวํ เตหิ คุยฺหมเนฺตหิ นเรหิ อารา อมิตฺตา ปฏิกฺกมนฺติ, อุปคนฺตุํ โอกาสํ น ลภนฺตีติ วุตฺตํ โหติฯ

เอวํ สุปเณฺณน ธเมฺม กถิเต ปณฺฑรโก อาห –

๒๗๙. ‘‘หิตฺวา ฆรํ ปพฺพชิโต อเจโล, นโคฺค มุโณฺฑ จรติ ฆาสเหตุ;
ตมฺหิ นุ โข วิวรึ คุยฺหมตฺถํ, อตฺถา จ ธมฺมา จ อปคฺคตามฺหาฯ

๒๘๐. ‘‘กถํกโร โหติ สุปณฺณราช, กึสีโล เกน วเตน วตฺตํ;
สมโณ จรํ หิตฺวา มมายิตานิ, กถํกโร สคฺคมุเปติ ฐาน’’นฺติฯ

ตตฺถ **ฆาสเหตู**ติ นิสฺสิริโก กุจฺฉิปูรณตฺถาย ขาทนียโภชนีเย ปริเยสโนฺต จรติฯ **อปคฺคตามฺหา**ติ อปคตา ปริหีนามฺหาฯ **กถํกโร**ติ อิทํ นาคราชา ตสฺส นคฺคสฺส สมณภาวํ ญตฺวา สมณปฏิปตฺตึ ปุจฺฉโนฺต อาหฯ ตตฺถ **กึสีโล**ติ กตเรน อาจาเรน สมนฺนาคโตฯ **เกน วเตนา**ติ กตเรน วตสมาทาเนน วตฺตโนฺตฯ **สมโณ จร**นฺติ ปพฺพชฺชาย จรโนฺต ตณฺหามมายิตานิ หิตฺวา กถํ สมิตปาปสมโณ นาม โหติฯ **สคฺค**นฺติ กถํ กโรโนฺต จ สุฏฺฐุ อคฺคํ เทวนครํ โส สมโณ อุเปตีติฯ

สุปโณฺณ อาห –

๒๘๑. ‘‘หิริยา ติติกฺขาย ทเมนุเปโต, อโกฺกธโน เปสุณิยํ ปหาย;
สมโณ จรํ หิตฺวา มมายิตานิ, เอวํกโร สคฺคมุเปติ ฐาน’’นฺติฯ

ตตฺถ **หิริยา**ติ, สมฺม นาคราช, อชฺฌตฺตพหิทฺธาสมุฏฺฐาเนหิ หิโรตฺตปฺเปหิ ติติกฺขาสงฺขาตาย อธิวาสนขนฺติยา อินฺทฺริยทเมน จ อุเปโต อกุชฺฌนสีโล ปิสุณวาจํ ปหาย ตณฺหามมายิตานิ จ หิตฺวา ปพฺพชฺชาย จรนฺโต สมโณ นาม โหติ, เอวํกโรเยว จ เอตานิ หิรีอาทีนิ กุสลานิ กโรนฺโต สคฺคมุเปติ ฐานนฺติฯ

อิทํ สุปณฺณราชสฺส ธมฺมกถํ สุตฺวา ปณฺฑรโก ชีวิตํ ยาจนฺโต คาถมาห –

๒๘๒. ‘‘มาตาว ปุตฺตํ ตรุณํ ตนุชฺชํ, สมฺผสฺสตา สพฺพคตฺตํ ผเรติ;
เอวมฺปิ เม ตฺวํ ปาตุรหุ ทิชินฺท, มาตาว ปุตฺตํ อนุกมฺปมาโน’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – ยถา มาตา **ตนุชํ** อตฺตโน สรีรชาตํ ตรุณํ ปุตฺตํ สมฺผสฺสตํ ทิสฺวา ตํ อุเร นิปชฺชาเปตฺวา ถญฺญํ ปาเยนฺตี ปุตฺตสมฺผเสฺสน สพฺพํ อตฺตโน คตฺตํ ผเรติ, นปิ มาตา ปุตฺตโต ภายติ นปิ ปุโตฺต มาติโต, เอวมฺปิ เม ตฺวํ **ปาตุรหุ** ปาตุภูโต **ทิชินฺท** ทิชราช, ตสฺมา มาตาว ปุตฺตํ มุทุเกน หทเยน อนุกมฺปมาโน มํ ปสฺส, ชีวิตํ เม เทหีติฯ

อถสฺส สุปโณฺณ ชีวิตํ เทโนฺต อิตรํ คาถมาห –

๒๘๓. ‘‘หนฺทชฺช ตฺวํ มุญฺจ วธา ทุชิวฺห, ตโย หิ ปุตฺตา น หิ อโญฺญ อตฺถิ;
อเนฺตวาสี ทินฺนโก อตฺรโช จ, รชฺชสฺสุ ปุตฺตญฺญตโร เม อโหสี’’ติฯ

ตตฺถ **มุญฺจา**ติ มุจฺจ, อยเมว วา ปาโฐฯ **ทุชิวฺหา**ติ ตํ อาลปติฯ **อโญฺญ**ติ อโญฺญ จตุโตฺถ ปุโตฺต นาม นตฺถิฯ **อเนฺตวาสี**ติ สิปฺปํ วา อุคฺคณฺหมาโน ปญฺหํ วา สุณโนฺต สนฺติเก นิวุโตฺถฯ **ทินฺนโก**ติ ‘‘อยํ เต ปุโตฺต โหตู’’ติ ปเรหิ ทิโนฺนฯ **รชฺชสฺสู**ติ อภิรมสฺสุฯ **อญฺญตโร**ติ ตีสุ ปุเตฺตสุ อญฺญตโร อเนฺตวาสี ปุโตฺต เม ตฺวํ ชาโตติ ทีเปติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา อากาสา โอตริตฺวา ตํ ภูมิยํ ปติฏฺฐาเปสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา เทฺว คาถา อภาสิ –

๒๘๔. ‘‘อิเจฺจว วากฺยํ วิสชฺชี สุปโณฺณ, ภุมฺยํ ปติฏฺฐาย ทิโช ทุชิวฺหํ;
มุตฺตชฺช ตฺวํ สพฺพภยาติวโตฺต, ถลูทเก โหหิ มยาภิคุโตฺตฯ

๒๘๕. ‘‘อาตงฺกินํ ยถา กุสโล ภิสโกฺก, ปิปาสิตานํ รหโทว สีโต;
เวสฺมํ ยถา หิมสีตฏฺฏิตานํ, เอวมฺปิ เต สรณมหํ ภวามี’’ติฯ

ตตฺถ **อิเจฺจว วากฺยน**ฺติ อิติ เอวํ วจนํ วตฺวา ตํ นาคราชํ วิสฺสชฺชิฯ **ภุมฺยน**ฺติ โส สยมฺปิ ภูมิยํ ปติฏฺฐาย ทิโช ตํ ทุชิวฺหํ สมสฺสาเสโนฺต มุโตฺต อชฺช ตฺวํ อิโต ปฏฺฐาย สพฺพภยานิ อติวโตฺต ถเล จ อุทเก จ มยา อภิคุโตฺต รกฺขิโต โหหีติ อาหฯ **อาตงฺกิน**นฺติ คิลานานํฯ **เอวมฺปิ เต**ติ เอวํ อหํ ตว สรณํ ภวามิฯ

คจฺฉ ตฺวนฺติ อุยฺโยเชสิฯ โส นาคราชา นาคภวนํ ปาวิสิฯ อิตโรปิ สุปณฺณภวนํ คนฺตฺวา ‘‘มยา ปณฺฑรกนาโค สปถํ กตฺวา สทฺทหาเปตฺวา วิสฺสชฺชิโต, กีทิสํ นุ โข มยิ ตสฺส หทยํ, วีมํสิสฺสามิ น’’นฺติ นาคภวนํ คนฺตฺวา สุปณฺณวาตํ อกาสิฯ ตํ ทิสฺวา นาโค ‘‘สุปณฺณราชา มํ คเหตุํ อาคโต ภวิสฺสตี’’ติ มญฺญมาโน พฺยามสหสฺสมตฺตํ อตฺตภาวํ มาเปตฺวา ปาสาเณ จ วาลุกญฺจ คิลิตฺวา ภาริโย หุตฺวา นงฺคุฏฺฐํ เหฏฺฐากตฺวา โภคมตฺถเก ผณํ ธารยมาโน นิปชฺชิตฺวา สุปณฺณราชานํ ฑํสิตุกาโม วิย อโหสิฯ ตํ ทิสฺวา สุปโณฺณ อิตรํ คาถมาห –

๒๘๖.‘‘สนฺธึ กตฺวา อมิเตฺตน, อณฺฑเชน ชลาพุช;
วิวริย ทาฐํ เสสิ, กุโต ตํ ภยมาคต’’นฺติฯ

ตํ สุตฺวา นาคราชา ติโสฺส คาถา อภาสิ –

๒๘๗.‘‘สเงฺกเถว อมิตฺตสฺมึ, มิตฺตสฺมิมฺปิ น วิสฺสเส;
อภยา ภยมุปฺปนฺนํ, อปิ มูลานิ กนฺตติฯ

๒๘๘.‘‘กถํ นุ วิสฺสเส ตฺยมฺหิ, เยนาสิ กลโห กโต;
นิจฺจยเตฺตน ฐาตพฺพํ, โส ทิสพฺภิ น รชฺชติฯ

๒๘๙.‘‘วิสฺสาสเย น จ ตํ วิสฺสเยยฺย, อสงฺกิโต สงฺกิโต จ ภเวยฺย;
ตถา ตถา วิญฺญู ปรกฺกเมยฺย, ยถา ยถา ภาวํ ปโร น ชญฺญา’’ติฯ

ตตฺถ **อภยา**ติ อภยฏฺฐานภูตา มิตฺตมฺหา ภยํ อุปฺปนฺนํ ชีวิตสงฺขาตานิ มูลาเนว กนฺตติฯ **ตฺยมฺหี**ติ ตสฺมึฯ **เยนาสี**ติ เยน สทฺธึ กลโห กโต อโหสิฯ **นิจฺจยเตฺตนา**ติ นิจฺจปฏิยเตฺตนฯ **โส ทิสพฺภิ น รชฺชตี**ติ โย นิจฺจยเตฺตน อภิติฏฺฐติ, โส อตฺตโน สตฺตูหิ สทฺธึ วิสฺสาสวเสน น รชฺชติ, ตโต เตสํ ยถากามกรณีโย น โหตีติ อโตฺถฯ **วิสฺสาสเย**ติ ปรํ อตฺตนิ วิสฺสาสเย, ตํ ปน สยํ น วิสฺสเสยฺยฯ ปเรน อสงฺกิโต อตฺตนา จ โส สงฺกิโต ภเวยฺยฯ **ภาวํ ปโร**ติ ยถา ยถา ปณฺฑิโต ปรกฺกมติ, ตถา ตถา ตสฺส ปโร ภาวํ น ชานาติ, ตสฺมา ปณฺฑิเตน วีริยํ กาตพฺพเมวาติ ทีเปติฯ

อิติ เต อญฺญมญฺญํ สลฺลปิตฺวา สมคฺคา สโมฺมทมานา อุโภปิ อเจลกสฺส อสฺสมํ อคมึสุฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๒๙๐.‘‘เต เทววณฺณา สุขุมาลรูปา, อุโภ สมา สุชยา ปุญฺญขนฺธา;
อุปาคมุํ กรมฺปิยํ อเจลํ, มิสฺสีภูตา อสฺสวาหาว นาคา’’ติฯ

ตตฺถ **สมา**ติ สมานรูปา สทิสสณฺฐานา หุตฺวาฯ **สุชยา**ติ สุวยา ปริสุทฺธา, อยเมว วา ปาโฐฯ **ปุญฺญขนฺธา**ติ กตกุสลตาย ปุญฺญกฺขนฺธา วิยฯ **มิสฺสีภูตา**ติ หเตฺถน หตฺถํ คเหตฺวา กายมิสฺสีภาวํ อุปคตาฯ **อสฺสวาหาว นาคา**ติ ธุเร ยุตฺตกา รถวาหา เทฺว อสฺสา วิย ปุริสนาคา ตสฺส อสฺสมํ อคมึสุฯ

คนฺตฺวา จ ปน สุปณฺณราชา จิเนฺตสิ – ‘‘อยํ นาคราชา อเจลกสฺส ชีวิตํ น ทสฺสติ, เอตํ ทุสฺสีลํ น วนฺทิสฺสามี’’ติฯ โส พหิ ฐตฺวา นาคราชานเมว ตสฺส สนฺติกํ เปเสสิฯ ตํ สนฺธาย สตฺถา อิตรํ คาถมาหฯ

๒๙๑.‘‘ตโต หเว ปณฺฑรโก อเจลํ, สยเมวุปาคมฺม อิทํ อโวจ;
มุตฺตชฺชหํ สพฺพภยาติวโตฺต, น หิ นูน ตุยฺหํ มนโส ปิยมฺหา’’ติฯ

ตตฺถ **ปิยมฺหา**ติ ทุสฺสีลนฺคโภคฺคมุสาวาทิ นูน มยํ ตว มนโส น ปิยา อหุมฺหาติ ปริภาสิฯ

ตโต อเจโล อิตรํ คาถมาห –

๒๙๒. ‘‘ปิโย หิ เม อาสิ สุปณฺณราชา, อสํสยํ ปณฺฑรเกน สจฺจํ;
โส ราครโตฺตว อกาสิเมตํ, ปาปกมฺมํ สมฺปชาโน น โมหา’’ติฯ

ตตฺถ **ปณฺฑรเกนา**ติ ตยา ปณฺฑรเกน โส มม ปิยตโร อโหสิ, สจฺจเมตํฯ **โส**ติ โส อหํ ตสฺมิํ สุปเณฺณ ราเคน รโตฺต หุตฺวา เอตํ ปาปกมฺมํ ชานโนฺตว อกาสิํ, น โมเหน อชานโนฺตติฯ

ตํ สุตฺวา นาคราชา เทฺว คาถา อภาสิ –

๒๙๓. ‘‘น เม ปิยํ อปฺปิยํ วาปิ โหติ, สมฺปสฺสโต โลกมิมํ ปรญฺจ;
สุสญฺญตานญฺหิ วิยญฺชเนน, อสญฺญโต โลกมิมํ จราสิฯ

๒๙๔. อริยาวกาโสสิ อนริโยวาสิ, อสญฺญโต สญฺญตสนฺนิกาโส;
กณฺหาภิชาติโกสิ อนริยรูโป, ปาปํ พหุํ ทุจฺจริตํ อจารี’’ติฯ

ตตฺถ **น เม**ติ อโมฺภ ทุสฺสีลนคฺคมุสาวาทิ ปพฺพชิตสฺส หิ อิมญฺจ ปรญฺจ โลกํ สมฺปสฺสโต ปิยํ วา เม อปฺปิยํ วาปิ เมติ น โหติ, ตฺวํ ปน **สุสญฺญตานํ** สีลวนฺตานํ พฺยญฺชเนน ปพฺพชิตลิงฺเคน อสญฺญโต หุตฺวา อิมํ โลกํ วเญฺจโนฺต จรสิฯ **อริยาวกาโสสี**ติ อริยปฏิรูปโกสิ ฯ **อสญฺญโต**ติ กายาทีหิ อสญฺญโตสิฯ **กณฺหาภิชาติโก**ติ กาฬกสภาโวฯ **อนริยรูโป**ติ อหิริกสภาโวฯ **อจารี**ติ อกาสิฯ

อิติ ตํ ครหิตฺวา อิทานิ อภิสปโนฺต อิมํ คาถมาห –

๒๙๕. ‘‘อทุฎฺฐสฺส ตุวํ ทุพฺภิ, ทุพฺภี จ ปิสุโณ จสิ;
เอเตน สจฺจวเชฺชน, มุทฺธา เต ผลตุ สตฺตธา’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – อโมฺภ ทุพฺภิ ตุวํ อทุฎฺฐสฺส มิตฺตสฺส ทุพฺภี จาสิ, ปิสุโณ จาสิ, เอเตน สจฺจวเชฺชน มุทฺธา เต สตฺตธา ผลตูติฯ

อิติ นาคราชสฺส สปนฺตเสฺสว อเจลกสฺส สีสํ สตฺตธา ผลิฯ นิสินฺนฎฺฐาเนเยวสฺส ภูมิ วิวรํ อทาสิฯ โส ปถวิํ ปวิสิตฺวา อวีจิมฺหิ นิพฺพตฺติ, นาคราชสุปณฺณราชาโนปิ อตฺตโน ภวนเมว อคมิํสุฯ สตฺถา ตสฺส ปถวิํ ปวิฎฺฐภาวํ ปกาเสโนฺต โอสานคาถมาห –

๒๙๖. ‘‘ตสฺมา หิ มิตฺตานํ น ทุพฺภิตพฺพํ, มิตฺตทุพฺภา ปาปิโย นตฺถิ อโญฺญ;
อาสิตฺตสโตฺต นิหโต ปถพฺยา, อินฺทสฺส วาเกฺยน หิ สํวโร หโต’’ติฯ

ตตฺถ **ตสฺมา**ติ ยสฺมา มิตฺตทุพฺภิกมฺมสฺส ผรุโส วิปาโก, ตสฺมาฯ **อาสิตฺตสโตฺต**ติ อาสิตฺตวิเสน สโตฺตฯ **อินฺทสฺสา**ติ นาคินฺทสฺส วาเกฺยนฯ **สํวโร**ติ ‘‘อหํ สํวเร ฐิโตสฺมี’’ติ ปฎิญฺญาย เอวํ ปญฺญาโต อาชีวโก หโตติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ เทวทโตฺต มุสาวาทํ กตฺวา ปถวิํ ปวิโฎฺฐเยวา’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา อเจลโก เทวทโตฺต อโหสิ, นาคราชา สาริปุโตฺต, สุปณฺณราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ปณฺฑรนาคราชชาตกวณฺณนา อฎฺฐมาฯ

[๕๑๙] ๙. สมฺพุลาชาตกวณฺณนา

กา เวธมานาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต มลฺลิกํ เทวึ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ **กุมฺมาสปิณฺฑิชาตเก** (ชา. ๑.๗.๑๔๒ อาทโย) วิตฺถาริตเมวฯ สา ปน ตถาคตสฺส ติณฺณํ กุมฺมาสปิณฺฑิกานํ ทานานุภาเวน ตํ ทิวสเญฺญว รโญฺญ อคฺคมเหสิภาวํ ปตฺวา ปุพฺพุฏฺฐายิตาทีหิ ปญฺจหิ กลฺยาณธมฺเมหิ สมนฺนาคตา ญาณสมฺปนฺนา พุทฺธุปฏฺฐายิกา ปติเทวตา อโหสิฯ ตสฺสา ปติเทวตาภาโว สกลนคเร ปากโฏ อโหสิฯ อเถกทิวสํ ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ‘‘อาวุโส, มลฺลิกา เทวี กิร วตฺตสมฺปนฺนา ญาณสมฺปนฺนา ปติเทวตา’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพเปสา วตฺตสมฺปนฺนา ปติเทวตาเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺตสฺส รโญฺญ โสตฺถิเสโน นาม ปุโตฺต อโหสิฯ ตํ ราชา วยปฺปตฺตํ อุปรชฺเช ปติฏฺฐเปสิ, สมฺพุลา นามสฺส อคฺคมเหสี อโหสิ อุตฺตมรูปธรา สรีรปฺปภาสมฺปนฺนา, นิวาเต ชลมานา ทีปสิขา วิย ขายติฯ อปรภาเค โสตฺถิเสนสฺส สรีเร กุฏฺฐํ อุปฺปชฺชิ, เวชฺชา ติกิจฺฉิตุํ นาสกฺขิํสุฯ โส ภิชฺชมาเนน กุเฏฺฐน ปฏิกูโล หุตฺวา วิปฺปฏิสารํ ปตฺวา ‘‘โก เม รเชฺชน อโตฺถ, อรเญฺญ อนาถมรณํ มริสฺสามี’’ติ รโญฺญ อาโรจาเปตฺวา อิตฺถาคารํ ฉเฑฺฑตฺวา นิกฺขมิฯ สมฺพุลา พหูหิ อุปาเยหิ นิวตฺติยมานาปิ อนิวตฺติตฺวาว ‘‘อหํ ตํ สามิกํ อรเญฺญ ปฏิชคฺคิสฺสามี’’ติ วตฺวา สทฺธิเญฺญว นิกฺขมิฯ โส อรญฺญํ ปวิสิตฺวา สุลภมูลผลาผเล ฉายูทกสมฺปเนฺน ปเทเส ปณฺณสาลํ กตฺวา วาสํ กเปฺปสิฯ ราชธีตา ตํ ปฏิชคฺคิฯ กถํ? สา หิ ปาโต วุฏฺฐาย อสฺสมปทํ สมฺมชฺชิตฺวา ปานียปริโภชนียํ อุปฏฺฐเปตฺวา ทนฺตกฏฺฐญฺจ มุขโธวนญฺจ อุปนาเมตฺวา มุเข โธเต นานาโอสธานิ ปิสิตฺวา ตสฺส วเณ มเกฺขตฺวา มธุรมธุรานิ ผลาผลานิ ขาทาเปตฺวา มุขํ วิกฺขาเลตฺวา หเตฺถสุ โธเตสุ ‘‘อปฺปมโตฺต โหหิ เทวา’’ติ วตฺวา วนฺทิตฺวา ปจฺฉิขณิตฺติองฺกุสเก อาทาย ผลาผลตฺถาย อรญฺญํ ปวิสิตฺวา ผลาผลานิ อาหริตฺวา เอกมเนฺต ฐเปตฺวา ฆเฏน อุทกํ อาหริตฺวา นานาจุเณฺณหิ จ มตฺติกาหิ จ โสตฺถิเสนํ นฺหาเปตฺวา ปุน มธุรผลาผลานิ อุปนาเมติฯ ปริโภคาวสาเน วาสิตปานียํ อุปเนตฺวา สยํ ผลาผลานิ ปริภุญฺชิตฺวา ปทรสนฺถรํ สํวิทหิตฺวา ตสฺมิํ ตตฺถ นิปเนฺน ตสฺส ปาเท โธวิตฺวา สีสปริกมฺมปิฏฺฐิปริกมฺมปาทปริกมฺมานิ กตฺวา สยนปสฺสํ อุปคนฺตฺวา นิปชฺชติฯ เอเตนุปาเยน สามิกํ ปฏิชคฺคิฯ

สา เอกทิวสํ อรเญฺญ ผลาผลํ อาหรนฺตี เอกํ คิริกนฺทรํ ทิสฺวา สีสโต ปจฺฉิํ โอตาเรตฺวา กนฺทรตีเร ฐเปตฺวา ‘‘นฺหายิสฺสามี’’ติ โอตริตฺวา หลิทฺทาย สรีรํ อุพฺพเฏฺฏตฺวา นฺหตฺวา สุโธตสรีรา อุตฺตริตฺวา วากจีรํ นิวาเสตฺวา กนฺทรตีเร อฏฺฐาสิฯ อถสฺสา สรีรปฺปภาย วนํ เอโกภาสํ อโหสิฯ ตสฺมิํ ขเณ เอโก ทานโว โคจรตฺถาย จรโนฺต ตํ ทิสฺวา ปฏิพทฺธจิโตฺต หุตฺวา คาถาทฺวยํ อาห –

๒๙๗.‘‘กา เวธมานา คิริกนฺทรายํ, เอกา ตุวํ ติฏฺฐสิ สํหิตูรุ;
ปุฏฺฐาสิ เม ปาณิปเมยฺยมเชฺฌ, อกฺขาหิ เม นามญฺจ พนฺธเว จฯ

๒๙๘.โอภาสยํ วนํ รมฺมํ, สีหพฺยคฺฆนิเสวิตํ;
กา วา ตฺวมสิ กลฺยาณิ, กสฺส วา ตฺวํ สุมชฺฌิเม;
อภิวาเทมิ ตํ ภเทฺท, ทานวาหํ นมตฺถุ เต’’ติฯ

ตตฺถ **กา เวธมานา**ติ นฺหานมตฺตตาย สีตภาเวน กมฺปมานาฯ **สํหิตูรู**ติ สมฺปิณฺฑิตูรุ อุตฺตมอูรุลกฺขเณฯ **ปาณิปเมยฺยมเชฺฌ**ติ หเตฺถน มินิตพฺพมเชฺฌฯ **กา วา ตฺวนฺ**ติ กา นาม วา ตฺวํ ภวสิฯ **อภิวาเทมี**ติ วนฺทามิฯ **ทานวาหนฺ**ติ อหํ เอโก ทานโว, อยํ นมกฺกาโร ตว อตฺถุ, อญฺชลิํ เต ปคฺคณฺหามีติ อวจฯ

สา ตสฺส วจนํ สุตฺวา ติโสฺส คาถา อภาสิ –

๒๙๙. ‘‘โย ปุโตฺต กาสิราชสฺส, โสตฺถิเสโนติ ตํ วิทู;
ตสฺสาหํ สมฺพุลา ภริยา, เอวํ ชานาหิ ทานว;
อภิวาเทมิ ตํ ภเนฺต, สมฺพุลาหํ นมตฺถุ เตฯ

๓๐๐. ‘‘เวเทหปุโตฺต ภทฺทเนฺต, วเน วสติ อาตุโร;
ตมหํ โรคสมฺมตฺตํ, เอกา เอกํ อุปฎฺฐหํฯ

๓๐๑. ‘‘อหญฺจ วนมุญฺฉาย, มธุมํสํ มิคาพิลํ;
ยทาหรามิ ตํ ภโกฺข, ตสฺส นูนชฺช นาธตี’’ติฯ

ตตฺถ **เวเทหปุโตฺต**ติ เวเทหราชธีตาย ปุโตฺตฯ **โรคสมฺมตฺต**นฺติ โรคปีฬิตํฯ **อุปฎฺฐหนฺ**ติ อุปฎฺฐหามิ ปฎิชคฺคามิฯ ‘‘อุปฎฺฐิตา’’ติปิ ปาโฐฯ **วนมุญฺฉายา**ติ วนํ อุเญฺฉตฺวา อุญฺฉาจริยํ จริตฺวาฯ **มธุมํส**นฺติ นิมฺมกฺขิกํ มธุญฺจ มิคาพิลมํสญฺจ สีหพฺยคฺฆมิเคหิ ขาทิตมํสโต อติริตฺตโกฎฺฐาสํฯ **ตํ ภโกฺข**ติ ยํ อหํ อาหรามิ, ตํ ภโกฺขว โส มม สามิโกฯ **ตสฺส นูนชฺชา**ติ ตสฺส มเญฺญ อชฺช อาหารํ อลภมานสฺส สรีรํ อาตเป ปกฺขิตฺตปทุมํ วิย **นาธติ** อุปตปฺปติ มิลายติฯ

ตโต ปรํ ทานวสฺส จ ตสฺสา จ วจนปฎิวจนคาถาโย โหนฺติ –

๓๐๒. ‘‘กึ วเน ราชปุเตฺตน, อาตุเรน กริสฺสสิ;
สมฺพุเล ปริจิเณฺณน, อหํ ภตฺตา ภวามิ เตฯ

๓๐๓. ‘‘โสกฎฺฎาย ทุรตฺตาย, กึ รูปํ วิชฺชเต มม;
อญฺญํ ปริเยส ภทฺทเนฺต, อภิรูปตรํ มยาฯ

๓๐๔. ‘‘เอหิมํ คิริมารุยฺห, ภริยา เม จตุสฺสตา;
ตาสํ ตฺวํ ปวรา โหหิ, สพฺพกามสมิทฺธินีฯ

๓๐๕. ‘‘นูน ตารกวณฺณาเภ, ยํ กิญฺจิ มนสิจฺฉสิ;
สพฺพํ ตํ ปจุรํ มยฺหํ, รมสฺสุวชฺช มยา สหฯ

๓๐๖. ‘‘โน เจ ตฺวํ มเหเสยฺยํ, สมฺพุเล การยิสฺสสิ;
อลํ ตฺวํ ปาตราสาย, ปเณฺห ภกฺขา ภวิสฺสสิฯ

๓๐๗. ‘‘ตญฺจ สตฺตชโฎ ลุโทฺท, กฬาโร ปุริสาทโก;
วเน นาถํ อปสฺสนฺตึ, สมฺพุลํ อคฺคหี ภุเชฯ

๓๐๘. ‘‘อธิปนฺนา ปิสาเจน, ลุเทฺทนามิสจกฺขุนา;
สา จ สตฺตุวสํ ปตฺตา, ปติเมวานุโสจติฯ

๓๐๙. ‘‘น เม อิทํ ตถา ทุกฺขํ, ยํ มํ ขาเทยฺย รกฺขโส;
ยญฺจ เม อยฺยปุตฺตสฺส, มโน เหสฺสติ อญฺญถาฯ

๓๑๐. ‘‘น สนฺติ เทวา ปวสนฺติ นูน, น หิ นูน สนฺติ อิธ โลกปาลา;
สหสา กโรนฺตานมสญฺญตานํ, น หิ นูน สนฺติ ปฎิเสธิตาโร’’ติฯ

ตตฺถ **ปริจิเณฺณนา**ติ เตน อาตุเรน ปริจิเณฺณน กึ กริสฺสสิฯ **โสกฏฺฏายา**ติ โสกาตุรายฯ ‘‘โสกฏฺฐายา’’ติปิ ปาโฐ, โสเก ฐิตายาติ อโตฺถฯ **ทุรตฺตายา**ติ ทุคฺคตกปณภาวปฺปตฺตาย อตฺตภาวายฯ **เอหิมนฺ**ติ มา ตฺวํ ทุรตฺตามฺหีติ จินฺตยิ, เอตํ มม คิริมฺหิ ทิพฺพวิมานํ, เอหิ อิมํ คิรึ อารุหฯ **จตุสฺสตา**ติ ตสฺมึ เม วิมาเน อปราปิ จตุสฺสตา ภริยาโย อตฺถิฯ **สพฺพํ ตนฺ**ติ ยํ กิญฺจิ อุปโภคปริโภควตฺถาภรณาทิกํ อิจฺฉสิ, สพฺพํ ตํ นูน มยฺหํ ปจุรํ พหุํ สุลภํ, ตสฺมา มา กปณามฺหีติ จินฺตยิ, เอหิ มยา สห รมสฺสูติ วทติฯ

มเหเสยฺยนฺติ, ‘‘ภเทฺท, สมฺพุเล โน เจ เม ตฺวํ มเหสิภาวํ กาเรสฺสสิ, ปริยตฺตา ตฺวํ มม ปาตราสาย, เตน ตํ พลกฺกาเรน วิมานํ เนสฺสามิ, ตตฺร มํ อสงฺคณฺหนฺตี มม เสฺว ปาโตว ภกฺขา ภวิสฺสสี’’ติ เอวํ วตฺวา โส สตฺตหิ ชฏาหิ สมนฺนาคโต ลุทฺทโก ทารุโณ นิกฺขนฺตทโนฺต ตํ ตสฺมึ วเน กิญฺจิ อตฺตโน นาถํ อปสฺสนฺตึ สมฺพุลํ ภุเช อคฺคเหสิฯ **อธิปนฺนา**ติ อโชฺฌตฺถฏาฯ **อามิสจกฺขุนา**ติ กิเลสโลเลนฯ **ปติเมวา**ติ อตฺตโน อจิเนฺตตฺวา ปติเมว อนุโสจติฯ **มโน เหสฺสตี**ติ มํ จิรายนฺตึ วิทิตฺวา อญฺญถา จิตฺตํ ภวิสฺสติฯ **น สนฺติ เทวา**ติ อิทํ สา ทานเวน ภุเช คหิตา เทวตุชฺฌาปนํ กโรนฺตี อาหฯ **โลกปาลา**ติ เอวรูปานํ สีลวนฺตีนํ ปติเทวตานํ ปาลกา โลกปาลา นูน อิธ โลเก น สนฺตีติ ปริเทวติฯ

อถสฺสา สีลเตเชน สกฺกสฺส ภวนํ กมฺปิ, ปณฺฑุกมฺพลสิลาสนํ อุณฺหาการํ ทเสฺสสิฯ สโกฺก อาวเชฺชโนฺต ตํ การณํ ญตฺวา วชิรํ อาทาย เวเคน คนฺตฺวา ทานวสฺส มตฺถเก ฐตฺวา อิตรํ คาถมาห –

๓๑๑.‘‘อิตฺถีนเมสา ปวรา ยสสฺสินี, สนฺตา สมา อคฺคิริวุคฺคเตชา;
ตเญฺจ ตฺวํ รกฺขสาเทสิ กญฺญํ, มุทฺธา จ หิ สตฺตธา เต ผเลยฺย;
มา ตฺวํ ทหี มุญฺจ ปติพฺพตายา’’ติฯ

ตตฺถ **สนฺตา**ติ อุปสนฺตา, อถ วา ปณฺฑิตา ญาณสมฺปนฺนาฯ **สมา**ติ กายวิสมาทิวิรหิตาฯ **อเทสี**ติ ขาทสิฯ **ผเลยฺยา**ติ อิมินา เม อินฺทวชิเรน ปหริตฺวา มุทฺธา ภิเชฺชถฯ **มา ตฺวํ ทหี**ติ ตฺวํ อิมํ ปติพฺพตํ มา ตาเปยฺยาสีติฯ

ตํ สุตฺวา ทานโว สมฺพุลํ วิสฺสเชฺชสิฯ สโกฺก ‘‘ปุนปิ เอส เอวรูปํ กเรยฺยา’’ติ จิเนฺตตฺวา ทานวํ เทวสงฺขลิกาย พนฺธิตฺวา ปุน อนาคมนาย ตติเย ปพฺพตนฺตเร วิสฺสเชฺชสิ, ราชธีตรํ อปฺปมาเทน โอวทิตฺวา สกฏฺฐานเมว คโตฯ ราชธีตาปิ อตฺถงฺคเต สูริเย จนฺทาโลเกน อสฺสมํ ปาปุณิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อฑฺฒ คาถา อภาสิ –

๓๑๒.‘‘สา จ อสฺสมมาคจฺฉิ, ปมุตฺตา ปุริสาทกา;
นีฬํ ปฬินํ สกุณีว, คตสิงฺคํว อาลยํฯ

๓๑๓.‘‘สา ตตฺถ ปริเทวสิ, ราชปุตฺตี ยสสฺสินี;
สมฺพุลา อุตุมตฺตกฺขา, วเน นาถํ อปสฺสนฺตีฯ

๓๑๔.‘‘สมเณ พฺราหฺมเณ วเนฺท, สมฺปนฺนจรเณ อิเส;
ราชปุตฺตํ อปสฺสนฺตี, ตุมฺหํมฺหิ สรณํ คตาฯ

๓๑๕.‘‘วเนฺท สีเห จ พฺยเคฺฆ จ, เย จ อเญฺญ วเน มิคา;
ราชปุตฺตํ อปสฺสนฺตี, ตุมฺหํมฺหิ สรณํ คตาฯ

๓๑๖.‘‘ติณา ลตานิ โอสโฌ, ปพฺพตานิ วนานิ จ;
ราชปุตฺตํ อปสฺสนฺตี, ตุมฺหํมฺหิ สรณํ คตาฯ

๓๑๗.‘‘วเนฺท อินฺทีวรีสามํ, รตฺตึ นกฺขตฺตมาลินึ;
ราชปุตฺตํ อปสฺสนฺตี, ตุมฺหํมฺหิ สรณํ คตาฯ

๓๑๘.‘‘วเนฺท ภาคีรถึ คงฺคํ, สวนฺตีนํ ปฏิคฺคหํ;
ราชปุตฺตํ อปสฺสนฺตี, ตุมฺหํมฺหิ สรณํ คตาฯ

๓๑๙.‘‘วเนฺท อหํ ปพฺพตราชเสฏฺฐํ, หิมวนฺตํ สิลุจฺจยํ;
ราชปุตฺตํ อปสฺสนฺตี, ตุมฺหํมฺหิ สรณํ คตา’’ติฯ

ตตฺถ **นีฬํ ปฬินํ สกุณีวา**ติ ยถา สกุณิกา มุขตุณฺฑเกน โคจรํ คเหตฺวา เกนจิ อุปทฺทเวน สกุณโปตกานํ ปฬินตฺตา ปฬินํ สกุณินีฬํ อาคเจฺฉยฺย, ยถา วา **คตสิงฺคํ** นิกฺขนฺตวจฺฉกํ **อาลยํ** สุญฺญํ วจฺฉกสาลํ วจฺฉคิทฺธินี เธนุ อาคเจฺฉยฺย, เอวํ สุญฺญํ อสฺสมํ อาคจฺฉีติ อโตฺถฯ ตทา หิ โสตฺถิเสโน สมฺพุลาย จิรมานาย ‘‘อิตฺถิโย นาม โลลา, ปจฺจามิตฺตมฺปิ เม คเหตฺวา อาคเจฺฉยฺยา’’ติ ปริสงฺกโนฺต ปณฺณสาลโต นิกฺขมิตฺวา คจฺฉนฺตรํ ปวิสิตฺวา นิสีทิฯ เตเนตํ วุตฺตํฯ **อุตุมตฺตกฺขา**ติ โสกเวคสญฺชาเตน อุเณฺหน อุตุนา มนฺทโลจนาฯ **อปสฺสนฺตี**ติ ตสฺมึ วเน นาถํ อตฺตโน ปตึ อปสฺสนฺตี อิโต จิโต จ สนฺธาวมานา ปริเทเวสิฯ

ตตฺถ **สมเณ พฺราหฺมเณ**ติ สมิตปาปพาหิตปาเป สมเณ พฺราหฺมเณฯ **สมฺปนฺนจรเณ**ติ สห สีเลน อฏฺฐนฺนํ สมาปตฺตีนํ วเสน จ สมฺปนฺนจรเณ อิเส วเนฺทติ เอวํ วตฺวา ราชปุตฺตํ อปสฺสนฺตี ตุมฺหากํ สรณํ คตา อมฺหิฯ สเจ เม สามิกสฺส นิสินฺนฏฺฐานํ ชานาถ, อาจิกฺขถาติ ปริเทเวสีติ อโตฺถฯ เสสคาถาสุปิ เอเสว นโยฯ **ติณา ลตานิ โอสโฌ**ติ อโนฺตเผคฺคุพหิสารติณานิ จ ลตานิ จ อโนฺตสารโอสธิโย จฯ อิมํ คาถํ ติณาทีสุ นิพฺพตฺตเทวตา สนฺธายาหฯ **อินฺทีวรีสาม**นฺติ อินฺทีวรีปุปฺผสมานวณฺณํฯ **นกฺขตฺตมาลินิ**นฺติ นกฺขตฺตปฏิปาฏิสมนฺนาคตํฯ **ตุมฺหํมฺหี**ติ รตฺตึ สนฺธาย ตมฺปิ อมฺหีติ อาหฯ **ภาคีรถึ คงฺค**นฺติ เอวํปริยายนามิกํ คงฺคํฯ **สวนฺตีน**นฺติ อญฺญาสํ พหูนํ นทีนํ ปฏิคฺคาหิกํฯ คงฺคาย นิพฺพตฺตเทวตํ สนฺธาเยวมาหฯ หิมวเนฺตปิ เอเสว นโยฯ

ตํ เอวํ ปริเทวมานํ ทิสฺวา โสตฺถิเสโน จิเนฺตสิ – ‘‘อยํ อติวิย ปริเทวติ, น โข ปนสฺสา ภาวํ ชานามิ, สเจ มยิ สิเนเหน เอวํ กโรติ , หทยมฺปิสฺสา ผเลยฺย, ปริคฺคณฺหิสฺสามิ ตาว น’’นฺติ คนฺตฺวา ปณฺณสาลทฺวาเร นิสีทิฯ สาปิ ปริเทวมานาว ปณฺณสาลทฺวารํ คนฺตฺวา ตสฺส ปาเท วนฺทิตฺวา ‘‘กุหึ คโตสิ, เทวา’’ติ อาหฯ อถ นํ โส, ‘‘ภเทฺท , ตฺวํ อเญฺญสุ ทิวเสสุ น อิมาย เวลาย อาคจฺฉสิ, อชฺช อติสายํ อาคตาสี’’ติ ปุจฺฉโนฺต คาถมาห –

๓๒๐.‘‘อติสายํ วตาคญฺฉิ, ราชปุตฺติ ยสสฺสินิ;
เกน นุชฺช สมาคจฺฉิ, โก เต ปิยตโร มยา’’ติฯ

อถ นํ สา ‘‘อหํ, อยฺยปุตฺต, ผลาผลานิ อาทาย อาคจฺฉนฺตี เอกํ ทานวํ ปสฺสึ, โส มยิ ปฏิพทฺธจิโตฺต หุตฺวา มํ หเตฺถ คณฺหิตฺวา ‘สเจ มม วจนํ น กโรสิ, ขาทิสฺสามิ ต’นฺติ อาห, อหํ ตาย เวลาย ตเญฺญว อนุโสจนฺตี เอวํ ปริเทวิ’’นฺติ วตฺวา คาถมาห –

๓๒๑.‘‘อิทํ โขหํ ตทาโวจํ, คหิตา เตน สตฺตุนา;

น เม อิทํ ตถา ทุกฺขํ, ยํ มํ ขาเทยฺย รกฺขโส;
ยญฺจ เม อยฺยปุตฺตสฺส, มโน เหสฺสติ อญฺญถา’’ติฯ

อถสฺส เสสมฺปิ ปวตฺตึ อาโรเจนฺตี ‘‘เตน ปนาหํ, เทว, ทานเวน คหิตา อตฺตานํ วิสฺสชฺชาเปตุํ อสโกฺกนฺตี เทวตฺชฺฌาปนกมฺมํ อกาสึ, อถ สโกฺก วชิรหโตฺถ อาคนฺตฺวา อากาเส ฐิโต ทานวํ สนฺตเชฺชตฺวา มํ วิสฺสชฺชาเปตฺวา ตํ เทวสงฺขลิกาย พนฺธิตฺวา ตติเย ปพฺพตนฺตเร ขิปิตฺวา ปกฺกามิ, เอวาหํ สกฺกํ นิสฺสาย ชีวิตํ ลภิ’’นฺติ อาหฯ ตํ สุตฺวา โสตฺถิเสโน, ‘‘ภเทฺท, โหตุ, มาตุคามสฺส อนฺตเร สจฺจํ นาม ทุลฺลภํ, หิมวเนฺต หิ พหู วนจรกตาปสวิชฺชาธราทโย สนฺติ, โก ตุยฺหํ สทฺทหิสฺสตี’’ติ วตฺวา คาถมาห –

๓๒๒. ‘‘โจรีนํ พหุพุทฺธีนํ, ยาสุ สจฺจํ สุทุลฺลภํ;
ถีนํ ภาโว ทุราชาโน, มจฺฉเสฺสโวทเก คต’’นฺติฯ

สา ตสฺส วจนํ สุตฺวา, ‘‘อยฺยปุตฺต, อหํ ตํ อสทฺทหนฺตํ มม สจฺจพเลเนว ติกิจฺฉิสฺสามี’’ติ อุทกสฺส กลสํ ปูเรตฺวา สจฺจกิริยํ กตฺวา ตสฺส สีเส อุทกํ อาสิญฺจนฺตี คาถมาห –

๓๒๓. ‘‘ตถา มํ สจฺจํ ปาเลตุ, ปาลยิสฺสติ เจ มมํ;
ยถาหํ นาภิชานามิ, อญฺญํ ปิยตรํ ตยา;
เอเตน สจฺจวเชฺชน, พฺยาธิ เต วูปสมฺมตู’’ติฯ

ตตฺถ ตถา-สโทฺท ‘‘เจ มม’’นฺติ อิมินา สทฺธึ โยเชตโพฺพฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยถาหํ วทามิ, ตถา เจ มม วจนํ สจฺจํ, อถ มํ อิทานิปิ ปาเลตุ, อายติมฺปิ ปาเลสฺสติ, อิทานิ เม วจนํ สุณาถ ‘‘ยถาหํ นาภิชานามี’’ติฯ โปตฺถเกสุ ปน ‘‘ตถา มํ สจฺจํ ปาเลตี’’ติ ลิขิตํ, ตํ อฎฺฐกถายํ นตฺถิฯ

เอวํ ตาย สจฺจกิริยํ กตฺวา อุทเก อาสิตฺตมเตฺตเยว โสตฺถิเสนสฺส กุฎฺฐํ อมฺพิเลน โธตํ วิย ตมฺพมลํ ตาวเทว อปคจฺฉิฯ เต กติปาหํ ตตฺถ วสิตฺวา อรญฺญา นิกฺขมฺม พาราณสึ ปตฺวา อุยฺยานํ ปวิสึสุฯ ราชา เตสํ อาคตภาวํ ญตฺวา อุยฺยานํ คนฺตฺวา ตเตฺถว โสตฺถิเสนสฺส ฉตฺตํ อุสฺสาเปตฺวา สมฺพุลํ อคฺคมเหสิฎฺฐาเน อภิสิญฺจาเปตฺวา นครํ ปเวเสตฺวา สยํ อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อุยฺยาเน วาสํ กเปฺปสิ, ราชนิเวสเนเยว จ นิพทฺธํ ภุญฺชิฯ โสตฺถิเสโนปิ สมฺพุลาย อคฺคมเหสิฎฺฐานมตฺตเมว อทาสิ, น ปุนสฺสา โกจิ สกฺกาโร อโหสิ, อตฺถิภาวมฺปิสฺสา น อญฺญาสิ, อญฺญาเหว อิตฺถีหิ สทฺธึ อภิรมิฯ สมฺพุลา สปตฺติโทสวเสน กิสา อโหสิ อุปณฺฑุปณฺฑุกชาตา ธมนิสนฺถตคตฺตาฯ สา เอกทิวสํ โสกวิโนทนตฺถํ ภุญฺชิตุํ อาคตสฺส สสฺสุรตาปสสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ตํ กตภตฺตกิจฺจํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ โส ตํ มิลาตินฺทฺริยํ ทิสฺวา คาถมาห –

๓๒๔. ‘‘เย กุญฺชรา สตฺตสตา อุฬารา, รกฺขนฺติ รตฺตินฺทิวมุยฺยุตาวุธา;
ธนุคฺคหานญฺจ สตานิ โสฬส, กถํวิเธ ปสฺสสิ ภเทฺท สตฺตโว’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – ภเทฺท, สมฺพุเล เย อมฺหากํ สตฺตสตา กุญฺชรา, เตสเญฺญว ขนฺธคตานํ โยธานํ วเสน อุยฺยุตฺตาวุธา, อปรานิ จ โสฬสธนุคฺคหสตานิ รตฺตินฺทิวํ พาราณสึ รกฺขนฺติฯ เอวํ สุรกฺขิเต นคเร กถํวิเธ ตฺวํ สตฺตโว ปสฺสสิฯ ภเทฺท, ยสฺสา ตว สาสงฺกา สปฺปฎิภยา อรญฺญา อาคตกาเลปิ ปภาสมฺปนฺนํ สรีรํ, อิทานิ ปน มิลาตา ปณฺฑุปลาสวณฺณา อติวิย กิลนฺตินฺทฺริยาสิ, กสฺส นาม ตฺวํ ภายสี’’ติ ปุจฺฉิฯ

สา ตสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘ปุโตฺต เต, เทว, มยิ น ปุริมสทิโส’’ติ วตฺวา ปญฺจ คาถา อภาสิ –

๓๒๕. ‘‘อลงฺกตาโย ปทุมุตฺตรตฺตจา, วิราคิตา ปสฺสติ หํสคคฺครา;
ตาสํ สุณิตฺวา มิตคีตวาทิตํ, น ทานิ เม ตาต ตถา ยถา ปุเรฯ

๓๒๖. ‘‘สุวณฺณสํกจฺจธรา สุวิคฺคหา, อลงฺกตา มานุสิยจฺฉรูปมา;
เสโนปิยา ตาต อนินฺทิตงฺคิโย, ขตฺติยกญฺญา ปฏิโลภยนฺติ นํฯ

๓๒๗. ‘‘สเจ อหํ ตาต ตถา ยถา ปุเร, ปตึ ตมุญฺฉาย ปุนา วเน ภเร;
สมฺมานเย มํ น จ มํ วิมานเย, อิโตปิ เม ตาต ตโต วรํ สิยาฯ

๓๒๘. ‘‘ยมนฺนปาเน วิปุลสฺมิ โอหิเต, นารี วิมฏฺฐาภรณา อลงฺกตา;
สพฺพงฺคุเปตา ปติโน จ อปฺปิยา, อพชฺฌ ตสฺสา มรณํ ตโต วรํฯ

๓๒๙. ‘‘อปิ เจ ทลิทฺทา กปณา อนาฬฺหิยา, กฏาทุตียา ปติโน จ สา ปิยา;
สพฺพงฺคุเปตายปิ อปฺปิยาย, อยเมว เสยฺยา กปณาปิ ยา ปิยา’’ติฯ

ตตฺถ **ปทุมุตฺตรตฺตจา**ติ ปทุมคพฺภสทิสอุตฺตรตฺตจาฯ สพฺพาสํ สรีรโต สุวณฺณปภา นิจฺฉรนฺตีติ ทีเปติฯ **วิราคิตา**ติ วิลคฺคสรีรา, ตนุมชฺฌาติ อโตฺถฯ **หํสคคฺครา**ติ เอวรูปา หํสา วิย มธุรสฺสรา นาริโย ปสฺสติฯ **ตาสน**ฺติ โส ตว ปุโตฺต ตาสํ นารีนํ มิตคีตวาทิตาทีนิ สุณิตฺวา อิทานิ เม, ตาต, ยถา ปุเร, ตถา น ปวตฺตตีติ วทติฯ **สุวณฺณสํกจฺจธรา**ติ สุวณฺณมยสํกจฺจาลงฺการธราฯ **อลงฺกตา**ติ นานาลงฺการปฏิมณฺฑิตาฯ **มานุสิยจฺฉรูปมา**ติ มานุสิโย อจฺฉรูปมาฯ **เสโนปิยา**ติ โสตฺถิเสนสฺส ปิยาฯ **ปฏิโลภยนฺติ น**นฺติ นํ ตว ปุตฺตํ ปฏิโลภยนฺติฯ

สเจ อหนฺติ, ตาต, ยถา ปุเร สเจ อหํ ปุนปิ ตํ ปตึ ตเถว กุฏฺฐโรเคน วนํ ปวิฏฺฐํ อุญฺฉาย ตสฺมิํ วเน ภเรยฺยํ, ปุนปิ มํ โส สมฺมาเนยฺย น วิมาเนยฺย, ตโต เม อิโตปิ พาราณสิรชฺชโต ตํ อรญฺญเมว วรํ สิยา สปตฺติโทเสน สุสฺสนฺติยาติ ทีเปติฯ **ยมนฺนปาเน**ติ ยํ อนฺนปาเนฯ **โอหิเต**ติ ฐปิเต ปฏิยเตฺตฯ อิมินา พหุนฺนปานฆรํ ทเสฺสติฯ อยํ กิรสฺสา อธิปฺปาโย – ยา นารี วิปุลนฺนปาเน ฆเร เอกิกาว อสปตฺติ สมานา วิมฏฺฐาภรณา นานาลงฺกาเรหิ อลงฺกตา สเพฺพหิ คุณเงฺคหิ อุเปตา ปติโน จ อปฺปิยา โหติ, อพชฺฌ คีวาย วลฺลิยา วา รชฺชุยา วา พนฺธิตฺวา ตสฺสา ตโต ฆราวาสโต มรณเมว วรตรนฺติฯ **อนาฬฺหียา**ติ อนาฬฺหาฯ **กฏาทุตียา**ติ นิปชฺชนกฏสารกทุติยาฯ **เสยฺยา**ติ กปณาปิ สมานา ยา ปติโน ปิยา, อยเมว อุตฺตมาติฯ

เอวํ ตาย อตฺตโน ปริสุสฺสนการเณ ตาปสสฺส กถิเต ตาปโส ราชานํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ตาต, โสตฺถิเสน ตยิ กุฏฺฐโรคาภิภูเต อรญฺญํ ปวิสเนฺต ตยา สทฺธึ ปวิสิตฺวา ตํ อุปฏฺฐหนฺตี อตฺตโน สจฺจพเลน ตว โรคํ วูปสเมตฺวา ยา เต รเชฺช ปติฏฺฐานการณมกาสิ, ตสฺสา นาม ตฺวํ เนว ฐิตฏฺฐานํ, น นิสินฺนฏฺฐานํ ชานาสิ, อยุตฺตํ เต กตํ, มิตฺตทุพฺภิกมฺมํ นาเมตํ ปาปก’’นฺติ วตฺวา ปุตฺตํ โอวทโนฺต คาถมาห –

๓๓๐. ‘‘สุทุลฺลภิตฺถี ปุริสสฺส ยา หิตา, ภตฺติตฺถิยา ทุลฺลโภ โย หิโต จ;
หิตา จ เต สีลวตี จ ภริยา, ชนินฺท ธมฺมํ จร สมฺพุลายา’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – ตาต, ยา ปุริสสฺส หิตา มุทุจิตฺตา อนุกมฺปิกา อิตฺถี, โย จ ภตฺตา อิตฺถิยา หิโต กตคุณํ ชานาติ, อุโภเปเต สุทุลฺลภาฯ อยญฺจ สมฺพุลา ตุยฺหํ หิตา เจว สีลสมฺปนฺนา จ, ตสฺมา เอติสฺสา ธมฺมํ จร, กตคุณํ ชานิตฺวา มุทุจิโตฺต โหหิ, จิตฺตมสฺสา ปริโตเสหีติฯ

เอวํ โส ปุตฺตสฺส โอวาทํ ทตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกามิฯ ราชา ปิตริ คเต สมฺพุลํ ปโกฺก สาเปตฺวา, ‘‘ภเทฺท, เอตฺตกํ กาลํ มยา กตํ โทสํ ขม, อิโต ปฏฺฐาย สพฺพิสฺสริยํ ตุยฺหเมว ทมฺมี’’ติ วตฺวา โอสานคาถมาห –

๓๓๑. ‘‘สเจ ตุวํ วิปุเล ลทฺธโภเค, อิสฺสาวติณฺณา มรณํ อุเปสิ;
อหญฺจ เต ภเทฺท อิมา ราชกญฺญา, สเพฺพ เต วจนกรา ภวามา’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – ภเทฺท, สมฺพุเล สเจ ตุวํ รตนราสิมฺหิ ฐเปตฺวา อภิสิตฺตา อคฺคมเหสิฏฺฐานวเสน วิปุเล โภเค ลภิตฺวาปิ อิสฺสาย โอติณฺณา มรณํ อุเปสิ, อหญฺจ อิมา จ ราชกญฺญา สเพฺพ ตว วจนกรา ภวาม, ตุวํ ยถาธิปฺปายํ อิมํ รชฺชํ วิจาเรหีติ สพฺพิสฺสริยํ ตสฺสา อทาสิฯ

ตโต ปฏฺฐาย อุโภ สมคฺควาสํ วสนฺตา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กริตฺวา ยถากมฺมํ คมิํสุฯ ตาปโส ฌานาภิญฺญาโย นิพฺพเตฺตตฺวา พฺรหฺมโลกูปโค อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ มลฺลิกา ปติเทวตาเยวา’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ ‘‘ตทา สมฺพุลา มลฺลิกา อโหสิ, โสตฺถิเสโน โกสลราชา, ปิตา ตาปโส ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สมฺพุลาชาตกวณฺณนา นวมาฯ

[๕๒๐] ๑๐. คนฺธตินฺทุกชาตกวณฺณนา

อปฺปมาโทติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ราโชวาทํ อารพฺภ กเถสิฯ ราโชวาโท เหฏฺฐา วิตฺถาริโตวฯ อตีเต ปน กปิลรเฏฺฐ อุตฺตรปญฺจาลนคเร ปญฺจาโล นาม ราชา อคติคมเน ฐิโต อธเมฺมน ปมโตฺต รชฺชํ กาเรสิฯ อถสฺส อมจฺจาทโย สเพฺพปิ อธมฺมิกาว ชาตาฯ พลิปีฬิตา รฏฺฐวาสิโน ปุตฺตทาเร อาทาย อรเญฺญ มิคา วิย จริํสุ, คามฏฺฐาเน คาโม นาม นาโหสิฯ มนุสฺสา ราชปุริสานํ ภเยน ทิวา เคเห วสิตุํ อสโกฺกนฺตา เคหานิ กณฺฏกสาขาหิ ปริกฺขิปิตฺวา เคเห รตฺติํ วสิตฺวา อรุเณ อุคฺคจฺฉเนฺตเยว อรญฺญํ ปวิสนฺติฯ ทิวา ราชปุริสา วิลุมฺปนฺติ, รตฺติํ โจราฯ ตทา โพธิสโตฺต พหินคเร คนฺธตินฺทุกรุเกฺข เทวตา หุตฺวา นิพฺพตฺติ, อนุสํวจฺฉรํ รโญฺญ สนฺติกา สหสฺสคฺฆนกํ พลิกมฺมํ ลภติฯ โส จิเนฺตสิ – ‘‘อยํ ราชา ปมโตฺต รชฺชํ กาเรติ, สกลรฏฺฐํ วินสฺสติ, ฐเปตฺวา มํ อโญฺญ ราชานํ ปติรูเป นิเวเสตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถิ, อุปการโก จาปิ เม อนุสํวจฺฉรํ สหสฺสคฺฆนกพลินา ปูเชติ, โอวทิสฺสามิ น’’นฺติฯ

โส รตฺติภาเค รโญฺญ สิริคพฺภํ ปวิสิตฺวา อุสฺสีสกปเสฺส ฐตฺวา โอภาสํ วิสฺสเชฺชตฺวา อากาเส อฏฺฐาสิฯ ราชา ตํ พาลสูริยํ วิย ชลมานํ ทิสฺวา ‘‘โกสิ ตุวํ, เกน วา การเณน อิธาคโตสี’’ติ ปุจฺฉิฯ โส ตสฺส วจนํ สุตฺวา, ‘‘มหาราช, อหํ คนฺธตินฺทุกเทวตา, ‘ตุยฺหํ โอวาทํ ทสฺสามี’ติ อาคโตมฺหี’’ติ อาหฯ ‘‘กิํ นาม โอวาทํ ทสฺสสี’’ติ เอวํ วุเตฺต มหาสโตฺต, ‘‘มหาราช, ตุวํ ปมโตฺต หุตฺวา รชฺชํ กาเรสิ, เตน เต สกลรฏฺฐํ หตวิลุตฺตํ วิย วินฏฺฐํ, ราชาโน นาม ปมาเทน รชฺชํ กาเรนฺตา สกลรฏฺฐสฺส สามิโน น โหนฺติ, ทิเฏฺฐว ธเมฺม วินาสํ ปตฺวา สมฺปราเย ปุน มหานิรเย นิพฺพตฺตนฺติฯ เตสุ จ ปมาทํ อาปเนฺนสุ อโนฺตชนา พหิชนาปิสฺส ปมตฺตาว โหนฺติ, ตสฺมา รญฺญา อติเรเกน อปฺปมเตฺตน ภวิตพฺพ’’นฺติ วตฺวา ธมฺมเทสนํ ปฏฺฐเปโนฺต อิมา เอกาทส คาถา อาห –

๓๓๒. ‘‘อปฺปมาโท อมตปทํ, ปมาโท มจฺจุโน ปทํ;
อปฺปมตฺตา น มียนฺติ, เย ปมตฺตา ยถา มตาฯ

๓๓๓.‘‘มทา ปมาโท ชาเยถ, ปมาทา ชายเต ขโย;
ขยา ปโทสา ชายนฺติ, มา มโท ภรตูสภฯ

๓๓๔.‘‘พหู หิ ขตฺติยา ชีนา, อตฺถํ รฏฺฐํ ปมาทิโน;
อโถปิ คามิโน คามา, อนคารา อคาริโนฯ

๓๓๕.‘‘ขตฺติยสฺส ปมตฺตสฺส, รฏฺฐสฺมิํ รฏฺฐวฑฺฒน;
สเพฺพ โภคา วินสฺสนฺติ, รโญฺญ ตํ วุจฺจเต อฆํฯ

๓๓๖.‘‘เนส ธโมฺม มหาราช, อติเวลํ ปมชฺชสิ;
อิทฺธํ ผีตํ ชนปทํ, โจรา วิทฺธํสยนฺติ นํฯ

๓๓๗.‘‘น เต ปุตฺตา ภวิสฺสนฺติ, น หิรญฺญํ น ธานิยํ;
รเฏฺฐ วิลุปฺปมานมฺหิ, สพฺพโภเคหิ ชียสิฯ

๓๓๘.‘‘สพฺพโภคา ปริชิณฺณํ, ราชานํ วาปิ ขตฺติยํ;
ญาติมิตฺตา สุหชฺชา จ, น ตํ มญฺญนฺติ มานิยํฯ

๓๓๙.‘‘หตฺถาโรหา อนีกฏฺฐา, รถิกา ปตฺติการกา;
ตเมวมุปชีวนฺตา, น ตํ มญฺญนฺติ มานิยํฯ

๓๔๐.‘‘อสํวิหิตกมฺมนฺตํ , พาลํ ทุมฺมนฺติมนฺตินํ;
สิรี ชหติ ทุเมฺมธํ, ชิณฺณํว อุรโค ตจํฯ

๓๔๑.‘‘สุสํวิหิตกมฺมนฺตํ, กาลุฏฺฐายิํ อตนฺทิตํ;
สเพฺพ โภคาภิวฑฺฒนฺติ, คาโว สอุสภามิวฯ

๓๔๒.‘‘อุปสฺสุติํ มหาราช, รเฏฺฐ ชนปเท จร;
ตตฺถ ทิสฺวา จ สุตฺวา จ, ตโต ตํ ปฏิปชฺชสี’’ติฯ

ตตฺถ **อปฺปมาโท**ติ สติยา อวิปฺปวาโสฯ **อมตปท**นฺติ อมตสฺส นิพฺพานสฺส ปทํ อธิคมการณํฯ **มจฺจุโน ปท**นฺติ มรณสฺส การณํฯ ปมตฺตา หิ วิปสฺสนํ อวเฑฺฒตฺวา อปฺปฏิสนฺธิกภาวํ ปตฺตุํ อสโกฺกนฺตา ปุนปฺปุนํ สํสาเร ชายนฺติ เจว มียนฺติ จ, ตสฺมา ปมาโท มจฺจุโน ปทํ นาม ฯ **น มียนฺตี**ติ วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา อปฺปฏิสนฺธิกภาวํ ปตฺตา ปุน สํสาเร อนิพฺพตฺตตฺตา น มียนฺติ นามฯ **เย ปมตฺตา**ติ, มหาราช, เย ปุคฺคลา ปมตฺตา, เต ยถา มตา, ตเถว ทฏฺฐพฺพาฯ กสฺมา? อกิจฺจสาธนตายฯ มตสฺสปิ หิ ‘‘อหํ ทานํ ทสฺสามิ, สีลํ รกฺขิสฺสามิ, อุโปสถกมฺมํ กริสฺสามิ, กลฺยาณกมฺมํ ปูเรสฺสามี’’ติ อาโภโค วา ปตฺถนา วา ปริยุฏฺฐานํ วา นตฺถิ อปคตวิญฺญาณตฺตา, ปมตฺตสฺสปิ อปฺปมาทาภาวาติ ตสฺมา อุโภเปเต เอกสทิสาวฯ

มทาติ, มหาราช, อาโรคฺยโยพฺพนชีวิตมทสงฺขาตา ติวิธา มทา ปมาโท นาม ชายติฯ โส มทปฺปโตฺต ปมาทาปโนฺน ปาณาติปาตาทีนิ ปาปกมฺมานิ กโรติฯ อถ นํ ราชาโน ฉินฺทาเปนฺติ วา หนาเปนฺติ วา, สพฺพํ วา ธนมสฺส หรนฺติ, เอวมสฺส ปมาทา ญาติธนชีวิตกฺขโย ชายติฯ ปุน โส ธนกฺขยํ วา ยสกฺขยํ วา ปโตฺต ชีวิตุํ อสโกฺกโนฺต ชีวิตวุตฺตตฺถาย กายทุจฺจริตาทีนิ กโรติ, อิจฺจสฺส ขยา ปโทสา ชายนฺติ, เตน ตํ วทามิ **มา มโท ภรตูสภา**ติ, รฏฺฐภารกเชฏฺฐก ภรตูสภ มา ปมาทมาปชฺชีติ อโตฺถฯ **อตฺถํ รฏฺฐ**นฺติ ชนปทวาสีนํ วุฑฺฒิเญฺจว สกล

รฏฺฐญฺจ พหู ปมาทิโน ชีนาฯ เตสํ อาวิภาวตฺถาย ขนฺติวาทิชาตก-มาตงฺคชาตก-ภรุชาตก-สรภงฺคชาตก-เจติยชาตกานิ กเถตพฺพานิฯ **คามิโน**ติ คามโภชกาปิ เต คามาปิ พหู ปมาทโทเสน ชีนา ปริหีนา วินฏฺฐาฯ **อนคารา อคาริโน**ติ ปพฺพชิตาปิ ปพฺพชิตปฏิปตฺติโต, คิหีปิ ฆราวาสโต เจว ธนธญฺญาทีหิ จ พหู ชีนา ปริหีนาติ วทติฯ **ตํ วุจฺจเต อฆ**นฺติ, มหาราช, ยสโภคปริหานิ นาเมตํ รโญฺญ ทุกฺขํ วุจฺจติฯ โภคาภาเวน หิ นิทฺธนสฺส ยโส หายติ, หีนยโส มหนฺตํ กายิกเจตสิกทุกฺขํ ปาปุณาติฯ

เนส ธมฺโมติ, มหาราช, เอส โปราณกราชูนํ ธมฺโม น โหติฯ **อิทฺธํ ผีต**นฺติ อนฺนปานาทินา สมิทฺธํ หิรญฺญสุวณฺณาทินา ผีตํ ปุปฺผิตํฯ **น เต ปุตฺตา**ติ, มหาราช, ปเวณิปาลกา เต ปุตฺตา น ภวิสฺสนฺติฯ รฏฺฐวาสิโน หิ ''อธมฺมิกรโญฺญ เอส ปุตฺโต, กึ อมฺหากํ วุฑฺฒึ กริสฺสติ, นาสฺส ฉตฺตํ ทสฺสามา''ติ ฉตฺตํ น เทนฺติฯ เอวเมเตสํ ปเวณิปาลกา ปุตฺตา น โหนฺติ นามฯ **ปริชิณฺณ**นฺติ ปริหีนํฯ **ราชานํ วาปี**ติ สเจปิ โส ราชา โหติ, อถ นํ ราชานํ สมานมฺปิฯ **มานิย**นฺติ ''อยํ ราชา''ติ ครุจิตฺเตน สมฺมาเนตพฺพํ กตฺวา น มญฺญนฺติฯ **อุปชีวนฺตา**ติ อุปนิสฺสาย ชีวนฺตาปิ เอเต เอตฺตกา ชนา ครุจิตฺเตน มญฺญิตพฺพํ น มญฺญนฺติฯ กึการณา? อธมฺมิกภาเวนฯ

สิรีติ ยสวิภโวฯ **ตจ**นฺติ ยถา อุรโค ชิณฺณตจํ ชิคุจฺฉโนฺต ชหติ, น ปุน โอโลเกติ, เอวํ ตาทิสํ ราชานํ สิรี ชหติฯ **สุสํวิหิตกมฺมนฺต**นฺติ กายทฺวาราทีหิ ปาปกมฺมํ อกโรนฺตํฯ **อภิวฑฺฒนฺตี**ติ อภิมุขํ คจฺฉนฺตา วฑฺฒนฺติฯ **สอุสภามิวา**ติ สอุสภา อิวฯ อปฺปมตฺตสฺส หิ สอุสภเชฏฺฐโก โคคโณ วิย โภคา วฑฺฒนฺติฯ **อุปสฺสุติ**นฺติ ชนปทจาริตฺตสวนาย จาริกํ อตฺตโน สกลรเฏฺฐ จ ชนปเท จ จรฯ **ตตฺถา**ติ ตสฺมึ รเฏฺฐ จรโนฺต ทฏฺฐพฺพํ ทิสฺวา โสตพฺพํ สุตฺวา อตฺตโน คุณาคุณํ ปจฺจกฺขํ กตฺวา ตโต อตฺตโน หิตปฏิปตฺตึ ปฏิปชฺชิสฺสสีติฯ

อิติ มหาสโตฺต เอกาทสหิ คาถาหิ ราชานํ โอวทิตฺวา ''คจฺฉ ปปญฺจํ อกตฺวา ปริคฺคณฺห รฏฺฐํ, มา นาสยี''ติ วตฺวา สกฏฺฐานเมว คโตฯ ราชาปิ ตสฺส วจนํ สุตฺวา สํเวคปฺปโตฺต ปุนทิวเส รชฺชํ อมเจฺจ ปฏิจฺฉาเปตฺวา ปุโรหิเตน สทฺธึ กาลเสฺสว ปาจีนทฺวาเรน นครา นิกฺขมิตฺวา โยชนมตฺตํ คโตฯ ตเตฺถโก คามวาสี มหลฺลโก อฏวิโต กณฺฏกสาขํ อาหริตฺวา เคหทฺวารํ ปริกฺขิปิตฺวา ปิทหิตฺวา ปุตฺตทารํ อาทาย อรญฺญํ ปวิสิตฺวา สายํ ราชปุริเสสุ ปกฺกเนฺตสุ อตฺตโน ฆรํ อาคจฺฉโนฺต เคหทฺวาเร ปาเท กณฺฏเกน วิโทฺธ อุกฺกุฏิกํ นิสีทิตฺวา กณฺฏกํ นีหรโนฺต –

๓๔๓. ''เอวํ เวเทตุ ปญฺจาโล, สงฺคาเม สรมปฺปิโต;
ยถาหมชฺช เวเทมิ, กณฺฏเกน สมปฺปิโต''ติฯ –

อิมาย คาถาย ราชานํ อโกฺกสิฯ ตํ ปนสฺส อโกฺกสนํ โพธิสตฺตานุภาเวน อโหสิฯ โพธิสเตฺตน อธิคฺคหิโตว โส อโกฺกสีติ เวทิตโพฺพฯ ตสฺมึ ปน สมเย ราชา จ ปุโรหิโต จ อญฺญาตกเวเสน ตสฺส สนฺติเกว อฏฺฐํสุฯ อถสฺส วจนํ สุตฺวา ปุโรหิโต อิตรํ คาถมาห –

๓๔๔. ''ชิโณฺณ ทุพฺพลจกฺขูสิ, น รูปํ สาธุ ปสฺสสิ;
กึ ตตฺถ พฺรหฺมทตฺตสฺส, ยํ ตํ มเคฺคยฺย กณฺฏโก''ติฯ

ตตฺถ **มเคฺคยฺยา**ติ วิเชฺฌยฺยฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยทิ ตฺวํ อตฺตโน อพฺยตฺตตาย กณฺฏเกน วิโทฺธ, โก เอตฺถ รโญฺญ โทโสฯ เยน ราชานํ อโกฺกสิ, กึ เต รญฺญา กณฺฏโก โอโลเกตฺวาว อาจิกฺขิตโพฺพติฯ

ตํ สุตฺวา มหลฺลโก ติโสฺส คาถา อภาสิ –

๓๔๕. ‘‘พเหุวตฺถ พฺรหฺมทตฺตสฺส, โสหํ มคฺคสฺมิ พฺราหฺมณ;
อรกฺขิตา ชานปทา, อธมฺมพลินา หตาฯ

๓๔๖. ‘‘รตฺติญฺหิ โจรา ขาทนฺติ, ทิวา ขาทนฺติ ตุณฺฑิยา;
รฏฺฐสฺมึ กูฏราชสฺส, พหุ อธมฺมิโก ชโนฯ

๓๔๗. ‘‘เอตาทิเส ภเย ชาเต, ภยฏฺฏา ตาต มาณวา;
นิเลฺลนกานิ กุพฺพนฺติ, วเน อาหตฺว กณฺฏก’’นฺติฯ

ตตฺถ **พเหุวตฺถา**ติ, พฺราหฺมณ, โสหํ สกณฺฏเก มเคฺค ปติโต สนฺนิสิโนฺน, พหุ เอตฺถ พฺรหฺมทตฺตสฺส โทโส, ตฺวํ เอตฺตกํ กาลํ รโญฺญ โทเสน มม สกณฺฏเก มเคฺค วิจรณภาวํ น ชานาสิฯ ตสฺส หิ อรกฺขิตา ชานปทา…เป.… กณฺฏกนฺติฯ ตตฺถ **ขาทนฺตี**ติ วิลุมฺปนฺติฯ **ตุณฺฑิยา**ติ วธพนฺธาทีหิ ปีเฬตฺวา อธเมฺมน พลิสาธกาฯ **กูฏราชสฺสา**ติ ปาปรโญฺญฯ **อธมฺมิโก**ติ ปฏิจฺฉนฺนกมฺมโนฺตฯ **ตาตา**ติ ปุโรหิตํ อาลปติฯ **มาณวา**ติ มนุสฺสาฯ **นิเลฺลนกานี**ติ นิลียนฏฺฐานานิฯ **วเน อาหตฺว กณฺฏก**นฺติ กณฺฏกํ อาหริตฺวา ทฺวารานิ ปิทหิตฺวา ฆรํ ฉเฑฺฑตฺวา ปุตฺตทารํ อาทาย วนํ ปวิสิตฺวา ตสฺมึ วเน อตฺตโน นิลียนฏฺฐานานิ กโรนฺติ ฯ อถ วา วเน โย กณฺฏโก, ตํ อาหริตฺวา ฆรานิ ปริกฺขิปนฺติฯ อิติ รโญฺญ โทเสเนวมฺหิ กณฺฏเกน วิโทฺธ, มา เอวรูปสฺส รโญฺญ อุปตฺถโมฺภ โหหีติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ปุโรหิตํ อามเนฺตตฺวา, ‘‘อาจริย, มหลฺลโก ยุตฺตํ ภณติ, อมฺหากเมว โทโส, เอหิ นิวตฺตาม, ธเมฺมน รชฺชํ กาเรสฺสามา’’ติ อาหฯ โพธิสโตฺต ปุโรหิตสฺส สรีเร อธิมุจฺจิตฺวา ปุรโต คนฺตฺวา ‘‘ปริคฺคณฺหิสฺสาม ตาว, มหาราชา’’ติ อาหฯ เต ตมฺหา คามา อญฺญํ คามํ คจฺฉนฺตา อนฺตรามเคฺค เอกิสฺสา มหลฺลิกาย สทฺทํ อโสฺสสุํฯ สา กิเรกา ทลิทฺทิตฺถี เทฺว ธีตโร วยปฺปตฺตา รกฺขมานา ตาสํ อรญฺญํ คนฺตุํ น เทติฯ สยํ อรญฺญโต ทารูนิ เจว สากญฺจ อาหริตฺวา ธีตโร ปฏิชคฺคติฯ สา ตํ ทิวสํ เอกํ คุมฺพํ อารุยฺห สากํ คณฺหนฺตี ปวฏฺฏมานา ภูมิยํ ปติตฺวา ราชานํ มรเณน อโกฺกสนฺตี คาถมาห –

๓๔๘. ‘‘กทาสฺสุ นามยํ ราชา, พฺรหฺมทโตฺต มริสฺสติ;
ยสฺส รฏฺฐมฺหิ ชียนฺติ, อปฺปติกา กุมาริกา’’ติฯ

ตตฺถ **อปฺปติกา**ติ อสฺสามิกาฯ สเจ หิ ตาสํ สามิกา อสฺสุ, มํ โปเสยฺยุํฯ ปาปรโญฺญ ปน รเชฺช อหํ ทุกฺขํ อนุโภมิ, กทา นุ โข เอส มริสฺสตีติฯ

เอวํ โพธิสตฺตานุภาเวเนว สา อโกฺกสิฯ อถ นํ ปุโรหิโต ปฏิเสเธโนฺต คาถมาห –

๓๔๙. ‘‘ทุพฺภาสิตญฺหิ เต ชมฺมิ, อนตฺถปทโกวิเท;
กุหึ ราชา กุมารีนํ, ภตฺตารํ ปริเยสตี’’ติฯ

ตํ สุตฺวา มหลฺลิกา เทฺว คาถา อภาสิ –

๓๕๐. ‘‘น เม ทุพฺภาสิตํ พฺรเหฺม, โกวิทตฺถปทา อหํ;
อรกฺขิตา ชานปทา, อธมฺมพลินา หตาฯ

๓๕๑. ‘‘รตฺติญฺหิ โจรา ขาทนฺติ, ทิวา ขาทนฺติ ตุณฺฑิยา;
รฏฺฐสฺมึ กูฏราชสฺส, พหุ อธมฺมิโก ชโน;

ทุชฺชีเว ทุพฺภเร ทาเร, กุโต ภตฺตา กุมาริโย’’ติฯ

ตตฺถ **โกวิทตฺถปทา**ติ อหํ อตฺถปเท การณปเท โกวิทา เฉกา, มา ตฺวํ เอตํ ปาปราชานํ ปสํสิฯ **ทุชฺชีเว**ติ ทุชฺชีเว รฏฺเฐ ทุพฺภเร ทาเร ชาเต มนุสฺเสสุ ภีตตสิเตสุ อรญฺญํ วสเนฺตสุ **กุโต ภตฺตา กุมาริโย,** กุโต กุมาริโย ภตฺตารํ ลภิสฺสนฺตีติ อโตฺถฯ

เต ตสฺสา วจนํ สุตฺวา ‘‘ยุตฺตํ สา กเถตี’’ติ ตโต ปรํ คจฺฉนฺตา เอกสฺส กสฺสกสฺส สทฺทํ อโสฺสสุํฯ ตสฺส กิร กสนฺตสฺส สาลิโย นาม พลิพโทฺท ผาเลน ปหโฏ สยิฯ โส ราชานํ อโกฺกสโนฺต คาถมาห –

๓๕๒.‘‘เอวํ สยตุ ปญฺจาโล, สงฺคาเม สตฺติยา หโต;
ยถายํ กปโณ เสติ, หโต ผาเลน สาลิโย’’ติฯ

ตตฺถ **ยถา**ติ ยถา อยํ เวทนาปฺปโตฺต สาลิยพลิพโทฺท เสติ, เอวํ สยตูติ อโตฺถฯ

อถ นํ ปุโรหิโต ปฏิเสเธโนฺต คาถมาห –

๓๕๓.‘‘อธเมฺมน ตุวํ ชมฺม, พฺรหฺมทตฺตสฺส กุชฺฌสิ;
โย ตฺวํ สปสิ ราชานํ, อปรชฺฌิตฺวาน อตฺตโน’’ติฯ

ตตฺถ **อธเมฺมนา**ติ อการเณน อสภาเวนฯ

ตํ สุตฺวา โส ติโสฺส คาถา อภาสิ –

๓๕๔.‘‘ธเมฺมน พฺรหฺมทตฺตสฺส, อหํ กุชฺฌามิ พฺราหฺมณ;
อรกฺขิตา ชานปทา อธมฺมพลินา หตาฯ

๓๕๕.‘‘รตฺติญฺหิ โจรา ขาทนฺติ, ทิวา ขาทนฺติ ตุณฺฑิยา;
รฏฺฐสฺมิํ กูฏราชสฺส, พหุ อธมฺมิโก ชโนฯ

๓๕๖.‘‘สา นูน ปุน เร ปกฺกา, วิกาเล ภตฺตมาหริ;
ภตฺตหาริํ อเปกฺขโนฺต, หโต ผาเลน สาลิโย’’ติฯ

ตตฺถ **ธเมฺมนา**ติ การเณเนว, อการเณน อโกฺกสตีติ สญฺญํ มา กริฯ **สา นูน ปุน เร ปกฺกา, วิกาเล ภตฺตมาหรี**ติ, พฺราหฺมณ, สา ภตฺตหาริกา อิตฺถี ปาโตว มม ภตฺตํ ปจิตฺวา อาหรนฺตี อธมฺมพลิสาธเกหิ พฺรหฺมทตฺตสฺส ทาเสหิ ปลิพุทฺธา ภวิสฺสติ, เต ปริวิสิตฺวา ปุน มยฺหํ ภตฺตํ ปกฺกํ ภวิสฺสติ, เตน การเณน วิกาเล ภตฺตํ อาหริ, ‘‘อชฺช วิกาเล ภตฺตํ อาหรี’’ติ จิเนฺตตฺวา ฉาตชฺฌโตฺต อหํ ตํ ภตฺตหาริํ โอโลเกโนฺต โคณํ อฏฺฐาเน ปโตเทน วิชฺฌิํ, เตเนส ปาทํ อุกฺขิปิตฺวา ผาลํ ปหรโนฺต หโต ผาเลน สาลิโยฯ ตสฺมา ‘‘เอส มยา หโต’’ติ สญฺญํ มา กริ, ปาปรโญฺญเยว หโต นาเมส, มา ตสฺส วณฺณํ ภณีติฯ

เต ปุรโต คนฺตฺวา เอกสฺมิํ คาเม วสิํสุฯ ปุนทิวเส ปาโตว เอกา กูฏเธนุ โคโทหกํ ปาเทน ปหริตฺวา สทฺธิํ ขีเรน ปวเฏฺฏสิฯ โส พฺรหฺมทตฺตํ อโกฺกสโนฺต คาถมาห –

๓๕๗.‘‘เอวํ หญฺญตุ ปญฺจาโล, สงฺคาเม อสินา หโต;
ยถาหมชฺช ปหโต, ขีรญฺจ เม ปวฏฺฏิต’’นฺติฯ

ตํ สุตฺวา ปุโรหิโต ปฏิเสเธนฺโต คาถมาห –

๓๕๘. ‘‘ยํ ปสุ ขีรํ ฉเฑฺฑติ, ปสุปาลํ วิหึสติ;
กึ ตตฺถ พฺรหฺมทตฺตสฺส, ยํ โน ครหเต ภว’’นฺติฯ

พฺราหฺมเณน คาถาย วุตฺตาย ปุน โส ติโสฺส คาถา อภาสิ –

๓๕๙. ‘‘คารโยฺห พฺรเหฺม ปญฺจาโล, พฺรหฺมทตฺตสฺส ราชิโน;
อรกฺขิตา ชานปทา, อธมฺมพลินา หตาฯ

๓๖๐. ‘‘รตฺติญฺหิ โจรา ขาทนฺติ, ทิวา ขาทนฺติ ตุณฺฑิยา;
รฏฺฐสฺมิํ กูฏราชสฺส, พหุ อธมฺมิโก ชโนฯ

๓๖๑. ‘‘จณฺฑา อฏนกา คาวี, ยํ ปุเร น ทุหามเส;
ตํ ทานิ อชฺช โทหาม, ขีรกาเมหุปทฺทุตา’’ติฯ

ตตฺถ **จณฺฑา**ติ ผรุสาฯ **อฏนกา**ติ ปลายนสีลาฯ **ขีรกาเมหี**ติ อธมฺมิกรโญฺญ ปุริเสหิ พหุํ ขีรํ อาหราเปนฺเตหิ อุปทฺทุตา ทุหามฯ สเจ หิ โส ธเมฺมน รชฺชํ กาเรยฺย, น โน เอวรูปํ ภยํ อาคเจฺฉยฺยาติฯ

เต ‘‘โส ยุตฺตํ กเถตี’’ติ ตมฺหา คามา นิกฺขมฺม มหามคฺคํ อารุยฺห นคราภิมุขา คมิํสุฯ เอกสฺมิญฺจ คาเม พลิสาธกา อสิโกสตฺถาย เอกํ ตรุณํ กพรวจฺฉกํ มาเรตฺวา จมฺมํ คณฺหิํสุฯ วจฺฉกมาตา เธนุ ปุตฺตโสเกน ติณํ น ขาทติ ปานียํ น ปิวติ, ปริเทวมานา อาหิณฺฑติฯ ตํ ทิสฺวา คามทารกา ราชานํ อโกฺกสนฺตา คาถมาหํสุ –

๓๖๒. ‘‘เอวํ กนฺทตุ ปญฺจาโล, วิปุโตฺต วิปฺปสุกฺขตุ;
ยถายํ กปณา คาวี, วิปุตฺตา ปริธาวตี’’ติฯ

ตตฺถ **ปริธาวตี**ติ ปริเทวมาโน ธาวติฯ

ตโต ปุโรหิโต อิตรํ คาถมาห –

๓๖๓. ‘‘ยํ ปสุ ปสุปาลสฺส, สมฺภเมยฺย รเวยฺย วา;
โกนีธ อปราธตฺถิ, พฺรหฺมทตฺตสฺส ราชิโน’’ติฯ

ตตฺถ **สมฺภเมยฺย รเวยฺย วา**ติ ภเมยฺย วา วิรเวยฺย วาฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ตาตา, ปสุ นาม ปสุปาลสฺส รกฺขนฺตเสฺสว ธาวติปิ วิรวติปิ, ติณมฺปิ น ขาทติ ปานียมฺปิ น ปิวติ, อิธ รโญฺญ โก นุ อปราโธติฯ

ตโต คามทารกา เทฺว คาถา อภาสิํสุ –

๓๖๔. ‘‘อปราโธ มหาพฺรเหฺม, พฺรหฺมทตฺตสฺส ราชิโน;
อรกฺขิตา ชานปทา, อธมฺมพลินา หตาฯ

๓๖๕. ‘‘รตฺติญฺหิ โจรา ขาทนฺติ, ทิวา ขาทนฺติ ตุณฺฑิยา;
รฏฺฐสฺมิํ กูฏราชสฺส, พหุ อธมฺมิโก ชโน;

กถํ โน อสิโกสตฺถา, ขีรปา หญฺญเต ปชา’’ติฯ

ตตฺถ **มหาพฺรเหฺม**ติ มหาพฺราหฺมณฯ **ราชิโน**ติ รโญฺญฯ **กถํ โน**ติ กถํ นุ เกน นาม การเณนฯ **ขีรปา หญฺญเต ปชา**ติ ปาปราชสฺส เสวเกหิ ขีรปโก วจฺฉโก หญฺญติ, อิทานิ สา เธนุ ปุตฺตโสเกน ปริเทวติ, โสปิ ราชา อยํ เธนุ วิย ปริเทวตูติ ราชานํ อโกฺกสิํสุเยวฯ

เต ‘‘สาธุ โว การณํ วทถา’’ติ วตฺวา ปกฺกมิํสุฯ อถนฺตรามเคฺค เอกิสฺสา สุกฺขโปกฺขรณิยา กากา ตุเณฺฑหิ วิชฺฌิตฺวา มณฺฑูเก ขาทนฺติฯ โพธิสโตฺต เตสุ ตํ ฐานํ สมฺปเตฺตสุ อตฺตโน อานุภาเวน มณฺฑูเกน –

๓๖๖. ‘‘เอวํ ขชฺชตุ ปญฺจาโล, หโต ยุเทฺธ สปุตฺตโก;
ยถาหมชฺช ขชฺชามิ, คามิเกหิ อรญฺญโช’’ติฯ –

ราชานํ อโกฺกสาเปสิฯ

ตตฺถ **คามิเกหี**ติ คามวาสีหิฯ

ตํ สุตฺวา ปุโรหิโต มณฺฑูเกน สทฺธิํ สลฺลปโนฺต คาถมาห –

๓๖๗. ‘‘น สพฺพภูเตสุ วิเธนฺติ รกฺขํ, ราชาโน มณฺฑูก มนุสฺสโลเก;
เนตฺตาวตา ราชา อธมฺมจารี, ยํ ตาทิสํ ชีวมเทยฺยุ ธงฺกา’’ติฯ

ตตฺถ **ชีว**นฺติ ชีวนฺตํฯ **อเทยฺยุ**นฺติ ขาเทยฺยุํฯ **ธงฺกา**ติ กากาฯ เอตฺตาวตา ราชา อธมฺมิโก นาม น โหติ, กิํ สกฺกา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา รญฺญา ตํ รกฺขเนฺตน จริตุนฺติฯ

ตํ สุตฺวา มณฺฑูโก เทฺว คาถา อภาสิ –

๓๖๘. ‘‘อธมฺมรูโป วต พฺรหฺมจารี, อนุปฺปิยํ ภาสสิ ขตฺติยสฺส;
วิลุปฺปมานาย ปุถุปฺปชาย, ปูเชสิ ราชํ ปรมปฺปมาทํฯ

๓๖๙. ‘‘สเจ อิทํ พฺรเหฺม สุรชฺชกํ สิยา, ผีตํ รฎฺฐํ มุทิตํ วิปฺปสนฺนํ;
ภุตฺวา พลิํ อคฺคปิณฺฑญฺจ กากา, น มาทิสํ ชีวมเทยฺยุ ธงฺกา’’ติฯ

ตตฺถ **พฺรหฺมจารี**ติ ปุโรหิตํ ครหโนฺต อาหฯ **ขตฺติยสฺสา**ติ เอวรูปสฺส ปาปรโญฺญฯ **วิลุปฺปมานายา**ติ วิลุมฺปมานาย, อยเมว วา ปาโฐฯ **ปุถุปฺปชายา**ติ วิปุลาย ปชาย วินาสิยมานายฯ **ปูเชสี**ติ ปสํสิฯ **สุรชฺชก**นฺติ ฉนฺทาทิวเสน อคนฺตฺวา ทส ราชธเมฺม อโกเปเนฺตน อปฺปมเตฺตน รญฺญา รกฺขิยมานํ สเจ อิทํ สุรชฺชกํ ภเวยฺยฯ **ผีต**นฺติ เทเวสุ สมฺมาธารํ อนุปฺปเวจฺฉเนฺตสุ สมฺปนฺนสสฺสํฯ **น มาทิส**นฺติ เอวํ สเนฺต มาทิสํ ชีวมานเญฺญว กากา น ขาเทยฺยุํฯ

เอวํ ฉสุปิ ฐาเนสุ อโกฺกสนํ โพธิสตฺตเสฺสว อานุภาเวน อโหสิ;

ตํ สุตฺวา ราชา จ ปุโรหิโต จ ‘‘อรญฺญวาสิํ ติรจฺฉานคตํ มณฺฑูกํ อุปาทาย สเพฺพ อเมฺหเยว อโกฺกสนฺตี’’ติ วตฺวา ตโต นครํ คนฺตฺวา ธเมฺมน รชฺชํ กาเรตฺวา มหาสตฺตโสฺสวาเทฐิตา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กริํสุฯ

สตฺถา โกสลรญฺโญ อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา, ‘‘มหาราช, รญฺญา นาม อคติคมนํ ปหาย ธมฺเมน รชฺชํ กาเรตพฺพ’’นฺติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ ‘‘ตทา คนฺธตินฺทุกเทวตา อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

คนฺธตินฺทุกชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

ชาตกุทฺทานํ

กิํฉนฺท กุมฺภ ชยทฺทิส ฉทฺทนฺต, อถ ปณฺฑิตสมฺภว สิรกปิ;
ทกรกฺขส ปณฺฑรนาควโร, อถ สมฺพุล ตินฺทุกเทวสุโตติฯ

ติํสนิปาตวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ